Проф. др БРАНИСЛАВ СИМОНОВИЋ

КРИМИНАЛИСТИКА

ТРЕЋЕ ИЗМЕЊЕНО И ДОПУЊЕНО ИЗДАЊЕ

Универзитет у Крагујевцу
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

Крагујевац, 2012.

Проф. др БРАНИСЛАВ СИМОНОВИЋ

КРИМИНАЛИСТИКА

Издавач:
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
Институт за правне и друштвене науке

За издавача:
Проф. др МИОДРАГ МИЋОВИЋ, директор Института

Рецензенти:
Проф. др ЖИВОЈИН АЛЕКСИЋ
Проф. др МИЋА БОШКОВИЋ
Мр МИРОСЛАВ БУСАРЧЕВИЋ

Лектор и коректор
МИЛКА ЦАНИЋ

Слог и дизајн корица:
МИЛОШ СТОЈАНОВИЋ
milos.skg@sbb.rs

Тираж:
1100

Штампа:
"СКВЕР", Крагујевац

ISBN:
978-86-7623-030-3

У складу са Законом о ауторским правима, забрањено је прештампавање у целини или у деловима, фотокопирање у целини или у деловима или објављивање на било који начин без писане сагласности аутора.

СКРАЋЕНИ САДРЖАЈ

ПРВИ ДЕО
УВОД У КРИМИНАЛИСТИКУ И ОПШТА КРИМИНАЛИСТИЧКА РАЗМАТРАЊА

1. Увод у криминалистику....3
2. Начини сазнања за кривична дела, проблеме и ризике који могу узроковати криминал....19
   Реактивни и проактивни модел (*проблемски оријентисан рад полиције, полицијски рад усмерен на ризике, активности полиције усмерене ка потенцијалним жртвама и потенцијалним сведоцима*)....19
   Криминалистичко-обавештајна делатност....24
   Долажење до сазнања за кривична дела и извршиоце у оквиру редовних полицијских активности....39
   Јавно поговарање као начин сазнања за постојање кривичних догађаја....39
   Сазнавање за кривичне догађаје из средстава информисања....40
   Пријаве као извор сазнања за постојање кривичног догађаја....40
3. Планирање криминалистичке делатности....43
   Стратегијско планирање криминалистичке делатности....44
   Тактичко планирање криминалистичке делатности....50
   Неке нове могућности у повећању квалитета планирања преткривичног и кривичног поступка (*профилисање личности учиниоца кривичног дела, географско профилисање*)....64
   Криминалистичко размишљање....77
4. Основи криминалистичког учења о доказима....78
5. Основи криминалистичке виктимологије....109

ДРУГИ ДЕО
КРИМИНАЛИСТИЧКА ТАКТИКА

Глава прва
Криминалистичка тактика предузимања оперативно-тактичких радњи и мера....114
1. Појам и врсте полицијске превентивне и репресивне делатности....114
2. Тактика предузимања оперативно-тактичких радњи и мера....122

Глава друга
Криминалистичка тактика предузимања радњи доказивања....141
1. Појам радњи доказивања....141
2. Прибављање и оцена исказа....141
   Основи психологије исказа....141
   Дозвољена и сугестивна питања....156
   Испитивање сведока....163
   Саслушање окривљеног....188
   Облици испољавања исказа окривљеног (*лаж окривљеног, невербалне реакције за време саслушања, ћутање окривљеног, порицање окривљеног, признање окривљеног*)....197
   Прибављање истинитог признања (*озвољене методе утицања на окривљеног, тактички начини прибављања признања*)....229
   Записничко обезбеђење исказа....246
   Суочење....253
3. Предочавање ради препознавања....257
4. Претресање....276
5. Увиђај....289
6. Реконструкција и криминалистички експеримент....325
7. Вештачење....331
8. Посебне доказне радње (основи тактике и технике спровођења)....340

ТРЕЋИ ДЕО
ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ТРАСОЛОГИЈЕ

Глава прва
Основи криминалистичког учења о траговима и методама криминалистичке идентификације 363
Биолошки трагови 372
Трагови папиларних линија 379
Трагови стопала 397
Трагови оруђа 405
Трагови стакла и трагови на стаклу 413
Трагови код саобраћајних незгода 417
Трагови ватреног оружја 431
Микротрагови материје 450

Глава друга
Методе криминалистичке идентификације особа 465
Дактилоскопија 465
Идентификација особа на основу утврђивања ДНК профила 478
Идентификација особа на основу рукописа и криминалистички поступак са документима 500
Идентификација особа на основу трагова ушне шкољке, усана и угриза 518
Методе идентификације особа које се темеље на учењу о личном опису 527
Биометријске методе идентификације особа 540

ЧЕТВРТИ ДЕО
ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ МЕТОДИКЕ

1. Убиство 553
2. Силовање 570
3. Имовински деликти 583
4. Економски криминалитет и корупција 609
5. Организовани криминалитет (*стратегијски приступ и стратегијска анализа организованог криминалитета, оперативне методе и посебна процесна правила за сузбијање организованог криминалитета*) 624
6. Тероризам 649
7. Компјутерски криминалитет 658

BRIEF CONTENTS

PART 1
INTRODUCTION TO THE CRIMINAL INVESTIGATION (CRIMINALISTICS) AND GENERAL CONSIDERATIONS

1. Notion of criminal investigation (criminalistics).....3
2. The ways of acquiring the information on crimes, problems and risks which could cause crime . 19
   Reactive and proactive models of criminal investigation (*Problem oriented policing, Risk oriented policing, Proactive police activities oriented toward potential victims and potential witnesses*) 19
   Intelligence led policing (ILP) 24
   Everyday police activities related to information providing on crimes and perpetrators 39
   Rumors on crimes and perpetrators 39
   Media as source of information on crime and perpetrators 40
   Denouncements on crimes and perpetrators.....40
3. Criminal investigation planning 43
   Strategic planning of criminal investigation.....44
   Tactical and operative planning of criminal investigation.....50
   Some new methods of criminal investigation planning (*Offender profiling, Geographical profiling*) 64
   Criminal investigation thinking (reasoning).....77
4. Basic elements (knowledge) on criminal evidences 78
5. Basic elements (knowledge) on criminal investigation victims.....109

PART 2
CRIMINAL INVESTIGATION TACTICS

Chapter 1
Criminal investigation tactics of operative police activities 114
1. Notion and types of preventive and repressive police activities 114
2. The basic Elements of police operative activities 122

Chapter 2
Tactics of Criminal investigation activities on crime evidences provision 141
1. Notion of Criminal investigation activities on crime evidences provision..... 141
2. Provision and evaluation (estimation) of statements 141
   Basic elements of psychology of statements 141
   Allowed and suggestive questions..... 156
   Investigating interview techniques 163
   Investigative interrogation techniques 188
   Types of accused (suspect) statements (*Lying of the accused (suspects); Body language during interrogation; Silence of the accused (suspect) during interrogation; Denial of the accused (suspect) during interrogation; Confession*) 197
   Methods of acquiring truthful confession (*Allowed methods for influencing the accused (suspect) during interrogation; Tactical methods of acquiring the confession*) 229
   Statement recording 246
   Confrontation..... 253
3. Methods of eyewitness identification (line-up identification) 257
4. Search and Seizure 276
5. Crime Scene investigation..... 289
6. Crime reconstruction and experiments 325
7. Expert witness activities (testimonies)..... 331
8. Special ivestigative measuress (surveillance and undercover operations) 340

PART 3
BASIC ELEMENTS OF FORENSIC EXAMINATION OF TRACES

Chapter 1
Basic elements of forensic knowlede of traces and methods of identification 363
Biological traces 372
Fingerprints 379
Footwear impressions 397
Tool marks 405
Glass fragments and marks on glass 413
Traffic accidents and traces examination on the crime scene 417
Forensics examination of firearms traces 431
Forensic examination of micro traces 450

Chapter 2
Forensic methods of persons identification 465
Dactyloscopy 465
DNA profiling 478
Handwriting investigation and document examination 500
Person identification by ear marks, lips marks and bite marks 518
Forensic methods of person identification based on face and body portrait (description) 527
Biometrics 540

PART 4
CRIME INVESTIGATION

1. Homicide investigation 553
2. Rape investigation 570
3. Property crime investigation 583
4. Investigation of financial crime and corruption 609
5. Organized crime investigation 624
6. Terrorism investigation 649
7. Computer (cyber) crime 658

САДРЖАЈ

Предговор XIX

ПРВИ ДЕО
УВОД У КРИМИНАЛИСТИКУ И ОПШТА КРИМИНАЛИСТИЧКА РАЗМАТРАЊА

1. Увод у криминалистику 3
   1.1. Појам криминалистике 3
   1.2. Предмет и задатак криминалистике 6
   1.3. Методе криминалистике 8
   1.4. Однос криминалистике и других наука 10
      1.4.1. Криминалистика у оквиру система кривичних наука 10
      1.4.2. Однос криминалистике и осталих (изванкривичних) наука 12
   1.5. Начела криминалистичке практичне делатности 12
2. Начини сазнања за кривична дела, проблеме и ризике који могу узроковати криминал 19
   2.1. Реактивни и проактивни модел 19
      2.1.1. Проблемски оријентисан рад полиције 20
      2.1.2. Полицијски рад усмерен на ризике 21
      2.1.3. Активности полиције усмерене ка потенцијалним жртвама и потенцијалним сведоцима 22
   2.2. Криминалистичко-обавештајна делатност 24
      2.2.1. Увод 24
      2.2.2. Појам криминалистичко-обавештајне делатности 25
      2.2.3. Криминалистичко-обавештајни циклус 26
      2.2.4. Криминалистичко- обавештајна служба (јединица) 27
      2.2.5. Национално-обавештајна мрежа 27
      2.2.6. Прикупљање почетних података и рад са њима 28
      2.2.7. Извори криминалистичко-обавештајних података 30
      2.2.8. Нивои чувања и коришћења криминалистичко-обавештајних података 32
      2.2.9. Криминалистичко-обавештајна аналитика 33
      2.2.10. Методе рада криминалистичко-обавештајне аналитике 35
      2.2.11. Продукти, (производи) криминалистичко-обавештајног рада 36
      2.2.12. Састанци са партнерским организацијама ради размене тактичких и стратешких информација 37
   2.3. Долажење до сазнања за кривична дела и извршиоце у оквиру редовних полицијских активности 39
   2.4. Јавно поговарање као начин сазнања за постојање кривичних догађаја 39
   2.5. Сазнавање за кривичне догађаје из средстава информисања 40
   2.6. Пријаве као извор сазнања за постојање кривичног догађаја 40
      2.6.1. Самопријава као извор сазнања за постојање кривичног догађаја 40
      2.6.2. Анонимна и псеудонимна пријава као извор сазнања за постојање кривичног дела 41
      2.6.3. Пријаве оштећеног и других сведока као извор сазнања за постојање кривичног догађаја 42
      2.6.4. Пријаве државних, привредних и друштвених субјеката као извор сазнања за постојање кривичног догађаја 43
3. Планирање криминалистичке делатности 43
   3. 1. Потреба за променама у приступу планирања 43
   3.2. Стратегијско планирање криминалистичке делатности 44
      3.2.1. Појам стратегијског планирања 44
      3.2.2. Криминалистичко-стратегијска анализа 46
      3.2.3. Однос између стратегијске и тактичке анализе и планирања 48
      3.2.4. Стратегијско поступање и деловање криминалистичке полиције 49

3.3. Тактичко планирање криминалистичке делатности....50
3.3.1. Појам, начела, циљеви....50
3.3.2. Анализа чињеничног стања и златна питања криминалистике....52
3.3.3. Садржина планирања (криминалистичке верзије и рад са њима)....57
3.3.3.1. Појам криминалистичких верзија....57
3.3.3.2. Проверавање криминалистичких верзија....58
3.3.3.3. Класификација криминалистичких верзија....59
3.3.3.4. Неке методске и логичке грешке при анализи чињеничног стања и планирању верзија....61
3.3.4. Планирање будуће криминалистичке делатности....61
3.3.5. Специфичности тактичког планирања проактивне криминалистичке делатности....61
3.3.6. Планирање појединих оперативних и доказних радњи....63
3.4. Неке нове могућности у повећању квалитета планирања преткривичног и кривичног поступка....64
3.4.1. Опште напомене....64
3.4.2. Профилисање личности учиниоца кривичног дела....64
3.4.2.1. Појам профилисања....64
3.4.2.2. Анализа чињеничног стања и поступак профилисања....66
3.4.2.3. Основне врсте профилисања....68
3.4.2.4. Примена профилисања....70
3.4.2.5. Компјутерска подршка профилисању: VIKLAS систем....71
3.4.3. Географско профилисање....72
3.4.3.1. Појам и примена географског профилисања....72
3.4.3.2. Географско профилисање уз примену географских информационих система (ГИС технологија)....75
3.5. Криминалистичко размишљање....77
4. Основи криминалистичког учења о доказима....78
4.1. Увод....78
4.2. Криминалистичка информација (настанак, појам, врсте)....78
4.3. Докази и доказивање (опште напомене)....80
4.4. Подела доказа значајних за криминалистику....82
4.5. Индиције (појам, поделе, доказна вредност)....84
4.6. Најважније индиције које се срећу у криминалистичкој делатности....87
4.6.1. Карактер као индиција....87
4.6.2. Мотиви кривичног дела као индиција....89
4.6.3. Воља као индиција....91
4.6.4. Професионалне навике, знања, вештине, телесна својства као индиција....92
4.6.5. Индиција познавања извесних околности које нису свима познате или непознавање околности које би морале да буду познате одређеним лицима....92
4.6.6. Индиција психичког деловања кривичног дела на учиниоца....93
4.6.7. Присутност на месту извршења кривичног дела као индиција....95
4.6.8. Предмети остављени на лицу места и предмети прибављени извршењем кривичног дела као индиција....95
4.6.9. Учествовање у извршењу кривичног дела као индиција, односно физичко дејство кривичног дела на учиниоца као индиција....96
4.6.10. Трагови извршења кривичног дела као индиција....97
4.6.11. Поседовање средстава извршења кривичног дела као индиција....98
4.6.12. Остале индиције које се срећу у криминалистичкој пракси....98
4.7. Индицијалне методе при откривању и доказивању кривичних дела....98
4.7.1. Метода елиминисања при откривању учиниоца појединог кривичног дела....99
4.7.2. Метода откривања непознатог учиниоца по начину извршења (коришћење МОС методе)....101
4.7.3. Метода састављања листа индиција за више кривичних дела и за више лица....103

4.8. Тешкоће, грешке и пропусти при откривању и доказивању кривичних дела и њихових извршилаца ... 104
5. Основи криминалистичке виктимологије ... 109

ДРУГИ ДЕО
КРИМИНАЛИСТИЧКА ТАКТИКА

Глава прва
Криминалистичка тактика предузимања оперативно-тактичких радњи и мера ... 114
1. Појам и врсте полицијске превентивне и репресивне делатности ... 114
1.1. Изграђивање позитивних релација између полиције и грађана ... 115
1.2. Полицијски рад усмерен на проблеме и ризике у локалној заједници ... 115
1.3. Криминалистичка контрола ... 117
1.4. Криминалистичка обрада ... 118
2. Тактика предузимања оперативно-тактичких радњи и мера ... 122
2.1. Вођење информативног разговора са грађанима ... 122
2.1.1. Информативни разговор са потенцијалним сведоцима ... 124
2.1.2. Информативни разговор са осумњиченим ... 124
2.1.3. Полицијско саслушање осумњиченог у присуству адвоката ... 124
2.1.4. Полиграфско тестирање ... 126
2.2. Алиби и његово проверавање ... 129
2.3. Преглед превозних средстава, путника и пртљага ... 132
2.4. Преглед просторија државних органа и привредних субјеката и увид у документацију ... 133
2.5. Тајно посматрање (специјална опсервација) ... 134
2.6. Постављање криминалистичких клопки ... 135
2.7. Коришћење специјално дресираних паса ... 138
2.8. Остале важније оперативно-тактичке радње и мере ... 140

Глава друга
Криминалистичка тактика предузимања радњи доказивања ... 141
1. Појам радњи доказивања ... 141
2. Прибављање и оцена исказа ... 141
2.1. Основи психологије исказа ... 141
2.1.1. Исказ као основа личних извора доказа ... 141
2.1.2. Психолошке основе исказа ... 142
2.1.2.1. Опажање и могућност грешака ... 143
2.1.2.1.1. Осети као физиолошка основа опажања ... 143
2.1.2.1.2. Чулни органи и њихова способност примања дражи ... 144
2.1.2.1.3. Опажање (перцепција) ... 147
2.1.2.1.4. Опажање протека времена, простора, раздаљине, величине, мноштва и човека ... 147
2.1.2.2. Памћење и заборављање (могућности грешака) ... 149
2.1.2.2.1. Памћење и представе сећања о опаженом кривичном догађају ... 149
2.1.2.2.2. Карактеристике памћења, врсте и могућности грешака ... 150
2.1.2.2.3. Грешке памћења (контаминације, фантазије, амнезије) ... 152
2.1.2.2.4. Присећање сведока ... 152
2.1.2.2.5. Заборављање опаженог догађаја ... 154
2.1.2.3. Репродукција опаженог и запамћеног и могућности грешака ... 155
2.1.2.4. Поновно сведочење ... 156
2.2. Дозвољена и сугестивна питања ... 156
2.2.1. Дозвољена питања ... 157
2.2.2. Сугестивна питања ... 160
2.3. Испитивање сведока ... 163

2.3.1. Појам, припремање и планирање испитивања ... 163
2.3.2. Објективни услови које треба обезбедити пред саслушање сведока ... 164
2.3.3. Фазе саслушања сведока ... 166
2.3.3.1. Фаза успостављања контакта, упознавања сведока са правима и обавезама и узимање персоналних података ... 166
2.3.3.1.1. Успостављање контакта са сведоком ... 166
2.3.3.1.2. Упознавање сведока са правима и обавезама ... 168
2.3.3.1.3. Узимање персоналних података од сведока ... 168
2.3.3.2. Фаза слободног излагања сведока ... 168
2.3.3.3. Фаза постављања питања ... 169
2.3.4. Саслушање појединих категорија сведока ... 170
2.3.4.1. Саслушање добронамерних сведока ... 171
2.3.4.2. Саслушање недобронамерних сведока (сведока који лажу) ... 173
2.3.4.3. Саслушање оштећеног ... 176
2.3.4.4. Саслушање деце и малолетника ... 177
2.3.4.5. Саслушање старих сведока ... 181
2.3.4.6. Утицаји полних разлика на сведочење ... 182
2.3.4.7. Прибављање исказа од сведока применом мера посебне заштите ... 183
2.3.5. Оцена доказне вредности исказа сведока ... 184
2.3.5.1. Анализа исказа сведока (критеријуми веродостојности) ... 185
2.3.5.2. Упоређивање добијеног исказа са другим доказима ... 187
2.4. Саслушање окривљеног ... 188
2.4.1. Појам, циљеви, припремање и планирање саслушања ... 188
2.4.2. Објективни услови које треба обезбедити пред саслушање окривљеног ... 190
2.4.3. Фазе саслушања окривљеног ... 191
2.4.3.1. Фаза успостављања контакта, узимање персоналних података, предочавање окривљења и упознавање окривљеног са правима и обавезама ... 191
2.4.3.1.1. Успостављање контакта са окривљеним ... 191
2.4.3.1.2. Прибављање персоналних података од окривљеног ... 192
2.4.3.1.3. Предочавање окривљења и упознавање окривљеног са правима која му гарантује ЗКП ... 192
2.4.3.2. Фаза слободног излагања окривљеног ... 193
2.4.3.3. Фаза постављања питања окривљеном ... 194
2.5. Облици испољавања исказа окривљеног ... 197
2.5.1. Лаж окривљеног ... 197
2.5.1.1. Појам лажи и њена основна обележја ... 197
2.5.1.2. Облици испољавања и обим саопштене лажи ... 198
2.5.1.3. Доказна вредност лажног исказа окривљеног ... 199
2.5.1.4. Основи психологије лажи ... 200
2.5.1.5. Тактичке препоруке саслушања окривљеног који даје лажан исказ ... 201
2.5.2. Невербалне реакције за време саслушања ... 203
2.5.2.1. Појам и значај невербалних реакција саговорника ... 203
2.5.2.2. Проблеми откривања лажи на основу невербалних реакција ... 207
2.5.2.2.1. Нејасност (неједнака израженост симптома) ... 208
2.5.2.2.2. Вишезначност невербалних симптома ... 209
2.5.2.3. Откривање и коришћење конфликтних зона у исказу применом учења о невербалним реакцијама ... 209
2.5.2.4. Невербалне реакције тачно осумњичених (окривљених) ... 212
2.5.2.5. Невербалне реакције погрешно осумњичених ... 214
2.5.2.6. О доказној вредности невербалног понашања ... 216
2.5.2.7. Тренинг за развијање способности процене лажи на основу невербалног понашања ... 216
2.5.3. Ћутање окривљног (осумњиченог) ... 217

2.5.4. Порицање окривљеног (осумњиченог) ... 218
2.5.5. Признање окривљеног ... 220
2.5.5.1. Појам признања ... 220
2.5.5.2. Психолошки узроци истинитог признања ... 221
2.5.5.3. Мотиви признања ... 222
2.5.5.3.1. Истинито признање и његови мотиви ... 223
2.5.5.3.2. Лажно и неистинито признање и његови мотиви ... 224
2.5.5.4. Симптоми најаве признања ... 225
2.5.5.5. Повлачење (опозив) признања ... 226
2.5.5.5. Доказна вредност признања ... 228
2.5.5.6. Проверавање признања ... 228
2.6. Прибављање истинитог признања ... 229
2.6.1. Дозвољене методе утицања на окривљеног (осумњиченог) приликом саслушања ... 229
2.6.2. Тактички начини прибављања признања ... 231
2.6.2.1. Стратегија претежног утицања на разум ... 231
2.6.2.1.1. Добијање признања тактиком предочавања доказа ... 231
2.6.2.1.2. Тактика сондирања ... 236
2.6.2.1.3. Тактички начин увлачења окривљеног у логички двобој ... 236
2.6.2.1.4. Указивање на предности признања ... 237
2.6.2.1.5. Тактички начин убрзавања темпа разговора ... 237
2.6.2.1.6. Тактички начин успоравања темпа разговора ... 237
2.6.2.1.7. Тактика добијања признања од саучесника ... 237
2.6.2.1.8. Поновљена саслушања као тактички начин прибављања истинитог исказа ... 238
2.6.2.1.9. Тактика добијања делимичног признања ... 238
2.6.2.2. Стратегија претежног утицања на осећања ... 238
2.6.2.2.1. Пријатељски приступ (показивање разумевања и самилости) ... 238
2.6.2.2.2. Буђење частољубља ... 239
2.6.2.2.3. Смањивање моралне тежине дела или спасавање образа ... 239
2.6.2.2.4. Ласкање, утицање на сујету ... 239
2.6.2.2.5. Тактички начин неумољиве темељитости (тактика парног ваљка) ... 240
2.6.2.2.6. Психолошка купка или топло–хладно ... 240
2.6.2.2.7. Изазивање душевног потреса ... 240
2.6.2.2.8. Хладна језа ... 241
2.6.2.2.9. Емоционални експеримент ... 241
2.6.2.2.10. Утискивање осећаја кривице ... 242
2.6.2.2.11. Примена асоцијативних метода за разобличавање лажи ... 242
2.6.2.3. Примена лукавстава и тактичких комбинација приликом саслушања ... 244
2.7. Записничко обезбеђење исказа ... 246
2.7.1. Обезбеђење исказа применом класичног писаног записника ... 246
2.7.2. Записничко обезбеђивање признања од опозива ... 249
2.7.3. Тонско бележење исказа ... 250
2.7.4. Видео-акустичко прибављање исказа ... 252
2.8. Суочење ... 253
3. Предочавање ради препознавања ... 257
3.1. Појам ... 257
3.2. Психолошке особености појединих фаза препознавања ... 258
3.2.1. Способност опажања и запамћивања ... 258
3.2.2. Могућност описивања и препознавања ... 260
3.3. Прибављање описа извршиоца ... 260
3.4. Тактички начини организовања предочавања ради препознавања ... 261
3.4.1. Класично (симултано) предочавање ради препознавања ... 261
3.4.2. Привидно спонтано изборно предочавање лица ... 264

3.4.3. Анонимно изборно предочавање лица 265
3.4.4. Изборно предочавање по секвенцама 265
3.5. Посебне врсте предочавања ради препознавања 268
3.5.1. Препознавање на основу фотографија 268
3.5.2. Препознавање ствари 269
3.5.3. Препознавање лешева 269
3.5.4. Препознавање лица места 270
3.5.5. Идентификација лица на основу предочавања гласова 270
3.6. Узроци погрешних препознавања 272
3.6.1. Појединачно предочавање 272
3.6.2. Поновљено предочавање 272
3.6.3. Остали фактори подобни да изазову погрешно препознавање 273
3.7. Записник о предочавању ради препознавања 273
3.8. Доказна вредност предочавања ради препознавања 274
4. Претресање 276
4.1. Појам претресања 276
4.2. Планирање и припремање претресања 276
4.2.1. Питања на која треба одговорити приликом планирања претресања 277
4.2.2. Веза између личности и места сакривања предмета 279
4.3. Тактика и техника претресања 281
4.4.1. Тактика и техника претресања стана и других просторија 281
4.3.1.1. Улазак у објекат и стварање услова за претресање 281
4.3.1.2. Преглед објекта и започињање претресања 281
4.3.1.3. Тражење скровишта и сакривених предмета 282
4.3.2. Трикови које често примењују криминалци 283
4.3.3. Тактички начини за проналажење скровишта 284
4.3.4. Тактика и техника претресања слободног простора 285
4.3.5. Тактика и техника претресања (прегледа) превозних средстава 285
4.3.6. Тактика и техника претресања особа 286
4.4. Посебне врсте претресања 287
4.4.1. Групно претресање 287
4.4.2. Поновно претресање 287
4.4.3. Претресање лица места после обављеног увиђаја 287
4.5. Одузимање предмета после претресања 287
4.6. Записник о претресању 288
4.7. Доказна вредност претресања 288
5. Увиђај 289
5. 1. Појам увиђаја 289
5.2. Теоретске основе увиђаја 291
5.3. Циљеви увиђаја 295
5.4. Време вршења увиђаја 296
5.5. Субјекти који учествују у вршењу увиђаја 297
5.6. Организациони и технички услови за обављање увиђаја 297
5.7. Обезбеђење лица места 299
5.8. Фазе увиђаја 302
5.8.1. Оријентационо-информативне активности које претходе увиђају 302
5.8.2. Статичка фаза увиђаја 304
5.8.3. Динамичка фаза увиђаја 310
5.9. Записник и други начини фиксирања чињеничног стања 313
5.9.1. Записник о увиђају 313
5.9.2. Скицирање чињеничког стања утврђеног увиђајем 315
5.9.3. Фотографисање и други начини фиксирања чињеничног стања 316
5.10. Откривање фингираних дела у току обављања увиђаја 319
5.11. Грешке и слабости које се испољавају при вршењу увиђаја 322

5.12. Доказна вредност увиђаја 324
6. Реконструкција и криминалистички експеримент 325
7. Вештачење 331
7.1. Појам вештачења 331
7.2. Одређивање предмета вештачења, припремање метеријала за вештачење, избор вештака и руковођење вештачењем 331
7.3. Поступак вештачења 333
7.4. Врсте вештачења 334
7.5. Доказна вредност вештачења 337
8. Посебне доказне радње (основи тактике и технике спровођења) 340
8.1. Увод 340
8.2. Тајни надзор комуникације 342
8.3. Тајно праћење и снимање 344
8.4. Симуловани послови 347
8.5. Рачунарско претраживање података 350
8.6. Контролисана испорука 352
8.7. Прикривени иследник 354

ТРЕЋИ ДЕО
ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ТРАСОЛОГИЈЕ

Глава прва
Основи криминалистичког учења о траговима и методама криминалистичке идентификације 363
1. Основи криминалистичког учења о траговима 363
2. Основни појмови криминалистичке идентификације 369
3. Поједине врсте трагова кривичних дела 372
3. 1. Биолошки трагови 372
3.1.1. Трагови крви 372
3.1.2. Длаке и власи косе као траг 377
3.1.3. Трагови сперме 377
3.1.4. Трагови пљувачке, шлајм из грла и секрет из носа 378
3.1.5. Нокат као траг и носилац трага 378
3.2. Трагови папиларних линија 379
3.2.1. Појам и настанак трагова папиларних линија 379
3.2.2. Врсте трагова папиларних линија 380
3.2.3. Фиксирање видљивих трагова папиларних линија 380
3.2.4. Проналажење, изазивање и фиксирање латентних трагова папиларних линија 381
3.2.4.1. Физичке методе изазивања латентних трагова папиларних линија 381
а) Изазивање латентних трагова помоћу прашкова 381
б) Изазивање помоћу магнетне четкице 383
в) Изазивање помоћу надимљавања 384
3.2.4.2. Хемијске методе изазивања и фиксирања латентних трагова папиларних линија 384
а) Изазивање латентних трагова помоћу цианоакрилата (цианоакрилних естара) 384
б) Изазивање сребронитратом 385
в) Изазивање нинхидрином 386
г) Изазивање јодним парама 387
3.2.4.3. Изазивање трагова прстију ултраљубичастим зрацима 388
а) Изазивање трагова прстију ултраљубичастим зрацима 388
б) Проналажење и изазивање латентних трагова папиларних линија применом ласера (ласерских зрака) 388
3.2.4.4. Специјалне фотографске и рачунарске технике ради побољшања дактилоскопског трага 389

3.2.5. Изазивање и фиксирање латентних трагова прстију са људске коже.....391
3.2.6. Поступак с траговима прстију на мокрим предметима.....392
3.2.7. Елиминисање трагова познатог порекла 393
3.2.8. Записничко фиксирање, фотографисање и скицирање положаја трага.....393
3.2.9. Паковање предмета с траговима папиларних линија.....393
3.2.10. Трајност трагова папиларних линија.....393
3.2.11. Фалсификовање трагова прстију 394
3.2.12. Трагови рукавица.....395
3.2.13. Доказна вредност трагова папиларних линија.....396
3.3. Трагови стопала.....397
3.3.1. Појам и врсте трагова стопала.....397
3.3.2. Проналажење трагова стопала и њихово фиксирање 398
3.3.3. Криминалистичко тумачење трагова стопала.....401
3.3.4. Припреме и вештачење трагова стопала 402
3.3.5. Доказни значај трагова стопала и обуће.....405
3.4. Трагови оруђа 405
3.4.1. Појам и подела трагова оруђа.....405
3.4.2. Фиксирање трагова оруђа и прибављање компаративног материјала за вештачење.. 406
3.4.3. Вештачење трагова оруђа.....408
3.4.3.1. Прављање пробних трагова са сумњивим оруђем 408
3.4.3.2. Компаративно (механоскопско) упоређивање трагова оруђа.....408
3.4.4. Трагови оруђа на бравама и катанцима код провалних крађа.....410
3.4.5. Утврђивање старости механичких трагова на металу.....412
3.5. Трагови стакла и трагови на стаклу.....413
3.5.1. Појам и подела трагова стакла 413
3.5.2. Фиксирање и паковање трагова стакла.....413
3.5.3. Вештачења трагова стакла 414
3.5.4. Трагови дејства силе на стакло и њихова вештачења 414
3.6. Трагови код саобраћајних незгода 417
3.6.1. Појам и подела трагова код саобраћајних незгода.....417
3.6.2. Трагови који остају на месту настанка саобраћајне незгоде 419
3.6.3. Трагови на жртви саобраћајне незгоде.....426
3.6.4. Трагови на возилу и у возилу које је остало на месту саобраћајне незгоде.....427
3.6.4.1. Утврђивање стања сијалица после саобраћајне незгоде.....427
3.6.4.2. Трагови оштећења на пнеуматицима возила као узрок саобраћајне незгоде 428
3.6.4.2.1.Трагови експлозије (прскања) пнеуматика 428
3.6.4.2.2. Трагови пробијања и просецања пнеуматика.....429
3.6.5. Трагови који остају на возилу, и у возилу које је удаљено са места незгоде.....430
3.6.6. Трагови који указују на особу која је у моменту саобраћајне незгоде управљала возилом.....430
3.7. Трагови ватреног оружја 431
3.7.1. Појам и подела трагова ватреног оружја 431
3.7.2. Проналажење, фиксирање, паковање трагова оружја, оперативна потрага за оружјем кривичног дела.....433
3.7.3. Вештачење трагова ватреног оружја 435
3.7.3.1. Идентификација ватреног оружја из којег је пуцано на основу трагова на пројектилу и чаури.....435
3.7.3.1.1. Припреме за идентификационо вештачење ватреног оружја 435
3.7.3.1.2. Идентификација ватреног оружја на основу трагова 437
који остају на пројектилима.....437
3.7.3.1.3. Трагови на чаурама.....439
3.7.3.1.4. Трагови на патронама ловачких пушака.....442
3.7.3.1.5. Вештачење трагова на чаури 442

3.7.3.1.6. Доказна вредност идентификационих вештачења трагова ватреног оружја ... 443
3.7.3.2. Утврђивање даљине из које је извршено испаљење ... 443
3.7.3.3. Реконструкција путање пројектила ... 446
3.7.3.4. Одређивање старости трагова пуцања из ватреног оружја ... 447
3.7.3.5. Утврђивање трагова барута на руци којом је пуцано ... 447
3.8. Микротрагови материје ... 450
3.8.1. Појам и значај микротрагова материје ... 450
3.8.2. Настанак микротрагова материје ... 452
3.8.3. Проналажење микротрагова материје ... 455
3.8.4. Фиксирање и паковање микротрагова материје ... 456
3.8.5. Обезбеђење упоредног материјала за вештачење ... 459
3.8.6. Вештачење микротрагова материје ... 459

Глава друга
Методе криминалистичке идентификације особа ... 465
1. Методе криминалистичке идентификације особа ... 465
1.1. Дактилоскопија ... 465
1.1.1. Појам и задатак дактилоскопије ... 465
1.1.2. Дактилоскопске класификације цртежа папиларних линија и идентификационе карактеристике ... 466
1.1.3. Врсте дактилоскопских збирки ... 468
1.1.3.1. Регистрациона дактилоскопска збирка ... 468
1.1.3.2. Истражна, монодактилоскопска збирка ... 469
1.1.3.3. Хеироскопска збирка ... 470
1.1.4. Дактилоскопирање и упоредна вештачења отисака папиларних линија ... 470
1.1.5. Пороскопска вештачења ... 473
1.1.6. Системи аутоматске идентификације по отисцима папиларних линија ... 474
1.2. Идентификација особа на основу утврђивања ДНК профила ... 478
1.2.1. Увод ... 478
1.2.2. Биолошке основе идентификације применом ДНК вештачења ... 480
1.2.3. Обезбеђивање материјала за ДНК вештачење ... 481
1.2.4. Методе вештачења ДНК из биолошког материјала ... 485
1.2.4.1. Полиморфизам дужине рестрикционих фрагмената (RFLP metoda) ... 485
1.2.4.2. Ланчана реакција полиме-разе – PCR метода ... 485
1.2.4.3. Вештачење митохондријалне ДНК (мт-ДНК) ... 487
1.2.5. Практична примена ДНК у форензичке сврхе ... 488
1.2.5.1. Примена ДНК теста у криминалистици ... 488
1.2.5.2. Примена ДНК метода у поступцима утврђивања сродства ... 491
1.2.6. Проблеми и потреба за стандардизацијом у раду са ДНК доказима ... 492
1.2.7. Криминалистичке базе ДНК профила ... 493
1.2.7.1. Полицијске базе ДНК профила у САД ... 494
1.2.7.2. Полицијске базе ДНК профила у Великој Британији ... 495
1.2.7.3. Предлог de lege ferenda за правно регулисање материје ДНК вештачења у криминалистичке сврхе ... 496
1.2.8. Доказна вредност ДНК профилисања ... 497
1.2.9. Закључак ... 500
1.3. Идентификација особа на основу рукописа и криминалистички поступак са документима ... 500
1.3.1. Увод ... 500
1.3.2. Опште карактеристике рукописа које одређују индивидуални стил ... 502
1.3.3. Прибављање неспорних узорака за вештачење ... 504
1.3.4. Чување спорних докумената ... 507
1.3.5. Вештачење рукописа ... 508

1.3.5.1. Општа упутства за вештачење рукописа 508
1.3.5.2. Вештачење потписа и краћих текстова писаних руком..... 509
1.3.5.3. Вештачење дужих текстова писаних руком..... 511
1.3.5.4. Вештачење цифара..... 512
1.3.5.5. Чињенице које указују на фалсификат или аутентичност рукописа 512
1.3.6. Лингвистичка анализа текста 513
1.3.7. Вештачење докумената..... 515
1.3.7.1. Идентификациона криминалистичко-техничка вештачења 515
1.3.7.2. Примена савремених метода и средстава приликом вештачења рукописа и докумената..... 517
1.4. Идентификација особа на основу трагова ушне шкољке, усана и угриза..... 518
1.4.1. Идентификација особа на основу ушне шкољке 518
1.4.1.1. Значај ушне шкољке за идентификацију особа..... 518
1.4.1.2. Идентификација особа на основу фотографија и снимака ушне шкољке.... 519
1.4.1.3. Идентификација особа на основу трага ушне шкољке..... 519
а) Настанак трагова ушне шкољке при извршењу кривичних дела 519
б) Коришћење трага ушне шкољке у криминалистичкој пракси појединих земаља... 520
в) Коришћење трага ушне шкољке за одређивање висине извршиоца и неких других индицијалних чињеница..... 520
г) Проналажење и фиксирање отиска ушне шкољке на лицу места..... 520
д) Прибављање неспорних отисака ушне шкољке за упоредна испитивања..... 520
ђ) Вештачење трагова ушне шкољке..... 521
1.4.2. Идентификација особа на основу трагова усана..... 522
1.4.2.1. Примери из праксе и практична истраживања..... 522
1.4.2.2. Специфичности формирања отиска усана, групна и индивидуална обележја.... 522
1.4.2.3. Откривање и фиксирање трагова усана 523
1.4.2.4. Вештачење трагова усана..... 523
1.4.2.5. Трагови усана и ДНК анализа 523
1.4.2.6. Доказни значај трагова усана 524
1.4.3. Идентификација особа на основу трагова угриза 524
1.4.3.1. Криминалистички значај трагова угриза 524
1.4.3.2. Фиксирање трагова угриза и прибављање упоредног материјала..... 525
1.4.3.3. Вештачење трагова угриза..... 525
1.4.3.4. Трагови угриза и ДНК анализа..... 527
1.5. Методе идентификације особа које се темеље на учењу о личном опису 527
1.5.1. Основи учења о личном опису..... 527
1.5.2. Идентификација особа на основу фотографија..... 528
1.5.2.1. Проблеми идентификације особа на основу фотографија..... 528
1.5.2.2. Методе идентификације особа на основу фотографија..... 529
а) Принципи идентификације особа на основу фотографија 529
б) Методе вештачења особа на основу фотографија..... 529
1.5.3. Идентификација особа на основу материјала прибављеног видео надзором 531
1.5.4. Идентификација маскираних особа снимљених камерама у оквиру видео надзора објеката..... 533
1.5.5. Идентификација особа на основу посмртних остатака..... 537
1.5.5.1. Увод..... 537
1.5.5.2. Идентификација на основу зуба 537
1.5.5.3. Идентификација на основу скелета и лобање 538
1.6. Биометријске методе идентификације особа..... 540
1.6.1. Појам и основне карактеристике биометријских система идентификације особа..... 540
1.6.2. Биометријска верификација и идентификација особа на основу отисака прстију 542

1.6.3. Биометријска верификација и идентификација
особа на основу геометрије шаке 544
1.6.4. Биометријска верификација и идентификација
особа на основу обележја ока 544
1.6.5. Биометријска идентификација особа
на основу црта лица 545
1.6.6. Остале биометријске методе идентификације особа 547
1.6.7. Идентификација особа на основу гласа 547

ЧЕТВРТИ ДЕО
ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ МЕТОДИКЕ

1. Убиство (методика откривања, разјашњавања и доказивања) 553
1.1. Увод 553
1.2. Начини, средства извршења и прикривање убиства 553
1.3. Начини сазнања за убиство и радње првог захвата 556
1.4. Специфичности доказних радњи код убистава 558
1.5. Трагови код убистава 560
1.6. Значај утврђивања идентитета жртве и анализа виктимолошке ситуације 562
1.7. Анализа чињеничног стања и примена индицијалне методе 563
1.8. Превенција убистава 566
1.9. Истраживање самоубистава 567
1.9.1. Опште карактеристике које указују на самоубиство 567
1.9.2. Самоубиство или убиство? 567
1.9.3. Неки од трагова на основу којих се уочава разлика између
убиства и самоубиства 568
2. Силовање (методика откривања, разјашњавања и доказивања) 570
2.1. Увод 570
2.2. Успостављање контакта са жртвом, сламање отпора и прикривање силовања 570
2.3. Карактеристике учинилаца 571
2.4. Карактеристике жртава и виктимолошки однос 571
2.5. Сазнање за извршено кривично дело 572
2.6. Планирање криминалистичких радњи приликом разоткривања 573
и доказивања силовања 573
2.7. Мере првог захвата и остале оперативно-тактичке радње 574
2.7.1. Мере првог захвата 574
2.7.2. Обављање информативног разговора са жртвом 574
2.7.3. Полиграфско тестирање 575
2.7.4. Предочавање осумњиченог и обилазак терена 576
2.7.5. Информативна распитивања и провере, коришћење евиденција, профилисање 576
2.7.6. Тајна опсервација, постављање заседа, коришћење
"мамаца" и специјално дресираних паса 577
2.8. Специфичности доказних радњи 577
2.8.1. Увиђај 577
2.8.2. Претресање 578
2.8.3. Телесни преглед жртве и осумњиченог 578
2.8.4. Преглед одеће жртве и осумњиченог 580
2.8.5. Вештачења код силовања 580
2.9. Превенција силовања и сексуалних деликата 581
3. Методика откривања, разјашњавања и доказивања имовинских деликата 583
3.1. Криминалистички значај изучавања имовинских деликата 583
3.2. Крађе 583
3.2.1. Обичне крађе 584
3.2.2. Крађе извршене проваљивањем и обијањем 585

3.2.3. Откривање и доказивање обичних и провалних крађа 589
3.2.4. Џепне крађе 591
3.2.5. Крађе возила 594
3.2.6. Крађе културних добара и уметничких вредности 595
3.2.7. Разбојништва и разбојничке крађе 596
3.3. Изнуда и уцена 602
3.4. Преваре 604
3.5. Превенција имовинских деликата 606
4. Економски криминалитет и корупција 609
4.1. Појам и опште карактеристике економског криминалитета 609
а) Прикривеност и висока "тамна бројка" кривичних дела из области економског криминалитета 609
б) Сложеност и динамичност феноменологије економског криминалитета 609
в) Специјализација и професионализација извршилаца 610
г) Економски криминалитет као форма организованог криминалитета 611
д) Тенденција економског криминалитета ка интернационализацији 611
ђ) Међусобна повезаност кривичних дела у систем као карактеристика економског криминалитета 612
е) Тешкоће при откривању и доказивању кривичних дела из области економског криминалитета 612
4.2. Неке специфичности појединих форми економског криминалитета 613
4.2.1. Трансформација друштвеног и државног капитала у оквиру процеса приватизације 613
4.2.2. Сива економија 614
4.2.3. Прање новца 614
4.2.4. Корупција 615
4.3. Стратегијски правци ефикаснијег супротстављања економском криминалу и корупцији 619
5. Организовани криминалитет 619
5.1. Појам, основне карактеристике 619
5.2. Индиције које указују на постојање организованог криминалитета 623
5.3. Сузбијање (контрола) организованог криминалитета 624
5.3.1. Стратегијски приступ и стратегијска анализа организованог криминалитета 624
5.3.2. Посебни органи специјализовани за сузбијање организованог криминалитета 627
5.3.3. Материјалноправне норме с циљем сузбијања организованог криминалитета 627
5.3.4. Оперативне методе и посебна процесна правила за сузбијање организованог криминалитета 629
5.4. Сузбијање појединих врсти организованог криминалитета 631
5.4.1. Илегална трговина дрогом 631
5.4.1.1. Основне карактеристике илегалне трговине дрогом 631
5.4.1.2. Наркоманија и криминалитет 634
5.4.1.3. Тактика и техника откривања илегалне трговине дроге 635
5.4.1.4. Дрога и корупција 640
5.4.2. Трговина женама, децом, пребацивање имигранта као облици организованог криминалитета 642
5.4.3. Еколошки криминалитет 643
5.5. Финансијске истраге у сузбијању тешких форми криминалитета 644
5.5.1. Увод 644
5.5.2. Међународни стандарди у спровођењу финансијских истрага и домаћа правна регулатива 646
5.5.3. Методе финансијске истраге 647
5.6. Превенција организованог криминалитета 648

6. Тероризам.....649
6.1. Појам и карактеристике.....649
6.2. Веза између организованог криминалитета и тероризма.....653
6.3. Мере сузбијања тероризма.....655
6.4. Међународна сарадња у супротстављању тероризму.....657
7. Компјутерски криминалитет.....658
7.1. Појам.....658
7.2. Карактеристике компјутерског криминалитета.....660
7.3. Неки основни појавни облици компјутерског криминалитета.....663
7.4. Откривање и доказивање компјутерског криминалитета.....671
7.5. Превенција компјутерског криминалитета.....675

Литература.....677

ПРЕДГОВОР ПРВОМ ИЗДАЊУ

Уџбеник Криминалистика писан је с намером да помогне студентима правних факултета и осталих високошколских установа где се криминалистика изучава као предмет. Конципиран је у овом обиму с циљем да обухвати проблеме који се јављају у пракси и да прикаже најновије тенденције у развоју криминалистике као науке. Верујемо да ће послужити свима који криминалистику примењују у свакодневном практичном раду.

Стручно образовање правника-кривичара не може бити комплетно без знања криминалистике. И најбоље познавање закона није довољно за истраживање кривичних случајева у преткривичном или кривичном поступку или за пресуђење. Криминалистика као наука о чињеницама је основа за примену права на утврђено чињенично стање. Без правилног утврђивања чињеничног стања нема ни правилне примене права (ни материјалног ни процесног). За квалитетно предузимање доказних радњи није довољно само познавати законске норме, већ и криминалистичка правила о оптималним начинима поступања у појединим ситуацијама. На пример, без криминалистичких знања није могуће прибављати или вредновати исказ сведока или окривљеног. За правилно поступање са материјалним траговима неопходно је познавати методе фиксирања, вештачења, доказног вредновања. Једино криминалистика изучава како могућности тако и доказна ограничења појединих радњи. Судија у већу без познавања криминалистике не може правилно да одреди предмет вештачења, постави питања вештаку, критички процени примењене методе вештачења и добијене одговоре, не може да процени доказну вредност појединих чињеница или резултата вештачења. Према томе, криминалистика је неопходна не само оперативном раднику у преткривичном поступку, државном тужиоцу, истражном судији, већ и судији на главном претресу, судији у другостепеном поступку, браниоцу. Без познавања криминалистике није могуће правилно предузети доказне радње, установити чињенично стање, проценити доказну вредност примењених метода и добијених резултата, уочити слабости у чињеничном стању и наћи начине за њихово превазилажење.

Објективни значај криминалистике за образовање правника-кривичара још је више дошао до изражаја после најновијих промена кривичнопроцесног законодавства. Државни тужилац је постао руководилац преткривичног поступка а истражни судија је добио нова овлашћења и одговорности за поједине радње које су раније биле у надлежности полиције. Да би државни тужилац био стварни руководилац преткривичног поступка, неопходно је да буде оспособљен да у кривичним предметима усмерава и прати рад полиције, а то подразумева да добро познаје криминалистику. Након промена ЗКП-а, једино истражни судија може да врши увиђај у случајевима тешких кривичних дела што од њега захтева велико познавање специфичности криминалистичког поступања и обезбеђивања материјалних трагова.

На прелазу из једног века у други криминалистика се нагло развија и усавршава што су условиле значајне промене у сфери криминалног понашања (нпр., знатно повећање организованог криминалитета) и убрзање научно-технолошке револуције. Убрзаном напретку криминалистике допринели су пре свега компјутерска технологија и увођење савремених криминалистичко-техничких средстава, појава нових криминалистичко-аналитичких и регистрационих метода (компјутерске методе за анализу криминалитета, нпр., ГИС, методе профилисања личности учиниоца, савремене компјутеризоване базе података и трагова са могућностима упоредног претраживања итд.). ДНК вештачења су рутински поступци и свакодневна судска пракса што је повећало криминалистички значај биолошких трагова и захтеве за стручним вршењем увиђаја и обезбеђивањем трагова. У полицијску праксу су уведени облици проактивног полицијског рада који су потиснули застарело реактивно вршење полицијских послова, чиме је унапређена криминалистичка превентивна делатност. Уведено је стратешко планирање, мултиагенцијски приступ проблемима који су у вези са криминалом, што је такође унапредило криминалистику и условило појаву нових облика организације, метода и начина поступања.

Циљ овог уџбеника је да прикаже наведене технолошке и организационе промене како би допринео креирању модела савременог правника-криминалисте који ће примењивати (и у нашим условима пре или касније) многобројне и богате плодове технолошке револуције при откривању и сузбијању криминалитета у XXI веку.

Посебну захвалност дугујем рецензентима, др Живојину Алексићу професору криминалистике са Правног факултету у Београду, на неограниченом поверењу и подршци, др Мићи Бошковићу професору криминалистике са Полицијске академије и Факултета цивилне одбране, на разумевању и великој помоћи при завршној изради уџбеника, мр Мирославу Бусарчевићу, судском вештаку, стручњаку за криминалистичка вештачења и дугогодишњем раднику МУП-а Србије на корисним саветима и идејама чиме је знатно допринео да овај уџбеник буде садржајнији и бољи.

Захваљујем се и Славковић Братиславу професионалном глумцу крагујевачког позоришта зато што је радо прихватио моју молбу и за потребе поглавља о симптоматској слици одглумио поједине типичне невербалне знаке који су фотографисани и као илустрација унети у књигу.

Крагујевац, 2004.

Аутор

ПРЕДГОВОР ДРУГОМ ИЗДАЊУ

Послије изласка из штампе првог издања уџбеника, који има четири дела: увод у криминалистику и општа криминалистичка разматрања, криминалистичку тактику, основе криминалистичке трасологије и основе криминалистичке методике, извршене су значајне промјене у кривично правном смислу и прописима о организацији и уређењу органа кривичног гоњења.

Поред нормативног усаглашавања у уџбенику су дорађене одређене теме као што су криминалистичко обавештајна делатност, одређене оперативно тактичке мере и радње превентивног и репресивног карактера, посебне истражне радње, значај мобилних телефона у оперативном раду полиције и сл. Унутар промишљања ове сложене материје указано је на многе занимљиве чињенице. Дјело представља извор података за научни рад свима који се баве криминалистиком и кривичним законодавством уопште. Оно заслужује пажњу и са стручног и са историјског аспекта.

Уџбеник је конципиран на темељу потребе да читаоца треба подстаћи да критички оцијени теоретизирање о криминалитету, те успостави критички однос према теоријама које би провјеравали у различитим друштвеним срединама. Зато је оправдано да читаоци овог уџбеника исти схвате као исходиште за расправу о криминалистичкој теорији и пракси те даљни студиј појединих тема. При томе је значајно и да студенти не читају само уџбеник, него да посегну и за изворним криминалистичким делима и да остварују потпунију слику о појединим темама.

Књига је плод вишегодишњег истраживачког и научног рада. Посебна вриједност рада је у адекватном и методолошки складном усмјеравању комплексне криминалистичке материје ка едукацији стручњака из праксе, а да се ни у чему не наруши неопходна сразмјера у презентирању цјелокупне грађе уџбеника.

Пошто студији постављају пред студенте задаћу праћења предавања, активног учешћа у вежбама, семинарима и другим облицима наставе и паралелног припремања испита, Криминалистика је морала бити актуелна са становишта теорије и праксе, те упоредива са програмима на другим факултетима. Претпоставка од које се пошло у припреми овог уџбеника је прво издање Криминалистике аутора проф. др Бранислава Симоновића, као и уџбеничких извора наведених на крају ове књиге.

Источно Сарајево, 01. јул 2010. године

Аутори

ПРЕДГОВОР ТРЕЋЕМ ИЗМЕЊЕНОМ И ДОПУЊЕНОМ ИЗДАЊУ

После првог изадања уџбеника *Криминалистика* аутора проф. др Бранислава Симоновића, који је објављен 2004. године у Крагујевцу, исти аутор, је заједно са доц. др Урошем Пеном, објавио друго издање *Криминалистике* (Источно Сарајево 2010. година), које је било прилагођено нормативном оквиру Републике Српске и Босне и Херцеговине.

Пред читаоцем је сада треће измењено и допуњено издање уџбеника *Криминалистика* обогаћено и употпуњено новим насловима и поглављима, као на пример, криминалистичка обавештајна делатност и финансијске истраге. Поред тога унете су мање или веће измене у низу поглавља с циљем да се прате новине у теоретском разумевању и практичној имплементацији знања из криминалистике, али и да се отклоне неке накнадно уочене слабости у првом и другом издању.

Текст уџбеника који је истакнут већим фонтом слова улази у испитну грађу студената на основним академским студијама и смеру. Сматрамо да уџбеник може користити читаоцима који се у пракси сусрећу са питањима из домена криминалистике, али и студентима на докторским студијама за усавршавање из криминалистике и сродних области.

Крагујевац, фебруара 2011.

Проф. др Бранислав Симоновић

ПРВИ ДЕО

УВОД У КРИМИНАЛИСТИКУ И ОПШТА КРИМИНАЛИСТИЧКА РАЗМАТРАЊА

1. УВОД У КРИМИНАЛИСТИКУ

1.1. ПОЈАМ КРИМИНАЛИСТИКЕ

Криминалистика је наука која се бави изучавањем метода откривања и истраживања кривичних дела и њихових учинилаца као и развојем стратегија супротстављања појединим типовима криминалитета. Она проучава начине извршења кривичних дела; методе практичног сузбијања (репресивне и превентивне); унапређује информационе токове у оквиру свих фаза претkривичног и кривичног поступка; проналази најефикасније начине предузимања оперативних радњи и радњи доказивања у оквиру важећих законских оквира; оптимизује употребу техничких метода и средстава и доприноси стварању нових и изучава закономерности настанка, проналажења, обраде и вредновања доказних информација. Другим речима, криминалистика је наука која се бави изучавањем стратегије, тактике, методике и технике откривања, сузбијања и спречавања кривичних дела.

Криминалистика се код нас уобичајено одређује као наука која проучава, проналази и усавршава научне и на практичном искуству засноване методе и средства, која су најпогоднија да се открије и разјасни кривично дело, открије и приведе кривичној санкцији учинилац, обезбеде и фиксирају сви докази ради утврђивања (објективне) истине, као и да се спречи извршење будућих планираних и непланираних кривичних дела. Другим речима, то је наука о техници, тактици и методици оперативних, истражних и других судских радњи, као и о спречавању криминалитета.[1]

Криминалистичка техника проучава, развија и из техничких и природних наука преузима најподеснија средства која служе за проналажење, обезбеђење, фиксирање и испитивање трагова кривичних дела (нпр., техничка средства за изазивање латентних трагова, фотографске технике, микроскопи итд.); за формирање база криминалистичких информација (о учиниоцима, кривичним делима, траговима, оружјима и средствима извршења), као и за спречавање извршења и превенцију кривичних дела (алармни системи, камере за видео надзор итд.). Методама примене криминалистичко-техничких средстава с циљем проналажења, фиксирања и испитивања материјалних трагова кривичних дела, као и изучавањем закономерности настанка свих врста трагова кривичних дела бави се криминалистичка трасологија. Криминалистичка трасологија представља криминалистичку дисциплину која инкорпорира технички напредак у сфере претkривичног и кривичног поступка и представља спој између савремених технологија и криминалистичког поступања са траговима.

Криминалистичка тактика[2] је научна и емпиријска дисциплина која изучава и усавршава општа криминалистичка правила и радне методе открива-

---

[1] Водинелић, Владимир, *Криминалистика*, сва издања. Ову дефиницију су југословенски криминалисти у целини преузели или су је мање-више успешно стилски преформулисали (на пример, Алексић, Живојин, *Криминалистика*, сва издања уџбеника, Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, сва издања итд.).

[2] Израз *тактика* потиче од грчког – *тактике техне* – што значи вештина поступања. Формиран је у оквиру војних наука и значи учење о вођењу чета. Израз – *криминалистичка тактика* – први је употребио A. Weingart у истоименом делу 1904. године.

ња, сузбијања и спречавања кривичних дела.[3] На основу изучавања појавних облика кривичних дела и начина њиховог извршења; упознавањем карактеристика извршилаца; систематским изучавањем и анализом постојеће праксе радњи откривања, доказивања и сузбијања кривичних дела; коришћењем искустава позитивне иностране и домаће праксе; криминалистичка тактика усавршава и оптимизује основна правила и радне методе, које служе откривању и разјашњавању извршених и спречавању будућих кривичних дела, која нису техничке природе и органски повезује техничке и тактичке начине рада.

Криминалистичка методика је дисциплина криминалистике. Док криминалистичка тактика проучава и разрађује основна правила и радне методе типичне за откривање, истраживање и разјашњавање свих врсти кривичних дела без разлике, дакле, опште и заједничке – криминалистичка методика истражује и проучава посебности (специфичности), оно што је важеће само за откривање, истраживање и разјашњавање одређене врсте кривичног дела. Криминалистичка тактика изучава опште принципе за вршење увиђаја, а криминалистичка методика се бави увиђајима и применом техничких средстава и апаратура код појединих типова кривичних дела (нпр., специфичности и правила за вршење увиђаја код саобраћајних незгода, крвних деликата и финансијског криминала). На пример, криминалистичка тактика изучава општа упутства која се односе на саслушање окривљеног, а криминалистичка методика специфичности саслушања окривљеног код појединих кривичних дела.[4]

Криминалистичка стратегија. Најновије тенденције у сфери криминалитета (експанзија организованог криминалитета), али и развој науке и нових технологија (пре свега, компјутерских), утицале су на то да се у појам криминалистике уврсти и четврти део (поред криминалистичке технике, тактике и методике), а то је криминалистичка стратегија. На неопходност увођења криминалистичке стратегије у дефиницију криминалистике указује велики број иностраних криминалиста.[5]

Класичан концепт криминалистике који се заснива на криминалистичкој тактици, методици и техници оријентисан је ка појединoм (већ извршеном) кривичном делу и испитује га као изоловани феномен (методе обезбеђења трагова, организовање потраге за учиниоцем, његово криминалистичко процесуирање итд.), па зато и не изучава криминалистичке методе супротстављања криминалитету као појави, као целини. Развој организованог криминалитета захтева другачије криминалистичке приступе. Од криминалистике се очекује да усавршава методе откривања не појединих и већ реализованих кривичних дела, него да сузбија криминалитет као појаву. Криминалистичка делатност која се појављује као реакција на извршено кривично дело представља реактивни концепт супротстављања криминалитету. Заснива се на постделиктној активности и самим тим је закаснела и искључиво репресивно оријентисана. Класичан концепт реактивног криминалистичког деловања није успео да операционализује идеју о потреби развоја криминалистичке превенције. Мада се у већини класичних тродеобних дефиниција криминалистике помиње криминалистичка превенција као њен саставни део, у науци криминалистици, а самим тим и у пракси, она никад није прихваћена као оперативна стратегија која се може значајније применити. Наведене слабости су јасно уочене у току осамдесетих и деведесетих година XX века, као и немогућност проналажења ефикасног одговора на повећање организованог криминалитета и међународног тероризма. На другој страни, развој компјутерских технологија, могућности сачињавања великих база података уз коришћење моћних аналитичких компјутерских програма допринели су стварању идеје о криминалистичкој, односно полицијској стратегији,

---

[3] Жарковић, М., *Криминалистичка тактика*, Београд, 2010. стр. 13.

[4] Видети шире: Бошковић, Мићо, *Криминалистичка методика 2*, Београд, 1995.

[5] За ставове немачких аутора видети: Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, Band 1, Stuttgart, 1992, стр. 3; Ackermann–Koristka–Leonhardt–Nisse–Wirth, Zum Stellenwert der Kriminalistik, Teil 2, *Kriminalistik,* број, 10/2000, стр. 655–660; Gunter Dreher-Thomas Feltes, Braucht kriminalistik eine innere Führung?, *Kriminalistik*, број 10/1998, стр. 635–646; Gerhard Schmelz, Die Kriminalistik im System der Kriminalwissenschaften, *Kriminalistik*, бр. 8–9/1997, стр. 557–563.

За ставове руских криминалиста видети: Яблоков-Головин, Система криминалистики: наступил ли ее кризис?, Вестник московского университета, серија право, број 6/2002, стр. 54–65.

пре свега у САД, Канади, Великој Британији и Немачкој. У нашој криминалистичкој литератури о криминалистичкој стратегији и њеном значају за супротстављање организованом криминалитету први је писао проф. др Владимир Водинелић. У то време још није сазрела идеја о криминалистичкој стратегији као битном делу дефиниције (појма) криминалистике.[6]

Криминалистичка стратегија у ширем смислу речи, састоји се у операционализовању криминално-политичких концепата сузбијања криминала у целини или најчешће, појединих његових форми, применом криминалистичких и других мера и од стране носилаца криминалистичких активности. Криминалистичка стратегија сузбијања криминала је део укупних криминално-стратегијских приступа сузбијања криминала у друштву. Постоји законодавна, социјална, економска стратегија сузбијања криминала. Успешно сузбијање криминала (нпр., организованог, малолетничког) захтева синхронизовани и координирани приступ различитих стратегијских настојања. Криминалистичка стратегија, коју у пракси најчешће спроводе органи унутрашњих послова (полиција), и то најчешће, у сарадњи са другим субјектима заједнице, представља један од битних делова укупних криминално-стратегијских настојања. "На нивоу криминалне стратегије конципирају се и координирају основне тенденције криминалистичких мера и програма са циљем постизања ефикасног откривања, разјашњавања и спречавања кривичних дела".[7] Криминалистичка стратегија остварује циљеве криминалне политике.

Постоје разне врсте и нивои криминалистичке стратегије. Криминалистичка стратегија се може односити на имплементацију превентивних програма, распоред људских и техничких ресурса, репресивне мере и приступе. Значајна је подела на општу, посебну и специјалну криминалистичку стратегију. *Општа криминалистичка стратегија* бави се формирањем, унапређењем и методама имплементације генералних криминалистичких превентивних концепата који се односе на сузбијање, односно стављање под контролу криминалитета у целини. Један од таквих концепата је савремени облик полицијског рада у локалној заједници који се назива *community policing*. Стратегијско планирање криминалистичке делатности такође улази у опште криминалистичке стратегије. Њега сачињавају методе географског профилисања, психолошког профилисања личности учиниоца, методе коришћења компјутерских аналитичких програма и база података за унапређење стратегијске и оперативне анализе, криминалистичко прогнозирање. Наведени облици стратегијског планирања изучавају се у оквиру општих криминалистичких разматрања.

Посебне криминалистичке стратегије изучавају методе сузбијања и превенције појединих врсти кривичних дела. На пример, криминалистичка стратегија стављања под контролу и сузбијање организованог криминалитета, економског криминалитета итд. Посебне криминалистичке стратегије изучавају се у оквиру криминалистичке методике сузбијања појединих врсти кривичних дела. Оне подижу на виши ниво класични концепт криминалистичке методике дајући му циљну усмереност, целовитост у посматрању проблема и перспективу прогнозирања. *Специјални стратегијски криминалистички приступи* баве се стратегијом имплементације 1234или оптимизирања појединих криминалистичких ме-

---

[6] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 1, Скопје, 1985, стр. 17; Криминалитет с мрежном структуром и организовани криминалитет профита, *Безбедност*, број 1/1992, стр. 13–28; Проблематика криминалистичко-тактичких института-информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, *Безбедност*, број 1/1994, стр. 65–74; број 2/1994, стр. 177–188; број 3/1994, стр. 285–300 и број 4/1994, стр. 421–433.

[7] Ackermann–Koristka–Leonhardt–Nisse–Wirth, Zum Stellenwert der Kriminalistik, Teil 2, *Kriminalistik*, број 10/2000, стр. 656.

ра. На пример, шта учинити да би се просечно потребно време изласка полицијске интервентне екипе на лице места после позива за помоћ са петнаест–двадесет минута спустило на пет.

Имплементација криминалистичких стратегијских концепата омогућава формирање целовитог погледа на криминалитет; поједине његове форме; увид у ефикасност органа кривичног гоњења и мера које предузима и унапређење координације са другим субјектима социјалне контроле. Криминалистичка стратегија омогућава имплементацију проактивног криминалистичког приступа, могућност предвиђања у оквиру развоја криминалитета и развој превентивних програма и мера како би се сузбијале негативне тенденције. Криминалистичка стратегија максимизира ефикасност криминалистичко-тактичких мера и криминалистике у целини и циљно усмерава поједина криминалистичка настојања.

Криминалистика је самостална наука која има јасно одређен предмет изучавања, прецизно дефинисане задатке и особен спектар метода којима се служи. Припада породици кривичних наука, с обзиром на то да објект њеног научног и практичног бављења чини криминалитет, односно развој и унапређење метода његовог сузбијања. Криминалистика није правна наука јер не истражује правну страну кривичног догађаја, већ је чињенична наука јер се бави реалном страном преткривичног и кривичног поступка. *Криминалистика проналази оптималне методе поступања у оквиру постојећег законског оквира.*[8]

1.2. ПРЕДМЕТ И ЗАДАТАК КРИМИНАЛИСТИКЕ

Предмет криминалистике. – Све кривичне науке повезује исти општи објект научног истраживања – криминалитет. Исти објект научног истраживања, тј. криминалитет, сврстава их у исту групу, односно породицу кривичних наука. Кривичне науке изучавају различите аспекте криминалитета, односно имају свој предмет истраживања што их чини посебним наукама. Свака кривична наука покушава да у оквиру општег објекта истраживања, тј. криминалитета, утврди објективне законе и закономерности које чине предмет само њеног интересовања, користећи се својим методама научне спознаје.[9]

Криминалистика у оквиру криминалитета (као појаве схваћене у ширем смислу), истражује закономерности значајне за откривање и доказивање кривичних дела и учинилаца, као и превенцију применом криминалистичких метода (постоје методе превенције које нису криминалистичке).

С обзиром на то да се криминалистика, између осталог, бави научном разрадом метода откривања латентног, прикривеног криминалитета, односно стратегијским деловањем на проблеме који указују на услове и узроке могућег извршења кривичних дела, њен општи објект изучавања не може бити само криминалитет, као већ дефинисана (утврђена) форма друштвено опасног понашања. Неки аутори сматрају да општи објект криминалистичког научног интересовања треба померити корак унапред и одредити га као *кривични догађај*[10]*, односно скуп кривич-*

---

[8] О разликама у одређењу појма и назива криминалистике у различитим државама и правним системима: Maver, Darko, *Kriminalistika*, Ljubljana 2004. стр. 30-33.

[9] Бердичевскиј је први указао на то да је неопходно правити разлику између општег објекта научног испитивања сродних наука (у овом случају кривични догађај, према мишљењу неких аутора – криминалитет у ширем смислу), затим предмета научног истраживања појединих наука (посебних објеката), научних метода и садржаја појединих наука. Бердичевский, О предмете и понятийном аппарате криминалистки (в порядке обсуждения), Вопросы борьбы с преступностью, Москва, број 24/1976, стр. 133–135. Ово схватање је прихватио и донекле разрадио Vodinelić, V, Kriminalistika u sistemu znanosti, *Priručnik*, broj 1/1989, стр. 4.

[10] И криминологија за свој општи објект научног истраживања има разне форме кривичних догађаја (латентни криминалитет, тамна бројка, разна асоцијална понашања која се одређују као предворје криминалитета и слично). Изузетно, и кривично право се бави кривичним догађајима као објектом свог научног истраживања када се нове форме друштвеноопасног понашања санкционишу као нова кривична дела.

них догађаја (могући, тј. латентни криминалитет). Кривични догађај је догађај који је друштвено штетан и опасан, а *наговештава* да би се могао приписати умишљају или нехату његовог проузроковача.[11] На другој страни, имплементација проактивних приступа у криминалистичкој делатности и развој криминалистичке превенције, налажу да се општи објект криминалистичких интересовања, помери још један корак унапред а за полазну тачку изучавања и организовања практичне криминалистичке (полицијске) делатности одреде *проблеми који могу проузроковати криминал* како би се они решавали пре него што настане кривично дело или да се обезбеде докази за евентуални (будући) кривични поступак (на пример, сукоби у породици који имају тенденцију прерастања у насиље, суседске свађе и сл.)[12]. Концепт се развија у англосаксонским полицијским системима и одређује као *полицијска делатност усмерена на проблеме* (Problem oriented policing)[13]. Проактивни приступи у сузбијању и контроли појединих врсти кривичних дела (нпр., организовани криминалитет, тероризам итд.) налажу *опсервирање, документовање, изучавање и анализу криминалног контекста* који погодује њиховом настанку како би се на стратешком нивоу оптимизовале превентивне и репресивне методе и приступи.

Имајући то у виду предмет криминалистике обухвата:

- откривање, истраживање и проучавање закономерности настанка, трајности, прикупљања (фиксирања), испитивања и коришћења оперативних и доказних информација о кривичном делу и учиниоцу у кривичном догађају;
- изучавање, анализа и уопштавање делинквентске праксе (тактике и технике извршења и прикривања кривичних дела), како би се уочиле закономерности, опште и типичне (криминалистичка методика);
- проучавање (истраживање) оперативне, истражне и судске праксе. Криминалистика не истражује правну (процесну) страну праксе, јер то улази у предмет науке кривичног процесног права. Она изучава садржинску, спознајну страну те праксе и
- изучавање примене у пракси постојећих и усавршавања нових: криминалистичко - стратегијских приступа, превентивних и репресивних метода, тактичких мера и техничких средстава (нпр., базе података, технички услови за успешне стратешке и оперативне анализе, нове методе прибављања електронских информација, технички системи надзора).

У *предмет криминалистике* спада и утврђивање закономерности – међусобне везе и међусобно дејство материјалних објеката као и физичко деловање људи (сфера криминалистичке технике, нпр., сфера трасологије, криминалистичке идентификације).

Узајамне интеракције између људи, које улазе у предмет изучавања криминалистике веома су сложене и могу се разврстати на пет области: 1) узајамне радње и односи учиниоца и жртве (сфера криминалистичке тактике, криминалистичке виктимологије, односно методика по типовима кривичних дела); 2) узајамне радње и односи учиниоца кривичног дела и сведока (психологија опажања која једним делом припада и криминалистици); 3) узајамне радње и односи учиниоца и државних службеника (оперативни радници, тужиоци, судије) који се баве откривањем, разјашњавањем, руковођењем преткривичног поступка и утужењем, и пресуђењем (сфера криминалистичке тактике, методике); 4) међусобни односи и радње сведока и државних службеника који су овлашћени за утврђивање истине (сфера психологије исказивања и криминалистичке тактике) и 5) међусобни односи институција које примењују криминалистику (нпр., полиције, тужилаштва), њихов однос са другим службама (нпр., царинским), разним институцијама (нпр., центром за социјални рад, здравственим установама) и грађанима (нпр., младима, потенцијалним жртвама, потенцијалним учиниоцима, потенцијалним сведоцима итд.), ради повећања координације и подизања на виши ниво укупних криминалистичких превентивних и репресивних настојања (сфера криминалистичке стратегије)[14].

---

[11] Vodinelić, V., *Kriminalistika u sistemu znanosti*, Priručnik, број 1/1989, стр. 4.

[12] На пример, у једном упутству Метрополитен полиције из децембра 2001. године наводи се да у свим случајевима насиља поменутих врста, поред других мера које се заснивају на мултиагенцијском приступу решавања проблема, треба на закону ваљан начин, обезбедити доказе за евентуално будући кривични поступак (изјаве сведока, лекарска уверења и слично). Domestic Violence Strategy, Metropoliten Police, December, 2001.

[13] Glensor–Correa, Peak, *Policing Communities: Understanding Crime and Solving Problems*, Los Angeles, 2000.

[14] Упореди са: Селиванов, Н. А., *Советская криминалистика: система понятий*, Москва, 1982, стр. 12; Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 1, Скопје, 1985, стр. 20; Vodinelić, V., Kriminalistika u sistemu znanosti, *Priručnik*, broj 1/1989, стр. 6.

Предмет науке криминалистике не треба мешати са садржином ове науке[15] коју чине научни резултати и сазнања до којих је дошла бавећи се предметом свог истраживања. На пример, тактика спровођења оперативно-тактичких и доказних радњи, криминалистичка техника и теорије криминалистике, представљају садржину криминалистике као науке.

Задатак криминалистике. – Криминалистика је тесно повезана са праксом и њој служи. Она има задатак да усавршава постојеће и проналази нове методе и техничка средства како би се они применили у пракси преткривичног и кривичног поступка; изучава праксу како би уочила њене недостатке, и тешкоће са којима се сусреће и проналази решења за њихово отклањање. С тим у вези може се говорити о науци криминалистици и примени њених сазнања у пракси. Између науке криминалистике и њене примене у пракси мора да постоји тесна међузависност. Ништа не би било погубније за правосуђе и правну науку него када би практичари постали ненаучни, а научници непрактични.[16],[17]

Три су основна задатка криминалистике као науке: *а) гносеолошки* – спознаје закономерности које улазе у предмет њеног изучавања; *б) конструктивни* – проналази нове методе стратегијског и тактичког поступања и усавршава техничка средства како би се унапредила оперативна, судска пракса и превенција криминалитета и *в) комуникативни* – научне резултате преточене у моделе најоптималније практичне делатности преноси практичарима, студентима, грађанима (како би се умањила опасност од виктимизације и повећала њихова одбрамбена способност)[18].

1.3. МЕТОДЕ КРИМИНАЛИСТИКЕ

Методе у криминалистици представљају научно засноване начине спознавања, истраживања и поступања са објектима криминалистичке спознаје, као и начине организовања и спровођења ефикасног (али не и противзаконитог) делања државних субјеката у процесу откривања кривичних догађаја, разјашњавања и пресуђења извршених, али и спречавања будућих кривичних дела.

Методе криминалистике, као и сваке друге науке, тесно су повезане и условљене предметом истраживања. Предмет криминалистичке спознаје обухвата *кривичне догађаје, односно друштвени (криминални) контекст* у оквиру којих треба открити, разјаснити и доказати евентуално постојање кривичног дела или спречити настанак тежих последица. С обзиром на то да је кривични догађај сложен феномен који има: а) материјалну страну (криминалистичке информације одражене у сфери физичког, тј. унутар трагова, предмета кривичног дела и укупне објективне ситуације дела) и б) идеалну, тј. психолошку и социјалну страну (нпр., психичке индиције код извршиоца, запамћени садржаји у свести сведока), то и методе којима се он спознаје морају бити сложене и разнородне.

Методе криминалистике деле се на оне које примењује криминалистичка трасологија ради откривања, фиксирања и *дешифровања* криминалистичких материјалних информација, и улазе у сферу природних и техничких наука (природнонаучна криминалистика), и на методе које по својој природи представљају сазнања друштвених (хуманистичких) наука (психолошка, сазнања логике, организације, управљања) и користе се у оквиру криминалистичке стратегије, тактике и методике.

---

[15] Белкин, Р.С., *Курс советской криминалистики*, том 1, Москва, 1977, стр. 27.

[16] Schurich, F, *Kriminalistika kao nauka i naučni predmet*, Izbor, број 4/1990, стр. 262 (Гросова мисао).

[17] Криминалистика се понекад изједначава са праксом, рутином и чистим практицизмом. Таквим третманом практично се оспорава научни карактер криминалистике, и она се своди на вештину, занат. Поборници тог става, због погрешног теоретског приступа, нису у стању да откривају закономерности које у сфери извршења, откривања, и истраживања кривичних дела објективно постоје, па услед тога своју практичну делатност осиромашују и ограничавају.

Друга група аутора дели криминалистику на научну криминалистику и практичну криминалистику (пишу о дефиницији практичне криминалистике, задацима практичне криминалистике), чиме се уноси (потенцира) раздор између науке и праксе. Према нашем мишљењу, може се говорити само о науци криминалистици и њеној примени у пракси (која може бити мања или већа, добра или лоша).

[18] Селиванов и остали, *Советская криминалистика, теоретические проблеми*, Москва, 1978, стр. 5; Водинелић, В., Општа теорија криминалистичке науке, необјављено, 1993, дактилографисано (поглавље: Криминалистика као социјални институт), стр. 1.

Треба правити разлику између метода које примењује наука криминалистика, а служе за спознавање објективних закономерности у оквиру предмета њеног научног изучавања, и метода које се користе у криминалистичкој пракси ради решавања конкретних криминалних случајева или проблема. Неретко ове методе могу бити исте по називу (нпр., аналогија, експеримент, анализа), али се разликују по циљевима, условима, начину примене и субјектима који их користе.[19] Међутим, између њих постоји и тесна веза зато што се као резултат (продукт) научне спознаје криминалних закономерности неретко појављују, односно формирају и нове методе намењене практичној борби против криминалитета.

Методе које се примењују у криминалистици деле се по месту настанка на: а) методе формиране у другим наукама, преузете у криминалистици и б) на изворно криминалистичке методе (оне које је формирала криминалистика како би могла да оствари своје задатке).

а) Велики је број наука од којих криминалистика преузима методе и примењује их при остваривању својих задатака.

Криминалистика користи тзв. *општенаучне, универзалне методе* које се примењују у свим наукама, што је нормална последица интеграције и међусобне повезаности разних наука.[20] Криминалистика користи *логичке методе* (анализу, синтезу, индукцију, дедукцију, аналогију, учење о хипотезама, уопштавање, апстракцију). Те методе криминалистика најчешће не преноси механички, већ их адаптира и прилагођава својим потребама (нпр., учење о криминалистичким верзијама темељи се на учењу о научним хипотезама; аналогија је логичка основа за формирање методе откривања непознатих учинилаца по начину извршења). Криминалистика примењује *општенаучне методе* (методе посматрања, описивања, мерења, упоређивања, експеримента). И ове методе се срећу у скоро свим наукама (нпр., социологији, астрономији, биологији итд.), али су њихова примена, субјекти и садржај у криминалистици битно другачији и прилагођени предмету и потребама управо те науке (нпр., посматрање, описивање, мерење, методе су без којих се не може замислити спровођење увиђаја). У исту категорију улазе и разне *математичке, кибернетичке и статистичке методе* које своју примену имају у свим наукама, па и у криминалистици. Неке од тих метода примењују се у неизмењеном виду у криминалистици (нпр., статистичке, комјутерске), неке криминалистика битно модификује и прилагођава својим потребама (методу моделовања криминалистика је искористила за формирање метода криминалистичког моделовања које може да буде мисаоно, реконструкционо, макетно, компјутерско).

Поред наведених, криминалистика преузима и тзв. *посебне методе* (које су карактеристичне за групу, по правилу, сродних наука) *и специјалне методе* (методе које су формиране у одређеној науци или у једној њеној грани).

Криминалистика преузима методе хуманистичких наука (психологије, психијатрије, социологије, науке о управљању итд.) и природно-техничких наука (физике, хемије, машинства и других), али то по правилу не чини механички, већ их најчешће модификује и прилагођава својим потребама. На пример, криминалистичка тактика користи у великој мери сазнања психологије, али по правилу не директно, већ на њиховој основи гради методе и моделе који оптимално одговарају предмету изучавања и захтевима криминалистике. Психолошки интервју који изграђују психологија и социјална психологија није у потпуности применљив за вођење информативног разговора са осумњиченим и за саслушање окривљеног, и због тога је криминалистика морала да изгради своје методе које се само у основи темеље на сазнањима поменутих наука, али се битно разликују (разне методе добијања истинитог признања, методе обезбеђивања признања од опозива).

Методе које се проналазе и примењују у природним и техничким наукама криминалистика обилато преузима и користи за развој криминалистичке технике. Свако ново техничко откриће убрзо налази своју примену и у криминалистици. Рецимо, у криминалистици се увелико користе ласер, атомски изотопи, најсавременија оптичка средства и материјали. Коришћење сазнања ових наука је различито и креће се од једноставне примене, до изналажења новог апликационог подручја њиховог коришћења или изградње нових техничких апарата који се примењују за потребе криминалистике. Зато неки аутори сматрају да је криминалистика основни канал којим најсавременија научна сазнања (пре свега техничка и природно-научна) улазе у праксу преткривичног и судског поступка (нпр., вештачења микротрагова, генетска вештачења).

б) Изворно, криминалистичке методе су оне које је формирала сама криминалистика, само су за њу карактеристичне и проистичу из специфичности њеног предмета изучавања и зада-

---

[19] Белкин, Р.С., *Курс советской криминалистики*, 1. том, Москва, 1977, стр. 260; Водинелић, В., Општа теорија криминалистичке науке, 1993, необјављен рад (поглавље IV, стр. 2–4).

[20] Водинелић, В., *Општа теорија криминалистичке науке*, ibidem; Од истог аутора и *Kriminalistika u sistemu znanosti*, *Priručnik*, број 1/1989, стр. 8.

така које мора да оствари. Ове методе могу се поделити у две групе. Првој групи припадају криминалистичко-тактичке, односно методе оптималног поступања у одређеној криминалистичко-тактичкој ситуацији (нпр., планирање преткривичног и кривичног поступка, метода изазивања душевног потреса ради добијања признања, методе суочења саокривљених како би се спречило међусобно договарање). Друго, криминалистика изграђује своје криминалистичко-техничке методе откривања, фиксирања, испитивања материјалних (физичких) криминалистичких информација (нпр., криминалистичка идентификација учиниоца по отисцима прстију, гласу, трасологија, криминалистичка балистика, графоскопске методе идентификације на основу рукописа и многе друге). Поред тога криминалистичка техника усавршава и проналази савремена техничка средства, апарате и уређаје који служе за откривање, фиксирање и испитивање материјалних криминалистичких информација.

1.4. ОДНОС КРИМИНАЛИСТИКЕ И ДРУГИХ НАУКА

Да би се разјаснио предмет криминалистике и прецизирали њени задаци, неопходно је указати на однос криминалистике и других наука јер се само на тај начин може одредити њено место у оквиру система наука.[21] Потребно је прво приказати однос између криминалистике и других кривичних наука чијој породици и она припада, и друго, треба поменути везу између криминалистике и других наука са којима она размењује научне информације и методе.

1.4.1. Криминалистика у оквиру система кривичних наука

Криминалистику и друге кривичне науке повезује постојање истог општег објекта научног истраживања, а то је кривични догађај као могуће кривично дело, или проблеми који узрокују поједине врсте кривичних дела, криминални контекст, односно утврђивање закономерности које владају унутар њих. У оквиру општег објекта (криминалитета и неопходности његовог сузбијања) свака кривична наука има свој посебни предмет научног истраживања, садржај и методе и по њима се оне међусобно разликују.[22]

У оквиру кривичних наука треба правити разлику између кривичноправних наука (карактерише их правни метод), у које улазе кривично право и кривичнопроцесно право, и кривичних неправних (ванправних наука) којима припадају криминологија, судска медицина, судска психологија, судска психијатрија, криминалистика и друге.

Однос између криминалистике и кривичног права. – Кривично право је правна наука која изучава бића кривичних дела, услове кривичне одговорности и кривичне санкције, предлажући у кривичном законодавству побољшања или евентуалне измене у оквиру кривичноправне регулативе. Одређивањем (прописивањем) кривичних дела, кривично право усмерава криминалистику на кривична дела која треба откривати. Уколико неко дело није прописано као кривично дело, криминалистика неће развијати криминалистичке методе за његово откривање и разјашњавање. Кривично право својим посебним делом одређује елементе бића кривичних дела и тиме криминалистику упућује на чињенице које треба откривати. На основу тога криминалистика ствара моделе, тактичке начине и методе којима ће се чињенице које граде биће кривичног дела утврђивати, да би се установило и доказало његово евентуално постојање. Криминалиста (овлашћено лице органа унутрашњих послова, тужилац, судија) који у пракси примењује криминалистику, мора одлично да познаје законско одређење елемената бића кривичних дела да би знао шта треба да утврђује применом криминалистичких метода. На другој страни, познавање законских обележја кривичних дела није довољно ако се не зна како их треба утврђивати. Значи, кривично право одређује *шта треба (односно које чињенице треба) утврђивати,* а криминалистика подучава *на који начин и применом којих метода* то треба чинити.

Однос између криминалистике и кривичног процесног права. – Кривичнопроцесно право је правна наука која изучава правно регулисање односа између кривичнопроцесних субјеката, законску форму и услове спровођења кривичнопроцесних радњи, поступак доношења кривичнопроцесних одлука. Док кривичнопроцесно право изучава формалну страну кривичног поступ-

---

[21] Gross–Geerds, *Handbuch der Kriminalistik*, Berlin, 1977, стр. 10.

[22] Упореди: Водинелић, В., Да ли је криминалистика криминолошка наука, Анали *Правног факултета у Београду*, бр. 1–2/1994, стр. 47– 49.

ка, криминалистика изучава његову садржину. Рецимо, кривичнопроцесно право прописује радње доказивања и законске услове њиховог спровођења, али ништа, или скоро ништа, не наводи како те радње треба спроводити да би се остварио њихов максимални ефекат (како треба саслушавати разне врсте сведока, које тактичке начине треба применити да би се добило истинито признање, како треба вршити увиђај, коју апаратуру користити приликом његовог обављања, како обезбедити доказе за ДНК анализу). Та питања изучава само криминалистика. Кривичнопроцесно право одређује правне и етичке оквире примене криминалистичких тактичких начина и техничких метода (забрањује да се према окривљеном примењују претња, сила и методе којима се ускраћује слобода његовог вољног одлучивања и делања, угрожава његово здравље или психички интегритет личности, нпр., хипноза, мучење, лоботомија, обмана и слично).

Најтешња веза између криминалистике и кривичног процесног права јесте у оквиру рада са доказима (доказног права). Кривичнопроцесно право изучава и прописује само формалну страну рада са доказима (субјекти који их могу прикупљати, под којим условима и у ком поступку), а криминалистика изучава реалну информационо-гносеолошку (спознајну) страну настанка, коришћења и вредновања доказних информација. Криминалистика се посебно бави методама судских вештачења, начинима прибављања материјала за вештачење, одређивањем питања која улазе у предмет конкретних вештачења, међусобним односима судије и вештака у току одређивања, провере, презентације и процене вештачења. Криминалистика изучава доказну вредност појединих метода вештачења.

Криминалистика има ширу сферу научног бављења него кривичнопроцесно право. Она изучава закономерности настанка, прикупљања и коришћења оперативних информација, и спровођење оперативних радњи у оквиру преткривичног поступка. Криминалистика истражује и превентивне мере, као и стратегијске приступе сузбијања појединих врсти кривичних дела на глобалном нивоу, што је изван домена интересовања кривичног процесног права.

Однос између криминалистике и криминологије. – Између тих двеју наука постоји тесна међусобна веза, али и разлике које их чине самосталним наукама. Најтешња веза између криминологије и криминалистике је у оквиру криминалне феноменологије зато што се и једна и друга наука баве појавним видовима криминалитета. Криминална феноменологија прикупља и систематизује: 1) појавне облике кривичних дела (делинквентску технику и тактику), 2) животне форме преступника и 3) сазнања о посебним појавама код сваке поједине врсте кривичног дела (криминална морфологија, криминографија)[23]. И једна и друга наука изучавају узроке криминалитета и виктимолошки аспект (али са другим циљевима).

Криминологија и криминалистика се битно разликују по постављеним задацима, стратегијском приступу проблему криминалитета и спектру коришћених метода. Криминологија представља социологију криминалитета и има за циљ упознавање, разумевање и објашњавање криминалитета као индивидуалне и масовне појаве. Криминалистика се бави утврђивањем закономерности настанка криминалистичких информација (оперативних и доказних), методама откривања, разјашњавања и пресуђивања кривичних дела. Криминологија и криминалистика неретко користе исте чињенице и податке (криминална феноменологија, узроци кривичних дела), али са различитим стратегијским циљевима. Због тога између ових двеју науке постоји сарадња у размени информација и научних сазнања.

Неке методе које су формиране у криминологији ради објашњавања криминалитета, уочавања његових услова и узрока, преузела је криминалистика и прилагодила их практичним потребама сузбијања појединих форми кривичних дела и откривања учинилаца. Посебан допринос дао је развој кибернетике, компјутерских база података и аналитичких програма. На пример, теорију о географској распоређености криминалитета, која је формирана у оквиру криминологије, преузела је криминалистика и на њој је засновала методу откривања учинилаца на основу географског профилисања. Метода је подржана и савременим компјутерским програмима, тзв. ГИС технологије (географски информациони системи).

Однос између криминалистике, криминалне психологије, судске психологије и судске психијатрије. – Криминалистика је тесно повезана са криминалном психологијом (која изучава психологију учинилаца кривичних дела); судском психологијом (која истражује психичке активности учесника преткривичног и кривичног поступка) и судском психијатријом (која се бави психичким факторима који доводе до криминалног понашања душевних болесника, и могућностима установљавања урачунљивости учинилаца кривичних дела у кривичном поступку). Сазнања тих наука користе се као основ за формирање криминалистичке методике откривања и разјашњавања појединих врсти кривичних дела; усавршавање постојећих и формирање нових тактичких начина саслушања појединих типова окривљених, сведока и осталих учесника у по-

[23] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1984, стр. 415.

ступку; као и за прављење криминалистичких типологија (учинилаца, окривљених, сведока). На другој страни, наведене науке преузимају од криминалистике неопходан емпиријски материјал за своја истраживања.

Однос између криминалистике и судске медицине. – Криминалистика и судска медицина се међусобно допуњују у области крвних и сексуалних деликата. Судска медицина има за предмет изучавања узроке насилне, сумњиве, незнане смрти, као и подручје телесних повреда. Она тумачи патолошко-анатомске и патолошко-физиолошке промене повређеног организма, клиничке манифестације појединих повреда, изучава узроке настанка смрти и повреда, промене које настају на лешу после смрти. Да би се извршила криминалистичка анализа неког крвног и сексуалног деликта; да би се напредовало у правцу откривања непознатог извршиоца и разјашњавању дела; да би се на време ангажовао судскомедицински вештак; сачували и правилно прикупили биолошки трагови; прецизирала питања вештаку; неопходно је да криминалиста-практичар има основна знања из судске медицине. Криминалиста и судски лекар у области крвних и сексуалних деликата неретко посматрају и проучавају исту појаву само са различитих аспеката и користећи различите методе. У потпуности је схваћено у криминалистици и у судској медицини да се подручја ових наука не могу круто одвајати, и да би такав приступ био погрешан. Због тога је формирана *медицинска криминалистика*, помоћна наука судске медицине и криминалистике, која изучава гранична подручја ових двеју наука обједињујући и синтетизујући њихова сазнања.

1.4.2. Однос криминалистике и осталих (изванкривичних) наука

Однос криминалистике и осталих (изванкривичних) наука има две димензије. Прво, сазнања до којих је дошла криминалистика могу да користе и друге науке и дисциплине ради остварења својих научних, технолошко-развојних или практичних циљева. Тактички начини саслушања окривљених и сведока, одређивање вештачења, формулисања питања вештаку, спровођење увиђаја, могу да се користе као препоруке исправног и оптималног поступања у свим правним поступцима (парничном, управном, ванпарничном, дисциплинском поступку), у којима се настоји утврдити истинито чињенично стање. Криминалистичке методе идентификације примењују се у историји, уметности, наследном праву, нпр., да ли је одређени текст писало лице за које се претпоставља (познат књижевник, композитор, историјска личност, оставилац тестамента); да ли је на фотографији позната историјска личност или њен двојник итд. Криминалистичко учење о идентификацији лица по отисцима прстију, гласу, мирису, примењује се за конструисање компјутерских система контроле приступа и улаза у одређене објекте и установе. Друго, криминалистика перманентно прати развој природно-техничких и друштвених наука и сва њихова достигнућа преузима, примењује и прилагођава својим потребама и задацима.

1.5. НАЧЕЛА КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ПРАКТИЧНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Изучавајући праксу преткривичног и кривичног поступка, наука криминалистика је формулисала основна криминалистичка начела која представљају темеље успешне, ефикасне и етичке практичне криминалистичке делатности. Начела немају карактер крутих догми и прецизних тактичких упутстава с обзиром на то да је криминалистичка делатност изузетно флексибилна и мора се прилагођавати особеностима конкретних услова. Она представљају основне оријентире, начин приступа при решавању и разјашњавању конкретних криминалистичких случајева, и треба да буду уткана у стратегију и тактику практичног криминалистичког делања.[24]

[24] Темеље учења о начелима криминалистике поставио је Водинелић, В., Основна тактичка начела при ислеђивању кривичних дела, *Народна милиција*, број 11/1949, стр. 9–11 и сва издања *Криминалистике*. Југословенски криминалисти су то учење скоро у потпуности прихватили, само су поједини аутори предлагали понеко ново начело или изостављали неко од оних које је Водинелић предложио.

У овом делу текста биће приказана само основна начела која прожимају читаву криминалистичку делатност преткривичног и кривичног поступка. О посебним криминалистичким начелима, која немају универзални карактер, биће више речи у оквиру одговарајућих поглавља.

Постоји тесна веза између кривичнопроцесних и криминалистичких начела. Прва одређују законске оквире и услове под којима се могу примењивати поједине криминалистичко-тактичке и техничке методе, а друга (криминалистичка) формулишу и прецизирају најефикасније тактичке начине спровођења процесних радњи (у оквиру граница које им прописује кривичнопроцесно право).

1) *Начело законитости* подразумева да се у разради и примени криминалистичко-тактичких и техничких метода и начина поступања морају поштовати прописи (устав и закони) који регулишу материју или област која се односи на примену тих криминалистичких метода.

Примењене криминалистичке методе у кривичном поступку морају бити у сагласности са Закоником о кривичном поступку.

Криминалистичку делатност у преткривичном поступку (криминалистичку контролу и криминалистичку обраду) карактеришу већа слобода и флексибилност с обзиром на то да није изричито ограничена Закоником о кривичном поступку, али се начело законитости мора тумачити тако да се криминалистички рад не сме одвијати противно законским прописима (*contra legem*). Мере ограничења слобода и права осумњиченог и мере принуде према њему не могу бити веће него што је то одређено уставним и законским прописима.

2) *Начело методичности и планирања* налаже да се целокупна делатност преткривичног и кривичног поступка од почетка до краја систематски и континуирано планира. Лица која примењују криминалистику (пре свега овлашћено лице органа унутрашњих послова, судија, али и тужилац и бранилац с аспекта својих процесних улога) морају од почетка да дефинишу питања на која треба добити одговоре, планирају верзије у вези са могућим објашњењима; одреде правце, стратегију и тактику своје делатности, што подразумева одабирање радњи које треба предузети, планирање рокова за њихово спровођење и ангажовање потребних техничких потенцијала.

Планирање преткривичног и кривичног поступка обезбеђује методичност у поступању, дисциплинује, осигурава критику и самокритику, омогућава благовремено уочавање недостатака, празнина, и уношење корекција у делатност.

3) *Начело критичности и самокритичности* у најужој је вези са начелом методичности и планирања (у основи је његов саставни део), међутим, због значаја који има за криминалистичку делатност треба га посебно назначити. Да би имао успеха у раду криминалиста мора да буде критичан. Неретко се иза лаког кривичног дела и брзо добијеног признања од осумњиченог, крије тешко дело или тешка кривична дела; иза предусретљивог сведока лукави кривац или недобронамерни сведок. Привид иза којег се крије другачије стање ствари је честа, односно закономерна појава у криминалистици и произлази из конфликтног односа који карактерише преткривични и кривични поступак. Начело критичности налаже оперативном раднику, тужиоцу али и судији да у оквиру мисаоног поступка култивише *принцип сумње* при решавању криминалистичких задатака. Сваки криминалистички рад почиње са *сумњањем*. Сумњати значи више и другачије претпостављати него што то показује привид спољашњости. Ко не сумња не може да открије.[25] У практичној криминалистичкој делатности сумња треба да

[25] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 13.

буде у тесној вези са чињеницама. На основу сумње трага се за конкретним чињеницама које је поткрепљују или обезвређују.

Начело самокритичности налаже криминалисти да у раду буде веома опрезан према својим закључцима и да не доноси пребрзе закључке. Овлашћено лице органа унутрашњих послова, тужилац или судија не смеју дозволити да их понесе или заведе нешто што је наоко очигледно, односно на први поглед јасно и највероватније (нпр., верзија која се намеће).

4) *Начело брзине и изненађења (оперативности)* налаже да се читава делатност откривања и разјашњавања кривичних догађаја, проналажења и привођења учиниоца, као и доказивања његове кривице организује брзо и ефикасно. Уколико то није случај, трагови ће бити уништени (услед кише, снега, прикривањем учиниоца; од грађана који су се затекли или касније пристигли на лице места), сведоци очевици ће напустити лице места па их је касније тешко пронаћи, а протоком времена заборавиће значајне детаље. Доказне или оперативно-тактичке радње не трпе одлагање (нпр., увиђај, саслушање сведока, информативна распитивања, поједине врсте вештачења) и њих треба хитно предузимати. Примењујући то начело у раду, оперативац и истражни судија ће у потпуности остваривати ефекат изненађења према извршиоцима кривичног дела, што ће позитивно деловати у поступку њиховог разоткривања. Међутим, треба бити опрезан и имати на уму да понекад непромишљеност и брзина у деловању могу бити контрапродуктивни (нпр., да упозори организоване криминалце да им је полиција на трагу).

5) *Начело темељитости и упорности* у тесној је вези са начелом брзине и изненађења и у извесном смислу представља његову корекцију и допуну. Тежња за брзином не сме да доведе до површности у раду. Криминалисту (оперативног радника и судију) мора да одликују темељитост и упорност. Потребно је са једнаком пажњом проналазити и испитивати све доказе. У криминалистици не постоје ситнице. Често се дешава да чињенице које су у преткривичном и претходном поступку процењене као безначајне ситнице, и због тога нису фиксиране на ваљан начин, на главном претресу се покажу од пресудног, круцијалног, значаја, али их је више немогуће утврдити.

6) *Начело објективности* налаже криминалисти да у раду са странкама искључи симпатије и антипатије. Вршећи своју професионалну делатност криминалиста треба да буде објективан и непристрастан, мора да уложи напор и дистанцира се од својих личних ставова, приватних интереса, прохтева, потреба, предрасуда. Једнаку пажњу треба да посвети прикупљању доказа који терете и иду у корист осумњиченом или окривљеном. Ово начело подучава да је криминалиста подједнако обавезан да разобличи опасног кривца и да докаже невиност погрешно осумњиченог или окривљеног грађанина.

7) *Начело јединственог руковођења оперативно-тактичким и истражним радњама* долази до изражаја при расветљавању тешких кривичних дела када је неопходно ангажовање већег броја радника – овлашћених лица органа унутрашњих послова, униформисаних полицајаца ради обезбеђивања терена или лица места, криминалистичких техничара, специјалиста и вештака различитих специјалности, уз коришћење знатних техничких потенцијала. У таквим случајевима неопходно је формирати оперативни штаб из којег ће се руководити и координирати читавом акцијом. Руководиоци у штабу (најискуснији радници органа унутрашњих послова и јавни тужилац планирају акцију, распоређују снаге, издају конкретне наредбе и упутства појединим извршиоцима, контролишу и координирају њихов рад. Сваки од извршилаца одговоран је за свој део посла а за то што је урадио подноси извештај руководиоцу штаба. Сви подаци са терена

сливају се у штаб где се обавља анализа и издају нова упутства. Јединствено руковођење остварује се и када се паралелно предузимају оперативно-тактичке и доказне радње ради разјашњавања тешких кривичних дела (терористичке акције, вишеструка убиства, тешке саобраћајне незгоде). На тај начин обезбеђује се јединствена и синхронизована акција свих ангажованих субјеката.

8) *Начело координације и сарадње* постаје све значајније с обзиром на то да успешну борбу против криминалитета више није могуће организовати само на локалном простору, јер се криминалци са различитих територија све више повезују на државном или међународном нивоу. Да би се органи преткривичног и кривичног поступка успешно супротставили овој тенденцији, неопходно је да месне и међуопштинске границе њихове надлежности не буду препрека успешној и координираној међусобној сарадњи на откривању доказа које треба прикупити на различитим територијама или пак организовању заједничких и синхронизованих акција које обухватају територију неколико општина. Координација и сарадња остварују се: непосредним контактима, преко замолница, и међусобном разменом информација о развоју криминалитета.

9) *Начело чувања службене тајне* налаже да органи преткривичног и кривичног поступка чувају податке до којих су дошли вршећи своју службену дужност. Шта се сматра службеном тајном, у којим се случајевима и под којим условима, поједини подаци могу обелоданити, регулисано је позитивним законским прописима.

Оперативно-тактичке радње могу бити дискретне (нејавне), као на пример специјална опсервација, праћење, коришћење информатора, увид у податке из службених евиденција, примена криминалистичких клопки и слично. Друге оперативно-тактичке радње могу бити јавне, на пример, обезбеђење лица места, патролирање, рација, коришћење пса трагача. Међутим, планирање свих оперативно-тактичких радњи увек се одвија у складу са начелом конспиративности. Овлашћена лица органа унутрашњих послова, тужилац, судија морају да поштују личност учесника преткривичног и кривичног поступка и све податке за које сазнају вршећи службену дужност, а који представљају приватну тајну, треба да задрже за себе и да их никад ником не саопште или на други начин злоупотребе.

Преткривични и претходни поступак се увек спроводе без присуства јавности, а криминалиста мора да води рачуна, на једној страни, које ће познате податке и када саопштити окривљеном и сведоцима, и на другој страни, које ће податке из истраге и у ком обиму саопштити представницима медија. Прерано и неопрезно разглашавање података може да буде кобно при утврђивању истине.

10) *Начело проактивног криминалистичког поступања и доследног развијања криминалистичке превенције*[26] треба такође сматрати једним од основних криминалистичких начела. У свести свих субјеката преткривичног и кривичног поступка треба да буде дубоко усађено схватање да је много боље и јефтиније деловати превентивно, у оквиру претпоља криминалитета и спречавати извршење будућих кривичних дела (кад год је могуће), него касније, *post festum*, организовати масовне, опсежне и скупе репресивне мере. У криминалистичке евиденције и базе података треба уносити информације о криминалцима повратницима, професионалним делинквентима, кривцима из навике, малолетницима који су већ регистровани као повратници и над њима вршити специјалну опсервацију

[26] Начело криминалистичке превенције први је предложио Андрија Макра. Видети чланак: Odnos između načela krivičnog postupka i načela kriminalistike, *Priručnik,* број 4/1982, стр. 306. У оквиру (бивше) југословенске уџбеничке литературе, начело превенције први је поменуо С. Žerjav, *Kriminalistika*, Zagreb, 1986, стр. 28; В. Кривокапић га је уврстио међу основна криминалистичка начела одредивши га као начело превентивног поступања. Кривокапић, В., *Основи полицијске криминалистике*, Београд, 1995, стр.32.

и појачан надзор. Треба уочавати најновије криминалне тенденције и криминална повезивања и покушавати да се она пресеку у зачетку. Морају се усвајати и примењивати најновија криминалистичко-техничка превентивна средства. Веома је важно организовати контакте полиције и јавности у виду трибина, предавања или преко медија, на којима би се грађани едуковали како да повећају своју самозаштиту и побољшају сарадњу са полицијом и државним органима у заједничком интересу. Одржавање непосредних контаката са грађанима треба да буде свакодневна активност органа унутрашњих послова, која ће се одвијати кроз различите форме и садржаје. На пример, отварање саветовалишта за грађане у просторијама полицијске станице; одржавање редовних састанака са грађанима у оквиру месних заједница и суседства; спровођење редовног обиласка грађана у оквиру програма заштите суседства (акција од "врата до врата"); успостављање и неговање контаката са младима како са регистрованим и потенцијалним извршиоцима кривичних дела тако и са потенцијалним жртвама. Кроз сталне контакте и сарадњу полиције и грађана, укључивање грађана при утврђивању безбедносних стратегија и мера којима ће се деловати на проблеме са којима се суочавају у оквиру своје локалне заједнице, остварује се партнерство и проактивни приступ, повећавају ниво безбедности и квалитет живота.

11) *Начело међународне криминалистичке сарадње*. Промене у сфери криминалитета и увођење нових технологија, условили су да криминалитет више није могуће сагледати и успешно сузбијати без тесне и многоструке међународне криминалистичке сарадње. Крајем XX и почетком новог века организовани криминалитет је добио сасвим нове квалитативне форме које се огледају у претежној међународној повезаности организованих криминалаца, коришћењу софистицираних техничких средстава и остваривању огромних финансијских профита који прелазе границе држава, убацују се у легалне новчане токове или служе за постизање политичке моћи. Организовани криминалитет у вези са дрогом, трговином људима, финансијски криминалитет, прање новца, међународни тероризам, компјутерски криминал, увелико су форме тешких облика кривичних дела са израженом међународном компонентом. Експанзији међународног организованог криминалитета умногоме је допринело увођење савремених комуникацијских технологија (мобилна телефонија, Интернет), уједињење Европе и уклањање граница, као и распад бивших социјалистичких држава, грађански ратови, велике миграције становништва, стварање малих државица на Балкану и у источној Европи са владама које нису у стању да се изборе са корупцијом и организованим криминалитетом.

Као одговор на експанзију међународног повезаног криминала, интензивирана је међународна криминалистичка сарадња. Поред задржавања старих облика међународних полицијских релација у виду међународних организација криминалистичке полиције, уведени су и развијени нови облици и садржаји са циљем да се сузбијање међународног криминалитета синхронизује и подигне на виши ниво.

1) Интерпол – међународна организација криминалистичке полиције. – Интерпол је најстарија и највећа интернационална полицијска организација у свету. Основана је 1923. године како би се побољшала међународна полицијска сарадња. Данас се састоји из више од 180 држава чланица и простире се на пет континената. Основни органи Интерпола су: 1) *Генерална скупштина,* која је највиши орган Интерпола. Окупља делегате – високе полицијске функционере, свих земаља чланица. Редовне седнице одржавају се једном годишње у различитим државама чланицама. 2) *Извршни комитет* је политички орган са претежно контролном функцијом. Има тринаест чланова које бира Генерална скуп-

штина. Приликом избора води се рачуна да буду подједнако заступљени сви региони. 3) *Генерални секретаријат* је стални административно-технички орган преко којег се обезбеђује свакодневно функционисање организације. Дефинише се и као "међународни центар" за борбу против криминала и представља технички и информативни центар организације. Генерални секретаријат се састоји од Генералног секретара и административно-техничког особља. Седиште Интерпола, тј. Генералног секретаријата је у Лиону у Француској. Испостава Интерпола за Азију налази се у Банкоку (Тајланд), а за Јужну Америку у Буенос Аиресу (Аргентина). 3) *Централни национални бирои* су делови Интерпола који се налазе у државама чланицама. Представљају службе у органима унутрашњих послова земаља чланица које су носиоци сарадње у оквиру Интерпола.

Интерполов Генерални секретаријат у Лиону обезбеђује брз и поуздан комуникацијски систем веза између полиција целог света. У приоритетне активности улази прикупљање и обрада оперативних и стратегијских информација у погледу учинилаца и кривичних дела из области *организованог криминалитета*, *тероризма*, *финансијског*, *компјутерског криминалитета*, *трговине људима* и пружања подршке при потрази за одбеглим криминалцима (*расписивање међународних потерница* за криминалцима). Интерпол олакшава сарадњу између полиција различитих држава, али се не бави политичким криминалом.

Посебну вредност Интерпола чине велике базе података о разним криминалним појавама, условима и узроцима, мерама супротстављања и превенције које су имале позитивног ефекта, међународним криминалцима и њиховим карактеристикама које су од значаја за откривање и доказивање. Између осталих активности, Интерпол се залаже за формирање и усвајање међународних *криминалистичких стандарда* за предузимање појединих оперативних или истражних радњи или коришћења појединих криминалистичких метода или средстава. На пример, у оквиру Интерпола постоји посебна група која се бави стандардизацијом ДНК поступка. Интерпол се посебно залаже за унапређење метода планирања криминалистичке делатности и савремених техничких метода и средстава (нпр., компјутеризовање метода идентификације итд.). Ширење позитивних искустава, обука кадрова, организовање регионалних и других конференција и састанака на којима се разматрају посебна питања сузбијања појединих форми криминалитета само су неке од активности којима се унапређује међународна пракса сузбијања криминалитетла.[27]

2) Европол – европска полиција основана је на основу тзв. Шенгенског споразума којим је регулисано питање безбедности након уједињења Европе и укидања контроле на међудржавним границама. Европол су основале државе чланице Европске уније, са седиштем у Хагу а почео је да ради 1999. године.

Задатак Европола је побољшање кооперације између полиција и влада држава чланица и повећање ефикасности сузбијања најтежих форми организованог криминалитета које угрожавају систем безбедности у уједињеној Европи. Посебна пажња поклања се сузбијању илегалне трговине дрогама; откривању мрежа илегалних миграција у Европску унију; сузбијању тероризма; крађи и илегалној трговини возилима; трговини људима укључујући и дечју порнографију; фалсификовању монете Европске уније (евра) као и других средстава плаћања, прању новца. Поред наведених, Европол се бави и сузбијањем финансијског и компјутерског криминалитета, као и најтежих облика кривичних дела против лично-

[27] Бабовић, Будимир, *Полиција у светском поретку*, Београд, 1997; Интернет сајт Интерпола: http://www.interpol.com/

сти уколико су у њихово извршење укључени држављани из двеју или више држава чланица.

Европол остварује своју функцију пре свега сачињавањем *база података* о формама криминала (и учиниоцима) које улазе у предмет његовог интересовања и *разменом релевантних информација* између земаља чланица. У оквиру Европола посебна пажња поклања се *аналитичкој делатности* поменутих форми криминала како би се криминалистичка стратегијска и оперативна делатност подигле на виши ниво. У складу са тим периодично се објављују стратегијске анализе појединих форми криминала, процене степена угрожености и ризика, наводе предлози за предузимање оптималних мера превенције, репресије и измене прописа. Велика пажња поклања се изради моћног компјутерског информационог, аналитичког система и система индекса, што олакшава рад полиција земаља чланица. Европол се бави и питањем стандардизације истражних техника у земљама чланицама и у ту сврху пружа експертске услуге, обуку кадрова и помоћ при техничком опремању. Европол одржава тесну сарадњу и са земљама које нису чланице Европске уније како би се повећала ефикасност у сузбијању разних форми организованог криминалитета које угрожавају Европску унију.[28]

3) Регионални облици криминалистичке сарадње. – Поред поменутих универзалних полицијских организација, у свету се оснивају и облици регионалне полицијске сарадње са задатком да координирају борбу против разних облика криминала који посебно угрожавају поједине регионе. Примера ради, у току 2003. године под покровитељством Организације за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС), основана је полицијска асоцијација која окупља државе југоисточног Балкана (Србију и све земље бивше Југославије, Албанију, Бугарску и Румунију) са задатком да координира борбу против организованог криминалитета који посебно угрожава наш регион, али и читаву Европу (илегална трговина дрогом, илегалне миграције према земљама Европске уније, трговина људима, пре свега трговина женама итд.). Поред размене оперативних и стратегијских информација, координисања заједничких акција у сузбијању организованог криминалитета, предвиђа се и обука полицијских кадрова, техничко опремање полиција и формирање заједничке компјутерске базе података за све земље чланице.

4) Специјализоване међународне организације. – У свету се формирају и специјализоване међународне организације за поједина питања из области криминалистике. Њихов циљ је развијање стандарда оптималног криминалистичког поступања, помоћ државама у едукацији стручњака, усавршавању стратегијских и оперативних приступа, асистирању при увођењу појединих метода рада итд. На пример, треба поменути Удружење за развој форензичких наука (*Forensic Science Society*)[29]. Постоји неколико међународних специјализованих удружења (невладиних организација) чији је циљ унапређење метода и међуполицијске сарадње у сузбијању појединих форми организованог криминалитета. На пример, спречавањем прања новца баве се Група за финансијске акције (ФАТФ), Ермонт група итд.

5) Билатерални облици криминалистичке сарадње представљају најстарији вид међународних полицијских релација и негују их све полиције света. Одвијају се пре свега на оперативном нивоу при организовању потрага за одбеглим учиниоцима кривичних дела и откривању међународних криминалаца. У последњој деценији међународна билатерална криминалистичка сарадња се проширује и добија карактеристике стратешке сарадње.

---

[28] Официјелни сајт Европола: http://www.europol.eu.int/

[29] www.forensic-science-society.org.uk/society.html

6) *Формирање заједничких оперативних тимова* састављених од овлашћених полицајаца (и тужилаца) различитих земаља један је од новијих облика криминалистичке и полицијске сарадње усмерен ка ефикасном и координисаном сузбијању организованог криминалитета и пресецању криминалних активности повезаних криминалних група у више држава истовремено (нпр., илегална трговина опојним дрогама).

После политичких промена у Србији почетком 2000. године, дошло је до реформе полиције, њеног међународног отварања и интензивнијег повезивања са другим полицијама Европе и света. На извођењу стратегијских реформи полиције у Србији посебно активно учествује ОЕБС (Организација за европску безбедност и сарадњу), преко које се остварује сарадња са полицијама и владиним организацијама већег броја развијених земаља (Норвешке, Велике Британије, Немачке, Данске, Канаде и др.). Реформа уз међународну подршку усмерена је превасходно на неколико кључних сегмената полиције: 1) обука у погледу савремених стандарда полицијског рада; 2) увођење савремених модела спољње и унутрашње контроле полиције; 3) унапређење техника и метода супротстављања организованом криминалитету; 4) унапређење и иновирање криминалистичко-техничке службе (нпр., опремање лабораторије за криминалистичка хемијска и друга испитивања, опремање ДНК лабораторије, набавка опреме за вршење увиђаја итд.); 5) организовање и опремање пограничне полиције и 6) имплементација нових облика полицијског рада у локалној заједници *community policing model*.

2. НАЧИНИ САЗНАЊА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА, ПРОБЛЕМЕ И РИЗИКЕ КОЈИ МОГУ УЗРОКОВАТИ КРИМИНАЛ

2.1. РЕАКТИВНИ И ПРОАКТИВНИ МОДЕЛ

Постоје два основна модела полицијског супротстављања криминалитету: реактивни и проактивни.

Реактивни модел је традиционалан јер се у пракси најчешће примењује а заснива се на томе да полиција организује криминалистичку делатност када до ње дође информација да је извршено неко конкретно кривично дело. Полиција отвара неки предмет и почиње да ради на њему тек када добије пријаву од оштећеног, информацију од сведока или сазна из других извора (јавног поговарања, из новина итд.) да је извршено неко кривично дело. Полицијска делатност је у оквиру овог модела претежно усмерена ка конкретно извршеним кривичним делима, проналажењу осумњичених лица и доказа који повезују конкретна кривична дела и конкретне извршиоце. У оквиру овог модела полицијска делатност је примарно *постделиктна*.

Проактивни модел је савремен приступ када полиција настоји да буде активна, стратешки усмерена и да делује, кад год је могуће, пре него што се кривична дела десе. У проактивном моделу полиција организује делатност која је усмерена примарно ка криминалитету као појави[30], ка криминалном контексту, криминалном окружењу, сазнавању, уочавању и деловању на ризичне ситуације и услове, потенцијале жртве или потенцијалне извршиоце. Она не чека на извр-

[30] Newburn Tim (и остали), *Handbook of Criminal Investigation*, London, 2007, стр. 669.

шење конкретних кривичних дела како би покренула своје механизме. Проактивно деловање полиције има две основне форме: 1) **може да се одвија у претпољу криминалитета** тј. *проблемски оријентисан рад* (problem oriened policing); *рад усмерен на ризике (*risk oriented policing); *пројекти превенције, рад с потенцијалним жртвама*, итд.); и 2) може да буде **усмерено ка конкретним "метама**", тј. да се заснива на организовању криминалистичко - обавештајне делатности, надзора, опсервације конкретних криминалних група и појединаца за које постоји сумња да су укључени у организовани криминалитет. Циљеви овог другог облика проактивне криминалистичке делатности је прикупљање информација о обиму криминалне активности конкретних група, њиховој криминалној структури, везама са институцијама или политичким факторима, потајно прибављање доказа с циљем избора оптималног тренутка лишавања слободе уз обезбеђење квалитетног доказног материјала. У оквиру овог модела полицијска делатност је примарно *предделиктна*.

Потребно је нагласити, да је полиција бивше СФРЈ у периоду од половине шездесетих година, па до краја осамдесетих година двадесетог века, примењивала поједине методе проактивног приступа које су се заснивале на *безбедносним проценама* и најчешће су се развијале у оквиру концепта који се тада звао *друштвена самозаштита*. У току деведесетих година, методе и концепт су напуштене. Сада се у оквиру нових знања која нам долазе споља, слични концепти и методе, модификовани и деполитизовани поново презентирају, уче и усвајају под другим именима и у новом паковању.

Најважнији начини сазнања за кривична дела и проблеме који могу узроковати криминал су: 1) проблемски оријентисан рад полиције као метод спознаје услова који доводе до појаве криминалитета и полицијски рад усмерен на процену и превенцију ризика; 2) криминалистичко обавештајна делатност; 3) долажење до сазнања за кривична дела и извршиоце у оквиру редовних полицијских активности; 4) јавно поговарање; 5) сазнање за кривична дела и извршиоце из средстава информисања; 6) сазнање за кривична дела и извршиоце из пријава: а) самопријава; б) анонимних и псеудонимних пријава; в) пријава оштећеног и других сведока; г) пријава државних, привредних и друштвених субјеката.

2.1.1. Проблемски оријентисан рад полиције

Савремени приступи контроли криминалитета, сазнања о извршењу и откривању кривичних дела и учинилаца почивају на разради, односно опредмећивању стратегијских криминалистичких приступа појединим формама криминала и имплементацији проактивних криминалистичких стратегија и тактика.

Један од облика проактивног приступа криминалитету којим се задире у претпоље криминалитета јесте и *проблемски оријентисани рад* полиције[31], тј. *уочавање проблема* у локалној заједници који могу довести до криминала (и других облика безбедносних невоља), што подразумева успостављање разних облика сарадње полиције са грађанима, као и нове облике полицијског организовања и партнерства са заједницом. Развијајући концепт проблемски оријентисаног рада, полиција није пасивна у очекивању кривичних пријава и искључиво окренута реализованим кривичним делима, што је карактеристика реактивне полицијске и криминалистичке делатности. Полицијски рад у локалној заједници у

[31] Оснивач овог концепта је амерички криминолог Herman Goldstein, са својим чувеним делом: *Problem Oriented Policing*, New York, 1990. Концепт је прихаћен и имплементира се у великом броју држава широм света.

свим савременим државама света усмерава се ка организовању тесних облика непосредне, планске и константне сарадње са грађанима на свим нивоима и свих категорија, с циљем да се уоче проблеми који могу довести до криминала и делује на њих како би се отклонили. Разним облицима непосредне сарадње и контактима полиције и грађана (полицијски рад у суседству, саветовалиште за грађане у полицији, састанци са грађанима у месним заједницама, активно деловање школског полицајца, облици неформалних дружења полиције и грађана итд.), проширују се и интензивирају канали међусобних размена информација и на тај начин лакше се долази до података о могућим *проблемима* који могу да ескалирају у кривична дела. На основу добијених информација полиција у партнерству са другим субјектима локалне заједнице организује активности и превентивне пројекте којима покушава да делује у претпољу криминалитета, покушавајући да реши или умањи проблеме како не би ескалирали и прерасли у криминалитет.

С тим циљем полиција у свом свакодневном раду настоји да буде окренута ка два кључна циља: 1) сазнаје и решава (заједно са осталим субјектима заједнице) проблеме који могу да доведу до криминала или да умање квалитет живота и 2) полиција проширује сарадњу са грађанима како би се што ефикасније размењивале међусобне информације што је основни услов за контролу криминалитета, али и контролу полиције (*концепт полиције као сервиса за задовољење безбедносних потреба грађана*). Теоретска идеја је практично операционализована кроз концепт полицијског рада у локалној заједници (*community policing model* односно *problem oriented policing*).

Проблемски оријентисани рад полиције најчешће се темељи на примени метода под називом SARA који подразумева: *скенирање проблема*, прикупљање података о проблему, његово упознавање (Scanning); *анализу проблема* (Analysis); планирање и имплементацију одговора на проблем (Response); и *процену постигнутих ефеката* и по потреби корекцију (Assessment).

2.1.2. Полицијски рад усмерен на ризике

Један од модела проактивног приступа, је рад полиције усмерен на ризике (Risk Oriented Policing), који у значајној мери операционализује и конкретизује идеју о предделиктном деловању. Модел произилази из сазнања да у савременом свету постоје бројни ризици који могу да ескалирају у кривична дела и да изазову друштвено штетне и друштвено опасне последице. Нема сумње да савремени човек мора да живи са ризицима и да је постојање ризика саставни елемент људског постојања и цивилизације. Ризици који угрожавају човека могу да буду различите врсте: природна дешавања (поплаве, земљотреси, природне катаклизме); да буду део цивилизацијског развоја људског друштва (саобраћај, коришћење електричне енергије); могу да произилазе из људског понашања као социјалне категорије (ризик од насиља на спортским приредбама; непостојање програма интегритета садржи ризик за коруптивно понашање у полицији или другде; чување и транспорт опасних и експлозивних материја садржи ризике, итд.).

Потреба процене ризика може да буде везана и за појединачно поступање појединаца. На пример, полицајац у суседству (на сектору) се суочава са ризиком да душевно болесно лице, које је исказало или није исказало агресивно понашање, може у једном тренутку да изврши убиство (једно или вишеструко) у стању квалитативне ескалације болести. Полицајац који треба да изда дозволу за држање оружја некој особи, или насупрот томе, да донесе решење којим се неком одузима оружје, то мора да учини на основу неке процене ризика. Непроцењи-

вање ризика или грешке у његовој процени могу да доведу (и доводе у стварности) до извршења кривичних дела ватреним оружјем које грађани имају у легалном у поседу.

Без обзира на природу ризика, савремени приступ изучавању ризика, полази од тога да човек може да уочава, процењује и планира деловање у циљу контроле ризика како не би ескалирали и довели до штетних и опасних последица. У питању је сасвим нова филозофија приступа друштвеној стварности, покушај да се делује стратешки и проактивно.

Савремени приступ у раду полиције опште надлежности и криминалистичке полиције обавезује на проактивно поступање у многим областима које улазе у делокруг њихове надлежности. Један од облика проактивног полицијског рада може се дефинисати као полицијски рад усмерен на ризике. У међународним конвенцијама које је ратификовала Србија и које се баве полицијским радом, и неким домаћим законима, полиција се обавезује да *уочи ризике*, *изврши процену ризика*, и у складу са тим *да планира мере, поступке и процедуре контроле и организује поступање са циљем да се спречи ескалирање ризика* у виду настанка опасности или штете, односно да се спречи настанак кривичног дела. На пример, међународне конвенције и домаћи закони који се баве спречавањем насиља на спортским приредбама, контролом и сузбијањем корупције, транспортом опасних материја, налажу да полиција имплементира у своју свакодневну делатност рад који је усмерен на уочавање и деловање на ризике. То је исто тако неопходно у области контроле саобраћаја, превенцији малолетничке делинквенције итд. У свим областима у којима постоји потенцијално опасно стање које може да кулминира у квантитативном и квалитативном облику и да доведе до ескалације, до кривичног дела или штете потребно је приступити са аспекта уочавања, процене, контроле, праћења ризика, и деловања на ризике. Полицијски рад усмерен на ризике се организује у оквиру инспекцијске полицијске делатности; у оквиру полицијске и криминалистичке контроле; у оквиру планирања и реализације програма превенције; у оквиру планирања интервентних акција полиције (процена ризика од оружаног отпора); у оквиру полицијске заштите објеката и личности; у оквиру превенције терористичких напада; у контроли саобраћаја итд.

Многа кривична дела су настала због тога што полиција није била оријентисана, едукована и обавезана да уочава ризике и предузима делатност усмерену на ризике. Полицијски рад усмерен на ризике треба да добије своје место у правним прописима који регулишу поступање полиције, као и у едукативном процесу полицајаца и полицијских руководилаца. Треба да буде предмет истраживања са аспекта развоја метода утврђивања и процене ризика у специфичним областима полицијских послова. Полицијски рад усмерен на ризике је близак са полицијским радом усмереним на проблеме, али се они не могу поистоветити јер је методологија рада различита. Међутим, и један и други модел се темеље на развоју партнерства (унутрашњег и спољњег), и стратешком планирању.

2.1.3. Активности полиције усмерене ка потенцијалним жртвама и потенцијалним сведоцима

Један од облика проактивног рада криминалистичке полиције и полиције опште надлежности подразумева и активности усмерене ка потенцијалним жртвама кривичних дела и потенцијалним сведоцима. Криминалистичка полиција спроводи (тј. треба да чини) стратешку анализу тенденција у развоју појединих типова криминала (на националном, регионалном и локалном нивоу). На основу

анализе појединих врсти кривичних дела (статистички извештаји, обавештајна аналитика, географска и временска дистрибуција деликата) и других показатеља, полиција прави (безбедносне) процене и може да уочи тенденције, потенцијалне, мете, потенцијалне жртве, потенцијалне објекте криминалног напада. На основу тога врши стратешко планирање.

Полицајац који врши анализу, покушава да се интелектуално стави у позицију и психологију типичног криминалца одређене врсте. Покушава да размишља као што би размишљао типични криминалац одређеног усмерења док изабира повољне мете, и у складу са тим покушава да осмисли контра-стратегије: "Како да надмудрим противника?" "Како да будем корак испред њега?" "Како да му поставим замку?" "Како да му отежам посао и олакшам његово откривање?" У овом контексту: "Како да уочим потенцијалне жртве и дођем до њих пре криминалца?". У питању је *рефлексивно размишљање*, рефлексивно планирање, рефлексивно деловање. На пример, у ситуацији када су грађани сиромашни, питање је: "Где има пара или вредних ствари"? Код богатих људи, у банкама, мењачницама! Међутим, тамо је ризик од откривања велики. "Како стоје ствари са повратницима из иностранства, девизним пензионерима?" Они нису толико заштићени, а имају новца. Значи, повољне су мете. Проверити, шта каже статистика и оператива аналитика! У случају позитивне безбедносне процене која се тиче дате заједнице, полицијску делатност, између осталог, треба усмерити ка повратницима из иностранства, саветовати их о мерама превенције, развити контакте са њима итд. У питању је примена *теорије рефлексивних игара* у раду криминалистичке полиције.

У складу са проценама ризика и угрожености, полиција обилази потенцијалне жртве, едукује их о оптималним начинима поступања како би се заштитиле; постале мање интересантне и уочљиве за криминалце; како би повисиле ниво самозаштите; смањиле штетне последице у случају напада; о мерама које имају циљ да се повећа ризик од откривања за извршиоце; како би сачувале доказе. Упућује их на које чињенице треба да обрате пажњу у случају извршења кривичног дела на њихову штету, да би се обезбедили трагове или запамтили важни детаљи. У појединим државама, полиција је примењивала пројекте обележавања ствари које могу да буду украдене с циљем њиховог лакшег проналажења итд.

Примера ради, има периода када у локалној заједници учестају разбојнички напади у банке и институције које раде с новцем. Тада полиције у свету спроводе тренинге и едукационе састанке са банкарским чиновницима који раде на шалтерима и са радницима обезбеђења. Инсистирају да се провери рад дојавне аларма и камере. Полицајци едукују и саветују (по неки пут и организују курсеве) о оптималном понашању шалтерских радника и радника обезбеђења како би у случају евентуалног напада сачували животе. Саветују их о томе на које чињенице везане за понашање извршилаца треба да обрате пажњу. На пример: где су се разбојници кретали (да би се применила метода електростатичког фиксирања трагова обуће), шта су додиривали (дактилоскопски трагови и трагови рукавица), ком делу шалтерског стакла су се приближили (фиксирање трагова даха за ДНК вештачење), које су речи изговарали, који нагласак и дијалект имају, како су изгледали, опис одеће, обуће и оружја (оперативна потрага). На која сумњива понашања треба да обрате пажњу која су претходила разбојништву (евентуално типовање објекта). Банкарски благајници се подучавају да увек за такве случајеве имају обележене новчанице, односно новчанице се обележавају хемијским клопкама како би се учиниоци маркирали, итд.

Ако у локалној заједници учестају разбојнички напади на транспорте с новцем, на мењачнице, бензинске пумпе итд, треба применити сличне активности према угроженим категоријама жртава саветујући их да свако сумњиво понашање или особу пријаве полицији.

У оквиру *превенције наркоманије* полиција би требало да стави акценат на подучавање потенцијалних жртава *како да се понашају у критичним ситуацијама* када се нађу у прилици да им неко понуди дрогу (психолошка подршка да

кажу НЕ у критичној ситуацији) или када им се друг (другарица) повери да је био у таквој ситуацији.

Примери добре праксе. Наша полиција је у неким градовима уочила да је ромска популација најугроженија трговином људима (посебно девојке и младе жене). Одељење криминалистичке полиције које се бави борбом против трговине људи је у угроженим срединама одржало едукативне курсеве са потенцијалним жртвама у циљу превенције кривичних дела, указујући на ризична понашања, трикове и методе које примењују трговци Ромкиња. Пројекат је дао позитивне резултате. Известан број трговаца Рома лишен је слободе захваљујући благовременој дојави, претходном проактивном раду и припреми потенцијалних жртви.

Наша полиција врши едукацију школске омладине у циљу указивања на опасности које вребају са друштвених мрежа преко интернета, као и на чињенице и контакте који могу у себи да садрже ризик, итд.

У циљу заштите потенцијалних жртава и инструисања како да се понашају пре, у току и после извршења кривичних дела, полиције издају брошуре, летке, истичу упутства на својим сајтовима. Криминалистичка полиција треба у том циљу да врши и додатне едукације радника приватних агенција за обезбеђење.

2.2. КРИМИНАЛИСТИЧКО-ОБАВЕШТАЈНА ДЕЛАТНОСТ

Које су функције криминалистичко-обавештајне делатности?
Криминалистичко обавештавање треба да "наслика слику"
Криминалистичко обавештавање треба да "исприча причу"
Криминалистичко обавештавање треба да "води мач"
Криминалистчко обавештавање треба да произведе знање на коме ће се заснивати правци деловања.[32]

2.2.1. Увод

Реактивни концепт фокусиран искључиво ка откривању и доказивању извршених кривичних дела показао се неуспешним у сузбијању организованог криминалитета, тероризма, других тешких облика криминалитета. Реактивне технике нису довољно ефикасне за обезбеђење доказа у случајевима организованог криминала и пред лице правде се, по правилу, изводе напосредни извршиоци који су маргинални и лако заменљиви у хијерархијској структури организованог криминала. Применом реактивних техника није се могло доћи до лица на вишим нивоима организације, која се не појављују као непосредни извршиоци кривичних дела. У сузбијању организованог криминала потребно је имати шире сагледавање криминалне појаве. Појединачно кривично дело представља само једну епизоду, једну изоловану тачку укупне криминалне појаве организованог криминалитета. Процесуирајући само поједина кривична дела (и непосредне извршиоце) губи се из вида целина, организација, тенденције, динамика, криминални потенцијал, начини прања новца, корупционашке шеме које отежавају откривање и процесуирање. Другим речима, фокусирањем на дрвета, губи се из вида шума. За сузбијање организованог криминала неопходно је применити проактивне стратегије које ће се темељити на прикупљану што је више могуће информација у сагледавању криминалних појава и криминалних организација у целини, криминалног миљеа (контекста) у њиховом укупном криминалном по-

[32] Russell M. Porter, *Special Agent in Charge Iowa Department of Public Safety – Intelligence Bureau Wallace State Office Building*, Des Moines, Iowa 50319

тенцијалу. То захтева суштинску промену у приступу криминалистичке делатности која се огледа у примени проактивних стратегија и фокусирање на криминални контекст (окружење), лица и криминалне групе за која постоје индиције да су укључена у организовани криминалитет. На тој основи се започело са развојем модела систематског прибављања криминалистички релевантних информација и предузимање криминалистичке контроле у односу на појаве, криминални контекст, криминогене услове, лица повезана са организованим криминалом и другим формама тешких облика криминала која имају тенденцију понављања и прогресије.

2.2.2. Појам криминалистичко-обавештајне делатности

Криминалистичко- обавештајни рад је полицијска (истражна) делатност и нов приступ (филозофија) у раду криминалистичке полиције, која подразумева изградњу система и стварање правних, организационих, кадровских и техничких могућности и претпоставки којима ће се осигурати стандардизовано, континуирано (јавно и потајно) прикупљање безбедносно интересантних података, као и њихово вредновање, анализирање и прослеђивање с циљем подршке процесу одлучивања и деловања у сузбијању криминала на свим нивоима.

Криминалистичко-обавештајни рад представља интеграцију сазнања из области стратешког менаџмента, планирања, обавештајне делатности, криминологије, криминалистике, коришћења савремених компјутерских аналитичких програма као и технологија из области техничког надзора комуникација. То је сложен систем са аспекта структуре (организација), функције (деловање), техничке подршке (базе података, софтвери, службе и опрема за надзор комуникација), логистике и, при том, што је веома важно, мора да поштује и уважава људска права и слободе.

Криминалистичко-обавештајна делатност, тј., обавештајно истраживање представља скуп активности службе за криминалистичко-обавештајне послове и прикривеног иследника које су уз примену свих расположивих оперативно-тактичких мера и радњи полиције усмерене ка систематском прикупљању сазнања која се односе на одређену инкриминисану појаву, догађај, лице и организоване криминалне групе за чију је обраду неопходно дуже време. Оперативна контрола може бити успостављена у односу на лице, објекат или простор у односу на које постоје индиције да су повезани организованим криминалом, корупцијом и другим тешким облицима кривичних дела која имају тенденцију понављања.

Непосредни (теренски и проблемски) криминалистичко-обавештајни рад подразумева: извођење тајних криминалистичко-обавештајних опсервација; примену криминалистичко-обавештајне оперативне технике; извођење тајних криминалистичко-обавештајних операција; непосредну обавештајну анализу; вођење и непосредни рад са криминалистичко-обавештајним изворима; координацију јединица полиције на пословима превенције, криминалистичких и других полицијских истраживања свих облика криминалних делатности; непосредан рад на развоју и едукацији ресурса; непосредну координацију међународне полицијске сарадње из области криминалистичко-обавештајних делатности и др.[33]

Криминалистичко-обавештајна делатност има за циљ благовремено, квалитетно и свеобухватно обавештавање о појавама и догађајима у окружењу које могу бити од одређеног утицаја на безбедносно стање. Модел подразумева проа-

[33] Манојловић Драган, Стевановић, Дејан, Одреднице и исходишта криминалистичко- обавештајне службе, *Безбедност*, 1/2007, стр. 82.

ктивно деловање према најактивнијим криминалним организацијама и срединама *настојећи да учини истрагу превентивном*. Састоји се у *ненаметљивом праћењу и регистровању појава у окружењу*, с циљем информативног обухватања криминалне појаве и криминалне организације у целини *и обезбеђивања доказа за будући кривични поступак*.

Посебно треба нагласити да се приликом предузимања криминалистичко-обавештајне делатности *не смеју прекршити процесне одредбе и криминалистичка правила којима се обезбеђују квалитет и интегритет доказа*. Уколико се то не поштује, прибављене информације не могу ући у доказну грађу, будући кривични поступак може се искомпромитовати, или може да настане афера уколико је било озбиљних незаконитости и кршења људских права, што увек наноси озбиљну стратешку штету читавом систему криминалистичко-обавештајне делатности и отежава успешну контролу криминалитета.

2.2.3. Криминалистичко-обавештајни циклус

Криминалистичко-обавештајни циклус, или криминалистичко-обавештајни круг представља процес поступања са подацима и састоји се из неколико фаза које представљају напредак у квантитативном и квалитативном сагледавању неке криминалне појаве (проблема, криминалне организације). Поступак рада са подацима је континуиран и због тога се назива циклус или круг. Завршетком једног, почиње нови циклус сагледавања и деловања на криминалну појаву. Суштина идеје је у потпунијем сагледавању криминалног окружења, контекста или криминалне појаве, како би се криминалистичком менаџменту (и осталим партнерима) олакшало да донесу исправне одлуке деловања. Основне фазе криминалистичко-обавештајног циклуса су:

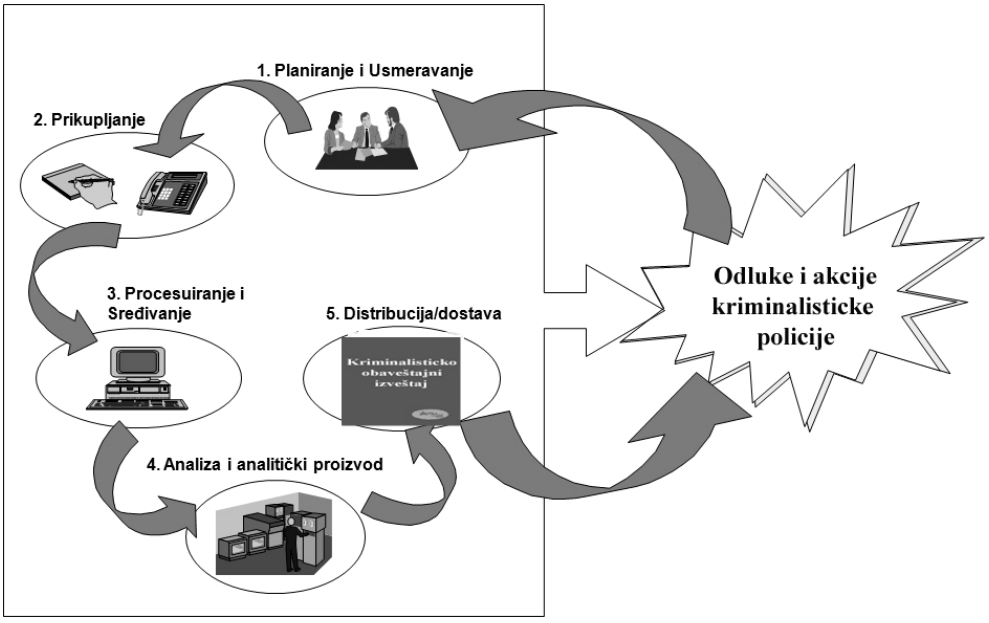

Слика 1. *Криминалистичко обавештајни циклус*

– Први корак: *Планирање и усмеравање криминалистичко-обавештајне делатности*, тј. *дефинисање* (прецизирање) *задатка* за криминалистичко-обавештајну јединицу (службу).

– Други корак: *Прикупљање података*, у складу са претходно дефинисаним криминалистичко-обавештајним планом и *процена прибављених података* (посебно процена поузданости извора и посебно процена поузданости податка).

– Трећи корак: *Процесуирање и сређивање података* (индексирање података, завођење, сређивање по тематским целинама, прављење веза између појединих врсти података, убацивање у компјутерски систем итд.).

– Четврти корак: *Анализа података,* коришћењем аналитичких техника, и сачињавање аналитичког производа (извештаја).

– Пети корак: *Дистрибуција извештаја* наручиоцу (најчешће, криминалистичком менаџменту) на основу чега могу да се донесу релевантне одлуке деловања.

2.2.4. Криминалистичко- обавештајна служба (јединица)

Носилац криминалистичко-обавештајне делатности представља криминалистичко-обавештајна служба. Криминалистичко-обавештајна служба систематски прикупља и анализира обавештајне податке применом специфичних метода и техника. Криминалистичко-обавештајна служба је организациона јединица која се најчешће налази у оквиру управе за сузбијање организованог криминала и других тешких облика криминала. Она има своја одељења на националном, регионалном и локалним нивоима. Служба има два основна дела. Први део је задужен за прикупљање криминалистичко-обавештајних података са терена и рад са изворима информација. Други део се бави криминалистичко-аналитичком делатношћу (унос података у систем, анализа, сачињавање извештаја и процена итд.).

Сматра се да је тенденција у свету да криминалистичко-обавештајна делатности буде институционализована у оквиру специјализованих јединица, пре него да се усмерава ка општем полицијском раду[34] што има и добре и лоше стране.[35]

2.2.5. Национално-обавештајна мрежа

Национално-обавештајна мрежа представља интегрисани систем чувања и размене безбедносно интересантних информација између различитих агенција, институција и осталих правних лица на нивоу државе које су значајне за остварење појединих аспеката безбедности државе, привредних субјеката, грађана.

Различите државне институције, агенције, правна лица (на пример, полиција, Безбедносно-информативна агенција, Војно-безбедносна агенција, агенције

---

[34] Tim Newburn, Tom Williamson, Alan Wright, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 200.

[35] Оба модела су данас присутна у свету и на нашим просторима. На пример у Србији постоји посебна криминалистичко обавештајна служба која се састоји из два дела: један је за рад на терену и прикупљање криминалистичко обавештајних података, а други је за анализу и сачињавање безбедносних процена. У Републици Српској не постоји посебно специјализован део полиције за прикупљање криминалистичко обавештајних података (информација) са терена. Сваки полицајац има право и обавезу са прикупља информације, и попуни обавештајни извештај (информацију) који се прослеђује криминалистичкој аналитици на обраду. Предности првог модела су: специјализација полицајаца у прибављању информација и боља заштита од "цурења информација". Слабости су изолованост криминалистичко обавештајне службе од целине полицијске организације, компетиција између полицијских служби, међусобно неразумевање улога. Предност другог модела је инкорпорирање криминалистичко обавештајне делатности у цео полицијски систем. Слабости су: превише тром модел; лакше "цурење информација", теже је обучити све полицајце да примењују модел у свакодневном раду.

из области корпоративног и приватног обезбеђења) у свом раду долазе до многобројних и различитих безбедносно интересантних података. Ти подаци могу понекад да буду и изван сфере њиховог професионалног интересовања и бављења, али истовремено од великог безбедносног значаја за рад неких других служби, органа, институција, привредних субјеката. Да би такве информације остале забележене и дошле до корисника за које представљају витални интерес, важно је осмислити систем и формирати мрежу за међусобно обавештавање, сарадњу и информисање.

Крајњи циљ треба да буде успостављање ефикасне национално-обавештајне мреже на нивоу државе, где ће сви релевантни учесници имати своју информациону партиципацију али и бити корисници релевантних података, обавештења према утврђеној методологији рада и коришћења. Због тога је важно изградити обавештајну мрежу, јединствену базу података или протоколе међусобног обавештавања како би се интегрисала размена информација и унапредила координација у сфери различитих области безбедности.

Систематизовани списак научених лекција у вези са овим питањем могао би да буде следећи:

1. постоји потреба за формирањем националне обавештајне базе;
2. постоји потреба за координацијом различитих база података, с циљем доласка до информација које су већ у поседу полиције и других агенција;
3. постоји потреба да се сачине национални стандарди у вези са креирањем, чувањем, доступношћу, брисањем података из базе и слање информација другима.[36]

2.2.6. Прикупљање почетних података и рад са њима

Подаци о криминалним појавама и лицима прикупљају се на основу задатка наручиоца (криминалистичког менаџмента) и представља почетну етапу криминалистичко-обавештајног рада. Спроводи се у складу са претходно сачињеним криминалистичко-обавештајним планом. Често су први подаци до којих дође криминалистичко-обавештајни полицијски службеник (теренски оперативац) недовољно јасни и непоуздани, па захтевају додатне провере и допуне. Њихов значај је на нивоу оријентационо-елиминационих индиција. Значај почетних података (још увек несигурних, непоузданих информација) за криминалистичко-обавештајни рад има велики почетни значај. Они имају значај усмеравајућих сигнала. Релативно минорни инциденти и антисоцијално понашање може да обезбеди информације које имају карактер сигнала (*trigger signals*) јер указују на одређена лица као могуће извршиоце или перспективе развоја проблема у вези са безбедношћу.[37]

На пример, јавно поговарање да одређено лице дилује дрогу, или да живи веома луксузно, а нема легалне изворе прихода захтева даљу обраду и проверу.

Информација саобраћајног полицајца да је одређено возило контролисано на одређеној локацији сама по себи не значи ништа, али ако се доведе у везу са разбојништвом које се у приближно време десило неколико километара даље може да има значаја у случају да је контролисани возач раније регистрован као лице склоно разбојништву.

Полазни појам у првој фази прикупљања информација које су у вези са криминалном делатношћу појединих лица назива се податак (или криминали-

[36] Harfield, Clive-Harfield, Karen, *Intelligence, Investigation, Community and Partnership*, 2008, стр. 45.
[37] Harfield, Clive-Harfield, Karen, *Intelligence, Investigation, Community and Partnership*, 2008, стр. 192.

стички податак).[38] *Податак представља свако сазнање, које садржи извесну информацију, саопштење о некој чињеници изложено и представљено онако како ту информацију схвата или презентује извор података.* Целокупна криминалистичко-обавештајна активност усмерава се ка планском прикупљању података из веома различитих извора, да би се добила што потпунија и јаснија слика о структурама и намерама криминалаца, криминалних организација, криминалном миљеу.[39]

На основу података до којих је дошао у своме раду овлашћено лице органа унутрашњих послова сачињава *извештај* или *оперативну информацију,* које се најчешће подносе на стандардизованом формулару. У извештају се наводе генералне информације које се тичу лица, криминалних група, криминалних активности, итд. У оперативној информацији се наводе подаци који имају карактер почетних сазнања у вези са конкретним кривичним делом и (или) конкретним лицем као могућим извршиоцем.

Информације наведене у извештају или оперативној информацији (које произлазе из почетних података) се проверавају (верификују) у складу протоколом и прописаним стандардима рада. Посебно се процењује *поузданост извора податка*, а посебно *квалитет информације*.[40] У тој фази се процењује да ли податак има криминалистичко-информациону вредност, да ли заслужује да буде унет у базу (криминалистичко-обавештајна тријажа)[41] и на којим нивоима треба да буде регистрован. Податак за који се процени да има криминалистичку информациону вредност упућују се на даље поступање аналитичкој служби и надлежној линији рада. У појединим случајевима на основу почетно прибављених информација неопходно је хитно поступање полиције (нпр., припремање убиства), или се о њима, у случају потребе, упознају други државни органи и институције (с тим да се не наводе подаци о извору и подносиоцу писаног акта)[42].

Неке земље у региону, па и Србија, увеле су специјализоване агенције чији је посао да прикупљају обавештајни материјал, али дугорочна обавештајна перспектива ових јединица је ограничена чињеницом да оне и даље делују на конкретно кривично дело, а не развијају се у правцу праћења развоја и трендова деловања криминалних организација, с циљем прикупљања информација, с намером да их трансформишу у *обавештајне податке,* како би омогућиле предвиђање правца развоја претњи безбедности које проистичу из криминала.[43] На пример, Национални обавештајни модел Енглеске (The National Inteligence Model-NIM) прикупља и анализира информације из широког спектра појава (трендови, социјални контекст, прекршаји итд.) сагледавајући укупну друштвену слику у вези са криминалитетом што омогућава проблемско оријентисан рад, превентивно деловање и укључивање осталих субјеката заједнице.[44] У поређењу са енглеским моделом, наш је још увек реактиван и репресиван.

---

[38] Криминалистички податак је формализовани приказ сазнања из криминалног миљеа или спољњег окружења, погодан за интерпретацију или обраду, док је криминалистичка информација значење које се придаје криминалистичким подацима после криминалистичке обраде помоћу метода које се користе за њихово тумачење. Драган Манојловић, *Криминалистичка аналитика*, стр. 122.

[39] Бошковић-Матијевић, *Криминалистичка оператива*, стр. 106.

[40] На нашим просторима се примењује криминалистичко обавештајни систем 4X4. То значи да се поузданост извора и поузданост информације, свака за себе, разврстава на четири нивоа. У Енглеској се примењује систем 5X5, што значи да се разврставање врши на пет нивоа. Постоји и систем 6X6. Више о томе: Бошковић-Матијевић, *Криминалистичка оператива*, стр. 152–157.

[41] Манојловић, Драган, *Криминалистичка аналитика*, Београд, 2008, стр. 117.

[42] Видети шире: Бошковић-Матијевић, *Криминалистичка оператива*, стр. 141–143.

[43] Бановић, Божидар, Манојловић, Драган, *Методички криминалистичко-обавештајни елаборат, оруђе за превенцију и сузбијање криминала*, Зборник радова: "Примена савремених метода и средстава у сузбијању криминалитета", Брчко 2008, стр. 83.

[44] Tim Newburn, Tom Williamson, Alan Wright, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 199–225.

2.2.7. Извори криминалистичко-обавештајних података

Извори криминалистичко-обавештајних података деле се на отворене и затворене. *Отворени извори* су доступни јавности и њиховом анализом се може доћи до веома значајних података и информација које се односе на различите аспекате криминалитета. У отворене изворе улазе јавна гласила: новински чланци, јавне евиденције, интернет итд. *Затворени извори* су: базе података Министарства унутрашњих послова, базе података других државних органа, организација и институција, пријаве физичких и правних лица, оперативне везе, сазнања добијена применом одговарајућих оперативно тактичких и техничких мера и средстава као и сазнања добијена међународном разменом података.

Оперативне везе као извори криминалистичке обавештајне делатности

Постоје различите категорије грађана које у оквиру криминалистичко-информативне делатности пружају обавештења органима унутрашњих послова о кривичним делима и њиховим учиниоцима. Генусни назив је *оперативне везе* или *лица која полицији поверљиво (тајно) пружају саопштења* и деле се на две основне подгрупе: а) информанте и б) информаторе.[45]

а) Информанти су лица која органима унутрашњих послова дају обавештења о кривичним делима за која су *случајно* и *пригодно* сазнали захваљујући својој професији или неким другим контактима са појединим лицима из криминалних средина (нпр., рођачке, пријатељске, љубавне везе, место становања). У информанте могу да улазе све категорије грађана и занимања. Њихове професије најчешће карактерише контакт са великим бројем људи, између осталог, и са лицима која се баве криминалом или су на ивици односно у вези са криминалним жариштима. За информанте су посебно подобни, нпр., рецепционери и портири у хотелима, конобари, таксисти, пословни људи, продавци у трафикама, златари.

Информанти не дају обавештења о кривичним делима трајно, већ пригодно, тј. када за њих сазнају. Њихов најчешћи услов јесте, да се на суду не појаве као сведоци јер се плаше за личну сигурност и сигурност својих породица. Овлашћена лица органа унутрашњих послова треба да поштују овај захтев, тако да се на основу добијених информација предузимају радње које ће резултирати прикупљањем доказа (спроводи се претресање, праћење, тајно осматрање, поставља заседа).

Мотиви информаната за пружање обавештења полицији могу да буду различити: идеални (поштење, жеља да се спречи извршење кривичног дела, пријатељство са полицајцем коме дају информације); материјални (очекује неку противуслугу, оштећен је кривичним делом); егоистички (освета, завист, злоба итд.).

б) Информатори су лица која органима унутрашњих послова дају поверљива обавештења о кривичним делима и њиховим учиниоцима. Успешну борбу против криминалитета није могуће водити само коришћењем информаната који су, по правилу, изван криминалне средине (и криминалног жаришта) и који изузетно, ако дођу до неке значајне информације, могу (уколико хоће) да дају сигнал органима унутрашњих послова. Све полиције света, *организују планско и систематско* прикупљање информација из самих криминалних средина *формирањем мреже информатора*. Другачије се не може водити успешна борба против организованог криминала, илегалне трговине оружјем и наркотицима, тероризма.

---

[45] Класификацију и основне поставке о овом питању усвојили смо од Водинелића. Видети Водинелић, В., Проблематика криминалистичко-тактичких института – информант, информатор, и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, *Безбедност*, број 1/1994, стр. 65–75; број 2/1994, стр. 177–188; број 3/1994, стр. 285–300 и број 4/1994, стр. 421–433.

Информатори су лица која из криминалне средине, дуже време и потајно пружају поверљиве информације од значаја за спречавање, откривање и доказивање кривичних дела и учинилаца. Важан извор криминалистичко обавештајних података су и *оперативне везе у установама за извршење кривичних санкција* који преко којих се долази до информација о кривичним делима и извршиоцима кривичних дела, припремању побуна и припремању бекства осуђених лица, убацивању дроге, оружја, мобилних телефона итд.

Информатори се деле на: 1) сараднике (поузданике, гаранте); 2) вигиланте и 3) агенте провокаторе. Посебну групу чине *прикривени истражници,* тј., по правилу, полицајци убачени у криминалне групе ради откривања и доказивања појединих форми организованог криминала, тероризма итд.

1) Сарадници *(поузданици, гаранти)* су лица која дуже време и потајно шаљу податке полицији о противзаконитим активностима појединих криминалних огранизација, група или појединаца. Они свесно, организовано и тајно, по задацима и инструкцијама овлашћених службених лица, пружају обавештења, податке и доказе о кривичним делима и њиховим учиниоцима, као и о другим чињеницама од значаја за вршење послова из делокруга рада полиције. По правилу су непорочна лица, којима полиције верују. За своја обавештења добијају новчане награде.

2) *Вигиланти* (користи се и назив *ризични сарадници*) су лица која, по правилу, припадају криминалној средини, врше кривична дела (или су вршила) и истовремено обавештавају полицију о криминалним активностима својих криминалних сарадника. Вигилант је најнепоузданији тип информатора због тога је, у сваком конкретном случају, потребно *проценити ризик сарадње са њим*, *његову поузданост као извора*, и *тачност конкретних података* које пружа у конкретном случају. Све полиције света користе вигиланте јер полазе од начела опортунитета (корисности) и одбране од опасности. С обзиром на то да су и сами криминалци, они располажу информацијама до којих је немогуће доћи на други начин. Мотиви њихове сарадње са полицијом најчешће су неморални (очекују противуслуге, наплаћују обавештења, желе да се освете неком из своје криминалне дружине). С обзиром на то да раде за две стране, не треба им безрезервно веровати и њихове информације увек треба детаљно проверавати. У криминалистици се препоручује коришћење *паралелног вигиланта* (ни један од њих не зна да онај други ради за полицију).

3) *Агенти провокатори* су лица која најчешће припадају полицији и чији је циљ хапшење организованих тешких криминалаца (препродаваца дроге, оружја, чланова терористичких организација). Они ступају у контакт са делинквентима и представљају се и сами као криминалци. На пример, илегалним трговцима оружја или дроге представљају се као велепродавци тих производа и са њима ступају у "преговоре" ради продаје великих количина робе. Док "преговори" трају, полиција покушава да открије вође међу криминалцима, прикупља доказе о њиховој кривици, снима их и хапси приликом примопредаје робе, тј. *in flagranti*. Услови за примену овог доказног средства код нас су остварени увођењем у ЗКП доказних радњи пружања симулованих пословних услуга и склапања симулованих правних послова

У криминалистици, а пре свега у кривичном праву, веома је спорно питање коришћења агента провокатора на овај начин. Поједини кривичари и криминалисти противе се њиховој употреби јер, према њиховом тумачењу, они подстрекавају на извршење кривичног дела.

Друга група криминалиста сматра да се они изузетно могу користити када се откривају групе организованих криминалаца, које се на други начин не би могле разоткрити. Ови аутори заузимају став да полиција код организованих и професионалних криминалаца не провоцира одлуку за вршење кривичног дела, зато што је одлука код њих већ формирана. Њихово делова-

ње на криминалце (њихову вољу) није "конститутивно" јер код њих већ постоји воља за извршење кривичног дела, већ је "констатујуће".[46] Они би у сваком случају купили оружје или дрогу, јер се тиме професионално баве. На овај начин су само разоткривени.

У већини развијених и демократских држава света дозвољена је и законом прецизно регулисана употреба агента провокатора (услови, контрола, код којих кривичних дела итд.). Многобројне врсте кривичних дела готово није могуће ефикасно откривати и доказивати без коришћења агента провокатора (организовани криминалитет, разни облици корупције итд.).

Веома је важно да "провокација" на кривично дело буде прецизно извагана и да није по својој природи подобна да и непорочног грађанима подстакне на криминалну активност. У принципу "провокација", односно нуђење симулованих правних послова предузима се искључиво према лицима за која постоји више независно проверених информација да се баве криминалном делатношћу (нпр., узимају мито, тргују дрогом). За осигурање доказног кредибилитета радње важно је видеотонски регистровати тренутак "склапања" симулованог посла. Препоручљиво (идеално) је да се створи таква ситуација у којој ће "конкретан посао" да понуди криминалац, а не полицајац, што се тајно региструје за потребе будућег кривичног поступка.[47]

У криминалистици су изграђена *правила о употреби информатора и информаната*: 1) ангажовање информатора треба да одобри надлежни полицијски старешина; 2) за информатора углавном зна само овлашћено лице органа унутрашњих послова које је са њим у вези и претпостављени старешина (контролор); 3) треба држати у тајности идентитет информатора, у списима се не наводи његово име већ шифра или псеудоним; 4) информатор се не појављује на суду као сведок; 5) треба упознати личност информатора или информанта (спровести детаљне провере); 6) о свим контактима и информацијама које се од њега добију саставља се службена белешка; 7) контакте са информантом не треба одржавати у службеним просторијама органа унутрашњих послова, стану информанта или оперативног радника, већ у посебним становима, чекаоницама, јавним локалима; 8) сталне информаторе треба повремено потајно надзирати и 9) сваку информацију прибављену од информатора или информанта обавезно треба проверити.[48]

2.2.8. Нивои чувања и коришћења криминалистичко-обавештајних података

Криминалистичко-обавештајни подаци се, по правилу, чувају на три нивоа, с тим да је потребно нагласити да између њих постоји тесна интеграција:

Први ниво или локални ниво обухвата податке који су од значаја за безбедност локалне заједнице. У њему се налазе подаци о свим криминалцима са те територије, подаци о криминалним објектима, појавама, криминалним жариштима која су од локалног значаја за безбедност заједнице (региструју се локални нарко-дилери, нарко-зависници, малолетни преступници, насилници у

---

[46] Водинелић, В., Проблематика криминалистичко-тактичких института – информант, информатор, и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, *Безбедност*, број 3/1994, стр. 297.

[47] Примењује се *криминалистичка теорија рефлексивних игара* која се заснива на томе да се свесно створи ситуација у којој ће се супротна страна понашати на начин како то одговара полицијском службенику.

[48] Marković, Tomislav, *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, Zagreb, 1972, стр, 369–370; Кривокапић–Тодоровић–Ступар–Бошковић–Ивановић, *Криминалистика*, Београд, 1991, стр. 298–300; Harney–Cross, Informator u policiji, *Izbor*, broj 4/1982, str. 411–425; Brown, M. F., Policijski informatori: neka zapažanja u pogledu njihove upotrebe, zloupotrebe i kontrole, *Izbor,* broj 2/1986, str. 143–150; Thomann, E., *Nužnost dopunskog svedoka po čuvenju*, Izbor, broj 4/1988, стр. 441–448.

породици, локални криминалци, места где се окупљају лица склона криминалу итд.). Податке са првог нивоа, по правилу, користи локална полиција, сарађујући кад год је могуће са локалном заједницом (тужилаштво, центар за социјални рад, школе, локални савет за безбедност итд.).

Државе које имају развијен криминалистичко-обавештајни модел, као што је на пример Енглеска, у први ниво уносе широку палету података почевши од лица која врше прекршаје и испољавају друга предделиктна понашања, па до криминалних понашања, претњи и ризика која се односе на све врсте криминалитета и безбедносних угрожавања (нпр., јавни ред и мир). Уносе се сви подаци који су од значаја за проблемско оријентисани рад и имплементацију пројеката превенције. На тај начин се остварује проактивност модела и унапређује могућност криминалистичког прогнозирања.[49]

Други или регионални ниво обухвата податке о извршиоцима кривичних дела и безбедносним претњама које превазилазе локалне границе и представљају претњу за шире подручје, тј. за подручје полицијске управе (подаци о регионалним нарко-дилерима, о лицима која врше насилничка или имовинска кривична дела у оквиру територије региона).

Трећи, или национални ниво обухвата податке о претњама и криминалцима који представљају опасност на националном или међународном нивоу (криминалне групе које се баве илегалним уносом дроге из иностранства или развојем дистрибутивне мреже на територији читаве државе, илегалне групе које врше разбојништва на територији читаве државе, листа лица осумњичених за тероризам, подаци о економском и компјутерском криминалитету итд.). Податке са трећег нивоа, по правилу, користе специјализоване полицијске јединице које се баве сузбијањем организованог криминалитета (по потреби и друге националне безбедносне службе)[50].

Између ова три нивоа постоји интерактивност у уносу и коришћењу података. На пример, чланови исте криминалне групе у једној локалној заједници биће регистровани на различитим нивоима. Локални улични препродавци дроге и нарко-зависници биће унети базу на првом нивоу. Припадници криминалне групе који су организатори и који уносе дрогу из иностранства биће регистровани и на локалном нивоу (по критеријуму пребивалишта) и на националном нивоу (по критеријуму криминалног потенцијала).

Сваки ниво има своју криминалистичко-аналитичку службу и базу података. Уколико се у базу оствари улаз са националног нивоа може се имати увид у податке на свим нивоима (у складу са овлашћењима шифре приступа). Ако се у базу уђе са локалног нивоа може се остварити увид у податке који су регистровани само у бази која покрива ту локалну заједницу.

2.2.9. Криминалистичко-обавештајна аналитика

Анализу података обавља криминалистичка аналитика као саставни дао криминалистичко-обавештајне службе. Основу криминалистичке аналитике чине обучени аналитичари и обавештајни подаци. Подршку аналитичарима у раду са подацима пружа компјутерска база података, софтвери за филтрирање, претраживање и анализу података. Многи експерти криминалистичку аналитику означавају као срце криминалистичко-обавештајног процеса и његову најкритичнију компоненту.

---

[49] Harfield, Clive-Harfield, Karen, *Intelligence, Investigation, Community and Partnership*, 2008, стр. 98.

[50] Више о подацима који се чувају на појединим нивоима видети Манојловић, Драган, *Криминалистичка аналитика,* стр. 152–157.

У оквиру криминалистичко-обавештајне аналитике сређују се подаци који се прибаве из отворених и затворених извора. Проучава се њихова корисност, тј. спроводи се криминалистичко-аналитичка тријажа.[51] Подаци за које се оцени да су корисни процесуирају се у складу са *протоколом*, тј. класификују се по врсти, степену тајности, значењу и значају, предмету на који се односе, индексирају се, обележавају, повезују и потхрањују у компјутерској бази података. У оквиру базе се формирају досијеи о лицима, криминалним групама, криминалним пословима, везама, криминалним жаришитима и осталим карактеристикама које се анализирају.

Поред знања, имагинарности, мотивисаности аналитичара, успех криминалистичке анализе зависи и од квантитета и квалитета података који се налазе у бази. Криминалистичка анализа представља *рад са подацима* и *криминалистичким верзијама* (хипотезама). У бази се покушава доћи до релевантних података у складу са постављеним задатком. Пронађени подаци се објашњавају, сумирају, међусобно сучељавају, комбинују. У складу са добијеним резултатима, планирају се различите верзије о значењу података, односима, везама, хијерархијама, улогама појединих лица из криминалног миљеа. Верзије се проверавају трагањем за новим подацима, њиховом допуном итд. На основу тога доносе се закључци, претпоставке, процене, прогнозе.

Криминалистичко-аналитички рад подразумева делатност да се из податка и информације изводи смисао тако што се прикупљени материјал анализира и тумачи. Криминалистичка анализа се састоји у разврставању појединих информација на делове, уочавање веза, односа, релација и у покушају склапања појединих делова у неке нове целине. Анализа из чињенице извлачи смисао, узима криминалистичко-обавештајне податке прикупљене током истраге или из унутрашњих или спољних досијеа и долази до нечег више него што је раније било евидентно. То може да буде нови траг у случају, исправнији поглед на проблем злочина, прогноза будућих нивоа злочина, хипотеза о томе ко је починио злочин или стратегија превенције злочина.[52]

Уколико се правилно спроводи, анализа може да допринесе разумевању на први поглед међусобно неповезаних комплекса чињеница или нејасних феномена из области организованог криминала. Она може да укаже на адекватне стратегије деловања. Без дубљег увида у чињенице и њихове везе на које указује анализа, криминалистичка служба делује у вакуму, у оквиру ad hoc дневних реакција на поједине догађаје и кризе, на дезорганизовани и несистематичан начин.[53] Од појединих дрвета не види шуму и њене сразмере.

Треба нагласити да је важно да криминалистички аналитичар одржава стални контакт са криминалистичким полицајцима са терена који имају непосредни приступ изворима, али и са полицијским менаџментом који је дефинисао задатак. Једино се на тај начин, може усмеравати криминалистичко-обавештајна делатност према постављеном циљу и плански трагати за информацијама које су неопходне за разумевање прибављених података и сачињавање квалитетне криминалистичко-обавештајне анализе.

---

[51] Постоји стандард да у бази не би требало да буду складиштене информације које се односе на: а) политичке религиозне, расне, социјалне погледе, удружења, активности или сексуалну оријентацију осим ако нису директно повезане са поступком; б) информације до којих се дошло непоштовањем/кршењем закона; в) подаци који су нетачни; застарели; нису више актуелни (што подразумева периодично чишћење базе од сувишних података).

[52] Манојловић, Драган, Криминалистичка истраживања – криминалистичко обавештајне аналитичке методе, Безбедност, 6/2005, стр. 1012–1013.

[53] Michael Palmiotto, *Criminal Investigation*, Second Edition, стр. 154.

2.2.10. Методе рада криминалистичко-обавештајне аналитике

У процесу анализе примењују се многобројне методе, статистичке и аналитичке технике при чему се користе софтвери за сучељавање и анализу података који се налазе у бази. Добијени подаци се изражавају текстуално, квантитативно (у бројкама, процентима, корелацијама, прогнозама заснованим на рачуну вероватноће), визуелно у облику разних шема, графикона, табела и при том користе различите ознаке (линије, стрелице, симболи, сличице) за поједине појмове (лица, догађаје, објекте), како би се постигло лакше сналажење у обиљу података. Примера ради, биће поменуте само неке од метода:

- *Анализа криминалних образаца, шаблона* (crime pattern analysis) – анализира се просторна дистрибуција кривичних дела по врстама, специфичностима начина извршења (modus operandi), по просторној дистрибуцији жаришних тачака, уз коришћење географских информационих система и при том се добијени подаци доводе у корелацију са распоредима полицијских снага, полицијским станицама, маршрутама патролирања итд.
- *Анализа временске дистрибуције кривичних дела* – врши се анализа по данима и сатима у оквиру дана у корелацији са сменским распоредом полицијских снага на истој територији.
- *Анализа сезонске дистрибуције кривичних дела по врстама* – на основу анализе уочавају се трендови, тенденције, праве се прогнозе.
- *Анализа серија кривичних дела* – аспект временске дистрибуције и доводи се у корелацију са резултатима просторне анализе и анализе специфичности по начину извршења.
- *Анализа мреже* или *анализа веза између извршилаца* (приказују се односи између појединих чланова криминалне групе, њихова хијерархија и улога, везе које имају са лицима у групи и изван групе, уочавају се слабости и снага уочених облика повезаности).
- *Анализе тока догађаја* – анализира се временски низ одвијања догађаја, што се доводи у везу са локацијама, жртвама и могућим извршиоцима (нпр., анализом долазних и одлазних позива преко базних станица у оквиру комуникације мобилним телефонима у зони и времену извршења кривичног дела), на основу чега се планирају даље акције у проналажењу извршиоца или доказа).
- *Анализа тока активности* (посматрају се активности које су карактеристичне за један криминални процес у хронолошком низу и повезују се са улогама појединих лица. На пример куповина дроге у иностранству, њено пребацивање преко границе, допремање у градове, складиштење, улична продаја, продаја у појединим објектима, могуће везе са убиствима која су се десила на претпостављеном путу активности).
- *Анализа телефонских позива* (анализира се број који је иницирао позив, број који је примио позив, учесталост у позивима у сваком смеру, време телефонирања, са које базне станице (код мобилних телефона), на основу чега се планирају верзије о везама унутар поједине криминалне групе или покушавају решити поједини криминални случајеви).
- *Финансијска анализа* (обухвата анализу кретања новца, финансирање организованог криминала, убирање плодова из криминалне активности, убацивање "прљавог" новца у легалне токове. Анализирају се банковни рачуни, трансакције, илегални приходи појединих криминалаца, покушава се утврдити кретање новца и то све повезује са путевима криминалне робе итд.).
- *Анализа криминалног профита* (процењује се криминални профит код појединих криминалних послова и доводи се у везу са финансијском анализом кретања новца у односу на осумњичене итд.).
- *Анализа криминалног тржишта* (покушавају се дефинисати карактеристике тржишта и утврдити како криминалне операције функционишу на микро и макро нивоу обухватајући начине извршења, тј. технике, али и из аспекта реализације криминалне

делатности као вида антисоцијалног бизниса. На пример, кретање цена дроге на илегалном тржишту, што се доводи у вези са појединим полицијским акцијама.).

- *Анализа ризика* (процена скала ризика код појединих криминалаца, криминалних организација, врсти криминала у односу на потенцијалне жртве кривичних дела, јавност, процена ризика који се односе на агенције које се баве откривањем кривичних дела и правног система уопште).
- *Анализа жртава кривичних дела и потенцијалних жртава* (циљ је да се изврши анализа пропуста које су правиле жртве, посебно жртве повратници, уоче потенцијалне жртве, како би се превентивне активности усмериле ка њима).
- *Анализа позитивне и негативне праксе* (циљ је да се унапреди активност државних органа, дефинишу стандарди добре праксе, уоче и отклоне слабости).
- *Анализа демографских и социјалних трендова* (анализа демографских, социјалних, економских фактора који имају утицај на криминалитет и његово сузбијање).

2.2.11. Продукти, (производи) криминалистичко-обавештајног рада

Криминалистичко-обавештајни рад је усмерен ка прибављању података који садрже информације од значаја за сузбијање криминала. У оквиру криминалистичко-аналитичког поступка ти подаци се анализирају, доводе у везу са другим подацима, сачињавају се верзије, прогнозе, с циљем да се напредује у разумевању одређене криминалне појаве и да се дају предлози за предузимање мера у оквиру проактивне криминалистичке делатности. Криминалистичко-аналитичка делатност има за циљ да дође до новог, потпунијег знања о истраживаној криминалној појави. Производ криминалистичко-обавештајног аналитичког процеса је *криминалистичко-обавештајни податак* или *криминалистичко-обавештајна информација*, као нова вредност, тј. потпуније сазнање о криминалној појави која упућује на правце предузимања акција. Криминалистичко-обавештајни податак је производ криминалистичко-обавештајног аналитичког процеса. Преображај сирових података, почетних информација у криминалистичко-обавештајне податке, односно криминалистичко-обавештајне информације које упућују на правце акција јесте циљ криминалистичко-обавештајне делатности. Криминалистичко-обавештајна информација је трансформисана почетна информација која је у оквиру процеса анализе добила додатну вредност. Она представља ново, потпуније знање које упућује на акцију (тј. на основу ње се може даље планирати криминалистичка делатност и доносити меродавне одлуке). У том контексту је став да криминалистичко-аналитичка делатност представља навигациони уређај за оријентацију рада безбедносних структура.[54]

На основу криминалистичко-обавештајних података формирају се криминалистичко-обавештајне анализе (извештаји, процене, оперативне информације) као продукти криминалистичко-обавештајног рада. Њих има четири врсте: стратешке процене; тактичке процене; профилисање проблема; профилисање мета-циљева.

1) *Стратешке процене* обухватају целовито сагледавање, описивање и процену одређене врсте криминалитета на одређеном подручју. Оне посматрају дугорочније проблем из више аспеката сагледавајући историјски тренд, актуелно стање (квантитативне и квалитативне показатеље), социјални контекст и могуће правце (сценарије) развоја одређене криминалне појаве. У оквиру стратешке анализе посматра се позиција, улога и могући задаци полиције и осталих парт-

[54] Манојловић, Драган, Криминалистичка истраживања – криминалистичко обавештајне аналитичке методе, *Безбедност*, 6/2005, стр. 116.

нера заједнице како би се целовито и интегрисано деловало на проблем из аспекта превенције и унапређења репресивних метода.

2) *Тактичке процене* обухватају краткорочне анализе појединих безбедносних проблема, криминалних група са конкретним циљевима. У оквиру тактичке процене целовито се сагледава конкретан проблем или криминална група са приказивањем улога, хијерахије, међусобних веза и односа, анализира се криминално поље рада, начини извршења кривичних дела, са представљањем конкретних података. Циљ тактичке процене је предлагање конкретних акција усмерених ка обезбеђењу доказа и предузимању превентивних и репресивних мера у односу на конкретни проблем и криминалну групу.

3) *Профилисање проблема* представља анализу појединих безбедносних проблема у заједници. Циљ анализе је да се проблем сагледа у целини, у укупности услова, узрока, манифестација испољавања (начини извршења, анализа појединих деликата, анализа извршилаца, географска дистрибуција), обухватајући анализу последица, описивање досадашње улоге субјеката и институција којих се проблем тиче, досадашњи начин приступања проблему, примере добре и лоше праксе, тешкоће, ограничења у третирању проблема. Циљ анализе је да се проблем схвати у својој целовитости како би се на основу тога предложиле превентивне и репресивне активности засноване на партнерству и мултиагенцијском приступу.

4) *Профилисање мета-циљева* представља анализу конкретних субјеката који су предмет анализе. То може да буде сачињавање профила осумњичених, криминалне групе која је предмет анализе или жртви кривичних дела које су у највећој мери изложене ризику криминалног напада. Профил мете подразумева прибављање и анализу што је могуће већег броја релевантних података о објекту (мети) са конкретним циљем који може да буде подршка у припреми оперативних акција, односно судских радњи усмерених ка извршиоцима кривичних дела или превентивних активности како би се заштитиле потенцијалне жртве.

2.2.12. Састанци са партнерским организацијама ради размене тактичких и стратешких информација

Да би продукти криминалистичко-обавештајног рада (процене, анализе, извештаји) били у што већој мери од практичне користи онима којима су намењени, тј. онима који су поставили задатак, уводе се заједнички састанци на којима се презентују и дискутују резултати криминалистичко-обавештајног рада пред наручиоцима извештаја и другим партнерима. Циљ ових састанака је заједничка анализа документа који представљају продукт криминалистичко-обавештајног рада како би се проценила њихова корисност, дефинисале могућности и правци акција и деловања, исказала потреба за прикупљањем додатних података и спровођење додатних анализа у складу са редефинисаним почетним задатком.

Постоје две основне врсте партнерских састанака: састанци са групама за тактичко деловање и састанци са групама за стратешки приступ.

а) Партнерски састанци са групама за тактичко деловање, по правилу, се одвијају са полицијским менаџментом који је поставио задатак криминалистичко-обавештајној јединици. У оквиру њих анализирају се извештаји с циљем развоја и примене конкретних планова, усмеравања полицијских ресурса и координирања полицијских активности како би се постигли најбољи могући тактички разултати. Најчешће је у питању анализа конкретних безбедносних проблема или група које се баве организованим, финансијским, компјутерским криминалом и осмишљавање проактивних акција усмерених ка прикупљању

података ради целовитог сагледавања проблема, планирање активности обезбеђења доказа о криминалној активности и планирање репресивних мера (нпр., хапшење). У оквиру британског модела криминалистичко-обавештајне делатности ови састанци се организују једанпут или двапут месечно. На нашим просторима се за сада спроводи једино овај вид партнерских састанака, као што се и криминалистичко-обавештајна делатност примењује једино у с циљем постизања оперативних и тактичких ефеката. И поред тога оваква пракса се сматра великим напретком у односу на раније фокусирање криминалистичке полиције на уско схваћену репресивну делатност откривања непосредних извршилаца и обезбеђење доказа.

б) Партнерски састанци са *групама за стратешки приступ* почели су да се примењују најпре у оквиру британског националног криминалистичко-обавештајног модела када се схватило да криминалистичко-обавештајни подаци могу имати ширу употребну вредност и бити од значаја ширем броју корисника него што су саме полицијске јединице. Савремена британска пракса показује реалне потенцијале и предности овог новог приступа у унапређењу безбедности заједнице и коришћењу обавештајних продуката у развоју (увођењу) разних облика стратегијског планирања. Увођење неполицијских агенција у процес обавештајног информисања омогућава и коришћење далеко ширег обима података у процесу тактичке и стратешке анализе, боље сагледавање проблема и квалитетније концептуализовање стратегија, укључивање неполицијских ресурса у њиховом решавању, посебно када је у питању остварење безбедности заједнице и употреба контекстуалних података за развој пројеката превенције. Тиме се чвршће фокусира пажња полиције на приоритете заједнице (укључујући и неполицијска питања)[55]. Састанци са стратешким групама организују се једанпут у три месеца са идејом да се дефинишу безбедносни приоритети у оквиру партнерства, донесу одлуке о прерасподели ресурса и размотри политика решавања безбедносних проблема.[56] На пример, обавештајни подаци о продаји дроге по школама могу да буду од интереса школским властима за организовање превенције, саветима за безбедност локалне заједнице, укључивање родитеља, ангажовање центара за социјални рад и невладиних организација пре него што проблеми ескалирају. На тај начин се проактивна делатност помера са непосредних репресивних циљева, на проблемско оријентисан рад, тј. у претпоље криминалитета, уз веће укључивање заједнице.[57]

---

[55] Tim Newburn, Tom Williamson, Alan Wright, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 199–225.

[56] Harfield, Clive- Harfield, Karen, *Intelligence, Investigation, Community and Partnership*, 2008, стр. 99–100. http://www.gmac.org.uk/index3.php

[57] Више о криминалистичко-обавештајној делатности: Harfield, Clive-Harfield, Karen, *Intelligence, Investigation, Community and Partnership*, Oxford University Press, New York, 2008; Jerry Ratcliffe, *Inteligence–Led Policing,* Willan Publishing, Devon, 2008. Од домаћих извора консултовати: Бошковић, Миђо, Матијевић, Миле, *Криминалистичка оператива*, Бања Лука, 2007; Манојловић, Драган, *Криминалистичко обавештајни рад "препознавање појава из окружења- прикупљање обавештајних података*", Безбедност, 1/2005, стр. 108–119; Драган Манојловић, *Теоријски и практични аспекти криминалистичко обавештајних извора*, Безбедност, 2/2006, стр. 261-279; Манојловић, Драган, Стевановић, Дејан, *Одредница и исходишта криминалистичко обавештајне службе*, Безбедност, 1/2007, стр. 76–98; Бановић Божидар, Манојловић, Драган, *Методички криминалистичко-обавештајни елаборат, оруђе за превенцију и сузбијање криминала*, Зборник радова: "Примена савремених метода и средстава у сузбијању криминалитета", Брчко 2008, стр. 78–85; Манојловић, Драган, *Криминалистичка истраживања – криминалистичко обавештајне аналитичке методе, Безбедно*ст, 6/2005, стр. 1012–1026; Манојловић, Драган, *Криминалистичка аналитика*, Београд, 2008.

2.3. ДОЛАЖЕЊЕ ДО САЗНАЊА ЗА КРИВИЧНА ДЕЛА И ИЗВРШИОЦЕ У ОКВИРУ РЕДОВНИХ ПОЛИЦИЈСКИХ АКТИВНОСТИ

Полиција долази до сазнања за извршена кривична дела и њихове учиниоце у оквиру својих редовних активности у контактима са грађанима, предузимајући мере и радње криминалистичке контроле и криминалистичке обраде.

Примењујући у оквиру *криминалистичке контроле* поједине оперативно-тактичке радње (нпр. патролирање, позорничку делатност) полиција, понекад, сазнаје за постојање кривичног дела у контактима са грађанима или тако што *затиче извршиоца у моменту извршења кривичног дела* на "свежем чину". *Свежи чин* је најређи начин сазнања за постојање кривичног дела, при чему се учинилац затиче при самом извршењу, *in flagranti*, или непосредно по извршењу са свежим траговима кривичног дела или предметима прибављеним приликом његовог извршења. Откривање учиниоца на "свежем чину" није само последица претеране неопрезности, неискуства криминалца или сплета по њега несрећних околности, већ и резултат добре криминалистичке контроле, оперативне анализе географске дистрибуције криминала и добре сарадње са грађанима. На пример, анализом серија разбојничких напада у златарске радње (бензинске пумпе итд.), могу се начинити прогнозне верзије о објектима који би са великим степеном вероватноће могли да буду нападнути у будућности. Испред тих објеката постављају се заседе, обавља се припрема са продавцима, тј. потенцијалним жртвама и уговора заједничка превентивна и репресивна стратегија. Грађани се мотивишу и подучавају да одмах позову полицију када уоче сумњиво понашање (нпр., у суседству, на паркингу). Скраћује се време потребно за долазак на лице места на основу позива за помоћ; у случају потребе (у тачно дефинисаним случајевима) на лице места се долази са псом трагачем. Потенцијални објекти криминалног напада штите се камерама или алармним системима са даљинском дојавом алармног сигнала у полицијску станицу или специјализовану агенцију. У оквиру редовне полицијске патролне делатности или полицијског рада на сектору долази се до информација о кривичним делима и могућим извршиоцима.

Решавајући поједине криминалне случајеве у оквиру *криминалистичке обраде,* полиција сазнаје и за друга кривична дела која је извршило исто или друга лица. У том случају криминалистички рад се проширује и на та дела и на могуће извршиоце.

Значај активних оперативних стратегија. — На паркингу су учестале провалне крађе у возила са одузимањем ствари, радио касетофона итд. У оквиру патролне делатности обраћа се пажња на возила која представљају погодне објекте напада (паркирана возила са стварима унутра). У близини таквих возила постављају се заседе (нпр., прикривени полицајци у цивилу). Или се, на пример, на паркинг постави "возило мамац", са стварима у кабини, које су у рани-јим случајевима биле интересантне за непознате провалнике. Слична тактика се примењује при откривању учинилаца напада на жене или откривања џепних крадљиваца итд.

2.4. ЈАВНО ПОГОВАРАЊЕ КАО НАЧИН САЗНАЊА ЗА ПОСТОЈАЊЕ КРИВИЧНИХ ДОГАЂАЈА

Под јавним поговарањем у криминалистици се подразумева проношење вести да је извршено одређено кривично дело за које се гони по службеној дужности, или да је одређено лице извршилац неког кривичног дела, а да се при том не зна да ли је то тачно и од кога вест потиче. Јавно поговарање подразумева

ширење гласина у народу, на пример, да непознато лице у граду напада и силује жене по лифтовима или да одређени лекар прима мито.
Јавно поговарање може да буде тачно и нетачно, односно понекад може само неки његов део да буде тачан. На другој страни, вест која се преноси јавним поговарањем неминовно трпи измене, искривљавање и додавања у односу на почетну информацију (свако по нешто дода информацији пре него што је проследи даље).

Органи унутрашњих послова морају да "ослушкују" јавна поговарања којима се шире гласине о кривичним делима и могућим учиниоцима и да их проверавају.[58] Уколико се установи да је јавно поговарање тачно, не треба трагати за његовим извором. Међутим, ако се утврди да информација која се шири јавним поговарањем није тачна, и да по својој садржини представља кривично дело (ширење лажних вести које доводе до узнемирења јавности), треба покушати са откривањем извора. Извор јавног поговарања у великој средини (нпр., граду) тешко је открити. Поступак откривања извора јавног поговарања састоји се у томе да се последње лице у ланцу, од кога се чула информација, испитује од кога је оно чуло вест и о њеном садржају, па се затим трага за претходним преносиоцима информације, све до првог извора. По потреби организују се и суочења.

2.5. САЗНАВАЊЕ ЗА КРИВИЧНЕ ДОГАЂАЈЕ ИЗ СРЕДСТАВА ИНФОРМИСАЊА

За кривичне догађаје, за које се може доказати да представљају кривична дела, може се сазнати и праћењем средстава јавног информисања (телевизије, часописа), нарочито истраживачког новинарства. Посебно је значајно пратити огласне рубрике по дневним и недељним новинама. Из огласних рубрика се може сазнати за многа планирана и извршена кривична дела. У огласном делу у коме се нуде на продају ствари, често има и украдених предмета; преко тих рубрика се често врбују жене за вршење проституције у земљи и иностранству (нпр., агенције за женску пословну пратњу и друге врсте услуга); преко ових рубрика се намамљују жртве над којима ће се извршити разне преваре (запошљавање у иностранству за које претходно треба уплатити одређену суму новца, улагање новца у разне штедионице и банке са обећаном великом каматом).

2.6. ПРИЈАВЕ КАО ИЗВОР САЗНАЊА ЗА ПОСТОЈАЊЕ КРИВИЧНОГ ДОГАЂАЈА

2.6.1. Самопријава као извор сазнања за постојање кривичног догађаја

Самопријава је начин сазнања којом неко лице пријављује себе за извршење кривичног дела за које се гони по службеној дужности. Према самопријави треба бити веома критичан зато што је она у супротности са нагоном за самоодржањем. Треба јој приступати у складу са начелом скепсе и неверице (критичности и самокритичности) и не бити њоме фасциниран, и у складу са линијом ма-

[58] У једном случају Београдом се две године ширило јавно поговарање да неко лице напада и силује жене, пре него што је пристигла и прва пријава (случај београдског фантома).

њег отпора, слепо јој веровати. Самопријаве могу бити истините, несвесно неистините и лажне.

Истините самопријаве најчешће подносе примарни кривци који су кривично дело извршили из нехата, у афекту или из страсти, и то по правилу одмах или убрзо након извршења дела када су психолошки притисак и грижа савести још доминантни у односу на нагон за самодржањем (још није наступила рационализација). Истиниту самопријаву могу да поднесу и окорели криминалци, из чисто рационалних разлога, када желе пријављивањем за лакше дело, да прикрију извршење тежег дела; или када осете да ће бити разоткривени, они се пријављују како би им се самопријављивање вредновало као олакшавајућа околност при изрицању казне (уз то глуме и искрено жаљење због насталих последица).

Несвесно неистинита самопријава постоји када лице пријави себе за кривично дело погрешно мислећи да га је извршило.

Пример из праксе: У току жестоке свађе, муж је стегао жену за врат, након чега је она умрла. Пријавио је себе за извршење убиства. Обдукцијом је установљено да узрок смрти није загушење, већ инфаркт.

Лажне самопријаве се такође срећу у криминалистичкој пракси и њихови мотиви могу бити различити. Лажне самопријаве могу бити из племенитих мотива, рецимо члан породице пријави себе за извршење кривичног дела да би сачувао другог члана породице (отац се пријави за дело које је учинио син); момак се пријави за дело које је извршила његова девојка. Мотиви лажних самопријава могу бити и рационални: криминалац се пријави за извршење непостојећег кривичног дела, како би прикрио стварно извршено; сиромашан човек се пријави да је извршио кривично дело како би добио награду коју му је обећао стварни учинилац; скитнице се пријављују пред зиму да би у затвору обезбедиле храну и смештај; малолетна особа се по наговору старијег члана породице и стварног извршиоца самопријављује, с обзиром на то да ће бити блаже кажњена.

У пракси се срећу и лажна самопријава душевних болесника, што је карактеристично за меланхолију, шизофренију, параноју, олигофренију (душевне заосталости). Хистеричне особе су склоне да се лажно самопријављују. Патолошки лажљивци *(Pseudologia phantastica*) се срећу у криминалистичкој пракси као лажни самопријавитељи за различита кривична дела. Они нису у стању да разликују машту од јаве и веома су убеђени у истинитост својих навода.

2.6.2. Анонимна и псеудонимна пријава као извор сазнања за постојање кривичног дела

Повремено се дешава да органи унутрашњих послова сазнају за кривичне догађаје на основу анонимних и псеудонимних пријава. Анонимна пријава нема потпис, а псеудонимна пријава има потпис али лажан.

Анонимна и псеудонимна пријава могу бити истините и лажне. Истиниту пријаву подносе грађани који се боје осврте учиноца кривичног дела (нпр., у питању је криминална организација, кривично дело је извршио надређени на послу). Оне представљају компромис између жеље грађанина да се кривично дело разоткрије и избегне експонирање на суду у својству сведока. Лажне пријаве без потписа и са лажним потписом, подносе се из различитих мотива. На пример, из мржње према неком лицу како би му се нанела непријатност лажним пријављивањем, стварни учинилац жели да усмери оперативну делатност у погрешном правцу. Поједине болести могу бити узрок за подношење неистинитих анонимних и псеудонимних пријава, нпр., параноја или неке врсте хистерија. После из-

вршења тешких кривичних дела, услед којих долази до узнемирења јавности, често пристиже велики број неистинитих анонимних и псеудонимних пријава.

Органи унутрашњих послова не треба да одбаце анонимну и псеудонимну пријаву, већ треба у оквиру криминалистичке обраде, да провере њену истинитост. Уколико се установи да је пријава тачна, по правилу не треба трагати за њеним подносиоцем.

Међутим, када се утврди да је садржај анонимне или псеудонимне пријаве лажан, треба организовати трагање за пријавиоцем, с обзиром на то да се подношењем пријаве остварило биће кривичног дела лажног пријављивања. Мора се планирати и верзија да је лажни пријавилац можда и стварни извршилац кривичног дела за које терети друге како би оперативну делатност упутио у погрешном правцу.

У таквим случајевима, лажну анонимну или псеудонимну пријаву треба показати невино набеђеном грађанину, са питањем која би лица из његове околине могла да имају мотив за њено подношење. Треба извршити и криминалистичкотехничку анализу лажне пријаве: вештачење рукописа како би се открио непознати подносилац, анализу текста (лингвистичка анализа текста), анализу хартије, рукописа, анализу слова која су откуцана или одштампана; треба изазвати отиске прстију, извршити анализу пљувачке (којом је залепљен коверат или прилепљена марка) како би се утврдила ДНК или друге особености које се постојећим методама могу установити; констатовати жиг поште и на основу тога планирати потребне верзије.[59]

2.6.3. Пријаве оштећеног и других сведока као извор сазнања за постојање кривичног догађаја

Пријаве оштећених су један од најчешћих начина сазнања за извршење кривичног дела. Оне су један од поузданијих начина сазнања за извршење кривичног дела, мада то не мора да значи и апсолутно. Постоје случајеви када "оштећени" подносе лажне пријаве како би добили осигурање, или нанели штету лицу које пријављују као извршиоца (нпр., у криминалистици се сматра да је известан проценат пријава за силовање лажан). Међутим, код пријава које подносе оштећени чешће се среће проблем свесног или несвесног преувеличавања штете, затим услед страха и препасти код насилничких деликата, оштећени неретко врше погрешно опажање нападача и других релевантних чињеница, тако да треба посветити велику пажњу њиховом саслушању. Дешава се да оштећени и не пријаве кривична дела која су извршена на њихову штету због страха од одмазде учиниоца; стида због понижења (нпр., код сексуалних деликата); због тога што мисле да учинилац неће моћи да се пронађе; зато што штета, према њиховој процени, није велика. У таквим случајевима отежано је сазнавање за кривично дело и проналажење учиниоца.

Кривична дела пријављују и грађани који су запажали његово извршење, и на суду се појављују као сведоци. Њихове пријаве су по правилу истините, међутим увек их треба проверавати. Овде се као најчешћи проблем појављује тачност опажања сведока и друга питања која улазе у психологију исказа.

---

[59] Horvat, K., Otkrivanje pisaca anonimnih pisama i parola neprijateljskog sadržaja, *Priručnik,* број 3/1983, стр. 262–275.

2.6.4. Пријаве државних, привредних и друштвених субјеката као извор сазнања за постојање кривичног догађаја

Као посебно значајни извори сазнања за постојање кривичних дела су кривичне пријаве које шаљу разне инспекцијске и царинске службе, здравствене установе, с обзиром на то да у оквиру своје редовне делатности долазе до података који се односе на криминално понашање појединих лица.

Кривичне пријаве које јавном тужиоцу упућује финансијска полиција, представљају значајне изворе информација о кривичним делима грађана и одговорних лица из области финансијског и пореског пословања.

Треба указати и на важност медицинских установа када је реч о сазнању за извршење кривичних дела. Пружајући помоћ повређеним лицима, ове установе (диспанзери, станице хитне помоћи, болнице) долазе до података о извршењу кривичних дела против живота и тела, нпр., насиље у породици, као и из области саобраћајне делинквенције о којима су дужне да подносе кривичне пријаве.

У оквиру привредних субјеката такође се врше различита кривична дела за која сазнају запослени, одговорна лица или чланови разних комисија приликом вршења контрола. О кривичним делима или основама сумње подносе се кривичне пријаве надлежним органима.

3. ПЛАНИРАЊЕ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ

3. 1. ПОТРЕБА ЗА ПРОМЕНАМА У ПРИСТУПУ ПЛАНИРАЊА

Методама из XIX века не треба да се супротстављамо криминалитету у XXI веку.

У последњој деценији XX века, у оквиру светских размера, настале су озбиљне промене у концепцијском приступу планирања криминалистичке делатности не само преткривичног него и истражног поступка. Узроци за стручно преиспитивање класичних концепата планирања су вишеструки: 1) појава (у светским оквирима), да се средином седамдесетих и почетком осамдесетих година, стопа откривања убистава са више од 90% спустила на 70%.[60] Код нас се проценат откривања убистава у последњој деценији XX и првих година новог века, свео на 61%; 2) вишеструко је повећан проценат убистава у којима се жртва и учинилац нису познавали, тј. између њих није било претходног контакта и типичног односа жртва–убица[61], што у битној мери отежава планирање криминалистичке делатности[62]; 3) заоштрили су се и повећали сви појавни облици организованог криминалитета (унутрашњег и транснационалног), нпр., илегална трговина дрогом, људима, оружјем, међународни тероризам, финансијски и привредни криминал, ком-

[60] Harald, Dern, Operative Fallanalysen bei Tötungsdelikten, *Kriminalistik*, број 8/2000, стр. 533–540.

[61] На пример, у САД се проценат серијских убистава и убистава са нејасним мотивом повећао за 160%. Код нас су се вишеструко повећала наручена убиства (мафијашка или политичка), где између непосредног убице и жртве претходно није постојао контакт.

[62] Према подели која има за основу претходне везе са жртвом, све убице се могу поделити на три типичне групе: 1) особе које су у тесној вези са жртвом, чланови породице, интимни партнери; 2) познаници; 3) странци (жртва и убица се не познају). Прва и друга група учинилаца је остала стабилна, док се вишеструко повећао број учинилаца који улазе у трећу групу, тј. убица и убијени се претходно нису познавали (односно жртва није познавала убицу, не постоји стандардни однос убица–жртва).

ијутерски криминал; 4) процеси транзиције су негативно утицали на повећање криминалитета, при чему је изо стала адекватна реакција државе и 5) појава савремених технологија и нова светска искуства, указују на потребу другачијег приступа планирању криминалистичке делатности итд.[63]

Традиционални приступ организовања и планирања криминалистичке делатности заснива се *на реактивном концепту* на основу којег полиција и органи правосуђа реагују тек после извршеног кривичног дела. Кривично дело се посматра као изоловани феномен и не доводи у везу са социјалним и другим факторима који формирају услове и узроке поновног извршења кривичног дела од стране истог или других лица. Борба против криминала није системски и целовито осмишљена гледано у целини или у односу на поједине типове криминалних феномена. Овакав приступ не може да доведе до жељене ефикасности у сузбијању, откривању и доказивању кривичних дела, јер је велики број типова криминала последица целовитих друштвених услова који их продукују. Значајан проценат криминалног понашања производ је трајне психолошке или професионалне оријентације индивидуалних или удружених криминалаца са јасно подељеним улогама у којима се непосредни извршиоци појављују само као маргиналне фигуре једног ширег криминалног плана или оријентације. Према томе, уколико се криминалистичка анализа и планирање усмере само према непосредним извршиоцима, и то након предузетог криминалног понашања, криминалистичка делатност се бави маргиналним питањима и појавама и усмерава се само ка врху леденог брега. На другој страни, евидентна несинхронизованост између органа непосредно или посредно задужених за сузбијање криминалитета, лоша законодавна политика, непостојање система превенције и осмишљене глобалне стратегије сузбијања криминалитета, непостојање база података и квалитетног аналитичког процеса додатно негативно утичу на ефикасност криминалистичке делатности.

Због наведених разлога, у последњој деценији XX века, у свету је напуштен концепт реактивног приступа криминалитету и почела се развијати *проактивна стратегија супротстављања криминалитету* која подразумева његово системско и целовито анализирање и сузбијање. Полицијска делатност супротстављања криминалитету не усмерава се само ка остварeним криминалним феноменима, већ се усредсређује на услове и узроке који продукују криминал. Планирање криминалистичке делатности уз помоћ неких нових метода и начина организације усмерава се и ка будућем криминалном понашању, односно бави се криминалистичким предвиђањем.

Врсте криминалистичког планирања. Постоје разни нивои и врсте криминалистичког планирања. Основна подела је на стратегијско и тактичко планирање.

3.2. СТРАТЕГИЈСКО ПЛАНИРАЊЕ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ

3.2.1. Појам стратегијског планирања

Стратегијско планирање[64] криминалистичке делатности подразумева глобалан приступ у оквиру којег се анализирају поједине врсте криминала (као и криминалитет у целини), услови и узроци који их продукују, друштвени контекст који погодује појединим врстама криминалитета, криминални миље, поједини типови криминалаца као и постојеће мере његове контроле и сузбијања, како би се уочиле опште закономерности, тенденције у оквиру појединих форми криминалитета као и системске слабости у организацији и спровођењу криминалистичке делатности са циљем њиховог отклањања, изналажења нових превентивних

[63] Дворшек дели околности које су утицале на развој криминалистичке стратегије у неколико група: промене у сфери криминалитета; повећан обим криминалитета; нови појавни облици (организовани криминалитет); пад стопе откривања; повећање потребе сарадње са полицијским јединицама на другим подручјима; већи захтеви у погледу доказивања итд. Dvoršek, Anton: *Kriminalistična strategija*, Ljubljana, 2001, стр. 19.

[64] О стратегијском планирању, психолошком и географском профилисању видети шире: Симоновић, Бранислав, Нове методе криминалистичког планирања, *Безбедност*, број 5/2002, стр. 685–716.

решења, повећања ефикасности сузбијања, откривања и доказивања кривичних дела.[65]

Криминалистичко-стратегијско планирање подразумева операционализацију проактивног приступа криминалитету, тј. да се криминалитет предупређује, а не да се на њега делује само у виду реакције. Једино стратегијски приступ омогућава формирање потпуне слике о криминалитету и развој целовитих концепата његовог сузбијања.[66]

Развоју ове области знатно су допринела нова сазнања из криминологије, стратешког планирања, развој нових аналитичких и статистичких метода, напредак компјутерске технологије и могућност формирања сложених база података. Без сумње њен развој убрзава и све већа глобализација криминалитета која тражи планско супротстављање на највишем нивоу.[67]

Процес криминалистичког планирања не сме да започне у моменту пријема кривичне пријаве за конкретно кривично дело. Стратегијско планирање подразумева стварање услова за ефикасно планирање поводом разјашњавања конкретних кривичних дела. Стратегијско планирање усмерава се ка одређеним типовима криминала и ка лицима која се баве континуираном криминалном делатношћу. Сузбијање организованог криминалитета, илегалне трговине наркотицима, привредног, професионалног, еколошког, компјутерског криминалитета захтева другачији приступ, односно стратегијско планирање, базу података и континуирану криминалистичку активност.

Стратегијски (системски) приступ[68] у анализи и планирању криминалистичке делатности подразумева *формирање експертских тимова* из различитих области (на националном, регионалном и локалном нивоу)[69].

То могу бити: а) *повремени или стални мешовити тимови за стратешке анализе* формирани с циљем да сачине и имплементирају стратешке планове (нпр., националне стратегије) за сузбијање појединих врсти кривичних дела који су најчешће састављени од представника различитих министарстава, невладиног сектора, представника универзитета, института, иностраних експерата; и/или б) *службе криминалистичке аналитике* у оквиру система криминалистичко обавештајне делатности које имају задатак да сачине стратешке процене у вези са појединим аспектима сагледавања и унапређења стратегије борбе против појединих врсти криминалитета (унапређење превентивног и/или репресивног потенцијала). Као што је истакнуто раније, ове службе из система криминалистичко-обавештајне аналитике могу у појединим случајевима, да буду појачане

---

[65] *Криминалистичка стратегија* је подручје научног истраживања која се бави питањима како криминалистичким мерама и радњама ограничавати криминалитет на глобалном нивоу, узимајући у обзир криминално-политичке и правне оквире те начело ефикасности, тј. како криминалистичким мерама савлађивати криминалитет као целину или поједине његове делове, а не појединачна кривична дела. Дворшек, Антон, Значај криминалистичке стратегије за превенцију криминалитета, Зборник радова *Место и улога полиције у превенцији криминалитета*, Београд, Полицијска академија, 2002, стр. 75.

[66] Dinchen Franziska Stübert, Strategische Kriminalitätsanalyse im BKA, *Kriminalistik*, број 6/1999, стр. 379.

[67] Упореди: Дворшек, Антон, Значај криминалистичке стратегије за превенцију криминалитета, Зборник радова *Место и улога полиције у превенцији криминалитета*, Београд, Полицијска академија, 2002, стр. 76.

[68] Помињу се поједини стратегијски приступи под чим се подразумева развој информационих система, разних модела превенције или специјалних инструмената борбе против криминала. Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik, Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Band 1, стр. 184.

[69] На пример, у октобру 1997. године у Министарству унутрашњих послова Немачке (Bundeskriminalamt) отпочео је развој пројекта стратегијске анализе криминалитета (Strategishe Kriminalitätsanalyse – SKA). Dinchen Franziska Stübert, Strategische Kriminalitätsanalyse im BKA, *Kriminalistik*, број 6/1999, стр. 379–383.

(или повезане) са експертима изванполицијских служби како би се остварио целовитији стратешки приступ сагледавања и деловања на појаву (нпр., област наркоманије, малолетничке делинквенције итд.).

Стратегијско планирање подразумева *обуку кадрова за вршење анализа криминалитета* (целокупног или појединих форми), *стварање база података о кривичним делима, географској распрострањености* појединих форми криминала на микро и макро нивоу (одређивање криминалних жаришта), *базе података о учиниоцима кривичних дела, инсталирање компјутерских софтвера* који омогућавају претраживање и упоређивање података по различитим основама и критеријумима, *банке података о сопственим ресурсима* полицијских, истражних и осталих служби, које могу допринети спречавању, откривању и доказивању кривичних дела, програме превенције криминалитета, као и *планско укључивање, обуку и организовање грађана* у оквиру разних стратегијских пројеката превенције.

О врстама криминалистичке стратегије. Највиши ниво криминалистичке стратегије који се може јасно операционализовати јесте криминалистичка стратегија сузбијања појединих форми криминалитета на националном нивоу. Криминалистичке стратегије сузбијања појединих форми криминалитета се операционализују и на регионалним и на локалним нивоима. Модел полицијског рада у локалној заједници познат под називом *community policing* је вид *глобалног стратегијског планирања* који има национални и локални ниво. У оквиру њега утврђују се стратегије како за сузбијање криминалитета у целини тако и појединих форми, као и операционализација других стратегијских циљева (нпр., форме укључивања грађана у безбедносне стратегије итд.). У криминалистици се користи појам *оперативна стратегија* и он представља најнижи ниво стратегијског планирања. У оквиру њега утврђују се стратегије примене појединих оперативних мера, криминалистичко-техничких средстава у дефинисаним тактичким ситуацијама у погледу разјашњења конкретних врсти кривичних дела.

3.2.2. Криминалистичко-стратегијска анализа

Основу криминалистичког стратегијског планирања чини стратегијска анализа. Криминалистичко-стратегијска анализа има следеће циљеве: идентификовање криминала и криминогених фактора, испитивање и остваривање стратегијских могућности деловања, вршење анализе постојећих тактичких концепата полицијске и истражне криминалистичке праксе на вишем нивоу међусобних веза и односа како би се на основу тога оптимизовала и формулисала криминално-политичка, полицијска и криминалистичка стратегија.[70] Према једном другом схватању, циљ стратегијске анализе јесте да се утврде везе између криминала (кривичних дела), удружења и група криминалаца, индивидуална улога појединих субјеката у криминалној активности, узајамна веза између кривичних дела и других фактора као, на пример, локација, запосленост, методе комуникације[71], путеви кретања новца на појединим банковним рачунима итд.

---

[70] Dinchen Franziska Stübert, Strategische Kriminalitätsanalyse im BKA, *Kriminalistik*, број 6/1999, стр. 379; http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp

[71] За анализу служи статистички приступ и прибављање информација ради процене криминалног проблема. Технике анализирања и планирања су стандардизоване и хомогенизоване и оспособљене за разоткривање индивидуалних извршилаца појединих кривичних дела, серијских кривичних дела непознатог индивидуалног извршиоца, као и укупних криминалних активности великих и сложених криминалних организација као што су, на пример, мафије. Коришћене технике су стандардизоване и могу се визуелно приказати на разумљив начин. http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp

Пројекти стратегијске анализе најчешће се односе на поједине врсте криминала и сваки обухвата анализу конкретних форми испољавања, криминогене факторе и њихове консеквенце како би се утврдила стратегија полицијског приступа и генерална криминална политика. На основу тога дају се предлози за изналажење решења и разрађују алтернативе поступања. Сва ова настојања су циљно усмерена и структурирана. Суштина тих пројеката је мултидисциплинарност.[72]

Стратешка анализа и планирање полазе од три основна питања: где смо сада, где желимо бити, како доћи до тога[73], и састоји се од неколико фаза: прибављање релевантних и поузданих информација, анализа, синтеза, тражење и избор алтернатива, вредновање и прогноза, обликовање концепта.[74]

У оквиру стратегијске анализе дефинишу се, примера ради, следећи стратегијски циљеви и задаци:

- анализа криминалног тржишта (односи криминалних организација на криминалном тржишту: понуда, тражња, монопол, ривалство, подела, контрола), процена кретања цене робе на илегалном тржишту[75] (нпр., процена разлике у кретање цене дроге у уличној продаји после велике полицијске акције хапшења нарко-дилера);
- анализа криминалног миљеа, односа, релација унутар њега, уочавање постојећих и нових трендова који доприносе ширењу појединих типова криминала, анализа повољних околности за настанак, одржавање и деловање криминалних група;
- географска анализа распоређености појединих врсти кривичних дела и уочавање криминалних жаришта;
- стратешка анализа малолетничке делинквенције и сачињавање програма превенције;
- унапређење метода праћења и контроле сумњивих новчаних трансакција;
- анализа метода прања новца и убацивања опраног новца у легалне токове (у складу са тим, унапређење постојећих планова контроле);
- миграциони процеси, криминалне групе и њихов утицај на поједине врсте организованог криминалитета;
- унапређење методе процене ризика у саобраћају и дефинисање програма деловања на ризике;
- процена коруптивног ризика у одређеној области и анализа типичних начина поткупљивања;
- уочавање слабости у сопственим редовима и сачињавање плана њиховог превазилажења;
- унапређење степена интеграције и координације између различитих полицијских и неполицијских служби–сачињавање и имплементација протокола о сарадњи и размени података (на пример унапређење координације у раду службе за криминалистичко-обавештајни рад и службе за финансијске истраге);
- сачињавање листе организованих криминалних група на одређеној територији (приказивање њихове криминалне оријентације, међусобни

---

[72] Dinchen Franziska Stübert, Strategische Kriminalitätsanalyse im BKA, *Kriminalistik,* број 6/1999, стр. 381.

[73] Dvoršek, Anton, *Kriminalistična strategija*, Ljubljana, 2001, стр. 96.

[74] Први корак потенцира Бранислав Симоновић. За објашњење осталих упућујемо на: Dvoršek, Anton, *Kriminalistična strategija*, Ljubljana, 2001, стр. 96.

[75] О овиме детаљније: Бошковић, Горан, *Организовани криминал*, Београд, 2010.

односи, начини деловања и утицаји на конкуренцију, органе социјалне контроле, положај унутар локалне популације), унапређење стратегије њиховог информативног покривања;
- дефинисање критеријума и одређивање приоритета за усмеравање и прегруписавање ресурса при "разбијању" криминалних група;
- дефинисање (унапређење) упитника за прикупљање и унос података у криминалистичке базе;
- процеси едукације полицијских кадрова, партнера, потенцијалних жртви;
- састављање профила потенцијалних жртви код одређених врсти кривичних дела и сачињавање плана за рад са потенцијалним жртвама (нпр., млади као жртве нарко-криминалитета; деца као жртве криминалитета на интернету итд.);
- сачињавање стратегије контроле повратника и унапређење превентивног рада са њима итд.

3.2.3. Однос између стратегијске и тактичке анализе и планирања

Однос између криминалне политике и стратегијске криминалистичке анализе и планирања. – Криминална политика (нпр., социјална политика, законодавна политика итд.), налази се на вишем нивоу општости, глобалнија је него стратегијска криминалистичка анализа. Између криминалне политике и криминалистичко-стратегијског планирања постоје међусобни утицаји. Криминална политика одређује области и правце криминалистичких стратегијских анализа. На другој страни криминалистичка стратегија опредмећује поједине криминално политичке концепте, уочава у пракси и указује на постојеће слабости криминалне политике и предлаже начине њиховог превазилажења (нпр., неопходне промене у законским решењима).

Однос између стратегијске и тактичке анализе и планирања. - Стратегијска анализа је на вишем нивоу општости од тактичке анализе. Поред међусобних разлика оне се у појединим сегментима преклапају, несумњиво утичући једна на другу. Мада имају различите примарне сврхе њих не би требало посматрати потпуно одвојено. Тактичка анализа обезбеђује актуелне информације за стратегијску анализу и допуњава базе података, а стратегијска анализа заузврат служи да усмерава будуће тактичке анализе. Стратегијска анализа настоји да обезбеди целовит преглед и димензије криминалних активности, да асистира појединим оперативним службама и екипама у развоју циљаних стратегија како би се ухватиле у коштац са свакојаким штетама и ефектима криминалног понашања у друштву. Стратегијска анализа омогућава усмеравање планова акција на дуге стазе и више у погледу будућих кривичних дела, него што је реакција на конкретни и индивидуални криминални акт. Стратегијска анализа може да иде даље него што тактичка анализа може да види. Она сачињава ширу представу о томе шта се у сфери појединих врста криминала (и криминалитета у целини) дешава и на тој основи предвиђа (прогнозира) шта би могло да буде у будућности. Стратегијска анализа омогућава да се уоче слабости противника и створе могућности како за одбрану тако и да се он порази. Указује на слабости постојећег репресивног механизма како би се превазишле, асистира руководиоцима полиције у развоју ефикасније контроле криминалитета и формирања превентивних стратегија. Док тактичка анализа утиче на непосредну акцију, стратегијска анализа се фокусира на временски дуже солуције. Обе врсте анализе могу се применити на све случајеве серијских или насилничких кривичних дела, економског криминалитета, иле-

галне трговине дрогама и наркоманије, еколошког криминалитета и транснационалног организованог криминалитета.[76]

На следећој табела приказан је предмет изучавања криминалистичко-стратегијске и тактичке анализе и планирања.[77]

Област анализе	Стратегијска анализа	Тактичка анализа
Кривично дело	Анализа општих и посебних облика извршења кривичних дела у датом времену и простору (организоване форме криминала, економски криминал, убиства, отмице, силовања итд).	Анализа конкретног случаја Упоредна анализа са другим случајевима (претпоставка да је кривично дело део серије)
Извршилац крвичног дела	Статистички, тј. емпиријски профил (типичне особине извршилаца датог типа кривичног дела у датом времену и простору)	Састављање профила непознатог учиниоца Анализа група криминалаца
Контрола криминалитета (методе сузбијања и превенције тешких форми криминала)	Експертски тимови за стратегијску анализу појединих форми криминала Контролне методе стратегијске анализе	Оперативна и истражна анализа конкретних кривичних дела

3.2.4. Стратегијско поступање и деловање криминалистичке полиције

Стратегијски приступ у раду криминалистичке полиције (криминалистичка стратегија) представља целовит, свеобухватни приступ криминалистичке службе усмерен на: 1) унапређење контроле и сузбијања појединих врсти криминала; и 2) унапређење сопственог рада.

Криминалистичка полиција остварује стратегијске циљеве:

1. оптимизовањем/унапређењем у коришћењу сопствених ресурса и потенцијала (нпр., дефинисањем најбоље праксе; унапређењем техничких потенцијала; увођењем нових база података и софтвера за анализу; одређивањем приоритета; оптималнијом алокацијом ресурса);

2. развојем стратешког партнерства (са локалном заједницом и другим сегментима друштва);

---

[76] http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp; Dvoršek, Anton, *Kriminalistična strategija*, Ljubljana, 2001, стр. 30. Више о стратегијском планирању: Dvoršek Anton, *Kriminalistična strategija*, Ljubljana, 2001; Berthel, Ralph, Vermögens abschöpfung im Lichte der Kriminalstrategie, *Kriminalistik*, број 1/2002, стр. 28–32; Kroll Ottmar, Schwarz Urlich, Die kriminalistiche Fallanalyse, *Kriminalistik*, број 2/2001, стр. 143–146; http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp. О неким другим аспектима криминалистичке анализе који нису приказани у тексту, више: Feješ, Ištvan, *Savremeni kriminalitet i dokazno pravo*, Novi Sad, 2002, стр. 70–76.

[77] Упореди са табелом коју су сачинили: Kroll Ottmar, Schwarz Urlich, Die kriminalistische Fallanalyse, *Kriminalistik*, број 2/2001, стр. 143.

3. стратегијским деловањем на поједине актере од значаја за остварење стратешких циљева у сузбијању појединих типова криминала (потенцијалне жртве, потенцијалне извршиоце, итд.); и

4. уочавањем/ искоришћавањем/ уважавањем/ деловањем на уочене специфичности и тенденције у оквиру криминалног миљеа, или социјалног контекста.

Методе у остварењу стратегијских циљева криминалистичке полиције могу бити:

а) криминалистичке методе и мере у најужем смислу те речи (нпр., имплементирање специјалних истражних техника; увођење нових техника рада са доказима);

б) остале методе и мере које стоје на располагању криминалистичкој полицији, а нису криминалистичке методе у најужем смислу те речи (проблемски оријентисан рад, пројекти превенције, разне аналитичке методе, методе полицијског рада усмерене на ризике- risk oriented policing);

в) методе и мере које криминалистичка полиција предузима остварујући партнерство (унутрашње и спољње партнерство) или (и) у оквиру мултиагенцијског рада са другим институцијама државе или деловима друштва;

г) криминалистичка полиција може само да информише поједине сегменте државе/друштва о неким појавама на које треба стратегијски деловати, с обзиром да су изван дохвата (надлежности) криминалистичке полиције (нпр., предлагање промена у законима, али и учествовањем у радним групама за промене закона; предлагање унапређења појединих организационих сегмената друштва).

3.3. ТАКТИЧКО ПЛАНИРАЊЕ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ДЕЛАТНОСТИ

3.3.1. Појам, начела, циљеви

Тактичко планирање представља систем стандардизованих метода и циљно усмерених поступака откривања и разјашњавања кривичних догађаја, спровођењем анализе чињеничног стања, постављањем и помоћу криминалистичких радњи (оперативних и доказних) проверавање верзија у погледу спорних околности (тзв. златних питања криминалистике), како би се прикупили и обезбедили докази о постојању кривичног дела и учешћу одређеног лица у његовом извршењу.

Тактичко планирање бави се разјашњавањем *конкретних случајева извршених кривичних дела* (појединачних и серијских). С аспекта процесне фазе која се планира, може се говорити о *планирању преткривичног поступка и истраге* и *планирању главног претреса*.

Планирање се може поделити у односу на специфичности откривања и доказивања појединих врсти кривичних дела, нпр., планирање у случајевима убистава, планирање у случајевима провалних крађа итд.

Тактичко планирање може да се подели на планирање *реактивне криминалистичке делатности*, тј. планирање разјашњавања кривичних дела и прикупљање доказа код дела која су већ извршена (нпр., планирање делатности и разјашњавање и доказивање конкретног случаја убиства) и на *тактичко планирање проактивне криминалистичке делатности*, тј. планирање криминалистичке делатности како би се прикупили докази и пресекла криминална делатност конкретних криминалних група и извршилаца у случајевима када се очекује њихово криминално понашање у будућности (нпр. илегална трговина дрогом, трговина људима, тражење мита).

Тактичко криминалистичко планирање има два нивоа: *планирање криминалистичке делатности у целини и планирање појединих криминалистичких радњи* (оперативних и доказних).

Могућа је подела криминалистичке делатности и на проактивно планирање, интерактивно планирање и реактивно планирање. По том схватању, *проактивно планирање* је врста стратегијског планирања које је усмерено ка планирању програма, мера и радњи контроле појединих врсти криминалитета. *Интерактивно планирање* (врста тактичког планирања, или планирање проактивне криминалистичке делатности) усмерено је ка обезбеђењу доказа о будућој криминалној делатности конкретне криминалне групе или индивидуалних извршилаца који се тренутно опсервирају. *Реактивно планирање* је усмерено ка разјашњавању и доказивању већ извршених кривичних дела.

Приликом планирања криминалистичке делатности среће се и тродеоба: 1) стратегијско планирање; 2) тактичко планирање и 3) оперативно планирање. Тактичко планирање је усмерено прибављање доказа у случајевима појединих кривичних дела. Оперативно планирање подразумева припремање конкретних оперативно-тактичких и техничких мера и радњи с циљем прибављања оперативних информација и остварења конкретних циљева у разјашњавању конкретних кривичних дела у преткривичном поступку или при предузимању конкретних превентивних мера и техника. Оперативно планирање се предузима у оквиру криминалистичке контроле и криминалистичке обраде. Тактичко планирање подразумева и планирање усмерења конкретне оперативне делатности ка наредном квалитативно вишем циљу – обезбеђењу доказне грађе, тј. превођењу оперативних информација у доказне.

За разјашњење и доказивање конкретног кривичног дела важни су криминалистичка знања и искуство, криминалистичко комбиновање, поседовање интуиције, као и способност логичког мишљења. За решавање проблема потребан је одређен степен рационалног одлучивања, вештина организовања сопствене и туђе делатности и оспособљеност за употребу научно проверених метода.[78]

Основна начела на којима се заснива свако перспективно и успешно планирање јесу: начело конкретности планирања, начело индивидуалности и начело динамичности планирања.

1) Конкретност планирања подразумева: *а) конкретно одређивање циљева*, задатака планирања, његове усмерености. То се постиже детаљним изучавањем фактичких чињеница имајући у виду и захтеве закона; *б) конкретност у одређивању путева, начина решавања задатака и достизања циљева* подразумева састављање нацрта о спорним питањима која треба решити, верзијама које треба планирати, радњама које треба предузети (нпр., кога саслушати, које документе изучити итд.); *в) конкретно одређивање рокова за предузимање оперативних и доказних радњи*. Прецизно, одређивање рокова дисциплинује лица и обавезује да се детаљно осмисли свака радња; *г) конкретност у дефинисању обавеза између руководиоца планирања и потчињених*; *д) одређивање стручњака које треба ангажовати* и *ђ) начинити попис опреме и техничких средстава која треба применити.*

2) Индивидуалност планирања. У складу са индивидуалним карактеристикама дела правиће се и план оперативне и судске делатности. План не може да представља круту и непроменљиву шему која важи за све случајеве у истом облику.

---

[78] Clages, Horst, Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, *Kriminalistik*, број 9/1999, стр. 635.

3) Динамичност планирања. Са проналаском нових чињеница план се коригује, дограђује и мења.[79]

Планирањем се остварују стратегијски и тактички циљеви преткривичног и кривичног поступка. Једино се планирањем обезбеђују правилна усмереност, тачност, прецизност, висока ефективност, свестраност и максимална брзина у раду органа преткривичног и кривичног поступка. Планирање обезбеђује објективност, економисање расположивим временом, снагама, средствима, осигурава темељитост у раду са доказима.

Још је оснивач криминалистике, Х. Грос, писао да састављање плана омогућава свестрани приступ и отклања опасности да се читава истрага усмери само на једну особу, на једну опчињујућу идеју.[80]

Планирање је израз концепцијског приступа органа преткривичног и кривичног поступка и оно је негација стихијском, спонтаном, хаотичном поступању у спречавању, откривању и доказивању кривичних дела.

Планирање обезбеђује везу између прошлог (извршење кривичног дела), садашњег (стање у коме се налази истраживање) и будућег (неопходне активности које треба предузети). Планско поступање подразумева прецизну (детаљну) анализу постојеће ситуације (дијагноза), предвиђање будућег развоја догађаја, као и сопствене криминалистичке активности (прогнозу).

3.3.2. Анализа чињеничног стања и златна питања криминалистике

а) Анализа чињеничног стања је почетна (према неким мишљењима – основна) фаза криминалистичког мисаоног процеса. Анализу спроводи криминалиста који ради на предмету. У сложенијим случајевима анализа се обавља тимски. У већим полицијским управама постоје специјализоване организационе јединице за оперативне, тактичке и стратешке анализе. Оне имају задатак да помогну криминалистима који раде на конкретним предметима. Данас се све више користе компјутерски програми и компјутерске базе података (програми за географску и просторну анализу дистрибуције кривичних дела, системи за анализу кривичних дела по начину извршења, разни статистички програми итд).[81]

Анализа чињеничног стања почиње након прибављања првих информација о кривичном делу и спроведених радњи првог захвата (увиђај, саслушавања сведока очевидаца, обдукција код крвних деликата, итд.). У оквиру аналитичког процеса обавља се криминалистичка и криминолошка анализа у вези са могућим значењем чињеница, тако што се свака анализира појединачно, а затим заједно са другима.

Анализом кривичног дела покушавају се реконструисати поједине фазе његовог настанка (фаза која претходи криминалној радњи, фаза непосредног извршења и фаза напуштања лица места). На основу анализе покушава се формирати једна или више могућих слика о кривичном делу (верзије) како би се реконструисао његов настанак, понашање и карактеристике личности извршиоца и жртве. Криминалистичко и криминолошко анализирање, упоређивање, процењивање и синтеза сазнања је сталан задатак при предузимању сваке фазе као и после прикупљених нових информација и доказа.

---

[79] Криминалисти из бившег Совјетског Савеза наводе ове принципе, видети, нпр., Лузгин, И. М., *Сборник лекции по криминалистике*, Москва, 1963, стр. 5–7.

[80] Gross, H., *Handbuch für Untersuchungsrichter*, I Teil, Leipzig, 1914, стр. 22.

[81] На пример, Palmiotto, *Criminal Investigation*, Second Edition, стр. 28-29.

Препоручује се шематско представљање анализе кривичног дела. - Податке треба разврстати према информацијама које се односе на поједине комплексе (кривично дело, време извршења, место извршења, односи између појединих осумњичених итд.). Ради прегледности, конкретности и методичности анализе, у писаној форми треба побројати, на једној страни, неспорно утврђене, и на другој, хипотетичке околности. У плану треба на различите начине назначити *несумњиво утврђена факта* и *нејасне чињенице*, а затим их повезати са верзијама које се планирају поводом чињеница прве и друге врсте.[82]

Шема 1. *Приказ утврђених и хипотетичких односа између појединих чланова криминалне организације*[83]

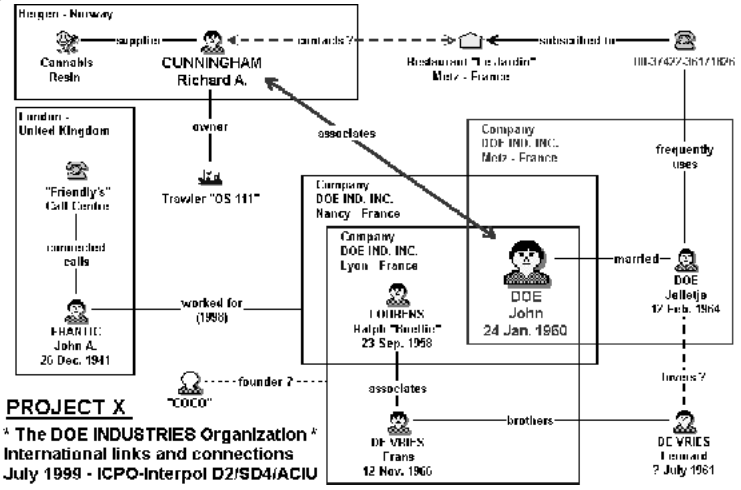

Циљ анализе је свестрано сагледавање чињеница (са криминалистичког и криминолошког аспекта), директно или индиректно повезаних са кривичним делом, као и њихове везе са евентуално другим кривичним делима, како би се на основу тога сачинила мисаона реконструкција појединих фаза кривичног дела, поставиле верзије и планирали правци даљих истраживања и доказивања.[84]

б) Златна питања криминалистике. – Анализа постојећег чињеничног стања подразумева покушај добијања одговора на девет главних, златних питања криминалистике. Та питања чине структуру рада у фази откривања, претходном поступку и на суду. Ако се на њих одговори исцрпно и тачно истина је утврђена.[85]

---

[82] Као подршка аналитичким процесима планирања користе се шематски прикази и компјутерски програми. Анализа случаја представља се у табеларној форми и подржава уз помоћ базе података. За састављање табела могу да послуже класични програми за рад са табелама, на пример, у оквиру Exela, као и други програми за састављање табела. Постоје и специјализовани професионални програми за анализе. У оквиру тих програма анализирају се поједине фазе кривичног дела, класификују чињенице и уочавају везе између њих. Ottmar, Kroll–Schwarz, Urlich, Die kriminalistische Fallanalyse, *Kriminalistik*, број 2/2001, стр. 143–146.

[83] Преузето са официјелног Интерполовог сајта наведеног у раду.

[84] Више о овој врсти анализе: Harald, Dern, Operative Fallanalysen bei Tötungsdelikten, *Kriminalistik*, број 8/2000, стр. 533–540; Kroll Ottmar, Schwarz Urlich, Die kriminalistiche Fallanalyse, *Kriminalistik*, број 2/2001, стр. 143–146; Clages, Horst, Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, *Kriminalistik*, број 9/1999, стр. 635–640; Olivier Ribaux-Pierre Aepli, Analyse von Vemögensdelikten, *Kriminalistik*, број 2/2001, стр. 136–142 (у овом раду приказује се комбиновање шематског приказивања криминалних случаја, компјутерских програма за анализу у садејству са компјутерским базама података). http://www.interpol.com/Public/cia/fahlman.asp;http://www.bka.de/aktuell/viclas/#Begriff

[85] Водинелић, В.: *Криминалистика*, стр. 31. Водинелић је творац учења о планирању преткривичног и кривичног поступка у нашој криминалистици.

Девет златних питања гласе:

1) Шта (се десило)?
2) Ко (је извршилац)?
3) Када (је извршено)?
4) Где (је извршено)?
5) Како (је извршено)?
6) Чиме (је извршено)?
7) С киме (је извршено)?
8) Зашто (је извршено)?
9) Кога или што?

Златна питања криминалистике чине систем, целину, и тек одговором на сва питања осигурава се да кривично дело буде у потпуности разјашњено. У оквиру ових питања могу се уочити она која указују на објективну страну кривичног дела (шта, када, где, како, кога и чиме), и она која упућују на субјективну страну дела (зашто, ко и с киме).

Прво златно питање – *шта се десило* – указује на потребу постављања криминалистичко-тактичке диференцијалне дијагнозе. Одговором на ово питање утврђује се да ли у конкретном случају постоје кривично дело, прекршај, дисциплински преступ или задес. Рецимо, смрт може да буде насилна (и да представља кривично дело), природна, самоубилачка или задесна када нема кривичног дела. Понекад није лако утврдити да ли у конкретном случају постоји кривично дело. Од одговора на то питање зависи да ли ће бити покренут преткривични или кривични поступак.

Потребно је планирати верзије о доказима који могу да дају одговор на то златно питање, нпр., о могућностима проналажења још непознатих сведока, као и о материјалним доказима. Приликом тражења одговора треба анализирати целокупну ситуацију која је претходила, као и ону која је настала кривичним догађајем. Треба разложити несумњиво утврђене и хипотетичке чињенице (јасне доказе и доказе који нису сигурни). Потом диференцирати трагове који указују на учиниоца кривичног дела или на употребљено оружје и оруђе (идентификациони), и трагове који указују на начин извршења и друге околности (нпр., трагове који припадају жртви)[86].

Друго питање – *ко је извршилац* – неретко се може решити тек на крају. Код кривичних дела са непознатим извршиоцем (нпр., дешавају се вишеструка убиства, серијске провалне крађе) може се у трагању за учиниоцем поћи само од последице (на основу извршења се закључује о његовим психичким и физичким особинама, способностима и стручним знањима).

На основу анализе чињеничног стања треба прецизирати на које претпоставке о учиниоцу указују познате чињенице: Да ли је учинилац био рутиниран или је неискусан? Да ли се могу сачинити верзије које указују на специфичности личности извршиоца? Да ли је могуће сачинити вероватни профил личности извршиоца? Колика је његова друштвена опасност? Да ли се на основу ове процене може претпоставити поновно извршење кривичног дела? Да ли је могуће идентификовати учиниоца на основу остављених трагова или исказа сведока у конкретном случају? Да ли се може проценити са коликим степеном вероватноће постојећи основи сумње указују на одређеног осумњиченог? Да ли неко од осумњичених има неке особине или способности које је исказао учинилац приликом извршења кривичног дела?

На основу индицијалне методе саставља се листа осумњичених по разним критеријумима, на пример: Ко је могао да има мотив за извршење кривич-

[86] Clages, Horst. Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, *Kriminalistik*, број 9/1999, стр. 635–640; Clages, Horst, Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, *Kriminalistik*, број 10/1999, стр. 697–700.

ног дела? Ко поседује посебна знања или способности за извршење дела? Да ли је конкретно кривично дело могло да остави психичке или физичке последице на учиниоцу, нпр., повреде, психички шок? Да ли неке особе показују индицију виности (тј. индицију психичког дејства кривичног дела на учиниоца)?[87]

Добијањем одговора на треће златно питање криминалистике – *када је извршено* кривично дело, утврђује се време извршења. Прецизирањем времена извршења може се сузити број могућих учинилаца. Само ако се зна тачно време извршења може се *проверавати алиби* који нуде осумњичена лица.

При одговору на ово питање треба установити видљивост и временске прилике које су постојале у моменту извршења кривичног дела. Потребно је испитати да ли су сведоци могли да запазе тачно време извршења кривичног дела. У појединим случајевима изражен је криминалистички значај времена извршења који улази у *modus operandi*, нпр., код провалних крађа. Приликом одговора на ово питање треба проверити да ли се саобраћајни распореди могу повезати са кривичним делом или проналажењем тренутно непознатих сведока.[88]

Одговором на четврто златно питање криминалистике – *где је извршено* – установљава се лице места као један од фундаменталних појмова у криминалистици, о чему је писано у поглављу о увођају.

Место извршења је код већине кривичних дела почетна тачка криминалистичког рада. Њега треба у целини анализирати. Потребно је одговорити на следећа питања: Могу ли се на основу положаја и особености места извршења кривичног дела извлачити криминалистички закључци? Да ли постоје индиције које указују на то да је учинилац то место намерно изабрао? Да ли постоје слична лица места на којима је примењен сличан *modus operandi*? Да ли постоје индиције које указују на то да је учинилац морао раније да посећује лице места?[89]

Приликом анализе лица места утврђују се промене на њему, могућности опажања извршења кривичног дела од стране сведока, време боравка учиниоца на лицу места и криминалистичка процена лица места у конкретном случају.

Пето питање – *како је извршено кривично дело* – указује на начин извршења. Анализом начина извршења кривичног дела може се прикупити много важних података о непознатом учиниоцу (нпр., навике, стручна знања, психичке карактеристике личности). Увек када нешто ради (па и када врши кривична дела), човек оставља снажан печат своје личности. На основу анализе начина извршења, криминалистика је разрадила методе трагања за непознатим учиниоцима, пре свега онима који понављају извршење кривичних дела (учење о *modus operandi систему* и састављању персоналног профила).

Приликом анализе потребно је на основу постојећих чињеница покушати утврдити како се одвијало кривично дело, које су чињенице типичне за конкретну врсту кривичног дела, околности начина извршења које указују на специфичности личности учиниоца (посебна знања, способности, вештине, сличности конкретног са другим кривичним делима која су извршена).

Шесто питање – ч*име је кривично дело извршено* – упућује на средство извршења. Треба указати на тесну везу између: а) средства извршења и занимања учиниоца; б) средства извршења и хобија (оруђа и оружја која се употребљавају при упражњавању хобија, неретко се користе и за извршење кривичних дела); в) средства извршења и особина личности (нпр., по правилу крајње лукава и подму-

---

[87] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 32; Clages, Horst, Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, *Kriminalistik*, број 9/1999, стр. 639.

[88] Clages, Horst, Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, *Kriminalistik,* број 9/1999, стр. 638; Clages, Horst, Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, *Kriminalistik*, број 10/1999, стр. 697.

[89] Clages, Horst, Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, *Kriminalistik*, број 10/1999, стр. 697.

кла особа користиће отров као средство за извршење убиства) и г) средства извршења и физичких особина личности.

Потребно је планирати верзије о начину доношења или одношења оруђа са лица места, евентуално о његовом остављању или одбацивању, о томе где се и на који начин може трагати за средством извршења (код кога, где би могло да буде сакривено и на који начин). Планирају се верзије и о превозном средству доласка и одласка са лица места и о траговима са оруђа. Оруђа и оружја су принципијелно у чврстој вези са кривичним делом и представљају специфичности *modusa oparandi*.[90]

Седмо питање – *с ким је кривично дело извршено* – указује на нужност планирања верзија о саучесницима. На основу анализе трагова и начина извршења процењује се да ли је кривично дело извршио један или више саизвршилаца.

Одговор на осмо питање – *зашто је кривично дело извршено* – објашњава могуће мотиве извршиоца. На основу верзија о мотиву долази се до могућих учинилаца. Веома је значајно код кривичних дела са непознатим учиниоцем, да оперативни радник постави себи питања: Ко све може да има користи од извршења овог кривичног дела? На које мотиве указује начин извршења кривичног дела? Значајно је поставити верзије засноване на моделу: шта се десило – због чега се десило (претпостављени мотиви) – ко је учинилац (тј. ко је могао да има претпостављене мотиве)? Да ли постоји могућност да се ограничи број могућих осумњичених на основу верзија о мотиву? Да ли је у конкретном случају јасан мотив? Да ли кривично дело указује на постојање више мотива (мотивациони сноп)[91]? Треба имати у виду да се мотиви неретко фингирају, а да се патолошки мотиви не могу разумети ако се примењује "здраворазумска" логика.

Девето питање – *кога или шта* – указује на објект напада. На уснову утврђеног идентитета жртве или објекта напада могуће је планирати верзије о могућем учиниоцу или његовим мотивима. Поводом проналажења одговора на ово питање планирају се и верзије о могућим претходним односима учиниоца и жртве (виктимолошки приступ). Веза између жртве и учиниоца по правилу је веома тесна. Лукави учиниоци то знају и често покушавају да сакрију идентитет жртве тако што јој одузимају лична документа, сакривају леш, деформишу изглед лица.

Треба планирати верзије о личности жртве, понашању жртве у конкретном случају, доприносу жртве настанку и току кривичног дела. Анализом односа учинилац–жртва могуће је утврдити особине жртве и разјаснити њен најужи социјални миље. Потребно је планирати верзије о отпору жртве и траговима које је начинила (оставила) приликом одбране: на лицу места, учиниоцу, његовој одећи, средству извршења. У појединим случајевима од криминалистичког значаја је да се до детаља реконструише кретање жртве у дану извршења кривичног дела. Анализом чињеничног стања треба одговорити на питање да ли на страни жртве постоје индиције које би указивале на фингирање или обману?

Потребно је утврдити плен ка коме је тежио учинилац. На основу тога се сачињавају верзије о мотиву. Планирају се верзије где је плен могао да буде сакривен и како се може пронаћи. Поседовање плена је важна индиција о учешћу или вези са кривичним делом.

Одговор на златна питања криминалистике може се добити једино детаљном, прецизном и потпуном анализом чињеничног стања. Проблем криминалистичког рада (пре свега у преткривичном поступку) је често постојање малог бро-

---

[90] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 32; Clages, Horst: Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, *Kriminalistik*, број 10/1999, стр. 697-700.

[91] Musolff, Cornelia – Hoffmann, Jens, *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, Springer, 2001, стр. 182.

ја чињеница којима се располаже. Преткривични поступак карактерише по правилу информациони дефицит. За превазилажење тог проблема од највећег значаја је учење о планирању верзија.

3.3.3. Садржина планирања (криминалистичке верзије и рад са њима)

3.3.3.1. Појам криминалистичких верзија

Криминалистичка верзија (пресумпција, претпоставка, радна хипотеза) једно је од више могућих тумачења неког догађаја или чињенице, с тим што треба нагласити да је број верзија један од битних елемената овог појма. О значењу сваког кривичног догађаја, или чињенице (нпр., отиска прста), треба увек планирати више верзија, односно поставити све могуће верзије. "Једна верзија једнако ниједна верзија"[92]. С обзиром на то да преткривични поступак, а неретко и истрагу карактерише информациони дефицит, односно непостојање или губитак криминалистичких релевантних информација, то јест празнине у знању криминалисте, криминалистичке верзије служе да употпуне незнање, односно несигурно знање о релевантним чињеницама и околностима.

Верзије су мисаоне реконструкције могућих начина извршења кривичног дела или објашњења значења појединих чињеница, и оне упућују криминалисту где и које доказе треба да тражи. Пошто је верзија вероватно знање, у тренутку њеног планирања криминалиста не зна да ли је она истинита или није, и зато је обавезан да планира више верзија истовремено (све реалне верзије, све објективно могуће верзије), јер му једино такав начин рада гарантује да неће поступити са предубеђењем. Овакав начин рада са верзијама осигурава да се прикупе сви докази и дају сва могућа објашњења спорних чињеница. Мада су верзије само производи маште (фикције), до истине се долази само помоћу тих замишљених објашњења. Догађај се мора тако дуго у мислима окретати и обртати (*verto–vertere, versia*) док се не нађе право решење.[93]

Сачињавање верзија није мисаона делатност лишена сваке основе. Верзије морају бити животно могуће варијанте или објашњења. Планирају се на основу чињеница (чињеничног стања) које су произашле или су у вези са кривичним делом (трагови, изјаве итд.)[94].

За сачињавање криминалистичких верзија поред интелектуалних и организаторских способности, потребне су самокритика, флексибилност, интуитивност.[95] Неопходно је и криминалистичко знање у вези са методиком извршења појединих врста кривичних дела, као и о типичним и атипичним траговима који остају иза њих. Поред криминалистичког, важно је и опште животно искуство.

Приликом сачињавања верзија треба неговати тимски рад. Верзије не треба никад да сачињава само оперативац коме је поверен случај. Искуство других криминалиста, криминалистичких техничара, вештака, научника или других специјалиста, може да буде од непроцењиве користи и зато га треба користити.[96]

---

[92] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 36.
[93] *Op. cit*., стр. 35.
[94] Ackermann–Clages–Roll, *Handbuch der Kriminalistik für Praxis und Ausbildung*, Stuttgart, 2000, стр. 109; Clages, Horst, Methodik der kriminalistischer Untersuchungsplanung, *Kriminalistik,* број 5/2000, стр. 353.
[95] Ackermann–Clages–Roll, *Handbuch der Kriminalistik für Praxis und Ausbildung*, Stuttgart, 2000, стр. 113.
[96] *Op. cit*., 120.

Све могуће верзије којима се објашњава нека околност треба ставити на папир и посебно анализирати у склопу познатих материјалних чињеница или психичких карактеристика актера кривичног догађаја које су се исказале у траговима, начину извршења или које је уочио сведок.

Верзије се морају конкретно формулисати, алтернативно састављати и јасно одвојити једна од друге. Верзије треба да буду конкретне, кратке и проверљиве криминалистичким методама. То је зато што оне чине основу планирања криминалистичке истражне делатности.[97]

Верзије се планирају у погледу златних питања криминалистике. У односу на свако "златно питање" криминалистике треба поставити и проверити све објективно могуће верзије.[98]

Планирање верзија има две функције у преткривичном и кривичном поступку. Прво, *служе као метод помоћу којег се проналазе нове чињенице*[99], и друго, *дају објашњења за већ пронађене.*

Верзије су важно оруђе у процесу сазнања. Многе чињенице у преткривичном и кривичном поступку имају вишезначни карактер, и на почетку криминалиста не зна које је значење право. Постављањем верзија о свим могућим значењима, он се осигурава да пронађе право објашњење и значење.

Субјекти који постављају верзије у преткривичном и кривичном поступку могу се поделити на примарне и секундарне. Примарни субјекти су: овлашћена лица органа унутрашњих послова, тужилац, истражни судија и судија на главном претресу. Секундарни субјекти су окривљени, бранилац окривљеног, сведок, вештак. Примарне субјекте је овластила држава да откривају, разјашњавају, и пресуђују кривична дела. Планирање и проверавање верзија произлази из њихове обавезе да буду објективни и да утврђују подједнако отежавајуће и олакшавајуће околности. Они су овлашћени да спознају истину. Секундарни субјекти постављају верзије у складу са својим процесним положајем који имају у поступку. Примарни субјекти су дужни да узму у разматрање верзије секундарних субјеката (суд је дужан на провери верзије одбране које наводи окривљени).

3.3.3.2. Проверавање криминалистичких верзија

Када овлашћена лица органа унутрашњих послова, тужилац, судија, поставе одређене верзије, они још не знају која је од њих тачна, а која није. Да би то сазнали они морају да предузму одређене радње којима ће проверити планиране верзије и на основу тога одбацити оне које не одговарају истини. Планирање верзија је интелектуална, мисаона делатност која би била немоћна и јалова ако не би била повезана са њиховим проверавањем. Планирање и проверавање верзија међусобно су нераскидиво повезани, и чине јединство.

У почетку треба планирати максималан број верзија као могућих објашњења неког догађаја и ако је одмах јасно да све оне не могу бити тачне, да се многе од њих међусобно искључују, и да се као тачна може узети само једна.

---

[97] *Op. cit.*, стр. 121.

[98] Више у радовима проф. др Владимира Водинелића.

[99] Уз помоћ криминалистичких верзија планира се постојање одређених доказно значајних чињеница или доказних комплекса на чему се темељи основа оперативног или истражног рада. Мисаони ток је усмерен у следећем правцу: ако је прва верзија тачна за последицу би морала да има следеће околности. Ако је друга верзија тачна за последицу би могла да има следеће околности. Након тога се дефинишу све околности и планирају радње којима се трага за чињеницама.

Треба имати у виду да верзије нису истина, па и када одговарају истини. Оне увек поседују само хипотетички карактер. Оне нису докази, већ само једна степеница ка доказима.[100]

Након сачињавања свих могућих верзија у погледу чињеничног стања у целини или значења сваке поједине чињенице, потребно је планирати оперативне и доказне радње којима ће се проверити свака од њих. На пример, прву верзију треба проверити следећим радњама ...; другу верзију треба проверити следећим радњама итд.

У току провере утврђених чињеница и околности на основу постепеног сакупљања доказа, једне верзије отпадају, а степен вероватноће других верзија се повећава. То је процес квантитативних измена док се не пређе у нови квалитет сазнања о догађају, где се вероватно знање замењује извесним.

Проверавање верзија је у функцији методе елиминисања, тако да се одбацују верзије које се у фази провере покажу као нетачне, које се не уклапају у утврђене околности, тако да се круг могућих објашњења неког догађаја сужава све док не остане само једно могуће објашњење.

Метод елиминисања мора се примењивати у стваралачком јединству са методом позитивног утврђивања чињеница. Са доказима који оповргавају остале верзије о утврђеним чињеницама треба повезати позитивно утврђивање чињеница, позитивну потврду истинитости преостале верзије. Само тако се може доћи до објективне истине у кривичном поступку и уздићи се од вероватноће до извесности.[101] Треба нагласити да је процес планирања и проверавања верзија међусобно тесно испреплетан. Провера једне верзије и њено елиминисање може понекад захтевати планирање других верзија које даље треба проверавати и на основу тих провера можда планирати нове верзије.

Криминалистичке верзије треба проверавати истовремено. Све верзије треба проверавати *паралелно*. Неприхватљива је *теорија редоследа* по којој треба прво проверавати највероватније верзије, зато што ће услед таквог приступа бити уништени важни докази, тако да се верзије које су на први поглед изгледале мање вероватне, касније не могу проверити.

Верзије се проверавају предузимањем оперативно-тактичких и доказних радњи. Циљ предузимања сваке радње у преткривичном или кривичном поступку јесте управо проверавање, односно потврда или елиминисање неке верзије.

3.3.3.3. Класификација криминалистичких верзија

а) По опсегу (кругу објашњаваних чињеница) најприхватљивија је тродеобна подела верзија на опште, посебне и појединачне. *Опште верзије* обухватају кривични догађај у целини (претпоставке о предмету доказивања, *themi probandi* у целини). *Посебне верзије* су претпоставке о субјекту, субјективној страни, објекту и објективној страни кривичног дела. *Појединачне верзије* су претпоставке о појединим чињеницама из *theme probandi* и доказним чињеницама (нпр., верзије о настанку појединог трага или његовом значењу).

Потребно је указати на постојање *типичних верзија* као подврсти општих верзија. Типичне верзије постављају се на основу минималног броја информација (нпр., телефонске дојаве да је нађен леш човека). Оне обухватају сва могућа (типична) објашњења конкретног кривичног догађаја (нпр., у питању су

[100] Clages, Horst, Methodik der kriminalistischer Untersuchungsplanung, *Kriminalistik*, број 5/2000, стр. 354.
[101] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 30.

убиство, самоубиство, природна смрт, несрећни случај). Свака од тих верзија је хипотетичко, несигурно тумачење, али све заједно дају једино могућа објашњења конкретног кривичног догађаја, односно сигурно знање. Типичне верзије постављају се на основу: познавања посебног дела кривичног закона којим су одређена бића појединих кривичних дела; криминалистичке методике откривања и доказивања поједине врсте кривичних дела и конкретног криминалистичког искуства оперативног радника или истражног судије. Значај типичних верзија је у томе што дају оријентире и правце организовања криминалистичких радњи првог захвата, упућују на потенцијале (људске, стручне и техничке) које треба ангажовати на самом почетку, када се располаже минималним бројем информација. Типичне верзије прерастају у опште и посебне.

б) Према времену у које спада претпостављена околност, верзије се деле на ретроспективне и прогнозне. *Ретроспективне верзије* објашњавају кривични догађај из прошлости у целини или у појединим чињеницама (шта се десило, којим је путем учинилац дошао на лице места). *Прогнозне верзије* односе се на чињенице и околности које треба утврдити или проверити у будућој криминалистичкој делатности. Прогнозне верзије су могуће јер постоје чињенице стања. Предмет доказивања је у прошлости, али он обухвата и чињенице које постоје и у време доказивања. То су предмети и трагови кривичног дела као њихови реликти чије постојање треба утврдити и доказати (нпр., верзије о томе где треба обавити претресање како би се нашло оружје или оруђе којим је извршено кривично дело)[102]. *Потражне верзије* су такође врста прогнозних верзија (нпр., верзије о месту сакривања учиниоца, на основу чега се предузимају оперативне и судске радње као, на пример, заседа, лишење слободе). Значај прогнозних верзија је у томе што се оне налазе у основи (у циљу) предузимања свих оперативних и доказних (судских) радњи.

в) У погледу међусобне сагласности, верзије се деле на подударне и конкурирајуће. *Подударне верзије* су међусобно сагласне и допуњујуће у оквиру једне опште верзије. *Конкурирајуће верзије* су међусобно искључујуће и припадају различитим општим верзијама. Као вид конкурирајућих су контраверзије. *Контраверзије* треба планирати у ситуацији када је чињенично стање на први поглед *очигледно* у духу једне верзије која се намеће. Контраверзије садрже значајно методско упутство које треба узети у разматрање: *није ли се кривични догађај ипак одвијао другачије, а не онако како то приказује привид на лицу места и искази сведока?*

г) У односу на субјекте који их постављају, верзије се најчешће деле на *оперативне* (планирају их овлашћена лица органа унутрашњих послова у преткривичном поступку); *истражне* (у истрази); *верзије са главног претреса* (доноси их председник са члановима већа за време планирања и одвијања главног претреса) и *експертизне* (постављају се у току вештачења ради објашњења настанка, или механизма формирања трагова, међусобне везе између појединих трагова, или обележјима, карактеристикама објеката који се истражују ради објашњења узрока настанка трага или кривичног дела).

д) Према предмету доказивања верзије се деле на: *верзије оптужбе и верзије одбране.*[103]

---

[102] *Op. cit.*, стр. 34.

[103] Више о криминалистичким верзијама видети: Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, стр. 169–242; Кривокапић–Крстић: *Криминалистичка тактика 2*, Београд, 1999, стр. 169–189.

3.3.3.4. Неке методске и логичке грешке при анализи чињеничног стања и планирању верзија

Анализа и синтеза чињеничног стања не базира се на свим постојећим информацијама (чињенице се селективно анализирају што доводи до погрешне синтезе при тумачењу).

У погледу постојећег чињеничног стања планира се само једна верзија, мада се морало планирати више њих.

Закључци у вези са анализом чињеничног стања логички не произлазе из расположивог доказног материјала и нису без противречности.

Размишљање се огрешује о принципе логике.

Селективно сачињавање и проверавање верзија. На основу новопронађених информација и чињеница не планирају се и не проверавају друге могуће верзије. На основу тога оперативна и истражна делатност усмерава се у погрешном правцу.

Противречности у доказном материјалу се не уочавају и у вези са њима се не планирају могуће верзије. (Када се уоче противречности, морају се планирати верзије којима се оне објашњавају. Проверавањем тих верзија отклањају се уочене противречности.)

На почетку криминалистичког рада полази се од само једне верзије. То има за последицу да се проналазак других релевантних информација запоставља или потцењује уколико нису у сагласности са унапред постављеном верзијом. (Новопронађене околности налажу анализу и евентуално планирање и проверавање других верзија.)[104]

3.3.4. Планирање будуће криминалистичке делатности

Планирање преткривичног и кривичног поступка састоји се од следећих етапа: 1) *предузимање радњи првог захвата и анализа расположивог чињеничног стања* (чињенице које су познате, њихов квантитет, квалитет, поузданост, анализа и синтеза односа између појединих чињеница); 2) *утврђивање круга околности које треба открити, разјаснити и доказати* (главна питања криминалистике, тј. чињенице које улазе у предмет доказивања); 3) *постављање верзија у вези са околностима (чињеницама) које треба разјаснити* (верзије о главним питањима криминалистике, односно верзије о чињеницама које сачињавају предмет доказивања); 4) *прецизирање конкретних питања на која треба одговорити* (односно чињеница које треба утврдити) да би се могле проверити (потврдити или елиминисати) постављене верзије; 5) *одређивање оперативно-тактичких или доказних радњи које треба предузети да би се утврдиле конкретне криминалистички релевантне чињенице;* 6) *утврђивање редоследа и времена спровођења оперативно-тактичких и доказних радњи*; 7) *одређивање људских потенцијала* (број ангажованих људи са конкретним избором појединаца, њихова стручност, искуство, евентуално потребне физичке и психичке предиспозиције - важи само за преткривични поступак), профиле стручњака које треба позвати (врста специјалиста или вештака) са избором конкретних личности; 8) *опредељивање за технику коју треба ангажовати у конкретном случају:* криминалистичко-техничка средства, материјали и методе, возила (пси трагачи, само у преткривичном поступку), системи везе, компјутерске базе података и слично и *9) примедбе, тешкоће које се могу очекивати при реализацији плана* (са предлозима за њихово превазилажење), конкретни резултати до којих се дошло, навођење циљева којима треба тежити (са предлогом оптималне стратегије и тактике њиховог постизања).

3.3.5. Специфичности тактичког планирања проактивне криминалистичке делатности

Тактичко планирање проактивне криминалистичке делатности, подразумева планирање криминалистичких радњи и мера (које могу бити оперативне и доказне) с циљем да се пресече криминална активност и прикупе докази о будућој криминалној делатности конкретних криминалних група (организоване криминалне групе, разбојничке банде и слично), или индивидуалних изврши-

[104] На пример: Holger, Roll, Fehlerquellen des Kriminalistishen Denkens, Kriminalistische Kompetenz, CD rom, "Schmidt Roemhild", 2000.

лаца, у случајевима када се очекује (прогнозира, претпоставља) њихово криминално понашање у будућности (нпр., илегална трговина дрогом, трговина људима, примање мита).

При откривању и доказивању организованог криминалитета и других тешких кривичних дела која се понављају, процес планирања криминалистичке делатности има своје специфичности. У питању су извршиоци кривичних дела који понављају своју криминалну делатност и одлично су организовани. У прикривању своје криминалне делатности они се користе *корупцијом* (полиције, правосудних органа, политичара) или *насиљем* (застрашивањем жртава и њиховом елиминацијом). Код ових кривичних дела структура и организација криминалних група је сложена са подељеним улогама у којима су непосредни извршиоци маргиналне, лако заменљиве фигуре у односу на организаторе, финансијере и заштитнике. Уколико би се криминалистичка делатност тактичког планирања усредсредила само на непосредне извршиоце (убице, оне који шверцују и продају дрогу), организатори и друга лица на вишим нивоима организованог криминалитета остали би изван пажње кривичног правосуђа. Због тога је криминалистичка делатност планирања обезбеђења доказа код ових врсти криминалитета проактивна, усмерена ка будућем криминалитету и могла би се, условно, поделити на три фазе: 1) фаза опаративног рада с циљем спознавања криминалне делатности дате групе; 2) фаза проактивног криминалистичог поступања с циљем пресецања криминалне делатности, обезбеђења доказа и лишавања слободе и 3) фаза реактивног криминалистичког рада с циљем обезбеђења доказа о целокупним криминалним активностима дате групе и припремање опужнице.

У првој фази криминалистичка делатност усмерава се ка оним криминалним групама и њиховим члановима који се одреде као приоритет (на основу процене друштвене опасности, информација о извршеним или припреманим кривичним делима, расположивим доказима). Планира се примена криминалистичких радњи с циљем да се прикупе оперативне информације о криминалној делатности конкретне криминалне групе бар до нивоа основа сумње. Криминалиста треба да нађе начина да одговори на питања како да дође до сазнања о кривичним делима која су вршили, планирају или припремају да изврше; унутрашњој хијерархији и специфичностима унутрашњих веза између појединих чланова. Покушава се начинити списак чланова групе, криминалних вођа, међусобних релација подређености и надређености, уочити везе са конкретним особама из правосуђа, политике, бизниса; везе са другим криминалним групама и појединцима у земљи и иностранству; мере заштите које предузимају (нпр., корупција, уцене, елиминације противника); методе прања новца и лица укључена у тај део посла итд. Да би се прикупило што више оперативних информација на почетку се најчешће планира примена класичних криминалистичко-оперативних радњи и мера: коришћење информатора, тајно праћење, анализа телефонских листинга (долазних и одлазних позива), информативни разговори, користе се разна оперативна техничка средства и друге мере и радње оперативног карактера и кад год је могуће обезбеђују се доказне информације.

У другој фази се планира како да се прикупљене оперативне информације преведу у доказне, односно да се уз помоћ њих обезбеди прибављање квалитетних доказа који ће бити прихватљиви и неоспорни за суд. Да би се то остварило, неретко ће бити потребно да се добије судска дозвола о примени специјалних истражних техника и успостави сарадња са тужиоцем и судом у вези са прибављањем доказа у конкретном предмету. *Проактина криминалистичка делатност планирања се у овим случајевима огледа у томе да треба обезбедити*

доказе који се односе на будућу криминалну делатност опсервиране криминалне групе или појединаца. Врши се надзор и снимање телефонских разговора између чланова групе о наредној испоруци дроге, снимају се разговори са корумпираним државним службеницима, тајно се опсервира и прати конвој и спроводи мера контролисане испоруке, снима се примопредаја криминалне робе или предузима специјална истражна радња симулованог откупа, по потреби, ангажује се прикривени иследник итд. Веома је важно да се у овој фази не начине никакви пропусти у вези са процедуром прописаном Закоником о кривичном поступку, због тога је битна добра сарадња са тужиоцем и судом. По правилу, у овој фази не треба журити са лишавањем слободе (осим ако се у оквиру криминалне групе планира извршење убиства), већ треба на доказно ваљан начин документовати више криминалних радњи, снимити наређења вођа криминалне групе, откупљивања државних службеника, испоруке, примопредаје криминалне робе, активности прања новца.

Пример: Применом оперативних мера и радњи сазнало се за групу која се бавила илегалном продајом оружја. У фази обезбеђења доказа, прикривени иследник је ступио у контакт са појединим члановима. У првом контакту он је купио један пиштољ. У другом контакту купио је неколико пиштоља и пушку. У трећем контакту уговорио је куповину више аутоматских комада оружја и експлозива. Том приликом је лишена слободе цела организована киминална група. Сви контакти у вези са набавком оружја били су снимљени у складу са одредбама ЗКП-а. Спознала се цела структура групе и обезбедили бројни докази на основу којих није било проблема у процесу доказивања на суду.

Трећа фаза планирања и криминалистичког рада почиње после лишавања слободе чланова групе. Она се састоји у спровођењу процесних истражних (доказних) радњи које су реактивно усмерене ка прикупљању доказа о целокупној извршеној криминалној делатности дате криминалне групе с циљем да се сачини оптужница. У тој фази узимају се искази у форми доказних радњи од окривљених, саслушавају се сведоци, спроводе, претресања, вештачења итд. Поједини сведоци добијају статус заштићених сведока, а поједини окривљени статус сведока сарадника. У односу на руководиоце криминалне групе покреће се финансијска истрага (уколико није покренута у некој од ранијих фаза). Покушавају се прикупити ваљани докази о читавој криминалној делатности дате криминалне групе и разјаснити сва кривична дела за која постоји сумња да су их раније извршили.

3.3.6. Планирање појединих оперативних и доказних радњи

Упоредо са састављањем општег плана, односно планирањем преткривичног и кривичног поступка у целини, неопходно је саставити план спровођења појединих фаза и појединих оперативних радњи и радњи доказивања у истрази и на главном претресу. Општи план одређује усмереност, истраживања у целини, а план спровођења конкретних радњи прецизира тактику остварења општег плана. Планирање појединих радњи произлази из општег плана и мора да буде са њим у сагласности. Планирањем појединих радњи *утврђује се круг питања на која треба одговорити* и *верзије које треба проверити*; *које припреме треба обавити* и *које податке је неопходно прикупити* да би се постигао жељени ефекат; *који ће се тактички начин применити; редослед; време; субјекти који треба да спроведу конкретну радњу*. Планирање радњи преткривичног и кривичног поступка представља садржај прогнозирања (будуће) криминалистичке, односно процесне делатности. Приликом планирања сваке радње треба прецизирати циљ који се њеним предузимањем жели постићи.

Планирајући сваку радњу треба проценити и какав ће ефекат њено спровођење имати на остале радње које треба предузети. Преурањено саслушање једног лица узрокује да претресање које је касније извршено код другог лица остане без резултата, пошто је оно већ упозорено. Лишавања слободе која нису извршена хронолошким редом утичу на то да се сакрије главни кривац.

3.4. НЕКЕ НОВЕ МОГУЋНОСТИ У ПОВЕЋАЊУ КВАЛИТЕТА ПЛАНИРАЊА ПРЕТКРИВИЧНОГ И КРИВИЧНОГ ПОСТУПКА

3.4.1. Опште напомене

Значајан допринос повећању квалитета и ефикасности планирања преткривичног и кривичног поступка даје развој кибернетике, односно примена компјутерске технологије у овој области. Савремене и компјутеризоване базе података дају могућност да се приликом планирања криминалистичке делатности могу брзо и лако добити значајни подаци који представљају основу за доношење одлука од значаја за детаљну и прецизну анализу кривичног догађаја, као и подаци од значаја за успешно криминалистичко прогнозирање полицијске или процесне делатности (нпр., базе података везане за идентификацију учинилаца, базе података о кривичним догађајима и начинима извршења кривичних дела, базе података о расположивим снагама, њиховом тренутном распореду, расположивој криминалистичкој техници и средствима).

Постоје програми за израду прецизних (детаљних) топографских карата које су садржане у компјутерској бази података, што омогућава беспрекорно и брзо сналажење органа унутрашњих послова на терену, што је од значаја за успешно планирање, нпр., увиђаја, постављање криминалистичких заседа, прегледа и претраживања терена.

Компјутерске симулације одређених процеса или одвијања одређених догађаја, са могућношћу прогнозирања разних варијанти и верзија и њихова провера на основу компјутерских симулација пружа нове и још увек неистражене могућности планирања полицијске и судске делатности на сасвим нов начин (нпр., примена теорије игара, компјутерска графика и компјутерско моделовање).

Комбинација савремених компјутерских технологија и примена савремених средстава везе и комуникација отвара нове могућности планирања и спровођења криминалистичке делатности.

3.4.2. Профилисање личности учиниоца кривичног дела

3.4.2.1. Појам профилисања

Установљавање профила извршиоца је релативно нова криминалистичка метода (стратегија) планирања и подразумева процену личности учиниоца и могући стил живота одређеног типа криминалца који се испољио извршењем кривичног дела. Профилисање[105] подразумева сачињавање верзија о вероватном учиниоцу базираним на информацијама које потичу из контекста кривичног дела с циљем да се у оквиру актуелне полицијске обраде олакша проналажење осумњиченог или сачини листа могућих извршилаца.

Треба разликовати *профилисање* као делатност, тј. поступак профилисања личности криминалца и *профил личности извршиоца* (тј. психолошку фантом

[105] Реч профилисање потиче од америчког израза offender profiling. У пракси се за методу користе различити називи criminal profiling, behavioral profiling, criminal-personality profiling, offender profiling, или psychological profiling.

слику), као коначан продукт таквог поступка који се заснива на формирању профила непознатог извршиоца.[106]

Према томе, профилисање личности учиниоца је техника установљавања особина личности и модела понашања непознате особе на основу анализе кривичног дела како би се она индивидуализовала. Састоји се од проналажења и уочавања особености понашања везаних за личност непознатог учиниоца које су довољно сигнификантне да се особа која је извршила кривично дело може јасно разликовати од других људи.[107] Профилисање се не усмерава на специфични идентитет непознатог кривца, већ на основу анализе понашања и персоналних карактеристика које су се одразиле при извршењу дела, упућује на врсте, типове особа које су могле да изврше конкретно кривично дело. Профилисање усмерава оперативну делатност. Профил учиниоца је мање или више тачна слика и даље непознатог криминалца кога треба уз помоћ тако састављеног профила пронаћи. *Профил има статус верзије*. Уз помоћ сачињеног профила сужава се круг потенцијалних извршилаца, посебно у случајевима када је број сумњивих лица велики или неодређен, тако да се не могу применити друге класичне криминалистичке методе.[108]

Теоретска заснованост профилисања налази се у сазнању да су кривично дело и учинилац на специфичан начин међусобно повезани. Они указују једно на друго на директан или индиректан начин. Свако кривично дело садржи потпис учиниоца и указује на њега. На основу различитих трагова и налаза на лицу места, начина повређивања жртве и других доказа реконструише се ток кривичног дела, на основу чега се закључује о мотивима, особинама личности и другим психолошким и непсихолошким карактеристикама учиниоца.[109]

Профилисање се примењује (као неопходна метода) у случајевима када се класичним криминалистичким методама планирања није могло напредовати у разјашњењу случаја, када није било могуће сагледати или објаснити мотиве за извршење кривичног дела, као и када није постојао претходни однос између учиниоца и жртве или је он био веома површан (нпр., случајеви када убијени није познавао убицу)[110].

Профилисање се примењује у пракси за разјашњење тешких кривичних дела, на пример, убиства, серијска убиства, сексуално мотивисана кривична дела, уцене и отмице. Метода се темељи на примени квалификованих аналитичких поступака који омогућавају формирање основа (верзије) којима ће се усмерити оперативна и потражна делатност. Уз помоћ ових метода треба постићи: утврђивање хронологије настанка кривичног дела (предделиктна, деликтна и постделиктна фаза); прецизну реконструкцију кривичног дела, разјашњење кривичног дела, указивање на до тада неистраживане правце оперативне делатности, нејасна места и кључне тачке које треба разјаснити, утврђивање приоритета у оперативној делатности, анализу друштвене опасности дела и могућности његовог понављања, типизирање учиниоца, закључивање о могућим персоналним карактеристикама учиниоца. Ланац закључивања и анализе иде следећим редом: анализа чињеничног стања - закључивање о радњи извршења кривичног дела и понашању учиниоца - анализа, процена мотивације (верзије о мотивима) – процена карактера учиниоца (карактерних особина) - профилисање личности учиниоца (могу-

---

[106] Gerhard, Schmelz, Operative Fallanalyse (OFA), *Kriminalistik*, број 9/2000, стр. 640.

[107] Musolff, Cornelia–Hoffmann, Jens, *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, Springer, 2001, стр. 5.

[108] Lüpke, Alexander, Täterprofile, *Kriminalistik*, број 12/1999, стр. 814; Busch, Thomas–Scholz, Bernd, Die Generirung empirischer Täterprofile, *Kriminalistik*, бр. 8–9/2001, стр. 549–556.

[109] Lüpke, Alexander, Täterprofile, *Kriminalistik*, број 12/1999, стр. 814.

[110] Lüpke, Alexander, Täterprofile, *Kriminalistik*, број 12/1999, стр. 814–820; Musolff, Cornelia岡Hoffmann, Jens, *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, Springer, 2001, стр. 12.

ћи тип личности) – планирање где треба трагати за учиниоцем (у оквиру којег круга лица) – планирање где и када се може поново очекивати извршење кривичног дела како би се поставила клопка. Једноставније, планирање је засновано на моделу: шта се десило – због чега се десило – ко је учинилац[111], односно, какав је учинилац (тј. које су му особине, одакле је итд.)?

Највећи значај профилисања је у томе што је оно интердисциплинарно структурирано. У фази откривачке делатности и обради криминалних случајева, ангажују се стручњаци и примењују знања не само из домена криминалистике, већ и криминологије, форензичке психологије, психијатрије, судске медицине, дајући сасвим нов карактер делатности анализе и планирању преткривичног поступка.[112]

3.4.2.2. Анализа чињеничног стања и поступак профилисања

Поступак профилисања састоји се из следећих фаза: прва фаза: *прикупљање и обезбеђивање доказа и других информација* са лица места, од жртве или са ње, фотографије (ширег и ужег лица места, повреда на жртви), скице, анализа трагова, судскомедицински налази и остала вештачења, географски подаци, сведоци очевици итд.; друга фаза: *реконструкција тока кривичног дела*: анализа сваког трага појединачно и у вези са другим траговима.[113] Кривично дело се анализира у целини, сачињавају се све могуће верзије, спроводи се структурна анализа кривичног дела, разликује се примарно делање (које има кривичноправни значај), од радњи споредног карактера, уочавају се и разликују главне и споредне околности, сачињавају хронолошке и смисаоне реконструкције тока кривичног дела (записују се сви поступци, фазе у анализи и предузете делатности). Постављене верзије се проверавају у односу на несумњиво утврђене трагове а мисаони ток се коригује; трећа фаза је *криминалистичка анализа,* при чему се иде од постојећих трагова и промена на лицу места, анализе односа учиниоца са жртвом, ка верзијама о могућим мотивима и могућем типу учиниоца, његовим унутрашњим преживљавањима у контексту објашњења појединих трагова, као и нивоу планирања и контролисања понашања учиниоца приликом извршења кривичног дела[114]; четврта фаза: *планирање конкретних тактичких радњи и активности, као и криминалистичко-техничких мера* које треба предузети да би се организовало истраживање у правцу проналажења типова личности које одговарају могућем учиниоцу како би се сачинила листа осумњичених и извршила проверавања.

За сачињавање персоналног профила непознатог учиниоца од значаја су подаци који се прикупе обрадом лица места. На основу њих састављају се разни модели (ниже поменути) који се анализирају с аспекта криминалистичких, криминолошких и психолошких теорија, искустава и сазнања, криминалистичке интуиције и логичког закључивања и упоређују са статистичким подацима и подацима из база података (МОС и остале базе које су дате у даљем тексту), уз обавезан тимски рад.

Типични и ексклузивни модел криминалистичких трагова. - Анализа лица места може да укаже на постојање типичних (уобичајених) трагова и атипичних трагова. Код типичног модела уочава се постојање трагова који су карактеристични за одређени тип кривичног дела. Они се по правилу увек проналазе код кривичних дела истог типа. Ексклузивни модел среће се код трагова, њихових форми или односа у оквиру ситуације на лицу места који не указују на познате моделе и начине извршења. Они упућују или на нов тип или на особености непознатог учиниоца.

---

[111] Musolff, Cornelia–Hoffmann, Jens, *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, Springer, 2001, стр. 182.

[112] Профилисање уводи у интелектуални аналитички криминалистички процес специфична знања криминалне и примењене психологије (посебно теорије личности, психолошке анализе понашања, мотивационе теорије, развојне теорије личности, психолошка мерења итд.). Musolff, Cornelia–Hoffmann, Jens, *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, Springer, 2001, стр. 91.

[113] Док криминалисти и вештаци истражују лице места тражећи материјалне доказе како би идентификовали жртву, учиниоца, или екстраховали околности које су у вези са злочином, друга група истражитеља (профајлери) тражи на лицу места доказе о мотивацији односно факторима који су довели до кривичног дела, на пример, бес, мржња, љубав, страх. Zonderman, Jon, *Beyond the Crime Lab, The New Science of Investigation*, New York, 1998, стр. 129.

[114] Musolff, Cornelia–Hoffmann, Jens, *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, Springer, 2001, стр. 167.

Два модела персеверанце. – У извршењу кривичног дела, одабраном начину извршења и траговима који остану после тога препознаје се личност учиниоца. Специфичности у начину извршења одраз су персеверанце учиниоца (тј. код серијских кривичних дела учинилац остаје веран истом или сличном начину извршења). За практичну примену профилисања важно је разликовати та два модела персеверанце. *Први модел персеверанце је резултат рационалног понашања учиниоца* који произлази из жеље за што ефикаснијим извршењем кривичног дела (начин извршења који доводи до успеха се не мења, већ само усавршава). *Други модел персеверанце* (остајања при истом начину извршења) *произлази из психолошке принуде* да се кривично дело изврши на одређени начин. Проузрокован је одређеним специфичностима личности извршиоца (најчешће несвесним) које имају свој узрок у одређеним поремећајима, фрустрацијама или несвесним мотивима и одражавају се у специфичном испољавању агресије, разним видовима перверзија, специфичностима мучења жртве итд. или у избору специфичних објеката напада. На основу уочавања и процене ових специфичности могуће је планирати верзије о одређеним психолошким карактеристикама учиниоца које су од значаја при трагању.[115]

Модел: Организовани (систематични) и неорганизовани (несистематични) криминалци. – На основу истраживања које је спровео *FBI* дошло се до закључка да постоје разлике између криминалног понашања систематичних и несистематичних убица (као и других криминалаца у погледу чијих кривичних дела се врши профилисање). У питању је модел који се примењује у Америци. Свака држава формира свој модел на основу статистичких показатеља из сопствене праксе.

Организовани или (систематични) криминалци, који су по структури своје личности претежно социопатске личности, унапред детаљно планирају кривична дела. Они посећују будуће место злочина и кривично дело врше професионално. Систематични криминалци покушавају да стекну поверење жртве. На лицу места не остављају трагове и уклањају тело жртве. Неретко на лицу места остављају лажне трагове. Интересују се за ток полицијске делатности.

Типичне карактеристике систематичних криминалаца: висока интелигенција, нормалне социјалне релације, неупадљиво понашање, стални и квалификовани позив, активни сексуални живот, у породици су најстарије дете или јединци, нису имали строгу дисциплину у детињству, у току извршења кривичног дела се контролишу, користе алкохол пре извршења дела. Стрес проузрокован новцем (у браку или другим односима), убрзао је извршење кривичног дела. Живе са партнером. Они су мобилни криминалци (имају ауто у добром стању). Прате извештаје о злочину у медијима. Могу да мењају радно место и место живљења. Жртва припада одређеном типу. Контролишу свој говор. Анализом лица места уочава се да је кривично дело припремано. Везују жртву. Пре изршења дела испољавају агресивност. Сакривају или закопавају леш. Односе оружје са лица места и не остављају доказе.

Несистематични криминалци не планирају детаљно извршење кривичних дела што се огледа у траговима. По структури своје личности претежно су шизофрени. Нису у могућности да контролишу своје фантазије и импулсивне емоције приликом извршења кривичног дела тако да на лицу места остају другачије промене него код систематичних криминалаца. Пре извршења кривичног дела и у току њега налазе се под стресом. Жртва ових криминалаца најчешће живи близу њих (у истој средини). Понашање према жртви је брутално и без кочница. Сексуална и емотивна незрелост манифестује се примитивним актима на лицу места (уринирање, остављање семене течности). На лицу места остављају велики број трагова. Не уклањају тело жртве.

Типичне особине хаотичних (несистематичних учинилаца): Просечна интелигенција, незрело социјално понашање, немају квалификовано образовање и ретко имају стално занимање. Имају сексуалне тешкоће. Били су најмлађа деца у својим породицама. Отац је често био без посла. Изузетно строги родитељи. Нагињу ка реакцијама у којима испољавају страх при извршењу кривичног дела. Пре извршења кривичног дела користили су алкохол. По правилу живе сами. Живе и раде поред места извршења кривичног дела. Почињу спонтано са извршењем кривичног дела (нису га претходно планирали). Познају жртву и лице места. Не разговарају са жртвом или то једва чине. На лицу места остављају хаос са много трагова, сексуално се иживљавају над жртвом, остављају доказе и оружје на лицу места.[116]

На табели 1 дате су разлике у варијаблама у погледу стања на лицу места код кривичних дела убиства из сексуалних побуда која су извршили систематични и несистематични типови криминалаца.

---

[115] *Op. cit.*, стр. 60–61.

[116] Lüpke, Alexander, Täterprofile, *Kriminalistik*, број 12/1999, стр. 817.

Начин понашања	Организовани (систематичан) тип	Неорганизовани (несистематичан) тип
Претходно планирање крив. дела	86%	44%
Везивање жртве	49%	10%
Сексуалне радње над живом жртвом	64%	24%
Употреба алкохола пре извршења кривичног дела или за време њега	56%	19%
Садистичко понашање	32%	43%
Остављено оружје на лицу места	18%	57%
Позиционирање леша (покривање лица, окретање на стомак итд.)	22%	55%
Сексуалне радње на лешу	34%	74%
Постмортално повређивање жртве	27%	76%

На табели 2 дате су разлике у варијаблама у погледу особина личности систематичних и несистематичних убица из сексуалних мотива.

Особине личности	Организовани (систематичан) тип	Неорганизовани (несистематичан) тип
Квалификовано занимање	50%	0%
Промена стана након убиства	11%	0%
Промена радног места након убиства	8%	0%
Праћење извештаја у медијима	51%	24%
Сексуалне сметње	24%	51%
Учинилац је познавао жртву	14%	47%

После анализе може се одговорити на веома важно питање да ли стање на лицу места указује на планирано (организовано) или непланирано (несистематично) понашање учиниоца при извршењу кривичног дела. На основу тога могу се извући закључци о интелигенцији и са тим повезаним животним околностима личности учиниоца (стручна оспособљеност, породично стање, изглед). *Потребно је подвући да ове претпоставке имају само хипотетичку вредност тако да ако неки осумњичени не одговара сачињеном профилу учиниоца њега не треба ни у ком случају искључити или запоставити приликом криминалистичке обраде.*[117]

3.4.2.3. Основне врсте профилисања

На основу методолошког приступа овој проблематици, у пракси се разликују две врсте профилисања: а) практично – дедуктивно утврђивање профила извршиоца и б) научно – индуктивно установљавање профила извршиоца.[118] Треба нагласити да се они међусобно допуњују и заједно примењују у пракси.

а) Практично – дедуктивно оријентисан поступак профилисања. Полазна тачка за профилисање је увек једно конкретно, још увек неразјашњено кривично дело. На основу информација које су прикупљене са лица места (записници са увиђаја, вештачења, фотографије итд.), детаљне анализе виктимолошког односа и других информација које су на располагању (нпр., исказа сведока), применом криминалистичке, криминолошке, психолошке анализе (на основу ис-

[117] Lang, Uwe, Psychologische Täterprofile, *Kriminalistik*, број 11/1997, стр. 726.
[118] Busch, Thomas – Bernd Scholz, Die Generirung empirischer Täterprofile, *Kriminalistik*, бр. 8–9/2001, стр. 549.

куства и теорија вишег и нижег нивоа), сачињава се фантом слика непознатог извршиоца или персонални тип за којим треба трагати. Дедуктивно профилисање захтева мултидисциплинарни приступ, тесну сарадњу и заједничку анализу криминалистичких стручњака - специјалиста за крвне и сексуалне деликте, као и судских лекара са специјално обученим стручњацима психолошке оријентације, тзв. профајлерима са (великим) форензичким искуством. Поједини аутори овој методи замерају надовољну систематичност и научну заснованост. Успешност методе своди се на искуство стручњака који су сачињавали профил и способност њихове имагинације.[119]

Пример из праксе: Случај откривања серијског сексуалног делинквента применом учења о профилисању. У једном месту извршена је серија силовања. Било је мало доказа да би полиција могла да сузи круг сумњивих и идентификује извршиоца. Тада је случај послат јединици *FBI* специјализованој за профилисање (*FBI Behavioral Science Unit*). На основу расположивих доказа конструисан је психолошки профил учиниоца. Мишљење је било да је свих седам силовања извршила иста особа. Претпостављено је да је извршилац мушкарац, белац у касним двадесетим или раним тридесетим годинама. Вероватно је разведен или одвојен од женског партнера, вероватно нема стални посао, можда је надничар или нешто слично. Претпостављало се да има високу школску спрему и да живи у близини места где су се силовања догодила. Претпостављало се да има комплекс ниже вредности и да је претходно имао контакте са полицијским или прекршајним органима због минорних сексуалних узнемиравања. *FBI* бихејвиорална јединица је претпоставила да он може најпре да буде ухваћен од стране полиције на улици у региј где су се дешавала силовања у раним јутарњим часовима. На основу овог профила, локална полиција сузила је круг сумњивих на листу од четрдесет мушкараца, становника тог краја, који су одговарали наведеном профилу. Користећи и друге информације прибављене од стручњака за профилисање, оперативци са терена су након тога фокусирали сумњу на једно лице. Ускоро је то лице ухапшено и на суду је доказано извршење кривичних дела.[120]

б) *Индуктивно установљавање профила извршиоца*. Утврђивање једног профила заснива се на великом броју анализа које су вршене у вези са разјашњеним кривичним делима исте врсте. Психолошка обележја откривених учинилаца се утврђују, анализирају, статистички приказују и компјутерски сређују у оквиру аутоматизоване базе података. Циљ статистичке анализе јесте да се утврде оне психолошке особине које су типичне за конкретну врсту кривичног дела и њихових учинилаца. На основу емпиријских налаза може се описати типичан учинилац на основу квантификованих и емпиријски фундираних обележја понашања. Научници су утврдили и описали типичне профиле извршилаца код различитих деликата (убистава, сексуалних деликата итд.). Научно-индуктивно оријентисано установљавање психолошког профила извршиоца представља покушај да се уочљиво, необично, понашање статистички класификује и повеже са теоријом вероватноће ради оперативне делатности. У оквиру класификације учиниоци се деле на неколико класа и група на основу психолошких обележја (нпр., агресивност) истичући и њихову изражајност (нпр., мала, средња, висока). При томе се, на пример, сви учиниоци са високом агресијом класификују у једну групу, а сви учиниоци са ниском стопом агресије у другу групу. Након одређивања класификације на основу изабраних критеријума у оквиру једне групе, врши се даља обрада података применом математичко-статистичких метода. Процес анализе састоји се из шест корака. *Први корак:* Прикупљање информација. Информације се прикупљају из примарних извора (интервјуисање учиниоца и примена различитих психометричких испитивања учиниоца (разне врсте тестова и испитивања) и из секундарних извора (записници приликом прибављања исказа пред полицијом и судом, судски акти, вештачења итд.). *Други корак* обухвата примену научних инструмената обраде података који су прикупљени у првом кораку и њихово груписање у складу са специфичностима појединих изражајних елемената који су типични за понашање учинилаца код појединих типова кривичних дела. На пример, када су у питању кривична дела с елементима насиља истражује се 45 психолошких обележја која се групишу у седам основних група: 1) степен агресивног понашања у предисторији кривичног дела (стабилност у испољавању агресије); 2) типично понашање у конфликтној ситуацији (психолошка анализа когнитивних и других процеса); 3) типови социјално-негативних фактора (деловање типичних негативних социјалних фактора на формирање личности и понашање учиниоца, нпр., породица, друштво, школа, посао, као и специфични односи између учиниоца и жртве); 4) ин-

[119] Важни су подаци о понашању конкретног криминалца приликом извршења кривичног дела. Да ли је мучио жртву пре извршења? Колико је смртоносних повреда нането жртви? О интеракцији између извршиоца и жртве, нпр., да ли сведоци указују на сукоб између жртве и потенцијалног извршиоца? О понашању учиниоца након извршења кривичног дела: Да ли је оружје одстрањено? Да ли су трагови уклоњени?

[120] Ainsworth, Peter, *Psychology and Crime, Myths and Reality*, Longman, 2000, стр. 106.

терперсоналне интеракције; 5) делинквентска предисторија; 6) планирање кривичног дела и 7) ниво контроле понашања испољен при извршењу кривичног дела. *Трећи корак* обухвата упоређивање и вредновање прикупљених информација. *Четврти корак* подразумева статистичку обраду и валидирање података. *Пети корак* обухвата формирање односно одређивање типичног психолошког профила за одређену категорију извршилаца кривичних дела. *Шести корак* подразумева проверу и усклађивање емпиријских профила извршилаца кроз наредне случајеве који се појављују у пракси.[121]

Док је на једној страни дедуктивно профилисање усмерено ка установљавању сигнификантних особина конкретног још непознатог учиниоца које су се одразиле или при предузимању радње извршења или у неким атипичним понашањима на лицу места (специфичности у мучењу жртве, радње са лешом, ритуални поступци итд.), на другој страни индуктивно профилисање усмерено је ка утврђивању статистичке средње вредности, тј. типичних особина криминалаца одређене врсте, на одређеном простору и у одређеном времену. Имајући у виду ову методолошку разлику, поједини аутори указују на неке системске недостатке индуктивног профилисања. Као прво истичу да се статистички (емпиријски) средња вредност – профил се заснива на статистичкој генерализацији која је по правилу некомплетна јер обухвата средње вредности само ухваћених криминалаца (лимитиран број информација), а они обично чине само мањи број од укупне популације одређеног криминалног типа. Ухваћени криминалци су ипак најлошији репрезенти своје врсте, најглупљи или они који нису имали среће. Вешти и интелигентни криминалци се ређе откривају. Према томе, индуктивно профилисање обухвата статистичку средњу вредност само лошијег дела криминалне популације и погрешно је на основу њега доносити генералне закључке. Индуктивно профилисање се ради статистички на компјутеру и за његово састављање нису потребни велика стручност, психолошко, криминалистичко и криминолошко знање и на неки начин тежи површности. Индуктивно профилисање које није фокусирано на специфичне и за криминално понашање релевантне особине може да представља средњу вредност неспецифичних карактеристика и на тај начин шири поље сумње и на невина лица.[122] Због тога је важно да се ове две методе профилисања комбинују и да се приликом састављања средње статистичке вредности (емпиријског профила) укључе и стручњаци профајлери и криминолози који су специјализовани за ту врсту анализа. На тај начин би се квалитативном анализом кориговали неспецифични статистички показатељи (машина, тј. компјутер, не може у потпуности да замени стручњака ни у овој области).

Пример из праксе: Профил типичног преносиоца дроге на међународним авионским линијама у САД. Сви полицајци и цариници који раде на међународним линијама упозорени су на обележја овог профила и наређено им је да приликом прегледа обрате посебну пажњу на индивидуалне путнике који имају следеће карактеристике: млади су, имају пртљаг без идентификационе картице, празан пртљаг или путују без пртљага, позивају телефоном одмах након долета, нервозни су, користе јавни превоз, долазе на царину непосредно пре полетања авиона или су последњи у реду за преглед, купују авионску карту у кешу, јужноамеричког су порекла (Hispanic origin), купују карту у једном правцу, путују са линија које полазе из познатих региja за производњу дроге. Постоје и додатни показатељи, нпр., кратак боравак у иностранству, као и критеријуми који нису објављени.[123]

3.4.2.4. Примена профилисања

Профилисање најчешће не може да разреши кривично дело. Методу треба посматрати као оружје више које може бити веома корисно у осмишљавању стратегије планирања оперативне делатности. У великом броју случајева профилисање може помоћи криминалистима да сузе број осумњичених и да избегну расипање енергије и времена у размишљању о правцима који не обећавају резултат. У неким случајевима профил може да укаже на лице које је већ осумњичено што омогућава полицији да концентрише свој рад на најсумњивију особу. Профилисање може указати одакле да се крене са истраживањем, од којих регија, типова личности или претходно осуђиваних лица.

---

[121] Busch, Thomas – Bernd Scholz, Die Generirung empirischer Täterprofile, *Kriminalistik*, бр. 8–9/2001, стр. 549; Harbort, Stephan, Empirische Täterprofile, Kriminalistik, бр. 8–9/1997, стр. 484.

[122] Turvey, B., Deductive Criminal Profiling: Comparing Applied Methodologies Between Inductive and Deductive Criminal Profiling Techniques, *Knowledge Solutions Library*, January, 1998, Electronic Publication, URL: http://www.corpus-delicti.com/Profiling_law.html

[123] Zonderman, Jon, *Beyond the Crime Lab, The New Science of Investigation*, New York, 1998, стр. 156.

Следеће особине се по правилу могу претпоставити на основу профилисања: старост, пол, етничка припадност, занимање (професионална оријентација), породично стање, степен сексуалне зрелости, различите реакције у току саслушавања пред полицијом, вероватноћа понављања кривичног дела, претходна осуђиваност, интелигенција, општи животни услови, врсте социјалних односа, место становања, физичке карактеристике, на пример, висина, телесна снага итд. Ове карактеристике подржане су софистицираном статистичком анализом односа и веза између разних фактора и појединих типова делинквената.

Профилисање и ангажовање стручњака из ове области све се више користи и за прибављање и оцену исказа од осумњичених. На основу анализе личности непознатог учиниоца стручњаци сугеришу истражитељима која питања треба да постављају потенцијалним осумњиченима са циљем да искористе извршиочеве емоционалне слабости и рањивост. Стручњаци се ангажују у фази припреме тактике испитивања као и у току самог испитивања тако што прате његов ток из суседне просторије уз помоћ видео система. У случају потребе, у току саслушавања осумњиченог, пружају помоћ службеном лицу које обавља ову радњу.[124]

3.4.2.5. Компјутерска подршка профилисању: VIKLAS систем

У свету се као логистичка подршка профилисању примењују компјутерски аналитички програми и базе података. Има више програма те врсте. Први систем сачињен је за потребе *FBI*-а 1983. године под називом *VICAP (Violent Criminal Apprehension Program*). Компјутерски програм на основу статистичких прорачуна израчунава корелацију између утврђених чињеница са лица места и личности могућег учиниоца, на основу чега се претпоставља могући профил, односно криминални тип коме може да припада конкретни учинилац кривичног дела. На основу програма (базе података) *VICAP*, у Канади је формирана *ViCLAS* база података. У Великој Британији се користи слична база података. У тексту ће бити приказан канадски *ViCLAS* систем (*Violent Crime Linking Analise System*)[125] с обзиром на то да је преузет у већем броју европских и ваневропских држава (нпр., у Аустралији, Белгији, Холандији, Аустрији, Немачкој)[126].

Унос података у систем темељи се на упитнику од 263 питања којим су обухваћени сви битни детаљи различитих фаза кривичног дела. На основу умемурисаних података специјално обучен персонал анализира поједине елементе у погледу истих или различитих кривичних дела (дело-учинилац-однос), упоређује различите податке како би се користили у оперативне сврхе. Утврђују се општи елементи који се понављају са највећим степеном статистичке вероватноће. На основу анализа утврђује се тзв. "ментални потпис" учиниоца одражен у извршењу кривичног дела (*mental script*), и то пре свега оних који понављају своје криминалне активности. Могуће је упоредити трагове и друге доказе из различитих кривичних дела. На основу анализе више нерешених кривичних дела могуће је саставити персонални профил могућих карактеристика непознатог учиниоца чиме се усмерава сумња у одређеним правцима.

На основу средње статистичке вредности добија се емпиријски профил као средња вредност свих случајева који су убачени у базу података. Емпиријски профил се сачињава за специфичне типове појединих врста учинилаца кривичних дела који су регистровани на одређеној територији. Ова статистичка средња вредност из које произлази профил типичног учиниоца одређених врсти кривичног дела на одређеној територији и у одређено време треба да помогне полицији како би се сузио број потенцијалних осумњичених. Систем израчунава нумеричку вредност колико се осумњичена особа уклапа у могући тип криминалца дотичног кривичног дела.

Структура компјутерске базе података. База података је структурирана на неколико основних области: 1) учинилац кривичног дела; 2) жртва; 3) понашање[127]; 4) динамика настанка кривичног дела; 5) ток кривичног дела и 6) узроци кривичног дела. Омогућено је претраживање и упоређивање по различитим елементима и подацима. У систем се уносе подаци о свим решеним, нерешеним и покушаним убиствима, решеним и нерешеним силовањима, као и о покушајима ових кривичних дела, случајевима свих пријављених сексуалних злоупотреба деце, неста-

---

[124] Lang, Uwe, Psychologische Täterprofile, *Kriminalistik*, број 11/1997, стр. 726.

[125] ViCLAS sistem (Violent Crime Linking Analise System) се може превести као систем анализе и повезивања насилничких кривичних дела.

[126] Крајем деведесетих година, следеће државе су припремале инсталирање овог система: Грчка, Швајцарска, Пољска, Португалија, Шпанија, Малта, Шведска, и Финска. Видети: Negel-Hor, ViCLAS- Ein Expertensystem als Ermitlungshilfe, *Kriminalistik*, број1/1998, стр. 54–58.

[127] Уносе се подаци о понашању учиниоца при извршењу кривичног дела, а посебно психолошко испољавање и вербално изражавање.

лим особама када постоји сумња да су жртве кривичног дела, о неидентификованим лешевима уколико постоји сумња да је у питању убиство, извршеним и покушаним отмицама. Подаци су распоређени према критеријумима за претраживање и упоређивање: 1) службени орган који је радио на случају; 2) врста кривичног дела (на основу криминолошке поделе); 3) место извршења; 4) време извршења; 5) лични подаци осумњиченог за кривично дело; 6) опис кривичних дела; 7) постигнути ефекти кривичног дела (процена штете и последица); 8) обезбеђени трагови и други докази; 9) употребљено оружје, оруђе, коришћено превозно средство; 10) персонални подаци жртве и 11) опис леша. У систем се уносе подаци о свим кривичним делима извршеним у последњих десет година. Вредност система зависи од коректно прикупљених података. Сви горњи сегменти питања разбијени су на потпитања која се статистички обрађују и по њима се омогућава претраживање.[128]

3.4.3. Географско профилисање

3.4.3.1. Појам и примена географског профилисања

Под географским профилисањем[129] подразумева се млада криминалистичка дисциплина формирана у англосаксонском научном подручју полицијских истраживања, која се темељи на утврђивању везе између просторног распореда извршених кривичних дела и психолошких модела понашања појединих типова криминалаца који се односе пре свега на селекцију жртава и избор локације за остварење криминалног напада. Метода се заснива на графичком приказивању и повезивању локација извршења кривичних дела на основу чега се обавља анализа, покушава утврдити центар криминалних активности и планирају верзије о вероватном месту живљења непознатог учиниоца. Примењује се математичко моделовање и израчунавање могућих локација задржавања, кретања или становања непознатог учиниоца са циљем његовог лоцирања, откривања и хапшења.[130] Полази се од претпоставке да учинилац не бира случајно место извршења кривичног дела већ је то условљено приликама, мотивацијом, покретљивошћу и могућношћу да опази конкретне објекте напада и потенцијалне жртве. Географска анализа се обавља на основу минималног броја информација а њеном применом отварају се нови видици и перспективе у криминалистичком планирању и прогнозирању.

Да би се успешно спроводило географско профилисање потребно је обавити детаљну анализу кривичних дела на једном простору и на основу тога утврдити, према начину извршења и другим карактеристикама, она кривична дела која је вероватно извршио исти учинилац у оквиру серије. На основу повезивања тих лица места, анализе трагова које је остављао непознати учинилац на њима, узимајући у обзир и временску компоненту, сачињавају се верзије о извршиочевом животном простору. У овој фази геофорензичка анализа покушава да реконструише путање кретања убице и жртве пре кривичног дела, као и убице након извр-

---

[128] Schmelz, Gerhard, Operative Fallanalyse (OFA), *Kriminalistik*, број 3/2001, стр. 224; Lüpke, Alexander, Täterprofile, Kriminalistik, број 12/1999, стр. 814–820; Baurnmann Micheal, ViCLAS – Ein neues kriminalpolizeiliches Recherchewerkzeug, Kriminalistik, број 12/1999, стр. 824–826; http://www.bka.de/aktuell/viclas/#Begriff; http://www.bka.de/aktuell/viclas/falldatei.htm#Wo; http://www.rcmp-grc.gc.ca/html/viclas-e.htm

[129] Ова метода назива се још: географско профилисање (*Geographical Profiling*), психо-географско профилисање (*Psycho-Geographical Profiling*), геофорензичка анализа (*Geo-forensic analysis*) или криминалистичка географија.

[130] Техника примењује различите методе: истраживање удаљености лица места кривичног дела од места живљења и кретања криминалаца одређене врсте, демографску анализу, психологију окружења, анализу простора (*landscape analysis*), географске информационе системе, анализу становништва и психолошко профилисање личности учиниоца. http://www.investigativepsych.com/geoprofile.htm

шења. Улаже се максималан напор за сачињавање скице комплетних путних праваца свих особа укључених у конкретно кривично дело.[131] У анализу се уводе и подаци о регистрованим извршиоцима истоврсних кривичних дела који живе на конкретном простору, сачињавају се листе сумњивих, одређују територије у којима треба укључити грађане ради пружања помоћи и прибављања потребних информација.

Географским профилисањем оперативна делатност се оптимизује тако што се одређују највероватније локације на којима треба трагати за учиниоцем. Применом научних критеријума умањује се ефекат случајности и неизвесности у потрази за њим. Успешност методе процењује се у сваком конкретном случају на основу (процентуалног) односа између укупне зоне обухваћене криминалним нападима и површине зона које су са највећим степеном вероватноће процењене као зоне од којих треба поћи у потрази. Уколико је проценат мањи, и уколико је циљани регион означен мањим бројем, утолико је географско профилисање у већој мери фокусирано (оптимизовано). Откривањем учиниоца добија се дефинитивна потврда о успешности профилисања у конкретном случају.[132]

Други значајан аспект мапирања криминалитета јесте уочавање *жаришних тачака за поједине врсте кривичних* дела (нпр. крађе возила, разбојништва, продаја дроге) или за целокупни криминалитет на једном подручју у датом периоду (локалној заједници, суседству). Прекршаји, нпр., нарушавање јавног реда и мира, угрожавање сигурности и проблеми на које се грађани жале често се понављају на истим локацијама. У полицијским станицама широм света запажа се као правилност да највећи број позива за помоћ и хитну интервенцију полиције упорно долазе са истих локација, из истих делова града или чак са истих адреса. (На пример, у неким полицијским станицама се уочава да са мање од 10 % локација долази више од 60 % позива.) Ово сазнање указује на потребу да се полицијска пажња и потенцијали усредсреде на жаришне тачке са којих се понављају позиви за интервенције, како би се у оквиру њих уочили и решавали проблеми и тиме смањио ниво небезбедности, тј. угрожености појединих делова заједнице, а тиме и ослободили полицијски ресурси. У односу на жаришне тачке усмеравају се криминалистичка контрола и патролна делатност.

Циљеви географског профилисања су: вршење анализе и откривање правилности и закономерности у избору објеката напада; сачињавање верзија о територији у оквиру које треба тражити потенцијалног учиниоца како би се предузимале поједине оперативне радње (тајно посматрање, заседе, легитимисања, информативна распитивања, надгледања одређених путних праваца, станица, масовно ДНК тестирање итд.). На основу анализе путних праваца сачињавају се верзије о непознатим сведоцима који су могли да опажају поједине околности од значаја за оперативну делатност и онда се трага за њима.[133] Метода се спроводи и ради будућег предвиђања криминалног понашања учиниоца како би се уочили могући правци кретања и напада и извршили правилан распоред и концентрација полицијских снага ради његовог хватања или превенције будућих извршења кривичних дела.[134]

Постоје многобројна емпиријска истраживања широм света и поводом различитих врста серијских кривичних дела (серијска убиства, разбојништва, силовања[135] и све друге врсте наси-

---

[131] http://www.investigativepsych.com/geoprofile.htm

[132] Износи се податак да се у пракси са око 70% утврђује тачно циљани регион. http://www.ecricanada.com/geopro/

[133] Ангелски, М., *Криминалистичка тактика*, Графос, Куманово, Македонија, 2007, стр. 87-88.

[134] Musolff, Cornelia – Hoffmann, Jens, *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, 2001, стр. 15–16; слично: http://www.ecricanada.com/geopro/index.html; http://www.ecricanada.com/geopro/

[135] Емпиријски подаци показују да је већина истраживаних кривичних дела силовања извршена у кругу од две миље од нападачевог стана. Други истраживачи су утврдили да је у три четвртине испитиваних случајева силовања учинилац живео у кругу од пет миља од лица места извршења кривичног дела. Ainsworth, Peter, *Psychology and Crime, Myths and Reality*, стр. 117.

ља, провалне крађе, паљевине, крађе аутомобила итд.), која указују на то да постоји веза између места становања и локација на којима се врши кривично дело. Избор објекта напада није случајан и најчешће је омеђен неким географским карактеристикама. Он је, по правилу, условљен, у извесној мери, просторном структуром (путним правцима како објективним тако и онима који произлазе из животног простора учиниоца и праваца кретања), степеном ризика за извршење кривичних дела, очекиваном корисношћу, као и могућношћу уочавања и одабира погодних жртви или циљева. Поједностављено, серијски криминалци бирају објекте напада у средини која им је позната и најчешће у близини места становања (или рада). Међутим, уочено је постојање одређене дистанце између стана криминалца и објекта напада. Најчешће се избегава напад на објекте у непосредној близини локалитета живљења (страх од препознавања), тако да постоји тзв. сигурносна (тампон) зона око стана криминалца. Са удаљењем од стана криминалца повећава се вероватноћа опредељивања за потенцијалне објекте напада. Истраживања показују да се професионални криминалци уобичајено опредељују за објекте напада који се налазе на једној или неколико локација у граду. По правилу бирају делове града које добро познају и који се најчешће налазе на некој уобичајеној маршрути њиховог кретања, нпр., одлазак на посао, на рекреацију, пут до своје или познаникове куће итд. (*Routine-Aktivitäts-Theorie*). Вишеструке убице бирале су места за сакривање лешева својих жртава управо на таквим локацијама.[136] Ова сазнања пружају довољно основа за сачињавање мапа криминалних активности и планирање оперативних и других полицијских радњи.

Код географског профилисања разликују се *квантитативне и квалитативне анализе*. Квантитативан поступак анализе заснива се на примени компјутерских софтвера са специјално развијеним алгоритмом. Квалитативни метод географског профилисања темељи се на квалитативној анализи појединих криминалних случајева и сачињавања мапа кретања учиниоца.[137]

Дескриптивна и аналитичка анализа криминално-географских мапа. Дескриптивна (описна) анализа мапа криминала није довољна и само указује на то да се кривична дела групишу у одређеним регијама. Она само указује на локације унутар града у којима се претежно дешавају провалне крађе, крађе возила, дилује одређена врста дроге или се могу лоцирати регије са повећаном стопом насиља у породици или, на пример, разбојништва у продавницама. Дескриптивно мапирање може да одговори на питање "где" и понекад на питање "кад", али не и на питање "зашто". Само одговор на питање "зашто" може да омогући практичарима да пронађу потребне информације за примену најефикаснијих мера, налажење најбољег одговора за криминал, чиме се може умањити проценат неуспеха и погрешних закључака као и непотребна расипања полицијских снага и активности. Тражење одговора на питање "зашто" су баш одређене регије погођене одређеном врстом кривичних дела, може да укаже на услове и узроке криминала и да иницира сачињавање превентивних програма. Тако да је аналитичко анализирање мапа фаза која се одмах наставља на дескриптивно сачињавање мапа и она захтева обезбеђење додатних података из других база и даљу анализу како би се разумели трендови и модели везани за кривична дела. Аналитичко мапирање подразумева и обучене стручњаке за вршење анализа, компјутерске аналитичке програме, квалитетна и применљива криминолошка истраживања. На тај начин остварују се могућности не само за описивање појаве, већ и за предвиђање криминалних догађаја и усмеравање полицијских снага и мера у сусрет предвиђеним догађајима (распоред полицијских патрола, оснивање полицијских станица, програми превенције итд.)[138].

Географско профилисање не може да "реши" случај, нпр., убиства. То је метода која пре свега обезбеђује додатни приступ у научном истраживању злочина. Она је само једна од многих других специјалних форензичких метода које могу да пруже извесну помоћ у истраживању серијских кривичних дела. Геофорензичке технике могу да обезбеде додатну перспективу која може да помогне приликом спровођења оперативне делатности истраживања серијских убистава у којима су тела жртви сакривена на великом географском подручју. Метода може да укаже на то да ли секвенце злочина припадају истој серији, чак и када полиција одриче такву могућност. Географско профилисање може да буде од користи и при одбрани окривљеног у случајевима оптужбе за извршење серијских кривичних дела, када поједина дела из те серије (или сва) не улазе у нормалне руте његовог кретања, понашања и живљења. Ова метода и теорија на којој је заснова-

---

[136] На пример: Musolff, Cornelia – Hoffmann, Jens, *Täterprofile bei Gewaltverbrechen* 2001, стр. 204; Ross E. Swope, Constructively Developed Analytical Crime Mapping Approaches, *The Police Journal*, број 1/2001, стр. 42–49.

[137] Musolff, Cornelia – Hoffmann, Jens, *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, 2001, стр. 319.

[138] Ross E. Swope, Constructively Developed Analytical Crime Mapping Approaches, *The Police Journal*, број 1/2001, стр. 42–49.

на, тек је у почетној фази научног развоја и потребна су даља истраживања за тестирање њихове валидности.

Географско профилисање је моћно оруђе у полицијском раду, као самосталан систем, или у комбинацији са системима којима се повезују поједина кривична дела – на пример – VIKLAS систем. VIKLAS може да укаже на то шта је непознати учинилац чинио (повезивање са ранијим кривичним делима). Психолошко профилисање може да укаже на то ко је вероватни учинилац (карактеристике и персоналне црте, особине непознатог извршиоца). Географско профилисање може да упути на локације где га треба тражити (места на којима живи или привремено пребива). Географска мапа извршених кривичних дела је кључ, који уколико је исправно декодиран, може да укаже на правце у којима треба трагати за учиниоцем.[139]

Примери из праксе: Полиција неколико округа трагала је за непознатим разбојником који је нападао финансијске институције у централној Енглеској. Старији наоружан мушкарац (белац) извршио је 32 разбојништва од септембра 1996. до јуна 1998. године. Нападнуте банке су биле у малим местима или селима у кругу од 20 квадратних километара. Применом географског профилисања истрага се усмерила на подручје површине од 2,015 квадратних километара (подручје од 10,3% квадратних километара у односу на укупно разматрано подручје). На основу тог податка уз примену програма сарадње са грађанима (neighbourhood watch програм) дошло се до учиниоца (и раније осуђиваног за ову врсту кривичног дела) који је живео у једном селу у регији која је одређена географским профилисањем као циљана зона.

Операција Луникс престављала је највећи лов на човека још од случаја јокширског силователя. Полиција је имала ДНК и делимичан отисак прста. ДНК непознатог учиниоца није био регистрован у националној ДНК бази, а фрагмент отиска прста био је исувише мали да би се спровео поступак идентификације уз примену АФИС-а. Криминалистичка анализа сугерисала је да је извршилац раније пре чинио кривична дела разбојништва и преваре него силовања. Подручје на којима су вршена кривична дела обухватало је неколико милиона људи. На основу географског профилисања сужена је површина на којој су се вршила кривична дела. Оперативна делатност фокусирала се на неколико регија у којима је по рачуну вероватноће највероватније било место становања учиниоца (3,3% од укупне површине у којој су се дешавала кривична дела, тј. 21 квадратна миља). Након тога компариран је фрагментарни отисак прста са свим отисцима регистрованих разбојника и превараната у тим регијама. Позитивна идентификација по отисцима прстију обављена је у другој полицијској станици са листе. ДНК вештачење је потврдило идентитет лица које је вршило серијска силовања.

Случајеви силовања који су се десили на тзв. Зеленом путу у *Knoxville* – Тенеси управо су решени применом теорије о просторној обавештености (*Cognitive Spatial Awareness Theory*). Сачињена мапа показивала је да шест регистрованих сексуалних преступника живи близу места силовања. Полиција је набавила њихове фотографије и ставила их једну поред друге. Последње две жртве одмах су идентификовале истог сексуалног насилника који је живео близу лица места и који их је напао.[140]

3.4.3.2. Географско профилисање уз примену географских информационих система (ГИС технологија)

Папирне карте и њихове легенде нису погодне за профилисање јер могу да прикажу само ограничен материјал. Приказивање много детаља условљава преоптерећеност и непрегледност. На другој страни, изражена је потреба за актуелношћу. Традиционална карта тешко се може допуњавати и актуелизовати. Ови проблеми се решавају уз примену компјутера и савремених техника географског профилисања. Компјутерски програми могу на основу неколико лица места кривичног дела (резултат је најтачнији ако их има најмање пет), да предвиде могуће локације становања непознатог извршиоца. Они користе математичке моделе и експоненцијалне функције и на основу израчунавања локација лица места и удаљености (као и других фактора), дају претпоставке о могућој локацији становања непознатог учиниоца. Програми сачињавају шеме и тродимензионалне графичке приказе у разним бојама којима се градирају различити степени вероватноће могућих локација живљења непознатог криминалца. Значај географског профилисања је у томе што се на тај начин сужава круг могућих локалитета на којима треба обавити по-

[139] http://www.ecricanada.com/geopro/index.html; http://www.ecricanada.com/geopro/

[140] Ross E. Swope, Constructively Developed Analytical Crime Mapping Approaches, *The Police Journal*, број 1/2001, стр. 42–49.

лицијска испитивања од врата до врата или применити масовно ДНК тестирање или друге оперативне мере.

Начин функционисања система. – ГИС се састоји из следећих компоненти: хардвера, софтвера и података. За потребе хардвера и рад софтвера данас су сасвим задовољавајуће способности савремених стандардних ПС рачунара. Најважнији део система су подаци. ГИС интегрише дигиталне картографске податке везане за један простор из различитих постојећих извора како из полицијских база података тако и из других релевантних неполицијских извора. На пример, у складу са задатим задатком на карти се компјутерски приказују подаци о школама, станицама, аутоматима за новац, путним саобраћајницама итд. За разумевање функционисања ових система потребно је поменути два принципа. Прва суштинска особина ГИС-а је могућност да различите податке слојевито уреди и прикаже на једној основној карти (на пример, топографској карти једне општине) по унапред задатим критеријумима. Такозвана техника приказивања кроз лејере омогућава да се подаци из различитих извора приказују и упоређују у међусобним релацијама. Могуће корелације се визуелно приказују, анализирају и статистички израчунавају. Други централни елемент ГИС-а је способност геокодирања, тј. да се различити подаци одређеног простора као адресе, бројеви телефона, локације појединих објеката могу кодирати и приказивати на карти, без обзира на то да ли су из истог или различитих извора или база података.[141]

Могућност примене у полицијској пракси. – Систем омогућава приказивање криминалитета у целини или појединих врсти у времену и простору, приказивање криминалних жаришта, кретања криминалних трендова, приказивање и анализирање серија кривичних дела (на основу истих или сличних карактеристика)[142]. На основу тога могуће је претпоставити развој криминалитета. Применом рачуна вероватноће могуће је симулирати разне моделе и претпоставити будуће тачке напада. На основу анализе месних и временских карактеристика извршених кривичних дела процењују се фактори ризика, планирају превентивни програми и учешће грађана у њима (community policing програми). На основу тих пројеката раде се стратегијске анализе серија кривичних дела, трендови, учесталости (ритам) кривичних дела (*Crime pattern Analysis*), одређују се жаришне тачке појединих врста криминала. На основу добијених стратегијских података сачињавају се и оперативне анализе за поједине случајеве (нпр., повезују се тачке на којима су извршена кривична дела са познатим адресама становања регистрованих криминалаца и осумњичених лица), или за поједине врсте кривичних дела по особеностима начина извршења или другим карактеристикама (нпр., у случајевима разбојништва, крађа возила, провалних крађа у станове).

Користи од примене ГИС система. - На основу тих система могуће је брзо утврдити концентрациони распоред криминала у одређеном периоду (нпр., дневно, седмично, месечно). Визуелно приказивање олакшава анализу, планирање превентивних полицијских мера, омогућава лакшу координацију различитих полицијских снага, сачињавање криминалистичко-стратегијских, али и оперативних прогноза. Преглед временских и просторних карактеристика омогућава планирање полицијских мера у краткорочном периоду, али и дуготрајно планирање стратегијских полицијских мера, нпр., отварање полицијских станица.[143]

---

[141] Hartwig, Marc-Arno, Geographische Informationssysteme (GIS), *Kriminalistik*, број 6/2001, стр. 435–439.

[142] Софтвер омогућава прибављање, сортирање, анализу и визуелно приказивање података из различитих извора. Могуће су различите комбинације при одабиру и селекцији података (нпр., поједини типови деликата, по особеностима начина извршења, или по кривичним делима уопште или одабраног типа која су се извршила на појединим местима). Систем повезује и омогућава улаз у текстуалне податке и у базе слика. Приказивање криминалитета није засновано на кривичноправној квалификацији већ на криминолошким и криминалистичким карактеристикама. На пример, разбојништва и тешке крађе приказују се у вези са местима где се кривично дело догодило (у киосцима, бутицима где се продаје крзно итд.), или, на пример, крађе превозних средстава се приказују у односу на врсте возила која су била предмет напада (путничка возила, мопеди итд.), или у односу на марке (нпр., мерцедес, голф итд.). Након тога се даље разврставају и повезују (нпр., крађе у подземним гаражама, на паркинзима итд.). Okon Guenter – Weinreich Ralf, Das geographische Informationssystem GLADIS, Kriminlistik, број 2/2000, стр. 122–127.

[143] Hartwig, Marc-Arno, Geographische Informationssysteme (GIS), *Kriminalistik*, број 6/2001, стр. 435–439; Vogt Sabine, Geographische Informationssysteme, Kriminalistik, број 12/1999, стр. 821–823; Guenter Okon – Weinreich Ralf, Das geographische Informationssystem GLADIS, *Kriminlistik*, број 2/2000, стр. 122–127; Feješ, Ištvan, Savremeni kriminalitet i dokazno pravo, стр. 76–86. http://www.comnet.ca/~fbamac-kay/geo.htm;http://www.ecricanada.com/about/index.html; http://www.investigativepsych.com/geoprofile.htm

3.5. КРИМИНАЛИСТИЧКО РАЗМИШЉАЊЕ

Планирање преткривичног и кривичног поступка је сложена делатност која подразумева специфичне интелектуалне процесе (способност криминалистичког размишљања), организационе активности, као и овладавање криминалистичко-тактичким и техничким методама и средствима. У основи и на почетку планирања налази се интелектуална делатност, тако да је неопходно указати на неке њене особености.

Криминалистичко размишљање је сложена интелектуална делатност коју условљава задатак који криминалиста има пред собом при решавању конкретног криминалног случаја.[144] Криминалистичка делатност има изразито конфликтни карактер (учинилац кривичног дела прикрива трагове, фингира лажне, сведоци могу и да лажу), степен неизвесности и незнања у погледу чињеница и природе дела на почетку оперативне делатности изразито је велики (нпр., код кривичних дела са непознатим учиниоцем). Криминалистичку делатност карактерише изразити проблемски карактер.

Криминалистичка делатност је у суштини спознајни процес[145] који се креће од непознатог и неизвесног ка познатом и извесном, уз неопходност претходног решавања читавог низа проблемских ситуација, с тим да се спознаја мора одвијати у складу са утврђеним законским нормама.

Имајући то у виду, криминалистичко размишљање има следеће особености: 1) *представља спознајну делатност* која почиње са основима сумње[146], које карактерише критичко и самокритичко приступање решавању проблема. Криминалистичко размишљање претпоставља способност формирања интелектуалних модела (мисаоно моделовање) и сликовито мисаоно представљање различитих варијанти (верзија). Понекад се заснива на интуитивном доношењу закључака. Подразумева способност запажања детаља и ситница; 2) следеће *логичке категорије* граде основу овог размишљања (аналитичко и синтетичко мишљење, способност комбиновања, апстракције, повезивања, коришћење аналогије и претходног искуства при решавању нових случајева); 3) *психолошке предиспозиције* криминалистичког размишљања чине способност схватања психолошких преживљавања различитих типова делинквената са могућношћу предвиђања њихових будућих реакција и потеза (способност емпатије и рефлексивног размишљања); 4) *социјално-психолошке* предиспозиције су комуникативност (способност успостављања и одржавања контакта са различитим социјалним, националним, полним и старосним категоријама испитаника), поседовање социјалне интелигенције, могућност брзог реаговања у новим ситуацијама, способност за сарадњу и тимски рад; 5) *мотивационе и вољне карактеристике* чине постојање жеље да се докучи непознато, спозна истина, посао заврши до краја, амбициозност, упорност и истрајност у раду и 6) *моралне предиспозиције* су осећај за правду, објективност и непристрастност, лично и професионално поштење и храброст, коректност у односима са подређенима, осумњиченима и окривљенима, одржавање обећања.

Способност криминалистичког размишљања у неким сегментима се може развијати и доградивати. Како представља неопходан услов за успешно планирање и спровођење криминалистичке делатности преткривичног и кривичног поступка, потребно је радити на његовом формирању и неговању. Основа на којој се темељи криминалистичко размишљање јесте познавање теоретских модела и криминалистичког инструментаријума који криминалиста има на располагању приликом решавања појединих кривичних предмета (криминалистичка тактика, техника и методика откривања, разјашњавања и доказивања појединих врсти кривичних дела, солидно стручно искуство). Када се начини синтеза између знања и искуства, са карактеристикама о којима је било речи, добија се солидна основа за успешно примењивање криминалистичког размишљања у пракси. Од великог значаја за неговање криминалистичког размишљања јесте и решавање практичних криминалистичких задатака, изучавање случајева из праксе (своје и туђе, домаће и иностране), као и читање добрих криминалистичких романа (пре свега класика).

---

[144] Криминалистичко размишљање подразумева процес решавања професионалних задатака уз помоћ криминалистичких средстава и метода. Грант–Погибко, Внутреннее убеждение в структуре криминалистического мышления, *Вопросы борьбы с преступностью*, број 17/1972, стр. 1277.

[145] О карактеристикама криминалистичког спознајног процеса и размишљања видети детаљније: Maver, Darko, *Kriminalistika*, Ljubljana 2004. стр. 117-124.

[146] Walder, H., *Kriminalistisches Denken*, Hamburg, 1975, стр. 2.

4. ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКОГ УЧЕЊА О ДОКАЗИМА

4.1. УВОД

Учење о доказима кривичног дела, као и о доказивању уопште, традиционално улази у материју кривичног процесног права. У оквиру кривичног процесног права изучава се правна страна доказивања, нпр., кривичнопроцесни појам доказа, предмет доказивања (односно чињенице које треба доказати), законски услови које у поступку доказивања треба испунити, доказне забране, доказна средства односно радње којима се изводе докази, правна оцена доказа, принцип слободног судијског уверења.

Читав низ питања која се односе на доказе и доказивање, налазе се изван правне регулативе и по правилу не припадају материји кривичног процесног права, и примарно улазе у предмет изучавања криминалистике. Криминалистика изучава закономерности формирања, настанка доказа уопште, њихову информациону природу и гносеолошку (спознајну) суштину, закономерности формирања појединих врсти доказних информација (настанак стварних и персоналних доказа и особености појединих врсти ових доказа и њихову информациону вредност), трајност криминалистичке информације. На основу спознатих закономерности које се односе на механизам настанка, трајност и квалитет појединих врста доказа, криминалистика истражује и развија методе њиховог откривања, фиксирања, прикупљања, истраживања и процене њихове доказне вредности.

4.2. КРИМИНАЛИСТИЧКА ИНФОРМАЦИЈА (НАСТАНАК, ПОЈАМ, ВРСТЕ)

Поводом сваког кривичног дела дешавају се *промене* у спољњем свету. Промене могу бити у сфери *материјалног* и представљати предмете и трагове кривичног дела. Материјалне промене настале у вези са кривичним делом настају непосредним извршењем кривичног дела, али и његовим припремањем, или прикривањем. Промене настале извршењем кривичног дела могу бити и у сфери *идеалног* (сећање сведока; сећање и преживљавање жртве кривичног дела; сећање, као и промене настале у психи учиниоца кривичног дела које се манифестују психичким индицијама). Ове промене садрже у себи *информације* о кривичном делу, учиниоцу, начину извршења, средству извршења, мотивима извршиоца.

Носиоци криминалистичких информација називају се сигнали и имају материјалну или идеалну (психичку) природу. Материјални носиоци криминалистичких информација су према томе предмети и трагови кривичног дела, и њиховим откривањем, фиксирањем и тумачењем (дешифровањем, вештачењем) бави се пре свега криминалистичка техника (односно трасологија). Идеални (психички) носилац криминалистичких информација је сећање (енграм) људи који су били у контакту са кривичним делом. Њиховим откривањем, тумачењем и фиксирањем бави се криминалистичка тактика, али и судска психологија и судска психијатрија. Криминалистичка информација поседује своје *спремиште носиоца (сигнал)* који детерминише њену природу и начине поступања са њом и *садржај, односно значење* које упућује на разјашњавање кривичног догађаја.

Сигнали, као носиоци криминалистичких информација (без обзира на то да ли су материјални или идеални) настали су у вези са извршењем кривичног

дела, и након тога они имају самосталну судбину, егзистирају у спољњем свету и садрже у себи информацију о делу и учиниоцу која је најчешће прикривена, латентна.

Према томе, криминалистичка информација представља промену насталу у вези са извршењем кривичног дела која се применом криминалистичких метода открила и протумачила и која упућује криминалисту у правцу откривања, разјашњавања и доказивања кривичног дела и учиниоца.

Потребно је нагласити да се кривични догађај као реална животна појава не налази у статичном стању него у брзој и сталној дезинтеграцији и дезорганизацији. У тренутку када су сигнали кривичног догађаја настали, они почињу да се мењају, преображавају и ишчезавају, свеједно да ли је реч о персоналним или реалним носиоцима информација. Материјалне носиоце информација уништавају проток времена, временске неприлике, извршилац који покушава да уништи трагове, лица која помажу унесрећенима. Психички носиоци информација, односно сећање, бледи и мења се током времена. Кривични догађај карактеришу ентропија, распад система, губитак информација. Информациони дефицит је закономеран и универзалан.[147] Због тога је неопходно да се криминалистичка делатност предузима у складу са начелом брзине и изненађења како би се благовремено открили и фиксирале криминалистичке информације, јер се само таквим поступањем могу спречити њихов губитак и уништење.

Постоји више подела криминалистичких информација. Са аспекта доказне вредности, криминалистичке информације се деле на оперативне и доказне.

Оперативне информације откривају се оперативно-тактичким радњама у претkривичном поступку. Њих откривају овлашћена лица органа унутрашњих послова. Оперативне информације немају карактер доказа у правном смислу речи, не могу се као такве појављивати у кривичном поступку, и представљати основу за доношење пресуде. Међутим, оперативне информације имају карактер логичког доказа. Оне су доказ у хеуристичком (спознајном) смислу речи зато што упућују делатност претkривичног поступка у правцу у коме треба трагати за другим оперативним информацијама и доказима. Оне представљају оријентационо-елиминационе индиције. Оперативна информација може да има превентивни и репресивни карактер.[148]

Доказне информације или докази су информације које су фиксиране у форми и на начин прописан Законником о кривичном поступку и од стране субјекта који је по овом законику овлашћен да предузима доказне радње. Форму чулно-предметне делатности органа кривичног поступка одређује ЗКП, а њен материјални садржај дају форензичке науке као што су криминалистика, судска хемија, судска медицина, судска психологија, судска психијатрија итд.[149]

Оперативно-тактичким радњама постиже се само откривање криминалистичких информација, међутим да би се трајно сачувале од уништења, непходно је да се прикупљене оперативне информације обезбеде применом доказних рад-

---

[147] Водинелић, В., Шта је откривање, а шта разјашњавање кривичног дјела и разоткривање учиниоца?, 1990, стр. 40–45. Прихватамо Водинелићево учење о криминалистичкој информацији и доказима. За продубљено изучавање упућујемо на многобројне радове у којима се бавио тим питањима. Видети на пример: Доказни и криминалистички аспекти узрочно-последичне везе у кривичном поступку, *Архив за правне и друштвене науке*, број 2/1992; Научни проблеми на релацији доказни извор–доказ–доказивање у кривичном процесном праву, Анали, бр. 3–4/1994; *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. и 2. том.

[148] Бошковић, М., *Материјални докази у криминалистичкој обради*, Београд, 1990, стр. 31.

[149] Водинелић, В., Научни проблеми на релацији доказни извор–доказ–доказивање у кривичном процесном праву, *Анали*, број 3–4/1994, стр. 293.

њи. Обезбеђивање криминалистичке доказне информације врши се њеним *извођењем,* тј. презентовањем њеног садржаја у форми и на начин прописан ЗКП-ом (нпр., испитивањем сведока, вештачењем) и *фиксирањем* изведеног садржаја (на начин дозвољен ЗКП-ом) како би се сачувао од уништења, мењања и заборављања.

Новија криминалистичка литература уводи две поделе криминалистичких информација које су од значаја за криминалистичко обавештајну и криминалистичко аналитичку делатност. Прва подела је на: а) *криминалистичке информације настале пре догађаја*; б) *криминалистичке информације на месту догађаја* и в) *криминалистичке информације поводом догађаја*. Друга подела је на: а) *информације које нам дају сазнања о прошлости* (историји криминалног догађаја, о криминалном миљеу и слично); б) *информације које нам дају сазнања о садашњем стању у криминалном миљеу или криминалних делатности* и в) *информације које нам дају сазнања о будућем тренду криминалних делатности.*[150]

4.3. ДОКАЗИ И ДОКАЗИВАЊЕ (ОПШТЕ НАПОМЕНЕ)

Доказ представља утврђену, констатовану релевантну везу међу процесима који су директно или индиректно утицали на настанак кривичног дела, траговима, предметима и људима. Посматрано са гносеолошке (спознајне) стране, докази представљају *све промене* у средини припремања, извршења, прикривања и уживања плодова кривичног дела, које су у *релевантној вези* са делом. Тако на пример, није сваки отисак прста на ножу доказ. Да би постао доказ, он мора да буде повезан с извршењем убиства применом конкретног хладног оружја. Доказ је само она чињеница која је *изнутра* повезана са кривичним делом.[151] У том смислу, доказ не може створити орган кривичног поступка својом процесном радњом, њега проузрокује само извршење кривичног дела у процесу узајамног деловања, узајамне везе између учиниоца, средства извршења, објекта напада, лица места. Орган кривичног поступка само констатује, у поступку прописаном законом, постојање те везе, и то на основу промена које су одражене на носиоцима криминалистичке информације (сигналима).

Са тог аспекта, *доказ се може дефинисати као материјална или психичка промена настала у вези са извршењем кривичног дела која у себи носи информацију о кривичном делу, учиниоцу и другим кривичноправним релевантним чињеницама, фиксирана у форми и на начин прописан Законом о кривичном поступку и од стране по том законику овлашћеног субјекта.*[152]

Доказни извор (извор доказа) је носилац доказне информације и може да буде материјалне природе (траг, предмет кривичног дела) или психичке природе (сведок који је у стању да саопшти своја опажања у вези са кривичним делом).

Доказна радња, односно доказно средство (како је називају процесуалисти), процесна је радња, предузета у складу са Законом о кривичном поступку, и од стране по Законику овлашћеног субјекта са циљем утврђивања доказне информације и њеним фиксирањем. Доказне радње су испитивање сведока, вештачење, увиђај, саслушање окривљеног итд.

---

[150] Манојловић, Драган, *Криминалистичка аналитика*, Београд, 2008, стр. 121.

[151] *Op*., *cit*., стр. 293.

[152] Упореди са дефиницијом доказа коју је дао Водинелић, В.: Шта је то доказ у кривичном поступку и криминалистици, *Криминалистика, откривање и доказивање*, 2. том, стр. 1111; Научни проблеми на релацији доказни извор–доказ–доказивање у кривичном процесном праву, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3–4/1994, стр. 292.

Доказивање (остварује се спровођењем доказних радњи) је процес *извођења* доказа, тј. представљања њиховог садржаја у форми и на начин прописан ЗКП-ом (нпр., испитивање сведока, вештачење) и *фиксирањем* изведеног садржаја (на начин дозвољен ЗКП-ом) како би се сачувао од уништења, мењања и заборављања. Суд је дужан да на основу *савесне оцене сваког доказа појединачно и у вези са осталим доказима* изведе закључак о извесности постојања одређене чињенице. Суд заснива пресуду само на доказима који су изведени на главном претресу. *Пресуду*, или решење које одговара пресуди, *суд може засновати само на чињеницама у чију је извесност уверен (*принцип истине*)*.

У *предмет доказивања* улазе кривичноправне и кривичнопроцесне релевантне чињенице које подлежу доказивању (одлучне чињенице) како би се могла донети исправна (истинита) судска одлука (нпр., пресуда). Одлучне, правно релевантне чињенице које сачињавају предмет доказивања, утврђују се (доказују) помоћу доказних чињеница (доказа). На пример, виност учиниоца (директни умишљај) у конкретном случају је доказиван изјавом сведока који је чуо претњу: "убићу те!" – упућену жртви.

Терет доказивања указује на субјекта који има активну легитимацију пред судом да покреће и заступа оптужење и без чијег ангажовања нема кривичног поступка. Терет доказивања оптужбе је на тужиоцу, и произилази из општег принципа да онај ко оптужује (терети неког), мора и да прилаже и предлаже доказе којима доказује своје тврдње.

Поред *одлучних чињеница* (оних које треба доказати); *доказних чињеница или доказа* (чињеница помоћу којих се доказује постојање одлучних чињеница), постоје и *помоћне чињенице*.

Помоћне чињенице или неутрални компаративни узорци или компаративни узорци су репрезентативни материјални објекти неутралног, несумњивог порекла (нису настали у процесу извршења кривичног дела и узети су од познатог лица или објекта који служи за идентификацију), који се у процесу идентификације употребљавају методом компарације ради утврђивања идентитета односно групне припадности траженог (идентифицирајућег) објекта.[153] На пример, у стану у коме је извршена провална крађа пронађен је отисак прста непознатог лица. Пронађени отисак упоређује се са отисцима осумњичених лица, и са отисцима регистрованих провалника, у криминалистичкој дактилоскопској збирци, као би се дошло до извршиоца. Ови отисци представљају неутралне компаративне узорке.

Оптималне начине утврђивања (доказивања) одлучних чињеница, рада са доказима и неутралним компаративним узорцима истражује криминалистика.

Општепознате (notorne чињенице) су оне у погледу којих не постоје никакве дилеме и спорења. Оне се у кривичном поступку не доказују. У ову врсту врсту чињеница улазе и оне у погледу којих су странке сагласне и које нису у супротности са другим доказима.

Ланац доказивања, (ланац континуитета поседовања доказа[154]– chain of custody) представља стандардизовани поступак рада са материјалним доказима којим се осигурава пут кретања доказа од тренутка обезбеђења лица места и његовог фиксирања у току увиђаја, преко руковања са њим након изузимања са лица места, транспортовања, чувања, поступања у току процеса вештачења, па до његовог презентовања на суду у току главног претреса, као и након тога, чувања до истека времена релевантности доказа који је у вези са конкретним кривичним

[153] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, 2. том, стр. 937.
[154] Hails, J., *Criminal Evidence*, Belmont, 2009, str. 142.

предметом (наступање застарелости). Читав процес рада са материјалним доказима мора да буде покривен документацијом и мерама сигурности, како би се спречиле манипулације, фалсификовање, оштећење, уништење или губитак доказа из доказног материјала. Свака од фаза поступања са доказом мора да буде покривена одговарајућом документацијом и потписом одговорног лица. Из документације која прати доказ мора да буде јасно где је и када доказ пронађен (у каквом стању), применом којих метода је фиксиран, ко и зашто је имао контакт са њим у свакој од фаза поступања, начин паковања, идентификациони бројеви, поступци и методе које су биле коришћене у раду с њим, услови чувања, мере сигурности, ко је био одговоран. У том циљу постоје формулари и израђују се *стандардне процедуре поступања са доказним материјалом*. Стандардизовањем ланца доказивања осигурава се интегритет доказа, тј. доказује се да је доказ који се презентира на суду управо онај исти који је фиксиран у току увиђаја на лицу места извршења кривичног дела.

Незаконити докази су чињенице које су саме по себи, или по начину прибављања, противне уставним одредбама, нису у сагласности са поступком прибављања доказа прописаним ЗКП-ом као и општеприхваћеним правилима међународног права и потврђеним међународним уговорима. Незаконити докази, односно докази који су прибављени на незаконит начин не могу се користити у кривичном поступку, морају се издвојити из доказне грађе и запечатити у посебан омот.

4.4. ПОДЕЛА ДОКАЗА ЗНАЧАЈНИХ ЗА КРИМИНАЛИСТИКУ

Постоје класификације доказа које су посебно значајне за криминалистику зато што указују на различиту природу појединих извора доказних информација, а у зависности од ње, у битној мери, условљена је и криминалистичка делатност њиховог откривања, фиксирања и вредновања.[155]

1) Подела на *персоналне (личне) и стварне (материјалне) доказе* указује на различиту природу извора доказних информација.

Персонални докази настају као резултат опажања и психичког преживљавања лица која су била у контакту са извршењем кривичног дела (сведоци, оштећени као посебна категорија сведока, окривљени). Доказне информације од ових лица узимају се добијањем исказа. Код ове врсте доказа од превасходног значаја су проблеми опажања, запамћивања и заборављања сведока и окривљених, као и тактика добијања истинитог исказа. Тим питањима бави се поред криминалистичке тактике и судска психологија.

Стварни (материјални) докази настају у вези са извршењем кривичних дела у процесу међусобног деловања материјалних објеката или међусобног деловања извршиоца и жртве или извршиоца и материјалних објеката, при чему долази до преноса криминалистичких информација са једних на друге. Овде се среће пре свега проблематика настанка, откривања, фиксирања, вештачења материјалних

[155] У кривичнопроцесној литератури преовлађује став да је питање класификације доказа данас, када се примењује слободно судијско уверење, превазиђено. Соковић, С., Значење и оправданост класификације доказа у савременом кривичном поцесном праву, *ЈРКК*, број 2/1987. Од криминалиста, проф. Ж Алексић, заступа тезу да ове деобе немају своје оправдање ни са законског ни са логичког становишта. Међутим, сматра, да из практичних разлога, деоба на личне и стварне (материјалне) доказе изгледа најприхватљивија. *Криминалистика*, Београд, 1982, стр. 189. Према нашем мишљењу поједине поделе су од изузетног криминалистичког значаја.

носилаца доказних информација чиме се бави криминалистичка техника, тј. трасологија.

2) Подела на оригинарне и изведене доказе заснована је на критеријуму да ли се пред судом, у процесу доказивања налази носилац доказне информације (сигнал) који је одразио криминалистичку информацију приликом извршења дела, или сурогат, његова замена на којој је сачувана криминалистичка доказна информација фиксирана након извршења дела, зато што је оригинарни носилац доказне информације недоступан.[156]

Оригинарни докази, односно носиоци доказне информације су правило, с обзиром на то да пред судом треба да фигурирају управо они носиоци доказне информације који су настали приликом извршења кривичног дела и у вези са њим. Они су у правом смислу речи (оригинарни) извор доказа.

Изведени докази су копија доказне информације, формиране приликом извршења кривичног дела и у функцији његовог извршења. Они су нужно зло, и користе се у ситуацијама када се на други начин не може сачувати оригинарна доказна информација од пропадања. На пример, одражен траг обуће у снегу, блату, мокрој земљи, отисак прста који је остао на намештају у просторији у којој је извршена провална крађа. Да би се наведени трагови сачували од уништења, морају се одливати (мулажирати), а отисак прста пренети на дактилоскопску фолију, па потом упоредити са неутралним компаративним узорцима узетим од сумњивих лица. Мулажирани (одливени) отисци обуће узети са снега или мокре земље, фиксирани отисак прста на дактилоскопској фолији, или фотографисан отисак прста, изведени су докази, зато што су одразили и трајно обезбедили криминалистичку информацију са оригинарног носиоца, јер се оригинарна информација кратко време након извршења дела, заувек губи.

Задатак криминалистике је да развија методе најквалитетнијег преноса оригинарне доказне информације на копију, сурогат, с обзиром на то да увек постоји опасност неквалитетног фиксирања оригинарног трага, па самим тим и губитак доказне информације.

3) *Подела доказа на непосредне и посредне (индицијалне)* заснива се на критеријуму значења везе која постоји између доказа и одлучне чињенице, тј. чињенице коју треба доказати.[157]

Непосредни докази су *једнозначни*, тако да се о њиховом односу са одлучном чињеницом, односно *о њиховом значењу* не може планирати више верзија. На пример, изјава сведока очевица који наводи да је видео радњу извршења кривичног дела (како је окривљени забо нож у груди оштећеном) је једнозначна, и о њеном значењу не могу се постављати верзије. Проналажење отиска прста са унутрашње стране проваљене касе, за који је утврђено да припада лицу које нема никакав легалан приступ каси, представља једнозначну чињеницу (непосредан доказ) која може да значи да је настао управо и једино приликом извршења провалне крађе. Као што је речено, код непосредних доказа не могу се планирати верзије о њиховом значењу, али се морају планирати верзије о *њиховој истинитости* (да ли сведок очевидац говори истину, да ли лаже, или је у заблуди; да ли је пронађени отисак прста можда фалсификован).

Посредни или индицијални докази су вишезначни тако да се о њиховом односу са одлучном чињеницом *увек* мора планирати више верзија, односно морају се планирати и проверавати верзије о сваком од могућих значења. Изјава сведока

---

[156] Соковић, С., Значење и оправданост класификације доказа у савременом кривичном поцесном праву, ЈРКК, број 2/1987.

[157] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, 2. том, стр. 206 и даље.

који наводи да је видео окривљеног како трчећи напушта место извршења кривичног дела може се тумачити на више начина (можда је стварно извршио кривично дело; можда се уплашио да ће сумња пасти на њега, мада није крив, па је хтео да се што пре удаљи; можда његова журба нема никакве везе са кривичним делом). Отисак прста у просторији у којој је извршена провална крађа најчешће се може тумачити на више начина (можда је настао приликом извршења крађе, али можда са њом није ни у каквој вези).

Процес доказивања код индицијалног доказа је дужи него код непосредног доказа. Код њега се (за разлику од непосредног доказа) морају планирати верзије о његовом значењу, и исто као код непосредног доказа, морају се планирати верзије о његовој *истинитости* (да ли је индицијални доказ истинит или лажан).

Посредни (индицијални) докази могу бити у основи осуђујуће пресуде. Пресуда заснована на индицијалном доказу може се поредити са мозаиком, слагалицом у којој се сви елементи (делови, слагалице) уклапају чинећи целину, неконтрадикторну слику о учешћу окривљеног у извршењу кривичног дела.

4.5. ИНДИЦИЈЕ (ПОЈАМ, ПОДЕЛЕ, ДОКАЗНА ВРЕДНОСТ)

Индиције (или основи сумње, основи подозрења) јесу чињенице које указују на постојање кривичног дела, на ближу или даљу везу између тог дела и неког лица, на основу којих се може са мањом или већом вероватноћом закључити да ли је кривично дело извршено или није, каква је веза између одређеног (одређених) лица и кривичног дела, као и на друге околности значајне за разјашњавање кривичне ствари.

Криминалистичка делатност у преткривичном поступку пре свега, али и у кривичном, незамислива је без рада са индицијама. Најтежа кривична дела по правилу врше се потајно и без сведока, с обзиром на то да учиниоци настоје да након његовог извршења остваре "скок у таму" који се огледа у потајном припремању, извршењу, и уживању плодова кривичног дела, тако да су органи унутрашњих послова и судови неретко упућени да откривају, разјашњавају, а понекад и да пресуђују кривична дела једино на основу индиција.

Индиције се прикупљају свим оперативно-тактичким радњама (разговором са грађанима, специјалном опсервацијом, коришћењем пса трагача, рацијом итд.) и радњама доказивања, тј. истражним (судским) радњама (саслушањем окривљеног, увиђајем, вештачењем, претресом итд.).

Индиције представљају најразноврсније чињенице које могу да се поделе у неколико група.

1) Према околностима на које усмеравају криминалистичку делатност могу се поделити на оне које указују на постојање кривичног дела и на оне које указују на одређено лице као могућег учиниоца.

Индиције могу да указују на постојање кривичног дела (врсту дела, начин извршења, узроке који су погодовали или допринели његовом извршењу, могуће (типичне) мотиве из којих је дело могло да буде извршено, на време извршења дела, употребљено средство извршења итд.).

Индиције могу да указују на могућег извршиоца, и да олакшају његово откривање, проналажење, упознавање и идентификацију (нпр., на основу начина извршења могу се донети закључци о психичким особинама и стручним знањима учиниоца, на основу трагова може се извршити његова идентификација).

2) По својој природи, индиције се деле на материјалне, психичке и моралне.

Материјалне индиције чине криминалистичке информације које су одражене на материјалним носиоцима (предметима и траговима кривичног дела, ситуацији кривичног дела). Да би се "дешифровала" криминалистичка информација, у појединим случајевима је неопходно предузимање вештачења, док је у једноставнијим довољно логичко закључивање и опште стручно искуство (нпр., на лицу места пронађена је табакера која припада осумњиченом).

Психичке индиције представљају промене у понашању извршиоца, као и лица која имају било какву везу са кривичним делом или им је познато ко га је извршио.

Моралне индиције су врста психолошких, и темеље се на процени карактера осумњиченог или окривљеног. Заснивају се на анализи његовог ранијег понашања у сличним приликама као што је и била ситуација кривичног дела (раније вршио или осумњичен за иста или слична кривична дела) и на основу тога се покушава одредити вероватноћа извршења конкретног кривичног дела које се доводи у везу са њим.

Сматра се да је индицијални доказ потпун само када обухвата истовремено материјалне, психолошке и моралне индиције. Све оне заједно приказују догађај у целини: његову спољњу и унутрашњу страну. Без прве случај је погрешно одређен, без друге остаје необјашњен.[158]

3) По времену настанка, деле се на а) индиције које су настале пре извршења кривичног дела; б) индиције које се испољавају за време извршења кривичног дела и в) индиције које се испољавају после извршења кривичног дела.

а) Индиције које настају пре извршења кривичног дела сачињавају: 1) морална способност за извршење кривичног дела (индиција по карактеру); 2) мотив кривичног дела као индиција; 3) испољавање воље за извршење кривичног дела као индиција; 4) сумњиво понашање као индиција, дружење са лицима на рђавом гласу; 5) раније казне; 6) телесна и душевна својства подобна за извршење дела, знања, способност, занатско и стручно искуство, вештина и навике и 7) познавање извесних околности које нису свима познате или непознавање извесних околности које би морале да буду некоме познате.

б) У индиције које се испољавају приликом извршења кривичног дела улазе: 1) присутност на месту извршења кривичног дела; 2) посед средстава и оруђа кривичног дела; 3) телесне и душевне особине и карактеристике, навике, вештине, способности и знања; 4) карактер који је учинилац испољио приликом извршења кривичног дела као индиција; 5) познавање извесних околности које нису свима познате или непознавање извесних околности које би морале бити некоме познате и које су се испољиле приликом извршења кривичног дела; 6) мотив кривичног дела који се испољио приликом извршења и 7) учествовање у извршењу кривичног дела.

в) Индиције које се испољавају после кривичног дела су: 1) трагови кривичног дела на извршиоцу; 2) учествовање у делу; 3) користи од кривичног дела; 4) психичко дејство кривичног дела на учиниоца; 5) индиције по сумњивом понашању и 6) индиције по лошем правдању (контрадикције у исказу, лажан алиби и слично)[159].

4) По вредности коју имају у криминалистичкој делатности индиције се деле на: а) индиције као оријентационо-елиминационе чињенице и б) индиције са правним важењем, тј. доказном снагом (посредни докази).

---

[158] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 189.

[159] Водинелић, В.: *Криминалистика*, стр, 190–191; Kobovac, I.: *Kriminalistika*, Zagreb, 1960, стр. 98.

а) Индиције као оријентационо-елиминационе чињенице су незаменљиве у претКривичном поступку у фази криминалистичке контроле и криминалистичке обраде. Прикупљају их овлашћена лица органа унутрашњих послова у ванпроцесној делатности предузимајући оперативно-тактичке радње. На тај начин прибављене криминалистичке информације немају карактер доказа у правном смислу те речи, али имају непроцењив значај јер усмеравају криминалистичку делатност у одређеним правцима. На основу тако прибављених индиција могу да се планирају и проверавају различите криминалистичке верзије којима се објашњавају и утврђују могућа значења пронађених индиција. Већина пронађених индиција у претКривичном поступку има превасходно хеуристичку улогу помоћу које се трага за новим (до тада) непознатим носиоцима доказних информација које ће у кривичном поступку имати снагу доказа (нпр., коришћењем пса трагача дошло се до материјалних предмета носилаца доказних информација које ће бити обезбеђене доказним радњама, рецимо увиђајем)[160].

б) Индиције са доказном снагом (посредни докази) прикупљају се применом процесних (судских радњи) и представљају доказе у правном смислу речи. Процес доказивања помоћу индиција је другачији и дужи него помоћу непосредних доказа. За разлику од непосредног доказа који је једнозначан (нпр., изјава сведока очевица), индицијалан доказ је вишезначан, тако да је неопходно планирати и проверавати верзије о сваком од могућих значења. На другој страни свака индицијална чињеница посматрана изоловано, сама за себе, нема велику доказну вредност, управо због своје вишезначности. Зато се индицијални доказ гради повезивањем свих индиција у целину, њиховим узајамним анализирањем, проценом и вредновањем. Индицијални доказ је састављен доказ, који сачињава укупност свих индиција које заједно треба да чине мозаик, слику, целовито објашњење читавог кривичног догађаја. Овде се среће прелазак квантитета (могуће вишезначно објашњење сваке поједине индиције) у нови квалитет када све индиције заједно посматрано, граде целовиту доказну зграду, јер све оне у целини, искључују различита објашњења догађаја (верзије), и намећу само једно тумачење. Индицијални доказ је потпун само када се различита тумачења сваке индиције међусобно искључују и када остаје само једно, које логички не дозвољава планирање других верзија.

Доказивање помоћу индиција не одређује само *број* индиција у процесу њиховог међусобног упоређивања него и *квалитет (тежина)* сваке поједине индиције.[161] Већу доказну снагу има мањи број значајнијих индиција (тзв. *главне индиције*) које указују на ближу и јачу везу између кривичног дела и неког лица, него већи број мање значајних индиција (тзв. *споредне индиције*) код којих је та веза даља, слабија и мање специфична.[162]

У раду са индицијама, при формирању индицијалног доказа, запажа се неколико фаза. Прва фаза је откривање (уочавање) индицијалне чињенице, фиксирање доказним радњама и провера њене веродостојности. У другу фазу улазе анализа и процена значења индицијалне чињенице. Планирају се и проверавају верзије о њеним могућим значењима. Индицијална чињеница се посматра и проучава неодвојиво од других индицијалних чињеница и непосредних доказа. Трећу фазу сачињава анализа свих расположивих доказа и процена, да ли заједно граде систем, целовиту и једнозначну доказну зграду која искључује било које друго тумачење кривичног догађаја.

---

[160] Brack–Thomas, *Kriminaltaktik*, Stuttgart, 1983, стр. 19.
[161] Walder, H., *Kriminalistisches Denken*, Hamburg, 1975, стр. 111.
[162] Kobovac, I., *Kriminalistika*, стр.108.

Погрешно је мишљење да се директни докази сматрају вреднијима од индицијалних. Када се повежу са другим индиректним доказима, индиције у кривичном поступку поседују велику снагу.[163,164]

Доказна грађа је најквалитетнија када је сачињава систем, целина међусобно повезаних непосредних и посредних (индицијалних) доказа, и када се постојање одлучних чињеница установљава *комбинованим доказом*. О комбинованом доказу треба говорити када су за исту чињеницу, коју треба доказати, повезане различите врсте доказа. У вези са једном одређеном чињеницом саслушани су сведоци и вештаци, примењена објективна доказна средства, исправе и трагови.[165]

4.6. НАЈВАЖНИЈЕ ИНДИЦИЈЕ КОЈЕ СЕ СРЕЋУ У КРИМИНАЛИСТИЧКОЈ ДЕЛАТНОСТИ

4.6.1. Карактер као индиција

Под карактером се подразумева интегрисани систем особина које се манифестују првенствено у човековом односу према другим људима и његовом деловању на етичком плану, које дају препознатљив печат његовој личности и условљавају доследност у понашању, мишљењу и схватањима.[166] Да би се говорило о типичним карактерима учинилаца кривичних дела, треба се осврнути на типологију делинквената, с обзиром на то да указују на типичне криминалне оријентације, као трајнију криминалну усмереност која оставља печат и релативну доследност у њиховој антисоцијалној делатности.

Сви делинквенти деле се на 1) примарне (принудне) кривце; 2) пригодне, случајне, односно кривце из прилике и 3) кривце из навике. *Примарни (кривци из принуде*) не поседују психосоцијалну тенденцију ка вршењу кривичних дела. Они су кривично дело извршили (најчешће само једно у животу) под утицајем изразито неповољних спољњих околности дела (конфликтна ситуација великог степена, принудна ситуација, нехатни саобраћајни деликт). Ти учиниоци не могу се сврстати у одређену криминолошку категорију типичних делинквената, али могу у одређене психолошке типове просечне некриминалне популације (нпр., лица са ниским прагом толеранције на фрустрацију, жустри темпераменти, поводљиве личности).

Пригодни, случајни, односно кривци из прилике немају јасну криминалну оријентацију (што не значи да се неки од њих неће касније трансформисати у кривце из навике). Кривична дела врше једино ако им се за то укаже повољна

---

[163] Kobbelt, F., *Zur Stellung der sachlichen Beweismittel im Strafverfahren, Kriminalistische Beiträge*, Berlin, није наведена година издања, стр. 77.

[164] Постоје мишљења да је индицијама место само у преткривичном поступку, али не и у кривичном, да индиције нису докази. Ови аутори пишу: индиције и докази. Судска делатност би била неизводива без коришћења индицијалних доказа. Већина стварних доказа представља управо и једино индицијалне доказе. Ти исти аутори наводе да су стварни докази неми сведоци који су најпоузданији јер не лажу, а у општим излагањима унутар својих уџбеника и радова наводе: индиције и докази, експлицитно или имплицитно не признајући им карактер доказа, што је груба логичка грешка. У раду са индицијалним доказима могуће су грешке, али то није разлог за њихово непризнавање јер судска пракса не може без њих. Уосталом, могуће су, и дешавале су се, судске заблуде и у раду са непосредним доказима.

[165] Peters, K.: *Fehlerquellen im Strfprozess*, Karlsruhe, 1972, стр. 193–194; Водинелић, В., Научни проблеми на релацији доказни извор–доказ–доказивање у кривичном процесном праву, *Анали*, бр. 3–4/1994, стр. 296.

[166] Рот, Н., *Психологија личности*, Београд, 1969, стр. 58.

прилика (заборављена ташна у чекаоници, откључан ауто, пронађен новац на улици). Криминалитет им није стил живота и основно животно усмерење. Имају професију од које се издржавају. Немају јасно усмерену криминалну оријентацију. Неморалне су и асоцијалне личности, које страх од казне и извесна социјална сигурност, уздржава од дефинитивног окретања криминалитету.

Кривци из навике су лица са дефинисаном криминалном усмереношћу. То су антисоцијалне личности којима је криминалитет саставни део живота. За разлику од криваца из друге групе, они не чекају прилику за извршење кривичног дела, они је сами стварају. Кривци из навике најчешће се деле на: 1) *професионалне кривце*; 2) *кривце из страсти* (у које улазе и сексуални кривци као њихова најважнија подврста); 3) *политичке кривце*; 4) *агресивне, насилничке делинквенте* (насиље код њих нема примарно сексуалну основу као код сексуалних криваца) и 5) *патолошке делинквенте*.

Професионални делинквенти су најбројнија скупина и они се деле на *класичне имовинске учиниоце* и *криминалце белог оковратника* (извршиоце у области привредног и финансијског криминалитета). С аспекта организованости у групу или организацију професионални делинквенти се деле на *индивидуалце* који сами врше кривична дела (нпр., преваре, крађе, уцене, компјутерски криминалитет) и *организоване криминалце* (а унутар организација деле се на вође, силнике, лидере и чланове, послушнике). Професионални делинквенти се деле и на локалне, интерлокалне и међународне криминалце. Међу професионалним делинквентима запажа се и тзв. *чисти тип* (врше само једну врсту кривичних дела и често су специјалисти са дефинисаним *modusom operandi,* нпр., провалници у станове или специјалисти за сефове у банкама, крадљивци аутомобила, крадљивци и трговци украденим уметничким и историјским драгоценостима) и тзв. *мешовити тип* (врше различита имовинска кривична дела, сваштари, без јасно дефинисаног *modusa operandi*).

На основу анализе извршеног кривичног дела (објекта напада, начина извршења, употребљеног средства и осталих околности) могуће је планирати верзије о каквом је типу учиниоца у конкретном случају реч. Да ли је конкретно кривично дело извршио аматер, пригодни кривац или професионалац, и која криминална оријентација постоји код њега.

Свако кривично дело и околности које га обележавају упућује на карактер и могући тип учиниоца. Лукав и подмукао човек ће другачије извршити кривично дело, рецимо убиство него нагао и прек човек (и најчешће ће употребити различита средства извршења, нпр., пре ће се први определити за отров). С правом се каже, да свако у својој делатности, па и у криминалној, оставља снажан печат своје личности.

Индиција по карактеру (карактерна склоност за вршење сличних кривичних дела) *има оријентационо-елиминационо значење*. Она само грубо упућује на лица која су могла са већом вероватноћом од осталих осумњичених да изврше конкретно кривично дело. Доказно значење ове индиције је слабо.То што је осумњичени раније вршио иста или слична кривична дела, не мора да значи да је учинио и дело које се истражује, али указује на то да се осумњичени мора узети веома озбиљно приликом криминалистичке обраде. *Негативни суд о карактеру има нешто веће доказно значење него позитиван*.[167]

[167] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 212–213.

4.6.2. Мотиви кривичног дела као индиција

Мотиви кривичног дела чине психичке покретаче који су детерминисани спољњим и унутрашњим факторима и преломљени кроз призму личности вредносно-негативно оријентишу делатност, услед чега личност свој циљ остварује антисоцијалним деловањем. На формирање мотива утичу *унутрашњи фактори*, рецимо, потребе (нпр., потреба за лагодним животом), интереси, емоције (нпр., мржња, љубомора), нагони (нпр., сексуални нагон, нагон за самоодржањем који је услед страха формирао неадекватни мотив самоодбране који се испољио у прекорачењу нужне одбране) и *спољњи фактори* (нпр., провокација жртве, интерперсонални сукоб). Процес настанка мотива, односно његово формирање под утицајем актуелизованих потреба, назива се мотивациони процес. Мотиви су психолошка категорија која снажно усмерава личност ка одређеним представама о циљу, као могућим објектима задовољења актуелизоване потребе (у оквиру своје смисаоне, интелектуалне функције), и на другој страни утичу на динамику личности, подстичући вољу према жељеном циљу.

Процес формирања мотива кривичног дела није ни мало једноставан, и њега неретко карактерише "борба мотива". *Борбу мотива* обележава конфликт у свести одражених актуелизованих потреба, које се манифестују као неспојиве побуде и подстреци које карактерише постојање неопходности да се делује, али у различитим смеровима. Резултат те борбе је делатност или одустајање од делатности у складу са доминантом која се показала у највећој сагласности са личношћу учиниоца и спољњом ситуацијом дела. "Борба мотива" је по правилу најснажнија код првог извршења кривичног дела, када се личност учиниоца колеба између криминалне и социјално позитивне делатности. Та борба је веома сложена и она не обухвата само рационалну компоненту, која се састоји у одмеравању различитих подстицаја за и против који делују истовремено унутар личости. Она се бурно одвија и у склопу емотивног преживљавања конкретне конфликтне ситуације. Од етичких вредности, односно вредносних оријентација, зависи да ли ће победити подстицаји који гурају личност ка извршењу кривичног дела или они који је спречавају да то учини. Конфликт унутар личности који изазива "борба мотива" могу да опазе лица из њеног непосредног окружења као појачану напетост, одсутност, раздражљивост, бес, што може да буде од значаја као индиција приликом откривања учиниоца и разумевања кривичног дела. *Постојање "борбе мотива" карактеристично је за примарне кривце, кривце из страсти*, међутим, код криваца из навике (професионалних делинквената, на пример), по правилу не долази до "борбе мотива", јер негативне вредносне оријентације суверено владају њиховом личношћу.

Потребно је нагласити да људску делатност уопште, па и криминалну, по правилу не покреће само један мотив, већ више мотива који чине мотивациони сноп. *Мотивациони сноп* подразумева квалитативно повезивање већег броја мотива који покрећу делање личности у истом правцу и ка истом циљу. Што је сложенији однос учиниоца кривичног дела према објекту кривичног дела (у социјално-психолошком и емотивном смислу), то и криминалну делатност покреће већи број мотива. У оквиру снопа мотива могу постојати главни и споредни (побочни), ближи и даљи, садашњи и из прошлости. *Главни мотив* је носећи, а *побочни* подстичу и повећавају тежњу учиниоца ка остварењу циља. У случају постојања снопа мотива, учинилац може бити свестан доминантног мотива, а мање или нимало побочних.

Постоје различите *поделе мотива*. Мотиви се деле на *персоналне и ситуационе*, где се за критеријум поделе узима претежан утицај фактора који условља-

вају њихово настајање и указују на снагу криминалног потенцијала конкретног учиниоца. Подела мотива на *дуготрајне и краткотрајне* узима за критеријум временску дужину њиховог формирања. Мотиви се деле и на *поспешујуће и спречавајуће, главне и споредне*. С аспекта односа мотива према основним друштвеним вредностима, мотиви се деле на алтруистичке и егоистичке, социјалне и антисоцијалне, часне и нечасне. Криминалистички може да буде од значаја и подела мотива на *рационалне* (користољубиви мотив) и *ирационалне* (нпр., сујеверје је подстакло учиниоца на извршење кривичног дела). С аспекта интроспективног сагледавања и разумевања мотива кривичног дела, деле се на *свесне и несвесне*. Ови други се могу даље поделити на несвесне мотиве кривичног дела у ужем смислу (када учинилац није уопште свестан мотива извршења дела), погрешно тумачене мотиве и неадекватне мотиве (нпр., изврши се тешко кривично дело због безначајног повода)[168]. Мотиви кривичног дела могу се поделити и на *мотиве душевно здравих лица* (најчешће су рационални) и *мотиве душевних болесника*. Други се формирају под утицајем душевне болести (нпр., параноичар који пати од маније прогањања убија суседа за кога мисли да је његов прогонитељ; депресивни болесник убија своје дете да не би патило у овом неправедном свету; сексуални психопата врши садистичка силовања са мучењем или убијањем жртве).

Као покретачи криминалне делатности, у пракси се најчешће срећу: *користољубиви мотиви* (манифестују се на различите начине, и приликом извршења различитих кривичних дела – крађе, разбојништва, проневере, преваре, привредни и финансијски криминалитет, фалсификати, трговина наркотицима, па чак и шпијунажа – тако да је у сваком конкретном случају неопходно индивидуализовати и прецизирати овај мотив); затим *мотиви љубоморе*; сексуални мотиви; мржња, *освета* и пакост као мотиви; политички мотиви; мотиви одбране (стварни или умишљени) при прекорачењу нужне одбране, кривичних дела извршених у афекту; па чак и алтруистички мотиви (изврши се кривично дело из љубави према некој особи, другарства, сажаљења).

У криминалистичкој делатности је веома важно утврдити мотив кривичног дела. *Планирањем верзија о могућим мотивима* непознатог учиниоца конкретног кривичног дела, *сужава се круг потенцијалних извршилаца*. На почетку оперативне делатности неопходно је поставити питање: "због чега (зашто)" је кривично дело извршено? Одговором на то питање, односно планирањем верзија о могућим мотивима, добијају се јасни оријентири криминалистичке делатности. Постављање верзија о могућим мотивима кривичног дела у тесној је функцији са откривањем учиниоца, и у том смислу, код свих кривичних дела са непознатим учиниоцем, треба поставити и питање: *ко све може да има користи од извршења конкретног кривичног дела*?

Планирање верзија о могућим мотивима због којих је конкретно дело учињено, остварује се на основу изучавања кривичног дела. Анализирају се последице кривичног дела, објект напада (зашто је управо убијен Петар Петровић, ко би имао разлога да то учини, са ким је био у сукобу), начин извршења (велики број убодних рана указује на мржњу, односно освету, или на садистичко устројство личности непознатог учиниоца). Време, место извршења, средство извршења такође могу да укажу на могуће мотиве извршиоца (нпр., активиран динамит у кући оштећеног у време када није био у њој, може да представља упозорење нестрпљивог зајмодавца, или освету).

---

[168] Симоновић, Б., Несвесни мотиви кривичног дела, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 1–2/1992, стр, 101–116; Типови несвесних мотива кривичног дела, Анали Правног факултета у Београду, број 5/1994, стр. 546–560.

На почетку оперативне делатности, планирање верзија о могућем мотиву може да има велику хеуристичку вредност. Код већине кривичних дела која потичу из сложених и дуготрајних интерперсоналних односа учиниоца и жртве, верзије о томе ко је могао да има користи од извршења дела, указује на могуће извршиоце.

Изузетно је тешка, и криминалистичко-тактички најнеповољнија ситуација када се након извршеног првог захвата, не могу планирати верзије о могућем учиниоцу и његовим мотивима, када изгледа да је дело извршено без мотива и циља. У таквим ситуацијама, верзије о мотиву треба довести у везу са типичним верзијама о кривичном делу. На основу типичних верзија о мотивима извршења кривичних дела, могуће је планирање и вероватних верзија о мотивима из којих би конкретно дело било извршено. При планирању верзија о могућим мотивима треба се послужити и сазнањима о типологији делинквената. Постављајући верзије о могућим мотивима, обавезно треба одговорити на питање да у конкретном случају није посреди патолошки мотив. Треба поћи од сазнања да *оно што је психолошки несхватљиво, психопатолошки може да буде објашњиво*.[169]

Поред тога што представља значајну оријентационо-елиминациону индицију у преткривичном поступку, мотив је и индицијални доказ у кривичном поступку којим се објашњавају психички узроци извршења кривичног дела. Утврђивање мотива у кривичном поступку значајно је и зато што код неких кривичних дела представља квалификаторну околност која је елемент бића кривичног дела, односно улази у одлучне чињенице (нпр., код кривичног дела убиства из користољубља).

4.6.3. Воља као индиција

Постојање воље за извршење кривичног дела испољава се на више начина: усмено, у писаном облику, мимиком, пантомимом, гестикулацијом, радњама које указују на постојање одлуке за извршење.

Усмено испољавање воље за извршење кривичног дела је разнолико. Неискусни, темпераментни, кривци, који нису лукави и подмукли, често су склони *претњама* које упућују оштећеном и лицима из своје блиске околине. У темпераменту нашег народа је да воли да прети и да се размеће тиме. Претња је веома интересантан психолошки и криминалистички проблем. Ако иза претње уследи дело, она јасно упућује на могућег учиниоца и његове мотиве. Међутим, ствар није тако једноставна. Човек који је чврсто решио да изврши дело најчешће се не размеће овим самоиздајничким намерама, за разлику од оног који се још колеба. "Неки пут човек каже по дело значајне речи још у време кад се није чврсто ни одлучио на дело. Уколико се више колеба, утолико га све више нешто гони, да се другом искаже; ко је, напротив, чврсто решен, никада не говори много. Из многог причања може се закључити, да се дотични још колеба у себи. Одважна је била реч, јер није било дела."[170] У великом броју случајева претња је психолошки сигурносни вентил у "афективном парном лонцу".[171] Испољена претња представља само оријентационо-елиминациону индицију коју не треба занемарити, али ни преувеличати. Било је случајева у пракси, од којих су се неки завршили и судском заблудом, да је један ватрено претио, а кривично дело извршио други који је ћутао и није се непромишљено одавао.

---

[169] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, стр. 231.
[170] Вајнгарт, А., *Криминална тактика*, Београд, 1905, стр. 167.
[171] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 228.

Треба узети у разматрање *временски размак између испољене претње и извршеног дела*. Уколико је време краће и вредност ове индиције се повећава. Протеком времена жеља за делом слаби. Међутим, било је и супротних случајева у пракси, нарочито код психопата. Годинама су чекали извршење кривичног дела, како би се претња заборавила.

Криминалци испољавају вољу за извршењем кривичног дела и тако што траже помагаче, јатаке, преговарају са њима усмено или телефоном, хвале се или поверавају себи блиским лицима. Психолошки је веома тешко чувати тајну само за себе. Примењујући криминалистичко-информативну делатност, информативна распитивања, може се доћи до ове индиције.

Писмено испољавање ове индиције огледа се у томе што криминалци могу да воде дневник, да праве забелешке и планове док припремају кривично дело.

Воља за извршењем кривичног дела може се испољити и радњама учиниоца. На постојање воље могу да укажу радње припремања, набављање и држање у свом поседу оружја и средства извршења (нпр., набавка отрова), распитивање о неким детаљима који су значајни за извршење дела (нпр., о навикама потенцијалне жртве).

Индиција испољавања воље за извршење кривичног дела у преткривичном поступку појављује се као оријентационо-елиминациона индиција, међутим, уколико је добро поткрепљена другим доказима, она има велики значај и у кривичном поступку јер указује на снагу умишљаја, евентуалну упорност и криминални потенцијал учиниоца. Она се може вредновати и као околност приликом одмеравања казне (најчешће као отежавајућа).

4.6.4. Професионалне навике, знања, вештине, телесна својства као индиција

Приликом извршења кривичних дела, учиниоци несвесно, без размишљања, примењују раније стечена професионална знања, навике или вештине. Уколико се на основу начина извршења, трагова кривичног дела или других околности може закључити да учинилац конкретног кривичног дела поседује одређене способности, стручна знања, психичке карактеристике или навике, то може бити значајна оријентационо-елиминациона индиција која ће помоћи у трагању за непознатим извршиоцем. На пример, приликом проваљивања у објекте поједини учиниоци се специјализују за отварање брава, други за напад на дрвени део врата, трећи за стаклене површине, четврти ускачу преко крова и балкона итд. Анализом кривичног дела може се закључити да је непознати учинилац био леворук, да је физички снажан (сам је померао тешке предмете), односно да је витак и спретан (у стан је ушао тако што се уз олук успузао до балкона или крова и ушао кроз мали отворен прозор таолета итд.).

4.6.5. Индиција познавања извесних околности које нису свима познате или непознавање околности које би морале да буду познате одређеним лицима

Индиција има велику оријентационо-елиминациону вредност јер указује на то да је учинилац кривичног дела познавао (односно није познавао) извесне околности које су познате одређеном (малом) кругу људи. Рецимо, разбојнички напад је извршен над оштећеним у моменту када је код себе имао доста новца (нпр., тог дана је продао аутомобил). Уколико су дотичне околности биле познате

мањем броју људи, утолико је вредност ове индиције већа, па треба утврдити, што је могуће прецизније, круг људи којима су конкретне околности биле познате. "Снага те индиције расте са интензитетом тајне, која може да буде лична, приватна или службена, пословна, војна, политичка итд. Неки пут се дешава да је кривац познавао раније стање ствари, али су му непознате промењене околности. И то га управо одаје".[172]

У практичном раду са овом индицијом треба бити веома опрезан јер се може догодити да кривац који се детаљно спремао да изврши одређено кривично дело, и дуже време опсервирао понашање жртве или објект напада, на тај начин самостално, без везе са лицима из окружења оштећеног, дошао до података који нису свима познати и које је искористио за извршење дела. Уколико би се занемарила та могућност, могли би се донети погрешни закључци, а истраживање упутити у погрешном правцу.

Индиција има и значајну доказну вредност у кривичном поступку.

4.6.6. Индиција психичког деловања кривичног дела на учиниоца

Поред тога што учинилац извршењем кривичног дела, остварује промене у спољњем свету које се манифестују у последици, и он сам, односно његова психа и личност, трпе значајне промене које су предмет интересовања више наука. За криминалистику су од посебног значаја промене које се манифестују у психи, па самим тим и у понашању учиниоца кривичног дела, које се појављују као последица сложених психолошких процеса и преживљавања учиниоца, и које указују на постојање евентуалне везе између кривичног дела и неког лица као могућег извршиоца. Индицију психичког деловања кривичног дела на учиниоца чине три саставна елемента: а) свест о томе да је баш он извршио кривично дело; б) осећање кривице (виности) и в) страх од казне.[173] Код примарних криваца, кривача из страсти, нехатних учинилаца, лица која нису окорели криминалци, индиција психичког деловања кривичног дела на учиниоца садржи све наведене елементе који се испољавају различитим начинима и интензитетом. Међутим, окорели, професионални криминалци, повратници немају осећај кривице и грижу савести, и код њих се манифестују само први и трећи елемент ове индиције. Код њих се ова индиција манифестује другачије него код прво поменутих категорија криваца, а испољава се поред постојања страха од казне (на основу чега предузимају радње којима спречавају откривање) и хвалисањем у својој криминалној средини, с обзиром на то да се они својим делима поносе и препричавају успешне акције и подухвате. Због тога је значајно да се врши стално криминалистичко-информативно покривање лица из криминалних средина, преко вигиланата и информатора, или особа са којима се ови криминалци друже (љубавнице, проститутке, кафански радници).

Код криваца, који још нису постали окорели криминалци, после извршења кривичног дела, настаје унутар њихове личности конфликт, борба, која се испољава на једној страни у грижи савести због учињеног дела које се коси са системом њихових моралних вредности и дотадашњег начина живота, и на другој у нагону за самоодржањем који гони личност на предузимање радњи прикривања дела и спречавања откривања и осуђивања. Услед овог, унутар психолошког конфликта, у понашању извршиоца кривичног дела, може се запазити читав низ

[172] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 246.
[173] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 262.

специфичних и различитих промена које представљају испољавање индиције психичког деловања кривичног дела на учиниоца. Код кривца се јавља душевни немир који се изражава у промени *психомоторике* због чега је стално напет, раздражљив, неретко мења место боравка, стално путује, избегава људе и не може да се скраси на једном месту. Његова *интересовања* усмеравају се ка кривичном делу, које га потпуно заокупља: распитује се код сведока и других људи шта је откривено, да ли се сумња на некога, намеће своје верзије и тумачења са циљем да сугерише погрешна решења, утиче на сведоке (чак им и прети и шаље анонимне поруке), покушава да сазна докле су у истраживању дошли органи гоњења. *Мењају се његове дотадашње навике и уобичајени начин понашања:* постаје немаран према обавезама, неуредан је, одаје се алкохолу, лаком животу.

Веома је важно нагласити да се ова индиција испољава и у *повратку учиниоца на место злочина*[174] и среће се повремено код најтежих кривичних дела: убистава, тешких силовања, паљевина, понекад и код тешких облика разбојништва. Услед немогућности да издржи неизвесност, гоњен радозналошћу и страхом (као и сложеним спектром подсвесних мотива) учинилац се враћа на лице места у жељи да сазна да ли је кривично дело откривено, да није можда остао неки траг који може да га ода. Кривац се враћа на лице места у време вршења увиђаја и међу окупљеним грађанима пажљиво мотри вршење увиђаја, а понекад и помаже приликом уклањања последице кривичног дела. По правилу, његово понашање одступа од понашања осталих лица (нервозан је, у грчу је, поглед му није миран, као код осталих посматрача, могуће је на њему приметити свеже трагове кривичног дела). Након извршеног увиђаја, враћа се на лице места. У криминалистици се истиче да лице места, код капиталних деликата, "магнетном привлачношћу" вуче према себи учиниоца кривичног дела. Због тога, приликом вршења увиђаја, један члан увиђајне екипе треба пажљиво да мотри понашање присутних грађана. Након обављеног увиђаја лице места би требало извесно време потајно надзирати.[175]

У криминалистичкој пракси испољавање ове индиције користи се тако што се потајно непосредно или посредно (преко поузданих лица) опсервирају осумњичени и уочавају промене у њиховом понашању.

Испољавање индиције може се уочити и приликом вођења информативног разговора са осумњиченим (у оквиру полицијског саслушавања). Услед страха од откривања и свести о виности, кривци (они који нису професионалци) црвене, збуњују се, замуцкују, дрхте, зноје се, или су претерано сервилни, дају противречне и бесмислене одговоре. Овде треба бити опрезан приликом доношења закључака о виности која се испољава наведеним реакцијама, зато што понекад и невино окривљени, услед страха и форензичке збуњености, може да се понаша као и стварни кривац. Да би се разрешила ова дилема, у оквиру саслушања у преткривичном поступку може бити од користи примена тзв. "теста виности" о чему ће бити речи у делу текста о Леонхардовој методи симптоматске слике.

Некад је корисно да се плански *појача испољавање индиције кривичног дела на учиниоца.*[176] То се постиже ако се осумњиченом јасно стави до знања да се сумња на њега; ако се он прати и то тако да примети (тзв. "јапанско праћење"); уколико му се стави до знања да са њим о делу "необавезно" разговара управо полицајац.

---

[174] Водинелића, В., *Криминалистика*, четврто и пето издање, стр. 265–278.

[175] У иностраној литератури се наводи (са конкретним примерима из праксе) да убице понекад гоњене несвесним побудама, присуствују чак и сахрани своје жртве или више пута обилазе њен гроб.

[176] "Иследник ће радити слично као хајкач, који лупа по жбуњу да би расплашио дивљач када хоће да је истера ради лова". Вајнгарт, *Криминалистичка тактика*, стр. 174.

Као подврста, начин испољавања, индиције психичког деловања кривичног дела на учиниоца среће се и *индиција лошег правдања* (лажан алиби, контрадикторна одбрана) и *индиција сумњивог понашања.*

Индиција има велику оријентационо-елиминациону вредност у преткривичном поступку. У кривичном поступку има доказну вредност, третира се као понашање учиниоца после кривичног дела, указујући на његов однос према делу и може се, у зависности од испољавања, вредновати приликом изрицања санкције као олакшавајућа или отежавајућа околност.

4.6.7. Присутност на месту извршења кривичног дела као индиција

Присутност на месту извршења кривичног дела као индиција има значајну оријентационо-елиминациону вредност, с обзиром на то да лица која су била присутна непосредно пре извршења кривичног дела, за време извршења и непосредно после тога на лицу места или у његовој близини реално улазе у круг могућих извршилаца. Да би се ова индиција могла искористити неопходно је претходно знати тачне одговоре на златна питања криминалитике – где и када. Уколико се са већом тачношћу може одредити време извршења кривичног дела (под условом да је место познато) индиција има већу снагу (вредност). Сва лица код којих постоји ова индиција, улазе у круг сумњивих, и треба детаљно проверити разлог њихове присутности на лицу места. Доказна снага индиције зависи од логичке и психолошке убедљивости објашњења осумњиченог. С друге стране, што је мањи број присутних, индиција има већу снагу.[177] Треба имати у виду, да не мора да значи, уколико је неко лице примећено на месту извршења кривичног дела, да оно мора да буде и извршилац, с обзиром на то да је оно могло бити присутно у близини лица места случајно и независно од дела. На другој страни, прави учинилац можда није примећен, или је био прерушен. Значајно је утврдити круг лица која су била присутна на лицу места и зато што се међу њима могу пронаћи и значајни сведоци.

Присутност на месту извршења кривичног дела доказује се изјавама сведока и оштећених, стварима однетим са лица места или донетим на њега, траговима (нпр., отиском прста), коришћењем пса трагача.

4.6.8. Предмети остављени на лицу места и предмети прибављени извршењем кривичног дела као индиција

Неретко се на месту извршења кривичног дела или у његовој близини могу пронаћи разни предмети (документи, нпр., лична карта, пропуснице; одевни предмети, нпр., капа, рукавице; средства извршења; предмети за личну употребу, нпр., упаљач, табакера, лек, наочаре). Проналажењем тих предмета постављају се кључна питања: а) да ли они припадају можда извршиоцу кривичног дела и б) како доћи до власника тих предмета (који је можда извршилац кривичног дела). Анализом дотичног предмета могу се донети оквирни закључци: о лицу које је конкретни предмет користило (пол, године живота, евентуално локално или национално порекло, занимање, навике, болести или мане (нпр., физичке); о произвођачу (пореклу) предмета; његовој старости или истрошености. Конкретни предмет треба показивати лицима за која се претпоставља да могу да кажу нешто

[177] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 231.

о власнику (нпр., на лицу места је остао упаљач, који је показиван конобарима у граду, и на тај начин се дошло до лица које га је изгубило приликом извршења кривичног дела). Понекад се слика предмета објављује и у штампи.

Треба имати у виду да лукави кривци намерно остављају туђе предмете на лицу места, како би оперативну делатност усмерили у погрешном правцу (на невина лица).

Индиција има значајно оријентационо-елиминационо значење у преткривичном поступку. У кривичном поступку, њена доказна вредност може бити значајна, уколико је поткрепљена другим индицијама и непосредним доказима. Уколико се докаже да предмет припада окривљеном, и да нема другог објашњења његовог присуства на лицу места, осим приликом извршења кривичног дела, индиција је значајна карика у доказном ланцу.

Неретко се предмети који су припадали лицу места (нападнутом објекту, оштећеном лицу) могу, нпр., прегледом превозних средстава, претресом, пронаћи код осумњичених особа, што указује на та лица као могуће извршиоце. То могу да буду пре свега ствари које су прибављене кривичним делом. Потребно је у таквим случајевима обавезно утврдити (доказати) везу између кривичног дела и тих лица. У сваком случају, проналажење предмета прибављених кривичним делом води до извршиоца.

Да би се дошло до предмета прибављених кривичним делом, и уз помоћ њих открио извршилац, неопходно је надзирати сва места на којима се може трговати украденим стварима (бувље пијаце, залагаонице, старинарнице, па чак и бутици и приватне продавнице). У начелу треба надзирати све објекте и трговачке локације на којима се продаје роба која нема јасно документовано порекло.

4.6.9. Учествовање у извршењу кривичног дела као индиција, односно физичко дејство кривичног дела на учиниоца као индиција

После извршења кривичног дела на учиниоцу могу да остану трагови који указују на непосредну везу између учешћа у извршењу кривичног дела и њега. Примера ради, код насилничких кривичних дела жртва се често грчевито брани, задаје повреде учиниоцу, гребе га, удара, гризе, откида му власи косе, делове одеће који остају чврсто стегнути у њеним рукама и за време увиђаја се могу пронаћи дајући сигурне оријентире за даље трагање (нпр., у рукама силоване и убијене жене понекад се може пронаћи комад тканине који је истргнут са учиниочеве одеће или дугме са његове кошуље). У манжетнама од панталона учиниоца, ципелама, на одећи, често се могу пронаћи специфични трагови који несумњиво указују на то да су настали једино приликом учешћа у извршењу кривичног дела (нпр., опиљци изолације од касе, односно сефа који је провалљен).

Код свих насилничких кривичних дела, код којих долази до непосредног контакта између учиниоца и жртве, долази до међусобног преноса трагова на основу којих се може утврдити идентитет или нека општа обележја.

Од посебне важности су *трагови који остају испод ноктију жртве или учиниоца*. Прљавштина испод ноктију, као веома значајна индиција о учешћу у извршењу кривичног дела, остаће неискоришћена уколико се не скине и пошаље на вештачење, и не би се смела запостављати у пракси као што се то обично чини. Препоручљиво је да се код свих кривичних дела из области насилничке делинквенције, провалних крађа, тероризма, свих врста фалсификовања, као и код других кривичних дела код којих се може претпоставити постојање ових трагова,

свим осумњиченима обавезно очисте и исеку нокти. Они се чисте дрвеним штапићима, секу обичним маказама (под лупом) и садржај одлаже у епрувете (за сваки прст посебна епрувета). Узети материјал, са записником о начину узимања и потписом сведока који су присуствовали радњи узимања материјала, шаље се на анализу. Ти се трагови и после дужег времена могу пронаћи испод ноктију. У криминалистичкој пракси регистровани су случајеви да се, нпр., крв убијеног, испод ноктију убице, пронашла и после десет дана од извршења кривичног дела.

Доказна вредност индиције је различита и зависи од специфичности конкретног случаја. На једној страни зависи од логичности објашњења које је дао окривљени (његова објашњења треба детаљно проверити), и на другој, од везе и непоновљивости конкретног трага и кривичног дела (његових специфичности).

4.6.10. Трагови извршења кривичног дела као индиција

Једна од промена у спољњем свету које настају извршењем кривичног дела јесу и трагови кривичног дела. Трагови кривичног дела могу се пронаћи на *месту извршења дела*; *на учиниоцу* (који су са места извршења прешли на њега или одећу и обућу коју је носио приликом извршења, нпр., земља са места на коме је извршио насилничко кривично дело; или трагови који су са жртве прешли на извршиоца, нпр., микро и макро влаканца са одеће жртве, прешла на одећу извршиоца); *на жртви* (трагови који су са учиниоца или његове одеће прешли на жртву или њену одећу); или *на неком другом месту* (нпр., на путу доласка на лице места или одласка са лица места).

После извршења кривичног дела остају различити трагови (отисци папиларних линија, трагови обуће, биолошки трагови, трагови кретања учиниоца на лицу места, трагови доласка и одласка, трагови борбе, трагови који указују на начин извршења) тако да је њихова доказна вредност, веза између њих и кривичног дела и одређеног лица као могућег извршиоца веома различита.

Трагови могу да указују на присутност одређеног лица на месту извршења, и самим тим представљају индицију присутности на месту извршења. Њихова доказна снага, веза која указује на однос између њих и кривичног дела зависиће од тога да ли осумњичени односно окривљени може да пружи логичко и прихватљиво објашњење свога присуства на лицу места. Уколико је то у стању да учини, односно уколико се докаже да је конкретни траг могао да настане једино у време и приликом извршења дела, доказна вредност конкретног трага биће велика. На пример, отисак прста пронађен на лицу места који припада осумњиченом или окривљеном могао је да остане приликом извршења кривичног дела, али и независно од њега. Сам положај трага, може да укаже на начин настанка (нпр., да је настао једино приликом извршења дела).

Трагови присутности на лицу места могу бити подобни *за идентификовање оставиоца* (нпр., трагови отисака папиларних линија), или се на основу њих може утврдити само *групна припадност* (висина, пол, навике, професија, биолошке и евентуално психичке особине оставиоца), а онда се на основу њих трага за власником. Код трагова присутности треба доказивати две групе околности; а) идентитет оставиоца и б) постојање везе између оставиоца, трага и извршеног кривичног дела. Уколико се докаже постојање ових двеју група околности, доказна вредност такве индиције је велика.

Већу доказну вредност (односно једноставнији је и краћи пут доказивања) имају трагови који указују на извршење кривичног дела, односно на учешће у њему (трагови борбе, трагови који указују на начин извршења). Код тих трагова по-

требно је прецизно утврдити оставиоца, и начин настанка (треба искључити настанак који није у вези са извршењем кривичног дела).

4.6.11. Поседовање средстава извршења кривичног дела као индиција

Поседовање средстава, оруђа и оружја извршења кривичног дела представља веома значајну индицију која налаже планирање верзије да је власник (држалац) истовремено и извршилац кривичног дела. Веза између средства извршења и кривичног дела је директна. У тим случајевима *треба доказивати, пре свега, да је кривично дело извршено управо конкретним средством*. То се постиже вештачењем (нпр., механоскопским вештачењем код хладног оружја и оруђа, рецимо провалничког), балистичким вештачењем код ватреног оружја; вештачењем трагова сепарације и преноса са објекта напада на средство извршења (крвне мрље, ткиво коже, влаканца од одеће). *Затим треба утврдити и доказати везу између осумњиченог и средства извршења* (нпр., крвави отисци његових прстију пронађени су на дршци од секире којом је извршено убиство). Треба бити веома опрезан при доношењу закључака, јер лукави кривац може да се послужи оруђем или оружјем које припада другом лицу, као средством извршења кривичног дела, а након тога га неопажено врати. Уколико се искључи могућност подметања средства извршења, ова индиција има, заједно са другим доказима, велики значај јер доказује да је окривљени извршио кривично дело.

4.6.12. Остале индиције које се срећу у криминалистичкој пракси

Поред приказаних, у криминалистичкој пракси могу бити од значаја и друге индиције: нпр., начин извршења као индиција, раније казне као индиција, дружење са лицима на злу гласу, лоше владање, које улази у подврсту индиција по карактеру; неизвестан начин живота, односно непрестано тумарање (и путовања) као индиције да се лице издржава од криминала; позивање на умрле и оне који се не могу саслушати као сведоци и немогућност доказивања алибија као индиција.

4.7. ИНДИЦИЈАЛНЕ МЕТОДЕ ПРИ ОТКРИВАЊУ И ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНИХ ДЕЛА

У криминалистици су разрађене три методе за откривање непознатих учинилаца на основу индиција[178]: 1) метода елиминисања при откривању учиниоца појединог кривичног дела; 2) метода откривања непознатог учиниоца по начину извршења у случајевима понављања кривичних дела (коришћење МОС методе) и 3) метода састављања листа индиција за више кривичних дела и за више осумњичених лица како би се пронашао стварни извршилац.

[178] Ове методе је први у свету приказао Вајнгарт у књизи: *Криминална тактика*, Београд, 1905, стр. 106–112. У домаћој криминалистичкој литератури тим питањем бавио се Владимир Водинелић, *Криминалистика*, стр. 194–202. Текст у уџбенику темељи се на њиховим радовима.

4.7.1. Метода елиминисања при откривању учиниоца појединог кривичног дела

Велики број кривичних дела, пре свега најтежих, врши се без сведока. У таквим ситуацијама криминалистичку делатност треба темељити на индицијама уз помоћ којих ће се на посредан (околишан) начин доћи до кривца. Након сазнања за постојање кривичног догађаја, неопходно је, у складу са овом методом, поставити и наћи одговоре, на три криминалистичко-тактичка питања:

1) Шта се десило (да ли кривично дело постоји или не постоји)?
2) Шта обележава (означава) извршиоца?
3) Да ли је осумњичено (окривљено) лице стварни извршилац кривичног дела?

1) При тражењу одговора на прво питање: *шта се десило*?, потребно је поставити *криминалистичко-тактичку диференцијалну дијагнозу* и утврдити кривичноправни значај (садржај) конкретног кривичног догађаја. На основу анализе последице кривичног дела, мора се одговорити на питање да ли у конкретном случају постоји кривично дело. Ако дело постоји, треба утврдити о коме је реч. У највећем броју случајева није тешко одмах закључити, након опажања последице, да је у конкретном случају у питању кривично дело (нпр., пронађен је леш унакаженог човека или жене). Међутим, има случајева када то није могуће утврдити одмах, на основу опажања. Тада се мора поћи од планирања типичних верзија у погледу могућих одговора на "златно питање" криминалистике *шта се десило*. На пример, уколико се пронађе мртав човек типичне верзије, које би се поставиле на почетку биле би: 1) у конкретном случају је реч о насилној смрти, тј. убиству које је умишљајно или нехатно; 2) у конкретном случају у питању је несрећни случај (оклизнуо се на лед, пао је, и приликом пада, нпр., ударио је главом о ивичњак тротоара); 3) у конкретном случају реч је о самоубиству (нпр., скочио је са надвожњака који се налази изнад места налажења леша, а смрт је наступила тако што је главом ударио у бетон, о ивицу). Уколико би се проверавањем типичних верзија (сваке понаособ) закључило да у конкретном случају није посреди кривично дело, већ да је у питању самоубиство или несрећни случај (задес), престало би се даље радити на том случају, јер нема обележја кривичног дела. Ако би остала било која сумња да у конкретном случају постоји кривично дело, нпр., ни после првог захвата није јасно да ли је реч о самоубиству или убиству, отворила би се криминалистичка обрада која би имала задатак да децидирано одговори на ту дилему (утврђивање тачног узрока смрти обдукцијом, утврђивање душевног и физичког здравља умрлог, евентуалног мотива за самоубиство, евентуалног мотива за убиство итд.). Уколико би се тражењем одговора на прво златно питање криминалистике *шта се десило* поставила криминалистичко-тактичка дијагноза да је у конкретном случају у питању кривично дело, прешло би се на тражење одговора на остала два питања.

2) У тражењу одговора на друго питање: *шта обележава, означава, односно карактерише непознатог извршиоца,* треба поћи од анализе кривичног дела, то јест свих пронађених индиција (околности) које указују на објективну и субјективну страну дела, и то тако што ће се планирати и проверавати верзије у вези са значењем сваке индиције, имајући у виду тражење одговора на свих девет златних питања криминалитике. У процесу проверавања постављених верзија, елиминишу се оне верзије о значењу појединих индиција, које се не подударају са утврђеним чињеницама.

Када се планирају верзије о могућем извршиоцу, треба *поћи од принципа максималног броја осумњичених лица*. У тај списак (који треба сачинити у писаној форми) треба уврстити сва лица на која указује било која пронађена индиција, односно основи сумње. На пример, треба уврстити сва лица која су имала мотив, која су испољила вољу за извршењем дела, која имају карактер који се испољио извршењем дела, код којих се примећује индиција психичког деловања дела на учиниоца, која поседују средство извршења, која су познавала околности које су биле познате и учиниоцу, код којих су примећени трагови кривичног дела итд. Мада се унапред зна да сва лица која су на списку осумњичених нису могла да изврше кривично дело, овај начин је једино исправан, јер уколико се правилно примени, обезбеђује да стварни кривац не остане изван круга обрађиваних лица. С обзиром на то да се делатност криминалистичке обраде одвија нејавно, уколико се правилно спроводи, не може да нашкоди невином осумњиченом. Када се не би применио принцип максималног броја осумњичених, могло би се десити да се стварни кривац не обухвати одмах криминалистичком обрадом, што може да буде кобно по утврђивање истине, а још више по невиног осумњиченог.

Примењујући принцип састављања листе максималног броја осумњичених, догодиће се да на највећи број лица указује само једна или неколико индиција (имали су мотив за дело, зато што су били у лошим односима са оштећеним; неки имају карактерну склоност за вршење ових дела – раније казне; познавала су специјалне околности које су биле познате извршиоцу; не могу да наведу тачан алиби), међутим, у односу на одређеног осумњиченог постоји више индиција које се могу довести у везу.

После приказаног поступка, елиминисаће се са списка сви они на које указује мали број индиција (основа сумње), а криминалистичка обрада ће се усредсредити на осумњиченог (или на више њих уколико се планира верзија о саучесништву) на кога (или које) указује већи број индиција (више основа сумње)[179]. При процесу елиминације осумњичених, треба узети у разматрање не само број (квантитет) индиција, већ и њихов квалитет. Понекад мањи број, али високо специфичних индиција има већу доказну снагу, него већи број мало специфичних. На пример, индиција учетвовања у делу има већу вредност од индиција по карактерној склоности и индиција лошег владања заједно. На другој страни, специфични склоп конкретних околности, може појединој индицији да повећа вредност више него што је она има у уобичајеном склопу веза.

Циљ криминалистичке обраде, након извршене елиминације, јесте да све основе сумње које указују на једног осумњиченог, провери и покуша да повеже у систем. Фокус криминалистичке обраде се тада усмерава на осумњиченог, покушавају се пронаћи нове индиције или чињенице које ће у кривичном поступку имати карактер непосредних доказа. Потом се анализира значење постојећих индиција (планирају се и проверавају верзије којима се покушава објаснити значење сваке појединe индиције али и свих заједно). Појединe индиције (основи сумње) повезују се у целину која ће дати нови квалитет (основану сумњу).

3) *Треће питање је: да ли је осумњичени и стварни извршилац кривичног дела*? Проверавају се и позитивно утврђују чињенице. Не може се неко сматрати кривим, само зато што је након елиминације других, остао једини на списку. Потребно је позитивно утврдити везу осумњиченог са кривичим делом. Треба одговорити на питање *да ли осумњичени има особине (знања, карактеристике) које*

[179] Треба имати у виду да су саучесници могли да поделе улоге, што утиче и на индиције које могу да указују на сваког појединачно. На пример, код наручених убистава, само наручилац има мотив директно усмерен према убијеном, али и чврст алиби. Непосредни извршилац, убица, по правилу је професионалац, нема ништа лично против жртве, убија само због пара које му је обећао први.

је показао извршилац кривичног дела? Постављање овог питања налаже критичан однос, преиспитивање раније примењеног метода елиминације.

4.7.2. Метода откривања непознатог учиниоца по начину извршења (коришћење МОС методе)

Једна од веома значајних области криминалистичке делатности у преткривичном поступку јесте разоткривање криминалитета криваца из навике, јер их карактерише склоност ка понављању кривичних дела, што указује на њихову појачану друштвену опасност. Понављање кривичних дела неминовно, код великог броја криваца из навике, условљава диференцирање криминалне усмерености ка одређеним врстама кривичних дела, што за собом повлачи специјализацију.

Специјализацијом своје *криминалне активности*, која се огледа у понављању начина извршења кривичних дела (или одређених сегмената), односно испољавању неких особености личности, ствара се основа за примену криминалистичких метода њиховог разоткривања. На први поглед појављује се парадокс који се састоји у томе, да би криминалац био успешан, мора да усаврши свој начин извршења, што значи мора да се специјализује. Специјализација у примени усавршеног начина извршења кривичних дела доводи га до успеха, а истовремено оставља у извршењу траг његове индивидуалности, на основу којег може да буде "препознат" и разоткривен. Како се истиче у криминалистици злочинац постаје жртва властитог начина извршења.[180]

Стручни израз, за начин извршења кривичних дела, јесте *modus operandi*. Према мишљењу неких савремених аутора појам *modus operandi* не обухвата само особености (карактеристике које се понављају) саме радње извршења кривичног дела у оквиру исте врсте дела. Према класичном схватању овог појма, које је знатно превазиђено, *modus operandi* криваца из навике, пре свега специјалиста професионалаца, подразумева понављање извршења радње истог кривичног дела увек на исти начин (нпр., један се специјализује за вршење провалних крађа само одвијањем цилиндра на бравама; други напада дрвени део браве; трећи се специјализовао да продире у станове ускакањем преко балкона, прозора или крова; четврти проваљује у банке нападајући искључиво сефове; пети напада банке вршећи разбојништва итд.).

Класично схватање *modus operandi* система темељи се на класичном учењу о *персеверанци* под којом се подразумевају упорност и привржености кривца извршењу истог кривичног дела, и то увек на исти начин.

Према савременом схватању *modus operandi* је сложен систем, који не обухвата само *радњу извршења* која се понавља у оквиру исте врсте дела, већ читав комплекс околности, од којих многе остају константне, чак и када учинилац мења врсту кривичних дела.[181]

Савремено схватање *modusa operandi* темељи се на измењеном тумачењу *персеверанце* под којом се подразумева придржавање начина извршења или појединих елемената начина извршења од стране учиниоца при предузимању, из-

---

[180] Wencki, O., *Zur Untersuchung der Verbrecher perseveranz*, Wiesbaden, 1959, стр. 121.

[181] Ney, Der Modus operandi und seine Bedeutung für ein effektives Erfasen, Vergleichen und Verarbeiten von Daten über Straftaten und Täter, *Kriminalistik und forensiche Wissenschaften*, Berlin, 1970, стр. 29; О томе је код нас писао Водинелић, В., Криминалистички и кривичнопроцесни аспекти начина извршења кривичних дела, *Гласник Правног факултета у Крагујевцу*, 1984, стр. 140–186.

вршењу или прикривању кривичних дела истих, али и различитих група кривичних дела.[182]

Феномен персеверанце одређују: а) психолошке карактеристике личности (особености личности, психички стереотипи, свесне и несвесне тенденције које условљавају индивидуалност, препознатљивост понашања); б) социјалне особености личности где је од значаја веза: 1) између личности и професије, или пак других усвојених знања, нпр., у оквиру хобија, која условљава стереотипност у криминалном делању; 2) између личности и оруђа или оружја на која је навикла, што условљава особитост у начину њихове употребе која се манифестује и при извршењу кривичног дела; 3) личности и социјалног, културног (поткултурног, нпр., наркоманска популација), националног, верског, расног миљеа, одакле црпи одређене стереотипе у понашању.

Према савременом схватању, појам персеверанце не треба само да се ограничи на понављање елемената који улазе у појам криминалне радње, већ и на оне који важе за укупно социјално (и некриминално) понашање, а на основу којих се може направити верзија између одређене личности (или типа личности) и одређених кривичних дела. Треба усмерити пажњу на оне елементе *људског понашања* који указују на "отисак личности, печат индивидуалности" који представљају карактеристичне, индивидуалне особености у понашању и могу да индицирају и укажу на везу између њиховог носиоца и одређеног дела.

Modus operandi је сложен систем који се може поделити на подсистеме: а) начин припремања кривичног дела; начин приступања (избора) објекту напада односно жртви, успостављање контакта или навођење изговора за контакт, начин и карактеристике (месне, временске, локалне) избора места напада (географска условљеност); особености претходног односа између учиниоца и жртве односно објекта напада; б) начин извршења саме радње кривичног дела (преферисање објеката напада, време и место извршења, индивидуалне особености које се испољавају, нпр., на место извршења кривичног дела (у једном случају, разбојник је ишао са дресираним псом); особености које су карактеристичне за поједине врсте кривичних дела (њих треба поделити у складу са типским карактеристикама, криминалистичким особеностима, различитих врсти кривичних дела); психичке карактеристике учиниоца које је показао на месту извршења кривичног дела или у оквиру одвијања радње извршења (карактер, цинизам, хладнокрвност, експлозивност односно афективност, мирноћа, прорачунатост, страшљивост, храброст, ирационалност); радње и навике које су типичне и препознатљиве (пуши, показује тикове, уринира на месту извршења итд.); физичке или здравствене карактеристике везане за учиниоца које су утврђене на основу изјава сведока или анализе трагова (нпр., хромост на једну ногу, шиштање из плућа приликом дисања); начин комуникације са жртвом (вербална – карактеристике говора – и невербална комуникација); употребљено средство извршења, оружје или оруђе (врста средства, начин употребе, индивидуалне карактеристике везане за употребу, или особености оружја или оруђа); понашање на месту извршења кривичног дела; начин доласка (превозно средство, пешице) и в) начин прикривања трагова кривичног дела, постојање (и начин) фингирања, начин напуштања места кривичног дела (средство, брзина).

Кривично дело треба разврстати на наведене подсистеме, и у оквиру сваког подсистема обавити детаљну анализу појединачних комплекса елемената. На тај начин уочавају се неке карактеристике које се могу понављати и код различитих кривичних дела чији су учиниоци за сада непознати, а нису везане само за ком-

[182] Исто.

плекс радње извршења. Приказана анализа служи као основа за састављање профила личности чије се неке карактеристике испољавају код различитих кривичних дела. Оваквим приступом могу се планирати верзије, да су можда различита кривична дела извршиле исте особе. На пример, специфичан контакт прве комуникације са жртвом, може да упути на потребу постављања те верзије. Или рецимо, индивидуалне психичке реакције или мане, нпр., постојање тикова (принудних радњи), испољило се у два случаја разбојништва, једном случају силовања, једном случају преваре, што може да укаже на то да је та дела извршило исто лице.

Наведени приступ препоручује се зато што је класично схватање *modusa operandi*, да исти кривци врше иста кривична дела, донекле превазиђено. У пракси то није дало задовољавајуће резултате и данас се сматра више изузетком, него правилом. Кривци су, по правилу, прилагодљиви, неретко варирају у оквиру исте врсте кривичних дела различите комлексе унутар *modusa operandi* (комплекси унутар групе а, б, в). Мењајући тип криваца врши истовремено различите врсте кривичних дела. Разбојници не врше само разбојништва, и то чак на исти начин како тврди класична теорија, већ у исто време и провалне крађе (то потврђује савремена судска пракса). Класичним тумачењем *modus operandi* система, не може се направити веза између једног разбојништва и једне провалне крађе коју је извршио исти опасни криминалац. Наведеним третирањем *modusa operandi* то постаје могуће.

Да би наведена примена методе елиминисања била успешна, у крајњем случају и изводљива, неопходно је да је прати компјутерски програм са базом података и избором великог броја опција (које су стандардизоване и логички повезане у сродне целине између којих постоје разни нивои хијерархијске организованости) између којих се могу правити везе и упоређивања, што већ одавно постоји у свету (нпр., Viklas систем, ГИС технологије и друге). У оквиру базе података морају да постоје, као и сада, две основне групе: група познатих извршилаца и група непознатих извршилаца. Повезивањем једне и друге групе, са могућношћу упоређивања познатих извршилаца са њиховим испољеним карактеристикама *modusa operandi*, са групом неразјашњених дела и испољених особености непознатог извршиоца, добија се једначина са једном непознатом.

4.7.3. Метода састављања листа индиција за више кривичних дела и за више лица

Метода је погодна за сужавање круга могућих учинилаца и уочавање вероватног кривца.[183] Да би могла да се примени, треба да буду испуњени следећи услови: а) потребно је да се зна *време извршења кривичног дела* (нпр., крађе, а и других дела); или/и б) треба да буде познато *место извршења* и в) потребно је да постоји *ограничен број лица као могућих извршилаца (затворен круг)*.

Метода се примењује при разјашњавању кривичних дела која се понављају. Прво треба сачинити листе у којима се наводи време извршења кривичних дела: датум извршења, уколико се не може прецизирати час извршења (често и неће моћи), биће од користи ако се време може оквирно одредити (радна смена, доба дана). Поред листе времена (и листе кривичних дела), треба начинити и листе на којима ће се навести имена лица која су у време извршених кривичних дела, нпр., крађа, била у могућности да изврше кривично дело (нпр., била су у контакту са украденим предметима јер су била задужена за њихово чување, одржавање, или су располагала њима). Биће сумњива она лица, која се увек или у већини случајева, појављују као лица која су била у могућности да располажу предметима у време када су се крађе дешавале. Криминалистичку обраду треба усмерити према тим лицима.

Разлика између ове и претходне индицијалне методе (откривање учинилаца по МОС-у) јесте у томе, што у првом случају сва кривична дела повезује међусобно и доводи у везу са одре-

[183] О методи су писали: Вајнгарт, А., *Криминалистичка тактика*, стр. 112; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 201–202.

ђеним лицем начин извршења, или неке особености личности учиниоца, а код ове методе кривична дела са могућим извршиоцем повезује време и место извршења. Одређено лице је било на месту извршења кривичних дела која се понављају управо у време њиховог извршења. Илустрације ради наводимо неколико примера.

У установи су се током две године дешавале разне крађе. Између осталог, украден је телевизор у боји, неколико телефона, микрофон, звучници, штампач. Након једне, у суштини баналне крађе, примењена је ова метода. Узете су из архиве копије кривичних пријава, да би се утврдило време извршених крађа. Поред тога што је утврђен датум извршених крађа, занимљиво је било да су се крађе дешавале стално у време празника и викенда. Из евиденције радних листа утврђено је да је увек када су се крађе дешавале дежурао исти портир. Након тога, случај крађа је лако решен.

У библиотеци је откривено, на великом броју књига, по ивицама, много увредљивих примедаба писаних истом руком. Направљена је листа свих лица која су позајмљивала те књиге. Нађено је, да је само један читалац позајмљивао све те књиге. Он је признао дело.[184]

4.8. ТЕШКОЋЕ, ГРЕШКЕ И ПРОПУСТИ ПРИ ОТКРИВАЊУ И ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНИХ ДЕЛА И ЊИХОВИХ ИЗВРШИЛАЦА

Свако ко се бави утврђивањем чињеница у кривичном или било ком другом поступку, ко има професионалну обавезу да утврђује истину, треба да буде свестан да то у пракси није ни мало лако. Процес доказивања није права линија која увек води до пожељног исхода, а жељени исход би требало да буде - доношење одлуке на основу потпуно и истинито утврђеног чињеничног стања. Линија између извршиоца- осумњиченог- окривљеног- оптуженог и осуђеног није права и једнозначна. У свим фазама преткривичног и кривичног поступка могу се направити грешке и пропусти чије су последице тешке, по неки пут и фаталне. Према томе, циљ кривичног поступка није да се осуди окривљени, већ да се осуди лице које је извршилац кривичног дела, односно лице које је криво за његов настанак.

Грешке и заблуде приликом откривања, доказивања, пресуђења кривичних дела могу се поделити на 1) *проблематичне одлуке (*најчешће судске пресуде, али могу бити и друге одлуке, нпр., одлука о обустављању кривичног поступка, о пуштању осумњиченог из притвора, одлука суда да се не прихвати неки предлог за извођење доказа, што је имало негативне последице по утврђивање истине), и 2) на *проблематична поступања/непоступања*, проблематична чињења/нечињења органа откривања и судских органа (нпр., грешке у раду са доказима, непредузимање радњи на откривању учиниоца када се располагало са информацијама о кривичном делу и извршиоцу).[185]

До грешака у полицијском и истражном поступку може доћи у следећим типичним ситуацијама: стратегија *фокусирања на добијање признања* (може да услови изнуђивање признања или пресију при саслушавању осумњиченог и неулагање напора у проналажење других доказа); *конструкција случаја* (прикупљају се докази који иду у правцу једне верзије, или предубеђења полиције и тужиоца о кривици осумњиченог, а докази који се не уклапају у ту верзију се превиђају, не поклања им се пажња, тј. примењује се селективан рад са доказима); *заснивање криминалистичког рада на сугестивним питањима* (може усмерити истражни рад у погрешном правцу); *притисак јавности* и медија у случајевима тешких кривичних дела утиче на полицију да што пре да дође до

[184] Вајнгарт, *Криминалистичка тактика*, стр. 113.
[185] Упореди: Tim Newburn и остали, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 613.

осумњиченог (тада се могу направити грубе грешке и поступак усмерити ка невином лицу).[186]

У поступку разјашњавања кривичних дела и доказивања постоји неколико типова тешкоћа, грешака и пропуста које доводе до неуспеха или погрешног исхода, тј. нетачних (проблематичних) судских одлука.

1) Кривично дело и (или) његов извршилац остали су у оквиру "тамног појаса" криминалитета

Сан већине извршилаца кривичних дела је да изврше, односно да врше кривична дела (као трајни облик понашања) и да потајно уживају плодове "својих недела", за која полиција и органи кривичног поступка никад не сазнају, па стога и не усмере своју активност ка њиховом откривању и прибављању доказа. Више разлога може да допринесе томе.

А) *Утицај политичког фактора и (или) корупције на рад полиције и правосуђа* може довести до неоткривања кривичних дела и непроцесуирања извршилаца. Остајање кривичних дела и њихових извршилаца у "тамном појасу" посебно је карактеристично за финансијски и привредни криминалитет, корупцију, поједине облике организованог криминалитета. Извршиоци ових кривичних дела по правилу живе двоструким животом. На једној страни се представљају као успешни привредници, бизнисмени, донатори, финансијери политичких партија, а у суштини су криминалци који не заслужују повластице, углед, положај у друштву и богатство у коме уживају. Извршиоци често уживају политичку подршку и (или) се користе корупцијом, које им служе као заштита од кривичног прогона и чине их недодирљивим за поступање полиције и правосуђа. Механизми заштите и остварења "недодирљивости" посебно су карактеристични за друштва у транзицији, па и наше друштво. Грешка полиције, тужилаштва, судова у тим случајевима огледа се у нечињењу или у непрофесионалном поступању које има за последицу необезбеђење доказа и непроцесуирање извршилаца кривичних дела.

"Лекови" за овај проблем су деполитизација и професионализација полиције и правосуђа, имплементација антикорупционих програма (и тестова интегритета), примена посебних доказних радњи, контрола рада и ревизија предмета полицајаца, тужилаца и судија.

Б) Постоје *кривични догађаји за које се никад не сазна*, а неки представљају кривична дела која су извршена на прикривен начин, или се приликом извршења фингира, симулира самоубиство, несрећни случај, природна смрт. Жртве таквих кривичних дела често су чланови породице са извршиоцем; лица са маргина друштвеног живота (за чију се судбину нико не интересује); или чланови организованих криминалних група. По неки пут се за неке кривичне догађаје који улазе у ову групу, сазна на основу јавног поговарања. Да би се кривична дела из ове групе успешно разјашњавала неопходно је да полиција и криминалистичка полиција ослушкују јавна поговарања, дешавања унутар криминалног "подземља" и да сваки случај сумњиве смрти и јавно поговарање детаљно истраже. Посебно је важна активност криминалистичке полиције приликом обављања информативних разговора са грађанима, рад са оријентационо-елиминационим индицијама, планирање верзија и контраверзија, стручност и савесност приликом вршења увиђаја, уочавање негативних чињеница, као и експертски рад вештака судске медицине и других струка. Грешке и пропусти у случајевима ове врсте доводе до стављање предмета "ad acta".

---

[186] Tim Newburn и остали, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 612-617.

В) *Жртве не пријављују увек кривична дела*, посебно ако их последице не погађају у великој мери; када ни саме нису свесне да је над њима или њиховом имовином извршено кривично дело; када мисле да полиција неће бити у стању да открије извршиоца; када су заплашене од освете извршиоца или постоје неки други разлози. Најчешће не пријављују кривична дела маргиналне категорије становништва, сиромашни, националне мањине, запостављене етничке групе. Због тога је важно да полиција изграђује позитивне релације са грађанима, подстиче жртве да подносе кривичне пријаве и имплементира пројекте превенције. Приликом разјашњавања кривичних дела превара, или сексуалних кривичних дела, полиција, по неки пут, после хапшења извршиоца, позива жртве преко медија да се јаве и поднесу кривичне пријаве.

2) Окривљени је ослобођен услед недостатака доказа

У првој типичној ситуацији, дешава се да полиција направи грешку у фази криминалистичке обраде и да *усмери своју делатност према лицу које није извршилац кривичног дела*. Разлози за такве грешке могу да буду разноврсни: непланирање свих верзија, нестручност у раду, брзоплетост, површност, предубеђење код полицајаца који су спроводили криминалистичку обраду (засновано на расној, националној, социјалној или другој основи). На пример, у раду са оријентационо елиминационим индицијама (које су вишезначне), криминалистичка полиција не планира и не провери све могуће верзије о значењу тих чињеница и услед тога усмери криминалистичку обраду у погрешном правцу и фокусира се на невино лице. У каснијој фази криминалистичке обраде, или још чешће, на главном претресу може се установити да је окривљено невино лице услед чега долази до ослобађајуће пресуде. С обзиром на проток времена, најчешће није могуће кренути из почетка, што доводи до тога да стварни извршилац остане неоткривен.

По неки пут се дешава у нашој пракси да полиција и тужилаштво под утицајем политичког фактора усмере делатност ка неком лицу, или лицима (спроводи се лишавање слободе пред телевизијским камерама, фокусира се мадијска пажња), тј. направи се афера, а потом настаје бесконачно одуговлачење пред судом и чека се да "случај падне у заборав". Много је афера ове врсте било у Србији у првој декади двехиљадитих а да није дошло до епилога пред судом.

У другој типичној ситуацији, у оквиру криминалистичке обраде и истражног поступка може се доћи до стварног извршиоца кривичног дела, али се *услед сплета околности, неквалитетног рада са доказима или процедуралних грешака не може доказати да је одређено лице извршилац кривичног дела* услед чега се поступак обуставља и стварни извршилац остаје некажњен. У питању је проблем који се појављује често у пракси. Нису ретке ситуације у пракси да полиција пребацује одговорност на судове наводећи да је она све учинила што је могла, а на другој страни, судови пребацују одговорност на полицију да је направила велике пропусте у раду са доказима што је условило ослобађање извршиоца кривичног дела. У оквиру тужилачког концепта истраге има случајева да постоји неслагање између полиције и тужилаштва у вези са питањем да ли треба усмерити криминалистички рад према некој особи осумњиченој за извршење кривичног дела, да ли треба у конкретном случају предузети неку доказну радњу или не. На пример, полиција сматра да у конкретном случају има основа сумње, и да треба тужилаштво да предузме неку доказну радњу, а тужилаштво сматра супротно. Тужиоци не воле да излазе на лице места, да учествују у увиђају. У принципу не знају криминалистику. Тужиоци се правдају да не могу да учествују у вршењу доказних радњи и истовремено да заступају оптужницу пред судом јер их је мало. Неслагања и несуклађености између полиције и тужилаца највише одговарају

извршиоцима кривичних дела. У циљу решења неусклађености предлаже се *сачињавање протокола* о сарадњи између полиције и тужилаштва у којима би се дефинисале релације, процедуре, одговорности, *одржавање заједничких састанака* у оквиру којих би се анализирала спорна питања и спорни случајеви.

Најчешће грешке које доводе до неуспеха у обезбеђењу доказа против осумњиченог настају у току нестручног обављања увиђаја, тако да се фиксирају неквалитетни докази или се не обезбеде сви докази, или се доказ "изгуби" на путу од места обављања увиђаја па до суднице. Узроци за грешке ове врсте могу бити нестручно фиксирање трагова са лица места; уништавање или оштећивање трагова, нпр., труљење биолошког трага; чињенично стање се не фиксира на квалитетан начин тако да услед тога није могуће дати одговоре на кључна питања и дилеме које се поставе у оквиру кривичног поступка. Кршење норми ЗКП-а доводи до одбацивања доказа услед чега долази до ослобађања окривљеног који је стварни извршилац кривичног дела. На пример, прављење пропуста приликом предузимања посебних доказних радњи може довести до неважности прибављених доказа и њиховог одбацивања у кривичном поступку. Узроци за настанак грешака и пропуста из ове групе најчешће се налазе у нестручности, немотивисаности полицајаца, тужилаца, судија, вештака који раде на предмету, али може бити и корупција. Лоша техничка опремљеност и непоштовање (непознавање) правила криминалистике такође доводе до необезбеђења квалитетних доказа и у ситуацијама када је то било реално могуће.

Да би се тај проблем отклонио у свету се уводе протоколи и стандарди (стандардизоване процедуре) у раду са доказима које обихватају едукацију свих који раде са траговима, и стандардизоване протоколе свих фаза рада са доказима (почевши од обезбеђења лица места, увиђаја и даље) како би се спречиле злоупотребе у раду са траговима, њихова замена или уништење. Уводи се акредитација форензичких лабораторија и одељења криминалистичке технике која обухвата дефинисање минималних стандарда квалитета техничке опремљености, проверу процедура и запослених. Уводи се цертификација запослених у форензичким лабораторијама, одељењима криминалистичке технике, а по негде и запослених у криминалистичкој полицији, која подразумева стандардизовану едукацију и периодичне контроле стручне оспособљености, провере знања и анализу дотадашњег рада као услов за добијање цертификата, тј. дозволе за рад на одређеним пословима.

У случају једног вишеструког убиства у Шапцу (деведесете године 20. века), које је било везано за обрачуне нарко-мафије, вештак биолошке струке који је требало да ради ДНК вештачење изгубио је длаку која је у конкретном случају била круцијални доказ јер је повезивала извршиоца (осумњиченог) са лицем места, услед чега је морала да буде донета ослобађајућа пресуда.

3) Грешке и пропусти доводе до осуде невиног лица за извршење кривичног дела (судске заблуде)

Несумњиво најтеже грешке које се могу начинити у раду са доказима дешавају се у ситуацијама када се невина лица осуде за извршење кривичног дела. Има случајева у судској пракси да се на основу "доказа" у судским поступцима, осуде невина лица на дугогодишње казне затвора или се некима од њих изрекне и над њима изврши смртна казна. Касније се утврди да је кривично дело извршило друго лица. Судске заблуде или "судска убиства" (у ситуацији када је извршена смртна казна над невиним лицем) представљају табу тему о којој се нерадо говори и још ређе спроводе истраживања. Полицајци, тужиоци, судије, вештаци, морају да знају да се и такви случајеви дешавају у пракси.

Brandl упозорава да *лоша истрага продукује лоше доказе, што може да услови и лоше исходе*. Аутор наводи из америчке праксе случајеве грубих грешака, злоупотреба, некомпетентности (нпр., полиција презентира као доказ лажни

траг папиларних линија који није фиксиран на лицу места, изнуди се исказ осумњиченом, ангажује се доушник за кога се зна да лаже). И у тужилаштву је било случајева грубих грешака, злупотреба, некомпетентности (нпр., на суду се заступају докази који иду у прилог верзије тужиоца, а други, супротни докази, се прикривају и не презентују; тужилаштво позива само сведоке чији исказ потврђује оптужницу, а други сведоци се не предлажу суду, или се тужилаштво противи њиховом испитивању; тужилаштво свесно позива сведока за кога зна да даје лажан исказ). У пракси има случајева да се ангажују нестручна лица као вештаци, злонамерни, корумпирани, односно који дају лажно вештачење. Такође и судије праве грубе грешке, могу да буду нестручни, да некритички прихватају погрешна вештачења, буду злонамерни, корумпирани, што доводи до погрешних пресуда и судских заблуда.[187]

На пример, лице је осуђено за убиство полицајца на доживотну робију. После 24 година проведених у затвору утврђено је да је убиство извршило друго лице. У другом случају лице је провело у затвору 16 година осуђено за силовање и убиство жртве, након чега је анализом ДНК доказа из тог предмета утврђено да семена течност фиксирана у вагини жртве не одговара ДНК профилу осуђеног, тако да је у ревизији поступка дошло до ослобођења. (Случајеви из америчке судске праксе).[188]

4) Резултати истраживања грешака које су довеле до погрешних пресуда и судских заблуда

Нема много егзактних истраживања у свету о грешкама које доводе до обуставе поступка против окривљеног (осумњиченог) или до осуде невиних лица. Резултати неких истраживања која су спроведена земљама англосаксонског правног подручја (у САД, Аустралији и Великој Британији) су ипак публиковани и у тексту ће бити наведени неки од њих.

У једној од првих публикованих студија изучавало се 350 предмета у којима су откривене судске заблуде у периоду од 1900 до 1986. године. У групи истраживаних предмета, 139 лица осуђено је на смрт (нису све смртне казне извршене). Касније се установило да су у тим предметима осуђена невина лица. Истраживање је показало да су у поменутим предметима направљене круцијалне грешке које су довеле до погрешне осуде невиних особа при предузимању следећих судских радњи: грешке у раду са сведоцима (погрешна препознавања лица и лажна сведочења); грешке које је начинила полиција (пре свега, изнуђивање исказа); грешке које је направило тужилаштво. Од других грешака најзначајније су биле: погрешна интерпретација индицијалних доказа, непроверавање алибија, као и социјална пресија на суд да донесе осуђујућу пресуду.

У једној другој студији која је објављена 2000. године истраживало се 130 случајева у којима је накнадном провером биолошких трагова из тих случајева, применом методе ДНК (у моменту изрицања пресуда метода још није била пронађена) утврђено да су осуђена невина лица. Највећи број грешака које су довеле до погрешне осуђујуће пресуде заснивао се на следећим доказним радњама: грешке при предочавању ради препознавања у 78% случајева; лажно признање у 27% случајева; лажни исказ полицијских информатора у 16% случајева.

У једном истраживању које је публиковано 1996. године анализирано је 205 случајева у којима су начињене грешке у различитим државама и различитим периодима. Утврђено је да су најозбиљније грешке направљене при предузимању следећих радњи: погрешно предочавање ради препознавања 52.3%; лажно све-

[187] За анализу појединих случајева: Steven Brandl, *Criminal Investigation*, 390-401.
[188] Jozef Wojcikiewicz, *Forensic and Justice*, Torun, 2009, стр. 262.

дочење 11%; несавестан рад службених лица 9.9%; изнуђено признање 8.4%; лажно сведочење службеног лица (најчешће полицајца) 2.6%; грешке при вештачењу 1.6%.

У принципу, може се закључити да се највећи проценат грешака прави у ситуацијама када се осуђујућа пресуда темељи само на резултатима *предочавања ради препознавања* (у 75% судских грашака). У анализираним случајевима, велики број судских грешака био је заснован на некритичком прихватању *лажног признања окривљеног* да ја извршио кривично дело у ситуацијама када он то није учинио (14-25% погрешних пресуда). У случајевима лажног признања окривљеног, судије се нису упуштале у анализу других доказа који су указивали на неистиност признања, тј. били су фасцинирани признањем.[189] До неистинитог/лажног признања може доћи ако се примењује пресија и сила приликом узимања исказа, уколико су при испитивању презентирани исфабриковани докази, уколико је осумњичени у моменту извршења кривичног дела био у стању алкохолисаности, дрогираности, уколико је посебно рањива особа, интелектуално заостала, са психичким сметњама, итд. Пракса показује да лажна признања дају често малолетни осумњичени.

С обзиром да је Законик о кривичном поступку Србије од 2011. године изоставио *начело истине*, као један од темељних постулата кривичног поступка, може се очекивати да ће се код нас повећати број погрешних пресуда заснованих на лажном признању окривљеног. Начело истине и криминалистичко учење о планирању верзија и контраверзија налаже да се не може олако прихватити тако "очигледан доказ" као што је признање окривљеног. Изостављањем истине као основног стратешког циља предистражног (преткривичног) и кривичног поступка, отварају се врата једној од најопаснијих заблуда истражног поступка, а то је *конструкција случаја* (case construction), тј. прикупљање доказа који иду у правцу верзије коју тужилац оцењује као највероватнију. Треба имати у виду да су у животу многа дешавања нетипична. Највероватније не мора бити и стварно, тј. истинито. Ако неко нема законску обавезу да утврђује истину, опасност од многобројних злоупотреба правосуђа у разне сврхе (па и политичке) и судских заблуда као коначног исхода "теорије конструкције случаја" у великој се мери увећава.[190]

5. ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ВИКТИМОЛОГИЈЕ

Виктимологија је научна област, део криминологије, али и криминалистике, која изучава жртву кривичног дела и њене односе са извршиоцем који су постојали пре извршења кривичног дела, за време извршења дела и након тога. Виктимолошка истраживања показују да несумњиво постоје извесни ситуациони, социјални, психолошки и биолошки фактори који утичу на то да одређени типови личности или категорије особа, под извесним околностима, постају подобне жртве појединих врста криминалних напада или су склоне несрећама.[191] За њих се каже да поседују повећан степен *виктимости,* то јест подобност да, под одређеним објективним околностима, услед појединих психофизичких особина,

[189] Емпиријски подаци истраживања у овом поглављу наведени су на основу књиге пољског криминалисте: Jozef Wojcikiewicz, *Forensic and Justice*, Torun, 2009, стр. 259-273.

[190] О овој "теорији" као узроку судских заблуда: Tim Newburn, и остали, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 412-413.

[191] Šeparović, Zvonimir, *Viktimologija*, Zagreb, 1985, стр. 23.

постану жртве кривичног дела. *Виктимо* се понаша она особа која прави грешке и својим радњама ствара себи *повећани ризик* да постане жртва деликта.[192]

Виктимологија указује на то да је настанак кривичног дела динамички систем са читавим низом значајних подсистема, тако да се пажња не сме усмерити само на учиниоца и његов удео у настанку друштвеноопасне последице већ и на жртву (оштећеног) и њен (евентуални) допринос у сопственој виктимизацији. У оквиру процеса постанка једне особе жртвом кривичног дела, што се назива *примарна виктимизација*, већи број фактора има виктимогени карактер (ситуациона обележја, особености жртве, њено понашање и врсте односа између учиниоца и жртве)[193].

Постоје *виктимогене ситуације,* то јест социјалне ситуације у којима се лако може постати жртвом кривичног дела.[194] Виктимогену ситуацију одређују време и простор (евентуално и изолација жртве) у коме постоји вероватноћа да лице које се у њој нађе постане жртва кривичног дела (нпр., стар човек или млада жена у несигурном кварту града).

Карактеристике жртви (психофизичке и телесне или немаран однос према имовини код имовинских кривичних дела) и њихово понашање имају неретко снажно изражен виктимогени фактор. Ове жртве својим непромишљеним или неопрезним понашањем стварају (или провоцирају) мотиве кривичних дела код потенцијалних извршилаца или их привлаче нудећи се као најповољније жртве, као најлакши објекти напада. На пример, неморално (или бар лакомислено) понашање жртве, у по њу ризичној ситуацији, у случајевима сексуалних деликата; разметање новцем; стање алкохолисаности оштећеног код разбојништава и џепних крађа.

Виктимолошки однос је посебно изражен код тзв. *релационих кривичних дела* код којих су између учиниоца и жртве постојали предделиктни контакти који су кулминирали кривичним делом (нпр., сукоби у породици, на послу).

Криминалистичка анализа односа између учиниоца и жртве од пресудне је важности и кључ за разрешење многих кривичних дела не само са познатим него и са непознатим учиниоцем. Поједина кривична дела је скоро незамисливо откривати и разјашњавати без прикупљања података о жртви и њеним односима са учиниоцем или са потенцијалним учиниоцима (нпр., убиства, кривична дела против полног морала). При криминалистичкој обради у трагању за непознатим извршиоцем кривичног дела, често се може поћи од жртве тако што се испитују њени односи са другим лицима и на тој основи планирају верзије о могућем мотиву кривичног дела и лицу које је те мотиве могло да има.

У криминалистичкој тактици, техници и методици жртва има фундаментално значење, јер често представља први ухватљиви траг. Детаљно упознавање жртве и откривање њених односа и веза, омогућава криминалистички драгоцено *повратно закључивање* о учиниоцу, или бар одређивање круга сумњивих унутар којег ваља трагати за њим. Можемо формулисати важно криминалистичко-тактичко правило: увек темељито и исцрпно испитај жртвино целокупно контактно подручје јер ћеш само унутар њега моћи да утврдиш трагове односа, који ће те заједно са планирањем верзија о могућим мотивима, уз узимање у обзир места, времена и начина извршења (евентуално МОС-а) одвести на прави пут откривања! Што је предделиктни однос жртве са учиниоцем ду-

---

[192] Водинелић, В., Криминалистичка виктимологија: Ново учење у криминалистичкој знаности, 2. део, *Безбедност и друштвена самозаштита*, број 3/1990, стр. 44.

[193] Kiefl/Lamnek, *Sociologie des Opfer*, München, 1986, стр. 170.

[194] Schneider, H. J., *Viktimologie*, Tübingen, 1975, стр. 90.

готрајнији и ближи теже га је прикрити од микросредине.[195] Егзактна истраживања праксе показују да је рад са жртвом од примарног значаја за проналажење извршиоца кривичног дела и обезбеђење трагова. Због тога криминалистичке службе треба да посвете далеко више пажње жртви него што то чине данас. Истраживања показују да жртва очекује да буде "испоштована", од стране криминалистичке полиције, да добије повратну информацију о томе докле се стигло на предмету. Међутим, у пракси није тако, што има негативне консеквенце по утврђивање истине. Због тога едукативним програмима треба обухватити криминалистичке полицајце како би унапредили рад са жртвама.[196]

Због наведених разлога, поједине убице покушавају да сакрију или униште леш жртве како би онемогућили њену идентификацију и спречили да се на основу анализе виктимолошког односа доносе повратни закључци о учиниоцу. Због тога је у појединим случајевима основни криминалистички задатак проналажење леша жртве и његова идентификација.

Криминалистика истражује и разлоге због којих поједине категорије жртава не пријављују кривична дела извршена на њихову штету. У питању је проблем проналажења жртава, као и њихово мотивисање на сарадњу са органима гоњења (случајеви силовања, организованог криминалитета, имовинских кривичних дела која се врше у серији). Зато је значајно усавршавати криминалистичке методе које имају за циљ проналажење жртви које нису пријавиле извршење кривичног дела (у зависности од типова кривичних дела, психичких и социјалних карактеристика жртви), упознавати мотиве и друге разлоге који су условили такво понашање жртава ради отклањања ометајућих фактора, разрадити тактичке начине којима се ове категорије жртви кривичних дела придобијају за сарадњу и побољшавати начине њихове заштите (проблем заштите сведока).

Криминалистика се бави и проблемом лажног пријављивања кривичних дела (*фингирање улоге жртве*). Развијају се методе утврђивања и разјашњавања фингираних кривичних дела.

Жртва представља важан криминалистички информативни извор неопходан за разјашњење кривичног дела. Жртва као непосредни извор криминалистичких информација о кривичном делу и учиниоцу има двоврсно (двоструко) значење: 1) она се појављује као сведок кривичног дела од кога треба прибавити исказ о важним околностима које су неопходне за његово разрешење и 2) жртва је објект криминалистичког истраживања јер се у генези настанка кривичног дела појављује као оставилац или носилац трагова о извршењу кривичног дела или трагова о учиниоцу. На телу или одећи жртве увиђајем и вештачењима проналазе се трагови кривичног дела и учиниоца. Жртва оставља "одбрамбене" и друге контактне трагове на учиниоцу и његовој одећи или на лицу места који су подобни за вештачење и имају велику доказну вредност.

Веома значајно поглавље криминалистике јесте изучавање специфичних фактора који утичу на формирање исказа жртве (психичко стање жртве у моменту опажања, узраст и пол, врста кривичног дела), као и тактички начини саслушања појединих категорија жртава и оцена њиховог исказа (доказна вредност, специфичности исказа жртве или оштећеног, потреба за вештачењем личности жртве).

Приликом прибављања исказа од жртве пред полицијом или на суду потребно је умањити *секундарну виктимизацију*. *Секундарна виктимизација*

---

[195] Водинелић, В., Криминалистичка виктимологија: Ново учење у криминалистичкој знаности, 1. део, *Безбедност и друштвена самозаштита*, број 1/1990, стр. 32.

[196] Michael Palmiotto, *Criminal Investigation*, Second Edition, 1998, стр.18-19.

представља појачавање примарног осећаја повређености које постоји код жртве кривичног дела услед погрешних реакција жртвиног социјалног окружења и инстанци формалне социјалне контроле (на пример, криминалистичке полиције и суда)[197]. Секундарна виктимизација жртве посебно се среће у случајевима судских процеса у вези са кривичним делом силовања. Од жртве се тражи да до детаља опише силовање пред полицијом, у претходном поступку, на главном претресу. Оштећеној, не тако ретко, одбрана поставља провокативна питања, тражи од ње да детаљно опише све радње силовања, покушава да компромитује њен морални интегритет. Није једноставно елиминисати секундарну виктимизацију жртве силовања због процесне потребе да се саслушање обави више пута пред различитим инстанцама преткривичног и кривичног поступка. Кривични закон налаже потребу установљавања бића кривичног дела тако да се испитивање о детаљима не може избећи. Због случајева лажног подношења пријава за силовање не може се некритички прихватити исказ женске особе. Међутим, страх од секундарне виктимизације силоване најчешћи је разлог за неподношење кривичних пријава за ово тешко кривично дело. Због тога треба примењивати методе умањења секундарне виктимизације силоване (нпр., саслушавање треба да обавља женска особа, исказ треба снимити видео камером како би се умањила потреба поновног саслушања о детаљима силовања, са главног претреса искључује се јавност)[198].

Жртва кривичног дела појављује се: 1) као извор сазнања у преткривичном и кривичном поступку о кривичном делу (подносилац кривичне пријаве); или као сведок кривичног дела; 2) као објект криминалистичких радњи (увиђај, вештачења); 3) као субјект у кривичном поступку са различитим правима и обавезама (увид у документацију, присуство при извођењу појединих доказних радњи, улагање имовинскоправног захтева, право супсидијарне тужбе итд.); 4) као предмет заштите у преткривичном и кривичном поступку (а и након тога) од свих могућих утицаја окривљеног или њему блиских лица како би се обезбедило истинито и слободно сведочење (нпр., случајеви борбе против организованог криминалитета, тероризма итд.) и 5) према њој се предузимају превентивни[199] и компензациони програми усмерени на лакше савладавање последица кривичног дела или умањење степена виктимости (нпр., едукација, психолошка, социјална, правна помоћ).

Потребно је нагласити да је целовита представа о жртви кривичног дела суштинска претпоставка за даљи развој криминалистике пошто обезбеђује продубљенији приступ у проучавању (истраживању, разматрању) постојећих теоретских концепција и омогућава појаву других нетрадиционалних приступа у криминалистичким истраживањима.[200,201]

---

[197] Kiefl/Lamnek, *Sociologie des Opfer*, München, 1986, стр. 128.

[198] Поред примарне и секундарне постоји и терцијална виктимизација. *Терцијална виктимизација* је процес прихватања себе као жртве са свим психичким и социјалним последицама које по такву особу (или социјални колективитет, нпр., угрожену националну мањину или социјалну скупину) из тога произлазе. Kiefl/Lamnek, *Sociologie des Opfer*, München, 1986, стр. 272.

[199] Виктимологија има велики превентивни значај и свака особа треба тачно да зна којим је опасностима од криминала изложена с обзиром на своје занимање, социјални положај и телесну конституцију. За профилаксу криминалитета је значајно да криминолози и криминалисти упозоре јавност на последице услед неинформисаности. Reckless Walter, *The Crime Problem*, Ohio, 1950, стр. 93.

[200] Центров, Е. Е., *Криминалистическое учение о потерпевшем*, Москва, 1988, стр. 31–32.

[201] За шира разматрања различитих аспеката виктимологије: Alija Ramljak, Miodrag Simović, *Viktimologija*, Banja Luka, 2011.

ДРУГИ ДЕО

КРИМИНАЛИСТИЧКА ТАКТИКА

ГЛАВА ПРВА

КРИМИНАЛИСТИЧКА ТАКТИКА ПРЕДУЗИМАЊА ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧКИХ РАДЊИ И МЕРА

1. ПОЈАМ И ВРСТЕ ПОЛИЦИЈСКЕ ПРЕВЕНТИВНЕ И РЕПРЕСИВНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Криминалистичка превентивна и репресивна делатност представља активност органа унутрашњих послова, пре покретања кривичног поступка. Састоји се од полицијских мера и радњи, почев од оних које имају стратегијске циљеве изграђивања позитивних релација између полиције и грађана како би се у пракси остварила ефикасна контрола криминалитета, и на основу тога уочили безбедносни проблеми у друштву и локалној заједници. Према њима би се организовала превентивна полицијска и општедруштвена акција како не би ескалирали у криминалитет и друге форме друштвеноштетних појава, нпр., у прекршаје, ризике који прете да ескалирају. У питању је *проактивна полицијска делатност*.

Криминалистичка делатност се усмерава и ка уочавању и анализи реализованих кривичних догађаја како би се открили узроци криминалитета на које би се деловало (*криминалистичка превенција*), али и разоткрила извршена кривична дела за која се гони по службеној дужности (обезбедиле доказне информације) и њихови учиниоци привели кривичном прогону (*криминалистичка репресија*) подношењем кривичне пријаве (обавештења) надлежном јавном тужиоцу.

Криминалистичка оперативна делатност (под чим се подразумева криминалистичка контрола и криминалистичка обрада) представља неформалну делатност органа унутрашњих послова, што значи да она није ограничена строгим условима и формом коју Законик о кривичном поступку прописује за радње доказивања у претходном (предистражном и истражном) и главном поступку. Резултат криминалистичке оперативне делатности није доказ у правном смислу речи, али јесте оперативна информација уз помоћ које се долази до доказне информације. Ово зато што се органи унутрашњих послова налазе у првој линији борбе против криминалитета, где се од њих очекују брзина и ефикасност у деловању, које не смеју бити спутане формалним ограничењима (тромошћу и спорошћу које су својствене за кривични поступак). Оперативна делатност органа унутрашњих послова спроводи се у складу са начелом техничко-тактичке слободе при вођењу преткривичног поступка и темељи на примени криминалистичких средстава, оптималних начина поступања, тј. криминалистичких радњи и криминалистичких мера које изналази наука криминалистика и које су потврђене у криминалистичкој пракси. При избору, осмишљавању, комбинацији и примени криминалистичких оперативних радњи и мера, органи унутрашњих послова имају слободу, јер се примат даје ефикасности. Међутим, лимитирани су уставним и законским ограничењима којима се штите слободе и права људи и грађана. Оно што је по Законику о кривичном поступку изричито забрањено судији у кривичном поступку, може се сматрати да није дозвољено ни овлашћеним лицима органа унутрашњих послова у оквиру криминалистичке оперативне делатности (примена силе, изнуђивање исказа, мучење, шиканирање итд.).

Постоје четири основне врсте полицијске превентивне и репресивне делатности: 1) изграђивање позитивних релација између полиције и грађана; 2)

полицијски рад усмерен на проблеме и ризике у локалној заједници; 3) криминалистичка контрола и 4) криминалистичка обрада.

1.1. ИЗГРАЂИВАЊЕ ПОЗИТИВНИХ РЕЛАЦИЈА ИЗМЕЂУ ПОЛИЦИЈЕ И ГРАЂАНА

Изграђивање позитивних релација између полиције и грађана је најшири облик полицијског ангажовања у друштву. Стратегијски циљеви су: изграђивање поверења грађана у полицију и формирање многобројних облика сарадње и протока информација како би се ефикасније остваривале контрола и превенција криминалитета и других опасних појава које могу довести до криминала или умањити квалитет живота грађана и осећај сигурности. Полиција и органи кривичног правосуђа не могу ефикасно да се супротставе криминалитету без тесне сарадње и координације са грађанима и разним институцијама друштва (мултиагенцијски приступ превенције). Изграђивању позитивних релација између полиције и грађана поклања се пажња у светским оквирима тек у последњој деценији XX века јер се уочило да је то први услов за изграђивање ефикасних стратегија контроле криминалитета. У нашој земљи тек од почетка двехиљадите, у полицији (МУП-у) постепено се уводи пракса бољег и редовнијег информисања јавности посредством медија. Полиција води рачуна о свом угледу у јавности и покушава да поправи мишљење о свом раду из прошлости. Облици сарадње и изграђивање позитивних релација између полиције и грађана су многобројни и поред усмерења на тзв. *општу јавност*, стретегијски треба да се фокусирају пре свега на *циљане групе* које су од посебног интереса за превентивне стратегијске циљеве друштвене заједнице. На пример, значајно је: изграђивање позитивних релација полиције са младима и школском омладином зато што се млади у великом проценту појављују и као жртве и као учиниоци кривичних дела (превенција малолетничке делинквенције, превенција наркоманије итд.). Полицијска стратегија изграђивања позитивних релација са старима и другим потенцијалним жртвама у локалној заједници је од значаја јер утиче на смањење виктимизације и броја извршених кривичних дела. Позитивне ралације полиције са грађанима остварују се посредством медија, имплементацијом полицајца у суседству или школског полицајца са дефинисаним задацима, отварањем саветовалишта за грађане или одржавањем редовних састанака у оквиру месних заједница, организовањем едукативних превентивних курсева, саветовањима потенцијалних жртви, појачаним надзором итд. На тај начин грађани се упућују на бољу сарадњу са полицијом, повећава се међусобна размена безбедносних информација, и ниво отпорности грађана према потенцијалним криминалним угрожавањима; грађани су боље информисани како да се понашају када се кривично дело догоди (обезбеђење трагова, остварење правне заштите, психолошка помоћ итд.).

1.2. ПОЛИЦИЈСКИ РАД УСМЕРЕН НА ПРОБЛЕМЕ И РИЗИКЕ У ЛОКАЛНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

Полицијски рад усмерен на проблеме у локалној заједници представља опредмећење проактивног криминалистичког приступа и фокусирање полицијске и криминалистичке стратегијске делатности на претпоље криминалитета. Концепт реактивне криминалистичке делатности који је подразумевао ангажова-

ње репресивних институција тек након извршења кривичног дела у светским оквирима показао се као неуспешан (у суштини и нехуман) и почетком деведесетих година XX века напуштен је у већини развијених земаља света. Данас преовладава схватање да организовано супротстављање криминалитету треба да почне још у претпољу криминала. Полиција већине развијених земаља света данас усмерава своју делатност на уочавање проблема у друштву (локалној заједници) који могу довести до криминала или других друштвеноштетних појава (нпр., самоубиства, алкохолизам, деструктивне верске секте), и различитим мерама (нпр., примена полицијске стратегије нулте толеранције, појачаног надзора, разни облици полицијског рада у оквиру суседства) или у сарадњи са другим институцијама (мултиагенцијски приступ), покушава да их реши пре него што дође до ескалације или прогресирања. Полицијски и стратегијско-криминалистички рад не почиње моментом извршења кривичног дела, већ се усредсређује на уочавање проблема који могу проузроковати његово извршење (*Problem oriented policing*). У складу са том стратегијом, полиција има задатак да сазна више о породицама у којима постоје насиље и физички обрачуни, о комшијским свађама и сукобима који могу ескалирати до насиља, о напуштеној и незбринутој деци, скитницама и осталим лицима остављеним без заштите и помоћи (стари, немоћни, болесни), напуштеним добрима, недовољно заштићеној имовини. На пример, статистике убистава показују свуда у свету да се више од 30% убистава дешава између чланова породице. У принципу насиље у тим породицама ескалирало је годинама, сви су за то знали, а друштво није предузимало ништа. Кривичноправна заштита је по својој природи закаснела и не може помоћи жртви. Данас се полиција у сарадњи са другим институцијама озбиљно бави случајевима насиља у породици тако што обезбеђује доказе о насиљу. Према породици и насилнику предузима мере појачаног надзора и контроле. Насилник се упућује на лечење и психосоцијални третман, спроводе се тестови за процену ризика од ескалације насиља. Насилник се искључује из породице или му се прети том мером итд.

Интеграција полицијског рада усмереног на проблеме, тј. опредмећење проактивног криминалистичког приступа данас се сматра цивилизацијским стандардом у светским оквирима. Представља један од услова које наша држава мора да испуни како би могла да постане пуноправан члан Европске заједнице народа.

Полицијски рад усмерен на ризике и на опасности (Risk oriented policing), је још један савремени облик проактивног рада полиције. У њему се полиција оспособљава да уочава ризике и опасности које могу да доведу до штетних последица, врше се анализе и процене ризика, сачињавају планови деловања ради ублажавања ризика и предузимања активности како би се они отклонили, умањили или елиминисали пре него што ескалирају и доведу до штетних последица. Ризици или опасности у односу на које полиција треба да усмерава свој рад су различити. Могу да буду последица људског понашања, нпр., преласци преко необележених пружних прелаза, анализа ризика од извршења терористичког напада како би се уочиле потенцијалне мете и унапредиле мере заштите, процена ризика настанка насиља на спортским приредбама или на другим јавним окупљањима грађана. Процена ризика је неопходна у случајевима одређених персоналних карактеристика појединих грађана (нпр., душевни болесници са параноичним или суманутим идејама прогањања). Ризици и опасности не морају да буду само производ или последица људске радње, људске грешке или опасног стања. Они могу да настану услед више силе, природних околности, техничких

разлога, временских непогода или случајног (нескривљеног) сплета околности (нпр., анализа ризика приликом обезбеђења превоза опасног терета). Саобраћајна полиција ће зауставити саобраћај на магистралном путу, на коме је услед временских непогода дошло до одрона земље или стења, итд.

1.3. КРИМИНАЛИСТИЧКА КОНТРОЛА

Криминалистичка контрола представља организовану делатност органа унутрашњих послова која има наглашен криминалистичко-превентивно-репресивни карактер и састоји се у уочавању, надзирању и анализи појава, места и лица за која постоји (које карактерише) *општа сумња* да могу садржати криминални набој имајући у виду ранија искуства.

Криминалистичка контрола је организована делатност органа унутрашњих послова на спречавању криминалитета. Састоји се у уочавању (тј. идентификовању, спознаји), надзирању (тј. посматрању, контроли, праћењу) и анализи (тј. проучавању, упоређивању, прогнозирању): 1) *појава* (асоцијалних и антисоцијалних); 2) *места* (потенцијалних криминалних жаришта, потенцијалних криминалних средина или састајалишта, путева којима је могуће да се крећу криминалци или да међусобно комуницирају) и 3) *лица* (за која постоји прогноза да би могла вршити кривична дела, нпр., криминалци повратници, осуђеници на условном отпусту или на одмору, малолетни делинквенти, алкохоличари, наркомани, коцкари, шверцери, проститутке).

Услов за предузимање криминалистичке контроле је постојање *опште сумње* која се темељи на криминалистичком искуству (познавању криминалистичке методике разних врсти кривичних дела, криминолошких и криминалистичких типологија делинквената, прогнозе развоја криминалитета) да би одређене појаве, места и лица могли садржати криминални набој (поседовати услове или узроке за настанак кривичних дела). У моменту предузимања криминалистичке контроле у односу на неки од наведених објеката, органи унутрашњих послова не располажу индицијама да постоји било какво криминално понашање, већ полазе искључиво од *опште сумње да би на одређеним местима могла да се врше одређена кривична дела, да би одређена лица могла да врше кривична дела*[1]*, односно да одређене друштвене појаве садрже у себи потенцијални криминални набој.*

Криминалистичка контрола се врши трајно и непрекидно на основу опште сумње[2], и у оквиру ње се трага за основама сумње које указују на то да се *можда* у одређеној средини и да одређена лица врше кривична дела. У оквиру криминалистичке контроле предузимају се следеће оперативно-тактичке радње: патролирање, легитимисање, преглед возила и пртљага, заседе, рације, коришћење информатора, тајно посматрање, надзор над потенцијалним извршиоцима кривичних дела.

На основу резултата криминалистичке контроле, органи унутрашњих послова располажу информацијама о припреманим или извршеним кривичним делима, њиховим извршиоцима, помагачима или јатацима, што је услов за отварање криминалистичке обраде.

---

[1] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 53.

[2] Водинелић, В., *Шта је откривање, а шта разјашњавање кривичног дела и разоткривање учиниоца, студија*, стр.71.

Када се у оквиру криминалистичке контроле, дође до оријентационо-елиминационих индиција, које указују са вероватноћом која најчешће одговара основама сумње, да је извршено неко конкретно кривично дело, или да је неко лице извршило кривично дело, криминалистичка контрола прелази у виши стадијум који се назива криминалистичка обрада. Треба напоменути да криминалистичка контрола не претходи увек криминалистичкој обради. Када се сазна за могуће постојање кривичног дела, независно од спроведене криминалистичке контроле, одмах ће се отворити криминалистичка обрада.

1.4. КРИМИНАЛИСТИЧКА ОБРАДА

Криминалистичка обрада је организована делатност органа унутрашњих послова са наглашеним криминалистичко-репресивним карактером, у којој се предузимају оперативно-тактичке радње и мере, како би се почетне информације (основи сумње) о постојању конкретног кривичног дела или о извршиоцу, евентуално потврдиле и повећале на степен вероватног сазнања да је одређено лице извршило одређено кривично дело за које се гони по службеној дужности, и на тај начин се створили законски услови за привођење учиниоца кривичном прогону.

Криминалистичка обрада се отвара, односно почиње, када постоје почетне информације, односно појединачне индиције које указују са најмањим степеном вероватноће, основима сумње да је можда: 1) извршено неко кривично дело за чијег се учиниоца још не зна (дело са непознатим извршиоцем); или 2) неко лице је сумњиво да је (из)вршило кривично дело (дела) које(а) још нису установљена и 3) извршено је кривично дело чији се учинилац зна, али је потребно прикупити (доказне) информације и осигурати их од губитка (уништења) како би се могле сачувати за потребе кривичног поступка.

Циљ криминалистичке обраде је да се пронађе (непознати) учинилац кривичног дела, да се предузму мере како се учинилац или саучесник не би сакрили или побегли, да се открију и обезбеде трагови кривичног дела и предмети који ће (у кривичном поступку) послужити као докази, као и да се прикупе сва обавештења која би могла да буду од користи за успешно вођење кривичног поступка.

У оквиру криминалистичке обраде предузимају се оперативно-тактичке радње и мере којима се траже, прикупљају и проверавају оријентационо-елиминационе индиције, између њих се утврђује веза, планирају и проверавају оперативне верзије како би се почетни (међусобно неповезани) основи сумње (као почетни вид вероватноће) о постојању дела или учиниоца, потврдили (и повећали на виши ниво) или негирали (одбацили).

Уколико се спровођењем криминалистичке обраде утврди да никакво кривично дело није било извршено, односно да одређено лице (осумњичени) није извршило никакво кривично дело, криминалистичка обрада у вези са конкретним делом и лицем се обуставља.

Када се у криминалистичкој обради установи, да су почетни основи сумње у погледу постојања кривичног дела и одређеног лица као могућег учиниоца тачни, проналажењем и повезивањем и других оријентационо-елиминационих индиција, степен почетне спознаје (основ сумње) подиже се на виши ниво, на ниво *основане сумње,* у вези са постојањем одређеног дела и одговорности осумњиченог.

Према томе, основана сумња је систем међусобно повезаних, непротивречних криминалистичких информација (оријентационо-елиминационих инди-

ција и исказа лица која су била очевици извршења кривичног дела) које указују на то да је одређено лице (осумњичени) вероватни извршилац кривичног дела у погледу којег се спроводила криминалистичка обрада.

Између основа сумње и основане сумње постоји разлика у квантитету (броју индиција којима се располаже) и у квалитету (садржини везе између чињеница које их граде и кривичног дела)[3].

Циљ криминалистичке обраде (са спознајне, гносеолошке равни посматрано), јесте да се вероватноћа у погледу извршења дела и одговорности одређеног лица, са основа сумње, повиси на ниво вероватноће која одговара основаној сумњи. Кривичи поступак се може покренути само против одређеног лица ако постоји основана сумња да је учинило одређено кривично дело.

Изузетно, криминалистичка обрада се одвија паралелно са кривичним поступком када се неком лицу суди за кривично дело чије је постојање утврђено са степеном вероватноће, који одговара основаној сумњи и у односу на то дело се спроводи претходни поступак, а постоји сумња (основ сумње) да је можда извршило још нека друга кривична дела, и у односу на њих се спроводи криминалистичка обрада.

Решења по Законику и кривичном поступку из 2011. године о улози јавног тужиоца и полиције у раду са основима сумње

1. Предистражни поступак

Законик о кривичном поступку из 2011. године унео је значајне промене по овом питању. Уместо појма претКривични поступак увео је појам предистражни поступак. Јавни тужилац руководи предистражним поступком у складу са тужилачким концептом истраге. Јавни тужилац је дужан да предузме кривично гоњење када постоје *основи сумње* да је учињено кривично дело или да је одређено лице учинило кривично дело за које се гони по службеној дужности (члан 6).

Јавни тужилац предузима потребне радње ради гоњења учинилаца кривичних дела. Он може наложити полицији да предузима одређене радње ради откривања кривичних дела и проналажења осумњичених. Полиција је дужна да изврши налог јавног тужиоца, као и да га о предузетим радњама редовно обавештава (члан 285 ЗКП-а).

Поред тога, и сам Законик овлашћује полицију, да ако постоје основи сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности, она је дужна да предузме потребне мере да се пронађе учинилац кривичног дела, да се учинилац или саучесник не сакрије или не побегне, да се открију и обезбеде трагови кривичног дела и предмети који могу послужити као доказ, као и да прикупи сва обавештења која би могла бити од користи за успешно вођење кривичног поступка (члан 286 став. 1 ЗКП).

У циљу испуњења ових дужности полиција може у предистражном поступку да предузме оперативно тактичке радње и мере и доказне радње.

ЗКП, примера ради, наводи *оперативно тактичке радње и мере које у предистражном поступку предузима полиција.* Полиција може: да тражи потребна обавештења од грађана; да изврши потребан преглед превозних средстава, путника и пртљага; да за неопходно потребно време, а најдуже до осам часова ограничи кретање на одређеном простору; да предузме потребне мере у

[3] Тим проблемима се у нашој криминалистици највише бавио проф. В. Водинелић. Видети: *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, стр. 77–97.

вези са утврђивањем истоветности лица и предмета; да распише потрагу за лицем и предметима за којима се трага; да у присуству одговорног лица прегледа одређене објекте и просторије државних органа, предузећа, радњи и других правних лица, оствари увид у њихову документацију и да је по потреби одузме; да предузме друге потребне мере и радње. О чињеницама и околностима које су утврђене приликом предузимања појединих радњи, а могу бити од интереса за кривични поступак, као и о предметима који су пронађени или одузети, саставиће се записник или службена белешка. По налогу јавног тужиоца полиција може прибавити евиденцију остварене телефонске комуникације, коришћених базних станица или извршити лоцирање места са којег се обавља комуникација (члан 286. став. 2. и 3. ЗКП).

Примењујући оперативно тактичке радње полиција долази до оперативних информација, тј. до индиција као оријентационо елиминационих чињеница у вези са којима планира и проверава криминалистичке верзије. То могу да буду обавештења од грађана, анализа телефонских листинга, информације прикупљене оперативним радом, обавештајне анализе, резултати полиграфског тестирања, итд.

Полиција може у предистражном поступку да предузима и доказне радње с тим да је дужна да без одлагања о томе обавести јавног тужиоца (члан 287). Докази које је полиција прибавила предузимањем доказних радњи могу бити коришћени у даљем току кривичног поступка, ако су доказне радње спроведене у складу са ЗКП-ом. Међутим, ЗКП у члану 288. наводи ограничење, по коме полиција не може грађане да саслушава у својству окривљеног, односно испитује у својству сведока или вештака. Изузетак је право полиције да испитује осумњиченог у присуству адвоката у складу са чланом 289. Тада добијени исказ има доказну вредност.

Примењујући доказне радње полиције долази до доказа. То могу бити персонални докази (на пример, признање осумњиченог дато у присуству адвоката), или материјални докази (нпр., докази прикупљени увиђајем, претресањем).

На основу прикупљених оперативних информација и доказа, полиција саставља кривичну пријаву коју доставља јавном тужиоцу. Уз кривичну пријаву доставља и предмете, скице, фотографије, прибављене извештаје, списе о предузетим мерама и радњама, службене белешке, изјаве и друге материјале који могу бити корисни за успешно вођење поступка. Полиција може и да допуни кривичну пријаву новим чињеницама, доказима или траговима кривичног дела (члан 288).

На основу достављене кривичне пријаве, јавни тужилац одлучује о покретању истраге.

2. Истрага

ЗКП из 2011. године, у члану 295. наводи да се истрага се покреће:

1*) против одређеног лица* за које постоје *основи сумње* да је учинило кривично дело;

2) против непознатог учиниоца када постоје основи сумње да је *учињено кривично дело*.

У истрази се прикупљају докази и подаци који су потребни да би се могло одлучити да ли ће се подићи оптужница или обуставити поступак, докази који су потребни да се утврди идентитет учиниоца, докази за које постоји опасност да се неће моћи поновити на главном претресу или би њихово извођење било отежано,

као и други докази који могу бити од користи за поступак, а чије се извођење, с обзиром на околности случаја, показује целисходним.

У складу са концептом тужилачке истраге, доказне радње у истрази предузима надлежни јавни тужилац. Законником је предвиђено оснивање истражних центара у којима ће се за подручје више јавних тужилаштава спроводити истрага.

Ако је јавном тужиоцу потребна помоћ полиције (форензичка, аналитичка и др.) или других државних органа у вези са спровођењем истраге, они су дужни да му на његов захтев ту помоћ пруже.

Јавни тужилац може да повери предузимање појединих доказних радњи јавном тужиоцу који поступа пред судом на чијем подручју треба предузети те радње. Јавни тужилац може поверити и полицији извршење појединих доказних радњи у складу са одредбама ЗКП-а (члан 299).

Критика законског решења. По нашем мишљењу, једно од најнеприхватљивијих решења ЗКП из 2011. године је да се предистражни поступак и истрага покрећу на основу *истог*, односно најмањег ступња вероватноће: а) *основа сумње да је извршено кривично* дело, а извршилац је непознато лице, или б) *у односу на одређено лице против кога постоје основи да је извршило кривично дело*. Прописујући исти материјални услов за отпочињање предистражног и истражног поступка законописац је начинио грубу грешку, која није само логичке и теоријске природе, већ ће имати читав низ негативних последица у фази примене ЗКП-а у пракси. На пример, ако истрага може да се води против непознатог извршиоца, или на бази основа сумње, поставља се питање, шта су радили тужилац и полиција у предистражном поступку? Каквог смисла има да полиција пише кривичну пријаву против непознатог лица, као резултат својих радњи у предистрази?

Размишљање професора Водинелића на ову тему, иако публиковано пре много година, и данас је потпуно актуелно. "У процесу кретања свега, па и кривичног поступка, влада поступност као атрибут његовог развоја. Већ сам назив "процес" потиче од латинског procedo (или напредовати) што правилно одражава најдубљу суштину кривичног поступка... Увек се мора имати у виду да је сваки стадиј само једна етапа у развоју читавог кривичног поступка... Та целовитост се, између осталог, огледа у томе што сваки претходни, нижи стадиј припрема услове за прелазак у следећи, виши".[4] Према томе, истиче Водинелић: "Сумња која диктира предузимање преткривичне делатности не може се узети као претпоставка за покретање кривичног поступка... Не може један исти ступањ сумње да буде титулус за два сасвим различита стадија кривичног поступка".[5]

По овом питању, боље је решење усвојено у ЗКП-у Црне Горе где постоји извиђај, који замењује некадашњи преткривични поступак и истрага која се води по наредби државног тужиоца. Извиђај се води на нивоу *основа сумње*, док с истрага покреће онда када већ постоји *основана сумња*, као јачи степен сумње.

Боље решење, по овом питању, усвојено је и у ЗКП-у Републике Српске где постоји само истрага у оквиру које полиција и (или) тужилац предузимају радње како би се почетни *основи сумње* о постојању кривичног дела и извршиоца повисили до нивоа *основане сумње* која представља материјални услов за прелазак у вишу фазу поступка (оптужење). Мада постоји само један поступак, тј. истрага, она је природно подељена на два дела. На радње првог захвата које предузима полиција (којима се трага за непознатим извршиоцем), и другу фазу обезбеђења доказа потребних за подизање оптужнице против осумњиченог у којој је природно, активнија улога тужиоца.

---

[4] Vodinelić, Vladimir, O sumnji u krivičnom postupku, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2/1978, str. 195.

[5] Vodinelić, Vladimir, O sumnji u krivičnom postupku, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 2/1978, str. 194, 196.

2. ТАКТИКА ПРЕДУЗИМАЊА ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧКИХ РАДЊИ И МЕРА

Спроводећи криминалистичку контролу и криминалистичку обраду, органи унутрашњих послова предузимају низ оперативно-тактичких радњи и мера. Законик о кривичном поступку и Закон о унутрашњим пословима наводе само неке оперативно-тактичке радње и мере, али по правилу не прописују њихову форму и услове предузимања. Које ће оперативно-тактичке радње и мере органи унутрашњих послова предузимати, коју ће форму, садржај, тактику, или евентуално комбинацију са другим радњама и мерама применити, намеће криминалистичка пракса, али и наука криминалистика.

С обзиром на то да у погледу предузимања ових радњи и мера не постоје строга и формална ограничења, осим оних која су наведена у уводном делу овог поглавља, то и њихов резултат није доказ у правном (кривичнопроцесном) смислу речи. Због тога се на информацијама прибављеним на овај начин, не може темељити судска пресуда. Међутим, сазнања о кривичном делу и учиниоцу, до којих се дошло применом оперативно-тактичких радњи и мера имају карактер *криминалистичке оперативне информације*. Са гносеолошког (сазнајног) аспекта, оне су доказ у логичком смислу речи. Предузимањем непроцесних, оперативно-тактичких радњи, откривају се носиоци криминалистичких информација (будући докази) о кривичном делу и могућем учиниоцу (лица која су видела кривично дело и од којих је узета изјава у оквиру кривичног поступка појавиће се као сведоци, или су пак указала на материјалне носиоце трагова). На пример, информант је дојавио да се код Петра Петровића налазе украдени предмети који се претресом и проналазе; над материјалним предметима и траговима насталим кривичним делом, који су у оквиру криминалистичке обраде пронађени, нпр., коришћењем пса трагача, извршиће се увиђај и разна криминалистичка вештачења.

Из наведеног следи закључак да је значај правилног спровођења оперативно-тактичких радњи и мера у процесу проналажења криминалистичких информација (будућих доказа) велики, а за разоткривање учиниоца и изрицање истините судске одлуке неретко и пресудан. Због тога у наредном тексту више речи о тактици спровођења значајнијих оперативно-тактичких радњи и мера.

2.1. ВОЂЕЊЕ ИНФОРМАТИВНОГ РАЗГОВОРА СА ГРАЂАНИМА

Информативни разговор са грађанима представља значајну радњу прикупљања обавештења о кривичном делу и могућим учиниоцима. Садржина ове оперативно-тактичке радње је у неформалној комуникацији између овлашћеног лица органа унутрашњих послова и грађанина за кога се претпоставља да може да пружи информације у вези са разрешењем одређеног кривичног догађаја. С обзиром на то да се разговор одвија у изванпроцесној форми, његов резултат је исказ, односно прибављена информацији која не може да послужи као доказ на суду, али може да представља важну оријентационо-елиминациону индицију.

Приликом позивања грађана на информативни разговор мора се назначити разлог позивања. Принудно се може довести лице које се није одазвало позиву само ако је на то упозорено. Међутим, грађанин може да ускрати одговор на постављена питања, или чак да пружи лажан одговор, али ће се такво његово понашање навести у кривичној пријави, и третирати као индиција која налаже планирање и проверу верзија којима се оно може објаснити.

Први задатак који се среће у примени ове оперативно-тактичке радње јесте проналажење грађана, за које се очекује да могу да пруже важна обавештења, како би се са њима обавио информативни разговор. Овај задатак понекад није нимало лак, с обзиром на то да се грађани нерадо јављају полицији ради пружања обавештења (сем ако нису оштећени кривичним делом) јер се боје освете опасних

криминалаца, не желе да се појављују на суду као сведоци или неће да се другима замерају и да се ангажују у ствари за коју нису директно заинтересовани. До грађана од којих ће се прикупити обавештења о кривичном догађају, долази се на различите начине. Неопходно је задржати лица која присуствују вршењу увиђаја како би се међу њима пронашли будући сведоци. Треба размислити одакле се све могло опажати извршење дела, односно ко је све могао да га опази, па у складу са тим распитивати се по околним зградама, предузећима, кафанама (која су се лица у време претпостављеног извршења дела затекла у близини лица места и шта су односно кога су видели). Ради одговора на ова питања, понекад се прикупљају обавештења и међу више стотина или хиљада људи. Понекад се и преко штампе или средстава масовног информисања (радио, телевизија) трага за лицима од којих се могу добити значајне информације.

Места на којима ће се обавити информативни разговор могу да буду различита. Приликом првог контакта са грађанином боље је избегавати службене просторије и разговор водити у стану грађанина, на његовом радном месту, на лицу места или на другом месту. На тај начин смањују се форензичка збуњеност и одбојност које грађанин може да има при првом контакту са овлашћеним лицем органа унутрашњих послова и ствара неформална и опуштенија атмосфера. Касније информативне разговоре, посебно оне са осумњиченима, треба обављати у службеним просторијама.

Информативни разговор са грађанином треба, када год је могуће, добро припремити и ако је потребно прикупити податке о личности саговорника (у свим случајевима када се процењује да је његов исказ значајан и ако се сумња да је извршилац). Разговор са грађанином има у основи исте фазе као и испитивање сведока и саслушавање окривљеног: фазу успостављања контакта, фазу слободног излагања и фазу постављања питања. Међутим, с обзиром на неформални карактер овог разговора, а посебно у првим контактима, не треба се круто држати правила о три фазе, већ треба поступати флексибилно у зависности од процене ситуације и личности саговорника.

Вођење информативног разговора треба да обавља искусан оперативац са великим познавањем криминалистичке тактике и методике појединих врсти кривичних дела. Од њега се очекује добро практично познавање психологије разних категорија људи, социјална интелигенција (подразумева тактичност у опхођењу, прилагодљивост саговорнику, комуникативност, брзо размишљање и реаговање при вођењу разговора, способност да може истовремено пажљиво да слуша, размишља и проучава реакције саговорника).

С аспекта психологије исказа, информативни разговор са грађанином је од изванредног значаја. Грађанин даје свој први исказ (о ономе што је опажао при извршењу кривичног дела) у оквиру информативног разговора, а сви остали искази су понављање онога што је већ рекао. Уколико би се при нестручном вођењу информативног разговора будућем сведоку сугерисало другачије чињенично стање, оно би се у његовој свести фиксирало и дошло би до погрешног сећања, што би могло да има погубне последице при утврђивању истине. С обзиром на то да се о спроведеном информативном разговору саставља службена белешка, а не записник, касније се и не може утврдити да је до недозвољене сугестије уопште дошло.[6] Због тога се препоручује, да се информативни разговори са важнијим сведоцима или са осумњиченима код тешких кривичних дела, обавезно снимају.

---

[6] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр, 63.

2.1.1. Информативни разговор са потенцијалним сведоцима

Вођење информативног разговора са грађанином за кога се претпоставља да може да пружи корисна обавештења о кривичном делу и да се касније евентуално појави као сведок, обавља се у складу са криминалистичким правилима испитивања сведока. Приликом вођења информативног разговора са овом категоријом грађанина појављују се значајни криминалистички и судскопсихолошки проблеми који се срећу и приликом испитивања сведока, па ће у оквиру тог поглавља бити и обрађени. На овом месту треба нагласити, да се на суду као сведоци не појављују сви грађани са којима се води информативни разговор. Потребно је обавити много разговора, прикупити велики број ирелевантних информација (нпр., саслушати станаре целе једне улице, или дела града), док се не дође до грађанина који може да пружи значајна обавештења. На другој страни, грађанин понекад хоће да пружи информацију, само под условом да се не појави на суду као сведок. Потребна је велика вештина оперативца који води информативни разговор, да таквог грађанина убеди да буде сведок на суду. Уколико то није могуће, треба се задовољити само поверљивим информацијама, а исказ таквог грађанина третирати као разговор са информантом.[7]

2.1.2. Информативни разговор са осумњиченим

Вођење информативног разговора са грађанином, за кога се претпоставља да је извршилац кривичног дела, с аспекта криминалистичке тактике спроводи се аналогно саслушавању окривљеног. Правила која постоје при саслушању окривљеног, на пример, успостављање контакта, методе утицања и добијања истинитог признања, применљива су и приликом вођења информативног разговора са осумњиченим. Приликом вођења информативног разговора са осумњиченим не треба тежити само ка добијању признања, с обзиром на то да признање у преткривичном поступку (тзв. вансудско признање) нема никакву доказну вредност, већ треба настојати да се дође до сазнања у погледу проналажења предмета и трагова кривичног дела како би се они обезбедили за потребе кривичног поступка. Ако осумњичени у оквиру информативног разговора призна извршење кривичног дела, не треба се нипошто задржати на голом признању (јер је оно процесно безвредно), већ треба инсистирати да изнесе чињенице у вези са постојањем материјалних носилаца доказних информација, и да наведе лица којима је било познато извршење дела (како би се она у кривичном поступку појавила као сведоци).

2.1.3. Полицијско саслушање осумњиченог у присуству адвоката

Законик о кривичном поступку увео је новину која се састоји у могућности спровођења информативног разговора са осумњиченим у присуству адвоката. Законик прописује да ако осумњичени у присуству адвоката пристане на давање исказа, орган унутрашњих послова ће га саслушати према одредбама о саслушању окривљеног. О саслушању осумњиченог, орган унутрашњих послова ће обавестити надлежног јавног тужиоца који може присуствовати спровођењу радње. Записник о саслушању не издваја се из списа и може се користити као доказ у кривичном поступку.

---

[7] Кривокапић, В., *Криминалистика, општи део*, стр, 204.

Предности полицијског саслушања осумњиченог у присуству адвоката су многобројне. Исказ прибављен у присуству адвоката који је спроведен у складу са нормама о саслушању окривљеног има доказну снагу и може се користити као доказ на суду. Признање осумњиченог дато полицији у присуству адвоката има доказну снагу и карактер судског признања. Промена је значајна с обзиром на то да признање добијено без присуства адвоката у преткривичном поступку нема доказну снагу и оно је раније било правило, чиме се у знатној мери обезвређивао рад органа унутрашњих послова. Окривљени је у оквиру кривичног поступка, по правилу, негирао признање дато пред полицијом, или је наводио да је било изнуђено. Посматрано с аспекта психологије, исказ дат пред полицијом временски је близак извршењу кривичног дела тако да психичка нестабилност и грижа савести по правилу још увек снажно делују на извршиоца, тако да се лакше долази до признања. Посматрано с аспекта криминалистичке тактике прибављања исказа, извршилац још није имао времена да припреми одбрану, утиче на сведоке, договори се са адвокатима о стратегији наступа, тако да је у преткривичном поступку лакше добити признање него у каснијим фазама поступка.

Посебни професионални захтеви који произлазе из полицијског саслушања осумњиченог у присуству адвоката су већи него при обичном информативном разговору са осумњиченим. Од овлашћених службених лица органа унутрашњих послова који спроводе саслушање осумњиченог у присуству адвоката очекује се да одлично познају и стриктно поштују процесна правила и права саслушаваног. Саслушање у присуству адвоката искључује могућност примене силе, претње, некоректног понашања према осумњиченом, а подиже захтеве за одличним познавањем криминалистичке тактике и психологије исказа, што би требало позитивно да утиче на професионални ниво полиције.

Од криминалистике се очекује да изгради *тактичка упутства за полицијско саслушање осумњиченог у присуству адвоката*. У принципу полиција не би требало да избегава примену полицијског саслушања осумњиченог у присуству адвоката, већ треба да поступи тактички мудро и промишљено како би извукла максималне предности које ова радња пружа а да избегне слабости које су такође евидентне. Основно правило је да се сваки информативни разговор са осумњиченим добро припреми и покушају се пре његовог спровођења прибавити оперативни и други подаци који могу бити значајни (извод из евиденције осуђених, разговор са потенцијалним сведоцима, добро проучена документација са увиђаја, материјални докази итд.).

У почетку вођења информативног разговора са грађанином, овлашћена лица органа унутрашњих послова најчешће нису сигурна, односно немају јасне индиције које би указивале на то да би саслушавано лице могло да буде и стварни извршилац кривичног дела. Чак и када су почетне индиције недовољне да би одређено лице могло да уђе у круг осумњичених, на пример на основу верзије о мотиву, потребно је приступити му као грађанину од кога се очекује да може да пружи нека обавештења. Треба започети класичан полицијски информативни разговор који се води без адвоката с обзиром на то да су у питању опште индиције које још нису материјализоване и поткрепљене другим сазнањима. Уколико се током вођења информативног разговора уоче контрадикције и недоследности у излагању грађанина, запази говор тела који указује на могућег извршиоца или утврди лаж, не препоручује се одмах осумњиченог суочити са тим околностима. Неопходно је само у току информативног разговора пажљиво утврдити њихово постојање не указујући да су уочене и не придавати им значај. Након тога грађанину

треба предочити да би у конкретном случају могао да буде сматран осумњиченим, и само му оквирно указати на основе сумње. Након тога позвати обавестити јавног тужиоца и позвати адвоката. Саслушање треба наставити у присуству адвоката најпре тако што ће се од осумњиченог тражити да понови чињенице које је саопштио пред полицијом и детаљно записнички обезбедити исказ. Тек након тога треба предочити контрадикције, нејасноће и делове лажног исказа. Примењују се тактичке методе утицања на разумску и емотивну сферу саслушаваног и исказ се записнички прецизно региструје. С обзиром на то да осумњичени није имао времена да припреми лажну одбрану исказ ће бити најближи истини а присуство адвоката обезбедиће његову процесну валидност и доказни кредибилитет. На тај начин ствара се повољна ситуација за добијање признања.

2.1.4. Полиграфско тестирање

У оквиру криминалистичке обраде, као помоћно техничко средство, може се користити полиграф са циљем да се на брз и релативно поуздан начин из круга осумњичених елиминишу невина лица, како би се оперативна делатност концентрисала на вероватног извршиоца, по могућству од њега добило признање, и пронашли материјални носиоци доказних информација.

Реч полиграф потиче од грчких речи: *поли*, што значи много и *графиен* писати, и представља најадекватнији назив за апарат. Среће се и термин *детектор лажи* који није најприкладнији јер полиграф не региструје лаж, већ физиолошке реакције у организму које се одвијају приликом тестирања.

Примена полиграфа, и свих осталих техничких апарата помоћу којих се покушава утврдити да испитаник не говори истину[8], заснива се на вези која постоји између психичког преживљавања одређене ситуације условљене, на пример, постављањем конкретног питања, и сећања на одређени догађај за који испитаника везују снажне емоције. Активирањем интелектуалних садржаја који су снажно емотивно обојени (страх од разоткривања због учињеног кривичног дела, свест да се нешто лоше и забрањено урадило, грижа савести) изазивају се и провоцирају, бурни физиолошки процеси у организму, на пример, убрзани рад срца, поремећаји крвног притиска, поремећаји у дисању, активирање рада жлезди са унутрашњим лучењем, појачано знојење, црвенило у лицу, ширење или сужавање зеница. Апарати региструју аутоматске и саморегулативне физиолошке промене у телу, које нису под контролом свести и воље испитаника, а условљене су емотивним преживљавањем конфликтне ситуације. Све ове физиолошке реакције (промене) које су испровоциране постављеним питањем или предочавањем одређеног доказа, могу се мање или више прецизно измерити и регистровати на хартији (траци) на дисплеју или екрану компјутера.

---

[8] *Сонограф* је анализатор психолошког стреса који се заснива на мерењу фреквенција у оквиру људског гласа. Овај апарат региструје несвесне физиолошке промене гласа које настају услед страха од откривања лажи. С обзиром на то да не постоји физички контакт између апарата и испитаника, као код полиграфа, осумњичени не мора да зна да се испитује. Могуће је обавити тестирање и телефоном. Услед отварања читавог низа правних, етичких, а пре свега техничких питања, овај апарат, поред првобитног одушевљења, за сада није потврдио очекивања у пракси.

Слика 2. Савремена полиграфска лабораторија

Полиграфи су вишеканални апарати којима се региструје истовремено већи број промена физиолошких параметара. Основни сегменти полиграфа су: 1) кардиосфимограф који региструје срчани рад и његове промене услед емоционалних стимуланаса изазваних постављањем питања – дражи (пораст, стагнирање и пад крвног притиска, систолни волумен и фреквенција пулса). Те промене мере се преко манжетне која се обавија око надлактице испитаника. Код апарата новијег датума уведена је и тзв. "Kardkoff manžetna" са уграђеним микрофоном за регистровање срчаних тонова; 2) пнеумограф којим се региструју промене респираторног волумена, односно ритам дисања (фреквенција дисања и однос удисај–издисај, блокада у дисању, потиснуто дисање). То се постиже тако што се око груди или стомака испитаника обавија гумена набрана пнеумографска цев која је повезана са уређајем за регистровање и 3) галваноградом се региструју промене галванског електричног отпора коже (електродермална реакција или психогалвански рефлекс). На длан или прсте испитаника, стави се галваноградски прикључак (ручна електрода или одговарајући прстен) који је спојен са осетљивим галванским уређајем у полиграфу. Уређајем се мери електрична проводљивост коже која се мења у зависности од физиолошких промена у организму изазваних емоционалним преживљавањем услед постављеног критичног питања (психогалвански рефлекс). Све психофизиолошке реакције на постављена питања исписују се на дијаграмску покретну траку која се назива полиграм, са које се очитавају и тумаче.

Полиграфско тестирање обавља се у посебној за то намењеној просторији која мора да буде изолована од буке, једноставно опремљена, без телефона, не сме да буде пролазна, у којој је дозвољено присуство за време тестирања само испитивачу на полиграфу (који би по струци требало да буде психолог са искуством у полицији и основним познавањем Законика о кривичном поступку).

Основни услов за полиграфско тестирање је слободни пристанак испитаника који се даје писмено. По правилу, невино осумњичене особе пристају на тестирање полиграфом зато што сматрају да ће на тај начин брзо доказати своју невиност. Стварни извршиоци кривичног дела најчешће пристају на тестирање, јер правилно сматрају да ће одбијање тестирања бити протумачено као индиција виности.

Пре сваког тестирања осумњиченог, испитивач на полиграфу треба што детаљније да се упозна са кривичним предметом, обраћајући пажњу пре свега на детаље који су прикупљени увиђајем а који су познати само учиниоцу.

Пре тестирања обавезно се обавља информативни разговор који има за циљ да се испитаник упозна, адаптира на амбијент у коме ће се одвијати тестирање, процени његова личност (стил реаговања, емотивна стабилност, одбрамбени потенцијали). Након тога се води разговор о кривичном делу да би се видело са којим чињеницама располаже осумњичени, односно које детаље о делу хоће (или може) да изнесе. Приликом вођења разговора забрањена је било каква пресија или строгост према осумњиченом како се не би појачала одбојност и одбрамбена доминанта. Након тога осумњичени се упознаје са функционисањем полиграфа и евентуално се обави контролно тестирање са картама, како би се уверио у начин рада апарата. Овим тестирањем могу се уочити и физиолошки начини реаговања испитаника. За све време вођења разговора, пажљиво се посматра понашање испитаника (вербални и невербални ниво комуникације).

Након информативног разговора, испитивач саставља питања за тестирање. Питања морају да буду јасна, прецизна и недвосмислена, подобна да се на њих одговори са да или не. Постоји више метода састављања тестова. Основно у њима је да се критична питања помешају међу неутрална (по различитим принципима). Постављањем критичног питања које код осумњиченог изазива стрес, настају промене у физиолошким реакцијама које се очитавају на полиграму.

У пракси се често користи индиректна полиграфска метода (тестови врхунца напетости) у којој се питања састављају према околностима кривичног догађаја (у складу са девет златних питања криминалистике) или према верзијама о чињеницама и околностима које су познате само стварном учиниоцу, полицији и евентуално оштећеном. На пример, ако је испитаник осумњичен за извршење убиства које негира да је извршио, прва група питања могла би се поставити у односу на дело: 1) да ли сте извршили разбојништво; 2) да ли сте извршили паљевину; 3) да ли сте извршили убиство и 4) да ли сте извршили отмицу? Уколико се утврди позитивна реакција на убиство, могла би се поставити серија питања у вези са средством извршења (познато је да је дело извршено из пиштоља): 1) да ли сте убиство извршили секиром; 2) да ли сте убиство извршили ножем; 3) да ли сте убиство извршили из пиштоља; 4) да ли сте жртву задавили? итд. Уколико се утврди позитивна реакција на стварно средство извршења (у овом случају пиштољ) могли би се даље применити *локацијски тестови* ради проналажења средства извршења. Тест би, на пример, изгледао овако: 1) да ли сте пиштољ бацили у реку; 2) да ли сте пиштољ сакрили у шуми; 3) да ли сте пиштољ сакрили у стану; 4) да ли сте пиштољ закопали у земљу итд? Уколико се појави позитивна реакција на питање: "да ли сте пиштољ закопали у земљу", даљим прецизирањем питања која сачињавају локацијски тест, могло би се тачно одредити место закопавања пиштоља. Локацијски тест је посебно подобан за налажење скривених предмета, оруђа и оружја кривичног дела.

Након спроведеног тестирања, испитивач са испитаником обавезно води поновни разговор о кривичном делу, са анализирањем резултата тестирања. У овој фази разговора стварни учиниоци најчешће признају извршење дела.

Поузданост полиграфа је доста велика, мада не треба прецењивати његове могућности. Тачност резултата полиграфског тестирања у великој мери зависи од способности и знања полиграфског испитивача. Поједине категорије криминалаца не реагују на полиграфско тестирање, на пример, безосећајне психопате, с обзиром на то да они емотивно не преживљавају кривично дело које су извршили. Неподобне су за полиграфско тестирање поједине категорије душевних болесника, лица под дејством наркотика, алкохола и појединих лекова.

Полиграф се може примењивати у преткривичном поступку и у фази криминалистичке обраде. Резултат добијен полиграфским тестирањем представља оријентационо-елиминациону индицију и не може се користити као доказ у кривичном поступку.

2.2. АЛИБИ И ЊЕГОВО ПРОВЕРАВАЊЕ

Алиби је реч латинског порекла која у преводу значи негде другде, на другом месту. Алиби је одбрамбени доказ, тј. доказ невиности, којим се тврди да је лице осумњичено или окривљено за кривично дело, у време његовог извршења, било на неком другом месту, а не на месту извршења. Доказ алибија има супротно значење од индиције присутности на лицу места. Доказивањем истинитости алибија, ствара се непосредан доказ невиности осумњиченог лица (под условом да се искључи саучесништво, нпр., у облику подстрекавања). Да би се алиби могао доказати, потребно је претходно прецизно утврдити *време и место* извршења кривичног дела.

Лажан, нетачан алиби постоји, када се након провере, докаже да осумњичени (окривљени) није био на другом месту које је навео износећи свој алиби. Лажан алиби представља индицију виности, и због тога треба планирати и проверити верзије којима ће се утврдити прави разлози лагања и њихова веза са кривичним делом.

Професионални и лукави криминалци брижљиво планирају и припремају лажан алиби још пре извршења кривичног дела. Међутим, дешава се у пракси да лажан алиби понуди и невино осумњичени желећи да сакрије неку тајну или ако мисли да за одбрану неће бити довољно изношење истинитог алибија (нпр., осумњичени је био са неком удатом женом, па би изношењем истинитог алибија компромитовао њен и свој брак; коцкао се са пријатељима и није желео да се то сазна, па је олако понудио лажан алиби; у критично време извршио је неко друго кривично дело па није могао да се позове на алиби)[9].

Треба разликовати *алиби као позитивну чињеницу* (сведоци тврде да су видели осумњичено (окривљено) лице у време извршења кривичног дела на другом месту) и *алиби као негативну чињеницу* (сведоци који су били на месту извршења кривичног дела тврде да нису видели осумњиченог (окривљеног). Јачу доказну вредност има алиби као позитивна, него алиби као негативна чињеница, зато што је можда осумњичени био на месту извршења кривичног дела, а није примећен јер је био прерушен или сакривен.[10]

---

[9] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 68.

[10] *Op. cit.*, стр. 66.

Алиби се проверава: 1) разговором односно саслушавањем лица које се позива на алиби; 2) разговором (саслушавањем) сведока алибија; 3) реконструкцијом; 4) анализом исправа које се нуде као доказ и 5) анализом предмета и трагова који су пронађени на месту кривичног дела.

1) Приликом вођења информативног разговора са осумњиченим, односно саслушањем окривљеног, треба имати у виду да изношење следећих чињеница може да укаже на лажан алиби:

Када након дужег протека времена од извршења кривичног дела, осумњичени (окривљени) наводи до детаља читав низ временских и чињеничних појединости за које није имао разлога да их памти. Невино осумњичени по правилу тешко наводи свој алиби, јер се не сећа шта је тачно радио у критично време, сем ако није имао других разлога за то (нпр., баш у то време је имао неко приватно славље).

- Постоји озбиљна сумња у истинитост алибија ако осумњичени (окривљени) није одмах понудио свој алиби (што је психолошки разумљиво), већ је то учинио након дужег времена откада су му предочени основи сумње. Требало му је времена да накнадно обезбеди лажан алиби.
- Осумњичени (окривљени) опширно наводи шта је радио у критично време, али не може да се позове на сведоке, или као сведоке наводи лица до којих се не може доћи (одсељена, умрла).
- Треба сумњати у наводе алибија ако осумњичени (окривљени) наводи да је у критично време био сам и да је мењао места, а да се не може позвати на сведоке (био је на спортској приредби, у дискотеци, биоскопу окружен великим бројем људи). Тада га треба испитати о детаљима које није могао да чује од других, а о којима се није могао раније припремити. Рецимо ако наводи да је био у биоскопу, треба га питати ко је цепао карте на улазу, како је био обучен, где је седео, ко је седео поред њега (ког је пола била особа, године живота, како је била обучена), да ли се за време представе десило нешто необично, нпр., да ли је нестала струја, неко се потукао са неким, нека особа је пала у несвест.[11] Приликом разговора треба обратити пажњу на његову симтоматску слику и сигурност у излагању.
- Алиби је сумњив ако је у супротности са навикама осумњиченог (окривљеног)[12].

Приликом узимања исказа од осумњиченог (окривљеног) треба посебно инсистирати на детаљима за које се претпоставља да их није могао припремити и осмислити. Ако, на пример, наводи да је био са неким лицима на другом месту, која могу да потврде његов алиби, треба га испитивати о свим детаљима који са-

[11] Полиција у свету у таквим случајевима примењује трик који представља обману. У наведеној ситуацији на причу осумњиченог се реагује на следећи начин: – Били сте те вечери у биоскопу, фантастично, каква случајност, и ја сам био! И онда долази једно од питања: – А да ли се сећате када се трака прекинула, или је нестало светло, или су се они примитивци потукли? Осумњичени који је дао лажан алиби тада је на тешкој муци. У једном случају, који се наводи у страној литератури, осумњичени за убиство је навео да се у критично време налазио у суседном граду, седео на огради градске фонтане и посматрао пролазнике. Полицајац који га је испитивао реаговао је на следећи начин: – Заиста, и ја сам баш тог дана, у исто време, био са својом супругом на том тргу, куповао сам јој поклон за рођендан. Јесте ли видели саобраћајну несрећу на тргу и понашање оног возача који је био крив? На то се осумњичени тотално изгубио, није знао шта да одговори, и немајући куд, признао је убиство.

[12] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 69–73; Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 447–448; Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр, 221–222; Modli, D., Neki kriminalistički i procesni aspekti proveravanja i utvrđivanja alibija, *Priručnik*, број 6/1984, стр. 566–576.

чињавају дотични сусрет (где су били, које је време тачно било, о чему су разговарали, шта је свако рекао, како је свако од присутних био обучен, инсистирати да нацрта на скици где је свако од присутних седео, којим су редом дошли на састанак, ко је први отишао, да ли се десило нешто непредвиђено, нпр., звонио је телефон). Треба обратити пажњу на понашање испитаника и сигурност у излагању. Изјаву осумњиченог (окривљеног) треба прецизно забележити, а најбоље је ако се сними.

2) Одмах после добијања изјаве осумњиченог (окривљеног), још док се налази у службеним просторијама, треба у складу са начелом оперативности и брзине потражити лица на које се позвао као сведоке свог алибија. Са свим сведоцима треба обавити разговор истовремено и појединачно, како би се спречило међусобно договарање, уколико су у питању саучесници. Ако се не може одмах доћи до лица која ће евентуално потврдити алиби, може се према осумњиченом одредити притвор, с тим што се мора хитно проверити тачност његовог алибија.

Лица која треба да посведоче алиби, тј. сведоке алибија, треба питати о детаљима који се односе на прецизно одређивање времена разговора и свих других појединости о којима је претходно испитан и осумњичени (окривљени), како би се упоредили њихови искази.

Треба имати у виду да се осумњичени (окривљени) најчешће позива на њему блиска лица, која самим тим улазе у категорију пристрастних сведока. Понекад му алиби обезбеђују и саучесници у извршењу кривичног дела са којима се пре извршења дела, а најчешће после тога, договорио о детаљима у погледу којих ће дати исказ. Треба основано посумњати да је алиби унапред договорен, ако искази осумњиченог (окривљеног) и сведока алибија упадљиво наликују један другом, јер сви употребљавају исти редослед у излагању, исте речи и изразе. Лукави кривци знају да унапред припреме алиби тако што пројектују неки стварни сусрет који се десио раније, у критично време за које им је потребан алиби. У тим случајевима лажни алиби може се разоткрити тако што ће се лица питати о временском следу догађаја који су претходили или су следили критичном периоду за које се проверава алиби.

Потребно је проверити однос који постоји између осумњиченог (окривљеног) и лица која треба да посведоче његов алиби (да ли су рођаци, пријатељи, земљаци, да ли је сведок алибија раније вршио иста кривична дела као што је и дело које се ставља на терет осумњиченом, окривљеном). Може се претпоставити да је сведок алибија непристрастан, уколико се од раније није познавао са осумњиченим (окривљеним).

Осумњичени (окривљени) може да доведе у заблуду лица која сведоче у његову корист, потврђујући му алиби, примењујући разне трикове:

- Осумњичени (окривљени) је био у друштву лица која потврђују његов алиби, али која га нису све време опажала, а он се позива да има алиби за читав критични период (био је на неком масовном скупу, слављу, нпр., свадби, напустио је скуп, извршио кривично дело, и затим се вратио). *Због тога је важно утврдити да ли се алиби протеже на читав критични период.*
- Осумњичени (окривљени) је стварно био у време извршења кривичног дела на другом месту са лицима која могу да потврде његов алиби, али је ипак имао времена да изврши кривично дело и да обезбеди себи сведоке алибија (растојање између места извршења кривичног дела и места на

коме су га опажали сведоци он је превалио уз помоћ неког брзог превозног средства или га је претрчао).

- Осумњичени (окривљени) је довео у заблуду сведоке алибија тако што је померио сат уназад на основу којег је утврђено време његовог присуства са њима (нпр., померио је уназад зидни часовник у кафани). Због тога треба питати лица која дају алиби, на основу чега знају да је осумњичени са њима био баш у критично време.
- Осумњичени (окривљени) довео је сведоке у заблуду, тако што је стварни догађај који се десио у друго време, применом сугестије фиксирао у њиховој свести за критично временско раздобље извршења кривичног дела. На пример, славио је свој рођендан са сведоцима дан раније, а на свој рођендан извршио кривично дело. Након неколико месеци сведоци ће сигурно тврдити, да су критичног дана били на рођендану осумњиченога.

3) Понекад треба извршити реконструкцију, како би се видело да ли је осумњичени (окривљени) имао времена да превали растојање од места извршења кривичног дела до другог места, на коме су га видела лица која потврђују његов алиби.

4) Алиби се може проверавати и на основу исправа које нуди осумњичени (окривљени), рецимо: потврдом државних органа која му је неким поводом издата у неком другом месту, печатом о времену преласка државне границе у пасошу, разним саобраћајним картама на којима су уписани датуми и томе слично. Треба имати у виду да се те исправе могу фалсификовати: могуће је да је чиновник грешком на потврди уписао погрешан датум (било је случајева када се грешком упише неколико дана раније, и затим осумњичени изврши кривично дело, позивајући се да је критичног дана био пред државним органом у удаљеном месту; возну карту је могао да пронађе или да узме (украде) од другог лица).

5) Анализом предмета и трагова који су пронађени на месту кривичног дела, може се утврдити тачно или приближно време извршења кривичног дела. Међутим, лукави кривац може да подеси предмете и трагове на начин којим ће себи створити услове за обезбеђење сигурног алибија. На пример, убица је жртви померио казаљке на сату унапред, пре него што је тело бацио у реку.

2.3. ПРЕГЛЕД ПРЕВОЗНИХ СРЕДСТАВА, ПУТНИКА И ПРТЉАГА

Преглед превозних средстава, путника и пртљага је оперативно-тактичка радња, односно мера коју предузимају органи унутрашњих послова када претпостављају, на основу постојања опште сумње у оквиру криминалистичке контроле или поседујући конкретне информације (основ сумње) да ће на одређеним путним правцима, у одређено време или у одређеној врсти превозних средстава бити превожена средства, оруђа кривичног дела, предмети произашли или намењени за вршење кривичног дела. Учиниоци кривичних дела користе путне правце и разна превозна средства како би побегли са места извршења кривичног дела, отишли на неко друго место ради вршења кривичних дела, да би превозили плен прибављен кривичним делом ради сакривања или продаје, или да би превозили робу чија је трговина забрањена или ограничена. Ова оперативно-тактичка радња или мера посебно је значајна при откривању међународног тероризма; трговине оружјем; наркотицима; пребацивању фалсификованог новца.

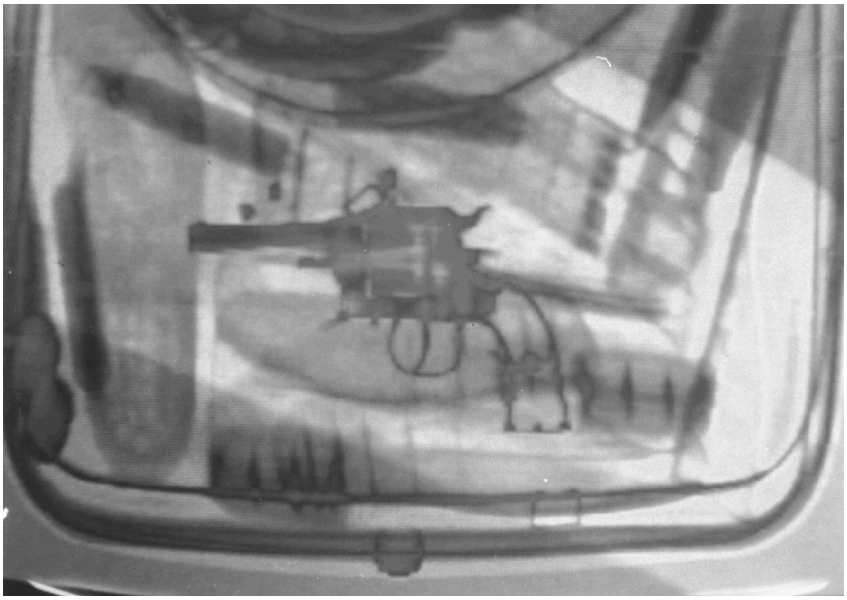

Слика 3. *Рендгенски снимак пртљага.* Путници се контролишу металдетекторима. Контрола се примењује обавезно на аеродромима, а у другим случајевима уколико постоје основи сумње у вези са одређеним лицима или пртљагом.

Преглед превозних средстава, путника и пртљага предузима се када се не зна тачно у ком ће возилу и код којих путника моћи да се пронађу предмети и трагови кривичног дела, због тога се он примењује према већем броју возила и путника.

Уколико се приликом обављања ове оперативно-тактичке радње или мере пронађу тражени предмети, возило и путници се издвајају из саобраћаја и над њима се врши детаљан претрес у складу са прописима Законика о кривичном поступку којима се ова истражна радња регулише. О резултату претреса сачињава се записник, пронађени предмети се одузимају а лицу се издаје потврда о одузетим стварима.

2.4. ПРЕГЛЕД ПРОСТОРИЈА ДРЖАВНИХ ОРГАНА И ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКАТА И УВИД У ДОКУМЕНТАЦИЈУ

Ова оперативно-тактичка радња и мера предузима се када постоје основи сумње да се у објектима неког државног органа или привредног субјекта спрема или је извршено кривично дело или се могу пронаћи предмети и трагови кривичног дела, оруђе и оружје намењено за извршење кривичних дела (нпр., експлозив за вршење терористичких аката), или је сакривен учинилац.

Преглед треба обављати у присуству руководиоца. Изузетно, преглед се може обавити и без присуства руководиоца органа или привредног субјекта уколико се трага за одбеглим учиниоцем кривичног дела који се крије.

Ако се приликом прегледа пронађу предмети и трагови кривичног дела, оруђа и оружја намењена за вршење кривичних дела, предузеће се детаљан претрес у складу са нормама Законика о кривичном поступку.

Овлашћена лица органа унутрашњих послова могу да прегледају и документацију државног органа и привредног субјекта, ако постоје основи сумње да се у дотичном органу врше кривична дела из области привредног пословања. Преглед документације подразумева преглед пословних књига, уговора, фактура, евиденцију робе и материјала, упоређивање документације са стањем робе у магацинима. Прегледом се могу пронаћи трагови и подаци у документацији који

указују на то да се у дотичној организацији врше кривична дела, односно може се утврдити да је документација предмет кривичног дела (нпр., фалсификоване фактуре).

Преглед се врши у присуству овлашћене особе. Изузетно, може се обавити и без њеног присуства, уколико она избегава да присуствује спровођењу ове мере.

Документација која садржи податке и доказе о вршењу кривичних дела, или је сама предмет кривичног дела се одузима, о чему се издаје потврда.

Уколико се укаже потреба, обавља се и претресање у складу са Законником о кривичном поступку.

2.5. ТАЈНО ПОСМАТРАЊЕ (СПЕЦИЈАЛНА ОПСЕРВАЦИЈА)

Тајно посматрање (осматрање) дели се на опште (стално) посматрање и специјално (привремено) посматрање.

Слика 4. *Тајно посматрање*. За примену ове оперативно-тактичке радње примењују се савремени системи веза, двогледи, уређаји који користе инфрацрвене зраке за ноћно осматрање, камере за тајно снимање, опрема за тајно прислушкивање телефонских и других разговора итд.

Опште посматрање је стална и континуирана делатност органа унутрашњих послова. Овлашћена лица органа унутрашњих послова, као и припадници униформисане полиције, у оквиру своје редовне делатности, спроводећи криминалистичку контролу, систематски надзиру сва места, објекте, путне правце на којима се обично окупљају, ка којима гравитирају или кроз која се крећу лица склона вршењу кривичних дела. Општим посматрањем органа унутрашњих послова, врши се надзор над аутобуским, железничким станицама, аеродромима, кафанама, коцкарницама, баровима, трговима, трговачким центрима, пијацама. Општим посматрањем обухваћена су и лица која су склона криминалитету, разни патолошки и перверзни типови, наркомани, алкохоличари, подводачи и проститутке. Овом врстом посматрања могу се прикупити

многобројне чињенице које указују на планирање, припремање или на извршена кривична дела. При спровођењу општег посматрања посебну улогу имају позорничка и патролна делатност униформисане полиције.

Специјално (привремено) посматрање је неупадљиво, тајно, унапред планирано и организовано мотрење особа, ствари и места ради откривања извршених и спречавања будућих кривичних дела, односно разоткривања њихових извршилаца.

Циљеви привремене опсервације су: откривање места и времена окупљања криминалаца, откривање њихових скровишта, места на којима крију плен; стварање услова за прикупљање доказа о њиховој криминалној делатности; утврђивање круга лица који сачињавају одређену криминалну групу или организацију, односно лица која су са њима у непосредној или посредној вези; тајно фотографисање криминалаца; припремање њиховог лишавања слободе.

Специјално посматрање може се односити на: 1) простор и место (одређено место на коме се окупљају криминалци); 2) кривична дела (нпр., опсервација група које се баве неовлашћеном трговином наркотика; група која се баве крађом и трговином украдених аутомобила) и 3) делинквенте (опсервацијом се покрива лице за које се зна да врши кривична дела. Његовим опсервирањем долази се до осталих криминалаца који су са њим у вези).

Специјална опсервација може да буде *покретна* и састоји се у *потајном праћењу* криминалаца који мењају места (чак и државе) приликом припремања, извршења и уживања плодова кривичних дела.

Специјална опсервација може бити и *непокретна, стационирана* и усредсређена на објекте од криминогеног и виктимогеног значаја.

Службена лица која учествују у спровођењу ове оперативно-тактичке радње морају бити неупадљива, а по потреби могу се и прерушити, нпр., у поштаре, кондуктере, носаче на станицама, раднике који оправљају електро инсталације, чистаче улица, просјаке. Понекад преузимају улогу одређеног типа људи (нпр., путници у возу, трговачки путници, алкохоличари, наркомани, коцкари, криминалци).

Користе возила без полицијских ознака (обична путничка возила, возила са рекламама и натписима која указују на то да припадају одређеним трговачким кућама, предузећима, сервисима). Подобна су комби возила јер се у њих може ставити опрема за тајно снимање, прислушкивање и осматрање. У њима може већи број људи извесно време остати непримећен. За праћење се користе и GPS одашиљачи који се тајно прикаче на возило које се опсервира.

Ова оперативно-тактичка радња и мера често се примењује у комбинацији са другим мерама, на пример, заседом, лишењем слободе, тајним фотографисањем и снимањем телефонских разговора, позиционирањем локација базних станица преко којих се одвијала комуникација мобилним телефоном.

2.6. ПОСТАВЉАЊЕ КРИМИНАЛИСТИЧКИХ КЛОПКИ

Криминалистичке клопке се користе за откривање учинилаца оних кривичних дела која се по правилу понављају, и то тако што учинилац дело врши на истом лицу места или напада исте или сличне објекте. Када се уочи извесна доследност у криминалном понашању непознатог кривца, он се може најлакше открити ако му се постави криминалистичка клопка.

Криминалистичке клопке су изузетно успешан и у основи једноставан начин за откривање, пре свега, домаћег кривца (оног који кривична дела врши у средини у којој живи или ради, нпр., у студентском дому, школи, на факултету, у установи, предузећу, робној кући). Криминалистичке клопке се најчешће примењују за откривање непознатих учинилаца кривичних дела крађа, али се могу користити и за откривање извршилаца других кривичних дела (нпр., примање мита, уцена, појединих видова шпијунаже, превара итд.).

У даљем тексту биће приказане основе тактике и технике примене криминалистичких клопки за откривање учинилаца крађа које се врше у установама и привредним колективима. Упутства су применљива, уз извесне корекције, и за откривање непознатих учинилаца других кривичних дела код којих се могу применити криминалистичке клопке.

Примена криминалистичких клопки темељи се на реалној претпоставци да ће учинилац и у будућности наставити да краде. Успешним коришћењем ових клопки учинилац се хвата на делу.

Криминалистичке клопке се деле на пет врста: 1) физичке (заседе и осматрања), 2) техничке (фотоклопка без аларма, тајне камере), 3) дактилоскопске клопке, 4) алармни уређаји и 5) хемијске клопке.

1) Од физичких клопки у пракси се најуспешније примењују заседе и осматрања. Посебно су ефикасне ако се установи који су предмети интересантни за крадљивца или ако се утврди место на коме се крађе понављају. Заседе се постављају у просторији где се налазе предмети који улазе у опус његовог интересовања. Заседа се закамуфлира у канцеларији или погону, нпр., у орману или у суседној просторији одакле се може контролисати простор у коме се очекује извршење крађе (кроз отвор на зиду или вратима или се постави феничко огледало кроз које се из замрачене просторије гледа у осветљену). Заседе и осматрања треба организовати када се уоче индиције које указују на припремање крађе.

Да би се смањила неизвесност у вези са временским трајањем заседе, тактички је препоручљиво да се она постави чим пристигне роба за коју је непознати крадљивац заинтересован. Може се проширити колективом и лажна информација да одређеног дана стиже већа испорука робе која је за непознатог крадљивца интересантна како би се темпирало време крађе и скратило време постављања заседе.

Не треба посебно наглашавати да је за успех заседа и осматрање неопходна конспиративност. За њихово организовање треба да зна минималан број људи.

2) Од техничких клопки без аларма треба указати на фотоклопке које су ефикасно средство за откривање учиниоца. Фотоапарат или мини камера се маскира у просторији и усмерава се према објекту за који се претпоставља да ће бити нападнут (према каси, вратима ормана, предметима, роби). У пракси се примењују савремени системи код којих сензор, који региструје неовлашћено присуство, одашиље импулс за укључивање камере која почиње снимање. Камера може бити повезана са екраном на коме ће се видети учинилац у моменту крађе и са системом за трајно меморисање снимљеног материјала. Фотоклопке се комбинују са звучним алармом (који може бити локални и даљински).

3) Дактилоскопске клопке се примењују тако што се поставе предмети (са глатким површинама) на којима остају квалитетни отисци прстију испред новца или преко њега, списа, ствари за које се очекује да ће бити одузете. Да би учинилац дошао до ствари за које је заинтересован, он мора најпре да помери предмете на којима ће оставити своје отиске прстију. У сврху узимања отисака прстију могу послужити: чаше, лењири, неупадљиве стаклене плочице, фотопапир.

Након извршења крађе, на дискретан начин од сумњивих лица узеће се отисци прстију (нпр., са чаше сока коју је претходно користио, са папира који је држао у руци). На тај начин учинилац се може открити, а да то сам не зна, што има читав низ тактичких предности.[13]

4) Алармни уређаји се успешно користе као клопке, то јест укључују се када непозвано лице ступи у заштићени простор или изврши неку недозвољену радњу (отвори касу, орман, подигне предмет што активира аларм).

Најједноставнији су механички аларми. Они се могу напајати из струјне мреже или батерије. Алармни сигнал дају сирена, звонце или труба. Склопка (односно прекидач) која укључује струјно коло подеси се тако да активира аларм отварањем врата, фиоке, касе, подизањем предмета са полице. Механички алармни систем може бити потезни (аларм се укључује повлачењем врата, подизањем предмета); нагазни (аларм се укључује гажењем на, нпр., контактни нагазни тепих који се ставља испод правог тепиха на месту где се приступа чуваном објекту) и систем клатана (нпр., померањем завесе приликом продирања укључује се аларм).

Након укључивања алармног система, алармни сигнал може да делује *локално* (на месту на коме је извршен напад на заштићени објекат и њега уочава, између осталих, и нападач), или *даљински* (алармни сигнал се чује у просторији службе обезбеђења или у полицијској станици, али не и на месту на коме се врши напад на заштићени објекат). Могућа је и комбинација.

5) Хемијске клопке се највише препоручују за откривање домаћег лопова. Оне су направљене у облику прашкова или паста којима се посипа предмет за који се претпоставља да ће га непознати учинилац украсти. Након узимања предмета учинилац бива обележен (по рукама, џеповима у које је ставио предмет, нпр., новац).

Постоје разне врсте хемијских клопки. Могу да буду видљиве и невидљиве. Видљиве хемијске најчешће се праве од сребронитрата, фуксина и других супстанци. После додиривања обележеног предмета, дотле невидљиви прах у додиру са знојем боји руке. Сребронитрат боји руке у мркоцрно већ после пола сата од додиривања предмета. Прањем руку обојеност се пове-

[13] Митровић, В., *Криминалистичка техника*, Београд, 1988, стр. 325–316.

ћава још више. Руке остају обојене две до три недеље. Сребронитрат се не може скинути ниједним средством, све док се кожа природним путем не промени.

Видљиве хемијске клопке изазивају снажну индицију психичког деловања кривичног дела на учиниоца. Учинилац је у паници и неретко чини "луде скокове": пере руке до изнемоглости (и тиме изазива још јаче обојење), сече кожу на прстима и рукама, што је опет индиција виности. Понекад, након обојења руку, учинилац ни сам не схвата шта се десило па се жали колегама и пријатељима и јавља се дерматологу ради лечења.

Поред видљивих, постоје и невидљиве хемијске клопке, тако да учинилац ни сам не зна да је обележен, што има низ тактичких предности. За постављање ове хемијске клопке може се користити фенолфталеин. Након додиривања предмета посутим прахом, на рукама се не примећују промене. Обојење не изазива прање руку и знојење. Након примећене крађе, криминалистички техничар, премазује руке свим лицима, која долазе у обзир као крадљивци, 2% раствором калијумове лужине, и тада се на рукама извршиоца појављује црвена боја. Криминалисти препоручују и комбинацију праха сребронитрата и фенолфталеина.[14]

Невидљиво обележавање учиниоца постиже се и коришћењем флуоресцентних прашкова. Након крађе, треба у мраку изложити светлости кварцне лампе руке свих лица. Руке лопова ће да флуоресцирају.

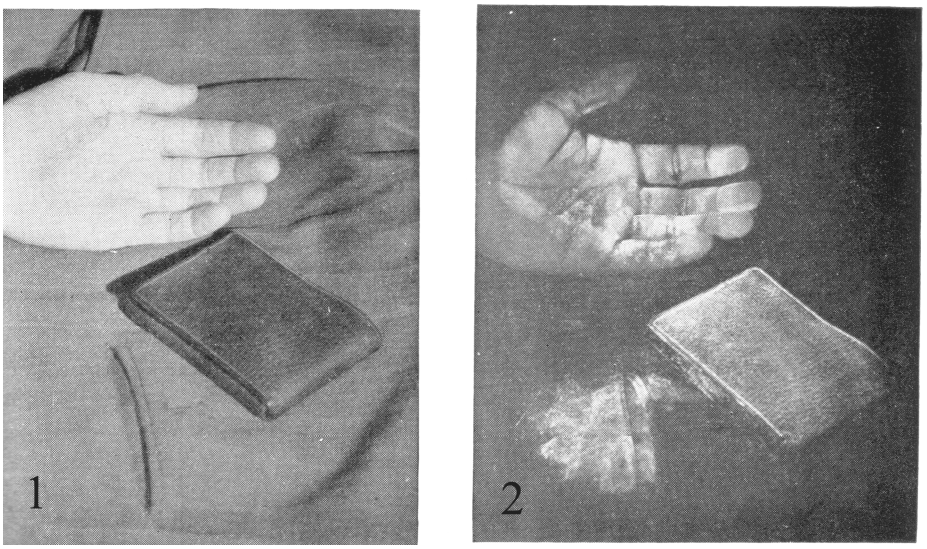

Слика 5. *Криминалистичке клопке*. На слици су приказани трагови флуоресцентног обележивача који је био стављен као клопка за лопова. На слици 1 виде се руке лопова и украдени новчаник под обичним светлом, а на слици 2 под ултравиолетним светлом.

Да би хемијска клопка успела, треба испунити неке услове. Постављање хемијске клопке треба да остане тајна за све у колективу у коме се њеном применом жели открити лопов. Клопку поставља, и њену врсту одређује, искључиво криминалистички техничар. Он се појављује само два пута: први пут када постави клопку (што се обавља потајно) и други пут након извршења крађе, када треба идентификовати лопова. Место на коме ће поставити клопку бирају криминалистички техничар и поверљиво лице из предузећа које добро познаје просторне карактеристике и унутрашње обичаје лоцирања робе и предмета. Обележени предмет треба поставити на такво место, где је сигурно да ће га додиривати само непознати лопов. За мамац треба изабрати предмете, за које је сигурно да ће привући непознатог крадљивца (то се може утврдити анализом ранијих кривичних дела). Потребно је одабрати једно поверљиво лице из средине у којој се клопка поставља, које ће је надгледати и обавестити полицију када примети да је обележени предмет украден.

[14] Gotz, R., Anwndung von Fangmiteln für Diebstallen, *Kriminalistik*, број 5/1990, стр. 198.

Искуство са криминалистичким клопкама је изванредно. Оне делују снажно не само на психу ухваћеног кривца, већ и на све потенцијалне лопове. У колективима у којима је крадљивац ухваћен помоћу криминалистичке клопке, годинама се после тога нису дешавале крађе.

2.7. КОРИШЋЕЊЕ СПЕЦИЈАЛНО ДРЕСИРАНИХ ПАСА

У криминалистичкој оперативној делатности од велике помоћи су службени (дресирани) пси. У зависности од врсте, карактеристика и дресуре, службени пси се могу поделити на: 1) *псе чуваре* (дресирани су да самостално или као помагачи човеку, чувају одређене објекте; помажу у осигурању казнено-поправних установа); 2) *заштитне или одбрамбено-патролне псе* (дресирани су за помагање у спречавању туче и успостављању јавног реда и мира; штите патролу или појединца од напада у службеној интервенцији; откривају заседе којима може да буде угрожена патрола милиције; помажу при лишавању слободе опасних криминалаца; помажу при спровођењу, чувању и претресу особа лишених слободе; помажу при прегледу сумњивих и непрегледних места, како би се пронашле одбегле, сакривене особе или одбачени предмети) и 3) *псе трагаче*.

Посебно је значајана употреба *паса трагача* за проналажање одбеглих и сакривених учинилаца кривичних дела, сакривених и одбачених предмета, средстава, оружја и оруђа кривичног дела који ће послужити као материјални докази, као и за проналажење лешева. Захваљујући изванредно развијеном чулу њуха, пас трагач може и више часова после извршеног кривичног дела, успешно да следи "мирисни траг" учиниоца, од лица места до места где се сакрио.[15]

Слика 6. Полицијски пас у потрази за дрогом

Уколико је кривично дело извршено на месту које није прометно (градска периферија, сеоски амбијент, поље, шума и слично) благовремена употреба пса трагача може да донесе брзе и одличне резултате. Претходно треба лице места обезбедити како се људи не би кретали по њему и тиме условили мешавину људских мириса, што може псу да отежа уочавање трага. Пса треба што брже колима довести на лице места. Сматра се да не би смело да прође више од шест до осам сати од извршења кривичног дела. Изузетно и под најповољнијим околностима, употреба пса трагача може да буде успешна и након протека 18 до 20 часова од извршења кривичног де-

[15] Сваки човек има свој индивидуални мирис који се преноси са њега на средину и предмете са којима је у контакту. Овај мирис је извесно време постојан у средини и њега пас трагач може да уочи, да разликује од мириса других људи и да га прати.

ла. Доласком на лице места, водич доводи пса до трага који припада учиниоцу како би га онушио или му приноси предмет који је припадао учиниоцу како би "идентификовао" његов мирис.

Повољно тле за слеђење трага су: поље, ливада, њива, песковито и шумско земљиште, снег, ретко употребљавани шумски и пољски путеви, стазе. *Неповољно тле представљају* асфалтирани, прометни путеви и каменита подлога. *Повољне атмосферске прилике* су магла, влажно време, хладно време (али не мразеви), снег (уколико није велики), слана. *Неповољне атмосферске прилике* за слеђење трага су дуга киша, јако сунце, јаки ветрови, велика прашина, ледена подлога.

Приликом слеђења трага, пас и његов водич иду напред, а остали на извесном одстојању. Када дође до објекта у коме се учинилац сакрио, до извршиоца или предмета које је одбацио, пас почиње да лаје. Изразито је снажан и импресиван психолошки ефекат коришћења пса трагача у случајевима успешне "идентификације".

Идентификација коју изврши пас трагач нема доказни карактер (не може се користити пред судом), већ представља искључиво оријентационо-елиминациону индицију. Вредност коришћења пса трагача је у томе што указује на материјалне предмете, трагове кривичног дела и сумњиву особу са којом се води информативни разговор, проверава алиби, на њеној одећи и телу траже се трагови кривичног дела, врши се претрес у њеним објектима.

У појединим земљама Европе (пре свега, у Русији, Мађарској и Немачкој) у развоју је нова грана криминалистике под називом *криминалистичка одорологија*.[16] У оквиру ње разрађена је посебна метода трајнијег обезбеђивања мириса непознатог учиниоца кривичног дела, док се не створе услови за специфичну идентификацију уз помоћ специјално обучених паса. У пракси се примењује неколико метода фиксирања (конзервирања) мириса непознатог учиниоца са лица места и њихово трајно обезбеђивање.

На пример, у Русији, на месту на коме је остао траг учиниоца, или где је био у контакту са неким предметом, принесе се ветеринарски или медицински шприц и са површине се усиса мирис. Узети мирис депонује се у херметички затворене стаклене или полиетиленске посуде. Ако се на лицу места нађе неки мањи предмет који је припадао учиниоцу (нпр., марамица), он се упакује у херметички затворене посуде. Херметичким затварањем узетог мириса обезбеђује се чување микрочестица узетих са лица места. Када се пронађе сумњиво лице, чак и месецима после извршења кривичног дела, организује се специфична идентификација помоћу специјално обучених паса. Сумњива особа се постави између више лица. У другој просторији псу се понуди да онуши конзервисани мирисни узорак. Након тога се уводи у просторију у којој се налазе поређана лица међу којима је и осумњичени. Пас има задатак да их све онуши, и затим, уколико идентификује сумњиво лице по мирису, реагује на научени начин. Овај експеримент се понавља са више паса, при чему предочавана лица мењају места. У преко 90% случајева сви пси указују на исто лице.

Мађарска полиција употребљава нешто другачију методу обезбеђивања и предочавања мириса. Они користе специјалне тканине које су ослобођене свих мириса. Тканину положе преко трага који је оставио учинилац или преко предмета са којим је био у контакту и оставе је да стоји 20–35 минута како би упила мирис. Након тога тканина се уклања пинцетом, савија се тако да се део који је био на трагу окреће према унутрашњој страни. Савијене тканине се одлажу и складиште у посебне стаклене посуде и печате. Мађарска полиција начинила је читаву банку мириса коју сачињавају мириси великог броја учинилаца кривичних дела. Када се дође до лица које је осумњичено за извршење кривичног дела са чијег је лица места конзервисан "мирисни траг", од њега се узима компаративни узорак мириса. "Мирисни траг" се узима тако што му се наложи да седне на опрану дрвену столицу преко које је пребачена крпа за упијање мириса (довољно је да седи 20–25 минута). Компаративни узорак мириса узима се и тако што се осумњиченом наложи да тканину за узимање мириса држи у руци 50–10 минута. Предочавање мириса врши се тако што се на под празне просторије постави већи број посуда са конзервисаним мирисима од којих је само у једној, мирис узет са лица места кривичног дела које се истражује. У засебној просторији пас се наведе да онуши компаративни узорак мириса узет од осумњиченог. После тога пас се уводи у просторију у којој је поређано више посуда. Након што све посуде онуши, пас је дресиран да легне поред оне у којој је исти мирис као и мирис који је регистровао на почетку процеса предочавања. Читав поступак понавља се најмање пет пута са различитим псима и притом се мења међусобни распоред предочаваних посуда. Добијени резултати су импресивни. Проценат тачних резултата је близу стопроцентном. Овом методом, конзервисани мириси

[16] Реч латинског порекла од *odor* – мирис, *logos* – наука.

погодни су за чување и упоређивање месецима, чак и годинама. Дресура паса је веома интензивна и траје 18 месеци.

Предност ових одоролошких метода, над класичним коришћењем пса трагача, које се код нас примењује, очигледна је. Уколико се не конзервира траг са лица места он се врло брзо губи (најчешће од 6 до 8 сати).

Препознавање "мирисног трага" применом наведених одоролошких метода, нема доказни карактер, већ само оријентационо-елиминациону вредност, мада има и супротних мишљења у вези са тим.[17]

Криминалистичка одорологија представља грану криминалистике пред којом је будућност, с обзиром на то да се озбиљно ради на електронским анализаторима и идентификаторима мириса (који се називају и "електронски нос", "електронски пас"), који ће, можда моћи, у знатној мери, да замене до сада непревазиђен пасји њух. Уколико се то догоди, криминалистичка одорологија, која се заснива на примени бионике (веза између електронике и биологије), постала би врста вештачења, па самим тим и прави доказ у кривичном поступку.[18] Предност коришћења ове врсте трагова је и у томе, што учинилац не може да их уништи и контролише, они увек остају на лицу места.

2.8. ОСТАЛЕ ВАЖНИЈЕ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧКЕ РАДЊЕ И МЕРЕ

Патролирање (патролна делатност) је планско и систематско обилажење одређеног подручја од стране службе јавне сигурности у мање или више правилним периодима времена, нарочито ноћу, са циљем лишавања слободе криваца и предупређивања криминалитета уопште. Патролирање је репресивно-превентивна делатност.

Заседа је тајни или прикривени (маскирани) распоред оперативних радника на месту на којем ће проћи кривац, а могуће је да се изненада лиши слободе с обзиром на месне прилике.

Рација је добро осмишљена и испланирана оперативна акција спроведена у складу са начелом брзине и изненађења, која се најчешће простире на већем простору (део града, улица), и састоји се у затварању свих одступа са одређеног места са циљем лишавања слободе одређених лица или категорија лица.

Потрага (потражна делатност) подразумева укупност оперативно-тактичких и техничких мера и радњи које служе за утврђивање извршиоца који је у бекству, о чијој су личности познати извесни подаци ради хватања и привођења органима кривичног поступка, као и проналажењу несталих лица, идентификацији лешева, и проналажењу несталих предмета који су у вези са кривичним делом.

Лишење слободе, у материјалном смислу, подразумева сваку радњу или поступак који је усмерен на одузимање слободе одређеном лицу или одређеној групи лица на принудан начин, када је ради ефикасног спровођења ове мере могуће ставити у изглед употребу физичке снаге или законом дозвољене принуде друге врсте.[19]

---

[17] Миловановић, З., Одорологија у служби криминалистичке идентификације, *Безбедност и друштвена самозаштита*, број 5/1990, стр. 74–80; Алексић–Миловановић: *Криминалистика*, стр. 177–185; Водинелић, В., Препознавање од стране пса трагача не може бити доказ у кривичном поступку, *Безбедност*, број 4/1995, стр. 476–489; Бекин, Р.С., *Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы, от теории – к практике*, Москва, 1988, стр. 22–36; Szinak, J., Identifikacija mirisa, Izbor, број 1/1986, стр. 45–51.

[18] О неким размишљањима и покушајима коришћења плинске кроматографије и масене спектрометрије у овом правцу видети: Sommerville-Geve, Znanstveno istraživanje telesnih mirisa, *Izbor*, број 1/1988, стр. 59–63.

[19] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 178–187; Кривокапић, В., *Криминалистика, општи део*, стр. 250–272.

ГЛАВА ДРУГА

КРИМИНАЛИСТИЧКА ТАКТИКА ПРЕДУЗИМАЊА РАДЊИ ДОКАЗИВАЊА

1. ПОЈАМ РАДЊИ ДОКАЗИВАЊА

Радње доказивања се предузимају у кривичном поступку, тј. у претходном поступку и на главном претресу, и њима се прикупљају, фиксирају и на суду изводе докази. Судска пресуда може се засновати само на доказима који су прибављени и фиксирани радњама доказивања.

Радње доказивања које се предузимају у оквиру претходног поступка, тј. истраге, називају се и истражне радње. Предузима их истражни судија у складу са нормама Законика о кривичном поступку (у тужилачком концепту истраге предузима их јавни тужилац и полиција).

Изузетно, доказне радње могу да се предузму и пре покретања кривичног поступка, у оквиру криминалистичке обраде (у преткривичном поступку) и њих тада предузимају овлашћена лица органа унутрашњих послова у складу са нормама Законика о кривичном поступку. Овлашћена лица органа унутрашњих послова могу, уколико постоји опасност од одлагања, да привремено одузму предмет, претресу стан и лице, обаве увиђај за кривична дела за која је прописана казна до пет година затвора, као и да одреде потребна вештачења која не трпе одлагање (осим обдукције и есхумације леша).

Председник и чланови судећег већа предузимају доказне, тј. судске радње у току главног претреса. Законик о кривичном поступку прописује исту форму и услове за спровођење доказних радњи у свим фазама поступка. Међутим, криминалистичка тактика, домети и циљеви доказних радњи које се предузимају у претходном поступку и на главном претресу често се разликују.

Криминалистика изучава садржину предузимања доказних радњи. Она разрађује тактичка и техничка упутства најоптималнијег и најефикаснијег начина њиховог спровођења, при чему се имају у виду формална ограничења и услови које прописује Законик о кривичном поступку ради очувања права, слобода и достојанства окривљеног и других субјеката према којима се те радње предузимају.

Доказне радње се могу поделити на оне којима се прикупљају персонални докази (саслушавање сведока и окривљеног, суочење итд.) и на оне којима се прикупљају материјални (стварни) докази (увиђај, претресање итд.).

У овом поглављу најпре ће бити речи о специфичностима формирања, прикупљања и фиксирања персоналних доказа, тј. исказа који се прибављају у кривичном поступку, а затим о доказним радњама којима се откривају, изводе, обезбеђују и вреднују материјални, односно стварни докази. На крају поглавља излаже се криминалистичка тактика и техника посебних радњи доказивања.

2. ПРИБАВЉАЊЕ И ОЦЕНА ИСКАЗА

2.1. ОСНОВИ ПСИХОЛОГИЈЕ ИСКАЗА

2.1.1. Исказ као основа личних извора доказа

Криминалистичка делатност откривања, фиксирања и вредновања доказних информација у преткривичном и кривичном поступку темељи се на коришћењу две основне врсти доказа. На једној страни су персонални или лични докази, а на другој стварни или материјални. Механизми настанка, карактеристике, методе прикупљања доказне информације и њено коришћење код ових двеју врста доказа битно се разликују.

У овом делу уџбеника биће више речи о особеностима формирања персоналних доказа. Персонални докази добијају се прибављањем исказа, тј. саслушавањем сведока, окривљеног, вештака, спровођењем суочења и предочавањем ради препознавања. *У криминалистици се под саслушавањем подразумева она делатност органа преткривичног и кривичног поступка којом се утврђују и доказују кривичноправно релевантне чињенице на основу узимања исказа и проучавања понашања испитаника.*

Резултат саслушања је исказ испитаника. У процесном праву и судској психологији, исказ се на различите начине одређује у зависности од аспеката на које се у његовој сложеној структури ставља нагласак. У процесном праву (кривичнопроцесном, грађанскопроцесном, управном поступку итд.) *под исказом се подразумева "изјава" настала као резултат саслушања, коју је неко лице дало у правном поступку у својству процесног учесника и којом се утврђују чињенице значајне за примену права.* Психолошки појам исказа појављује се не само у судској психологији као форензичкој дисциплини, већ и у општој психологији одакле и потиче. С аспекта ових наука исказ представља *саопштавање одређених психолошких садржаја*. Он се формира тако што се нека чињеница опажа чулима, опажено се задржава памћењем и потом се запамћено саопштава.[20]

Криминалистика мора да изучава закономерности формирања исказа и његове психолошке карактеристике како би могла да искористи та знања ради правилног организовања тактике саслушавања сведока, окривљеног и вештака, као и да би разрадила методе провере и оцене њихових исказа. На пример, да би се успешно саслушао сведок, неопходно је имати основне представе о психологији формирања исказа сведока, како би се могле критички сагледати, проценити, уочити евентуалне грешке и тек након тога применити право. Исказ није само правни феномен на основу којег се установљавају правно релевантне чињенице и доносе правне одлуке, већ представља производ психолошких процеса, које правник мора бар у основи да познаје, како би могао правилно да га процени и вреднује, јер је то услов, *conditio sine qua non*, за правилну примену права.

2.1.2. Психолошке основе исказа

Психолошке основе формирања исказа су веома сложене и обухватају читав спектар процеса везаних за *опажање, памћење и репродукцију* опаженог. Сваки исказ настаје кроз ове три фазе које битно одређују његову садржину и карактеристике. Према томе, настанак исказа може се представити следећом формулом:

О (опажање) + П (памћење) + Р (репродукција) = ИСКАЗ

Потребно је нагласити да су ове три фазе кроз које пролази исказ до свог коначног формирања, веома сложене и у свакој од њих постоји много опасности и могућности да настану грешке које могу битно да утичу на његов квалитет и истинитост. Истиче се да поред тога што сваки исказ у своме формирању пролази кроз три наведене фазе, он има свој индивидуални карактер и зависи од карактеристика и стила личности која се саслушава.

---

[20] Аћимовић, М., *Увод у психологију кривичног поступка*, Београд, 1977, стр. 32; Аћимовић, М., *Судска психологија*, Београд, 1983, стр. 43; Аћимовић, М., *Психологија злочина и суђења*, Београд, 1987, стр. 205; Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 20.

У наредном тексту приказаћемо психолошке карактеристике процеса формирања исказа и типичне опасности које у пракси узрокују његово искривљавање и фалсификовање.

2.1.2.1. Опажање и могућност грешака

2.1.2.1.1. Осети као физиолошка основа опажања

Прва фаза у формирању исказа представља опажање неког догађаја (нпр., сведок је видео извршење кривичног дела). Опажање је сложен процес који почиње деловањем дражи на људска чула (чулне органе). Драж (подстицај, стимуланс) може бити физичка, хемијска и механичка и из човекове околине делује на његове чулне органе, тј. рецепторе, изазивајући нервно узбуђење (надражај), које се нервима преноси до одређених делова мождане коре. Осет је доживљај којим се у свести одражавају поједина својства предмета и појава спољњег света и настаје деловањем дражи на рецепторе. Осети могу бити различитог квалитета (садржаја), интензитета и трајања, а главна осетна подручја су вид, слух, њух, укус, додир.

Осетљивост чула на дражи из окружења разликује се од човека до човека. Потребно је у вези са тим познавати појам *праг осетљивости*. Постоји *минимални праг осетљивости* који подразумева најмању драж која делује на чула, и може се њима регистровати помоћу свести.[21] Постоји и *максимални праг осетљивости* који подразумева највећу снагу дражи коју могу да региструју људска чула. Код различитих људи минимални и максимални праг осетљивости се разликују, чак се ова величина разликује и код сваког појединца у зависности од здравља и психичког стања (умор, замишљеност, коришћење лекова, алкохола, афект). Рецимо код жена осетљивост чула се смањује у време трудноће.[22] Са старењем се смањује способност примања дражи. Поједини људи услед своје професионалне увежбаности имају повећан праг осетљивости у односу на неке дражи. Рецимо, логопеди, лекари интернисти, музичари имају обично повећан праг осетљивости у односу на дражи које се региструју чулом слуха, што може бити значајно уколико, као сведоци на суду, треба да се изјасне о неким звуцима или разговору који су чули. Уколико су остали услови испуњени, њиховом сведочењу треба посвети-

---

[21] Савремена психологија доказала је да постоји и тзв. *сублиминална (субсензорна)* перцепција која се састоји у способности организма да прими утиске и надражаје који су испод прага осетљивости чулног органа, па о њима не постоји свесно сазнање. Ефекат сублиминалне перцепције постиже се у деловању дражи за врло кратко време (нешто испод прага опажања) или у слабом интензитету (испод прага осетљивости) и затим се мери реакција. Експеримент је изведен у једном америчком биоскопу тако што су више пута у току пројекције филма, експонирани слајдови у трајању од једне стотинке секунде или краће са позивом гледаоцима да пију кока колу. Ову поруку гледаоци филма нису могли да региструју својом свешћу. По завршетку представе готово сви гледаоци су похрлили ка бифеу који се налазио у згради биоскопа, са неодољивом потребом да пију кока колу, а да при том нису били у стању да објасне зашто то чине. Сматра се да деловање сублиминалне перцепције (преко визуелних или акустичких порука) има велики сугестивни ефекат на субјекте, сличан хипнотичком, зато што они нису у стању да му се свесно супротставе, а сугерисани ставови се укотвљују у подсвести одакле врше несвестан утицај на људско понашање, мишљење и ставове. Могућност примене оваквог вида сугестије на ставове људи, посредством масовних медија, као што је, на пример, телевизија, пружа овом психолошком открићу могућности неслућене примене, односно злоупотребе. Петровић, С., *Психологија и могућности злоупотребе*, Горњи Милановац, 1984, стр. 79–80.

[22] Hellwig, A., *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, Stuttgart, 1951, стр. 115.

ти посебну пажњу.[23] На другој страни, лица која се баве неким професијама, услед штетних деловања на послу, имају нижи праг осетљивости у односу на поједине дражи. На пример, особе које раде у условима велике буке, временом постају наглуве.

Осетљивост на надражаје (праг осетљивости) је веома адаптибилан, што условљава да се поједине, чак и јаке дражи, које делују на чула уопште не региструју, зато што је човек на њих навикао и више их не примећује. Човек који станује у прометној улици не опажа звуке аутомобила који пролазе испод његовог прозора, породице које живе поред железничке пруге ноћу мирно спавају и не чују пролазак возова, уморни радник може да заспи и поред пресе у бучном погону. Ако постоји одређена стална бука у виду ритмичког понављања, уво се на њу прилагођава. Ритмичке акустичке дражи представљају доживљаје који се примећују тек оног момента када престану или им се ритам промени.[24] Ово може бити значајно приликом сведочења о саобраћајним несрећама. На пример, сведок је био задубљен у посао у условима уобичајене саобраћајне буке, али се наједном ритам мења снажном шкрипом кочница и ударом возила. У моменту шкрипе кочница, сведокова пажња усмерава се ка улици и он опажа удар аутомобила.

Осетљивост на надражаје може бити у конкретном случају измењена и услед међусобног дејства различитих дражи. Интензивна драж која делује на један орган, слаби осетљивост, способност регистровања мањих по интензитету дражи које делују на други орган.[25] Уколико на тело делују две истовремене дражи, од којих је једна слабија а друга јача, слабија драж се не осећа. То користе џепари када прво скрену пажњу жртви гурањем или ударом, а затим јој полако извађе новчаник из џепа.

Имајући наведено у виду, од изузетног криминалистичког значаја је да се утврди *симултани капацитет* конкретног сведока који је постојао у моменту опажања. *Симултани капацитет* се одређује као индивидуална способност да се опази (прими) одређени број дражи, утисака, који делују на чула.

2.1.2.1.2. Чулни органи и њихова способност примања дражи

Да би се исправно (верно) извршило опажање, неопходно је да чулни органи буду у стању да региструју дражи које из окружења делују на њих. У судској пракси се сре̂ће низ питања поводом вредновања исказа (пре свега сведока) која су у директној или индиректној вези са могућностима и ограничењима чулних органа у погледу регистровања релевантних чињеница из склопа конкретног кривичног дела. Зато је неопходно приказати особености чулних органа, заједно са њиховим несавршеностима, услед чега код сведока настаје погрешно опажање.

Чуло вида и његов значај за правилно опажање. – У судској пракси најчешће се сре̂ћу сведочења о чињеницама које су запажене ангажовањем чула вида, што је и разумљиво, имајући у виду да се овим чулом опази 90% свих информација које се приме у току живота.[26] Чуло вида је поузданије од осталих чула (пословица каже: "Боље је једанпут видети него десет пута чути"), али и поред тога сведочења која се заснивају на пријему дражи чулом вида могу да буду веома по-

[23] Dettenborn–Fröhlich–Szewczyk, *Forensische Psychologie*, Berlin, 1984, стр. 58.
[24] Путник, Д., *Судска психологија*, Београд, 1962, стр. 29.
[25] Смыслов, В.И., *Свидетель в советском уголовном процессе*, Москва, 1973, стр. 177.
[26] Смыслов, В. И., *Свидетель в советском уголовном процессе*, стр. 68.

грешна с обзиром на недостатке који код конкретног сведока постоје или на објективне факторе који су онемогућили квалитетно виђење.

Основни недостаци чула вида који долазе до изражаја при сведочењу јесу далтонизам, кратковидост – далековидост, хемералопија ("кокошје" односно ноћно слепило).

Највећи проблем настаје када сведок није свестан недостатака свога вида, а налази се у ситуацији да сведочи о догађају или особи које је опажао. На другој страни лице може да обавља неке делатности за које се тражи одређени квалитет вида, а услед промена којих није свестан, може да дође у ситуацију да изврши кривично дело (нпр., да буде узрочник саобраћајне несреће) и на суду се појављује као окривљени.

Под *далтонизмом* се подразумева неспособност разликовања боја. Веома се ретко среће код жена (око 0,5%), али се код мушкараца јавља чешће (између 4–8% од укупне популације)[27]. Далтонизам се изражава у неспособности раз-ликовања *жуте и плаве* односно *црвене и зелене* боје. За судску праксу много је значајније неразликовање црвене и зелене с обзиром на боје семафора. Знатно је већи проценат мушкараца од поменутог, који нису далтонисти, али недовољно распознају боје, тако да су њихови судови о бојама (нпр., одећи криминалца, боји аутомобила) веома несигурни или погрешни. Постоји и *периферна слепоћа за боје* као сасвим нормална појава, када сведок није у стању да распозна боју возила које је прошло захваћено периферијом његовог видног поља.[28]

Кратковидост и далековидост су релативно чести поремећаји вида, и у случајевима када сведок није носио наочаре могућности његовог визуелног опажања могу да буду знатно смањене.

Значајно је указати и на феномен адаптације. Адаптација се састоји у томе што органи чула мењају своју осетљивост услед дејства дражи или измењених околности у којима се одвија опажање, привикавајући се новим условима. Адаптација је карактеристична за све органе. Постоји *адаптација на таму* која се састоји у томе да када се нагло уђе из јако осветљене просторије у недовољно осветљену, у првих неколико минута не види се ништа или се једва види, у поређењу са особама које се од раније налазе у тој просторији и навикле су се на мрак. Потребан је известан период од 3 до 10 минута, да би се око прилагодило на мрак. То време назива се период адаптације у оквиру којег се постепено назиру предмети. Оно се не завршава у потпуности ни за тих 10 минута, већ се осетљивост мрежњаче повећава за време боравка у мраку и даље, а максимум се постиже после 30 минута до једног часа у просеку. За разлику од горње, *адаптација на светло* постоји када се из потпуног мрака нагло изађе на светлост. У првом тренутку не види се ништа и има се осећај заслепљености, али убрзо када прође 3–4 минута, види се потпуно јасно.[29] Адаптација на светло има посебан значај у области саобраћајне делинквенције, када је возач за тренутак заслепљен "дугим фаровима" возача са којим се мимоишао на путу, услед чега може да изгуби контролу над возилом.

Чуло слуха и његов значај за правилно опажање. – Сведочења на основу слуха су у начелу мање поуздана од сведочења на основу вида. Слушни апарат прима и региструје висину, боју и јачину шума, трајање звука и говора.

Од значаја је и адаптација чула слуха. Човек који се налази на бучном месту није у стању да чује тихи звук, с обзиром на то да уво у условима велике буке рефлексно (без утицаја воље и свести) смањује своју осетљивост. Бука која у току дужег времена делује на човека, постепено слаби осетљивост његовог чула слуха. Насупрот томе, при ослушкивању шумова, човек може усмеравањем пажње да повећа осетљивост свога слуха.[30]

---

[27] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 284; Roso, Z.: Informativni razgovor i intervju, стр. 25; Смыслов, В. И., *Свидетель в советском уголовном процессе*, стр. 71.

[28] Grassberger, R., *Psychologie des Strafverfahrens*, Wien, 1968, стр. 29.

[29] Доспулов–Мажитов, *Психология показаний свидетелей и потерпевших*, Алма-Ата, 1979, стр. 56; Grassberger, R., *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 25; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 284.

[30] Grassberger, R., *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 30–31.

У мноштву људских гласова, боље се чују женски од мушких зато што су виши и пискавији.

Са старошћу осетљивост слуха слаби, тако да је старачка наглувост сасвим нормална појава. Код наглувих људи среће се појава да услед немогућности да тачно чују, они мисаоно обраде оно што су чули, дајући своје тумачење које може бити крајње погрешно.

Сведочења о јачини звука и правцу из којег је дошао звук су непоуздана. У погледу јаких звукова сведоци се по правилу изјашњавају да су потекли из близине, што не мора бити тачно. Сведочења о правцу из којег је дошао звук су потпуно непоуздана (што је и експериментално доказано). Нарочито се греши при изјашњавању о томе да ли је извор звука био испред сведока или иза њега.[31]
Када је у питању сведочење на основу слуха, много су поузданији сведоци који имају развијен таленат за музику или за ритам.

Нереално је тражити од сведока да дословце наведе речи које је окривљени изговарао јер се говор памти по смислу. Изузетно, сведок може запамтити једну или неколико речи, под условом да имају јасно изражено значење и да су "упечатљиве".

У појединим случајевима, ако се укаже потреба да се провери поузданост сведочења о ономе што се чуло, потребно је обавезно организовати реконструкцију догађаја или експеримент, настојећи да се обезбеде услови који су постојали у време опажања. Медицинским прегледом треба, по потреби, проверити исправност чула слуха сведока.

Нос, уста и усна шупљина као примаоци хемијских дражи. – Нос, уста и усна шупљина су примаоци хемијских дражи за чула мириса и укуса. Ова чула су у знатној мери закржљала код човека тако да су сведочења о мирису и укусу по правилу крајње непоуздана.

Чула мириса су непоуздани јер човек обично не разликује и није у стању да препозна већи број мириса. Код чула мириса постоји изражена способност адаптације, тако да мирис који се постепено развија човек уопште не опажа. Али уколико би неко лице ушло у просторију у којој се развио мирис оно би га осетило. Ово има посебан значај при сведочењу у погледу ослобађања запаљивих, експлозивних и отровних гасова (нпр., плина, бензина итд.). Јаки мириси потискују слабије, тако да се ови други не примећују.

Могућност регистровања мириса зависи и од здравственог стања сведока (уколико је имао кијавицу неће бити у стању да осети јаке мирисе које иначе осећа).

Чуло укуса је крајње непоуздано и ретко долази до изражаја у криминалистичкој пракси. Среће се при сведочењу у случајевима конзумирања покварених и неквалитетних животних намерница или у случајевима сексуалних деликата.

Код ових врста сведочења појављују се велике, често и непремостиве тешкоће у погледу описивања и вербалног изражавања осета. Сведок који није имао претходна искуства о пореклу неког мириса или укуса неће моћи никако да га опише, мада би га могао препознати (нпр., немогуће је описати мирис парфема који се први пут осетио, а не зна се његов назив).
Чула укуса и мириса подложна су сугестивним утицајима знатно више од осталих чула.[32]

Чуло додира се у судској пракси повремено среће у случајевима разбојништва, сексуалних деликата, код кривичних дела против живота и тела уколико жртва није била у могућности да види или чује нападача. И ова сведочења су непоуздана и подложна погрешним опажањима. Рецимо криминалац је особи приснонио прст на леђа, а она се касније изјашњава да је то била цев од пиштоља.

---

[31] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 285.

[32] Сведоцима је давана флашица са дестилованом водом и речено им је да опишу мирис који осећају. Већина сведока је описала "мирис" који у ствари није постојао. Уколико сведоцима у току конзумирања укусне хране прође "конобар" и извињавајући се каже да је месо покварено, неки ће стварно имати осећај покварености хране са осећајем стомачних тегоба. Уколико особа лиже лимун испред више лица, и остали који то посматрају направиће гримасу и имаће осећај да и сами конзумирају овај кисели производ.

2.1.2.1.3. Опажање (перцепција)

Човек не прима изоловане, елементарне осете (само боју, звук или додир). Предмете опажа целовито тако да је *опажање увек комплексно*, и састоји се од осета које су регистровала чула и искуства, очекивања и тумачења сведока на основу којих се формира општи утисак који представља опажање.[33] Опажање је јединствен процес (само се ради анализе и приказивања разлаже на саставне делове) *и представља субјективни суд, субјективни доживљај* објективне стварности. Опажање човека обојено је субјективим процесима попуњавања празнина и нејасноћа, субјективним искуством и очекивањима. Човек често види само оно што жели да види (*феномен перцептивне удешености*), или бира из укупног садржаја само оно што му одговара или чега се боји (*перцептивна селективност*). Вишезначне или нејасне дражи тумаче се у складу са личним искуствима или очекивањима.

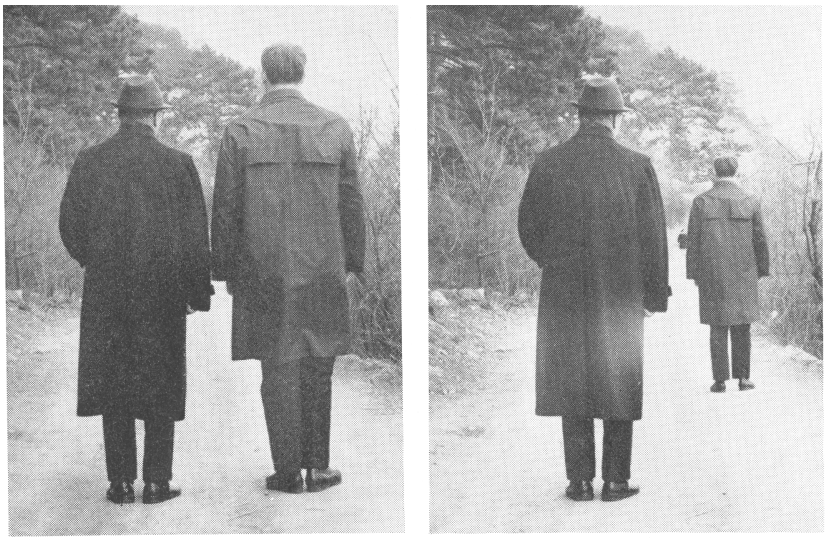

Слика 7. *У тицај перспективног скраћења на опажање*

На опажање утичу субјективни фактори (професионално искуство, несвесни судови, закључци, ставови, предрасуде, умор, глад итд.). На опажање негативно утичу *јаке емоције* ("у страху су велике очи"). *На опажање утичу и објективни фактори.* Опажање отежавају брзина одвијања догађаја, лоши метеоролошки услови, слаба видљивост, удаљеност од објекта опажања, велики број информација итд.

2.1.2.1.4. Опажање протека времена, простора, раздаљине, величине, мноштва и човека

Опажање протека времена. – Истиче се да потпуно логичко и психолошко издвајање времена из категорије простора представља услов за опажања времена. Оно се одвија негде на узрасту око 8. године живота. Приближно на том узрасту дете је у стању да реконструише дога-

[33] Dettenborn– Fröhlich–Szewczyk, *Forensische Psychologie*, стр. 60–61.

ђаје у исправним временским секвенцама дуж апстрактне димензије времена и да процесе посматра у временској перспективи.[34] Због тога се у процене времена које дају деца као сведоци не треба поуздати.

Процена времена зависи од дужине времена о коме сведок треба да се изјасни. Постоји тенденција да се временски интервал испод 5 минута прецени, а временски интервал изнад 10 минута потцени. Оптимум за правилну процену времена је дакле између 5–10 (евентуално 15) минута.

Процене времена су увек заокружене: 5, 10, 15 минута, 1 сат и слично. Процене времена од 6, 11, 17 минута се уопште не врше, већ се произвољно заокружују. Сведоци по правилу немају никакву представу о малом временском интервалу. Реч "минут" само је израз за кратак временски интервал, што у свести сведока не мора да одговара стварној вредности минута као јединице времена.[35]

Мора се имати у виду проживљени садржај исечка времена за који се тражи процена. Сведок који се досађивао и коме је време протицало једнолично без особитости, има осећај да је прошло више времена, то јест он прецењује протекли временски интервал. Сведок који је за време критичног временског интервала упражњавао делатност која је заокупила његову пажњу, имаће осећај да је прошло мање времена него што је стварно; он ће потценити временски интервал. Али ако се од сведока тражи да се изјасни о дужини критичног временског интервала по сећању, тј. након извесног периода, онда ће грешке у проценама бити битно другачије. Онај који се за време критичног временског интервала досађивао, касније ће, када се буде изјашњавао по сећању, то време потценити (јер није било испуњено садржајем који би се могао запамтити). Други, који се за време критичног периода бавио делатношћу која је заокупила његову пажњу (па га је у моменту перцепције потценио) јер му је пролетело, касније ће, када се буде изјашњавао на основу присећања, то време преценити зато што је било детаља који су испунили његово сећање. Уколико је дужи временски размак између времена за које се тражи процена и исказа, утолико ће грешка у процени бити већа.

Најправилније опажају протек времена, у оквиру процене минута или секунди, људи који су навикли да планирају свој рад и живот у тим јединицама времена (педагози, спортисти, радници градског транспорта, диспечери, лекари). На пример, учитељи са дужим радним стажом, такорећи без грешке, оцењују временски интервал од 45 минута без гледања на сат.[36]

Уколико је потребно да се процени дужина протеклог временског интервала, најбоље је, ако је могуће, реконструисати догађај и захтевати од сведока да обавља исту делатност коју је обављао у време опажања критичног догађаја са мерењем времена помоћу штоперице.

Са повећањем година живота лица од кога се тражи процена времена, повећава се и осећај брзине протека времена (дужина временског интервала ће се потцењивати). Детету дан протиче споро као година, а одраслом човеку који је радно ангажован недеља пролети као "на крилима".[37] Сматра се да жене у опажању и процени времена више флуктуирају (у зависности од емоционалних и других стања), али ипак теже "споријем" времену.[38]

Опажање простора, висине, раздаљине и мноштва. – У судској пракси наилази се на тешкоће при одређивању тачности исказа сведока који се изјашњавају о опажању простора, раздаљини између објеката или величинама, мноштву (нпр., људи, испаљених хитаца).

Опажање простора, висине и раздаљине. – Најтачније се оцењују растојања до 0,5 km и величине предмета од 1 до 4 m. Велика растојања (или мере предмета) обично се потцењују, а мала прецењују. Висина се најчешће прецењује.[39]

При процени простора или раздаљине велику улогу игра индивидуално искуство. Општа способност за процену раздаљине не постоји. У криминалистици се истиче, да ако један сведок добро процењује на једном подручју, не мора да значи да ће то моћи и на другом. Војник пешадинац, ловац, геометар релативно ће поуздано проценити раздаљине које се мере стотинама метара. За разлику од њих, артиљеријски официр ће се добро сналазити при процени растојања од више километара, али ће бити несигуран при процени кратких растојања. Ово правило не би

---

[34] Крстић, Д., *Психолошки речник*, стр. 379.
[35] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 290.
[36] Доспулов–Мажитов, *Психология показаний свидетелей и потерпевших*, стр. 105.
[37] Dettenborn–Fröhlich–Szewczyk, *Forensische Psychologie*, стр. 62.
[38] Крстић, Д., *Психолошки речник*, стр. 379.
[39] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 290.

смеле да забораве судије које чине грешку тражећи од сведока да се изјасни о критичном растојању у канцеларији, а догађај се одиграо на отвореном простору. При процени растојања важну улогу играју видљивост, осветљење и емотивно стање сведока у моменту опажања.[40]

Опажање и процена растојања између двају објеката у моменту посматрања, и процена исте раздаљине по сећању, када се од сведока накнадно тражи да се изјасни о томе, знатно се разликују. У другом случају грешке су много веће, што је експериментално утврђено.[41]

Сведочење о мноштву (људи, предмета, испаљених хитаца) спада у најнесигурнија изјашњавања сведока. Коефицијент заблуде (грешака) креће се од половине до стотоструког. Сведок запажа само укупну количину, а тачност запажања зависи од специјалног искуства. Чиновник који ради на шалтеру једним погледом релативно тачно ће проценити број људи који стоје у реду, али неће моћи да процени колико има блокова за зидање или кубика песка на гомили које треба да угради зидар. Тврди се да је могуће једним погледом, без бројања установити да ли у реду стоје две, три, евентуално четири особе, али се већ код пете мора бројати. Код акустичких осета, граница процене без бројања је већ 2 или 3. Ако је узастопце испаљено више од три хица, сведок ће имати само утисак "пуцњаве".[42] Уколико сведок има смисао за ритам (музикалан је, на пример, бубњар у неком рок оркестру) моћи ће тачније да процени број хитаца испаљених из ватреног оружја.

Опажање човека. – Сведочења која имају за предмет *опажање човека* (извршиоца кривичног дела, осумњичено лице) су веома сложена и обухватају две скупине питања у погледу којих се тражи изјашњавање сведока и које су тесно повезане међусобно и утичу једне на друге.

У погледу могућности описивања спољњег изгледа извршиоца, вршени су експерименти и дошло се до неких критеријума који могу да послуже као важан оријентир у судској пракси при процени и проверавању исказа сведока. Често виђане и добро познате особе са јасно израженим особеним знацима, сведоци могу да препознају при дневном светлу до 100 метара. Када лице које се препознаје нема јасно упадљиве особене знаке, могуће је препознавање на раздаљини од 40 до 80 метара. Лице које се слабије познаје и ретко се виђа, може се препознати само на раздаљини од 25 до 30 метара. Особу коју је сведок само једном видео, и која нема особене знаке, може да препозна само ако јој јасно види црте лица и то на око 15 метара раздаљине. Препознавање особа у ноћним условима је много теже. Позната особа се при пуном месецу може препознати на максималној раздаљини од 15 метара. При слабој видљивости особа се може препознати максимално на раздаљини од 3 до 7 метара.[43] Величина предмета или лица која се налазе једно поред дугог процењује се на основу међусобног упоређивања, што може да доведе до грешака. Тако се човек средњег раста, који се налази поред човека ниског раста, процењује као висок човек.[44]

2.1.2.2. Памћење и заборављање (могућности грешака)

2.1.2.2.1. Памћење и представе сећања о опаженом кривичном догађају

Памћење је други саставни стадијум у формирању исказа и састоји се у *задржавању* у психи личности (сведока, извршиоца кривичног дела) опаженог и доживљеног догађаја, процеса или односа, са *могућношћу присећања,* тј. накнадног призивања у свести тих садржаја ради *репродукције* или њиховог *препознавања.*

Сећање је способност да се догађаји који су се опажали у прошлости дозову у свест, што је претпоставка за репродукцију догађаја. Сећање обухвата *способност описивања* раније опажених садржаја или њихово *препознавање*. Сећањем

---

[40] Hellwig, A., *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, стр. 157; Водинелић, В.: *Криминалистика*, стр. 290.

[41] Hellwig, A., *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, стр. 157; Grassberger, R.: *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 59.

[42] Grassberger, R., *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 54; Водинелић, В.: *Криминалистика*, стр. 291.

[43] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 284; Grassberger, *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 25.

[44] Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, Москва, 1970, стр. 16.

се накнадно призивају раније опажени садржаји тако што се у свести формирају *представе сећања* (односно *слике сећања*).

Представе сећања о догађају који се раније опажао и које сведок описује приликом исказивања могу бити веома несигурне и подложне искривљавањима. Прво, представе сећања су *несталне* и нестају из свести, тако да сведок мора стално да улаже напор како би их поново призвао. Друго, представе сећања су *делимичне* (не обухватају цео догађај или објект) *непотпуне су, имају много празнина* (сиромашне су детаљима, немају оштрину опажаја). Треће, представе сећања су *статичне, без динамике,* више подсећају на слику него на филм. Четврто, постоји *тенденција ка мењању и попуњавању празнина* у оквиру представа сећања у складу са логичким заокруживањем и тумачењем, личним очекивањима, мотивима, идеалној слици о себи.[45]

За разлику од наведених представа сећања, среће се изузетак са великим криминалистичким значајем, код посебне врсте сведока који се називају еидетичари. *Еидетичари* су савршени сведоци зато што имају способност да догађај који су раније опажали призову у својој свести у облику представних слика које имају све карактеристике осета у моменту опажања. Њихове слике сећања о раније опаженом садржају су верне, јасне, пуне детаља, у боји су, могу бити покретне као да у моменту репродукције сведоци посматрају догађај. Ова способност се релативно често среће код деце, пролазног је карактера и након пубертета се губи.[46]

2.1.2.2.2. Карактеристике памћења, врсте и могућности грешака

Постоје неке *карактеристике памћења* које судија треба да има у виду приликом саслушавања сведока: 1) боље се памти оно што је хотимично запамћено (у односу на догађај постојали су пажња и интерес); 2) када је у питању нехотимично запамћивање (које не садржи интерес и претходно усмерену пажњу) боље се памти и спорије заборавља догађај чија је суштина јасно опажена него ако то није; уколико је догађај од раније познат; уколико личност процењује да је од посебног интереса за њу. Међутим, треба указати и на постојање *ћудљивости сећања*, која је заслужна да при репродукцији иступају споредне околности, на које сведок свесно није обраћао пажњу, а важних се појединости никако не може сетити. Ова неконтролисаност и ћудљивост сећања, њена релативна независност од интереса, крајње негативно делују на сећање сведока и до сада нису потпуно објашњена у науци[47]; 3) боље се памте догађаји чији се смисао разуме; 4) боље се пам-

---

[45] Grassberger, R., *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 56; Hellwig, Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen, стр. 125–126; Dettenborn–Fröhlich–Szewczyk, *Forensische Psychologie*, 67; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 292.

[46] У криминалистичкој пракси може се поставити дилема да ли се у конкретном случају има пред собом еидетичар, који као сведок пружа исказ са низом детаља или је у питању особа која је излагање научила напамет. За утврђивање истине примењују се две методе. *Прва је психолошка* и састоји се у приказивању од неколико минута слике са много детаља. Након тога се узима исказ о запаженом. У току неколико недеља више пута се узима опис приказане слике. *Друга је техничко-тактичка метода*, састоји се у испитивању сведока о појединим детаљима из излагања обрнутим редоследом. Пошто еидетичар "види" све јасно, као да гледа у моменту исказивања, лако ће одговарати и преко реда или ће се и након протеклог времена сећати свих детаља са слике, док лажљивац неће моћи да пружи исказ богат детаљима. Grassberger, *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 57–58; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 292–293.

[47] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 298.

те догађаји у којима је сведок активно учествовао него ако их је само посматрао или слушао; 5) уколико је догађај опажан уз истовремено примање дражи од стране више чулних органа, он ће се боље упамтити, него када то није случај. Сведок ће боље упамтити особу ако је са њом разговарао, руковао се, нешто заједно радио (учешће оптичких, акустичких, тактилних анализатора) и 6) памћење сведока има селективни и индивидуални карактер. За личност суштински, персонално значајни, испуњени интересом и емотивно обојени садржаји дуже се памте него други.[48]

Врсте памћења које су од значаја за криминалистику су: 1) непосредно и посредно памћење; 2) хотимично и нехотимично и 3) визуелно, логичко-смисаоно, емоционално и моторно.

1) Непосредно памћење подразумева урезивање неког догађаја у сећање на такав начин да је садржај стално присутан у свести, услед чега се може у свако доба репродуковати. У непосредном памћењу су, на пример, властито име, презиме, али и догађај у свести сведока који је за њега имао снажан трауматски карактер (известан период времена). Извршење кривичног дела дуже време потпуно окупира свест примарног кривца, услед чега се у његовом понашању може запазити индиција психичког деловања кривичног дела на учиниоца. *Посредно памћење* је способност да се уз известан напор дозове у свест доживљај, након дужег или краћег времена од опажања. Сведоково сећање мора се обнављати уз примену методе асоцијација, саслушавања на месту опажања, или реконструкцијом догађаја.

2) Хотимично памћење је оно, код којег су у односу на догађај постојали пажња и интерес. Оно је квалитетније, али се у пракси сведочења ређе среће. *Нехотимично запамћење* (које не садржи интерес и претходно усмерену пажњу) у судској пракси се чешће среће с обзиром на то да се кривична дела одвијају брзо и изненада (нпр., у области саобраћајне делинквенције)[49].

3) Памћење се дели и на визуелно, логичко-смисаоно, емоционално и моторно. Способност памћења је код различитих људи разнолика. Једни боље памте визуелно, други логички-смисаоно, трећи емоционално. Неки људи одлично памте бројеве, али су, на пример, неспособни да препознају особу на улици са којом су се истог дана на службеном састанку руковали. Постоји и професионална условљеност, на пример, музичар боље памти звуке, математичар бројеве.[50] Моторно памћење подразумева способност запамћивања сложених психомоторних радњи. Професионални криминалац, специјалиста, који има развијен *modus operandi*, најчешће на исти начин врши поједине радње (операције) у оквиру комплекса кривичног дела, а да при том уопште не размишља о њиховом предузимању, остављајући трагове на основу којих се може класификовати у МОС евиденцији и разоткрити.

---

[48] Упореди: Dettenborn–Fröhlich–Szewczyk, *Forensische Psychologie*, стр. 65–68. Видети и Weiner, I.–Hess, A., *Handbook of Forensic Psychology*, New York, 1987, стр. 269.

[49] О специјалним судскопсихолошким и криминалистичким питањима из области саобраћајне делинквенције која су од значаја за судску праксу упућујемо на: Штернић, М., *Психологија саобраћаја*, Београд, 1963; Водинелић, В., *Саобраћајна криминалистика*, Београд, 1986.

[50] Смыслов, *Свидетель в советском уголовном процессе*, стр. 87.

2.1.2.2.3. Грешке памћења (контаминације, фантазије, амнезије)

Под појмом *контаминације* подразумева се стапање двају или више разних доживљаја у један јединствени комплекс представа, иако они не чине целину. Контаминације условљавају сличност различитих опажања (мешање времена дешавања, простора, особа, ситуација). Контаминације су својствене за свакидашње догађаје који се стално одвијају и понављају и не садрже у себи упадљиве и нове детаље по којима би се разликовали од других сличних. Услед тога сведок не исказује о томе што се стварно десило у конкретном случају, већ описује шаблонски ток одвијања догађаја или у критични догађај убацује лица која не припадају том комплексу.[51]

Фантазије или конфабулације (*confabulatio* – лажно сећање) представљају продукте маште о догађајима који се у стварности нису догодили. Срећу се и као мешање сећања заиста доживљеног догађаја и представа које су плод сведокове маште. Могу бити резултат патолошких поремећаја памћења (парамнезија, аломнезија) услед разних душевних болести, али се срећу у блажим облицима и код нормалних људи услед стања умора, алкохолисаности, поспаности која су постојала у моменту опажања. Потребно је поменути да се конфабулације могу јавити и код душевно нормалних људи када се у току полицијског испитивања присиљавају да исказују о чињеницама којих се не сећају.[52]

Под појмом *амнезије* подразумева се одсуство, губитак памћења. Могу бити органског порекла (повреде главе, повреде настале услед саобраћајне несреће, тровања, сунчанице, удара грома, струје или као последица старења) и психогене, услед тешког емоционалног шока. Могу бити трајне и привремене, потпуне и делимичне. Амнезијом могу да буду обухваћени садржаји пре настале повреде или шока (антероградна амнезија) или садржаји после повреде или претрпљеног шока (ретроградна амнезија).

2.1.2.2.4. Присећање сведока

Присећање постоји када се запамћене (умеморисане у сећању) представе призивају у свест после извесног времена. Уколико је догађај погрешно опажен и присећање ће бити погрешно. Постоји опасност код присећања да се помешају временски и просторни сегменти који припадају различитим догађајима. Присећање је форма актуелизације запамћеног материјала. Оно може бити нехотично, невољно и хотимично односно вољно.

Нехотично, невољно присећање карактеристично је за оживљавање непријатних догађаја у свести (нпр., оштећеној често, и против њене воље, долази у свест понижење и бол које јој је нападач нанео). За криминалистичку праксу је значајно невољно оживљавање представа сећања сведока или окривљеног применом асоцијативних метода, при чему се посматра или мери (код полиграфа) реакција испитаника. На тај начин се плански изазива активирање или појачавање индиције психичког деловања кривичног дела на учиниоца или грижа савести због неискрености и закључује о вези између кривичног дела и испитаника.

Хотимично изазивање сећања је покушај сведока, уз помоћ испитивача, да у свест призове запамћене садржаје који су од значаја за кривичну ствар. Хотимично присећање је активан процес реконструкције. Оно се састоји у усмеравању мисаоних процеса и концентрације сведока на догађај који је опажао. Уколико се догађај десио пре дужег времена, уколико је био сложен, са много детаља, или се одвијао брзо, односно неочекивано за сведока, присећање сведока ће бити тешко и фрагментарно. У таквим случајевима корисно је да се примене методе освежавања сећања које се заснивају на различитим асоцијативним деловањима. Кори-

---

[51] Grassberger, *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 59–60; Trankell, A., *Der Realitätsgehalt von Zeugenaussagen*, стр. 37–38; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 294–295.

[52] Modli, D., Neke napomene o kvantitativnim poremećajima pamćenja (amnezije), *Priručnik,* број 4/1987, стр. 381.

сно је да *се саслушање обави на месту опаженог догађаја,* или у исто доба дана и под сличним метеоролошким условима који су били у време догађаја који се опажао. Препоручљиво је *да се обави реконструкција* и да се за време њеног одвијања од сведока тражи да заузме исти положај тела као и у време кривичног дела које је опажао. На тај начин изазивају се асоцијације које ће активирати представе сећања.[53] Сећање сведока може се активирати и ако му се покажу фотографије или скице са лица места.

Визуелизацијом у сведоковој свести само једног комплекса опажаних чињеница тако што ће му се предочити неке околности или предмети, или обновити неки услови под којима се одвијало опажање (*Context Reinstatement*) може се активирати сећање и на остале битне околности које се желе утврдити. Интересантан је експеримент у коме је након два и 24 часа тражено од продаваца да опишу критичну трговачку трансакцију и лице муштерије. Активирање сећања је остварено на тај начин што је продавцима предочена фотокопија чековне картице или путног чека којим је роба плаћена. Продавци су у 55% случајева успешно описали и препознали лице за које су питани и тачно навели детаље трансакције. Контролна група продаваца, код којих није примењена ова метода, исправно се присетила у 29% случајева. Применом ове методе увећала се способност исправног присећања сведока без повећања процента грешака.[54]

Постоји неколико начина испитивања сведока који имају за циљ активирање асоцијативних веза у сећању како би му се помогло да се присети важних чињеница:

- Испитивач ће постављати питања о чињеницама које су за тему испитивања без значаја али, упркос томе, занимају сведока и због тога су можда асоцирале на кривични догађај.
- Постављају се питања о околностима које су временски непосредно претходиле ономе што занима кривичара, тј. критичним околностима које је сведок заборавио.
- Тражи се да сведок детаљно изнесе све по реду што је тог дана урадио и доживео. На тај начин сведок се доведе до критичне околности. У ствари, овде се, уз помоћ сведока, обавља мисаона реконструкција претходних догађаја.

Изузетно могу да се предоче сведоку, ради оживљавања сећања, неке околности или било који предмет повезан са критичним околностима, које је сведок заборавио. То не смеју бити подаци о критичном догађају, иако су у вези с њим. Може се сведоку прочитати шта су други сведоци казали о неком догађају или околностима, али само о догађају који се десио пре заборављених чињеница и после тога. Не сме му се дати да упозна шта су други сведоци казали о критичном догађају.

---

[53] Dettenborn–Fröhlich–Szewczyk, *Forensische Psychologie*, стр. 69–70. Визуелизација простора и услова под којима је кривично дело извршено (изглед простора, положај сведока, извршиоца, радњи које су обављане) подобна је да успешно активира асоцијативне везе. У једном експерименту применом ове методе, и то након пет месеци од извршеног дела, 60% сведока са фотографије тачно је препознало извршиоце. У контролној групи, у којој ова метода није примењена, проценат тачног препознавања извршилаца са фотографије био је 40%. Видети: Weiner– Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, New York, 1987, стр. 271.

[54] Weiner– Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, New York, 1987, стр. 271–272.

Саслушавање се врши на месту кривичног дела. – Не само време него и простор, снажне су потпоре сећања. Саслушање се обавља помоћу мапе увиђаја, макете лица места итд.[55]

Да би се помогло сведоку да се присети заборављених чињеница од значаја су и правилно осмишљена подсећајућа и контролна питања.

2.1.2.2.5. Заборављање опаженог догађаја

Одмах након опажања догађаја почиње процес заборављања. Темпо заборављања опаженог догађаја (или наученог градива) није равномеран. У првих неколико сати након опажања догађаја процес *заборављања детаља* се рапидно убрзава. У прва два дана након опажања догађаја заборави се највећи број детаља, а затим се релативно трајно памти суштина. Експериментално је доказано да заборављање напредује веома брзо у првих пола сата. У наредних десет сати се успорава, у следећа два дана је још спорије, а након тога се заборавља споро и равномерно. Истиче се да је на свршетку другог дана од опажања, могуће репродуковати само петину првобитног догађаја, а после недељу дана постигнута је релативна сталност на десет процената од првобитног садржаја. Између исказа сведока саслушаних 18 и 36 сати после догађаја биће великих разлика у погледу тачности и мноштва детаља, док при саслушању извршеном 30 и 31 дан после догађаја, неће бити скоро никаквих разлика.

Ова сазнања експерименталне психологије су од посебног значаја за криминалистичку праксу и указују на то да *сведока треба обавезно саслушати у прва два дана* од опажања кривичног догађаја.

Опажени догађај временом бледи и нестаје, једне асоцијативне везе слабе и формирају се друге које нису постојале у моменту опажања (процеси контаминације). Заборављени детаљи или оно што остане у сећању, неретко се интелектуално прерађују уз учешће маште или подсвесних процеса рационализације, тако да се *опажени садржај протеком времена битно троши и мења*.

Сведоци не памте, односно не заборављају исте детаље. Неки ће запамтити једне детаље, а неки друге; или ће усмерити пажњу на различите чињенице; или ће исте чињенице схватити и тумачити на различите начине. Правило је да постоје разлике у исказима добронамерних сведока које понекад могу бити и значајне (уколико су искази потпуно подударни треба узети у обзир могућност да су договорени).

Треба указати на *правило првог и последњег места, или закон краја*, по коме се најбоље памте догађаји на њиховом почетку или крају. Најпре се заборавља средишни део. Уколико се инкриминисани догађај одвијао дуже време и уколико су долазили и одлазили сведоци, треба саслушати све сведоке питајући их пре свега о детаљима које су опажали на почетку и пре него што су напустили лице места. На тај начин најпотпуније ће се реконструисати инкриминисани догађај.[56]

По правилу пре се *заборављају периферне чињенице него суштинске*. Оно што угрожава теже се заборавља од онога што није везано за осећај сигурности сведока. Примера ради, сведок ће пре заборавити боју аутомобила из којег је иза-

---

[55] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 316.

[56] Grassberger, R., *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 76; Порубов, Н. И., *Допрос в советском уголовном судопроизводстве,* Минск, 1973, стр. 70.

шао разбојник или терориста него да ли је у руци имао пушку или пиштољ.[57] Према томе, ако се сведок не сећа неких периферних детаља, не значи да неће бити у стању да исправно исказује о чињеницама које сачињавају суштинске елементе догађаја.

2.1.2.3. Репродукција опаженог и запамћеног и могућности грешака

Квалитетан исказ сведока у вези са опаженим чињеницама зависи и од успешне репродукције у преткривичном и кривичном поступку. И у овој последњој фази, која представља језичку материјализацију исказа, постоји низ опасности које могу да га потпуно упропасте и обезвреде.

Треба имати у виду да квалитет репродукције запамћеног садржаја зависи и од атмосфере при саслушавању сведока. Страх, узбуђење, неповерење, умањују способност присећања, могу да блокирају формирање асоцијација и да знатно отежавају репродукцију. Због тога треба што више прилагодити ситуацију у којој се одвија саслушавање условима оптималне и подстицајне комуникације. Штетан је бирократски, хладан, незаинтересован и одбојан однос испитивача према сведоку. Треба водити рачуна о задовољењу основних и физиолошких потреба сведока.

Квалитет информација које се саопштавају при репродукцији не зависи само од опажања и запамћивања, већ и од психичког стања испитаника, његовог интелекта, способности вербалног изражавања, карактера, темперамента, степена сугестибилности, али и од околности у којима се спроводи саслушавање и примењене тактике саслушавања.

Квалитетна и верна вербална репродукција није нимало једноставна с обзиром на то да је језичко оформљење мисли увек сиромашније од представа које се речима покушавају изразити. Говор представља само и увек непотпуно изражавање мисли и осећања.[58]

Тешко је вербално изразити и прецизно описати афективне ситуације, емотивно проживљене комплексе, властите мотиве, импулсе и подстицаје на одређено понашање. Многи људи, зависно од старости и образовног нивоа, имају тешкоћа при вербалном изражавању. Испитивач (судија, вештак психолог или психијатар) мора неизоставно да се прилагоди говорном нивоу испитаника.[59]

Успешно споразумевање приликом репродукције отежава коришћење двосмислених израза или фраза којима се служе сведок и испитивач. Неретко се користе стране или домаће речи чије се право значење не познаје или провинцијализми или шатровачки изрази. Употребљена интонација и мимика при изговарању појединих речи доводи до другачијег тумачења.

Треба имати у виду да у великој мери *смета афективно стање у моменту репродукције.* Не треба сведока доводити у афекат приликом излагања, јер се тада сећање фиксира на исказивање које је дато у афекту, формирају се нове асоцијативне везе и још се више повећава дистанца од реално опаженог догађаја, што се одражава на све остале исказе. Препоручује се, ако је сведок у афекту или јако

---

[57] У једном експерименту америчких криминалиста и судских психолога утврђено је, да након "крађе компјутера" из службене просторије, сведоци који су се ту случајно затекли, после извесног времена нису могли да опишу просторију у којој се крађа догодила, али су тачно препознали крадљивца. Weiner–Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, New York, 1987, стр. 261–264.

[58] Hellwig, A., Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen, стр. 144–145.

[59] Dettenborn–Fröhlich–Szewczyk, *Forensische Psychologie*, стр. 71.

узрујан приликом репродукције, с обзиром на то да се кривично дело догодило непосредно пре давања исказа, да се сачека неколико сати (до 24 часа) како би се смирио, па га тек потом саслушати. Приликом исказивања у стању афекта, сведок не води рачуна о томе шта прича, не слуша себе, превише је узрујан да би квалитетно уобличио своје мисли у складу са представама сећања.[60]

2.1.2.4. Поновно сведочење

Велики је значај стручног обављања првог саслушања, јер у противном грешке и сугерисање одређених чињеница и верзија испитивача, искривљавања, погрешна интерпретација, касније се не могу отклонити. Посебна је опасност код нестручно обављеног предочавања осумњиченог у преткривичном поступку, чиме се у сећању сведока може фиксирати слика невиног лица. Свако наредно саслушање је у ствари само препричавање претходног исказа, и не црпи се из сећања опаженог догађаја. Чак и препричавање опаженог догађаја изван процесне сфере (рођацима, пријатељима) доводи до измена и уобличавања, фиксирања на неке детаље, а запостављање неких других. Судски психолози и криминалисти сагласни су у томе да када сведок о неком доживљају више пута прича или га понавља у мислима, јачају везе међу оним деловима доживљаја, који су били унети у приповедање. Поновним описивањем опаженог доживљаја формирају се нове асоцијативне везе а састав елемената из првобитног доживљаја је све ужи.[61]
Не треба дозволити да сведоци заједно у ходнику или на лицу места приликом вршења увиђаја, чекају саслушање (пред полицијом, код судије), јер ће онда међусобним препричавањем догађаја узајамно да утичу једни на друге.

Недопустиво је прво предочити сведоку шта је раније рекао, па га потом саслушавати. Тек након саслушавања, могу му се предочити разлике са претходних саслушања и тражити од њега објашњење. Уопштено, треба више веровати ономе што је сведок или окривљени рекао у истрази него на главном претресу, с обзиром на то да су ти искази временски ближи опажању кривичног догађаја. Сведоци могу да измене свој исказ на главном претресу и услед различитих утицаја и сугестија са стране.

2.2. ДОЗВОЉЕНА И СУГЕСТИВНА ПИТАЊА

Приликом прибављања исказа у преткривичном и кривичном поступку, неопходно је испитанику постављати питања како би испитивач (нпр., овлашћено лице органа унутрашњих послова, судија) усмерио комуникацију у жељеном правцу, сазнао и фиксирао чињенице које су од значаја за решење конкретне кривичне ствари. Питања се постављају сведоку (односно грађанину са којим се води разговор у преткривичном поступку), окривљеном (осумњиченом у преткривичном поступку) и вештаку. Приликом постављања питања треба бити веома опрезан како се не би сугестивно деловало на испитаника и тиме оштетило његово сећање и правилно исказивање. Имајући то у виду, сва се питања у криминалистици могу поделити на дозвољена и сугестивна (недозвољена).

---

[60] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 298–300.
[61] Grassberger, R., *Psychologie des Strafverfahrens*, стр.71; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 298–299.

2.2.1. Дозвољена питања

а) Појам. – Дозвољена питања су она која се постављају према захтевима девет златних питања криминалистике и не упућују испитаника на то какав одговор треба да пружи. Дозвољена питања не садрже у себи сугестију у погледу пружања могућих одговора, њима се само усредсређују пажња и мисаона активност испитаника на одређене теме или детаље у погледу којих се жели добити одговор. Постављањем питања активирају се одређене асоцијативне везе које постоје у свести испитаника, али му се и оставља потпуна слобода пружања одговора. Због тога се она у криминалистици називају још и отворена питања.[62] На основу питања и његове формулације саслушани не може да извуче никакву информацију у погледу одговора који се очекује и мора се усредсредити једино на своје сећање.[63] При формулисању треба се држати девет златних питања криминалистике. На пример: "Опишите шта се десило на месту убиства?"; "Реците када се десила пуцњава коју сте опазили?"; "Прецизирајте тачно време"?

Службено лице треба при сваком разговору са грађанином (пресумптивним сведоком или осумњиченим), саслушању сведока, окривљеног, вештака, добро да промисли и испланира: *која ће питања* и *када да постави*, *којим редоследом* и *како да их формулише*. Једно од суштинских правила за успешно саслушавање гласи: *у правом тренутку поставити право питање на прави начин*.[64]

Избор тренутка постављања, формулација и међусобни редослед питања зависе: од процесне улоге саслушаваног, добронамерности односно недобронамерности, његовог интелектуалног нивоа, психосоцијалне зрелости, типа личности и одабране тактике саслушавања.

б) Основи технике и тактике постављања питања. – Криминалистика је изградила следеће основне препоруке технике и тактике формулисања и постављања питања:

- Питања треба да буду прилагођена образовању, интелектуалном нивоу и узрасту саслушаваног.
- Питања морају бити кратка, разговетна, разумљива и јасна. Треба избегавати дугачке и замршене реченице као и сложене конструкције приликом формулисања питања. Оваква питања сведоци најчешће не разумеју, а неретко се не усуђују да кажу да им нису јасна.
- Приликом формулисања питања треба избегавати високостручне изразе, правничке формулације, апстрактне појмове и речи са вишеструким значењем. На пример, неправилно је рећи: "Да размотримо чињенично стање ове кривичне ствари" или "У каквом је стању била Ваша свест?" и слично.
- Питања треба (по правилу) распоредити према природном току догађаја; од апстрактнијег ка конкретном; од општег преко посебног до појединачног; од лакших (неутралних, неспорних) ка тежим (критичним, непријатним, спорним). Испитивање (саслушавање, разговор) треба почети приступним, односно контактним питањима. Комуникацију не треба почети,

---

[62] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, München, 1981, стр. 70–71; Алексић-Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 2009, стр. 174.

[63] Ратинов, А.Р., *Судебная психология*, Москва, 1967, стр. 188.

[64] Grupa autora, redakcija Böckmann, W., *Die Vernehmung von Zeugen und Beschuldigten*, Berlin, 1971, стр. 38–39.

али ни завршити непријатним и тешким питањима јер се она тиме спутава.[65]

- Питање треба да обухвати само један предмет интересовања. На пример, није добро формулисано питање: "Како је изгледао учинилац кривичног дела, где је стајао и да ли сте га раније видели"? Ово би питање требало формулисати као три самостална питања. Не треба постављати ново питање пре него што се добије одговор на претходно.
- Питање не треба обликовати: у виду *негативне формулације* (нпр., "Не знате ли ви можда шта се десило ...?"); или *у погодбеном облику,* нпр., "Ако бисте нам могли рећи ...?" јер ће одговор често бити: "Не бих могао". Треба питати: "Реците нам да ли или како ...?" *Приликом постављања питања не треба изражавати резерву у могућност добијања одговора.*[66] Неправилно је питати: "Знамо да сте у моменту пуцња куповали карту на шалтеру, али ипак, да ли сте нешто приметили?" Оваквим формулацијама негативно се утиче на мотивацију за сведочење, јер сведок стиче утисак да његов исказ и није битан. Ствара му се одступница за избегавање сведочења тако што ће једноставно рећи да се не сећа или да ништа није видео. Сведок који је несигуран у своје сећање, након овакве формулације питања, неће изложити оно што је опазио.
- Треба добро размислити о употребљеним изразима приликом формулисања питања. Никад не треба користити пренаглашена, предимензионирана значења, а увек је боље употребљавати нешто блаже (али још увек тачне) формулације.[67] На пример питање: "Опишите како сте га *зграбили* за гушу?" није добро формулисано, јер ће неминовно изазвати одбрамбени став и ублажен или неискрен одговор испитаника. Боља је формулација: "Покажите како сте га *ухватили* за гушу." (Употребљена је блажа формулација за радњу која је у суштини представљала *стезање* за гушу.) Експериментално је утврђено да од *формулације питања* (односно употребљене речи) *зависи чак и тачност исказа сведока очевидаца.* На пример, "сведоци" су гледали филм у коме су се два возила сударила и након тога је требало да се изјасне о брзини њиховог кретања у моменту судара. Једнима је формулисано питање: "Којом брзином су се кретала возила са филма у моменту када су се *сударила*?", а другима: "Којом брзином су се кретала возила која су се *смрскала*?" Сведоци из друге експерименталне групе су брзину возила проценили знатно већом него они из прве групе.[68]
- Приликом саслушавања, разговора, треба избегавати изразе који садрже неслагање, придиковање и моралне прекоре зато што они појачавају свесни и несвесни одбрамбени став саслушаваног, што погубно утиче на мотивацију за давање исказа и сарадњу. Приговоре и неслагање у вези са реченим треба оставити за другу половину саслушања.
- Питање треба формулисати тако да сведок (окривљени) не може да закључи да испитивач зна одговор на њега или какав га одговор интересује. Службено лице треба увек да покаже интересовање за одговоре саслуша-

---

[65] Arntzen, F., Psychologie der Zeugenaussage, Göttingen, 1970, стр. 36; Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 78.

[66] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, München, 1981, стр. 64–67.

[67] *Op. cit*., стр. 67–68.

[68] Weiner, I.– Hess, A., *Handbook of Forensic Psychology*, New York, 1987, стр. 267.

ваног, јер би у противном негативно утицао на његову мотивацију за исказивање.

в) Подела дозвољених питања. – Дозвољена питања деле се на: 1) допуњујућа питања; 2) прецизирајућа питања; 3) подсећајућа питања и 4) контролна питања.

1) *Допуњујућа питања* имају за циљ да наведу лице да изложи неке чињенице или околности које је пропустило у свом слободном излагању.

2) *Прецизирајућа питања* служе да се лице усмери на поновно исказивање о неким чињеницама и околностима о којима се раније изјашњавало, али се овог пута тражи да конкретизује и објасни своје излагање.

3) *Подсећајућа питања* имају за циљ да помогну сведоку (окривљеном) да се присети околности или чињеница које је заборавио. Овим питањима се у његовој свести активирају асоцијативне везе које су посредно или непосредно повезане са заборављеним околностима. Постављањем ових питања треба избегавати формулације које сугеришу одговоре. Треба бити стрпљив и довитљив приликом њиховог постављања.

4) *Контролна питања* имају сврху да се: а) провери поузданост (веродостојност) исказа сведока; б) провери исправност сведокових процена и способност за правилно опажање; в) утврди постојање (не)доследности у исказима (стабилност сећања); г) провери искреност у пружању одговора; д) утврди евентуално постојање "комплекса кривице" код осумњиченог и ђ) разобличи испитаник који лаже.

а) Контролним питањима *проверава* се *поузданост сећања сведока*, тако што се од њега тражи да се изјасни о чињеницама и околностима које нису директно повезане са предметом доказивања (*themom probandi*), већ са чињеницама објективне и субјективне природе које су могле да утичу на квалитет исказа. Контролна питања се могу односити на: 1) *извор сазнања о релевантним чињеницама*. (Сведока увек треба питати одакле му је позната нека чињеница, ко му је рекао, од кога је чуо, где је видео.); 2) *околности објективне природе под којима је запажена чињеница.* (Сведока треба увек питати о времену у коме се одвијало опажање, видљивости, његовом положају и удаљености од опаженог објекта, трајању опаженог догађаја и свим другим релевантним околностима које су отежавале или погодовале опажању.); 3) *околности субјективне природе.* (Сведока треба питати о психичком стању у коме је био у време опажања, нпр., да ли је био уморан, неиспаван, замишљен, или одморан. Треба га питати о здравственом стању, о исправности чулних органа, тј. да ли су му потребна помагала за вид и слух и да ли их је у конкретном случају носио.); 4) *о разлозима за исправно опажање и памћење.* (Постављају се питања којима се жели утврдити евентуална мотивисаност/немотивисаност за догађај који се опажао. Утврђује се постојање квалификација које повећавају или умањују квалитет сведоковог опажања. На пример, бубњар у рок оркестру је у прилици да боље опази број пуцњева из ватреног оружја него сведок који нема изграђен осећај за ритам.); 5) *о разлозима за учествовање у поступку и евентуалној заинтересованости.* (Добијањем одговора на ова питања може се установити евентуална непристрастност или пристрастност сведока.) и 6) *о променама на лицу места које су настале након извршеног кривичног дела, а пре доласка увиђајне екипе итд.* Одговоре на контролна питања треба обавезно записнички фиксирати. Контролна питања ове врсте значајна су и зато што у случају постојања неслагања у међусобним исказима добро-

намерних сведока, судија може у кривичном поступку да се определи на основу добијених одговора, за исказ коме треба поклонити поверење.

б) Контролна питања служе и *да се провери исправност сведокових процена и способност за правилно опажање*. Сведоци се на суду изјашњавају о величинама, мерама, раздаљинама, протеку времена, а да нису свесни колико су те њихове процене погрешне и произвољне. Због тога судија треба од сведока да тражи да покаже колика је за њега даљина од шест метара или километар, шта он подразумева под временским интервалом од, на пример, три минута. Мерењем тих даљина или реконструкцијом на лицу места, утврдиће се конкретна способност процењивања сведока.

в) Контролним питањима проверава се доследност са раније датим исказима о некој чињеници, односно стабилност сећања испитаника. Тактика постављања ових питања састоји се у томе да се током саслушања (испитивања, разговора) након одређеног времена, поново поставља питање о чињеници која је интересантна, али у другачијем контексту и формулисано на другачији начин. Упоређујући оба исказа о критичној чињеници може се утврдити да ли су они сагласни.

г) Контролним питањима *може се* (у неким случајевима) *проверити искреност испитаника при пружању одговора*. Уколико криминалиста посумња да се испред њега налази неискрени испитаник, може проверити да ли је његова претпоставка тачна, тако што ће му поставити контролна питања о чињеницама које претходе, односно следе кривичном догађају, или сачињавају споредне околности које су тесно испреплетане са суштинским околностима кривичног дела. Чињенице о којима се поставља питање испитанику улазе у групу периферних, односно оних које сачињавају ситуацију догађаја (тзв. *ситуациона питања*) чија се истинитост жели утврдити.[69] Ово могу да буду, на пример, околности везане за временске прилике у којима се одвијало кривично дело, особености места извршења, упадљива понашања појединаца, њиховог изгледа, одеће, изговорене речи, нестанак струје, споредне компликације које су се умешале у ток догађаја, али нису битно утицале на његову суштину, распоред људи, тачних места на којима су седели итд. Контролна питања ове врсте су посебно ефикасна за разоткривање комплота саучесника или сведока лажног алибија. Упоређивањем њихових исказа утврдиће се многе противречности и неслагања.

д) *Контролна питања су подобна и за разобличење сведока (окривљеног) који лаже*. Предочавањем противречности испитанику или несигурности које су испољене при пружању одговора на контролна питања и тражењем објашњења за такво понашање, врши се снажан притисак на окривљеног да пружи истинито признање.

2.2.2. Сугестивна питања

Сугестивна питања су недозвољена и Законником о кривичном поступку забрањена јер директно или индиректно упућују испитаника на то какав одговор треба да пружи, односно какав се одговор од њега очекује.

Сугестивна питања су формулисана тако да директно или индиректно утичу на садржину одговора сведока. Одговарајући на ова питања сведок (саслушавани грађанин), најчешће поступа по жељи овлашћеног службеног лица органа унутрашњих послова, односно судије и не репродукује своје реалне доживљаје и

[69] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, München, 1981, стр. 79–80.

запажања. Та су питања веома штетна за утврђивање истине зато што се сведоку могу сугерисати и урезати у свести потпуно погрешни одговори, а да ни сам није свестан да је његово сећање фалсификовано. Уколико сећање на неку чињеницу није сигурно, сугерисана нетачна информација замењује оригиналну и заузима њено место.

Експериментално је утврђено да се лакше остварује сугестија неправилним постављањем питања о периферним детаљима (нпр., боја одеће, аута, али и постојање или непостојање одређеног саобраћајног знака) него о централним елементима догађаја (нпр., у вези са радњом кривичног дела). Са протеком времена од опаженог догађаја повећава се опасност прихватања сугестије чак и у погледу централних делова догађаја.[70]

Сугестивна питања су посебно опасна када испитани није сигуран у чињенице које је опазио, уколико је уморан приликом саслушања, уплашен, ако је слабоуман или је дете.[71] Лакше се прихвата неистинита сугестија од стране ауторитета које несумњиво представљају полицајац или судија када воде информативни разговор или саслушавају сведока.

Сугестија се не остварује само формулацијом питања, већ и интонацијом приликом постављања питања, осмехом, кретњама, испољеним очекивањима у виду одобравања или неодобравања, али и сувише упорним инсистирањем на неким чињеницама о којима испитаник (сведок или окривљени односно осумњичени) не може да се изјасни.

У начелу сматра се да сугестивним питањима припадају сва она на која се може одговорити са "да" или "не".[72]

Опасност сугестивног деловања формулисањем и постављањем питања постоји, пре свега, приликом разговора са грађанином у преткривичном поступку и у току саслушања сведока.

Међутим, могуће је сугестивно деловати и на окривљеног (осумњиченог). Рецимо, осумњиченом који је и стварни извршилац, може се неправилним саслушавањем сугерисати постојање појединих чињеница које нису постојале, а од значаја су за пресуђење дела и могу се вредновати, нпр., као отежавајуће околности. У специфичним ситуацијама постоји опасност да се неправилним саслушавањем невино осумњичени наведе на давање неистинитог признања. Сугестија ове врсте могућа је ако је осумњичени (окривљени) сугестибилна особа са комплексом мање вредности, душевно заостала, малолетник, ако је у време извршења кривичног дела био под дејством алкохола, наркотика, односно услед других фактора у стању омамљености или је примењено обмањивање остварено представљањем неистинитих чињеница и уз психолошки притисак. Изнуђена признања могу да доведу до осуде невиног окривљеног, а у најбољем случају да веома искомпликују поступак.[73]

---

[70] Weiner–Hess. *Handbook of Forensic Psychology*, New York, 1987, стр. 267–268.

[71] Arntzen, F., *Vernehmungspsychologie (Psychologie der Zeugenvernehmung)*, München, 1978, стр. 29; Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика,* стр. 330.

[72] Ратинов, А. Р., *Судебная психология*, стр. 188.

[73] У литератури се наводе примери из судске праксе у којима је дошло до изнуђених признања ове врсте и научно се објашњавају узроци њиховог формирања. Видети шире: Gudjonsson–Mc Keith, *Povučena priznanja: zakonski, psihološki i psihijatrijski aspekti*, Izbor, број 1/1989, стр. 85–94; Gudjonsson–Lebegue, *Psihološki i psihijatrijski aspekti lažnog priznanja pod unutrašnjim pritiskom*, Izbor, бр. 1–2/1990, стр. 65–71.

Сугестивно се може, мада ређе, деловати и на вештака, тиме што ће се довести у заблуду у погледу постојања неких околности, услед чега ће његов налаз и мишљење бити неадекватни.

Постоје криминалисти[74] који сматрају да се сугестивна питања могу изузетно постављати као вид контролних питања како би се проверила сигурност сведоковог сећања. Међутим, њих ни тада не треба поставити детету или интелектуално заосталој особи. Никад их не треба поставити при првом саслушању у вези са критичном чињеницом. Накнадним постављањем сугестивног питања у погледу конкретне чињенице провериће се сигурност сећања сведока. У том случају питање и одговор треба дословно уписати у записник.

Врсте сугестивних питања. – Сугестивна питања се деле на: потпуно дисјунктивна питања; непотпуно дисјунктивна или алтернативна питања; експектативна или ишчекујућа питања; одлучна питања; капциозна питања и надовезна питања.

а) *Потпуно дисјунктивна питања* не допуштају други одговор осим са "да" или "не". Сугестивна питања ове врсте била би на пример: "Да ли је учинилац имао у руци пиштољ или не?" "Да ли је жена имала шешир на глави или није имала?" Постављеним питањем се у битној мери ограничава одговор испитаника. Не оставља му се избор. Несигуран сведок подлеже сугестији и на потпуно дисјунктивно питање обично одговара са "да".[75]

б) *Непотпуно дисјунктивна или алтернативна питања* не искључују и друге могућности које нису обухваћене питањем, али се њихова снажна сугестија огледа у томе што могућем одговору одређују границе у оквиру којих се најчешће креће сведок који није потпуно сигуран у своје сећање. Алтернатива могућих избора одговора који се нуде формулисањем питања може да буде *проста или двојна* (нпр., "Да ли је учинилац у руци држао пиштољ или пушку"?), где сведок може да се определи између двају понуђених решења; или пак *сложена или вишеструка* где је број могућих одговора који се нуде већи, нпр., "Да ли је извршилац био висок, низак, дебео или спортски грађен"? Сведок који није потпуно сигуран у своје сећање најчешће се линијом мањег отпора опредељује за једно од понуђених решења. Недостатак ових питања је у томе што стварно чињенично стање можда уопште није обухваћено понуђеним алтернативама.

в) *Експектативна или ишчекујућа питања* упућују испитаника на то какав се одговор од њега очекује и могу да буду формулисана у потврдном или одречном облику. На пример: "Зар не, он је то њему рекао"? "Зар не, он није то њему рекао"? "Није ли у његовом капуту пронађен украдени новчаник"?

г) *Одлучна питања* директно сугеришу одговор испитанику. На пример: "Да ли је аутомобил из којег је изашао разбојник био црвен"? Овако формулисано питање директно утиче на фалсификовање сведоковог сећања. Сведок који није сигуран, јер у његовом сећању постоји празнина у односу на конкретну чињеницу, одговориће са "да".

д) *Капциозна питања* су изузетно опасна јер се полази од претпоставке да је нека чињеница утврђена иако она то још није. Капциозно питање се темељи на

---

[74] О сугестивним питањима, различитим схватањима и проблемима при њиховом постављању видети шире: Hellwig, A.: *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, стр. 265–276; Geerds, F., *Vernehmungstechnik*, стр. 104–106; Fischer, J.: *Die Polizeliche Vernehmung*, Wiesbaden, стр. 145–149; Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, München, 1981, стр. 85–90; Водинелић, В., *Криминалистичка тактика*, Београд, 1956, стр. 336–344.

[75] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 307.

хипотетичној претпоставци као познатој, и полази од ње, мада се претходно није установила чињеница од које се полази у постављању питања. На пример, питање се формулише: "Како се осумњичени Петровић понашао на месту извршења дела?" а да се пре тога није ни утврдило да ли је сведок видео осумњиченог. Или на пример: "Да ли је кравата окривљеног била плава?" а да се пре тога није ни утврдило да ли је окривљени уопште носио кравату. Ова питања у себи носе скривену замку тако да неискрени осумњичени или сведок који хоће да сакрије неке чињенице негирајући да су му познате, постављањем капциозних питања може да се излети и да каже оно што му је познато с обзиром на то да му је сећање конкретно, а иначе то не би рекао.

ђ) *Надовезна питања* се темеље на добијеним одговорима на претходна сугестивна питања, тако да се њима даље напредује у процесу искривљавања сведоковог сећања. На пример, испитивач је након сугестивног питања: "Да ли је капут окривљеног био црн или сив?" добио одговор: "сив". Надовезно питање би било: "Покажите ми колико је дугачак био сиви капут окривљеног?" итд. А у стварности окривљени је носио плаву јакну.

2.3. ИСПИТИВАЊЕ СВЕДОКА

2.3.1. Појам, припремање и планирање испитивања

Испитивање сведока[76] је доказна радња која се састоји у прибављању исказа од особе за коју се претпоставља да није извршилац кривичног дела које се истражује и да је опажала његово извршење или да су јој познате друге околности од значаја за разјашњење конкретне кривичне ствари.

Испитивање сведока је сложена радња која претпоставља познавање не само процесних одредби које регулишу ову материју него и криминалистичке тактике и психологије.

Основни криминалистичко-тактички циљеви успешног спровођења ове радње састоје се у успостављању међусобног поверења и сарадње између испитивача и сведока, у подстицању и помагању сведоку да освежи своје сећање и верно саопшти своја опажања, као и у квалитетном и верном записничком обезбеђењу његовог исказа. Остварење ових циљева није нимало лако, с обзиром на то да се као сведоци појављују лица која се међусобно разликују, тако да универзална правила саслушања не постоје. Задатак криминалистике је да укаже на нека основна тактичка правила која су од значаја за типске ситуације или одређене категорије сведока.

Свако саслушање треба обавезно припремити. *Припреме за саслушање сведока* подразумевају:

- Анализу постојећих аката у вези са конкретним кривичним предметом и изучавањем доказа којима се располаже. Судија мора да изучи постојеће изјаве других сведока и окривљених, да детаљно анализира записник са увиђаја и фотодокументацију, добро се упозна са свим постојећим доказима у конкретном случају. Ако је сведок који се саслушава раније дао из-

[76] Законици о кривичном поступку из 2009. и 2011. године усвојили је израз испитивање сведока, за разлику од ранијих који су користили израз саслушавање сведока. Нема суштинске разлике између тих термина. Сматрамо да је израз саслушавање сведока прикладнији за ову радњу. Имајући у виду измене у ЗКП-у, које по овом питању нису од суштинског значаја, користићемо оба термина (као синониме).

јаву, неизоставно је треба проучити. Неопходно је упознати улогу коју је сведок имао у конкретном кривичном догађају.

- Понекад је важно да судија изађе на лице места и изврши реконструкцију, како би утврдио место налажења сведока у моменту извршења дела, што може да буде значајно при провери и оцени његовог исказа. Само оно што се види може се исправно и проценити.[77]
- Детаљне податке о сведоку треба обавезно прикупити пре саслушања значајних сведока и оних у чију се добронамерност и способност сведочења сумња. Да би представа о сведоку била објективна *треба користити међусобно независне изворе информација*.[78]

Након анализе доказа и података о личности сведока треба приступити састављању плана саслушања.

Планирање саслушања сведока, са формалне стране, представља одређивање времена, места и редоследа саслушања сведока, као и начина записничког обезбеђења његовог исказа. Приликом планирања саслушања треба водити рачуна о томе да сведоци који треба да сведоче о истом предмету, не буду позивани у исто време, како се не би сретали у чекаоници и међусобним разговором о делу утицали један на другог.

Са суштинске, материјалне стране, планирање саслушања сведока се пре свега састоји у дефинисању главних околности догађаја које траже разрешење. Када се дефинишу критичне околности које треба разјаснити, треба размислити која питања, којим редом и на који начин треба поставити конкретном сведоку. План саслушања мора бити гибак, са могућношћу прилагођавања конкретним околностима приликом саслушања. Корисно је скицирати и ставити на папир најважнија питања или околности које траже разрешење и евентуално уписати странице списа које су од значаја при конкретном испитивању.

Ако се при саслушању сведока појављују стручна питања из подручја којима криминалиста не влада, претходно треба проучити та питања уз помоћ стручњака, а по потреби обезбедити његову сарадњу у току саслушања. Без потребних специјалних знања не треба се упуштати у саслушање, јер је то тактички штетно.[79]

2.3.2. Објективни услови које треба обезбедити пред саслушање сведока

Да би саслушање сведока било успешно потребно је обезбедити објективне услове и унапред отклонити могуће сметње.

Место саслушања сведока. – Сведока не треба саслушавати у његовом стану (осим изузетно ако је стар, болестан, са тешким телесним манама). Сведока не треба саслушавати на његовом радном месту с обзиром на то да није могуће отклонити ометања. Уколико се сведок саслушава у *болничким просторијама* (нпр., жртва кривичног дела), радњу треба обавити у сагласности са лекаром. Сведок се саслушава без присуства осталих болесника и болничког особља.

Саслушање на лицу места може бити веома корисно приликом обнављања сећања код добронамерног сведока. Лице места делује снажно на буђење асо-

---

[77] Brodag, W., *Kriminalistik*, Stuttgart, 1995, стр. 124–125.
[78] Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 325.
[79] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 481.

цијација које су у вези са делом и због тога га треба примењивати у приликама када сведок не може да се сети неких значајних околности. Саслушање сведока на лицу места треба детаљно припремити и оно се најчешће комбинује са реконструкцијом догађаја.

Саслушање сведока у суду[80] треба обављати у посебно одређеној просторији. Ова просторија не сме бити пролазна, већ изолована од буке или окренута ка дворишту или мирнијој улици. Просторија треба да буде без телефона.[81] Писаћи сто за којим седи судија треба да буде до прозора и окренут ка месту намењеном за сведока, тако да дневно или вештачко светло пада према сведоку. Место за сведока треба да буде тако постављено да га судија види целог од главе до стопала.[82] Удаљеност судије и сведока треба да буде око метар, а никако више од два метра.[83] Корисно је остварити техничку могућност да се из суседне просторије може пратити саслушање.[84, 85]

Обезбеђивање доказа за предочавање и техничких средстава за фиксирање исказа. – Криминалиста треба да припреми доказе, фотографије са увиђаја, скице, које ће се предочити сведоку уколико буде потребно. У просторији у којој се спроводи саслушање сведока треба имати на располагању макар компјутер и диктафон за записничко обезбеђивање исказа.

Дужина трајања саслушања. – Свако саслушање сведока изискује велики напор и за судију и за сведока. Уколико саслушање траје неколико сати, корисно је сваког сата правити паузу.[86] Горња граница саслушавања одраслог и здравог сведока у току једног дана је четири сата.[87] Као једна од најважнијих негативних последица дуготрајног саслушања, или саслушања уморних сведока јесте повећање њихове сугестибилности, што доводи до нетачног исказивања и фалсификовања сећања. Подлегање сугестији посебно долази до изражаја уколико се, након вишечасовног саслушавања, постави сугестивно питање уморном сведоку.

---

[80] Све то важи и за обезбеђење објективних услова приликом обављања информативног разговора пред органима унутрашњих послова у преткривичном поступку.

[81] Телефонски позиви штетно делују на остваривање тактичких циљева саслушања сведока и окривљеног. Они деконцентришу, дезоријентишу и прекидају понекад тешко успостављену психолошку комуникацију. Због тога би требало искључити телефон бар приликом обављања значајних саслушања и испитивања.

[82] Препоручује се да место за сведока буде постављено тако, да леђима буде окренут вратима, а лицем према светлу. Место за записничара треба да буде дискретно повучено, тако да сведок испред себе види само истражног судију.

[83] Удаљеност између криминалисте и сведока (окривљеног) која је мања од пола метра, онемогућава да се сведок посматра у целини, а удаљеност већа од два метра отежава успостављање психолошког контакта.

[84] Овај технички услов је посебно значајно обезбедити у полицијским просторијама у којима се обављају информативни разговори. Он се једноставно остварује применом тзв. прозирног огледала и микрофона.

[85] Неке од наведених услова није могуће лако остварити (нпр., посебна просторија), међутим, они су наведени јер представљају светске стандарде. Неке услове могуће је остварити, уз мало бољу организацију и мала улагања.

[86] Brodag, W., *Kriminalistik*, стр. 125.

[87] Према мишљењу Hellwiga горња граница износи шест сати; наведено по Водинелићу: *Криминалистичка тактика*, Београд, 1956, стр. 332.

2.3.3. Фазе саслушања сведока

2.3.3.1. Фаза успостављања контакта, упознавања сведока са правима и обавезама и узимање персоналних података

2.3.3.1.1. Успостављање контакта са сведоком

Саслушање у својству сведока је, по правилу, необичан и тескобан доживљај у животу човека, посебно ако се он саслушава први пут. Због тога је веома важно успоставити контакт са сведоком, припремити га да максимално активира своје потенцијале, како би дао веран исказ у складу са опажањем кривичног догађаја. Од успостављеног контакта, односно првог утиска, зависи судбина ове радње. У овој фази саслушање још нема формални карактер, али представља неопходну тактичку карику у правцу добијања сведоковог исказа.

Успостављање контакта са сведоком почиње од његовог уласка у просторију у којој ће се спровести саслушање. Препоручљиво је да се кримина-листа рукује са сведоком и представи се пуним именом и презименом. Штетан је хладан или груб, бирократски пријем сведока. Коректан и уљудан наступ при првом контакту омогућава успешно саслушање.

Основни стратегијски циљ успостављања и одржавања контакта са сведоком јесте *формирање повољне атмосфере* у којој ће се одвијати саслушање. Уколико је атмосфера у којој се одвија саслушање напета, а сведок застрашен, долази до опадања тачности у његовом излагању.[88] Код застрашеног сведока сугестибилност се повећава.[89]

Значајан психолошки и тактички задатак саслушавања јесте *успостављање поверења* са сведоком. Међутим, поверење не значи и присност или постојање симпатија.

Успостављање међусобног поверења између судије и сведока није ни мало једноставно и зависи од индивидуалних карактеристика сведока, али и од комуникативних способности судије да изазове интерес код испитаника.

Веома је значајно да судија поседује способност *емпатског уживљавања* у психу сведока.[90] Сведок мора да "осећа" да судија показује интерес за њега и за његов исказ, да има разумевање за његову ситуацију: претрпљен бол, понижење и материјалну штету ако је оштећен или за губитак времена због доласка на сведочење. Особа која се испитује не мора да одговара ("пасује") судији, али судија мора да се прилагоди испитиваној особи.[91]

Успостављање и одржавање контакта са сведоком претпоставља познавање његове личности, психичког стања у коме се налази у моменту саслушања као и његовог односа према кривичном делу и окривљеном.

Тактички начини успостављања контакта са сведоком заснивају се на: постављању тзв. контактних питања; разговором којим се уклањају смисаоне и емотивне баријере, односно смањује напетост; показивањем интересовања за сведока и потенцирањем важности његовог исказа.

---

[88] Weiner-Hessл, *Handbook of Forensic Psychology*, стр. 271.
[89] Arntzen, F., *Vernehmungspsychologie*, München, 1978, стр. 29.
[90] Емпатија подразумева способност саживљавања са психичким светом сведока.
[91] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, 2. део, стр. 3.

Контактна питања се постављају на почетку саслушања, по природи су општа, непровокативна, нису у вези са предметом саслушања и служе да се сведок смири и уведе у конверзацију. Сведок се пита о обавезама које је морао да одложи, о хобију, деци, гужви у саобраћају, времену.[92]

Судија (и испитивач у информативном разговору, приликом разговора са грађанином) треба у овој фази да уочи препреке које отежавају успостављање контакта и међусобног поверења између сведока и њега. Сведок понекад нерадо даје исказ из страха од освете извршиоца, јер не жели да се упушта у оно за шта није директно заинтересован, или зато што осећа одбојност и страх пред државним органима. Судија мора да наслути разлоге конкретног сведоковог понашања и активним деловањем треба настојати да учврсти у сведоку мотиве за казивање истине. Код сведока треба разбити равнодушност и неутралност према сваком кривичном предмету који не задире у његове интересе и што је посебно важно, дати му чврсте гаранције у погледу сигурности од евентуалне освете извршиоца.[93]

Подстицање сведока на кооперативност постиже се тако што ће му судија у свести *формирати слику о заједничким циљевима и неопходности сарадње* и утицати на мотивацију за давање исказа. Повећање спремности за сведочење остварује се тако што ће се апеловати на *осећај сведокове социјалне одговорности*. Међутим, у времену аномије и пада општих и колективних вредности, треба код неких сведока деловати још јаче на повећање мотивације за исказивање. Потребно је представити сведоку да су он или његови најближи, нпр., дете, могли да буду жртва кривичног дела (*подстиче се идентификовање сведока са жртвом*). Оснаживање мотивације за сарадњом постиже се и апеловањем на помоћ сведока, тако што ће *се подвртати важност управо његовог исказа* (придаје се значај личности сведока).

Важан задатак контактне фазе испитивања јесте и *елиминисање форензичке збуњености* која се често појављује код испитаника (сведока, вештака који немају велико искуство на суду, окривљених који нису били често у тој позицији). Форензичка збуњеност појављује се због чињенице да се лице саслушава у кривичном поступку. Узбуђење што се први пут саслушава и налази у службеним просторијама и пред службеним лицем, стрепња да неће бити у стању да каже све о чему ће бити питано као страх од евентуалне одговорности могу изазвати прави шок, који може потпуно да онемогући нормално одвијање психичких функција код сведока (окривљеног). Лица која се нађу у таквом стању изгледају потпуно збуњена, њихови искази су несигурни, нејасни и противречни. У стању форензичке збуњености сугестибилност се повећава. Она се још више потенцира нетактичним, строгим и бирократским држањем службеног лица. Форензичка збуњеност елиминише се код сведока разговором о темама које немају везе са кривичним делом, а блиске су сведоку и према њима има позитивне емоције. На пример, сведок се пита о неком пословном или приватном успеху, хобију итд. Уколи-

---

[92] Росо помиње следећа контактна питања: Информативна питања (сведок се пита за неку неутралну информацију, нпр., да ли је члан неког спортског клуба); Тражење савета (пита се за неки савет или мишљење о нечему што није у вези са делом, чиме се подстиче на сарадњу). Саговорник се обавести о неком догађају, па се пита за мишљење. Росо, З., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 78; Brack/Thomas помињу као врсте контактних питања: уводна питања (нпр., о документима које је испитаник понео); питања за разбијање напетости ("Да ли вам је столица удобна?", "Хоћете ли да попијете шољу кафе?"); стимулишућа питања, *Kriminaltaktik*, стр. 161.

[93] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 314.

ко је форензичка збуњеност веома јака, пожељно је прекинути саслушање и наставити га касније.[94]

2.3.3.1.2. Упознавање сведока са правима и обавезама

После успостављања контакта са сведоком, криминалиста ће га упознати са законском обавезом да је дужан да говори истину и да не сме ништа да прећути. Предочиће му да је давање лажног исказа кривично дело. Судија ће упозорити сведока да није дужан да одговара на поједина питања, ако је вероватно да би тиме изложио себе или свог блиског сродника тешкој срамоти, знатној материјалној штети или кривичном гоњењу. Ово упозорење уноси се у записник.

Независно од овог легалног притиска на сведока да исказује истину у кривичном поступку, много је значајнија умешност криминалисте да утиче на његову личност, приволи га и мотивише на добровољну сарадњу и давање истинитог исказа.

2.3.3.1.3. Узимање персоналних података од сведока

После упознавања сведока са правима и обавезама, криминалиста ће га питати за име и презиме, име оца, занимање, боравиште, место рођења, године живота и његов однос са окривљеним и оштећеним. Сведок ће се упозорити да је дужан да до окончања поступка обавести суд о промени адресе или боравишта.

Уколико је потребно, а најчешће јесте, судија ће поставити сведоку и друга питања која су значајна за упознавање његове личности, како би се проценила његова веродостојност као сведока и са њим успоставила оптимална и подстицајна комуникација.

2.3.3.2. Фаза слободног излагања сведока

Уводну фазу, у којој се разговара о општим питањима, не треба одсечно одвојити од саслушања сведока о кривичном делу због којег је и позван. Успостављање контакта и узимање персоналних података од сведока, представља мост за неприметни улазак у разговор о предмету сведокових опажања.

После општих питања, судија ће позвати сведока да у слободном излагању изнесе све што му је познато о предмету сведочења.

Значај слободног излагања јесте у томе што се сведоку омогућава да слободно развије своје асоцијативне везе и да без прекидања изложи све што му је о делу познато. Оставља му се могућност да саопшти чињенице оним редом којим их је и посматрао, у складу са својом личношћу, опажањем и способношћу вербалног изражавања. *Експериментално је утврђено да је број грешака у спонтаном излагању знатно мањи него у исказу који је прибављен постављањем питања и потпитања.*[95] Спонтано приповедање није под утицајем испитивача. Он само слуша без уплитања у исказ сведока. Приповедање је сигурније од испитивања, премда му је слаба страна у томе да сведок исприча много тога безначајног. Судија не треба да прекида слободно излагање сведока осим ако се удаљио од предмета излагања. Прекидање омета сведока у сећању, кида нормални ток асоцијативних веза, нарушава ток мисли и збуњује.

Приповедање има предност и у томе што се може потпуније упознати личност сведока и његов стил излагања. Према причању сведока може се закључити какав је човек који се саслушава. Један ће говорити слободно, други збуњено, бо-

---

[94] Водинелић, В., *Криминалистичка тактика*, Београд, 1956, стр, 344–346; Ђошић, М.: *Криминалистичка тактика*, Београд, 1975, стр. 253; Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 131.

[95] Hellwig, *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, стр. 256.

јажљиво, па можда и опрезно. На основу приповедања може се утврдити да ли је у питању интелигентан, културан или припрост човек или је можда душевни болесник.[96] Треба обратити пажњу на логичност у исказивању сведока и његову симптоматску слику. На основу излагања може се наслутити да ли сведок говори истину или нешто прикрива.

Судија мора умети да слуша сведока. Заинтересованост слушаоца стимулише говорника, активира његове способности да се боље присети догађаја и потпуније га опише. При равнодушном и незаинтересованом односу судије, дестимулише се сведок који настоји да се саслушање што пре заврши. Сведок мора да има осећај да су он и његов исказ у центру пажње судије.[97] Препоручљиво је подстицати његово излагање неутралним напоменама као што су: "интересантно, реците, аха, значи тако, заиста, наставите" и тиме му показивати постојање интереса за оно што исказује.[98]

У овој фази привидне пасивности, судија анализира исказ сведока, ствара представу о његовом односу према делу и информисаности, упоређује његов исказ са другим доказима.

Приликом слободног излагања сведока, судија треба да води забелешке за себе (у блоку, на одвојеном листу папира) у погледу питања која се намећу у току сведоковог излагања, да прибележи нејасноће и противречности.

2.3.3.3. Фаза постављања питања

Фаза постављања питања с правом се сматра најтежим делом саслушања, јер треба од сведока сазнати чињенице о којима није могао или није хтео да се изјасни у слободном излагању и при том избећи реалну опасност да се несвесно делује на фалсификовање његовог сећања начином формулисања и постављањем питања.[99]

Међутим, без обзира на све недостатке (ризике), фаза постављања питања сведоку је неопходна, с обзиром на то да он често неће ништа рећи о многим важним чињеницама уколико о њима не буде изричито питан.

Питања треба да почну од потпуно безначајних чињеница које су претходиле предмету сведочења и морају да сачињавају хронолошки поредак догађаја. На тај начин спречава се прескакање у мишљењу и присећању и најбрже обнавља исправно памћење. Важно је да се нађе полазна тачка која омогућава сећање природним током догађаја. Међутим, када су у питању кривична дела није увек лако утврдити како су се одвијали догађаји, да би и питања сведоцима била постављена тим редом.[100]

Препоручује се прво постављати општа питања попут овог: "Реците шта знате о догађају", па тек потом прећи на конкретнија, односно питања о детаљи-

---

[96] Žerjav, C., *Kriminalistika*, 1986, стр. 196.

[97] Пантелеев-Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 329

[98] Bender/Röder/Nack, Tatsachenfestellung vor Gericht, 2. део стр. 9–10; исто и Смыслов, В.И., Свидемелъ в советском уголовном процессе, стр. 135.

[99] Најважније управљујуће средство у разговору представља питање. Стара пословица поручује: "*Ко пита, он води; Ко пита, он активира; Ко пита, он продукује*!" Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, 2. део, стр. 46.

[100] Психолози су експериментално утврдили, да је приликом постављања питања мање грешака у одговорима уколико се питања постављају хронолошким редом одвијања опаженог кривичног дела, него ако се постављају произвољно скачући с једне теме на другу. Weiner–Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, стр. 269.

ма без сугерисања одговора. Сугестивна питања треба увек избегавати јер су грешке најчешће.[101] Треба имати у виду да сувише прецизирана питања о детаљима и инсистирање на прецизним одговорима, по правилу, делује на сведока сугестивно.[102]

Саслушање треба почети тако што ће се сведок питати о чињеницама које су криминалисти познате из других извора, а то није познато сведоку. На тај начин може се већ на почетку проверити искреност сведока.

У криминалистици се препоручује да се на почетку саслушања избегавају питања на која ће сведок одговорити са "не" зато што ће му након тога бити теже да каже "да". Сведок се мора увући у разговор питањима на која ће радо да одговара са "да".[103] Спорна, мучна, оптерећујућа питања треба оставити за другу трећину саслушања. Не треба постављати питања која садрже приговор или прекор сведоку.

Поједини криминалисти сматрају да похвала која се упућује сведоку, има изванредно дејство на повећање мотивисаности сведока да исказује и мобилише његову енергију. Може се похвалити држање сведока, неко раније дело, тачност приликом доласка на саслушање или нешто друго. Како истичу, похвала ништа не кошта, а враћа се двоструко или троструко.[104]

Треба посматрати реакције сведока приликом одговарања на питања, јер могу бити значајне приликом избора тактичког начина саслушања и процене његове веродостојности.

Тактички је недопустиво и крајње погрешно, када се сведоку који се поново саслушава након извесног времена (нпр., на главном претресу) прво прочита изјава о ономе што је раније рекао, а затим се почиње саслушање питањем да ли остаје при претходно датом исказу.

Задаци ове фазе саслушања су: 1) да се изврши допуна оних делова исказа који су непотпуни; 2) да се прецизирају неодређени делови излагања и 3) да сведок изнесе контролне податке или се изјасни о предоченим доказима како би се омогућило проверавање и оцењивање исказа.[105]

2.3.4. Саслушање појединих категорија сведока

Саслушање сведока је компликована радња, с обзиром на то да се сведоци који се појављују у кривичном поступку међусобно веома разликују. У остварењу индивидуалног приступа значајано је познавање основних типова сведока. Они се могу поделити према различитим критеријумима, што условљава и различитост у тактици саслушања.

---

[101] Вршени су експерименти у вези са постављањем питања сведоцима. Постављана су им потпуно "отворена" питања, у смислу: "Реците шта знате о догађају"? Затим су постављана отворено-затворена питања са инсистирањем на детаљима, али која нису била сугестивна. Након тога постављана су сугестивна алтернативна питања, на начин да се испитанику нудило више различитих одговора. На крају су постављана чиста сугестивна питања којима је испитаницима нуђен конкретни одговор. Резултати експеримената су показали да потпуно отворена, односно уопштена питања, подстичу перфектно и најтачније, али и најмање комплетно сведочење. Алтернативна сугестивна питања и потпуно сугестивна питања, којима се нуди конкретан одговор подстичу најкомплетније исказивање, али и са најмањом тачношћу. Отворено-затворена, односно питања усмерена на детаље, али без сугестије налазе се између тих двају екстрема. Weiner–Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, стр. 270.

[102] Arntzen, F., *Psychologie der Zeugenaussage*, стр. 32.

[103] Порубов, Н.И., *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, Минск, 1973, стр. 83.

[104] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, II део, стр. 11.

[105] Голунский, цитирано по Водинелићу: *Криминалистичка тактика*, Београд, 1956, стр. 356.

По основу типичних особина које се испољавају приликом саслушања, сведоци се могу разврстати на: сигурне, несигурне, интелигентне, необразоване, плашљиве, преодговорне, површне, опширне, описне (дескриптивне), прецизне, частољубиве, тврдоглаве, причљиве, стручне људе као сведоке итд.[106]

По основу старости сведока који се саслушавају деле се на следеће категорије: 1) деца као сведоци; 2) млади као сведоци; 3) одрасли сведоци и 4) старе особе као сведоци.

По основу полне припадности сведока који се саслушавају деле се на: саслушаване мушкарце (подгрупе чини старосна припадност) и саслушане женске сведоке (подгрупе чини старосна припадност).

По основу здравственог стања сведока који се саслушавају деле се на: 1) саслушане сведоке са недостацима чулних органа (кратковиди, наглуви итд.); 2) саслушане болесне сведоке од соматских болести (подгрупе су: болест постојала у моменту опажања и болест постоји у моменту сведочења) и 3) саслушане сведоке који пате од психичких болести у ужем смислу (нпр., саслушане епилептичаре, саслушане шизофреничаре као сведоке) и ширем смислу (нпр., неуротичари, психопате као сведоци).

По основу субјекта који је предложио саслушање сведока деле се на: сведоке оптужбе и сведоке одбране.

По основу спремности да истиниго исказују деле се на: добронамерне и недобронамерне сведоке.

По основу заинтересованости за коначан исход кривичног поступка деле се на: заинтересоване (нпр., оштећени као сведок, блиска лица окривљеном као сведоци) и незаинтересоване сведоке (нпр., сведоци који нису ни у каквом односу са окривљеним и оштећеним).

По начину спознавања чињеница о којима сведоче деле се на: а) сведоке који сведоче о ономе што су опажали чулима (уобичајена категорија сведока) и б) сведоке по чувењу.

Сведоци који сведоче о ономе што су опажали својим чулима, даље се деле на: 1) сведоке очевице; 2) сведоке који нису очевици и 3) тзв. законске сведоке.

1) *Сведок очевидац* је лице које је суд позвао како би саопштило кривичноправно релевантне чињенице из састава бића кривичног дела, које је спознало непосредним чулним опажањем кривичног догађаја и који је оно субјективно проценило као извршење кривичног дела.[107] Посебну врсту сведока очевица представља жртва кривичног дела.

2) *Сведок* (који није очевидац) пред судом исказује о важним чињеницама које су претходиле или следиле извршењу кривичног дела, односно у посредној су вези са делом или се односе на личност учиниоца (нпр., сведок алибија, сведок о продаји украдених предмета).

3) Такозвани *законски сведоци* су посебна категорија сведока које ЗКП предвиђа да присуствују приликом спровођења појединих доказних радњи (претрес стана и лица, отварање поштанских пошиљки) како би у случају потребе могли да сведоче о (не)поштовању законске процедуре при њиховом предузимању. Ови сведоци потписују записник.

2.3.4.1. Саслушање добронамерних сведока

Саслушање добронамерног сведока има за циљ да га подстакне да верно изложи запамћене околности које су значајне за разјашњавање кривичног догађаја и помогне му да се присети заборављених чињеница. *Тактика саслушања теме-*

---

[106] Ову поделу дао је Mönkemöller, и она обухвата 23 типа сведока. Њена је вредност релативна, с обзиром на то да постоји преплитање између појединих типова. Hellwig, A., *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandermittlungen*, стр. 172–177.

[107] Видети дефиницију сведока очевица В. Водинелића, Сведок и његове категорије у кривичнопроцесној науци и криминалистици, *ЈРКК*, број 2/1988, стр. 18–19. Аутор у овом чланку, дели даље *сведока-очевица с аспекта тактичко-психолошког разликовања при вредновању исказа на:* а) *очевица као пасивног посматрача кривичног догађаја* и б) *очевица активног умешача у кривични догађај* (покушавао да спречи извршење дела, покушавао да ухвати учиниоца, позвао полицију итд.). *Пасивног сведока очевица* даље дели у две групе: а) *очевици који нису имали објективне могућности за активност* (нпр., посматрали су дело са даљине) и б) *очевици који су имали могућности за активност,* али из саможивости, неутралистичког-антидруштвеног става, страха, попуштања хистеричном захтеву блиских да се не мешају и сличних мотива, остали су пасивни.

љи се на примени метода активирања асоцијативних веза о чему је било речи у делу текста о присећању сведока.

При саслушању добронамерног сведока важно је избећи међусобно неразумевање, *извршити контролу исказа и верно га записнички фиксирати.*

Треба имати у виду да исказ добронамерних сведока није лишен грешака и нетачности.[108] Сведоци се неретко не сећају и у сећању фалсификују детаље и споредне околности. Склони су несвесном попуњавању празнина у сећању. Неслагање између добронамерних сведока у погледу споредних околности дела и детаља представља правило, а не изузетак.[109]

Исказ добронамерног сведока, понекад, није ослобођен *заблуда* у погледу значајних околности дела које у пракси није лако уочити и отклонити.

Грешке и заблуде у исказу добронамерних сведока последица су неповољних објективних и субјективних околности у којима се одвијало опажање. Не треба никад занемарити личне карактеристике сведока које могу да буду значајан узрок заблуда и грешака у његовом исказу. Површни, неодговорни, некритични, лакомислени људи су такви и као сведоци у кривичном поступку. Мада они у кривични поступак улазе као сведоци са најбољим намерама, општа ограничења која произлазе из квалитета њихове личности одражавају се и на веродостојност њиховог исказа. Потпуно су у праву криминалисти који упозоравају да је саслушавање (добронамерног) сведока веома проблематично, уколико је предузето напречац и при том занемарено упознавање његове личности.[110]

Не треба никад упорно инсистирати на чињеницама којих се добронамерни сведок не сећа. То може представљати додатни психички притисак који води директно ка давању исказа који нема потребан степен аутономности, односно попуњавању празнина садржајима који сведоку изгледају највероватнији.[111] У таквим случајевима треба прећи на разматрање других питања и рећи сведоку да саопшти заборављене околности уколико их се касније сети. Накнадни разговор о критичним детаљима, може активирати сећање.

Да би се сведок сетио заборављених детаља корисно је послужити се скицама, цртежима, предметима, доказима који ће код сведока пробудити сећање. Кад сведок не може да опише неки предмет корисно је да се послужи аналогијом, тако што ће се питати, на пример, на коју геометријску фигуру личи дотични предмет.[112]

Сведок може да има тешкоћу при формулисању својих мисли у вези са околностима које хоће да искаже. У том случају, судија може да му понуди да изрази своју мисао помоћу гестова, скицирања или на други начин. При саслушању се могу користити макете које ће помоћи сведоку да изрази своја опажања. Помо-

---

[108] "Идеалан сведок се не показује важан, нити се плаши, он није кицош, ни надарен испод просека, нити галантан, нити извештачен. Он је чиста истина. Он је у собици осамљен испитао своје памћење. Он сасвим тачно зна оно што зна, а зна шта му није познато. Не лаже и не вара. На његовом исказу могу се градити палате, па и читави светови. Такав идеалан сведок има само једнуману – он не постоји." Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 484– 485, цитирао је Meixnera.

[109] Када две особе посматрају исти догађај, њихово опажање и сећање мора се у појединостима разликовати. У супротном, вероватно постоји комплот. Nack, A., Vernehmungslehre, *Kriminalistik*, број 6/1995, стр. 400.

[110] Gross–Geerds, *Handbuch der Kriminalistik*, стр. 196.

[111] Алексић-Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 2009, стр. 174.

[112] Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, стр. 335.

њу макета могу се добити потпуни и тачни искази (нпр., код саобраћајних деликата)[113].

Најзначајније категорије добронамерних сведока су сведок очевидац и сведок који није очевидац, јер није запажао кривични догађај, већ неке друге важне околности за разјашњење кривичног дела.

Најнеквалитетнија врста добронамерних сведока су *сведоци по чувењу*. Сведоци по чувењу нису непосредно опажали важне чињенице које улазе у предмет сведочења, већ су о њима чули од неког другог лица. У криминалистици је неспорно да исказ сведока по чувењу нема никакву или скоро никакву доказну вредност. Нека законодавства изричито забрањују да се исказ сведока по чувењу користи у кривичном поступку. Сведок по чувењу је у криминалистици значајан само зато што може да укаже на лице које је непосредно опажало значајне околности.

2.3.4.2. Саслушање недобронамерних сведока (сведока који лажу)

Лажљивљ треба да има добро памћење.
(Quintilianus)

Тактичка препорука о нужности упознавања личности сведока и њиховог односа према окривљеном и оштећеном посебно долази до изражаја при разоткривању недобронамерних сведока.

Судија мора још приликом припремања саслушања и у његовој почетној фази, да утврди да ли пред собом има добронамерног или заинтересованог сведока за коначан исход кривичне ствари. *Заинтересованост сведока* условљава недобронамерни улазак у кривични поступак и подобна је да га подстакне на давање неистинитог исказа у корист или на штету окривљеног. Заинтересованост сведока за коначан резултат поступка може да буде очигледна и прикривена. *Очигледна заинтересованост* се тешко може прикрити и она се релативно лако уочава (положај оштећеног, родбински, пријатељски или економски зависан однос према окривљеном или оштећеном). *Прикривена заинтересованост* сведока се теже уочава и неретко условљава давање лажног исказа. Произлази из припадности или идентификације са одређеном групом или политичком оријентацијом. То може да буде верска, национална или професионална припадност (лекар по правилу неће сведочити против лекара, проститутка против проститутке, криминалац против криминалца, мада се од раније не познају)[114], а може произаћи и из саучесништва у делу које још није откривено.

Да би се саслушао сведок од кога се очекује да може да пружи лажан исказ (постоји претпоставка о постојању заинтересованости) потребно је прво прикупити што више доказа о кривичном делу. Зато треба прво саслушати сведоке: од којих се може очекивати унапред да су добронамерни; за које се претпоставља да су имали могућности да боље запазе догађај; који могу да пруже податке о личности окривљеног и личности других сведока. Уколико су сви услови једнаки, треба прво саслушати сведоке који могу да исказују о првим фазама догађаја, како би судија стекао слику о његовом одвијању.

---

[113] Смыслов, *Свидетель в советском уголовном процессе*, стр. 140.

[114] Gross–Geerds, *Handbuch der Kriminalistik*, стр. 194; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 322.

Са скепсом треба узети у обзир исказе сведока код којих се уочава било какав однос или интерес према окривљеном, оштећеном или према кривичној ствари.

Саслушање треба почети тако што ће се сведок питати о околностима које су судији познате из других извора. На тај начин проверава се истинитост исказивања сведока.

Да би се проценио исказ сведока, противречности и нетачности у њему, потребно је направити верзије о узроцима њиховог настанка. Оне могу бити производ: а) погрешног опажања, памћења и репродукције код добронамерних сведока и б) свесног давања лажног исказа недобронамерних сведока. Одговор на ову дилему може се добити на основу знања из психологије исказа, уочавања заинтересованости сведока и мотива за давање лажног исказа.

Важно је утврдити мотиве због којих сведок даје лажан исказ и предузети мере ка њиховом отклањању. На пример, ако сведок лаже јер се боји освете окривљеног, његових рођака или блиских лица, неопходно је придобити га за сарадњу и дати му чврсте гаранције да ће бити заштићен.

Приликом саслушања заинтересованих сведока треба бити опрезан. Позивање на саслушање заинтересованих сведока (нпр., рођака окривљеног) треба организовати тако да сваки од њих не зна о чему је причао претходни и какав је исказ дао.

Сумња у истинитост навода сведока може да се појави код судије како за време саслушања тако и после њега. Такве сумње у току саслушања изазивају противречности у исказима, њиховим изменама, одсуству унутрашње логике у саопштењима сведока, у противречностима са постојећим доказима. Лажност добијених исказа може да буде откривена и после испитивања, при провери, анализи и упоређивању исказа са резултатима других истражних радњи.[115]

Сведок може да лаже *активно* (свесним изношењем неистинитих или искривљавањем постојећих чињеница), *пасивно* (прећуткивањем неких значајних чињеница, што је посебно опасан начин лагања) и *слепим исказом* (сведок приликом излагања ни сам не зна да ли је то тачно или није). Сведок може да лаже *сигурно* (самоуверено) и *несигурно* (колебљиво)[116].

Исказ сведока може бити лажан у погледу неке чињенице, групе околности или у целини.

Лажљивца није добро одмах прекинути и дати му до знања да је ухваћен у лажи. Треба га пустити да и даље лаже, правећи се да му се верује. При том га подржавати неутралним примедбама: "аха", "тако", "да", "хм", "наставите". Када се прикупи довољно доказа који потврђују његову лаж, треба му их предочити јасно, сигурним и одмереним гласом, гледајући га у очи и мало му се приближити: Близак контакт отежава лаж.[117]

Када још нема довољно доказа помоћу којих би се разобличило сведоково лажно сведочење, а његов исказ противречи сабраном материјалу, треба поступати веома опрезно. У таквим случајевима боље је прекинути саслушање не показујући сведоку да му се не верује. Треба пажљиво проверити његов исказ, прикупити додатне чињенице и поново га позвати на саслушање.

Разјашњавање сумњивих података или очигледних лажи треба почети отворено, тек након претходног постављања питања сведоку о критичним чиње-

[115] Викторов–Белкин, *Криминалистика*, Москва, 1976, стр. 321.
[116] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 322–323.
[117] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, 2. део, стр. 105–106.

ницама, тако што се питања формулишу на другачији начин. Тако се искључује могућност одбране, да је сведок био у заблуди или да питање није добро разумео.[118]

Задатак криминалисте јесте да установи постојање лажног исказа, али не да би таквог сведока привео кривичној одговорности, већ да правилном тактиком утиче на њега да измени свој став и саопшти истину о ономе што му је о делу познато. Покретање кривичног поступка против сведока или оштећеног за давање лажног исказа, треба да буде крајња мера.

Уколико се утврди да је сведок дао лажан исказ, судија би најпре требало да му начини "*мост ка истини*", на пример, тако што ће рећи: "Сви ми можемо да дођемо у заблуду. Размислите још једанпут добро о свему и реците нам оно што сте стварно запазили и за шта ћете моћи одговорно да тврдите да се управо тако и догодило." Или: "Дешава се понекад да сведоци дају некоректне и нетачне изјаве. То није ништа лоше. Најважније је да се на време коригују. Сада имате прилику да се коригујете, како бисте избегли подношење кривичне пријаве."[119]

Основни тактички начини разобличавања лажи недобронамерног сведока постижу се:

– *Маскирањем критичних међу неважним и другоразредним питањима.* Спроводи се тако што се сведок остави у неизвесности у погледу обима прикупљених доказа и непосредног циља конкретног питања. Судија не акцентира пажњу сведока на околности које њега интересују и о критичним питањима разговара наизглед узгредно. Критично питање разложи се на потпитања и о њему се расправља у оквиру теме која није директно повезана са значајним околностима.[120]

– *Постављањем сведоку конкретних питања о детаљима.* – При саслушању недобронамерних сведока треба инсистирати на детаљима, пре свега другостепених околности о којима окривљени и сведок нису могли да се договоре. Треба му постављати тзв. *ситуациона питања* о месту, времену, околностима догађаја, присуству других лица, њиховој одећи и спољашњости. Добијене одговоре треба проверити објективно утврђеним чињеницама. С обзиром на то да сведок не може да припреми унапред одговоре на таква питања, неминовно ће се збуњивати и упадати у контрадикције. Овај тактички начин примењује се и за разобличавање сведока лажног алибија.

– Сведок који даје лажан исказ саслушава се више пута о истом догађају, с тим да се редослед и формулација питања мењају. Таквом сведоку треба у наредним саслушањима постављати питања која нису поређана хронолошким редом дешавања догађаја. С обзиром на то да не постоји конкретно сећање на стварни догађај, сведок ће упадати у противречности.

– *Указивање на противречности међу чињеницама које је саопштио сведок и другим доказима.* – Сведок се суочава са доказима који негирају његов исказ или са противречностима у властитом исказу и потом се пита за објашњење. Указивање сведоку на противречности, неретко има на њега велики психолошки притисак и изазива жељу да одустане од лажи и разреши конфликт.

– *При разобличавању сведока лажног алибија, поред наведених, могућ је и следећи тактички начин*: прецизно се фиксира излагање сведока алибија о свим детаљима његовог сусрета са окривљеним. При том се пита и за најмање ситнице.

---

[118] Weihman, R., *Kriminalistik*, Hilden, 1996, стр. 159.
[119] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gerisht*, Band II, стр. 68.
[120] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 323.

Овај исказ сведок потписује у записнику. Након тога од њега се тражи да исто тако детаљно опише неки дан који је претходио или је био после критичног дана. Исказ сведока у том случају биће мање детаљан. Након тога судија му поставља питање, како може да објасни да се прецизно сећа дана за који даје алиби окривљеном, а не сећа се дана који је био пре тога или после тога. Треба му указати на могућност кривичне одговорности за давање лажног исказа. Предочити му да ако повуче лажан алиби и да истинит исказ, неће бити поднета кривична пријава за лажан исказ.[121]

2.3.4.3. Саслушање оштећеног

Оштећени представља специфичну процесну фигуру чији се положај процесно и криминалистичко-тактички разликује од осталих сведока. С обзиром на то да је оштећени лице коме је извршењем кривичног дела причињена имовинска, морална и физичка штета, узимање исказа од њега има двоструку функцију. Исказ оштећеног представља: а) *извор сазнања о кривичном догађају* и б) *средство заштите његових нарушених права и законитих интереса* (има право остваривања имовинскоправног захтева, предлагање доказа, постављање питања оптуженом, сведоцима, вештацима, изношење примедби и објашњења у погледу исказа, право на давање предлога, разгледање списа и доказа).

Поменута двојна улога оштећеног и његовог исказа у кривичном поступку има за последицу значајне криминалистичко-тактичке консеквенце. Прво, *оштећени улази у категорију заинтересованих сведока, што се неминовно одражава на тактику и технику обављања саслушања*. Друго, *приликом третирања оштећеног у поступку, треба јасно одвојити његову улогу као извора сазнања о кривичном догађају, од улоге подносиоца имовинскоправног захтева и заштитника својих интереса* који су угрожени или повређени кривичним делом. То се остварује тако што се при првом саслушању (или првим саслушањима) оштећеног, потенцира његова улога сведока који може да пружи значајне информације о кривичном делу, учиниоцу и обиму штете. Тек након детаљног узимања, записничког обезбеђивања и проверавања исказа оштећеног, треба му допустити да разгледа списе и доказе, присуствује саслушањима и саслушавању окривљеног. На тај начин смањује се опасност сугестивног деловања и усклађивања исказа оштећеног са другим доказима и изјавама.

Основне слабости исказа оштећеног јесу:

– Оштећени је по правилу заинтересован за исход поступка, отуда његов исказ може бити тенденциозан и неискрен (пренаглашава степен примењене агресије, драматизује ситуацију, преувеличава материјалну штету).

– Уколико је оштећени био и жртва кривичног дела (ако је према њему била непосредно управљена радња кривичног дела) неретко се налази у шоку због претрпљеног страха и ужаса, понижења, што има велики утицај на његово опажање, памћење и излагање. Услед наведеног психичког стања, оштећени може да не опази или да криво запази, одређене битне детаље догађаја, које су могли боље да запазе остали сведоци очевици.

– Неретко, оштећени несвесно преувеличава опасност у којој се нашао или долази до процеса фалсификовања његовог сећања.

---

[121] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1976, стр. 411.

– Оштећени може да изнесе лажан исказ (потпуно или делимично), тј. да не буде спреман на сарадњу из следећих мотива: страха од освете учиниоца кривичног дела и њему блиских лица; због рођачких, блиских односа са окривљеним, економске зависности (посебно код инцеста, насиља у породици); оштећена у случајевима сексуалних деликата није спремна или нерадо говори о неким околностима које су за њу биле посебно понижавајуће (страх од секундарне виктимизације); због дружења у прошлости са окривљеним (нпр., заједничко вршење кривичних дела која су остала неоткривена).

– У пракси се дешава да сведок фингира извршење кривичног дела и симулира свој положај оштећеног (нпр., прикривајући утају, симулира провалну крађу или разбојништво). Лаж у исказима "оштећеног" и евентуално фингирање може се открити детаљним саслушањем и уочавањем "негативних чињеница".

Основне вредности исказа оштећеног су:

– Оштећени се за разлику од сведока, неретко, непосредно суочава са кривичним делом и учиниоцем. У већини случајева, он је боље него било ко други, упознат са околностима извршеног дела којим је њему причињена штета. Његов исказ потпуније од исказа сведока, помаже криминалисти да створи слику о делу, учиниоцу, мотивима дела, да планира верзије и открије доказе.

– Оштећени може да пружи детаљан исказ о индивидуалним карактеристикама украдених ствари, што је значајно при трагању за учиниоцем, проналажењем ствари, претресу. Исказ сведока о индивидуалним карактеристикама украдених ствари, по правилу, обилује детаљима и може се сматрати поузданим.

– Исказ оштећеног је значајан и за прикупљање чињеница које су важне за процену штете и заштиту његових нарушених права и законитих интереса.

Приликом саслушања оштећеног треба поступати на следећи начин:

– Неопходно је осветлити личност жртве, јер се у појединим случајевима, захваљујући томе, лакше долази до учиниоца.

– Ако је оштећени жртва кривичног дела и након његовог извршења се налази у шоку, не треба га одмах саслушати, јер неће бити у стању да пружи релевантан исказ, већ га треба пустити да се смири и сабере. Таквом оштећеном треба најпре пружити потребну лекарску помоћ и узети само неопходне податке. У таквим ситуацијама први задатак истражитеља јесте да помогне оштећеном да се умири. Уколико је неопходно, саслушање оштећеног може се одложити за наредни дан.

– Треба тежити конкретизацији и детаљизацији исказа оштећеног (време, место извршења, начин извршења, опис оруђа и оружја, опис извршиоца). Контролним питањима и упоређивањем са другим доказима треба проверити тачност његовог исказа.

– Разјаснити виктимолошки однос између извршиоца и жртве.

2.3.4.4. Саслушање деце и малолетника

Деца и млади могу бити сведоци или жртве кривичних дела. Због тога криминалистика не може да запостави и избегне изучавање тактике и технике добијања и дечјег исказа.[122] Прибављање исказа од деце и младих има специфичности

[122] Weiner– Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, стр. 277, а и други аутори, наводе да се у криминалистичкој пракси запажа, нарочито последњих година, повећање учешћа деце као жртава кривичних дела (посебно у сфери сексуалне делинквенције или разних физичких злостављања).

које се при саслушању морају уважавати а оне су резултат: 1) физичке и психосоцијалне неразвијености и незрелости детета и младог човека; 2) непостојања животног искуства; 3) екстремне сугестибилности и 4) богате фантазије, услед које дете не може увек успешно да разликује стварност од маште.

Значај упознавања личности саслушаваног долази посебно до изражаја приликом саслушања ове врсте сведока. Исказ детета не може се априори одбацити или негирати, већ детету и његовом саслушању треба приступити индивидуално, уважавајући при том типичне узрасне карактеристике.

Деца у предшколском узрасту само изузетно могу се појавити као сведоци и њихов исказ треба са великом опрезношћу узимати и вредновати. Исказ деце овог узраста је користан уколико указује на конкретне чињенице.[123] Према неким новијим студијама[124] којима су испитивана деца као сведоци на узрасту од 5 до 6 година, утврђено је да су у стању да дају коректне одговоре на објективна питања: нпр., "Је ли човек куцао пре него што је ушао унутра?" или пак да препознају лице криминалца. Треба имати у виду да деца у том узрасту употребљавају погрешне термине, немају представу о времену, растојању, језичке способности изражавања су им веома ограничене, разлика између стварности и маште није им јасна, немају способност размишљања и логичког закључивања. Појмове у том узрасту употребљавају у погрешном значењу и због тога им треба постављати контролна питања. Изузетно су сугестибилна. Саслушање треба прилагодити узрасту и схватањима детета и оно може да траје највише око 15 минута.[125] Саслушање деце даје најбоље резултате ако се обави непосредно после кривичног догађаја.

Деца у раном школском периоду, тј. периоду до пубертета, могу се уврстити у поуздане сведоке ако их испитује криминалиста који поседује знања из дечје психологије и има такта у опхођењу са децом. Деца су у том периоду способна да запазе ситне детаље кривичног догађаја који измичу пажњи одраслих. Предоцбено памћење им је изразито. Она посматрају пажљивије и региструју више детаља, али слабије виде целину и теже схватају целокупну ситуацију. Ограничења њиховог исказа могу да произађу услед неразумевања догађаја и непостојања искуства. Моћ непрекидне концентрације школског детета, ретко прелази 30 минута, што приликом саслушања треба имати у виду.

Између овог периода и периода раног пубертета, може се наићи на децу која су *еидетичари* и представљају идеалне сведоке.

---

[123] Путник, Д., *Судска психологија*, стр. 136, наводи пример Плаута када је исказ детета од 4 године послужио за утврђивање истине: Дечак је био једини очевидац почињеног убиства над својом мајком. Дететов исказ састојао се у опису самог догађаја и изгледа убице. Дати опис упутио је органе гоњења на прави пут у откривању извршиоца. Интересантно је у овом примеру да је дечак успео да препозна убицу, иако је овај покушао да измени свој изглед бријањем бркова и променом одела.

[124] Компаративно су испитиване способности сведочења деце узраста од три године, старије деце и одраслих, на тај начин што су контролисани основни параметри који сачињавају сферу сведочења (слободно присећање, одговори на објективна и сугестивна питања и способност препознавања лица). Испитивање је вршено на пет минута и пет дана од опажања. У тесту су 74% одраслих и 95% деце од шест година, на основу фотографије, препознали лице које је са њима контактирало. То је могло само 40% деце од три године. Weiner–Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, стр. 277; Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 194, наводи да су испитивања показала, да је више од половине нормално психички развијене деце, способно да сведочи већ у шестој години живота.

[125] Експериментално је утврђено да су шестогодишња и седмогодишња деца, након двадесетоминутног саслушања толико уморна, да више нису у стању да дају квалитетан исказ.
Arntzen, F., *Psychologie der Zeugenaussage*, Wiesbaden, 1971, стр. 26.

У периоду пубертета и младалаштва среће се пубертетски негативизам, што се одражава на однос малолетника према догађајима из окружења. На емоционалном плану јављају се повећана осетљивост и несигурност. Дете, односно малолетник је све више окренут себи, а све мање околини, тако да је способност за квалитетно сведочење мања него у претходном периоду. Због раније насталог пубертета и бурних промена које он носи, исказ девојчица у овом периоду (8–14 година) сматра се мање поузданим него код дечака истих година. Криминалисти и судски психолози упозоравају да код девојчица у овом периоду сексуалне фантазије могу да узрокују неистинита окривљења и погрешна сведочења. Неке девојчице у том добу воде дневнике у којима се могу наћи полуистине или измишљени догађаји, нарочито они са сексуалном тематиком.[126] Саслушање малолетника у овом периоду не би требало да траје (без паузе) дуже од 45 минута. Завршну фазу пубертета карактеришу изразита активност и искључивост. Млад човек пребрзо генерализује и закључује у екстремном облику (или–или). Изнесено мишљење, оцену или криву изјаву млади човек тешко повлачи иако је свестан грешке, само зато што му је тешко да то призна.

Деца и малолетници су у својим исказима склони претеривању. Емотивно су нестабилни, сујетни и осветољубиви. Уколико се дете или малолетник осећа повређеним или пониженим, неће бирати средства и речи да би се осветио тако да је у стању тешко да терети чак и невина лица.

Треба уважавати следећа тактичка и техничка правила саслушања деце и младих:

– *Децу и малолетнике треба да саслушава специјализовани судија за ову врсту сведока* (односно оперативац који води информативни разговор у преткривичном поступку). Од њега се очекује да поседује искуства из ове области и знања из дечје психологије. Најоптималније је, да саслушање обаве жене испитивачи које имају децу таквог узраста. Препоручљиво је да женску децу саслушава жена. Пожељно је да особа која саслушава дете или малолетника буде млађа или средњих година. Старији криминалиста, који се понаша сувише очински, може изазвати отпор и неповерење код младог сведока.

– *Изглед просторије у којој се саслушава дете треба прилагодити свакодневном дечјем искуству*. – У стандардно опремљеној службеној просторији дете осећа страх и тескобу, па њен изглед треба прилагодити детету, тако да би у њој требало да буду играчке, прибор за цртање, слике и други предмети слични оним из свакодневног живота детета. У западним земљама постоје посебно опремљене просторије за саслушање деце, са јарким бојама и сликама јунака из цртаних филмова.

– *Треба детаљно припремити саслушање и прикупити податке о личности детета или малолетника*. – Важно је имати информације које се односе на: степен психосоцијалне зрелости, однос према породици, другој деци, школским обавезама, сексуално понашање и евентуално искуство у вези са тим. Треба сазнати да ли је сведок стидљив или слободан у понашању, каква му је способност запажања, концентрације, памћења и исказивања, утврдити степен истинољубивости, маштовитост и емотивну стабилност. Евентуална искуства сексуалне природе треба истражити, посебно у ситуацијама када је дете сведок или жртва сексуалних деликата. Податке не треба прибављати само од родитеља, јер су они

[126] Gross-Gerds, *Handbuch der Kriminalistik*, стр. 183; Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, стр. 163; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 354.

необјективни у процени своје деце, већ и од учитеља и наставника, психолога који ће обавити потребне разговоре и тестирања.

– *Прво саслушање детета и малолетника треба да буде и последње.* – Поновљена саслушања накнадно фрустрирају дете, ако је жртва кривичног дела накнадно га виктимизирају и по правилу снижавају квалитет исказа. Због тога саслушање треба да буде добро припремљено, темељито и детаљно спроведено. Препоручује се снимање исказа како се саслушање не би понављало. Због брзог умарања детета или малолетника, треба правити чешће паузе и при том дозволити детету да се поигра и одмори. *Саслушање треба обавити у складу са начелом хитности.* Од детета се може добити квалитетан исказ једино ако је саслушање обављено одмах након опажања догађаја, док је сећање још свеже. Саслушање треба обавити непосредно након догађаја ако је у питању сексуални деликт, а дете или малолетник је жртва, како би што пре започео самозаштитни процес.[127]

– *Успостављање контакта, формирање поверења и ослобађање од страха је пресудно за квалитетно исказивање.* – Успостављање контакта олакшава познавање ствари које сачињавају детињи свет или свет малолетника (играчке, спортски и филмски јунаци итд.). Разговор о свакодневним збивањима у дететовом животу служи за успостављање контакта и пружа прилику за упознавање личности малог сведока. На предмет сведочења треба прећи неприметно и постепено.

– *Саслушавање детета треба спроводити у мирној атмосфери.* – Не треба начином испитивања код детета изазивати јаке емоције (страх, беспомоћност, грижу савести). Саслушавање треба да се одвија у виду слободног и неповезаног разговора о разним питањима, јер се на тај начин постиже слобода у излагању. Однос између судије и сведока не сме бити ни превише благ ни превише строг. Евентуално застрашивање и вика могу да постигну само супротне ефекте од жељених. *Тон разговора не сме бити детињаст*, већ са дететом треба поступати као са себи равним, водећи разговор озбиљно и разумно. Криминалиста одмах у почетку разговора, треба да пружи објашњење о себи на нивоу дечјег схватања. Препоручљиво је у ту сврху испричати подесну причу о крадљивцу кога хвата полиција и којег ће стићи заслужена казна. Корисном се показала метода, да се од детета тражи да нацрта вероватног учиниоца дела. То ће добро послужити при састављању описа учиниоца, јер дете црта и прича, а добро је и за успостављање емоционалног контакта.[128] Треба избегавати апстрактне појмове и речи које деца не разумеју.

– *Примарни задатак саслушања детета и малолетника је брига за његово здравље.* – Нарочиту обазривост треба испољити ако је дете било жртва сексуалног насиља. Утврђено је да трајнија оштећења настају код детета појачавањем осећаја кривице и притисцима. Погрешно је приликом саслушања држати детету моралне придике, нарочито ако је оно жртва кривичног дела. Коментари: "Зашто ниси побегао?"; "Могао си звати у помоћ?"; "Шта си уопште тражио на том месту?"; "Зар те родитељи нису научили да не разговараш са непознатим лицима?" изазваће супротан ефекат.[129]

---

[127] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 489.

[128] Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 194.

[129] Gruzinov, Nevenka–Milovanović, Зоран, *Saslušanje dece i maloletnika*, Priručnik, број 2/1989, стр. 145; Видети од истог аутора и рад *Техничко-тактички аспекти саслушања деце*, Безбедност, број 1/1991, стр. 57–67.

– *Подстицати присећање детета и малолетника.* – Ако се дете не може нечега сетити, треба му помоћи на адекватан начин. То се може учинити показивањем слика или извођењем на лице места. Питања треба груписати око одређених тема, временских секвенци, локација и сличног, без скакања са једне на другу тему, јер то може збунити и деконцентрисати дете.[130]

– Пред дететом или малолетником не треба показати да је његов исказ значајан или да он износи нешто што од раније није познато. Треба се понашати као да малолетник саопштава од раније познате податке. Супротно понашање може подстакнути сведока на претеривања и сензационализам.

– *Понекад приликом саслушања треба консултовати стручњаке.* – Дечје психологе, педагоге, психијатре треба консултовати у свим сложенијим случајевима, а пре свега: 1) ако је дете главни сведок; 2) ако постоји сумња у душевно здравље и 3) уколико је дете жртва сексуалног насиља.[131] У случају потребе може се организовати вештачење веродостојности исказа детета или малолетника.

– *Контролисање исказа детета и малолетника.* – Треба питати дете да ли зна шта значи одређена реч коју је употребило и тражити да објасни њено значење.

– *Записничко обезбеђење исказа детета или малолетника.* – У просторији у којој се саслушава дете, најбоље је да буде уграђена видео камера, како би се неприметно снимао његов исказ. Уколико се не може обавити снимање исказа детета, препоручљиво је да записничар буде жена.

2.3.4.5. Саслушање старих сведока

Већина криминалиста и судских психолога је сагласна да старе особе, у начелу улазе у категорију непоузданих сведока. Старење изазива читав низ промена које остављају траг на подобност старе особе да пружи квалитетно сведочење. Са старењем слаби способност за квалитетно чулно опажање. Чула слуха и вида старењем су све несигурнија. Чулне обмане су релативно честе код старих људи. На квалитет опажања негативно утичу сенилност и конфабулације које се срећу код ових сведока. Памћење новијих догађаја је отежано и несигурно, док је сећање на догађаје из далеке прошлости још очувано што може да услови мешање једних и других садржаја. Старост условљава и промене личности. Једна од њих је егоизам и незаинтересованост за све што је изван најужих личних интереса што се може негативно одразити на сведочење.

У неколико истраживања компарирана је способност сведочења старих, у односу на младе особе и дошло се до закључка да се старе особе сећају мање чињеница из опажаног догађаја. Мада се старе особе не могу разликовати у односу на младе у броју коректних препознавања кривца, стари сведоци врше већи број погрешних препознавања невиних људи као извршилаца. Они су мање сигурни у своју меморију и исказивање чак и када дају тачан исказ.[132] Старије особе које вербално описују злочин по сећању, сигурно су мање поуздане него млађи сведоци.[133] Према томе, полиција и суд морају бити опрезнији према сведочењу старије особе.

---

[130] Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 194.
[131] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 363.
[132] Weiner–Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, стр. 279.
[133] Yarmey–Tressillian Jones, Rizici u greškama u identifikacijama koje vrše svedoci očevici, *Izbor*, број 3/1987, стр. 184.

Међутим, без обзира на ове начелне ставове, неопходно је у сваком конкретном случају имати индивидуалан приступ. Било је случајева у пракси да су старе особе дале квалитетно сведочење. На другој страни, понекад није могуће установити истину без сведочења управо ових сведока. Због тога је у сваком конкретном случају, важно утврдити психофизичку очуваност конкретног старог сведока. Важно је сазнати да ли он још увек врши неку од социјалних функција, нпр., у погледу обављања неке пословне или радне активности (упражњава занат, бави се пољопривредним пословима, и даље се бави интелектуалним радом), да ли је ангажован у обављању неких породичних активности или то није случај.

Имајући наведено у виду, треба уважавати следеће тактичке сугестије[134]:

– Кад год је могуће треба избегавати саслушање старих особа.

– Када се саслушање из објективних разлога не може избећи, неопходно је најпре утврдити да ли су очувана чула и какви су квалитети памћења конкретног старог сведока.

– Саслушање треба да траје што краће, с обзиром на то да се стара лица брзо умарају. Сведока треба саслушати у стану, уколико због старости и болести није у могућности да дође у суд.[135]

– С обзиром на изражену сугестибилност старих особа, треба утврдити да ли су на њих вршени утицаји и у ком правцу (ко је са њима и о којим детаљима разговарао о конкретном догађају).

2.3.4.6. Утицаји полних разлика на сведочење

Полне специфичности жене и мушкарца немају битан утицај на подобност за сведочење и квалитет исказа. Традиционализам и васпитање условљавају различиту усмереност интересовања мушкарца и жене[136], што може да буде од значаја приликом опажања и сведочења.

Наводи се да је жена, по правилу и за разлику од мушкарца, брз и оштроумни посматрач афективних и сензуалних страна догађаја. Она је субјективна а запажања су јој мотивисана емоцијама. Насупрот типично мушкој рационалности, истиче се типично женска осећајност. Страсти имају значајан утицај на психички живот и реаговање жене.

Експериментално је утврђено да, док је тачност у исказима подједнака код мушкараца и жена за догађаје без насиља, мушкарци имају тачније сећање о насилничким ситуацијама.[137]

Приликом процене исказа женског сведока, као и приликом саслушања, треба имати у виду специфичности које са собом носе типично женска стања: трудноћа, менструација и материнство.

Наведене разлике су само типичне и условне. Погрешно их је генерализовати. Има велики број мушкараца, са неким типично женским особинама и жена

---

[134] Ђошић, *Криминалистичка тактика*, Београд, 1975, стр. 258–259, и Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 492.

[135] Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 207–214.

[136] Треба имати у виду да и унутар истог пола, стручна и професионална оријентација или хоби, утичу на усмереност интересовања сведока у погледу опажања појединих детаља у оквиру комплекса кривичног догађаја.

[137] Yarmey–Tressillian Jones, Rizici u greškama u identifikacijama koje vrše svedoci očevici, Izbor, број 3/1987, стр. 180. Исто и Weiner–Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, стр. 276.

са типично мушким. Наглашава се да су веће разлике унутар самих полова него између полова међусобно.[138]

Приликом саслушања жена треба уважавати следећа тактичка правила:

– Боље резултате даје (по правилу) апеловање на осећања, материнство и породицу него позивање на логику и разум.

– Боље је да женски судија (односно оперативац приликом вођења информативног разговора) саслушава жену која улази у категорију недобронамерних сведока или је познато да је нервно лабилна (хистерична, склона провокацијама). Уколико то није могуће, записник треба обавезно да води жена.

– Приликом саслушања женске особе која је жртва сексуалног насиља, треба имати много такта, обзира и стрпљења. *Најбоље је ако саслушавање обавља жена*. Записничар треба такође да буде жена.

2.3.4.7. Прибављање исказа од сведока применом мера посебне заштите

Универзална обавеза сваког органа који спроводи поступак пред судом или ван њега, је да заштити сведока (под тим се подразумева и оштећени) од увреде, претње и сваког другог напада и угрожавања сигурности. Циљ је да да се заштити личност сведока или њему блиских особа и осигура интегритет и објективност исказа. У том циљу јавни тужилац и полиција, по службеној дужности, предузимају различите мере заштите сведока и по потреби његове породице. Мере заштите сведока се могу поделити на: а) репресивне мере према лицу које прети или стоји иза претње (новчано кажњавање и кривично гоњење); б) мере физичке заштите сведока или чланова његове породице које предузима полиција или посебне полицијске службе за заштиту сведока. (Полицијске службе за заштиту сведока предузимају, на закону заснован, систем мера које поред физичке заштите, укључују *целовит програм заштите сведока* у које улазе психолошка или друге врсте помоћи, промена идентитета, пресељење у оквиру исте или друге државе, итд.), и в) техничке и организационе мере прикривања идентитета сведока приликом сведочења пред судом.

ЗКП из 2011. године предвидео је посебне мере заштите при сведочењу две категорије сведока: посебно осетљивих сведока и заштићених сведока.

Прибављање исказа од посебно осетљивих сведока. Статус посебно осетљивих сведока по правилу могу да добију жртве кривичних дела, у случајевима инцеста, сексуалних кривичних дела и то посебно ако су деца и малолетници, женске особе у тешким случајевима насиља у породици, сведоци ратних злочина, или других тешких кривичних дела где долази до изражаја посебно стање и рањивост сведока.

Потреба за предузимањем посебних мера заштите произилази из узраста сведока, животног искуства, начина живота, пола, здравственог стања, природе, начина или последице извршеног кривичног дела, односно других околности случаја које га чине посебно осетљивим. Тужилац и суд морају по службеној дужности да воде рачуна о околностима које утичу да један сведок добије статус посебно заштићеног сведока. У случају потребе, таквом се сведоку поставља *пуномоћник из реда адвоката* који има задатак да води рачуна о заштити његових интереса.

---

[138] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 136.

Посебно осетљивом сведоку питања се могу постављати само преко органа поступка који ће се према њему односити са посебном пажњом, настојећи да се избегну могуће штетне последице кривичног поступка по личност, телесно и душевно стање сведока. Испитивање се може обавити уз помоћ психолога, социјалног радника или другог стручног лица, о чему одлучује орган поступка.

Ако орган поступка одлучи да се посебно осетљиви сведок испита употребом техничких средстава за пренос слике и звука, испитивање се спроводи без присуства странака и других учесника у поступку у просторији у којој се сведок налази.

Посебно осетљиви сведок може се испитати и у свом стану или другој просторији, односно у овлашћеној институцији која је стручно оспособљена за испитивање посебно осетљивих лица. Посебно осетљиви сведок не може бити суочен са окривљеним, осим ако то сам окривљени захтева, а орган поступка то дозволи водећи рачуна о степену осетљивости сведока и о правима одбране (чланови 103 и 104 ЗКП-а од 2011. године).

Прибављање исказа од заштићених сведока. Ако постоје околности које указују да би сведок давањем исказа или одговором на поједина питања себе или себи блиска лица изложио опасности по живот, здравље, слободу или имовину већег обима, суд може решењем о одређивању статуса заштићеног сведока одобрити једну или више мера посебне заштите. Мере посебне заштите обухватају испитивање заштићеног сведока под условима и на начин који обезбеђује да се његова истоветност не открије јавности (забрана објављивања података о истоветности сведока), а изузетно ни окривљеном и његовом браниоцу (најкасније 15 дана пре почетка главног претреса).

У решењу којим суд одређује статус заштићеног сведока наводи се псеудоним заштићеног сведока, трајање мере и начин на који ће бити спроведена. У списима се врши измена или брисање података о истоветности сведока, спроводи се прикривање изгледа сведока у току давања исказа, испитивање се спроводи из посебне просторије уз промену гласа сведока, испитивање се спроводи путем техничких средстава за пренос и промену звука и слике. Заштићени сведок потписује записник псеудонимом. Подаци о заштићеном сведоку се чувају у суду у запечаћеном омоту на коме је назначено "заштићени сведок – строго поверљиво." Запечаћени омот може отварати само суд који одлучује о правном леку против пресуде. На омоту се назначује разлог, дан и час отварања и имена чланова већа који су упознати са подацима о сведоку.

Одредбе којима се прописује посебни поступак прибављања исказа од заштићених сведока сходно се примењују и на заштиту при сведочењу прикривеног иследника, вештака, стручног саветника и стручног лица (чланови 105-112. ЗКП-а).

2.3.5. Оцена доказне вредности исказа сведока

Оцена о доказној вредности исказа сведока, доноси се применом двеју метода: а) анализом самог исказа и б) упоређивањем добијеног исказа са другим доказима. Ове методе треба примењивати кумулативно у сваком конкретном случају. *Увек и неизоставно исказ сведока треба изанализирати, проверити и упо-*

редити са другим доказима.[139] *Тек после тога може се проценити његова доказана вредност.*

2.3.5.1. Анализа исказа сведока (критеријуми веродостојности)

Анализа исказа сведока заснива се на психолошкој анализи. У судској психологији формирани су критеријуми веродостојности, односно критеријуми реалности за проверу исказа сведока.[140] Уколико постоји већи број критеријума реалности у конкретном исказу сведока (најмање три)[141] може се сматрати да је он стварно доживљен, а не да је плод маште. Када у конкретном исказу сведока не могу да се утврде критеријуми реалности (веродостојности), може се сматрати да је лажан. С обзиром на то да су ови критеријуми од несумњивог значаја за криминалистику и процену исказа сведока, укратко ће бити наведени само најзначајнији.

I. Критеријуми садржинске анализе исказа су:

– *Квантитативно детаљисање исказа.* – Исказ сведока је веродостојан, уколико је богат детаљима и садржи конкретне чињенице које су везане за главне и споредне околности дела (опис лица места, особа, начин извршења итд.).

– *Описивање властитих психичких процеса и размишљања приликом опажања догађаја.* – Сведок је у стању да живо опише осећања која је доживео приликом опажања (страх, љутњу, разочарање, стид, грижу савести итд.).

– *Сведок описује феномен чије значење не разуме и који је изван његовог искуства и знања.* – На пример, девојчица са којом је отац имао инцест овако описује једну радњу: "Увек када би ме тата љубио, својим језиком би додиривао (употребила је реч "чистио") моје зубе".[142]

– *Описивање компликација које су се десиле приликом опаженог догађаја.* – Овај критеријум повећава веродостојност исказа и није типичан за описивање догађаја који нису доживљени. Сведок описује компликације које су отежале, одложиле или тренутно онемогућиле извршење дела (нпр., неуспели покушаји учиниоца, неочекивани догађаји, поновни покушај обављања неке радње, појављивање препрека, наилазак трећих лица итд.).

– *Описивање међусобних интеракција и комуникације учесника догађаја.* – Исказ је највероватније веродостојан ако сведок течно и без застајкивања и пауза, сликовито описује међусобне акције и реакције у погледу делања или разговора између себе и других учесника догађаја. Тиме се потцртава реалистичност доживљеног.

– *Многоструко преплитање суштинских и периферних детаља у излагању сведока која заједно чине целину.* – Временски, месни, ситуациони, перифер-

---

[139] Обавеза испитивања потпуности, истинитости и веродостојности исказа сведока произлази из члана ЗКП-а који прописује да је суд дужан да савесно оцени сваки доказ појединачно и у вези са осталим доказима и да на основу такве оцене изведе закључак да ли је нека чињеница утврђена.

[140] Овом проблематиком бавили су се посебно: Undeutsch, U., *Beurteilung der Glaubhaftigkeit von Zeugenaussagen*, Göttingen, 1967; Trankell, A., *Der Realitätsgehalt von Zeugenaussagen*, Göttingen, 1971; Arntzen, F., *Psychologie der Zeugenaussage (Einführung in die forensische Aussagepsychologie)*, Göttingen, 1970; Arntzen, F., *Psychologie der Zeugenaussage (System der Glaubwürdigkeitsmerkmale)*, München, 1983; Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht,* I tom, München, 1981; Од наших аутора ове критеријуме су приказали Аћимовић, М., *Психологија злочина и суђења*, Београд, 1987, стр. 238–250, и Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 366–369.

[141] Arntzen, F., *Psychologie der Zeugenaussage (System der Glaubwürdigkeitsmerkmale)*, München, 1983, стр. 22.

[142] Arntzen, F., *Psychologie der Zeugenaussage (System der Glaubwürdigkeitsmerkmale)*, München, 1983, стр. 31.

ни и суштински елементи чине целину што читавом догађају о коме излаже сведок, даје карактер јединствености и аутентичности доживљеног.

– *Саопштавање оригиналних детаља убраја се у критеријуме веродостојности.* – Уколико при излагању детаља о опаженом догађају, поред типичних, сведок изнесе и чињенице које су оригиналне, особене, атипичне, повећава се степен веродостојности његовог исказа.

– *Сведок износи нешто неповољно за себе што представља неки вид самокритике, самотерећења или кајања.* – Сведок исказује да се уплашио, побегао, да није помогао жртви. Оваква саопштења сврставају се у критеријуме веродостојности, с обзиром на то да код неистинитих исказа, сведок по правилу тежи да улепша своју улогу.

II. Критеријуми допуне исказа, константности и неконстантности исказа при поновним саслушањима сведока:

Ако је сведок у стању, да сам или на потпитања, поправља свој исказ, допуњава га, прецизира и конкретизује, а при том се истинитост његових навода може проверити, сматра се да је његово исказивање веродостојно.

Уколико исказ сведока при свим новим саслушањима (где су примењени и другачији тактички начини, редослед и формулација питања) остане релативно константан и релативно непромењен (у погледу битних околности) може се сматрати да је веродостојан. Апсолутна константност исказа у вези са свим детаљима може да представља симптом неверодостојног, односно наученог исказа, с обзиром на то да се при поновним исказивањима након протека дужег времена одређене чињенице заборављају. Уколико је исказ неконстантан, то јест након поновних саслушања у њему се уочавају противречности и озбиљне разлике (нпр., око 75%) може се сматрати да је највероватније лажан.

III. Хомогеност исказа сведока као критеријум веродостојности:

Сведоково исказивање и касније поправљања и прецизирања његовог исказа чине органску целину. Хомогеност у исказима више сведока постоји када су сви њихови искази међусобно усаглашени, па макар и са различитих позиција изјашњавања и наглашавања различитих аспеката, одсликавају објективно исти догађај.

IV. Критеријум објективности сведока и његовог исказа:

Обухвата утврђивање мотива за конкретно исказивање. Потребно је одговорити на питања: коме конкретни исказ користи, а коме штети. Важно је утврдити у каквом је односу сведок који даје исказ према другим лицима.

V. Личност сведока и његова веродостојност као критеријум за процену исказа:

Анализира се личност сведока[143] и подобност чула за квалитетно сведочење (способност опажања, памћења, репродукције, психичко стање личности сведока у моменту опажања).

---

[143] Указује се на значај процене веродостојности сведока, с аспекта типа личности коме припада. *Исказ интелигентних сведока се често прецењује*. Међутим, интелигенција није у управном односу са способношћу опажања и присећања (нпр., заборавни професор). Интелигентни сведоци концентришу своју пажњу на оно што је, према њиховом мишљењу суштинско, па су њихови искази о споредним чињеницама зато непоуздани. Они су у основи мање подложни сугестији, али зато се не могу ослободити свога тумачења догађаја. Све у свему, исказ интелигентног сведока нема у основи већу вредност од исказа просечно интелигентног сведока. *Примитивни сведоци* су у суштини бољи посматрачи него што су то интелигентни. Код њих може да буде проблем у погрешном схватању догађаја и у неспособности да на прецизан начин изложе опажено (немогућност налажења правих речи). Способност памћења им није слабија него код осталих сведока. Њихова лаж се релативно лако разоткрива. Подложнији су суге-

Испитује се да ли је исказ у сагласности са личношћу сведока, његовим образовањем и искуством. Постављају се контролна питања, како би се одвојила несвесна тумачења, ставови и закључци сведока од опажања.

У судској пракси се поставља питање исправности сведокових процена када је реч о времену и раздаљини. Ради исправљања евентуалних погрешака користи се метод реконструкције и метод расуђивања или процене. *Метод реконструкције* састоји се у томе да се од сведока затражи да покаже одговарајућу величину простора и времена. Испитивач тражи од сведока, који је изјавио, на пример, да критична раздаљина износи 250 m да покаже тај размак, затим га мери и при оцени исказа уноси одговарајућу коректуру. *Метод расуђивања или процене* састоји се у томе да кривичар даје сведоку тачно одређену просторну или временску величину и тражи да је одреди. С обзиром на сведокову грешку, врши се коректура процене његовог исказа.[144]

VI. Начин исказивања и понашање сведока при саслушању као критеријум веродостојности исказа[145]:

На основу начина исказивања и испољавања невербалних знакова, у поређењу са променама које се манифестују при давању одговора на поједина питања, доноси се суд о искрености сведока. Уколико постоји константност у темпу (динамици и брзини пружања одговора), емоционалном изражавању (модулацији гласа, емоционалном реаговању при саслушању) може се сматрати да је садржај исказа стварно доживљен. У противном, мора се начинити и проверити верзија о неискрености сведока.

2.3.5.2. Упоређивање добијеног исказа са другим доказима

Исказ сведока пореди се са изјавама других сведока и утврђује да ли су они међусобно сагласни. Уколико се утврди постојање противречности међу исказима сведока, потребно је открити њихове узроке и проценити која се саопштења сматрају веродостојним. Треба разјаснити мотиве конкретног исказивања, објективне и субјективне услове опажања. Ради отклањања противречности у исказима сведока препоручује се суочење.

Треба имати у виду да је код исказа добронамерних сведока нормално постојање извесних одступања. Различити сведоци стављају нагласак на различите

стији. Исказ примитивних сведока у основи се потцењује, што је погрешно. Не треба им постављати апстрактна питања. Треба им постављати контролна питања у вези са значењем појединих речи и израза. Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, стр. 175.

[144] Водинелић, В.: *Криминалистика*, стр. 318–319.

[145] Поставља се питање о односу (корелацији) између самоувереності сведока у исказивању и наступу и објективне тачности његовог исказа. У судској пракси обично се сматра да између ових категорија постоји позитивна корелација. Судови најчешће исказ сведока који је сигуран у тачност свога исказивања вреднују као веродостојан, а исказу несигурног сведока у излагању најчешће поклањају мању веру. Међутим, новија истраживања судских психолога указују на то да се ово не може сматрати апсолутно тачним критеријумом. Не постоји апсолутна корелација између самоувереності сведока у оно што исказује и објективне тачности његовог исказа. Утврђено је да несигурни сведок може тачније да се сећа кривичног догађаја од онога који је потпуно сигуран у тачност свога исказа. Због тога се предлаже неопходним увођење додатног критеријума, према коме, корелација између самоувереності сведока у тачност онога што исказује и објективне тачности сведочења, постоји само ако су услови у којима се одвијало опажање, памћење и исказивање били оптимални. Уколико ти услови нису оптимални, може се десити да исказ несигурног сведока више одговара истини, од исказа самоувереног. Weiner–Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, стр. 272; Исто и Yarmey–Tressillian Jones, Rizici u greškama u identifikacijama koje vrše svedoci očevici, *Izbor*, број 3/1987, стр. 184.

чињенице, исте чињенице интерпретирају на различите начине, све у складу са својим опажањем, интересовањима, емоционалним доживљавањем и способностима вербалног изражавања.

Исказ сведока упоређује се и са исказом који је дао окривљени.

Исказ сведока пореди се и са стварним доказима који су прикупљени увиђајем, криминалистичким експериментима и вештачењима. Један од најсигурнијих начина провере исказа сведока је реконструкција. Несагласност између исказа и стварног доказа налаже проверу и једног и другог. Када се након провере стварног доказа, потврди да је правилно утврђен и исправно протумачен, он има одлучујући значај за оцену исказа сведока.

Не могу се сматрати ваљаним доказом саопштења или фактичке чињенице које су на основу тих саопштења прибављене, уколико сведок не може да укаже на извор својих сазнања.

2.4. САСЛУШАЊЕ ОКРИВЉЕНОГ

2.4.1. Појам, циљеви, припремање и планирање саслушања

Саслушање окривљеног је доказна радња која се састоји у прибављању исказа од окривљеног у вези са кривичним делом које му се ставља на терет. Исказ окривљеног представља *извор доказа*, *средство разобличења његове кривице* и *средство заштите од неоснованог окривљења*.

Циљеви саслушања окривљеног су предочавање окривљења и пружање могућности за одбрану, као и разјашњавање субјективних и објективних околности дела, како би се могли потврдити или одбацити наводи оптужбе против окривљеног лица.

Саслушање је сложена радња у тактичком и психолошком погледу и представља кривичнопроцесним закоником регулисани однос криминалисте (судије) према окривљеном, како би га навео на давање истинитог признања или на сарадњу у погледу прикупљања доказа који иду у прилог његове невиности.

Саслушање окривљеног треба спроводити *са стриктним поштовањем законских прописа* и у исто време *активно*, примењујући тактичке начине с циљем добијања истинитог исказа.

Према окривљеном се не смеју употребити сила, претња, обмана, обећање, изнуда, изнуривање или друга слична средства да би се дошло до његове изјаве или признања или неког чињења које би се против њега могло употребити као доказ.

Пошто је окривљени заинтересован за исход дела, он не сноси одговорност ни за одбијање давања исказа, ни за давање лажног исказа.

Саслушање окривљеног је изузетно сложена и обавезујућа радња са израженим конфликтним карактером (који је прикривен или изражен) и због тога треба озбиљно приступити припремама.[146]

---

[146] У већини случајева успех или неуспех судског расправљања је логична последица испитивања (Р. Борел). Хиљаде и хиљаде криминалаца шетају као слободни људи нашим улицама не зато што су били довољно интелигентни да изврше савршени злочин него зато што је полиција погрешила при саслушању (Х. Мулбар). Наведено према: Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika),* стр. 499.

Припремање за саслушање окривљеног обухвата:

– анализу постојећих аката у погледу конкретног кривичног предмета, тј. изучавање доказа којима се располаже. Судија мора да изучи документацију са увиђаја, постојеће изјаве, проанализира постојећа вештачења и фотодокументацију, добро се упозна са свим постојећим доказима у конкретном случају. Ако је окривљени раније дао изјаву, треба је неизоставно проучити. Судија треба себи да скицира бројеве страница у доказном материјалу у вези са чињеницама о којима треба да саслуша окривљенога. Важна питања треба прибележити[147];

– упознавање са местом извршења кривичног дела;

– анализу актуелних одредби кривичног закона (шта одређује биће кривичног дела, лакши и тежи облици); уколико је потребно, изучити судску праксу; погледати за конкретни случај значајне чланове Законика о кривичном поступку;

– обезбеђивање података о личности окривљеног. Значајно је да судија прибави пре свега информације о криминалној прошлости окривљеног, затим о његовом социјалном положају, животним навикама, интересовањима, психичким и карактерним особинама. Ове чињенице прибављају се из истражних аката, криминалистичких и других евиденција, од колега које су имале контакт са окривљеним, од разних институција, Интерпола, из оперативних извора (коришћењем информаната, односно информатора). Упознавање личности окривљеног потребно је да би се: успоставио контакт са њим; проценио и разумео његов однос са другим учесницима у делу; установили мотиви извршења дела; правилно изабрала тактика саслушања. Уколико криминалиста више зна о окривљеном, утолико ће лакше и успешније моћи да спроведе саслушање.[148]

Након анализе доказа којима се располаже и прибављања података о личности окривљеног треба приступити састављању плана саслушања.

Планирање саслушања окривљеног. – Са суштинске, материјалне стране, планирање саслушања окривљеног садржи: 1) одређивање околности које је неопходно разјаснити при саслушању; 2) дефинисање чињеница којима се располаже пред саслушање (уочити и скицирати нејасна и критична места и околности); 3) размишљање о критичним питањима која треба поставити, о начину њихове формулације и моменту постављања; 4) размислити о могућим тактичким начинима саслушања које би у конкретном случају требало применити; 5) планирати које доказе, којим редоследом и на који начин треба предочити окривљеном приликом саслушања.

План саслушања треба да представља нацрт провере различитих верзија у погледу свих чињеница и околности кривичног дела.[149]

Када има више саокривљених, треба правилно одредити редослед њиховог саслушања, са циљем да искази претходно саслушаних максимално помогну при увећању обима утврђених доказа који би се потом искористили при саслушању осталих. У начелу целисходно је претходно саслушати: 1) оне саокривљене који према мишљењу криминалисте дају истинит исказ; који имају позитивне особине личности; оне који су играли другостепену улогу при извршењу дела; оне којима је запрећена блажа казна; и оне који су заинтересовани да немају исти третман и положај као саокривљени који су имали активнију улогу у извршењу дела;

---

[147] Уколико се службено лице не припреми и не упозна предмет, њему остаје једино блефирање. Неће моћи да осмисли рационалну тактику истраживања и постављања питања. Неће моћи да процени да ли га саслушавани лаже и како реагује на тактику саслушања. Meter, V., *Principles of Police Interrogation*, стр. 6.

[148] Walder, H., *Die Vernehmung des Beschuldigten*, Hamburg, 1965, стр. 110.

[149] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, том 2, стр. 23–30.

2) прво треба саслушати саокривљене у односу на чију виност постоје јачи докази и оне који су спремнији да дају истинит исказ и 3) при свим другим једнаким условима, најпре треба саслушати саокривљене који могу да пруже податке о личности других саокривљених, о њиховим психичким својствима и везама итд.[150]

2.4.2. Објективни услови које треба обезбедити пред саслушање окривљеног

Да би саслушање окривљеног било успешно треба обезбедити објективне услове и унапред отклонити могуће сметње.

Место саслушања окривљеног. – Окривљеног и осумњиченог не треба саслушавати у своме дому или на радном месту, зато што се ту осећа психички сигурно и повећава се његова енергија отпора. На тим местима није могуће обезбедити оптималне техничке, тактичке и сигурносне услове за саслушање. Окривљени (или осумњичени) понекад се саслушава на лицу места, уколико је потребно реконструисати дело или разјаснити неке околности. Окривљени (осумњичени) се може изузетно, уколико је неопходно, саслушати у болничким просторијама уз сагласност лекара и без присуства болничког особља и пацијената.

Саслушање треба обављати у службеним просторијама. Осумњиченог треба саслушавати у службеним полицијским просторијама, а окривљеног у згради суда. Све што је наведено у поглављу о саслушању сведока а односи се на изглед просторије за саслушање, услове које треба обезбедити како би се спречила ометања (нпр., звоњење телефона и уласци у просторију погубно делују на одржавање контакта и спровођење тактике при саслушању окривљеног), удаљеност криминалисте од окривљеног, остварење услова за праћење саслушања из друге просторије, важи и овде.

Време саслушања окривљеног (осумњиченог). – Временски размак између настанка кривичног догађаја и саслушања окривљеног (осумњиченог) треба да буде што краћи. Сваки дан одлагања прибављања исказа значи удаљавање од истине. Поред процеса заборављања детаља који је карактеристичан и за сећање сведока, код окривљеног је изражен и процес свесног или несвесног истискивања кривице, рационализација и фалсификовање сећања. Уколико саслушање окривљеног траје више сати, треба му оставити време за одмор. Окривљеног не треба саслушавати ноћу.

Присуство других лица приликом саслушања. – Окривљеног треба да саслушава само један криминалиста. У истрази је по правилу тако, међутим, ово је значајно и за вођење информативног разговора са осумњиченим. С обзиром на то да свако успостављање контакта и саслушање има карактер поверљивости, квалитетно узимање исказа је отежано ако у просторији има више лица.

Међутим, с обзиром на то да Законик о кривичном поступку предвиђа и учешће других лица при саслушању окривљеног у истрази, морају се поштовати тактичка правила која су усмерена на отклањање могућих негативних ефеката. Присуство других лица, па и браниоца, при саслушању окривљеног, може да услови додатне тешкоће у вези са квалитетним обављањем ове радње с аспекта установљавања истине.

---

[150] Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, стр. 116.

Браниоцу не треба дозволити да: а) окривљеном поставља сугестивна питања; б) нуди конкретан одговор на постављено питање или му предлаже конкретну стратегију понашања за време саслушања; в) погоршава положај другог саокривљеног; г) разоткрива тактику понашања криминалисте или чињенице из истраге које још нису познате окривљеном и д) поставља питања окривљеном ако је о њима већ добијен конкретан и детаљан одговор.

Обезбеђивање мера сигурности приликом саслушања окривљеног. – Треба створити услове да се приликом саслушања (пре свега, опасних криминалаца) онемогући бекство и покушај самоубиства; уништавање доказа (тако што ће на столу бити копије доказа, а не оригинали или фотографије оригиналних доказа); или напад на испитивача.

Неопходно је обезбедити доказе за предочавање и техничка средства за фиксирање исказа.

2.4.3. Фазе саслушања окривљеног

2.4.3.1. Фаза успостављања контакта, узимање персоналних података, предочавање окривљења и упознавање окривљеног са правима и обавезама

2.4.3.1.1. Успостављање контакта са окривљеним

Успоставити контакт са окривљеним (или осумњиченим) знатно је теже него са сведоком или оштећеним. Саслушање окривљеног садржи велику дозу конфликтног односа и супротстављених циљева судије и окривљеног. Конфликтни однос и неповерење, који карактеришу саслушање окривљеног у битној мери одређују почетак комуникације и условљавају специфичности успостављања контакта.

Циљ ове фазе јесте да се окривљени заинтересује за комуникацију са судијом, увуче у разговор, да се отклони неповерење, апатија, непријатељски однос, да се умањи конфликт како би се створили повољни услови за саслушање.

У криминалистици се наглашава да на успех или неуспех саслушања пресудно утиче контакт који се успостави у прва три минута од ступања окривљеног у просторију где ће се од њега прибавити исказ.[151] Судија треба да се рукује[152] са окривљеним (осумњиченим) и представи се пуним именом и презименом.

Штетан је хладан или груб, бирократски, пријем и претерано наглашавање ауторитета професије. Превише строго, презриво, увредљиво, заједљиво, надмено и бахато држање изазива, или може изазвати, одбојност код окривљеног и жељу да пркосом намерно ствара тешкоће приликом саслушања.[153]

Коректан и уљудан наступ при првом контакту отвара врата успешном саслушању. У овој фази саслушање нема формални карактер, од окривљеног се још не узимају лични подаци, не предочава му се окривљење и не расправља се о предмету. Контактна фаза траје обично од неколико минута до пола сата.

---

[151] Gross–Gerds, *Handbuch der Kriminalistik*, стр. 173; Geerds, F., Vernehmungstechnik, стр. 99.

[152] Стисак руке на одређени начин наговештава коректан и фер поступак без предрасуда. Осим тога, службеном лицу пружа могућност да по влажности дланова закључи да ли је његов будући саговорник узбуђен. На основу начина руковања, стиска руке, може се процењивати личност и психичко стање саслушаваног. Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 90.

[153] Ђошић, М., *Криминалистичка тактика*, стр. 264.

Тактички начини успостављања контакта заснивају се на: постављању тзв. контактних питања (она су изложена у оквиру саслушања сведока); разговором о општим, непровокативним темама које интересују окривљеног (спорт, посао, успеси које је постизао) којима се увлачи у комуникацију и потцртава важност његове личности; поштовањем законитих права и интреса окривљеног.

За успостављање и одржавање контакта од значаја је понашање испитивача које сведочи о разумевању позиције у којој се окривљени нашао. Испитивач (полицајац, тужилац, судија) треба да покаже интерес и пружи помоћ окривљеном у погледу остварења законитих и личних интереса (нпр., ако је окривљени у притвору да га извести како му је породица, омогући му контакт са члановима породице и браниоцем што је могуће пре, имајући при том у виду законске норме и циљеве истраге). Ништа боље не утиче на остварење и одржавање контакта, него објективно, коректно понашање судије, из којег окривљени може јасно да види да ће сви његови законити интереси и права бити поштовани и да ће судија објективно да утврди све чињенице које му иду у корист.[154]

Успостављање контакта зависи и од комуникативних способности испитивача. Од њега се тражи способност да смањи или елиминише конфликтну ситуацију.

Некоректно, неискрено, провокативно понашање окривљеног испитивач не треба никада да схвати лично и да дозволи да његова сујета буде повређена.

Судија не сме ништа да обећава окривљеном, уколико нема намеру или није у стању да то испуни. Лагање окривљеног штети одржавању контакта.

2.4.3.1.2. Прибављање персоналних података од окривљеног

Законик о кривичном поступку прописује да када се окривљени први пут саслушава, од њега се узимају персонални подаци којима се утврђују његов идентитет, образовање, социјални положај, породично стање, ранија осуђиваност.

Прибављање личних података нема за циљ само испуњење законске обавезе или идентификовање окривљеног, него је то прилика за упознавање његове личности и психосоцијалног развоја. Тиме се може боље разумети дело и његови мотиви.

Упоређујући податке које о себи наводи окривљени са онима које је у току припреме за саслушање прикупио, судији се пружа прилика да провери његову искреност и спремност на сарадњу.

2.4.3.1.3. Предочавање окривљења и упознавање окривљеног са правима која му гарантује ЗКП

На првом саслушању окривљени ће се упознати са правом на браниоца и саопштити му се зашто се окривљује и основи сумње који постоје против њега, као и то да може сам да бира да ли ће дати исказ. То значи да се окривљеном мора одмах након узимања личних података предочити дело које му се захтевом тужиоца ставља на терет. Саопштиће му се чињенични опис дела за које се окривљује (чињење односно пропуштање којим је произвео последицу кривичног дела и навешће се правна оцена дела са правном квалификацијом која из таквог чињеничног описа произлази). Окривљеном ће се рећи да постоје докази којима се поткрепљују наводи оптужбе који ће му у току тог саслушања бити предочени. Докази се износе након слободног излагања окривљеног у погледу дела које му се

[154] Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, стр. 117–119.

ставља на терет и то у складу са тактиком и техником предочавања, о чему ће касније бити речи.[155]

Након предочавања окривљења, окривљени ће се питати шта има да наведе у своју одбрану.

2.4.3.2. Фаза слободног излагања окривљеног

У оквиру слободног излагања, окривљеном се омогућава да се неометано изјасни о свим околностима које га терете и изнесе све чињенице које му служе за одбрану.

С обзиром на то да окривљени има потребу да се оправда и да се изјасни о делу, њему се у слободном излагању за то пружа идеална прилика.

Исказ окривљеног може да садржи следеће елементе: 1) *Саопштење о кривичном догађају које му се ставља на терет*. (Излаже *чињенице* које оповргавају наводе оптужбе или оне које му иду у прилог и представљају олакшавајуће околности.) Чињенице које окривљени наводи чине важан део његовог излагања и суд је обавезан да провери њихову истинитост. 2) *Објашњења окривљеног* која указују на његово тумачење узрока дела, мотива, доприноса жртве, олакшавајућих околности. Наводи верзије којима се објашњавају одређене чињенице и њихово значење а које најчешће иду у корист окривљеном. 3) *Указивање на доказе, њихове изворе и начин прибављања*. Суд је обавезан да прибави доказе које окривљени наводи.[156]

Уколико је окривљени и стварни извршилац дела које му се ставља на терет у слободном излагању: 1) може и више да каже него што је намеравао претходно, јер га на то приморава логика развијања мисли; 2) може да се изјасни о периферним чињеницама које нису биле познате криминалисти, а које могу да буду од значаја; 3) окривљени који је одлучио да лаже, у слободном излагању неће исказивати о оним чињеницама о којима невини никада не би ћутао (на пример, међу својим познаницима неће навести саучеснике кривичног дела, неће признати да је био на лицу места извршења дела или у његовој близини, мада су га сведоци запазили)[157].

У слободном исказивању окривљени у већој мери, него при одговарању на питања, приказује себе, своје психичке особине и однос према делу које му се ставља на терет. На основу слободног излагања могу се процењивати могућности вербалног изражавања окривљеног, интелигенција, ниво образовања, тип личности, енергија отпора и његово психичко стање. У зависности од односа окривљеног према делу које му се ставља на терет и процене његове личности, судија се одлучује за тактички начин салушања који ће применити у конкретном случају.

У овој фази привидне пасивности испитивач анализира исказ окривљеног, ствара представу о његовом односу према делу и упоређује његов исказ са другим доказима.

---

[155] Према нашем мишљењу, погрешно је схватање да се окривљеном одмах после предочавања окривљења, пре него што се од њега узме исказ, морају предочити докази његове кривице. Оваква обавеза са тактичког аспекта је крајње штетна, јер тиме окривљени може да прилагоди свој исказ постојећим доказима и онемогући утврђивање истине.

[156] Böckmann, W. i ostali, *Die Vernehmung von Zeugen und Beschuldigten*, Berlin, 1971. стр. 80.

[157] Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, стр. 128.

Слободно излагање окривљеног не треба прекидати, сем у случају крајње неопходности јер то омета сећање, кида нормални ток асоцијативних веза, нарушава ток мисли, збуњује.

Приликом слободног излагања окривљеног, испитивач треба да води белешке за себе (у блоку, на одвојеном листу папира) о питањима која се намећу, нејасноћама и контрадикцијама.

2.4.3.3. Фаза постављања питања окривљеном

Саслушавање треба почети питањима о чињеницама које су познате судији из других извора. На тај начин може се на самом почетку проверити искреност окривљенога.

Окривљеном треба постављати питања јасно, разговетно и одређено, тако да их може потпуно разумети. Не треба постављати сугестивна питања.

На почетку саслушања треба избегавати питања на која ће окривљени да каже "не" зато што ће му након тога бити тешко да каже "да". Треба га увући у разговор питањима према којима не осећа отпор.[158] Саслушање зато треба почети лакшим питањима којима се окривљени превише не терети, а повезана су са предметом спора. Тешка, мучна, провокативна и оптерећујућа питања треба оставити за пред крај саслушања. Саслушање не треба окончати тешким и непријатним питањима.

Ако окривљени лаже испитивач неће одмах показати да је прозрео лаж. Таквог окривљеног треба пустити да настави са својом тактиком, док се не уплете у противречности и док лагање и њему не постане бесмислено.[159]

Питања не смеју открити посебан интерес испитивача да дође до одређених одговора или бити оптерећена жељом да се што пре постигне признање.[160] Окривљеном се не морају навести разлози зашто се конкретно питање поставља нити треба преурањено саопштити информације којима се располаже.[161] Препоручљиво је да се *значајна питања постављају обичним тоном и да се помешају са неутралним*. Приликом постављања важних питања криминалиста не сме да покаже напетост начином постављања питања, бојом гласа ни понашањем. Криминалиста треба да влада сопственим емоцијама и афектима.[162] Криминалиста не сме да покаже тријумф и радост уколико му тактика саслушања успе и добије признање.

Окривљеном треба најпре постављати *допуњујућа и прецизирајућа питања* како би се из његовог исказа отклониле нејасноће и шупљине.

Тек после тога окривљени се конфронтира са противречностима које постоје у доказном материјалу. Питања се постављају по *систему питање–одговор*.[163] Одговор се затим верно записнички осигурава.

Окривљеном треба постављати *питања о детаљима*. Треба конкретизовати његов исказ при разјашњавању свих субјективних и објективних околности де-

---

[158] Порубов, *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, Минск, стр. 83; Порубов: *Научные основы допроса на предварительном следствии*, Минск, 1978, стр. 52; исто и Z. Roso, *Informativni razgovor i intervju*, стр. 93.

[159] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 148.

[160] Исто

[161] Nack, A., *Vernehmungslehre*, Kriminalistik, број 6/1995, стр. 399.

[162] Brack/Thomas, *Kriminaltaktik*, 1983, стр. 159.

[163] Weihmann, *Kriminalistik*, 1996, стр. 159–160.

ла (мотив, циљ, припремне радње, пут доласка, начин извршења, место скривања оруђа кривичног дела и плена, пут и начин одласка са лица места итд.). За проверу искрености окривљеног могу се постављати *ситуациона питања* која чине подврсту питања о детаљима јер на њих не може да припреми одговоре. Окривљени се пита о споредним, небитним чињеницама које су са главним догађајем само посредно повезане (нпр., о боји одеће учесника догађаја или аутомобила, месту њиховог налажења, изгледу амбијента).

Важан елемент тактике саслушања јесте и редослед односно *стратегија постављања питања*.[164] Међусобним распоредом постављених питања, усмерава се мисаони ток и психичко стање окривљеног за давање признања. Стратегија распоређивања питања може бити:

– *Хронолошки распоред* је када се питања постављају тако да окривљени одговара на питања по редоследу којим се догађај одвијао и којим је опажан. Таквим начином саслушања најпотпуније се активирају асоцијације и присећања.

– *Логички редослед* је када се питања постављају у зависности од логичке везе између околности. Овај поредак се користи када постоји велики број чињеница или учесника кривичног дела. Питања се концентришу на поједине сегменте чињеничног склопа. Потенцирају се рационално значење и анализа појединих чињеница. Логички редослед питања примењује се најчешће у оквиру тактике предочавања доказа.

– *Психолошки редослед* питања карактерише њихово груписање на начин којим се постиже максимални утицај на психу окривљеног како би се: успоставио контакт; изазвале одређене емоције, нпр., кајање или одређена психичка стања у којима ће се лакше добити признање.

– *Обрнути редослед* постављања питања у односу на ток догађаја (питања се постављају од резултата ка узроку, од каснијег ка ранијем). Овај редослед се користи при контроли веродостојности исказа. Примењује се при ра-зобличењу лажног исказа.

– *Разбијени редослед* постоји када се питања постављају брзо, разбијена су, логички и хронолошки неповезана да би се разобличио раније научен и припремљен исказ. Код окривљеног који нема конкретно сећање, јер стварно није доживео околности о којима саопштава (пошто лаже), на тај начин се утврђују противречности и руши тактика претходно припремљених одговора. Окривљени који има конкретно сећање јер не лаже, биће у стању да даје смислене и непротивречне одговоре (принцип хомогености, као критеријум веродостојности исказа). Ова стратегија постављања питања назива се и цик-цак испитивање.[165]

У полицијској пракси се срећу и питања која у себи садрже, у већој или мањој мери, елемент лукавства. Поједине форме тих питања су недозвољене или су на самој граници допуштености.

– *Неочекивана (изненадна) питања* постављају се за време расправљања са окривљеним о неким детаљима који нису у вези са делом или се тичу дела, али су из неког другог чињеничног склопа који није толико провокативан. У моменту када је пажња окривљеног усмерена на те околности (и донекле успавана услед неважних питања) поставља му се критично питање. С обзиром на неспремност, саслушавани може да одговори искрено (истинито) без размишљања, тј. у складу са својим конкретним сећањем. На пример, у једном случају осумњиченом који је порицао извршење дела, у оквиру расправљања о мање важним околностима, постављено је изненада питање: "Где сте сакрили новац?" на шта је он аутоматски одговорио: "У подруму". *Посредна питања*[166] садрже у суштини два питања, једно које је главно и замаскирано другим неутралним питањем које стоји у првом плану. Давањем одговора на споредно питање, одговориће се и на главно питање. На пример, у једном случају је било важно сазнати да је окривљени својим колима у току септембра ишао у Београд, Крагујевац и Ниш где је вршио провалне крађе, а плен довозио у своје место. Криминалиста је формулисао следеће питање: "Јесте ли Ви у септембру били у Новом Саду и одатле својим колима дотерали неке ствари?" Несхватајући циљ питања,

---

[164] О овоме су писали: Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, том 2, Москва, 1970, стр. 132; Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 77–79.

[165] Тај се назив примењује у француској и америчкој криминалистици. Видети: Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, 2. део, стр. 80.

[166] Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма у преткривичном и кривичном поступку*, Крагујевац, 1992, стр. 214; О овим питањима су писали претежно руски аутори, на пример: Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, стр. 148–151.

окривљени је искрено одговорио: "Не, ја у септембру нисам колима ишао у Нови Сад, већ у Београд и у Ниш". Као подврста посредних питања појављују се *вишезначна питања*. Вишезначним питањем саслушаваном се не пружа никаква лажна информација. Њему се оставља да питање протумачи како хоће, а он ће га најчешће тумачити у вези са својим конкретним асоцијацијама, па у складу са тим ће и дати одговор. Она су, по правилу, сугестивна (тј. алтернативна). *Питања са замком (питања замке)*[167] су подврста посредних питања. Њихова дозвољеност је спорна. Мислимо да су допуштена ако нису сугестивна и уколико се формулисањем питања не износи лажна тврдња. Постоје процесуалисти који сматрају да су она у начелу забрањена, али да се могу поставити окривљеном који очигледно лаже.[168] *Условна питања*[169] формулишу се у потенцијалу; на пример окривљени се пита шта би рекао уколико би му се саопштила нека чињеница (па се она каже); ако би му се предочио неки доказ његове кривице па се такав доказ и помене (уз претпоставку да се такав доказ стварно има). *Провокативна питања* изазивају несигурност саслушаваног, нпр.: "Треба ли ја то да Вам верујем?" [170] Контролна питања се користе и за разобличење лажи и њихова допуштеност се не доводи у питање.[171]

Сматра се да је саслушање идеално уколико окривљени каже 70% а судија 30%.[172] Саслушање је лоше уколико судија више говори од окривљеног.[173]

Не треба употребљавати законске термине за назив дела, већ описне. Не треба питати окривљеног зашто је убио, силовао, украо, већ зашто је ударио, зашто је имао насилни однос са женом, зашто је узео туђе вредности. Криминалиста треба увек да контролише своје понашање и да буде стрпљив. Уколико осети да ће га изгубити, тј. уколико више не може да се савлађује, најбоље је да прекине саслушање.[174]

С аспекта криминалистичке тактике постављања питања, значајно је исправно формулисати и износити *приговоре* о ономе што је окривљени рекао. Под *приговорима* се подразумева реакција криминалисте на излагање окривљеног у вези са чињеницама које су му познате. Приговор је врста питања којим се изјава окривљеног конфронтира са доказима, или другим изјавама окривљених или сведока, тражећи од њега да се изјасни о противречностима. Приговором се утиче на разумску или осећајну (емотивну) сферу личности окривљеног. Приговор се износи кратко и јасно, предочавањем доказа или друге изјаве или понављањем питања на које је окривљени управо дао лажан одговор чиме му се показује да му се не верује.[175] Приговор се може поставити и *ћутањем*, тако што ће се након неистинитог одговора гледати право у очи лажљивом окривљеном.[176] Са постављањем приговора не треба журити, треба га истаћи тек када се располаже сигурним доказима.

Питање има вишеструки ефекат. Постављено питање стимулише и изазива следеће реакције окривљеног: 1) уследио је брз и јасан одговор што се сматра симптомом искрености; 2) као реакција на постављено питање уследила је крађа

---

[167] Поједини криминалисти и процесуалисти сматрају их дозвољеним, мада већина оспорава њихову допуштеност.

[168] Puppe, I., *List im Verhör des Beschuldigten*, Goltdammers Archiv für Strafrecht, број 10/1978, стр. 305.

[169] Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, стр. 148–151.

[170] Brack/Thomas, *Kriminaltaktik*, Stuttgart, 1983, стр. 161.

[171] О њима је излагано у делу текста о дозвољеним питањима.

[172] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, 2. део, стр. 9.

[173] Geerds, F., *Vernehmungstechnik*, Lübeck, 1976, стр. 104.

[174] На пример: Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, 2. deo, стр. 17.

[175] Gross-Gerds, *Handbuch der Kriminalistik*, стр. 175–176.

[176] Ћутање, са очекивањем одговора, може изазвати мучну паузу, секунде се протежу као минути и код окривљенога је потребна јака психичка снага да парира ово ћутање. Ситуација је фрустративна и окривљени мора имати јаку толеранцију на фрустрацију. У овој ситуацији окривљени најчешће почиње да прича и коригује свој исказ. Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 97.

или дужа пауза, па одговор, што представља симптом неискрености и 3) као реакција на постављено питање уследила је невербална реакција (уз вербални одговор или је он изостао), што указује на промену психичког стања окривљеног.

2.5. ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА ИСКАЗА ОКРИВЉЕНОГ

2.5.1. Лаж окривљеног

2.5.1.1. Појам лажи и њена основна обележја

Лаж осумњиченог и окривљеног се често среће у преткривичном и кривичном поступку.[177] Лаж је свесно и намерно изношење неистинитог исказа окривљеног с циљем да се криминалиста доведе у заблуду у вези са одређеним чињеницама или догађајем у целини. Лажљивац настоји да створи привид уверљивости како начином излагања (и понашањем које га прати), тако и логичношћу изнетог садржаја, како би саговорник прихватио његов лажан исказ као истинит.

Суштина лагања се састоји у намери обмањивања, довођења у заблуду или одржавања у њој. Лаж садржи три елемента: преварну намеру; измишљену садржину, за коју је лажов свестан да је нетачна и свест о правом стању ствари које он хоће да прикрије посредством производа властите фантазије.[178]

Лаж је вид самоодбране окривљеног (осумњиченог) и по правилу представља прву и основну реакцију и одбрану када нагон за самоодржањем бива угрожен. Лаж је везана за комплекс *страха* од разоткривања и може да представља срж веома важне индиције при разоткривању, а то је психичко дејство извршеног преступа на учиниоца.[179]

Лаж се може састојати у оповргавању сумње за извршено дело тако што ће окривљени износити неистините аргументе којима ће настојати да постојећу сумњу разори или уздрма. Окривљени често применом лажи не оспорава извршење дела у целости, већ само најтеже основе сумње и тиме настоји да умањи свој допринос у његовом настанку. Већина окривљених (оних који нису потпуно без осећаја кривице) имају потребу да применом лажи своје понашање прикажу у што повољнијем светлу за њих.[180]

Окривљени, неретко, калкулише при давању неискрених одговора у зависности од процене опасности која за њега постоји. Калкулисање са степеном искрености (неискрености) поставља пред лажљивца тешке задатке и има логич-

---

[177] Лаж је саставни и неизбежни део живота. Од циљане лажи која се среће у форензичкој пракси треба разликовати фанатичну лаж душевних болесника у ужем и ширем смислу и велику масу конвенционалних лажи из свакодневног живота (нпр., лаж у маркетингу, политици, лаж лекара којом хоће да заштити неизлечивог болесника). Gössweiner–Saiko, *Vernehmungskunde*, Graz, 1979, стр. 99.

[178] Водинелић, В., *Лаж окривљеног као доказ у кривичном поступку*, Правни живот, број 3/1962, стр. 4.

[179] Крстић, О., Откривање лажи, симптоматска слика саговорника, Београд, 1995, стр. 35–36.

[180] Готово је правило да кривац уобличава своју одбрану помоћу форензичке лажи. Централна и најкрупнија лаж у његовој одбрани јесте порицање чињенице да је он учинио (евентуално да је кривично дело уопште учињено). Уколико признаје да је извршио дело, обично ће порицати, прикривати, улепшавати истински мотив дела, облик виности, квалификацију дела итд. Водинелић, В., *Лаж окривљеног као доказ у кривичном поступку*, Правни живот, број 3/1962, стр. 4.

ку страну (интелектуална процена) и осећајну (овде имају значаја поред свесних и несвесни процеси и емоције)[181].

Садржинска страна лажи опредељена је мотивима (узроцима) који су условили појаву лажи, способностима човека, његовим индивидуалним искуством, а такође и степеном информисаности о чињеницама од којих се лаж формирала. Лице које је боље информисано о неком догађају има могућност да смисли уверљивију лаж.[182]

Криминалистички посматрано, изношење лажног исказа има велики значај за утврђивање истине. У основи, лажан исказ је бољи него никакав. Са лажним исказом криминалиста (оперативац, судија) налази се на половини пута до утврђивања истине. Лажан исказ се може побијати и представља заобилазни пут за долажење до истине.

2.5.1.2. Облици испољавања и обим саопштене лажи

Лаж окривљеног (осумњиченог) може да буде делимична и потпуна. *Потпуна лаж* се састоји у измишљању и саопштавању непостојећег чињеничног стања. У таквим случајевима цела конструкција окривљеног је лажна. Она се ретко среће и лако се разобличава.

У пракси је много чешћа *делимична лаж* окривљеног (осумњиченог). Делимична лаж се састоји у: испуштању (искључењу појединих елемената догађаја); допуњавању догађаја и факата измишљеним елементима; попуњавању догађаја постојећим елементима, али који не припадају истраживаном чињеничном склопу; замени појединих елемената догађаја измишљеним детаљима; замени појединих елемената реалним детаљима, али који нису постојали у конкретном случају.[183] Лаж се може односити на поједине чињенице или групу (комплекс) околности.

Лаж може бити изнета вербално, писаним текстом (изјавом) и конклудентним радњама (на постављено питање помера се глава у смислу потврде или негирања).

Лаж може бити саопштена сигурно и самоуверено или несигурно и смушено, са богатом симптоматском сликом.[184]

Посебну врсту лажи окривљеног представља *оговор* којим он терети друга, и то невина лица за извршење дела које се њему ставља на терет.

Лукави окривљени не претерују у лажи. Они то чине само тамо где морају; где није могуће проверити истинитост њиховог исказа; или тако да се у случају да буде разоткривена њихова лаж, могу позвати на грешке у опажању и лоше памћење. Кривци понекад само искривљују (сенче) истину у складу са својим интересима. Што је мање одступање у лажи окривљеног од стварног чињеничног стања, теже је утврдити постојање лажи, тј. проценити поузданост исказа.

---

[181] Bahrs, A., *Die Vulgärlüge in der gerichtlichen Praxis*, Berlin, 1977, стр. 27.

[182] Доспулов, *Психология допроса на предварительном следствии*, стр. 33.

[183] Доспулов, *Психология допроса на предварительном следствии*, стр. 33.

[184] Треба разликовати сигурне и несигурне лажљивце. Сигурни осећају и показују испитивачу свежину и одважност, њихови искази су у међусобној сагласности и њихов наступ је реторички самоуверен. Такав тип окривљених има снажну енергију отпора и (делимично) интелигенцију. Несигурни лажљивци се осећају смушено што се и види из њиховог понашања и нагињу претеривањима при излагању. Brack/Thomas, *Kriminaltaktik*, Stuttgart, 1983, стр. 178.

2.5.1.3. Доказна вредност лажног исказа окривљеног

Доношење суда о доказној вредности лажи окривљеног је веома сложено питање у вези са којим у судској пракси постоји велики број предрасуда. Изјаву окривљеног не треба саму по себи и саму за себе вредновати као лажну или истиниту, већ је треба прво упоредити са другим доказима. У криминалистици се истиче да није исправно када се једна изјава окривљеног унапред узима као лаж, пре него што се провери њена истинитост, као што је грешка када изјаву окривљеног која нам се чини веродостојном проглашавамо истинитом. Било је случајева у пракси да се једна изјава окривљеног процени као неверодостојна односно лажна, а тек касније се утврди да је била истинита.[185] Тек када се упоређивањем са другим доказима, утврди неистинитост навода окривљеног потребно је размотрити питање доказне вредности његовог лажног исказа.

Треба имати у виду да изјава окривљеног која не одговара истини не мора да буде истовремено и лаж. Окривљени, баш као и сведок, може бити у заблуди када је реч о истинитости својих навода (погрешно опажање, стање алкохолисаности, афект у коме се налазио).

Највећа предрасуда која се у судској пракси среће у погледу доказне процене лажи окривљеног јесте да се његова лаж изједначава са виношћу и осећајем кривице. Нема веће опасности за настанак судске заблуде него прављење једнакости између лажи окривљеног и његове виности. Ова једнакост не може да важи за апсолутну истину зато што се у судској пракси дешава да се и невино окривљени понекад брани давањем лажног исказа.

Криминалисти који су се бавили овим питањем истичу да доказна вредност лагања окривљеног не сме да се прецењује. Лаж окривљеног није ни у ком случају одлучна индиција за то да се он осећа кривим, односно да је стварни извршилац кривичног дела.[186] Не треба прилазити са слепим поверењем окривљеном који признаје и са слепим неповерењем окривљеном који не признаје. Та два екстрема се у пракси често срећу и садрже снажну психолошку сугестију у погледу доказне снаге исказа окривљеног које се треба ослободити.[187] Лаж је исто толико мало осведочени доказ виности као и признање.[188] Лажни наводи окривљеног дати при саслушању нису, сами по себи и сами за себе, одлучне индиције његове виности. Лаж је често производ страха на основу којег се не може извести закључак да је окривљени извршио кривично дело.[189]

Када се провером са другим доказима утврди да је у конкретном случају окривљени дао лажни исказ, пре него што се донесе суд о његовој доказној вредности, треба утврдити мотиве лагања.[190] Тек на основу процене мотива и утврђивања да ли у конкретном случају постоји или не постоји веза између лажи и виности, може се доносити суд о доказној вредности исказа.

---

[185] У пракси се дешавало да ова грешка услови судску заблуду. Hellwig: *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, стр. 50.

[186] *Мотиви лагања невино окривљених (осумњичених)* могу да буду: невино окривљени понекад сматра да ће лажним исказом лакше и брже доказати своју невиност; у преткривичном поступку невино окривљени олако даје лажан исказ да се не би увукао у кривични поступак и тиме осрамотио; лажним исказом настоји да избави од кривичне одговорности стварног извршиоца кривичног дела; из потребе да се заштити нека приватна компромитујућа тајна која је са кривичним догађајем само у спољњој, просторној, временској или персоналној, али не и кривичноправној релевантној вези.

[187] Исто, стр. 55.

[188] Gössweiner–Saiko, *Vernehmungskunde*, стр. 104.

[189] Водинелић, В., *Доказна вредност порицања у кривичном поступку*, ЈРКК, број 1/1987, стр. 82. Наводи и мишљења других криминалиста и процесуалиста који заступају овај став.

[190] *Најчешћи мотиви за давање лажног исказа исправно окривљеног (осумњиченог) могу бити:* покушај самоодбране; страх од губитка материјалне егзистенције; стид пред ближим или даљим социјалним окружењем; покушај да прикрије саучеснике; уверење да се не може доказати да је он извршилац кривичног дела; настојање да се отежа, заведе или онемогући истрага; испитаник лаже да би испровоци-

Лаж окривљеног сама по себи и сама за себе није ништа друго него оријентационо-елиминациона индиција, дакле у том тренутку без доказне снаге и правне вредности, све док се та лаж не уклопи у систем непосредних и посредних доказа који разоткривају окривљеног као учиниоца. Тек у систему доказа та лаж постаје и сама индиција са правним значењем. Тада се она јавља као индиција психичког деловања кривичног дела на учиниоца.[191]

Наредна предрасуда која се среће када је реч о вредновању лажног исказа окривљеног јесте да ако се окривљени једном ухвати у лажи, након тога му се више ништа не верује. У кривичном поступку не сме да важи пословица која се често среће у народу: "Ономе ко једном слаже не верује се више, па макар и истину говорио."[192] У форензичкој пракси је често схватање које је усадила напуштена старија теорија, да читав исказ губи од вредности, ако се у појединим тачкама показао као лажан и нетачан. То застарело схватање полази од погрешне претпоставке да се поузданост неког исказа може оцењивати само целовито. Међутим, у једној пресуди наводи истог окривљеника могу бити оцењени као лажни, а другима се може поклонити вера.[193]

Последња заблуда која се среће код доказног вредновања лажи окривљеног јесте да је лаж (увек) симптом лошег карактера, да је израз антисоцијалности и искварености и да је због тога треба увек вредновати као отежавајућу околност. Међутим, у криминалистици и форензичкој психологији се истиче да чак и упорно лагање окривљеног није увек производ изразите антисоцијалности и не значи да је у питању окорели криминалац, већ може да буде последица стида због дела или осећаја кривице.[194] Кајање због извршеног дела и немогућност да се због великог осећаја стида преломи преко уста признање дела могу да буду мотиви лагања.[195]

На крају би се могло закључити да установљена лаж окривљеног у кривичном поступку фасцинантно делује јер врши снажан психолошки притисак на суд у погледу бројних предрасуда које се односе на доказно вредновање изговорене лажи. Подлегање овом утиску је веома опасно, јер може да доведе до судске заблуде.

2.5.1.4. Основи психологије лажи

Лаж захтева високу способност самоконтроле (самовладања), имагинације, памћења и комбиновања.[196] Интелектуалне способности лажљивца су у фази припремања и саопштавања лажи под утицајем емоционалних сметњи, страха, узбуђења, напетости и несигурности, неизвесности у погледу доказа којима располаже супротна страна.

Посматрано са психолошке стране, давање лажног исказа је веома сложена и комплексна активност. Лажљивац треба истовремено да обави неколико мисаоних операција. Активира у својој свести истиниту слику догађаја и реши у себи да је сакрије од испитивача. Затим треба да формира у свести (машти) фиктивну (измишљену) слику и да при том оцени да ли је она уверљива. Ове операције се тешко уклапају једна у другу и држе лажљивца у постојаној напетости. Физиолози су утврдили да се слика стварног одвијања догађаја много чвршће укотвљује у свести од лажи. Последњу лажљивац мора да чува у сећању посредством постојане актуелизације. При томе се блеђа лажна представа омета јачим конкурирајућим истинитим одразом. Истовремено

рао испитивача и приморао га да изложи доказе којима располаже; неповерење према лицу које спроводи испитивање.

[191] Водинелић, В., *Доказна вредност порицања у кривичном поступку*, ЈРКК, број 1/1987, стр. 72; Водинелић, В., *Лаж окривљеног као доказ у кривичном поступку*, Правни живот, број 3/1962, стр. 12.

[192] Gössweiner–Saiko, *Vernehmungskunde*, стр. 103.

[193] Водинелић, В., Доказна вредност порицања у кривичном поступку, ЈРКК, број 1/1987, стр. 76.

[194] Geerds, F., *Vernehmungstechnik*, стр. 178.

[195] Hellwig, *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, стр. 54.

[196] Brack/Thomas, *Kriminaltaktik*, 1983, стр. 176–177.

долази до борбе између намере да лаже и природне правдољубивости човека (говорити истину је лакше него саопштавати лаж). У слободном излагању измишљене слике догађаја, испитаник може да дође у ситуацију да помисли како његова лаж (легенда) није довољно убедљива. То додатно повећава код њега сумњу да може да обмане криминалисту. Тешка позиција лажљивца се још више продубљује уколико он сам увиђа противречности у своме исказу и њихову несагласност са другим чињеницама.[197]

Судски психолози истичу да намера да се сакрије информација има снажно мотивационо деловање. Сакривена информација још није ликвидирана информација. У покушају да окривљени потисне у свести неку информацију у психи се појављује жариште напетости (афект). Ослобођење је могуће саопштавањем сакривене чињенице. Ако то није могуће, особа покушава да замени чињеницу која је стварна и постоји у његовој свести са другима које су измишљене. При томе је неопходно да лице постојано настоји да не дође до мешања стварног и замишљеног развоја догађаја. Међутим, све то не снижава, већ напротив, повећава напетост. Ради сакривања околности дела, стварни учинилац може да користи "смисаоне баријере", то јест не прихвата смисао појма који се директно или индиректно налази у вези са сакривеним околностима или ствара блокаду сопствене информације, односно не саопштава ништа што је у директној или индиректној вези са делом. Понекад се смисаона баријера и блокада своје информације примењују истовремено.[198] Све то пружа тактичке могућности за уочавање и разобличавање лажи. На пример, када се од осумњиченог тражи да начини списак својих пријатеља (и пословних сарадника) он ће свесно изоставити (или ће навести на самом крају) имена лица која имају било какве везе са кривичним делом.

Формирање логичне и синхронизоване лажне конструкције није ни мало једноставно и ометано је психолошком напетошћу и страхом који постоји приликом њеног изношења. На другој страни, појава нових околности и реална ситуација саопштавања измишљене легенде додатно отежавају унапред смишљен план. "Кад такав преступник – лажљивац започне говор, он у њему одлази много даље него што је на почетку желео, па се најчешће дешава да износи детаље познате само таквом информативном извору, што се може сврстати у знакове самоодавања. Тако, врло често они нуде свој алиби за критично време иако га још нико не зна, а све је то последица апсолутне неконтроле мишљења услед кулминације напетости која достиже врхунац."[199]

2.5.1.5. Тактичке препоруке саслушања окривљеног који даје лажан исказ

Као што се волови хватају за рогове,
тако се и лажљивац хвата за контрадикције.
(Француска народна пословица)

Са криминалистичког аспекта посматрано, лаж је основ за истраживање дела и упућује на мере које треба даље предузимати. Несумњиво је да се окривљени који лаже може лакше разоткрити него окривљени који само пориче без навођења аргумената. Главни проблем при саслушању окривљеног јесте у спознаји да конкретан исказ представља лаж. Анализа исказа (психолошка и логичка) на којој се темељи процена његове веродостојности, као и уочавање сигнала лагања су овде од помоћи. Контрадикције у које окривљени улази приликом излагања и несагласност његовог исказа (у целини или у деловима) са другим доказима такође указују на могуће постојање лажи. Од велике оријентационо-елиминационе вредности су и његове невербалне реакције приликом исказивања.

Тактика саслушања у таквим случајевима заснива се на: утврђивању постојања лажи, конфронтацији окривљеног са лажним исказом и избору тактичког начина добијања истинитог признања.

---

[197] Ратинов, А. Р., *Судебная психология для следователей*, стр. 208; Смыслов, В. И., *Свидетель в советском уголовном процессе*, стр. 143–144.
[198] Костицкий, *Психологические методы в борьбе с правонарушениями*, стр. 18–19.
[199] Крстић, О., *Откривање лажи, симптоматска слика саговорника*, стр. 95.

Позната је чињеница да једна лаж производи друге лажи[200], зато што лажљивац мора да усклађује одговоре на наредна питања са лажи коју је изговорио као одговор на претходно питање. Лажљивац мора да начини логичну и консеквентну конструкцију која се темељи на његовом неистинитом исказу. Зато се лаж најбоље демаскира опширним и детаљним саслушањем како о главним тако и о споредним, ситуационим, периферним околностима за које лажљивац није могао раније да се припреми. Он мора у таквој ситуацији одмах да смишља одговоре, да размишља о свим консеквенцама и везама са другим околностима. Пошто излаже о догађају који се није стварно десио и у погледу којег нема конкретно сећање, он се налази на муци. Тешко је држати све конце изговорене лажи на коју се морају надовезивати даље лажи како би испитаник остао доследан. Све то условљава упадање у контрадикције, снажну симптоматику и промену ритма приликом пружања одговора зато што лажљивац мора да смишља одговор на постављено питање и размишља који би одговор за њега био најповољнији.

Сви одговори саслушаваног морају се верно записнички обезбедити. Уколико је саслушавани изузетно интелигентан, па још увек не улази у контрадикције или уколико криминалиста процени да није оптималан тренутак за рушење лажне конструкције, прекинуће саслушање и наставиће га тек за неколико дана. Криминалиста треба до наредног саслушања да провери истинитост онога што је окривљени рекао (главних и споредних чињеница) и да прикупи доказе који потврђују или негирају окривљеников исказ. На поновном саслушању се прво проверава ранији исказ окривљеног тако што се пита о истим околностима за које се на прошлом саслушању изјаснио, међутим: а) редослед питања може бити измењен (нпр., цик-цак испитивање или питања се постављају у обрнутом хронолошком редоследу у односу на догађај) или б) питања се формулишу на други начин него при првом саслушању. С обзиром на то да код лажљивца не постоји конкретно сећање на стварни догађај, неминовно ће улазити у контрадикције.[201] Друго, окривљени се суочава са контрадикцијама и недоследностима које постоје како у његовом исказу тако и у односу на друге доказе (друге исказе и стварне доказе).

Пре него што се уђе у ситуацију високоизраженог конфликта који се састоји у предочавању лажи окривљеном и доказивању неодрживости такве одбране, понекад може бити корисно (пре свега, код окривљених који су неискварени и немају криминалну прошлост) да се саслушаваном понуди тзв. *златни мост ка истини*. "Ухватили сте окривљеног у лажи, треба ипак, колико год је могуће дуже, одржати атмосферу у којој ће му се помоћи *да сачува образ*." За окривљеног који даје изјаву може значити понижење да се исправи или призна да је рекао неистину, и то је за њега велика жртва. Помозите му тако што ћете уклонити препреке које онемогућавају исправку изјаве, нпр: "Схватам да човек у узбуђењу врло лако може да каже нешто нетачно. Ако нешто нисте тачно рекли, можете ли то сада исправити?"[202]

Потребно је тачно проценити тренутак када ће се окривљени конфронтирати са изговореном лажи и ући са њим у конфликт. *Једна тактика је пустити га да лаже правећи се да му се верује* (тиме се дају крила његовој лажи, смањују се опрез и самокритичност), а прикупљају додатни докази и бира повољнији тренутак конфронтације. *Друга тактика је одмах реаговати на лаж окривљеног по-*

---

[200] Ратинов истиче да лаж носи ланчани карактер; *Судебная психология для следователей*, стр. 207–208.
[201] Народна пословица поручује да лажљивац мора да има савршено памћење.
[202] Schwindt, F., *Policijsko preslušavanje*, Priručnik, број 1/1991, стр. 29.

стављањем приговора (о тактици постављања приговора већ је било речи). Ова тактика је оправдана само у ситуацији када има довољно доказа. Начелно, окривљеном не треба никада предочити лаж коју је претходног тренутка изговорио, већ га треба пустити да се што више заплете у лажима. При том криминалиста не сме да провоцира лаж. Тренутак конфронтације окривљеног са изговореним (изнетим) лажима је најкритичнија фаза саслушања коју карактерише конфликт великог степена.

Окривљени који лаже често избегава конкретне одговоре. На конкретна питања одговара уопштено, непрецизно, а као оправдање наводи различите аргументе. Због тога таквом саслушаваном питања треба постављати конкретно, јасно, прецизно и тражити такве одговоре. Треба имати у виду да се са грубом лажи може лако изаћи на крај, међутим, много је опаснија искривљена истина.

Криминалиста никад не сме да изгуби нерве због лагања окривљеног. Не сме себи да дозволи да буде испровоциран. Лагање окривљеног (осумњиченог) и провокацију било које врсте, никад не треба да схвати као личну повреду своје сујете. Окривљени има право да се брани онако како сматра да је за њега најбоље а његове реакције су природна последица нагона за самоодржањем.

Често се лажна одбрана окривљеног може разбити тек након вишечасовног саслушања, када наступи нервна напетост код окривљеног, која подрива његову сигурност, када је прикљештен доказима и контрадикцијама, када почиње да увиђа да је једини излаз из тог стања давање неизбежног признања. У криминалистици се указује на један веома значајан моменат саслушавања окривљеног у ситуацији високо израженог конфликта и напетости. "Приликом упорног лагања окривљеног долази до психолошке борбе и повећања напетости код окривљеног. Психолошка борба у личности окривљеног води ка кулминацији коју понекад жели да разреши тако што тражи од испитивача времена да размисли опет о свему. Ову кулминациону тачку не треба испустити и не треба прекинути саслушање. Окривљеном треба даље предочавати доказе и одржавати напетост. Уколико криминалиста прихвати предлог у стању кулминације напетости и прекине саслушање, окривљеном ће се дати времена да се прибере и на наредном саслушању треба започети психолошку борбу од почетка".[203,204]

2.5.2. Невербалне реакције за време саслушања

2.5.2.1. Појам и значај невербалних реакција саговорника

У пракси преткривичног, а посебно кривичног поступка, пажња полицајца (судије) је доминантно усмерана ка вербалном изјашњавању осумњиченог (окривљеног), а у знатној мери су запостављени "говор тела" и паралингвистички сигнали који прате излагање.[205] Криминалисти и судски психолози указују на то да

[203] Порубов, *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, Минск, 1973, стр. 219.

[204] Треба бити веома опрезан при оваквом стању окривљеног, зато што психолошка напетост, може условити механизме регресије, који се манифестују покушајем суицида или агресијом. У таквом психичком стању испитаник може да потражи спас и у симулацији. Због тога га не треба испустити из вида ни за тренутак. Видети и Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 122.

[205] Наводи се америчко истраживање које се бавило успешношћу установљавања лажи у зависности од врсте професије. Истраживањем су обухваћени: службеници форензичког одељења тајне америчке полиције, полиграфисти, судије, полицијски службеници и психијатри. Службеници тајне полиције су у експериментима били најефикаснији при утврђивању лажи посматрањем лица испитиваних особа (од

се много већа пажња мора посветити уочавању невербалних знакова при комуникацији у форензичкој сфери. Потребно је обраћати пажњу на њихово постојање, анализирати их и тумачити њихово значење. Не може се повећати ефикасност у разоткривању лажи, без усмеравања пажње при саслушавању и на невербалне сигнале.[206]

Треба имати у виду да је појам информације при саслушању знатно шири него само испитаниково вербално описивање догађаја. Информацију предаје и спољњи изглед осумњиченог (окривљеног), његово психичко стање, понашање (држање тела, покрети рукама и ногама), мимика, особености његових речи, глас, интонација итд. Комуникација при саслушавању обухвата међусобну предају вербалне и невербалне информације.[207] Саслушање које се темељи на усвајању и анализи само вербалног садржаја у великој мери осиромашује комуникацију и запоставља широко и значајно информационо поље невербалног изражавања.

Под невербалним реакцијама осумњиченог или окривљеног, (невербалним знацима, "говором тела", невербалном комуникацијом, симптоматском сликом)[208] у психологији исказа и криминалистици подразумевају се оне промене невербалног карактера које су присутне у понашању саслушаваног. Оне су резултат многобројних емоционалних преживљавања, а највише страха кроз који пролази окривљени у ситуацији када је суочен са кривичним прогоном и казном. На њихово испољавање утичу тежина кривичног дела, опште карактеристике личности саслушаваног, услови саслушавања и став лица које спроводи саслушање. [209]

Треба посебно напоменути, да у основи обележја говора тела не указују на лаж, већ на психичко стање у моменту саслушања (на пример, страх, нервоза, збуњеност, напетост, концентрација). Та стања су често управо подстакнута лагањем, али могу бити последица сасвим других узрока. Зато поједини судски психолози и криминалисти упозоравају да о овим реакцијама саслушаваног *не треба говорити као о знацима лажи, већ једино о опомињућим симптомима говора тела*.[210]

---

70 до 100% тачних процена). Њихов успех у установљавању лажи објашњава се тиме да су они професионално по правилу упућени да комуницирају лицем у лице са особама за које постоји сумња да лажу и нешто скривају. С обзиром на врсту професије они су више упућени да доносе суд о неискрености на основу невербалних сигнала. За разлику од њих, неуспех судија у откривању лажи (у оквиру спроведеног експеримента) објашњава се тиме да су они више професионално концентрисани на вербално исказивање сведока или окривљеног како би га верно записнички фиксирали, а мање на невербалне сигнале. Један од закључака истраживања јесте да постојећи потенцијали професионалног утврђивања лажи нису довољно искоришћени и да се мора обратити много већа пажња на невербалне сигнале него што је то иначе случај. Професионалци који имају контакте са људима који лажу не користе довољно своје потенцијале и запостављају невербалну комуникацију. Füllgrabe, U., *Vrnehmungstaktik*, Kriminalistik, број 2/1996, стр. 113–114.

[206] Löhner, M., *Komunikationspsychologie in der Einfernahme*, Kriminalistik, број 11/1990, стр. 613; Füllgrabe, U., *Vrnehmungstaktik*, Kriminalistik, број 2/1996, стр. 114; Водинелић, В., Учење о криминалистичким рефлексивним играма у преткривичном и кривичном поступку, 1992 (необјављена монографија), стр. 144; Крстић, О., *Откривање лажи, симптоматска слика саговорника*, Београд, 1995.

[207] О. Крстић, у веома значајној монографији о откривању лажи саговорника на основу симптоматске слике, дели комуникацију, поред поделе на вербалну и невербалну, и на друге врсте. Видети о томе у: *Откривање лажи, симптоматска слика саговорника*, стр. 58–60.

[208] Baron–Byrne–Suls, *Exploring Social Psychology*, Boston, 1988, стр. 29.

[209] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 149.

[210] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band I, стр. 79.

Слика 8. *Говор тела*. Телесни покрети саговорника искреније и богатије одашиљу информације него његове свесно изговорене речи. Према неким истраживањима, говор тела у оквиру комуникације одашиље 55% информација, интонација гласа 38%, а речи тек 7%. Према мишљењу других аутора, покрети руком према лицу, додиривање браде или покривање уста рукама приликом излагања о појединим чињеницама, забацивање леђа позади, окретање тела или ногу ка вратима представљају покушај физичког и симболичког удаљавања од саговорника и могу да указују на то да је саговорник у том моменту слагао. Нервозни покрети рукама, играње сатом, оловком, дугметима, додиривање предмета у моменту излагања представљају одајуће гестове који указују на постојање унутрашњих баријера у односу на идеје или садржаје о којима се говори. Извор: Platt, Richard: *Crime Scene, the ultimate guide to forensic science*, London, 2003.

Међутим, без обзира на то што нема довољно основа за установљавање чврсте и сигурне корелације између лагања и симптоматске слике саслушаваног, њен значај и могућности коришћења при саслушавању су велики и разноврсни.[211]

"Говор тела" може бити корисна допуна вербалног садржаја јер наглашава, мења или побија смисао онога што окривљени говори. Истовремено он може представљати и потпуно самосталан начин саопштавања, који упућује на нешто сасвим друго од онога што је предмет комуникације. С обзиром на то да је мање подложан свесној контроли он омогућава да се сазна много више о карактеристикама личности и психичким збивањима саслушаваног него што је он сам спреман да покаже. Осим тога он служи као драгоцен путоказ за сналажење службеном лицу или судији на подручјима која су му мање позната, односно о којима има мање прибављених информација.[212]

На основу невербалних реакција може се закључивати о: 1) особинама личности саговорника (темпераменту, интелигенцији, неуротичности); 2) психичком стању у коме се налази окривљени у моменту саслушања (емоцијама, сигурности, отворености, присебности и спонтаности или пак страху, збуњености, несигурности); 3) начину реакције на постављено питање, у тренутку расправљања о одређеним спорним питањима или приликом предочавања појединог доказа, тј. уочавају се конфликтне зоне; 4) односу окривљеног према судији (нпр., подозрење, сервилност, отвореност); 5) односу саслушаваног према лицима и стварима о којима се говори (емоционални однос, нпр., мржња, љубав или (не) заинтересо-

[211] Није важно оно што странка каже или не каже, него начин на који то каже или прећути. Свако држање странке може да буде богато значењем, да потврђује смисао њених речи, да их слаби или обеснажује. Миловановић, Р., *Полицијска психологија*, Београд, 1955, стр. 30.

[212] Рот, Н., *Знакови и значења*, Београд, 1982, стр. 87, 131; Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 149; Крстић, О., *Откривање лажи, симптоматска слика саговорника*, стр. 13.

ваност) и 6) току саслушања (да ли је успостављен контакт, да ли је заинтересован саговорник, каква је успешност примењене тактике саслушања)[213].

Уочавање и праћење промена у понашању (окривљеног, сведока) има тактичко значење које се огледа у управљању, руковођењу, усмеравању саслушања. Захваљујући механизму обратне везе, криминалиста може да види резултате свога деловања у тактичкој ситуацији, што се огледа у реакцији саслушаваног на деловање тактичким начинима и информише о евентуалној потреби кориговања понашања судије.

Рефлексивно управљање и процена понашања на основу невербалних реакција није једнострано. И саслушавани (осумњичени, окривљени, сведок) у оквиру својих могућности такође тумачи и процењује са аспекта својих интереса и циљева понашање и психосоматику судије. Зато криминалиста треба да буде оспособљен не само да уочава и правилно тумачи симптоматску слику саговорника (осумњиченог, окривљеног, сведока), већ и да контролише своје невербалне реакције и осећања у току испитивања.

Невербална информација коју саслушавани одашиље при саслушању може се поделити на вољну и невољну. *Вољно одаслата невербална информација* је управо она коју саслушавани жели да дâ службеном лицу (осмех, љубазност, сигурност). Са њом он остварује своје тактичке циљеве. Она по његовој пројекцији треба да одговара циљу који жели да оствари. *Невољна невербална информација* је она коју саслушавани жели да прикрије, али му то не успева потпуно (или уопште). Она представља невољно одашиљање одређених невербалних знакова који су за криминалисту значајни. Посебно је криминалистички интересантна невербална реакција која је невољно послата од окривљеног који лаже. Она тада не покрива потпуно, уопште, или је чак супротна са садржајем датог исказа.

Тумачење невербалних знакова темељи се на следећим принципима: а) све природне реакције говоре о истинитости реченог, све неприродне реакције (посебно оне које су пренаглашане) указују на супротно; б) нехотични гестови указују по правилу на стварно мишљење (односно став) саслушаване особе (јер нису под контролом свести) и в) неприродност у испољавању невербалних симптома може да буде двојака: *Пренаглашено* испољавање невербалног симптома (или осећања) или *закочено (спутано)* његово испољавање (понашање је под неприродно строгом контролом воље)[214].

Треба пажљиво посматрати окривљеног све време саслушања како би се уочиле његове реакције. С тим у вези, потребно је тренирати способност истовременог селективног посматрања појединих невербалних реакција и праћење садржине вербалног изражавања саслушаваног. Међусобна удаљеност између оперативца (судије) и саслушаваног, не би смела да буде већа од једног метра и између њих се не смеју налазити никакве препреке (нпр., столице, столови).

---

[213] У социјалној психологији наводи се шест функција невербалне комуникације: 1) изражавање емоција; 2) изражавање узајамних ставова у комуникационој интеракцији; 3) представљање властитих особина; 4) праћење, подршка и допуна вербалне комуникације; 5) замена за вербалну комуникацију и 6) конвенционално изражавање разних врста социјалне активности. Видети Рот, Н., *Знакови и значења*, стр. 98, 125.

[214] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band I, стр. 82.

Слика 9. *Невербални знаци контроле говора.* На слици су приказани неки од невербалних знакова контроле говора што је један од типичних опомињућих сигнала који указују на неискреност саговорника. *Уочити моменат у току саслушавања када се приказани невербални сигнали испољавају.* Слика А приказује невербални знак контроле говора утризањем за усне. Саслушавани дозвољава да из његових уста изађе само оно што прође цензуру свести. (Потреба за цензуром је толико јака да се зубима и наношењем бола самом себи спречава отварање уста.) Поглед искоса према саговорнику указује на неповерење и лукавост. Слика Б приказује контролу говора стављањем руке преко усана (имају исто значење сви покрети којима се покривају уста). Невербална порука гласи: "Не дозвољавам да речи лако изађу из мојих уста". Уочити испитивачки поглед који у себи садржи дозу непријатељства што се види набирањем обрва, благим затварањем очних капака и померањем главе у страну. Друга рука која је пребачена преко тела симболички представља додатни заштитни омотач наспрам саговорника. (Руком симболички штити слабу тачку, тј. стомак.) На слици В прсти преко усана указују на контролу говора. Лакат ослоњен на бутине указује на потребу додатног ослонца, тј. саговорнику недостаје ослонац у симболичком смислу речи. Укошена рамена која су окренута од саговорника један су од знакова неискрености. Телесна симптоматика на сликама недвосмислено указује на то да је саговорник под стресом.

2.5.2.2. Проблеми откривања лажи на основу невербалних реакција

"Говор тела" саслушаваног указује и на психичка стања која преживљава у току саслушања. Међутим, при интерпретацији спољњих манифестација психичког стања и намера саслушаваног треба бити крајње опрезан. Дијагностиковани немир, знаци нервозе, показују страх особе, али они не могу да буду само доказ о томе да особа која се саслушава лаже, да нешто крије или да је чак извршила кривично дело.

Познато је да емоционално нестабилне особе имају реакције које се често могу погрешно интерпретирати ако нисмо упознати са том особином таквих личности. Узбуђење лако доприноси муцању, измени боје лица, плакању и слично, што се често тумачи као знак кривице, а наведене промене су видљиве и код особа које су стварно невине.[215]

Погрешно је дати суд о лажности или истинитости исказа само на основу спољњих реакција сведока, осумњиченог и окривљеног. Телесни симптоми не смеју се изоловано оцењивати, јер могу имати и друго објашњење. Збуњеност (сметеност) саслушаваног не доказује увек жељу да се сакрије истина или страх пред разобличењем у лажи.

На другој страни постоје криминалци који неће показивати невербалне сигнале узбуђења или непријатности иако у конкретном случају стварно лажу и нешто скривају. Лажљивац често остаје при свом исказу, а онај који говори истину неретко почиње да се збуњује и колеба, смушен је због сумње која постоји против њега.[216]

---

[215] Миловановић, Р., *Полицијска психологија*, стр. 29–30.

[216] Експерименти су обављани са немачким цариницима и утврђено је да поједини кријумчари уопште не показују невербалне сигнале да нешто скривају или да се осећају на било који начин непријатно и зато без проблема пролазе царинску контролу, док грађани који ништа не кријумчаре осећају страх од нео-

Погрешно процењивање и тумачење невербалних реакција могуће је и због унапред створеног става у погледу кривице осумњиченог. "Појава позната међу истраживачима у психологији *Розенталов ефекат* може бити узрок кривог или једностраног тумачења опажених промена на осумњиченој особи. Наиме због општег негативног става према криминалу и криминалцима, водитељ разговора може несвесно селективно запажати само оне симптоме понашања који се слажу са његовим унапред створеним ставом и верзијом, а оне који су супротни једноставно пропушта. Резултат је погрешна процена."[217]

Основне тешкоће на које се наилази при процени и тумачењу невербалних знакова су због нејасноће (неједнаке изражености симптома) и због вишезначности невербалних симптома.

2.5.2.2.1. Нејасност (неједнака израженост симптома)

Израженост телесних симптома у великој мери је условљена темпераментом и способношћу самоконтроле. Постоје лица која веома успешно владају својим понашањем и без тешкоћа прикривају своја унутрашња преживљавања.

Симптоматска слика код криваца из навике, професионалних криваца и психопатских лица (категорија безосећајних психопата) није толико изражајна с обзиром на то да они не осећају грижу савести због извршеног кривичног дела. Код њих се, по правилу, теже може уочити комплекс психичких реакција гриже савести и узбуђења. Неретко их они уопште не доживљавају. Осећаји страха и напетости са својим богатим телесним испољавањима код ових криминалаца су веома прикривени, и то посебно у ситуацијама када су сигурни да против њих не постоје чврсти докази. "Говор тела" ових лица евентуално може да указује на претерану сигурност, испољавање претеране љубазности, услужности, евентуално дрскости, цинизма (нпр., асиметрични осмех) итд. Проблем је у томе што је изражајност ових симптома слабије уочљива.

На другој страни, постоје веома осетљива лица, са веома бурним телесним симптомима својих унутрашњих преживљавања. Због безначајних повода (довољна је само сумња у њихову искреност) ова лица испољавају мноштво симптома страха, несигурности, напетости.[218] Психолошки узроци уочљивих невербалних реакција код невино окривљеног су у *неповољној ситуацији у којој се одвија саслушање* (груб, нетактичан приступ судије); *због разлога који нису повезани са делом*. (Жена је на саслушању показивала велику нервозу и бурну симптоматику. Узрок таквог понашања није био осећај кривице, већ брига о детету које је оставила само код куће.); саслушавани је у *страху да не може доказати своју невиност* (нагон за самоодржањем је угрожен). Проблем је у томе што не постоји директна корелација између ових осећања која се наглашеним симптоматским реакцијама испољавају и лажи или виности.

снованог сумњичења и показују невербалне знаке (страх, дрхтање, промене у говору итд.); Füllgrabe, U., Vrnehmungstaktik, *Kriminalistik*, број 2/1996, стр. 115.

[217] Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 113.

[218] Има људи који су без видних симптома страха и нервозе у стању да безбрижно лажу. Има других људи који истину исказују, али су препуни страха, преплашени су при исказивању. Има трећих људи који су нервозни, јер се прибојавају да ће изаћи нешто за њих мучно на светлост дана, али што није ни у каквој вези са кривичним делом које се истражује. Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band I, стр. 79.

2.5.2.2.2. Вишезначност невербалних симптома

Судски психолози и криминалисти упозоравају да су невербалне реакције вишезначне.[219] Несумњиво је да црвенило, несигурност, замуцкивање, промене у боји гласа, знојење, цупкање ногама, нерационалне радње рукама (лупкање прстима, забадање ноктију у месо шаке итд.) указују на повећано узбуђење саслушаваног, на растућу несигурност, али каква је веза између ових реакција и лагања, односно виности, то је друго питање. Управо због своје вишезначности, невербалне реакције представљају само сигнале упозорења и налажу планирање и проверу различитих верзија.

2.5.2.3. Откривање и коришћење конфликтних зона у исказу применом учења о невербалним реакцијама

Највећи значај посматрања "говора тела" осумњиченог (окривљеног) за време информативног разговора (саслушања) јесте уочавање конфликтних зона у његовом исказу. *Конфликтне зоне* су они делови исказа у погледу којих саслушавани не жели да пружи искрен одговор и нешто покушава да прикрије. Конфликтне зоне указују на питања која треба посебно разјаснити и правац у коме треба да се одвија оперативна делатност (у нешто мањој мери и истражна).

Конфликтне зоне се уочавају на основу промена у симптоматској слици осумњиченог (окривљеног) које се одвијају у току саслушања (приликом расправљања о појединим питањима). Као опоминући сигнали смеју се вредновати само они телесни покрети и паралингвистичи звуци који се испољавају у одређеној ситуацији (пре свега, при постављању критичних питања), а касније се губе.

У вези са овим разматрањима, важно је указати на *Löhner-ovu* поделу невербалних знакова на хабитуелне и актуелне. *Хабитуелни* су карактеристични за конкретну личност и стечени су у оквиру индивидуалног и социјалног развоја (начин седења, покрети руком и телом, принудне радње). *Актуелни* су испровоцирани конкретном ситуацијом. Они су реакција на конкретно саслушање или постављено питање.[220]

Стандардне (хабитуелне) невербалне реакције карактеристичне за конкретну особу треба уочити у контактној фази саслушања, када се разговара о стварима које нису повезане са кривичним делом и које за осумњиченог (окривљеног) нису непријатне. Елиминисањем (битним умањењем) форензичке збуњености постиже се испољавање типичне симптоматске слике саслушаваног. Црвенило може да буде последица високог крвног притиска, тикови главом услед присилне неурозе, замуцкивање као трајни поремећај говора, испољена несигурност као обележје личности. Запажањем ових знака, ствара се услов за уочавање промена у понашању приликом расправљања критичних питања.

Судије праве грешку (сматра се за тешку тактичку, тј. стручну) када се при саслушавању ограничавају само на тему доказивања, због уштеде у времену. Ко при саслушању не пита и о темама које нису у вези са делом, тај не може да установи које су природне (стандардне) невербалне реакције саслушаваног. Пошто су облици реакције при саслушању код људи различити, разговор о питањима која нису конфликтна служи за уочавање типичног понашања. Када се након

---

[219] Hellwig: *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, стр. 55; Walder, H., Aussagepsychologie, *Scweizerische Zeitscrift für Strafrecht*, број 3/1980, стр. 277–290; Водинелић, В., Лаж окривљеног као доказ у кривичном поступку, *Правни живот*, број 3/1962, стр. 11–12.

[220] Löhner, M., Komunikationspsychologie in der Einfernahme, *Kriminalistik*, број 11/1990, стр. 612–613.

тога буде расправљало о критичним питањима, може се направити разлика између природних и неприродних (односно пренаглашених или спутаних) невербалних реакција.[221]

Постављањем критичних питања у погодном моменту, окривљеном се постављају мисаони задаци којима се остварује психолошки ефекат активирања асоцијативних веза. Оне изазивају актуелизовање индиције психичког деловања кривичног дела на учиниоца, што се манифестује појачаним психосоматским реакцијама (нпр., неуротични тикови постају још израженији, иначе несигуран осумњичени постаје још несигурнији).

Промене које су узроковане постављањем појединих питања имају двоструку криминалистичку важност.

Слика 10. *Одашиљање супротних телесних порука* (1). Један од најзначајнијих сигнала лагања представља одашиљање супротних (међусобно контрадикторних) телесних сигнала или постојање супротности између вербалног садржаја и телесног реаговања. Саговорник на слици А показује потпуно смирен израз лица, тело је отворено и окренуто према саговорнику (што је знак искрености), али га одаје грчевито стезање шака. Јасно се види да су му мишићи на рукама у грчу и стању напетости док израз лица показује мирноћу и опуштеност. Положај руку испред тела представља симболичну (и реалну) брану наспрам саговорника (исто значење имају и прекрштене руке). На слици Б види се оштра супротност између наизглед безбрижног смејања саговорника (уочити скретање погледа са саговорника и забацивање рамена позади што су знакови неискрености) и напетог положаја шака при чему се додирују прсти. Положај шака на слици показује да саговорник има осећај (и потребу) да држи под контролом ситуацију и осећа се доминантним у датом тренутку.

Прво, од значаја су за дијагностиковање конфликтних зона. При непостојању приближних знања о сакривеним околностима или ако постоје само недовољни основи сумње у погледу кривице саслушаваног лица, криминалиста може методом проба и грешака да открије конфликтну (трауматизујућу) зону у психи учиниоца која је евентуално повезана са кривичним делом. Невербалне реакције

[221] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band I, стр. 82–83.

омогућавају да се установи на ком месту у току саслушања је окривљени изгубио спокојство, чиме је изазвано његово узнемирење, каква је енергија и воља отпора у датом моменту. Уочавање конфликтних зона има у тим случајевима оријентационо-елиминациони карактер и указује на околности које треба разјаснити, правце оперативне делатности и могућу везу између саслушаваног лица и дела.

Друго, промене у понашању могу се користити за добијање признања. Постављањем критичних питања или представљањем доказа актуелизују се конфликтне зоне и тиме сузбијају психолошки одбрамбени механизми. На тај начин активирају се асоцијативне везе и побуђују жаришта напетости, услед чега долази до промена у реакцијама саслушаваног.[222] Када наступе измене у понашању, треба осумњиченог (окривљеног, саговорника уопште) суочити са њима и на тај начин продубити конфликтну зону. Може му се рећи, на пример: "Да је истина оно што говорите, Ваше тело не би реаговало на начин како то управо чини", па му се укаже на промене које су уочљиве. На пример: "Због чега сте тако поцрвенели када сам Вам предочио овај доказ?", "Шта то ради Ваша нога?" итд. У таквим ситуацијама знак, симптом постаје још израженији (нпр., црвенило) или се збуњеност максимално повећава. Тада му треба мирно саопштити: "Ако сада почнете да говорите истину, Ваше тело (нпр., срце) опет ће нормално функционисати".

На овом месту треба указати на психолошки *феномен закаснеле (задоцнеле) маске*. Професионални кривци, окорели лажљивци, веома успешно контролишу своје реакције. Само уколико је криминалиста веома пажљив, има прилику, да по њиховом лицу (или другим невербалним реакцијама), уочи да нешто прикривају. Наиме, уколико се у току разговора (саслушања) саслушаваном нешто предочи или каже што овај није очекивао, само је прва реакција његовог лица искрена. Она траје веома кратко (може и делић секунде), док саслушавана особа не "намести" (дотера) свој израз лица како би сакрила своју праву реакцију (или осећање) на изненадну информацију.[223] Због тога треба, пре него што се таквом лицу предочи значајан доказ или постави критично питање, претходно посебно концентрисати пажњу на његову прву реакцију. У важнијим случајевима препоручљиво је да се овај део саслушавања (информативног разговора) сними видео камером.

Као резиме излагања о понашању осумњиченог (окривљеног) у конфликтној ситуацији може да послужи упутство које је дао *Füllgrabe*: 1) да се не би превидели сигнали који указују на обмањивање, мора се пажљиво посматрати понашање саслушаване особе, а нарочито треба регистровати изненадне *измене* у гестикулацији, мимици, контакту очију, избору речи, промене у гласу. Те измене се морају посматрати у вези са чињеничним стањем о коме се, у датом моменту, разговара; 2) уколико саслушавана особа не показује никакве знаке узбуђења, а криминалиста има утисак да ипак нешто прикрива, потребно је обратити пажњу на постојање евентуалних знакова претеране љубазности (на пример, асиметрични осмех); 3) судија (оперативац) треба, такође, да покуша да испровоцира (ослободи) емоције саслушаваног како би установио његов однос према делу.[224]

---

[222] Ово се постиже показивањем доказа, фотографског елабората са увиђаја, постављањем критичних питања. Конфликтна зона може се подстакнути само довољно интензивним асоцијативним деловањем како би се савладала смисаона баријера и смањила блокада. Због тога је потребно у припремању саслушања прикупити информације о висини моралних стандарда лица, психичкој стабилности (степену узбудљивости) и типу темперамента. Видети, на пример: Костицкий, *Психологические методы в борьбе с правонарушениями* (позива се на Филимонова), стр. 18–19.

[223] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band I, стр. 87.

[224] Füllgrabe, U., *Vernehmungstaktik*, Kriminalistik, број 2/1996, стр. 116.

2.5.2.4. Невербалне реакције тачно осумњичених (окривљених)

У криминалистици се чине покушаји да се систематизују невербални знаци знаци, који су типични за понашање исправно осумњиченог лица, тј. стварног извршиоца дела. Потребно је посебно нагласити да они имају само оријентациону вредност и да се темеље на дуготрајном практичном искуству криминалиста и у новије време, на психолошким експериментима. Треба имати у виду да се понашање људи, па према томе и понашање исправно осумњичених лица, приликом полицијског или судског саслушања међусобно веома разликује. Због тога та излагања треба прихватити условно, само као информацију која може да послужи као оријентација у практичној криминалистичкој делатности.

Bender/Röder/Nack наводе 10 опомињућих симптома. Међутим, истичу да су у форензичкој пракси само неке од њих и у појединим случајевима могли да утврде. Читалац треба те симптоме да схвати само као упозорење на које чињенице при саслушању треба да обрати пажњу, а не као емпиријски потврђене и доказане критеријуме. Према њиховом мишљењу, треба се усмерити на следећих *10 опомињућих симптома*: 1) знојење (уколико се лице зацрвени и појаве се грашке зноја, то указује на љутњу, сметеност или велику нервозу, знојави длanови указују на унутрашњу напетост); 2) промена боје лица. Изненадно црвенило одаје љутњу, стид или збуњеност, али не нужно и осећај виности. Бледило у лицу одаје страх или шок и често је знак виности; 3) сува уста показују велику нервну напетост и важе као, релативно, поуздан знак лагања. Гутање, квашење усана језиком и жеђ одају сува уста. Многи људи гутају пљувачку пре него што почну да лажу; 4) убрзани пулс. Убрзани рад срца може да буде одајући знак. Понекад је могуће приметити изражено пулсирање вратне артерије; 5) остајање без даха. Овај сигнал се уочава отежаном контролом дисања, и по прекомерно брзом померању Адамове јабучице. Посебно се може запазити код примарних кривача; 6) избегавање контакта очима. Избегавање контакта очима сређе се код јаке збуњености или стида, а не само при лагању; 7) измене гласа. Уколико се глас у току разговора јасно измени, то указује на постојање снажних унутрашњих кочница које су најчешће повезане са страхом. При давању истинитог исказа начин вербалног изражавања је слободнији, течнији, неусиљен а модулација гласа богатија и нормалнија, глас је снажнији и свежији, дисање равномерно. При нетачном исказивању говор је стешњен, висина тона и његова снага су релативно безбојни и пригушени или нешто извештачено повишени; 8) осмех (нервозни осмех, трајан или онај који не одговара погледу), говори о несигурности, збуњености и беспомоћности; препреден осмех се сређе код лукавих (вештих) лажљиваца. Он се појављује као несвесна реакција коју треба тумачити као покушај да се умањи осећај виности који је у вези са предметом. При томе лажљивац нема никакав повод да се смеши који би садржински био везан са изговореним садржајем. Такав осмех прати изговорене речи, без везе са текстом. За криминалисту то треба да буде сигнал са следећим значењем: "Моје речи не треба потпуно озбиљно прихватати"; 9) укоченост. Укочено држање тела или упадљиво укочен израз лица, указује на постојање унутрашње напетости. Ово понашање може да показује да је читава унутрашња енергија напето концентрисана на лаж, што се преноси и на тело и 10) издајнички гестови (покрети рукама којима се додирује глава). Посебно често се сређе дотицање носа и (делимично) покривање уста прстима. Поред тога сређе се: трљање браде, образа, чешкање обрва, додиривање ушне шкољке или пролажење рукама кроз косу. Понекад покрети рукама остављају утисак

као да се њима хоће задржати лаж која излази из уста; покрети тела приликом седења на столици. Треба обратити пажњу на промене које се испољавају приликом седења на столици у току саслушања, које указују на психичке промене саслушаваног; трзаји рукама и њихово стезање указују на унутрашњу напетост. Прекрштене руке могу бити или међусобно прекрштене или су њима обухваћене ноге или неки предмет.

Слика 11. *Одашиљање супротних телесних порука* (2). На слици А показује се један од облика одашиљања супротних телесних порука као значајних опомињућих знакова тела. Израз лица одаје смиреност, док високо прекрштена нога (колено симболички штити абдомен) и руке којима се снажно (нервозно) повлаче потколенице према телу одашиљу међусобно супротне сигнале. На слици Б лице саговорника одашиље приљежан осмех и знаке позитивног односа према саговорнику. Насупрот томе, ноге прекрштене са коленима усмереним у правцу саговорника и руке којима се обухватају колена одашиљу супротне поруке (праве одбрамбену брану према саговорнику). Према мишљењу стручњака прекрштене ноге са коленима према саговорнику или испружене ноге у његовом правцу представљају одбрамбену позу и опомињући су симптоми неискрености. На слици В указује се на појачан стрес који се покушава прикрити. Глава окренута од саговорника и мало спуштена према телу је опомињући сигнал. Високо подигнуто колено симболички штити абдомен као и рука преко стомака. Друга рука којом се саговорник нервозно игра чарапом сигуран је знак напетости. По правилу лагање и напетост иду заједно.

Уколико је при том и поглед укочен, то указује на велику унутрашњу напетост; трљање руку, чупање прстију, лупкање прстима указују на нервозу саслушаваног[225].

Füllgrabe указује на то да су експериментално утврђени следећи невербални сигнали код лица која дају лажан исказ: мање правих осмеха; више маскирања правих осећања осмехом (неискреним, асиметричним); нешто повишенији глас него обично; мање илустровање (подржавање) реченог гестикулацијом. У овом истраживању посебно се инсистира на томе да је лагање саслушаваног било пропраћено са мање израженом гестикулацијом него када говоре истину. Међутим, смањена гестикулација, која би пратила изговорени садржај, запажена је код највећег броја саслушаваних, али не код свих. *Füllgrabe* упозорава да није само сигнал виности показивање узбуђења, страха и анксиозности, већ да се у пракси среће као сигнал неискрености и претерана љубазност и наклоност. У таквим ситуацијама, како посебно наглашавају поједини психолози и криминалисти, исправно окривљеног одаје *асиметрични осмех* (један угао усана је више подигнут)[226]. У српском језику се ова симптоматска реакција назива и "кисео осмех".

[225] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht,* Band I, стр. 79–82.
[226] Füllgrabe, U., Vernehmungstaktik, *Kriminalistik*, број 2/1996, стр. 115–116.

Лаж окривљеног може се приметити ако излаже као да је напамет научио свој исказ[227], ако излаже безосећајно, односно декламује тако да се не добија утисак да је оно о чему прича доживљено или ако између различитих чињеница о којима излаже не постоји никаква логичка веза. Понекад се код окривљеног може запазити осмех приликом давања објашњења зато што ни он не верује у оно што говори.[228] Код окривљеног који лаже може се приметити како приликом изговарања лажи крадомице посматра криминалисту како би видео какав ефекат оне на њега остављају.[229] Осумњичени који лаже на конкретно питање често одговара уопштено. Питање: "Где сте били синоћ увече". Одговор: "Увече обично гледам телевизију".

Треба обратити пажњу не на појединачне сигнале као изоловане елементе, него на кластере, на групе повезаних сигнала у вези са реакцијом на постављено питање.

Покушај свесне контроле својих невербалних реакција условљава додатну напетост, тако да се контрола једних сегмената празни кроз неке друге који су мање подложни цензури свести. Напетост и несигурност која се прикрива сигурним и смиреним говором, празни се радом руку, прстију или нервозним лупкањем ногама.

2.5.2.5. Невербалне реакције погрешно осумњичених

У криминалистици и судској психологији покушавају се одредити оптимални начини поступања полицајца/судије приликом прибављања исказа од осумњиченог (окривљеног) како би се умањили ефекти вишезначног испољавања симптоматске слике. Поставља се питање како треба криминалиста да се понаша да би, на једној страни, умањио страх невино осумњиченог, а на другој, повећао несигурност и симптоматске реакције стварног извршиоца.

Проблем је у вишезначности невербалних сигнала. Испољени невербални сигнали могу да представљају: а) сигнал виности и неискрености; и б) страх од неоснованог окривљења који се манифестује невербалним реакцијама. Дошло се до закључка да се ови други знаци могу умањити ако криминалиста од почетка прибављања исказа ствара мирну атмосферу, пуну међусобног поверења којом ће показати саслушаваном да ће се сва његова права максимално заштитити.

Füllgrabe назива следеће понашање криминалисте *"магичном формулом" саслушања:* "Направите при саслушању атмосферу поверења са саслушаваним и при том нагласите своју способност да лаж сигурно разоткривате. Тиме ће се невино окривљени (осумњичени) умирити. Увидеће да има добре шансе да своју невиност докаже. Осумњиченом (окривљеном) треба изричито указати на то да само може да добије уколико буде сарађивао са судијом (полицајцем). Исправно окривљени ће се наћи у уверењу да неће лако обманути криминалисту. Овим ће се страх од откривања код стварног кривца појачати (што ће се одразити на симптоматској слици), док ће код невино окривљеног (осумњиченог) доћи до опадања страха и смиривања".[230] *Walder* такође указује на то да окривљеном (осумњиченом) на почетку саслушања треба јасно саопштити: "Уколико Ви нисте извршили

---

[227] Код саслушаваног који лаже не постоји усклађеност између речи, мимике, пантомимике, гласа и гестикулације. Ту симптоматска слика није природни додатак изговореној речи (Lambert). Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма у преткривичном и кривичном поступку*, стр. 148.

[228] Brodag, *Kriminalistik*, Stuttgart, 1995, стр. 134.

[229] Geerds, F., *Vernehmungstechnik*, стр. 179; Порубов, *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, Минск, 1973, стр. 216.

[230] Füllgrabe, Vrnehmungstaktik, *Kriminalistik*, број 2/1996, стр. 117.

кривично дело које Вам се ставља на терет, тада Вам се ништа неће десити; али уколико сте Ви стварни извршилац кривичног дела, ми ћемо то сигурно утврдити." Први део реченице упућен је невином осумњиченом (окривљеном) како би се код њега умањио страх. Други део реченице односи се на стварног извршиоца кривичног дела, како би се на тај начин повећао његов страх од откривања и казне.[231]

Друго важно питање у вези са којим криминалистика и судска психологија покушавају да пруже оријентире јесте: како на основу понашања препознати невино окривљено лице? По којим симптомима разликовати, приликом прибављања исказа, понашање невино окривљеног лица од стварног извршиоца кривичног дела?

Разликовање виног од невиног окривљеног од пресудне је важности и оно се остварује не само по психофизиолошким реакцијама, већ и по сложенијим формама понашања. Луваж указује на следеће околности: 1) *Реакција на директно окривљење*. Невини одговара одмах порицањем. Вини се понаша уздржано и чека како би криминалиста изложио све доказе којима располаже. 2) *Потенцирање на својој невиности*. Невини настоји да докаже своју недужност активно, стално улазећи у разјашњавање појединих питања и околности дела, позивајући се на чињенице, сведоке итд. Стварни извршилац је приликом саслушања пре свега пасиван и ограничава се, по правилу, на просто негирање без подробних објашњења, а при том одговара кратко, нетачно, опрезно. 3) *Поновно враћање на поједине тачке оптужбе*. Невини се стално враћа на поједине тачке оптужбе, оповргава најважније околности. Стварни извршилац при саслушању избегава да се враћа на критична питања. При постављању директног питања (уколико је оно за њега незгодно) настоји да одложи одговоре за крај, знајући да дискусија о њима може условити разјашњавање још непријатнијих детаља и отежати његов положај. 4) *Указивање на везу између кривичног дела и досадашњег понашања окривљеног*. Невино окривљени доказује да кривично дело није у сагласности са његовим досадашњим начином живота, васпитањем, карактером, темпераментом, положајем у друштву. Стварни извршилац се ретко позива на те аргументе. 5) *Страх од срамоте*. Невини најснажније преживљава последице окривљења с аспекта моралног положаја у друштву. Њега брине мишљење претпостављених, другова, положај породице. Исправно осумњиченог (окривљеног) брине пре свега одговорност за дело.[232]

Росо истиче да невино окривљени на почетку разговора (саслушања) не држи под контролом своје понашање, емотивно је јако ангажован, што резултира различитим физиолошким променама: знојење, црвенило, убрзано дисање, немир, гестикулација итд. Такво понашање код невиног јавља се у почетку разговора, а код учиниоца у каснијим фазама разговора. Интересантно је да је алиби кривца често наизглед потпунији и тачнији од оног који даје невина особа. Невин човек не обраћа много пажње на ситне околности из свакодневног живота. На "изненадни напад" којим му се директно импутира извршење кривичног дела, невина особа реагује непосредно и спонтано, док кривац чека да водитељ разговора "испуца сву муницију". Важан је утисак о понашању саговорника након обављеног разговора. Код невине особе приметићемо велико олакшање а често и

[231] Walder, H., Aussagepsychologie, Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht, број 3/1980, стр. 290.
[232] Цитирано према: Ратинов, *Судебная психология для следователей*, стр. 215.

бригу како да оправда изостанак са радног места, љутњу што је изгубио дневницу итд. По правилу, код кривца овакву забринутост не налазимо.[233]

На крају указујемо на једно специфично испољавање невербалних реакција које може бити од користи у пракси. Уколико се садржај једног излагања прво испољи у мимици или гестикулацији, а тек затим бива праћен адекватним вербалним исказивањем, тада је то критеријум искрено датог исказа који је уследио. Ако се особа теже вербално изражава, служи се радо говором тела. Уколико вербалном исказу претходи, са њим адекватно невербално испољавање онога што се касније каже, то представља критеријум искрености. Овај феномен не среће се код лица која дају лажан исказ.[234]

Посебно је важно нагласити да претходна излагања криминалиста и судских психолога не треба апсолутизовати, треба их користити као оријентацију и никад не изгубити из вида индивидуалне различитости људског понашања.

2.5.2.6. О доказној вредности невербалног понашања

Вредност "говора тела" је искључиво оријентационо-елиминациона. Промене у понашању саслушаваног налажу планирање верзија које се затим проверавају оперативним и судским радњама. На основу невербалних реакција могуће је установити конфликтне зоне у исказу саслушаваног, што олакшава оријентацију судије (полицајца) у правцу у коме треба даље да прикупља доказе. Невербалне реакције показују судији да ли је одабрао правилну тактику саслушања, шта треба у њеној примени појачати, а шта мењати.

Ратинов разликује доказно и тактичко значење понашања окривљеног при саслушању. Испољавању невербалних реакција при давању исказа треба придавати искључиво тактичко, а не доказно значење.[235] Водинелић се сликовито изразио да "говор тела" осумњиченог (окривљеног) има за криминалисту сличну функцију као "пипање зуба", које врши зубар да би открио болестан зуб.[236]

Према томе, погрешно је дати суд о лажности или истинитости исказа *само* на основу спољних реакција сведока, осумњиченог, окривљеног, саговорника у свакодневном животу. Невербалне реакције не могу имати карактер доказа на основу којег ће се доносити оцена о кривици саговорника, али у сваком случају могу да буду значајна оријентација у даљем трагању за истином.

2.5.2.7. Тренинг за развијање способности процене лажи на основу невербалног понашања

У свакодневном животу треба обраћати пажњу на невербалне знакове при комуникацији са људима. Најчешће се концентришемо на садржину изговорених речи, а запостављамо ове знаке, чиме се знатно сужава обим информација које се могу обухватити пажњом и анализом. Најбољи тренинг за уочавање и процену невербалних знакова при комуникацији је, управо, свакодневно обраћање пажње на њих и размишљање о њиховим могућим значењима.

Важно је и самопосматрање, односно анализа сопственог психосоматског стања и емоција у разним животним ситуацијама у којима се налазимо. Обраћањем пажње на сопствене психосоматске реакције у разним животним (екстремним и свакодневним) ситуацијама, на једној страни упознајемо себе и своје типичне реакције (што самим тим ствара основу и за покушај делимичног овладавања њима), а на другој страни, омогућава нам да лакше протумачимо "говор тела" који запажамо на другим особама, уколико је то већ обухваћена властитим искуством.

---

[233] Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 114.
[234] Brack/Thomas, *Kriminaltaktik*, 1983, стр. 87.
[235] Ратинов, *Судебная психология*, стр. 212.
[236] Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма у преткривичном и кривичном поступку*, стр. 144.

Да би се постао успешан у уочавању и разоткривању лажи неопходно је спроводити вежбе у свакодневном животу. Најбоље се може научити разликовање невербалних знакова истине и лажи играњем улога. а) Једна особа треба да исприча истинит и неистинит (лажан) догађај из свога живота. Друга особа која представља криминалисту треба пажљиво да прати садржај изговореног и невербалне реакције које прате излагање. Након слободног излагања "саслушаване" особе, "криминалиста" поставља питања како би утврдио да ли је реч о стварном или измишљеном излагању. Потом се упоређују и анализирају невербални знаци који су пратили излагање стварно доживљеног и измишљеног доживљаја. б) Треба изабрати теме према којима "саслушавана" особа има изражен лични (емотивни) однос. Теме о којима саслушавана особа треба истинито да исказује и да лаже могу да буду, на пример: мој највећи пословни успех; мој највећи пословни неуспех; мој најнепријатнији тренутак у животу; јуче ми се десило нешто ружно/лепо. Да би анализа била квалитетнија, било би добро да се вежбе сниме камером.[237] Овај тренинг сигурно би повећао способност анализе невербалних реакција и установљавања лажи, на пример у: истражном одељењу суда, полицијском одсеку, полицијској школи, на правном факултету. Ова вежба развија способност за истовремено слушање и анализирање понашања саговорника.

Тренинг у уочавању и покушају разумевања невербалних знакова на себи и другима, омогућава обогаћивање властитог животног искуства и формирање резонантности за ове веома битне елементе који сачињавају и прате сваку и свакодневну интерперсоналну комуникацију.

2.5.3. Ћутање окривљеног (осумњиченог)

Постоје две могуће стратегије одбране окривљеног: прва је активно излагање, упуштање у испитивање, а друга – порицање или ћутање без упуштања у логички и психолошки двобој. С аспекта интереса кривца који жели да прикрије дело, друга тактика је логички посматрано перспективнија. Међутим, она се у пракси ретко среће и окривљени пре или касније даје исказ (лажан или истинит).

Невино окривљени се по правилу не брани ћутањем, јер је за њега права одбрана упуштање у анализу доказа и њихово оповргавање. Стварни извршилац који не жели да призна кривично дело, настоји у складу с тим, да се понаша као невино лице, па према томе нужно мора да се брани активно. Слично, као што огромна већина извршилаца не одбија полиграфско тестирање, мада зна да тиме може бити откривена њихова лаж (зато што морају да симулирају невина лица која прихватају ову врсту испитивања), и највећи проценат окривљених не опредељује се за ћутање као перспективан начин одбране.

Мора се оштро разликовати генерално и делимично ћутање осумњиченог (окривљеног). У случају повременог ћутања, владајуће учење сматра да ускраћивање исказа на поједина питања подлеже слободној судској оцени те може бити третирано као индиција кривње. Такво понашање окривљеног може, у склопу осталих индиција (и непосредних доказа) да служи против њега.[238]

Криминалистички и психолошки гледано, много је већа енигма генерално ћутање осумњиченог (окривљеног). Уколико одбија да успостави контакт, пружи исказ и одговара на постављена питања, вештина криминалисте се огледа у томе да таквог осумњиченог (окривљеног) наведе на давање исказа.

Да би се осумњичени "увукао" у разговор, а затим подстакао на давање исказа, веома је важна контактна фаза саслушања. Груб, набусит приступ и поврх тога у присуству других лица, може осетљиво лице (и стварног извршиоца и невиног) да блокира и доведе до одбијања успостављања контакта. Уколико конкретни осумњичени (окривљени) одбија да пружи било какав исказ и брани се ћутањем, треба анализирати понашање и приступ претходног криминалисте. За-

---

[237] Füllgrabe, U., Vernehmungstaktik, *Kriminalistik*, број 2/1996, стр. 117.

[238] Водинелић, В., Доказна вредност порицања у кривичном поступку, *ЈРКК*, број 1/1987, стр. 66.

тим уочити његове грешке и уложити напор да се схвате мотиви понашања саслушаваног, али и његова личност.

Након тога треба обавезно изменити криминалисту. Друго службено лице треба да буде само са осумњиченим, односно окривљеним (осумњичени осећа нелагоду када треба да разговара о поверљивим стварима пред већим бројем лица) и посебно треба да посвети пажњу контактној фази саслушања и успостављању људског односа. У контактној фази саслушања треба да поставља питања о темама према којима саслушавани има позитивне емоције или пак о проблемима због којих одбија сарадњу. На овај начин треба да покуша да га "увуче" у разговор и давање исказа. Судија (полицајац) треба да се труди да успостави поверење са осумњиченим (окривљеним) који не жели да дâ исказ.

Изузетно би, можда, била ефикасна и провокација, којом би се осумњиченом пребацило извршење неког тежег кривичног дела за које се зна да га није извршио и на тај начин се довео у позицију да се брани и почне да исказује.

Окривљеном (осумњиченом) који се брани ћутањем треба јасно предочити да уколико је невин, такво понашање није у његовом интересу јер може се догодити да због тога не буду утврђени докази који му иду у прилог.

Треба имати у виду да генерално ћутање може проистећи из мазохистичких склоности, неурозе или душевне болести, тако да ако се не успостави контакт са окривљеним (осумњиченим) треба наложити психијатријско вештачење.

2.5.4. Порицање окривљеног (осумњиченог)

Порицање је самоодбрамбено понашање окривљеног којим он негира наводе оптужбе. Представља вид законом загарантованог права на одбрану окривљеног (осумњиченог) и због тога га треба увек најозбиљније узети у разматрање и детаљно проверити.

Порицање у преткривичном и кривичном поступку се може поделити на: аргументовано и неаргументовано порицање; на потпуно порицање и делимично порицање; на сигурно (упорно, доследно) и несигурно (недоследно) порицање.

Аргументовано порицање има велику вредност с обзиром на то да окривљени излаже чињенице и противуаргументе којима обара или доводи под сумњу оптужбу. Окривљени наводи алиби позивајући се на сведоке, износи чињенице, предлаже извођење доказа или вештачења, пориче да је извршио кривично дело и наводи верзије којима објашњава његов настанак, позива се на свој прећашњи живот или друштвени положај, негира поседовање мотива за извршење конкретног кривичног дела итд. Аргументовано порицање представља законито средство одбране окривљеног. Треба детаљно проверити све чињенице и противаргументе које износи окривљени (осумњичени). Провером аргументованог порицања могу се: на једној страни, установити слабости у наводима оптужбе чиме се појачава верзија о невиности окривљеног, а на другој страни, долази се до нових доказа којима се обарају аргументи окривљеног и појављују контрадикције у његовој одбрани које се у доказном поступку покушавају отклонити. Водинелић је са правом упозоравао да треба увек проверити одбрану окривљеног и аргументе које наводи па макар они изгледали невероватни и апсурдни. Уколико се не би тако поступало, могла би се проузроковати судска заблуда.[239] Нема бољег и вреднијег

[239] Водинелић, В., Доказна вредност порицања у кривичном поступку, *ЈРКК*, број 1/1987, стр. 77.

одбрамбеног исказа окривљеног него што је аргументовано порицање. Оно представља индицију невиности, налаже детаљну проверу и доказивање заснованости одбране окривљеног. Водинелић је истицао да порицање, чији садржај није доказан, има велику практичну вредност, захваљујући претпоставци невиности. Судско веће сме аргументовано порицање сматрати оповргнутим само и тек онда ако га побију другим доказима. У супротном, порицање, захваљујући принципу *in dubio pro reo*, има исте процесне последице као да је утврђена тачност порицања.[240]

Под неаргументованим порицањем подразумева се просто негирање извршења кривичног дела без навођења чињеница и доказа којима би се његова одбрана поткрепила. Када окривљени пориче дело или поједине околности дела, од њега треба тражити да саопшти конкретне чињенице или сведоке са којима би се његова одбрана могла проверити. Уколико окривљени то не жели или то није у стању, таквим начином одбране не доказује тезу коју заступа. Неаргументовано порицање представља индицију виности и најчешће се среће код стварног извршиоца кривичног дела. Међутим, проблем је у томе што неаргументовано порицање не може да се сматра директним (непосредним) доказом виности с обзиром на то да је могуће да се и невино окривљени који је неинтелигентан, смушен или уколико не жели да изнесе аргументе своје одбране, како би прикрио неку личну тајну, брани на тај начин. Окривљеном треба јасно предочити да уколико је невин, таквим понашањем може себи да нанесе велику штету.

Потпуно порицање представља генерално негирање навода оптужбе. Оно може бити аргументовано и неаргументовано.[241]

Делимично порицање представља негирање само неких навода оптужбе, а други делови оптужбе се изричито прихватају или окривљени у погледу њих одбија да пружи исказ. Овај вид порицања представља посредно признање кривичног дела. Уколико окривљени схвата да с обзиром на снагу доказне грађе нема шансе да порекне кривично дело у целини, онда он неретко пориче посебно компромитујуће околности које би могле да утичу на одређење врсте кривичног дела или на тежу квалификацију или да се вреднују као отежавајуће околности приликом изрицања санкције.

Порицање окривљеног може бити сигурно (упорно, доследно) или несигурно (недоследно). *Упорно порицање* треба увек озбиљно схватити и детаљно га проверити. Ако окривљени износи неке аргументе, могуће верзије и упорно инсистира на њима, треба обавезно проверити њихову заснованост, у противном могло би доћи и до судске заблуде.

Међутим, постоје окривљени који упорно поричу извршење дела, мада сви докази и накнадне провере указују на то да је њихова одбрана неоснована и лажна. Упорно порицање, упркос објективној разоткривености, у овим случајевима се јавља као примитивна одбрамбена тактика мање интелигентних људи, који мисле да се морају придржавати онога што су тврдили први пут.[242] Упорно лагање и порицање дела није само карактеристика окорелих криминалаца, већ се среће и код примарних криваца који су у основи часни са израженим осећајем стида због извршеног дела. Они често не могу да скупе снагу и признају извр-

[240] *Ibid*., стр. 84.
[241] О генералном и делимичном порицању видети и Walder, H., *Die Vernehmung des Beschuldigten*, стр. 135–141.
[242] Водинелић, В., Доказна вредност порицања у кривичном поступку, *ЈРКК*, број 1/1987, стр. 76.

ње. Не окорелост, већ стид, затвара њихова уста и онемогућава признање у тактички изгубљеној ситуацији.[243]

Несигурно и недоследно порицање најчешће се среће код стварних криваца и такав вид понашања представља испољавање индиције лошег правдања.

2.5.5. Признање окривљеног

2.5.5.1. Појам признања

Под признањем се подразумева изјава којом окривљени терети себе за извршење кривичног дела, односно делимично или потпуно прихвата наводе оптужбе којима се означава као учинилац. Признање је један од најспорнијих доказа у кривичном поступку према коме у судској пракси и науци постоји доста предрасуда и екстремних тумачења. На једној страни, признање се некада прецењивало, сматрало се идеалним доказом, краљицом доказа (*regina probationum*) и сви напори су били усмерени ка његовом добијању што се сматрало циљем доказивања. На другој страни, услед судских заблуда које су условљене неистинитим признањима, оно се потпуно омаловажавало. Као и обично, истина је негде на средини.

Признање делује на суд изразито сугестивно. Судија понекад бива фасциниран признањем и запоставља његово проверавање и прикупљање других доказа. Оваквим поступањем се прави груба тактичка грешка јер се судска одлука темељи само на "голом" признању које није поткрепљено доказима, а запоставља се прикупљање других доказа који би се обезбедили да признања није било. Након повлачења признања, најчешће више није могуће прикупити друге доказе и мора се применити *in dubio pro reo*.

Повремено се у судској пракси срећу и лажна признања којима окривљени остварује своје рационалне и ирационалне циљеве, тако да се некритичким прихватањем таквог исказа долази до тешких судских заблуда.

Признање се не може одбацити као доказ у кривичном поступку. Уколико је окривљени извршилац, он најбоље познаје чињенице кривичног дела, мотиве извршења и читав низ околности које су потребне за правилно утврђивање чињеничног стања и одмеравање санкције. Признању не треба тежити по сваку цену већ га треба схватати као пожељан резултат испитивања. Тежиште испитивања (и истраге у целини) треба да буде на прикупљању доказа, а не добијању "голог признања". Признање треба третирати као сваки други доказ у кривичном поступку. Његову вредност не треба прецењивати ни потцењивати.

Суштина признања је откривање тајне, тј. оних чињеница у вези са кривичним делом које нису биле познате оном коме су саопштене.

Како би се умањило сугестивно, демотивишуће, штетно дејство признања, криминалисти препоручују да се настоји, што је могуће више, да се апстрахује признање и поступа као да оно не постоји, као да се мора истраживати без његовог постојања.[244]

Добијањем признања у кривичном поступку, поступак доказивања и прикупљања доказа се не завршава, већ једино доспева у нову фазу.[245] Признање пружа

---

[243] Hellwig, *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, стр. 54.

[244] Roso, З., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 151; Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма у преткривичном и кривичном поступку*, стр. 174.

[245] Gross–Geerds, *Handbuch der Kriminalistik*, стр. 154.

нов подстицај у доказивању кривичног дела. На основу садржаја признања прикупљају се даље други докази којима се проверавају његова заснованост и истинитост.

Врсте признања. – Према обиму саопштених чињеница признање се може поделити на *потпуно* и *делимично*. Веома ретко окривљени одмах даје потпуно признање, чешће износи делимично признање којим признаје само поједине чињенице, покушавајући да у повољнијем светлу прикаже своје понашање. Оно представља само почетак у давању потпуног признања. Тактички је лакше да се приликом саслушања окривљеног прибави прво делимично признање.

Када је реч о тачности саопштеног признања, оно се може поделити на *истинито* и *неистинито*. Неистинито признање се може поделити на лажно и несвесно неистинито (окривљени је у заблуди мислећи да је стварни учинилац кривичног дела зато што је у време извршења дела био, нпр., у стању алкохолисаности).

С обзиром на начин добијања признања, оно се може поделити на *добровољно* (својевољно) и *изнуђено признање*. Изнуђено признање је постигнуто применом силе, психолошким притиском, обманом, давањем средстава која утичу на вољу. Изнуђивање признања представља недозвољено прибављање доказа.

С процесног и криминалистичко-тактичког гледишта признање може бити: *судско* и *вансудско*. Судско признање је оно које је учинилац дао јавном тужиоцу, судији или на главном претресу. Вансудско је свако оно које је учинилац дао пред било којом трећом особом. Признање дато пред полицијом у преткривичном поступку (без присуства адвоката) представља вансудско признање и нема доказну вредност. Међутим, оно је значајно зато што се помоћу њега може доћи до материјалних доказа и потенцијалних сведока.

2.5.5.2. Психолошки узроци истинитог признања

Код окривљеног се запажа постојање потребе за признањем и оправдањем. Окривљени као социјално биће има неодољиву потребу да се оправда. Потреба за правдањем окренута је према споља и огледа се у оправдању свога понашања пред тужиоцем и пред друштвом, тј. социјалним окружењем. Потреба за оправдањем окренута је и према унутра и састоји се у потреби за самооправдањем пред самим собом и својом савешћу. Код окривљеног се испољава потреба за признањем кривичног дела и за потискивањем осећаја кривице, тј. оправдањем и самооправдањем. Мада су ови психолошки процеси на први поглед противречни и воде супротном резултату, они су међусобно тесно повезани. Окривљени само признањем постиже потпуно самопречишћење и олакшање осећаја кривице.[246]

Признање кривичног дела је сложен психодинамички феномен. Признањем окривљени напушта своју одбрамбену доминанту. С аспекта учиниочеве тактике оно (по правилу) значи предавање, признавање пораза; са моралне тачке гледишта покушај успостављања поновног моста са друштвом кроз морално очишћење; са психолошке тачке гледишта условљава смањивање психичке напетости и психичко смиривање. Криминалисти и судски психолози истичу да чување криминалне тајне и чињеница које су морално неповољне по окривљеног доводи до стања изузетно велике психичке напетости. Услед психичке напетости код окривљеног се јавља потреба за растерећењем, што се постиже признањем.

---

[246] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, стр. 113.

Овај механизам је посебно карактеристичан за примарне кривце који су извршили насилничко кривично дело. Код њих услед осећаја кривице постоји велики унутрашњи притисак. Психолошки притисак изазива потребу за признањем дела како би умањили неподношљиву унутрашњу напетост. Напетост код ових учинилаца може трајати годинама. Признање се јавља као процес испаштања и жеље за казном и узрокује губитак страха од друштвеног неодобравања, одмазде и санкције.[247]

Може се говорити о факторима који спречавају признање и о факторима који олакшавају признање. *Фактори који утичу на спречавање признања* могу се поделити на *емотивне* (унутрашња несигурност, интелектуална тромост и затвореност, страх од казне и последица, освета и презир саучесника, стид због извршеног дела, неповерење према испитивачу, нагон за самоодржањем повећава енергију отпора) и *рационалне факторе* (процена да докази који терете нису довољно снажни да би се донела осуђујућа пресуда). *Фактори који доприносе признању* деле се на патолошке, емоционалне и рационалне. Као *патолошки узроци* који доводе до признања (по правилу лажних) наводе се психозе и психопатије, депресивна стања која условљавају жељу за самоуништењем, хистерије, разне токсикоманије (стање алкохолисаности, деловање наркотика). У *емоционалне* факторе који подстичу (истинито) признање уврштују се психолошки притисак, грижа савести. Лажно признање побуђује жеља за важењем, реномирањем, тежњу ка сензационализму. У *рационалне разлоге* који условљавају признање треба навести увиђање окривљеног да је бесмислено даље да лаже пошто су докази који постоје против њега квалитетни, убедљиви. Услед тога више нема снаге да даље пориче извршење дела, с обзиром на то да му је понестало енергије отпора. Окривљени покушава да признањем побољша свој положај у поступку пошто очекује да ће се признање вредновати као олакшавајућа околност.[248]

2.5.5.3. Мотиви признања

При саслушавању окривљеног, криминалиста мора да утврди, оцени и провери две врсте мотива: 1) мотиве извршења кривичног дела и 2) мотиве који условљавају начин понашања окривљеног у кривичном поступку (мотиве изабране тактике одбране). У ову другу групу улазе мотиви ћутања окривљеног (потпуног или делимичног), мотиви признања (истинитог и лажног) и мотиви порицања. Прва група мотива настаје пре извршења кривичног дела и због тога је од кривичноправног значаја. Друга група мотива настаје у току кривичног поступка условљавајући тактику одбране окривљеног и она улази у групу мотива који се одређују као *мотиви заштите*. Кривичноправни значај ових мотива је ограничен. Они се могу евентуално вредновати у поступку изрицања санкција као олакшавајуће околности (понашање након извршеног кривичног дела). Главни значај ових мотива је криминалистички и кривичнопроцесни пошто од њих зависи примена тактике испитивања окривљеног и предузимање одређених кривичнопроцесних мера (на пример, факултативни притвор уколико постоји бојазан да ће окривљени уништити трагове итд.).

За процену истинитости и оцену доказне вредности признања од великог је значаја упознавање мотива због којих је окривљени признао. У криминалистици се наглашава да је немогуће адекватно вредновати признања без утврђивања мотива који су учиниоца покретали на његово давање.[249]

---

[247] Döhring, E., *Die Erforshung des Sachverhalts im Prozess*, стр. 195; Ратинов, *Судебная психология*, стр. 196–197; Дулов, *Судебная психология*, стр. 141; Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 516; Ђошић, *Криминалистичка тактика*, стр. 266–267.

[248] Busam, G., Das *Geständnis im Strafverfahren*, стр. 113–115; Gross–Geerds, *Handbuch der Kriminalistik*, стр. 154–155; Geerds, F., *Vernehmungstechnik*, стр. 32–34.

[249] Herrmann–Hinderer–Lehman, *Das Geständnis*, стр. 27; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 340.

2.5.5.3.1. Истинито признање и његови мотиви

Истинито признање је оно које одговара (сагласно је са) чињеницама које су већ утврђене. По правилу садржи више чињеница него што је испитивачу познато и представља одавање тајне.[250] Истинито (и искрено) признање је прилично ретка појава у кривичном поступку.

Ако окривљени и признаје дело, настоји да прикаже како га је учинио из мотива који ће га оправдати пред друштвом, судом и собом. Чак и ако наводи своје признање потпуно искрено, судија треба да има у виду несвесне процесе који утичу на његово улепшавање, рационализацију и самооправдање.

Сви криминалисти и судски психолози су потпуно јединствени у томе да је стварно покајничко признање изузетно ретка појава и среће се код примарних криваца који се кају због извршеног дела. Окривљени почиње да признаје по правилу када закључи да лагањем више не може остварити никакав циљ а признањем жели да постигне или лакшу казну или остварење неке друге користи. Професионални кривци почињу да признају када процене да је њихова кривица доказана. Они дело признају из чисто егоистичких побуда како би из тога извукли корист приликом одмеравања казне.[251]

Мотиви истинитог признања могу бити различити. Од алтруистичких разлога као што је искрено кајање, увиђање да је учињена неправда, жеље за унутрашњим миром, за променом дотадашњег начина живота, услед притиска савести, свести о одговорности, осећања части, неспособности да се лаже, потребе за казном (тенденција за самоочишћењем, евентуално из мазохистичких мотива) до признања из чисто рационалних разлога (постојање чврстих доказа; учинилац је ухваћен на "свежем чину"; ради прекидања даље оперативне и истражне делатности; да би се признање вредновало као олакшавајућа околност)[252].

Grassberger је истицао да мотиви признања најчешће настају из одређених интереса. Признање дато из опортунизма има за циљ ублажавање казне, признање из религиозних мотива има за циљ "ослобођење душе" и представља форму исповедања. Свако признање ствара за окривљеног у кривичном поступку повољну атмосферу, једну врсту пристрастности у његову корист, што може да услови да се у истрази мање пажње поклања утврђивању објективних чињеница.[253]

Највредније признање коме треба тежити јесте тзв. *околносно признање*, тј. чињенично признање у коме окривљени који признаје наводи читав низ конкретних појединости којима се може проверити истинитост његовог исказа. На повећање веродостојности признања утиче и способност окривљеног да опише мотиве који су га покретали на извршење дела.

Истраживање које је спроведено у Енглеској, међу исправно осуђеним извршиоцима кривичних дела показало је да постоје три основне групе разлога који доприносе давању признања: 1. окривљени верује да су докази против њега довољно снажни да је бесмислено порицање; 2. унутрашња потреба за признањем, посебно код насилничких и сексуалних кривичних дела и 3. притисак која проистиче услед боравка у притвору или исправан избор тактике саслушања која је довела до признања.[254]

---

[250] Döring, W., *Kriminalistik*, München, 1983, стр. 69.
[251] Hellwig, *Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen*, стр. 48–49.
[252] Busam, G., *Das Geständnis im Strafverfahren*, стр. 141.
[253] Grassberger, R., *Psyshologie des Strafverfahrens*, стр. 171.
[254] Gudjonsson, у: T., Neweburn i ostali, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 483.

2.5.5.3.2. Лажно и неистинито признање и његови мотиви

Једно од најсложенијих и "здраворазумском, тј. формално логичком" размишљању најнесхватљивијих питања, јесте лажно признање извршења кривичног дела које даје невини окривљени. Примена чисто логичке и рационалне анализе у објашњавању неистинитог признања по правилу остаје без позитивних резултата. Дуго времена међу правницима, посебно практичарима, владало је мишљење (оно се повремено среће и данас) о томе да нормалан човек не може лажно да призна извршење кривичног дела. Ово погрешно схватање имало је за последицу судске заблуде које су се завршавале трагично. Предрасуда да невин човек не може лажно да призна извршење кривичног дела не признаје и не одражава сву сложеност мотивационог процеса људског понашања.[255]

Лажно признање кривичног дела је вид лагања окривљеног које може бити подстакнуто разноврсним разлозима. Мотиви који могу да услове давање лажног признања могу бити патолошки, емоционални, рационални. На другој страни, погрешним начинима испитивања може се испровоцирати лажно или несвесно неистинито признање окривљеног.

Окривљени може лажно да призна извршење кривичног дела *подстакнут патолошким или неуротским мотивима*. Душевне болести у ужем смислу речи (психозе, депресије итд.) могу да услове лажна признања. Лажна признања могу бити психонеуротске природе, одређују се обично као *лажна признања услед осећаја кривице*. Особа која лажно признаје извршила је у мислима исто или слично кривично дело, па ради испаштања и смирења признаје као своје оно које стварно није извршила. Лица која се налазе у ненормалном душевном стању (нпр., код пеналних психоза) или су неуротичне особе које не могу да издрже своје напето интрапсихичко стање, желе самооптуживањем да се ослободе своје мучне напетости. Потреба за истицањем[256] наводи особе жељне публицитета да преко новина радија и телевизије дају лажна сензационална признања и при томе су свесне да ће накнадно, када дође питање кажњавања, повући своје признање.

Рационални мотиви могу да подстакну окривљеног на давање лажног признања: признањем лакшег дела покушава да обезбеди себи алиби како би прикрио теже кривично дело; очекује стицање одређених користи након лажног признања (нпр., пуштање из притвора, могућност контакта са породицом); скитнице и бескућници лажним признањем желе да се заштите од зиме и обезбеде исхрану[257]; сиромашан лажно признаје дело како би богат издржавао његову породицу и/или му платио за то; окривљени је у некој зависности према стварном извршиоцу кривичног дела (нпр., економској); признањем покушава да прикрије неке компромитујуће чињенице из приватног живота. Окривљени може изношењем лажног признања покушати да заведе истрагу и услови да се не прикупе докази који ће протеком времена бити уништени. Криминалистичка литература помиње да је типично за оваква признања да окривљени и не покушава да оправда своје понашање.[258]

Емотивни фактори могу да услове давање лажног признања окривљеног. На пример, покушај да се сачува стварни учинилац или осумњичено лице са којим особа која лажно признаје има снажан емотивни однос (члан породице, љубавни партнер).

---

[255] Ратинов, *Судебная психология для следователей*, стр. 201–202.

[256] Т. Марковић наводи пример једног 19-годишњег младића који је лажно признао разбојништво и накнадно изјавио да је доживео највеће узбуђење свога живота када је видео своје име у новинама након признања кривичног дела. *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 517.

[257] Аћимовић, М., *Психологија злочина и суђења*, стр. 279.

[258] Schwindt, F., *Policijsko preslušavanje*, Priručnik, број 1/1991, стр. 33.

Лажно признање окривљеног може бити подстакнуто неправилним саслушањем (изнуђена признања). Умор и исцрпљеност окривљеног могу да доведу до лажних признања. Окривљени у стању великог умора даје лажно признање јер не види више никакав излаз. Злоупотреба данонoћним непрекидним саслушањем (конвејер) логично доводи до лажних признања. Крстић упозорава да се ова признања дају како би се учинио крај "мучном" испитивању (резигнација). Признање наступа, обично, као олакшање након замора. Светлуцање отеклих очију, дрхтај Адамове јабучице и доње усне, зној, тремор екстремитета, знакови су признања које је наступило као последица телесне исцрпљености, и према таквим признањима треба бити скептичан.[259] Лажно признање може да буде последица и примене недопуштених средстава приликом саслушање (сила, средства којима се утиче на вољу). Код оваквих признања окривљени обично не износи никакве детаље. Након престанка недозвољеног утицања, оваква признања се обично повлаче.

Неистинито признање може да буде условљено и заблудом у којој се окривљени налази. Услед заблуде, окривљени погрешно мисли да је извршио кривично дело. Узроци оваквог (несвесно неистинитог) признања могу бити грешке које су настале услед неквалитетног опажања, запамћења или узрујаности коју је испољио окривљени у моменту настанка кривичног дела (нпр., код нехатних кривичних дела). Уколико је окривљени био у моменту извршења дела у стању алкохолисаности или омамљености (под утицајем деловања дроге) могуће је сугестивним деловањем од стране других лица изазвати код њега заблуду да је стварни извршилац кривичног дела.

Новија истраживања из двехиљадитих наводе *рањивост осумњиченог (окривљеног)* као битан фактор који доводи до лажног признања. Фактори који доводе до рањивости деле се на "персоналне" и "ситуационе". *Персонални фактори који дориносе лажном признању* повезани су са индивидуалним карактеристикама осумњиченог (окривљеног) и у њих улазе: ниска интелигенција, сугестибилност, младост, психопатологија. *Ситуациони фактори који доприносе лажном признању* су: физичка изолација (притвор), агресивне технике саслушања, социјални притисак. Утврђено је да депривација сна може у сарадњи са психолошком рањивошћу и техникама саслушања које садрже пресију да допринесе давању лажног признања. Истраживања показују да *презентирање лажних доказа* може да услови код рањивих особа давање лажног признања. Такође, и код значајног процента нормалне популације може да се услови давање лажног признања коришћењем суптилних метода манипулације.[260]

2.5.5.4. Симптоми најаве признања

Код окривљеног се може уочити постојање унутрашњег раздора да ли да каже истину или да настави са порицањем и лажима. Ово стање изазива неодлучност и несигурност. Код неких се уочава растројеност, на лицу се може приметити беспомоћност, немогућност одржавања концентрације. Дилема окривљеног да ли да призна кривично дело може се уочити по повећаној нервози; сузама у очима; питањима у погледу врсте и тежине казне која је запрећена за конкретно дело; изражавању жеље да са испитивачем разговара у четири ока (без сведока); молби да му се остави извесно време да о свему размисли. Окривљени може да понуди да надокнади штету иако при том напомиње да дело није извршио, али жели да га оставе на миру (овакав предлог невино окривљени никад не даје).

---

[259] Крстић, О., *Откривање лажи*, стр. 147–148.
[260] Gudjonsson, у: Tim Newburn и остали, *Handbook of Criminal Investigation*, 2007. стр. 485.

Већина криминалаца признаје извршење дела у стању психичке (душевне) потресености. Искусан криминалиста може да наслути предстојеће признање кроз спољње менифестовање психичког узбуђења: сузе у очима, промене у ритму дисања[261], гутање пљувачке, мицање јабучице, облизивање сувих усана покретима језика, знојење, брисање уста и браде марамицом, подрхтавање, игра прстију, замуцкивање, напетост мишића око врата, црвенило, бледило, нервозно кршење руку, грчење песница, промуклост, немирно лутање погледом итд. Криминалиста (полицајац, тужилац, судија) посматра окривљеног и изводи закључак о интензитету те борбе, стању његове енергије и интелигенцији отпора. Меинерт препоручује да се кривцу у погодном моменту пружи цигарета, јер је она у руци узбуђеног човека одличан барометар.[262]

Ову фазу исказа окривљеног О. Крстић описује на следећи начин: "Ти гранични прелази од максималне напетости до сламања воље за отпором 'пуцање личности', пропраћени су веома израженом симптоматском сликом. Осумњичени, слично пужу који се жели увући у своју љуштуру, скупи се целим телом, обично уз то преклопи руке или их стави међу своје ноге, у очима се код искреног кајања јављају прве сузе, стискају се усне. Речи су обично шкрте, код неких и изостају у првој фази, па претходно климну главом у знак одобравања. Глас је у таквом исказу умногоме изгубио од звучности, постао скоро шапат, што је посебно карактеристично за емотивце. Ове радње делују као сигнали оног што осумњичени намерава учинити, па их једним именом називамо *симптомима накањивања*. Најчешће се у пракси могу срести: придржавање за столицу као симбол накане за устајањем и подсвесне жеље за изласком из вашег персоналног простора због неугодних питања, бекство од ситуације у којој се нашао, затим стезање песнице као симбол потребе за физичким обрачуном, подизање руке као симбол љутње пропраћен отвореним устима, завртнутим уснама, показивањем зуба. Веома је симптоматичан плач. Потрудите се да вам не промакне из вида место (питање) на коме је плач почео."[263]

По наведеним знацима може се уочити да је наступио критичан моменат у добијању признања. Окривљеног не треба испуштати из видног поља. Не прекидати саслушање како му се не би дала прилика да обнови своју унутрашњу снагу и енергију отпора.

Након датог признања код окривљеног се могу запазити појачани издисаји, очигледно умањење нервне напетости, глава се спушта на груди, на сто. Окривљени за тренутак није у стању даље да говори, тражи воду или цигарету. Ово стање је елементарно и индицира да је дато искрено признање.[264] Према томе, психичко и телесно смиривање окривљеног након датог признања указује на то да је оно било искрено. "Сва дотадашња узбуђења ишчезавају. Обично траже воду, цигарету, да телефонирају најближима. Уколико су се затекли у стојећем положају траже да седну или седну без питања. Они који су извршили кривична дела теже природе интересују се шта ће са њима бити. Захтевају да се све заврши на што безболнији начин: да не сазнају укућани, колеге из канцеларије или било ко други до кога им је стало."[265]

Уколико код окривљеног након признања не наступи описано смиривање, мора се планирати (и проверити) верзија да је признање било лажно. У таквој ситуацији посебно треба установити мотиве датог признања.

2.5.5.5. Повлачење (опозив) признања

У судској пракси се срећу случајеви да окривљени повуче (опозове) признање које је раније дао. Признање које је дато пред полицијом у преткривичном поступку повлачи се на суду у фази истраге или главног претреса. Ређе се на главном претресу опозива признање дато у истрази. У пракси су могуће две криминалистичко-тактичке ситуације. У првој се појављује случај да је признање било истинито, а опозивање признања и негирање извршења кривичног дела је лаж.

---

[261] Као пропратна симптоматска најава части су и уздисаји. Још су стари Римљани запазили: Уздисај болове одаје, али не ослобађа од њих! Крстић, *Откривање лажи*, стр. 147.

[262] Gössweiner–Saiko, *Vernehmungskunde*, стр. 64; Brodag, *Kriminalistik*, стр. 135; Водинелић, В.: *Криминалистика*, стр. 342.

[263] Крстић, О., *Откривање лажи*, стр. 147.

[264] Gössweiner–Saiko, *Vernehmungskunde*, стр. 64.

[265] Крстић, О., *Откривање лажи,* стр. 147.

Друга могућност је да је признање кривичног дела било лажно, а опозив признања представља истинит исказ.

Мотиви опозивања истинитог признања могу бити следећи. Окривљени повлачи признање јер се покајао што га је претходно дао процењујући да на основу доказа који постоје није могуће без његовог признања доказати дело. Окривљени схвата да му је признање био лош потез па га зато повлачи. Повлачећи га често се правда да је било изнуђено од стране полиције у преткривичном поступку. Окривљени понекад користи повлачење истинитог признања као вешт тактички маневар. На почетку истраге или пред полицијом је дао брзо признање, услед тога је условио да суд или полиција одустану од даљег прикупљања доказа. На главном претресу он повлачи раније дато признање и лажно пориче извршење дела. Пошто је протекло доста времена од извршења, веома је тешко прикупити доказе који нису утврђени раније. Зато суд често мора да примени *in dubio pro reo* и донесе ослобађајућу пресуду услед недостатка доказа.

Мотиви опозивања лажног признања могу бити следећи: престали су разлози због којих је окривљени раније дао лажно признање[266] и признање које је стварно изнуђено (силом, дуготрајним испитивањем, психолошким притиском), касније се повлачи.

Треба увек имати у виду да је опозивање признања легитимно средство одбране окривљеног. Као што признање треба брижљиво проверити, то треба да се учини и са његовим порицањем. Порицање признања проверава се са логичке и психолошке стране. Само таквим двоструким проверавањем признања, он може да објасни да ли је истинито признање или његово порицање.[267]

Вредновање повученог признања зависи од тога под којим околностима и из којих мотива је признање дато (предисторија и услови у којима је прибављено); да ли су подударне чињенице изнете у признању са чињеницама добијеним из других извора; да ли је окривљени у стању да своје повлачење признања разборито образложи. Треба проценити каква је душевна структура окривљеног (сугестибилност, ретардација)[268].

Повлачењем признања оно не постаје безвредно. Упоређивањем признања и повученог признања суд може да дође до важних закључака. Повлачење признања пружа такође могућност да се доказне радње предузимају у складу са неком новом верзијом о којој судија није раније размишљао.[269]

Уколико је признање прецизно и дословно наведено у записнику, суд ће касније лакше да процењује доказну снагу (вредност) признања и порицања признања. Овде важи правило: *Погрешно (неистинито) признање је упадљиво кратко, док је порицање таквог признања опширно*. Насупрот њему, *истинито признање је обимно, док је порицање таквог признања изразито кратко*.[270]

---

[266] У пракси је било случајева да стварни извршилац није платио уговорену цену или није испунио друге услове (нпр., издржавао породицу окривљеног). Невино окривљени или осуђени након тога повлачи признање или тражи обнављање поступка.

[267] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 346.

[268] Busam, G., *Das Gestädnis im Strafverfahren*, стр. 69.

[269] Schwindt, F., Policijsko preslušavanje, *Priručnik*, број 1/1991, стр. 32.

[270] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band I, стр. 156; Nack, A., Vernehmungslehre, *Kriminalistik*, број 6/1995, стр. 400.

2.5.5.5. Доказна вредност признања

Признање се мора третирати као сваки други доказ и неизоставно треба проверити његову истинитост. Има доказну вредност само оно признање којим се саопштавају чињенице које обухватају целину кривичног дела (припремање, извршење, прикривање), објективне околности (начин извршења, средство извршења, корист остварена делом и могућности њиховог проналажења) и субјективне факторе који су допринели његовом настанку (мотив извршења, конкретни повод, личност извршиоца).

У криминалистици и доказној теорији се истиче да има доказну вредност само оно признање које садржи детаље који могу бити познати само учиниоцу и који се подударају са другим утврђеним чињеницама и доказима. Значајну доказну вредност има признање које представља одавање тајне. Када се признање састоји само у томе да окривљени допусти постојање предочених чињеница, оно нема никакву доказну снагу. Заснованост овог става нарочито долази до изражаја приликом вредновања порицања признања.

Доказна вредност признања је у томе што (по правилу) једино кривац може да пружи податке о скоро свим појединостима кривичног дела. Због тога признање има највећу вредност за откривање, утврђивање и проверавање других доказа.

2.5.5.6. Проверавање признања

Признање има за суд фасцинирајуће дејство. Зато нису ретки случајеви да се признање детаљно не проверава и да суд лажно признање третира као истинито. То се појављује као узрок трагичних судских заблуда. Мотиви судија за прецењивање и недовољно проверавање признања могу бити различити, а најчешћи су: прецењивање признања; кретање линијом мањег отпора; формално логичко резоновање да окривљени није учинио дело не би га ни признао. Признање утиче на слабљење судијиног осећања одговорности што води следећем размишљању: ако је окривљени лажно признао нека сам сноси последице лажног признања. Узрок прецењивања признања је и у недовољном познавању криминалистике и судске психологије.

Судија не сме дозволити да буде заведен и да признање услови редукцију чињеница које се утврђују или проверавају у истрази или на главном претресу. У случају повлачења признања, докази који су се темељили само на непровереном (или недовољно провереном) признању не могу да опстану. Треба поступати као да признања нема.

После добијања признања и његовог записничког евидентирања, рад са овим доказом се не завршава. Потребно је проверити још исказ и правилно га проценити. Да би могла да се изврши провера, неопходно је прибавити околносно признање. Признање се проверава детаљ по детаљ, прибављају се материјални и персонални докази, па се упоређују и оцењују у склопу њихове логичке и психолошке повезаности.

Провера и утврђивање доказне вредности исказа (па и признања) остварује се: 1) помоћу тактичких начина у току самог испитивања; 2) упоређивањем исказа са већ утврђеним чињеницама и 3) помоћу допунског прикупљања доказа.[271]

---

[271] Порубов, *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, Минск, 1973, стр. 267; исто и Порубов, *Научные основы допроса на предварительном следствии*, Минск, 1978, стр. 156.

Анализом исказа (у овом случају признања) треба утврдити евентуално постојање: 1) унутрашњих противречности у исказу; 2) противречности у односу на друге персоналне и пре свега материјалне доказе и 3) несагласност признања окривљеног са другим доказима.[272]

Изванредно средство за проверу истинитости признања представља *реконструкција догађаја са окривљеним*. Уколико је признање лажно, реконструкцијом догађаја то ће се несумњиво утврдити.

Логичко проверавање признања није потпуно ако се признање психолошки не провери. Криминалиста мора да проучи мотив, повод, време и облик признања и да донесе одговарајући закључак. Признање којим се нису објаснили мотиви кривичног дела и самог давања признања сумњиве је вредности. Када сазнамо за мотив кривичног дела, лакше ћемо схватити и оценити мотив признања. На пример, ако је у питању фетишистичка крађа, лако ћемо схватити зашто је окривљени тако брзо признао крађу из користољубља.[273]

Не постоје емпиријска истраживања у погледу критеријума истинитости признања. Међутим, као назнаке веродостојног признања могу се (према Штерну) сматрати: конкретност; јасноћа; оригиналност; ситуациона испреплетаност и богатство детаља. Фактори који указују на неверодостојно признање требало би да буду: безбојно и без детаља признање које је дато без указивања на психичке моменте. Уколико окривљени при признању износи детаље који могу бити познати само учиниоцу, то указује у великој мери на веродостојност. Изношење неке стварне тајне јесте један неспорни знак истинитог признања (тзв. апсолутни монопол знања)[274].

2.6. ПРИБАВЉАЊЕ ИСТИНИТОГ ПРИЗНАЊА

Не служи се лажима, јер је то непоштено.
Не казуј сваку истину, јер је то непотребно.
Све у своје време и на свом месту.
(Ашам)

2.6.1. Дозвољене методе утицања на окривљеног (осумњиченог) приликом саслушања

Саслушање окривљеног има двоструку функцију и представља средство одбране, али и доказно средство. Из много разлога, које овде не наводимо, правосудни и полицијски органи не могу се лишити могућности да утичу на окривљеног како би га приволели на сарадњу па и на признање. Не може се ускратити право окривљеноме да ћути и да се не одбрани, али из тога се не може извући закључак да судски или полицијски органи не могу да утичу на њега да измени понашање. Када то тако не би било, не би се смели предочавати докази окривљеном у току испитивања.

Судија (овлашћено лице органа унутрашњих послова) не сме да приморава окривљеног на одговоре, али мора активно да спроводи саслушање са циљем расветљавања свих околности дела. Судија нема право да окривљеног *принуди* на давање изјаве, да му *изнуди исказ*, али има право да га *наговара, да утиче на мотивацију* окривљеног.

Не сме се изгубити из вида *социјално-психолошка садржина саслушања*. Свако саслушање представља један комуникацијски однос између судије (полицајца) и саслушаваног. У основи сваке комуникације је међусобно утицање једне стране на другу да би се остварили одређени ци-

[272] Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, стр. 122.
[273] Grassberger, *Psychologie des Strafverfahrens*, стр. 165, 170; Водинелић, В.: *Криминалистика*, стр. 345.
[274] Günter, Haas, *Kriminalistik und Beschuldigtenvernehmung*, Kriminalistik, број 2/1996, стр. 126.

љеви.[275] Као што окривљени утиче на судију (лажно или истинито га убеђује у своју невиност, покушава да изазове одређене емоције; умањује значај одређених чињеница), тако и судија утиче на саслушаваног знао он то или не (спровођењем саслушања, ставом, свесно и несвесно). Комуникација без међусобног утицања не постоји. Свако постављено питање у суштини је утицање на интелектуалне, вољне или емотивне аспекте личности.

Треба јасно одредити границе до којих је утицање на вољу окривљеног дозвољено и не представља повреду темељних и законом заштићених права личности саслушаваног. *Границе би требало да буду следеће: није дозвољено утицање на окривљеног тако што ће му се предочити нетачне информације; забрањено је доводити окривљеног у заблуду у вези са значењем неких чињеница и на тај начин му укинути слободу одлучивања при давању одговора на постављено питање; забрањено је сугестивно деловати на окривљеног како би се навео да пружи одговор који се од њега очекује и забрањено је угрожавати физички и психички интегритет његове личности.*[276,277]

Поједини енглески аутори (Gudjonsson, и други) наводе четири тактике саслушања које су, по њиховом мишљењу, ефикасне у добијању признања од осумњиченог (окривљеног):

1. Апеловање на савест осумњиченог.

2. Уочавање контрадикција у исказу осумњиченог који негира извршење кривичног дела и потенцирање на њима.

3. Нуђење моралног оправдања и психолошких изговора за извршено кривично дело (нпр., жртва је допринела извршењу, жртва је била провокативна и слично, примедба БС).

4. Коришћење похвала и ласкање саслушаваном.[278]

Поједини амерички криминалисти истичу да постоје "магичне" речи и фразе које треба подстаћи код осумњиченог како би се лакше добило признање: *рационализација* (понудити осумњиченом да објасни своје поступање на рационалан, прихватљив начин, нпр., незапосленост тера људе на све); *пројекција* (пројектује се одговорност на друге, или се нуди објашњење да би скоро свако у ситуацији осумњиченог учинио исто); и *минимизација* (умањити важност дела, нпр., тиме што ће се користити блажи изрази за радњу кривичног дела).[279]

Тактички начини утицања на личност окривљеног (осумњиченог) приликом саслушања темеље се на две стратегије: стратегију претежног утицања на разум и стратегију претежног утицања на осећања.[280]

---

[275] Löhner, M., *Vernehmungstechnik*, Kriminalistik, број 12/1991, стр. 818–823.

[276] О овом питању опширније: Симоновић, Б., *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Крагујевац, 1997, стр. 211–221.

[277] *Op. cit.*

[278] Gudjonsson, у: T., Neweburn i ostali, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 482-483.

[279] Види: Brandl, *Criminal Investigation*, стр. 245.

[280] Вајнгарт, *Криминалистичка тактика* (превод), Београд, 1905, стр. 18–21; Kube/Störzer/Timm (Hrsg.), *Kriminalistik, Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Band 1, Stuttgart, 1992, стр. 556; Порубов, *Научные основы допроса на предварительном следствии*, стр. 67; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 342; Brandl, *Criminal Investigation*, стр.247.

2.6.2. Тактички начини прибављања признања

2.6.2.1. Стратегија претежног утицања на разум

2.6.2.1.1. Добијање признања тактиком предочавања доказа

а) Основна правила предочавања доказа

Један од најсигурнијих и најнеспорнијих начина добијања признања од окривљеног јесте примењивање тактике предочавања доказа. Међутим, да би у том настојању судија имао успеха, треба, на једној страни, да располаже са довољно квалитетних доказа и, на другој, неопходно је да доказе које је прикупио предочи окривљеном на прави начин.[281] Грешке које се начине приликом невештог предочавања доказа могу бити кобне а вештом кривцу пружају прилику да их обеснажи и буде ослобођен услед немогућности доказивања његове кривице.

Водинелић је с правом указивао на то да криминалиста мора истовремено да води рачуна о двема, у први мах противречним чињеницама: 1) тек упознавањем учиниоца са доказима који га терете омогућава се добијање конкретних објашњења или доказа са његове стране и 2) баш то упознавање може омогућити стварном кривцу да своје објашњење усклади са доказима, које на тај начин може учинити по себе безопасним и ништавним. Да би се отклонила наведена опасност приликом предочавања доказа треба се придржавати два правила: 1) не предочавати осумњиченом поједине доказне информацију све док нису прикупљени и остали докази који су повезани са њима; 2) не предочавати осумњиченом поједине доказне информације док од њега самог претходно нису добијена сва објашњења, која се односе на околности доказа, а за које он још не зна да су познати испитивачу.[282]

Да би предочавање доказа било ефикасно и у функцији утврђивања истине у кривичном поступку, треба се држати следећих правила: 1) У фази планирања саслушања размислити које доказе, по коме редоследу и на који начин предочити окривљеном.[283] 2) Пожељно је прикупити податке о психичким особинама личности окривљеног, с обзиром на то да могу бити од значаја приликом опредељивања за тактику предочавања доказа. 3) Непосредно пред показивање доказа треба саслушати лице о околностима у погледу којих се доказ односи. 4) Доказ не треба предочити док се претходно не провери његова истинитост (доказ мора да буде несумњиво поуздан). 5) Недопустиво (штетно) је превремено или закаснело предочавање доказа окривљеноме. 6) Обезбедити максимални ефекат коришћења доказа правилним избором начина и времена њиховог предочавања. 7) Окривљеном разјаснити суштину и значење предочених доказа (ово је значајно пре свега код сложених доказа, нпр., добијених вештачењем). 8) Окривљени не сме да зна унапред којим доказима судија располаже. 9) Треба спречити да окривље-

---

[281] Типични недостаци предочавања доказа су: брзоплетост у предочавању доказа; судија није прибавио све доказе; докази нису довољно испитани и проверени; судија није оценио до краја њихово значење; праве се грешке у тактици предочавања доказа; греши се у редоследу предочавања доказа. Соловьев, А. Б., *Использование доказательств при допросе*, стр. 41.

[282] Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма у преткривичном и кривичном поступку*, стр. 87.

[283] Соловьев, А.Б., *Использование доказательств при допросе*, 1981, стр. 25.

ни уништи доказе приликом њиховог предочавања (размислити да ли предочити оригинални доказ, фотографију или фотокопију документа)[284].

б) Када предочавати доказе

Међу правницима који се баве кривичнопроцесним правом, постоји дилема у вези са следећим питањем – када криминалиста треба да упозна окривљеног са доказима који против њега постоје. Према једном схватању криминалиста увек мора да игра са "максимално отвореним картама" тако да већ на првом саслушању изложи окривљеном све доказе која има.[285]

Према другом, преовлађујућем схватању, судија *не мора* из тактичких разлога *одмах на почетку саслушања да упозна окривљеног са свим доказима* који су му познати.[286]

Прихватљивије је друго схватање. Оно не значи обману ако криминалиста у преткривичном и претходном поступку не саопшти саслушаваном *одмах све* доказе којима располаже, с тим што до краја првог саслушања судија (у претходном поступку) мора окривљеном да предочи све доказе који су несумњиво утврђени и проверени – у складу са тактиком предочавања доказа.

Имајући у виду одредбе Законика о кривичном поступку, окривљеном на првом саслушању треба на почетку саопштити само разлоге због којих се окривљује и предочити му *само основе сумње,* али не поткрепљивати их одмах доказима којима се располаже. Тек када се од окривљеног добије исказ о основаности оптужбе и његово објашњење у коме он наводи доказе у своју корист, почеће се најпре са њиховом анализом и предочавањем доказа у складу са тактиком која је приказана у овом поглављу. Окривљеном *не треба предочавати доказе који нису проверени, нити доказе у погледу којих није претходно добијено објашњење од окривљеног које се односи на предмет доказивања.* По правилу на првом саслушању и нема много сигурних доказа, тако да не треба бити брзоплет у њиховом предочавању. Докази се не предочавају одједном, већ постепено један по један, и тек након што се окривљени пита за околности у погледу којих се доказ односи, и након што се његово објашњење дотичних околности записнички обезбеди. Уколико судија није сигуран у доказно значење неке чињенице зато што, на пример, још није стигао резултат вештачења, њу у принципу не треба предочавати окривљеном.

Предочавање доказа је процес. Неки се предочавају раније, а неки се неминовно морају изложити касније што произлази из потребе за додатним проверавањем постојећих доказа другим истражним радњама. Предочавање доказа зависи од конкретног плана спровођења доказне делатности.

---

[284] *Пример из праксе*: У једном кривичном предмету фалсификовања исправе, истражни судија предочио је окривљеном лажну меницу коју је овај потписао. У том моменту окривљени је истргао меницу из руке судије, ставио је у уста, сажвакао и прогутао је на запрепашћење судије.

[285] Ransiek, A., *Die Rechte des Beschuldigten in der Polizeivernehmung*, Heidelberg, 1990, стр. 16; Коновалова, В. Е., Правовая психология, Харков, 1990, стр. 104; Код нас Васиљевић, Т., *Систем кривичног процесног права СФРЈ*, Београд, 1981, стр. 330. и др.

[286] Löwe–Rosenberg, *Grosskommentar StPO*, Berlin, 1984, стр. 337; Bajer, V., *Okrivljenik kao procesni subjekt i objekt prisilnih procesnih mera*, Zbornik Pravnog fakulteta, Zagreb,број 2/1957, стр. 160–164. Шире о овим питањима у раду: Симоновић, Б., *Обмањивање окривљеног приликом испитивања као начин недозвољеног прибављања доказа*, Правни факултет у Крагујевцу, пројекат: Србија и европско право, књига прва, 1996, стр. 159–178.

Новија истраживања праксе показују да постоји корелација између окривљеникове процене о квалитету доказа који стоје против њега и његове одлуке да ли ће да призна или пориче извршење кривичног дела. Ако окривљени процењује да су докази против њега "слаби" он ће бити упоран у порицању. (У спроведеном истраживању је 76,6% окривљених који су доказе против себе проценили као "слабе", упорно наставило да пориче.) Насупрот томе, уколико окривљени процени да су докази против њега "јаки", он ће се пре одлучити на признање кривичног дела. (У спроведеном истраживању је 66,7 окривљених који су доказе против себе проценили као "јаке" признало извршење кривичног дела.) На основу резултата наведеног истраживања, изводи се закључак *да криминалиста мора да буде веома опрезан када је у питању начин (тактика) предочавања доказа јер је она у директној корелацији са одлуком окривљеног о избору стратегије одбране*.[287] Brandl наглашава да је веровање окривљеног у снагу доказа који стоје против њега основни разлог за давање признања. "Осумњиченикове (окривљениково) *веровање* је критично! На његово веровање, убеђење, процену о снази доказа са којима супротна страна располаже може се у великој мери утицати акцијом и тактиком испитивача". Ако се томе дода осумњиченикове осећање *кривице* добија се инструктивна основа за избор успешне тактике "убеђивања" при добијању признања.[288]

в) Тактика предочавања доказа (опште напомене)

Окривљеном се не сме допустити да свој исказ (па и одбрану) усклађује са постојећим доказима којима се на почетку саслушања располаже, већ са стварним криминалним догађајем. Уколико би се окривљеном одмах на почетку саслушања саопштило без околишања: "Ми смо пронашли Ваш отисак прста на лицу места! Шта имате да кажете у своју одбрану?" Судија би могао да очекује отприлике овакав одговор: "Одлично! Ваша техника је стварно добра. Али знате, ја сам пре неколико дана долазио на то место и мора да сам том приликом оставио свој отисак прста." Чак и ако се не сети одмах, адвокат ће га поучити, па ће тако рећи на главном претресу. Након таквог одговора, доказни поступак се озбиљно компликује и постоји опасност да доказ буде обеснажен.

Сваки криминалиста (судија итд.) треба да има у свести следеће златно правило о предочавању доказа: Непосредно пред предочавање доказа, треба саслушати лице о околностима на које се доказ односи. Тек након записничког обезбеђивања његовог одговора може се предочавати доказ. На пример, приликом проналажења отиска прста на лицу места, пре него што се доказ саопшти учиниоцу, треба га питати (изокола) да ли је некада раније био на лицу места. Када одговори да није, његову изјаву у вези са том чињеницом треба записнички констатовати. Након тога он не може прилагођавањем свога одговора да обеснажи доказ који му се предочава.

Најбољи ефекат саслушавања постиже се када окривљени не зна којим доказима располаже криминалиста у моменту саслушања. Предочавањем доказа улази се у интелектуални двобој са окривљеним. Његовим објашњењима супротстављају се чињенице које их негирају, указује се на противречности у излагању окривљеног, на доказе који логички негирају његове тврдње. Судија објашњава логичко значење и снагу појединог доказа и тражи од окривљеног да каже своје мишљење. Потенцира на противречностима и тражи од окривљеног да се изјасни.

[287] Gudjonsson, у: T., Newburn, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 483.
[288] Steven Brandl, *Criminal Investigation*, Boston, 2004, стр. 236-237.

Увек треба предочавати несумњиво утврђене и проверене чињенице. Ратинов је препоручивао да околности које нису чврсто доказане треба помињати у општем смислу, како погрешном детаљизацијом криминалиста не би показао своју недовољну информисаност о делу. Питања која се заснивају на претпоставкама и непровереним чињеницама препоручљиво је да се уобличе у форму алузија (наговештаја) или им придавати шаљиви тон, како би се у случају њихове нетачности криминалиста могао покрити шалом (пошалицом)[289].

Ако је у току саслушања неопходно да криминалиста дотакне (спомене) доказ који је планирао касније да предочи окривљеном (зато што сматра да још није време за то), целисходно је формулисати (поставити) питање о доказу у општој форми, не усмеравајући пажњу саслушаваног на индивидуална обележја. На пример, уколико поседује оруђе кривичног дела, криминалиста може да пита осумњиченог (окривљеног) с каквим је предметом начињена повреда и даље се интересујући за његову судбину. Такво поступање дезоријентише саслушаваног о томе колико је упознат криминалиста о карактеру и судбини стварног доказа. Код њега се ствара уверење да предмет кривичног дела још није пронађен и стварају се повољне тактичке претпоставке за његово касније предочавање при саслушању.[290]

г) Начини предочавања доказа

У криминалистици се с правом указује на то, да је успех у коришћењу доказа са циљем разобличења лажи опредељен не само тиме какви се докази предочавају, већ и каквим се конкретним тактичким начином реализује поступак њиховог представљања.[291]

Докази се могу предочавати директно (непосредно), индиректно (посредно) или вербално. *Директно (непосредно) предочавање доказа* је уобичајени начин. Након узимања изјаве окривљеног у вези са чињеницом на коју се доказ односи и њеним записничким обезбеђивањем, њему се предочава доказ који потврђује или негира његов исказ. Предочавањем се пажња окривљеног директно усмерава ка доказу. Показивањем доказа од окривљеног се тражи објашњење о његовом значењу. Непосредно може бити предочен оригиналан доказ (нпр., средство извршења), или копија доказа (нпр., мулажирани отисак обуће, фиксирани отисак прста, фотокопија документа, слика из фотодокументације).

Посредно или индиректно предочавање доказа састоји се у томе да се окривљеном пажња не усмерава директно ка доказу, већ се разговор води о неким неутралним темама и истовремено се доказ уводи у његово видно поље чиме се на њега остварује снажан психолошки утицај. Компромитујући доказ је пред окривљеним, а криминалиста га даље нехајно пита о неким неважним темама. Пажња окривљеног је разложена, максимално се појачава фрустрација услед које окривљени почиње да показује бурне симптоматске реакције. Тада криминалиста мења тему разговора, указује окривљеном на његове реакције (чиме појачава њихово испољавање) и почиње саслушање о предоченом доказу. У таквој ситуацији у пракси се лако долази до признања.

Осумњичени је у кући свога брата убио њега и његову жену. Братовљево двоје деце (дечака и девојчицу од три и четири године) одвео је у шуму и тамо их убио. Оперативац је прибавио информацију да је две недеље пре убиства девојчици био рођендан и стриц јој је поклонио лепе црвене ципелице. Пре саслушања оперативац је ставио ципелице на сто и прекрио их новинама. У току саслушања осумњичени стриц се понашао сигурно и порицао је злочин. Тада је криминалиста "случајно" померио мало новине да су се могли видети врхови ципелица и наставио разговор о темама које немају везе са кривичним делом. Осумњичени је фиксирао свој поглед на ци-

[289] Ратинов, *Судебная психология для следователей*, стр. 211.
[290] Соловьев, *Использование доказательств при допросе*, стр. 24.
[291] *Op. cit.*, стр. 42.

пелице, почео да црвени и да се зноји не могавши ништа да говори. У таквом стању од њега се лако добило признање у коме је навео и где је сакрио средство извршења.

У другом случају на исти начин окривљеном је предочена крвава цигла којом је убио сина. Након предочавања доказа окривљени је у стању психичког узбуђења дао околносно признање.[292]

Доказ се може предочити окривљеном и тако што ће му судија само *вербално саопштити* за његово постојање без показивања самог доказа или његове копије (нпр., саопштити му изјаву саокривљеног или навести да је одређени материјални доказ пронађен). Битно је да изјава о постојању доказа не представља обману, тј. да доказ стварно постоји.

д) Редослед предочавања доказа

У криминалистици је општеприхваћено схватање да *доказе окривљеном треба предочавати постепено*. Најпре се предочавају најмање значајни докази, затим значајнији и на крају одлучни докази кривице. Овакво предочавање доказа изазива постепено нарастање психичке (интелектуалне и емоционалне) напетости код учиниоца. Он не зна којим још доказима криминалиста располаже и пошто му се предоче све јачи докази кривице, повећава се његова несигурност што смањује снагу одбрамбене доминанте. Ако би се пошло обрнутим правцем и предочавали се докази од најјачег према слабијем, учиниоцу би се јасно показало чиме располаже судија и уместо да се порази изгубила би се тактичка битка.[293]

Тактика постепеног предочавања доказа препоручује се пре свега при саслушању професионалних криваца.

Изузетно, може се применити и обрнута тактика предочавања доказа. Уколико се поседује круцијални доказ окривљеникове кривице, може му се предочити на првом саслушању јер се тиме код њега изазивају збуњеност и смушеност које ће довести до признања. Међутим, уколико је у питању јака личност са снажном енергијом отпора, такво предочавање доказа може бити тактичка грешка, која неће довести до признања, већ може да учврсти енергију отпора саслушаваног.

Редослед предочавања доказа може се искористити и у тактичке сврхе са циљем да се код окривљеног изазове уверење да криминалиста има више доказа него што је то стварно. Овај циљ се остварује следећим тактичким начинима: 1) разјашњавањем другостепених детаља, што ствара код окривљеног уверење да је остало већ познато криминалисти; 2) постепено се предочавају докази од најмање важних ка најзначајнијим, и то у извесном временском интервалу што код саслушаваног ствара уверење о знатном обиму доказне грађе и 3) коришћењем чињеница из прошлости окривљеног ствара се уверење да криминалисти ништа није непознато.[294]

ђ) Коришћење фактора изненађења приликом предочавања доказа

Приликом предочавања доказа врло је ефикасно користити фактор изненађења. Уколико је предочавање доказа добро осмишљено и систематизовано, мо-

[292] Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма у претквичном и квичном поступку*, стр. 121.

[293] Соловьев, *Использование доказательств при допросе*, стр. 42; Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма у претквичном и квичном поступку*, стр. 89; Ђошић, *Криминалистичка тактика*, стр. 265.

[294] Порубов, *Научные основы допроса на предварительном следствии*, стр. 141.

же на окривљеног изазвати снажно психолошко дејство за давање признања. Пре него што се криминалиста одлучи за примену овог тактичког начина, неопходно је претходно проценити личност окривљеног (осумњиченог). Ова метода даје позитивне резултате код темпераментних особа, односно примарних кривaца. Код превејаних и хладнокрвних повратника њен ефекат није известан. Тактику предочавања доказа треба прилагодити личности окривљеног.

Овај тактички начин примењује се у тренутку када окривљени даје лажан исказ. Њему се независно од теме разговора изненада поставља мирним и сталоженим гласом питање или предочава доказ за који саслушавани није знао да криминалиста њим располаже. Изненађење код окривљеног изазива стрес тако да није у могућности да смисли добар лажан одговор.

Тактички начин искоришћавања изненађења може се применити и на следећи начин. Са окривљеним се разговара о неким небитним детаљима кривичног дела или темама које нису у вези са делом. Када се његова опрезност умањи, изненада му се предочава кључни доказ кривице или му се поставља критично питање. Имајући у виду закон психичке инерције, могуће је да окривљени на изненадно питање одговори искрено.[295] Битно је обратити пажњу и на промене симптоматских реакција окривљеног. Треба указати окривљеном на промене његових симптоматских реакција и за њих тражити објашњење.

2.6.2.1.2. Тактика сондирања

Тактика сондирања[296] је основни тактички начин саслушања (поред тактике добијања исказа предочавањем доказа). Почиње узимањем личних података. Након слободног излагања окривљеног, судија почиње саслушање разјашњавањем појединих чињеница. Напредује се дозвољеним (прецизирајућим, допуњујућим, контролним) питањима. Тежи се *детаљизацији излагања,* при чему се окривљени саслушава о мотиву, начину извршења, средству извршења, скровиштима, предметима, доказима, саучесницима. Његов исказ се верно записнички бележи и проверава упоређивањем са другим доказима. Уочавају се слабости у исказу окривљеног. Предочавају му се противречности, нејасноће и нетачности. У каснијим фазама саслушања, могу се комбиновати и други тактички начини.

2.6.2.1.3. Тактички начин увлачења окривљеног у логички двобој

Овај тактички начин примењује се када се окривљени понаша пасивно (нпр., ускраћује исказ, ћути, неаргументовано пориче) не желећи да уђе у расправу о предмету спора. Да би се окривљени увукао у логичку расправу криминалиста га подстиче (провоцира) тако што му предочава неке слабе доказе или места у оптужењу која су недовољно доказана и која окривљени може лако да оповргне или да противаргументима озбиљно доведе у питање. Када је окривљени прихватио "логички изазов" и лако оповргао слабе доказе, његова психолошка стратегија се изменила, јер је већ ушао у логички дуел осокољен привременим успехом у њему. Тада му се предочавају суштински докази кривице који су чврсто засновани. У психолошком смислу, за окривљеног нема повлачења он мора да се упусти у ову логичку игру коју ће сигурно изгубити. Овај тактички начин заснива се на фактору изненађења и изазива снажну фрустрацију код окривљеног, што му у логичком двобоју умањује могућности и битно слаби одбрамбену доминанту.[297]

---

[295] Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма* .., стр. 120.

[296] Gross–Gerds, *Handbuch der Kriminalistik*, стр. 172; Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, 1. том, стр. 572.

[297] Доспулов, *Психология допроса на предварительном следствии*, стр. 78–79; Водинелић, В., *Леонхардова метода испита окривљеног (осумњиченог)*, ЈРКК, број 2/1989, стр. 25; Водинелић, В.: *Учење о криминалистичким рефлексивним играма* ..., стр. 122.

2.6.2.1.4. Указивање на предности признања

Овај тактички начин заснива се на указивању окривљеноме на реалне предности које у себи садржи давање истинитог признања (уколико је стварно извршио кривично дело). Прво, искрено признање индицира на кајање и могући успех у ресоцијализацији. Држање учиниоца у току кривичног поступка и његово признање могу се вредновати и као олакшавајуће околности. Уколико окривљени призна извршење кривичног дела, ствара се повољна ситуација за прикупљање доказа који му иду у прилог (допринос жртве, неповољне околности које су допринеле извршењу дела итд.). Овај тактички начин може се комбиновати и утицањем на осећања окривљеног тако што ће му се представити да се истинитим признањем дела остварује и психичко олакшање.

2.6.2.1.5. Тактички начин убрзавања темпа разговора

Неретко, учинилац у току саслушања застајкује приликом давања одговора, добро смишља одговоре, оклева, одуговлачи. Ову тактику примењује да би добро размислио о одговору на постављено питање како не би ушао у противречности и како би евентуално нервирао и избацио из такта криминалисту. У таквим ситуацијама убрзањем темпа разговора могу се остварити позитивни ефекти. Окривљеном се брзо постављају кратка питања и тражи се од њега исти такав одговор. На тај начин службено лице преузима тактичку иницијативу. Окривљени није више у ситуацији да смишља сваки одговор и одуговлачи. На другој страни, не може да наступа са раније припремљеном причом. Принуђен је да излаже стварне чињенице из свога сећања или улази у многобројне контрадикције које се касније лако обарају.[298]

2.6.2.1.6. Тактички начин успоравања темпа разговора

Окривљени (осумњичени) се понекад брани тако што брзо излаже надугачко и нашироко безброј детаља и чињеница у складу са унапред припремљеним планом. Из њега излази бујица речи, али увек вешто избегава да се изјасни о битним чињеницама и конкретним околностима за које је питан. Њих приликом исказа вешто прескаче, а задржава се на небитним детаљима. У таквој ситуацији криминалиста треба да успори темпо излагања окривљеног, да тражи од њега да полако прича и одговара прецизно и кратко на постављена питања. Криминалиста се враћа на поновно разјашњавање околности преко којих је окривљени претрчао, поставља му прецизирајућа, допуњујућа и контролна питања.[299]

2.6.2.1.7. Тактика добијања признања од саучесника

Приликом добијања исказа од саучесника, по правилу, прво треба саслушати оног који показује највише воље за сарадњу или како се у жаргону каже "с најмекшим". Подаци прибављени на тај начин се рационално и тактички користе приликом саслушања осталих окривљених (осумњичених). У криминалистици се такав редослед саслушања назива "*тактика клина*", јер подаци добијени од једног окривљеног који истинито исказује, служе као клин који се забија у лажну конструкцију осталих који дају лажне изјаве. Саокривљенима се не сме саопштити да је њихов саучесник признао уколико то није истина.[300]

---

[298] Доспулов, *Психология допроса на предварительном следствии*, стр. 81; Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма* ..., стр. 122–123.

[299] Доспулов, *op. cit.*, стр. 82; Водинелић, В., *op. cit.,* стр. 123–124.

[300] Порубов, *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, стр. 225–226; Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 99.

2.6.2.1.8. Поновљена саслушања као тактички начин прибављања истинитог исказа

Под поновљеним саслушањем подразумева се тактички начин сазнавања истине којим се од окривљеног поново узима исказ о чињеницама о којима је претходно већ испитан.

Једна варијанта овог тактичког начина заснива се на добијању првог исказа од окривљеног у облику и садржају како је он расположен да га саопшти. Исказ се детаљно записнички бележи и изучава. На наредном саслушању од њега се поново узима исказ и верно се записнички обезбеђује. Та два исказа се потом упоређују, проверавају другим радњама и у њима се налазе противречности и нејасноће. На следећем саслушању (разговору) предочавају се контрадикције и лажи окривљеном (осумњиченом), траже се од њега разјашњења и тако се напредује у добијању истинитог исказа.[301]

Друга варијанта овог тактичког начина заснива се на детаљима приликом прибављања исказа који при поновном саслушању могу указати на противречности у исказу окривљеног.

Овај тактички начин почива на правилу да се релативно брзо заборављају лажне тврдње које се не темеље на запамћивању стварно опажених чињеница.[302] Противречности у исказима посредно указују на неискреност, односно лаж, тако да се наредна саслушања фокусирају на њиховом разјашњавању.

2.6.2.1.9. Тактика добијања делимичног признања

У првој фази саслушања покушава се добити делимично признање од окривљеног (осумњиченог), којим ће он признати одређене чињенице које су из комплекса кривичног дела, али су мање компромитујуће, нпр., да је био на месту извршења, да је аутомобил који је виђен његов, да је био у контакту са жртвом итд. Односно, окривљеном/осумњиченом се пружа прилика (основа) да понуди изговоре за извршење кривичног дела (доринос жртве, постојање олакшавајућих околности, нужна одбрана, итд.). Тиме се олакшава давање делимичног признања. После добијања делимичног признања, тактика испитивача се мења, и он настоји да утврди истину. Жртва можда и није била провокативна, жртва можда и није допринела извршењу, итд.

2.6.2.2. Стратегија претежног утицања на осећања

2.6.2.2.1. Пријатељски приступ (показивање разумевања и самилости)

Овај тактички начин темељи се на способности да се оствари емпатски однос са окривљеним (осумњиченим), схвате његови мотиви, осећаји и ситуација у којој се налази. Добро је рећи: "У Вашој ситуацији пријатељски Вам саветујем да кажете истину (избегавати реч признање), као што бих саветовао и својим ближњим ако би било потребно. Ви сте поштен човек у души. На Вама се види да не можете и да не знате лагати. Али, ето, догодило Вам се нешто што нисте желели и што Вас није достојно. Реците истину и очистите се од тога. Након тога биће

[301] Упореди: Roso, Z., *op. cit*., стр. 97.
[302] Порубов, *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, стр. 215.

Вам лакше".[303] Код примарних и још неискварених криваца који се кају због извршеног дела, оваква тактика људског и пријатељског приступа може довести до признања.

2.6.2.2.2. Буђење частољубља

Овај приступ може да има ефекта код примарних, нехатних криваца, криваца из љубоморе који нису искварени и кривично дело је у потпуној супротности са њиховом личношћу. Код окривљеног се актуелизује патријархални осећај, свест о националној припадности, порекло из угледне породице, обављање часне професије, подсећа се на велика дела и жртвовања у прошлости. Треба га подсетити да му је морална дужност да каже истину, треба да се присети часне прошлости и смогне храбрости да погледа истини у очи, призна оно што је учинио и часно окаје грехе како би даље могао да иде усправне главе.

Криминалиста је добио признање од једног убице тако што му је рекао: "Ви сте били добар војник. Војник који је носио краљеву униформу не сме бити мекушац." Окривљени је дисао тешко, наједанпут се подигао, лупио рукама по бутинама, стао по војнички, поздравио десном руком испитивача и рекао одлучним гласом: "Ја сам био тај."[304]

2.6.2.2.3. Смањивање моралне тежине дела или спасавање образа

Поента овог тактичког начина јесте да се у психи учиниоца смањи осећај гриже савести и евентуално пребаци кривица (или њен део) на жртву или неповољне објективне околности. Уз то подстиче се и потреба учиниоца за оправдањем. Криминалиста каже да свако у извесним ситуацијама може да изврши кривично дело, посебно ако је испровоциран. Учиниоцу се пружа могућност за делимично признање питањима да ли је био изазван, каква је била видљивост, да ли је дело настало у самоодбрани, да ли је то био добровољан однос? Након давања непотпуног признања окривљеном више нема повратка. Његове изјаве се аргументовано доводе у питање, проверавају и руше. Саслушање се даље усмерава на разјашњавање детаља.[305]

2.6.2.2.4. Ласкање, утицање на сујету

Професионални криминалци веома држе до свог угледа у криминалном свету. Они желе да су у нечему најбољи макар то било и вршење кривичних дела (џепарење, провала у станове или банке, крађа аутомобила). Успешна тактика код ових криминалаца може бити подстицање њихове сујете и потребе за хвалисањем. На пример, "Мајсторски си извршио обијање (онеспособљавање алармног система)". "Тако добро одрађен посао (мисли се на крађу) није нико други могао да учини сем тебе". И повређивање сујете може да подстакне на признање. На пример, професионалцу се каже: "Ниси ти најбољи џепар, Пера је бољи од тебе!"

У случају "београдског фантома" коме је доказано три убиства и близу сто силовања, ова метода је дала ефекта. Упорно је порицао извршење било којег кривичног дела и симулирао је многобројне душевне болести (нпр., скидао је са ноге чарапу и стављао је у уста, пио је садржај

---

[303] Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 153; Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма* ..., стр. 158–162.

[304] Вајнгарт, А., *Криминална тактика*, Београд, 1905, стр. 21.

[305] Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 152–153; Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, 2. део, стр. 119.

пљуваонице, мазао је лице људским изметом, лајао је на испитивача, симулирао је халуцинације). Оперативац је прибавио информацију да је раније писао песме, чак му је неколико и објављено, и држао је до своје начитаности. Себе је називао књижевником и песником. Ту је чињеницу искористио за добијање признања. Након више од месец дана симулирања осумњиченог и безуспешног покушавања успостављања контакта, оперативац му је рекао: "Ово Ваше понашање је потпуно неразумно. Ви који за себе кажете да сте песник и књижевник, дозвољавате да изигравате будалу." Након тога криминалац се тргао, уздахнуо и рекао: "Нећу више себе да мучим, видим да је најпаметније да Вам све испричам. Са мном је готово, ја сам тежак кривац, хоћу све да кажем".[306]

2.6.2.2.5. Тактички начин неумољиве темељитости (тактика парног ваљка)

Ова тактика је ефикасна за саслушање професионалних делинквената. Назива се још и ситан криминалистички рад. Њоме се подједнако утиче на разумску и осећајну сферу личности испитаника. Након детаљне анализе свих биографских података, прелази се на предмет доказивања са истом неумољивом упорношћу и прецизношћу. До танчина се испитује свака чињеница кривичног дела за које се окривљени терети. Међутим, криминалиста се не ограничава само на конкретно кривично дело, већ своје истраживање проширује и на друга кривична дела која је могао да изврши исти учинилац. Интересује се за његове саучеснике, пријатеље са којима се дружи и њихову евентуалну заједничку криминалну сарадњу. Понашање криминалисте је при том хладнокрвно, равнодушно без и најмањег знака нервозе и журбе. У таквој ситуацији професионални криминалац почиње да признаје лакша кривична дела како би спречио истраживање тежих. Међутим, испитивање се и даље неумољиво наставља.[307]

2.6.2.2.6. Психолошка купка или топло–хладно

Тактички начин се среће у полицијским саслушавањима. Када осумњичени безобзирно лаже, до тада љубазни и коректни полицајац који је поступао очински у осећајном стилу изјављује да му је жао што је до тога дошло и напушта просторију. Успут додаје да је жалосно да се овако одговара на његов коректан поступак и да би било најбоље да случај преузме неко други. Тада по ранијем договору, у собу "упада" други полицајац намргођена лица, повишеним тоном изјављује да се не исплати бити добар са сваким, од сада ће све ићи строго службено, "нема више лабаво" итд. После неколико минута у собу поново улази онај први "љубазни" криминалиста и гласно протестује, осуђује понашање свога колеге и лажљивца, тобоже спасавајући осумњиченог. Отприлике каже: "Видим да ипак морам да водим овај случај." Оштро каже грубом испитивачу да напусти просторију. Овај тобоже то нерадо чини, оклева да изађе, застаје и напомиње да ће се још вратити. Напушта просторију и залупи вратима. Ово исценирање може бити ефикасно код младих и неискусних криминалаца.[308] Сматра се, да у изузетним сличајевима, обе улоге може да одигра и један криминалиста.

2.6.2.2.7. Изазивање душевног потреса

Изазивање душевног потреса, на дозвољен начин, остварује се довођењем окривљеног (осумњиченог) на место извршења, показивањем средства извршења, последица кривичног дела, фотографија лица места и нападнутог објекта.

---

[306] *Стаменковић, Љ.,* Јединствени пример сексуалног злочинца у нашој послератној пракси, *Билтен криминалистичке управе МУП-а ФНРЈ*, број 11/1951, стр. 208.

[307] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 340.

[308] Roso, Z., *Informativni razgovor i intervju*, стр. 154.

Код извршиоца се изазивају асоцијације везане за место извршења и догађаје на њему који га могу сломити. У свести се појављују упорне слике у вези са кривичним делом. Буди се емоционално памћење. Оваква предочавања потресају кривце и наводе их на признање. Неки криминалисти сматрају да се призор виђења жртве на извршиоца прецењује. Више се успеха, према њима, постиже на тај начин да извршилац гледа колики је бол и штету његово дело задало другим људима, па и његовим најближим. Приликом утицања помоћу фотографија, прво се покаже окривљеном (осумњиченом) фотографија општег изгледа места, дворишта, спољашњости, затим унутрашњости куће (ходник, разне собе, редом којим се извршилац приближавао соби у којој је извршио дело), потом положај леша, фотографије главе, лица, очију, рана, посебне фотографије повреда итд.[309]

2.6.2.2.8. Хладна језа

Представља варијанту претходног тактичког начина. Окривљени се доведе на место злочина, где се, у потпуној тишини, обави реконструкција на начин да се дело у свим детаљима привидно понови. Такво "понављање" кривичног дела код већине окривљених изазива такав шок да више нису у стању да лажу.[310]

2.6.2.2.9. Емоционални експеримент

Овај тактички начин темељи се на изазивању изненађења и душевног потреса. Састоји се у неочекиваном предочавању осумњиченом материјалних објеката који су непосредно у вези са припремањем, извршењем или сакривањем кривичног дела. То могу бити украдене ствари, средство извршења, предмети кривичног дела. Битно је да њихово показивање изазове снажну психолошку реакцију код извршиоца кривичног дела. Реакција осумњиченог може да помогне у опредељивању за даљи пут разјашњавања кривичног дела, помаже криминалисти да стекне утисак о односу осумњиченог према тим чињеницама и указује на постојање индиције психичког деловања кривичног дела на учиниоца. Информација која се предочава (доказ) мора бити емоционално неутрална за лице коме нису познате околности кривичног дела. Не треба предочавати леш убијеног зато што његово показивање изазива јаку емоционалну реакцију и код лица које нема везе са кривичним делом. Емоционални експеримент треба добро припремити. Правила за припрему и спровођење емоционалног експеримента су: 1) неопходно је окривљеног довести у психичко стање у коме ће се максимално остварити ефекти експеримента, тако што ће се претходно у току саслушања његове асоцијације усмерити у жељеном правцу; 2) потребно је остварити максимални ефекат изненађења и 3) у моменту предочавања стварног доказа треба се уздржати од коментара или објашњавања како се не би одвлачењем пажње умањила очекивана реакција окривљеног.[311]

---

[309] Методу приказују многи криминалисти. Видети на пример: Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 342.
[310] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 507.
[311] Дулов, А. В., *Судебная психология*, Минск, 1970, стр. 236, 238; Костицкий, М. В., *Психологические методы в борьбе с правонарушениями*, Киев, 1981, стр 49.

2.6.2.2.10. Утискивање осећаја кривице

Овај тактички начин представља варијанту изазивања душевног потреса. Међутим, деловање је дуготрајније (вишекратно) а основни циљ је буђење осећаја кривице и кајања, а признање настаје као последица гриже савести. Тактички поступак темељи се на психолошком правилу да уколико се окривљени суочава дубље и трајније са својим кривичним делом и његовим последицама, утолико су веће могућности да се од њега добије признање.[312]

2.6.2.2.11. Примена асоцијативних метода за разобличавање лажи

Примена асоцијативних метода може бити ефикасно средство за разоткривање лажи и добијање истинитог исказа. У криминалистици се асоцијативне методе најчешће заснивају на принципу хомогености (целовитости) сећања, с обзиром на то да је слика реално доживљеног догађаја чвршће усађена у свести од сећања на измишљени догађај. Деловањем на личност осумњиченог различитим начинима подстичу се асоцијације везане за кривично дело и окривљени који жели да сакрије истину има проблема да их потисне или прикрије, што му понекад не успева. Ако му и пође за руком, то захтева додатни напор који се може уочити.

За разоткривање лажи осумњиченог могу се применити следеће асоцијативне методе: а) изненадна питања; б) активирање целовитости сећања; в) Јунгов тест асоцијација и г) Леонхардова метода симптоматске слике.

а) Изненадна питања

Питање које је повезано са кривичним делом и постављено неочекивано, док се расправљало о небитним стварима, може, услед психичког закона инерције, да активира асоцијације и испровоцира истинит одговор. На изненадно питање: "Чиме сте одвезли плен?" Осумњичени је брзо одговорио (и одмах се покајао): "Мојим колима".

б) Активирање целовитости сећања

Целовито сећање може бити подстакнуто, нпр., *методом хипотетске приче*. Осумњиченом се исприча прича о измишљеном злочину који се само у ситним детаљима разликује од извршеног злочина. Ово приповедање се дословно региструје. Након извесног времена затражи се од окривљеног да причу понови у свим детаљима. Исказ се дословно записнички фиксира. Текст приче и опис осумњиченог упоређују се и обично се у опису саслушаваног налазе нови неиспричани детаљи који се поклапају са чињеницама из извршеног кривичног дела и који осумњиченом нису могли да буду познати ако није извршио или учествовао у његовом извршењу. Такви детаљи су онда полазна тачка за даљи рад при обради или у истрази.[313]

Варијанту примене ове методе наводи и Водинелић. "Када је осумњичени порицао да познаје лице места и околности извршења кривичног дела, примењивао сам тактички начин да му прочитам одабране фрагменте изгледа и стања на лицу места, као и неке околности извршења кривичног дела, те затражио да

---

[312] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, 2. део, стр. 125.
[313] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 507.

их репродукује (издиктира или сам напише). Невини осумњичени није могао све детаље поновити, али није изнео (ни пређутао) аутентичне детаље јер их није знао. Учинилац није могао по свом сећању одвојити оно што зна, од онога што му је прочитано, те се одао индицијом познавања околности које може да зна само учинилац (или макар онај који је био на лицу места у то време или после извршења кривичног дела)"[314].

в) Јунгов тест асоцијација

Осумњиченом се изговарају речи (дражи) и захтева се од њега да одмах одговори првом речју која му падне на памет. Између неутралних речи (дражи) као што су, на пример: сунце, лето, мајка итд., постављају му се критичне речи (дражи) које изазивају директне асоцијације на кривично дело. Уколико би осумњичени (који је и стварни извршилац) одговорио првом речју која му падне на памет он би се одао, због тога мора да смисли други одговор и тиме се продужава реакционо време или одговор није у сагласности са речју дражи. При том симптоматске промене понашања бивају уочљиве. Крстић указује на то да код детективске примене експеримента слободних асоцијација, индивидуалне разлике код датих одговора су уочљиве кроз дужину одговора (средња вредност асоцијативног времена износи 1–2 секунде), изостајање одговора и сам одговор, а у директној су вези са узрастом, професијом, полом и слично.[315]

г) Леонхардова метода симптоматске слике

Метода се заснива на подстицању и уочавању психолошких индиција, тј. промена у симптоматској слици осумњиченог. Она се темељи на чињеници да сваки осећајно садржајан догађај оставља иза себе психичке трагове који се могу при саслушању појачавати, смањивати и процењивати, тј. доводити у везу са кривицом осумњиченог и његовим лагањем у погледу извршења кривичног дела које му се ставља на терет.

Практична примена ове методе заснива се на уочавању и проверавању специфичних симптоматских реакција које указују на постојање комплекса кривице и испољавају се у току саслушања док се расправља о кривичном делу које се осумњиченом ставља на терет. Када се осумњичени саслушава о кривичном делу које је стварно извршио, његово понашање карактерише комплекс невербалних знакова који се одређују као испољавање симптоматске слике тачно осумњичених (црвенило, бледило, несигурност, знојење, асиметричан осмех, замуцкивање, чешкање, додиривање лица, браде, провлачење руком кроз косу, ломљење прстију, цупкање ногама итд.). На пример, осумњичени за убиство одговара тупо, понаша се пасивно, поглед му је укочен и одсутан. Ова симптоматска слика одређује се као С-1.

Уочавањем ове симптоматске слике, криминалиста неприметно почиње са осумњиченим да води разговор о чињеницама које нису у вези са кривичним делом које му се ставља на терет. Разговара се, нпр., о детаљима из биографије, послу, породици, хобију. Након тога се код тачно осумњиченог примећује смиривање. Постаје живахан када говори о својим успесима на послу, о своме хобију. Више није одсутан, укочен, не замуцкује и не зноји се, активан је. Евидентно је постојање сасвим другачије симптоматске слике која се може означити са С-2.

[314] Водинелић, В., *Учење о криминалистичким рефлексивним играма* ..., стр. 73.
[315] Крстић, О., *Откривање лажи симптоматска слика саговорника*, стр. 146.

После разговора о неутралним темама, криминалиста се враћа на разговор о кривичном делу. Уочљива је промена у понашању осумњиченог. Поново се испољава симптоматска слика С-1.

У том моменту, што је веома важно, врши се *проба невиности*, која се састоји у томе да се осумњиченом пребацује извршење кривичног дела исте тежине за које је испитивач сигуран да га овај није извршио. Уколико се понашање осумњиченог битно разликује (запажа се испољавање симптоматске слике погрешно осумњичених) сматра се да је проба успела. У конкретном случају, лице је питано да није можда извршило једно друго убиство. Осумњичени се тргнуо, напето је пратио излагање криминалисте, тресао је главом одречно и узбуђено изјавио да је веома изненађен. Протестује читавим својим бићем. У таквом држању и побуни против саме помисли да је он извршио и ово друго убиство, испољавају се јасни симптоми невиности.

Након пробе невиности, криминалиста се поново враћа на кривично дело. Објективно се расправља о току одвијања кривичног догађаја, предузетим радњама и последицама. Личност осумњиченог се привремено апстрахује. На овај начин се појачава емоционално памћење. Слика С-1 постаје још израженија. Код погрешно осумњиченог комплекс кривице се не појачава с обзиром на то да не постоји емоционално памћење.

У претпоследњој фази води се разговор о моралној осуди кривичног дела. Криминалиста након своје моралне критике и осуде дела, тражи од осумњиченог да се изјасни о моралном вредновању понашања које је условило извршење дела. Активира се "глас савести" осумњиченог. При том се посматрају његове симптоматске реакције.

У последњој фази се осумњиченом предочавају специфичности у његовим симптоматским реакцијама. Тражи се од њега објашњење. Тиме се провоцира њихово још израженије испољавање.[316]

2.6.2.3. Примена лукавстава и тактичких комбинација приликом саслушања

Када се саслушавају лукави професионални криминалци у ситуацији оштрог конфликтног односа, непходно је применити лукавства у оквиру тактичких комбинација или рефлексивног управљања како би се од њих добио истинит исказ. Дозвољена је примена ових метода једино ако не представљају обману. Под обманом се подразумева предочавање (саопштавање) саслушаваном лажне информације чиме се он доводи у заблуду. Окривљеном (осумњиченом) никад не треба саопштавати лажну информацију, јер је то недозвољени начин саслушања. Међутим, могуће је примењивати лукавства или различите тактичке комбинације, али је услов да се све оне заснивају на предочавању истинитих чињеница и доказа.

Практично је немогуће дати исцрпан попис лукавства која се могу примењивати при саслушању окривљеног, зато што је њихов број са могућим варијацијама бесконачан. Покушаћемо да наведемо само неке типичне појавне форме лукавства, с тим што свака од њих може имати безброј варијација и специфичности које ће се манифестовати у њиховој конкретној примени у сваком појединачном случају.

---

[316] О методи код нас писали су: Водинелић, В., *Леонхартова метода испита окривљеног (осумњиченог)*, ЈРКК, број 2/1989, стр. 21–35. На крају рада наведени су библиографски извори у којима је приказана ова метода); Крстић, О., *Откривање лажи симптоматска слика саговорника*, стр. 141–143.

Прву групу типичних појавних форми лукавства при саслушању окривљеног (осумњиченог) представљала би она која се односе на тактизирање (манипулисање) са предочавањем истинитих чињеница (доказа).

У ову групу улазе, пре свега, следећи тактички начини представљања информација:

1) Остављање окривљеног привремено у неизвесности у погледу сазнања испитивача о појединим чињеницама и доказима. – Овај тактички начин је неспоран с аспекта његове процесне допуштености. Криминалиста може извесно време (најкасније до краја истраге) држати окривљеног у неизвесности у погледу постојања неких доказа и на томе градити тактику саслушања.

2) Тактички начини стварања уверења код окривљеног (осумњиченог) о великој испитивачевој информисаности или неинформисаности.[317] – Да би ови тактички начини били допуштени неопходно је да чињенице које се предочавају буду апсолутно истините. У оквиру ових тактичких начина окривљеном се плански предочава само један комплекс чињеница чије се значење може схватити вишезначно и које се могу тумачити и тако да криминалиста располаже са више или мање чињеница него што је то стварно случај, а онда се на томе гради тактика даљег саслушања. Ови тактички начини темеље се на закону асоцијација: "Ако криминалиста познаје ове чињенице, онда сигурно познаје и друге које су са њима у вези." Битно је да се код окривљеног не ствара директно погрешно уверење (заблуда), јер би се тиме обмањивао, већ да се чињенице представе као вишезначне, тако да се њему оставља и могућност избора правог значења датих информација.

3) Тактички начин заплитања окривљеног у противречности и лажи је код највећег броја процесуалиста и криминалиста неспоран метод саслушања. У криминалистици се препоручује да се не прекида одмах окривљени када лаже и улази у контрадикције, већ га треба пустити и чекати повољан моменат за предочавање чињеница које указују на његову неискреност.

4) Коришћење изненађења. (Видети о коришћењу фактора изненађења приликом предочавања доказа и постављању изненадних питања.) Већина процесуалиста и криминалиста сматра прихватљивим коришћење фактора изенађења при саслушању окривљеног, мада има и супротних ставова.[318]

Другу групу типичних појавних форми лукавства при саслушању окривљеног (осумњиченог) представљала би она која се односе на *понашање криминалисте*. Овде улази пре свега:

5) Држање окривљеног у неизвесности у погледу намера и циљева криминалисте. – Окривљеном мора бити увек познат општи предмет разговора и основи сумње које против њега постоје. Међутим, криминалиста није дужан да му саопшти које су конкретне намере везане за постављање појединог питања. Криминалиста може да маскира намере и циљеве због којих је поставио конкретно питање, али не сме да му сугерише неистините намере и циљеве, јер би то већ била обмана.

6) Навођење окривљеног да покуша да искористи "слабе тачке" криминалисте.[319] – Криминалиста даје основа окривљеном за одређену процену у погледу особина његове личности или интересовања и на томе се гради тактика саслушања или успостављање контакта. На пример, криминалиста је наиван; има исти хоби; из истог је краја; има исти порок.

7) Навођење окривљеног да себи постави циљеве који су пожељни с аспекта тактике криминалисте.[320]

8) Тактички начин допуштања и храбрења легенде[321], састоји се у томе да се окривљени пусти да лаже, чак се и подржава у томе, док се не прикупе докази који ће са сигурношћу доказати његову лажну одбрану.

---

[317] О тактичком начину су писали: Доспулов, Г. Г., *Психология допроса на предварительном следствии*, Москва, 1976, стр. 83; и Водинелић, В., *op. cit*., стр, 125–126.

[318] Сагласни су са применом ове методе: Walder, H., *op. cit*., стр. 156; Huber, P., *Die Stellung des Beschuldigten – insbesondere seine Rechte – in der Strafuntersuchung*, Zürich, 1974, стр. 134; Доспулов, Г., *op. cit*., стр. 79; Белкин, Р. С., *op. cit*., стр. 159. Супротан став заузимају: Васильев, А. Н., *Тактика отдельных следственных действий*, Москва, 1981, стр. 21–22; Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, Москва, 1970, стр. 151.

[319] Доспулов, *op. cit.*, стр. 117; Водинелић, В., *op. cit.,* стр. 133.

[320] О том тактичком начину и примени теорије рефлексивних игара приликом саслушања видети: Симоновић, Бранислав, *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Крагујевац, 1997, стр. 211–221.

[321] Доспулов, *op. cit.*, стр. 178; Водинелић, В.: *op. cit.*, стр. 117.

9) Посредно (индиректно, зашифровано) саслушање састоји се у томе да се примењује заобилазна тактика сазнавања битних чињеница. Постављено питање садржи у суштини два питања. Једно је главно и оно је замаскирано неутралним питањем које стоји у првом плану. Одговор који се добије на њега садржаће и одговор на главно питање.[322] Суштина овог саслушања састоји се у примени методе вишезначности, с тим што не сме да постоји провокација на неправилно тумачење.[323] Овде се окривљеном предочавају истините чињенице тако да их он може тумачити вишезначно и уколико му се не искључи могућност избора правог значења, обмана не постоји.[324] Уколико право значење није мање вероватно од других значења која се намећу, тада је овај тактички начин, према нашем мишљењу, дозвољен. Овим су испуњени сви услови дозвољеног утицања.

Као прво, дата информација је истинита; као друго, окривљеном се оставља (не искључује) могућност избора између више значења. Његова слобода вољног одлучивања се не укида.

Једна варијанта овог тактичког начина састоји се у разбијању главног питања на низ потпитања, која криминалиста размешта у маси неутралних питања. На тај начин одвлачи пажњу учиниоца од оне критичне чињенице коју жели да утврди и добија истиниту информацију која је посредно везана са критичном чињеницом.[325]

Ратинов наводи следећи тактички начин посредног саслушања: У ситуацији када криминалиста не поседује довољно доказа којима би успешно усмеравао саслушање могуће је применити посредно саслушање како би се код окривљеног створило уверење да се располаже са довољно доказа. Корисно је приликом саслушања представити му да се криминалиста не интересује за кључне битне околности (за основна питања). Треба наступити као да су оне неспорне и неинтересантне, већ се концентрисати на неке споредне детаље испитиваног догађаја. Одговарајући при том на поједине нејасне маргиналне детаље дела, саслушавани ће самим тим одговорити и на основна питања.[326]

Трећу групу појавних форми лукавства чине она која се односе на *формулисање конкретних питања*. О овоме је било речи у поглављу о фази постављања питања окривљеном.

2.7. ЗАПИСНИЧКО ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ИСКАЗА

2.7.1. Обезбеђење исказа применом класичног писаног записника

Записник о прибављању исказа је процесни документ који одражава ток и резултат процесне радње испитивања сведока или саслушавања окривљеног и служи као извор података о ономе што је у вези са кривичним догађајем лице опажало или чинило и пред судом о томе саопштило.

Записник је документ о поштовању права особа од којих је исказ прибављен, као и о поступању приликом добијања изјаве у складу са одредбама Законика о кривичном поступку. Важност и значај записника потребно је увек имати у виду, јер и најбоље спроведено саслушање остаје безвредно ако није адекватно регистровано.[327]

---

[322] Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, Москва, 1970, стр. 148–149; Јакушин, *op. cit.*, стр. 73; Водинелић, В., приказује подробно разне појавне облике тих питања, *op. cit.*, стр. 215.

[323] Водинелић, В., *op. cit.*, стр. 215.

[324] У вези са тим Водинелић, В. је истицао: "Мислим да маневрисање истинитим информацијама које су презентиране на начин да је окривљенику остављена слобода да их протумачи двојако (тј. правилно и неправилно), по свом увиђају, не може бити критиковано ни са правног ни са етичког становишта. Суштина је у томе да не постоји иследникова провокација на неправилно тумачење", *op. cit.*, стр. 215.

[325] Доспулов, *Психология допроса на предварительном следствии*, стр. 81; Водинелић, В., op. cit., стр. 128–129.

[326] Ратинов, *Судебная психология для следователей*, стр. 211.

[327] Алексић, Ж., *Научно откривање злочина*, Београд, 1972, стр. 145; Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 155.

Класични писани записник могуће је сачинити на три начина: 1) може да се саставља упоредо са давањем исказа, када сведок (окривљени) изговори реченицу, она се уноси у записник. Његова добра страна је у томе што се све записнички бележи. Међутим, овај начин вођења записника има многобројне мане због тога што се лице које даје исказ стално прекида у излагању и тиме се нарушава ток његових мисаоних асоцијација, ремети се присећање и исказивање. Лицу које даје лажан исказ овакво вођење записника омогућава да додатно размишља о своме излагању, усклади га и отклони противречности; 2) након саслушања исказа у целости, судија сачињава записник. Овај начин бележења исказа захтева велике меморијске способности судије. Уношењем исказа у записник након излагања сведока или окривљеног, не нарушава се континуитет излагања, али овај начин није поуздан зато што судија неминовно заборавља читав низ детаља који могу да буду од значаја за оцену исказа или пресуђење дела. Такође се исказ уопштава и поједностављује и 3) записник се саставља по сегментима. Када се прибави исказ, у погледу једног повезаног скупа чињеница и околности, он се уноси у записник. Овај метод вођења записника се најчешће примењује у пракси и представља комбинацију претходна два начина.

Поред уобичајених података који се уносе у записник (орган пред којим се узима исказ, подаци о саслушаваном, његово својство итд.) треба навести и тачно време започињања саслушања и тачно време завршетка. На тај начин судија се може обезбедити од приговора да је окривљеног превише замарао приликом прибављања исказа.

Записник треба да буде објективан, тј. да садржи управо оно што је исказивало лице од кога је исказ узет. Поједини криминалисти истичу да евидентирање исказа представља процес превођења усмене речи у писмену. Записник треба да одрази индивидуалност и личност лица које је дало исказ. Треба да буде састављен тако да лице које је дало исказ препозна своје исказивање читајући записник.[328]

Записник треба да буде написан тако да онај ко га чита може јасно да представи шта је видео, слушао и преживљавао саслушавани и како је он о томе исказивао судији.

Наш ЗКП прописује да се исказ уноси у записник у облику приповедања, а постављена питања и одговори на њих навешће се само када је потребно. Већина криминалиста сматра да је наше законско решење, по коме се питања и одговори уносе изузетно (а не по правилу), у основи погрешно. На пример, према немачком или рецимо руском законском решењу, ситуација је обрнута. Код њих се инсистира на томе да питања и одговори на питања обавезно буду дословно наведени у записнику.[329]

Залажемо се за став да поменуте законске норме треба тумачити широко и настојати да се што чешће у записнику дословно наведу питања и добијени одговори. Треба се посебно држати овог упутства приликом предочавања доказа и прибављања признања.

Записник треба тачно, јасно и верно да репродукује исказ. Превођење исказа на књижевну или правничку терминологију неминовно доводи до искривљавања садржаја исказа. Употреба речи и израза који нису својствени саслушаваном може учинити да он на суду порекне исказ који је раније дао.

---

[328] Порубов, *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, стр. 247.

[329] Brodag, *Kriminalistik*, стр. 138; Васиљев–Карнеева, *Тактика допроса*, стр. 50.

Записник мора да покаже аутентичност исказа и слободну вољу при саопштавању. Због тога се препоручује да се значајне изјаве унесу у записник на више различитих места. Такав поступак чини неуверљивим касније изговоре саслушаваног да је реч о неспоразуму јер су његове изјаве погрешно забележене.

Сведоку и окривљеном треба дозволити да даје примедбе на записник и исправља оно што је рекао и што је наведено у њему. Исправке у записнику повећавају његову доказну вредност јер указују на озбиљност при састављању. Записнику треба приложити скицу или шему коју је сачинио саслушавани како би појаснио своје излагање.

Криминалисти препоручују да се о важним реакцијама и владању окривљеног у току прибављања исказа воде посебне белешке, које се касније могу повезати са записником и његовим појединим деловима (са назнаком странице на коју се односе)[330]. У *белешци се могу навести* подаци који су неопходни за: *процену веродостојности исказа* (на пример, детаљисање исказа, оригиналност, структура исказа); *карактеристична понашања* (невербалне реакције, испољавање емоција)[331]; *начин одговарања на постављена питања* (нпр., спонтано или уз велико инсистирање судије); *(не)постојање спремности за сарадњу*; *евентуалне сумње у душевно здравље* итд.[332]

Недостаци класичног (писаног) записника. – Криминалисти наводе да класични писани записник има многобројне недостатке који озбиљно отежавају или угрожавају фиксирање и обезбеђење читавог низа значајних информација, тако да се квалитет персоналних доказа услед тога у великој мери смањује. Најчешће се наводе следећи недостаци писаног записника:

- постоје суштинске разлике између усмене и писане речи. Усмени говор је непосредан, он увек има емоционални набој (значење). Многе се мисли предају мимиком, гестом, интонацијом. И ћутање може бити вишезначно. Пауза у говору, није прекид говора, већ његово продужење другим средствима. Ово богатство говорног (и невербалног) изражаја, али и значења, не може се фиксирати класичним писаним записником[333];

- исказ се не бележи верно, већ судија преводи живо исказивање сведока (окривљеног) на бирократски правнички или књижевни језик;

- исказ се мења, дотерује приликом уношења у записник. Исказ представља не садржај сведоковог излагања, већ судијино виђење и слободно тумачење оног што је он рекао. Алексић истиче да записник са садашњим начином састављања неумитно постаје огледало његовог састављача. Горф је указивао на то да писани записник представља исказ о исказу.[334] Веома често је између њих велика разлика;

- приликом уношења у записник, исказ се осиромашује. На први поглед споредни детаљи из исказа се изостављају и не уносе се у записник, мада они могу бити од пресудног значаја за процену веродостојности;

- настанак исказа се превиђа (изоставља). У записнику се не наводе почетне несигурности у излагању, извињења, паузе у размишљању, форензичка збуњеност. У записнику се појављује само крајњи резултат опажања који је судија још прерадио;

---

[330] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 510.
[331] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, стр. 15; Kube/Störzer /Timm, *Kriminalistik*, Band 1, стр. 587.
[332] Schwindt, F., *Policijsko preslušavanje*, Priručnik, број 1/1991, стр. 36.
[333] Порубов, *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, стр. 248.
[334] Алексић, Ж., *Научно откривање злочина*, стр. 146.

- садржај постављеног питања и примедбе испитивача не уносе се у записник. Услед тога могу да промакну сугестивна питања која усмеравањем одговора утичу на фалсификовање исказа;

- исказ се поједностављује тако да сведок више не може у таквом исказу да препозна своје излагање. Често се на суду може чути: "Ја тако нисам рекао у истрази". Због тога настају многобројне контрадикције и нејасноће у претходним и каснијим исказима сведока (или окривљеног);

- слободно излагање и одговори на постављена питања се диктирањем записника прекидају. Услед прекидања сведок заборавља шта је све хтео да каже. Сведоци који су недобронамерни (или окривљени који лаже), услед прекидања добијају довољно времена да смисле нове лажи и да одговоре онако како се не би уплели у контрадикције.[335]

2.7.2. Записничко обезбеђивање признања од опозива

Пошто окривљени након признавања кривичног дела, у каснијим фазама поступка повлачи изјаву, наводећи како је била изнуђена или га нису добро разумели, у криминалистици су разрађени тактички начини обезбеђивања овог исказа од опозива. Циљ обезбеђивања признања од каснијег порицања јесте да се одређеним техникама записничког фиксирања несумњиво утврди његово постојање или потврди слобода воље окривљеног при изјашњавању, тако да касније негирање сопствене изјаве нема значајног доказног ефекта.

У криминалистици се наводе следећи начини обезбеђења признања од опозива:

– У записнику се наводи околносно (конкретизовано) признање у коме се поред кључних околности (мотив, начин извршења, оруђе извршења, место сакривања предмета, средства извршења) наведу и подаци који улазе у категорију тзв. периферних чињеница. Касније је тешко порицати детаљно признање.

– Ако окривљени наведе чињенице које могу да буду познате само извршиоцу кривичног дела или признањем ода тајну која раније није била позната, то треба неизоставно записнички фиксирати. Записничко обезбеђивање ових околности и потом њихово проверавање онемогућава касније успешно повлачење признања.

– Признање треба дословно евидентирати (навести верно начин изражавања окривљеног, употребљене речи, провинцијализме, особености у говору итд.).

– Окривљеном се допусти да сам диктира записник у делу у коме излаже признање и та се чињеница посебно записнички констатује.

– Од окривљеног се затражи да напише признање својеручно и оно се приложи записнику.

– У записник се верно унесу сва постављена питања и одговори који су претходили давању признања.

– Важне делове исказа, односно признања, треба на више места у записнику дословно уписати, тако да се окривљени не може касније правдати да је реч о неспоразуму.

– Од окривљеног се затражи да својеручно нацрта скицу лица места (положај просторија, простор, положај трагова, предмета, налажења доказа, пут доласка на лице места и одласка). Скица се прилаже уз записник.

---

[335] Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfestellung vor Gericht*, Band II, стр. 150.

– Након признања окривљени се изведе на лице места и изврши се реконструкција при чему он сам показује (без сугестије са стране) како је извршио кривично дело. О реконструкцији се саставља записник.

– Након признања, окривљеном се да оригинални примерак записника у коме он својеручно исправља грешке или уноси примедбе. Исте корекције врши судија на копији, што се констатује у записнику.

– Одличан начин за обезбеђивање признања од опозива јесте и снимање исказа окривљеног магнетофоном или видео камером.[336]

– Након признања пред полицијом, одмах се доведу јавни тужилац, (судија) и адвокат како би осумњичени и пред њима исказ поновио. О томе се саставља записник.[337]

– Амерички криминалисти препоручују да у записнику на крају признања, испод потписа окривљеног треба да стоји следећа клаузула: "Моја изјава и признање су истинити. Ја сам то учинио добровољно без икаквог притиска или претњи." Након тога следи потпис.[338]

– Од окривљеног се затражи да опише предмете, ствари, средство извршења које је оставио (изгубио) на лицу места (нпр., нож, капу, рукавице), а затим се организује њихово изборно препознавање, где он треба да их препозна и покаже.[339] О препознавању се саставља посебан записник.

2.7.3. Тонско бележење исказа

Тонско обезбеђивање исказа представља *неопходни минимум* за квалитетно фиксирање тока и резултата саслушања сведока и окривљеног. Класични, писани записник, у начелу је недовољан. Оптимум представља аудио-визуелно регистровање изјава узетих у преткривичном и кривичном поступку.

Према нашем ЗКП писмени записник је обавезно средство регистровања процесних радњи, а технички снимци могу представљати само његову допуну. Због тога ће се у записнику о саслушању унети подаци да је обављено тонско снимање, ко је снимање извршио, уз обавезно констатовање да је лице које је саслушано претходно било обавештено о снимању, те о репродуковању снимка, након завршеног саслушања. У записник се такође уноси белешка о месту чувања тонског записа (или другог носача звука) уколико није приложена са списима предмета. Запис се чува у суду све док се чува и кривични спис.[340]

ЗКП из 2011. године је направио корак даље прописујући обавезу вођења тонског записника приликом *саслушања окривљеног и испитивања сведока и вештака* за сва кривична дела за која се могу предузети посебне доказне радње (у питању су најтежа кривична дела прописана ЗКП-ом).

У Енглеској и Велсу је још 1984. године уведена законска обавеза (Police and Criminal Evidence Act 1984) да се полицијско саслушање осумњиченог и окривљеног мора звучно снимати. Када је у питању прибављање исказа од сведока и жртве, таква законска обавеза не постоји, мада постоји препорука, посебно када су у питању рањиви сведоци.[341]

---

[336] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1984, стр. 346–349.
[337] Brodag, *Kriminalistik*, стр. 136.
[338] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 528.
[339] Упореди: Brack/Thomas, *Kriminaltaktik*, 1983, стр. 172.
[340] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 227.
[341] Gudjonsson. Извор: Tim Newburn и остали, *Handbook of Criminal Investigation*, стр. 467.

Тонски запис треба да садржи податке о месту, датуму, времену почетка и завршетка саслушања, личне податке о саслушаваном и друге чињенице које ЗКП предвиђа за записник.

Предности тонског бележења исказа у односу на писани записник јесу:

– Запис обезбеђује дословно бележење садржаја исказа јер обухвата целокупну информацију коју је лице саопштило. Осим тога, онемогућава евентуалну примедбу окривљеног (саслушаваног) да исказ не одговара садржају записника.

– Овакво вођење записника омогућава да се провери не само фактичка страна исказа него да се уочи психичко стање саслушаваног, тј. сигурност у излагању, постојање форензичке збуњености, плач, подрхтавање гласа итд.

– Веће које на главном претресу разматра предмет, може на основу снимка са саслушања добити непосреднији увид у ток истраге, поступање с окривљеним, у постављена питања и дате одговоре, него што се то добија из најпотпунијег записника.

– Судија се може потпуно посветити прибављању исказа без бојазни да ће неки део изоставити или заборавити. Не мора да оптерећује своје памћење нити да прекида саслушање како би забележио изјаву. Експерименти показују да ослобађање испитивача од техничког рада, омогућава да се он потпуно усредсреди на прибављање исказа и понашање саслушаваног, што знатно повећава квалитет његове делатности.

– Тонски записник обавезује судију да што квалитетније прибави исказ и да се боље припреми. Снимање исказа дисциплинује и судију и саслушаваног.

– Преслушавање исказа помаже судији да овлада вештином прибављања исказа. При том се уочавају грешке које су учињене на прошлим саслушањима.

– Тонски запис има и тактичко значење јер разоткрива лица која дају лажан исказ. Тонски запис може у потпуности да фиксира преломни моменат када је, нпр., окривљени променио тактику понашања. На основу тога суд може верно да процени колико је окривљени добровољно и искрено дао свој исказ.[342]

– Тонским регистровањем исказа се боље него код класичног записника, могу видети методе које су примењене приликом његовог прибављања. Снимљени исказ искључује неосноване приговоре окривљеног да саслушање није било у сагласности са законом. На другој страни, снимањем исказа у великој мери искључује се могућност коришћења недозвољених средстава и метода саслушања и даје допринос унапређењу законитости поступања органа кривичног поступка, јер их обавезује на исправно законско и тактичко деловање приликом спровођења ове истражне радње.[343]

У криминалистици се препоручује тонско снимање исказа у следећим случајевима:

– Снимање исказа деце и млађих малолетника омогућава процену душевне зрелости; веродостојности исказа (посебно у ситуацијама када треба разложити стварна опажања од дечје маште); психичког стања детета у моменту давања исказа. Снимање је важно обавити у ситуацијама када се очекује да ће касније бити неопходно проверити не само фактичку страну исказа, већ и тактику салушања и начин успостављања контакта са малолетником. Истиче се да снимање исказа деце и млађих малолетника смањује форензичку збуњеност и мање одвраћа пажњу него приликом вођења класичног записника.[344]

---

[342] Порубов, *Допрос в советском уголовном судопроизводстве*, стр. 257.
[343] Алексић–Миловановић: *Криминалистика*, стр. 158.
[344] Алексић, Ж., *Научно откривање злочина*, стр. 155–157.

– Препоручљиво је снимање исказа жртве у тешким случајевима силовања како се не би, уколико није неопходно, спроводила поновљена саслушања (спречавање секундарне виктимизације).

– Значајно је снимити исказ окривљеног приликом признања. Обезбеђено признање на тај начин верно указује на све детаље који су при том саопштени; на психичко стање окривљеног у моменту његовог изношења; на начин прибављања исказа; од значаја је за процену доказне вредности исказа у случају повлачења признања; користи се као начин обезбеђења признања од опозива.[345]

– Исказ треба обавезно снимити када постоји бојазан да се лице неће појавити на главном претресу и тамо саопштити своја запажања уколико су она значајна за доношење судске одлуке (мисли се на стара и болесна лица; жртву или учиниоца кривичног дела на самрти; признање дато на самртничкој постељи[346]; странце који су били у транзиту кроз нашу земљу и на које се не може рачунати као на сведоке на главном претресу).

– Када је исказ прибављен по замолници пред другим судом или преко Интерпола.

– Када се сумња у психичко здравље лица које даје исказ. Овај материјал може касније да послужи вештацима психијатрима.

– Када се исказ прибавља преко тумача од лица која не владају језиком на коме се води судски процес. На основу тонског записа може се, у случају потребе, проверити колико је превод био добар.

– Корисно је снимити исказ тзв. "крунских сведока" када постоји опасност да потпадну под утицај или сугестију других лица и услед тога измене свој исказ на главном претресу.[347]

– Препоручљиво је тонско обезбеђење исказа лица која су осумњичена за извршење посебно тешких кривичних дела.

2.7.4. Видео-акустичко прибављање исказа

Недостатке које садржи звучни запис у потпуности отклања видео снимак. Применом овог начина регистровања исказа могу се уочити и сви невербални знаци који се испољавају приликом исказивања, на пример, покрети тела или фацијална експресија. Њихово вредновање за процену веродостојности исказа је непроцењиво. У Канади, Америци и Енглеској већ од осамдесетих година прошлог века, у великој мери се примењују видео снимања приликом саслушања, а након узимања исказа снимци се детаљно анализирају. Овакав начин обезбеђивања исказа нарочито се показао поуздан при процени доказне вредности признања. У таквим случајевима више није могућ основани приговор да је прибављање исказа било некоректно.[348]

Помоћу видео записа могуће је верно и објективно забележити све околности везане за прибављање исказа. Видео снимање повећава уверљивост доказане радње, максимално се остварују принципи непосредности и објективности.

Обезбеђивање исказа видео камером значајно је и за уочавање грешака, анализу тактике и резултата који су остварени у конкретном случају. Прибављање исказа видео записом значајно је и за вежбање и обуку младих кадрова.

---

[345] Веома значајне примере из праксе износи Алексић. Видети, *Научно откривање злочина*, стр. 158 и даље.
[346] Алексић. Ж., *Научно откривање злочина*, стр. 155–157.
[347] Упореди: Васильев–Карнеева, *Тактика допроса*, стр. 58–60.
[348] Weihmann: *Kriminalistik*, Hilden, 1996, стр. 158.

Сматра се да је примена овог техничког средства препоручљива у следећим случајевима:

– увек када се укаже потреба за обезбеђењем исказа применом тонског записа, боље је такав исказ забележити применом аудио-визуелне технике;

– уколико је важно приказати услове у којима се одвија прибављање исказа, битних за његову исправну оцену;

– искази глувонемих лица добијају се уз помоћ тумача. Корисно је снимати њихово прибављање видео камером како би се касније, у случају потребе, исказ могао проверити и

– уколико се исказ од окривљеног добија приликом реконструкције на лицу места, снимање видео техником је корисно.

Видео-акустичко обезбеђење исказа пред полицијом и судом је записник будућности.[349]

2.8. СУОЧЕЊЕ

Појам. – Суочење је процесна радња у истрази односно на главном претресу којом се заједно саслушавају две раније саслушане особе (окривљени, сведок, оштећени) о важним чињеницама (кривичноправно релевантним, као и индицијама) у погледу којих су дали различите исказе (противречне или неподударне)[350].

Разлог за спровођење суочења је постојање значајних разлика или противречности у исказима раније саслушаних лица. Није свака несагласност у исказима довољан повод за суочење. Разлике у исказима сведока су нормална појава и проистичу из различитих објективних и субјективних услова у којима се налазило лице приликом опажања. Повод за суочење је постојање већих разлика и супротности у исказима раније саслушаних лица о значајним чињеницама које улазе у предмет доказивања.

Предмет суочења. – Суочење се може спроводити поводом појединих спорних чињеница у вези са којима постоје противречности у исказима саслушаних лица (делимично, парцијално суочење) или у односу на читав исказ (тотално, потпуно суочење)[351].

Циљеви предузимања суочења су: 1) да се отклоне контрадикције и противречности у исказима добронамерних сведока који се суочавају; 2) да се на основу резултата спроведеног суочења процене (и провере) тачност и истинитост раније датих исказа; 3) да се утиче на окривљеног да повуче лажан исказ и почне истинито да исказује; 4) да се на основу процене симптоматске слике суочених евентуално процени ко од њих говори истину и 5) да се дође до нових доказа тако што ће суоченицима саопштити неке чињенице о којима раније нису дали исказ.

Субјекти суочења. – Истовремено се могу суочити само два лица: 1) *окривљени и окривљени* (како би се утврдило ко од њих говори истину или како би се подстакли на признање); 2) *окривљени и сведок* (нпр., окривљени и

---

[349] За шира разматрања тонског и аудио-визуелног обезбеђења исказа препоручујемо књигу проф. др Живојина Алексића, *Научно откривање злочина*, која је још увек актуелна и савремена (мада је објављена 1972). Посебно указујемо на вредност изванредних примера из судске праксе који су наведени у овој књизи.

[350] Водинелић, В., Нека спорна и друга кривичнопроцесна и криминалистичко-тактичка питања у вези са суочењем. *Криминалистика, откривање и доказивање*, 2. том, Скопје, 1985, стр. 589.

[351] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1996, стр. 336.

оштећени) како би се извршио утицај на окривљеног ради давања истинитог исказа, односно утврдило ко од њих говори истину и 3) *сведок и сведок* (с циљем разјашњавања противречности у њиховим исказима). Уколико је потребно обавити више суочења, оно ће увек бити спроведено само између двају лица. На пример, окривљени који не признаје суочиће се са сваким саокривљеником или сведоком понаособ. У таквим случајевима препоручује се примена *тактике појачавања психолошког притиска* која се састоји у томе да се окривљени најпре суочава са мање значајним сведоцима, а на крају са онима који га највише терете или са окривљенима који су признали извршење дела.

Припремање суочења. – Суочење треба добро припремити. Под тим се подразумева: а) изучавање чињеничног стања анализом стварних доказа и раније датих исказа; б) упознавање (процену) личности особа које треба суочити (истинољубивост, темперамент, интелигенција, сугестибилност итд.); в) разјашњавање међусобних односа лица која треба суочити[352] и г) утврђивање њиховог односа према кривичном делу и евентуалну заинтересованост за исход кривичне ствари.

Пре него што се судија одлучи за спровођење ове радње потребно је да одговори на следећа питања: 1) о којим спорним околностима треба спровести суочење; 2) шта су о спорним околностима раније изјавила испитана лица; 3) како формулисати питања која ће се поставити суоченицима; 4) који редослед суочења треба применити, уколико постоји потреба за разјашњавањем противречности у исказима више лица, тако што ће се организовати већи број суочења; 5) који суочени треба прво да одговара на постављено питање (неки криминалисти препоручују да на постављено питање прво одговара суочени за кога се процењује да говори истину.[353] Међутим, ово схватање се не може прихватити као универзално правило јер све зависи од тактичке процене конкретне ситуације); 6) које су карактеристике личности суочених значајне за спровођење ове радње (нпр., ко је од њих доминантна, сугестивна личност (по правилу њему не треба прво постављати питање како би се избегла сугестија); 7) где треба спровести суочење (канцеларија криминалисте, лице места); и 8) које мере опреза треба предузети како би се спречило тајно договарање саокривљених?

Тактика спровођења суочења. Пре суочења треба претходно саслушати лица чији се искази битно разликују. Питати их да ли остају при датим изјавама. Не треба им пре суочења читати раније исказе. Лицу, у чију се истинитост исказа сумња, не треба наговестити да ће бити организовано суочење како би се постигао ефекат изненађења.[354]

Ова радња се спроводи тако што се суочени постављају један наспрам другог. Питање у вези са спорном околношћу најпре се поставља једном, и тек након његовог одговора и другом суоченику.

Треба се бринути о дисциплини приликом спровођења суочења. У криминалистици се сматра да се између суочених може и плански изазвати конфликтна ситуација (*концепција суочења као намерно створене конфликтне ситуације*)[355]. Примењује се приликом суочења особа чији се искази и тактичка позиција

---

[352] Бахарев, Н. Б., *Очная ставка*, Казански универзитет, 1982, стр. 67–81.

[353] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1968, стр. 418.

[354] Изузетно, непосредно пред само суочење, овом лицу се може напоменути да ће за неколико тренутака бити суочено и питати га да ли остаје при датом исказу. Догађа се да окривљени који лаже повуче свој исказ или га значајно ублажи (Водинелић).

[355] Владимир, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, 2. том, стр. 589.

битно разликују чиме се остварује *конфронтација исказа*.[356] На пример, суочење оштећеног и окривљеног који негира контакт; суочење саокривљених који лажу (или бар један лаже). У тим случајевима се потенцира међусобни конфликт и супротност интереса између саокривљених који се суочавају, повећава се ниво психичког узбуђења код њих, чиме се подстичу да изнесу чињенице о којима раније нису имали намеру да говоре.[357]

Битно се разликује тактички приступ овој радњи у случајевима суочења добронамерних сведока где је циљ да се отклоне противречности и разлике у њиховим исказима и да се утврди који је исказ истинит, од суочења окривљеног који лаже када је циљ добијање истинитог признања.

а) *Суочење добронамерних сведока* усмерено је на активирање асоцијација и подстицање присећања и оно се може спровести на неколико начина: 1) суочењем на месту извршења кривичног дела; 2) предочавањем доказа приликом суочења како би се указало на заблуде у исказима и 3) дозвољавање добронамерним сведоцима да уђу у међусобну комуникацију и дискусију приликом суочења о могућим узроцима разлика у исказима.[358]

б) *Суочење окривљених који лажу, ускраћују признање или се бране ћутањем* има за циљ промену њихове одбрамбене доминанте и давање истинитог признања. Овај тактички циљ остварује се на следеће начине: 1) суочење окривљеног са оштећеним или добронамерним сведоком[359] (као додатни притисак препоручује се истовремено предочавање компромитујућег доказа[360] као вид тактичке комбинације); 2) суочење окривљеног који се не понаша кооперативно са другим окривљеним који је признао извршење кривичног дела; 3) поновним суочењима, тј. више узастопних суочења окривљеног који лаже са сведоцима, оштећенима, саокривљенима који су признали извршење кривичног дела и 4) подстицањем или коришћењем позитивних или негативних особина личности или осећања окривљеног приликом суочења (грижа савести, несигурност, плаховитост, осећање зависности према ауторитету итд.)[361].

Ризици приликом спровођења суочења. Највећи ризик код суочења је у томе што постоји могућност сугестивног деловања једног суоченог на другог, што може да услови фалсификовање истинитог исказа. Примера ради, ауторитативни сведок који је погрешно опажао догађај, може да утиче на повлачење истинитог исказа бојажљивог (несигурног) сведока. Посебну предострожност приликом суочења треба предузети у случајевима саслушања малолетника (међусобног или са одраслима)[362].

---

[356] Бахарев, Н. Б., *Очная ставка*, Казански универзитет, 1982, стр. 12.

[357] У стању узбуђења чешће се говори истина. Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfeststellung vor Gericht*, Band II, München, 1981, стр. 49.

[358] Бахарев, Н. Б., *Очная ставка*, Казански универзитет, 1982, стр. 125–152.

[359] Остварује се "*ефекат присутности*". Није лако лагати у присуству особе за коју се зна да је сведок истине. Васильев–Карнеева: *Тактика допроса*, стр. 162; Соловьев, *Использование доказательств при допросе*, Москва, 1981, стр.76; Bender/Röder/Nack, *Tatsachenfeststellung vor Gericht*, Band II, стр. 49.

[360] Соловьев, А. Б., *Использование доказательств при допросе*, Москва, 1981, стр. 76–87.

[361] О томе је детаљно писао Бахарев, наводећи при том још неке тактичке начине. *Op. cit.,* стр. 125–152; Слично и: Ратинов, А. Р., *Судебная психология*, Москва, 1967, стр. 222–223.

[362] Да би се умањила опасност од сугестије у таквим случајевима се препоручује (а негде и законски прописује) ангажовање психолога, педагога и других стручних лица. Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1968, стр. 417.

На другој страни, суочавањем саокривљених (нпр., чланова криминалне дружине) пружа се прилика за њихово потајно споразумевање и договарање.[363] У таквим случајевима суочене треба упозорити да је забрањен међусобни разговор и инсистирати на томе да одговарају само на постављена питања. Треба обратити пажњу на њихово понашање (невербалну комуникацију).

Записник о суочењу. О току и резултату суочења треба саставити записник. У записнику о суочењу треба дословно навести постављена питања и коме су од суочених прво постављена. У записник треба унети одговоре и описати понашање суочених. Записник о суочењу потписују, поред судије, и суочена лица. Препоручује се тонско снимање тока суочења[364], међутим у свим важнијим случајевима, ток суочења треба забележити видео камером, јер се само тако касније могу подврћи детаљној анализи невербалне реакције суоченика, што је од значаја за процену истинитости исказа.

Доказна вредност суочења. У криминалистичкој литератури се сматра да ову радњу треба предузимати само када се противречности или спорне околности не могу разјаснити другим истражним (судским) радњама. Суочена лица најчешће остају при својим раније датим исказима, а ризици сугестивног деловања и договарања између окривљених су толико велике, да доводе у питање оправданост њене неселективне примене.[365] Понекад је суочење једини начин да се разјасне спорне чињенице, чак и на главном претресу.

Пример из праксе: Десио се случај разбојничког убиства трочлане породице. Најпре је убијена жена која је отворила врата, затим њен муж, и знатно касније дванаестогодишње дете. Остало је све до главног претреса спорно ко је од двојице окривљених убио дете. Оно је имало прострелну рану у пределу главе начињену из апсолутне близине. Несумњиви докази су указивали на то да је старији окривљени убио мужа и жену (над њом је извршио и блудне радње увлачећи јој цев пиштоља у вагину док је још давала знаке живота, и при том нишаном начинио посекотине које вештак у прво време није могао да објасни). Судије из већа су на основу неких индиција планирале верзију да је дете убио малолетни извршилац. Сваки од окривљених је негирао да је убио дете. У вези са овим околностима организовано је суочење на главном претресу. У току суочења окривљени су почели међусобно да се свађају. Из онога што су рекли и на основу понашања било је јасно да је дете убио пунолетни извршилац. Малолетни окривљени је испричао да је старији једном руком ухватио дете за браду, а другом руком му је прислонио цев пиштоља на слепоочницу. Дете је почело да плаче и да га моли да не пуца јер то боли, истичући да је показало где је новац био сакривен. "Неће те болети" рекао је окривљени и повукао ороз. Малолетник је до детаља описао ситуацију убиства уз јасне симптоматске реакције узбуђења. Старији окривљени био је пасиван. У прво време је неуверљиво порицао оптужбе, а потом је заћутао, проговоривши једино кроз зубе малолетнику: "И с тобом ћу завршити!"

Доказни резултат спроведеног суочења може да буде следећи:

а) Један од суочених изменио је свој исказ (или су обојица изменили исказе) и контрадикције у исказима више не постоје. У овом случају треба обавезно разјаснити узроке ранијих противречности у исказима као и упоредити усаглашене исказе са другим доказима. Треба избећи могућност да су усаглашени искази само резултат сугестије.[366] Уколико се испуне наведени услови, може се сматрати да суочење има пуну доказну вредност.

---

[363] Не препоручује се суочење рођака и међусобно блиских лица, посебно ако је један од суочених окривљени. Видети, Васильев–Карнеева: *Тактика допроса*, Москва, 1970, стр. 157.

[364] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 1997, стр. 222; Кривокапић, В., *Криминалистичка тактика III*, Београд, 1997, стр. 101; Бахарев, *op, cit*., стр. 118–119.

[365] На пример: Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 1997, стр. 221.

[366] Криминалисти упозоравају да под утицајем сугестије лице које исказује истинито може изменити свој исказ. Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1968, стр. 417.

б) Суочени су остали при раније датим исказима, али је њихова невербална реакција испољена приликом суочења била битно различита и на основу ње се могло закључити да један од суочених није говорио истину (видети поглавље о сигналима лагања). Суочење има оријентациону вредност јер утиче на изграђивање унутрашњег судијског уверења. Резултат овог суочења је индицијални, тј. посредни доказ о истинитости спорне чињенице. У записнику о суочењу треба назначити чињенице које су утицале на стварање судијског уверења о истинитости, одосно неистинитости исказа.

в) Суочени су остали при раније датим (битно различитим, противречним) исказима, а њихова симптоматска слика испољена приликом суочења је у сагласности са исказивањем. Резултат овог суочења нема никакву доказну вредност.

г) Приликом суочења дошло се до нових сазнања која раније нису била позната (признање, сазнало се за нове чињенице). Након проверавања истинитости тих чињеница (нпр., признања), може се сматрати да је резултат овог суочења прибављање нових доказа.

3. ПРЕДОЧАВАЊЕ РАДИ ПРЕПОЗНАВАЊА

3.1. ПОЈАМ

Предочавање ради препознавања[367] је доказна радња којом се субјекту идентификације (по правилу сведоку)[368], презентира више истоврсних и међусобно сличних објеката идентификације[369] како би међу њима (евентуално) препознао онај који је раније опажао и који је у вези са извршеним кривичним делом.

Предочавање ради препознавања је веома компликована радња која се темељи на субјективној процени сведока да је исправно опазио извршиоца кривичног дела (или други објект идентификације) и да ће касније бити у стању да га исправно препозна. С обзиром на то да су сећање сведока, способност описивања и препознавања веома несигурне категорије, подложне променама и грешкама, и ради објективизације резултата добијених применом ове идентификационе радње, законом су прописани одређени услови спровођења, а криминалистика је разрадила тактику и технику.

Најбоље је да се предочавање ради препознавања организује у преткривичном поступку (предистражном поступку) као доказна радња која се предузима пре доношења решења о покретању кривичног поступка услед опасности од одлагања. Тада је временски размак између опажања извршиоца кривичног дела и изборне идентификације најкраћи, тако да је у сећању сведока сачувана још увек

---

[367] О разним аспектима предочавања ради препознавања видети: Симоновић, Б., *Предочавање ради препознавања (судскопсихолошки и криминалистичко-тактички аспекти*), Безбедност, број 4/1999, стр. 492–512; Бранислав Симоновић, Б., *Предочавање ради препознавања (посебне врсте, узроци погрешних препознавања, доказна вредност*), Безбедност, број 5/1999, стр. 591–612.

[368] Сведок се у пракси појављује као најчешћи субјект идентификације која се остварује предочавањем ради препознавања (као сведок очевидац или жртва кривичног дела), међутим, поред њега, као субјекти идентификације могу да се појаве и окривљени (осумњичени) приликом препознавања предмета, нпр., оружја кривичног дела, као и грађанин коме се предочава леш жртве ради идентификације који се у овом случају само ширим тумачењем може уврстити у категорију сведока (нпр., близак рођак убијеног).

[369] Објекти идентификације могу бити лица, предмети, лешеви, лица места.

свежа слика извршиоца кривичног дела што једино даје гаранцију за квалитетно описивање његовог изгледа и након тога тачно препознавање. Спровођењем радње уз строго поштовање законских услова и правила криминалистике, остварује се највећи могући доказни квалитет добијених резултата који у каснијим фазама може бити само мањи.

Предочавање ради препознавања на главном претресу је веома сумњивог доказног значаја из следећих разлога: 1) временски размак између опажања учиниоца кривичног дела и спровођења поступка изборне идентификације је исувише велики да би се могло имати поверење у поузданост сведоковог сећања и у резултат добијен овом радњом; 2) најчешће се на главном претресу врши поново предочавање с обзиром на то да је већ раније спровођено у истрази и 3) субјект идентификације (сведок, оштећени као жртва кривичног дела) имао је прилике да у оквиру кривичног поступка (у истрази или на главном претресу) види окривљеног, тако да се поступак изборне идентификације самим тим обезвређује и претвара у пуку форму.

3.2. ПСИХОЛОШКЕ ОСОБЕНОСТИ ПОЈЕДИНИХ ФАЗА ПРЕПОЗНАВАЊА

Препознавање лица (ствари и осталих објеката идентификације) је сложен психолошки, али и криминалистичко-тактички процес који се састоји из неколико фаза. У свакој од њих могуће су грешке које битно утичу на тачност идентификације. *Прву фазу сачињава опажање извршиоца кривичног дела и запамћивање његовог изгледа (аперцептивна фаза). Друга фаза се састоји из способности описивања* (нпр., пред полицијом) *запамћене слике извршиоца кривичног дела (репродуктивна фаза). Трећа фаза се састоји у способности препознавања извршиоца кривичног дела (фаза рекогниције).*

3.2.1. Способност опажања и запамћивања

Вероватноћа да ће сведок исправно да опази и запамти лик извршиоца кривичног дела није на жалост увек велика. Постоје одређене ситуације кривичног дела које су подобне да у већој или мањој мери негативно утичу на способост тачног опажања и запамћивања лика извршиоца кривичног дела.[370] У догађајима који су окарактерисани насиљем и агресијом, по правилу се лоше опажају и памте ликови нападача.[371] Психолошка истраживања су показала да способност опажања знатно опада када се посматрач налази у стању панике или страха.[372] Међутим, у ситуацијама које су испуњене агресијом и насиљем жене по правилу лошије запажају од мушкараца.[373]

---

[370] Поједини судски психолози указују на то да се способности опажања и запамћивања догађаја и ликова међусобно разликују, тако да посебно изучавају опажање ликова и опажање догађаја који су од кривичноправног значаја. Ainsworth, Peter, *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, New York, 1998, стр. 35, 63.

[371] Симоновић, Б., *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Крагујевац, 1997, стр. 32–40.

[372] Миловановић, З., *Психолошки аспекти препознавања лица у кривичном поступку*, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1–4/1983, стр. 508.

[373] Yarmey–Tressillian Jones, *Rizici и greškama и identifikacijama koje vrše svedoci očevici*, Izbor, број 3/1987, стр. 180; Исто и Weiner-Hess, *Handbook of Forensic Psychology*, New York, 1987, стр. 276.

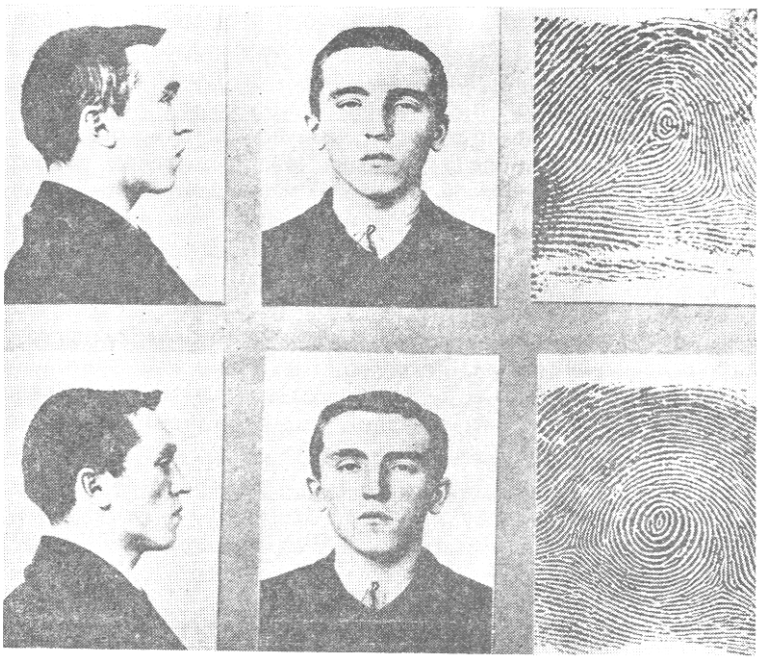

Слика 12. *Сличност између људи као узрок погрешног препознавања.* На слици су приказани двојници, тј. два различита лица која чак нису у сродству. Цртежи папиларних линија им се јасно разликују, али да би се уочила разлика на основу карактеристика личног описа потребна је стручна анализа фотографија. Сведоци би у највећем броју случајева били категорични да су опажали исто лице. Извор: Водинелић, Владимир, *Криминалистика*, Београд, 1985.

На опажање и запамћивање ликова негативно утиче и брзина одвијања догађаја и недостатак времена за пажљиво посматрање нападача.

Лоши услови опажања (нпр., ноћ, удаљеност, магла, неповољан угао посматрања, прерушавање извршиоца, специфично емотивно стање делинквента у моменту напада)[374] негативно утичу на квалитет уочавања и запамћивања особа. Поблем је и у томе, што након опажања лика нападача, а пре давања описа полицији или тужиоцу, и даље долази не само до губитака (заборављања) информација, већ и до њиховог искривљавања, деформисања. Празнине у сећању се несвесно попуњавају и заокружују закључцима и сведоковим проценама.[375]

[374] Експериментално је утврђено да ако је посматрана особа у моменту опажања имала један израз лица, односно њено лице је показивало једну емоцију (нпр., лице разбојника у моменту напада) након тога сведок ће имати великих проблема приликом препознавања ако лице посматране особе у моменту предочавања показује другачије емотивно стање (нпр., фотографију на којој је лице у уобичајеном психолошком стању). Ainsworth, P., *Psychology Law and Eyewitness Testimony*, стр. 67.

[375] Водинелић, В., Процесуални и криминалистички проблеми са судовима и закључцима у исказу сведока, *Архив за правне и друштвене науке*, број 1/1991, стр. 55–85; Симоновић Б., *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Крагујевац, 1997, стр. 36–41; Миловановић, З., Психолошки аспекти препознавања лица у кривичном поступку, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1–4/1983, стр. 509.

3.2.2. Могућност описивања и препознавања

Судски психолози и криминалисти су сагласни да је способност сведока да квалитетно опише изглед извршиоца кривичног дела по правилу веома слаба. Префињена и индивидуализујућа обележја сведок тешко може вербално да дочара иако их је уочио.[376] Веома је тешко пружити тачан, прецизан и детаљан опис виђене особе, чак и оне која се добро познаје (задатак: покушајте по сећању да опишете своје родитеље или блиске пријатеље).

Разликују се два вида препознавања лица: синтетичко и аналитичко. *Синтетичко препознавање* објекта идентификације темељи се на укупном, општем, утиску где сведок не може да наведе детаље по којима је извршио препознавање. *Аналитичко препознавање* се огледа у уочавању, запамћивању појединих специфичних детаља (црта) личног описа, и њиховог упоређивања приликом предочавања ради препознавања. Експериментална истраживања су показала да успешније препознају лица која припадају синтетичком типу, што донекле представља парадокс.

Упозорава се на неслагање између правничке праксе и резултата психолошких истраживања о овом питању. У правничкој пракси доминантан је став да препознавање које се не темељи на могућности претходног описивања објекта који се идентификује, или на указивању на детаље по којима је он препознат нема доказну вредност. На тај начин одбацује се или не уважава вредност најквалитетнијег облика препознавања.[377]

3.3. ПРИБАВЉАЊЕ ОПИСА ИЗВРШИОЦА

Пре него што се спроведе предочавање ради препознавања, од сведока треба тражити да опише лице или предмет који је опажао наводећи знакове по којима се разликује од других објеката идентификације исте врсте.

Приликом саслушавања сведока о личном опису извршиоца кривичног дела, нипошто не треба постављати сугестивна питања која се односе на изглед опаженог лица. Експериментално је утврђено да сугестија у погледу изгледа опаженог лица у знатној мери утиче на фалсификовање слике у сећању сведока.[378] Садржај и начин на који се сведоку постављају питања могу утицати не само на тренутни одговор него и на меморију сведока у вези са одређеним догађајем или ликом.[379]

На очување слике извршиоца у свести сведока, посебно негативно утиче евентуална сугестија приликом вођења информативног разговора коју начине овлашћена лица органа унутрашњих послова. Овај исказ прибавља се од сведока одмах након опажања делинквента а пошто није процесно обезбеђен у каснијим фазама није могуће установити утицање. Због тога би требало информативни разговор, посебно у делу који се односи на опис извршиоца, обавезно снимити аудио или видео техником.

---

[376] Vodinelić, V., Neka praktična i teoretska pitanja u vezi s predočavanjem radi prepoznavanja, *Naša zakonitost*, број 5/1974, стр. 520.

[377] Ратинов, А. Р., *Судебная психология,* стр. 263; Водинелић В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, 2. том, Скопје, 1985, стр. 584–585.

[378] Ainsworth, P., *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, стр. 71–72.

[379] Миловановић З., *Психолошки аспекти препознавања лица у кривичном поступку*, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1–4/1983, стр. 511.

Мора се имати у виду да сваки покушај вербалног описивања раније виђеног лица утиче у извесној мери на измену изворне слике у свести сведока која потиче из времена опажања. Ово се дешава не само приликом давања описа пред полицијом или на суду већ и у неформалним ситуацијама (нпр., описивање извршиоца пред родбином и пријатељима)[380]. Након тога у свести сведока меша се слика настала опажањем с оном која је формирана у моменту репродукције.[381] Свако претерано детаљисање при тражењу описа погодно је да попуни празнине у сећању садржајима који не потичу из времена опажања. Због тога од сведока треба хитно прибавити опис виђеног извршиоца пре него што дође у прилику да измени умемонисану слику услед неформалних сугестија и препричавања. На другој страни, пре прибављања исказа, сведока треба питати да ли је раније неком описивао извршиоца.

У току припремања предочавања, сведоку треба поставити питања која се односе на: 1) *спољња обележја објекта* (анатомске и функционалне карактеристике, посебно оне које су атипичне (тетоваже, асиметрија појединих делова лица итд.), обележја и карактеристике предмета и одеће опаженог лица; 2) *услове и околности под којима је извршено опажање* (видљивост, удаљеност, дужина посматрања, угао и положај у коме је објект виђен); 3) *чињенице које се односе на душевно и здравствено стање сведока у моменту опажања* (умор, алкохолисаност, психичко стање, квалитети чулних органа); 4) *раније саслушања сведока о изгледу виђене особе након њеног опажања у време кривичног дела, као и о томе да ли је видео осумњичено лице* (нпр., да ли му је показивана фотографија) пре предочавања ради препознавања (посебно треба настојати да се утврди постојање евентуалне сугестије од стране других у погледу могућег изгледа извршиоца) и 5) *дужину временског интервала између опажања лица и предочавања.*

3.4. ТАКТИЧКИ НАЧИНИ ОРГАНИЗОВАЊА ПРЕДОЧАВАЊА РАДИ ПРЕПОЗНАВАЊА

3.4.1. Класично (симултано) предочавање ради препознавања

Симултано предочавање је поступак у коме се једном сведоку предочава *истовремено* више особа (или других објеката идентификације) које се налазе у врсти за предочавање, након чега он треба да се изјасни да ли је међу предоченим лицима препознао лице које је раније опазио као извршиоца кривичног дела. Симултано предочавање ради препознавања је класичан вид спровођења ове радње, који се до скора сматрао најоптималнијим начином њеног спровођења.

Симултано предочавање ради препознавања спроводи се у складу са следећим криминалистичким правилима:

1) *Предочавање увек мора да буде изборно,* тј. увек се предочава окривљени, односно осумњичени (или ствар, приликом предочавања предмета) истовремено између више сличних лица односно ствари исте врсте.

У криминалистици је скоро општеприхваћено схватање да изборно препознавање смањује опасност од сугестије и аутосугестије и уједно пружа могућност ефикасног проверавања резултата препознавања.

---

[380] Eisenberg, Urlich, *Visuelle und auditive Gegenüberstellung im Strafverfahren*, Kriminalistik, број 7/1995, стр. 460–461.

[381] Модли, Д., Неки аспекти идентификације особа непосредним изборним препознавањем у поступку криминалистичке обраде, 13. мај, број 5/1985, стр. 27–28.

Број лица која треба предочавати заједно са окривљеним ограничен је симултаним капацитетом сведока (његовом способношћу да истовремено уочава више објеката). Овај број је индивидуалан за сваког сведока и када је у питању одрастао сведок, распон у предочавању броја особа *не би требало да буде мањи од пет ни већи од осам.*[382]

Потребне карактеристике објеката предочавања су:

Грађани који се предочавају морају имати иста групна обележја као и критичан објекат (нпр., ако је окривљени који се предочава низак и са брадом и остала лица треба да буду по изгледу слична њему, ако носи наочаре и остала лица треба да их имају)[383]. Сведок треба да бира међу сличним *људима.* Важно је упутство да не би смело да се дозволи заједничко предочавање особа чија се висина разликује више од 5 cm, тежина већа од 10 kg, и животна доб за више од 5 до 8 година.[384]

Нико од предочаваних особа не сме да зна ко је окривљени, јер га може посматрањем или на други начин одати и обележити. Окривљени ће се често осећати неугодно те ће својим држањем више пута сам привући пажњу сведока препознавања, што је погодно да услови погрешну идентификацију уколико окривљени није стварни извршилац кривичног дела и ако услед повећане анксиозности показује несигурност и страх. Због тога је организатор радње дужан да припреми окривљеног пред предочавање.[385]

Грађани који се предочавају заједно са окривљеним не смеју да буду ни у каквој вези са кривичним делом које се истражује. У линији за предочавање може бити само једно лице спорно, а то је окривљени. Остала лица треба да буду апсолутно неспорна. Предочавање ради препознавања треба да буде једначина са само једном непознатом. *Полицајце (раднике МУП-а) не треба нипошто укључивати међу предочене особе јер је њихово држање на посебан начин сигурно и ауторитативно*. Осим тога, они знају ко је окривљени (осумњичени) те могу својим држањем ненамерно да сугеришу субјектима препознавања. Грађани који се предочавају морају да буду апсолутно непознати субјекту предочавања.

2) *Субјекти идентификације врше препознавање један по један.* Уколико има више субјеката идентификације (сведока и оштећених) треба водити рачуна да међусобно не долазе у контакт пре предочавања, за време спровођења радње, као и након спроведеног предочавања ради препознавања, како не би утицали

---

[382] О овом питању је у нашој криминалистичкој литератури највише писао Миловановић, Зоран: *Препознавање особа*, Безбедност и ДСЗ, бр. 7–8/1990, стр. 74–82.

[383] Проналажење грађана који су по изгледу слични окривљеном (осумњиченом) и који прихватају да учествују у предочавању представља веома озбиљан објективни проблем у реализовању ове радње. Он се посебно заоштрава када због опасности од одлагања треба хитно извршити препознавање извршиоца или пак када је случај у месној надлежности суда чије се седиште налази у месту са мало становника. У таквим случајевима се препоручује да се предочавање ради препознавања изврши у неком другом већем месту где ће се лакше пронаћи физички слична лица са окривљеним (осумњиченим). Поменута лица могуће је потражити, на пример, међу особама које су се затекле у згради суда, у оближњој фабрици или школи. Упоредити: Миловановић, З., *Препознавање особа*, Безбедност и ДСЗ, бр. 7–8/1990, стр. 78; Kube/Störzer/Timm: *Kriminalistik, Band* 1, Stuttgart, 1992, стр. 597.

[384] Миловановић, З., *Препознавање особа*, Безбедност и ДСЗ, бр. 7–8/1990, стр. 74–82.

[385] Припрема треба да се односи не само на подешавање изгледа него и на психичку припрему с циљем да окривљени "у врсти" ничим не ода свој статус, то јест да буде неутралан, миран и сталожен. Модли, Д., *Неки аспекти идентификације особа непосредним изборним препознавањем у поступку криминалистичке обраде*, 13. мај, број 5/1985, стр. 32; Кривокапић, В., *Криминалистичка тактика III*, Београд, 1997, стр. 92; Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik,* Band 1, Stuttgart, 1992, стр. 598.

међусобно једни на друге.[386] Сведоку треба оставити довољно времена да посматра лица у врсти за предочавање.

3) Објекте препознавања, односно идентификационе елементе треба предочавати одвојено у засебним поступцима изборног предочавања. Тиме се повећавају потенцијали који се из ове радње могу извући и оснажује доказна вредност добијених резултата. Ако је, на пример, оштећени опажао лик и глас нападача (или неки предмет), треба одвојено вршити предочавање свих елемената погодних за идентификацију, тј. одвојено предочавање лица, гласова и предмета. Уколико је оштећеног напало више саизвршилаца, треба их одвојено предочавати у посебним поступцима идентификације.

4) *Место и услови предочавања ради препознавања.* Предочавање лица треба организовати, по могућству, у сличним условима у којима је опажен учинилац кривичног дела. Препознавање треба вршити *на лицу места* у условима извршења кривичног дела и при истом осветљењу, удаљености, покрету, положају, углу посматрања у коме се налазио окривљени у односу на сведока.[387] Ако је учинилац кривичног дела био у покрету, и предочена лица треба да се крећу. Предочавање лица у условима реконструкције кривичног дела на најбољи начин побуђује асоцијативне везе и сећање које потиче из ситуације извршења кривичног дела (тзв. *реконструктивни карактер препознавања*)[388].

Када није могуће организовати предочавање ради препознавања на лицу места, оно се организује у службеним просторијама (суда или полиције). Просторија у којој се организује предочавање требало би да буде довољно пространа како не би дошло до погрешног опажања лица[389], довољно осветљена природним светлом, како се не би изазвале илузије у погледу процене боја.

5) *Потребно је припремити сведока препознавања* како би се умањили анксиозност и страх који осећа пред идентификацијом и за време идентификације. Експериментално, као и психолошким испитивањима сведока након идентификације у полицијској и судској пракси, утврђено је да су заплашени и анксиозни сведоци имали већи проценат грешака приликом идентификације.[390] С тим циљем препоручљиво је да постоји тајни отвор на зиду према суседној просторији или транспарентно огледало (с једне стране је огледало, а с друге, провидно стакло)[391]. Тиме се остварује идеална ситуација да лица која се налазе на линији

---

[386] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, Београд, 1991, стр. 143.

[387] Амерички судски психолози посебно потенцирају да ако је учинилац виђен под једним углом, тада и приликом предочавања, сва лица треба да буду предочена под истим углом. При том се позивају на истраживања неуролога по којима се у мозгу налазе различите врсте ћелија за препознавање ликова, од којих су једне задужене за препознавање ликова спреда, а друге за препознавање из профила. Уколико је учинилац опажан с профила, а предочава се спреда, неће бити активиране исте групе ћелија мозга задужене за препознавање и неће бити извршена идентификација иако је реч о истом лицу. Због тога амерички судски психолози препоручују да предочавана лица буду окренута у полупрофилу (тро-четвртинска поза) јер се на тај начин активирају обе групе ћелија за идентификацију. Ainsworth, P., *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, стр. 67. У складу са овим сазнањем, могло би се препоручити и да се лица у линији за препознавање предочавају у најмање два положаја: спреда и из профила.

[388] Модли, Д., Неки аспекти идентификације особа непосредним изборним препознавањем у поступку криминалистичке обраде, *13. мај*, број 5/1985, стр. 29.

[389] У просторији са ниским кровом, лице средње висине процењује се као високо.

[390] Ainsworth, P., *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, стр. 94–95.

[391] Експериментално је доказано да је већи проценат тачних препознавања у случајевима када су сведоци гледали особе у току параде препознавања кроз једносмерни заслон (транспарентно огледало), него када је парада препознавања извршена уживо у нормалним условима, тј. ходањем крај врсте особа. Hil-

предочавања не могу да примете лице коме се предочавају. Ово је поуздан начин да се смањи анксиозност и страх код сведока препознавања.

6) Пред спровођење предочавања ради препознавања, *окривљеном треба предложити да заузме место које он хоће између осталих лица* која се предочавају. На тај начин избегава се приговор да је судија исценирао препознавање.[392]

7) *Руководилац ове радње треба да се понаша уздржано и апсолутно неутрално приликом њеног спровођења.*[393] Он мора да буде свестан великог сугестивног утицаја који се остварује на сведоке идентификације. Сугестивно деловање на сведоке не мора да буде само свесно и вербално, већ и несвесно, остварено невербалним реакцијама.

8) *Сугестија* коју у себи садржи ова радња *може се умањити и правилном формулацијом питања које се поставља сведоку* (оштећеном). Питање не треба формулисати као категоричну тврдњу: "Ко је од предочених особа извршилац кривичног дела?", већ у погодбеном облику: "Да ли се међу предоченим особама можда налази особа коју сте опазили да је извршила кривично дело (да вас је напала и слично) или се пак не налази"?

9) Од сведока препознавања не треба тражити да се изјасни да ли је препознао извршиоца пред лицима која се предочавају, већ у другој просторији (нпр., тако што ће да наведе број који лице заузима у врсти). Да би се олакшало изјашњавање сведока, препоручује се да свако лице у врсти за предочавање буде обележено плочицом са бројем.[394]

10) *Када је* субјект препознавања *малолетно лице или дете,* препоручљиво је *ангажовати* при организацији и спровођењу ове радње *дечјег психолога као специјалисту*.

11) *Треба сачинити фотографију лица која се налазе у паради предочавања.* Фотографија се сачињава у истом положају предочаваних лица и углу снимања као што је и сведок опажао приликом препознавања.

3.4.2. Привидно спонтано изборно предочавање лица

Привидно спонтано предочавање лица или прикривено, тј. потајно, представља вид симултаног изборног предочавања. Приликом предузимања радње осумњичени (окривљени), не зна да га идентификују. Идентификовање се примењује на радном месту осумњиченог или, на пример, на станици на којој чека лице које је објект идентификације, или у згради суда где окривљени седи са другим лицима. *Важно је да се окривљени (осумњичени) налази међу другим особама тако да субјект препознавања мора да направи избор између више лица.*[395]

Према мишљењу Водинелића, спонтано предочавање треба да се организује тако да га не очекују субјекти (сведок, жртва) ни објекти препознавања. На пример, у разговору приведемо сведока до прозора, који гледа у двориште по коме шетају лица над којима се врши препознавање, или се сведок уведе у просторију у којој се налази окривљени са другим лицима, не наводећи му при том разлоге.[396]

---

gendorf–Irving, *False Positive Identification*, Medicine, Science and the Law, број 4/1978, стр. 255–262 (Pogrešna pozitivna identifikacija, Izbor, 4/1982, стр. 433).

[392] На пример, Гинзбург, А., *Тактика предъявления для опознания*, стр. 7; Исто предлажу и немачки криминалисти, нпр., Weihmann, *Kriminalistik*, Hilden, 1996, стр. 173.

[393] Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik,* Band 1, Stuttgart, 1992, стр. 599.

[394] Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik,* Band 1, Stuttgart, 1992, стр. 599.

[395] Weihman, *Kriminalistik*, стр. 174; исто: Eisenberg, U., Visuelle und auditive Gegenüberstellung im Strafverfahren, Kriminalistik, број 7/1995, стр. 463.

[396] Vodinelić, V., *Neka praktična i teoretska pitanja u vezi s predočavanjem radi prepoznavanja*, Naša zakonitost, број 5/1974, стр. 515; Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1996, стр. 232.

Гинзбург се противио спровођењу спонтаног препознавања. Према његовом мишљењу, и поред тога што ово предочавање ради препознавања има своје оправдање посматрано с аспекта психолошких закономерности, оно није прихватљиво с аспекта кривичнопроцесног права и представља кршење његових одредби. У образложењу свога става наводи следеће аргументе: 1) лице које се предочава је активни субјекат ове процесне радње са правима на која се може позвати пре него што се спроведе предочавање; 2) лице које се предочава, тј. окривљени, има право да зна због чега се он налази између других грађана; има право да зна да се у том моменту одвија процесна радња његовог предочавања; као и то какав је био критеријум одабира лица која се заједно са њим предочавају; 3) окривљеном се мора оставити право да сам изабере место где ће да стане између осталих грађана знајући да предстоји препознавање, што му се ускраћује "спонтаним" предочавањем и 4) организовањем "спонтаног" предочавања окривљеном се ускраћује прилика да благовремено уложи приговор на начин спровођења радње као и на одабир лица међу којима је предочен.[397]

3.4.3. Анонимно изборно предочавање лица

Анонимно изборно предочавање је варијанта симултаног предочавања и врши се тако да лица која се предочавају (објекти идентификације) не виде субјект предочавања и он за њих, у моменту спровођења изборне идентификације, остаје непознат. Оно се препоручује у криминалистици пре свега када идентификацију врше деца или жртве сексуалног насиља. Сведок (жртва) врши идентификацију тако што посматра лица на линији за предочавање кроз стакло које је прозирно само с једне стране (транспарентно огледало), кроз неки отвор на зиду (вратима) или из заклона.[398] Применом овог тактичког начина препознавања умањује се анксиозност и страх код сведока а повећава вероватноћа тачне идентификације. Наш Законик о кривичном поступку овај вид предочавања ради препознавања предвидео је као правило за све случајеве и прописује да у преткривичном или претходном кривичном поступку препознавање лица треба обавити на начин да лице које је предмет препознавања не може да види сведока, нити сведок може да види то лице пре него што се приступи препознавању.

3.4.4. Изборно предочавање по секвенцама

Узастопно изборно предочавање (изборно предочавање по секвенцама, тј. секвентално предочавање или сукцесивно како се ређе назива) састоји се у томе да се сведоку предочава један за њега непознат број идентификационог материјала (на пример, лица), и то појединачно и један за другим. Након предочавања сваког објекта идентификације од сведока се тражи да се одмах изјасни о евентуалном идентитету.[399]

За разлику од класичног, симултаног предочавања, код секвенталног лица се не предочавају истовремено, већ једно по једно. Сведок који врши препознавање види увек испред себе само једну особу. Док се код класичног (симултаног) предочавања сведок изјашњава о идентитету тек када погледа и упореди све предочене особе, код предочавања по секвенцама сведок треба да се изјасни да ли је препознао тражену особу одмах након што му се свака особа предочи понао-

[397] Гинзбург, А., *Тактика предъявления для опознания*, Москва, 1971, стр. 6.
[398] Weihman, *Kriminalistik*, стр. 174.
[399] Artkämper, Heiko, Gegenüberstellungen – *Erkenntnisquelle mit Kautelen*, *Kriminalistik*, број 10/1995, стр. 647.

соб.[400] Запажено је, да је посебно изражена опасност од погрешне идентификације код класичног, истовременог, предочавања у случајевима када се у врсти за предочавање не налази стварни извршилац кривичног дела, а осумњичени је сличан њему. Тада класично (симултано) изборно предочавање, у пракси често доводи до погрешне идентификације зато што се заснива у тражењу само *најсличније особе* са ликом извршиоца која је сачувана у свести. Да би се то спречило потребно је онемогућити да сведок види истовремено сва лица у паради препознавања. У складу са том идејом, сведоцима се нуди да виде више особа, али појединачно.[401]

При секвенталном изборном предочавању сведок мора при посматрању сваке појединачне особе која се показује да се одлучи (да себи разјасни) о сличности или утврђеном идентитету. Овде се тражи (изискује) "апсолутна процена о истоветности". *Сведок не може међусобно да упоређује предочене особе*, већ *мора сваку појединачно да упоређује са ликом извршиоца коју има у свести. На тај начин сведок се не оптерећује приликом идентификације са осталим упоредним материјалом.*[402]

Сведоку не сме да буде познат број особа које ће му се предочавати.[403] Важно је нагласити да право (истинско) препознавање изискује само један поступак предочавања. При другом или чак трећем поступку предочавања, сведоку се намеће могућност само релативне процене сличности, која се код секвенталног поступка предочавања управо настоји избећи.[404]

Емпиријска истраживања показују да се при оваквој идентификацији проценат тачних препознавања битно не разликује од уобичајеног истовременог изборног предочавања лица, али да је зато проценат погрешних препознавања знатно мањи.[405] Криминалисти и форензички психолози САД, Енглеске, Немачке, на основу истраживања спроведених у последњој декади XX века, потпуно су сагласни да је овај вид предочавања ради препознавања најквалитетнији и да у знатној мери умањује проценат судских заблуда.

Узастопно изборно предочавање лица ради препознавања (изборно предочавање по секвенцама), спроводи се у складу са следећим криминалистичким и психолошко-форензичким правилима:

– субјект идентификације (сведок, жртва кривичног дела) на почетку зна да ће му бити предочено више лица (објеката идентификације) и да се међу њима можда налази и извршилац;

– сведок не сме да зна колико ће му се тачно лица предочити и који је по реду осумњичени (окривљени);

– лица која се предочавају (објекти идентификације) морају бити међусобно слична по изгледу (као и код симултаног предочавања);

---

[400] Weihman, *Kriminalistik*, стр. 174–175; Eisenberg. U., *Visuelle und auditive Gegenüberstellung im Strafverfahren*, Kriminalistik, број 7/1995, стр. 461.; Mertn–Schwarz–Walser, Wiedererkennungsverfahren, *Kriminalistik*, број 6/1998, стр. 421.

[401] Eisenberg, U., *Visuelle und auditive Gegenüberstellung im Strafverfahren*, Kriminalistik, број 7/1995, стр. 461; исто: Weihman, *Kriminalistik*, стр. 174–175.

[402] Artkämper, Heiko, *Gegenüberstellungen- Erkenntnisquelle mit Kautelen*, Kriminalistik, број 10/1995, стр. 647.

[403] Mertn–Schwarz–Walser, *Wiedererkennungsverfahren*, Kriminalistik, број 6/1998, стр. 421.

[404] Mertn–Schwarz–Walser, *Wiedererkennungsverfahren*, Kriminalistik, број 6/1998, стр. 421.

[405] Weihman, Kriminalistik, стр. 174–175; Eisenberg, Visuelle und auditive Gegenüberstellung im Strafverfahren, *Kriminalistik*, број 7/1995, стр. 461.

– *само окривљени треба да буде споран*. Сва остала лица која се предочавају треба да буду апсолутно неспорна и од раније непозната субјекту идентификације;

– након предочавања сваког лица (објекта идентификације) појединачно, од сведока се тражи да се одмах изјасни да ли је пред њим извршилац кривичног дела;

– сведоку који врши идентификацију треба формулисати питање на следећи начин: "Да ли се пред Вама налази извршилац кривичног дела или то није случај?"

– поступак идентификације се само једанпут спроводи (не сме се понављати);

– препоручљиво је остварити услов да лице које се предочава не може да види сведока који врши идентификацију и то треба да је сведоку познато.

Слика 13. *Класично и секвентално предочавање*. Слика лево приказује класично симултано предочавање лица. (Испред сведока се на линији за предочавање налази истовремено већи број лица. Тек када сведок осмотри сва лица заједно изјашњава се о идентитету.) Слика десно приказује предочавање по секвенцама. (Испред сведока се увек налази само једно лице, мада зна да ће му бити предочено више лица појединачно. Након предочавања сваког објекта препознавања појединачно, сведок мора одмах да се изјасни о идентитету.) На слици десно приказано је секвентално препознавање коришћењем видео презентације. Извор за слике: Die Sequentalle VideoWahlgegenüberstellung, Kriminalistik, број /1999, стр. 398.

Видео презентација у оквиру секвенталног предочавања лица. Криминалисти и форензички психолози препоручују да се окривљени и њему слична лица (упоредни материјал) која се предочавају применом секвенталне методе најпре сниме видео камером на лицу места у разним положајима и при кретању. Сведоку препознавања пушта се један по један филм и после сваког од њега се тражи изјашњавање о евентуалном идентитету. Предности овог начина препознавања су следећи: лакше је наћи лица која су слична окривљеном (има се више времена и прилике за то); сведок препознавања зна да ће видети филм тако да се елиминише страх и анксиозност која је карактеристична при сусрету са извршиоцем (посебно код насилничког криминала); објекти препознавања снимљени су камером из разних положаја и при разним покретима што даје предност у односу на класично предочавање; сведок може довољно дуго да посматра лица која се предочавају; лица која се предочавају снимљена су у амбијенту лица места што повећава доказну вредност препознавања; службеници који непосредно учествују у препознавању не морају да знају ко је окривљени чиме се потпуно елиминише опасност од сугестије (и свесне и несвесне); окривљени и други објекти предочавања (тј. лица слична окривљеном) не знају једни за друге тако да нема могућности сугестивног деловања на сведока; технички материјал доступан је суду у свим фазама поступка што је од значаја за процену доказне вредности и евентуална каснија вештачења. Wojcikiewicz наводи податак да Енглеска полиција има за ове потребе сачињену видео базу од 1200 клипова (сваки је у трајању од око 15 секунди) у којима се приказују особе различитих телесних карактеристика које су снимљене из различитих углова, у различи-

тим положајима и покретима. Ова база је од велике помоћи при селекцији лица која су слична осумњиченом за потребе спровођења видео предочавања ради препознавања по секвенцама.[406]

Наш Законик о кривичном поступку у члану 104 прописује да се сведоку предочавају лица или предмети *заједно са другим* њему непознатим лицима односно предметима исте врсте. Мислимо да би се евентуално широким тумачењем законске норме могло сматрати да постоје законски услови за примену узастопног изборног предочавања у нашој пракси, с тим што би се реч "заједно" тумачила у смислу предочавања објеката идентификације једног за другим у оквиру истог процеса идентификације. Морамо признати да би се оваквом тумачењу могли наћи и приговори. С тим у вези мислимо да би из постојеће законске норме у оквиру промена Законика о кривичном поступку требало изоставити реч заједно из наведене формулације. Уосталом, Законик о кривичном поступку требало би да се прилагођава новим и бољим решењима до којих се долази у криминалистици и другим форензичким наукама.

3.5. ПОСЕБНЕ ВРСТЕ ПРЕДОЧАВАЊА РАДИ ПРЕПОЗНАВАЊА

3.5.1. Препознавање на основу фотографија

У криминалистици и судској психологији је општеприхваћено мишљење да је препознавање лица и предмета на основу фотографија много теже и непоузданије него идентификација на основу оригиналних објеката (ствари и особа уживо). Предочавање по фотографији има читав низ недостатака од којих једни произлазе из чињенице да сведок препознаје по статичној фотографији особу коју је раније опажао уживо. Ово може да буде посебан проблем уколико се извршилац кривичног дела изменио након што је начињена фотографија. Посебно је важно нагласити да се на фотографијама не може приметити већи број карактеристика, иначе врло битних у препознавању, као што је изглед читавог стаса, изглед из више углова, гестикулација и други манири.[407] И на крају, потребно је упозорити да фотографија може нетачно да прикаже оригинал (уколико је ретуширана, ако је коришћено различито осветљење или углови снимања) и да измени изглед лица или објеката.[408]

Због тога се у криминалистици сматра да препознавање по фотографијама треба организовати само изузетно, уколико не постоји предмет који треба идентификовати, или уколико није доступно лице које треба препознати.[409] Уколико се препознавање на основу фотографија не може избећи, препоручује се предочавање већег броја синџалектичких (тропозних) фотографија[410] зато што оне најбоље одражавају индивидуална обележја лица. Треба предочавати фотографије које су снимљене у најкраћем временском размаку од сведоковог опажања.

Након спроведеног предочавања фотографија, нипошто се не смеју истом сведоку предочавати лица уживо. У савременој криминалистици је неспорно да

---

[406] Jozef Wojcikiewicz, *Forensics and Justice*, str. 205.

[407] Миловановић, З., *Психолошки аспекти препознавања лица у кривичном поступку*, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1–4/1983, стр. 513.

[408] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, Zagreb, 1972, стр. 440.

[409] Гинзбург, А., *Тактика предъявления для опознания*, стр. 43.

[410] Предочавају се фотографије лица истог пола која су међусобно слична.

уколико је једна особа раније на основу фотографије идентификована као извршилац, утолико је вероватније да ће она у каснијем предочавању лица бити препозната поново независно од тога да ли је стварни извршилац. Предочавање фотографија уништава доказну вредност каснијег предочавања ради препознавања лица уживо. Зато треба избегавати идентификовање лица по фотографији ако се планира касније непосредно предочавање.[411]

Посебан *случај идентификације лица на основу филмског* материјала среће се у новијој пракси када је извршилац снимљен видео камером код провалних крађа у објекте који су заштићени затвореним системима видео надгледања или приликом предузимања убилачке агресије за време нереда. У тим случајевима потребно је предузети вештачење на основу личног описа (метода описне слике), као сигурнију методу, а не изборно предочавање ради препознавања.[412] Могуће је комбиновати вештачење личног описа на основу снимљеног материјала и изборно предочавање лица ради препознавања *једино* у случајевима *уколико је исти криминални догађај снимљен камером и ако га је истовремено опазио сведок.* Уколико је снимак квалитетан, већу доказну вредност имаће вештачење личног описа на основу снимљеног видео материјала него изборно предочавање лица ради препознавања.

3.5.2. Препознавање ствари

Препознавање ствари се најчешће врши при разјашњавању имовинских деликата. Препознавање ствари је, опште узев, поузданије од препознавања лица. Оштећени често добро познаје своју ствар, зна где се на њој налазе ситне појединости а поготову скривена обележја. Жене су нарочито добри сведоци у препознавању ствари. Број погрешних препознавања ствари је мањи у односу на проценат погрешних препознавања лица, али се зато због разних мотива (нарочито користољубља) често врше неистинита (лажна) препознавања ствари.[413]

Објектом препознавања могу бити само оне ствари које имају одређене индивидуалне карактеристике и које сведок (оштећени) може да наведе. Предочавање ствари које се ни по чему не могу индивидуализовати од ствари које припадају истој групи је бескорисно и без доказног значења.[414]

Од сведока треба пре предочавања узети детаљан исказ о индивидуалним карактеристикама ствари, посебно скривеним оштећењима, манама и особеностима. Тек након верног записничког фиксирања исказа сведока треба извршити изборно предочавање ствари.

У пракси се среће потреба за идентификовањем возила. Ваља имати на уму да препознавање возила виђених у покрету изазива знатне тешкоће. Професионалне навике (шофер, милиционер саобраћајац) могу ове проблеме умањити. Приликом препознавања често долази до замене бројева (уместо 0–6 или 9 или обрнуто) и испуштање два иста броја у истом низу (3 458 уместо 34 558).[415]

3.5.3. Препознавање лешева

Препознавање леша је непоузданије од препознавања живих људи. Промене које настају на лешу (мртвачка укоченост, опуштање мишића, промена боје коже, повреде на глави), у великој мери мењају лични изглед што је често узрок погрешног препознавања. Психичко стање особе која треба да идентификује леш додатно отежава препознавање, што је посебно карактеристично када се настрадала особа предочава блиским рођацима. Леш се обично посматра одозго,

---

[411] Weihmann, *Kriminalistik*, стр. 175.

[412] За предочавање ради препознавања у овим случајевима се залажу: Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 1997, стр. 207; Кривокапић, В., *Криминалистичка тактика III*, Београд, 1997, стр. 96.

[413] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1996, стр. 234–235.

[414] Ароцкер, Л. Е, *Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел*, Москва, 1964, стр. 85–86.

[415] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 438, 443.

јер се налази у лежећем положају, а живе људе посматрамо у вертикалном положају што условљава додатне тешкоће при препознавању. На лешу се губи мимички израз лица, сјај у очима и поглед, који су веома значајни приликом препознавања особа.
Пошто препознавање отежавају промене настале услед повреда или трулења, потребно је пред предочавање извршити "таолетирање" леша (леш се опере, нашминка како би се прикриле повреде, отклоне се отоци и надутост, очима се поврати сјај, уста се затворе итд.).

Постоји мишљење да је боље сликати леш и показивати фотографију.[416] Међутим, ни то није најсигурнији начин идентификације зато што приликом препознавања лешева по фотографији долази до збрајања, кумулације могућих грешака препознавања по фотографији и препознавања лешева.[417]

Пред предочавање леша треба узети лични опис од сведока, и при том га посебно питати о телесним специфичностима које могу да олакшају идентификацију (тетоваже, ожиљци од операција и повреда, телесне мане итд.).

Ради идентификације лешева препоручује се предочавање личних ствари као што су делови одеће, сат, табакере, торбе. И ово предочавање би требало извршити по свим прописима изборног предочавања (предочава се критична ствар са другим стварима исте врсте).

Најсигурнији начин идентификације лешева је њихово дактилоскопирање и упоређивање отисака узетих на тај начин са *отисцима из криминалистичке картотеке* уколико је особа раније регистрована или *са отисцима скинутим са предмета које је жива особа раније користила* (нпр., кутија за наочаре, табакера, књига).

За идентификацију леша може бити од значаја и ако се располаже отиском зуба лица за које се сумња да је убијено (уколико му је прављена протеза или вештачки зуби). Тада се вештачењем може поуздано утврдити или елиминисати идентитет.

Нове могућности у овом правцу пружа и увођење *ДНК анализе* и банке података.

3.5.4. Препознавање лица места

Код појединих кривичних дела као што су разбојништва, силовања, убиства, проналажење и препознавање лица места може бити од одлучног интереса за истрагу с обзиром на то да се на њему могу пронаћи трагови од значаја за откривање извршиоца и доказивање кривице. У таквим случајевима организује се препознавање лица места.

Сведока или окривљеног (осумњиченог) никад не треба директно довести на само лице места него у његову близину и затражити да сам одведе службена лица до критичног места, што треба обавезно и записнички назначити. Овом приликом сведок или окривљени не сме ни у ком случају да има на себи одећу или обућу коју је носио у моменту извршења кривичног дела. Најпре треба одузети одећу и обућу за коју се претпоставља да је ношена у моменту извршења кривичног дела, па тек након тога спровести радњу препознавања лица места. На тај начин онемогућава се контаминација и доказно обезвређивање трагова.

Препознавање лица места је најуспешније код лица код којих је развијена способност за оријентацију.[418] Као помоћ могу да послуже одређене оријентационе тачке (мостови, укрштање путева, ивица шуме итд.)[419].

3.5.5. Идентификација лица на основу предочавања гласова

У полицијској и судској пракси срећу се случајеви (најчешће код разбојништава, разбојничких крађа, силовања, изнуде и уцене)[420] да жртва није видела извршиоца кривичног дела,

---

[416] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1996, стр. 234.
[417] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, 1972, стр. 442.
[418] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1996, стр. 235.
[419] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 145.
[420] Самошина, З. Г., *Вопросы теории и практики предьявления для опознания на предварительном следствии*, стр. 61; Бановић, Божидар, *Глас као средство криминалистичке идентификације*, Безбедност, број 2/1996, стр. 171–177.

али му је чула глас. Тада треба идентификовати нападача на основу предочавања и препознавања гласова.[421]

У криминалистици је неспорно да предочавање гласова треба такође да буде изборно (тј. поред гласа окривљеног, сведоку се предочавају и гласови других лица)[422]. Предочавање гласова остварује се тако што криминалиста, по унапред утврђеном програму, води разговор са окривљеним и са другим лицима која имају сличне гласовне карактеристике (брзина говора, боја гласа, висина гласа, нагласак, дикција, акценат, дијалект) а сведок који треба да изврши препознавање одвојен је параваном и не може да види објекте идентификације. Сведоку идентификације треба предочити више од шест лица. При том, испитивач може да тражи од лица чији се глас предочава да изговарају поједине фразе или речи, или да то учине на одређени начин (гласно, тихо, шапатом итд.). У пракси је могућа и варијанта предочавања гласа тако што се сведоку пуштају снимљени гласови са трака.[423]

Читав ток предочавања гласова треба обавезно снимити аудио техником. Сматра се да се сведоку може дозволити да више пута чује снимљени материјал пре него што се изјасни о идентитету. Предочавање гласова не би требало спроводити уколико је прошло више од 4 или 6 недеља од опаженог догађаја. У процесу припреме доказне радње и предочавању гласова треба ангажовати стручно лице (вештака) лингвистичке струке или фонетичара.[424]

При препознавању гласа који се чуо преко телефона треба спровести такође изборно предочавање гласова. *Поузданост ових препознавања је веома слаба.* Утврђено је да ако се глас чуо први пут преко телефона, а касније се спроведе предочавање гласова који су снимљени на магнетофонској траци, поузданост идентификације неће бити ништа мања него ако се гласови предочавају преко телефона.[425]

У криминалистичкој литератури преовладава схватање да је изборна идентификација на основу гласа непоузданија од препознавања лица на основу физичког изгледа. "Код опажања гласа концентрација се по правилу усмерава на смисаони садржај изговореног, а код оптичког опажања концентрација је усмерена на форму, нпр., изглед извршиоца".[426]

У форензичко-психолошкој литератури срећне се следећи став у вези са препознавањем гласова: 1) "Није вероватно да се може поуздано идентификовати глас странца који се само једанпут чуо и то на кратко". 2) Нема разлога искључити као доказ идентификацију лица на основу гласа уколико је идентификациона процедура спроведена коректно и уколико је извршено изборно предочавање гласова.[427]

Имајући у виду данашње стање технике и компјутерске програме за идентификацију лица на основу гласа, сматра се да је успешнија (сигурнија) идентификација на основу техничких помагала, него изборно предочавање гласова од стране лица.[428]

---

[421] Наводи се *пример из америчке судске праксе*, тачније из 1935. године, када је отац препознао глас киднапера свога детета три године после опажања. Ainsworth, P., *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, стр. 144.

Пример из руске праксе: Девојку су двојица разбојника напали у мраку. Један јој је скидао накит, а други који је био поред њега је рекао: "Пожури, неко долази иза угла!" Због мрака, она није запазила њихов изглед, али је добро запамтила изговорене речи и карактеристике гласа. Организовано је изборно предочавање гласова. Девојка је тачно препознала глас разбојника. Гинзбург, А., *Тактика предъявления для опознания*, стр. 36–37.

[422] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1968, стр. 430.

[423] Гинзбург, А., *Тактика предъявления для опознания*, стр. 36–37.

[424] Jozef Wojcikiewicz; *Forensics and Justice*, стр. 254-256.

[425] Ainsworth, P., *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, стр. 149–150.

[426] Eisenberg, U., Visuelle und auditive Gegenüberstellung im Strafverfahren, Kriminalistik, број 7/1995, стр. 458.

[427] Ainsworth, P., *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, стр. 151.

[428] *Op. cit.*, стр. 144.

3.6. УЗРОЦИ ПОГРЕШНИХ ПРЕПОЗНАВАЊА[429]

3.6.1. Појединачно предочавање

Наш Законик о кривичном поступку изричито прописује да предочавање мора бити изборно, тако да се у судској пракси не спроводи појединачно предочавање ради препознавања. Овај вид предочавања среће се у раним фазама криминалистичке оперативне делатности. Одмах после пријављивања кривичног дела (нпр., силовања, разбојништва) полиција (у целом свету, па и наша), оштећеном често показује слику осумњиченог лица, или сведоцима предочава слику начињену фотороботом (или другом сличном техником) са питањем да ли су то лице опажали као извршиоца кривичног дела. Жртва се води по местима на којима постоји могућност да се сретне извршилац кривичног дела. У тим ситуацијама спроводи се појединачно предочавање лица.

Појединачним предочавањем осумњиченог (или његове фотографије) долази неминовно до мешања у свести сведока слике извршиоца кога је опажао у моменту извршења са сликом појединачно предочене особе. Код накнадног изборног предочавања у свести сведока је изражајнија касније опажена слика осумњиченог који је појединачно предочен од умеморисане слике извршиоца кога је опажао приликом извршења кривичног дела, што може да услови погрешно препознавање. Савремена криминалистика заступа став да се појединачним предочавањем врши велико сугестивно деловање на сведока и тиме се практично уништава доказна вредност (тј. доказни потенцијал) каснијег изборног предочавања.

Неоспорно је да се у полицијској пракси јавља потреба за хитним организовањем предочавања у фази првог захвата и поступка елиминације осумњичених. Тада често није могуће организовати изборно предочавање. У таквим ситуацијама као решење се предлаже *раздвајање обележја подобних за идентификацију* тако да у фази првог полицијског захвата треба предочити само неке од њих, како би се остали сачували за касније изборно предочавање. На пример, уколико је нападача опазило два сведока, треба показати фотографију или слику начињену фотороботом само једном од њих, тако да је тај сведок касније "изгубљен" за изборно предочавање, али са другим сведоком се тај поступак може без проблема спровести. Могуће је и "укрштено" предочавање идентификационих обележја тако што се једном сведоку предочава само фотографија, а другом глас или предмет. Уколико је сведок опажао и говор и лик нападача, у фази првог захвата треба му предочити само слику или осумњиченог (нпр., тако што ће се водити до предузећа где осумњичени ради), а касније, у поступку изборног предочавања, само говор (глас), или обрнуто. Уколико је у извршењу кривичног дела учествовало више лица, сведоку треба показати само слику једног од осумњичених, а остале треба "чувати" за каснија изборна предочавања.[430]

3.6.2. Поновљено предочавање

Поред појединачног, и поновљено предочавање осумњиченог или окривљеног представља један од најозбиљнијих узрока погрешног препознавања и може да проузрокује судску заблуду. Поновљено предочавање може се појавити у два вида.

У првом случају, поновљено предочавање организује се након претходно спроведеног појединачног предочавања осумњиченог пред полицијом. Иако је ово поновљено предочавање изборно (осумњичени или окривљени се предочава између више лица) и спроводи се пред судом (у складу са процесним правилима), оно самим тим што је поновљено, подобно је да услови погрешну идентификацију.

Други вид поновљеног предочавања среће се у ситуацијама када се окривљени више пута предочава истим сведоцима у оквиру поступка изборног предочавања. "Само до пре неколико година, сматрало се да се доказна вредност предочавања повећава уколико је сведок више пута препознао окривљеног. Услед тога се након предочавања фотографије осумњиченог, вршило његово предочавање уживо у истрази, а затим и на главном претресу. Уколико је сведок увек

---

[429] За продубљено изучавање овог питања видети рад Владимира Водинелића, *О погрешном препознавању личности*, Народна милиција, број 1/1953, стр. 23–38.

[430] Glaser, Bernhard, *Wiedererkennen im Rahmen der Sofortfahndung*, Kriminalistik, 10/1995, стр. 653–654.

указивао на исто лице, сматрало се да је такво препознавање сигуран доказ. Најновија и више пута потврђена психолошка спознаја доказује "да је поновљено предочавање" то јест оно које следи након првог предочавања, с аспекта доказне вредности, практично безвредно. При поновљеном предочавању долази до измене, замене или мешања првобитне слике у меморији сведока са сликом опаженог лица које са њим има сличности приликом поновљеног предочавања. Уколико је прво препознавање било погрешно, онда ће и сва наредна бити погрешна услед дејства првобитне погрешне идентификације".[431]

Експериментално је утврђено постојање *несвесног трансфера* који се састоји у томе да се несвесно замени касније виђена слика невиног лица са сликом учиниоца која је меморисана приликом опажања кривичног дела. Касније представљена слика (на пример, фотографија осумњиченог лица) замењује у свести изворну слику формирану приликом опажања. У свести се увек појављује касније виђена слика, а не изворна, о чему сведок није свестан. Интересантни су резултати следећег експеримента којим се доказује постојање несвесног трансфера и замене слике у меморији: У новинама је скоро на целој страници писало о непознатом серијском извршиоцу силовања. На истој страници је био и други, мањи текст, који са овим није имао везе и у оквиру којег је била слика лица о коме се писало. Сведоцима су дали да препознају слику осумњиченог за силовања. Поред његове, и слике других лица, била је и слика лица чија је фотографија објављена у новинама на истој страници на којој је писало о кривичним делима. Половина сведока су издвојили слику лица које није имало никакве везе са кривичним делом, а коју су видели у новинама на истој страници на којој је писало и о извршиоцу кривичних дела.[432]

3.6.3. Остали фактори подобни да изазову погрешно препознавање

Значајан узрок грешака приликом изборног предочавања лица заснива се на *замени сличности са идентитетом*. Појављује се у случајевима када се стварни извршилац кривичног дела не налази у реду за предочавање, тј. ситуацији одсутности циља ("*target absent*"). С обзиром на то да је сведок, а посебно ако је жртва кривичног дела, посебно мотивисан за откривање извршиоца кривичног дела, он ће у ситуацијама када стварни извршилац није предочен по правилу тражити особу, међу онима које су предочене, која је најсличнија лику нападача урезаном у свести. Проблем замене сличности са идентитетом је посебно изражен ако је осумњичени физички сличан са опаженим стварним извршиоцем кривичног дела. Експериментална истраживања и судска пракса су показали да уколико се окривљени (осумњичени) који је сличан са стварним извршиоцем кривичног дела, истовремено предочава са другим сведоцима (тј. примењује се тактички начин симултаног предочавања ради препознавања), постоји велика шанса да дође до погрешне позитивне идентификације. Најновија истраживања показују да се овај проблем може превазићи применом тактичког начина предочавања по секвенцама.

Велики временски размак између опажања извршиоца кривичног дела и организовања предочавања ради препознавања делује негативно на квалитет успешног препознавања. *Квалитет препознавања је у директној зависности од фактора времена.* Судска пракса указује на то да уколико је протекло дуже време од опажања, треба бити веома опрезан при спровођењу ове радње.[433]

3.7. ЗАПИСНИК О ПРЕДОЧАВАЊУ РАДИ ПРЕПОЗНАВАЊА

Записник о предочавању ради препознавања треба да садржи поред уобичајених чињеница, и све релевантне податке који се односе на припреме, органи-

[431] Mertn–Schwarz–Walser, Wiedererkennungsverfahren, *Kriminalistik*, број 6/1998, стр. 426. Исто и Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1996, стр. 234.
[432] Ainsworth, P., *Psychology, Law and Eyewitness* Testimony, стр. 73–74.
[433] Гинзбург, А., *Тактика предъявления для опознания*, стр. 20.

зацију, услове у којима је спроведена радња, примењени тактички начин предочавања, ток њеног одвијања, резултате и понашање учесника. Из записника се мора видети да ли сведок од раније познаје осумњиченог, да ли му је раније показиван он или његова фотографија. Треба навести број и начин избора особа које су предочене, податке о њиховом физичком изгледу. Записник треба да садржи и податке које је субјект препознавања навео о личном опису лица које је видео на месту извршења кривичног дела, као и обележја на основу којих је извршио препознавање у току спровођења радње. У записнику треба дословно навести питања која су постављана субјектима идентификације, као и евентуалне примедбе које су учесници препознавања изнели.

Неопходно је у току спровођења радње начинити и *фотографију лица* која се предочавају и приложити је уз записник о предочавању као његов саставни део. Оптимално би било да се читав поступак предочавања сними видео камером.

Ако је спроведена идентификација на основу предочавања фотографија, све предочене фотографије, или њихове копије треба чувати као саставни део предмета како би се касније могао ценити резултат добијен препознавањем. Ако је вршена идентификација на основу предочавања гласова, све гласовне садржаје треба снимити аудио техником и приложити записнику. Суд мора да буде у могућности да у потпуности и верно реконструише поступак идентификације како би могао да процени добијени резултат.

Квалитетно спроведен поступак припреме и одвијања изборне идентификације, као и верно записничко регистровање свих активности и услова у оквиру којих су предузете, искључиће потребу за спровођењем поновљеног препознавања на главном претресу.

3.8. ДОКАЗНА ВРЕДНОСТ ПРЕДОЧАВАЊА РАДИ ПРЕПОЗНАВАЊА

Предочавање ради препознавања у криминалистици се сматра непоузданом доказном радњом. У експериментима спроведеним у идеалним условима увек се појављивао веома значајан проценат погрешних позитивних идентификовања.[434] Услед грешака у припреми и спровођењу предочавања ради препознавања, проценат погрешних идентификација се несумњиво повећава. Судске заблуде које се темеље искључиво на доказу прибављеном применом ове радње то јасно показују.

[434] На пример, у једном истраживању које је спроведено у Енглеској од 68 особа које су учествовале у експерименту, њих 21, односно 31%, извршили су погрешну позитивну идентификацију у току параде препознавања која је организована три дана после опажања. Hilgendorf–Irving, *False Positive Identification*, Medicine, Science and the Law, број 4/1978, стр. 255–262 (Pogrešna pozitivna identifikacija, Izbor, broj 4/1982, стр. 431). У Америци је изведен експеримент у коме је учествовало 2 000 лица која су имала задатак да препознају "разбојника" кога су претходно опажала. Само је 14,1% извршило тачну идентификацију. Преко 85% сведока је погрешно идентификовало разбојника. Ainsworth, P., *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, стр. 64; У једном експерименту који је спроведен у Београду, од 34 учесника експеримента, 29 је извршило тачно препознавање, а 5 погрешно. Од поменутих пет погрешних препознавања, четири особе су дале потпуно идентичан опис и били су категорични у тачност свога препознавања (а ипак су погрешили). Сличан експеримент обављен је и на Правном факултету у Београду. Од петнаест "сведока" само су двојица препознали тачно. Водинелић, В., *О погрешном препознавању личности*, Народна милиција, број 1/1953, стр. 30.

Погрешно је схватање по коме треба одбацити доказ добијен препознавањем уколико сведок не може тачно да наведе детаље на основу којих је извршио идентификацију. Тада треба обавити психолошко вештачење (са потребним експериментима) и уколико се утврди да сведок припада тзв. синтетичком типу памћења ликова, доказ добијен на тај начин треба прихватити (уколико су испуњени остали услови), и ценити га у складу са слободним судијским уверењем и у комбинацији са другим доказима.

Да би се повећала доказна вредност препознавања, потребно је разложити идентификационе елементе и предочавати их одвојено у оквиру изборног процеса идентификације. На пример, ако је сведок видео лик извршиоца, чуо његов говор и опазио неке предмете које је држао у руци, треба извршити у оквиру више самосталних поступака идентификације изборно предочавање лица, гласова и предмета. Уколико је сведок опажао више саизвршилаца, сваког од њих треба предочавати одвојено и са више сличних лица.

Доказна вредност позитивне идентификације кључно је питање из ове области. У судској пракси у свим земљама света среће се мишљење да препознавање од стране сведока (уколико је коректно спроведено на основу правила криминалистике и кривичног поступка) представља поуздан доказ кривице на коме се може темељити осуђујућа пресуда. У складу са тим, судови доносе осуђујуће пресуде које се темеље само на доказу добијеном препознавањем. Последица овакве праксе су судске заблуде које се и данас појављују у свим земљама света. У судској пракси се дешава да више сведока независно и погрешно укажу на исто лице као на раније опаженог извршиоца кривичног дела.

Наводимо пример из америчке судске праксе (из 1991. године) у коме је чак седам сведока у одвојеним поступцима изборног предочавања показало на исто лице као на извршиоца разбојништава. Иако није било других доказа кривице, оно је осуђено на временску казну. Након извесног времена, откривен је стварни извршилац који је био 15 година млађи од невино осуђеног, мада је њему био фрапантно сличан.[435]

Познат је и пример из новије британске правосудне праксе (из 1992. године) у коме је за терористички акт било осумњичено лице које су у оквиру изборног поступка идентификације потпуно независно препознала три сведока. Осумњичени се у својој одбрани позвао на алиби наводећи да је у критично време био на неком јавном скупу и понудио је дванаест сведока. Након спроведених поступака идентификације, против њега је обустављен кривични поступак.[436]

Најпознатији пример судске заблуде проузрокован погрешним препознавањем код нас је био у случају Богуновић. Њега је по ожиљку и одећи погрешно препознала сведокиња због чега је осуђен на смртну казну због тешког облика разбојништва. Непосредно пред извршење казне откривен је прави извршилац који је са Богуновићем био фрапантно сличан.

Доказ добијен препознавањем условљен је сложеношћу психолошких механизама који се налазе између опажања извршиоца и каснијег препознавања предочене особе као раније опажене приликом извршења кривичног дела. С обзиром на то да су психолошки механизми који одређују процес препознавања веома сложени, а у пракси су се показали као веома несигурни, пре свега када је сведок први пут видео извршиоца, или када није било довољно услова да га добро осмотри, једино је исправно да се и категорично препознавање вреднује пред судом као индиција (посредни доказ). На основу наведеног може се закључити да *препознавање од стране сведока или жртве не може да буде једини доказ о кривици неког лица на коме би се темељила осуђујућа пресуда.* Доказни резултат добијен препознавањем треба увек и неизоставно поткрепити и другим, пре свега

[435] Ainsworth, P., *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, стр. 77–78.
[436] *Op. cit.,* стр. 80.

материјалним доказима. У случајевима позитивне идентификације од стране сведока, потребно је посветити посебну пажњу проверавању алибија окривљеног.

4. ПРЕТРЕСАЊЕ

4.1. ПОЈАМ ПРЕТРЕСАЊА

Претресање стана и осталих просторија окривљеног или других лица или претресање лица је доказна (истражна) радња која се предузима када је вероватно (постоје основи сумње) да ће се пронаћи окривљени, трагови кривичног дела или предмети (нпр., средства извршења), који су важни за кривични поступак (материјални докази)[437].

Претресање у пракси најчешће спроводе овлашћена лица органа унутрашњих послова са претходно прибављеном наредбом надлежног суда или под одређеним условима прописаним ЗКП-ом и без наредбе надлежног суда.

Претресање уређаја за аутоматску обраду података и опреме на којој се чувају или се могу чувати електронски записи предузима се на основу наредбе суда и уз помоћ стручног лица.

С аспекта тактике и технике спровођења, претресању као доказној радњи слична је оперативно-тактичка радња преглед превозних средстава, путника и пртљага.

Предмети који се траже претресањем могу се поделити на оне: 1) који су послужили као средство за извршење кривичног дела или су били намењени с тим циљем (оружје, оруђе за извршење кривичног дела, справе и алати, нпр., за обијање, фалсификовање итд.); 2) који су произашли из извршења кривичног дела (нпр., фалсификован новац); 3) који су прибављени извршењем кривичног дела (украдени предмети, новац, накит итд.); 4) на којима се могу пронаћи трагови кривичног дела и на тај начин се ствара индиција присутности на лицу места извршења кривичног дела (обућа са траговима земље и прашине са лица места), или индиција деловања кривичног дела на учиниоца (одећа са траговима крви жртве, исцепана одећа) и 5) који указују на личност извршиоца кривичног дела[438], на мотиве извршења или на саучеснике (преписка, скице и планови за извршење, бројеви телефона саучесника)[439].

4.2. ПЛАНИРАЊЕ И ПРИПРЕМАЊЕ ПРЕТРЕСАЊА

Претресање треба добро испланирати, припремити и организовати. С тим циљем потребно је претходно одговорити на поједина тактичко-техничка питања, прикупити податке *о лицима* која треба подврћи претресању и о *објектима* које треба прегледати и на основу тога организовати и спровести ову истражну радњу. Неопходне информације прибављају се од информатора, вигилената, специјалном опсервацијом објекта итд.[440]

---

[437] Законик о кривичном поступку предвиђа да ће се претресање стана и осталих просторија предузети и када је вероватно да ће се ухватити сакривени извршилац кривичног дела.

[438] У стану старца који је био осумњичен за педофилију и убиство, и који је живео сам, пронађене су дечје играчке, слаткиши, порнографска литература.

[439] Водинелић, В., *Како се врши претресање особа, просторија и возила у криминалистичкој обради*, Савезни секретаријат за унутрашње послове, Београд, 1972, стр. 8.

[440] Корисно је пре него што се изврши претресање извршити увид у објекат. Полиција у свету користи разне трикове и изговоре (оправка струје, телефона, воде, анкетирање јавног мњења). Овде инвентивност

4.2.1. Питања на која треба одговорити приликом планирања претресања

Приликом планирања претресања треба одговорити на следећа питања:
1) шта или кога треба тражити[441],
2) код кога треба тражити,
3) када треба тражити,
4) како је најкорисније да се тражи,
5) где треба тражити и
6) којом опремом и са колико службеника треба тражити?

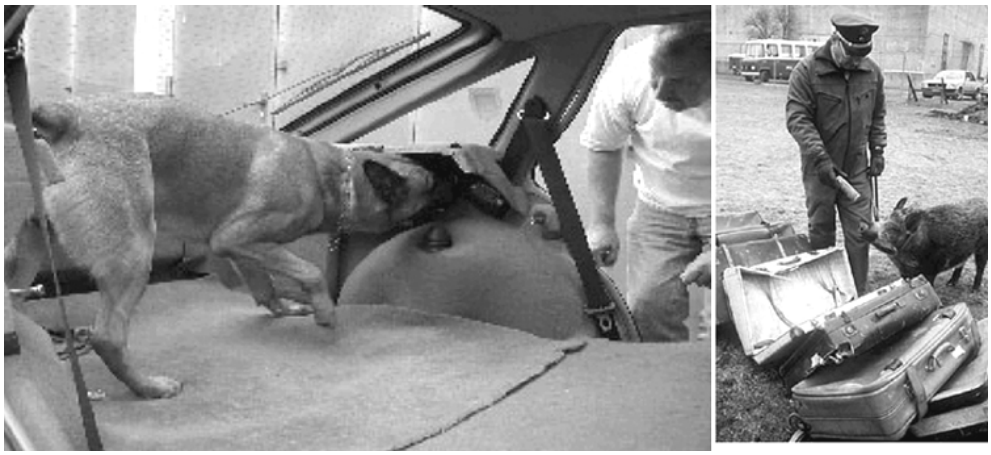

Слика 14. *Дресиране животиње проналазе дрогу приликом претресања.* У криминалистичкој пракси дресирани пси су велика помоћ приликом проналажења сакривене дроге. Поједине полицијске службе користе и дресиране свиње.

1) *Шта или кога треба тражити* подразумева одређивање објеката за којима се трага. Од одговора на ово питање зависиће стручни састав екипе за претресање и опрема која ће том приликом бити коришћена. На пример, проналажење сакривеног наркотика, експлозива, радиоактивног материјала, леша или фалсификованих докумената захтева различиту стручну оспособљеност и ангажовање другачије опреме (металдетектори, службени пси за откривање наркотика или експлозива итд.), која ће се користити приликом спровођења радње.

2) *Код кога треба тражити* упућује на претходно упознавање социјалних веза које негује осумњичени како би се проценило код којих све лица и на којим местима треба спровести претресање. Опрезан осумњичени у стању је да сакрије компромитујуће предмете не у свом стану, већ у поседу рођака, пријатеља, љубавнице, на радном месту.[442] У оквиру одговора на ово питање треба проценити лич-

полицијске домишљатости не зна за границе, наводе Brack/Thomas: *Kriminaltaktik*, Stuttgart, 1983, стр. 115. Сматрамо да границе "полицијске домишљатости" треба да буду одредбе ЗКП-а.

[441] Питања је поставио Вајнгарт пре сто година. Вајнгарт: *Криминалистичка тактика*, Београд 1905, стр. 79–86. Она су скоро општеприхваћена до данас.

[442] Професионални криминалац свој стан "одржава чистим", тако да се у њему могу само изузетно пронаћи докази. Brack/Thomas, *Kriminaltaktik*, Stuttgart, 1983, стр. 115.

ност осумњиченог (и лица са којима живи) с аспекта евентуалног пружања отпора, и начинити оперативни план за његово спречавање.

3) *Када треба тражити* налаже планирање времена почетка претресања. Претресање треба обавити по дневном светлу. Препоручује се да претресање станова опасних делинквената треба почети у зору с обзиром на то да је тада најтеже пружити озбиљан отпор.[443] Претресање не треба вршити по мраку зато што се могу превидети скровишта. Игра светла и сенки отежава ори-јентацију и запажање детаља.

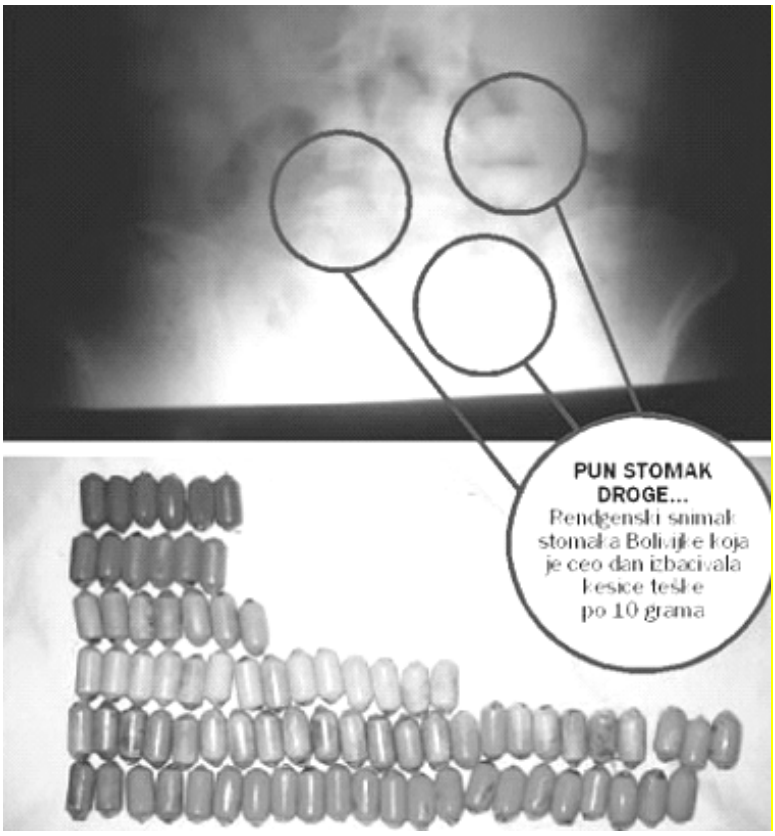

Слика 15. *Гутање дроге као начин илегалног транспорта преко границе*. У стомаку тридесетогодишње Боливијке пронађено 102 кесице кокаина. У торби су јој нађене таблете против дијареје, које служе да спрече превремено избацивање дроге из организма. На основу међународне размене података, полицији на београдском аеродрому било је познато да та особа дилује дрогу и у информацији се препоручивао детаљан преглед. Случај из 2010.

4) *Како је најкорисније да се тражи* наводи на размишљање о конкретним тактичким начинима које би требало применити у конкретном случају. Коначна одлука се најчешће доноси на лицу места.

5) *Где треба тражити* указује на потребу прибављања планова или прикупљања оперативних информација о објектима у којима треба извршити пре-

[443] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 163.

тресање (величина и врста објеката, специфичности и тешкоће на које се може унапред рачунати).

6) *Којом опремом и са колико службеника треба тражити.* Екипа која обавља претресање треба да поседује: *прибор и алат за претраживање* (нпр., јаке батеријске лампе или рефлекторе, дугачке игле за претраживање земље и мебла у намештају, дрвени чекић за уочавање шупљина у зиду, лупе за увеличавање); *алат за (насилно) отварање ормана и врата* (кључеви, калаузи, отпирачи); *прибор за печаћење*; *прибор за означавање и паковање пронађених предмета* (кесе, вреће, епрувете); *прибор и опрему за регистровање утврђеног чињеничног стања* (фотоапарат, камера, формулари записника, прибор за прављење скица); *одећа или делови одеће подобни за претресање* (рукавице, гумене чизме итд.).

Приликом претресања могу се користити и разни апарати, справе, или криминалистичка средства која олакшавају проналажење сакривених предмета или трагова: *рендгенски апарати*, *металдетектори* за проналажење сакривених металних предмета (нпр., оружја) у пртљагу или при прегледу лица; *детектори за откривање експлозива*; *термовизиона камера* (фотографија) открива различиту структуру материјала и посебно је подобна за проналажење сакривених скровишта, нпр., у зиду; *полиграф* (применом локационих тестова на полиграфу се може одредити место где је сакривен *corpora delicti) пси трагачи* се веома успешно користе за проналажење сакривене дроге, експлозивних направа, сакривених лица или лешева; *хемијски реагенси и апаратура (*нпр., *УВ лампа) за брзо откривање биолошких трагова или дроге*.

Планирање броја службеника које треба ангажовати приликом претресања условљено је величином објекта, потребом за надгледањем и покривањем свих улаза, отвора (прозора, капија, ограде), могућношћу пружања отпора од стране лица код којих треба извршити претресање. Уколико се очекује оружан отпор потребно је ангажовати обучене полицијске снаге на његовом предупређењу или евентуалном сламању (ово је посебно значајно при претресању терориста). Број службених лица које треба ангажовати за вршење претресања разликује се ако радњу треба извршити на сеоском имању или у стану који се налази у стамбеној згради.

4.2.2. Веза између личности и места сакривања предмета

Старо је криминалистичко правило (које се у пракси често заборавља) да се треба потпуно унети у личност онога код кога се тражи, у његов позив, положај, степен образовања, душевне способности и према томе оценити која ће места изабрати такав човек за скривање ствари.[444] Свака делатност коју човек предузима у тесној је вези са његовом личношћу, интересовањима, професијом и хобијем. Ова закономерност, и ограниченост људске психе у великој мери се одражава и при избору места за сакривање. Правећи скровишта људи по правилу користе алате и знања којима се баве или која су им најближа.

Када се сакривају *corpora delicti* избор редовно пада на места и предмете који су у вези са свакодневном делатношћу или се налазе у кругу редовног кретања мисли особе која нешто крије. Уколико човек боље влада техником дате делатности, утолико је сигурнији да ће се избор скровишта кретати у том кругу. Ниипошто није случајно да столар и тесар обично сакривају ствари од вредности у др-

[444] Вајнгарт, *Криминалистичка тактика*, Београд 1905, стр. 81.

во, зидар у зид, библиотекар у књиге, домаћица у орман за веш итд. Жена која није навикла на стврдло и чекић неће бушити ногу од стола или кревета, али ће зато пре *corpora delicti* ушити у постељину, хаљину и слично. Ако је мушкарац кројач или пасивни односно латентни хомосексуалац, поступиће слично као жена. Грамзив, похлепан и сумњичав човек тешко се одваја од *corpora delicti*, па их најчешће крије у својој близини. Обрнуто, човек у чијем карактеру преовлађују црте плашљивости потражиће неретко скровиште на подручју туђег поседа.[445]

Слика 16. *Дрога стављена у кондом и сакривена у вагину.* Окривљена је више пута пренела по 20 грама хероина на тај начин. Ухапшена је на аутобуској станици у Мостару (случај из 2010. год.).

Примери из праксе. Убица, грађевински техничар, зазидао је леш у темеље једне новоградње, чијом је изградњом руководио. Пекар је ставио украдене драгоцености у тесто за хлеб (у другом случају је испекао хлеб). Дечја васпитачица је украдене минђуше сакрила у играчку. Љубитељи паса, често сакривају украдене ствари у кућицу за псе (или ископају рупу испод кућице за пса, па након сакривања ствари врате је на пређашње место). Љубитељ пчела често сакрива предмете у кошници за пчеле.[446] Више је случајева забележено у пракси да су љубитељи голуба предмете сакривали у голубарнике или на место на коме су скупљали измет од ових птица.[447]

[445] Ратинов, *Судебная психология*, Москва, 1967, стр. 237; Водинелић, В., *Како се врши претресање особа, просторија и возила у криминалистичкој обради*, стр. 27–28.
[446] *Op. cit.*, стр. 25–27.
[447] Ратинов, *Судебная психология*, Москва, 1967, стр. 236.

4.3. ТАКТИКА И ТЕХНИКА ПРЕТРЕСАЊА

4.4.1. Тактика и техника претресања стана и других просторија

4.3.1.1. Улазак у објекат и стварање услова за претресање

Запоседање објекта у коме треба извршити претресање и улазак у њега је веома ризична оперативно-тактичка радња, коју треба детаљно испланирати јер крије многе опасности (бекство и уништавање доказа, пружање оружаног отпора, самоубиство лица које се затекло у објекту, упозорење осталих саучесника телефоном) и о њима треба унапред размислити и отклонити их. Због тога је препоручљиво да се објекат у коме треба извршити претресање претходно опколи и да се блокирају сви улази и отвори како би се онемогућило бекство или избацивање *corpora delicti*. У стан се продире муњевито (често се користе различита лукавства и поводи), обилазе се све просторије и легитимишу сва затечена лица.

Треба одмах извршити претресање одеће, тела и торби свих лица која се затекну у стану како би се пронашло и одузело оружје или *corpora delicti*. Овим лицима се забрањује напуштање стана док траје претресање и задржавају се у једној просторији (Вајнгарт је препоручивао да их треба ставити у средину просторије) *под сталним надзором*. Једино држалац стана и лице за које се претпоставља да је извршило сакривање треба да буде изван ове групе заједно са руководиоцем претресања и да непосредно присуствује извођењу доказне радње. Претходно се држаоцу стана саопштавају разлози за претресање и тражи да добровољно преда предмете за којима се трага. Уколико он то не учини, или не учини у довољној мери (постоји сумња да није предао све тражене ствари) треба отпочети претресање.

4.3.1.2. Преглед објекта и започињање претресања

Пре него што се започне претресање препоручљиво је да се претходно *обиђе објекат,* уочи распоред просторија и све специфичности које могу да утичу на ток и тактику претресања. Радња се спроводи тако што се не прелази у наредну просторију док се претходна детаљно не истражи. Претресање се врши по одређеном редоследу. Претресање се обавља на основу верзија које вршилац претресања поставља на лицу места на основу непосредног увида и властитог искуства које је најчешће од пресудног значаја за успех ове радње. Уколико је потребно да се претресу таван и подрум треба прво од њих почети док је екипа још одморна.[448] Прегледане просторије се закључавају и печате како неко од укућана не би у њих накнадно сакрио тражени предмет. Прозори су за време претресања затворени како се не би нешто могло избацити напоље.

Службено лице које руководи претресањем, не треба само да тражи ствари и помера предмете и комаде намештаја, већ да надзире рад других службених лица (препоручује се да их буде двојица) и да пази да се нешто не превиди.[449]

Да би се умањио погубни ефекат умора, монотоније и аутоматизма приликом претресања Ратинов је предлагао да екипа мења радње које предузима. На пример, после претресања књига

[448] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 167.
[449] Вајнгарт, *Криминалистичка тактика*, Београд 1905, стр. 80.

не треба изучавати документа и преписку, већ је боље да се пређе на претресање намештаја, а на документа и преписку се треба вратити касније.[450] Треба правити паузе и по потреби замењивати лица која обављају претресање.

Претресање треба вршити тако да се у што већој мери поштује кућни ред, избегава претерана бука, наношење материјалне штете и непотребна примена силе. Све приватне тајне и околности које се сазнају, а немају везе са криминалним понашањем, треба третирати као тајну и право на приватност дотичних лица, и о њима не треба никоме говорити.[451]

4.3.1.3. Тражење скровишта и сакривених предмета

Потребно је најпре имати у виду да је претресање веома заморна и мучна радња која захтева велику упорност и темељитост при спровођењу. Треба тражити предмете поред оног места где је уобичајено да се држе, и на местима на којима је могао да их сакрије осумњичени у последњем моменту непосредно пре доласка службених лица (испод намештаја и изнад њега, у мрачним угловима, отвореним пећима и шпоретима, на спољњој страни прозора или испод њега, близу крова, по крову и у олуцима).[452]

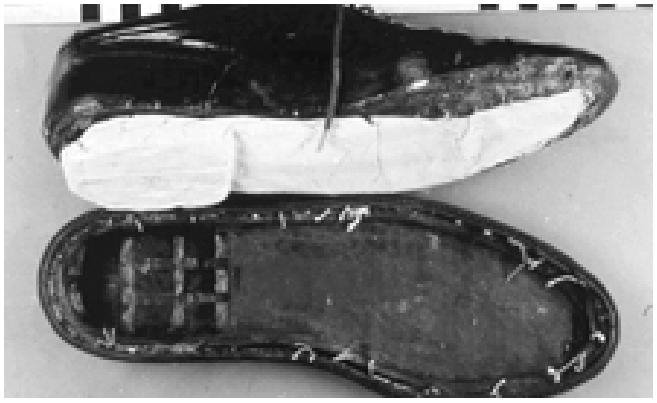

Слика 17. *Сакривање дроге у ђону од ципела*

Предмет (нпр., украдени новац), може се залепити са доње стране фиоке од стола, или дела намештаја (нпр., столице). Треба обратити пажњу на шупљине у намештају (ноге од столице, стола, кревета), двоструко дно или тајне преграде. Оне се проналазе мерењем комада намештаја или просторија, или куцањем по њему. На основу промене звука уочава се постојање шупљина или тајних скровишта. Предмете који висе на зиду треба скинути (слике, огледала, висеће делове намештаја) јер се иза њих могу наћи тајна скровишта. Кућни апарати могу такође бити скровишта за сакривање (замрзивачи, усисивачи, машина за прање веша итд.). Као скровишта користе се дечје играчке. Мањи предмети или дрога често се крију у рупама у зиду где се налазе електричне утичнице, прекидачи или у струјомерима. Оружје се крије на местима на којима постоје металне конструкције: нпр., жалузине, решетке од прозора зато што се на њима неће моћи помоћу металдетектора открити оружје.

Приликом тражења скровишта за сакривене предмете, посебно је значајно *уочити одступања од уобичајеног коришћења и употребе ствари*. Ова одсту-

[450] Ратинов, *Судебная психология*, стр. 229.
[451] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 165.
[452] Вајнгарт, *Криминалистичка тактика*, Београд 1905, стр. 80–81.

пања указују на то да је одређеном предмету посвећена већа пажња од његове уобичајене употребне вредности што самим тим налаже опрез и детаљно претресање. На пример, окривљени је држао кишобран испод кревета у спаваћој соби што је крајње неуобичајено место за тај предмет. Украдени новац се налазио сакривен управо у кишобрану.[453]

Потребно је скренути пажњу на постојање тзв. *очигледних скровишта* која примењују посебно лукави и интелигентни криминалци. У тим случајевима полази се од психолошких ефеката па се критични предмет ставља на видљиво и упадљиво место рачунајући да се управо због истакнутости места неће на њега обратити пажња. На пример, тражени предмет ставља се у старе ципеле које се налазе у ходнику; новац се залепи у календар који виси на зиду, или се убаци у вазну која се налази на столу. Криминалац је ставио украдене драгуље у кутију шибица коју је згужвао и бацио на под купеа међу пикавце. У другом случају је предмет кривичног дела био сакривен и колицима у којима се налазила беба.[454]

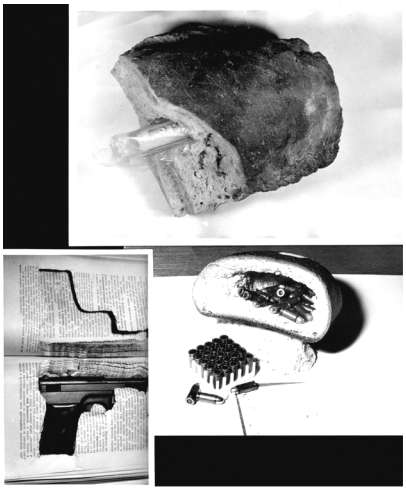

Слика 18. *Преносна скровишта за corpora delicti*. Слике приказују поједина скровишта из криминалистичке праксе. У горњем делу слике види се новац сакривен у хлебу; у левом доњем углу пиштољ сакривен у књизи; у доњем десном углу пиштољска муниција сакривена у хлебу.

4.3.2. Трикови које често примењују криминалци

Приликом избора места за сакривање ствари, као и за време одвијања претресања, делинквенти често примењују разне трикове како би онемогућили откривање скровишта[455]:

Стварају таква скровишта, чије претресање вређа естетска осећања чланова екипе изазивајући њихово гађење. Предмет се сакрива у ђубришту, канти са смеће, пољском клозету. У криминалистичкој пракси се бележе чести случајеви да се мањи *corpora delicti* крију у природним шупљинама тела.

Криминалац рачуна при избору скровишта на тактичност, болећивост, хуманизам и пијетет екипе за претресање. Ствари се сакривају у постељи неизлечивог болесника, поред тек преминулог члана породице, у гробници.

Приликом избора скровишта осумњичени рачуна на умор екипе и појаву аутоматизма приликом претресања. На пример, компромитујућа документа (или предмети) сакривају се у средину кућне библиотеке. Осумњичени планира да ако претресање књига почне са једне или са друге стране, пажња ће на средини да попусти, па службена лица неће да прелиставају сваку страницу. Исти је случај ако, на пример, треба да се претресе већи број буради или џакова у подруму итд.

Пажња екипи за претресање се одвлачи и тако што се стварају дупла скровишта и то тако да се једна лако могу открити.

Приступ скровишту се замаскира (орманима, гомилом ствари, земљом, грађевинским материјалом) како би се спречило његово откривање и захват.

---

[453] Дулов, А. В., *Судебная психология*, Минск, 1970, стр. 267; Водинелић, В., *Како се врши претресање особа, просторија и возила у криминалистичкој обради*, стр. 24.

[454] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 166; Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 313.

[455] Ратинов, *Судебная психология*, стр. 240–242; Дулов, А. В., *Судебная психология*, стр. 265; Водинелић, В., *Како се врши претресање особа, просторија и возила у криминалистичкој обради*, стр. 19–21.

Власник стана одуговлачи са отпочињањем претресања налазећи разне изговоре. Тада треба планирати верзију да покушава да уништи предмете и трагове кривичног дела и зато треба одмах прегледати шпорете, купатила, нужнике.

Особе код којих се врши претресање покушавају разним триковима да одведу чланове екипе од критичног места, нпр.: "Нисте погледали овај орман!", или одвлаче пажњу тако што, нпр., жена падне у несвест итд.

Приликом претресања осумњичени или чланови његове породице изазивају конфликтне ситуације, свађу и сукобе како би службена лица избацили из такта и на тај начин умањили њихову концентрацију. Примењују тактику ако некога хоћеш да победиш или надмудриш избаци га из психичке равнотеже.

4.3.3. Тактички начини за проналажење скровишта

1) *Пажљиво посматрати и анализирати понашање осумњиченог за време претресања како би се уочиле промене у његовој симптоматској слици.* Приликом примене овог тактичког начина осумњичени не учествује активно у претресању. Он је пасиван и обавезно се налази у просторији у којој се обавља претраживање тако да може да прати ток одвијања радње. За време док службена лица врше претресање, руководилац истражне радње пажљиво посматра осумњиченог и уочава све промене у његовом понашању. Када се лица која врше претресање нађу у близини скровишта осумњичени ће по правилу променити своје дотадашње понашање (уочава се симптоматска слика С-2). Постаће нервозан и раздражен, или уплашен, дисаће чујно, гледаће напрегнутим погледом итд. Да би се проверила верзија о постојању везе између промена у понашању осумњиченог и близине скровишта, руководилац претресања наређује лицима која врше претресање да оду на друго место на коме претпоставља да се не налази скровиште. Уколико се осумњичени после тога умири (покаже првобитну симптоматску слику у понашању С-1), скровиште се вероватно налази на месту приликом чијег је претресања уочена промена. Да би се потврдила ова верзија, руководилац радње поново наређује лицима која непосредно врше претресање да се врате на место на коме је уочена промена у понашању осумњиченог. Уколико се поново појави симптоматска слика С-2 (симптоми несигурности, страха, узбуђености) тиме је оснажена верзија о вероватном проналажењу скровишта.[456] То место треба посебно истражити.[457]

2) *Са осумњиченим се води разговор све време док траје претресање.* Пошто нека лица могу своје понашање да држе под контролом, Grassberger[458] је препоручивао да у току претресања треба водити разговор са лицем за које се претпоставља да је сакрило предмет. Таквим утицањем проширује се поље изражавања осећања зато што није могуће истовремено контролисати и говор и невербалне реакције. Садржина разговора није битна, али је битно да лице за које се претпоставља да је извршило сакривање стално говори. На критичном месту једни ће

[456] Примењује се Леонхардова метода симптоматске слике која је раније изложена. Исту методу препоручује и Ратинов, *Судебная психология*, Москва, 1967, стр. 239.

[457] Познати човек који чита мисли, Кумберланд, има да захвали посматрању раздражености других што има успеха у налажењу ствари. Он је приликом тражења водио крај себе једног из публике, који је знао где је сакривен предмет, држао га за руку и по слабијем или јачем ударању пулса у венама познавао је, да ли се приближава или се удаљава од сакривеног предмета (игра топло–хладно). Вајнгарт, *Криминалистичка тактика*, Београд 1905, стр. 82.

[458] Grassberger, R., *Psychologie des Strafverfahrens*, Wein, 1968, стр. 325.

да успоре, други да убрзају, почеће да замуцкују, говориће неповезано, боја и висина гласа ће се изменити што ће јасно указати на скровиште.[459]

3) *Од окривљеног (осумњиченог) се тражи да сам помера ствари, отвара ормане, да упућује на места и просторије које треба претресати, тј. да активно учествује при претресању*. По природи ствари он ће се задржавати на местима на којима се не налази скровиште. На основу његовог понашања (и невербалних реакција) могу се наслутити локације на којима се налази скровиште.

4) *Са осумњиченим се пре претресања и у току претресања обавља разговор о распореду просторија, могућем месту налажења скровишта, тражи се од њега да начини и објасни скицу објекта, положај и функцију ствари*. Може се осумњиченом или члановима његове породице предочити да предстоји претресање одређене просторије или простора.[460] Тиме се подстиче индиција психичког деловања кривичног дела на учиниоца. На основу невербалних реакција може се наслутити место сакривања предмета. Поједини криминалисти препоручују да се разговор обави и са осталим члановима породице, чак и са децом, као и да се обрати пажња на њихово понашање. Приликом тражења сакривених лица или леша треба обратити пажњу и на понашање животиња и птица.[461]

5) *Осумњичени се пре претресања подвргава тестирању на полиграфу*. Полиграфско тестирање осумњиченог пре претресања његових објеката подразумева да постоје основи сумње да он заиста крије одређени предмет (предмете). Применом тзв. локационих тестова може се утврдити тачно место скровишта.[462]

4.3.4. Тактика и техника претресања слободног простора

У таквим случајевима корисно је да се простор подели на секторе и да се потом сваки сектор посебно претресе. Пре почетка претресања треба блокирати читав простор у коме се врши претресање. Добро је користити псе трагаче; и разну опрему, нпр., металдетекторе и полиграфско тестирање осумњичених лица (локациони тестови).

4.3.5. Тактика и техника претресања (прегледа) превозних средстава

Оперативно-тактичку радњу преглед превозних средстава, путника и пртљага у пракси предузима полиција.

Возила су погодна за прикривено преношење најразличитијих ствари. И код возила се, као и код просторија, за сакривање могу искористити постојећа скровишта или начинити нова. За сакривање предмета у возилима погодни су: простор у вратима, шупљине у каросерији или кабини; отвори за вентилацију; простор испод седишта или у седиштима, резервна гума, прибор за прву помоћ; резервоар за гориво. При претресању возила треба обратити посебну пажњу на невербалне реакције и психофизичка испољавања јер се на тај начин могу претпоставити места где се налазе скровишта. Подаци о ранијим илегалним активностима возача и сапутника представљају важну индицију.

Приликом планирања претресања професионалних кријумчара (нпр., кријумчара дроге) потребно је ову радњу комбиновати са другим оперативно-тактичким радњама.

---

[459] Исто и руски криминалисти (Ратинов, наведено дело, стр. 239; Дулов, наведено дело, стр. 270).

[460] Група аутора, *Сборник лекции по криминалистике*, Москва, 1963, стр.129.

[461] Ово наводе сви руски аутори. Ратинов, *Судебная психология*, стр. 228; Дулов, А. В., *Судебная психология*, стр. 268

[462] Вајнгарт, *Криминалистичка тактика*, Београд 1905, стр. 81; Водинелић, В., *Како се врши претресање особа, просторија и возила у криминалистичкој обради*, стр. 29.

Слика 19. *Скровишта дроге у превозним средствима*

Претресање возила и других превозних средстава захтева познавање конструкционих особености датог превозног средства и често је потребно ангажовати лица са посебним стучним квалификацијама или знањима.

4.3.6. Тактика и техника претресања особа

Претресање особа у пракси предузима полиција. Пре него што почне претресање тела и одеће, осумњиченом треба наредити да заузме положај који онемогућава отпор и напад на службено лице (посебно у ситуацијама када се очекује отпор). Ову радњу никад не спроводи само једно службено лице. Пре него што почне детаљно претресање, треба претходно прегледати тело и одећу осумњиченог како би се пронашло и одузело оружје и оруђе погодно за напад. Проналажењем једног комада оружја не значи да осумњичени не поседује још неко оружје при себи и зато претресање треба довршити.

Код лица се прво претреса одећа (најпре горњи делови), а затим се обавља преглед тела.

Косу и браду треба пажљиво прегледати и ишчешљати. Треба скинути фластере, завоје, гипс (са руке или ноге) ако их осумњичени има. Њих треба да скида здравствени радник.

Треба претражити предмете које осумњичени поседује (посебно штапове јер могу да буду шупљи и погодни за прикривање; табакере и кутије за цигарете због дуплог дна; кишобране јер су погодни за сакривање; књиге треба отворити и прелистати). Скровишта могу да се начине у дуплим џеповима, у постави, шавовима, у доњем вешу, са унутрашње стране шешира или капе. Обућа је погодна за сакривање мањих предмета и оружја (посебно штикла, ђон, унутрашњи део итд.).

Треба имати у виду да криминалци покушавају да одбаце од себе *corpora delicti* непосредно пре отпочињања претресања (или да их убаце у туђи џеп).

Претресање женског лица врши само женско лице, а за сведоке ће се узети само женска лица.

Последњих година забележени су случајеви да су кријумчари дроге гутали херметички затворене кесице са дрогом пре преласка границе. Уколико постоји оваква сумња треба обавити ултразвучни преглед стомака дотичног лица.

Делинквенти примењују разне трикове и приликом спровођења личног претресања. Мање предмете сакривају у природним шупљинама тела. Било је случајева да је пиштољ пренет преко границе тако што је у дебелој књизи начињено удубљење просецањем листова и у њега је стављено оружје. Другом приликом је пиштољ прошверцован у сендвичу од кобасица. Ништа није изгледало сумњиво, осим што је сендвич био веома тежак. Забележено је да је *corpora delic-*

ti био сакривен у новинама које су биле скупљене и увијене у ролну. Жена је приликом претресања држала *corpora delicti* у стиснутој шаци итд.[463]

4.4. ПОСЕБНЕ ВРСТЕ ПРЕТРЕСАЊА

4.4.1. Групно претресање

Овај облик претресања карактеристичан је по томе што се поводом разјашњавања исте кривичне ствари претраживање обавља истовремено на више локација како би се спречило договарање између саучесника. Спроводи се када се не зна тачна локација сакривања предмета, или при разоткривању организованих криминалаца. Претресање се истог часа и минута започиње код осумњичених који су лоцирани у различитим градовима или на различитим локацијама у оквиру истог места.

4.4.2. Поновно претресање

Заснива се на психичком ефекту да ће пажња осумњичених ослабити после спроведеног безуспешног претресања. Услед повећане сигурности осумњичени могу да изваде предмет из скровишта, или након првог претресања могу да се осете несигурним и да пожеле да пронађу друго сигурније скровиште. Због тога, поновно претресање може да доведе до проналажења ствари. Понекад се прво претресање изврши површно како би се изазвали поменути ефекти, и тек се поновно претресање обави детаљно. Зависно од тактичке процене, претресање се може поновити истог дана, сутрадан, након неколико или више дана.[464]

4.4.3. Претресање лица места после обављеног увиђаја

После увиђаја препоручљиво је да се на лицу места обави претресање са померањем ствари и предмета и тражењем сакривених или затурених предмета или трагова који су у директној или индиректној вези са кривичним делом ради којег је вршен увиђај (или са неким другим кривичним делом). На тај начин могу се пронаћи трагови и предмети који нису уочени приликом вршења увиђаја (нпр., затурени предмет испод кревета или сакривен у орману). Обављањем претресања на лицу места, после спроведеног увиђаја, могу се уочити трагови који указују на фингирање кривичног дела.[465]

4.5. ОДУЗИМАЊЕ ПРЕДМЕТА ПОСЛЕ ПРЕТРЕСАЊА

Приликом претресања стана, просторија, возила или лица одузеће се привремено они предмети и исправе који су у вези са сврхом претресања у датом случају.

Ако се приликом претресања стана или лица нађу предмети који немају везе са кривичним делом због којег је претресање наређено, али који указују на друго кривично дело за које се

[463] Водинелић, В., *Како се врши претресање особа, просторија и возила у криминалистичкој обради*, стр. 93.
[464] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 86.
[465] Примена ове методе је у пракси дала веома добре резултате (Бусарчевић).

гони по службеној дужности, они ће се описати у записнику и привремено одузети.[466] О њиховом проналажењу се одмах обавештава јавни тужилац ради покретања кривичног поступка. Лицу од кога су предмети одузети одмах се издаје потврда о одузимању предмета у којој се они тачно наводе и описују.

4.6. ЗАПИСНИК О ПРЕТРЕСАЊУ

О претресању треба обавезно сачинити записник који треба да садржи: назив органа који је вршио претресање, место где се врши, датум, тачно време почетка и завршетка претресања; треба навести имена и својство свих лица која су присуствовала претресању; треба описати ток одвијања радње, навести који су објекти и предмети претражени и који су резултати претресања. Треба тачно описати скровишта и пронађене предмете (наводећи детаље подобне за идентификацију)[467]. Препоручује се да се ток претресања, пронађена скровишта и предмети фотографишу или сниме видео камером и да се фотодокументација приложи уз записник о претресању. *Снимање и фотографисање је обавезно када се претресање спроводи без присуства сведока.*

У записник треба унети и евентуалне примедбе које се односе на регуларност тока одвијања радње и одузете ствари. Записник потписују: руководилац претресања, власник или држалац стана, сведоци који су присуствовали одвијању радње и записничар (уколико га је било).

Записник о претресању не уручује се лицу код кога је вршено претресање. Њему се само издаје потврда о одузетим предметима што се наводи у записнику.

4.7. ДОКАЗНА ВРЕДНОСТ ПРЕТРЕСАЊА

Претресање се сматра једном од најзначајнијих радњи за прибављање материјалних доказа. Стога је важно да се приликом претресања строго поштује законска форма како се не би брзоплетим и противзаконитим понашањем довео у питање доказни значај пронађених ствари.

Доказна вредност претресања зависи на једној страни од поузданости утврђивања везе између пронађеног предмета (трага) и кривичног дела које се истражује, и на другој у доказивању везе између пронађеног предмета и осумњиченог или окривљеног лица као потенцијалног извршиоца.

Окривљени често покушава да негира доказну вредност ствари прибављених претресањем бранећи се да су му дотичне компромитујуће предмете подметнули полицајци који су вршили претресање, да их је оставило неко њему непознато лице и да он са кривичним делом нема никакве везе и поред тога што су докази пронађени у његовом поседу. Окривљени често доводи у питање објективност полиције, па самим тим и доказну вредност предузете радње тако што наводи да је полиција извршила претресање без његовог присуства, или без присуства сведока, или да су сведоци били непоуздани, или да је примењена непотребна физичка принуда и непотребно и прекомерно наношење материјалне штете.

---

[466] Треба посебно обратити пажњу и на предмете и њихово порекло уколико одударају од личности (образовања, навика, културног нивоа) лица у чијем се објекту врши претресање, зато што могу да укажу на друга кривична дела. Ратинов, *Судебная психология*, стр. 242.

[467] Када се одузима украдени новац обавезно се записују врста и бројеви новчаница.

Да би се ти приговори предупредили и избегло довођење у питање доказних резултата прибављених претресањем, потребно је поштовати следећа криминалистичко-тактичка правила и процесне одредбе:

– држалац стана (или лице које он одреди) мора да буде присутан у просторији у којој се одвија претресање;

– уколико држалац стана одбије да присуствује претресању у записнику треба јасно назначити и описати одбијање што треба потврдити и изјавом сведока. Уколико се претресање спроводи без присуства држаоца стана, руководилац претресања мора да одреди друго лице које ће заступати држаоца стана (пунолетног члана породице, комшију). У том случају претресању би требало обавезно да присуствују сведоци;

– сведоци морају да буду све време присутни у просторији у којој се врши претресање;

– приликом избора сведока треба водити рачуна да буду непристрастни и без икакве везе са конкретном кривичном ствари или са лицима код којих се врши претресање. Сведоци не треба да буду запослени у полицији;

– претресање треба само изузетно вршити без присуства сведока. Ову могућност треба тумачити и примењивати врло рестриктивно (а не екстензивно). Разлоге за овакво претресање треба *детаљно образложити* (а не само назначити како је наведено у поменутој одредби)[468];

– да би се избегао приговор да је начињена велика штета у стану приликом претраживања и да је полиција била злонамерна приликом вршења радње, а све с циљем поништавања доказне вредности претресања, неки криминалисти препоручују да се просторија фотографише пре почетка претресања и након тога.[469] То треба обавезно урадити ако се претресање спроводи без сведока и

– уколико је могуће, корисно је да се са пронађеног предмета, одмах на лицу места, скину отисци прстију како би се упоредили са отисцима прстију осумњиченог и других лица за која се претпоставља да су извршила сакривање.

5. УВИЂАЈ

5. 1. ПОЈАМ УВИЂАЈА

Дефинисање увиђаја. – Увиђај је радња доказивања која се састоји од непосредног опажања промена на лицу места кривичног догађаја које предузима овлашћени орган, тј. увиђај је систем интелектуалних, реалних и инструменталних делатности које се примењују на основу одредби Законика о кривичном поступку уз примену криминалистичко-техничких и тактичких метода и средстава који су усмерени на проналажење, обезбеђивање од уништења и фиксирање криминалистичких и правно релевантних материјалних информација (предмета, трагова кривичног дела, ситуације настале кривичним догађајем) за потребе евентуалног кривичног поступка.

Битни елементи увуђаја су: 1) увиђај је систем криминалистичко-тактичких и техничких радњи које се предузимају на лицу места у складу са Законником о

[468] Није увек лако у пракси пронаћи сведоке претресања. Између осталог, грађани неретко одбијају да учествују у претресању као сведоци.

[469] Brack/Thomas, *Kriminaltaktik*, стр. 119.

кривичном поступку и правилима криминалистике; 2) увиђајем се остварује непосредно чулно опажање на лицу места кривичног догађаја (макротрагови, положај предмета кривичног дела, укупна ситуација на лицу места). Непосредност опажања руководиоца увиђаја остварује се и применом савремених метода и средстава криминалистичке технике уз ангажовање специјалиста потребног профила (криминалистички техничар, поједине врсте специјалиста), чији је задатак да откривене макротрагове, микротрагове и латентне трагове учине очигледним и руководиоцу увиђаја; 3) проналажење и изучавање материјалних објеката и трагова, као и разјашњење кривичног догађаја остварује се интелектуалном делатношћу уз помоћ планирања и проверавања криминалистичких верзија и мисаоне реконструкције кривичног догађаја и 4) увиђајем се фиксира целокупна ситуација на лицу места у његовом непромењеном и оригиналном облику ради разјашњења структуре кривичног догађаја и обезбеђења (материјалних) доказа.

Лице места кривичног догађаја и други објекти увиђаја. – Увиђај се врши на лицу места кривичног догађаја. Лице места кривичног догађаја представља криминалистички термин (*tertminus tehnicus)* и физички дефинисан простор у оквиру којег се могу пронаћи значајне информације за разјашњење конкретног случаја. Под лицем места кривичног догађаја подразумева се: а) место на коме је учинилац предузео радњу кривичног дела (односно остварио пропуштање у случају постојања обавезе на чињење); б) место на коме је наступила последица кривичног дела; в) и свако друго место на коме се могу пронаћи предмети и трагови кривичног дела.

Места на којима је извршена радња и наступила последица кривичног дела најчешће се поклапају, међутим то не мора да буде правило у сваком случају. На пример, код дистанционих кривичних дела учинилац предузима радњу на једном месту, нпр., прави темпирану бомбу коју шаље поштом на жељену адресу, а последица наступа на другом месту у моменту отварања пакета. Места извршења радње и наступања последице кривичног дела поред свог кривичноправног значаја, имају и изразиту криминалистичку вредност јер се на њима проналазе трагови и предмети кривичног дела који омогућавају разјашњење кривичног случаја и откривање учиниоца. Међутим, хеуристичка функција увиђаја и потреба за проналажењем доказних информација налаже да се лице места кривичног догађаја у криминалистици одреди шире него што се у кривичном праву дефинише појам места извршења кривичног дела. Увиђај се у случају потребе мора вршити и на другим местима уколико се претпоставља да се на њима могу пронаћи значајне криминалистичке информације (место припремања оруђа и оружја за извршење, пут доласка и одласка учиниоца, место сакривања плена итд.).

Поред увиђаја на месту кривичног догађаја, у пракси се врши увиђај и на другим објектима: 1) *спољашњи преглед леша код кривичних дела са смртном последицом* (приказује правила вршења увиђаја код крвних деликата); 2) *увиђај докумената* који се спроводи код кривичних дела код којих се документа појављују као предмет увиђаја (фалсификати, финансијска и привредна кривична дела); 3) *увиђај на животињама* (код крађе, тровања животиња итд.); 4) *увиђај над стварима* обухвата преглед оруђа за које се претпоставља да је послужило као средство извршења, или преглед аутомобила за који се претпоставља да је учествовао у настанку саобраћајне несреће након чега је возач возилом побегао са лица места. У ову групу спада и преглед *одеће* осумњиченог за кривично дело или преглед жртве. На пример, код осумњиченог лица за провалну крађу у шавовима панталона и делу обуће између ђона и кожног дела траже се трагови прашине од изолације касе која је обијена; врши се преглед одеће осумњиченог лица за силовање и одеће коју је носила жртва у моменту силовања, уочавају се промене на њима (подеротине, постојање разних мрља и запрљаности) и 5) *увиђај над људима, тј. телесни преглед* спроводи се када се на лицима траже трагови који указују на кривично дело или на постојање контакта осумњиченог са жртвом или на контакт одређеног лица са лицем места или средством или

оружјем кривичног дела; односно указује на повреде настале извршењем кривичног дела. Увиђај се, на пример, врши у следећим ситуацијама: Узима се од осумњиченог прљавштина испод ноктију и из ушне шкољке на основу чега се може утврдити присуство на лицу места или учешће у извршењу кривичног дела; испод ноктију осумњиченог за силовање или убиство проналазе се биолошки трагови коже и/или секрета за који се претпоставља да је са жртве.[470]

Потребу за вршењем увиђаја треба тумачити екстензивно. – Погрешна је пракса да се увиђај врши само у одређеним случајевима у зависности од врсте или тежине кривичног дела. Увиђај треба извршити увек када постоји и најмања могућност да ће се његовим обављањем пронаћи материјалне промене настале извршењем кривичног дела.

5.2. ТЕОРЕТСКЕ ОСНОВЕ УВИЂАЈА

1. Увиђај је јединствена процесно-криминалистичка радња чију форму и услове предузимања предвиђа ЗКП, а садржину (многобројне криминалистичко-техничке, тактичке методе и средства и организацију увиђајне службе) разрађује криминалистика.

Мислимо да нису прихватљиве концепције увиђаја које на било који начин ремете његов јединствени процесно-криминалистички појам. Тако на пример, *дуалистички концепт увиђаја* који га приказује као радњу са кривичнопроцесним и криминалистичким карактером (увиђај се изражава кроз синтезу његових кривичнопроцесних и криминалистичких елемената) ствара услове за раздвајање јединственог појма увиђаја.[471] На другој страни још су мање прихватљива схватања и поделе увиђаја на криминалистички и процесни. Неки аутори пишу о кривичнопроцесном и криминалистичком увиђају као посебним (одвојеним) категоријама, чак и о увиђају као оперативно-тактичкој радњи и увиђају као судској радњи.[472]

Не може се говорити о криминалистичком и процесном појму или циљу увиђаја као о самосталним (издвојеним) категоријама.[473] Криминалистички релевантна информација прибављена увиђајем нема свој смисао изван законом уређене кривичне процедуре, чак и када се користи у преткривичном поступку у сврху откривања непознатог учиниоца, јер је она и тада прикупљена ради стварања услова за поступање судских органа. Код увиђаја процесни оквир и криминалистичка садржина су исто толико повезани као што код претресања стана или саслушавања окривљеног процесни услови и криминалистичко-тактичке методе и начини њиховог оптималног предузимања чине јединство.

2. Непосредно чулно опажање као битна али не једина активност која се предузима при увиђају

Законска дефиниција увиђаја у основу ове истражне радње ставља *непосредно чулно опажање* које се предузима за утврђивање или разјашњавање какве важне чињенице у поступку. Концепција увиђаја која се заснива на чулном опажању важних чињеница које је овлашћени орган предузео у поступку и на начин прописан законом је општеприхваћена од стране теоретичара кривичног процесног права. Међутим, криминалисти сматрају да је класична дефиниција увиђаја превазиђена и да није у складу са савременом концепцијом спровођења те радње. Криминалисти наводе разлоге којима се критикује класично схватање увиђаја[474] као радње која се темељи искључиво на чулном опажању чињеница које предузима увиђајни орган:

---

[470] Неке од поменутих објеката увиђаја наводе: Белкин-Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1970, стр. 66–73.

[471] О овом концепту шире: Шкулић, Милан, *Увиђај и криминалистичке верзије*, Београд, 1998, стр. 32–37; Алексић– Шкулић, *Криминалистика*, стр. 65.

[472] Ђошић, М, *Криминалистичка тактика*, стр. 161–163 (и овај аутор пише о двоструком карактеру увиђаја); Marković, T, *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika*), стр. 316–319; Žerjav, Ciril, *Kriminalistika*, стр. 59.

[473] Увиђај је јединствена процесна и криминалистичка радња која се предузима у закону прописаним оквирима (формални аспект) уз примену правила криминалистике (садржајни аспект), чија је сврха јединствена. Процесноправни прописи регулишу процесне формалности у вези с провођењем увиђаја, а правила криминалистике одређују начин спровођења увиђаја с тактичко-техничког аспекта. Modli, Duško, *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, Zagreb, 1990, стр. 107.

[474] О овом и другим теоретским питањима у вези са увиђајем видети радове Водинелић, М. Владимира, *Ревидирани појам увиђаја – услов успешне форензичке практичне делатности*, Југословенска ревија за кривично право и криминологију, број 3/1977, стр. 37–55; *Novo shvatanje uviđaja u krivično procesnoj na-*

– *Увиђај се не исцрпљује само у "чулном опажању" као пасивном посматрању*, већ подразумева активан интелектуални однос ка лицу места који се састоји у ангажованој делатности приликом мисаоне реконструкције кривичног догађаја, анализи чињеница и уочавању негативних околности на лицу места (код фингираних кривичних дела), планирању и проверавању криминалистичких верзија.[475]

– *Увиђајни орган предузима на лицу места кривичног догађаја читав низ различитих криминалистичко-техничких радњи*, као што су на пример: мерења, бројање, компаративно упоређивање, описивање, скицирање, фотографисање, мулажирање видљивих и других макротрагова као и фиксирање микротрагова.

– *Истиче се да класична дефиниција увиђаја не покрива микротрагове*. У односу на микротрагове не постоји чулно опажање. Микротрагови се не могу опазити чулима, до њих се долази мисаоном реконструкцијом на лицу места и коришћењем инструментарија за њихово фиксирање. Садашњи увиђај карактерише развој од визуелног (чулно опажљивог) ка инструменталном (чулно неопаженом)[476].

Мислимо да је погрешно схватање које приликом проналажења микротрагова потпуно искључује чулно (непосредно) опажање руководиоца увиђаја. До микротрагова се долази мисаоном реконструкцијом кривичног догађаја која се сачињава на основу пронађених макротрагова и предмета кривичног дела. На основу анализе макро објеката, мисаоном реконструкцијом и планирањем верзија долази се до могућих локација микротрагова који се на њима фиксирају методама криминалистичке технике.

У криминалистичкој литератури се среће мишљење да опажање руководиоца увиђаја на лицу места може да буде и посредно и састоји се у коришћењу различитих инструмената (лупа, покретних микроскопа); прашкова (аргенторати) за изазивање латентних отисака прстију; или ангажовањем различитих стручних лица (специјалиста) за проналажење појединих специфичних врста трагова. Концепт о посредном опажању увиђајног органа садржи озбиљне слабости.

Коришћење криминалистичко-техничких инструмената и хемикалија није добар пример за тезу о посредном опажању увиђајног органа. Применом криминалистичко-техничких средстава: лупа, микроскопа, аргентората и хемикалија, раније невидљиви (латентни) трагови се чине видљивим тако да их руководилац увиђаја може непосредно уочити на лицу места и утврдити њихово присуство. Када руководилац увиђаја посматра изазван траг отиска прста на лицу места он непосредно, чулом вида утврђује његово присуство.

Много је опаснија теза о посредном опажању увиђајног органа ангажовањем специјалиста, криминалистичких техничара и вештака. Прихватањем овог концепта долази се до закључка да неке чињенице на лицу места руководилац увиђаја опажа посредно преко специјалиста криминалистичко-техничке струке. То значи да неке чињенице на лицу места није опазио руководилац увиђаја већ прихвата опажање (оно што му саопшти) специјалиста. Тиме се долази до апсурдне ситуације да руководилац увиђаја потписује и одговара за откривене чињенице иза којих он не стоји јер их непосредно није опазио и пронашао. На другој страни специјалиста нешто проналази и опажа утичући на ток увиђаја а да при том ништа не потписује и нема јасно дефинисану одговорност. На тај начин руководилац увиђаја се деградира, поткопавају се његова функција и законско овлашћење одговорног лица за спровођење ове радње.

Концепт о посредном опажању увиђајног органа приликом обављања увиђаја није прихватљив. Када руководилац увиђаја користи специјалисту одређене струке он уз његову помоћ и ангажовање открива специфичне трагове које не би био у стању да пронађе сам. Како је истицао Водинелић "специјалиста је овде само помагач судији, његова продужена рука, "увеличавајуће стакло", "проширено око".[477] Када специјалиста пронађе релевантне трагове, нпр., код пожара, авионских или железничких несрећа он указује руководиоцу увиђаја на њихово постојање који их непосредно чулно опажа и записнички констатује. Све савремене криминалистичко-техничке методе, средства и стручњаци су помоћ руководиоцу увиђаја у постизању непосредног чулног опажања на лицу места приликом обављања увиђаја. Уколико спроводећи увиђај руководилац

---

uci i kriminalistici, *Naša zakonitost*, број 9/1979, стр. 62–82; *Нека спорна питања у вези са увиђајем*, Југословенска ревија за кривично право и криминологију, бр. 1–2/1982, стр. 131–156; Uviđaj i planiranje verzija, *Naša zakonitost*, бр. 11–12/1982, стр. 63–94.

[475] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1970, стр. 42; Водинелић у наведеним радовима.

[476] Водинелић, В., Нека спорна питања у вези с увиђајем, *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, стр. 497–498.

[477] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, 2. том, стр. 837.

ове радње и специјалиста дођу до неких трагова које треба вештачити како би се декодирала њихова доказна информациона вредност, онда се и они непосредно опажају од стране руководиоца увиђаја, констатује се и записнички фиксира њихово постојање на одређеној локацији. Посредно опажање суда постоји једино при вештачењу мада и тада његови резултати треба да буду тако представљени да буду "очигледни" и професионалном судији и судији поротнику. На другој страни вештак потписује свој налаз и мишљење, и одговоран је за објективност и законски и стручно.[478]

Теза да се увиђај не исцрпљује само у чулном опажању, већ да обухвата и интелектуалну делатност, предузимање читавог низа радњи, коришћење инструмената потпуно је тачна.

3. Планирање и проверавање криминалистичких верзија приликом обављања увиђаја[479]

У оквиру мисаоне обраде лица места од највеће важности је учење о планирању и проверавању криминалистичких верзија.

Значај планирања и проверавања криминалистичких верзија приликом обављања увиђаја огледа се у следећем:

Планирање верзија омогућава објективност, свестраност и циљну усмереност приликом вршења увиђаја. Верзије осигуравају објективност увиђаја. Уколико се крене од једне верзије која се намеће од почетка вршења увиђаја, могу се превидети други трагови који јој противрече и указују на друге могуће верзије.[480] Објективност у раду остварује се управо планирањем и проверавањем у току увиђаја свих могућих верзија на које указује чињенично стање. Без верзија увиђај не би био циљно усмерена доказна радња.[481] Планирање верзија за време обављања увиђаја присиљава овлашћену особу органа унутрашњих послова (и другог по ЗКП-у овлашћеног субјекта) да напрегнуто и систематски мисле при опажању догађаја.[482] На почетку рада на лицу места постоји информациони дефицит који је у фази првог захвата типичан и закономеран.[483] Постављањем свих реалних криминалистичких верзија од почетка вршења увиђаја, попуњава се почетно незнање у погледу могућих објашњења кривичног догађаја, и на тај начин премошћава почетни информациони дефицит, а рад на лицу места добија карактер циљно усмерене делатности. Истиче се да у току увиђаја верзије имају двоструко значење: дају могућност руководиоцу да плански обавља увиђај, и да га спроводи по одређеном систему и одређеној циљној усмерености.[484]

Планирање верзија приликом увиђаја омогућава откривање нових чињеница или околности. Истражне верзије у оквиру увиђаја служе као (мисаони) инструменти без којих се не могу пронаћи нове чињенице. Верзије се појављују као путокази усмеривачи обављања увиђаја и чине његов интегрални део. Оне омогућавају посматрачу да успостави потребну релацију између запажених и неоткривених доказа.[485] Пут увиђаја је пут од чињеница до закључка и од закључка до нових чињеница. Захваљујући верзијама, увиђајни орган може успоставити потребну релацију између запажених и неоткривених чињеница.[486] Ова функција верзија заснива се на томе, да ако је начињена претпоставка исправна, поред опажених чињеница (обележја) морају да постоје и друге, које још нису откривене. У складу са том верзијом приступа се трагању за тим претпостављеним и још неоткривеним чињеницама.[487] Док увиђајни орган посматра лице места, он ствара верзије, које га усмеравају при трагању за доказним информацијама. Негативне околности не могу се другачије открити него применом компаративне методе. Опажање на лицу

---

[478] Критику концепта о посредном опажању истражног судије приликом обављања увиђаја први је изложио Мирослав Бусарчевић.

[479] О овом питању видети: Vodinelić, V.: *Uviđaj i planiranje verzija*, Naša zakonitost, бр. 11–12/1982, стр. 63–94; Шкулић, М., *Увиђај и криминалистичке верзије*, Београд, 1998.

[480] Викторов–Белкин, *Криминалистика*, Москва, 1976, стр. 247.

[481] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1970, стр. 61.

[482] Водинелић, В., Ревидирани појам увиђаја – услов успешне форензичке практичне делатности, *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, стр. 494.

[483] Clages, *Kriminalistik*, Stuttgart, 1994, стр. 66.

[484] Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 270.

[485] Водинелић, В., Ревидирани појам увиђаја – услов успешне форензичке практичне делатности, *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, стр. 489.

[486] Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, Zagreb, 1990, стр. 104.

[487] Ратинов, А. Р., *Судебная психология для следователей*, Москва, 1967, стр. 247–248.

места и планирање верзија делују једно на друго и стално се прожимају.[488] Планирање верзија приликом увиђаја омогућава руководиоцу рање да не фиксира само евидентне чињенице (оне које су у недвоумној, очигледној вези с кривичним догађајем) него и да не превиди оне битне, али уједно и мало приметне околности, за чије откривање и објашњење је неопходан интензиван рад, стопљен с богатом репродуктивном маштом. У питању је култивисање "ситница", с тим да треба напоменути да у криминалистици нема ситница.[489]

Планирањем верзија приликом обављања увиђаја свестрано се објашњава и проверава значење откривених чињеница, тј. установљава се њихова веза са кривичним догађајем који се истражује. У току увиђаја свесно се одабирају и фиксирају не било које чињенице, већ оне које елиминшу или потврђују опште, посебне и појединачне верзије. Пронађене чињенице траже своју интерпретацију, која се може извршити само у оквиру планирања и проверавања верзија. Да би разликовао релевантне од ирелевантних информација, руководилац увиђаја је присиљен да ствара мисаоне моделе кривичног дела. На тај начин се одмах решава информацијског баласта у виду ирелевантних информација, то јест оних које нису у вези са кривичним делом.[490] Када се планирају све могуће верзије, у видном пољу руководиоца увиђаја наћи ће се не само чињенице које су очигледно релевантне него и фактори, чије ће се право значење моћи утврдити тек у будућем поступку.[491]

У криминалистици се истиче да вероватни модели (верзије) имају у основи три функције које омогућавају: 1) систематизовање постојећих информација; 2) проналажење информација које недостају и 3) селекцију информација у смислу разлучивања битних од небитних.[492]

Приликом обављања увиђаја треба планирати и проверавати верзије у складу са следећим криминалистичким препорукама:

Криминалистичке верзије се планирају још пре отпочињања вршења увиђаја (у фази припреме), и то одмах након пријема кривичне пријаве да је извршено одређено кривично дело. На основу садржаја информације из кривичне пријаве постављају се типичне верзије о могућем кривичном делу (планирају се одговори на "златно питање криминалистике" *шта се десило*) и на основу тога се формира екипа за вршење увиђаја, одлучује се за стручњаке које треба ангажовати, одабирају се криминалистичко-техничка средства која ће се понети на лице места. На пример, у зависности од тога да ли се пријавом саопштава да је пронађен леш непознатог човека, или да је изгорела нека кућа, односно да се десила нека саобраћајна, нпр., железничка несрећа, зависиће избор стручњака за обављање увиђаја и опрема којом ће се кренути на лице места.

Након доласка екипе за увиђај на лице места почиње проверавање и конкретизација типичних верзија које су постављене на основу минималног броја почетних информација. У току прибављања првих доказних информација приликом обављања увиђаја, постављају се опште верзије којима се планирају генерална објашњења кривичног догађаја. Тражи се одговор на питање "шта се десило", тј. које је кривично дело у питању. Опште верзије у погледу кривичног дела у целини се попуњавају (надограђују) планирањем посебних верзија (о субјекту кривичног дела и субјективној страни, објекту кривичног дела и објективној страни). На крају (или паралелно са планирањем посебних верзија) планирају се и појединачне верзије о појединим доказним чињеницама (нпр., о значењу појединих трагова и предмета кривичног дела).

Упоредо са планирањем верзија треба вршити и њихова проверавања, односно установити која је од њих истинита, односно да ли се уклапа у целовито чињенично стање. Приликом планирања и проверавања криминалистичких верзија потребно је одговорити на питање: на који начин се може проверити поједина верзија? Верзије се проверавају у току целог увиђаја, а пре свега у динамичкој фази. Верзије се могу проверавати и након спроведеног увиђаја (реконструкцијом, криминалистичким експериментом, вештачењем). Када се проверавањем верзије установи да не одговара истини, она се елиминише. Самим тим верзија супротна њој постаје актуелнија, или се може наметнути потреба планирања нове или нових верзија као објашњења појединих чињеница.

У принципу, увиђај се не сме завршити док се на лицу места не провере све могуће верзије (наравно уколико је то стварно изводљиво у конкретном случају)[493].

---

[488] Водинелић, В., Ревидирани појам увиђаја – услов успешне форензичке практичне делатности, *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, стр. 491.
[489] *Op. cit.,* стр. 494.
[490] Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, стр. 105.
[491] Водинелић, В., Увиђај и планирање верзија, *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, стр. 535.
[492] Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, стр. 105.

4. Хеуристички, реконструкциони и организациони аспекти увиђаја[494]

Хеуристички аспект увиђаја огледа се у томе да се обављањем ове радње проналазе раније непознате чињенице о кривичном догађају. Успешним спровођењем увиђаја прави се продор у непознато. Увиђај је најобјективнија доказна радња којом се повећавају квалитет и квантитет сазнања у погледу кривичног догађаја.

Реконструкциони аспект увиђаја огледа се у томе да се увиђајем формира информациони модел кривичног догађаја који се истражује. "Ма како то парадоксално на први поглед изгледало, али фиксирање чињеница које постоје у садашњости не може бити остварено без постављања модела прошлог догађаја. Мисаона делатност криминалисте помаже му да правилно реши једно од основних питања које се поставља при увиђају: одабрати информацију која има везе са кривичним делом, и одбацити непотребну, некорисну информацију. На тај начин, проналажење неопходне информације при увиђају може да буде остварено само кроз постављање модела прошлога догађаја."[495]

Организациони аспект увиђаја огледа се на генералном плану у формирању ефикасне увиђајне службе, а на посебном, у способности руководиоца увиђаја да организује сопствену и делатност других учесника у увиђају, елиминише штетна дејства других лица, и објективне околности које отежавају успешно спровођење радње.

5. Увиђај и главна, тј. златна питања криминалистике

Увиђајем се добијају одговори за разјашњење свих девет главних тзв. "златних питања криминалистике". У оквиру налажења одговора на "златна питања криминалистике", објективни карактер увиђаја омогућава и проверавање резултата свих других доказних радњи, а пре свега персоналних извора информација.

5.3. ЦИЉЕВИ УВИЂАЈА

Начелно посматрано, циљеви истражног увиђаја су:

а) проналажење одговора на главно питање криминалистике: "шта се десило", односно утврђивање да ли кривично дело постоји или не постоји;

б) утврђивање врсте кривичног дела (на пример, да ли је у питању обична или провална крађа);

в) проналажење доказа који указују на начин извршења кривичног дела, пут доласка и одласка једног или више учинилаца, кретање учиниоца на лицу места, околности које омогућавају утврђивање, односно разјашњење узрока и услова кривичног дела;

г) проналажење трагова и предмета који омогућавају идентификацију учиниоца (нпр., трагови папиларних линија; предмети који су припадали извршиоцу и на основу којих се он може пронаћи), или иако нису идентификациони, могу да помогну приликом његовог откривања (трагови и предмети који указују на особености *modusa operandi* који је применио извршилац, његове особине личности, мотиве кривичног дела, физички хабитус, професију итд.);

д) проналажење идентификационих трагова којима се могу установити употребљена оруђа, оружја кривичног дела, односно предмети који су коришћени приликом извршења или бар трагови за одређење групне припадности поменутих објеката;

ђ) проналажење трагова и предмета који омогућавају утврђивање идентитета жртве;

е) утврђивање врсте и величине штете, која је проузрокована кривичним делом;

---

[493] Водинелић, В., Увиђај и планирање верзија, *Криминалистика, откривање и доказивање,* 1. том, стр. 456.

[494] Водинелић, В., Ревидирани појам увиђаја – услов успешне форензичке практичне делатности, *Криминалистика, откривање и доказивање,* 1. том, стр. 487.

[495] Дулов. А. В., *Судебная психология*, Минск, 1970, стр. 253–254.

ж) контрола и провера доказа којима се располаже (материјалних и персоналних, нпр., изјаве сведока, самог окривљеног итд.)[496] и

з) обезбеђење од уништења и фиксирање свих релевантних материјалних информација применом записника и других метода у складу са Законником о кривичном поступку.

Циљ увиђаја који се предузима на главном претресу не може да буде исти као код истражног увиђаја. Увиђај који се предузима у оквиру главног претреса и који се *de facto* спроводи дуго времена након извршеног кривичног дела када се на лицу места не могу више опажати трагови и предмети кривичног дела, не може да има хеуристички карактер. Овим увиђајем на лицу места више се не могу пронаћи (опажати) макротрагови и микротрагови кривичног дела, тако да су његов домет и циљ веома ограничене. Увиђај на главном претресу у основи се своди на опажање макро објеката (положај зграда, конфигурација терена, посматрање простора у коме се кривично дело извршило, с циљем провере и оцене доказа (најчешће персоналних), и у основи има реконструкциони карактер или се на лицу места могу извести поједини експерименти.[497]

5.4. ВРЕМЕ ВРШЕЊА УВИЂАЈА

Увиђај се предузима у складу са начелом брзине и оперативности. Временски размак између извршења кривичног дела и почетка вршења увиђаја треба да буде што краћи.[498] У криминалистици се наглашава да одмах после извршења кривичног дела на лицу места наступа читав низ промена које нарушавају чињенично стање формирано његовим настанком. Потребно је имати у виду да лице места карактерише закономеран процес ентропије, то јест губитак релевантних информација. Водинелић је указивао на постојање "критичног гносеолошког времена". Битно је да се увиђај и друге процесне радње обаве док то време још траје (док је лице места задржало конкретни идентитет, који је настао извршењем кривичног дела)[499].

Увиђај се мора обављати у складу са начелом брзине и оперативности из следећих разлога: 1) при одуговлачењу може доћи до промене ситуације на лицу места услед атмосферских прилика (кише снега, магле, жеге, ветра итд.); 2) лица која се нађу на лицу места несвесно могу да униште трагове кривичног дела и да оставе своје; 3) учиниоцу се не сме оставити прилика да уништи постојеће и створи лажне трагове, да побегне далеко, прибави или инструише лажне сведоке, растури, сакрије или уништи *corpora delicti*; 4) треба одмах изаћи на лице места да би се тамо затекли сведоци очевици, односно прибавиле изјаве од жртава, посебно оних које су на самрти итд.[500]; 5) на лицу места се појављују промене услед протека времена (губитак трагова који имају кратак век постојања (одоролошки трагови, гасови се губе); природне промене материје као што је рецимо труљење леша[501]; 6) хитност је понекад диктирана разлозима ургентне медицине ради пружања помоћи и превоза жртава у здравствене установе, као и ради отклањања опасности од пожара, експлозије, тровања итд.[502] и 7) хитним изласком на место

[496] Упореди: Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 375.
[497] Modli, D., Svrha uviđaja i primena načela hitnosti, *Priručnik*, број 5/1984, стр. 493.
[498] Чувени француски криминалиста Локард закључује: "Време које пролази – то је истина која измиче пред нама", Цитирано по: Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 65.
[499] Водинелић, В., Ново схватање увиђаја у кривичнопроцесној науци и криминалистици, *Криминалистика, откривање и доказивање,* 1. том, стр. 458.
[500] Modli, D., Svrha uviđaja i primena načela hitnosti, *Priručnik*, број 5/1984, стр. 497.
[501] Clages, *Kriminalistik*, Stuttgart, 1994, стр. 84–88.
[502] Modli, D., Svrha uviđaja i primena načela hitnosti, *Priručnik*, број 5/1984, стр. 497.

догађаја омогућава се успешно коришћење пса трагача, јер се још налази мирис на носиоцу трага, који се користи за навођење пса.

5.5. СУБЈЕКТИ КОЈИ УЧЕСТВУЈУ У ВРШЕЊУ УВИЂАЈА

Увиђај који се спроводи формално пре почетка истраге или после доношења решења о покретању истраге (у концепту судске истраге) обавља истражни судија. У концепту тужилачке истраге увиђај обављају полиција и тужилац. Међутим, на основу природе свога стручног образовања, истражни судија, односно тужилац нису у могућности самостално да изврше увиђај. Потребна је помоћ криминалистичког техничара приликом вршења увиђаја у погледу обележавања, изазивања и обезбеђења материјалних трагова на лицу места, паковања трагова, фотографисања лица места и трагова, сачињавања скица.[503] Приликом вршења увиђаја истражном судији (односно тужиоцу) помажу стручна лица, тј. стручњаци различитих профила. Униформисана полиција помаже приликом вршења увиђаја, пре свега, при обезбеђењу лица места.

Органи унутрашњих послова у Србији овлашћени су да сами спроводе увиђај (у оквиру концепта судске истраге) код кривичних дела за која се може изрећи казна затвора до десет година затвора. У тужилачком концепту истраге увиђај по правилу предузимају овлашћена лица органа унутрашњих послова.

Увиђајем који се спроводи у оквиру главног претреса руководи председник већа или судија у већу. С обзиром на реконструктивни карактер овог увиђаја, такође је потребно учешће различитих специјалиста и вештака приликом његовог обављања како би се стручно проценила вредност појединих спорних околности кривичног дела.

Поред руководиоца увиђаја и криминалистичког техничара, у обављању увиђаја узимају учешће, у зависности од потреба, и специјалисти различитих струка и профила: балистичари, криминалистички специјалисти за поједине врсте микротрагова, саобраћајни или електроинжењери, стручњаци за пиротехнику, стручњаци за криминалистичку хемију, лекари судскомедицинске специјалности, разне врсте вештака итд.

5.6. ОРГАНИЗАЦИОНИ И ТЕХНИЧКИ УСЛОВИ ЗА ОБАВЉАЊЕ УВИЂАЈА

Да би се увиђај успешно обавио потребно је претходно обезбедити следеће организационе и техничке услове:[504] а) организовати ефикасан систем *дојаве*[505] о догађају који налаже излазак на лице места. Ефикасност овог система мери се могућношћу лаког контактирања дежурне службе у полицијској станици и у постизању што краћег временског размака између достављања дојаве о кривичном догађају и изласку полицијске екипе за обезбеђење лица места; б) организовати ефикасан систем *веза*, и то помоћу радио веза, бежичних телефона, у последње време применом компјутерских система комуникације; в) установити *перма-*

[503] Теоретски гледано, послове криминалистичког техничара на лицу места могао би самостално да обави и истражни судија једино ако је стручан за ту делатност. Рецимо, ако је раније радио као криминалистички техничар.

[504] Упореди: Marković, T., Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika), стр. 321.

[505] Ако је пријава добијена од грађана телефоном, морају им се дати најнеопходнија упозорења и упутства за поступање на месту догађаја до доласка службених лица. Алексић–Миловановић: *Криминалистика*, стр. 40; Бусарчевић, М., *Бекство учесника у саобраћајној незгоди на путу*, стр. 46.

нентна дежурства увиђајне екипе која могу да осигурају излазак на лице места кривичног догађаја у најкраћем могућем времену. Потребно је постојање сталног контакта са истражним судијом (у судском концепту истраге) и јавним тужиоцем; г) осигурати потребну *техничку опрему* за излазак на место догађаја и обављање увиђаја (возила, рефлектори за осветљавање места догађаја; уређаји за осигурање рада на саобраћајницама, фотоапарати са блицем, опрема за специјализована снимања и сачињавање скица при увиђају, филмска камера, амбалажа за паковање трагова, стандардни несесери за спровођење увиђаја. Поред универзалних, примењују се и специјализовани несесери: за провалне крађе, за вршење увиђаја код саобраћајних деликата, за крвне и сексуалне деликте, за мулажирање трагова, посебни несесери за микротрагове, несери за дактилоскопирање итд.). Прибор треба да се налази припремљен у возилу[506] или у соби дежурнога; д) обезбедити услове за предузимање евентуалних *неопходних интервенција* као што су: брзо пружање прве помоћи и превоз повређених у здравствену установу; извлачење повређених (из возила, провалија, срушених зграда и слично); уклањање оштећених возила; ђ) *поседовати адресе и бројеве телефона вештака* који у случају потребе могу да учествују у увиђају; е) *моторизоване патроле* које покривају одређене секторе треба да буду инструиране и обучене да одмах након пријема обавештења оду на место догађаја ради његовог обезбеђења до доласка екипе за увиђај; ж) са радницима који редовно спроводе увидај треба организовати сталан рад на њиховом *стручном усавршавању*. Професионална припремљеност подразумева[507] и психолошку припрему за обављање увиђаја, способност за рад у тешким условима, спокојство, сталоженост, концентрацију, организаторске способности[508] и з) Треба *држати у приправности службеног пса* (једног или више), ако се укаже потреба за његовим коришћењем.[509]

Слика 20. *Универзални несесер за проналажење и фиксирање трагова.*

[506] У свету се користе специјално опремљени аутомобили који имају комплетну опрему за вршење увиђаја, опрему за обележавање, фиксирање и паковање трагова, рефлекторе за осветљење, камере за снимање чињеничног стања, диктафоне или портабл магнетофоне, камере за стереофотограметријско снимање, покретне криминалистичке лабораторије. Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik,* Band 1, стр. 647.

[507] Чланови екипе за вршење увиђаја морају да буду не само добри стручњаци за области којима се баве, већ је потребно да се међусобно добро познају, да су уиграни и да делују као увежбан тим, што је могуће постићи пре свега добром обуком. Потребна је извесна "статичност" састава увиђајне екипе, тако да се њени чланови без потребе не мењају. Шкулић, М., *Увиђај и криминалистичке верзије*, стр. 119.

[508] Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 271.

[509] Кривокапић, В., *Криминалистичка тактика III*, стр. 176.

5.7. ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ЛИЦА МЕСТА

Обезбеђење лица места је оперативно-тактичка радња првог захвата коју предузимају припадници униформисане полиције (најчешће из моторизоване полицијске патроле) који након пријема обавештења о извршеном кривичном делу одмах долазе на место кривичног догађаја. Обезбеђење лица места претходи увиђају и састоји се од предузимања читавог низа делатности које имају за циљ пружање прве помоћи, спречавање промена на лицу места и очување трагова и предмета кривичног дела до доласка екипе за вршење увиђаја, проналажење сведока и евентуално организовање потраге за учиниоцем.

Основни задаци полицијске екипе приликом обезбеђивања лица места су:

– *општи преглед лица места без померања ствари*[510] *као и одређивање простора који оно обухвата;*

– *пружање прве помоћи повређеним особама.* Приликом транспортовања повређених у болницу треба неизоставно обезбедити одећу коју су они на себи имали за даља криминалистичка испитивања.[511] Превоз по сваку цену и било којим превозним средствима, нарочито ако је реч о тежим повредама које не дозвољавају померање, као што су рецимо повреде кичме, показао се у пракси врло опасним, па је у таквим случајевима паметније сачекати долазак кола хитне помоћи или консултовати лекара како да се даље поступи[512];

– *отклањање непосредне опасности од пожара или експлозије* тако што ће се, на пример, искључити струја, зауставити испуштање гаса. (Правило је да се слупаном возилу неизоставно откаче клеме са акумулатора, како би се спречило могуће варничење које може изазвати паљење и експлозију испарења од просутог горива.)[513];

– *обележавање лица места видљивим знацима (пантљиком, канапом итд.).* Свима се забрањује улазак у обележени простор. Треба удаљити лица која се нађу на лицу места како не би уништила трагове и;

– блокирање затечене ситуације на лицу места и обезбеђење трагова, предмета и свих релевантних околности кривичног догађаја од било каквих промена или померања.

Блокада затвореног простора. – Ако је кривично дело извршено у затвореном простору, потребно је затворити и закључати улазе и излазе. Треба затворити прозоре (уколико не постоје разлози који налажу супротно понашање, нпр., висока концентрација запаљивог гаса). Испред затвореног простора треба поставити стражу. Намештај и сви други предмети морају бити остављени у затеченом положају. Посебну пажњу треба обратити на то да глатке површине, али и остали предмети (чаше, боце, тањири, сијалице, лампе, ормани, стакла) остану нетакнути, како се не би уништили трагови папиларних линија. Не смеју се померати затечени предмети, оружја, оруђа, положај леша. Уколико се поједини предмети морају додиривати, то треба чинити хируршким рукавицама или их хватати на местима где је мало вероватно да их је додиривао извршилац.[514] Потребно је имати навлаке за обућу.

---

[510] Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, Band 1, стр. 647–648.
[511] *Op. cit.*
[512] Бусарчевић, М., *Бекство учесника у саобраћајној незгоди на путу*, стр. 45.
[513] *Op. cit.*
[514] Није препоручљиво да се ставе пластичне кесе на руке пре додиривања предмета јер ће се на тај начин обрисати трагови.

Блокада отвореног простора. – Ако је кривично дело извршено на отвореном простору или у каквој усамљеној кући, биће потребно да се осигура нешто шири околни простор од онога на коме се претпоставља да се могу наћи трагови. Тај круг износи најмање 40–50 метара, треба га видљиво обележити и у њега забранити приступ.[515] Ако је у питању саобраћајна несрећа, а околности захтевају да лице места буде дуже чувано, оставиће се за саобраћај слободна једна страна пута. Полиција регулише саобраћај како би возила заобилазила лице места.

Уколико припадници полиције (или касније екипа за увиђај) треба да уђу у означен простор, а постоји опасност да оставе своје трагове обуће, препоручљиво је да се обућа посебно означи. Идеално би било да сви они имају приликом изласка на лице места у слободном простору навлаке за обућу или причвршћен знак распознавања на ђоновима (слово или број на металној плочици, који се утискује у земљу). Ако нема тога, корисно је да се око ципела завеже конопац, који оставља јасан траг.[516]

– *Предузимање мера за заштиту лица места и трагова од уништења.* – Уколико постоји опасност за уништење или губитак трагова на лицу места, полиција треба да предузме мере како би се то спречило.

Ако се лице места налази *на слободном простору*, а прети невреме (олуја, киша, снег) или велика жега, предузеће се посебне мере за осигурање трагова. Од трагова стопала, ако их има више, треба изабрати два до четири најбоља, и то с десне и с леве ноге, поклопити их погодним предметом, на пример, кантом, сандуком, картоном итд. Најбоље је да се лице места прекрије најлоном (пластичном фолијом) само у току кише (у тим случајевима пластичну фолију треба мало издићи од подлоге и трагова, посебно биолошких како би се осигурало струјање ваздуха). Крваве или друге мрље на зиду или уопште у окомитом положају могу се заштитити наслањањем, нпр., врата или стављањем картона. Поједини предмети се могу заштитити од пропадања трагова на њима простим склањањем на неко заштићено место, на пример, уношењем у патролна кола. Наравно, само место одакле је предмет узет, као и његов положај морају бити тачно означени на тлу лица места догађаја. Ако је потребно уклонити леш, неопходно је означити место где се налазио, што се постиже и фотографисањем.[517]

Ако постоји опасност од пропадања трагова *у затвореним просторијама*, и њих треба заштитити од уништења. Сагорели или нагорели папир у пећи, камину, штедњаку, најбоље ће се сачувати од распадања спречавањем промаје. Треба затворити прозоре и врата на просторији и враташца пећи[518] и спречити довод ваздуха из димњака.

Место догађаја треба осигурати и ради евентуалног коришћења пса трагача, када за то постоје услови. Реч је о слеђењу одориферних трагова. Ти "мирисни трагови" могу се сачувати на месту догађаја затварањем прозора или просторија, покривањем предмета[519], стављањем предмета у херметички затворене кесе или посуде.

– Сачинити службену белешку, скице и по могућству фотографисати све промене које су настале на лицу места од момента извршења кривичног дела до доласка екипе за вршење увиђаја. – Потребно је установити чињенично стање

---

[515] Водинелић, В, *Криминалистика*, стр. 382.
[516] *Op. cit.*
[517] Бусарчевић, М., *Бекство учесника у саобраћајној незгоди на путу*, стр. 45.
[518] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 382.
[519] Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, стр. 115.

кривичног догађаја као једино релевантно. Због тога је важно фиксирати промене које су настале од момента извршења кривичног дела до доласка екипе за обезбеђење лица места; промене које су настале приликом помагања унесрећенима и отклањањем опасности од пожара и експлозије; и све промене које су начињене приликом померања или очувања трагова и предмета кривичног дела од атмосферских непогода.

– *Предузимање потраге за извршиоцем уколико постоје индиције које указују на правац бекства или на његов идентитет.* – У случају потребе треба и радио везом тражити појачање у људству или блокирање одређених путних праваца како би се учинилац кривичног дела ухватио са свежим траговима, предметима, оружјем или оруђем кривичног дела.[520] Припадници полиције који блокирају лице места треба дискретно, али и пажљиво да посматрају особе које су затекли на њему зато што се међу радозналцима може налазити и извршилац кривичног дела код кога се манифестовало деловање индиције повратка учиниоца на лице места. На основу сумњивог понашања, тј. невербалних реакција, претеране радозналости, евентуално трагова кривичног дела на одећи и телу, може се претпоставити постојање везе између тог лица и кривичног дела. Уколико се уочи лице са одступањима од уобичајеног понашања, треба га неизоставно привести, легитимисати и задржати до доласка руководиоца увиђаја.

– *Проналажење и међусобно раздвајање грађана који могу да пруже значајне информације о кривичном делу* како не би пре доласка увиђајне екипе и саслушања размењивали информације и утицали једни на друге фалсификујући своје исказе. – Један од значајних задатака полицијске екипе која прва стигне на лице места јесте и проналажење међу присутним грађанима особа које могу да пруже значајне информације и који ће се евентуално појавити као сведоци на суду.[521] Водинелић дели грађане које треба потражити на лицу места кривичног догађаја на следеће групе: 1) лица која су била очевици кривичног дела; 2) лица која су прва дошла на место догађаја и открила постојање кривичног дела; 3) лица која су оштећена кривичним делом; 4) лица која су непосредно везана са оштећеним (чланови породице, другови на послу, суседи, сустанари итд.); 5) лица која могу пружити податке о чињеничном стању, личности оштећеног, нападнутом објекту, изгледу лица места пре извршења дела и околине лица места и 6) лица са познавањем околности које су непосредно претходиле кривичном делу или уследиле иза њега.[522] Ове грађане треба међусобно раздвојити и замолити их да не разговарају о кривичном делу са другим лицима док не дају исказ. Један полицајац треба да контролише да ли се придржавају датог упутства. Од њих је потребно узети адресе и бројеве телефона. Остала лица треба удаљити са лица места.

У пракси се указује и потреба да припадници полиције који обезбеђују лице места обаве и информативна распитивања односно информативне разговоре са грађанима који су се затекли на месту догађаја. Да би се дошло до грађана који су евентуално опазили извршење кривичног дела или друге значајне околности по-

---

[520] Водинелић, В., исто; Ђошић, М., исто; Бусарчевић, М., исто.

[521] У иностраној и домаћој криминалистичкој пракси се појављује као сложен задатак проналажење сведока. Узроци су многобројни. Наводи се да полицијски службеници у свакодневном раду доживљавају, да и поред знатног броја знатижељника који се затичу на лицу места, тешко могу међу њима да пронађу лица која су спремна да пруже информације у вези са кривичним делом чак и уколико су опазила његово извршење. На директну молбу или обраћање полицијских службеника, грађани слежу раменима и удаљавају се са лица места. Weihmann, *Kriminalistik*, Hilden, 1996, стр. 115.

[522] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 383.

требно је предузети информативна распитивања на самом лицу места или у његовој близини (суседним кућама, насељима, кафанама, на аутобуским станицама и слично). Овде долази до изражаја начело упорности и темељитости у поступању полиције.

Од великог значаја је да се од лица која се затекну на лицу места прибаве информације у погледу начињених промена од момента извршења кривичног дела па до доласка полицијске патроле. Ове промене настају деловањем људи (нпр., помагање унесрећенима), или услед других фактора (временске неприлике, деловање животиња итд.).

Поједини криминалисти предлажу да полицајци из патроле (поред обезбеђења лица места), обаве и информативне разговоре са затеченим грађанима на лицу места како се не би губило драгоцено време и што пре се организовала потрага за учиниоцем.[523] Ова препорука је у складу са начелом брзине и оперативности, међутим у себи садржи и велики ризик уколико полицајци из патроле не обаве стручно информативне разговоре (у складу са принципима криминалистичке тактике и уз поштовање правила форензичке психологије). Пошто је овај разговор неформалан и о њему се не води записник већ само службена белешка, постоји опасност да уколико се будућим сведоцима поставе сугестивна питања (посебно су опасна она која се односе на опис и изглед учиниоца) то може да услови фалсификовање сећања и доведе до веома озбиљних последица по утврђивање истине (видети психологију исказа, и поглавље о препознавању лица). С обзиром на неформални карактер радње и непостојање записника о прибављању исказа, у кривичном поступку се касније не би могло утврдити постојање сугестије и измена у сећању сведока. У принципу, униформисана полиција би требало да буде обучена за вођење информативног разговора и опасностима од сугестивног деловања, али то у пракси није увек случај. Мања је штета да униформисана полиција приликом обезбеђења лица места не обави информативне разговоре о изгледу учиниоца или чињеничног стања и да то препусти истражном судији (тужиоцу), него да то уради нестручно и тиме отежа утврђивање истине у кривичном поступку. Како би се спречили могући проблеми који могу да настану приликом вођења информативног разговора, потпуно је прихватљив предлог да се тонски фиксира исказ који је униформисана полиција прибавила од грађана на лицу места.[524] Требало би тонски снимити постављена питања и добијене одговоре од грађана који се односе пре свега на опис извршиоца кривичног дела и радње извршења.

5.8. ФАЗЕ УВИЂАЈА

5.8.1. Оријентационо-информативне активности које претходе увиђају

Оријентационо-информативне активности које претходе увиђају најчешће обухватају читав низ, по својој природи различитих делатности, које предузима екипа за вршење увиђаја, а пре свих руководилац увиђаја одмах после доласка на лице места. Њима се прибављају неопходне информације или стварају услови за успешно спровођење увиђаја. Радње које се предузимају имају *информативни* карактер (прикупљање релевантних информација од екипе која је обезбеђивала лице места и од потенцијалних сведока), *организационо-припремни* карактер (предузимање припремних радњи и организација спровођења увиђаја), и *оријентациони карактер* (установљава се положај лица места које ће бити обухваћено увиђајем (просторни али и временски аспект), одређују се тачке са којих ће се вршити мерења, скицирања итд.).

---

[523] Бусарчевић, М., *Бекство учесника у саобраћајној незгоди на путу*, стр. 54 и даље.

[524] Малаховская, Осмотр места происшествия, *Сборник лекции по криминалистике*, Москва, 1963, стр. 63.

Након доласка, екипа за вршење увиђаја не улази одмах у круг лица места. Изван њега се оставља опрема и одлажу личне ствари.[525] У означени круг може најпре да уђе руководилац увиђаја, али тек након што претходно добије извештај од руководиоца обезбеђења лица места. При уласку у обезбеђени простор важе следећи принципи: 1) у круг лица места сме да уђе само онај члан екипе кога позове руководилац увиђаја; 2) пре уласка у означени круг лица места морају се на руке обавезно навући рукавице[526] и на обућу ставити навлаке или плочице са знаком како би се издвојили трагови које оставља члан екипе за вршење увиђаја од правно и криминалистички релевантних трагова обуће; 3) на лицу места се не сме, све до динамичке фазе увиђаја, ништа додиривати, и пре сваког предузетог корака или активности треба најпре размислити о њеној целисходности и циљу и 4) у кругу лица места се не сме пушити, конзумирати храна и пиће.

Оријентационо-информативне активности обухватају следеће радње на лицу места:

– *Руководилац екипе прибавља извештај о спроведеним радњама обезбеђења лица места и другим битним околностима.* – Пре него што уђе у круг лица места руководилац увиђаја прибавља извештај од најстаријег полицајца о предузетим мерама обезбеђења лица места до доласка екипе за вршење увиђаја, о временским приликама које су могле да утичу на измену ситуације на лицу места, о грађанима који могу да дају исказ о значајним околностима за разјашњење дела, о предузетим мерама на откривању сумњивог понашања и уочених индиција које указују на могућег учиниоца и правац његовог бекства. Посебно је важно да се прикупе информације о следећим околностима: 1) да ли су и које промене неступиле на лицу места пре доласка полицијске екипе за обезбеђење лица места и од кога су прикупљени ти подаци; 2) да ли су и које трагове сами запазили; 3) да ли су и које трагове сами оставили; 4) да ли су дирани предмети (шта је промењено, зашто и ко је о томе известио), пре доласка увиђајне екипе и 5) како је лице места изгледало пре извршења дела, какав је био његов уобичајени изглед и од кога су те информације прибављене. Сви добијени подаци записују се у бележницу како би касније могао да се оформи записник о увиђају.[527]

– *Саслушање особа затечених на лицу места.* – Овлашћено лице, судија, тужилац, треба на лицу места одвојено да саслуша све особе које могу да саопште информације о кривичном делу, о могућем учиниоцу, његовом доласку и одласку са лица места, идентитету оштећеног, променама насталим на лицу места и другим битним околностима за разјашњење кривичног догађаја. Саслушање на лицу места има низ предности над спровођењем ове радње у згради суда зато што се обавља одмах после опажања релевантних околности док је сећање још свеже и зато што се саслушањем на лицу места активирају асоцијације и подстиче исправно сећање. Уколико су жртве кривичног дела упућене у здравствену установу а налазе се у критичном стању, требало би радио везом тражити да се из суда пошаље истражни судија (односно јавни тужилац) који би их саслушао уколико њи-

[525] У означени круг лица места може се ући једино ако то налажу разлози ургентне медицине (приоритет из разлога хуманости), отклањање опасности и сл. Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP -a*, стр. 130. И у овом случају, који представља изузетак, треба посебно водити рачуна да се не униште постојећи трагови и оставе лажни. Све начињене промене треба фиксирати.

[526] У пракси се више пута догодило да је било потребно због непоштовања тог правила након обављеног посла дактилоскопирати све полицајце и криминалисте, како би се издвојили њихови отисци прстију. Треба поштовати правило: "Најпре очима а затим рукама". Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр. 63.

[527] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 384.

хово здравствено стање то дозвољава. Ако је на лицу места задржано лице за које се сумња да је извршилац кривичног дела и њега треба да саслуша истражни судија (јавни тужилац) у складу са прописима о саслушању окривљеног. О прибављеним исказима сачињава се записник у складу са одредбама ЗКП-а. С обзиром на вредност ових исказа препоручљиво је да се поред класичног писаног записника, предузме и тонско снимање исказа.

– *Оријентација на лицу места*. – Оријентисање предузима руководилац увиђаја који настоји да још не уђе у простор лица места већ га само обилази, упознаје његове просторне и друге карактеристике, констатује временске услове у којима треба обавити увиђај. Оријентисањем се на лицу места стиче општи утисак о простору на коме се одиграо кривични догађај и укупној (глобалној) ситуацији његовог одвијања. Оријентисање у простору обухвата и географску позицију лица места која се одређује уз помоћ карте, компаса, односно у новије време уз помоћ GPS (Global Position System) ако је у питању отворени простор. Приликом оријентисања на лицу места треба одредити фиксну тачку (почетну тачку у мерењу), тактику и технику увиђаја.[528] Када констатује постојеће временске услове, руководилац увиђаја одлучује да ли ће одмах започети са спровођењем радње или ће сачекати извесно време (уколико је ноћ, слаба видљивост и слично). Након оријентације на лицу места руководилац увиђаја одлучује да ли да се ангажују поједини стручњаци или вештаци и по ком редоследу.

– Уколико има довољно основа, треба организовати потрагу за учиниоцем и координирати спровођење оперативно-тактичких и доказних радњи у том правцу. – Ако је учинилац кривичног дела побегао с места догађаја, а прикупљено је довољно података за његово препознавање потребно је организовати потеру за њим. Криминалисти истичу да је у овим случајевима неопходно предузимати оперативне мере паралелно са увиђајем које имају за циљ откривање и хватање извршиоца.[529]

Увек када постоје услови потребно је користити пса трагача. Његова употреба је сврсисходна у оријентационој или статичкој фази увиђаја. Пас може указати на пут доласка и одласка учиниоца са места догађаја, довести до других корисних трагова (нпр., возила), или пронаћи одбачена средства извршења с траговима на њима, украдене предмете и слично.

5.8.2. Статичка фаза увиђаја

У статичкој фази увиђаја не уносе се никакве промене на лицу места оно се само посматра у непромењеном стању, описује се чињенични налаз, анализира се, врше се мерења, фотографисања и скицирања свих трагова, предмета и других релевантних околности. У овој фази трагови и предмети се не додирују, не померају, не мења се њихов положај и изглед. Статичка фаза се назива и пасивном (статика – непомичност). Она се популарно одређује као фаза која се спроводи са "рукама у џеповима" јер се тиме жели нагласити да се у њој само посматра и фиксира чињенично стање. Предмети се додирују, узимају у руке и померају тек у динамичкој фази. Зато поједини криминалисти деле увиђај на *статички (увиђај очима)* и *динамички (тзв. увиђај рукама)*[530].

---

[528] Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр. 64.
[529] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, стр. 57.
[530] Голунский, С.А., *Криминалистика*, Москва, 1959, стр. 256–257; Викторов–Белкин, *Криминалистика*, Москва, 1976, стр. 253.

На почетку статичке фазе увиђаја у круг лица места улази руководилац увиђаја, са криминалистичким техничарем. Он уочава трагове (у чему му помаже и криминалистички техничар), описује, врши мисаону реконструкцију кривичног догађаја, планира и анализира верзије како би установио значај и везу између запажених чињеница. У другом делу статичке фазе увиђаја руководилац се консултује са криминалистичким техничарем о траговима које треба обележити, фотографисати и скицирати као и о конкретним начинима обављања тих радњи. Криминалистички техничар обавља криминалистичко-техничку обраду лица места у име руководиоца увиђаја и под његовим надзором. Задатак криминалистичког техничара у статичкој фази увиђаја јесте да означи поједине предмете и трагове бројчаним и другим ознакама, да изврши мерења између појединих предмета и трагова, леша, делова леша, ако је насилна смрт лица предмет увиђаја и према потреби да предузме друге радње.[531] Приликом обављања ових радњи потребно је водити рачуна да се не униште постојећи трагови на лицу места и не оставе лажни.

Потребно је нагласити да статичка и динамичка фаза увиђаја нису у пракси увек до краја раздвојене. Рецимо ако је лице места велико и подељено на секторе онда се у једном сектору најпре врши статичка и динамичка фаза увиђаја, а тек потом се прелази на други сектор тако што се почиње од статичке фазе.

Слика 21. *Место саобраћајне незгоде*

У оквиру статичке фазе увиђаја обављају се следеће делатности:

– Преглед и описивање лица места као и сачињавање белешки или тонског записа. – Статичка фаза увиђаја почиње прегледом лица места. Преглед треба вршити на систематичан начин и по одређеном редоследу без прескакања

[531] Кривокапић, В., *Криминалистичка тактика III*, стр. 180.

са једног места на друго како се би пропустили поједини трагови или дела лица места.

Преглед затвореног простора почиње по правилу од улаза тако што ће се обратити пажња на простор, намештај, делове покућства који се налазе поред зида, и на средини просторије, трагове и предмете који указују на кривично дело. Уколико се претпоставља да на полираним и глатким површинама, као и другим предметима, постоје отисци папиларних линија, поступаће се посебно пажљиво и неће се додиривати како се не би уништили трагови.

Отворени простор прегледа се тако што се подели на секторе и затим се трагови траже у појединим деловима (нпр., двориште је један сектор, економски део домаћинства други, воћњак трећи итд.). За поделу на секторе и фиксну тачку приликом мерења користе се природне карактеристике терена или маркантни објекти (међашњи камен, километарски стуб, мост, кућа итд.). Преглед се врши у већим круговима у оквиру спирале. Треба имати на уму старо криминалистичко искуство да је учинилац обично на самом месту извршења опрезнији, а што се више од њега удаљава пажња му попушта те чешће оставља трагове, а понекад и предмете кривичног дела.

Руски криминалисти помињу две методе спровођења увиђаја: субјективну и објективну. Код субјективне методе преглед се врши тако што се прати путања кретања учиниоца кривичног дела на лицу места. Приликом примене објективне методе место кривичног дела се посматра независно од пута преступника и понашања на њему. То је потпун преглед свих елемената места кривичног дела. Даје се предност објективном прегледу лица места.[532]

Криминалистички техничар помаже руководиоцу увиђаја у проналажењу трагова. За то време је забрањено свако кретање особа. Тражење трагова обухвата прилазе месту догађаја, преглед прозора, врата, квака, тражење стопала пред вратима, под прозорима у просторији, тражење трагова папиларних линија, трагова ломљења итд. У тражењу трагова посебну вредност има знање о томе који и какви трагови се јављају код појединих врсти кривичних дела.

Истовремено са прегледом лица места руководилац увиђаја описује чињенично стање које је уочено и прави белешке које ће бити основ за касније сачињавање записника о увиђају. Са описивањем и сачињавањем белешки о затеченом стању на лицу места треба почети његовим прегледом зато што се на тај начин обезбеђује потпуност и систематичност приликом каснијег састављања записника.

Криминалисти препоручују да се приликом прегледа лица места истовремено и вербално описује затечено стање тако што ће се диктирати у диктафон. Примена диктафона омогућава руководиоцу да боље, квалитетније и циљно усмерено спроводи увиђај пошто тиме не одвлачи пажњу на састављање писаног записника (или белешки) приликом спровођења увиђаја. На тај начин се потпуније фиксира резултат ове доказне радње.[533]

Приликом описивања и диктирања опаженог чињеничног стања не износе се никакве верзије, претпоставке и закључци, већ се уочено бележи у виду објективног налаза на лицу места.

– *Анализа чињеничног стања и мисаона реконструкција кривичног дела.* – Један од значајних задатака приликом спровођења статичке фазе увиђаја је и сачињавање мисаоне реконструкције кривичног догађаја. Мисаона реконструкција представља интелектуалну делатност руководиоца увиђаја која се обавља на лицу места кривичног догађаја и представља процес сачињавања и проверавања мисаоних модела кривичног догађаја којима се он покушава објаснити (тј. рекон-

[532] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1970, стр. 58.
[533] Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 277.

струисати) у целини или појединим сегментима проналажењем, анализом и коришћењем криминалистичких информација и њиховим процесним фиксирањем.

Мисаона реконструкција кривичног дела надовезује се на преглед лица места и њоме се полази унатраг, од последица дела, и на основу њене анализе закључује се о узроцима њеног настанка и модалитетима. То је процес "дешифровања" кривичног догађаја и његово оцењивање.[534] Мисаона реконструкција кривичног дела заснива се на пронађеним траговима и предметима кривичног дела и затеченој ситуацији на лицу места. Промене настале кривичним догађајем представљају полазну тачку у анализи постојећег стања и на основу њега се покушава открити значење дела, узроци његовог извршења, планирају се верзије о могућем учиниоцу, његовом понашању на лицу места, траговима које је могао да остави а који још нису пронађени и мотивима који су га покретали на криминално поступање.

Значај мисаоне реконструкције је велики и вишестран. На почетку увиђаја, структура ситуације на лицу места појављује се више као хаотична целина, која се још састоји од непознатих, неуочених, неразјашњених и нефиксираних подсистема и елемената. Док се, по правилу, мањи део те целине непосредно опажа (нпр., труп без главе), већи део структуре се открива тек на основу мисаоних операција (анализе, синтезе, аналогије итд.). Поготову то важи за везе и односе међу траговима и предметима кривичног дела.[535] Анализом чињеничног стања и мисаоном реконструкцијом објашњава се међусобна веза између опажених чињеница (узрочно-последична и друге везе)[536], покушава се докучити њихов смисао и значење.

Почетак увиђаја карактерише информациони дефицит, тј. читав низ празнина које се односе на објашњења и тумачења кривичног догађаја. Празнине у знању и информационом материјалу покривају се планирањем и проверавањем верзија како би се остварила потпуна слика кривичног догађаја. На другој страни, анализом ситуације кривичног догађаја, планирањем и проверавањем криминалистичких верзија покушава се утврдити релевантност пронађених трагова и њихово значење у механизму настанка кривичног догађаја.[537] *Потребно је стриктно раздвојити трагове које је оставио извршилац кривичног дела од трагова које је оставила жртва.*[538]

---

[534] Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, стр. 127.

[535] Водинелић, В., Ново схватање увиђаја у кривичнопроцесној науци и криминалистици, *Криминалистика, откривање и доказивање,* 1. том, стр. 462.

[536] Водинелић поред узрочно-последичних, описује и друге облике веза које су од значаја у процесу доказивања. Vodinelić, V., Identitet osoba i stvari kao elemenat predmeta dokazivanja u krivičnom postupku, *Zakonitost*, број 6/1991; Доказни и криминалистички аспект узрочно-последичне везе у кривичном поступку, *Архив за правне и друштвене науке*, број 2/1992, стр. 301–339.

[537] Једна од главних тешкоћа која се јавља у овим фазама увиђаја јесте околност да се често не може проценити који су извори доказа (доказне информације) и подаци које пружају важни за будући кривични поступак. Дакле, поставља се питање релевантности чињеничног стања. (Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP -a*, стр. 139). Мисаона делатност помаже криминалисти да правилно реши једно од основних питања које се поставља при увиђају: да одабере информацију која има везе са кривичним делом, и одбаци непотребну, некорисну информацију. На тај начин, одређивање неопходне информације при увиђају може да буде остварено само постављањем модела прошлога догађаја. (Дулов, А.В., *Судебная психология*, Минск, 1970, стр. 254).

[538] Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, Band 1, стр. 649–650.

На основу анализе уочених трагова и других околности планирају се верзије (на основу познавања методике расветљавања појединих врсти кривичних дела и механизма настанка појединих врсти трагова) и о постојању оних који још нису откривени, или микротрагова до чијих се могућих локација једино може доћи мисаоном реконструкцијом и планирањем верзија о њиховом могућем настанку.

Анализом лица места, трагова који указују на радње учиниоца могуће је планирати верзије о мотивима, навикама, стручном знању, психичким и физичким особинама извршиоца кривичног дела[539], тј. психолошком профилу непознатог учиниоца, карактеристикама жртве, као и њиховом међусобном односу.[540]

– *Обележавање трагова и предмета кривичног дела применом бројчаних ознака.* – Задатак криминалистичког техничара у оквиру статичке фазе увиђаја јесте да обележи пронађене трагове или предмете кривичног дела. Трагове треба маркирати плочицама које имају бројеве, с тим да их треба фотографисати пре означавања и након тога.[541] Приликом обележавања трагова треба пазити да се не унесу никакве промене на лицу места (измени положај постојећих и оставе нови, тј. лажни трагови).

– *Мерење раздаљина између предмета и трагова пронађених на лицу места, њихове величине, утврђивање међусобног односа* и њихово детаљно описивање. – Криминалистички техничар обавља мерења на лицу места. а) Мерења се обављају између унапред дефинисане фиксне тачке која је непокретна и трајна и која се у случају реконструкције може лако пронаћи (нпр., тачно дефинисана ивица врата, прозор, тачно одређена ивица куће, километарски стуб, усамљено дрво, угао моста) и објеката које треба измерити (нпр., трага); затим између појединих трагова и предмета кривичног дела међусобно. Утврђује се њихова удаљеност од, нпр., одређеног дела леша (мери се удаљеност леша од фиксне тачке, рецимо од врата, прозора; удаљеност пиштоља од шаке на лешу која је њему ближа; удаљеност ципеле од босе ноге леша). Ове раздаљине мере се милиметарском пантљиком и морају се изразити (записнички забележити у сантиметрима). б) Мери се величина (у милиметрима) појединих трагова који су затечени на лицу места. На пример, мере се димензије сваке од пронађених крвних мрља, дужина и дебљина претпостављеног средства извршења кривичног дела (отпирач за који се претпоставља да је служио за провaљивање, мотке за коју се претпоставља да су њоме нанете повреде). Приликом мерења на отвореном простору узимају се у обзир и неравнине терена (удубљења, испупчења итд.). в) Детаљно се описује сваки појединi траг, положај леша, предмет за који се претпоставља да је у вези са кривичним делом и прецизно дефинише њихов међусобни однос са другим траговима. Наведене чињенице се бележе и уносе у записник о увиђају.

---

[539] Подаци о личности установљавају се према следећој шеми: 1) уочавање чињеница (трагова, предмета); 2) на основу изучавања тих чињеница суђење о радњама дотичног лица;
3) специфичности (особености) радњи омогућавају доношење суда о психичком стању човека у време њиховог обављања; 4) на основу установљених особености испољених психичких стања спроводи се анализа узрока који су могли да проузрокују та психичка стања и 5) правилна анализа свих наведених околности омогућава предвиђање могућих радњи датог лица у будућности. Дулов, А. В., *Судебная психология*, Минск, стр. 261.

[540] *Пример из праксе*: У шуми је нађен женски леш. У прсима је био забоден кухињски нож, а оба ока су била извађена из очних дупљи. Одмах се наметнуло питање: – "Зашто је учинилац жртви ископао очи?" Детаљним испитивањем установило се да је покојница пре више година била на суду главни сведок. Учинилац јој се након издржане казне осветио. Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр. 75.

[541] Brodag, *Kriminalistik*, Stuttgart, 1995, стр. 59.

Слика 22. *Лице места убиства извршеног у колима, тј. ближи изглед лица места у случају убиства у колима*

– *Скицирање и фотографисање чињеничног стања.* – Криминалистички техничар на лицу места саставља слободном руком кроки скицу и у њу уноси све податке који су утврђени мерењима тако што повлачи линије између измерених дужина и изнад њих уписује бројеве и мерне јединице, назначује димензије трага и предмета, форму, међусобни положај пронађених трагова, предмета кривичног дела, положај леша итд. Сви трагови и предмети означавају се истим бројевима на скици, фотографији и записнику о увиђају. У скици се наводи фиксна тачка на којој се темеље мерења и назначују тачке са којих су извршена фотографисања на лицу места. Приликом прављења скице означавају се и углови, висина, косине терена. На основу ове кроки скице, касније се сачињавају коначне скице о затеченом стању на лицу места, односно ситуациони план лица места саобраћајне незгоде.

У оквиру статичке фазе на лицу места се обавља и фотографисање. Прво се са више стајних тачака слика ближа и даља околина лица места, а потом се сачињавају детаљ фотографије појединих трагова. На основу фотографија касније се може добити потпуни утисак о кривичном догађају и свим релевантним околностима простора и услова. За снимања се препоручује коришћење фотограметријске технике, која омогућава да се касније, на основу добијених фотографија, сачини прецизна скица лица места.

– *Тражење одговора на основна питања у вези са увиђајем.* – Сматра се (према Водинелићу), да је статичка фаза успешно обављена уколико се након њеног спровођења добију одговори на следећа питања: 1) који пут је користио извршилац да би дошао на лице места; 2) куда се

све кретао по лицу места; 3) време бављења извршиоца на месту дела; 4) само време извршења дела; 5) атмосферске прилике (сунчано, ведро, облачно, кошава, јачина и смер ветра, тачна видљивост, месечина итд.) у време извршења дела; 6) исто у време вршења увиђаја; 7) средства и начин извршења (евентуални *modus operandi*); 8) број људи који су у време извршења дела били на месту догађаја, где су се кретали, стајали, која им је улога била; 9) тачно место извршења и положај извршиоца и нападнутог објекта у тренутку извршења дела; 10) сва места одакле се могло видети и чути оно што се догодило на лицу места; 11) негативне (одречне) околности; постоје ли сви трагови и леже ли на правом месту; 12) мере припремања дела, обезбеђење од изненађења и препознавања; околности које указују на познавање месних прилика; 13) да ли је на месту догађаја остала која извршиочева ствар; 14) постоје ли остале индиције не месту догађаја; 15) величина нанесене штете, по коме, у каквом стању, под којим околностима, која је садашња оцена, да ли је предмет постао (и зашто) мање или више вредан; 16) мотив; 17) пут којим се учинилац удаљио са лица места; 18) треба ли наредити надзор лица места у време извршења увиђаја или касније (присмотра, заседа), пошто се код извесних тешких кривичних дела, према искуству, извршилац чешће враћа на лице места; 19) уколико су за време вршења увиђаја нека сумњива лица лишена слободе, треба извршити одмах преглед (увиђај) и над њима, нарочито о томе да ли су уживала алкохол или да ли њихова тела показују повреде које су задобили, као што то, на пример, тврде у нужној одбрани. Утврђивањем истинитог стања онемогућићемо лажну одбрану на суду и 20) да ли ћемо одређеним лицима дозволити присуствовање увиђају да бисмо пратили њихово душевно расположење. О тим питањима екипа, а посебно руководилац увиђаја мора много да води рачуна и да се стара око прикупљања материјала, који ће дати јасан одговор на свако од њих. Уколико се не могу прибавити одговори на сва питања то треба констатовати.[542]

5.8.3. Динамичка фаза увиђаја

Статичка фаза увиђаја има за циљ да на лицу места трајно фиксира затечено чињеничко стање настало извршењем кривичног дела тако да се оно у случају потребе може обновити (реконструисати) у свим будућим фазама кривичног поступка. С обзиром на то да је чињеничко стање обезбеђено од уништења, у динамичкој фази увиђаја уносе се промене на лицу места: померају се предмети и трагови, врши њихов детаљни преглед и анализа, изазивају се латентни трагови, скидају се поједини трагови са подлоге, пронађени предмети и трагови се пакују, врше се различите анализе (нпр., истражни експеримент). У оквиру динамичке фазе увиђаја на лицу места најчешће се проналазе и врши криминалистичка обрада следећих трагова и предмета кривичног дела: трагови папиларних линија, трагови обуће, трагови крви, крвних мрља, и други биолошки трагови (коса, длаке, сперма), трагови возила (кочења, заношења) и трагови на возилима (оштећења, наноси боје), трагови ватреног оружја (барутни гасови, трагови на чаурама и испаљеном пројектилу), трагови настали деловањем разних оруђа (трагови одвртача на обијеним вратима, трагови гребања на проваљеној брави настали од калауза); средства извршења кривичног дела (или њихови одломљени делови), оружја, предмети које је извршилац заборавио на лицу места (капа, марамица, табакера итд.).

У динамичкој фази увиђаја улазе у круг лица места поред руководиоца увиђаја и криминалистичког техничара и други стручњаци (специјалисти, вештаци различитих оријентација) који се ангажују за стручну обраду, анализу, прикупљање и паковање трагова и предмета кривичног дела. То су најчешће стручњаци судскомедицинске струке, пиротехничари, балистичари, саобраћајни инжењери, трасолози, хемичари итд.

[542] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 393–395.

У току ове фазе увиђаја користи се различита опрема и апаратура за проналажење, изазивање, анализу и паковање трагова, на пример, аргенторати за изазивање латентних отисака прстију, хемијске супстанце за проналажење трагова дроге или крви, преносни рендгенски апарати, кварцна лампа, прибор за проналажење лешева. Нарочито је значајно да се детаљно забележи по каквој су методи и каквим техничким помагалима изазвани и осигурани трагови, где су пронађени и какве су врсте (трагови прстију, ногу)[543].

У оквиру динамичке фазе увиђаја обављају се следеће радње на лицу места о чијем редоследу одлучује руководилац увиђаја у консултацији са оперативним радником и криминалистичким техничарем.

– *Изузимање предмета и њихово детаљно анализирање.* – Предмети пронађени на лицу места узимају се у руке (на рукама треба имати обавезно рукавице) и детаљно истражују. На њима се траже оштећења, промене и трагови кривичног дела, осветљавају се специјалним светлом, нпр., ултраљуби-частим зрацима, како би се пронашли специфични трагови. У овој фази користи се лупа за увеличавање како би се детаљно прегледали трагови и предмети кривичног дела. Након прегледа и констатовања релевантних околности, предмети се пакују.

– *Изазивање и фиксирање латентних трагова (чињење трагова видљивим*). – Места за која се претпоставља (на основу мисаоне реконструкције) да се на њима налазе латентни трагови (трагови невидљиви простим оком) посипају се специјалним хемикалијама или прашковима како би се учинили видљивим и затим фиксирали. На пример, глатке површине за које се претпоставља да их је непознати учинилац додиривао (кваке на вратима, прозорска стакла уколико је учинилац ушао кроз прозор, полиране површине, обијена каса итд.), посипају се аргенторатима за изазивање латентних отисака прстију. Потом се фотографишу заједно са носиоцем трага, трагови се обезбеђују (скидају) применом транспарентне фолије и пакују. Специјалним методама (најчешће су у питању разне хемикалије или се користе разне врсте светала – нпр., светлосни извори са разнобојним филтерима) изазивају се, односно утврђује постојање разних врста латентних трагова (трагови папиларних линија прстију, трагови крви, трагови сперме, трагови наркотика, површински трагови обуће, трагови барутних гасова итд.).

Након изазивања трага са њим се поступа на следећи начин: 1) он се фотографише заједно са његовим носиоцем или подлогом на којој се налази; 2) врше се мерења која показују растојање трага од других релевантних објеката увиђаја; 3) евентуално се мере димензије трага; 4) траг се уцртава са потребним мерама у кроки скицу; 5) траг се детаљно описује и утврђује се његов однос са другим траговима што се касније уноси у записник; 6) врши се анализа трага и планирају криминалистичке верзије; 7) пронађени траг се фиксира (обезбеђује од уништења) одређеним криминалистичко-техничким методама (лепљивим фолијама, струже се са подлоге итд.) и 8) траг се пакује ради ношења са лица места и чувања као доказ или због даљих анализа и вештачења.

– *Мулажирање трагова.* – Рељефни трагови (трагови обуће, трагови утискивања оруђа у подлогу, трагови пнеуматика на меканом тлу итд.) се у оквиру динамичке фазе увиђаја мулажирају тако што се у њих улива (посипа) одређена смеса како би се добио одливак који ће служити за идентификацију.

[543] Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр. 71.

– *Проналажење и фиксирање микротрагова.* – Прикупљају се микротрагови са места на којима се претпоставља да су остављени на основу претходно начињене мисаоне реконструкције о кретању и предузетим радњама извршиоца кривичног дела. Микротрагови се фиксирају на различите начине у зависности од њихове врсте и носиоца трага. Локације за које се претпоставља да су носиоци микротрагова облепљују се лепљивом траком, усисава се прашина усисивачем за њихово прикупљање, приноси се наелектрисани штап, или се предмет са претпостављеним микротраговима пакује у херметичке најлонске кесе. У записнику и скици треба назначити локације са којих су узимани микротрагови и методе њиховог фиксирања. Микротрагови се проналазе и "чулно опажају" тек након окончања увиђаја, у криминалистичкој лабораторији применом микроскопа и других специјалних поступака.

– *Паковање трагова и предмета са лица места.* – Са лица места се прикупљају разни трагови и предмети. На пример, помоћу магнета узима се метална струготина код хаварија на раду; љуспице боје код саобраћајних несрећа; са рукавицама се узимају власи косе, длаке и влаканца и стављају у полиетиленске кесе; стружу се осушени трагови крви и стављају у епрувете, предмети на којима се налазе трагови пакују се у полиетиленске кесе или херметичке кутије. Начин паковања и амбалажа за паковање трагова и предмета морају онемогућити уништење, контаминацију и губљење трага или предмета кривичног дела. Приликом паковања трагова и предмета на амбалажи се означава врста трага, број под којим је траг обележен у скици и записнику о увиђају, место и датум вршења увиђаја. У записнику о увиђају треба навести врсту трага, локацију налажења, методе узимања, начин паковања и стручно лице које је обавило те радње. Узимање и паковање трагова са лица места обавља криминалистички техничар. За поједине врсте трагова ангажује се специјалиста одређене струке.

– *Обезбеђење материјала за компарацију (узорака и предмета) за додатне анализе и вештачења.* – Истовремено са проналажењем и осигурањем спорних трагова и ствари као будућих предмета вештачења, треба осигурати током увиђаја и непобитан компаративни материјал за потребе вештачења тзв. контролни узорци. За осигурање компаративног материјала у смислу његовог проналажења, фиксирања и узимања важе иста правила криминалистике као и за спорни материјал. Као компаративни материјал могу се користити, на пример, узорци земље, прашине, биљна вегетација са отвореног простора или, нпр., влакна тепиха са затвореног простора, који се узимају са лица места ради доказивања силовања и упоређују се са узорцима прљавштине који су скинути са одеће жртве и осумњиченог (окривљеног) лица за силовање. Као компаративни материјал код саобраћајних несрећа узимају се и неразбијене сијалице фарова или показивача правца како би се компарирале са разбијеним (уколико је то од значаја за утврђивање узрока њеног настанка).

– *Фиксирање одоролошких (мирисних) трагова.* – Домаћа криминалистичка пракса запоставља фиксирање одоролошких (мирисних) трагова са лица места, њихово конзервисање и чување за касније предочавање псу трагачу када се пронађе осумњичено лице. Одоролошки трагови се обезбеђују у оквиру динамичке фазе увиђаја. О методама обезбеђивања трагова било је речи у поглављу о коришћењу пса трагача.

Обављање ситуационих и других вештачења, реконструкције, криминалистичког експеримента и осталих потребних оперативних и доказних радњи. – За-

вршетком увиђаја на динамичку фазу може да се надовеже ситуационо вештачење, криминалистички експеримент или реконструкција кривичног догађаја.

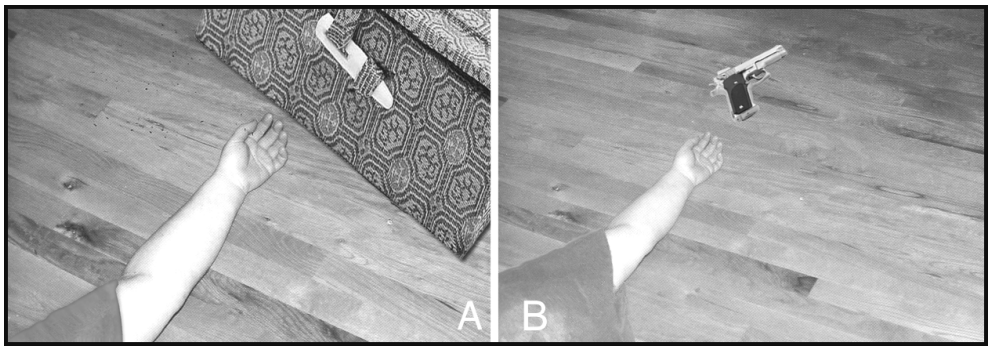

Слика 23. *Значај претресања после увиђаја.* На слици А приказано је стање на лицу места фиксирано у статичкој фази увиђаја, а на слици В стање на лицу места после померања комоде.

Криминалисти препоручују да се после завршеног увиђаја на лицу места обави *претресање* по свим правилима криминалистичке тактике и са померањем предмета, којим ће се тражити сакривени или затурени предмети и трагови који су у директној или индиректној вези са истраживаним кривичним догађајем. Криминалисти-практичари који негују ову праксу у своме раду (након увиђаја – обавити претресање) истичу да се она више пута "позлатила" јер су се откривали затурени или намерно сакривени предмети или трагови кривичног дела. (Бусарчевић)

По завршетку увиђаја препоручује се, пре свега код убистава, силовања и других тзв. "капиталних деликата", постављање заседе на лицу места или у његовој непосредној близини уколико се претпоставља могући повратак учиниоца (*манифестовање индиције повратка учиниоца на лице места*).

5.9. ЗАПИСНИК И ДРУГИ НАЧИНИ ФИКСИРАЊА ЧИЊЕНИЧНОГ СТАЊА

Приликом спровођења увиђаја обавезно се саставља документација која представља трајни доказни материјал о чињеничном стању затеченом на лицу места. Основни и обавезни начин фиксирања чињеничног стања је записник чија су форма и начин састављања прецизно регулисани Законником о кривичном поступку. Поред записника, као његов саставни део, користе се и други начини приказивања чињеничног стања затеченог увиђајем: скице, фотографије, снимање чињеничног стања фотокамером, макете, мултимедијална документација. Записник о увиђају, скице са лица места, фотодокументација увиђаја треба да буду међусобно повезани и да упућују једни на друге. Трагови и предмети кривичног дела у њима обележени су истим бројевима и на исти начин.

5.9.1. Записник о увиђају

Записник је процесни документ који верно, потпуно и детаљно региструје све утврђене релевантне чињенице и стање на лицу места. Мора да буде састављен тако да човек који га чита, а који није био на лицу места и није раније имао

никакву представу о њему, може на основу записника себи да представи потпуну слику догађаја.[544,545]

С обзиром на то да технички није лако изводљиво да се записник о увиђају саставља паралелно са његовим обављањем (што би теоретски посматрано било идеално), у пракси се у току спровођења увиђаја састављају детаљне белешке о затеченом чињеничном стању и радњама предузетим на лицу места, или што је још боље, све опажене чињенице и предузете радње диктирају се у диктафон.[546] Записник треба саставити одмах после обављеног увиђаја док још увек постоји свеже сећање, на основу белешки или тонског записа. Састављање записника неколико дана по обављеном увиђају није противно само одредбама ЗКП-а него и правилима криминалистике и експерименталне психологије.[547]

Записник о увиђају мора садржати само оне чињенице које су објективно утврђене на месту догађаја. Треба да буде описано само оно што је у вези са кривичним делом. Не треба наводити ништа сувишно што ће оптеретити записник. У записнику се не уписују изјаве које су прибављене од грађана, постављене верзије, закључци и тумачења.

Поједини криминалисти препоручују да увиђајни орган треба своја мишљења, верзије о догађају, закључке и тумачења судионика у увиђају писмено да наведе у виду бележака и да их приложи записнику о увиђају. Закључци и мишљења увиђајног органа и других субјеката увиђаја треба да буду стручна анализа трагова, предмета и других материјалних информација, датих засебно или групно која омогућава доношење непобитних закључака или хипотетских судова о догађају, његовом току, учиниоцу и слично.[548]

У записнику се не сме ништа додавати, мењати ли брисати. Ако постоји потреба да се нешто прецрта, прецртани текст мора остати и даље читљив, а сва преиначења, исправке и додаци уносе се на крају записника а оверава их лице које потписује записник.[549]

Записник о увиђају се састоји из уводног, описног и завршног дела.

Уводни део записника о увиђају садржи податке о органу који га је извршио, кривичном делу поводом којег је предузета радња, тачном времену његовог почетка и завршетка, месту вршења увиђаја, именима и својствима особа које су учествовале у његовом обављању.

Описни део записника о увиђају је његов најважнији део. Наводе се промене које су настале на лицу места од момента извршења кривичног дела до доласка екипе за вршење увиђаја, као и извор информација, како би се касније евентуално спорне околности могле разјаснити. Уписују се подаци о временским условима у моменту извршења кривичног дела и за време вршења увиђаја. Након тога се детаљно одређују географски положај и изглед лица места. Описивање тече од општих околности (општи изглед лица места), ка посебним (изглед просторија, нападнутог објекта), и појединачним (изглед појединих предмета и трагова). Опис не сме да буде скоковит, тако што ће се почети описивање једног

---

[544] Шавер–Винберг, *Криминалистика*, стр. 102; Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 326.

[545] Садржина записника о увиђају не сме својим корисницима пружити могућност да било коју чињеницу двојако тумаче и оцењују. То значи да садржај записника мора бити прецизан, терминолошки исправан и објективан. Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, стр. 155.

[546] Алексић–Шкулић: *Криминалистика*, стр. 77.

[547] Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, стр. 150. Криминалиста који се ослања на меморију и сећање прецењује при том своје способности. Weihmann, *Kriminalistik*, Hilden, 1996, стр. 124–125.

[548] Modli, D., *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, стр. 154.

[549] Кривокапић, В., *Криминалистичка тактика III*, стр. 190.

предмета па прећи на други пре него што је завршен опис првог. Предмети и трагови треба да буду описани само једанпут. Добар опис садржи: описивање положаја, облика, величине и боје предмета. За исти предмет у читавом записнику, легенди, скици и фотографији треба доследно употребљавати само један израз, без служења синонимима. Не описује се само позитиван налаз, нпр., "пећ је пуна спаљене хартије" него се уноси и негативан налаз "на поду нису пронађене крвне мрље". У описивању се треба позивати на скицу, фотографију.[550]

У описном делу записника посебну пажњу треба посветити појединачном описивању трагова и њихових носилаца, њиховом међусобном односу и положају са тачним навођењем растојања и њихових димензија. Треба навести које су радње, методе и криминалистичко-техничка средства примењени у фиксирању, истраживању и паковању трагова и предмета кривичног дела, као и која су лица обавила наведене делатности.

Завршни део записника о увиђају садржи напомене учесника увиђаја и на крају потпис руководиоца и записничара.

5.9.2. Скицирање чињеничког стања утврђеног увиђајем

У току обављања увиђаја слободном руком се сачињава кроки скица лица места. У њу се уносе измерена растојања и димензије трагова. На основу ових података касније се сачињавају квалитетне скице лица места, пронађених трагова и предмета кривичног дела.[551] Графички приказ места догађаја, то јест сачињавање скица, има неколико предности у односу на записник и фотографију: *једноставност* (јер за њихову израду нису неопходни посебни апарати и уређаји); *прегледност* – добра скица више вреди него и најдетаљнији опис (скице олакшавају оријентисање у доказном материјалу јер омогућава да се истакну или региструју битне околности, а занемаре небитне) и *прецизност* (јер се израђују на основу обављених мерења, на основу чега се накнадно утврђују релације између предмета у стварности)[552].

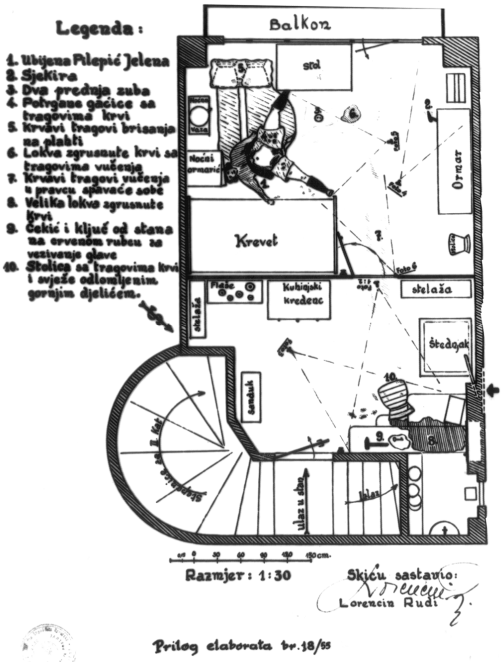

Слика 24. *Скица лица места на коме је извршено убиство.*

Значај скицирања лица места је вишеструк: скица је значајно криминалистичко помагало и омогућава да се објективно прикаже

[550] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 397.

[551] Детаљно о скицама а посебно о ситуационом плану лица места саобраћајне несреће видети: Липовац, Крсто, *Криминалистичко скицирање лица места саобраћајне незгоде*, Београд, 1991.

[552] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 327.

чињенично стање на месту догађаја; олакшава оријентацију и сналажење у доказној грађи; пружа знатне могућности при проверавању изјава сведока и окривљеног; у току истраге омогућава судији да провери одређене верзије; на главном претресу служи као визуелно средство за извођење доказа.

За тачно локализовање лица места користе се земљишне, аутокарте, слике снимане из ваздуха, или катастарске мапе. Користи се и фотограметријска фотографија за сачињавање скица лица места. У полицијској пракси се користи и компјутерски програм за прављење веома квалитетних и прецизних скица лица места. Сва места са којих је обављено фотографисање треба да буду обележена посебним знацима на скици.

На скици се увек назначује употребљена сразмера (нпр., 1:100; 1:500; 1:1 000), уцртавају се стране света и приказује легенда која представља тумачење графичких знакова којима су обележени поједини трагови или предмети. Уколико се не ради на компјутеру, скица се црта на милиметарској хартији а линије се повлаче лењиром.

У скицу се не уносе предмети који су ирелевантни за разјашњење кривичног дела. Према начину представљања графичког садржаја разликује се неколико врста скица: панорамска скица (из птичје перспективе), вертикална скица и комбинована скица. Скица може да приказује лице места у целини са уцртаним предметима и траговима, или може да буде детаљ скица појединих трагова или групе трагова.

5.9.3. Фотографисање и други начини фиксирања чињеничног стања

1) Криминалистичка фотографија о стању на лицу места. – Фотографија има знатне предности у трајном фиксирању чињеница утврђених на лицу места. Фотографија на одређени начин представља облик вештачког памћења и омогућава накнадну реконструкцију догађаја. Због тога је она нужна и неопходна допуна записника, а за судско веће замена за непосредно опажање на месту криминалног чина.[553]

Фотографисање чињеничног стања приликом обављања увиђаја има читав низ предности у односу на све друге облике фиксирања и зато је незаобилазни део документације о увиђају. Значај фотографија лица места је у аутентичности приказивања чињеничног стања. Фотографијама се објективно фиксира чињенично стање. Уколико се догоди да се у записнику и у скицама запостави неки детаљ који се приликом обављања увиђаја погрешно сматрао неважним, он се накнадно може уочити анализом фотографија са лица места.[554]

Фотографије лица места или предмета треба направити бар са две супротне тачке. Места са којих се снима треба убележити у скицу. Приликом снимања детаља, тј. трагова или појединих предмета увек треба поред њих ставити и милиметарску траку тако да се посматрањем фотографије може прецизно одредити величина фиксираног објекта. Ако је исказ појединог сведока или учесника у догађају од посебне вредности за разјашњење случаја, треба на фотографији ширег места догађаја или места догађаја означити место на коме се та особа налазила у моменту опажања онога о чему даје исказ.

---

[553] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 328.
[554] Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр. 65; Кривокапић, В.: *Криминалистичка тактика III*, стр. 186.

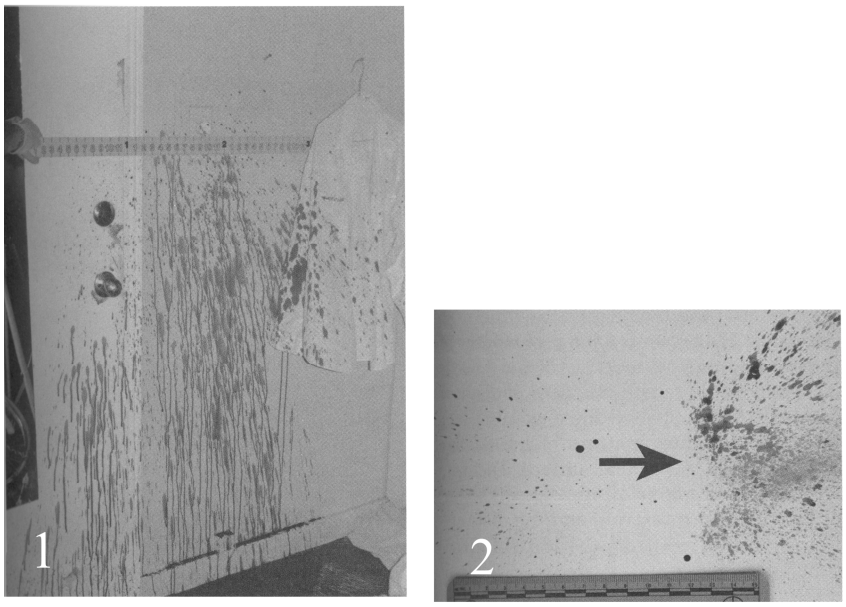

Слика 25. *Трагови крви на лицу места и планирање криминалистичких верзија.* На основу трагова крви на лицу места могу се разјашњавати веома значајне околности кривичног дела. Трагови на слици 1 настали су услед пресецања вратне артерије што је условило прскање крви у млазу. На основу трагова крви може се закључити о положају жртве у моменту повређивања, тежини повреде, о томе да ли је место убода било прекривено одећом или није било прекривено, о могућем средству извршења, о томе да ли на одећи и телу осумњичених треба обавезно трагати за траговима крви који потичу од жртве итд. На слици 2 приказано је распрскавање крви услед велике силе која је повредила тело. У конкретном случају, капље крви потичу из излазне ране коју је начинио пројектил великог калибра (значајно је уочити распрскавање ситних капљица крви у виду магле). На основу приказаног трага крви могуће је закључити о правцу из којег је пуцано, могућем калибру ватреног оружја, броју хитаца који су погодили тело и могућим локацијама ране на телу.

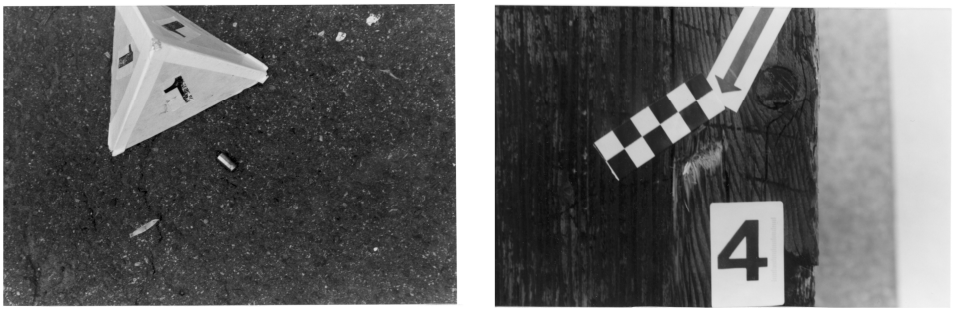

Слика 26. *Детаљ фотографије трагова ватреног оружја фиксираних у току увиђаја.* На слици лево приказана је чаура пронађена на лицу места, а на слици десно фотографисано је оштећење на дрвету које је начинио пројектил приликом покушаја убиства.

Приликом обављања увиђаја на лицу места се сачињава неколико врста криминалистичких фотографија: 1) Панорамска фотографија лица места са прилазима и широм околином која се снима са висине (на специјалним возилима за вршење увиђаја инсталирају се носачи за фотоапарат или камеру којима се праве

снимци са висине; могуће је начинити фотографију са неког узвишења); 2) фотографија самог лица места на коме се одиграо кривични догађај; 3) фотографија појединих делова лица места; 4) фотографија положаја појединих трагова у оквиру лица места и 5) детаљ фотографија (са милиметарском траком) појединих трагова, предмета кривичног дела или леша које се снимају из неколико углова.

Слика 27. *Детаљ траг – опушак од цигарете.* Траг је фиксиран на лицу места покушаја убиства који је настао док је извршилац чекао долазак жртве. На основу трага могуће је идентификовати извршиоца на основу вештачења ДНК.

Од фотографија снимљених на лицу места сачињава се *фотоелаборат* који чини важан део увиђајне документације. Фотографије се у елаборат уносе по логичком редоследу од општег, преко посебног, ка појединачном. Најпре се приказују панорамске слике лица места, затим фотографије лица места у целини и на крају детаљ фотографије појединих трагова и доказа.

2) *Фотограметријско снимање лица места.* – У пракси се користи фотограметријско снимање на основу којег се израђују ситуациони планови лица места догађаја, који су знатно прецизнији и тачнији од уобичајених скица. Ранијих година су оваква снимања вршена помоћу стереофотограметријских ("WILD") камера[555], док се ситуациони план израђивао на уређају познатом као *аутограф*. Данас се, међутим, користе специјалне фотограметријске (RolleiFlex) камере којима се ситуација на лицу места фотографише из два супротна правца. Ситуациони план се израђује на персоналном рачунару. За разлику од некадашњег стереофотограметријског система, сада се за израду ситуационог плана користи систем аналитичке фотограметрије.

3) *Снимање увиђаја видео камером.* – У криминалистици се препоручује снимање видео камером лица места кривичног догађаја приликом обављања увиђаја код свих тешких кривичних дела код којих се налази много детаља, трагова и предмета кривичног дела, или је простор на коме треба извршити фиксирање чињеничног стања разуђен (нпр., железничке и авионске несреће, терористички напади).

4) *Макете и компјутерско моделовање чињеничног стања фиксираног увиђајем.* – На основу снимљених фотографија и скица у случају потребе сачињавају се *макете* чињеничног

[555] Стереофотограметрија је фиксирање и мерење простора помоћу двеју једнаких камера. Исти простор се снима са два места, што је слично природном просторном гледању очима. Камере су фиксно повезане на раздаљини од 120 cm, за снимање на отвореном простору и 40 cm, за унутрашње мерење.

стања на лицу места. Макетама се пластично приказује ситуација на лицу места. Све макете се праве у истој сразмери како би се сачували реални односи између величина и удаљености објеката који се желе приказати. Макете се користе приликом реконструкције кривичног догађаја, проверавања појединих верзија о догађају, контроле и проверавања исказа сведока и окривљеног.

Последњих година се у свету развија *компјутерско моделовање стања на лицу места*. У специјално начињене програме убацују се реалне величине трагова, објеката који су учествовали у кривичном делу, њихова међусобна удаљеност и други параметри. Компјутерским моделовањем испитује се механизам одвијања кривичног догађаја, проверавају различите верзије како би се утврдило која је истинита. Компјутерско моделовање примењује се приликом одређивања путање кретања пројектила код кривичних дела извршених ватреним оружјем, при утврђивању узрока саобраћајних незгода итд.[556]

5.10. ОТКРИВАЊЕ ФИНГИРАНИХ ДЕЛА У ТОКУ ОБАВЉАЊА УВИЂАЈА

Извршилац покушава, не тако ретко, да отежа посао увиђајној екипи уносећи промене у чињенично стање настало кривичним делом како би спречио његово разјашњење и своје откривање. Основни начини измене чињеничног стања на лицу места које предузимају делинквенти су прикривање кривичног дела и фингирање.[557]

Прикривена кривична дела су стварно извршена и код њих учинилац након остварења последице кривичног дела предузима радње којима се она чини мање уочљивом. Прикривање кривичног дела се састоји у: 1) *прећуткивању* (непријављивању дела и учиниоца, недавању тражених изказа); 2) *уништењу предмета и трагова кривичног дела* и 3) *маскирању* (премештању објеката, сакривању предмета и трагова кривичног дела, прављењу лажне буке)[558].

Приликом фингирања извршилац ствара привид, приказује лажни догађај како би обмануо екипу за вршење увиђаја и на тај начин спречио откривање кривичног дела и самим тим заштитио себе. Извршилац кривотвори, лажно производи чињенично стање догађаја који се у стварности није одиграо и на тај начин спречава откривање стварно извршеног кривичног дела. Облици фингирања чињеничног стања на лицу места могу да буду следећи: *а) инсценира се једно кривично дело да би се сакрило друго* (инсценира се провална крађа да би се прикрила проневера); *б) инсценира се некриминални догађај како би се сакрило кривично дело* (инсценира се самоубиство како би се прикрило убиство). Ово се фингирање обично среће заједно са подношењем лажне пријаве или давањем лажног исказа. Потребно је планирати верзију коме је било у интересу да се деси догађај који се наводно одиграо и *в) фалсификују се поједини докази*. Истовремено са фингирањем целокупне ситуације на лицу места учинилац приступа и остављању појединих лажних доказа како би се истрага усмерила у погрешном правцу (оставља предмет са туђим отисцима прстију или туђе оруђе, саставља лажну документацију)[559].

Од велике информационе важности је познавање типичних мотива који покрећу учиниоце на фингирање. Мотиви фингираних дела могу бити веома разли-

---

[556] За детаљније информисање: Милан Жарковић, *Кривичнопроцесни и криминалистички аспекти увиђаја на месту догађаја*, Београд, 2005.

[557] Vodinelić, V., Studija o taktici razotkrivanja fingiranih krivičnih dela, *Priručnik*, број 6/1987, стр. 483–509.

[558] *Op. cit*., стр. 489.

[559] Ратинов, А. Р., *Судебная психология для следователей*, стр. 251.

чити: симулира се самоубиство, несрећан случај или чак природна смрт да би се прикрило убиство; фингира се провална крађа да би се прикрила проневера; симулира се разбојнички напад на себе како би се прикрила проневера или присвајање туђег новца; фингира се несрећни случај да би се добило осигурање. При разјашњењу кривичних дела приликом увиђаја не сме се заборавити планирање верзија о могућим мотивима фингирања који су можда постојали у конкретном случају. Планирање верзија о овим мотивима подстиче екипу за вршење увиђаја да буде критична и самокритична у своме раду на лицу места, да се не задовољи уочавањем привида, првим утиском, и да уложи активан напор у тргању за чињеницама које ће потврдити или демантовати верзију о фингирању.

Криминалистичка пракса показује да инсценирање, вештачко приказивање наводног догађаја не може се поклапати са његовим извршењем. Различити садржај тих дешавања, механизам образовања трагова, карактеристичне радње учесника остављају карактеристичан печат (одраз) на лицу места. Фингиране трагове карактерише чињеница да су произведени свесно и са намером да прикрију кривично дело. То нису прави, аутентични трагови, онакви какве би оставио истински учинилац, али *у себи садрже праве, аутентичне трагове поступка фингирања*. Када продавац фингира провалну крађу разбијањем прозора изнутра, тај лажан траг садржи у себи истински траг фингирања који се лако открива применом криминалистичких метода за утврђивање правца из којег је стакло разбијено.[560]

Фингирана кривична дела разоткривају се проналажењем негативних чињеница приликом обављања увиђаја. *Негативне чињенице* су изузетно важне у криминалистици и појављују се у два облика[561]: 1) на лицу места, другом објекту увиђаја или понашању одређених лица уочава се постојање неких околности (предмета и трагова или психичких индиција) које, полазећи од опште ситуације и целовитог утиска не би требало да постоје у конкретном случају; 2) или се установљава непостојање поменутих околности које би по редовном току ствари морале да постоје. Негативне чињенице су не само упозорење него и необорив доказ да се у конкретном случају има посла са симулацијом и фингирањем. Ове чињенице треба обавезно анализирати (обухватити мисаоном реконструкцијом), описати, скицирати и фотографисати у току увиђаја.

Као примери за негативне чињенице које указују на фингирање кривичног дела могли би да се наведу: недостатак крвавих мрља испод леша или у његовој близини иако на лешу постоји рана, указује на то да је лице убијено на другом месту и мртво пренето на локацију где је пронађено. Пиштољ пронађен у десној руци самоубице указује на фингирање ако се утврди да је мртво лице било леворуко; на длановима самоубице ватреним оружјем нису пронађени трагови барутних гасова; на длановима самоубице који се наводно обесио нису пронађена влаканца конопца. (Дланови су у току динамичке фазе увиђаја облепљени лепљивом траком како би се скинули поменути трагови и трака је послата у криминалистичку лабораторију.)[562]

---

[560] Vodinelić, V., Studija o taktici razotkrivanja fingiranih krivičnih dela, *Priručnik*, број 6/1987, стр. 491.

[561] Водинелић, В., Негативне чињенице као сигнали у кривичном поступку, *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, број 2/1974, стр. 204–226.

[562] *Пример из праксе*: Познат је случај када је убица желео да прикаже да је убиство починило више особа. На столу је поред боце распоредио четири чаше које је узео из покојничиног ормана. На све четири чаше нађени су исти отисци прстију као и на боци. Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр. 77.

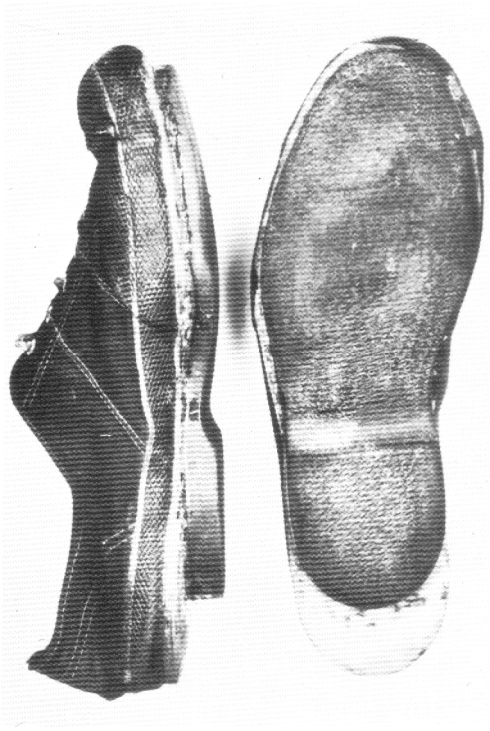

Слика 28. *Фингирање трагова обуће при извршењу провалне крађе*. Извршилац једне провалне крађе залепио је на ђон својих ципела другу обућу знатно мањих димензија са намером да одагна сумњу од себе и усмери је у погрешном правцу. Извор: *Die Spur*, Heidelberg, 1979, стр. 145.

Негативне чињенице, одступања и контрадикције које се утврђују увиђајем настају услед две групе фактора. Механизми настанка трагова при стварно насталом догађају и његово фингирање се објективно разликују. Симулант приликом фингирања прави грешке – логичке, техничке и психолошке.

Узроци грешака које прави учинилац на лицу места су вишеструки: Непостојање стручног искуства доводи симуланта до нехотичног стварања крупнијих и ситнијих негативних чињеница; приликом фингирања кривичног дела симулант се по правилу налази у напетом психичком стању, услед чега не може да се концентрише у довољној мери и неминовно прави грубе грешке; за фингирање се обично нема довољно времена па се услед журбе праве грешке. Пракса показује да се кривац често задовољава тиме да вештачки произведе само део трагова. Посебно недостају, потпуно или делимично, трагови доласка и одласка. Симулант често при остављању лажних трагова на лицу места претерује, обавља сувишне радње и оставља сувишне трагове. На пример, код фингираних провалних крађа симулант често прави сувишан и непотребан неред тако што беспотребно разбацује ствари и помера намештај. Стварни кривац поступа обрнуто и ствара само неред који је функционалан јер зна где по правилу треба тражити и настоји да се што пре удаљи са лица места.[563]

Криминалистика је разрадила *тактичка правила уочавања негативних чињеница и разо-ткривања фингираних кривичних дела:* Први услов је да руководилац увиђаја одлично познаје делинквентску технику и тактику датог типа кривичног дела, јер ће само тада успешно компарирати наводни и истински ток догађаја у мисаоној и стварној реконструкцији догађаја. При проучавању трагова и предмета кривичног дела треба решити два криминалистичко-тактичка питања: 1) Која је веза између догађаја и трага (предмета)? 2) Која је веза између трага (предмета) и неке особе (симуланта)? Да би открио лажне трагове, криминалиста треба код себе да развије способност запажања и изоштри логички смисао. Треба да уважава старо криминалистичко правило да се технички неизводиве ствари не могу ни догодити, али зато психолошка немогућност, сасвим лако може бити патолошка могућност. С друге стране, нешто може бити тех-

[563] Vodinelić, V., Studija o taktici razotkrivanja fingiranih krivičnih dela, *Priručnik*, број 6/1987, стр. 504.

нички и психолошки могуће и уверљиво, а ипак у конкретном случају потпуно лажно. У оквиру мисаоне анализе треба размишљати о две супротне верзије: а) догађај се збио онако како то произлази из прве слике стања на лицу места и б) ако се догађај није тако одвијао, какво значење онда добијају ти трагови и предмети (негативне чињенице)[564].

5.11. ГРЕШКЕ И СЛАБОСТИ КОЈЕ СЕ ИСПОЉАВАЈУ ПРИ ВРШЕЊУ УВИЂАЈА

У пракси се приликом обављања увиђаја чине и грешке или се поткрадају слабости које у већој или мањој мери утичу на квалитет добијених резултата умањујући, доводећи под сумњу или чак елиминишући доказну вредност добијених резултата. Оне се појављују у различитим фазама спровођења увиђаја, неке су од њих типичне с обзиром на то да се понављају и криминалисти на њих указују како би се у пракси предупредиле или се њихови узроци отклонили.[565]

1) Грешке и слабости које се дешавају приликом обезбеђења лица места и у оријентационо-информативној фази:

– Исувише уско одређење, тј. обезбеђење простора лица места. Околина места догађаја се површно прегледа или се уопште не прегледа, тако да се пропуштају трагови који указују на пут доласка и одласка учиниоца. Услед тога се пропушта могућност откривања значајних трагова и предмета које је учинилац оставио или одбацио приликом напуштања лица места.

– Недовољно коришћење пратећих оперативно-тактичких радњи. Запоставља се употреба паса трагача пре започињања увиђаја чиме се отежава откривање пута доласка и одласка учиниоца и проналажење одбачених предмета.

Запоставља се деловање индиције повратка учиниоца на лице места услед чега се не обраћа довољна пажња на лица која присуствују увиђају и не поставља се заседа на лицу места након завршетка увиђаја.

– Погрешке у поступању са потенцијалним сведоцима и осумњиченим. Потенцијални сведоци очевици се не раздвајају до доласка увиђајног органа, тако да им се пружа могућност да размењују утиске о запаженим чињеницама и међусобно попуњавају празнине у сећању.

Осумњичени или окривљени се води на место догађаја и када је то с криминалистичког (оперативног) становишта и са становишта сврхе кривичног поступка контраиндиковано, било из трасеолошких разлога (опасност од контаминације микротрагова било њиховог остављања и касније немогућности њиховог коришћења у доказне сврхе), или због касније употребе полиграфа. Извођење осумњиченог (окривљеног) на место догађаја у одећи и обући за коју се претпоставља да их је носио *tempore delicti*, онемогућава каснију трасеолошку експлоатацију тих предмета. Наиме, уколико се касније на њима пронађу трагови, они немају доказну вредност, нису релевантни јер постоји могућност да су настали приликом извођења окривљеног на лице места приликом вршења увиђаја. (Модли)

2) Грешке и слабости које се појављују у статичкој фази увиђаја. Грешке које се праве приликом мисаоне реконструкције дела, анализе ситуације на лицу места, планирању и проверавању верзија:

– Екипа за вршење увиђаја (и руководилац увиђаја) потпада под утицај првог утиска. Услед тога се не планирају различите верзије. При увиђају и тражењу трагова посвећује се пажња само оним траговима и околностима које потврђују унапред постављену верзију, а друге се превиђају. Трагови се интерпретирају у смислу само једне верзије.

Не анализирају се у довољној мери врста и природа, време и редослед настанка трагова. Услед тога се доносе погрешни закључци.

Не утврђује се и не проверава какве је трагове или предмете учинилац понео или је могао понети на себи или са собом са места догађаја. Услед тога се сужавају могућности и ефекти других радњи (нпр., телесног прегледа, прегледа одеће, претресање стана).

На лицу места се све региструје, без диференцирања на релевантне и ирелевантне чињенице.

Врши се "туристичко" фотографисање лица места. Ово је зато што се не врши мисаона реконструкција догађаја и не планирају различите верзије.

---

[564] Исто, стр. 505–507. Водинелић исто и у *Криминалистици*, Београд, 1984, стр. 223.

[565] Clages, *Kriminalistik*, Stuttgart, 1994, стр. 185–190; Водинелић, В., Ново схватање увиђаја у кривичнопроцесној науци и криминалистици, *Криминалистика, откривање и доказивање,* 1. том, стр. 465.

– Грешке које се праве приликом прегледа лица места и фиксирања чињеничног стања у оквиру статичке фазе увиђаја.

Испољава се недовољна пажљивост на лицу места приликом тражења трагова. Екипа се жури, преглед се обавља површно и рутински, тако да се значајни трагови пропуштају. Некад се мисли да је случај јасан и да није потребно осигурати и фиксирати све трагове већ се поступа по систему узорака. Услед тога се касније отежава или онемогућава поступак доказивања. У току главног претреса се појављују питања од великог значаја, која су за време вршења увиђаја сматрана безначајним и у погледу њих није фиксирано чињенично стање.

Увиђајни орган и чланови екипе не придржавају се криминалистичког правила да се у статичкој фази увиђаја ништа не дира, не помиче, не мења док не буде претходно описано, измерено, фотографисано и скицирано. Услед тога није могуће обновити релевантно чињенично стање, стварају се нови трагови, а уништавају, оштећују или разносе релевантни.

Превише пажње посвећује се траговима и предметима који указују на постојање одређеног кривичног дела, а премало траговима који откривају ток и начин извршења дела и онима који служе за идентификацију и проналажење учиниоца, доказивање његове кривице (облика кривице), односно који служе за утврђивање могућег мотива. Не посвећује се довољно пажње процесу настанка трагова. По правилу се траже тзв. класични трагови, а не сви релевантни трагови из којих се може добити доказна информација.

3) Грешке и слабости које се појављују у динамичкој фази увиђаја. Слабости које се испољавају приликом фиксирања и коришћења трагова или примене криминалистичко-техничких метода:

– У пракси се недовољно тражи коришћење стручних особа различитих научно-техничких профила због висине трошкова, што се негативно одражава на квалитетно фиксирање и тумачење специфичних трагова. Са места за која се претпоставља да их је могао или морао контактирати учинилац не узимају се непобитни компаративни узорци за потребе компаративних испитивања у процесу вештачења. Услед тога је отежано или онемогућено коришћење индиције присуства окривљеног на месту догађаја. Руководилац увиђаја не познаје довољно домете и доказни значај појединих врста трагова или расположивих метода вештачења услед чега не зна да формулише права питања вештаку или поставља захтеве који се у конкретном случају не могу вештачењем остварити.

– Грешке приликом паковања трагова. Грешке се праве приликом паковања трагова како би се послали на анализу (вештачење), услед чега долази до њиховог пропадања.[566]

Праве се пропусти приликом рада с микротраговима услед чега долази до контаминације и губитка доказне информације. На пример, претражују се одевни предмети осумњиченог и жртве код контактних кривичних дела, као што су, нпр., силовања на истом столу, од стране исте овлашћене особе, без коришћења заштитне кецеље и рукавица, тако да долази до "размене" контактних трагова, што у перспективи онемогућава њихово коришћење у доказне сврхе приликом вештачења.[567] Правила криминалистике налажу да се у таквим случајевима одевни предмети и други предмети жртве и учиниоца одвојено прегледају и пакују, при чему овлашћена особа УП (по правилу криминалистички техничар) мора предузети све мере предострожности да не дође до контаминације и размене микротрагова, користећи при томе разне могућности, домишљатост и вештину струке.

Услед недовољне стручности руководиоца увиђаја и криминалистичког техничара праве се грешке у раду са биолошким траговима подобним за ДНК анализу, контаминирају се или погрешно пакују, чиме се онемогућава вештачење.[568]

---

[566] *Пример из праксе:* На месту провале у трговинској радњи пронађен је јако окрвављен сако који је учинилац оставио. Све је указивало на то да се учинилац посекао по врату када се провлачио кроз разбијени прозор. Сако са још неосушеним траговима крви стављен је у велику поливинилску врећицу, која је пажљиво завезана и заборављена. После месец дана када је сако "допутовао" у криминалистичко-техничку лабараторију, мало је требало да поред трагова крви иструне и сако. Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр. 156.

[567] *Пример из праксе:* У криминалистичко-техничку лабораторију послат је пакет у коме је била заједно спакована одећа силоване и осумњиченог. У допису се тражило да стручњаци утврде међусобну повезаност – контактне трагове. Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр. 156.

[568] У вези са најчешћим пропустима приликом вршења увиђаја видети и: Чимбуровић, Љ; Ивановић, Б,А; Ивановић, Р,А: *Криминалистичка техника*, Београд, 2011, стр. 294-298.

5.12. ДОКАЗНА ВРЕДНОСТ УВИЂАЈА

Криминалисти су сагласни да резултати прибављени увиђајем имају већу доказну вредност од оних који су прибављени другим доказним радњама (нпр., саслушање сведока, предочавање ради препознавања) зато што се њиме постиже објективна процена ситуације на лицу места, истражује се и фиксира материјално чињенично стање и у знатној мери умањује субјективност у проценама која је карактеристична за персоналне изворе доказа. Старој латинској сентенци: *Nulla est maior probatio, quam evidentia rei* (Нема бољег доказа од увиђаја) и данас се придаје значај.

Потребно је нагласити да резултати прибављени увиђајем имају велику доказну вредност једино уколико је радња обављена у складу са Закоником о кривичном поступку, и уз поштовање правила криминалистике о начинима његовог спровођења и уз коришћење савремених криминалистичко-техничких средстава и метода за рад са материјалним носиоцима доказних информација. Према томе, нема сваки увиђај значајну доказну вредност, већ само онај који је спроведен по правилима струке. Несумњиво је да увиђај има већи доказни потенцијал, него што га имају друге доказне радње, а пре свега оне којима се прибављају персонални докази. Доказни потенцијал увиђаја произлази из могућности коришћења савремених криминалистичко-техничких средстава којима се објективизираним методама откривају и фиксирају материјални носиоци доказних информација који се шаљу на вештачења у случају да се не могу протумачити у оквиру самог увиђаја. Криминалистика је остварила један од својих највећих тријумфа управо у сфери проналажења и коришћења трагова. При процени доказне вредности резултата прибављених конкретним увиђајем у погледу конкретног кривичног дела, суштинско питање је да ли су искоришћени ти велики доказни потенцијали и могућности које објективно пружа ова доказна радња. Уколико објективно постојећи доказни потенцијали нису искоришћени у конкретном случају, јер је увиђај нестручно обављен, нису примењене методе које су биле на располагању или су направљене грешке и слабости приликом његовог предузимања, такав увиђај имаће умањену доказну вредност или је неће имати, односно резултати увиђаја у вези са појединим доказима биће доведени у питање. Према томе, када се говори о доказном карактеру резултата прибављених увиђајем, треба разликовати његове доказне потенцијале теоретски посматрано, и њихово искоришћење у пракси у конкретном случају поводом разјашњења појединог кривичног дела.

Доказни карактер увиђаја не произлази из вредности коју у себи садржи непосредно чулно опажање које увиђајни орган предузима на лицу места кривичног догађаја као што сматра већина стручњака кривичног процесног права. Чулно опажање није једина одредница појма увиђаја. Основна одредница увиђаја је криминалистичка информација која се проналази, анализира и фиксира приликом предузимања увиђаја. Доказни кредибилитет увиђаја произлази из његовог хеуристичког карактера, тј. из могућности откривања на лицу места чињеница, пре свега материјалних, које су настале извршењем кривичног дела.

Имајући у виду да су криминалистичке информације настале извршењем кривичног дела подложне убрзаном пропадању и губитку, услед многобројних фактора о којима је писано у овом поглављу, већу доказну вредност има увиђај који је предузет у краћем временском размаку од извршења кривичног дела. Због тога су криминалисти потпуно сагласни да највећу доказну вредност има истражни увиђај који је предузет у преткривичном поступку. Доказна вредност увиђаја који се предузима на главном претресу или чак у другостепеном поступку је много мања

и без икакве хеуристичке вредности зато што се у тој фази кривичног поступка не могу откривати нови трагови и предмети кривичног дела с обзиром на временску дистанцу од момента извршења кривичног дела. Судија који предузима увиђај у оквиру главног претреса не може више "непосредно чулно да опажа" промене које су услед извршеног кривичног настале на лицу места јер су трагови уништени, предмети склоњени, а микротрагови се никад и нису могли чулно опажати.

6. РЕКОНСТРУКЦИЈА И КРИМИНАЛИСТИЧКИ ЕКСПЕРИМЕНТ

– *Реконструкција кривичног догађаја.*[569] – Реконструкција је радња доказивања која се састоји у планском обнављању појединих елемената кривичног догађаја (радње извршења, појединих фаза у одвијању догађаја, ситуације на лицу места или позиција на којима су се налазили трагови и предмети односно учесници) која се предузима на основу постојећег доказног материјала са лица места и/или исказа особа које су га опажале или учествовале у њему у условима у којима се стварни догађај одиграо с циљем провере постојећих или утврђивања нових доказа.

Реконструкцијом се вештачки обнављају само поједини елементи кривичног догађаја који се истражује (нпр., радња извршења, могућност уласка кроз одређени отвор, могућност да се нешто опази итд.). Реконструкција не подразумева потпуно обнављање кривичног догађаја, јер би то значило поновно извршење кривичног дела, а на другој страни сваки кривични догађај се састоји од мноштва објективних и субјективних елемената тако да их је немогуће све обновити у оквиру вештачких услова створених реконструкцијом.

Реконструкција се предузима на основу расположивог доказног материјала: записника о увиђају и остале увиђајне документације (скица, фотографија), исказа сведока, оштећених и окривљеног.

Реконструкција се предузима на лицу места кривичног догађаја у условима који су постојали приликом његовог настанка (метеоролошки услови, видљивост, доба дана, распоред, удаљеност и међусобни односи објеката) и уз учешће субјеката који су га опажали или учествовали у њему.

Приликом реконструкције неопходно је обновити у што већој мери оне услове и стање на лицу места који су постојали у моменту настанка кривичног догађаја и који су од доказног значаја у конкретном случају. Уколико је у питању утврђивање могућности опажања, потребно је обновити просторне услове, тј. међусобну удаљеност релевантних објеката и субјеката тако што ће сведоци бити постављени на местима на којима су се налазили у критично време у истом положају и при истим условима видљивости.

Законик о кривичном поступку изричито налаже да се реконструкција не сме вршити на начин којим се вређају јавни ред и морал или се доводи у опасност живот или здравље људи.

---

[569] Водинелић, В., Кривичнопроцесни и криминалистички проблеми реконструкције догађаја и истражног (криминалистичког) експеримента, *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, бр. 1–2/1983, стр. 63–83; Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање,* 1. том, стр. 557–574; Бусарчевић, М., Реконструкција саобраћајне незгоде као основа коначног расветљавања догађаја, *Безбедност*, број 2/1996, стр. 209–216. Значајније монографије из ове области: Белкин, Р.С., *Сущность экспериментального метода исследования в советском уголовном процессе и криминалистике*, Москва, 1961; Böring, Alexsander, *Tatrekonstruktion*, Richard Boorberg Verlag, Stuttgart, 1992.

– *Криминалистички (истражни) експеримент.* – Криминалистички (истражни) експеримент представља свесно, планско и вишекратно варирање нових околности[570] приликом њиховог увођења у спорни чињенични склоп испитиваног кривичног догађаја како би се утврдили услови, узроци, механизам развоја кривичног догађаја као и закономерности настанка последица и трагова с циљем провере постојећих и прибављања нових доказа.

Увођењем нових околности у чињенични склоп утврђују се последице које оне производе и на основу тога доносе релевантни закључци о испитиваном догађају. Уколико је, на пример, време битан фактор у конкретном случају, експеримент се спроводи тако што се варирају динамика и брзина одвијања радњи, посматра се добијени ефекат и упоређује са критичним који је настао при кривичном догађају. Нове околности уводе се у испитивани чињенични склоп кривичног догађаја најчешће после претходно извршене реконструкције, тј. обнови се релевантно чињенично стање на лицу места, а након тога се врше пробе уношењем и варирањем различитих чињеница, деловања или стварањем различитих услова. Реконструкција је чест претходни услов за обављање криминалистичких експеримената, али није неопходан, зато што се у појединим случајевима, на пример при вештачењу, могу обављати експерименти без вршења реконструкције кривичног догађаја.[571]

У пракси се истражни експеримент јавља: 1) као саставни део појединих вештачења; 2) као фаза реконструкције и 3) као радња која се надовезује на динамичку фазу увиђаја.

Криминалистички експеримент се обавља на лицу места или у лабораторији. Њега може да спроводи судија, овлашћено лице органа унутрашњих послова с тим што им могу помагати криминалистички техничар или стручно лице одговарајуће специјалности. У сложенијим случајевима експеримент обавља вештак у оквиру поступка вештачења. Препоручљиво је да присуствују и два сведока који ће у случају потребе сведочити на суду о току и добијеним резултатима.

У криминалистици се наводе следећа правила криминалистичког експеримента: 1) руководилац експеримента мора тачно да зна из којих је све околности састављен критични догађај; 2) руководилац планира које ће утврђене, неутврђене, проверене или непроверене, претпостављене и нове околности увести у структуру догађаја, с циљем да утврди какво ће дејство да произведу. Обавезно се мора обезбедити изолација експеримента, што значи настојаће се да у ток догађаја не доспу друге околности осим жељених. Планира се понављање појава, најпре у истим, а затим у измењеним условима; 3) у исто време сме да се мења само једна околност. Мењањем (варирањем) претходних појава, и то само једне у једном моменту, проналазе се оне које су од значаја и издвајају се битне од небитних и 4) експериментом се утврђују и проверавају све чињенице које омогућавају судији да потврди или одбаци одређену верзију. Свака чињеница која служи за потврду или елиминисање верзија назива се круцијална чињеница. Истражни експеримент који треба да одлучи о судбини верзија назива се *Experimentum crucis* (crux= путоказ)[572].

---

[570] Вишеструко понављање и варирање услова експеримента неопходно је да би се стекло убеђење да добијени резултати нису случајни већ закономерни. Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 284.

[571] Водинелић, В., Кривично-процесни и криминалистички проблеми реконструкције догађаја и истражног (криминалистичког) експеримента, *Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, стр. 562.

[572] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 410.

– *Сличности и разлике између увиђаја, реконструкције и експеримента.* – Увиђајем се уочавају, посматрају, испитују, обезбеђују и записнички фиксирају промене на лицу места које је затекла увиђајна екипа. Приликом реконструкције вештачки се обнавља чињенично стање на лицу места у оном облику у коме је постојало након настанка кривичног догађаја. Руководилац реконструкције не уноси никакве нове околности у чињенични склоп и једино жели да оствари што вернију "имитацију". Реконструкција се темељи на примени методе реалног моделовања. Приликом спровођења криминалистичког експеримента, у чињенични склоп кривичног догађаја уносе се нове околности за које се зна да нису раније постојале, врши се њихово варирање и обављају различите пробе. Овде се примењују методе експериментисања.

– *Тактички циљеви који се постижу обављањем реконструкције и спровођењем криминалистичког експеримента као и основне врсте ових радњи.* – Реконструкцијом догађаја и криминалистичким експериментом остварују се различити криминалистичко-тактички циљеви[573]: 1) испитују се и проверавају различите верзије како би се елиминисале оне које не одговарају стварном стању ствари и потврдиле се оне на које указују добијени резултати. Ово је посебно значајно у случајевима када унутар постојећег чињеничног стања постоје многобројне празнине и противречности или уколико постојеће чињенично стање знатно одступа од типичних случајева који се могу узети за поређење.[574] Свака од постављених верзија проверава се посебно; 2) проверавају се резултати прибављени другим радњама (нпр., вештачења, искази). Реконструкција и експеримент су веома значајни за проверу исказа сведока и окривљеног. Добијени резултати на основу реконструкције и експеримента могу да подстакну лица која дају лажан исказ на измену својих изјава или се могу уочити заблуде у исказима добронамерних сведока; 3) реконструкцијом догађаја и криминалистичким експериментом ефикасно се разоткривају фингирана кривична дела (посебно је значајно предузимање ових радњи код фингираних убистава, разбојништава, провалних крађа) и 4) резултати реконструкције и пре свега истражног експеримента могу се користити с циљем превенције кривичних дела: при њиховом спровођењу могу бити откривени услови и узроци који су погодовали извршењу дела и на основу тога се могу предлагати конкретне мере њиховог отклањања.[575]

У пракси се примењују следеће врсте реконструкција догађаја[576] и криминалистичког експеримента[577]: 1) реконструкција догађаја и криминалистички експеримент којима се утврђује могућност извршења какве радње, на пример, може ли човек да изврши какву радњу у одређеним условима, могућност да се прође

---

[573] Поједини аутори сматрају да се реконструкцијом догађаја могу надокнадити пропусти који су настали услед површног и неквалитетно обављеног увиђаја. Други криминалисти са правом истичу, да је такво мишљење погрешно и да уколико је увиђај обављен неквалитетно, ни реконструкција догађаја неће бити квалитетна нити ће моћи да отклони недостатке претходне радње. Доказно вредна реконструкција може да се изврши само на основу документације добро обављеног увиђаја.

[574] Clages, *Kriminalistik*, стр. 90–92.

[575] Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 283.

[576] У криминалистици се наводи посебан вид реконструкције, *реконструкција sui generis, тј. реконструкција првобитног стања услед наступелих промена на лицу места*. Овом реконструкцијом се: а) обнавља кривичноправно релевантно чињенично стање које је настало извршењем кривичног дела како би се извршио увиђај, б) или се обнавља стање које је постојало пре настанка кривичног догађаја како би се реконструкцијом установило који су трагови у узрочно-последичном односу са делом а који нису. Clages, *Kriminalistik*, стр. 90–92.

[577] На пример: Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1968, стр. 352–353.

одређено растојање (нпр., аутомобилом за одређено време), могућност да се прође кроз одређени отвор (нпр., у стаклу, зиду), могућност да се извуче кроз одређени отвор каква ствар итд.; 2) реконструкција и експеримент којима се проверава могућност опажања какве појаве или чињеница. Покушава се утврдити, на пример, могућност да одређени сведок (окривљени, оштећени) опази (види) одређени догађај са одређене даљине, под одређеним метеоролошким условима и условима осветљења. Утврђује се могућност да се чује глас или установи садржај нечијих речи, диференцирају се, разликују звукови у условима места и времена које је навело саслушано лице; 3) реконструкција и експеримент с циљем проверавања професионалних и других навика човека. Установљава се да ли одређено лице које поседује одређене навике или стручне способности може да обави одређену радњу или постигне одређени резултат предузимањем одређених радњи; 4) реконструкција и истражни експеримент којима се установљава механизам образовања трагова, нпр., трагови код саобраћајних несрећа (трагови кочења, заношења, проклизавања) трагови трења, удара, ломљења итд.) и 5) реконструкција и експеримент којима се жели утврдити могућност настанка неког догађаја, појаве, процеса или промена у одређеним условима, нпр., настанак саобраћајне несреће или пожара.[578]

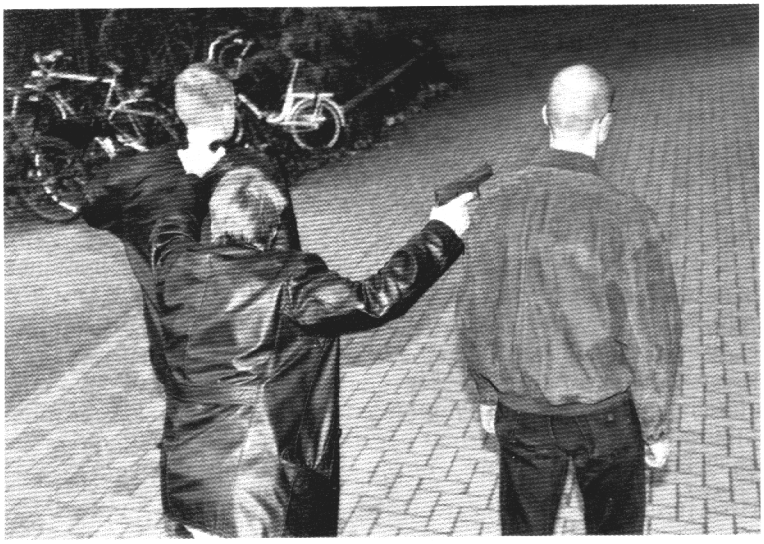

Слика 29. *Реконструкција убиства извршеног при хапшењу*. Један полицајац је лишио слободе двојицу извршилаца. Спроводећи их једног је држао за оковратник, а другом је прислонио цев од пиштоља уз главу. Лице које је полицајац држао за оковратник у једном моменту се нагло померило (отргло), полицајац је рефлексно стегао леву руку да би га задржао, а услед рефлексног покрета дошло је и до стезања десне руке и опаљења па је лице десно на месту убијено. Лица су ухваћена при обијању возила на једном паркингу на коме су учестале крађе возила. Извор: Janssen, Der ungewollte Schuss im Polizeieinsatz, *Archiv für Kriminologie*, бр. 1–2/ 2001, стр. 3.

[578] Приликом откривања узрока пожара мора се утврдити растојање између извора топлоте и запаљивог материјала, уз услове које карактерише температура, доток ваздуха, влажност ваздуха. Варирањем испитиваних елемената могу се експериментално утврђивати узроци пожара у конкретном случају.

- Спровођење реконструкције догађаја и криминалистичког експеримента и фиксирање добијених резултата. – Реконструкцију и криминалистички експеримент треба темељито припремити. Припреме обухватају: детаљно упознавање кривичног предмета (анализом документације са увиђаја, проучавањем изјава сведока и окривљеног као и других расположивих доказа); уочавање спорних питања и размишљање о могућим начинима њиховог решавања; одлучивање да ли да се у конкретном случају обави реконструкција догађаја (да ли је довољно само обнављање спорних околности или радњи) или је неопходан криминалистички експеримент (увођење нових околности и њихово варирање); опредељивање за конкретне методе и начине спровођења изабране радње; дефинисање услова које треба обезбедити; одлучивање о стручњацима које треба ангажовати (криминалистички техничари, специјалисти, вештаци); одлучити се за лица која треба да присуствују или учествују приликом обављања одабране радње (сведоци, окривљени, тужилац, бранилац).

Приликом спровођења реконструкције проверава се и записнички констатује да ли су испуњени услови који су постојали у моменту извршења дела (услови места, времена, видљивости итд.). Ток реконструкције или експеримента се понавља више пута како би се избегао ефекат случајности и потврдили добијени резултати. Уколико се разликују искази сведока међусобно или са изјавама окривљеног, реконструкција или експеримент ће се извршити са сваким од њих појединачно.

Слика 30. *Реконструкција – макетно моделовање.* Примењује се у појединим приликама на суду за време одржавања главног претреса.

Приликом реконструкције и криминалистичког експеримента, користе се разна помоћна средства, макете и лутке којима се симулирају оруђа, оружја и објекти који су имали учешће у стварном извршењу дела (уместо челичног ножа користи се имитација од пластике или картона, уместо жртве користи се лутка итд.).

О условима, примењеним методама, току, добијеним резултатима и учесницима реконструкције догађаја и криминалистичког експеримента саставља се записник. Употреба видеотонског снимања реконструкције и експеримента неопходна је када треба фиксирати одвијање неког процеса или радњи у динамици.

– *Доказна вредност реконструкције и криминалистичког експеримента.* –Приликом оцене доказне вредности реконструкције догађаја и криминалистичког експеримента не полази се само од добијених резултата, већ треба узети у разматрање и радње планирања, припремања, употребљене методе, поклапање услова у којима се догађај одиграо са онима који су постигнути приликом њиховог предузимања.

Начелно посматрано, може се прихватити доказна вредност добијених резултата ако је: а) установљено да су услови у којима је обављена реконструкција или су спроведени експерименти, међусобно слични са условима у којима се испи-тивани догађај одиграо; б) при понављању реконструкције и експеримента добијан је једнозначни резултат[579] и в) искључена могућност случајног постизања добијених резултата.[580]

Већу доказну вредност има реконструкција која је извршена на основу резултата квалитетно обављеног увиђаја, при чему су коришћене скице, прецизно измерена растојања и фотодокументација, него она која је обављена само на основу исказа сведока и окривљеног, у случајевима када увиђај није обављен или је извршен неквалитетно.

Приликом организовања, доказног вредновања и упоређивања резултата добијених реконструкцијом и криминалистичким експериментом, наилази се на озбиљне тешкоће у случајевима када се као битан услов настанка спорног чињеничног склопа појављује специфично психичко стање сведока или окривљеног. У питању је *проблем имитације психичких стања* у којима је настао кривични догађај (нпр., могућност да се обави нека радња у специфичном психичком стању, опажање неке околности у ситуацији психичког узбуђења или страха, умора, алкохолисаности итд.). У начелу је лакше егзактно проценити доказну вредност чињеница или механизам њиховог настанка до којих се дошло реконструкцијом или експериментом уколико нису зависне од промена у психичким преживљавањима лица (на пример, механизам настанка трага под одређеним условима).

У криминалистици се јасно разликује *доказно значење негативног и позитивног суда о могућности наступања спорне околности*. Доказно значење резултата реконструкције догађаја и криминалистичког експеримента зависи од тога да ли је у конкретном случају установљена немогућност или могућност извршења одређене радње, опажања неке појаве, постојање испитиване чињенице. Категоричан резултат о немогућности (на пример, опажања догађаја или обављања радње под одређеним условима), дозвољава да се донесе суд да се одређена радња или опажање није могло у стварности ни догодити. Ако резултат реконструкције или експеримента доведе до позитивног закључка о могућности, тј. да се одређена радња могла извести, одређена чињеница могла опажати, или да су услед одређених радњи могли да настану одређени трагови или последице, такав резултат допушта само вероватан закључак у погледу њиховог постојања у оквиру испитиваног кривичног догађаја. То што се нека чињеница објективно могла опазити, не мора да значи да је њу у конкретном случају сведок и стварно опазио.

[579] Уколико су се при вишекратном извођењу експеримента или реконструкцији појављивали различити резултати они се не могу вредновати као поуздани.

[580] Упореди: Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, том 2, Москва, 1970, стр. 85.

Вероватни резултати реконструкције и експеримента обавезују судију на тражење других путева утврђивања фактичких околности истраживаног догађаја. Категорички резултат о немогућности одвијања, опажања неке појаве, или настанка неке чињенице вреднује се као сигуран доказ.[581]

7. ВЕШТАЧЕЊЕ

7.1. ПОЈАМ ВЕШТАЧЕЊА

Вештачење (експертиза) се предузима када је за утврђивање или оцену неке чињенице у поступку потребно стручно знање. Вештачење је процесна радња која се предузима по наредби надлежног органа (суда, јавног тужиоца, органа унутрашњих послова) уз поштовање услова које прописује ЗКП и којом се ангажују посебни стручњаци, тј. вештаци да у складу са правилима своје научне области, техничких знања, вештине или уметничке оријентације, испитају објекте вештачења који су им предати и након тога дају свој стручни налаз и мишљење.

Вештак (експерт) је лице које је ангажовано да примени своја посебна стручна знања и искуства из одређене области науке, технике, вештине или уметности ради утврђивања или оцене спорних чињеница у кривичном поступку и на основу спроведеног процеса испитивања изложи (поднесе) свој стручни налаз и мишљење.

С обзиром на то да је за установљавање и процену појединих значајних чињеница у преткривичном и кривичном поступку неопходно поседовање посебних стручних знања и искустава са којима суд, тј. орган који наређује вештачење не располаже, неопходно је ангажовање стручњака, експерата из појединих области.

Вештачења у преткривичном поступку имају наглашен оперативни карактер када се предузимају ради установљавања чињеница којима се могу потврдити основи сумње да постоји кривично дело или да је одређено лице његов извршилац. Овим вештачењима обезбеђују се доказне информације и стварају услови за покретање кривичног поступка против одређеног лица. На другој страни, вештачења у преткривичном поступку имају и процесни значај зато што се њиховим обављањем обезбеђују од уништења доказне информације које имају кратак век постојања и које се не би могле сачувати до отпочињања кривичног поступка.

7.2. ОДРЕЂИВАЊЕ ПРЕДМЕТА ВЕШТАЧЕЊА, ПРИПРЕМАЊЕ МЕТЕРИЈАЛА ЗА ВЕШТАЧЕЊЕ, ИЗБОР ВЕШТАКА И РУКОВОЂЕЊЕ ВЕШТАЧЕЊЕМ

Пре него што се одреди вештачење потребно је спровести припремни рад који подразумева изучавање кривичног предмета и дефинисање стручних питања за чије је разјашњавање неопходно ангажовање вештака с обзиром на то да захтевају поседовање стручних знања којима не располаже орган који води поступак. Овим се одређује предмет вештачења. Предмет вештачења сачињавају многобројне чињенице које судија не може самостално да испитује зато што је

[581] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, Москва, 1968, стр. 360; Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 292; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 423.

недовољно његово опште или правничко образовање. У предмет вештачења улазе уско стручна питања (нпр., утврђивање узрока смрти у конкретном случају, идентификација учиниоца на основу отисака папиларних линија прстију, или средства извршења на основу трага који је остављен на објекту напада, установљавање кривотворења потписа, тестамента или новчанице). У предмет вештачења не улазе никад правна питања. После дефинисања спорних околности за чије су разјашњавање потребна посебна стручна знања, орган који води поступак опредељује се за врсте вештачења које би требало обавити у конкретном случају.

Да би судија/тужилац/орган унутрашњих послова могао да се одлучи за врсту вештачења које треба обавити у конкретном случају, неопходно је да зна каква вештачења савремени развој науке и технике омогућава и који су, бар у основи, њихови домети, могућности и ограничења. Судија треба да разјасни шта жели и шта се може установити одређивањем појединих вештачења, тј. какву информацију може да добије од појединих експерата. Након избора врсте вештачења које треба спровести у конкретном случају, судија (или јавни тужилац) саставља конкретна питања која треба да постави вештаку.[582] Питања треба да буду јасна и прецизно дефинисана јер се њима остварује функција руковођења вештачењем, одређује се задатак вештаку, правац и обим вештачења. Уколико судија не зна да изабере шта и на који начин треба да пита вештака, на која питања може, а на која не може да добије одговор, вештачење може да буде усмерено у погрешном правцу што ће условити губитак времена, новца, материјала који је послат на анализу и у крајњем случају резултирати губитком доказних информација. Питања на која се тражи одговор као и дефинисање задатка вештаку формулишу се *наредбом о вештачењу*.

Обавеза органа који наређује вештачење је да вештаку створи услове за рад тако што ће у складу са правилима криминалистике да припреми објекте вештачења. Објекти вештачења су ствари са траговима на себи, трагови, предмети (нпр., средства извршења), жива бића или лешеви који су носиоци доказних информација. Наручилас вештачења је обавезан да обезбеди (најчешће уз помоћ стручног лица) поред објеката вештачења као носилаца доказних информација које су настале извршењем кривичног дела или у вези са њим, и потребан компаративни материјал (узорке) на основу којих ће се спровести разна, нпр., идентификациона вештачења (узорак земље са лица места, отиске прстију од осумњиченог лица, упоредни рукопис за графоскопско вештачење итд.). Потребно је копирати и записник о увиђају, фотодокументацију, скице са лица места са тачно назначеним локацијама фиксирања објеката вештачења. Понекад треба копирати и делове изјава појединих сведока и окривљених.

Увек се мора сачувати извесна количина материјала који треба да се вештачи како би се ако затреба могло спровести поновно и допунско вештачење.

Припрема за вештачења подразумева и избор редоследа њиховог предузимања. Уколико један предмет треба да буде подвргнут различитим и самосталним вештачењима (секира са траговима крви испитује се судско биолошким и трасолошким вештачењем), она морају бити спроведена по реду који обезбеђује очување трагова. Приликом одређивања по ком ће реду бити спроведена вештачења истог објекта, судија мора да има у виду и то да закључак једног експерта

[582] Питања вештаку треба да буду формулисана јасно како би се искључила двосмисленост у њиховом разумевању. Не смеју да се крећу изван области и компентенција вештака, и профила његове експертске оријентације.

може да буде искоришћен за спровођење другог вештачења у виду почетних тачака (позиција) у даљим истраживањима.[583]

Неретко се дешава у пракси да вештаци при давању налаза и мишљења излазе изван компетенција своје науке и струке. Ако судија/јавни тужилац није довољно стручан, такав налаз може некритички да прихвати ослањајући се на ауторитет вештака, што може да доведе до утврђивања погрешног и непотпуног чињеничног стања. На пример, аутотехнички вештак упушта се у анализу трагова на коловозу што је у домену трасолошког вештака; судскомедицински вештак излажући о прострелној рани упушта се у анализу питања која су у компетенцији вештака балистичара или трасолошког вештака, рецимо, анализира правац доласка пројектила.

Више је него очигледно да је неопходно да судија/тужилац одлично познаје криминалистику, много више него просечан судија/тужилац данас, како би успешно обавио све наведене припреме за вештачење. То представља још један разлог за давање већег значаја изучавању криминалистике на правним факултетима, јер судија кривичар без поседовања најосновнијих криминалистичких знања не може у савременим условима ни иоле квалитетно да обавља свој посао, без обзира на степен "нормативне упућености".[584]

Орган који наређује вештачење може да се одлучи за институцију која се професионално или повремено бави вештачењима или да сам одабере стручњака са листе регистрованих судских вештака. Основни критеријуми приликом одабирања вештака су: стручност вештака (компетентност, искуство); објективност (процесна незаинтересованост за коначно решење кривичне ствари); његова независност која може да буде: функционална, финансијска и сталешка. Изабрани вештак мора да задовољава критеријуме етичког кодекса вештака.

7.3. ПОСТУПАК ВЕШТАЧЕЊА

Код нас је општеприхваћена подела вештачења на три фазе: уводна, оперативна и фаза доношења закључка о вештачењу која се састоји од формирања налаза и мишљења.

У уводној фази вештак се позива и упознаје са кривичним предметом и експертизним задатком. Уручује му се материјал који треба да вештачи са пратећом документацијом (наредба о вештачењу, копије записника о увиђају итд.). Вештак се упознаје са предметом вештачења и питањима на која треба да одговори. На захтев вештака могу да се изведу нови докази (реконструкција догађаја, саслушавање окривљеног у погледу појединих околности) како би се утврдиле чињенице које су од важности за вештачење. Да би вештачење било квалитетно и да би се добили одговори на све спорне околности, потребна је добра сарадња између вештака и судије у току фазе припреме и спровођења вештачења. На жалост, она у пракси често недостаје, што се негативно одражава на квалитет прибављених доказа.

Вештачење се непосредно обавља у оперативној фази. Њу спроводи лично вештак примењујући методе и средства у складу са струком и придржавајући се приликом испитивања стриктно постављених захтева руководиоца вештачења.

---

[583] Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 351–352.

[584] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 1998, стр. 99; Васиљевић, Тихомир, *Систем кривичнопроцесног права СФРЈ*, 1981, стр 339–341.

У трећој фази вештак даје налаз и мишљење на основу спроведених испитивања. *У налазу* вештак описује материјал који је вештачио, методе које је применио и објективне резултате које је постигао. *У мишљењу*, вештак износи своје стручне закључке који произлазе из објективног налаза. Мишљење је одговор на постављена питања. Вештак мора увек да наведе разлоге на основу којих је дошао до закључака и на основу којих правила науке и технике. Вештаков налаз и мишљење треба да буду формулисани логично, разумљиво и јасно без употребе строго научних и стручних израза који су познати уском кругу стручњака.[585]

После спроведеног поступка испитивања вештак сачињава *записник о вештачењу*. У записнику о вештачењу наводи следеће околности: а) детаљан опис материјала (трагова, предмета) које је добио на испитивање као и мишљење о томе да ли је материјал био квалитетно осигуран, упакован и транспортован и да ли је достављен у довољној количини за квалитетно вештачење; б) опис питања која су му била постављена; в) приказ метода, поступака и инструмената које је применио приликом вештачења (њихов домет, ограничења, прецизност, квалитет, савременост) и г) на крају закључак, односно своје мишљење. Записнику о вештачењу прилаже се документација која је настала његовим спровођењем у виду фотографија, графикона, прорачуна који на очигледан начин поткрепљују добијене резултате.

Пожељно је да поступку вештачења присуствују судија који је донео наредбу о вештачењу, тужилац, окривљени и његов бранилац како би им се пружила прилика да постављају питања и да учествују у разјашњавању спорних околности.

7.4. ВРСТЕ ВЕШТАЧЕЊА

У криминалистици се наводе следеће поделе вештачења:

– *Према редоследу спровођења вештачења се деле на: прва и поновна. Поновну експертизу* одређује кривичар у следећим случајевима: а) експертиза противречи непобитно утврђеном доказном материјалу; б) експерт није применио правилне методе; в) експерт није применио најподесније методе; г) појављује се сумња у квалификованост експерта; д) закључак је нетачан и погрешан. У случају да је експертиза у супротности са непобитно утврђеним доказним материјалом и да су закључци нетачни одредиће се ново вештачење, које ће се поверити другом, компетентнијем вештаку.[586]

– *Према обиму испитивања вештачења се деле на основна и допунска. Допунску експертизу* одређује кривичар: а) када су откривени нови материјали; б) када је закључак нејасан и непотпун; в) ако није употребљен сав доказни материјал и д) ако није дат одговор на сва постављена питања.[587]

– *Према броју ангажованих експерата, вештачења се деле на појединачна и комисијска.* Комисијску експертизу врши група експерата исте специјалности, али разних схватања и праваца.

– *Према саставу употребљених знања вештачења се деле на: једнородна и комплексна.*[588] Код једнородних експертиза ангажује се више вештака исте научне оријентације. *Комплексна експертиза* је такав начин коришћења специјалних знања при испитивању објеката вештачења, када се за решавање поста-

[585] Ђошић, М., *Криминалистичка тактика*, стр. 235.
[586] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1984, стр. 374.
[587] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 374.
[588] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, том 2, Москва, 1970, стр. 197.

вљених питања примењују методе и знања различитих и међусобно повезаних наука (дисциплина)[589]. У оквиру овог вештачења ангажује се неколико међусобно повезаних вештака али различитих научних и стручних профила и на тај начин се постиже вишестрана целовита представа о објекту вештачења. Нека кривична дела није могуће разјаснити без комплексног приступа и тимске обраде. Таква кривична дела су, на пример, саобраћајни деликти (неопходно је учешће судскомедицинског вештака, аутосаобраћајног вештака, трасолога). Пример за ову експертизу је и психијатријско-психолошко вештачење.

– *У односу на научну област чије се методе примењују разликују се:* судскомедицинска вештачења (утврђује се узрок смрти, тежина и карактер повреда, последице повреда итд.); биолошка вештачења (вештаче се људске излучевине, делови ткива, ДНК итд.); токсиколошка вештачења (испитују се узроци тровања); техничко-технолошка вештачења којима се испитују узроци пожара, саобраћајних незгода, несрећа на раду, хаварија и кварова у функционисању разних техничких уређаја и сл.; психијатријска вештачења (утврђује се урачунљивост у часу извршења кривичног дела итд.); психолошка вештачења (вештаче се психички процеси код душевно здравих лица); књиговодствена вештачења и вештачења пословних књига која се односе на материјално-финансијско пословање привредних субјеката; криминалистичка вештачења итд.

– *Веома су значајна криминалистичка вештачења.* Криминалистичка вештачења се развијају у оквиру криминалистичких лабораторија или института за криминалистичка вештачења. У оквиру њих примењују се методе различитих наука које су прилагођене потребама криминалистичке технике и трасологије, или се развијају самосталне методе и криминалистичка средства. Криминалистичке експертизе предузимају се превасходно ради научног испитивања стварних доказа. Сва криминалистичка вештачења деле се на идентификациона и неидентификациона. У оквиру *идентификационих криминалистичких вештачења* утврђује се идентитет ствари или лица. Уколико се не може утврдити идентитет покушава се утврдити групна припадност. У оквиру идентификационих криминалистичких вештачења улазе на пример: *графоскопска вештачења* (утврђује се идентитет лица које је писало спорни текст); *трасолошка вештачења* која чине велику група криминалистичких вештачења трагова који су настали одражавањем спољње структуре оставиоца трага на подлози. У ову групу улазе на пример: *дактилоскопска вештачења* (утврђује се идентитет лица на основу отисака папиларних линија прстију, дланова итд.); *балистичка вештачења* (идентификује се оружје из којег је испаљен спорни пројектил на основу трагова насталих на пројектилу или чаури); *вештачења трагова стопала*; *трагова пнеуматика* (трагова гума на коловозу); вештаче се трагови оруђа кривичног дела који су остали на подлози (трагови провaљивања итд.). Другу групу криминалистичких вештачења чине *неидентификациона вештачења која* се деле на: *дијагностичка* (утврђује се механизам извршења кривичног дела; време извршења, услови и узроци, на пример, узроци пожара у конкретном случају; поједина својства личности извршиоца итд.); и *ситуациона (комплексна) вештачења*.[590]

---

[589] Комплексну експертизу сачињавају вештачења више вештака који су по правилу из граничних подручја наука. Сваки експерт анализира самостално информационо поље, користећи одговарајуће методе. Закључак се даје на основу заједничке синтезе појединачних вештачења. Колдин и други: *Криминалистика источноевропских земаља*, Москва, 1986, стр. 285.

[590] Винберг А. И., Идентификационная, диагностическая, и ситуационная криминалистические експертиза, *Советское государство и право*, број 9/1978, стр. 72.

– *У односу на реализатора вештачења* могу се поделити: а) вештачења која спроводе професионални вештаци који криминалистичка вештачења врше стално као своју професију и по правилу се не баве другим пословима и б) вештачења која врше повремени вештаци, тј. различити стручњаци који делују у различитим научним и техничким дисциплинама, или су у пензији, а повремено се као допунском активношћу баве вештачењем.[591]

– *У односу на место на коме се обавља вештачење разликују се*: а) лабораторијска вештачења или вештачења у специјализованим установама; б) вештачења која се обављају непосредно у згради суда и в) ситуациона вештачења (спроводе се на лицу места кривичног догађаја у оквиру динамичке фазе увиђаја).

а) Лабораторијска вештачења или вештачења у специјализованим установама. Посебне установе организоване за спровођење криминалистичких вештачења имају следеће релевантне карактеристике: концентрација истоврсних вештачења омогућава висок степен специјализације; професионализацију, комплексна вештачења и тимски рад; опремање лабораторија потребном савременом апаратуром и инструментима; неопходан рад на унапређивању постојећих метода испитивања и увођење нових, савременијих, ефикаснијих и егзактнијих; системски и организациони рад на стручном усавршавању сваког појединог вештака, осигурава максимум објективности.

б) Вештачења која се обављају непосредно у згради суда (изучава се предмет из списа и увиђајне документације, обавља се разговор са окривљеним или се спроводи његово психолошко и психијатријско тестирање).

Ово вештачење се с правом сматра својеврсним апсурдом експертизне праксе. Вештачење у судској дворани (нпр., код саобраћајних незгода на основу списа) је ретко могуће, пошто већина захтева одређену апаратуру и ближе упознавање с предметом. Међутим, судови им некритички прибегавају, верујући да је то прави пут за отклањање евентуалних недостатака у чињеничном стању и успостављања поузданије доказне основе.[592]

в) Ситуационо вештачење[593] је врста криминалистичке експертизе, чија је основна одлика да се врши на самом месту догађаја, по правилу у оквиру динамичке фазе увиђаја, што значи да има карактер хитне мере, при чему се вештачењу подвргава целокупност затечене ситуације на месту догађаја, а не само поједини изоловани стварни докази (трагови и предмети)[594]. Вештачење на лицу места ваља вршити у следећим случајевима: 1) кад је за решење круцијалних питања важно да се не испитују само поједини изоловани стварни докази, достављени са лица места, него и целокупна ситуација места извршења кривичног дела; 2) када је неопходно да се испитују и узајамне везе међу траговима и предметима управо на лицу места и 3) када је технички немогуће да се стварни докази с лица места доставе стационираним криминалистичким лабораторијама (гломазност објекта, њихова крхкост, подложност уништењу и деформисању)[595].

У сложенијим случајевима треба ангажовати криминалистичке експерте да на лицу места учествују већ у фази откривања, фиксирања и асервирања стварних доказа, као и да изврше ситуационо вештачење. Постоје такви материјали за

---

[591] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 455.
[592] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, Београд, 1991, стр. 70.
[593] Више о овој врсти вештачења видети: Vodinelić, V., Nova vrsta veštačenja – situaciona ekspertiza, *Priručnik*, број 5/1986, стр. 427–447.
[594] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 1998, стр. 101.
[595] Водинелић, В., Нова врста вештачења – ситуациона експертиза, стр. 446.

вештачење који се могу открити и фиксирати само личним радом вештака на лицу места. Несумњиво је да важи законитост: Уколико је информациони дефицит већи, утолико је потреба за ситуационом експертизом већа.[596]

7.5. ДОКАЗНА ВРЕДНОСТ ВЕШТАЧЕЊА

Процена доказне вредности вештачења је изузетно сложена делатност која захтева добро познавање криминалистике и основних могућности и ограничења појединих врста вештачења. Судија не сме да буде фасциниран вештаковом стручношћу. Он мора да буде критичан у анализи његовог налаза и мишљења. Проблем је у томе што судија не поседује уско стручна знања која би му омогућила да критички и потпуно провери вештачење. Услед тога се у пракси дешава да судија некритички прихвати налаз и мишљење вештака и да фактички вештак буде тај који пресудно утиче да доношење судске одлуке.

Криминалистика је изградила *основна тактичка упутства* која су намењена судији приликом *оцене и провере вештачења*. Критичка оцена вештаковог налаза и мишљења обухвата анализу следећих околности:

– установљавање да ли су поштоване норме закона о кривичном поступку које регулишу материју вештачења као и да ли је поступано у складу са криминалистичко-тактичким и техничким правилима фиксирања, обезбеђења, чувања и транспортовања материјала који је достављен на експертизу (да ли су трагови који су били предмет испитивања посебно обележени, описани у записнику, унесени у план (скицу) места догађаја и фотографисани; да ли су приликом слања на вештачење прописно паковани и осигурани; да ли је вештак ставио било какве примедбе на начин осигурања трагова; да ли је материјал за компаративна испитивања правилно обележен, пакован и осигуран; да ли је сачуван "ланац доказивања");

– *посредна провера стручности и подобности вештака*: стручна спрема (квалификације по врсти); радно искуство вештака (стаж на вештачењима); да ли вештак има службени цертификат за вршење одређених вештачења; да ли је раније било каквих примедби на рад вештака, тј. да ли су у његовом раду уочене грешке; да ли постоје околности које указују на необјективност вештака (пристрастност према једној од странака); да ли с обзиром на морални лик вештака има каквих озбиљних примедби; треба имати у виду да је *непристрасност вештака* исто толико значајна као и његова *стручност* и да се у пракси та два темељна принципа не остварују увек, посебно када странка утиче на избор вештака;

– *провера научних и стручних метода рада као и логичка анализа записника о вештачењу*: да ли је материјал достављен на вештачење био подобан за испитивање; колика је количина достављеног метеријала; какве су методе у испитивању примењене и да ли су савремене; да ли су примењене методе специфичне за таква испитивања; каква је њихова експериментална провереност; колика је допуштена грешка код примењених метода; да ли су вршена и каква контролна испитивања; да ли је могуће поновити вештачење с постојећим материјалом испитивања; у каквом је облику израђена документација и њена прихватљи-

[596] Бусарчевић, М., *Бекство учесника у саобраћајној незгоди на путу*, стр. 183. Аутор указује на значај ситуационог вештачења у случајевима саобраћајних незгода са бекством учесника са лица места у оквиру реконструкције кривичног дела. Видети и Алексић-Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 2009, стр. 114-116.

вост; да ли стручно мишљење вештака произлази из налаза и да ли је са њим у сагласности; да ли је изведени закључак јасан, разумљив и логичан; да ли је вештак приликом давања налаза и мишљења изашао изван компетенција своје науке и струке;

– *провера усклађености вештачења с осталим доказима*: да су налаз и мишљење у сагласности или у супротности са осталим доказима. Конфронтирањем и упоређивањем вештачења са осталим доказима добиће се целовита слика о кривичном догађају у оквиру које ће се вредновати и конкретно вештачење. Уколико су налаз и мишљење вештака у супротности са другим доказима, неопходно је предузети ново вештачење и извести нове доказе. Недостаци у вештачењу могу се отклонити: саслушањем вештака, поновним вештачењем (поновним вештачењем истог вештака и поновним вештачењем са другим вештаком).

Институт стручног саветника је у српско право уведен ЗКП-ом из 2011. године. Циљ увођења института је унапређење капацитета странака да критички преиспитују вештачење и самим тим утичу на подизање његовог квалитета. Стручности вештака се као противтежа "супротставља" стручни саветник кога је ангажовала странка или оштећени. Стручни саветник је лице које располаже стручним знањем из области у којој је одређено вештачење. Странка може изабрати и пуномоћјем овластити стручног саветника када орган поступка одреди вештачење. Окривљени и оштећени као тужилац имају право да органу поступка поднесу захтев за постављање стручног саветника.

Стручни саветник има право да буде обавештен о дану, часу и месту вештачења и да присуствује вештачењу којем имају право да присуствују окривљени и његов бранилац, да у току вештачења прегледа списе и предмет вештачења и предлаже вештаку предузимање одређених радњи, да даје примедбе на налаз и мишљење вештака, да на главном претресу поставља питања вештаку и да буде испитан о предмету вештачења.

Неприхватање и одбацивање вештачења. Уколико суд не прихвати налаз и мишљење вештака мора да нареди допунско или поновно вештачење. Суд не може да не прихвати мишљење вештака и да донесе потпуно супротну одлуку о чињеницама које су биле предмет вештачења а за чију је анализу потребно стручно знање које он не поседује, јер би злоупотребио своје право слободне судијске оцене и огрешио се о принципе логичког закључивања.

Мишљење односно закључак вештака може бити дат пред судом у виду *категоричког* или *вероватног (хипотетичког) суда*. Приликом давања категоричког суда вештак је сигуран у основаност свога налаза, док код вероватног мишљења он само износи претпоставку, верзију о спорним околностима (предмету вештачења). Идеално би било када би вештак увек био у могућности да пред судом изнесе категорично мишљење о постојању спорних чињеница које су вештачене. Генерално, задатак експерта је давање категоричког суда који не допушта никакву сумњу у закључак. Међутим, понекад вештак није у могућности да понуди категоричан закључак већ само вероватан (на пример, утврдио је групну припадност, али не и идентитет) због ограничења дотичне науке и непрецизности метода, због недовољне количине квалитетног материјала за вештачење итд.[597] Зато се пред судом поставља веома тежак задатак доказног вредновања категоричког и вероватног мишљења вештака.

[597] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, том 2, Москва, 1970, стр. 204.

У основи посматрано, суд процењује сваки налаз и мишљење вештака у складу са слободном судијском оценом доказа тако што га прво испитује посебно, а затим у вези са другим доказима. Према томе, и категоричан и вероватан закључак вештака подлеже слободној судијској оцени и детаљном испитивању. И категоричан закључак вештака може да буде погрешан баш као и вероватан.

Проблем се појављује када суд располаже само са вероватним мишљењем вештака. *Доказна вредност вероватног мишљења вештака* један је од најтежих и најконтрадикторнијих питања из области оцене вештачења као и читаве доказне теорије. На једној страни постоје процесуалисти и криминалисти који вероватном закључку вештака признају доказно значење, сматрају га допуштеним и прихватљивим за уношење у основе судске одлуке, тј. (осуђујуће) пресуде. (Прихватају вештачење изложено речима: "Вероватно је наступање спорне чињенице приликом предузимања одређене радње".) На другој страни постоје процесуалисти и криминалисти који сматрају да је вероватно мишљење вештака недопустиво у кривичном поступку и не може се на њему темељити судска одлука. "Уколико је мишљење неодређено или његови искази изражавају могућност односно вероватноћу овог или оног решења, оно практички губи доказну вредност" – Димитријевић[598].

Имајући у виду квалитет доказне грађе на коме се мора темељити судска пресуда, и то пре свега осуђујућа, сматрамо да је исправно схватање које ограничава доказну вредност вероватног мишљења вештака.

Док се категоричан закључак вештака јавља као извор доказа, а фактичке чињенице које су вештачене појављују као докази о делу (и то тек након детаљне судске провере), дотле се вероватан закључак не појављује извором доказа. Вероватни закључак вештака има одређено значење у смислу да заједно са другим доказима може помоћи у разјашњењу дела. Вероватни закључак вештака не може се наћи у основи осуђујуће пресуде, али се на основу њега могу начинити оперативне или судске верзије на основу којих ће се предузети одређене радње (нпр., претресање, обдукција, преглед одеће) ради проналажења нових доказа о могућности учешћа одређених лица у извршењу дела.[599] Вероватни закључак вештака може се наћи једино у ослобађајућој пресуди у складу са принципом *in dubio pro reo*.[600] Принцип "у сумњи у корист окривљеног" примењује се у односу на чињенице које је вештак одредио као вероватно могуће.

Потребно је посебно напоменути да се вероватно мишљење вештака не може налазити у основи закључка о идентитету.[601] Мишљење вештака, да је у питању вероватно отисак прста окривљеног, или да је спорни траг начињен вероватно средством извршења које је претресањем

---

[598] О разним схватањима и спорним питањима у вези са доказним вредностима вероватног мишљења вештака видети: Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, стр. 817–833.

[599] Упореди: Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, том 2, Москва, 1970, стр. 204; Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, стр. 824.

[600] Колико је проблем доказног вредновања вероватног мишљења вештака сложен и дискутабилан показује и следеће излагање: Да би се вероватно мишљење вештака могло вредновати у оквиру слободне судијске оцене потребно је да испуни неке услове: Прво, вероватно мишљење треба да буде образложено од стране експерта не мање (чак и детаљније) него категорички закључак. С тим да се може узимати у обзир само онај вероватни закључак који је дат са високим степеном вероватноће, тј. који се приближава категоричком закључку, али ипак то није. Овај вероватни закључак мора да се темељи на довољном броју неспорно (поуздано) утврђених чињеница. Друго, неопходно је имати у виду да је доказна вредност вероватног закључка у сваком случају знатно мања него категоричког. Због тога вероватни закључак треба да буде поткрепљен довољним бројем других прикупљених доказа, чак и боље него када је у питању категорични суд. Може се вредновати једино заједно са свим другим доказима. Превисоко вредновање доказног значења вероватног закључка и његово идентификовање са категоричким недопустиво је. Треће, вероватни закључак има неретко значење само у стадијуму разјашњавања дела и има важну улогу при постављању верзија на основу којих се проналазе други докази. Након разјашњавања кривичног дела на основу других доказа овај закључак губи своју актуелност и не фигурира при образложењу пресуде као доказ на коме се темељи одлука суда. Орлов, К. О., *Одопустимости вероятных выводов експерта*, Советское государство и право, број 7/1981, стр. 59.

[601] Видети Водинелићев рад цитиран у тексту. Водинелић је истицао да вероватни закључак о идентитету у себи садржи категорички закључак о претходно установљеној групној припадности која још увек није довољна за осуђујућу судску одлуку.

нађено у његовом поседу има једино карактер верзије и у складу са њом треба предузети (уколико је могуће) друге судске (или оперативне) радње како би се конкретна хипотеза потврдила или одбацила.

Недопустиви су и закључци експерта о могућности приликом идентификационих вештачења. Доказна вредност вештаковог мишљења о могућности при идентификационим истраживањима је крајње ниска односно равна је нули. (На пример, мишљење вештака да је могуће да је смртоносни хитац испаљен из пиштоља окривљеног, да је могуће да је у питању отисак прста који је оставио управо окривљени.) Суд о могућности није доказ за стварно постојање неке чињенице, па и не може представљати доказ у кривичном поступку, осим у случајевима, када се управо та могућност јавља као елемент бића кривичног дела.[602]

Насупрот мишљењу вештака о могућности постојања неке чињенице, његов *суд о немогућности*, тј. негативни суд о могућности, има пуну доказну снагу.[603] Изјава вештака да је немогуће наступање одређене последице услед предузимања одређене радње окривљеног, или да је немогуће да је одређени траг остављен алатом, оруђем или оружјем које је пронађено код окривљеног има потпуно доказно значење.

Стандардизација обезбеђења материјала за вештачење и стандардизација процеса вештачења. Да би се повећао квалитет вештачења и доказна вредност, потребно је стандардизовати све битне фазе поступања.

Стандардизација (поступка) прибављања материјала за вештачење обухвата оптимизирање рада са материјалним траговима приликом обезбеђења лица места и увиђаја (проналажење, фиксирање, документовање, паковање и чување трагова) и прибављање материјала за компаративно вештачење. Уколико се начине грешке у тој фази, може доћи до уништења и контаминирања трагова чиме се обезвређује, отежава или онемогућава вештачење (уништава се доказна информација на носиоцу трага). Процес стандардизације обезбеђења трагова за вештачење је посебно значајан (и ургентан) у погледу обезбеђења биолошких трагова за ДНК анализу.

Стандардизација процеса вештачења обухвата изграђивање стандарда за очување материјала намењеног вештачењу, лабораторијских услова, примењених метода приликом вештачења, сачињавање документације о вештачењу и представљање резултата вештачења пред судом.

Стандардизација поступка обезбеђења, фиксирања и вештачења доказних информација неопходан је услов који директно утиче на доказну вредност вештачења.

8. ПОСЕБНЕ ДОКАЗНЕ РАДЊЕ
(ОСНОВИ ТАКТИКЕ И ТЕХНИКЕ СПРОВОЂЕЊА)

8.1. УВОД

Законик о кривичном поступку Србије прописује да се *посебне доказне радње* могу предузети према лицима за која постоје основи сумње да су *извршила или да припремају* најтежа кривична дела, и то она за која је посебним законом одређено да по њима *поступа јавно тужилаштво посебне надлежности*; или таксативно набројена кривична дела: тешко убиство, отмица, кривична дела са *елементима организованости* (неовлашћена производња и стављање у промет опојних дрога, прање новца, итд.), кривична дела из области тероризма или против државног и уставног уређења, *коруптивна кривична дела*, компјутерска кривична дела. Законском нормом прецизно је (таксативно) одређен списак кривичних дела у односу на чије се извршиоце могу применити ове радње (чланови 161. и 162. ЗКП-а из 2011.). ЗКП наглашава да примена посебних доказних радњи, представља изузетак тако да приликом одлучивања о одређивању и трајању посебних доказних радњи орган поступка ће посебно ценити да ли би се

[602] Орлов, К., *О допустимости вероятных выводов експерта*, Советское государство и право, број 7/1981, стр. 59: Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, стр. 820.

[603] Водинелић, В., Криминалистика, откривање и доказивање, том 2, стр. 819.

исти резултат могао постићи на начин којим се мање ограничавају права грађана. Посебне доказне радње у правилу наређује суд, за њихово одређивање неопходни су законски услови прописани ЗКП-ом и временски су ограничене. Поред стриктних процесних услова које треба поштовати при њиховом спровођењу (да не би дошло до ништавости прибављеног доказа), још је сложеније питање њихове криминалистичке примене (технички и тактички аспекти), тако да ће на њима бити акценат у овом излагању.

Потребно је нагласити, да се увођењем законских овлашћења за примену посебних доказних радњи уочава деформација у криминалистичкој пракси, и то не само код нас, већ и у другим државама, која се огледа у прекомерном и непотребном посезању за овима мерама и у ситуацијама када то није неопходно. Потребно је имати у виду да је код примене посебних доказних радњи веома важно строго поштовање законских норми, и да свака, и најмања процесна грешка, доводи до незаконитог доказа и компромитовања криминалистичког рада. Много је криминалистичких истрага упропашћено услед тзв. "безначајних процедуралних пропуста".

У великом броју случајева бољи резултати би се постигли применом класичних оперативних мера (применом специјалне опсервације као оперативно-тактичке мере, коришћењем информатора, вигиланата, класичним криминалистичким информативним радом), при чему се *у првом кораку долази до оперативних информација*, које се у *другој фази криминалистичког рада преводе у доказне информације* (предузимањем доказних радњи). Класичне криминалистичко оперативне мере су флексибилније, и када се дође до оперативне информације (нпр., дојава вигиланта, јавно поговарање), она се проверава (*проверава се њена тачност до нивоа основа сумње*) и потом се планира примена доказних радњи којима ће се обезбедити доказ. У тој фази криминалистичког рада тражи се одговор на питање: "На који начин на основу оперативних информација доћи до доказа?", односно "како оперативну информацију превести у доказну?" Тек уколико се процени, да класичним доказним радњама није могуће, на квалитетан начин обезбедити доказе, треба се одлучити за планирање посебних доказних радњи.

У криминалистичком раду *треба неговати проактиван приступ*. Применом класичних оперативних радњи и мера криминалистичке контроле особа склоних криминалу, контролом места, криминалног миљеа, или криминалистичко обавештајном делатношћу, треба долазити до оперативних информација и онда планирати на који начин уз помоћ њих доћи до доказних информација. Треба одговорити на питање да ли је у конкретном случају целисходна примена класичних доказних радњи или се треба одлучити за примену посебних доказних техника. Потребно је неговати системски приступ у криминалистичком раду и не треба форсирати једне доказне радње на штету других, као што се сада често чини у пракси.

Ризици, слабости, опасности које са собом носи примена посебних доказних радњи. Потребно је бити свестан ризика, опасности и слабости које са собом носи примена специјалних истражних техника, посебно оних у којима полиција улази у непосредни "дил" са организованим криминалцима.

Поставља се питање колико су посебне доказне радње ефикасне у разбијању криминалних група. Постоји мишљење да су оне ефикасне код неискусних криминалаца. Искусни криминалци, добро организоване криминалне групе имају развијен систем унутрашње контроле и заштите, тако да је према њима

далеко теже применити специјалне доказне технике и тактике (нпр., прикривене иследнике, симуловане послове).

Примена прикривених операција доводи до повећаног страдања свих који су у њих укључени, без обзира на страну. На пример, у полицијској управи Детроита, у трогодишњој примени специјалних истражних метода, повећан је број страдалих полицајаца и грађана. Три полицајца су страдала који су учествовали у непосредној примени ових радњи, 100 полицајаца је рањено (или повређено), шеснаест осумњичених је убијено, 58 осумњичених је рањено. Повећан је ризик страдања полицајаца од "пријатељске ватре"

Полицајци који су били ангажовани као прикривени иследници имали су психичке проблеме, анксиозности, страхове који су били условљени двоструким животом. Имали су проблем прилагођавања после окончања операције.[604]

Дешава се да полицајци који су ангажовани у примени специјалних истражних техника прећу на супротну страну када се суоче са стилом и стандардом живота којим живе чланови мафије и када то упореде са оним што им пружају њихове скромне полицијске плате.

Можда се највећа резерва везана за примену ових техника тиче поверења грађана у полицију. Грађани иначе имају мишљење да полицајци дилују дрогу, да сарађују са организованим криминалцима. (Ако не верујете у то, питајте првог комшију!). Примена ових радњи у којима полиција учествује у симулованим пословима "диловања дроге", "пропушта" забрањену робу, "штити" конвоје дроге применом контролисане испоруке, или "сарађује" са криминалцима, још више појачава то уверење код грађана.

8.2. ТАЈНИ НАДЗОР КОМУНИКАЦИЈЕ

Савремени развој техничких средстава комуникације олакшао је контактирање између извршилаца кривичних дела, тако да просторне дистанце не представљају никакву препреку приликом планирања и реализације појединих фаза извршења кривичних дела. Савремене комуникационе технике (комуникација преко мобилних телефона, сателитских телефона, СМС порука, коришћење разних облика интернет комуникације, укрштање разних комуникационих техника нпр., мобилни телефон- интернет) дале су значајан допринос глобализацији организованог криминалтета.

Мноштво и разноврсност комуникационих могућности организованих криминалаца, терориста (и осталих) ставиле су пред велике изазове полицију и криминалистичке службе и условиле велика улагања у производњу и набавку савремених техничких средстава *надзора* (праћење, тј. прислушкивање комуникације у реалном времену) и *снимања комуникације* (свака праћена комуникација се и снима). Може се слободно рећи да су тајни надзор и снимање комуникације једне од првих савремених специјалних истражних техника које су криминалистичке и остале службе почеле масовно да примењују у контроли осумњичених за извршење тешких кривичних дела.

Широка употреба ових мера од стране полиције има следеће последице: 1. Почеле су се запостављати и заборављати старе опробане криминалистичке методе контроле осумњичених. Многе полицијске службе, одмах после добијања оперативне информације стављају осумњиченог на мере тајног прислушкивања комуникација и на томе заснивају своју целокупну оперативну стратегију, што се показало као неефикасна пракса. 2. Криминалци све мање комуницирају преко

[604] Steven Brandl, *Criminal investigation*, стр. 76.

мобилних телефона приликом планирања и реализације кривичних дела (остављају телефоне када разговарају о кривичним делима и напуштају просторије ако сумњају да су озвучене). Приликом комуникације телефонима користе унапред уговорене шифре и шатровачки тајни језик саопштавања поверљивих информација у оквиру наизглед небитног разговора; често мењају телефоне, бројеве и картице; за битне разговоре користе специјалне телефоне "специјале" које након разговора одбацују; комуницирају у реалном времену преко интернет причаоница, итд. 3. Ради заштите права и слобода грађана тајни надзор комуникација регулисан је процесним законодавством како би се спречиле злоупотребе и непотребно нарушавање приватности грађана.

Од посебне доказне радње тајни надзор комуникације треба разликовати криминалистичко оперативну радњу контроле и анализе долазних и одлазних позива у оквиру телефинске комуникације.

Контрола и *анализа долазних и одлазних позива преко телефонске комуникације*. Не врши се анализа садржаја комуникације, не прислушкују се телефонски разговори. Криминалистичка служба врши анализу листинга долазних и одлазних позива са или на одређене бројеве телефона, утврђује време и локације са којих је обављена комуникација. У том циљу постоје веома квалитетни компјутерски програми за анализу учесталости смерова комуникације. Установљава се фреквенција учесталости комуникације, бројеви телефона са којих су били долазни позиви, са којих бројева су били одлазни. На основу базних станица позива утврђују се локације телефона који су били у контакту, као и тачно време позива. На тај начин полиција долази до читавог низа релевантних криминалистичких чињеница: хијерархија мреже у оквиру криминалне групе, улога појединих власника телефона у оквиру криминалне групе, повезују се време и локације са којих су обављени разговори са местима и временом извршења кривичних дела, итд. За овај облик надзора комуникације, за сада не постоје законска ограничења као за снимање садржаја комуникације. За предузимање ових радњи, довољан је налог јавног тужиоца на основу кога полиција прибавља евиденцију остварене телефонске комуникације, врши анализу коришћених базних станица или утврђује лоцирање места са којег се обавља комуникација члан 286 став 3 ЗКП-а из 2011. Резултати ових радњи омогућавају долажење до основа сумње на основу којих се од суда тражи доношење наредба за примену посебне доказне радње тајни надзор комуникације (тајно прислушкивање садржаја комуникације).

Посебна доказна радња *тајни надзор комуникације подразумева праћење и надзор садржине комуникације* (полицијско прислушкивање) и може да буде реализована на неколико начина: а) *Тајно прислушкивање и снимање телефонске комуникације, б) праћење СМС порука в) контрола електронске поште, г) отварање поштанских пошиљки.* Контрола садржине комуникације најчешће се врши преко провајдера, односно поштанске институције. Снимање телефонских разговора могуће је и са посебном опремом из возила.

Примена радње се законски темељи на образложеном предлогу јавног тужиоца на основу чега суд (судија за претходни поступак) може одредити *надзор* и *снимање комуникације* која се обавља путем телефона или других техничких средстава или надзор електронске или друге адресе осумњиченог и заплену писама и других пошиљки.

Наредба о тајном надзору комуникације садржи расположиве податке о лицу према којем се тајни надзор комуникације одређује: законски назив кривичног дела, означење познатог телефонског броја или адресе осумњиченог, односно

телефонског броја или адресе за коју постоје основи сумње да је осумњичени користи, разлоге на којима се заснива сумња, начин спровођења, обим и трајање посебне доказне радње.

Наредбу о тајном надзору комуникација извршава полиција, односно најчешће Безбедносно-информативна агенција или Војнобезбедносна агенција. Поштанска, телеграфска и друга предузећа, друштва и лица регистрована за преношење информација дужна су да државном органу који извршава наредбу, омогуће спровођење надзора и снимања комуникације и да, уз потврду пријема, предају писма и друге пошиљке.

О спровођењу тајног надзора комуникације сачињавају се дневни извештаји који се заједно са прикупљеним снимцима комуникације, писмима и другим пошиљкама које су упућене осумњиченом или које он шаље достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу на њихов захтев.

У случају потребе спроводе се анализе и вештачења садржине комуникације, нпр., идентификационо вештачење гласа, лингвистичка анализа комуникације. Често је потребно дешифровати употребљене речи и изразе јер извршиоци кривичних дела, знајући да могу да буду надзирани (прислушкивани) користе унапред договорене термине, фразе и замене.

На пример, у једном случају из домаће праксе "трговци" женама ради сексуалне експлоатације, међусобно су комуницирали преко мобилних телефона на следећи начин: "Прошао сам границу. Са собом водим четири лопте" (мисли на жене). После извесног времена поново је снимљена комуникација са истих телефонских бројева: "Моје су лопте гладне, кажу да су уморне и да им се спава! Шта да радим"? Дрога се често назива робом, или неким неутралним предметом, криминалци се ословљавају надимцима, криминална група се назива фирмом итд.

Ако у току спровођења тајног надзора комуникације дође до сазнања да осумњичени користи други телефонски број или адресу, тајни надзор се по одобрењу судије може проширити и на њих.

Примењујући ову радњу у поступку *тајног отварању поштанских пошиљки и пакета*, могу се фиксирати и изузети различити трагови. На пример, проналазе се трагови папиларних линија. После узимања дактилоскопских трагова, фиксирају се биолошки трагови за потребе ДНК вештачења, (узима се брис са папира и унутрашњости коверте и пакета како би се изузели трагови пљувачке и трагови даха лица које је послало пошиљку). Снима се текст и потпис за потребе вештачења рукописа. У случају потребе узима се узорак папира и мастила за вештачење. Посебно је важно истаћи, да се приликом тајног отварања поштанских пошиљки и пакета *изузимају узорци сумњивих материја* које се налазе у њима *и шаљу на анализу* како би се проверило да ли је питању дрога, експлозив, отрови итд. Резултат вештачења одређује даље поступање у конкретном случају. Уколико анализа покаже да се у пакету налази дрога (или друга забрањена материја), може се донети одлука о спровођењу контролисане испоруке како би се прикупили додатни докази о пошиљаоцу, примаоцу, обиму криминалне делатности, везама, тј. одлаже се лишавање слободе осумњиченог.

8.3. ТАЈНО ПРАЋЕЊЕ И СНИМАЊЕ

Тајно праћење и снимање представља једну од класичних криминалистичких и полицијских радњи која се као оперативно- тактичка радња примењује у раду полиције опште надлежности, криминалистичке полиције, као и специјалних безбедносних служби. У оквиру оперативне примене развијају се и унапређују различите оперативне технике и користи се све софистицираније тех-

ничка опрема за тајно праћење особа, снимање и документовање података. У оквиру оперативне примене ове радње, прибављени подаци се не могу користити као доказ на суду, али су веома значајни за напредак у процесу сазнања у односу на опсервирана лица и њихову криминалну (и другу делатност) и одувек су имали значајну вредност као оријентационо-елиминациона индиција.

Нормирањем радње *тајног праћења и снимања* осумњиченог *као посебне доказне радње* у оквиру ЗКП-а, створене су претпоставке да се њен резултат може користити као доказ на суду уколико је предузета на основу одредби ЗКП-а и под условима прописаним ЗКП-ом (најтежа кривична дела набројана у ЗКП-у; радњу је одредио судија за претходни поступак на образложени предлог јавног тужиоца; уз испуњене остале процесне услове).

Са аспекта садржинске, тактичке и техничке стране, нема разлике у примени радње тајног праћења и снимања као оперативно- тактичке радње и као посебне доказне радње.

Доказна радња се предузима у циљу: 1) откривања контаката или комуникације осумњиченог на јавним местима и местима на којима је приступ ограничен или у просторијама, *осим у стану*[605];

2) утврђивања истоветности лица или лоцирања лица или ствари.

Тактика и техника тајног праћења осумњичених лица спроводи се у зависности од специфичности конкретних околности датог случаја и може се вршити пешице; применом возила (специјалних или возила опште намене) и комбиновано (пешице-возила). У праћењу увек учествује више лица (или возила), која у току праћења мењају места с тим, да мету (објекат праћења) непосредно опсервира, у датом моменту, само једно лице (или возило). Препоручљив је метод АВС (три оперативна радника који мењају места).[606] Уколико објекат опсервације примети, запази лице или возило које које га прати, службено лице се тог момента искључује из праћења (радњу настављају остали) или се радња у целости обуставља. У току праћења се одржава комуникација између лица која спроводе радњу тако да се флексибилно усклађује тактика и начин праћења (линијско праћење, праћење са друге стране улице, праћење уз претицање објекта, замена места између оних који прате, скраћивање или повећавање растојања са објектом, прелазак из једне врсте праћења у другу итд.).

За праћење се користи специјализована техничка опрема у зависности од потреба и опремљености службе. На пример, користе се специјализована возила са различитом опремом (која су прерушена у комерцијална возила), користе се уређаји на ноћно праћење, осматрање и снимање, различити двогледи, уређаји минијатурних димензија за међусобну комуникацију службеника који спроводе радњу. Развојем GPS техника праћење је постало далеко једноставније (нпр., испод возила које се прати постави се предајник односно одашиљач помоћу кога се прецизно утврђује тачна позиција и кретање праћеног возила), тако да није неопходно непосредно, визуелно опсервирање.

Савремене полиције имају посебно обучене и специјализоване службе и оперативце за примену тајног праћења који се по изгледу, одевању, понашању, коришћењу возила потпуно уклапају у конкретни миље.

---

[605] У законима о кривичном поступку, у неким државама, на пример у Босни и Херцеговини, али и у многим другим, дозвољена је примена ове доказне радње и у стану осумњиченог.

[606] Michael Palmiotto, *Criminal Investigation*, Second Edition, стр. 142.

У току спровођења тајног праћења, врши се и документовање свих битних чињеница тако што се објекат праћења снима, а посебно контакти са другим лицима, предмети које узима или оставља, возила која користи или мења, објекти у које улази итд. У току спровођења радње, из возила се, одржава веза са централом у циљу добијања података о возилима која користи или мења праћени, објектима у које улази, лицима са којима контактира итд.

Применом ове радње документује се извршење кривичних дела (нпр., улична продаја дроге), као и контакти које праћено лице остварује са другим особама, саучесницима, објекти у које улази, возила која користи, навике и обрасци понашања осумњиченог, тајни станови које користи, лица из правосуђа са којима има контакт (верзија о корупцији), објекти у којима се могу наћи предмети и трагови кривичних дела, лица за којима се трага, жртве које експлоатише (нпр., изнуда, итд.). На основу процене, криминалистички рад се усмерава и проширује на друга лица и објекте са којима је осумњичени био у контакту (обавезно се врше криминалистичке провере).

Посебна доказна радња тајног снимања спроводи се у циљу регистровања (доказивања) различитих кривичних дела или њиховог припремања. Уређаји за тајно акустично и оптичко снимање се уграђују на јавним местима, службеним просторијама, местима, просторијама или простору где се могу прикупити значајне информације о кривичним делима, лицима која их врше или припремају, саучесницима, криминалној мрежи или другим важним подацима. Пошто не могу у стану (по ЗКП-у Србије од 2011, члан 171. став 1), уређаји за снимање се могу тајно поставити, на пример, у возилу осумњиченог, у његовом пословном простору, канцеларији, у хотелској соби коју користи, викендици, ресторану у коме често борави, на паркингу где држи возило, ходнику зграде у којој живи (како би се уочиле особе које улазе и излазе из стана осумњиченог и утврдило време). На тај начин се покушава комплетирати листа саучесника, обавља се идентификација снимљених особа и спроводе криминалистичке провере и обраде. Тајно снимање се може обавити у службеним просторијама, односно превозним средствима других лица ако је вероватно да ће осумњичени у њима бити присутан или да ће да користи та превозна средства.

Савремени уређаји за тајно оптичко и акустичко снимање су веома малих (минијатурних) димензија, а великих техничких могућности. Могу бити прикривени и камуфлирани на различите начине тако да се не могу уочити и открити без специјалне опреме и обуке.

Постављање уређаја за тајно снимање представља специфичан задатак који захтева детаљно планирање, добру техничку опрему и техничку службу, детаљну тактичку припрему (одређивање локације, дефинисање тачне позиције постављања уређаја (сачињавање елабората), тајно улажење у простор, тајно постављање уређаја, обезбеђење напајања, одржавање везе са предајником сигнала из сниманог простора, уклањање опреме после престанка спровођења радње.

Доказну радњу извршава полиција, Безбедносно-информативна агенција или Војнобезбедносна агенција. О спровођењу тајног праћења и снимања сачињавају се дневни извештаји који се заједно са прикупљеним снимцима достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу.

8.4. СИМУЛОВАНИ ПОСЛОВИ

Симуловани послови представљају моћну криминалистичку и доказну радњу која се примењује за приступ криминалним круговима, спознавање криминалних активности осумњичених и обезбеђење доказа о криминалној делатности особа укључених у организовани криминал и корупцију. Постоје варијације у законском називу ове радње у различитим државама (симуловани правни послови, симуловани и контролисани откуп предмета, пружање симулованих услуга и слично), међутим, без обзира на разлике у називу, у питању је иста доказна радња.

Посебна доказна радња симуловани послови (односно, закључење симулованих послова) састоји се у склапању фиктивних послова (на формалан или неформалан начин) између полицијског службеника (или другог овлашћеног лица) са осумњиченим за кога постоје основи сумње да се бави криминалном делатношћу у чијем разоткривању се може применити ова доказна радња, са циљем да се обезбеде докази о криминалној делатности особе и евентуално докази о криминалној организацији чији је он члан.

ЗКП од 2011. (члан 174) прописује да на образложени предлог јавног тужиоца судија за претходни поступак може одредити: 1) симуловану куповину, продају или пружање пословних услуга; 2) симуловано давање или примање мита.

Симулована куповина подразумева ситуације када овлашћено лице купује од осумњиченог предмете који су намењени за извршење кривичног дела, или су проистекли извршењем кривичног дела. На пример, овлашћено лице купује од осумњиченог мању или већу количину дроге; од осумњиченог, за кога постоје информације да се као члан криминалне групе бави продајом украдених аутомобила, купује аутомобил који је претходно украден; полицајац купује преко Интернета фотографије са садржајем дечје порнографије итд.

Симулована продаја подразумева ситуације када се овлашћено лице налази у улози продавца предмета или робе чији је промет ограничен или забрањен. На пример, полицајац преговара о продаји дроге са лицем за које постоје индиције да се бави илегалном трговином наркотика; полицајац улази у преговоре са трговцем оружја у вези са купопродајом веће количине оружја, итд. У криминалистичкој пракси се чешће примењује симулована куповина, него симулована продаја, с обзиром да прва има мањи степен провокације, и лакше се може образложити пред судом.

Пружање симуловних услуга подразумева ситуације у којима полицајац обавља фиктивне услуге лицима из криминалне средине. На пример, пружа експертске услуге у вези са методама прања новца који је стечен обављањем криминалних послова.

Примењујући ову радњу, полиције у целом свету отварају (формирају) *фиктивна правна лица* (нпр., предузећа, агенције, канцеларије, продавнице, ресторане), у циљу привлачења лица из криминалне средине и прибављања доказа о њиховој криминалној делатности. На пример, отвара се продавница која врши откуп и продају половне робе (циљ је долажење до украдене робе и преко ње до извршилаца); отвара се агенција за пружање финансијских услуга и саветодавне активности (циљ је долажење до лица која се баве прањем новца); отвара се шпедитерска агенција за превоз робе (циљ је долажење до лица која су заинтересована за транспорт дроге, шверц забрањене робе итд.).

Симуловано давање или примање мита представља још један облик реализације ове посебне доказне радње која је веома погодна за доказивање коруп-

ције. На пример, лице од кога је тражен мито, у оквиру реализације ове доказне радње даје новац, и при том се цела трансакција снима.

Забрана подстрекавања и првокације на извршење кривичног дела. Посебна доказна радња закључења симулованих послова садржи увек у себи мањи или већи степен лукавства, обмане, навођења, провокације, довођења у заблуду осумњиченог и одржавање у заблуди у вези са идентитетом особе која с њим ступа у контакт и преговоре и циљева које та особа жели да оствари. У оквиру истог интереперсоналног односа, криминалац жели да реализује криминалну радњу (оствари криминални циљ), а друга страна жели да прикупи доказе о криминалној активности осумњиченог. Због тога наш ЗКП, као и велики број иностраних, као услов за спровођење ове радње изричито наводе да је *забрањено и кажњиво да овлашћено лице* (нпр., полицајац) које извршава радњу закључења симулованог посла *подстрекава* другог *на извршење кривичног дела*. Под тим се подразумева да није дозвољено улазити у склапање симулованих послова са лицем за које не постоје информације (основи сумње) да се бави криминалном делатношћу у вези са којом је дозвољена примена ове доказне радње. Радња овлашћеног лица које спроводи радњу симулованих правних послова није усмерена на то да се код осумњиченог формира мотив за извршење кривичног дела (*није конститутивна*), већ је усмерена на доказивање постојеће криминалне оријентације и активности код осумњиченог, за кога постоје индиције да се иначе бави криминалном делатношћу одређене врсте. Овлашћено лице делује у циљу *констатовања постојеће криминалне диспозиције* код осумњиченог. Код нарко дилера постоји претходно формирана воља за продају дроге. Да није продао полицајцу, он би то учинио неком другом. На крају, битна је снага (интензитет) утицаја полицајца на осумњиченог. Степен упливисања не сме да буде такав, да би се и невино лице подстрекнуло на извршење кривичног дела.

У вези са утицајем на осумњиченог, помињу се три услова који треба да буду испуњени како би радња могла да буде прихваћена на суду: 1) *на кога се утиче*. Битно је да се посао договара са особом за коју постоје индиције да се бави криминалном делатношћу одређене врсте (тј. постоји криминална диспозиција); 2) *у погледу којих кривичних дела се врши утицање*. ЗКП-ом су предвиђена кривична дела за чије доказивање се могу закључивати симуловани послови; и 3) *начин на који се утицање реализује*. Утицање не сме да буде таквог степена (интензитета) да би код непорочног грађанина формирало мотив за извршење кривичног дела.[607]

Утицање на извршење кривичног дела може да буде активно и пасивно. *Активно утицање* се остварује тиме што се *подстицајно делује на осумњиченог*. Осумњичени се подстиче на продају дроге тако што му се полицајац представља у улози особе која би хтела да купи дрогу, којој треба дрога. *Пасивно утицање* представља формирање ситуације која погодује настанку кривичног дела, која је подстицајна за све оне који имају формирану спремност (вољну оријентацију) за извршење кривичних дела одређене врсте, односно који имају формирану предиспозицију и намеру за вршење кривичних дела. Они симулирану ситуацију процењују као погодну, као прилику за извршење кривичног дела и упадају у замку (клопку) коју им је поставила полиција. Пасивна "провокација" на кривично дело технички се може реализовати на два начина – први је да *представник закона узима улогу жртве* или неке друге особе, која ће самом својом поја-

[607] Упореди, Маринковић, Дарко, *Сузбијање организованог криминала, специјалне истражне методе*, стр. 384.

вом "привући" на себе учиниоца деликта, а други је *постављање под надзором одређених предмета*, објеката и сл., у такво окружење и амбијент у коме ће бити примамљива мета напада, односно плен потенцијалних преступника.[608]

Потребно је *обезбедити три врсте доказа при спровођењу ове радње*: 1) Основе сумње (индиције) које указују да се осумњичени бави одређеном врстом кривичних дела, тј. постојање криминалне диспозиције као услов за примену доказне радње. Овај се услов доказује ранијим казнама, применом криминалистичке обавештајне делатности, јавним поговарањем чија је тачност проверена до нивоа основа сумње, информацијама прибављеним од информанта, прикривеног иследника, провереним информацијама добијеним од вигиланта; 2) Докаже да остварени утицај на окривљеног није био таквог интензитета да представља провокацију (није био толико снажан да би се и невино лице приморало, подстрекнуло на извршење кривичног дела). Због тога је важно да свака комуникација са осумњиченим буде тонски снимљена; и 3) Докаже прибављене предузимањем радње закључења симулованих послова. На пример дрога, откупљени аутомобил који је претходно украден, новац који има илегално порекло, итд.

Радњу треба детаљно испланирати и припремити. Треба имати претходне информације о одређеном лицу као извршиоцу кривичних дела одређене врсте. До њих се долази криминалистичко-обавештајним радом; информацијама од сарадника и жртви, информацијама из криминалних кругова, итд. Треба направити план успостављања контакта са осумњиченим и стицање поверења. Полицајац (овлашћено лице) које улази у контакт са осумњиченим мора да буде безбедносно покривен (предупредити оружани напад, уништење доказа). Полицајац мора да буде озвучен и све комуникације треба да буду снимљене.

Тактички је исправно не журити са хапшењем осумњиченог. Најчешће се улази у закључење симулованих послова мање вредности, а стицањем поверања, "пословни" захват се повећава. На тај начин се прикупљају *докази о континуитету криминалне делатности осумњиченог*, стварају се услови за потпуније сагледавање читаве криминалне организације, *прикупљају се докази о осталим члановима криминалне организације*, а пре свега о организаторима, помагачима из редова финансијског и правног сектора, "заштитницима" из правосуђа или полиције, информације о методама рада (modus operandi), итд.

Као и код других посебних доказних радњи, и ову радњу извршава, по правилу, овлашћено лице полиције, Безбедносно-информативне агенције или Војнобезбедносне агенције, а ако то захтевају посебне околности случаја и друго овлашћено лице (нпр., лице од кога се тражи мито). О спровођењу симулованих послова сачињавају се дневни извештаји који се заједно са прикупљеним снимцима достављају судији за претходни поступак и јавном тужиоцу, на њихов захтев.

Државни орган доставља судији за претходни поступак целокупну документацију о предузетој посебној доказној радњи, оптичке, тонске или електронске записе и друге доказе и посебан извештај који садржи: време закључења симулованих послова, податке о лицу које је_симуловане послове закључило осим ако је то учинио прикривени иследник, опис техничких средстава која су примењена, број и расположиве податке о лицима укљученим у закључење симулованих послова. Судија за претходни поступак доставља јавном тужиоцу извештај.[609]

---

[608] Маринковић, Д.: Теоријски и практични аспекти провокације на кривично дело.- У: *Безбедност*, Београд, број 2, 2005, стр. 228.

[609] Више о овој доказној радњи видети: Водинелић В.: Проблематика криминалистичко тактичких института – информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави.- У:

8.5. РАЧУНАРСКО ПРЕТРАЖИВАЊЕ ПОДАТАКА

Посебна доказна радња рачунарско претраживање података (другачије се назива, аутоматско рачунарско претраживање личних и других података или растер претрага, или компјутерско сравњивање података), састоји се у компјутерском претраживању већ обрађених личних и других података из евиденција које воде разне државне или друштвене службе и институције и њиховом упоређивању са подацима који се налазе у полицијским базама података, а односе на извршена кривична дела одређене врсте, на одређена лица као осумњичене, или на одређене карактеристике које су се испољиле приликом извршења кривичних дела (елементи из modusa operandi). Радња се предузима у циљу да се начини најшира могућа провера, елиминација и селекције по разним задатим упитима, како би се дошло до листе осумњичених (у најширем смислу речи) за одређена кривична дела, према којима ће се после тога криминалистички рад усмерити класичним оперативним методама и посебним доказним радњама, или да се већ постојећа осумњичена лица повежу са одређеним извршеним кривичним делима.

Разне државне институције и државни органи, друштвене организације, приватна удружења итд., поседују компјутеризоване базе података у којима се налазе веома различити подаци о грађанима. На пример, подаци о преласку границе, телефонски листинзи, подаци о потршњи (воде, струје, и други рачуни), подаци о осигурању живота и имовине, о приходима, о плаћању пореза, о кретању новца на банковним рачунима (уплате, исплате), о промени адресе, о медицински третираним повредама, медицинским терапијама или дијагнозама (нпр., нарко-зависност), о завршеним школама и едукативним курсевима, о туристичком путовању у иностранство, хотелски рачуни, подаци о купљеним и продатим аутомобилима, о саобраћајним прекршајима, о судским поступцима, о позиву за полицијску интервенцију, о дозволама за држање оружја, о обављању службе у посебним војним и полицијским јединицама, о добијеним дозволама за управљање превозним средствима.

Обрадом и упоређивањем великог броја независно повезаних података може се, по неки пут, доћи до резултата у потрази за непознатим извршиоцима кривичних дела до којих се другим класичним криминалистичким методама не би могло доћи на основу података са којима у датом моменту располаже криминалистичка полиција. Повезивањем различитих база података, стварањем интегралних система података, отвара се и могућност приступања информацијама различите природе о грађанима и стварање комплетне слике о њиховој личности, што може да буде од криминалистичког значаја приликом најширег криминалистичког захвата. Уобичајена форма ове радње је упоређивање доступних података путем аутоматске обраде са постојећим подацима или са новим подацима који су настали програмским претрагама.[610] Многи од тих података када се међусобно укрсте и упореде могу да буду од значаја за разјашњење кривичних дела, елиминацију особа или сачињавање листе сумњивих особа у вези са извршењем кривичних дела одређене врсте или одређених кривичних дела. Формирањем интегралних и повезаних база података, или давањем овлашћења

Безбедност, број 1, 2, 3 и 4, 1994; Маринковић, Дарко, *Сузбијање организованог криминала, специјалне истражне методе*, Београд, 2010.

[610] Шикман, Миле, *Савремене методе супротстављања организованом криминалитету (кривични, процесни, криминалистички аспекти)*, докторска дисертација, Крагујевац, 2007.

полицији да може да користи податке које воде друге институције или службе и да их упоређује са својим подацима вршећи различите анализе и компарације у складу са постављеним верзијама, добила се метода, која поред свих својих предности и могућности, битно задире у слободе и права грађана и нарушава принцип тајности личних података.

Да би рачунарско претраживање података било успешно, развијају се посебни компјутерски програми на којима претраживања врше експерти из информатичких наука. У развијеним државама су интегрисани полицијски, царински, порески и други компјутерски информацијски системи и базе података, што олакшава примену ове радње.

У примени ове радње битна је добра сарадња експерата (компјутерских стручњака) и криминалистичких полицајаца специјализованих за сузбијање тероризма, организованог и економског криминала. На основу постављених криминалистичких верзија дефинишу се питања и упити на која се покушава добити одговор компјутерском претрагом и упоређивањем података који се налазе у различитим базама. Поред тога, за примену радње битна је добра сарадња криминалистичких полицајаца са компјутерским експертима који раде на базама података из којих треба извући тражене чињенице.

Први пример: Познат је случај сузбијања тероризма из Немачке, када се коришћењем програма "рачуна за струју и плаћање најамнине" дошло до сужавања круга осумњичених лица, а потом до идентификације и процесуирања. Проучавањем навика терориста, установљено је да они рачуне за струју плаћају у изнајмљеним становима готовим новцем инкасаторима или закуподавцу. Одлуком надлежног суда, полицији је допуштено да изврши приступ у банку података о потрошачима електричне енергије. Путем растер претраге, прибављени подаци су упоређивани са осталим подацима до којих је полиција дошла оперативним радом на терену, у првом реду са регистром лица који имају боравиште на другом подручју Немачке. Установљено је да у једном броју случајева, уместо лица које је пријављено на одређеној адреси, струју плаћа неко друго лице или се струја плаћа готовином. На тај начин, полиција је дошла до круга уже сумњивих лица, у погледу којих је криминалистичка обрада настављена класичним методама.[611]

Пример други. Податак у вези са неком особом о преласку државне границе, или податак о преноћишту у неком хотелу, или податак о базној станици са чије локације је обављен разговор мобилним телефоном (и временом остварене комуникација) може да буде од значаја за планирање и проверу криминалистичких верзија ако се повеже са временом и локацијом извршеног разбојништва, или убиства, или уласком преко границе пошиљке дроге. Податак саобраћајне полиције о контроли возила и времену контроле, или снимак возила са наплатне рампе на аутопуту, ако се укрсти са списком лица која су регистровани као разбојници или насилници, може да се повеже са разбојништвом или убиством извршеним у граду или региону одређеног дана у одређено време.

Пример трећи. Убиство извршено експлозивном направом постављеном под аутомобил жртве која је активирана путем даљинског управљања може да се повеже са особом која је прошла специјалну обуку у полицији или у војсци за руковање са експлозивима. У том циљу се набавља списак лица која су прошла ту обуку. Поред тога, прибављају се подаци о телефонским комуникацијама преко базних станица које су у близини места извршења кривичног дела. Прибављају се подацима о возилима чији су власници бивши (или садашњи) специјалци и која су у најближем времену извршења кривичног дела снимљени на најближој наплатној рампи (или неком другом камером у близини лица места). Прибављају се подаци о бројевима мобилних телефона тих лица (снимљених на наплатним рампама) и упоређују се са бројевима телефона који су остварили комуникацију преко базне станице (или базних станица) које су лоциране у близини места извршења кривичног дела, под условом да је комуникација остварена у приближно време као и извршење крив. дела. Поред тога подаци са листе лица која су обучена за руковање експлозивним направама пореде се са подацима о преноћиштима у хотелу у месту где

[611] Шикман, Миле, *Савремене методе супротстављања организованом криминалитету (кривични, процесни, криминалистички аспекти)*, докторска дисертација, Крагујевац, 2007.

се десило убиство. Рачунарским укрштањем свих тих података, могуће је извршити елиминацију, и сачинити листу могућих извршилаца кривичног дела.

Пример четврти. Податке о плаћању пореза одређеног лица, могуће је повезати са кретањем новца на његовом банковном рачуну и то евентуално повезати са подацима о појединим кривичним делима из области економског криминалитета или организованог криминалитета.

ЗКП наводи (члан 179) да наредба о предузимању радње треба да садржи податке о осумњиченом, законски назив кривичног дела, опис података које је потребно рачунарски претражити и обрадити, означење државног органа који је дужан да спроведе претрагу тражених података, обим и време трајања посебне доказне радње. Радњу извршавају полиција, Безбедносно-информативна агенција, Војнобезбедносна агенција, царинске, пореске или друге службе или други државни орган, односно правно лице које на основу закона врши јавна овлашћења.

По завршетку рачунарског претраживања података државни орган, односно правно лице које је предузело радњу доставља судији за претходни поступак извештај који садржи: податке о времену почетка и завршетка рачунарског претраживања података, податке који су претражени и обрађени, податке о службеном лицу које је спровело посебну доказну радњу, опис примењених техничких средстава, податке о обухваћеним лицима и резултатима примењеног рачунарског претраживања података. Судија за претходни поступак извештај доставља јавном тужиоцу.

8.6. КОНТРОЛИСАНА ИСПОРУКА

Контролисана испорука као посебна доказна радња предвиђена је Конвенцијом Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета и Конвенцијом Уједињених нација против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци. Обе ове конвенције је наша држава ратификовала. Контролисана испорука се назива "пропуштање" и састоји се у тајном надзирању превоза (транспорта) робе чији је промет забрањен, са циљем да се прикупе докази о хијерархијској устројености криминалне групе и организаторима транспорта. Овом посебном доказном радњом се дозвољава да, уз знање и под надзором надлежних органа, незаконите или сумњиве пошиљке: 1) буду испоручене у оквиру територије Републике Србије; 2) уђу, пређу или изађу са територије Републике Србије. Предузимање радње може да одреди Републички јавни тужилац, односно јавни тужилац посебне надлежности. Радњу непосредно спроводи полиција и други државни органи које одреди јавни тужилац (чланови 281 и 182. ЗКП од 2011.).

Контролисана испорука, као посебна криминалистичка радња, најпре је почела да се примењује у борби против нарко криминала, а потом се проширила и на остала кривична дела која садрже елементе кријумчарења, као што су, на пример, илегална трговина оружјем, златом уметничким предметима, аутомобилима итд.

Радња је настала као резултат сазнања да није довољно само откривати и пресретати конвоје опојних дрога и процесуирати особе које су непосредно учествовале у транспорту, јер су оне по правилу маргиналне у оквиру структуре криминалне организације, на доњим су нивоима криминалне организације и лако су заменљиве. Криминалне организације које се баве опојним дрогама увек

прихватају "пословни ризик" да ће неке пошиљке бити откривене и урачинавају у своју добит "губитак" неких пошиљки.

Због тога се савремена стратегија сузбијања илегалне трговине дрогама, оружјем, и другим предметима који се кријумчаре, заснива на схватању да је исправније пропустити неки конвој како би се прикупили обавештајни подаци и докази који воде ка вишим круговима и организаторима криминалних транспорта. Акција хапшења лица која учествују у транспорту се одлаже док се не комплетирају подаци о читавој криминалној групи. У међувремену, један или више конвоја забрањене робе се пропушта и при том се снимају све комуникације између учесника у транспорту и њихових организатора. На тај начин се долази до података о извору снабдевања дрогом, начину транспорта (шпедитерским предузећима која учествују у тим пословима), складиштењу дроге, куририма, посредницима, финансијерима, купцима на велико и, евентуално, самим организаторима илегалне нарко-трансакције.

Контролисана испорука подразумева давање дозволе да роба уђе, прође кроз државу, изађе из ње и дође на одредиште (у земљи и иностранству). У криминалистичкој пракси постоји могућност да илегални конвој под тајном полицијском присмотром продужи нетакнут или у случају потребе да се уклони примарна роба и замени се у целини или делимично (нпр., у случајевима илегалног транспорта робе која може да контаминира и затрује средину).

Спровођење ове посебне доказне радње комбинује се са неким другим специјалним истражним техникама, као што су тајно праћење, тајно фотографисање, снимање телефонских разговора, убацивање прикривеног иследника у криминалну групу, обављање симулованог откупа забрањене робе (нпр., дроге, оружја). Уз ове мере се често примењује и финансијска истрага, финансијска анализа, прати се кретање новца на рачунима осумњичених, проверавају се верзије о умешаности банкарских и других финансијских институција у послове трговине дрогом на велико.

Праћење илегалног транспорта може се спроводити и са дистанце коришћењем савремених технологија заснованих на GPS систему (Глобални позициони систем – *Global Positioning System*). Ствар је криминалистичке процене да ли ће се илегални товар надгледати непосредним праћењем или са дистанце.

Спровођење доказне радње често подразумева и међународну полицијску сарадњу две или више држава када надзирани конвој полази из државе порекла робе, пролази територију једне или више држава и завршава у трећој држави где му је одредиште. На пример, хероин који се пакује у Турској, пролази територију више држава, између осталих и територију Србије, а намењен је тржишту у Немачкој или Холандији. Исти је случај са кокаином који полази из нпр., Колумбије, транспортује се у бродским контејнерима до луке Бар, или на пример, неке луке у Холандији, и даље наставља у мањим копненим транспортима до одредишта. Због тога се реализација ове радње често остварује у оквиру полицијске међудржавне сарадње која се темељи на билатералним или мултилатералним уговорима.

По извршењу контролисане испоруке полиција, односно други државни орган доставља јавном тужиоцу извештај који садржи: податке о времену почетка и завршетка контролисане испоруке, податке о службеном лицу које је спровело радњу, опис примењених техничких средстава, податке о обухваћеним лицима и резултатима примењене контролисане испоруке.

8.7. ПРИКРИВЕНИ ИСЛЕДНИК

Појам и основне карактеристике доказне радње. Ангажовање прикривеног иследника (прикривеног истражитеља) представља посебну доказну радњу која се састоји у инфилтрацији у криминалну организацију овлашћеног лица (најчешће полицијског службеника) коме је промењен идентитет и дате су му прецизно дефинисане смернице деловања са задатком да прикупља оперативне информације и доказе о криминалној организацији како би се обезбедили услови за пресецање криминалне делатности, успешно одвијање кривичног поступка, као и за спречавање кривичних дела организованог криминала.

ЗКП у члану 185. прописује да је прикривени иследник, по правилу, овлашћено службено лице органа унутрашњих послова, Безбедносно-информативне агенције или Војнобезбедносне агенције, а ако то захтевају посебне околности случаја и друго лице, које може бити и страни држављанин.

ЗКП из 2011. даје могућност да у својству прикривеног иследника може да буде ангажована особа која је изван полицијских и безбедносних структура ("ако то захтевају посебне околности случаја и друго лице" – по формулацији ЗКП-а). Сматрамо да то није добро решење. Прикривени иследник пролази специјалну обуку, он има законска овлашћења и обавезе које проистичу из његове службе, професије, радног односа. Ангажовање другог лица, а посебно лица из криминалних структура, веома је проблематично и лоше решење из бројних разлога. Не треба заборавити стару истину: "криминалац увек остаје криминалац", његови мотиви и методе рада су спорни (изузеци од овог правила су ретки). Чистије је решење, да лице изван полиције буде ангажовано у својству оперативне везе, информанта, вигиланта и слично, а не прикривеног иследника. У принципу лице из криминалне средине пре ће да "злоупотреби судску наредбу и државу", него што ће држава (тужилаштво, суд) да "искористе" криминалца. Примери са сведоцима сарадницима у Србији (и бившим криминалцима- хм., да ли су бивши?), ваљда су више него јасни![612]

Прикривени иследник делује у реализацији задатка са промењеним идентитетом. За те потребе њему се издају лична документа са измењеним подацима. Предвиђено је и уношење промена у базе података на основу којих су издата документа. Ради заштите идентитета прикривеног иследника у судском поступку, он се у предмету води под шифром или псеудонимом. Може се само изузетно појавити пред судом као сведок, али ће се у тим случајевима испитивање обавити тако да се странкама и браниоцу не открије истоветност прикривеног иследника. Подаци о правом идентитету прикривеног иследника су службена тајна и са њима је упознат једино његов претпостављени.

Обављајући задатке на прикупљању доказа у оквиру криминалне организације, прикривени иследник може да користи техничка средства за фотографисање или тонско, оптичко или електронско снимање, уколико себе не би довео у ситуацију да му живот буде угрожен или да буде разоткривен. Судска одлука се не може заснивати искључиво или у одлучујућој мери на исказу прикривеног иследника.

Прикривени иследник у току ангажовања подноси периодичне извештаје свом непосредном старешини. По завршетку ангажовања прикривеног иследника старешина доставља судији за претходни поступак фотографије, оптичке, тонске или електронске снимке, прикупљену документацију и све прибављене доказе и извештај који садржи: време почетка и завршетка ангажовања прикривеног

[612] По питању ангажовања особа изван полиције, за специјалне полицијске послове, видети одлична размишљања код Маринковића, *Сузбијање организованог криминала, специјалне истражне методе*, стр. 306-307.

иследника; шифру или псеудоним прикривеног иследника; опис примењених поступака и техничких средстава; податке о лицима обухваћеним посебном доказном радњом и опис постигнутих резултата. Судија за претходни поступак ће материјал доставити јавном тужиоцу.

Забрањено је и кажњиво да прикривени иследник подстрекава на извршење кривичног дела.

Коришћење прикривеног иследика у борби против организованог криминала и обезбеђењу доказа у вези са криминалном организацијом је веома сложена делатност која у себи садржи многобројне ризике и опасности. Радња се реализује кроз неколико фаза, односно има неколико хијерархијских равни.

Законске, организационе, едукативне и друге претпоставке за успешно ангажовање прикривених иследника у контроли и сузбијању организованог криминала. Да би се могло отпочети са применом ове доказне радње потребно је остварити многобројне услове и стратешке претпоставке. Потребно је донети законске и подзаконске акте који омогућавају ангажовање (инфилтрацију) прикривених иследника и дати одговоре на многобројна спорна питања. На пример, прописивање радње у закону, увођење принципа опортунитета кривичног гоњења, формирати службу прикривених иследника, установити њено организацијско устројство и место у оквиру органограма полицијске (безбедносне хијерархије), сачинити програм селекције, едукације и транинга за прикривене иследнике, решити питање контроле и унутрашњег надзора; дефинисати границе у оквиру којих прикривени иследник може да функционише у оквиру криминалне организације у коју је убачен, прецизирати услове ангажовања прикривених иследника из иностранства, итд.

На пример, Законик забрањује да прикривени иследник може да подстиче на извршење кривичних дела. Делујући у оквиру криминалне организације прикривено, полицијски службеник ће бити у прилици (или ће бити принуђен) да изврши једно или више кривичних дела. На пример, криминална организација му може наредити да учествује у транспорту дроге, да убије неког, да изврши силовање или разбојништво, да неког тешко телесно повреди. Све су то питања на која се мора имати спремљен одговор пре инфилтрирања прикривеног иследника у криминалну организацију. Тим више, што криминалци у правилу проверавају лојалност нових чланова дајући им специфичне задатке које морају да изврше како би се доказали и заузели позиције. Нема сумње да прикривени иследник неће прихватити наредбу да изврши убиство, али која је излазна стратегија ако се то од њега очекује, или ако се очекује да изврши неко друго лакше или теже кривично дело? На та се питања мора имати унапред припремљен одговор и прикривени иследник мора тачно да зна где су му границе деловања. Принципијелно посматрано, границе су омеђене институтима нужне одбране и крајње нужде.

Постоје разрађени програми едукације и тренинга прикривених иследика. Често се ти тренинзи организују на међународном нивоу у оквиру којих искусни прикривени иследници, највећих полицијских и обавештајних служби света држе курсеве за своје млађе колеге из различитих држава. Наши прикривени иследнице пролазе те курсеве едукације.

У Србији је оформљена служба прикривених иследика који су у истој огранизационој јединици са службом криминалистичко обавештајне делатности и криминалистичко обавештајне аналитике, а у оквиру Управе криминалистичке полиције и оделења за сузбијање организованог криминалитета. На тај начин је формиран јединствен систем организације на сузбијању најтежих кривичних дела.

Треба бити свестан да и организовани криминалци имају своје обавештајне и контраобавештајне системе. И они имају своје "прикривене иследнике" у полицији. Због тога је важно наћи системске оговоре и на ова питања. У малим државама као што је наша, веома је тешко формирати "легенеду" за прикривеног иследника и очекивати да ће она лако да прође код искусних криминалаца. Због тога је корисна стратегија ангажовања прикривених иследика из других држава региона (посебно када нема језичких баријера) и али шире. У сузбијању транснационалног организованог криминалитета то је сасвим изводљиво, и неопходно. То се питање

решава у оквиру међуполициске сарадње држава из региона и шире. Искуства по том питању су веома позитивна.

Доношење оперативне одлуке за инфилтрирање прикривеног иследника у одређену криминалну групу. Прикривени иследник се ангажује у конкретном случају на предлог јавног тужиоца и на основу наредбе суда (судије за претходни поступак), уколико се процени да са класичним киминалистичким методама и коришћењем других посебних доказних радњи не могу да се прикупе докази за кривично гоњење или би њихово прикупљање било знатно отежано. Јавни тужилац треба тек после консултација са руководиоцем криминалистичке полиције, односно руководиоцем службе за прикривене иследнике и заједничке процене да одлучи да ли ће поднети захтев суду да нареди примену ове доказне радње у конкретном случају. Треба имати у виду да је примена ове доказне радње изузетак, због њене сложености, ризика, цене. Можда се циљ може лакше постићи применом других радњи, коришћењем информаната, вигиланата итд?

Избор прикривеног иследника у конкретном предмету зависи од специфичности криминалне групе у којој се планира инфилтрација. У разматрање се узимају врста кривичних дела, национална и регионална припадност и порекло криминалне групе, однос са криминалним групама из других региона или држава итд.

Поред општих способности, знања и карактеристика које мора да поседује сваки прикривени иследник (физичка, здравствена, психичка спремност за извршење сложених задатака, прилагодљивост, интелигенција, толеранција на фрустрацију, итд.) он мора да има способности, карактеристике, знања, вештине, које ће бити важне у конкретном случају.

Убацивање прикривеног иследика у тзв. "друмску мафију" захтва другачије посебне карактеристике од убацивања прикривеног ислединка у групу "педофила на интернету", а сасвим другачије особине у случају инфилтрирања у криминалну групу која се бави илегалним транспортом и трговином дроге или оружја.

У принципу, у конкретном случају селектује се онај прикривени иследник за кога се очекује да ће најлакше да се уклопити у криминалну групу; онај који има нешто заједничко са члановима криминалне групе (нпр., национално порекло); или чија легенда или неке друге карактеристике иду у правцу испуњавања очекивања (амбиција) криминалне групе. (На пример, криминална група има идеју да продре на аустријско тржиште дроге, а прикривени иследник се легендира као дете наших гастарбајтера из те државе.)

Припремање прикривеног иследника за убацивање у криминалну средину. Припреме прикривеног иследника за убацивање у одређену криминалну групу су сложене и имају више аспеката.

Као прво, прикривеног иследнка треба упознати са свим подацима са којима располаже криминалистичка полиција о конкретној групи (кривична дела, деловање, методе рада, ко су познати или претпостављени чланови, ко су шефови, које су специјалности појединих чланова гупе, који су познати пороци појединих чланова, склоности, слабости, навике појединих чланова, посебно оних битних, национално порекло, хоби, итд.) Тимски треба извршити анализу и процену свих расположивих података, направити процену који су подаци или информације битне за које би се могло "закачити" у сачињавању оперативног плана. Потребно је упознати шатровачки говор који користе припадници дате групе, особености комуникације и ословљавања, надимке итд.

После анализе расположивих података, треба сачинити "легенду" са којом ће наступити прикривени иследник и која ће бити покриће при извршењу задат-

ка. У принипу легенда треба да буде питка, привлачна шефовима криминалне групе. Треба да иде у правцу њихових очекивања, планова, стратегија развоја групе. У складу са легендом, сачињавају се лична документа, и сценаријо животне, пословне и криминалне биографије (историје) са којом ће да наступи прикривени иследник. Прикривени иследник треба да усвоји сценаријо, идентификује се са њим. То ће често захтевати додатно прикупљање чињеница, учење и информисање. Пожељно је да се легендирани сценаријо не разликује битно од стварне животне историје прикривеног иследника, како би га лакше савладао и усвојио. Често ће бити потребно, да прикривени иследник обиђе поједина места, упозна поједине средине, објекте, сазна важне детаље који могу бити од важности за потврду његове легенде. Треба имати у виду, да су организовани криминалци веома неповерљиви према новим лицима и настоје да провере податке из њихове биографије (између осталог користе се и провокацијом, постављањем питања замки итд.).[613]

Припрема прикривеног иследника подразумева обуку и евентуално додатне тренинге и едукацију у вези са методама које ће примењивати, употребом техничких средстава (нпр., за видео и акустично снимање, методе за разбијање лозинки на комјутеру како би дошао до неких података и снимио их), опреме која ће му бити на располагању, оружја, средстава везе, технике обијања брава, итд. Обука и тренинг често подразумевају увежбаност у обављању појединих радњи до нивоа перфекције. Потребно је конкретизовати план комуникације и контаката прикривеног иследника са руководиоцима акције у току њеног спровођења, формирати групу за логистику која има технички део (комуникација, праћење, снимање) и део за физичку (безбедносну, интервентну) подршку.

Потребно је сачинити *излазну стратегију*, план за извлачење прикривеног иследника из криминалне групе у коју се убацује. Било је случајева (не код нас), да полиција убије прикривеног агента приликом акције хапшења групе (убиство услед "пријатељске ватре"). Потребно је одговорити на следећа питања: Како извршити хапшење чланова групе? Како сачувати прикривеног иследника од освете? Како сачувати његову анонимност у поступку? Да ли је могуће симулирати такву ситуацију, да нико од криминалаца не посумња у полицајца под легендом да је он био извор информација? Да ли приликом хапшења чланова групе симулирати бекство прикривеног иследника? Да ли и њега лишити слободе са осталима? Да ли објавити информацију у медијима да је он (лице под лажном легендом, симулирани члан криминалне групе), успео да побегне у иностранство, да је погинуо, убијен у сукобу са полицијом или мафијом итд?

Инфилтрација прикривеног иследника у криминалну средину. Постоје две основне врсте инфилтрације прикривеног иследника у криминалну средину. Прва је плитка, *делимична инфилтрација* (*light cover*). Она поразумева да се прикривени иследник не убацује у потпуности у криминалну организацију. Он само одржава контакте са њом обављајући неке активности из домена криминалне групе (појављује се као купац дроге, даје им просторије на коришћење, нпр., хотелске собе). Овај облик криминалистичког рада је далеко једноставнији са аспеката припрема и захтева мање ангажовање. Други облик инфилтрације прикривеног иследника у криминалну групу је тзв. *дубока инфилтрација* (*deep*

[613] Пример је тзв. *географска клопка*. Питање: "Где си живео пре него што си дошао у овај град?" Одговор: "У граду" (наводи име града). Питање: "У ком периоду си жевео у том граду?" Одговор: "Десет година. У периду од 1990 до 2000". Питање: "У којој си улици живео?" Или: "У коју си школу ишао?" Упитани даје одговор, наводећи име улице или школе. Питање: "Сјајно! Сећаш ли се у тој улици (школи) у то време је био један сјајан момак зави су га Кепа? Он је мој друг. Све новине су писале о њему када је силовао своју бабу јер није хтела да му да паре за дрогу!" Или на пример, "испитивач" помене пожар у коме је изгорела школа или пола улице исл.

cover). Дубока инфилтрација подразумева потпуно укључивање прикривеног иследника у криминалну групу, промену начина живота, деловање под лажним идентитетом, активност "изнутра". Он делује као "тајни агент" унутар криминалне групе (undercover agent). Дубока инфилтрација је далеко сложенији и ризичнији облик деловања прикривеног иследника.

Инфилтрација прикривеног иследника у криминалну групу може се технички спровести на два начина. *Први је непосредном активношћу прикривеног иследника* која се може темељити на коришћењу одабране легенде за успостављање везе и њеног продубљивања са вођом криминалне групе. На пример, користи се заједнички хоби за контакт; посета истим ноћним локалима; контакт са истим проституткама; симулирање ситуације у којој прикривени иследник, играјући улогу криминалца, спашава из незгодне ситуације вођу криминалне групе (спречава хапшење или легитимисање); интензивирање делимичне инфилтрације и прелазак у чвршће релације са криминалном групом тј. у дубоки инфилтрацију, итд. Други облик инфилтрације прикривеног иследника у криминалну групу *остварује се ангажовањем оперативне везе (информатора, вигиланта*, тј. лица које припада криминалној средини). Без обзира на то, који ће се начин инфилтрације применити у конкретном случају, неопходно је претходно детаљно планирање и разматрање свих алтернатива.

Потребно је нагласити да је *дубока инфилтрација прикривеног иследника у пракси често неизводљива* јер су организовани криминалци неповерљиви према новим лицима; имају устаљене шеме и не треба им нико нови. Поједине криминалне групе темеље се на рођачким, породичним релацијама, регионалном или националном пореклу (криминалне групе засноване на етничком принципу: нпр., албанска мафија, кинеска мафија), вишегодишњим везама истих чланова и у такве групе најчешће није могуће инфилтрирати прикривеног иследника. Због тога се у таквим случајевима примењује делимична инфилтрација или се користе друге посебне истражне технике.

Остваривање и одржавање везе са прикривеним иследником у току спровођења акције одвија се на основу унапред договорених метода, коришћењем техничких средстава, тактика за одржавања контакта. Одржавање контакта може бити непосредно коришћењем мобилних телефона, преко интернета, повременим састајањем на унапред договореним местима, или посредно, преко вигиланта, полицијског сарадника итд.

Информативни и доказни значај ангажовања прикривеног иследника. Са аспекта обезбеђења криминалистичких информација и доказа о криминалној групи и њеним члановима, делатност прикривеног иследника може бити троврсна:

1. Прикривени иследник *може да прибави материјалне доказе:* фотографише документа, сними разговоре, прибави предмете кривичних дела који ће моћи да послуже као докази на суду. Потребно је нагласити, да није једноставно за прикривеног иследника да у оквиру дубоке инфилтрације сними документа, прибави и издвоји предмете кривичних дела и друге доказе. Ризик од деконспирације често је превише велики. Једноставније је озвучити одећу прикривеног иследника и возило које користи у криминалној групи и на тај начин снимати разговоре којима присуствује. Прикривени иследник може у просторије у којима се праве планови да остави предмете који имају уграђене одашиљаче путем којих се могу прислушкивати и снимати разговори.

2. Прикривени иследник *може да се појави на суду као сведок* и сведочи о детаљима које је непосредно уочио, запазио, у својству сведока очевидца или све-

дока по чувењу (ако саопштава о ономе што је чуо од других чланова групе). Потребно је нагласити, да прикривеног иследника треба у крајње изузетним ситуацијама ангажовати у својству сведока на суду. Његов задатак и природа радње је да обезбеди доказе и друге оперативне информације на основу којих ће се доћи до доказа. Позивање прикривеног иследника на суд у својству сведока је пораз осмишљене криминалистичке тактике. Тиме се додатно угрожава живот прикривеног иследника и његове породице и поред законске одредбе да се приликом сведочења може прикрити његов идентитет. На основу садржаја сведочења лако се може идентификовати особа која је извор података.

3. Прикривени иследник *може да буде извор оперативних информација*, може да дојави полицији податке, на основу којих ће она касније да обезбеди доказе предузимајући доказне радње (вршећи пресретања, контроле у саобраћају и контроле лица, постављајући заседе, вршећи увиђаје, контролишући кретање новца на одређеним банковним рачунима, итд.). Прикривени иследник може дојавити полицији бројеве телефона које користе чланови криминалне групе, како би се у односу на њих одредиле мере тајног снимања, може да пружи информације о шифрама које користе приликом разговора мобилним телефонима. Може да пошаље полицији адресе на којима се одржавају састанци, праве планови, податке о возилима која користе чланови криминалне групе како би се она озвучила, обележила GPS предајницима ради лакшег праћења. Може обавестити полицију о адресама на којима се налазе складишта робе, (нпр., дроге), адресе лабораторије, имена корумпираних тужилаца и судија, итд. Ово су подручја где је поље рада прикривеног иследника најшире, а ризик од деконспирисање намањи.

Проверавање и контрола рада прикривеног иследника представља један од важних задатака непосредних руководилаца, службе за прикривене иследнике, јавног тужиоца. Прикривени иследник мора да има што је могуће више јасна упутства, мора да зна како да се понаша у типичним и нетипичним ситуацијама, у конфликтним ситуацијама, како да се понаша ако се од њега тражи да изврши нешто што је изван његових овлашћења, система вредности. Полицијска организација треба да стане иза прикривеног иследника.

У оквиру полицијске службе прикривених иследника и службе за борбу против организованог криминалитета треба редовно анализирати спроведене акције, дефинисати случајеве добре и лоше праксе, уочавати типичне грешке. У заједничкој анализи дефинисати поступања у спорним и проблемским ситуацијама.

Потребно је имати увид у активности прикривеног иследника и када је на задатку и изван тога. Важно је контролисати прикривене иследнике. Било је случајева да прикривени иследници прећу на страну криминалаца, или да играју двоструку улогу. Због тога се у свету практикују редовна полиграфска испитивања прикривених иследника, најмање једанпут годишње (што није код нас случај). Спроводе се тестови интегритета на питања корупције, кршења овлашћења, неморалности и нелојалности према служби.[614]

---

[614] Више о посебним доказним радњама видети: Водинелић, Владимир, Проблематика криминалистичко тактичких института – информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, *Безбедност*, број 1, 2, 3 и 4, 1994; Шкулић, Милан: *Организовани криминалитет, појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд, 2003; Маринковић, Дарко, *Сузбијање организованог криминала, специјалне истражне методе*, Београд, 2010; Шикман, Миле, *Савремене методе супротстављања организованом криминалитету (кривични, процесни, криминалистички аспекти)*, докторска дисертација, Крагујевац, 2007; Маринковић, Дарко, Теоријски и практични аспекти провокације на кривично дело, *Безбедност*, Београд, број 2/2005.

ТРЕЋИ ДЕО

ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ТРАСОЛОГИЈЕ

ГЛАВА ПРВА

ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКОГ УЧЕЊА О ТРАГОВИМА И МЕТОДАМА КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ

1. ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКОГ УЧЕЊА О ТРАГОВИМА

"Трасолог је онај који види, док други само гледају".
"Не постоји лош траг – постоји само његова лоша обрада".
Бусарчевић

Криминалистичким изучавањем трагова бави се трасологија. Трасологија је свој назив добила од француске речи *la trace* – траг и латинске *logos* – наука, што заједно означава науку о траговима. Криминалистичка трасологија је научна дисциплина која изучава настајање трагова физичке, хемијске и биолошке природе, као и начине, методе и средства за њихово проналажење, фиксирање и коришћење с циљем откривања и расветљавања кривичних дела и утврђивања идентитета њихових учинилаца.[1]

Траговима кривичног дела бави се не само криминалистичка техника, односно криминалистичка трасологија, већ и криминалистичка методика, изучавајући трагове који се појављују код појединих врста кривичних дела. Трагови су у сфери интересовања и криминалистичке тактике у оквиру развоја метода њиховог коришћења на суду, тактике предочавања доказа окривљеном, процене доказне вредности појединих врста трагова итд.

Појам трага. – Траг се у криминалистици одређује на различите начине. Општеприхваћено је да се може говорити о појму трага у ширем и у ужем смислу. *Под трагом кривичног дела у ширем смислу* подразумева се свака *материјална* промена у спољњем свету настала приликом извршења кривичног дела или у вези са њим, која омогућава (доприноси), имајући у виду постојећи развој криминалистичко-техничких метода, средстава и знања, разјашњење дела, откривање извршиоца и доказивање његове кривице. Под трагом у ширем смислу подразумева се свака промена у спољњем свету у којој је садржана материјална информација (у различитим облицима и различитог доказног квалитета) о кривичном делу, учиниоцу и осталим релевантним околностима (нпр., жртви, средству извр-

---

[1] Бусарчевић, М., Теоријски основи трасолошке иденификације, *Expertus forensus*, (Часопис удржења судских вештака Црне Горе), број 1/2003, свеска 2, стр. 237.

шења, условима под којима је дело извршено). У том смислу под трагом се подразумевају промене ситуације на лицу места (нпр., неред у стану који је иза себе оставио провалник); померање, одношење, остављање, уништење предмета, тј. *corpora delicti* (нпр., капа коју је изгубио провалник, опушак од цигарете, испаљена чаура, разбијен прозор, разбијено стакло са фара аутомобила којим је ударен пешак, траг стопала или траг цртежа папиларних линија, поломљен врх средства извршења провалне крађе); леш убијене особе фиксиран у положају у коме је извршено кривично дело са траговима насилне смрти; биолошке излучевине, или трагови (нпр., траг крви), хемијске супстанце (нпр., барутни гасови фиксирани на руци осумњиченог, трагови боје на одећи прегажене особе) итд. У оквиру појма трага у ширем (општем) смислу, садржан је и појам трага у ужем смислу.

Под траговима у ужем смислу подразумевају се тзв. идентификациони трагови на основу којих се може извршити идентификација оставиоца трага или бар одредити његова групна припадност.[2] Идентификационе трагове сачињавају трагови који су настали одражавањем површине спољње структуре једног објекта на површини другог (тзв. механоскопски трагови); сепарирани делови првобитне целине код којих се остатак сепарираног материјала односи према првобитној количини као део према целини; трагови хемијских супстанци; и билошки трагови, уколико су подобни за идентификацију или бар утврђивање групне припадности оставиоца трага.[3]

У криминалистици постоје различите *поделе трагова* којима се указује на поједине њихове специфичности. Постоји подела на *макротрагове и микротрагове материје*; на *видљиве и латентне трагове*. Латентни трагови не припадају категорији микротрагова. Применом посебних хемијских и физичких метода изазивања они постају видљиви (нпр., трагови отисака прстију). У криминалистици се често наводи *петодеобна подела трагова* која указује на њихов значај за утврђивање различитих околности кривичног дела: 1) трагови који доказују сам факт постојања кривичног дела; 2) трагови који откривају ток кривичног дела (претходне и доцније околности); 3) трагови који служе за проналазак извршилаца и доказ његове кривице; 4) трагови који указују на узроке и циљеве дела и 5) трагови који служе за утврђивање непознатог оштећеника (Трегубов, Кобовац). За криминалистику је значајна и подела трагова на: *праве трагове,* они су у узрочно-последичној вези са кривичним делом, *обмањујуће трагове,* они су само на први поглед у вези са кривичним делом, а у ствари представљају промене на лицу места које су настале пре кривичног дела, после њега или независно од кривичног дела и *фингиране трагове* које је учинилац намерно оставио с циљем да усмери оперативну делатност и истрагу у погрешном правцу.[4]

У даљем тексту посебна пажња биће посвећена тзв. *идентификационим траговима* који полазе од природе трагова и механизма њиховог настанка, што одређује и методе вештачења.

1) *Трагови који су настали одражавањем површине спољње структуре једног објекта на површини другог* (тзв. трагови одрази, трагови обличја) сматрају се подобним за утврђивање идентитета оставиоца трага. Њих сачињавају трагови оруђа кривичног дела, дактилоскопски трагови, трагови стопала и обуће,

---

[2] Vodinelić, V., Prilog definisanju pojma "kriminalistički trag" u krivičnom postupku i kriminalistici, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, број 12/1975, стр. 109; Бусарчевић, М. и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, Београд, 2001, стр. 13–14.

[3] Видети и радове поменуте у претходној фусноти.

[4] Kube/Störzer/Timm: *Kriminalistik*, Band 1, стр. 680–681.

балистички трагови, трагови код саобраћајних несрећа, трагови зуба и ноктију итд. Трагови настају контактом (деловањем) оставиоца трага по подлози (носиоцу трага) при чему се одражавају нека његова индивидуална обележја (деловањем оруђа на металној брави приликом провaљивања, проласком зрна кроз олучену цев ватреног оружја приликом испаљења, додиривањем предмета од стране извршиоца на лицу места, жртва угриза нападача за руку итд.).

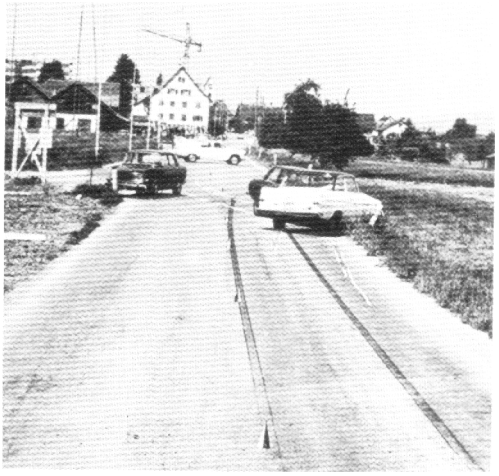

Слика 31. *Обмањујући трагови у случају саобраћајне незгоде*. Трагови кочења приказани на слици нису у узрочно-последичном односу са приказаном саобраћајном незгодом, што је утврђено трасолошком анализом (упоређењем ширине и шаре трага кочења са ширином и шаром пнеуматика возила).

Наука је доказала и у пракси је потврђено да не постоје два предмета који имају исти микрорељеф. Ако разгледамо неко длето, турпију, нож, секиру, одвртач, отпирач, провалнички алат итд., под косом светлошћу кроз компаративни микроскоп, открићемо безбројне зупце и неравнине на ивици (сечиву) оруђа, које зовемо *микрорељефом*. Они су исто тако индивидуални као што су трагови на зрну који настају од жлебова цеви одређеног ватреног оружја. Уопштено се може рећи да индивидуална карактеристика представља обележје случајних одступања унутар карактеристика типа. Одступања су случајна, јер код сваког појединог члана групе настају у непредвиђеном облику, величини или положају. Чак и код фабрички произведеног масовног алата, стално постоје индивидуална обележја која настају, продубљују се и проширују: занатском обрадом (нпр., поправљањем, брушењем), употребом (правилном и неправилном), самим трошењем оруђа. Оштрица сваког оруђа троши се употребом и протеком времена стиче зупце, чија су обележја у својим комбинацијама различита код сваког појединог оруђа. Та су обележја: величина зубаца, ширина зубаца, дубина зубаца, њихов број и распоред, растојање међу зупцима.[5]

Као што не постоје два оруђа и две цеви ватреног оружја који имају исти микрорељеф, тако и цртежи папиларних линија на прстима, табанима, непчаном своду, отисак зуба, имају индивидуалан, непоновљив распоред индивидуалних карактеристика које када се одразе на другом објекту остављају трагове који су подобни за идентификацију (или бар утврђивање групне припадности) оставиоца трага.

Трагови који су настали одражавањем површине спољње структуре једног објекта на површини другог могу се поделити на: *отиске* (нпр., трагови папиларних линија на додириваним предметима), *рељефне линије,* тј. бразде (нпр., трагови од оруђа настали сечењем и гребањем нападне подлоге код провалних крађа, и могу да буду макро или микро величина) и *утисци* (нпр., трагови стопала у блату, трагови пнеуматика возила у покрету који су се одразили на меканој подлози, на пример, у снегу итд.)[6]. Постоји и дводеоба ових трагова: на *површинске и утиске.*

---

[5] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, Скопје 1985, стр. 688–689.

[6] Бусарчевић, М. и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, Београд, 2001, стр. 37.

Отисци настају наношењем супстанце (зноја, боје, крви итд.), на подлогу или одношењем супстанце са подлоге (прашине, боје). У првом случају површински траг представља "позитиван", а у другом "негативан"[7] отисак.

Значајна је и подела трагова на *статичке* и *динамичке* која се заснива на динамици међусобног односа објекта чија се спољња структура одражава и објекта на коме се формира траг. *Код статичких трагова* оба објекта су у мировању у моменту формирања трага, тако да се индивидуална обележја оставиоца трага одражавају (пресликавају) на површини примаоца трага (траг стопала, траг цртежа папиларних линија, траг ударне игле на чаури итд.). Траг настаје ударом, додиривањем, гажењем подлоге на којој се траг формира. *Динамички трагови* настају тако што су објекти у моменту формирања трага у покрету, или је бар један у покрету, а други је у стању мировања. У питању су трагови клизања, резања, сечења, гребања итд. Ова подела има условни карактер јер динамички трагови могу да прећу у статичке и обрнуто.[8]

Потребно је напоменути да приликом формирања трагова који представљају одраз спољње структуре оставиоца трага, може доћи до преноса супстанце са носиоца трага на оруђе или са оруђа на носиоца трага, тако да се поред механоскопских вештачења могу предузети и физичко-хемијска. На пример, на одвртачу којим је извршена провална крађа, остале су микрочестице или макрочестице обијене касе итд.

Трагови који су настали одражавањем површине спољње структуре једног објекта на површини другог вештаче се *механоскопским методама*. Циљ вештачења је да се установи оставилац трага на основу индивидуалних обележја његове спољње структуре (микрорељеф средства извршења, анатомска обележја папиларних линија прстију, табана итд.), која су се одразила на носиоцу трага. Основна разлика у примени механоскопских метода среће се код површинских трагова (отисци или рељефне бразде) и трагова – утисака.

Површински трагови пронађени на лицу места испитују се након фиксирања за време увиђаја у оквиру *механоскопског вештачења* по форми, врсти и начину формирања. На трагу се уочавају групна и идентификациона својства. Након тога се сумњивим оруђима истих групних карактеристика изазивају на подлози исте или сличне врсте[9] пробни трагови, или се од осумњиченог узимају отисци чиме се прибављају неутрални компаративни узорци. У процесу механоскопског вештачења спорни трагови (тј. стварни докази јер су настали приликом извршења кривичног дела) упоређују се са неспорним компаративним траговима, тј. са траговима чије је порекло познато применом методе упоређивања и уклапања, и то најчешће коришћењем компаративног или стерео микроскопа или увеличавајућих стакала (у зависности од величине трага). Вештачењем се упоређују идентификациона обележја микрорељефа спорног и неспорног трага. Уколико се идентификациона обележја поклапају доноси се закључак о идентитету оставиоца трага.

Трагови утисци, тј. трагови који су утиснути у подлогу (нпр., траг стопала у блату, траг пнеуматика на меканој земљи), фиксирају се за време увиђаја (фотографишу у размери, описују у записнику о увиђају, мере се трагови и растојања од

---

[7] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, стр. 713–714.

[8] На пример, одвртач у моменту кретања по површини браве оставља динамички траг који се огледа у линијама, браздама огреботина на металу, када се његово кретање заустави а његов врх се услед притиска утисне на металну површину, настаје статички траг.

[9] У принципу се настоји да подлога буде "мекша", како се не би уништио релевантни микрорељеф.

трага, скицирају се), а након тога се *мулажирају*, односно прави се одливак трага применом силиконских пасти, гипса итд. У процесу механоскопског вештачења испитују се групна и идентификациона обележја трага. Оперативним мерама трага се за сумњивим предметима (исте групне припадности) за које се претпоставља да су начинили спорни траг на лицу места (нпр., од осумњичених особа се узима сумњива обућа). Након тога се предузима механоскопско вештачење ради идентификовања оставиоца трага. Процес механоскопског вештачења може се одвијати на два начина. 1) Према традиционалном схватању, које је заступљено у криминалистици, са неспорним предметима за које се претпоставља да су оставили траг на лицу места, праве се пробни трагови (утисци) на подлози исте врсте. Они се мулажирају истом методом као и спорни утисак пронађен на лицу места. Механоскопско вештачење се састоји у упоређивању или уклапању групних и идентификационих обележја са трага мулажа који је настао приликом извршења кривичног дела и трага неспорног мулажа познатог порекла. Овде се упоређује мулаж спорног трага са мулажем пробног (неспорног) трага. 2) Новија криминалистичка пракса препоручује да спорни мулажирани утисак треба упоређивати непосредно са објектима за које се претпоставља да су утиснули свој одраз на лицу места. Овде се упоређује мулаж спорног трага са објектом (или објектима) за који се претпоставља да је начинио траг. Сматра се да је процес компаративне идентификације на тај начин једноставнији и пружа квалитетније резултате.[10] У оквиру криминалистичке идентификације упоређују се обележја која се поклапају на објекту који се идентификује (или његовом мулажу) са обележјима која постоје на мулажу спорног трага.

2) Сепаратни трагови. – У питању су трагови у виду делова предмета или чврстих материја настали одвајањем од целине.

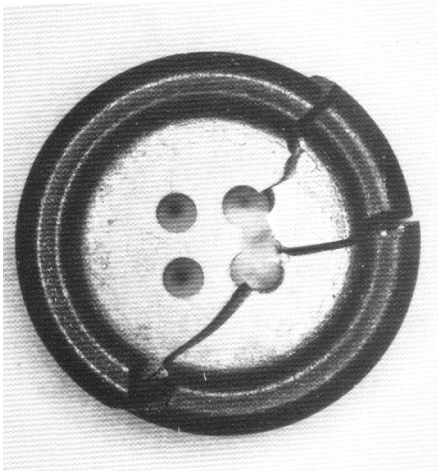

Слика 32. *Сепаратни трагови.* Највећи комад дугмета пронађен је на кошуљи осумњиченог. Друга два мања комада пронађена су на лицу места кривичног дела силовања.

У увиђајној пракси нису ретки случајеви да се на лицу места нађу делови неког предмета кривичног дела, који извесно или претпостављено, чине с њим првобитну целину. У таквим случајевима претресањем или другим доказним радњама или оперативно-тактичким мерама, трага се за свим деловима, у тежњи да се од њих састави првобитни предмет. (Код провалне крађе нађен је на лицу места одломљени врх провалничког алата, на месту саобраћајне незгоде делићи стакла фара аутомобила који је у бекству, код силоване део дугмета са учиниочеве кошуље, приликом провлачења кроз отвор провалнику се отргнуо део одеће.) Као основно криминалистичко питање поставља се да ли су одвојени предмети раније сачињавали један предмет. Идентификација се врши стварањем доказа припадности. *Најпре се*

[10] Бусарчевић, М., *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 52–53.

спроводи механоскопско вештачење применом методе уклапања. Овај *доказ је могућ ако се слагањем раздвојених делова реконструише континуитет форме површине или спољње структуре првобитног предмета*. Доказ првобитне припадности одломка могућ је само када ивице или површине раздвајања показују неправилан и случајан ток и развој с тим да механизам раздвајања није довео до деформације (тј. предмет није смрвљен). Важно је да се утврди узрок и механизам раздвајања предмета. *Морфолошки доказ припадности потврђује се и истоветношћу унутрашње структуре материјала од којег је предмет био сачињен* (хемијски елементи, физикална и биолошка својства, применом физичко-хемијских метода). Утврђивање параметара захтева комплексну анализу.[11] Уколико су оба резултата вештачења позитивна, сматра се да је идентитет установљен.

3) Трагови хемијских супстанци. – Настају преносом разних врста материјала приликом или у вези са извршењем кривичног дела или као његов резултат. На пример, на оруђу извршења провалне крађе остали су трагови нападнуте подлоге у виду наноса микрочестица или макрочестица материјала, на руци убице који је пуцао из ватреног оружја остају трагови барутних гасова, на камиону који је изазвао судар остали су трагови боје у виду брисотине од аутомобила чији је возач настрадао у саобраћајној несрећи; на обући осумњиченог нађени су трагови боје за коју се претпоставља да је са лица места; испод ноктију или на рукама осумњиченог за фалсификовање новчаница налазе се трагови боје који указују на ту делатност; на џемперу силоване нађена су влаканца за која се претпоставља да потичу са одеће извршиоца итд.

Трагови хемијских супстанци могу се испољити у три основна вида која представљају: *чврсто или получврсто стање* (комади материје различите величине, прах, тестасте масе); *течности различитог вискозитета* (густине) и *паре (испарења) гасови*.[12]

Ови се трагови испитују применом *физичко-хемијских метода* којима се установљава хемијски састав супстанце која улази у његов састав. Физичко-хемијске методе испитивања успешно се примењују и на количинама супстанци које су мање од једног микрограма (милионитог дела грама). Ове методе омогућавају да се хемијски састав супстанце коју садрже трагови или објекти, може испитивати и у квалитативном и квантитативном погледу. У квалитативном смислу, испитује се шта одређена супстанца садржи, а у квантитативном, колико чега садржи. Најважнија је подела физичко-хемијских метода на *деструктивне* и *недеструктивне* методе. Применом првих, оштећује се или уништава узорак супстанце која се испитује, док применом других они остају неизмењени. У највећем броју случајева, коришћење деструктивних метода представља неминовност, јер недеструктивне методе нису увек применљиве у свим криминалистичким вештачењима ове врсте.[13]

Од недеструктивних физичко-хемијских метода за испитивање хемијског састава супстанци, најчешће се користе рендгенска флуоресценција, рендгенска дифракција и неутронска активациона анализа. Све остале методе су, у мањој или већој мери, деструктивне. Њих сачињавају: спектрографија, ласерска микроспектрална анализа, атомска апсорпциона спектрофотометрија, инфрацрвена спектрофотометрија, хроматографија на танком слоју и гасна хроматографија.[14]

---

[11] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, стр. 702–703.
[12] Бусарчевић, М., *Основи криминалистичких вештачења*, Београд, 2001, стр. 54.
[13] *Op. cit*., стр. 55.
[14] *Op. cit*., стр. 55–56.

Физичко-хемијске методе најчешће служе за утврђивање групне припадности испитиване материје. Применом тих метода може да се установи и идентитет оставиоца трага у случају контаминације материјала или уколико је комбинација саставних елемената материјала неспецифична, тј. са великим степеном случајности и непоновљивости. (На лицу места саобраћајне несреће нађене су љуспице боје које указују на то да је аутомобил који је изазвао несрећу бојен више пута различитим бојама различитих врста. Анализа различитих комбинација боја по врсти, редоследу бојења, старости, може да сузи потрагу или идентификује сумњив ауто.)

4) Биолошки трагови. – Њих најчешће сачињавају *трагови људског порекла* (крв, делови људског ткива, излучевине, длаке са различитих делова тела). Трагови се срећу најчешће код крвних и сексуалних деликата, саобраћајних несрећа, повреда на раду итд. Биолошке трагове сачињавају и *трагови животињског и биљног порекла.* (На пример, на обући и одећи осумњиченог за силовање нађени су остаци биљне вегетације који су по саставу и врсти исти као и они који су нађени на одећи жртве и на лицу места.)

Применом класичних метода вештачења биолошких трагова, тј. *биолошким методама,* може се, по правилу, установити једино групна припадност, врста, оставиоца трага. Данас се на основу биолошких трагова људског (и животињског) порекла може утврдити идентитет оставиоца трага, уколико се примени ДНК вештачење.

Трасолошка анализа догађаја. Према мишљењу неких аутора постоје две врсте трасолошких вештачења и то, *идентификациона или базна вештачења* и *трасолошке анализе догађаја.* Трасолошке анализе обухватају сва идентификациона или базна вештачења, не само из области трасологије него и из области судске медицине и саобраћајно-техничких и других вештачења. Она представљају основу за реконструкцију кривичног дела. Данас су поступци у идентификационим вештачењима увелико стандардизовани, како код нас тако и у другим земљама. Стандардизација је посебно изражена у области дактилоскопских, балистичких и биолошких вештачења и делом у оквиру биометрије. За разлику од њих, трасолошке анализе догађаја су на почетку систематског развоја.

У циљу стандардизације криминалистичког рада са траговима и на лицу места кривичних дела МУП Србије је објавио Подсетник за криминалистичке техничаре.[15]

2. ОСНОВНИ ПОЈМОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ

Под криминалистичком идентификацијом подразумева се поступак упоредног испитивања у коме се утврђује систем општих и уникатних обележја, на лицу места пронађеног или опаженог објекта који треба идентификовати. На основу трагова може се идентификовати предмет (нпр., средство извршења) или одређена особа које је боравила на лицу места (нпр., на основу отиска прста). Утврдити идентитет неког објекта идентификације (предмета или особе) значи пронаћи сва обележја која га чине уникатним, тј. која га разликују од свих других објеката исте врсте. У поступку криминалистичке идентификације треба разликовати објекат који се идентификује, тј. тражени објекат, или спорни објекат

[15] *Обрада лица места, Подсетник за криминалистичке техничаре*, МУП Србије у сарадњи са шведском националном полицијом, Београд, 2006.

(нпр., особу која је оставила отисак цртежа папиларних линија на лицу места), од објекта помоћу којег се врши идентификација (траг остављен на лицу места).

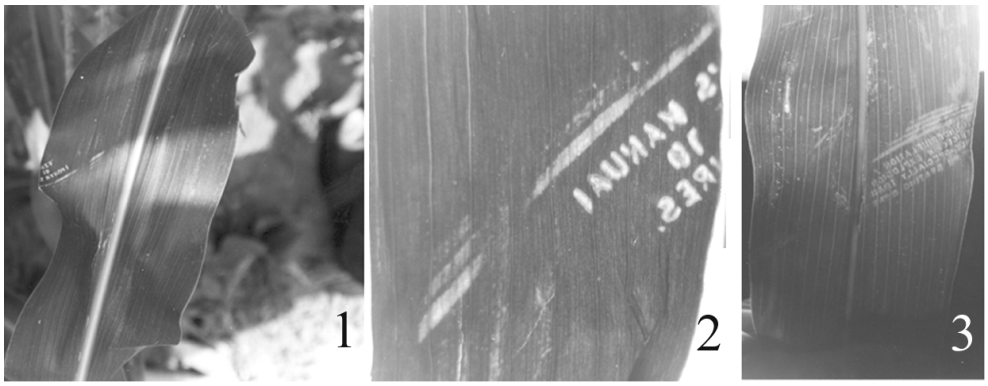

Слика 33. *Идентификација возила на основу трагова пнеуматика на листу кукуруза*. Слике приказују део фотодокументације вештачења из случаја једног силовања извршеног у возилу које је извршилац паркирао у кукурузишту (након чега је жртва убијена и спаљена на другом месту). На слици 1 приказан је текст са шаре пнеуматика који се одразио на листу кукуруза. На слици 2 је увећани изглед текста. На слици 3 приказан је упоредни узорак који је начињен у току реконструкције са истим пнеуматиком (возилом) на другом листу кукуруза. Компаративним вештачењем идентификационих карактеристика одраженог текста на листу кукуруза са слика 2 и 3 доказан је идентитет возила. Извор: Вештачење Мирослава Бусарчевића, професионалног полицијског и сталног судског вештака.

Спорни објекти се идентификују на основу идентификационих карактеристика, тј. индивидуалних обележја која су се одразила на носиоцу трага. Уопштено, индивидуална обележја представљају случајна одступања унутар карактеристика типа (тј. групе сродних објеката). Одступања су случајна јер код сваког појединог члана групе настају у непредвиђеном, непоновљивом облику, величини или положају (нпр., микрорељеф средства извршења, или цеви ватреног оружја, распоред минуција, тј. анатомских обележја папиларних линија на јагодицама прстију, ДНК формула).

Објекти криминалистичке идентификације деле се на *релативно променљиве* и *релативно непроменљиве*. Међу релативно непроменљиве објекте спадају они чија битна обележја остају релативно непромењена у дужем периоду, нпр., цртеж папиларних линија, индивидуална израженост рукописа, елементи личног описа, пре свега, ушна шкољка, генетска формула. Као пример за релативно променљиве објекте можемо навести пиштољ, писаћу машину, секиру итд. Према томе, идентификовати, значи установити у оквиру процеса идентификације, сва обележја по којима се објекат идентификације, тј. тражени објекат разликује од свих осталих објеката исте врсте. Идентификација може да буде само индивидуална. При криминалистичкој идентификацији утврђује се (апсолутна) индивидуалност објекта, његово разликовање од свих истородних (и сличних) објеката.[16]

Идентификовати се може онај објекат који је у процесу узајамног дејствовања са другим објектом – подобан да на овоме произведе употребљиве отиске (утиске), а то ће рећи одразе који су изоморфни[17], или је дошло до преноса мате-

[16] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, стр. 677.

[17] Изоморфност је таква подударност два објекта идентификације када однос између елемената комплекса обележја једног објекта, одговара односу између елемената одраза тог комплекса (лика, модела, копије) на другом објекту. Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, стр. 663.

ријала са спорног објекта на објекат помоћу којег се врши идентификација, при чему су сачуване *индивидуалне карактеристике оставиоца трага*. Бусарчевић је теоретски објаснио значај поделе на индивидуална и идентификациона обележја. Одраз индивидуалних карактеристика спорних објеката на њиховим траговима, формира *идентификационе карактеристике* тих трагова (шаре папиларних линија од отисака прстију, рељефне линије код трагова сечења, биолошки материјал подобан за ДНК идентификацију итд.)[18].

Својства једног објекта (који се идентификује) појављују се у виду одговарајућих промена на објекту помоћу којег се врши идентификација. Аутори који су се бавили овим питањима користе термин *идентификационо обележје*. У већини случајева у трагу се не одражавају сва индивидуална обележја предмета, што зависи и од материјала на коме настаје траг и механизма стварања трага. То не искључује могућност идентификације ако су одражена обележја довољна у својој целокупности за индивидуализацију тог предмета.[19]

Често се појављује тврдња о идентитету два трага на пример, трага оруђа извршења. Трагови су само средство помоћу којих се утврђује идентитет. Идентитет је један, а трагова има више. Трагови не могу бити међусобно идентични, овде је реч о идентификацији проузроковача трага. Тврдња да је инкриминисани траг идентичан са трагом који служи као компаративни неутрални узорак није тачна. Подударна обележја само показују да ови трагови потичу од истог проузроковача, чији се идентитет њиховом помоћи и утврђује.[20]

Од утврђивања идентитета, односно идентификовања спорног објекта, треба разликовати његово груписање, то јест установљавање његове групне припадности. Утврдити *групну припадност* спорног објекта, значи уочити његова општа обележја на основу којих се може уврстити у категорију сродних објеката исте врсте (нпр., у конкретном случају установљен је само калибар ватреног оружја). Групна припадност установљава се било у оквиру јединственог процеса идентификације, као прва њена фаза, или у самосталном процесу. Иста групна припадност не значи још и идентитет[21], али неприпадање тој групи искључује могућност и потребу да се идентитет установљава унутар те групе.[22]

Методе идентификације се у криминалистици могу поделити на две основне групе: 1) *на оне којима се врши идентификација ствари, односно предмета* (на пример, на основу трагова механоскопским методама идентификује се алатка којом је извршена провална крађа итд.) и 2) *на оне којима се врши идентификација особе* (нпр., идентификација особе на основу отисака папиларних линија применом дактилоскопских метода, идентификација особе на основу биолошког трага применом ДНК вештачења итд.). Методе идентификације представљају поједине врсте вештачења које се развијају у криминалистици.

---

[18] Бусарчевић, М., *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 49–50.

[19] Водинелић, В., Теоретска заснованост утврђивања идентитета у криминалистичкој трасологији и кривичном поступку, 1. део, *Вјештак*, број 2/1987, стр. 5; Бусарчевић, М., *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 49–50.

[20] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, стр. 704–705.

[21] У *криминалистичкој трасологији* под идентитетом се подразумева непоновљива *целокупност* посебних, ретких, индивидуалних обележја (особености), која код тог објекта постоји у датом тренутку и уз постојање одговарајућих општих обележја (општег облика, величине, тежине, боје). Vodinelić, V., Teoretska zasnovanost utvrđivanja identiteta u kriminalističkoj trasologiji i krivičnom postupku, 1. deo, *Vještak*, broj 2/1987, str. 9.

[22] Водинелић, В., *Криминалистика, откривање и доказивање*, том 2, стр. 638–680.

3. ПОЈЕДИНЕ ВРСТЕ ТРАГОВА КРИВИЧНИХ ДЕЛА

3. 1. БИОЛОШКИ ТРАГОВИ

Извршилац кривичног дела најчешће није у могућности да предвиди настанак биолошких трагова и да контролише њихово остављање на лицу места. Доказна вредност биолошких трагова је вишеструко повећана увођењем у праксу метода криминалистичке идентификације оставиоца трага применом ДНК вештачења. Због тога увиђајни органи и стручњаци у правосуђу (тужиоци, судије, браниоци), треба да буду упознати са доказним могућностима које пружа ју ови трагови као и са тешкоћама њиховог проналажења, фиксирања, чувања, вештачења. С обзиром на то да је у питању специфична врста трагова, потпуно су прихватљиви предлози криминалиста да приликом њиховог проналажења и фиксирања треба, још у току вршења увиђаја, ангажовати и специјалисту судске медицине (посебно у случајевима крвних и сексуалних деликата). На другој страни, најновије методе ДНК вештачења изузетно су осетљиве тако да је веома важно још приликом обезбеђивања трагова на лицу места, вршењу увиђаја, паковању и транспортовању биолошког материјала, поштовати међународно усвојена стандардизована правила поступања свих учесника у ланцу обезбеђивања ове врсте доказа како не би дошло до контаминације и деградације биолошког материјала. Због тога је потребно прилагодити концепт вршења увиђаја новим могућностима вештачења биолошких трагова, што подразумева допунску едукацију (у свету се инсистира на поседовању цертификата) свих учесника у обезбеђивању, фиксирању, паковању и транспортовању трагова (едукација чланова увиђајних екипа и полицајаца који обезбеђују лице места, јавних тужилаца). Технички комплет за вршење увиђаја, пре свега код крвних, сексуалних деликата и саобраћајних незгода такође треба да буде допуњен, како би се створили оптимални услови за обезбеђење биолошких трагова.

3.1.1. Трагови крви

Проналажење трагова крви. – Трагови крви се срећу у криминалистичкој пракси пре свега код крвних и сексуалних деликата, али се могу наћи и код других кривичних дела (на пример, код провалних крађа када дође до повреде провалника итд.). На лицу места остају трагови крви који припадају жртви кривичног дела или учиниоцу (настају услед одбрамбених радњи жртве или других повређивања)[23]. Трагове крви треба тражити на телу и одећи жртве и осумњиченог, на лицу места и у његовој околини. На телу осумњиченог треба обратити посебну пажњу на садржај испод ноктију зато што се трагови крви задржавају извесно време чак и после прања руку. Трагови крви могу се пронаћи на одећи извршиоца, и то посебно на оним местима која се често додирују рукама (оковратник, дугмад, пертле)[24]. Треба прегледати шлиц (убица под психичким дејством дела после убиства често уринира) и џепове од панталона.[25] На ципелама се такође могу наћи трагови крви. Мада убица често покушава да уништи трагове крви тако што их пере или брише, они се тешко могу потпуно уклонити са лица места или одеће. И после брисања или прања, трагови крви се могу пронаћи на шавовима одеће, ципелама, испод ноктију учиниоца, крпама и пешкирима којима су брисани, на лавабоу, између коцки паркета, на местима састава пода или подних плочица. На оруђу убиства ови се трагови налазе на спојевима дршке и сечива.

[23] Понекад се може наићи и на трагове крви од животиња.
[24] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 83.
[25] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 482.

Ситни трагови крви, као и трагови осталих излучевина, траже се уз помоћ специјалне ултравиолетне лампе и наочара које представљају филтере зрачења.

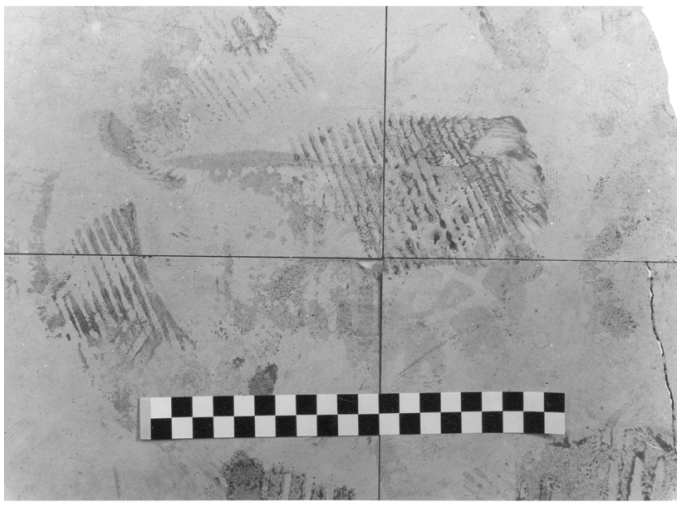

Слика 34. *Крвави трагови обуће на поду.* Трагови који припадају учиниоцу фиксирани су на лицу места кривичног дела убиства и подобни су за идентификационо вештачење.

Тестирање да ли сумњиви траг потиче од крви. – Неки пут се приликом вршења увиђаја наиђе на трагове за које се посумња да потичу од крви и неопходно је да се одмах, на лицу места, постави диференцијална дијагноза да ли сумњиви траг представља крв или не. За утврђивање да ли неки траг потиче од крви постоји више биолошких метода. У теренским условима користи се *луминолска проба* (у замраченој просторији). Позитиван резултат пробе на трагове крви, доводи до промене боје раствора (до луминисценције). Овај налаз једино указује да траг потиче од људске или животињске крви. За даља диференцирања потребно је обавити вештачење у лабораторијским условима. Негативан резултат теста указује на то да траг сигурно не потиче од крви.[26] Лумунолска проба представља најосетљивију реакцију за детекцију микротрагова крви (један према милион). Ова проба нужно се користи (применом распршивача) у свим случајевима када треба утврдити да ли нека сумњива мрља представља крв или не. Сумњив траг се шаље на ДНК вештачење.

Појавне форме трагова крви. – Трагови крви на лицу места могу се пронаћи у следећим облицима: 1) *Траг сливања крви (пруге крви).* Овај траг указује, у зависности од места извора крварења и путева сливања крви, на положај тела приликом задобијања повреде, на промену положаја тела, на правац кретања, на карактер повреде, на употребљено средство којим је нанета повреда и слично. На месту налажења леша може се пронаћи и *локва крви*, што указује на тежину повреде. Ако на месту налаза леша нема локве крви, а врста и природа повреда упућују на знатан губитак (излив) крви, може се закључити да се место извршења дела не поклапа са местом налаза леша. 2) *Траг крви у виду капи* може бити веома различитих облика, што зависи од висине са које крв пада, од нагиба подлоге и угла под којим крв пада, од површине подлоге и њене порозности. На основу облика капи крви могу се претпоставити висина извора крварења, положај тела и правац кретања. 3) *Траг у виду отиска или брисотине.* Отисак крви - настаје када се крвавим рукама додирне неки предмет, или се оставе трагови крваве обуће приликом кретања. На основу тих трагова може се идентификовати учинилац по траговима прстију или обуће, установити правац кретања и радње

[26] Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, 1995, стр. 315.

предузете на лицу места. Трагови крви у виду брисотина настају када се бришу - руке или средство извршења о тканину, пешкир итд. 4) *Комбиновани трагови* - јављају се у случајевима када се на једном месту нађу више или све врсте описаних трагова.[27]

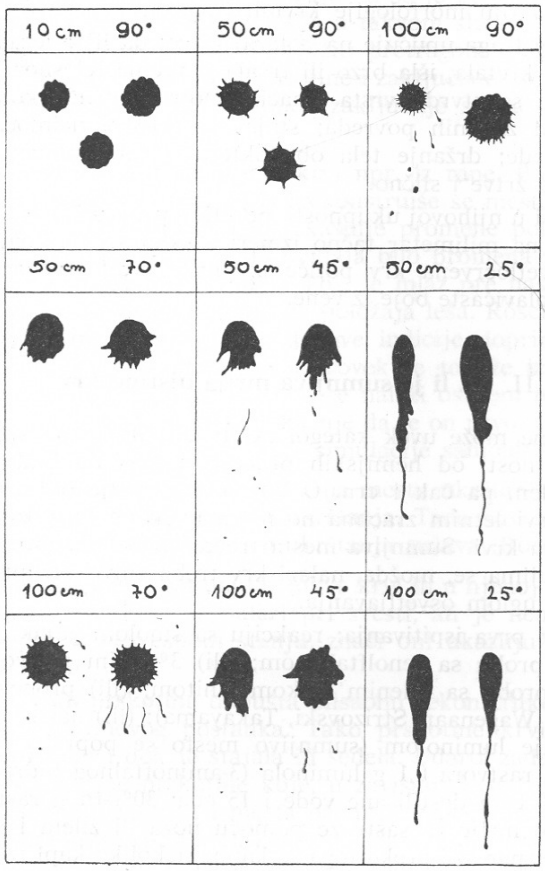

Слика 35. *Облици крвавих трагова на чврстој подлози у зависности од висине са које су се сливали и од угла падања крви.* Извор: Prokop, O: *Forensiche Medizin*, Berlin, 1966, стр. 446.

– *Процена броја удараца на основу трагова крви.* Процена броја удараца односи се на употребу хладног оружја којим се наносе повреде жртви, а приликом измахивања оруђем после сваког задатог ударца крв са оруђа прска у смеру измаха правећи ланчане капљичасте трагове на најближој површини изнад измахнутог оружја. Број ових ланчаних трагова крви показује број нанетих удараца, а смер капљичастих трагова је супротан смеру наношења ударца.

Обезбеђивање трагова крви пре увиђаја. – Пошто су трагови крви подложни уништењу услед атмосферских неприлика, понекад ће полицијска патрола која обезбеђује лице места до доласка увиђајне екипе, морати да предузме заштитне мере (да покрије трагове како на њих не би падала киша, да преусмери ток воде у случајевима обилних падавина итд.).

Документовање (фиксирање) трагова крви. – Пронађени трагови крви у току увиђаја се прецизно описују, а растојања мере и скицирају. Посебно је важно да буду фотографисани колор фотографијом.

Прикупљање и паковање трагова крви. – На лицу места треба прикупити што више узорака крви. Ако има више локви, мрља или осталих трагова крви, мора се са сваког од њих посебно узети узорак.[28] Потребно је имати у виду и контактне трагове крви које често карактерише и мешање крви из различитог извора. Зато се препоручује да се траг крви подели на различите секторе са којих ће се посебно узети узорци и одвојено упаковати. За утврђивање ДНК из крви довољна је мрља од једног квадратног милиметра.[29] Пошто је крв подложна веома брзом

[27] Лукић, М., *Трагови биолошког порекла*, стр. 93.

[28] На лицу места могу се налазити трагови крви који потичу од различитих лица (не само жртве, већ и од учиниоца или више њих).

[29] Wiegand–Kleiber–Brinkmann: DNA–Analitik, *Kriminalistik*, број 11/96, стр. 721.

процесу труљења, промени боје и агрегатног стања, потребно је хитно, у року од неколико сати након увиђаја, да стигне у лабораторију.

Основно је правило да, увек када год је могуће, треба предмете са траговима за које се претпоставља да су од крви, послати заједно са траговима у лабораторију на експертизу. Након што се крв на таквим предметима на собној температури сасуши, носилац трага се умота у чисти глатки папир тако да се не униште евентуални трагови отисака прстију. Одећа са траговима крви пакује се одвојено у папирне кесе, и то после сасушивања крви, и шаље одмах у лабораторију.

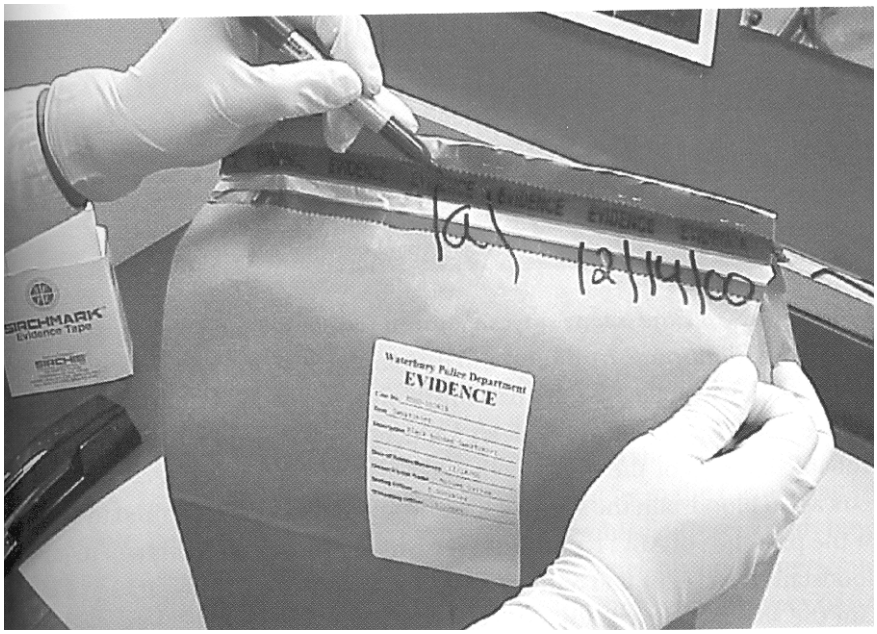

Слика 36. *Паковање биолошких трагова у вреће од хартије*. Биолошке трагове, пре свега трагове крви и излучевина, треба после сушења паковати у амбалажу од хартије.

Потребно је нагласити да се потпуно осушени трагови крви могу дуже чувати него влажни трагови. Уколико се упакује влажан траг крви, почиње процес труљења и такав траг може се вештачити само неколико сати после паковања. Фаталне грешке које се праве приликом паковања трагова крви су: траг се пакује још док је влажан; влажан траг крви пакује се у херметички затворене посуде (пластичне, стаклене); да би се убрзало сушење предмет са траговима крви приноси се вештачком извору топлоте или излаже директној сунчевој светлости.

Ако се закрвављени предмет не може транспортовати цео траг крви треба скинути. *Влажне мрље и угрушци крви* могу се потхранити у епрувету са физиолошким раствором, или се скинути газом навлаженом овим раствором. У тако припремљеној течности црвена крвна телашца могу се сачувати неоштећена неколико сати те их за то време треба доставити најближој медицинској лабораторији са захтевом за хитном анализом. *Сасушени трагови крви* који се налазе на глатким површинама у виду листића скидају се чистом оштрицом ножа тако што се одвоје од подлоге у целости или се састружу и упакују у чисте папирне кесице. Ови трагови могу се скинути и газом натопљеном физиолошким раствором. Уко-

лико је *порозна подлога упила крв* (нпр., земља, песак), ножем се одваја грумен подлоге и пакује у картонску кутијицу с ватом.[30]

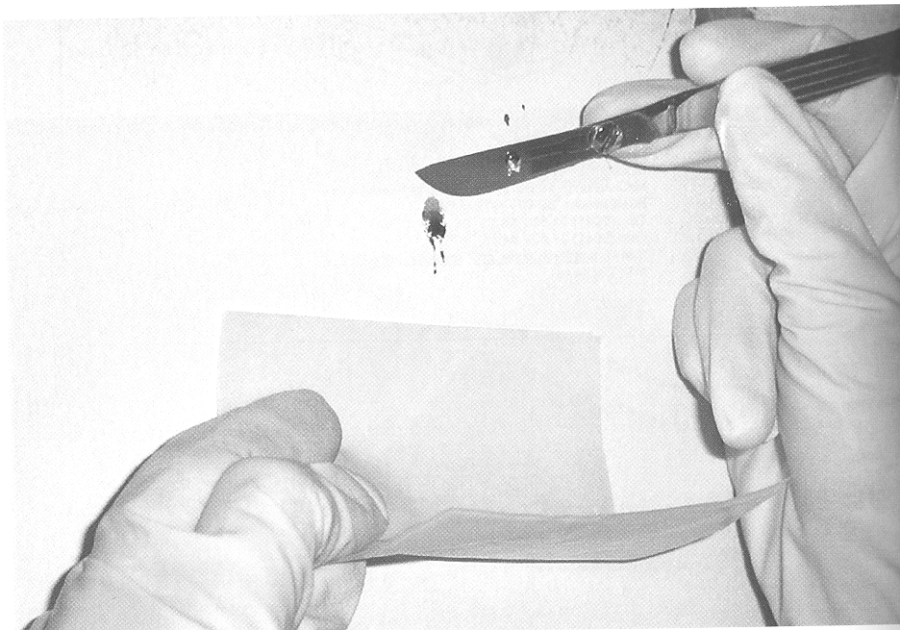

Слика 37. *Стругање трагова крви са зида*

Основна правила паковања трагова крви су: сваки крвави траг мора се одвојено упаковати и посебно обележити (пре тога се мора скицирати, фотографисати); сваки предмет или траг мора бити пре паковања темељито осушен (допуштено је одступање уколико се може у року од неколико сати доставити у лабораторију на анализу под условом да се транспортује у преносном фрижидеру или замрзивачу); биолошке трагове треба паковати у амбалажу која није херметички затворена (мора постојати природна вентилација); сваки предмет мора бити упакован тако да се спречи потресање или трење; трагови се морају хитно послати у лабораторију.

Вештачење трагова крви. – Орган који наређује вештачење мора да прецизира питања вештацима. *Применом класичних метода вештачења* трагова крви могу се добити одговори на следећа питања: да ли послати траг представља траг крви; да ли је у питању људска или животињска крв; којој крвној групи припада послати траг крви; из ког дела тела потиче траг крви (могуће је утврдити да ли крв потиче из носа, уста, плућа, желуца, хемороида, женског полног органа); да ли крв потиче од новорођенчета; да ли крв потиче од мушкарца или жене; да ли потиче из вене или артерије; оријентационо се може одредити колико је крв стара; да ли у крви има примеса других ткива итд.

Вештачењем генетског кода (ДНК вештачење), може се егзактно идентификовати особа чији је траг крви пронађен на лицу места.

Када су у питању мање количине трагова, а поготову микротрагови крви, класична испитивања, се по правилу, не практикују како би се омогућила што успешнија примена ДНК теста који у криминалистици представља круну испитивања трагова крви (и осталих биолошких материјала).

[30] Горкић, Саво: *Медицинска криминалистика*, Београд, 1981, стр. 77–78.

3.1.2. Длаке и власи косе као траг

Проналажење, фиксирање и паковање. – Длаке и власи косе појављују се као трагови, пре свега код крвних и сексуалних деликата, мада се срећу и у случајевима саобраћајних несрећа (нпр., код бекства возача након гажења пешака при чему су на аутомобилу остале власи косе откинуте од жртве), као и код провалних крађа (приликом провлачења учиниоцу је откинута влас косе) итд. Ови трагови налазе се на телу или одећи осумњиченог или жртве, на лицу места или предметима (нпр., на капи осумњиченог, препрекама које су савлађиване).

Приликом фиксирања и обезбеђења длака, прво треба фотографисати ужу околину места где је нађена коса, сачинити детаљ фотографију (обавезно са размерником), и скицирати место и положај трага. Коса се не сме чистити нити лепити за папир, као што се то понекад чини. Коса се не сме хватати пинцетом да се не би оштетила. Треба је ставити у епрувету или у чист бели папир. Када се налази на предметима које је могуће преносити, најбоље је да се понесе читав предмет на експертизу заједно са длаком или косом.

Длаке са лица места, одеће осумњиченог, са жртве или са подлоге извршења дела (аутомобила, постељине, тепиха), нпр., у случајевима силовања, могу се прикупити и усисивачем са филтером, или прозирном лепљивом траком. Ови трагови обезбеђују се за анализу и тако што се одевни предмети осумњиченог и жртве посебно упакују у кесе, с тим да паковање трагова са жртве и са осумњиченог не врши иста службена особа како би се избегла контаминација.

Вештачење длака и власи косе. – Могућности вештачења длака и власи косе су применом класичних метода донекле ограничене. У пракси се најчешће спроводе упоредна морфолошка испитивања длака применом микроскопа. *Класичним методама вештачења* длака могу се добити одговори на следећа питања: да ли је у питању животињска или људска длака; да ли је питању људска длака или текстилно влакно; са којег је дела тела отпала длака; да ли је длака оштећена; да ли је длака или влас косе ишчупана или је сама отпала; да ли је влас косе фарбана? Старост особе са које је отпала длака може се одредити само оријентационо. Може се одредити крвна група особе уколико је длака откинута са кореном. Класичним методама се тешко може одредити пол особе на основу длаке или власи косе. Класичним методама вештачења длаке не може се са сигурношћу утврдити идентитет оставиоца трага, али се може извршити елиминација (негативан налаз).

Применом вештачења ДНК длаке која је ишчупана са кореном (вештачи се ДНК из једра ћелија које се налазе у корену длаке), може се са сигурношћу установити идентитет особе – оставиоца трага. У последње време са успехом се уводе у праксу методе идентификације оставиоца и у случајевима када је длака откинута (одломљена) без корена.[31]

3.1.3. Трагови сперме

Проналажење, фиксирање и паковање трагова. – Трагови сперме појављују се код сексуалних кривичних дела. После извршења ових кривичних дела, трагови се могу пронаћи на телу и одећи жртве и учиниоца, као и на подлози. Након пријављивања кривичног дела, трагови сперме се морају узети и из вагине жртве. Ове трагове, као и трагове са тела може да узима искључиво лекар специјалиста. Трагови се релативно тешко проналазе на лицу места и на одећи јер када се сасуше, они добијају сивкасту боју која се лако стапа са бојом подлоге. Љуспице сасушене сперме треба тражити у мраку уз коришћење светлости батеријске лампе.[32] Препоручује се трагање за овим траговима и уз помоћ филтрираног ултраљубичастог светла применом ултравиолетне лампе, с обзиром на то да мрље сперме дају изразиту флуоресценцију плавкасте боје. Флуоресценција у овим случајевима има само оријентациону вредност с обзиром на то да се

---

[31] У свету се интензивно усавршава ДНК тест ради идентификације оставиоца длаке и у случајевима када је она откинута без корена. Позитивни резултати постигнути су вештачењем митохондријалне ДНК (мтДНК) из стабла длаке. Brinkmann, Bernad – Pfeiffer, Heidi, Die Auswertung von Haarspuren mittels DNA-Analyse, *Kriminalistik*, број 4/2000, стр. 258–260; Hellmann–Demmelmeyer– Schmitter, Die Untersuchung ausgefallener (telogener) Haare, *Kriminalistik*, број 4/2000, стр. 257; Linch– Whiting–Holland, Human Hair Histogeneses for the Mitochondrial DNA Forensic Scientist, *Journal of Forensic Sciences*, број 4/2001, стр. 844–853.

[32] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 89.

данас користе синтетичке материје или детерџенти који такође флуоресцирају. На другој страни, сасвим свежа сперма (влажна), као и старе мрље сперме не флуоресцирају.[33] Због тога сумњиве трагове треба фиксирати и упаковати исто као и трагове крви и послати на вештачење. Пре него што се ови трагови упакују, потребно је сачекати да се осуше. Једино уколико постоји могућност веома брзог достављања узорка у лабораторију, тада се одевни предмети са траговима ове врсте достављају у стању у коме су затечени. Уколико није могуће транспортовати предмете на којима су пронађени трагови за које се претпоставља да потичу од сперме, сумњива места треба овлажити млаким физиолошким раствором и пренети на плочицу за микроскопирање. Осушена мрља може да се иструже жилетом и стави у суву епрувету.

Потребно је што пре након силовања извршити судскомедицински преглед оштећене и узети трагове сперме са њене одеће, тела и вагине. У вагини и материци живе жене, сперматозоиди се могу наћи још неколико сати (5–20) после сношаја, а у материци мртве жене још 2 до 3 дана после смрти.

Поред трагова сперме, код силовања, треба фиксирати и трагове вагиналног секрета. Трагови се траже на одећи и телу осумњиченог (на деловима одеће, стидним длакама, испод ноктију мушкарца и на препуцију пениса).

Узимање узорака за анализу од осумњичене особе. – Да би се извршила компаративна испитивања на основу сперме која је пронађена на телу, вагини или одећи оштећене, потребно је од осумњиченог узети узорке за испитивање. За потребе вештачења довољно је да се од осумњиченог узме узорак сасушене пљувачке (није потребно узимати сперму): комадић газе натопи се пљувачком у устима осумњиченог и осуши, умота у папир и достави вештаку.[34]

Вештачењем трага сперме или вагиналног секрета на основу ДНК теста, може се са сигурношћу установити идентитет особе – оставиоца трага па према томе и доказивати контакт окривљеног и жртве.

3.1.4. Трагови пљувачке, шлајм из грла и секрет из носа

Ови трагови су били веома запостављени и ретко су се користили у форензичке сврхе пре отпочињања ДНК вештачења. Са увођењем ДНК вештачења у праксу, криминалистичка вредност ових трагова је нагло повећана. На основу тих трагова данас се методама ДНК успешно идентификују особе. Трагови секрета из носа или шлајма из грла могу остати на марамици извршиоца, на деловима одеће или телу жртве (посебно уколико је учинилац приликом напада и непосредног контакта са жртвом кијао, кашљао или му се сливао секрет из носа). Пљувачка, секрет из носа или грла остају на маски коју је разбојник носио да би прикрио свој идентитет (посебно на деловима маске који су у контакту са устима и носем)[35].

Трагови пљувачке срећу се код различитих кривичних дела на телу жртве или појединим предметима. Трагови пљувачке остају у довољним количинама за ДНК вештачење на жвакаћој гуми коју је из уста избацио криминалац, на опушку од цигарете баченом на лицу места, на чаши или шољи из које је учинилац пио, на поштанској марки или коверти која је лепљена пљувачком.

Узорци за компарирање се узимају од жртве и осумњиченог. У току испитивања потребно је жртву детаљно испитати (посебно код сексуалних кривичних дела) о местима на њеном телу и одећи које је учинилац додиривао својим уснама или вршио притисак зубима. Са тих места узимају се узорци за испитивање. Важно је да се жртва након напада не пере.

3.1.5. Нокат као траг и носилац трага

Разликују се три врсте трагова који су у тесној вези са ноктима: 1) трагови гребања настали од ноктију на телу жртве или учиниоца; 2) садржај прљавштине испод ноктију и 3) трагови одломљених ноктију.

---

[33] Jelačić, Olga, *Medicinska kriminalistika*, стр. 40.

[34] Горкић, С, *Медицинска криминалистика*, стр. 83.

[35] У форензичким лабораторијама вршена је успешна идентификација учиниоца на основу трагова пљувачке са маски начињених од најлонских чарапа, које су одбачене на лицу места или у близини лица места. Wiegand–Kleiber–Brinkmann, DNA–Analitik, *Kriminalistik*, број 11/1996, стр. 722.

1) *Трагови гребања настали од ноктију на телу жртве или учиниоца*. – Трагови од ноктију могу да се нађу најчешће на телу жртве или учиниоца кривичног дела као огреботина на откривеним деловима тела (нпр., лицу, врату, рукама итд.). Срећу се код крвних и сексуалних деликата и настају кад се жртва брани или учинилац напада жртву. Ови трагови, по правилу, нису подобни за механоскопску идентификацију, али имају значајну оријентационо-елиминациону вредност и представљају индицију учествовања у делу.

2) *Трагови у виду пръавштине испод ноктију*. – У свим случајевима када има трагова гребања, код сексуалних деликата, крвних деликата, као и случајевима када постоји сумња на самоубиство, нпр., вешањем, треба узети садржај испод ноктију ради вештачења. То је неопходно и у случајевима провалних крађа (посебно код проваљивања у касе), као и код других деликата код којих остају трагови испод ноктију. Анализом садржаја испод ноктију могу се наћи трагови који указују на учешће у кривичном делу (нпр., трагови изолације од обијене касе). У случајевима налаза биолошког материјала (нпр., трагова коже или вагиналног секрета), може да се идентификује оставилац трага применом ДНК вештачења. Садржај испод нокта скида се дрвеним штапићима, нокти се секу и стављају у епрувете, и то сваки нокат посебно. За потребе вештачења прибавља се и упоредни материјал.[36]

3) *Трагови одломљених ноктију*. – Уколико се на лицу места нађе део одломљеног нокта, постоји могућност идентификације особе на основу трага. Код таквих трагова постоје три методе идентификације лица. *Прва је морфолошко уклапање* пронађеног парчета нокта са местом са којег је тај траг отпао. Ово је могуће уколико се осумњичени одмах нађе и ако у међувремену није секао нокте.[37] Применом ове методе може се довести у везу пронађено парче нокта и присуство жртве или учиниоца на лицу места. На пример, одломљени нокат са руку жртве је пронађен у ауту или стану осумњиченог који негира присуство оштећене у том простору. Вештачење се врши применом методе уклапања уз примену микроскопа или лупе. *Друга могућност везана је за одређене специфичности ноктију*. Научници су открили да људски нокти како на рукама тако и на ногама, носе уздужне бразде које су нешто мање уочљиве на спољњој страни нокта, а знатно уочљивије и са више детаља на унутрашњој страни. Ове бразде настају у процесу раста ноктију и одговарају својим положајем и величином паралелним браздама које су формиране на површини лежишта нокта преко којег расте кератинско ткиво. Као резултат тог процеса, на унутрашњој површини нокта одсликавају се бразде. Њихов карактер и распоред је посве индивидуалан и омогућава утврђивање не само идентитета особе, већ и тачно одређење прста са којег потиче нокат. Друга особина која говори у прилог подобности ноктију за идентификацију особе је њихова непроменљивост. Уколико не настане већа повреда или оштећење нокта, односно његовог лежишта, распоред бразди остаје исти у току целог живота.[38] *Трећи начин идентификације особа чији је део нокта пронађен на лицу места заснива се на примени ДНК* вештачења, тј. утврђује се митохондријална ДНК (мтДНК)[39].

3.2. ТРАГОВИ ПАПИЛАРНИХ ЛИНИЈА

3.2.1. Појам и настанак трагова папиларних линија

На појединим деловима људске коже, а посебно на врховима прстију (јагодицама прстију), прстима, длановима и табанима налазе се папиларне линије. Папиларне линије представљају испупчења на кожи која граде специфичне цртеже различитог облика у виду затворених линија, прекида између линија, међу-

---

[36] О овој врсти трагова видети опширнија излагања са одличним примерима: Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1984, стр. 247–259.

[37] Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, 1995, стр. 325.

[38] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 87; Миловановић, З., Вредност уздужних бразди на ноктима за утврђивање идентитета лица, *13. мај*, број 4/1982, стр. 49–52.

[39] Andrson i ostali, A Validation Study for the Extraction and Analysis of DNA from Human Nail Material and Its Application to Forensic Casework, *Journal of Forensic Sciences*, број 5/1999, стр. 1053– 1056. У наведеном раду се наводе примери из светске праксе доказивања убистава и разбојништава који су решени управо вештачењем делића ноктију на основу којих је утврђен ДНК оставиоца.

собних веза између појединих суседних линија, острвца, рачвања линија итд. Између испупчења се налазе удубљења тако да се уочава фино обликована рељефна форма. Цртеж папиларних линија испуњен је и великим бројем завршетака знојних канала, тј. пора, из којих се непрестано лучи зној који покрива папиларне линије. Услед непрестаног лучења зноја, цртеж папиларних линија је увек мастан (знојав), што омогућава остављање трагова на додирнутим површинама који на веран начин одсликавају форму оставиоца трага. Тиме се остварује један од основних принципа дактилоскопске идентификације особа, који се темељи на *преносивости цртежа папиларних линија* у виду трагова на додирнутим предметима и површинама.

3.2.2. Врсте трагова папиларних линија

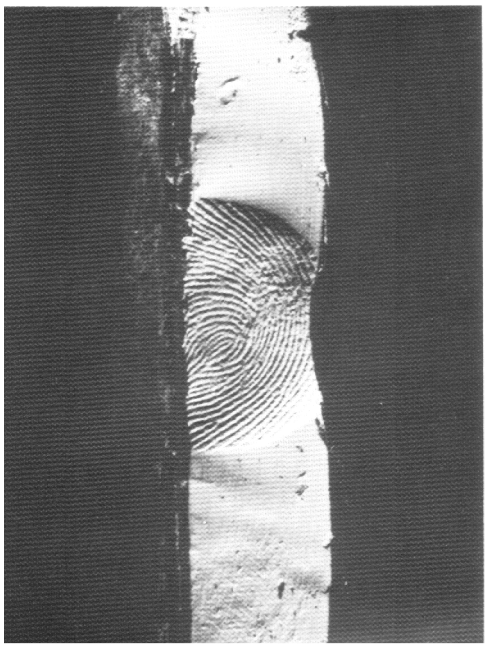

Слика 38. *Рељефни траг цртежа папиларних линија одражен на свежем прозорском киту*

Према начину настанка, природи и методама фиксирања сви трагови папиларних линија деле се на *видљиве* и *латентне (невидљиве). Видљиви трагови папиларних* линија могу бити: а) *обојени (површински)* који настају додиривањем носиоца трага обојеним папиларним линијама (нпр., прсти су обојени бојом, крвљу, прљавштином, уљем), или б) *рељефни* који настају додиривањем и услед тога утискивањем рељефа папиларних линија на меканим површинама као што су, на пример, мекан прозорски кит, загрејана чоколада, загрејана свећа, загрејане и омекшале пластичне масе. *Латентни (невидљиви),* трагови папиларних линија настају додиривањем релативно чврстих и глатких површина на којима се услед знојавости одражава рељеф оставиоца трага (прстију, стопала, шаке). Ови трагови су латентни (невидљиви) с обзиром на то да зној нема боју.

3.2.3. Фиксирање видљивих трагова папиларних линија

а) Обојени (површински) трагови папиларних линија фиксирају се директним фотографисањем под косим светлом. По правилу користе се специјално конструисане камере за директно снимање трагова отисака прстију. Траг се снима размерном фотографијом тако што се окулар камере постави под правом углом у односу на траг.

б) Рељефни трагови папиларних линија фиксирају се: 1) директним фотографисањем као у горњем случају и 2) мулажирањем. Трагови папиларних лини-

ја мулажирају се алабастер гипсом или још боље применом силиконских пасти (јер су еластичније) које се користе у стоматологији.

3.2.4. Проналажење, изазивање и фиксирање латентних трагова папиларних линија

Латентни трагови папиларних линија нису видљиви под уобичајеним околностима, па се за њихово проналажење мора предузети посебан поступак. Прво, неопходно је у статичкој фази увиђаја, на основу макротрагова, направити *мисаону реконструкцију кривичног догађаја* и *понашања учиниоца* на лицу места. Сачињавањем мисаоне реконструкције може се претпоставити куда се кретао учинилац и које је предмете додиривао. На сумњивим местима треба посебно детаљно тражити трагове папиларних линија. Трагови се траже уз помоћ батеријске лампе. Место на коме се претпоставља налажење латентног трага осветљава се под косим светлом и под што оштријим углом. Поједини криминалисти препоручују да се приликом трагања за латентним траговима папиларних линија уз помоћ батеријске лампе, просторија претходно замрачи. На тај начин трагови се могу уочити на глатким, стакленим и полираним подлогама. На храпавим површинама, хартији, металу, тканинама, приказаним поступком не могу се уочити латентни трагови папиларних линија, тако да се изазивају методама које ће бити описане у даљем тексту. Приликом мисаоне реконструкције и проналажења трагова папиларних линија посебно је важно да се поступа опрезно, како увиђајна екипа не би уништила и оштетила постојеће и оставила своје трагове.

У свету латентни трагови папиларних линија проналазе се ласером, коришћењем ултравиолетних зрака или специјалних светлосних ефеката уз помоћ филтера или других фотографских техника од којих ће само неке бити приказане у даљем тексту.

За изазивање и фиксирање латентних трагова папиларних линија користе се многобројне методе. Избор и опредељивање за конкретну методу која ће се применити у конкретном случају, зависи, између осталог, и од подлоге на којој треба изазвати траг.

Криминалистичко искуство доказује да и највећи професионалци међу криминалцима остављају трагове прстију на лицу места. Нису у могућности да их све униште услед повећаног психичког узбуђења приликом извршења кривичног дела, неочекиваних компликација итд. Чак и знатан број оних који на лице места дођу у рукавицама, скидају их убрзо услед узбуђења које изазива извршење кривичног дела и осећаја нелагодности услед повећаног знојења руку. Због тога увек треба трагати за траговима прстију.

3.2.4.1. Физичке методе изазивања латентних трагова папиларних линија

а) Изазивање латентних трагова помоћу прашкова

У криминалистичкој пракси распрострањено је коришћење разних врста прашкова за изазивање латентних трагова папиларних линија. Најчешће су у употреби *аргенторат* (фино млевени светлосив алуминијумски прах) и *графитни прах*. Прашкови имају особину да се чврше вежу за зној и масноћу на трагу папиларне линије него за удубљења између њих. Услед овога се прашак лакше уклања из папиларних бразди него са папиларних линија (брегова), тако да папиларне линије постају видљиве. Трагови папиларних линија најчешће се

запрашују *четкицом*, *пумпицом (пулверзатором)* или *прашковима* који се пакују *у облику спреја*.

Запрашивање трага. – Наношење праха на сумњиво место се може извршити помоћу специјалних, нарочито финих четкица. Сумњиво место на носиоцу трага посипа се веома опрезно ударањем дршке четкице на којој се налази прах или непосредним благим додиривањем трага. Прво посипање се врши суздржано и опрезно да би се се траг уочио (изазвао). Затим га треба поново напрашити, док се благо не прекрије. Вишак праха се пажљиво отклони уз помоћ четкице тако што се она вуче у смеру тока папиларних линија, и подиже вертикално како би се избегла опасност кварења трага. Вишак се отклања помоћу чисте четкице све док не остане прах који се залепио за папиларне линије.

Препоручује се да се за запрашивање трагова папиларних линија користи специјална пумпица (пулверзатор) или прашкови у облику спреја. Трагови се равномерно запрашују са удаљености која је већа од 20 центиметара како се не би оштетили. Вишак праха скида се помоћу четкице као у претходном случају.

Фиксирање трагова папиларних линија помоћу дактилоскопске фолије. – Трагови папиларних линија који су изазвани стандардним прашковима фиксирају се помоћу дактилоскопских фолија. У криминалистичкој пракси у употреби је више врста фолија: црна, бела, и провидна (транспарентна). Боја фолије одређује се према врсти прашка који се користио за изазивање трага. Трагови који су изазвани белим прашком фиксираће се црном фолијом. Дактилоскопска фолија има три слоја (заштитни, желатински који се лепи на траг и подлогу фолије). Пре фиксирања напрашеног трага, најпре се са дактилоскопске фолије скине заштитни слој. На траг се стави желатински слој (који је лепљив) чиме се на фолију пренесу честице прашка. Из фолије се истисне ваздух тако што се дршком четкице прелази преко њене површине чиме се обезбеђује да се прашак равномерно залепи. Након тога се фолија одлепи са трага. На њој се налази фиксиран траг који се обезбеђује од уништења тако што се преко желатинског слоја (на коме се одразио траг) поново залепи заштитни слој дактилоскопске фолије.[40]

Специјалне врсте прашкова. – За изазивање латентних трагова папиларних линија у употреби су и разне врсте специјалних прашкова, на пример, *прашкови од честица различите гранулације*, *магнетни прашкови* за употребу магнетне четкице, *прашкови у спреју* (изискују мање напора приликом запрашивања па се зато користе за изазивање латентних трагова на већим површинама). *Флуоресцентни прашкови* користе се за изазивање латентних трагова са површина различитих боја. Ови прашкови су готово невидљиви, па се за изазване трагове обавља визуелизација помоћу ултраљубичастих лампи. Трагови су веома квалитетни, односно неупоредиво квалитетнији него латентни трагови који се на таквим површинама изазивају једнобојним прашковима. Ти прашкови се примењују и за постављање криминалистичко-техничких клопки и то за маркирање предмета.[41] Флуоресцирајући прашкови се користе за изазивање латентних трагова папиларних линија са новчаница, новина, вишебојних папира, тканина, полираног метала, скаја, коже. Трагови се фиксирају фотографисањем тако што се траг претходно осветли ултравиолетном светлошћу UV- лампе.[42]

---

[40] Овако фиксиран траг представља негатив и касније се фотографски обрађује (осим у случају када се користила провидна, транспарентна фолија, која, када се посматра са супротне стране, од стране фиксирања трага, приказује његов позитив).

[41] Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, стр. 285–286.

[42] Mrgić, N., Tragovi otisaka papilarnih linija, *Priručnik*, број 4/1985 стр. 356.

Слика 39. *Изазивање трагова папиларних линија са стакла применом прашкова*

Потребно је напоменути да прашкови не оштећују биолошки траг, тако да је после изазивања и фиксирања трага папиларних линија овим методама, са истог трага могуће узети брис за ДНК анализу.

б) Изазивање помоћу магнетне четкице

Помоћу магнетне четкице могу се изазвати трагови прстију са грубих и порозних површина. Справица личи на наливперо. То је шупљи магнетски штап дугачак десетак центиметара. Доњи део је отворен. У шупљини је мон- тиран клип, који се помера надоле и нагоре. При померању на доле, он намагнетише доњи део шупљег штапа, при померању нагоре укида се магнетско деловање. Овом направом у намагнетисаном стању на траг папиларних линија наноси се метални прах. На исти начин подиже се вишак праха, који се није залепио за папиларне линије. Према својствима носиоца трага узима се један од одговарајућих прашкова који су сачињени од најфиније гвоздене пиљевине. Прашкови реагују само на свежије трагове (на хартији до 4 дана).[43]

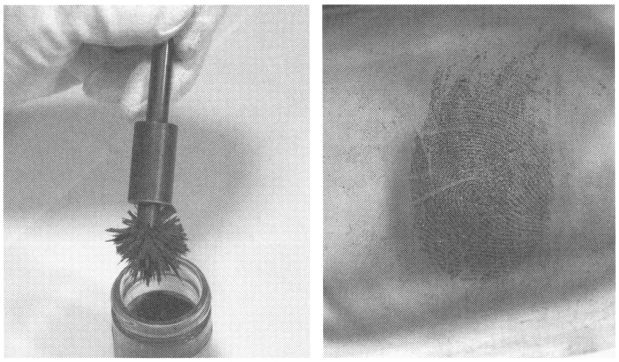

Слика 40. *Изазивање трагова папиларних линија помоћу магнетне четкице*

[43] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 522.

в) Изазивање помоћу надимљавања

Метода је застарела и у пракси се ретко примењује. Поступак се састоји у следећем. Предмет са траговима папиларних линија надноси се над суд у којем сагоревају кристали камфора док се не очађи. Сасушена супстанца зноја и масноће на трагу омекшаће од топлоте и постаће пријемчива за таложење чађи. Затим се вишак чађи отклони помоћу четкице, а на предмету је остала видљива слика отиска.[44]

3.2.4.2. Хемијске методе изазивања и фиксирања латентних трагова папиларних линија

а) Изазивање латентних трагова помоћу цианоакрилата (цианоакрилних естара)

Једна од новијих метода за изазивање латентних трагова папиларних линија је помоћу цианоакрилних естара. Ово хемијско једињење познатије је као основна компонента тзв. суперлепкова. Латентни трагови изазивају се тако што се у специјалну комору, у којој је влажност ваздуха најмање 80%, сипа цијаноакрилат (супер лепак) у посуду која се загрева. Долази до густог белог испарења сличног диму које се хвата на површине које се у комори налазе. Ако се у комору стави неки предмет на коме се жели изазвати латентни траг папиларних линија, нпр., пиштоль, на траговима папиларних линија наталожиће се већа количина испареног цианоакрилита него на осталим деловима пиштоља. Цианоакрилни естар чврсто се везује за зној из папиларних линија, највероватније неком хемијском везом, тако да се једном изазвани траг тешко уништава. Основна предност ове методе је што се могу изазвати трагови са замашћених површина, што се помоћу других поступака или уопште не може, или су резултати изазивања веома лоши.[45]

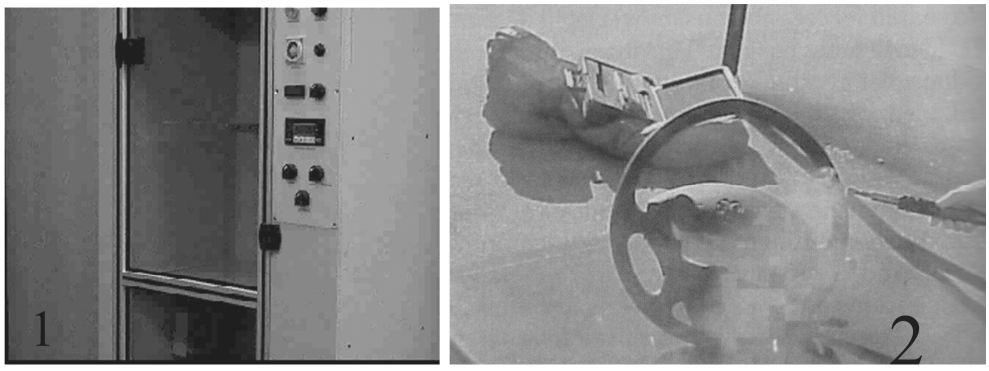

Слика 41. *Техника изазивања отисака прстију цијаноакрилатом (испарењима супер лепка).* На слици 1 приказана је комора за изазивање отисака прстију цијаноакрилатом. Постоји већи број типова комора. Све оне имају могућност за одређивање температуре и влажности ваздуха у комори како би се постигли оптимални услови за изазивање отисака папиларних линија. Квалитетнији типови комора имају и систем за регулисање притиска у комори као и за прављење вакуума. На слици 2 приказано је напаривање трага цијаноакрилатним парама помоћу поступка надимљавања. Коришћење тог поступка налаже поседовање заштитне маске или рад на отвореном простору.

[44] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 77.
[45] Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, стр. 293.

Описана метода усавршила се применом вакуум коморе *(CYVAC Vacum System*) из које је вакуум пумпом истиснут ваздух. Претходно се у посудицу, која се налази у комори, нанесе само - неколико капи лепка (цијаноакрилита) и остави *corpora deli-cti* на коме треба изазвати трагове. На предмету се појављују трагови прстију неколико минута после истискивања ваздуха из коморе. Квалитет трага се може описати као добар или веома добар. Предност ове методе је у томе што није потребно никакво загревање или други помоћни поступци. Метода је подобна за изазивање свежих и старих трагова (нпр., од 14 дана)[46].

Слика 42. *Отисак прста изазван на оружју (на металном делу)*

Цианоакрилатом се откривају отисци прстију на металним површинама (нпр., оружју), вештачким материјалима, нпр., пластичним кесама итд.[47] *Треба имати у виду да су цианоакрилати органски растварачи и подобни су да разоре ДНК*. Тамо где је мала количина зноја цианоакрилат ће разложити биолошки траг. Цианоакрилат преко трага прави кору коју треба скинути скалпелом под стерео-микроскопом да би се дошло до биолошког трага.

б) Изазивање сребронитратом

За изазивање латентних трагова прстију користи се и раствор сребронитрата. Сребронитрат има особину да се везује за кухињску со (која се налази у зноју латентног отиска папиларних линија), услед чега у воденом раствору долази до стварања среброхлорида и натријум-нитрита и до промене боје, тако да траг постаје јасно видљив. Приликом изазивања латентних трагова прстију потребно је да се претходно сачини одговарајући раствор сребронитрата (између 3% и 10% сребронитрата у дестилисаној води). Предмет, за који се претпоставља да поседује латентне трагове прстију, навлажи се овим раствором (или потопи у њега) у замраченој просторији и остави да се осуши у мраку. Након сушења излаже се дејству дневне светлости или UV форензичке лампе. Безбојни среброхлорид ће се редуковати и тако ће настати видљива црносмеђа слика цртежа папиларних линија. Изазвани отисак треба одмах фотографисати. Овом методом изазивају се латентни трагови на хартији, тканинама, рубљу, кошуљама. Метода се користи на упијајућим подлогама (најчешће на папиру) када се не постиже резултат изазивањем уз помоћ прашкова (магнетног и угљеног праха) и дактилолајтом. Метода се најчешће користи за трагове који нису старији од месец дана. За старије трагове користи се нинхидрин.

[46] Amerkamp, Udo, Spurensuche mittels Cyancrylat, *Kriminalistik*, бр. 8–9/1997, стр. 580–582.
[47] Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, Band 1, стр. 712.

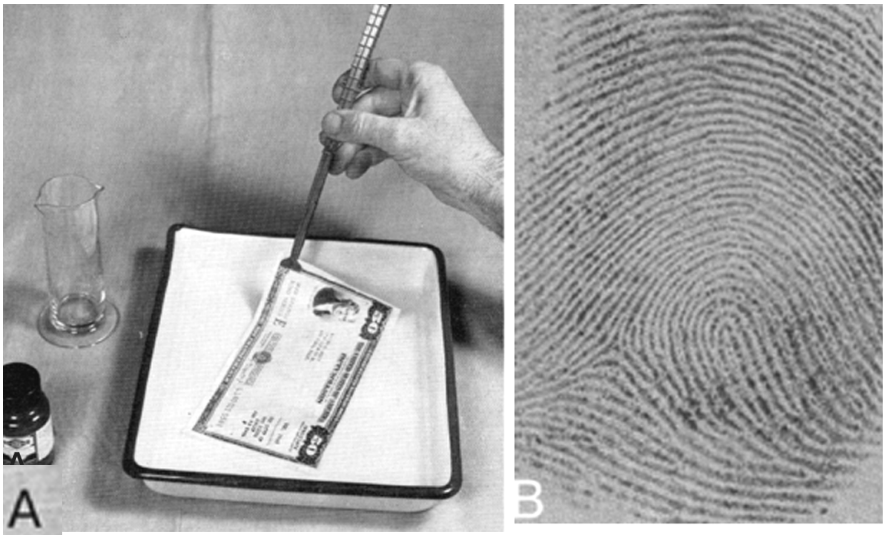

Слика 43. *Поступак изазивања трагова прстију сребронитратом.* На слици А приказано је потапање новчанице са отисцима прстију у раствор сребронитрата. На слици В приказан је један од изазваних отисака прстију.

в) Изазивање нинхидрином

Нинхидрин је најосетљивији реагенс на аминокиселине, услед чега је изванредно подесан за изазивање латентних трагова прстију. Пошто се аминокиселине не разлажу, могуће их је доказати и после протека много времена, те је нинхидрински поступак ефикасан за изазивање врло старих отисака прстију на хартији. Папир се навлажи раствором од 0,2 до 0,8 нинхидрина на 100 cm^3 ацетона. Раствор се равномерно наноси на површину папира, али тако да се не дотиче. *Corpora delicti* обрађена нинхидрином се суше на собној температури од један до три дана. Да би се отисци прстију брже појавили могуће је предузети благо загревање.[48] Поред раствора, у криминалистичкој пракси се примењује и *нинхидрин спреј*.[49] Изазвани отисци могу се директно упоређивати или се прво фотографишу.

Пошто нинхидрин може да угрози здравље особа које раде са њим, у свету су усавршене методе и справе (апарати) за изазивање отисака прстију применом ове методе, али које успешно штите криминалистичке техничаре.[50] У сваком случају потребно је предузети мере заштите.[51]

Применом нинхидрина ефикасно се идентификују особе на основу трагова прстију који су остављени на новчаницама, чековима, документима[52], на хартији, финим тканинама, зиду који није много храпав, дрвеним предметима који нису лакирани или полирани.[53]

---

[48] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 515.
[49] Bartko, Steffen, Daktyloskopische Spuren auf Papier, *Kriminalistik*, број 6/2000, стр. 405.
[50] Grabeck, Joachim, Tragovi prstiju na papiru, Izbor, број 4/1988, стр. 419–426; Bartko, S.: Daktyloskopische Spuren auf Papier, *Kriminalistik*, број 6/2000, стр. 405.
[51] Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, стр. 293.
[52] Grabeck, Joachim, Tragovi prstiju na papiru, *Izbor*, број 4/1988, стр. 419–426.
[53] Алексић-Шкулић, *Криминалистика*, стр. 79.

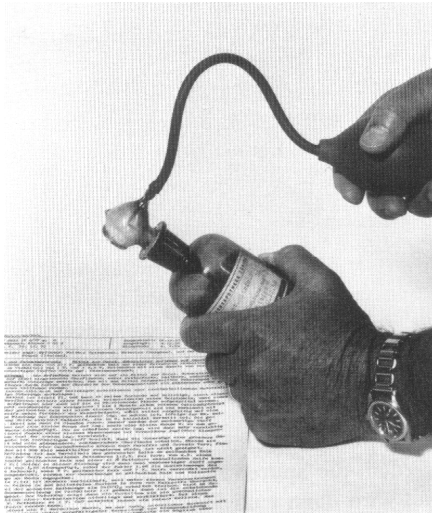

Слика 44. *Трагови прстију изазвани нинхидринским поступком и распршивач нинхидрина.* На слици су приказани трагови изазвани на папиру. Међутим, због канцерогености, са нинхидрином треба радити искључиво у посебним коморама – дигесторима или на отвореном простору, односно са маском која штити дисајне органе.

У светској криминалистичкој пракси је општеусвојено мишљење да је нинхидрински поступак непревазиђан за изазивање латентних отисака папиларних линија на папиру. Постигнути су и изванредни успеси у раду са старим траговима.[54]

г) Изазивање јодним парама

Метода се ретко примењује и у пракси је замењена цијаноакрилним поступцима. Кристали јода приликом благог загревања прелазе у гасовито стање. При овом процесу јодне паре се везују за зној и друге супстанце које се налазе у латентном трагу папиларних линија. Услед деловања јодних пара долази до обојења латентног трага папиларних линија и он за краће време постаје видљив. Због тога траг треба одмах фиксирати фотографисањем уз примену плавог филтера.

Процес напаривања носиоца трага папиларних линија уз примену јодних пара може се спровести на више начина: 1) напаривањем у затвореној стакленој посуди у којој се налази *corpora delicti* (при чему се посуда благо загрева); 2) напаравањем у стакленој комори у лабораторијским условима (уз додатно загревање јода) и 3) напаравањем јодним парама уз употребу справице која се назива "распршивач јодне паре", односно јодофул, и која се састоји од гумене пумпице, стаклене цеви у којој се налази јод и која на крају има левак. Услед држања справице у руци долази до загревања и испарења јода, чија се пара уз помоћ пумпице убризгава на *corpora delicti* са трагом.[55] Ова справица је подобна за употребу у теренским условима лица места.

Потребно је нагласити да "јодофул" не изазива само трагове прстију, него и све остале трагове на хартији који су настали механички. Овај апарат чини видљивим и тајнопис без обзира на то да ли је он настао мокрим или сувим начином.[56]

---

[54] Наводи се пример из домаће криминалистичке праксе где је применом нинхидрин спреја успешно изазвано више отисака прстију са школске свеске који су били стари две године, чиме је идентификована жртва (идентификован леш). Видети *Priručnik*, број 1/1977, стр. 26–29.

[55] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 78; Максимовић–Тодоровић, *Криминали-стичка техника*, стр. 287.

[56] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 512.

3.2.4.3. Изазивање трагова прстију ултраљубичастим зрацима

а) Изазивање трагова прстију ултраљубичастим зрацима

Трагови прстију који потичу од прљавих, нарочито масних, прстију могу се изазвати UV-зрацима. У овом циљу користе се специјалне форензичке дактилоскопске ласерске лампе. Када је подлога разнобојна (нпр., бомбоњера, кутија од цигарета, слика у боји), користи се UV-зрацима постигна флуоресценција, па ту флуоресцентну слику снимити флуоресцентном фотографијом. За изазивање латентних трагова на разнобојној подлози примењује се флуоресцентни прашак.

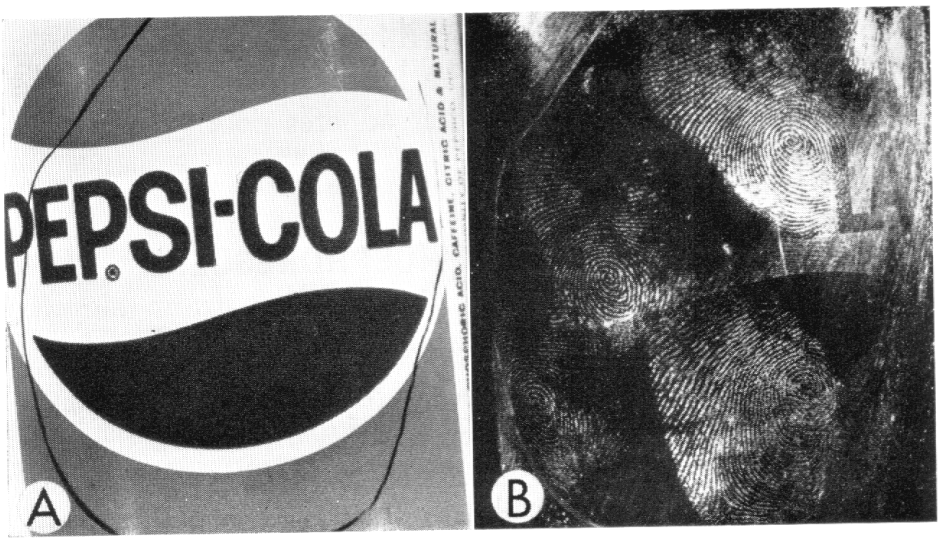

Слика 45. *Изазивање латентних отисака прстију флуоресцентним прашковима и УВ-зрацима*. Слика А приказује конзерву која је посута флуоресцентним прашковима. Слика В приказује исти предмет осветљен флуоресцентним зрацима на коме се виде употребљиви трагови папиларних линија.

б) Проналажење и изазивање латентних трагова папиларних линија применом ласера (ласерских зрака)

У последње време развија се примена ласерског зрачења за изазивање латентних трагова папиларних линија. Зној са прстију, дланова и табана садржи низ спојева, међу којима су аминокиселине, липиди и витамини. Неки од тих спојева сами од себе флуоресцирају (светлуцају). Ти су спојеви присутни у отисцима папиларних линија у врло малим количинама и под нормалним осветљењем не показују видљиву луминисценцију. Међутим, ако се латентни траг папиларних линија обасја ласерским зраком, они светлуцају доста интензивно. Луминисценција изазвана ласером у комбинацији с фотографијом, је нова савремена метода за детекцију латентних трагова папиларних линија. Детекција отисака папиларних линија врши се осветљењем испитиваног узорка ласерским зраком. Због штетног деловања ласерског зрачења, и уочавања светлуцања трага, неопходне су специјалне заштитне наочаре с граничним филтером који задржава светлуцање позадине, а пропушта слабије светлуцање отиска. Изазвани трагови папиларних линија фиксирају се фотографијом. Предности детекције трага папиларних линија помоћу ласера су вишеструке. Сама метода не уништава узорак а уколико се њеном применом не открију отисци, још увек се могу применити друге стандардне методе.

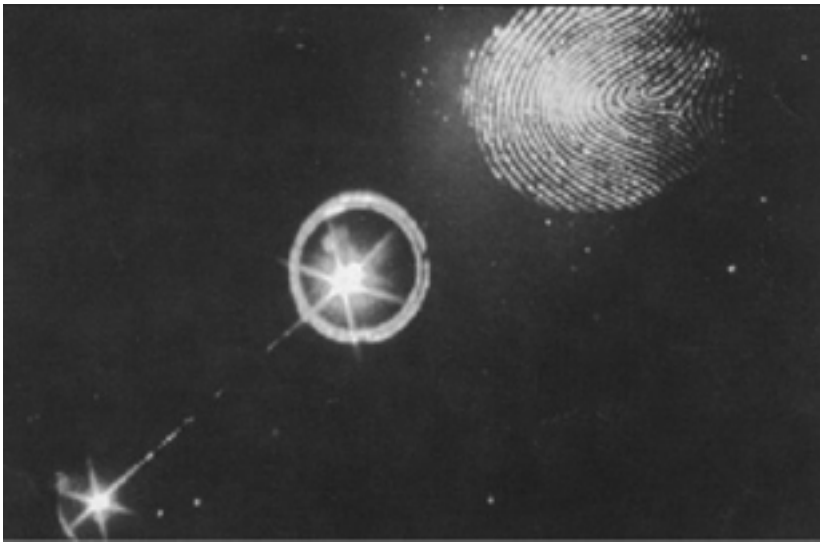

Слика 46. *Отисак папиларних линија визуелизован применом ласера*

Ласерска метода се примењује и у комбинацији са другим методама изазивања трагова. На пример, флуоресцентни прашкови су посебно корисни за напрашивање површине са трагом на којој ће се касније применити ласерско испитивање. Ласер се користи за изазивање трагова са површина са којих је класичним методама то веома тешко или је немогуће (на пример, са људског тела).[57]

3.2.4.4. Специјалне фотографске и рачунарске технике ради побољшања дактилоскопског трага

У свету се у новије време постижу успеси у откривању и фиксирању латентних трагова папиларних линија применом специјалних фотографских техника. За снимање трагова (односно површина за које се претпоставља да садрже трагове), користе се специјални разнобојни филтери или специјални светлосни ефекти којима се осветљава траг. Да би се повећали и истакли поједини контрасти, примењују се фотографска увећања објекта који се снима.[58] Применом филтера остварује се фотолуминисценциона детекција латентних трагова.[59] Трагови папиларних линија на лицу места документују се и дигиталном камером.

Почеле су се уводити и компјутерске технике ради побољшања дактилоскопског трага у случајевима када боје или линије које се налазе на носиоцу трага битно отежавају идентификацију. Проблем је посебно наглашен код трагова прстију остављених на новчаницама и чековним картицама. Нинхидрински и други поступци рада са латентним траговима папиларних линија на овим подлогама не изазивају увек квалитетан отисак за идентификацију. Оптичко филтрирање изазваног трага, у појединим случајевима, не повећава у довољној мери његову видљивост услед сметњи које праве боје, линије или несавршености носиоца трага. Примена дигиталног фотографисања изазваних, али неквалитетних трагова папиларних линија који се након тога "побољшавају" на рачунару отворила је нове перспективе. Дигитализована фотографија отиска прста обрађује се и уз примену софтверских програма за рад са сликама, како би се изоштрили контрасти и отклониле сметње које производи носилац трага (боје, линије, узорак, оштећења). У пракси је најпре почео да се примењује "Adobe Photoshop", стандардни програм за рад са фото-

---

[57] Zonderman, Jon: *Beyond the Crime Lab*, New York, 1999, стр. 90.

[58] Velders, M.: Träume werden Wirklichkeit, *Kriminalistik*, број 3/1991, стр. 163–168; Zonderman, J.: *Beyond the Crime Lab*, стр. 91–92.

[59] Интернет сајт: http://www.phys.ttu.edu/~menzel/center_abstract.html, доступан у априлу 2001.

графијама.[60] Применом овог програма уклањане су или замењиване боје подлоге које ометају идентификацију цртежа папиларних линија.

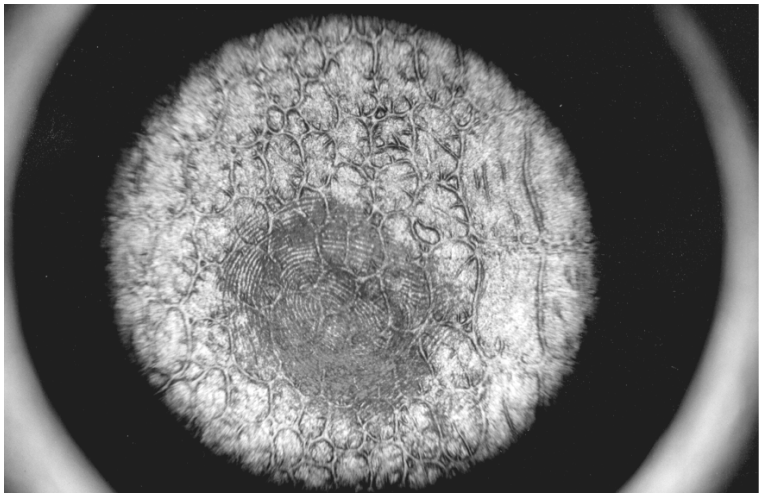

Слика 47. *Трагови прстију на храпавој површини (предмету од животињске коже) изазвани цијаноакрилатом и осветљени специјалним осветљењем (дактилајтом).* Извор: Криминалистичка техника СУП-а Нови Сад.

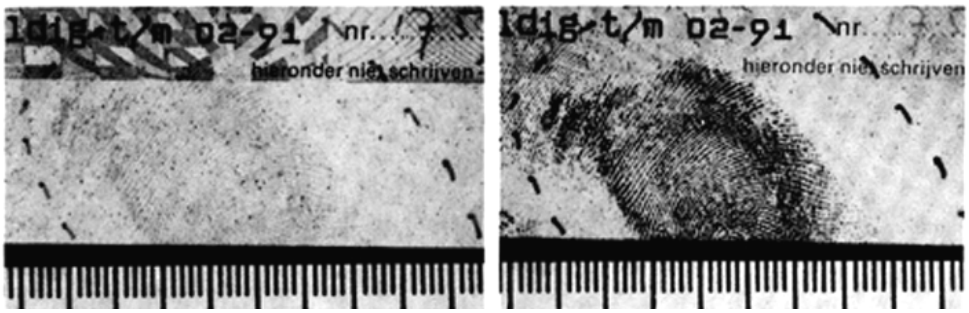

Слика 48. *Отисци прстију изазвани на чековним картицама*

Поред тога у ову сврху сачињен је специјални програм "Image-Pro Plus". Програм пружа поред класичних могућности у обради слике, и неке нове које су неопходне за рад са слабо видљивим отисцима прстију. Посебно су корисне опције за ретуширање и филтрирање фреквенција (*Frequenzfilterung*) којима се уносе промене у структури слике манипулисањем са спектром пиксела тако што се поједине јединице повећавају, умањују или уклањају. Ове интервенције су крајње селективне и усмерене су на отклањање сметњи које узрокује подлога (односно њен део) или се појачава (наглашава) видљивост цртежа папиларних линија. На пример, на новчаници је изазван латентни траг прста који није био довољно квалитетан за вештачење. Након компјутерске обраде трага и уклањања сметњи које прави подлога, добио се довољно квалитетан траг за идентификацију уз примену АФИС система. У другом случају фиксиран је траг који се састојао од два отиска прста који су били један преко другог (најпре је остављен отисак десног палца и преко њега је отиснут отисак десног кажипрста). Након компјутерске обраде трага јасно је из-

[60] Стандардни "Adobe Photoshop" у ове сврхе примењује се у САД са задовољавајућим резултатима. Swanson–Chamelin–Territo, *Criminal investigation*, Boston, 2000, стр. 91–92.

двојен отисак палца од отиска кажипрста. Оба издвојена трага су подобна за идентификацију оставиоца.[61]

Поред фасцинантних могућности које пружа компјутерска обрада дигитализованих слика отисака прстију, отварају се доказна питања која се односе на границе дозвољености компјутерске манипулације, веродостојност добијених резултата и спречавање манипулација.[62]

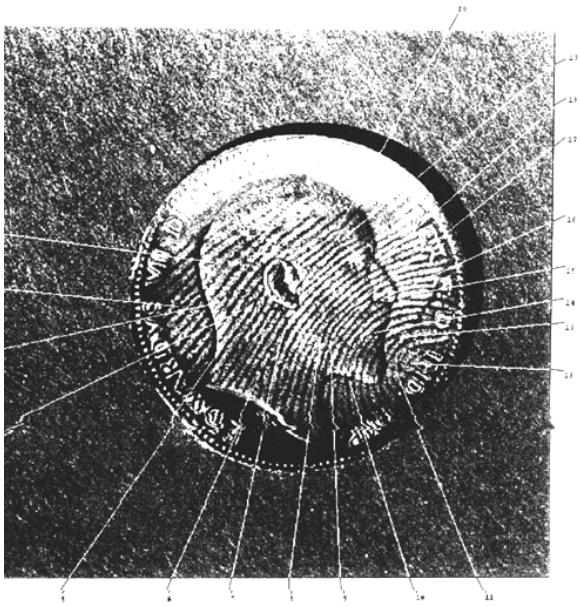

Слика 49. *Отисак прста изазван на златном новчићу*. Примењена је експеримеатална метода електрополимеризације. Новчић је био уроњен у раствор деривата порфирина који се полимеризује на аноди када се кроз раствор пропушта струја. На местима где су отиснуте папиларне линије постоји мала количина масноће која делује као изолатор. Због тога се електродни процес догађа на целокупној металној површини, осим на местима где се налази отисак због чега се он оцртава. Извор: Bersellini, Garofalo i ostali: Development of Latent Fingerprints on Metalic Surfaces Using Electropolymerization Processes, *Journal of Forensic Sciencies*, број 4/2001, стр. 876.

Могући правци при решавању овог питања могли би да буду: О сваком кораку вештачења мора да постоји запис. Вештачења треба да буду поновљива пред судом од стране других вештака. Самом трагу не треба ништа додавати и одузимати (осим боја и контраста). Изазвани латентни цртеж папиларних линија, односно његову изворну фотографију на којој је засновано вештачење, треба чувати у оригиналном облику. У свету се усавршавају и нестандардне (нове) методе за изазивање отисака папиларних линија.

3.2.5. Изазивање и фиксирање латентних трагова прстију са људске коже

За криминалистичку технику широм света озбиљан задатак представља развој метода изазивања и фиксирања латентних трагова прстију са људске коже. ФБИ развија и за праксу препоручује следеће методе:

1) *Употреба јодних пара.* – Овај метод састоји се од пет фаза: загревање јода у справици за прављење јодних пара (нпр., јодофул), јодне паре се усмеравају на људску кожу, а после тога се ставља танка сребрна плочица на напарено место, након 5 до 15 секунди плочица се скида и излаже јаком светлу што условљава да отисак постане видљив. Овом методом може се скинути отисак прста за неколико сати након остављања, па до неколико дана (само у лабораторијским условима)[63].

2) *Примена цијаноакрилатних пара* (познатије као паре од супер лепка), у комбинацији са разним прашковима за изазивање трагова. Место на кожи за које се претпоставља да садржи отисак прста напарује се цијаноакрилатом (у трајању од 5 до 15 секунди). Кожа се у току напаравања изолује од спољње околине на разне начине (применом специјално направљене коморе,

---

[61] Lacher, Alois, Zur Verbesserung daktyloskopischer Spuren, *Kriminalistik*, број 2/1999, стр. 120–121.

[62] Pfefferli, Peter, Daktyloskopie, *Kriminalistik*, број 3/97, стр. 220; Lacher, A., Zur Verbesserung daktyloskopischer Spuren, *Kriminalistik*, број 2/1999, стр. 120–121.

[63] О примени ове методе код нас је писао Milovanović, Zoran: Metode izazivanja i fiksiranja tragova papilarnih linija na ljudskoj koži, *Priručnik*, број 2/1983, стр. 177.

помоћу пластичног омота). Након што отисак прста постане видљив фотографише се и фиксира применом прашкова за узимање отисака прстију. У пракси је дао задовољавајуће резултате обичан магнетни прах. После 16 сати од остављања, фиксирани су употребљиви трагови папиларних линија.

Ако се претпостави да се на лешу могу пронаћи отисци прстију извршиоца, као минимални услов се препоручује, да се још у току увиђаја сумњива места напаре цијанокрилатом, како би се отисци заштитили и створили услови да се касније фиксирају применом прашкова. Идеално би било да се леш не замрзне пре него што се покушају скинути отисци прстију.[64]

За изазивање отисака прстију са коже леша, са релативним успехом користи се и обичан црни гвоздени прах који се на кожу наноси директно уз помоћ магнетне четкице. Када отисак постане видљив фотографише се и фиксира уз помоћ беле желатинске фолије. Приликом фотографисања потребно је траг осветлити јаким светлом. Ефикасним се показала употреба светлосних филтера приликом фотографисања.[65] У новије време примењују се и ласерске технике.

Слика 50. *Напаривање цијаноакрилатом тела жртве ради проналажења отисака прстију на кожи.* На слици је приказан пример из америчке праксе. Тело жртве стављено је у специјални шатор и читаво изложено цијаноаокрилатним испарењима. Извор: *Копирано са Интернета.*

3.2.6. Поступак с траговима прстију на мокрим предметима

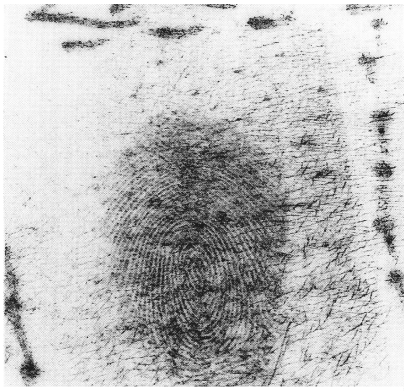

Слика 51. *Отисак папиларних линија изазван на људској кожи.* Извор: *Kriminalistik*, број 1/2002, стр. 46.

На лицу места често се сусрећу мокри предмети (нпр., приликом разбијања стакла, које падне на влажну земљу или је падала киша) с којих треба изазвати трагове папиларних линија. Вода сама по себи не уништава трагове прстију тако да постоји могућност да се пронађе отисак прста на предмету који је био бачен, нпр., у бару. Потребно је нагласити да латентни отисци прстију могу да буду изазвани само ако је носилац трага сув. Влажни предмети морају се постепено осушити, а тек потом подврћи претраживању ради проналажења трагова. Сушење предмета не сме да буде сувише брзо (нпр., близу ватре или јаког извора топлоте), већ се препоручује сушење на собној температури. Ако би се зими разбијено стакло нагло унело у загрејану просторију претила би опасност да се траг прста сасуши.[66] У последње време су развијене методе за фиксирање трагова папиларних линија са влажних предмета, тако да у том случају није неопходно спроводити поступак сушења трага.

---

[64] Ross Futrell, Ivan, HIDDEN EVIDENCE: LATENT PRINTS ON HUMAN SKIN, FBI Review, apr005, 1996.

[65] Lenertz, Otmar–Schönborn, Silke, Fingerspuren auf menschliche Haut, *Kriminalistik*, број 1/2002, стр. 45–48.

[66] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 510–511.

3.2.7. Елиминисање трагова познатог порекла

У току увиђаја и одмах након тога треба дактилоскопирати све особе чије је присуство на лицу места оправдано и које су могле да оставе своје трагове прстију независно од кривичног дела (станари у објекту, особе која су оправдано боравиле у њему итд.). Њихови отисци упоређују се са пронађеним траговима и врши се елиминисање уколико положај трага и остале индиције не указују на настанак при извршењу кривичног дела. Остали неидентификовани трагови који на основу положаја указују на могућ настанак при извршењу кривичног дела сматрају се сумњивима и на основу њих се трага за могућим извршиоцима тако што се: а) дактилоскопирају сумњиве особе и упоређују отисци и б) врше се провере и упоређивања у оквиру дактилоскопских збирки.

3.2.8. Записничко фиксирање, фотографисање и скицирање положаја трага

Са латентним траговима папиларних линија који су применом различитих метода постали видљиви, поступа се на исти начин као и са свим осталим траговима. Траг се означава, описује у записнику, мере се релевантна растојања, фотографише се у размери 1:1 помоћу специјалне фотокамере за фотографско фиксирање трагова или размерном фотографијом. На фотографији ширег изгледа лица места, детаљ фотографији и на скици, треба јасно означити место на коме су изазвани латентни трагови.

3.2.9. Паковање предмета с траговима папиларних линија

Треба бити врло опрезан приликом паковања *corpora delicti* на којима се налазе трагови папиларних линија. Предмети који се шаљу на дактилоскопско вештачење не смеју се увијати у папир, вату, селотејп траку или у најлонску врећицу и слично, већ се морају паковати у картонске кутије или дрвени сандук, тако да се онемогући трење и додир површине предмета с омотом (кутијом или сандуком). За ову намену су врло подобне кутије од стиропора. На пример, неправилно је пиштољ ставити у најлонску врећицу како се у пракси догађа, јер се на тај начин бришу трагови папиларних линија.[67]

3.2.10. Трајност трагова папиларних линија

Једно од честих питања која се нужно постављају у пракси јесте и утврђивање старости трагова папиларних линија. Невидљиви отисци прстију остају на површинама у зависности од следећих чинилаца: 1) атмосферских прилика, укључујући и ваздушне струје и влажност; 2) физичког стања коже проузроковача отиска; 3) типа, природе и стања површине на којој је остао траг (од тога да ли је та површина порозна, тј. да ли упија зној, да ли је глатка итд.) и 4) изложености јакој светлости, топлоти и другим уништавајућим спољњим условима. Отисци се могу осушити већ за неколико сати ако се предмети са невидљивим траговима

[67] Mrgić, N., Tragovi otisaka papilarnih linija, *Priručnik*, број 4/1985, стр. 359.

прстију налазе на сунцу и ветру. Обратно, у влажној, затвореној просторији, отисци могу трајати месецима, па и годинама.[68] Експерименти су показали да трајност трагова зависи у великој мери од температуре и влажности ваздуха, од утицаја прашине, као и од својстава носиоца трага. Што је температура виша, а влажност ваздуха нижа, отисак ће се краће време одржати, и обрнуто, што је температура ваздуха нижа, а његова влажност већа, он ће трајати дуже. Ниске температуре повољно утичу на очување отиска, јер успоравају старење трага.[69]

Врста и количина знојномасне материје у отиску такође утиче на трајност отиска прста. Под једнако повољним спољњим условима, у једном случају добијају се трајнији (због више масноће), а у другом, са више воде, брзо испарљиви отисци. *Криминалисти су утврдили да знојномасни отисци дуже трају од претежно знојних трагова. Знојномасни отисци* (у зависности од броја липида) реагују на изазиваче чак и две године после остављања. Експерименти су показали да је просечно време трајања знојних отисака на стаклу у затвореном простору износило око 6,5 месеци[70], а знојномасних више од две године. На отвореном простору знојни трагови су трајали око 6 дана, а знојномасни око 26 дана.[71]

Уколико би се у конкретном случају јавио проблем процене старости отиска прста (нпр., да ли је отисак окривљеног могао да остане на подлози два месеца када он наводи да је оправдано боравио у одређеном простору), потребно би било спровести вештачење чији би се закључак темељио на експерименталном истраживању конкретних услова опстанка трага. Оставили би се отисци осумњиченог на подлози исте врсте, и били би чувани под сличним условима температуре, ваздушних струја, влажности и светлости као и спорни траг. У одређеним временским размацима требало би изазивати отиске прстију уз примену исте методе као и у случају спорног трага, како би се установила могућност фиксирања. На тај начин може се решавати питање старости трага у конкретном случају.

Фиксирање старих трагова помоћу прашкова. – Практичари знају да старије отиске папиларних линија, нпр., на стаклу, понекад треба и два пута премазати аргенторатом и да ће други пут отисак бити јаснији. Објашњење за ово је једноставно. Отисак остављен на лицу места (нпр., на стаклу), после дужег стајања и изложености климатским утицајима као: температура, ветар, прашина итд. добија на себи неки слој или плашт, којим је обложен. Када овакав отисак премажемо аргенторатом и "дигнемо га" фолијом, он није довољно јасан (иако би с обзиром на подлогу морао бити јасан под условом да је остављен цео). Ако поновимо премазивање други пут, фолијом "дижемо" бољи, јаснији отисак. При првом премазивању (оно мора бити фино нанесено четкицом) дижемо онај нечистији слој, који је заштитио отисак, а настао је због наведених климатских услова. После другог премазивања дижемо чисти отисак.[72]

3.2.11. Фалсификовање трагова прстију

Криминалисти и правници треба да буду информисани о могућностима фалсификовања трагова прстију. Увиђајни органи могу се довести у заблуду на два начина: 1) подметањем туђих трагова прстију на месту извршења кривичног дела и 2) остављањем стварно фалсификованих трагова прстију на лицу места.

---

[68] Према Хајндлу отисци прстију могу на стаклу у затвореном простору трајати до три месеца, на отвореном простору до два месеца, а ако су у питању масни отисци онда још дуже. У домаћој криминалистичкој пракси било је случајева да је осамнаест дана након провалне крађе са спољње стране прозорског стакла које је било изложено разним атмосферским утицајима скинут употребљив траг прста на основу којег је идентификован извршилац.

[69] Vodinelić, V., Šta je daktiloskopski dokaz i starost otisaka prstiju kao njegov relevantni elemenat, *Priručnik*, број 3/1988, стр. 214–221.

[70] Знојни трагови на металу и синтетичким материјама постају након четири месеца непотпуни и не реагују на изазиваче.

[71] Vodinelić, V., Šta je daktiloskopski dokaz i starost otisaka prstiju kao njegov relevantni elemenat, *Priručnik*, број 3/1988, стр. 225–226.

[72] *Op. cit.,* стр. 213.

1) Подметање туђих трагова на лицу места кривичног дела остварује се намерним остављањем предмета на којима се налазе трагови прстију других особа.

Први пример: Анонимни писац клеветничког писма употребио је лист папира на којем се налазило траг прста дактилографкиње из исте радне јединице. Она је запрљала прсте индигом и на чистом папиру оставила јасан отисак прста. Учинилац је овај папир употребио за писање. Други пример: Професионални провалник донео је на место провалне крађе комаде стакла са туђим отисцима прстију и помешао их са комадима стакла прозора разбијеног на лицу места. Покушај обмане утврђен је вештачењем комада стакла методом уклапања и вештачењем хемијског састава стакла.[73]

2) Фалсификовање трагова прстију у ужем смислу постиже се на различите начине. Као *најпримитивнији начин* наводи се пример криваца који су одрезали прсте са леша, фиксирали их у формалину, стврднули у алкохолу, терпентиновом уљу и користили као својеврстан печат. Пре него што би оставили траг на лицу места, навлажили би зној ем испод пазуха одсечени прст. У светској криминалистичкој пракси забележени су *случајеви прављења печата* на којима су били туђи или непостојећи отисци прстију.[74] На пример, криминалци су притиснули прст у иловачу за моделовање или врући печатни восак. У тако насталу форму уливали су желатин, који се након тога остави док се не охлади и стврдне. На тај начин добија се квалитетан одливак врха прста. Забележено је да су се матрице за фалсификовање отисака прстију сачињавале од гуме, пластичне масе, пластелина, парафина, желатина или цинка, гипса. Пре него што би оставили фалсификоване трагове на лицу места, учиниоци би печат навлажили зној ем испод пазуха. У криминалистичкој пракси је забележено и прављење *танких гумених рукавица са утиснутим рељефом трагова папиларних линија*. Забележени су и случајеви *фотомонтаже трагова*. Фалсификовања су откривена анализом места остављања трага као и на основу карактеристика самог отиска. Криминалци су трагове остављали на упадљив начин и на упадљивом месту како би били лакше откривени. Ивице трагова које су остављени помоћу печата су оштре и нееластичне што није случај код стварних отисака. Код фалсификованих трагова на лицу места налази се више пута један исти отисак (истог изгледа и проширености), исто тако они често леже један поред другог. Њихов положај у односу на подлогу је неприродан, недостају отисци других прстију, или делимични рељеф длана или дела другог прста. Трагови печата или рукавица могу се утврдити ако се испитује и морфолошки аспект отиска. Како би на лицу места остао фалсификован отисак, криминалци стављају печат у уље, крв, или га запрљају. Микроскопска анализа отиска у већини случајева може да открије фалсификат.[75]

3.2.12. Трагови рукавица

Познато је да се данас често на лицу места разних кривичних дела, а нарочито приликом увиђаја код тешких крађа проналазе трагови рукавица које су извршиоци користили. Због тога је веома важно познавати и могућности идентификације рукавица на основу нађених трагова. У пракси се најчешће користе кожне или плетене рукавице. И једне и друге имају одређене карактеристике које могу да послуже за идентификацију. Познато је да животињска кожа има одређене поре и наборе чији је распоред строго индивидуалан. Овакве индивидуалне карактеристике рукавица омогућавају њихову идентификацију, а посредно и идентификацију учиниоца кривичног дела. Проналажење, фиксирање и начин идентификације рукавица обавља се на исти начин као и код трагова папиларних линија.

---

[73] *Op. cit.,* стр. 115.

[74] Водинелић у цитираном раду преноси пример у коме је криминалац играо карте са непознатим човеком. На картама је остављене трагове изазвао, фотографисао, слику копирао на металну плочу, њоме начинио печат од каучука, обојио га притискивањем на обичан јастучић за печат и отиснуо на своју десну рукавицу. Рукавицом је додирнуо оружје убиства и на тај начин на њему оставио траг.

[75] Водинелић В., *Криминалистика, откривање и доказивање,* том 2, стр. 862–871; Geller–Almong i drugi, A Chronological Review of Fingerprint Forgery, Journal of Forensic Science, број 5/1999, стр. 963–968.

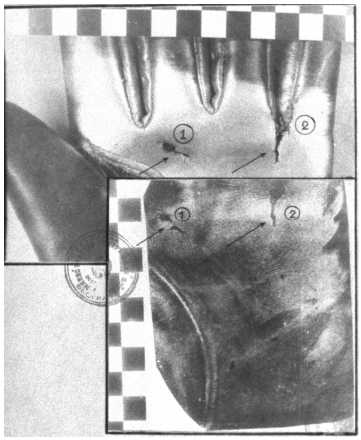

Слика 52. *Идентификација рукавице на основу њиног отиска нађеног на лицу места тешке крађе (провална крађа у стану).* Траг рукавице изазван је аргенторатом на вратима обијеног стакла. Извор: Вештачење Љубисава Познановића, шефа одсека за дактилоскопију СУП-а Београд

Потребно је пронаћи сумњиве рукавице (претресањем) и упоредити их.[76] Треба указати и на могућност проналажења трагова папиларних линија у унутрашњости рукавица. Рукавице се расеку по дужини прстију и у њиховој унутрашњости се класичним методама могу изазвати отисци папиларних линија особе која је носила рукавице. На тај начин се утврђује доказна веза између трага од рукавице на лицу места и отисака прстију осумњиченог у унутрашњости рукавице.

3.2.13. Доказна вредност трагова папиларних линија

Доказна вредност трага папиларних линија зависи од утврђене везе између његовог остављања на лицу места, одређене особе које га је оставила и кривичног дела. Траг прста сам по себи не значи ништа ако се не докаже његова веза са извршењем кривичног дела. Трагови прстију који су пронађени на лицу места могу да остану и независно од кривичног дела (нпр., пре његовог извршења или после тога), зато је увек потребно спровести поступак доказивања. Процес утврђивања доказне снаге пронађеног трага папиларних линија мора да пође од мисаоне реконструкције кривичног дела и анализе свих трагова на лицу места.

Трагови папиларних линија по правилу представљају индицију присутности на лицу места. Међутим, место и положај на коме су фиксирани може да повећа или ослаби њихову доказну снагу. На пример, трагови који су нађени на средству извршења кривичног дела, или на одређеним деловима тела, одеће оштећеног или предметима, могу да укажу на индицију учешћа у делу. Поједини трагови, на пример, отисак прста који је пронађен на унутрашњој страни обијене касе, могу да имају велику доказну снагу и карактер директног доказа.

Због тога није важно само на основу трага идентификовати оставиоца, већ и анализирати место на коме је траг пронађен, изучити његов положај у односу на друге трагове и могуће предузете радње. Анализом положаја трагова уочавају се трагови додира, *трагови хватања*, трагови притиска чиме се реконструише кретање и понашање учиниоца, његово евентуално учешће у извршењу кривичног дела. Могућност реконструисања покрета представља велику предност тра-гова папиларних линија.

Потребно је имати у виду и *тактику предочавања доказа* осумњиченом и окривљеном (о чему је писано у посебном поглављу). Брзоплетим предочавањем трага папиларних линија, може се окривљеном пружити шанса да обеснажи његову доказну снагу, или максимално искомпликује процес доказивања. На пример, сналажљиви учинилац ће да наведе разлоге свога присуства на лицу места (пре извршења дела или после тога), чиме ће да оправда (образложи) остављање трага.

---

[76] Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, стр. 301.

Дактилоскопски доказ је најјачи када је доказано да је траг прста настао управо и само за време извршења кривичног дела и приликом тога. То значи да за такав доказ треба утврдити следеће чињенице: а) да је отисак истинит, неподметнут, нефалсификован; б) да је стварно и остављен на месту на коме је и нађен и в) да је инкриминисани отисак могао потицати само од учиниоца кривичног дела, закључујући то на основу анализе конкретне тријаде: услова, места и времена остављања трага.[77]

Са лица места увек треба прво фиксирати и изузети трагове папиларних линија. Тек по скидању дактилоскопског трага, неизоставно треба узети и брис са дактилоскопског трага и послати га на ДНК анализу. Траг папиларних линија је траг број један у целој трасологији, лични траг који говори о директном идентитету особе која га је оставила и не треба га жртвовати тако што ће се најпре (брзоплето) узети брис за ДНК анализу. Траг папиларних линија понекад може да има већу информациону вредност од ДНК трага (поред индиције присуства, на основу дактилоскопског трага, могуће је одредити положај руке у односу на предмет, и лакше је одредити оријентациону старост трага).

3.3. ТРАГОВИ СТОПАЛА

3.3.1. Појам и врсте трагова стопала

Трагови стопала које је иза себе оставио извршилац кривичног дела често се запостављају и потцењују у криминалистичкој пракси. Приликом вршења увиђаја не трага се за њима, они се уништавају или превиђају. Нема кривичног дела иза којег на месту извршења, на путу доласка и одласка учиниоца не остају трагови стопала. Уколико се догоди да нису пронађени, разлог није у томе што их није било на лицу места или његовој околини, већ што их увиђајна екипа није тражила.

Трагови стопала се могу поделити на: 1) видљиве и 2) невидљиве. *Видљиви трагови* стопала могу да буду: 1) површински и 2) рељефни. 1) *Површински трагови* стопала могу да настану*: а) наношењем материјала* (блатњави трагови, крвави трагови, прљави), у виду позитива стопала, и *б) одношењем материјала* када се подлога по којој се гази залепила за стопало (у питању је негатив трага стопала). 2) *Рељефни трагови* представљају улегнућа у подлози настала гажењем по меканој површини, нпр., меканој земљи, снегу, песку итд. Рељефни трагови представљају негатив стопала. *Невидљиви, латентни трагови* стопала настају на равној и чистој површини (нпр., траг босог стопала на паркету, линолеуму итд.). Наведене поделе су од значаја приликом избора метода које се примењују за фиксирање појединих врсти трагова.

Према броју и међусобном положају, трагови стопала деле се на 1) *појединачне*, који су међусобно просторно неповезани и 2) трагове кретања (низ узастопних трагова левог и десног стопала). Ова подела је значајна и за криминалистичко тумачење трагова стопала. Према њиховој природи, трагови стопала деле се на: 1) *трагове босог стопала;* 2) *трагове стопала у чарапама* и 3) *трагове стопала у обући.*

---

[77] Vodinelić, V., Šta je daktiloskopski dokaz i starost otisaka prstiju kao njegov relevantni elemenat, *Priručnik*, број 2/1988, стр. 115–116.

3.3.2. Проналажење трагова стопала и њихово фиксирање

Проналажење трагова стопала. – Трагове стопала (у обући, босог итд.) треба тражити не само на непосредном месту извршења кривичне радње, већ и на путу доласка и одласка извршиоца (улазној зони). Трагови се не траже насумице, већ на основу планираних верзија о кретању извршиоца, полазећи од мисаоне реконструкције, могућих улаза на лице места, положаја макротрагова итд.

Латентни трагови стопала не могу се уочити под дневним светлом и коришћењем уобичајених извора вештачке светлости. Ови трагови проналазе се као и дактилоскопски, уз помоћ вештачких извора светлости, под врло косим углом осветљења, односно посматрања.[78] Страни извори указују на то да коришћење снажног и уског светлосног извора беле боје, усмереног на подлогу под веома косим углом, изазива луминисценцију и олакшава проналажење трага. Препоручује се коришћење и поларизационог и филтрираног светла (филтери у боји), као и других зрака, као на пример, ласерских, ултравиолетних и инфрацрвених.[79]

Пронађени траг стопала се као и сви други трагови обележава, детаљно описује у записнику и скицира се.Трагови стопала се фиксирају у зависности од природе трага и подлоге на којој је остављен. За фиксирање видљивих трагова стопала (површинских и рељефних) користи се фотографисање. Латентни (невидљиви) трагови стопала изазивају се применом прашкова за изазивање латентних трагова папиларних линија и затим се фиксирају уобичајеним дактилоскопским методама. Видљиви површински трагови фиксирају се фолијама. Рељефни трагови фиксирају се мулажирањем (након претходног фотографисања).

Фотографско фиксирање трагова стопала. – Сви видљиви трагови стопала најпре се фиксирају фотографисањем (видљиви трагови у виду отисака стопала, латентни трагови који су применом прашкова постали видљиви, и рељефни трагови стопала пре мулажирања). Тек након фотографисања трага стопала, могу се применити и друге методе његовог фиксирања. Траг се фотографише уз помоћ размерне фотографије тако што се центиметарска трака постави паралелно са трагом (никад у траг или на сам траг). Препоручује се да се уз размерник стави и компас ради показивања смера трага.[80] Камера се постави тако, да оптичка оса објектива пада вертикално на средину трага. Камера за снимање трага фиксира се на троножац. У свету постоје специјалне камере за снимање трагова које дигитализују снимак.

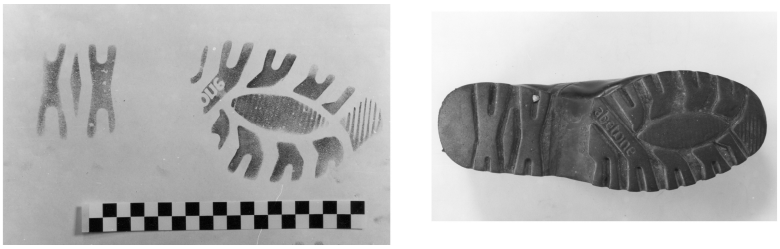

Слика 53. *Крвав траг ципеле фиксиран на лицу места и обућа осумњичене особе*

[78] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 539.

[79] Dwayne S. Hilderbrand, CLPE Footwear, The Missed Evidence, Lead Latent Print Examiner Scottsdale Police Crime Lab, http://www.crimeandclues.com/footwear.htm, Dostupno na Internetu maj, 2001; *Don Dovasto,* Recording, Enhancement and Recovery of Footwear Marks, *the report to the National Conference for Scientific Support, October 1997, the National Training Center for Scientific Support. The Conference Chairman,* http://www.nfstc.org/footwear.htm *Преузето са Интернета мај 2001.*

[80] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 539.

Пре снимања на траг се усмерава косо светло како би се појачали контрасти и истакли детаљи који ће се фиксирати фотографијом. Посебно треба бити опрезан приликом фотографисања рељефних трагова. Трагове треба осветљавати косим светлом из неколико праваца како би се игром светла и сенке што боље истакла рељефна конфигурација трага. Сваки траг стопала треба фотографисати детаљ фотографијом најмање три пута. Уколико се не користи блиц приликом фотографисања трага, треба направити четири фотографије.[81]

Изазивање и фиксирање латентних (невидљивих) трагова стопала. – Латентни трагови стопала се у пракси најчешће превиђају. Фиксирају се претежно на глатким површинама уз примену метода и техника изазивања које се користе код латентних отисака папиларних линија прстију (разне врсте прашкова, хемијске методе, специјални извори светлости итд.).

Примена фолија за фиксирање трагова стопала. – Видљиви површински трагови, на пример, отисци обуће који су настали услед наношења, односно одношења материјала са подлоге, или латентни трагови који су применом прашкова постали видљиви, фиксирају се дактилоскопским фолијама. Ради истицања контраста користе се фолије различите боје од подлоге. Начин фиксирања отиска стопала помоћу фолије је исти као и код трагова прстију.

За фиксирање површинских отисака стопала који су остали у прашини услед подизања или наношења материјала приликом кретања, препоручује се употреба црне желатинске фолије. Црна фолија побољшава контраст и траг се јасније оцртава са свим особеностима потребним за идентификационо вештачење. Применом фолије отисак стопала фиксира се у оригиналној величини. При том се са подлоге подиже материја од које је сачињен траг која се такође може вештачити.[82] Траг се фотографише пре него што се фиксира фолијом.

Електростатичка фолија за проналажење и фиксирање латентних трагова стопала и обуће на тлу. – У питању је алуминијумска фолија пресвучена пластиком која се распросте по тлу, а потом наелектрише посебним уређајем, тако да електростатичке силе привуку честице нечистоће (прашина, блато, брашно) са тла на фолију и тако се на фолији оцртава обрис трага са свим својим детаљима, при чему тај обрис у односу на траг на тлу, представља његов негатив (треба га превести у позитив да би се вештачио). Пошто се методом фиксирају латентни трагови (невидљиви голим оком), важно је планирати верзије о могућем кретању извршиоца, и важно их је не уништити у току обављања увиђаја. Овако фиксирани трагови су трајног карактера на фолији, али је мана примене ове методе сложен систем реконструисања тачног положаја трага у простору лица места. Због тога треба одвојеним фолијама фиксирати трагове по секторима и то означити бројевима у скици и фотографском елаборату. Методом се чине видљивим трагови обуће на тепиху, паркету, плочицама, металним површинама, асфалту. Процес идентификације се обавља тако што се компарирају фотографисани трагови са фолије са обућом осумњиченог. Ова метода примењује се и код нас, на пример, у случајевима провалних крађа, разбојништава, убистава итд.

---

[81] *Don Dovasto,* Recording, Enhancement and Recovery of Footwear Marks, *the report to the National Conference for Scientific Support, October 1997, the National Training Center for Scientific Support. The Conference Chairman,* http://www.nfstc.org/footwear.htm Preuzeto sa Interneta maj 2001.

[82] На пример, у немачком граду Захену 95% свих трагова стопала фиксирано је управо црном фолијом (преко 4 000 трагова), уз касније примене савремених фотографских техника у процесу вештачења (сачињавани су фотограми трагова). Lehmann, Gerald, Schuhspuren – Ungenutzte Chancen des Sachbeweises?, *Kriminalistik*, број 3/1997, стр. 188–192.

Слика 54.а. *Фиксирање трагова обуће применом електростатичке фолије*

Мулажирање рељефних трагова стопала. – Рељефни трагови стопала фиксирају се мулажирањем, тј. одливањем првенствено специјалним тзв. скулптаторским гипсом. У новије време се уместо гипса примењују специјалне пластичне масе, силиконске пасте које после уливања у траг очврсну одражавајући специфичности рељефа трага обуће или пнематика моторног возила.

Слика 54.б. *Идентификација обуће на основу мулажа трага*

Траг се мора фотографисати у размери пре мулажирања. То је потребно урадити како би се обезбедила његова аутентичност пре мулажирања, а истовре-

мено и као мера осигурања ако би приликом сложеног поступка мулажирања дошло до оштећења или уништења трага.

Мулажирање трагова скулптаторским гипсом. – Траг се претходно припреми за мулажирање тако што се из њега пажљиво отклони шљунак, грудвице земље, гранчице, лишће и слично. Ако у трагу има воде, она се пажљиво покупи упијаћом хартијом или ватом. Ако је траг плитак, направи се око њега калуп од лима, картона или земље, да би постао дубљи. Просејавањем гипсаног праха кроз сито у суд са водом сачини се житка гипсана каша. Да би се разбиле грудвице, каша мора стално да се меша. Мулажирању се приступа у зависности од подлоге: а) Мулажирање рељефних трагова стопала у мекој земљи. Један слој гипсане каше се полако улива у траг по целој његовој површини. Затим се преко тог слоја по дужини стављају комади жице (или гранчице), да би се траг "армирао". Након тога се каша долије до врха. Пошто се гипс добро стегне, мулаж се пажљиво вади и опере под млазом воде. Мулаж је осетљив на оштећења, па се њиме мора опрезно руковати. б) Мулажирање рељефних трагова стопала у растреситој подлози (песак, прашина и сл.). Каша се спрема на исти начин. Пре него што се приступи уливању каше у траг, површина трага се обезбеди прскањем са гумилаком, шелком, лаком за косу, да би се створила танка заштитна скрама која спречава оштећење финих детаља на трагу, приликом уливања каше. Након тога поступак је исти као у горњем случају. в) Мулажирање трагова стопала у снегу се предузима као у горе описаном случају, с тим што се за време справљања каше суд држи у снегу, да би се изједначила температура.[83] У влажном снегу каша се справља као за траг у растреситом снегу. Пре уливања каше по целом трагу просеје се кроз сито танак слој гипсаног праха. Пошто је гипс хидроскопан, он ће упити влагу из снега и створити танку али чврсту заштитну скраму. После тога траг стопала се нормално мулажира.

г) Мулажирање рељефних трагова стопала који се налазе испод воде. У овим случајевима не прави се гипсана каша, већ се непосредно изнад рељефног трага просејава гипс. Гипс се просејава све док потпуно не прекрије траг. Када гипс очврсне пажљиво се извади из воде.[84]

3.3.3. Криминалистичко тумачење трагова стопала

Тумачење трагова стопала састоји се у извођењу криминалистичких закључака о особи која је могла да остави конкретне трагове. Закључивање се изводи како из појединачних, међусобно просторно неповезаних трагова тако и из низа узастопних трагова једног и другог стопала. На основу тога може се проценити: а) Број учесника у извршењу кривичног дела. То се закључује према броју различитих трагова на лицу места. б) Пол и узраст особе од које трагови потичу. То се закључује по врсти обуће, дубини трага, дужини корака итд. Приликом овог закључивања треба бити опрезан зато што постоје модели код којих се на основу трага не може разликовати мушка и женска обућа.[85] в) Висина особе. То се утврђује мерењем дужине трага стопала, јер се зна да је код нормално развијеног човека дужина босог стопала за 6,876 пута мања од висине. Да би се добила приближна висина особе, дужину босог стопала треба помножити са 6,876 односно 7.[86] Када је

---

[83] Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, стр. 307.

[84] Максимовић–Бошковић–Тодоровић, *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, стр. 268–270, или Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, стр. 306–308.

[85] Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, стр. 314

[86] Треба имати у виду да услед расплињавања на тврдој подлози, до чега долази под дејством тежине или замаха тела особе, дужина и ширина отисака босих стопала биће већа од самих стопала, по правилу између 0,5 до 2 cm. То се испољава пре свега на пластичном тлу где нога приликом стављања клизи (снег, иловача), као и при брзом ходу и трчању, траг је дужи од стопала. За разлику од тога, утисци босих стопала у меканим површинама, као што је на пример блато, биће увек мањи од самих стопала. Посебно треба имати у виду да до смањивања утиска, у односу на његову првобитну величину долази и услед сушења блата. Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 527; Бусарчевић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 85.

на лицу места фиксиран траг обуће, треба одузети 2 cm, па затим добијени број помножити са 6,876 како би се добила приближна висина оставиоца трага. г) Настанак трага стопала при кретању или мировању. Ако је траг остављен у кретању, он има издужен изглед, а код босог стопала траг прстију, а нарочито палца је издуженог елипсастог облика. Траг који је остављен у мировању је краћи и шири, а код босог стопала траг прстију је округао. Код нормалног ходања кораци су краћи и отискују се цела стопала, док су код трчања кораци дужи и отискује се само део стопала, пета или прсти, зависно од начина трчања. д) Правац кретања. Добија се конструисањем линије правца кретања, која се установљава повлачењем линије између низа узастопних трагова леве и десне ноге. ђ) Начин хода одређује дужина корака, угао хода, и друге особености хода, нпр., патолошке карактеристике, "Х или О ноге", врста кретања, трчање, заношење итд.[87]

3.3.4. Припреме и вештачење трагова стопала

Пре него што се организује вештачење трагова стопала треба прибавити компаративни материјал.

Уколико је на лицу места фиксиран *површински траг* (отисак босог стопала, стопала у чарапи или траг обуће) од осумњичених треба набавити релевантни упоредни материјал. Упоредни материјал се прибавља тако што се од осумњиченог захтева да остави свој траг који се на одговарајући начин фиксира. На пример, уколико је на лицу места остао траг обуће или траг босе ноге од осумњиченог се узимају пробни трагови у обући (за коју се претпоставља да је ношена приликом извршења кривичног дела), или отисци босе ноге. Упоредни трагови добијају се на тај начин што се површина инкриминисане ципеле (или стопало уколико је осумњичени био бос), танкослојно обојадише штампарском бојом. Од особе се затражи да трагове остави на белом папиру. Још је боље да се одведе на лице места и упути да корача, стоји на оригиналном терену уз реконструкцију свих услова који су владали у том моменту. После тога се обавља упоредно вештачење инкриминисаних и пробних трагова.

Приликом вештачења *трагова обуће који су мулажирани* (значи у питању је вештачење рељефних трагова), препоручује се упоређивање између мулажа којим је фиксиран траг на лицу места и ципеле осумњиченог. Овај поступак препоручује се више него упоређивање мулаж–мулаж (тј. одливак–одливак), јер се основано може претпоставити да се на пробно направљеном мулажу не морају појавити све идентификационе карактеристике као на мулажу трага, па самим тим, вештачење може да пропадне. Када је у питању *рељефни траг босог стопала*, технички се не може извршити вештачење упоређењем мулажа трага и стопала осумњиченог, већ се морају узети модели, односно мулажи стопала осумњичене особе. Мулажи се узимају у истом материјалу у коме је нађен и спорни рељефни траг.[88]

Приликом вештачења трагова стопала, на спорном трагу и упоредном узорку уочавају се и разликују групне (опште) карактеристике и индивидуалне (идентификационе). Прве се користе за утврђивање групних карактеристика оставиоца трага, што је од значаја за одређивање (сужавање) круга осумњичених, или за елиминацију, а друге за идентификацију оставиоца трага. По правилу најпре се

[87] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 81.

[88] Максимовић–Бошковић–Тодоровић, *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, стр. 271.

упоређује подударност по општим обележјима трагова (облик, димензије, шара код трагова обуће итд.), а кад се оне утврде, проналазе се и упоређују идентификационе карактеристике.

Идентификационе карактеристике су различите у зависности од природе трага: а) код босог стопала: цртежи папиларних линија, а ако они нису видљиви онда димензије и облици стопала и прстију, трагови разних ожиљака и оштећења стопала; б) код стопала у чарапи: врста израде чарапе (ручна, фабричка), начин плетења, врста материјала, подеротине, закрпе и слично; в) код стопала у обући – похабаност, оштећења, подеротине, закрпе, оправке. Потребно је напоменути да сваки човек има свој начин гажења који се одражава на истрошеност, хабање и деформацију обуће. Ако је реч о потпуно новој обући, таквих карактеристика неће бити, па према томе ни идентификација није могућа. Број потребних једнаких карактеристика за сигурну идентификацију није одређен, али је потребно да те карактеристике буду истоветне на оба трага по облику, величини и положају морфолошких карактеристика. Треба имати у виду да уколико је осумњичени пронађен након дужег времена, могу да се појаве на трагу за упоређење неке карактеристике којих нема на инкриминисаном трагу, али не и да онемогуће идентификацију.[89]

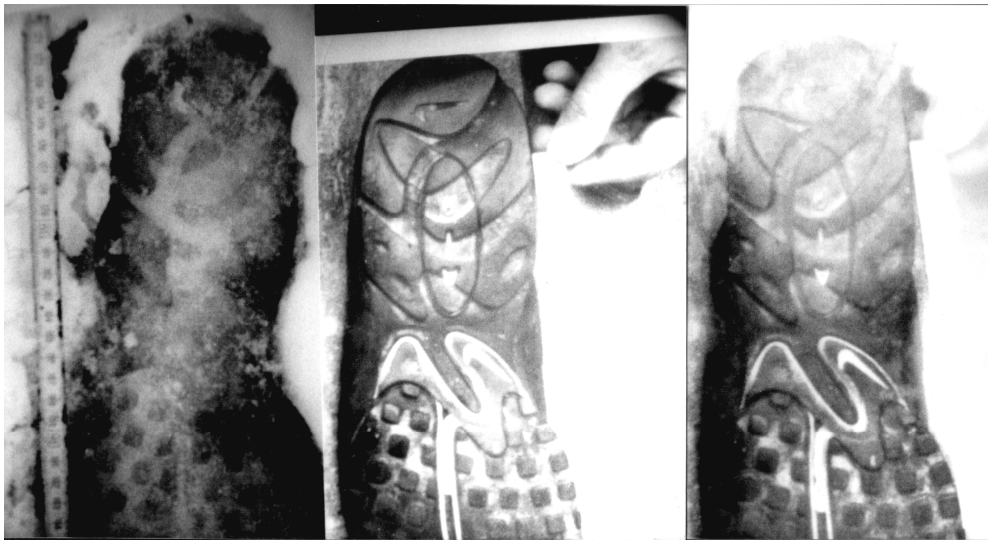

Слика 55. *Идентификација ципеле по сликама трагова методом суперпозиције*. У питању је несвакидашњи поступак идентификације на основу упоређивања и преклапања фотографије спорног трага у снегу и фотографије газећег предела патике осумњиченог. На првој слици (лево) приказан је траг учиниоца кривичног дела у снегу. У средини је фотографија обуће осумњиченог. На трећој слици (гледано с леве стране) приказан је снимак преклопљених фотографија трага и патике. Видљива је подударност величине и облика шара. Извор: Документација вештачења Мирослава Бусарчевића, професионалног полицијског и сталног судског вештака.

Компјутерске технике вештачења трагова обуће. – У технолошки развијеним земљама у форензичким лабораторијама уведене су компјутеризоване банке података које поседују слике ђонова (газеће површине) обуће (облика, величина и шара) свих индустријских произвођача. Сачињени су компјутерски програми који истражују непознат отисак стопала фиксиран на лицу места кривичног дела (без обзира на то да ли је целовит или само фрагментаран) и упоре-

[89] Упореди: Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 82.

ђују га са сликама (узорцима) ђонова познатих произвођача које су регистроване у бази података. На тај начин покушавају се утврдити произвођач, врста и модел обуће чији је траг фиксиран на лицу места, тј. групна припадност оставиоца трага обуће што помаже у даљем оперативном раду.[90]

У новије време примењује се и метода вештачења трагова обуће уз примену компјутерске технике. Траг обуће снима се дигиталном камером или слика трага начињена класичном фотографијом се скенира и кодира у виду компјутерске информације. Компјутерски се дигитализује слика трага који је фиксиран на лицу места као и слика компаративног трага (трага познатог порекла). На тај начин добијају се слике подобне за компјутерско упоређивање које су дигитализоване чиме се омогућава математичка обрада. Систем се назива *SCHARS* (***Sch****uhspur-muster-****A****r-chivierungs und* ***R****etrieval-****S****ystem*) и обухвата архивирање трагова стопала и обуће фиксираних на лицу места и пробних узорака, њихово кодирање као и могућност упоређивања трагова с циљем идентификационог вештачења на компјутеру. Компјутерски се архивирају све врсте трагова стопала и обуће фиксиране различитим фотографским техникама или применом разних врста фолија (у виду позитива и негатива трага). Слике трагова се архивирају у меморији компјутера у виду стандардних формата прилагођених за *Windows* програм (*BMP*- формат или *JPEG*- формат). Програм је опремљен великим бројем корисних алата тако да су могуће различите методе упоређивања, зумирања појединих детаља, преклапања целог трага или појединог дела или детаља, померања, коришћење различитих светлосних филтера чиме се истичу поједини контрасти или ублажују одређене сметње и несавршености фиксираног трага итд. Систем омогућава приликом вештачења и дигитално симулирање компаративног микроскопа чиме се слике трагова могу интерактивно помицати, преклапати и упоређивати. Статистичка обрада и математичко упоређивање трагова је једноставно као и текстуална обрада вештаченог материјала.

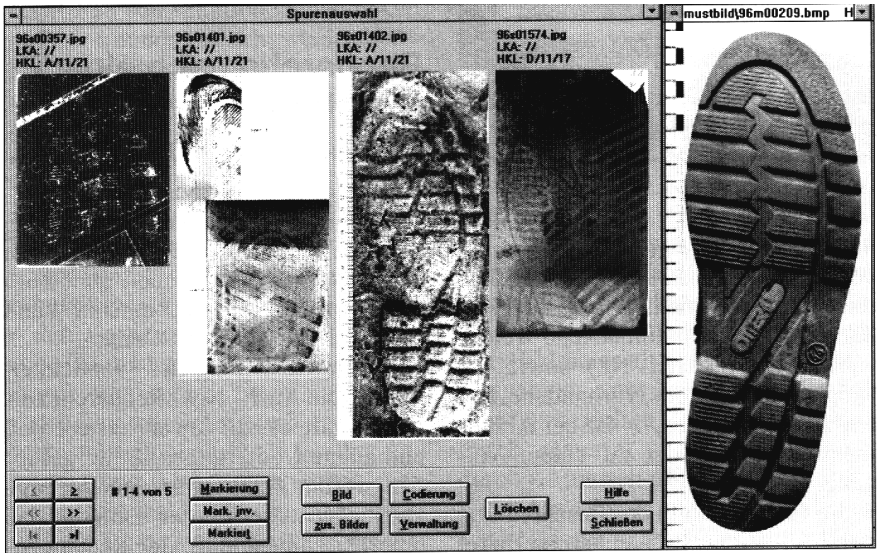

Слика 56. *Компјутерска идентификација обуће на основу трагова у виду отисака*. Извор: *Kriminalistik*, број 10/1997, стр. 662.

У свету се примењује и *TreadMark*™ систем за компјутерску идентификацију трагова обуће. Спорни траг са лица места кривичног дела (или само фрагмент трага) се аутоматски компарира са свим отисцима или утисцима који се налазе у бази података и пробно прибављеним узорцима. Идентификација се остварује на основу оштећења, истрошености обуће и других

[90] Kurras–Schill–Marquardt, Klassische Spuren- haben sie eine Zunkunft, Kriminalistik, број 3/1991, стр. 194–197; FBI Shoe Print Database, F.B.I. Laboratory: Scottsdale Police Crime Laboratory, Maryland State Police – Crime Laboratory – F.B.I. Lab – Footwear & Tire Impression Section, itd. Videti sajt: http://member.aol.com/varfee/mastssite/home.html доступан у мају 2001.

идентификационих карактеристика. Мада је *TreadMark*™ систем идентификације примарно направљен за рад са траговима обуће, може бити адаптиран и за трагове гума (пнеуматика), трагове босог стопала, дланова, трагове оруђа, ушне шкољке и трагове усана.[91]

3.3.5. Доказни значај трагова стопала и обуће

Траг стопала је у основи само индиција присутности на лицу места. У доказном поступку треба утврдити да ли је конкретни траг настао у време извршења кривичног дела, пре извршења или после тога. У том смислу је веома значајна анализа самог трага, његов однос са другим макро доказима, последицом кривичног дела, могућим кретањем извршиоца на лицу места, путем доласка и одласка. Доказна вредност трага стопала повећава се уколико се логичком анализом уочава учешће оставиоца у механизму извршења кривичног дела (на пример, крвав траг обуће; траг обуће на симсу од прозора кроз који је ушао провалник или непосредно испод њега; у једном случају силовања и убиства дванаестогодишње девојчице, фиксирани су трагови обуће на кожи и одећи детета, јер га је учинилац газио и шутирао)[92]. На основу трага босог стопала или у обући, може се доказивати и присуство жртве на месту извршења (нпр., особа је убијена у неком стану а бачена изван њега).

У криминалистичкој пракси је било случајева да су извршиоци манипулисали траговима обуће да би заварали истрагу (нпр., мушкарци су обували женску обућу; извршилац се кретао известан део пута унатрашке; кривац је "позајмио"обућу од суседа и након извршења кривичног дела вратио је одакле је узео)[93].

На крају, треба упозорити на честу грешку која се чини у вези са траговима стопала. Дешава се да се не обрати пажња на трагове стопала које је оставила полицијска патрола обезбеђујући лице места или увиђајна екипа приликом спровођења ове радње. особе које су приметиле кривично дело или помагала повређенима остављају такође своје трагове. То може да доведе до забуне и веома искомпликује истрагу. Да би се то избегло, пре уласка на лице места треба увек маркирати обућу свих чланова увиђајне екипе (о чему је било речи у поглављу о увиђају). Уколико екипа која обезбеђује лице места има разлога да се креће по њему, мора такође да маркира обућу. У оквиру информативне фазе увиђаја треба прикупити податке о кретању сведока и службеног особља на лицу места.

3.4. ТРАГОВИ ОРУЂА

3.4.1. Појам и подела трагова оруђа

Трагови оруђа се срећу код разних кривичних дела (провалних крађа, оштећења туђих ствари, саботажа, убистава итд.) и настају услед деловања оруђа

---

[91] Видети: http://www.k9sceneofcrime.co.uk/shoe_mark_analysis1.htm доступан 25. 5. 2001.
За додатно информисање видети и фински сајт: http://www.poliisi.fi/wgm/vol5299.htm на коме се приказују разне савремене компјутерске методе идентификације по траговима обуће које се примењују у свету (нпр., компјутерско идентификовање тродимензионалних трагова обиће итд.).

[92] Пример је преузет из иностране форензичке праксе где је вештачењем трагова обуће откривен извршилац.

[93] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 544.

на предмете или људско тело чиме се проузрокују одређени трагови. Ови трагови могу да буду подобни за утврђивање врсте оруђа којим је остављен траг приликом извршења кривичног дела или за његово идентификовање, помоћу чега се долази до могућег учиниоца. Приликом извршења кривичних дела користе се разне врсте оруђа, и то на најразличитије начине, којима се нападају објекти на којима остају трагови. Пошто су многобројне врсте могућих оруђа која се користе за извршења кривичних дела, начини њихове употребе у криминалне сврхе и карактеристике подлога на којима остају трагови подобни за криминалистичка вештачења, у даљем тексту биће приказани само основни модели.

За извршење кривичних дела могу да се користе индустријски или занатски произведена *оруђа за сечење* (нпр., секире, маказе за сечење гвожђа, разне врсте ножева), *убодна оруђа* (нож, бодеж, турпија, маказе), *оруђа за ударање* (чекић, ушица секире, ћускија, разне полуге, мотке), *разне врсте алата* (нпр., одвртач, кљешта), као и *специјална провалничка оруђа* (калаузи, подешени кључеви итд.)[94]. Деловањем оруђа остављају се трагови који могу да буду: 1) *класични физички трагови*, тј. одрази спољње структуре делујућег оруђа на нападнутој површини, тј. трагови гребања, клизања, сечења итд.;

2) *одломљени комади оруђа* који су остали на лицу места (код којих се вештачењем установљава целина на основу делова) и 3) *честице материјала нападнуте површине* (микро и макро) које су прешле на оруђе, нпр., боја, лак, материјал од којег је начињена нападнута површина (оне се физичко-хемијским, а пре свега спектрохемијским методама, могу вештачити како би се установило да ли потичу са лица места).

Трагови оруђа могу да се поделе и на: 1) *површинске трагове* (трагови сечења, клизања, гребања) и *рељефне трагове,* нпр., трагови утискивања, бушења; као и на 2) *динамичке* (трагови клизања, гребања) и *статичке* трагове, тј. трагове удара (нпр., траг удара чекића по површини касе, утискивање врха одвртача на нападној површини).

За идентификацију оруђа којим је начињен траг веома су *погодни трагови гребања (клизања) и сечења,* који су остали на чврстим површинама (на разним врстама метала, дрвеним подлогама, стаклу, пластици итд.). Приликом кретања под притиском по нападнутој површини, оруђе одражава свој микрорељеф у виду великог броја паралелних линија, бразди које служе као основа за идентификацију.

Тешко (или изузетно) се могу идентификовати оруђа по *траговима тестерисања*[95] *и стругања,* тако да се у овим случајевима може, по правилу, само утврдити групна припадност оставиоца трага.

3.4.2. Фиксирање трагова оруђа и прибављање компаративног материјала за вештачење

Фиксирање трагова оруђа. – Трагови оруђа најпре се фиксирају као и сви други трагови. Описују се у записнику, обележавају, скицирају и фотографски обрађују (једна фотографија приказује траг у контексту лица места, а друга је у ма-

[94] Упореди: Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 574.

[95] При тестерисању, сваки траг појединог зупца уништава следећи који наилази. Резултат тога је да се тестера може идентификовати само на основу трагова пиљевине који могу да заостану између зубаца, под условом да се том тестером касније ништа друго није тестерисало, или ако је на лицу места остао одломљени зубац тестере; Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, стр. 334, 407–408.

кро плану размерна, тј. детаљ фотографија трага). *Трагови оруђа се на лицу места изузимају, пакују* (при том се пази да се не оштете) и шаљу на вештачење. Са рељефним траговима поступа се на исти начин. Изузетно, уколико није могуће њихово изузимање, они се мулажирају применом силиконских пасти или другим подобним материјалима.

Поред трагова оруђа који су остали на нападнутом објекту, *са лица места треба изузети и отпадни материјал који је настао деловањем оруђа* приликом извршења кривичног дела, или у вези са извршењем кривичног дела (иверци и пиљевина одломљеног или пресеченог дрвета, опиљци или делови пресеченог метала, лима жице итд.), зато што се и на њима налазе трагови подобни за вештачење. Уколико се на лицу места пронађу *одломљени делови оруђа, поломљени зупци отпала боја и слично,* треба их посебно упаковати и такође послати на вештачење.

Прибављање компаративног материјала за вештачење. – Увек када је могуће, са лица места треба изузети и послати на вештачење и материјал исте врсте као онај на коме су остављени спорни трагови. Ако је реч о сечи стабла, уз комаде дрвета са спорним траговима шаљу се и делови стабала исте врсте и дебљине. Ово је веома важно, јер се на различитим врстама дрвета, на различит начин отискује микрорељеф сечива. Ако вештак нема исто дрво као оно на коме се налазе спорни трагови, лако може настати грешка, а тиме и неидентификовање сечива. То важи и за случајеве сечења других материјала, нпр., сечења гвожђа, жице итд.[96] Ови узорци у поступку вештачења користиће се за прављење пробних трагова када се пронађе оруђе за које се претпоставља да је оставило спорне трагове.

На основу анализе трагова на лицу места може се претпоставити којом су врстом оруђа остављени, што усмерава трагање приликом претресања. Оперативним поступком долази се до сумњивих особа, код којих се врши претресање и *одузимају оруђа за која се претпоставља да су коришћена при извршењу кривичног дела.* Одузимање се врши у складу са кривичнопроцесним нормама поступања приликом одузимања предмета (сачињавање записника, издавање потврде о одузимању итд.). Сумњива оруђа се одвојено пакују и шаљу на вештачење. При том се пази да се не оштети микрорељеф површине која је оставила спорни траг на лицу места.

Искусни криминалисти упозоравају на то да поједини извршиоци претпостављају да ће бити осумњичени и покушавају да прикрију трагове кривичног дела тако што оруђа којима су оставили спорне трагове сакривају, уништавају, бацају или поново наоштре и тако униште микрорељеф који се одразио на спорном трагу.[97] Због тога се препоручује да се код осумњиченог *пронађу и одузму и предмети и материјали на којима су раније начинили трагове исте врсте као што су и трагови остављени на месту кривичног дела.* На пример, када је реч о секири, са дрвљеника осумњиченог на коме се врши сечење дрва за потребе домаћинства, изузме се отпало иверје на којима се такође налазе трагови неспорног

[96] Максимовић–Тодоровић, *op. cit.*, стр. 335.

[97] Било је случајева да извршилац потајно узме секиру са дрвљаника комшије, њоме изврши кривично дело, након чега је врати на место одакле је узео. Због тога процес доказивања не треба фокусирати само на механоскопско вештачење, већ треба обухватити и остале доказе (мотив, сумњиво понашање, друге трагове итд.).

или неспорних сечива. У пракси се на тај начин у већем броју случајева идентификовало сечиво којим су остављени трагови приликом извршења кривичног дела.[98]

3.4.3. Вештачење трагова оруђа

3.4.3.1. Прављање пробних трагова са сумњивим оруђем

Као припрема за компаративно вештачење, потребно је сумњивим оруђима *начинити пробне трагове на подлози исте врсте* као она на којој је остављен траг кривичног дела. Истиче се да је пробно прављење трагова (сечење, гребање итд.), ради добијања узорака за упоређивање најделикатнија фаза вештачења. Потребно је имати довољно материјала за остављање пробних трагова и начинити њихов довољан број са неспорним оруђем како би се упоредили са спорним траговима фиксираним на лицу места.[99]

Пробне трагове треба да начини стручна особа. Морају се произвести трагови који су остављени: а) под различитим углом деловања на подлогу; б) са различитим деловима оштрице (сечива) и в) различитим притиском оруђа на подлогу. На узорцима треба јасно обележити услове под којима је начињен компаративни траг. Варирање услова приликом прављења компаративних трагова, повећава вероватноћу да ће се утврдити трагови на основу којих се може идентификовати инкриминисано оруђе.

Значај потребе варирања углова приликом прављења пробних трагова потврђен је и експерименталним испитивањима. Доказано је да уколико је разлика у углу деловања на подлогу приликом остављања пробних трагова већа од 15 процената, у односу на стварни угао деловања оруђа приликом остављања инкриминисаних трагова, идентитет неће моћи да се установи, односно оруђе неће моћи да се идентификује.[100]

Бусарчевић упозорава да када је реч о траговима гребања на металној површини, очигледно је умесније да се серија пробних трагова (под различитим углом и смером повлачења), прави на што мекшем материјалу, најчешће на оловним плочама, како би се избегла битнија измена индивидуалне карактеристике сумњиве алатке.[101]

3.4.3.2. Компаративно (механоскопско) упоређивање трагова оруђа

Механоскопско вештачење трагова оруђа заснива се на чињеници да оруђа имају микрорељеф који се карактерише низом индивидуалних карактеристика које су настале приликом производње, правилне и неправилне употребе и услова чувања. Микрорељеф оруђа је у одређеном периоду релативно стабилан[102] и преноси се на објекте, тј. површине на које се са датим оруђем делује у виду трагова који се састоје од паралелних пруга, тј. бразди, са више или мање израженим рељефом.

Елементе идентификационих карактеристика трагова сечења и гребања чине број, распоред и израженост рељефних линија (бразди). Под израженошћу рељефних линија подразумева се њихова ширина, облик, дубина, тј. висина. Ове

---

[98] Максимовић–Бошковић–Тодоровић, *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, стр. 276–278; Бусарчевић и остали: *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 59–60.

[99] Максимовић–Тодоровић, *Криминалистичка техника*, стр. 406.

[100] Nickell–Fischer, *Crime Science Methods of Forensic Detection*, Kentucky, 1999, стр. 155.

[101] Бусарчевић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 63.

[102] Микрорељеф оруђа се мења приликом интензивне употребе, пропадањем услед корозије и другим оштећењима, приликом оштрења.

рељефне линије су специфичан одраз индивидуалне карактеристике одређеног "активног" дела алатке. Поступак идентификације оруђа од којих могу да потичу спорни трагови сечења или гребања, заснива се на примени механоскопских метода, односно на упоређивању спорних трагова са пробним траговима који су начињени предметним оруђем.[103] Уколико се линије и бразде на спорном и пробном трагу међусобно уклапају, тј. *постоји потпуна подударност скупова рељефних линија два трага сечења*, закључује се да су оба трага начињена истим оруђем.[104]

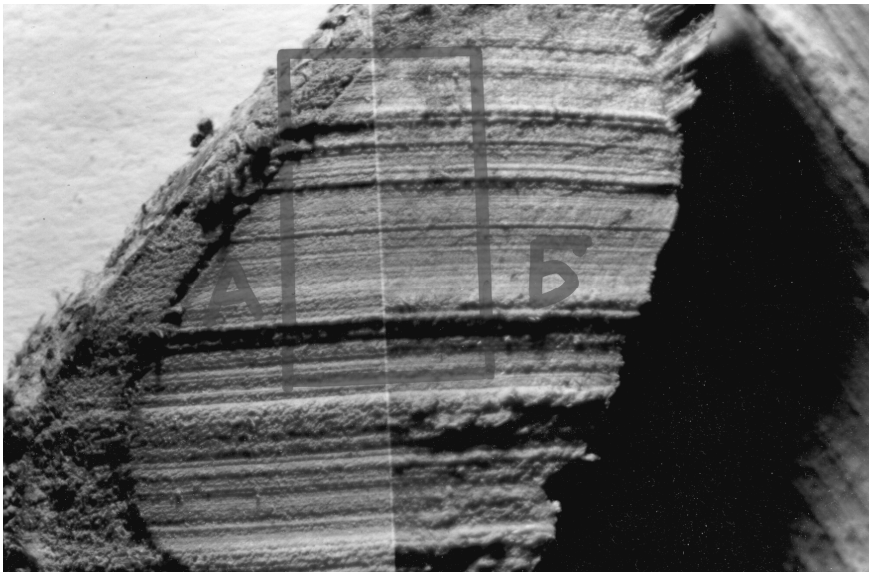

Слика 57. *Идентификација секире на основу трагова сечења на дрвету.* Приказана је слика која се види под компаративним микроскопом. Словом А обележени су трагови на дрвету који су пронађени на лицу места. Словом Б обележени су пробни трагови начињени секиром која је одузета од осумњиченог.

Делимична подударност скупова рељефних линија два трага сечења. – Дешава се у експертској пракси да се приликом упоређивања спорног и пробно прибављеног трага оруђа утврди само *делимична подударност скупова рељефних линија два трага сечења,* тј. не поклапају се све линије, већ само њихов известан број. Међутим, и поред непостојања потпуне подударности скупова рељефних линија, вештаци у појединим случајевима категорично тврде да су оба трага начињена истим оруђем. Разлога за ова одступања има неколико. Као прво наводи се да се у неким случајевима могу појавити извесне разлике у микрорељефима спорног и пробног трага које су настале услед савијања метала приликом сечења или примене неједнаке силе при остављању трагова или неких других фактора. А ипак је реч о употреби истог оруђа при произвођењу ових трагова, што вештак образлаже у налазу.[105] На другој страни Бусарчевић истиче да је у пракси заиста реткост да спорни и пробни траг буду савршено подударни баш по свим рељефним линијама које представљају идентификациону карактеристику. Неупоредиво чешћи случај је да је та *подударност трагова истог предмета само преовлађујућа, а понекад и делимична, односно релативна.* По правилу, до овакве делимичне измене индивидуалних карактеристика

[103] Приликом упоређивања треба строго водити рачуна да трагови буду окренути у истом смеру, јер у противном неће моћи да се уочи њихова трасолошка подударност, чак и ако објективно постоји.
[104] Бусарчевић, М., *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 61.
[105] Nickell–Fischer, *Crime Science Methods of Forensic Detection*, стр. 155.

предмета најчешће долази услед употребе датог оруђа, односно алатке, и то у међувремену, између настанка посматраних трагова и вештачења.[106] Појављује се проблем: колико најмање рељефних линија које постоје код два трага сечења, тј. гребања треба да се узајамно подударе, по распореду и израженості, да би се поуздано могло тврдити да та подударност није случајна. Према мишљењу Бусарчевића тај број је 10. Нема реалне могућности да подударност десет рељефних линија на два трага сечења или гребања буде плод пуке случајности.[107]

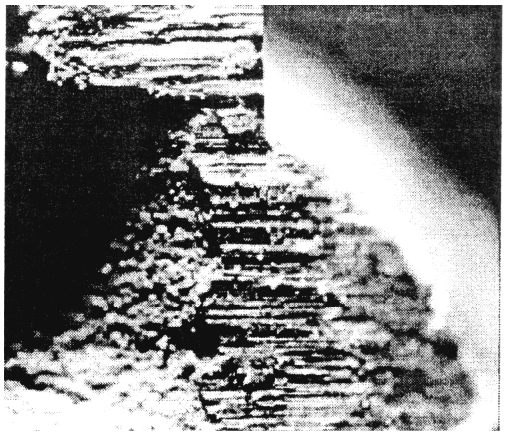

Слика 58. *Делимична подударност микротрагова сечења на металу.* Извор: Бусарчевић и остали, Основи криминалистичких вештачења, стр. 65.

Слика 59. *Савремени компаративни микроскоп*

За упоредно испитивање спорних и пробних трагова користи се компаративни микроскоп. *Компаративни микроскоп* је оптички инструмент који се састоји од два повезана микроскопа којим се истовремено посматрају и компарирају два одвојена трага или предмета у истом видном пољу. Постоји више врста компаративних микроскопа (монокуларни, бинокуларни, компаративни микроскопи са екраном), намењених за упоредно испитивање различитих врста трагова (трагови оруђа, балистички трагови, власи косе и тканине, препарати итд.), са различитим додатним инструментима (додатни извори светлости за осветљавање трага и изазивање контраста, камера за снимање трагова итд.) и са могућностима различитих увећања (нпр., од пет до више хиљада пута). Овај микроскоп је основни инструмент за механоскопско упоређивање и идентификацију трагова.

3.4.4. Трагови оруђа на бравама и катанцима код провалних крађа

Утврђивање да ли је нека брава откључана на недозвољен начин заснива се на чињеници да оригинални кључ оставља трагове у брави увек на истом месту. Из тога проистиче да када се брава откључава украденим кључем или његовим дупликатом, трагови у брави су исти као при употреби оригиналног кључа, што се констатује вештачењем. Овај податак

[106] Бусарчевић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 65–67.
[107] *Op. cit.*, стр. 67.

је довољан у случајевима имовинских кривичних дела да оперативни рад усмери у одређеном правцу.

Ако брава није откључана оригиналним кључем, већ калаузом, на унутрашњем механизму браве јављају се накнадни трагови у виду огреботина које се неправилно пружају изнад трагова који су остали употребом оригиналног кључа. Новонастали трагови уочавају се помоћу стереомикроскопа.

Уколико постоји сумња да је извршено недозвољено отварање неке браве, катанца, нужно јер да се они одмах изузму и доставе лабораторији на трасолошко испитивање. Неопходно је означити ону страну браве, тј. њеног улошка која се налазила са спољње стране врата. Важно је да се у браву никад ништа не ставља, јер ће сваки накнадно уметнути предмет уништити постојеће и направити нове трагове. Уз цилиндрични уложак или браву на вештачење обавезно треба послати и један оригинални кључ.

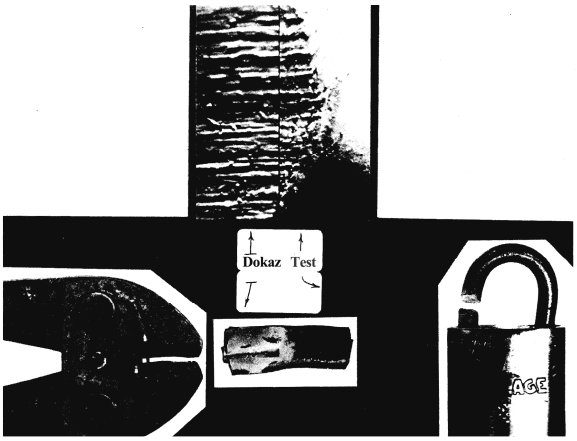

Слика 60. *Идентификација средства извршења на основу трагова на металу*

Други начин обијања брава са цилиндричним улошком је употреба специјалног алата, тзв. ломилица. Помоћу овог оруђа или клештима, ломи се део цилиндра који вири изван врата, а затим калаузом окрене језичак у брави и на тај начин се отворе врата. Трагови од оваквог ломљења фиксирају се на класичан начин. Делови поломљеног цилиндра се изузимају.[108]

Приликом испитивања и вештачења трагова на бравама користи се стереомикроскоп. *Стереомикроскоп* је бинокуларни оптички инструмент којим се добија слика посматраног предмета или трага у три димензије (стерео слика трага). Он се састоји из два одвојена микроскопа. Конструктивно се то постиже на тај начин што свако око посматра исти предмет помоћу одвојених микроскопа који су усмерени на циљ под нешто различитим углом. Микроскоп поседује и различите изворе светлости који под косим углом осветљавају траг чиме се истиче његова слика у три димензије. Савремени микроскопи имају камеру којом се кроз микроскоп снима траг. На стереомикроскопу се може уградити инфрацрвени претварач за посматрање трагова у краткоталасној инфрацрвеној области зрачења. Апарат се користи за откривање разних врста микротрагова и њихово одвајање од подлоге. Помоћу стереомикроскопа могуће је откривати циљане трагове као, нпр., микротрагове бакра на чељустима клешта. Стереомикроскоп се употребљава и за вештачење у случајевима насилног отварања брава и катанаца. На њему се испитује одећа жртви саобраћајних несрећа како би се пронашли трагови боје.

[108] Максимовић–Тодоровић: *Криминалистичка техника*; Бусарчевић и остали: *Основи криминалистичких вештачења*.

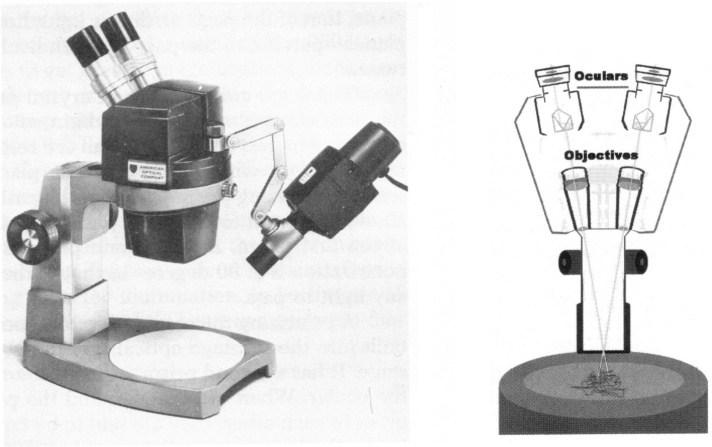

Слика 61. *Стереомикроскоп са шемом.* Са шеме се види да стереомикроскоп има два окулара и два објектива који су размакнути један од другог, што омогућава тродимензионално посматрање трага. Стереомикроскоп је неопходан инструмент за прелиминарно испитивање микротрагова.

3.4.5. Утврђивање старости механичких трагова на металу

Утврђивање старости трагова једно је од најсложенијих питања криминалистичке технике.[109] У пракси се решавање овог питања своди на утврђивање чињенице да ли је траг настао пре кривичног дела, за време кривичног дела или после тога, што у већини случајева пружа одговор на питање да ли траг има везе са кривичним делом. *Апсолутна старост* подразумева одређивање укупног времена протеклог од настанка неког трага до његовог налажења и коначног фиксирања. *Релативна старост* своди се искључиво на одређивање који је од два или више трагова старији.

Одређивање апсолутне старости трагова компликује се чињеницом да су трагови на металу подложни кородирању и патинирању. Степен ових промена не зависи само од протека времена, већ и од услова у којима је предмет са траговима био изложен и степена заштите. Због тога се тешко може проценити апсолутна старост трагова на металу.

Релативна старост трагова на металу своди се искључиво на утврђивање који је од два трага старији. Одређивање ове врсте старости могуће је под претпоставком да су сви испитивани трагови (најчешће огреботине не металу, нпр., код брава) од тренутка њиховог настанка, на истом месту и у истом материјалу, били подједнако изложени деловању спољњих услова. Због тога ће сви трагови бити у истој мери измењени (или очувани), изузев оних који су настали пре и који су дуже времена били изложени деловању спољњих услова. Такви трагови имаће већи степен кородирања, тако да се на основу узајамног односа степена корозије, може утврдити који је од два трага старији.

[109] Бусарчевић–Тодоровић, Старост трагова, *Безбедност*, број 5/1989, стр. 446–450.

3.5. ТРАГОВИ СТАКЛА И ТРАГОВИ НА СТАКЛУ

3.5.1. Појам и подела трагова стакла

Трагови стакла се налазе код различитих кривичних дела: провалних крађа, убистава, саобраћајних незгода итд. Стакло може да буде траг кривичног дела, носилац трага или и једно и друго. *Као траг стакло се појављује* када је у току радње извршења кривичног дела нека сила деловала на његову површину услед чега је настало ломљење. Тада на лицу места остају трагови стакла који могу да буду у виду већих или мањих комада или као ситно поломљено стакло микро или макро величина. На основу тих трагова може се утврдити начин разбијања стакла и правац из којег је деловала сила која је довела до његовог ломљења. По комадима стакла (од фарова, показивача правца, делова ветробранског стакла) у случајевима бекства возача са места саобраћајне незгоде може се извршити идентификација возила или утврдити групна припадност. На основу микро или макро комада стакла које је провалник однео са лица места у својој одећи или обући може се доказивати његово учешће у кривичном делу итд. *Стакло* се појављује и *као носилац трагова* различите врсте и тада се говори о траговима на стаклу. Ти трагови се могу посматрати на два начина: као трагови који представљају физичке промене на стаклу (дејство физичке силе на стакло) и као трагови који су настали наношењем материје на стакло[110] (нпр., трагови крви, трагови прстију на стакленим површинама, или влаканца од одеће, власи косе провалника које се могу наћи на оштрим ивицама стакла итд.).

3.5.2. Фиксирање и паковање трагова стакла

Поломљено стакло треба најпре фотографисати на лицу места пре него што се било шта са њиме учини. Након прве фотографије која се сачињава како се не би пореметили докази, велике комаде стакла треба обележити бројевима уз помоћ фломастера на оној страни која је окренута на горе, поново фотографисати и унети у скицу (скицирати), с циљем да се олакша каснија реконструкција. Потребно је приликом вршења увиђаја утврдити који су парчићи представљали спољњу страну стаклене површине и то назначити. (Спољња страна стакла носиће трагове прљавштине, блата и воде. Такође треба утврдити са које је стране био налепљен гит.) Уколико је на лицу места присутан криминалистички техничар са опремом за изазивање латентних отисака прстију, потребно је прво да покуша да их фиксира пре него што се стакло сакупи и упакује ради транспортовања у лабораторију. У сваком случају треба пазити да се не униште отисци прстију којих евентуално има на стаклу. Криминалистички техничар и руководилац увиђаја не смеју да оставе своје отиске прстију на стаклу и зато треба да имају рукавице и да комаде стакла узимају за ивицу приликом паковања. Сви поломљени делови стакла који су затечени на лицу места (исто као и у случајевима бекства учиниоца са лица места саобраћајне незгоде) треба да буду упаковани. Стакло треба пажљиво положити у кутију са ватом или са неким другим меканим материјалом који је стављен између комада. Уколико је могуће, оквир на коме је прозор разбијен са остацима стакла треба да буде такође послат у лабораторију. Ако оквир

[110] Бусарчевић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 130–131.

не може да се скине и транспортује, све комаде стакла који су у њему треба обележити фломастером и фотографисати. Потом се пажљиво ваде из оквира и пакују у посебну кутију[111] (с тим да се претходно изазову отисци прстију).

Одећу и обућу осумњиченог треба пажљиво прегледати како би се пронашли парчићи стакла. Шавове на одећи и џепове треба извртнути и њихов садржај одвојено истрести на бели папир и упаковати посебно у кутије. Микротрагови стакла у појединим земљама прикупљају се из одеће осумњиченог усисивачем за фиксирање микротрагова.

3.5.3. Вештачења трагова стакла

Трагови стакла вештаче се применом две основне групе криминалистичких метода. Комади стакла који имају јасно изражену форму се најпре вештаче *механоскопским методама уклапања* појединих делова у целину. На тај начин се идентификују предмети од стакла. На пример, на основу комада стакла од фара отпалих на лицу места саобраћајне незгоде и комада који су се задржали у лежишту фара, може се идентификовати возило чији је возач побегао. Комади стакла који су остали на лицу места се уклапају како би се реконструисала стаклена површина ради каснијег вештачења правца деловања силе која је проузроковала његово ломљење.

Ситни (смрвљени) парчићи стакла не могу се вештачити механоскопским методама уклапања (нпр., трагови ветробранског стакла на месту саобраћајне незгоде, парчићи стакла пронађени у одећи осумњиченог), тако да се ови трагови вештаче применом *физичко-хемијских метода којима се утврђују особине стакла*. Упоређивањем физичко-хемијских особина стакла осталих на лицу места и однетих са њега, може се утврдити да ли је реч о стаклу исте врсте. Ради компарирања, експертизама се испитују: дебљина стакла, облик површине, боја стакла, ултраљубичаста флуоресценција стакла, специфична тежина стакла и слично. Примењују се микроскопске, хемијске, спектрографске методе, врши се анализа помоћу дифракције X зрака, врши се структурално испитивање специфичне тежине и тврдоће стакла, утврђују се густина и индекс преламања.

Трагови који су остали на стаклу могу се вештачити различитим методама у зависности од природе трага који је на стакленој површини (трагови прстију применом метода изазивања и вештачења ових трагова; биолошки трагови, нпр., крв, применом биолошких метода, као што је, на пример, ДНК; влакна од одеће применом физичко-хемијских метода итд.).

У криминалистичкој пракси су најчешћа *вештачења којима се испитују трагови дејстава различитих сила на стакло*: 1) вештачење ради утврђивања којом је врстом алата стакло сечено; 2) утврђивање правца дејства силе на стакло и 3) утврђивање правца и редоследа проласка пројектила кроз стакло.

3.5.4. Трагови дејства силе на стакло и њихова вештачења

1) *Трагови сечења стакла.* – Професионални криминалци често користе алате за сечење стакла приликом провaљивања. Они остављају карактеристичне

[111] Cunliffe–Piazza, *Criminalistics and Scientific Investigation*, New Jersey, 1980, стр. 101–102.

трагове на стаклу. На основу трагова резања може се извести закључак само о врсти употребљеног средства (дијамантски или челични резач за стакло).

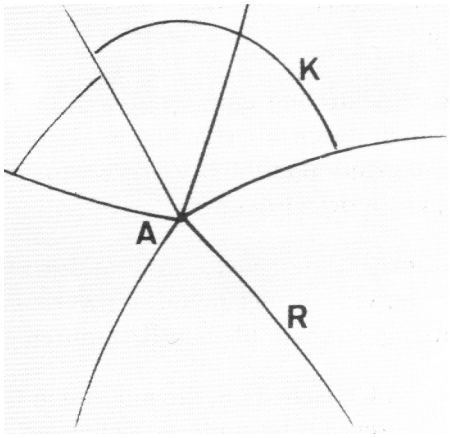

Слика 62. *Прскотине стакла: радијалне и концентричне линије.* Словом А обележена је тачка дејства силе која је произвела прскање стаклене површине. Словом R обележене су радијалне линије, а словом К концентричне линије.

2) *Утврђивање правца дејства силе која је сломила стакло.* – У криминалистичкој пракси је веома значајно вештачење правца из којег је стакло сломљено (споља или изнутра), јер се на тај начин може утврдити да ли је кривично дело провалне крађе фингирано. Дешава се да извршиоци фингирајући провалну крађу разбијају стакло изнутра како не би била примећена. Међутим, на основу анализе бридова (ивица) комада разбијеног стакла, може се са сигурношћу утврдити да ли је стакло разбијено са спољње или са унутрашње стране.

Када зрно или јак ударац погоде стакло, у процесу његовог ломљења настају оштећења чија слика личи на паучину. Прво се из тачке удара гранају зракасте, радијалне прскотине на све стране према периферији, односно оквиру стакла (настају пуцањем стаклене површине услед растезања). Након пуцања стакла настају попречне прскотине које се кружно концентришу око тачке удара у облику многоугла формирајући изглед паукове мреже. Концентричне, тј. попречне пукотине настају након прскања стакла, његовим враћањем у нормалу. То значи да након растезања стакла и пуцања услед чега се формирају радијалне пукотине, настаје даље ломљење услед збијања стакла када се стварају попречне пукотине. При укрштању радијалних и концентричних пукотина ове последње се заустављају на првима и то је непобитан доказ њиховог каснијег настанка. Услед растезања и збијања површине стакла приликом настанка радијалних и попречних (концентричних) прскотина, на преломима (бридовима) комада стакла, посматрано из профила, стварају се лепезасте рељефне шаре, чији су збијени краци увек на оној страни на којој је деловала сила која је узроковала ломљење, а шири отвори на страни где је дошло до растезања стакла (односно на супротној страни од стране деловања силе ломљења).

Слика 63. *Деформације на радијалном бриду комада сломљеног стакла.* Стрелица приказује смер деловања силе која је произвела ломљење. Словом А означена је површина стакла на коју је деловала сила, а словом G супротна страна. Лепезе се код радијалних прскотина увек шире у смеру деловања силе која је произвела прскање стакла.

Да би извођење закључка о правцу деловања силе која је разбила стакло било могуће, неопходно је са сигурношћу утврдити које су прскотине у конкретном случају радијалне, а које концентричне. То се чини тако што се комади разбијеног стакла, пронађени на лицу места, сложе тако да заузимају положај који су имали пре лома. При том, није потребно реконструисати цело окно, већ само део на коме се налази центар удара. Приликом реконструкције треба водити рачуна о томе да се не погреши која је страна стакла окренута према споља, а која према унутрашњем делу. То је најлакше одредити по траговима гита и прашине на површинама разбијених делова стакла. Проучавањем радијалних ивица (бридова) поломљеног стакла уочава се да су лепезасте шаре уже у пределу једне ивице и да се шире према другој ивици. Страна на којој су лепезасте ивице код радијалних пукотина уже, представља површину на коју је деловала сила разбијања стакла.[112]

3) *Трагови на стаклу настали од дејства ватреног оружја.* – Вештачењем се може утврдити са које је стране прошао пројектил кроз стакло, као и којим редоследом је пуцано, што може да буде значајно при утврђивању да ли је кроз стакло пуцано (или прво пуцано) споља или изнутра.

Утврђивање правца проласка пројектила кроз стакло. – Због велике силе којом пројектил испаљен из близине удара у стакло на супротној страни одвајају се парчићи стакла. Услед тога је отвор знатно ужи на оној страни на коју је ударио пројектил. Отвор има изглед конуса (кратера) чија је шира страна окренута супротно правцу удара. Ако је хитац испаљен из велике даљине па је услед тога сила удара у стакло мања, доћи ће до његовог разбијања на исти начин као да је оно извршено под дејством механичке силе (каменом, штапом). Узимањем бриса стакла и физичко-хемијским вештачењем трагова који остају од пројектила, могуће је установити да ли је стакло разбијено пројектилом из даљине или каменом. Уколико је пројектил испаљен из непосредне близине, услед деловања барутних гасова, доћи ће до лома стакла који је врло сличан ономе који настаје од последица удара камена.

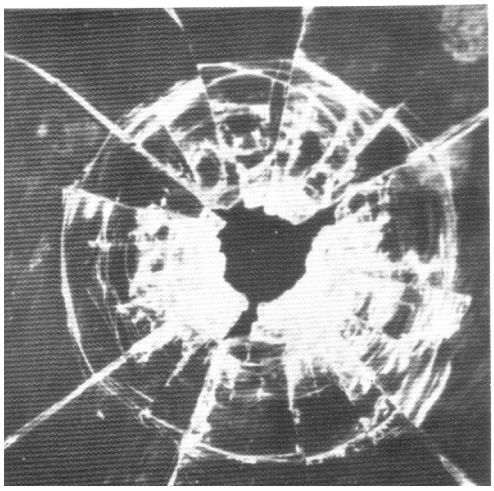

Слика 64. *Ближи изглед отвора на стаклу насталог проласком пројектила испаљеног из ватреног оружја.* Кратер оштећења увек се шири у смеру проласка пројектила.

Процена угла из којег је пуцано кроз стакло. – Ако је пројектил испаљен под правим углом на стакло, формира се кратер који има правилан облик ширећи се релативно равномерно на све стране. Ако је пројектил испаљен под косим углом, кратер ће се ширити више у правцу кретања пројектила. На пример, ако пројектил долази са десне стране (са тачке посматрања стрелца) више ће материјала у кратеру проласка пројектила бити одваљено на левој страни него на десној. Консеквентно, ако је пројектил долетео с леве стране, кратер ће бити већи на десној страни.

Утврђивање редоследа проласка пројектила кроз стакло. – Проласком пројектила кроз стакло настају радијалне и концентричне прскотине услед његовог ломљења.

[112] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 495–501; Бусарчевић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 132–135.

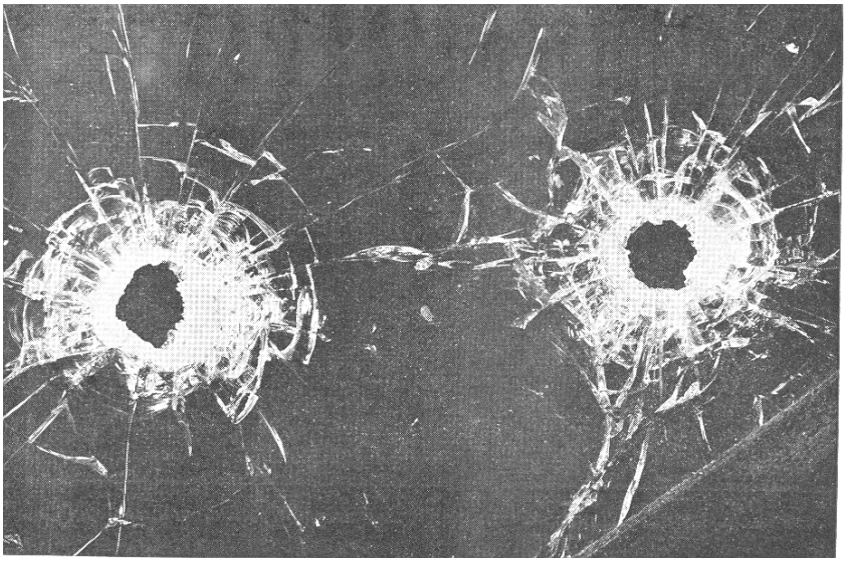

Слика 65. *Одређивање редоследа проласка пројектила кроз стакло на основу укрштања насталих прскотина.* Видљиво је да је прво прошао пројектил лево.

Након првог пројектила радијалне прскотине се простиру слободно на све стране. При проласку следећег пројектила кроз стакло, радијалне прскотине ће се зауставити на радијалним или на попречним прскотинама насталим проласком претходног пројектила итд.

4) *Оштећења стакла проузрокована дејством топлоте (пожаром).* – Прозорска окна која су прсла услед деловања топлоте, имају веома изражене таласасте, валовите пукотине. На овом стаклу нема лепезастих рељефних шара или су оне веома неразвијене. Стакло махом пада на страну са које је деловала ватра.

3.6. ТРАГОВИ КОД САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

3.6.1. Појам и подела трагова код саобраћајних незгода

Саобраћајна незгода је догађај на путу у коме је учествовало најмање једно возило у покрету и у коме је једно или више особа погинуло или повређено или је изазвана материјална штета. Трагови који се проналазе и фиксирају код саобраћајних незгода имају вишеструку важност: у оперативном смислу од значаја су за проналажење особе која је проузроковала саобраћајну незгоду, посебно у случајевима бекства са лица места (*тактички аспект*); неопходни су за идентификовање возила и особа које су учествовале у саобраћајној незгоди и предузимање трасолошких вештачења (*идентификациони аспект*); на основу трагова утврђује се потпуно чињенично стање саобраћајне незгоде и проверавају се друге врсте доказа, нпр., искази сведока (*кривичнопроцесни аспект*); представљају основу за процену услова и узрока незгоде, спровођење аутосаобраћајних вештачења и утврђивање степена кривичне одговорности особа којима се може правно приписати настанак друштвено опасне последице (*кривичноправни аспект*); од значаја су за развој и организовање превентивих мера и стратегија на основу утврђе-

них услова и изрока саобраћајних незгода, на пример, прописивање обавеза везивања појасева, развој конструкцијских мера за повећање сигурности путника, дефинисање садржаја едукативних програма превенције итд. (*профилактички аспект*).

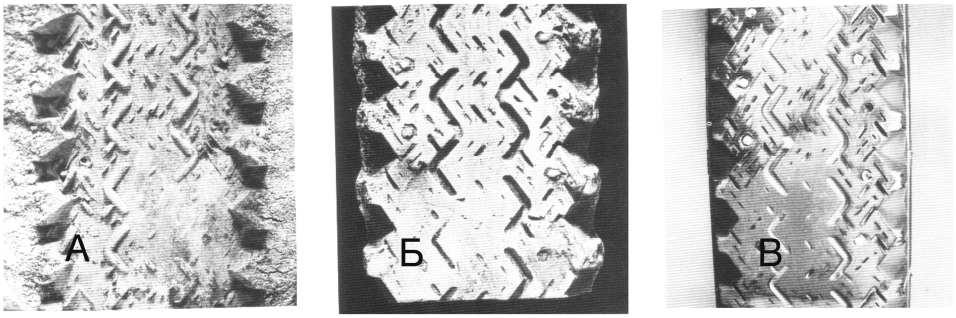

Слика 66. *Рељефни траг пнеуматика на лицу места, гипсани одливак и пнеуматик са возила осумњиченог.* На слици А приказана је фотографија рељефног трага пнеуматика који се одразио на лицу места. На слици Б приказан је гипсани одливак трага А. На слици В види се пнеуматик сумњивог возила. У процесу идентификације гипсани одливак – мулаж трага директно се упоређује са пнеуматиком.

Постоји више подела трагова саобраћајних незгода. Значајна је подела трагова која се темељи на динамици њиховог настанка у оквиру механизма саобраћајне незгоде. У оквиру ове поделе, трагови саобраћајних незгода деле се на: а) *трагове који су настали непосредно пре наступања саобраћајне незгоде, тј. у претколизионој фази* (трагови вожње, трагови кочења, трагови блокирања, трагови заношења, трагови клизања, али и трагови који указују на понашање и грешке возача непосредно пред наступање саобраћајне незгоде, нпр., разговор мобилним телефоном у току вожње, покушај паљења цигарете, трагови који указују на интимна понашања сапутника у току вожње, нпр., неуредност одеће возача као траг[113] итд.); б) *трагови који настају у моменту наступања саобраћајне незгоде, тј. у фази колизије* (трагови судара, трагови у виду окрзотина са другим возилом или стационираним објектима, трагови гребања, трагови и повреде на жртви и возилу настали у моменту удара, нпр., у виду трагова прелома ногу и/или оштећења одеће настрадалог пешака, оштећења браника на возилу итд.) и в) *трагови који су настали у фази заустављања* возила *или пешака до коначне позиције мировања, тј. у постколизионој фази* (трагови крви на асфалту, оштећења на возилу настала у току заустављања, трагови исцурелог уља из возила итд.). Уочавање и диференцирање трагова на три поменуте фазе од пресудне је важности за реконструкцију саобраћајних незгода, доказивање узрока и механизма њеног одвијања. Овакав приступ неопходан је зато што је саобраћајна незгода динамичан догађај, са фазама које имају просторно-временску димензију остављајући трагове у свакој од њих.[114]

Трагови саобраћајних незгода деле се на типичне и нетипичне. *Типични трагови* карактеристични су за одређени тип саобраћајне незгоде (нпр., типични трагови у случајевима страдања пешака, мотоциклиста, бочни судари путничких аутомобила итд.). Чланови увиђајне екипе, а посебно руководилац увиђаја,

[113] О поменутој врсти трагова и примерима из праксе видети: Гавриловић, Предраг, *Обрада саобраћајне незгоде*, Београд, 1981, стр. 61.
[114] Ulrich, Heinrich, Verkehrsunfall – Kriminalistik, Teil 1, *Kriminalistik*, број 6/1999, стр. 403–404.

морају бити стручни да за сваку незгоду одреде типичне трагове. Када руководилац увиђаја схвати о каквој је незгоди реч, он би морао тачно да зна које трагове и где да тражи. *Нетипични су они трагови* који се не очекују за дати тип незгоде, а налазе се на лицу места. Могу бити нетипични по врсти, положају и интензитету. Ови трагови доводе у сумњу изјаве сведока и налажу планирање и проверавање додатних верзија.[115] Нетипични трагови могу да указују на фингирања и лажне исказе сведока[116], али и на специфичне околности у механизму настанка саобраћајне незгоде.

Према месту где се могу пронаћи, сви трагови саобраћајних незгода обично се деле на: 1) трагове који остају на месту настанка саобраћајне незгоде; 2) трагове на настрадалим у саобраћајној незгоди; 3) трагове на возилу и у возилу осталом на лицу места саобраћајне незгоде и 4) трагове на возилу и у возилу којим је виновник саобраћајне незгоде побегао са лица места.[117]

3.6.2. Трагови који остају на месту настанка саобраћајне незгоде

а) *Трагови гума (пнеуматика).* – Ови трагови се појављују на лицу места саобраћајне незгоде у виду *површинских трагова* (отисака) газеће површине пнеуматика на чврстом коловозном застору *(уколико су гуме мокре, прљаве, у случајевима трења газеће површине пнеуматика по асфалтном застору услед наглог убрзања или кочења* итд.*),* или као *рељефни трагови* (утисци) уколико су остали на меканом коловозу (земљаној подлози, банкини поред коловоза, на асфалту који је омекшан услед летњих врућина, снегу, блату итд.). Површински трагови фиксирају се размерном фотографијом, а рељефни се мулажирају (и фотографишу). Мери се и фиксира ширина трага, обим точка, облик шара. На основу трагова пнеуматика може се закључити о брзини возила, правцу и смеру кретања, механизму настанка саобраћајне незгоде, врсти возила (да ли је путничко, теретно, мотоцикл итд.). Уколико су се одразиле шаре пнеуматика, може се утврдити произвођач, марка, врста, тип и величина гуме, што може да усмери потрагу у случајевима бекства возила са лица места. Уколико је гума имала неке дефекте (оштећења, закрпе) који су се одразили у трагу, на основу њих може се идентификовати возило.

Трагови вожње настају када се возило креће незакоченим точковима. Ови трагови се не уочавају на чистом и тврдом коловозу. Јасно су уочљиви на меканом коловозном застору (нпр., земљаном путу, расквашеној банкини, снегу), а на савременој асфалтној подлози уколико је пнеуматик био прљав, или је прошао преко баре на путу. Уочљиви *трагови вожње разликују се од осталих трагова по томе што имају јасно изражене попречне и уздужне шаре пнеуматика*. Изузетно је важно сазнање које омогућава да се разликују трагови вожње од трагова кочења. Ако је отисак (утисак) цртежа или профила изражен, јасан и потпун, тј.

---

[115] Липовац, Крсто, *Увиђај саобраћајних незгода, елементи саобраћајне трасологије*, Београд, 1995, стр. 18–21.

[116] *Пример из праксе:* На месту на коме је аутомобил ударио у стену није било трагова поломљеног ветробранског стакла, мада је стакло недостајало на возилу. Педесетак километара даље возач је прегазио пешака, побегао са лица места и потом фингирао саобраћајну незгоду како би оправдао оштећења на возилу.

[117] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 234–238; Бусарчевић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 91.

неизбрисан, не може нипошто бити реч о трагу кочења, него само о трагу вожње. У случајевима саобраћајних незгода неопходно је пронаћи трагове вожње и место на коме су они прешли у трагове кочења. Ови трагови траже се на лицу места под косим углом и осветљењем и знатно испред саобраћајне незгоде.

Слика 67. *Идентификационо вештачење пнеуматика на основу одливка.* Лево је гипсани одливак трага фиксиран на лицу места кривичног дела. Десно је пнеуматик возила које је оставило траг.

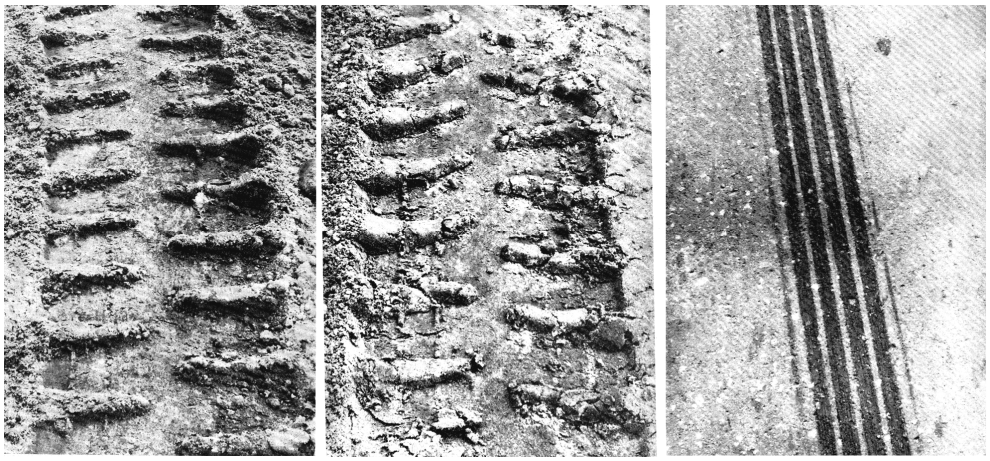

Слика 68. *Трагови вожње и кочења на меком тлу и трагови блокирања точка на асфалту.* На слици лево приказани су трагови вожње на меканој подлози (земљи), тј. правилне (неоштећене) попречне шаре трага пнеуматика. На слици у средини виде се трагови почетка кочења на меканој подлози, односно деформације попречних шара трага пнеуматика. На слици десно приказан је траг блокирања пнеуматика на асфалту – попречне шаре пнеуматика се не оцртавају.

Трагови кочења код саобраћајних незгода настају од точкова који су нагло закочени али се још увек котрљају. Почетак трага кочења показује када је возач реаговао на опасност, а његова дужина омогућава закључак о брзини вожње. Код

форсираног кочења које се среће у ситуацијама које претходе саобраћајној незгоди, трагови кочења су најчешће лако уочљиви на свим врстама коловозног застора.

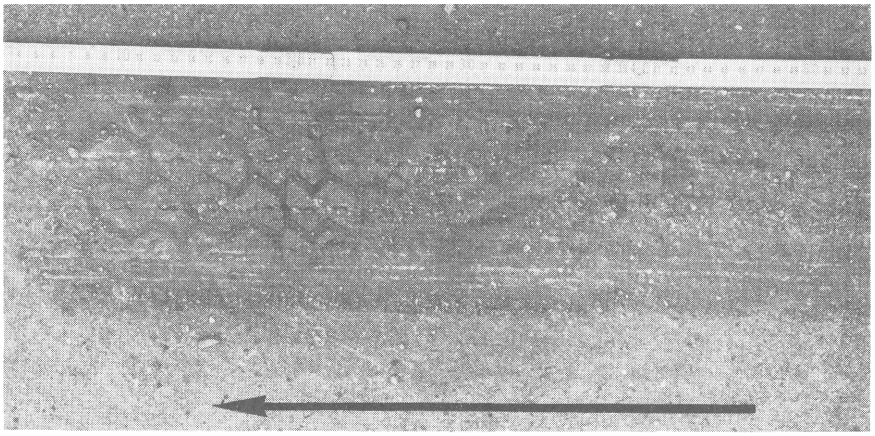

Слика 69. *Прелазак из трага кочења у траг вожње.* У току кочења подигнута је нога с кочнице. Траг се појављује (понекад) у пракси непосредно пре удара у препреку. На формирање трага на слици додатно су утицале наслаге прашине. Извор: Pohl, Dieter Klaus, *Handbuch der Naturwissenschafllichen Kriminalistik*, стр. 3.

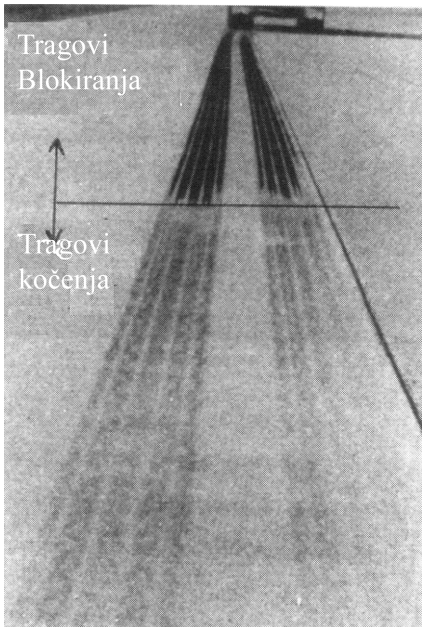

Слика 70. *Прелазак трагова кочења у трагове блокирања.* На слици се јасно види траг кочења дуплих точкова камиона. Интензитет кочења праћен је постепеним нестајањем шаре трага која се слива у јединствено зацрњење – као последице потпуно блокираних точкова. Извор: Kriminalistik, број 12/2002, стр. 753

Трагови снажног кочења се уочавају по траговима код којих је одражени профил шаре газеће површине пнеуматика упадљиво издужен, развучен, искривљен, изобличен, деформисан у правцу вожње (далеко више него код слабог кочења). *Одражени трагови кочења на коловозу су шири од трагова вожње и по правилу тамнији.* Када је коловозни застор нераван или возач наизменично притиска и престаје да притиска ножну кочницу, долази до прекинутог трага кочења.[118] Кратак прекид трагова кочења се често уочава на месту судара. Када трагови кочења имају лучну путању, указују по правилу на неисправан кочиони систем возила, мада могу да буду и последица заокрета управљачем возила у току кочења. На квар кочионог система може да укаже и ако трагови кочења свих точкова нису подједнако изражени, или недостају трагови кочења појединих точкова, или ако

[118] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 370

су појединi точкови почели да коче пре других, што се одразило у траговима.[119] Дешава се понекад да на лицу места нису остали трагови кочења, мада је возач кочио у конкретном случају.

Слика 71. *Трагови заношења*

Савремена друмска возила имају ABS (антиблокирајући) кочни систем који спречава блокирање точкова. Проклизавање пнеуматика и коловоза своди се на минимум, па су зато трагови кочења са ABS системом светлији и испрекидани (у виду тамних флека на коловозу) или се не могу уочити обичним посматрањем на лицу места. Временско опстајање трагова кочења насталих ABS системом је краће него код класичних трагова блокирања, тако да их треба што пре означити и документовати. Коришћење оптичких помагала помаже при откривању ових трагова. Препоручљива је употреба телеобјектива, а посебно уз додатак поларизационог филтера. Приликом проналажења трагова кочења насталих ABS системом потребно је поставити се према сунцу тако да зраци сијају са леђа у правцу коловоза.[120]

Потребно је нагласити да је дужина трага кочења која је фиксирана на коловозу краћа од времена кочења. Укупно време кочења обухвата: 1) време реаговања возача, што подразумева временски интервал од када возач уочи опасност, пребаци ногу са папучице гаса на кочницу и почне да је притиска. У зависности од психофизичких способности возача ово време варира од 0,5 до 1,5 секунде (реакционо време); 2) време одзива кочног система и време повећања успорења зависе од карактеристика и исправности кочионог система, оптерећења возила и карактеристика подлоге и 3) време интензивног кочења обухвата период максималног дејства кочионог система до заустављања возила.

Трагови блокираног кочења настају када су точкови незаустављеног возила потпуно закочени (блокирани) услед чега се они више не окрећу. Код трагова блокираног точка уочљиве су само уздужне шаре пнеуматика у виду црних или црносивих непрекидних пруга. Разлика између трагова кочења и блокирања је у томе што приликом кочења окрећућим точком уочљиве су уздужне шаре трага, а делимично и попречне које су издужене и деформисане. Насупрот овоме, код блокираних точкова нема попречних шара.[121]

Трагови заношења су трагови точкова, које на коловозном застору оставља возило које се занело у страну, укосо или попречно. Они настају из трага вожње, трага кочења и трага блокирања. Задњи и предњи точкови не одржавају више исти правац. Ти трагови се налазе најчешће у кривинама или при наиласку возила на прљав или клизав део коловоза. Услед заношења возила, виде се одвојени трагови различитих точкова. Отисак профила пнеуматика је деформисан у страну, а не унапред. Ширина трага заношења и размак између точкова који су се одразили у траговима се мењају.[122]

---

[119] Липовац, К., *Увиђај саобраћајних незгода, елементи саобраћајне трасологије*, стр. 71.

[120] Heinrich, U., Verkehrsunfallkriminalistik, *Kriminalistik*, број 12/2002, стр. 754.

[121] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 371; Липовац, К., *Криминалистичко скицирање лица места саобраћајне незгоде*, стр 131.

[122] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 372; Липовац, К., *Криминалистичко скицирање лица места саобраћајне незгоде*, стр 147.

Трагови клизања настају услед инерције, када возило наиђе на уље или лед крећући се неконтролисано унапред по клизавом коловозу брже него што је окретање точкова. Траг је изражен у виду испрекиданих линија.[123]

Као и сви други трагови описују се у записнику, маркирају (тако што се уситњена креда посипа поред трага), мере се, обележавају, фотографишу и уносе у скице. Мора се тачно обележити место на коме почиње, траје, завршава се или прелази један траг у други (нпр., траг кочења у траг блокирања или заношења), као и све аномалије у траговима (прекиди, задебљања, промена правца, валовитост трага). У записнику о увиђају треба навести особености подлоге на месту незгоде, и то пре свега: описати врсту коловозног застора, карактеристике и храпавост асфалта, оштећења у зони настанка незгоде (нпр., лоцирати ударне рупе), да ли је коловоз био прљав и од чега, да ли је био влажан итд.). Треба проверити да ли уочени трагови потичу од конкретне саобраћајне незгоде, који траг пнеуматика потиче од тог возила, односно којим је пнеуматиком конкретни траг начињен.[124] Све трагове треба мерити из једне претходно утврђене стајне тачке. Сачинити панорамске фотографије лица места саобраћајне незгоде, као и детаљ фотографије сваког трага појединачно.

б) *Трагови боје возила*. – Трагови боје на месту саобраћајних незгода могу се пронаћи у виду љуспи или слојевитих наноса боје[125] на стационираним објектима са којима је возило дошло у контакт (нпр., стубови, саобраћајни знаци). Трагови љуспи боје могу бити макроскопски или микроскопски. Љуспе боје треба веома пажљиво прикупљати како се не би поломиле. Због тога се препоручује да се са подлоге подижу прстима, а не пинцетом и пакују у чврсте кутије обложене ватом.Трагови наноса боје се фиксирају, уколико је могуће, изузимањем целих предмета (на пример, са одеће удареног пешака), а изузетно и стругањем помоћу скалпела са стационираних објеката. На основу трагова боје утврђује се боја возила које је учествовало и саобраћајној незгоди чији се возач удаљио заједно са возилом, у појединим случајевима тежина оштећења возила, као и евентуално, да ли је возило домаће или иностране производње. Ови трагови су од значаја за организовање потраге.

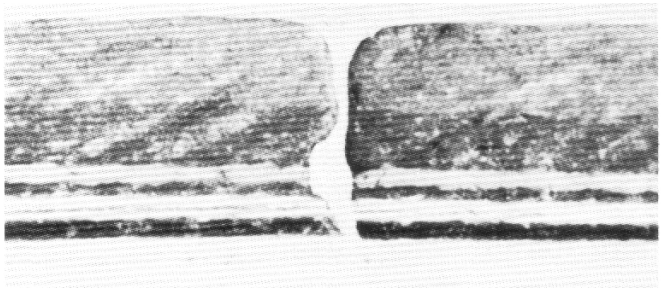

Слика 72. *Посредно уклапање фрагмената боје са лица места и са возила.* На слици је приказано уклапање засновано на шарама које постоје на површини љуспи боје, а не на основу рељефа ивица љуспи!

Трагови љуспи имају већи значај него трагови боје који су остали у виду наноса. Љуспе боје могу се вештачити механоскопским методама уклапања (морфолошка идентификација целине по деловима), тако да се може утврдити тачно ме-

[123] Липовац, К., *Увиђај саобраћајних незгода, елементи саобраћајне трасологије*, стр. 8–91.
[124] Heinrich, U., Verkehrsunfall–Kriminalistik, Teil 1, *Kriminalistik*, број 6/1999, стр. 404.
[125] Бусарчевић, М. и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 92. Код нас је за ове трагове одомаћен израз брисеви боје, међутим Бусарчевићев термин слојевити наноси боје је прецизнији.

сто на возилу са којег је отпала љуспа боје и на тај начин се непосредно идентификује возило које је учествовало у саобраћајној незгоди. Љуспе боје се вештаче уклапањем ивица отпале љуспе боје на месту на каросерији возила са којег је она отпала. Идентитет возила на основу љуспи боје може се утврдити и на посредан начин, тако што се под стереомикроскопом уклапају евентуално постојеће браздасте неравнине на спољњој површини љуспице боје са истим таквим неравнинама на каросерији возила (у случајевима када је каросерија на оштећеном делу фарбана четком, па су остали потези четке, када је каросерија возила била огребана пре незгоде и слично). Трагови љуспи боје могу се вештачити и физичко-хемијским методама којима се утврђује и упоређује састав боје са отпале љуспе и сумњивог возила.

Трагови наноса боје могу се вештачити искључиво физичко-хемијским методама којима се утврђује подударање или неподударање испитиваних узорака боје узетих са лица места и боје од возила за које се сумња да је учествовало у саобраћајној незгоди. При овим испитивањима примењују се различите физичко-хемијске методе, нпр., инфрацрвена (IC) спектрофотометрија, микроелементарна спектрографска анализа, атомска апсорпциона спектрофотометрија итд. Тим методама се испитује хемијски састав органских и неорганских компоненти боје (али и прљавштине и прашине која је на њима). За испитивање су довољне количине и од неколико милионитих делова грама.[126] Утврђивање постојања истог хемијског састава боје не значи идентитет зато што се велики број возила фарба бојом истог хемијског састава. Утврђивање различитости у хемијском саставу боје значајно је за процес елиминације сумњивог возила. Доказна вредност физичко-хемијских метода вештачења боје повећава се уколико спорни траг боје узет са лица места садржи више слојева различитих боја по врсти боје, хемијском саставу и осталим физичко--хемијским особинама. (На пример, возило је у пределу контактне површине, где је отпала боја, фарбано плавом, белом, сивом, црвеном бојом.) На основу утврђивања подударности у редоследу комбинација хемијског састава више слојева боја фиксираних на лицу места и сумњивом возилу може се евентуално доказивати и идентитет.

в) *Отпали делови са одбеглог возила који су остали на лицу места саобраћајне незгоде.* – На лицу места саобраћајне незгоде често остају комади разбијеног стакла од показивача правца и фарова. На основу ових трагова може се утврдити марка и тип возила што може да буде од значаја приликом организовања потраге у случају бекства. Ови комади стакла могу да послуже и за механоскопску идентификацију методом уклапања уколико се пронађе сумњиво возило пре него што се на њему изврше оправке. На основу комадића разбијеног ветробранског стакла могу се вештачити применом физичко-хемијских метода, једино састав и врста, што може да буде од значаја у оријентационо-елиминационе сврхе.

На лицу места саобраћајне незгоде често остају и други делови који су отпали са одбеглог возила (раткапне, украсне лајсне, одломљени бочни ретровизори, делови браника итд.). На основу ових делова може се закључити о врсти, типу и марки возила, што је од значаја при потрази за одбеглим возилом. Трагови подобни за механоскопска вештачења методом уклапања делова поломљених и фиксираних на лицу места упоређују се са онима који су са њима чинили целину и остали на одбеглом возилу. Делове који су отпали са одбеглог возила треба паковати опрезно и засебно како се не би оштетили јер могу бити од значаја за каснију механоскопску идентификацију.

---

[126] *Op. cit.,* стр. 95–98.

г) Положај жртве саобраћајне незгоде као траг и остали биолошки трагови на лицу места. – Крајњи положај особе (пешака, бициклисте, возача, путника и других) директна је последица судара и евентуално одбацивања и зависи од места судара, начина кретања особа и возила, врсте возила и других околности судара. Коректно одређен крајњи положај жртве помаже вештаку да утврди место судара, ударне брзине (возила и особа), механизам судара итд.[127] Положај тела се прецизно описује у записнику, фотографише и скицира. У записнику о увиђају треба назначити уколико је тело жртве померано после саобраћајне незгоде, а пре доласка увиђајне екипе, са указивањем на место на коме се оно претходно налазило.

На лицу места налазе се и трагови крви у разним облицима (нпр., локве крви), делови ткива и косе. Значајни су због утврђивања механизма саобраћајне незгоде и повређивања. На основу положаја и повреда жртве и других биолошких трагова планирају се и верзије о локацијама ових трагова на возилу које је учествовало у незгоди након чега је удаљено са лица места.

д) *Делови одеће и обуће жртве као траг на лицу места саобраћајне незгоде.* – На основу ствари које су одбачене од жртве приликом саобраћајне незгоде могу се процењивати правац и дејство сила које су постојале у оквиру механизма незгоде, што може да послужи при реконструкцији. Посебно су значајни трагови на обући и одећи жртве због утврђивања правца и снаге деловања сила (трагови гребања, вучења, удара итд.).

ђ) *Трагови земље отпали са возила на коловоз.* – На лицу места саобраћајне незгоде могу се пронаћи трагови земље, прашине и сасушеног блата који су отпали са блатобрана и доњег построја возила у моменту судара. Ови трагови су значајни за одређење места на коме је дошло до судара (контакта) зато што су они најближи њему. Ови трагови изузетно могу да се користе у процесу идентификације сумњивог возила упоређивањем састава земље остале на лицу места и узорака узетих са сумњивих возила, односно у процесу оперативне елиминације или оријентације, и понекад за реконструкцију пута возила до тренутка незгоде. На лицу места саобраћајне незгоде могу да остану и трагови нечистоће и делова од отпалог товара што може имати значајну оперативну и доказну вредност.

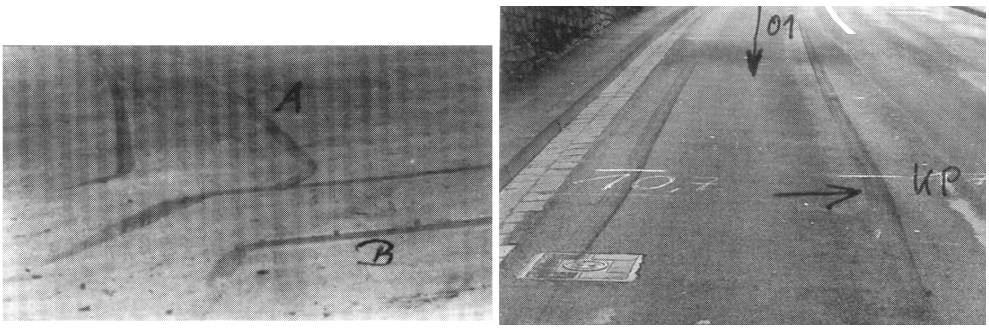

Слика 73. *Деформације трагова приликом судара.* На слици лево јасно се уочава место судара на основу промена правца кочења возила А и Б. На слици десно стрелица показује место судара возила с пешаком које је уочљиво по деформацији трага кочења (траг је нешто проширен, задебљан, видљива је промена његовог правца). Извор: *Kriminalistik*, број 12/2002.

е) *Трагови на стационираним објектима.* – Трагови од возила, могу се пронаћи *на стационираним објектима поред коловоза* (на браницима, саобра-

[127] Липовац, К., *Увиђај саобраћајних незгода, елементи саобраћајне трасологије*, стр. 103.

ћајним знацима, стубовима, дрвећу). Услед контакта возила са тим објектима отпадају боја и делови са каросерије. На основу трагова који остају на стационираним објектима може се утврђивати механизам настанка незгоде и претпоставити степен оштећења на одбеглом возилу, што може да оријентише потрагу.

ж) *Одређивање места (тачке) где је дошло до судара, тј. колизије.* – Утврђивање тачке на којој је дошло до судара сматра се централним питањем увиђаја у случајевима саобраћајних незгода.[128] Тачка на којој је дошло до колизије установљава се на основу: а) *места деформације (аномалија) трага кочења (блокирања)* која се испољава на следеће начине: у виду кратког прекида трага кочења, кратког задебљања трага кочења, таласасте деформације трага или заношења трага на коловозу (настају услед деловања спољње силе на возило, нпр., ударац у пешака, пад пешака на хаубу, доводи до поремећаја стабилности возила што се може одразити на траг пнеуматика), као и нагле промене правца у трагу кочења (услед удара у велику препреку и одбијању возила); б) *трагова који настају услед контакта* (трагови отпале боје, трагови поломљених стакала, трагови прљавштине и прашине отпали са браника и доњег построја возила) и в) т*раг на коловозу настао гребањем ђона обуће приликом удара* у пешака.[129]

3.6.3. Трагови на жртви саобраћајне незгоде

а) *Трагови шаре пнеуматика на телу, одећи и предметима жртве.* – Ови трагови су релативно чести у случајевима када је дошло до гажења пешака. На телу, одећи пешака, као и на предметима (нпр., кожним ташнама), могу да остану трагови шара пнеуматика на основу чега се може закључити о врсти возила и пнеуматика. На основу шаре пнеуматика може се организовати потрага за одбеглим возилом и евентуално (уколико су се одразила индивидуална обележја) извршити идентификационо вештачење. Ови трагови фиксирају се размерним фотографисањем и изузимањем предмета на којима се налазе. Са деловима одеће на којима су се одразиле шаре пнеуматика треба поступати веома опрезно како се траг не би уништио (делови одеће се не смеју пресавијати, одећу треба паковати тако да траг буде окренут на горе, пре паковања траг треба заштитити спреј лаком).[130]

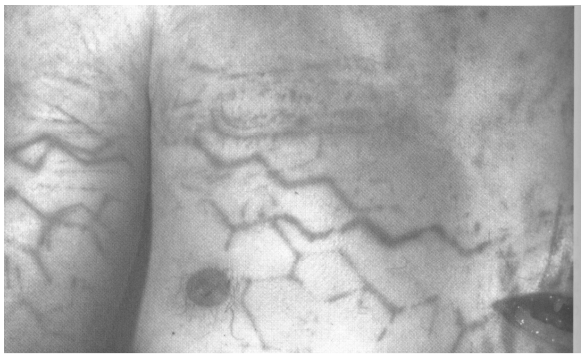

Слика 74. *Трагови шаре пнеуматика камиона на телу жртве*

б) *Трагови боје на телу, одећи и предметима жртве.* – Ови трагови могу да остану у виду љуспи или наноса боје на телу, одећи или предметима жртве. Понекад се могу пронаћи и у рани настрадале особе. Трагови се фиксирају и користе на описани начин.

[128] Heinrich, U., Verkehrsunfall–Kriminalistik, Teil 2, *Kriminalistik,* број 7/1999, стр. 473.
[129] Липовац, К., *Увиђај саобраћајних незгода, елементи саобраћајне трасологије*, стр. 87– 88; Heinrich U., Verkehrsunfall–Kriminalistik, Teil 2, *Kriminalistik*, број 7/1999, стр. 473.
[130] Бусарчевић, М. и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 100.

в) *Трагови стакла на телу, одећи и предметима жртве.* – Ови трагови се релативно често налазе. Трагови разбијеног стакла од мигаваца и фарова су од значаја приликом потраге у случајевима бекства с лица места саобраћајне незгоде зато што указују на врсту возила као и за идентификациона вештачења целине по деловима. Трагови разбијеног ветробранског стакла у виду ситних комадића имају само оријентациону вредност и користе се при потрази за возачем који је возилом побегао с лица места.

г) *Трагови прљавштине и уља на одећи и телу жртве* настају приликом контакта одеће пешака који је прегажен или вучен са истуреним деловима доњег построја возила. Трагови су од значаја за утврђивање механизма незгоде. По правилу, немају идентификациону вредност. Фиксирају се фотографисањем, изузимањем одеће или отресањем прашине са одеће на чист папир.

д) *Повреде на жртви саобраћајне незгоде.* – Веома је важно да се видљиве повреде на телу и одећи жртве фиксирају записнички и фотографски још у статичкој фази увиђаја. На основу повреда (преломи костију или лобање, модрице, огуљотине итд.), може се претпоставити положај жртве у моменту контакта, тежина повреда, правац дејства сила, врста возила која је учествовала у незгоди, могућа оштећења на возилу и места налажења биолошких трагова и трагова тканина.

3.6.4. Трагови на возилу и у возилу које је остало на месту саобраћајне незгоде

Трагови на возилима која су остала на месту саобраћајне незгоде могу бити у виду оштећења каросерије (ломљење, кривљење лима, одламање већих или мањих делова). Они су значајни за утврђивање механизма настанка незгоде, правца деловања сила, процену настале штете, утврђивање кривице итд. У случајевима саобраћајних незгода са бекством учесника који је проузроковао њен настанак, на лицу места најчешће остају бицикли, мопеди, мотоцикли. Прегледом ових превозних средстава на основу оштећења може се претпоставити о врсти возила које је одбегло с лица места. Посебно треба обратити пажњу на трагове који су могли да настану приликом контакта са одбеглим возилом као што су трагови боје, стакла фарова и показивача правца, делови отпали са возила. На основу њих може се закључити о каквом је возилу реч и организовати потрага.

Оштећења на возилима треба детаљно описати, фотографисати из више углова, измерити, скицирати. Треба обратити посебну пажњу и на оштећења возила у унутрашњости каросерије и потражити биолошке трагове који се у њој могу пронаћи (трагове крви, длаке итд.). Локације ових трагова треба прецизно и детаљно фиксирати.

3.6.4.1. Утврђивање стања сијалица после саобраћајне незгоде

По неки пут се указује потреба да се после саобраћајне незгоде изврши преглед сијалица са моторних возила, у циљу добијања одговора на питање да ли су светлосни уређаји на возилу радили у тренутку незгоде. На пример, потребно је одговорити на следећа питања: Да ли ли су на возилу била укључена и исправна средња светла за осветљавање пута у току ноћне вожње? (Дешава се да је у моменту незгоде на возилу био укључен, исправан, само један фар, тако да је возач имао утисак да му у сусрет наилази моторцикл, а не камион.) Да ли је била

исправна сигнализација којом се обавештавају остали учесници о промени правца кретања? Да ли је возач укључио показивач правца приликом скретања на раскрсници или упозорио возача иза себе да почиње претицање? Често се у пракси појављује питање: "Да ли су позициона светла и штоп светла на задњем делу возила била укључена (исправна) у току ноћне вожње?" Посебно на приколицама од камиона, тракторским приколицама итд. Питање је актуелно у случајевима налетања (подлетања) на (под) возило испред у току ноћне вожње. Последице су јако тешке ако је налетање било на камионску или тракторску приколицу које нису биле осветљене у току ноћне вожње, или су неосветљене биле паркиране на коловозу. Слично питање се поставља и у случајевима налетања возила на бицикл у току ноћне вожње.

У таквим случајевима је важно да криминалистички техничар и руководилац увиђајне екипе:

– препознају ситуацију у којој је потребно да се изузму сијалице, односно да се правилно одаберу сијалице које ће се изузети;

– документују стање на лицу места: скицом, фотографијом и записником о увиђају, фиксирају међусобни положај возила, место и интензитет удара, стање сијалица, а нарочито сијалица које се изузимају, стање прекидача осигурача и инсталације, време судара, марку и тип возила, осветљеност пута, видљивост, стање пута или било коју другу чињеницу, за коју се мисли да би могла да буде од значаја вештаку приликом анализе стања сијалица у тренутку незгоде;

– потребно је да се познаје поступак изузимања, паковања, транспортовања и чувања сијалица.

У неким случајевима је од пресудног значаја за решење спорних питања у случајевима саобраћајних незгода исправно спровођење криминалистичко-техничког прегледа, лабораторијског прегледа и вештачења сијалица са возила која су учествовала у саобраћајној незгоди. Потребно је нагласити, да је вештачењем могуће одговорити на питање да ли је одређена сијалица са возила била укључена, да ли је светлела или није светлела у моменту њеног разбијања које је настало као последица механизма саобраћајне незгоде.

Приликом увиђаја треба утврдити која је сијалица и у којој мери оштећена, с тим да се не смеју укључивати светла ради утврђивања исправности сијалица.[131]

Због тога је важно да руководилац увиђаја, криминалистички техничари и стручна лица која обезбеђују трагове приликом вршења увиђаја, више него до сада, посвете пажњу прикупљању, паковању и транспорту сијалица са места догађаја.

3.6.4.2. Трагови оштећења на пнеуматицима возила као узрок саобраћајне незгоде

3.6.4.2.1.Трагови експлозије (прскања) пнеуматика

Експлозија пнеуматика, доводи до његовог тренутног издувавања, што може да буде узрок саобраћајне незгоде. Када се приликом увиђаја саобраћајне незгоде утврди да је возило скренуло са пута, или прешло у саобраћајну траку за кретање возила из супротног смера, може се поставити питање да ли је оштећење пнеуматика настало спонтано, услед експлозије гуме, под унутрашњим притиском ваздуха, или је, настало приликом саме саобраћајне незгоде? У

[131] Чимбуровић, Љ; Ивановић, Б,А; Ивановић, Р,А: *Криминалистичка техника*, Београд, 2011, стр. 211.

пракси се може поставити питање: да ли је оштећење пнеуматика допринело настанку саобраћајне незгоде (односно, проузроковало је), или представља само њену последицу?

Ради добијања одговора на то питање треба цео точак возила, на коме се налази оштећени пнеуматик, доставити на вештачење. Приликом трасолошког вештачења највећа пажња се усмерава на испитивање самог спорног оштећења. Трагови експлозије пнеуматика увек се манифестују у виду карактеристичних оштећења која се појављују искључиво на бочним површинама пнеуматика. Бочне површине пнеуматика неупоредиво су еластичније и знатно тање од његовог газећег профила, тако да приликом експлозије само оне и могу да прсну. До експлозије пнеуматика најчешће долази услед дотрајалости, тј. старости пнеуматика и скривеног оштећења арматуре, које је могло настати и услед неког ранијег оштећења, као последица вожње на издуваном пнеуматику, а понекад и због фабричке грешке.

Приликом експлозије, на бочној површини пнеуматика, настаје зракасто цепање гуме, а врхови насталих троугластих прскотина указују на сам центар експлозије. У том случају су бридови прскотина, насталих цепањем услед експлозије пнеуматика, глатки. У центру експлозије, по правилу, долази и до отпадања комада материјала (настаје тзв. "дефицит материјала", тако да отвор поприма неправилан облик, као што је приказано на слици 74.а.

3.6.4.2.2. Трагови пробијања и просецања пнеуматика

Трагови пробијања (бушења) и/или просецања (сечења) пнеуматика, разним, релативно оштрим предметима, са којима он може доћи у контакт приликом саобраћајне незгоде, битно су различити од трагова експлозије пнеуматика. Приликом пробијања, тј. просецања пнеуматика, које, за разлику од претходног случаја, може бити начињено и кроз газећи профил, а не само кроз бочне површине пнеуматика, неће настати зракасте прскотине, а ретко ће доћи и до отпадања делова гуме. Разлог томе је што ни пробијање, ни просецање пнеуматика, не изазива његову експлозију. Оно ће само довести до споријег или бржег (али не и тренутног) издувавања пнеуматика. Због тога је и утицај пробијања, односно просецања пнеуматика на безбедност вожње, по правилу, знатно мањи него експлозија пнеуматика.

За разлику од трагова експлозије пнеуматика, код којих су бридови зракастих прскотина глатки, код трагова просецања, бридови начињеног отвора садрже рељефне линије, чије је постојање карактеристично за све трагове сечења.

Слика 74.а. *Изглед типичних трагова експлозије пнеуматика*

3.6.5. Трагови који остају на возилу, и у возилу које је удаљено са места незгоде

а) *Трагови контакта са другим возилима.* – На одбеглом возилу са лица места саобраћајне незгоде остају оштећења у виду улубљеног лима, отпале боје, разбијених стакала (нпр., од показивача правца) или у виду оштећења са којих су се одвалили делови са каросерије. Због тога је потребно одмах после сазнања за незгоду прикупити изјаве од особа које су могле да дају корисна обавештења, организовати потрагу за сумњивим возилом, појачати контролу саобраћаја, паркинга, гаража, аутомеханичарских радњи. Сумњива возила треба детаљно прегледати. Посебно треба обратити пажњу на оштећења на сумњивим возилима и утврдити корелациону везу између њих и оштећења која су нађена на возилу које је остало на лицу места, или у односу на повреде на телу и одећи жртве. Ова питања решавају се реконструкцијом, ситуационим вештачењем, аутотехничким вештачењем итд. На сумњивом возилу могу се пронаћи и трагови боје од возила са којим је дошло до контакта.

б) *Трагови људског порекла.* – На каросерији одбеглог возила у случајевима страдања пешака, бициклиста и моторциклиста проналазе се многобројни биолошки трагови који потичу од жртве (трагови крви, ткива, косе итд.). Трагови се уочавају на каросерији, бранику, гумама, доњем постројe одбеглог возила уколико је жртва прегажена. Трагови се могу пронаћи чак и у унутрашњости каросерије путничког возила, јер се дешава да услед силине удара тело пешака улети у њу претходно пробивши ветробранско стакло. Трагови се фиксирају и пакују по правилима која важе за ове врсте трагова.

в) *Трагови од одеће жртве.* – На истуреним деловима одбеглог возила (браницима, доњем постројu итд.) могу се пронаћи откинути делови или влакна са одеће жртве. Ови трагови су веома значајни и могу се вештачити методама уклапања или физичко-хемијским методама. Као и поменути трагови, они на директан начин повезују сумњиво возило са саобраћајном незгодом и страдањем жртве. Ови трагови скидају се пинцетом и прстима. Пакују се у епрувете или кутије. За њихово скидање не препоручује се лепљива трака.

г) *Трагови прстију.* – На каросерији одбеглог возила могу се пронаћи и отисци прстију жртве који су настали приликом њеног покушаја да се ослони на хаубу како би ублажила снагу удара. Трагови се проналазе и фиксирају класичним дактилоскопским методама.

3.6.6. Трагови који указују на особу која је у моменту саобраћајне незгоде управљала возилом

У судској пракси се јавља *проблем утврђивања особе која је у моменту саобраћајне незгоде било за управљачем.* Дешава се да возач преживи незгоду, а да сапутник страда. Како би избегао кривичну одговорност, возач премешта настрадалог на место возача. На другој страни, након саобраћајне незгоде грађани покушавају да помогну преживелима извлачећи их из кабине и превозе у здравствене установе. Након тога се у процесу утврђивања одговорности поставља питање ко је био за управљачем у моменту незгоде. Тај проблем се решава на више начина: а) *проналажењем отисака прстију у возилу и њиховим упоређивањем* са отисцима особа које су биле у кабини. Релевантни трагови прстију траже се на

спољњем и унутрашњем ретровизору, управљачу, ручици мењача, командној табли итд.; б) ради решавања овог питања може у појединим случајевима да послужи и *вештачење трага отиска папуче кочнице на ђону возача* у ситуацијама када је пре незгоде возач покушавао да закочи снажно притискајући педалу кочнице; в) препоручује се и *вршење упоредних вештачења влакана са одеће осумњиченe особе и пресвлаке возачевог седишта из возила у коме је дошло до незгоде*. Потребно је трагати за укрштањем микро и макро влакана (трагове влакана са одеће осумњиченика треба тражити на седишту за возача и трагове влакана са седишта за возача на одећи осумњичених). Одећа и пресвлаке се изузимају и шаљу на вештачење. Трагове влакана одеће треба тражити и на сигурносном појасу; г) *трагови утискивања, тј. фузије шаре текстилних влакана од одеће особа које су биле у возилу на пластичним површинама или материјалу од седишта настали моментом судара возила*. Механизам настанка ових трагова је следећи: судар возила условљава кретање тела унутар кабине услед сила инерције; велики притисак и контакт тела (делова одеће) са пластичним деловима у каросерији доводи до загревања пластике у коју се услед притиска и удара утискују шаре текстила од одеће путника. На пример: услед удара колена у пластику испред сувозача, одразила се шара фармерки; на седишту се утиснула шара текстила од панталона; на наслону за руке на вратима се одразила шара сакоа итд. Ради вештачења ових трагова потребно је обезбедити спољње комаде одеће и обућу путника и пажљиво прегледати лупом (евентуално ултраљубичастом светлошћу унутрашњост каросерије). Упоређивањем утиснутих трагова шаре текстила са одећом путника који су били у моменту незгоде у возилу, може се реконструисати место седења[132]; д) утврђује се *корелација између оштећења која су се испољила у унутрашњости кабине са повредама особа које су биле у возилу* у моменту незгоде (спроводи се комплексно судскомедицинско и аутосаобраћајно вештачење) и ђ) *упоређивањем биолошких трагова нађених у кабини са узорцима узетим од путника* који су били у возилу може се реконструисати место седења. Посебно треба обратити пажњу на трагове косе и крви. Применом методе ДНК тај проблем се успешно решава. Власи косе се траже на наслону седишта, површини испред главе и изнад ње имајући у виду динамику кретања тела услед удара и инерционих сила, на заштитним јастуцима итд.[133]

3.7. ТРАГОВИ ВАТРЕНОГ ОРУЖЈА

3.7.1. Појам и подела трагова ватреног оружја

Трагови ватреног оружја срећу се код различитих врсти крвних деликата, разбојништава, терористичких аката, али и самоубистава и задесних смрти. С обзиром на то да велики број људи поседује регистровано или нерегистровано ва-

[132] Овим траговима посвећује се пажња у западној форензичкој литератури и пракси и они се означавају као: *Fiber-plastic fusions in traffic accident reconstruction*; *The textile-plastic fusing mark*; *Anschmelzspuren*. Видети више, са навођењем литературе: Jochem, Georg, Rekonstruktion der Insassen-Sitzverteilung in Unfallfahrzeugen, *Kriminalistik*, број 5/2001, стр. 341–346.

[133] Више о разним аспектима истраживања саобраћајних незгода видети: Васиљевић– Гавриловић–Водинелић, *Приручник за вршење увиђаја код саобраћајних незгода на путевима*, Београд, 1970; Гавриловић, Предраг, *Обрада саобраћајне незгоде*, Београд, 1981; Водинелић, В. и група аутора, *Саобраћајна криминалистика*, Београд, 1986.

трено оружје и да се до њега лако долази, у криминалистичкој пракси су релативно чести случајеви у којима се вештаче различите врсте трагова ватреног оружја и поставља читав низ питања на која се тражи одговор у кривичном поступку.

Особености трагова зависе од врсте употребљеног оружја, с тим да и у оквиру истих врсти оружја постоје различити системи који остављају специфичне трагове на основу којих се могу још приликом вршења увиђаја утврдити групна обележја (врста, тип оружја, калибар, марка итд.), што је од значаја за оријентисање у погледу трагова које треба тражити у конкретном случају, као и приликом планирања верзија о врсти оружја које је у конкретном случају употребљено.

Имајући у виду специфичност трагова који остају након испаљења (па самим тим и приликом извршења кривичних дела), сва оружја се могу поделити према дужини цеви на дугоцевна и краткоцевна. *Дугоцевна оружја* сачињавају пушке различитих врста, с тим да се оне могу поделити на *разне војничке пушке које садрже олучену цев* која даје ротацију, убрзање и пробојност пројектилу због чега остављају специфичне трагове на кошуљици испаљеног пројектила и *ловачке пушке чија је унутрашњост цеви глатка* и из којих се испаљују патрони испуњени сачмом, што условљава битну различитост трагова и методе вештачења. У краткоцевна оружја спадају *пиштољи а карактеришу се тиме да имају магацин*, тј. кутију у којој су сложени меци и након испаљења долази до испадања празне чауре, и *револвери који имају буренце* у коме остају испаљене чауре. Према механизму функционисања сва оружја се деле на репетирајућа, полуаутоматска и аутоматска. Савремена оружја су полуаутоматска и аутоматска и садрже механизам који одмах по испаљењу хвата, избацује празну чауру и убацује нови метак, услед чега на чаури остају трагови који садрже групна и идентификациона обележја. Поред фабрички сачињених оружја, у пракси се изузетно срећу и различите комбинације, тј. ручно преправљена оружја, нпр., са скраћеном цеви (тзв. кратежи), или ручно сачињена оружја или специјалне врсте оружја.

У криминалистичкој пракси испитују се и вештаче различите врсте трагова које оставља ватрено оружје: а) трагови од испаљења остали на пројектилима и чаурама који су нађени на лицу места извршења кривичног дела; б) трагови настали пролажењем пројектила кроз различите препреке, тј. отвори које је пројектил начинио на људској кожи и телу, рупе на одећи, отвори или окрзнућа на разним предметима или препрекама, нпр., зиду, прозорима, возилима итд.; в) трагови барутних и осталих гасова (тј. брисеви) остали на препрекама кроз које је прошао пројектил; г) трагови од испаљења у цеви ватреног оружја и д) трагови од испаљења који остају на руци особе која је држала ватрено оружје.

Поред тога што оставља трагове приликом испаљења, *ватрено оружје се појављује и као носилац других значајних трагова* (са њега се могу изазвати трагови папиларних линија, на њему се налазе трагови прашине нпр., из џепова или професионалне прашине итд.).

На основу трагова који остају након испаљења из ватреног оружја у судској пракси се спроводе многобројна криминалистичка испитивања и вештачења како би се утврдиле значајне правно релевантне околности: 1) врши се идентификација ватреног оружја из којег је пуцано; 2) установљава се даљина из које је пуцано; 3) утврђује се правац, тј. место са којег је извршено испаљење (реконструкција путање пројектила), као и положај стрелца и жртве у моменту пуцања; 4) одређује се старост трагова пуцања из ватреног оружја; 5) проналазе се трагови пуцања на руци којом је пуцано и 6) врше се вештачења исправности ватреног оружја (посебно у случајевима задесних, нехатних убистава, односно када се учинилац брани да је до опаљења дошло случајно услед квара на оружју, испадања оружја из руке, ударања у неки тврди предмет и слично).

3.7.2. Проналажење, фиксирање, паковање трагова оружја, оперативна потрага за оружјем кривичног дела

Због специфичности трагова који остају на лицу места, њиховог фиксирања, тумачења, паковања, и потребе евентуалне реконструкције након вршења увиђаја, руководиоцу увиђаја препоручује се да ангажује вештака балистичке струке и вештака специјалисту судске медицине.[134]

Приликом фиксирања трагова ватреног оружја најтежи посао је *проналажење пројектила или места на које је ударио*. Често није довољан само визуелни преглед, већ претходно треба мисаоно реконструисати цео догађај, како би се претпоставило где се пројектил или његови трагови могу пронаћи. Треба обратити пажњу на места где могу да се пронађу испаљени пројектили, а то су пре свега плафон, прозор, врата, патос, зидови, делови намештаја. Пракса потврђује да се у многим случајевима не наилази на комплетан пројектил са кошуљицом. Међутим, за идентификацију ватреног оружја довољно је да се пронађе само део кошуљице пројектила. Ако се пројектили налазе заривени у подлогу у коју су ударили, након фиксирања морају се извадити са места на коме се налазе. То није једноставан посао јер непажљивим вађењем пројектил може лако да се оштети, а самим тим и онемогући идентификација оружја. Када криминалистички техничар није сигуран да ће тај посао обавити без оштећења зрна, боље је да цео део са пројектилом одвоји од целине и таквог га достави трасолошкој лабораторији. Приликом проласка пројектила кроз тело жртве, тј. ако је реч о прострелини треба поступати опрезно. Проласком кроз тело (посебно ако је у питању пројектил мањег калибра) он нагло губи енергију и често се дешава да након изласка из тела снага толико опадне да зрно није у стању да пробије одевне предмете, тако да постоји опасност да се изгуби приликом манипулисања са рањеном жртвом или лешом. Дешава се да након прострелине пројектил прође кроз тело и одећу па тек тада дефинитивно изгуби кинетичку енергију и падне на подлогу на којој је жртва стајала.[135]

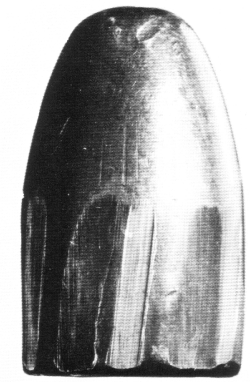

Слика 75. *Испаљени пројектил на коме се јасно уочавају жлебови и поља*

Проналажење чаура, фиксирање места налажења као и њихово паковање такође је важан задатак при обезбеђивању трагова ватреног оружја. Дешава се да учинилац покупи чауре с лица места или чак да остави чауре од неког другог оружја како би обмануо истрагу. Приликом пуцања из револвера, чауре не испадају аутоматски из оружја тако да се по правилу не проналазе на лицу места.

Приликом вршења увиђаја од великог значаја је да се пронађу и прецизно фиксирају сви трагови ватреног оружја. Место уласка пројектила, оштећење које је начинио, као и положај сваке чауре треба посебно записнички фиксирати, обележети бројем или знаком, из мерити, скицирати и фотографисати.

---

[134] Максимовић–Бошковић–Тодорић, *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, стр. 289.

[135] Јовановић–Бошковић–Лакчевић, *Криминалистичка балистика*, Београд, 1987, стр. 42, 53; Максимовић–Тодорић: *Криминалистичка техника*, стр. 344–345.

На основу анализе трагова на пројектилима и чаурама може се закључити о типу и систему употребљеног оружја, као и да ли је коришћено једно или више оружја. *Групна припадност ватреног оружја* утврђује се одређивањем и оценом општих (групних) обележја муниције чија је употреба карактеристична за поједине системе (моделе), као и на основу типских обележја трагова на пројектилу и чаури (на зрну су значајни калибар, број жлебова – олука, број поља, правац увијања жлебова и поља, њихов нагиб и ширина, а на чаури калибар, облик врха и дна чауре, положај трага ударне игле и трагови чела затварача, као и величина, положај, облик и однос између трагова извлакача, избацивача)[136].

У случајевима самоубистава (правих или фингираних), као и убистава из нехата или несрећних случајева, ватрено оружје по правилу остаје на лицу места тако да је потребно фиксирати положај у коме је тело пронађено и обезбедити доказе о стању у коме је затечено. Потребно је прецизно фиксирати (записнички, фотографски, скицирати) и измерити удаљеност оружја од руке (наводног) самоубице, или у којој је руци оно пронађено. Треба констатовати (у записнику и фотографисати) у ком је положају била навлака са затварачем (ако је реч о пиштољу), да ли је ороз био у спуштеном или запетом положају, да ли је кочница у положају "откочено" или "закочено" и слично.[137] Муниција која је затечена у цеви и магацину оружја, не сме да се вади и такође се шаље у лабораторију. У судској пракси се често постављају многа питања на која се не може одговорити зато што битне околности нису фиксиране приликом увиђаја.

Потребно је у увиђајној документацији прецизно описати, измерити и фотографисати положај жртве, побројати повреде од пројектила на одећи и телу, описати и фотографисати (размерном фотографијом) трагове барутних гасова у пределу улазне ране, фиксирати све улазне и излазне ране итд. Приликом разодевања жртве у записнику о увиђају треба констатовати смер раздвојених влакаваца штофа (да ли су окренута према унутра или напоље), редослед којим леже одевни предмети на телу жртве, као и да ли се на свим комадима одеће и на телу жртве отвори поклапају.

Паковање и манипулисање оружјем и траговима које је оно начинило треба да буде веома опрезно. Није дозвољено било какво експериментисање са пронађеним ватреним оружјем, већ га треба без одлагања доставити надлежном органу на даљи поступак. Оружје се подиже у рукавицама, с тим да се хвата за делове на којима не могу да остану употребљиви трагови папиларних линија. Приликом подизања оружја не смеју се у цев завлачити никакви предмети (оловка, штапић и слично)[138], као што се приказује у филмовима, јер се тиме може оштетити микрорељеф унутрашњости цеви. Оружје се ставља у пластичну кесу или у кутију с ватом и не сме да се таре о амбалажу приликом паковања и транспорта како се не би обрисали трагови прстију. Сваки пројектил и чаура се пакују (и обележавају) одвојено у стаклене епрувете, полиетиленске кесице или у кутијице с ватом.

Оперативна потрага за оружјем кривичног дела организује се одмах након утврђивања групних обележја која су се исказала у употребљеној муницији и траговима на пројектилу и чаури. Сумњиве особе се претресају, одузима им се оружје, и то обавезно са припадајућом муницијом, и шаље на вештачење у криминалистичку лабораторију.

---

[136] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 601.
[137] Бусарчевић, Крстић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 273.
[138] Bürger, Heribert, Spurensicherung–methoden und Probleme, *Kriminalistik*, бр. 8–9/1991, стр. 543.

3.7.3. Вештачење трагова ватреног оружја

3.7.3.1. Идентификација ватреног оружја из којег је пуцано на основу трагова на пројектилу и чаури

3.7.3.1.1. Припреме за идентификационо вештачење ватреног оружја

а) Пробна пуцања из оружја ради прибављања компаративног материјала

Да би се оружје идентификовало поред испаљених пројектила и чаура (тј. спорних трагова, доказа кривичног дела), треба доћи и до инкриминисаног оружја и муниције исте врсте (од истог произвођача, старости и серије производње) као и она која је коришћена при извршењу дела. Као што је поменуто, то се постиже оперативним радом.

Велика је грешка када се од осумњичених одузме само оружје, а не и муниција, што озбиљно отежава могућност идентификационог вештачења зато што иста оружја остављају различите трагове на муницији различитих карактеристика. Да би се то превазишло, добре криминалистичке лабораторије прибављају узорке муниције разних врста, калибара, произвођача, година и серија прозводње како би их могле користити за прављење компаративних трагова пробним испаљивањем из оружја за која се претпоставља да су коришћена при извршењу кривичних дела.

Компаративни материјал за вештачење прибавља се тако што се у криминалистичкој лабораторији из сумњивог оружја пуца муницијом (која испуњава поменуте услове), у резервоар са водом или сандук са ватом. Овим се остварује "хватање испаљеног пројектила" на начин да се не оштети. Тако се прибављају неспорни пројектили и чауре (компаративни узорци) са траговима насталим испаљењем из познатог оружја (тј. оружја осумњиченог) који се након тога упоређују са пројектилима и чаурама фиксираним на лицу места (тј. пројектилима и чаурама спорног порекла).

б) Компјутерске базе података трагова на пројектилима и чаурама и компјутерска идентификација

Један од веома значајних задатака добрих криминалистичких лабораторија у свету, специјализованих за вештачења трагова оружја у форензичке сврхе, јесте формирање базе података оних трагова који омогућавају идентификацију оружја употребљених при извршењу кривичних дела. У области организованог криминала, терористичких аката, вишеструких убистава није ретка појава да криминалци истим ватреним оружјем изврше већи број кривичних дела, и то у различитим регионима једне државе. Било је покушаја да се трагови на пројектилу и чаурама који су фиксирани при извршењу појединог кривичног дела, упоређују са траговима на муницији који су фиксирани код других кривичних дела (принцип – траг непознатог порекла упоређује се са другим траговима непознатог порекла, или компаративни узорак испаљен из познатог оружја упоређује се са траговима на чаурама и пројектилима фиксираним приликом извршења различитих кривичних дела). Ови амбициозни покушаји упоређивања пројектила и чаура како би се утврдило да ли је једно непознато оружје учествовало у извршењу већег броја кривичних дела раније нису дали жељене резултате. Наилазило се на озбиљне техничке и кадровске тешкоће (спорост класичних метода вештачења, велики број предмета са тенденцијом сталног повећа-

ња, потреба за великим бројем експерата итд.)[139]. Због тога се у већини земаља испитивање идентификационих трагова оружја кривичних дела лоцирало на уска административна подручја или су се трагови компарирали само поводом конкретног кривичног дела.[140]

Развојем компјутерских технологија поменути проблем успешно је превазиђан. У форензичку праксу почели су се уводити пројекти компјутерске регистрације, класификације и идентификације трагова ватреног оружја.[141,142] Системи се заснивају на дигитализованим сликама трагова које су начињене под микроскопом у неизмењеном оригиналном стању и потхрањене у виду базе података слика. Формиране су централне база података за целе државе. Програми имају способност да: 1) аутоматски установе систем и модел ватреног оружја које је коришћено у конкретном случају на основу упоређивања дигитализованих трагова са чауре и пројектила фиксираних на лицу места са умемо рисаним информацијама о типичним траговима које остављају поједини типови и марке наоружања. У бази се налазе подаци о великом броју типова оружја која се актуелно производе или су раније произвођена; 2) програм аутоматски врши упоређивања свих слика трагова од непознатих и познатих оружја и сачињава листу трагова који се највише поклапају, односно указује на вероватне случајеве у којима је коришћено исто ватрено оружје. Тиме се постиже елиминисање, сортирање и селекција трагова сумњивих оружја који се након тога класичним методама компаративне идентификације додатно вештаче и 3) трагови на чаурама и пројектилима фиксирани у појединоме случају могу да се упореде са ускладиштеним сликама трагова ватреног оружја које се налазе у бази података конкретне лабораторије, или пак преко Интернета са информацијама које су умемо рисане у базама података у централној лабораторији или било где у свету (компарирање на локалном, националном и интернационалном нивоу).

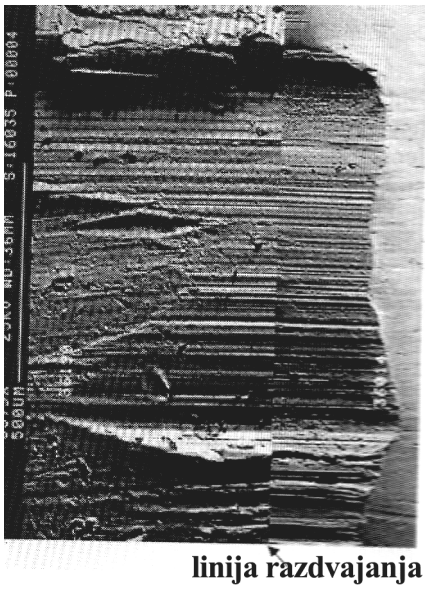

Слика 76. *Компарација два пројектила извађених из лобања жртава*. На слици је приказан случај балистичког вештачења пројектила уз употребу електронског скенирајућег микроскопа. Пројектил на слици лево извађен је обдукцијом из главе жртве у случају убиства из 1993. године, и упоређен је са пројектилом извађеним такође из лобање жртве у случају другог убиства из јануара 1994. године. Компарирањем трагова на пројектилима утврђено је да су оба испаљена из истог ватреног оружја (на основу поклапања трагова микрорељефа од унутрашњости цеви оружја на кошуљици пројектила). Извор: Rahm, Joachim: Schusswaffen–erkennungsdienst, Kriminalistik, бр. 8–9/1998, стр. 587.

Програми знатно повећавају ефикасност форензичких лабораторија. Експерти за идентификацију ватреног оружја фокусирају свој рад само на испитивање селектованих трагова за које постоји највећа вероватноћа да потичу од истог оружја. Компјутерска база трагова оружја може да ускладишти и обради податке више од три стотине хиљада пројектила и чаура и компарира педесет пет хиљада пројектила и чаура у року од два сата за што су раније биле потребне године мануелног рада. Процењује се да програм замењује најмање педесет експерата за идентификацију оружја, знатно смањује цену и убрзава вештачења. Обука и рад на систему су једноставни и

[139] Шире о овим искуствима у немачкој форензичкој пракси видети: Rahm, Joachim, Schusswaffen–erkennungsdienst, *Kriminalistik*, бр. 8–9/1998, стр. 587.

[140] За америчко искуство видети сајт http://www.firearmsid.com/A_newtech.htm доступан 10. 8. 2001. године.

[141] У САД се примењују два система: Drugfire ili "Bulletproof" који спонзорише FBI и пројекат IBIS који развија Forensic Technology. За извор видети: Nickel–Fisher: *Crime Science, Methods of Forensic Detection*, Kentucky, 1999, стр. 95 и сајт: http://www.firearmsid.com/ A_newtech.htm.

[142] У Немачкој се развија систем WAFFIS (WaffenIdentifizierungsSystem). Видети: Rahm, J., Schusswaffen–erkennungsdienst, *Kriminalistik*, бр. 8–9/1998, стр. 587.

темеље се на *Windows* оперативним системима[143]. Постоје различити системи компјутерске идентификације ватреног оружја, односно за препознавање подударних трагова на чаурама и пројектилима, и то ABIS (Automated Ballistic Identification Systems), IBIS, ARSENAL и други.[144]

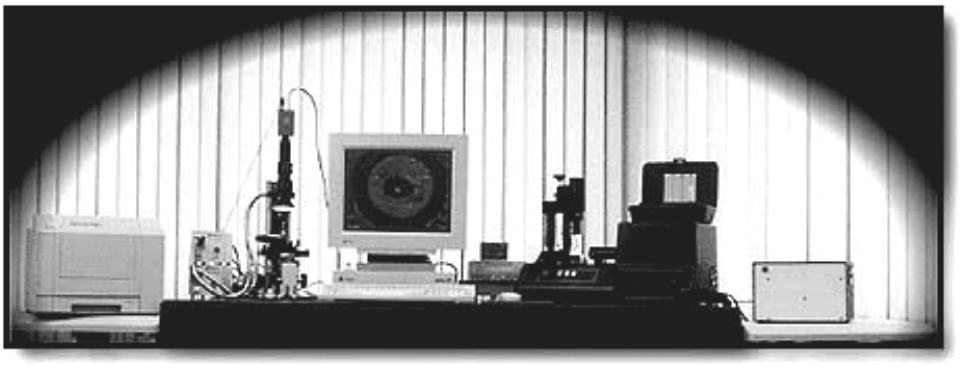

Слика 77. *Компјутерски систем за идентификацију ватреног оружја.* На слици су приказани хардверски елементи система компјутерске регистрације и идентификације трагова ватреног оружја под називом "*Bulletproof*". Извор: http://www.firearmsid.com/A_newtech.htm

3.7.3.1.2. Идентификација ватреног оружја на основу трагова који остају на пројектилима

Већина типова ватреног оружја има нажлебљену цев. У унутрашњости цеви постоје поља која морфолошки имају испупчене делове и жлебове који представљају удубљења унутар цеви. Жлебови и поља у цевима имају одређени угао увијања дуж осе цеви, чији је задатак да пројектилу дају обртни моменат чиме се повећавају стабилност лета кроз ваздух, пробојност и домет. Жлебови и поља имају групна обележја која су карактеристична за поједине типове и моделе ватреног наоружања (пречник цеви, тј. калибар, број поља и жлебова, правац увијања поља, дубина жлебова, степен изолучености, ширина жлебова, ширина поља). Поред групних обележја, жлебови и поља у унутрашњости цеви имају и индивидуалне карактеристике које су различите код сваког примерка ватреног оружја. Индивидуалне карактеристике у унутрашњости цеви настају услед несавршености машинске обраде приликом производње и огледају се у виду ситних испупчења, удубљења, зареза, неправилности у глаткоћи на жлебовима и пољима. Ове неравнине у цеви формирају индивидуални микрорељеф унутрашњости цеви, који се додатно повећава у току употребе оружја, начина одржавања, чишћењем, корозионим променама, оштећењима.

Након опаљења пројектил пролази великом брзином кроз цев ватреног оружја услед чега долази до његовог трења са унутрашњом површином цеви. Том приликом се на кошуљици (или телу пројектила ако нема кошуљице) утискују трагови микрорељефа унутрашњости цеви. На кошуљици или телу пројектила одражавају се *групне карактеристике цеви* (које су поменуте) на основу чега се могу донети закључци о типским карактеристикама оружја. На кошуљици (телу)

[143] Више о том питању: Rahm, J., Schusswaffen–erkennungsdienst, *Kriminalistik*, бр. 8–9/1998, стр. 587; Nickel–Fisher, *Crime Science, Methods of Forensic Detection*, стр. 95; интернет сајтови: - http://www.firearmsid.com/A_newtech.htm; ili www.fti-ibis.com.

[144] http://en.wikipedia.org/wiki/Automated_firearms_identification

пројектила одражавају се и *индивидуалне карактеристике микрорељефа унутрашњости цеви* на тај начин што ситна испупчења, удубљења, на жлебовима и пољима, остављају рељефне линије и бразде на кошуљици или телу пројектила. Пошто је унутрашњост цеви начињена од много тврђег материјала него пројектил, увек приликом испаљења из ватреног оружја долази до одраза њеног микрорељефа на кошуљици испаљених пројектила, што представља основу за идентификацију.

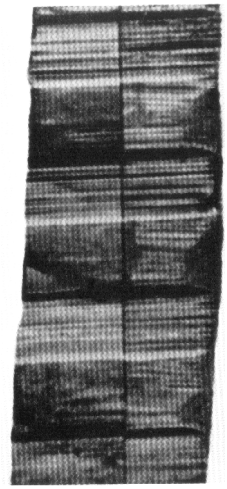

Слика 78. *Идентификационо вештачење кошуљица спорног и неспорног пројектила.* Вертикална линија раздваја слику микрорељефа снимљеног пројектила извађеног из тела жртве (лево) и слику микрорељефа пробно испаљеног пројектила из оружја осумњиченог (десно).

Да би се идентификовало оружје потребно је поред испаљеног пројектила, као спорног трага, тј. доказа кривичног дела, прибавити и оружје за које се сумња да је из њега пуцано. Овим оружјем се врше пробна испаљења како би се добили пројектили за упоређивање.

Микроскопска компаративна метода примењује се у целом свету и заснива на оптичком упоређивању ликова спорних и неспорних микрорељефа у видном пољу окулара или на екрану компаративног микроскопа. У зависности од финоће трагова бирају се одговарајућа увећања микроскопа. Да би се упоређивање идентификационих карактеристика извршило довољно је поседовати само део кошуљице спорног пројектила, што се у пракси често дешава. Спорни и неспорни пројектили поставе се на посебно конструисане држаче. Посматрање трагова на пројектилима почиње са најмањим увећањем. На том увећању подешава се положај пројектила, изврши се прелиминарни преглед трагова и подеси осветљење. На следећем увећању уочавају се карактеристични трагови и међусобно доводе у положај за уклапање. Коначно се постављају објективи са максимално потребним увећањем и врши дефинитивно уклапање трагова. Сачињава се микрофотографија уклопљених трагова на спорном и неспорном пројектилу. Вештак у свом извештају о вештачењу описује карактеристике на којима заснива закључак о идентификовању оружја кривичног дела. Обавезно се прилаже и фотодокументација на којој се јасно уочава уклопљеност линија на спорном и неспорном пројектилу. Идентитет оружја се утврђује уз примену оптичког компаративног микроскопа, али се у тежим случајевима користи и компаративни растер – електронски микроскоп.[145]

Код оружја са глатким цевима (ловачке пушке сачмарице) није могућа идентификација на основу трагова на испаљеним пројектилима (сачмене куглице).

Утицај временске дистанце и броја накнадно испаљених пројектила на идентификационо вештачење ватреног оружја. Дужина временске дистанце између кривичног дела и вештачења може битно да утиче на могућност идентификације. У већини случајева вештачење се врши релативно брзо, по протеку неколико недеља до два месеца, што је разумно време за успешну идентификацију. Уколико је временска дистанца између испаљења спорног пројектила и испаљења пројектила за упоређивање велика, могућност успешне идентификације је мања, али није искључена. Примера ради, извршена је успешна идентификација пушчаног пројектила кал. 7,9

[145] Vergleiches–Raster–Elektronenmikroskopes види: Rahm, J., Schusswaffen–erkennungsdienst, Kriminalistik, бр. 8–9/1998, стр. 586–589.

mm испаљеног из кратежа, и то тринаест година после извршеног кривичног дела (случај хомољске банде). Спроведен је и научни експеримент са карабином домаће производње "Застава" кал. 8 × 57. Испаљивана су по два метка са оловним врхом (ловачки метак) и два са целом челичном кошуљицом који су ухваћени неоштећени, чувани и компарирани са испаљеним хицима у временским размацима. Компарирањем трагова на пројектилима испаљених из поменутог карабина, на компаративном микроскопу је уочено следеће: 1) трагови од испаљења на првом пројектилу, педесетом, па до сто педесетог испаљеног и ухваћеног пројектила, идентични су, јасно се може идентификовати ватрено оружје из којег су испаљени. Време испаљења између првог и сто педесетог метка је скоро две године, а за све то време карабин је био добро чуван и после сваког испаљења чишћен и подмазиван; 2) трагови од испаљења на првом испаљеном пројектилу и двеста педесетом пројектилу из карабина. Поред сличности, трагова који се и делимично разликују, што у претходној серији испаљења није запажено, могу се наћи карактеристични трагови, пре свега једна линија (бразда) која се простире скоро по средини поља, тако да се може извршити идентификација ватреног оружја. Пројектили испаљени у другој серији, од сто педесетог до двеста педесетог метка, испаљени су у року од годину дана, а карабин је нормално одржаван после испаљивања и 3) трагови од испаљења на пројектилима првоиспаљеном и триста педесетом до четири стотог битно се разликују. Појављују се нове линије (бразде) којих није било код раније испаљених пројектила из карабина. Смањује се интензитет карактеристичних трагова који су раније лако уочени, а граница између појединих поља слабо је деформисана. У таквим случајевима стручњак се тешко може одлучити за сигуран закључак да је пројектил испаљен из истог ватреног оружја. Временски размак испаљења у трећој серији од двеста педесетог до четири стотог метка је око две године.[146]

3.7.3.1.3. Трагови на чаурама

Трагови од механизма ватреног оружја који остају на чаурама. – На чаури ватреног оружја остају многобројни трагови. Они се могу поделити у две базичне форме. Прву групу трагова чине *рељефне бразде, тј. огреботине* и настају на бочним странама чауре приликом контакта (тарења) са унутрашњим површинама ватреног оружја. Ови трагови настају приликом пуњења и репетирања, тј. кретањем чауре по унутрашњости ватреног оружја. Другу врсту трагова на чаури чине трагови утисци који настају ударом појединих делова оружја, пре свега у данце чауре, остављајући свој микро одраз (слику). Трагови настају приликом испаљења када на чаури остаје одраз (слика) микрорељефа ударне игле и главе затварача. И трагови избацивача могу да оставе на чаури трагове одразе.[147]

Трагови од оружја могу се наћи на чаури испаљеног метка и на чаури неиспаљеног метка. Разлика је једино у томе што се на испаљеним чаурама налази већи број трагова. Трагови који се могу наћи на метку који је био убачен у цев, али није испаљен су: трагови од оквира, од лежишта, од извлакача и избацивача. Након опаљења на чаури испаљеног метка остају и трагови ударне игле и одраз чела затварача (понекад и неких делова навлаке са затварачем)[148].

1) *Трагови ударне игле.* – Овај траг настаје у облику (микро) кратера на данцету чауре, тј. на каписли у коју удара игла, изазивајући паљење барута. Урезани кратер представља траг отисак и верно одражава слику (у негативу), врха ударне игле који може да буде шиљат, затупаст, са урезима, као и многих других облика. Положај ударне игле у односу на центар каписле може да буде и са одступањима, тј. ексцентричан, што повећава доказну вредност трага. Ови трагови најчешће се користе за идентификацију ватреног оружја на основу трагова који остају на чаури.

---

[146] Јовановић–Бошковић–Лакчевић, *Криминалистичка балистика*, стр. 152.
[147] Више на сајту: http://www.firearmsid.com/A_CCID.htm доступан 10.8.2001. године.
[148] Бусарчевић–Крстић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 275.

Слика 79. *Идентификација ватреног оружја на основу трагова ударне игле на чаури.* Увећана упоредна фотографија трагова ударне игле на чаури пронађеној на лицу места кривичног дела (лево) и чаури метка који је ради упоређења испаљен из пиштоља осумњиченог (десно).

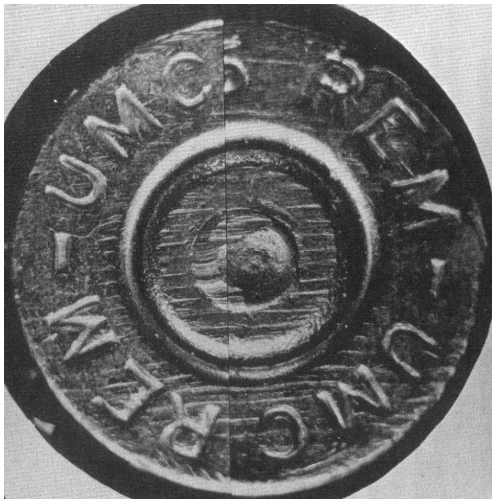

Слика 80. *Идентификација ватреног оружја на основу трагова чела затварача.* Вертикална линија по средини раздваја слику увећаног трага на чаури која је нађена на лицу места и слику трага на чаури пробно испаљеног метка.

2) *Трагови чела затварача.* – Трагови настају услед одраза металног блока који чврсто притискује и затвара задњу страну лежишта метка и омогућава да метак стабилно стоји при испаљењу. Трагови настају у моменту опаљења када експлозија барутних гасова доводи до снажног трзаја уназад, услед чега данце чауре удара великом снагом у чело затварача. Траг се огледа у одразу (утиску), тј. негативу слике микро рељефа чела затварача на данцету чауре. Трагови имају различиту форму, најчешће се испољавају у виду паралелних линија или рељефних облика у пределу око каписле на данцету чауре. Веома су погодни за идентификацију ватреног оружја.

3) *Трагови извлакача и избацивача.* – Трагови од извлакача и избацивача су нарочито важни код аутоматског оружја, где су посебни механизми употребљени за ове операције. Облик и локација трагова, као и положај њихових углова и њихов однос, могу ограничити могућност употребљеног оружја на неколико типова. Однос трага извлакача и избацивача на чаури може послужити за утврђивање типа ватреног оружја.

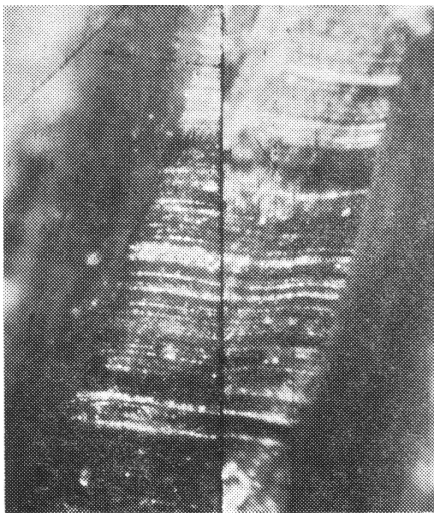

Слика 81. *Вештачење оружја на основу трагова извлакача.* Вертикална линија раздваја увећани траг снимљен на чаури која је пронађена на лицу места (лево) и траг на чаури метка који је пробно испаљен из оружја осумњиченог (десно).

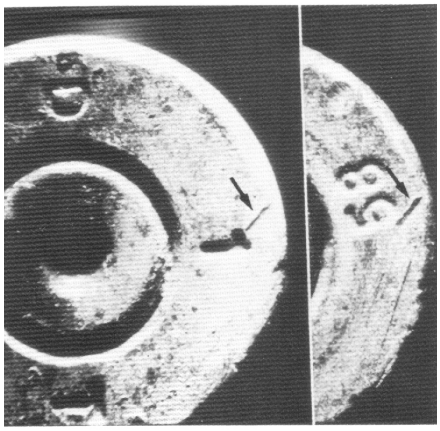

Слика 82. *Идентификационо вештачење оружја на основу трагова избацивача на чаури.* Лево је траг зупца избацивача на чаури пронађеној на лицу места кривичног дела, а десно на чаури пробно испаљеног метка из оружја осумњиченог.

Трагови извлакача настају при извлачењу испаљене чауре, и то на оном месту обода чауре које он обухвата да би, уз помоћ избацивача, уклонио чауру из цеви како би се убацио нови неиспаљени метак. Канце извлакача често остављају ситне урезе на задњем рубу (на периферији дна чауре или на венцу чауре). Трагови су подобни за идентификацију.[149]

Трагови избацивача настају када приликом испаљивања дође до судара чауре са избацивачем чиме она бива избачена ради убацивања новог метка у лежиште. Избацивач је често насупрот извлакачу. Извучена чаура притиснута је својим дном на избацивач, који ће оставити утисак, а пригодно и трагове зубаца на кружном прстену (периферији дна, тј. данцету чауре). Траг избацивача може имати све могуће форме од тананог уздужног уреза до велике запаротине, бразде или удубљења.

4) *Трагови лежишта метка.* – Трагови лежишта метка у магацину настају на чаури приликом убацивања и избацивања метка из ватреног оружја и могу имати различите облике. Приликом убацивања метка у лежиште, чаура може бити огребана по дужини цилиндра, слични трагови могу настати и приликом избацивања из оружја. Приликом испаљења чаура се креће у унутрашњости лежишта метка и тада могу да настану неки трагови на њеном цилиндру, уколико има неправилности на лежишту метка. Трагови у виду уздужних огреботина, тј. рељефних бразди на цилиндру чауре настају услед контакта (трења) са неправилностима на унутрашњој страни зидова магацина.

5) *Трагови од уста оквира.* – Убацивање неиспаљеног метка у оквир (магацинирање метка, односно гурање, тј. придодавање метка у оквир), повлачи за собом гребање страна кошуљице на чаури (цилиндра чауре), од стране металних делова оквира који су понекад неравни (или накнадно оштећени), тако да оста-

[149] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 604–606; Јовановић–Бошковић–Лакчевић, *Криминалистичка балистика*, Београд, 1987, стр. 70.

вљају сасвим карактеристичне трагове гребања на бочној страни цилиндра или на бочној ивици данцета чауре. Локација тих трагова се разликује од већине других трагова на чаури или на кошуљици метка. Њихова дужина је такође значајна. Обе особине служе за идентификацију извора трагова. Када су ти трагови присутни и показују довољно детаља у виду линија они су веома значајни за компаративну идентификацију или за елиминацију.[150,151]

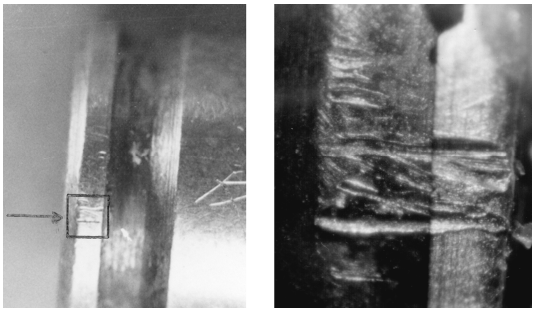

Слика 83. *Трагови од оквира на ивици данцета чауре и идентификационо вештачење.* На слици лево приказани су трагови од уста оквира пиштоља на ивици данцета чауре. Чаура је пронађена на лицу места кривичног дела убиства (коме је претходило силовање жртве), која је на крају поливена бензином и запаљена. На слици десно приказано је идентификационо вештачење по траговима оквира на чаури која је пронађена на лицу места (чаура лево) и чаури на којој су начињени трагови за компарацију убацивањем метка у оквир од пиштоља осумњиченог. (Вертикална линија на слици десно дели чауру – доказ и пробно испаљену чауру.) Извор: Документација вештачења Мирослава Бусарчевића, професионалног полицијског и сталног судског вештака. Напомена: На званичан захтев Окружног суда у Јагодини, Б. Симоновић је дао своје стручно мишљење о научној заснованости примењених метода вештачења у приказаном случају. Врховни суд Србије прихватио је вештачење и стручно мишљење и потврдио одлуку првостепеног суда.

3.7.3.1.4. Трагови на патронама ловачких пушака

Како не постоји могућност идентификације ловачке пушке сачмарице на основу вештачења испаљеног зрна, та могућност постоји вештачењем трагова на чаури. Карактеристични делови ловачке пушке који остављају трагове на чаури су: ударна игла, затварач и извлакач. Ови трагови приликом испаљења из ловачке пушке сачмарице, настају на металном делу чауре. Стога уколико се на месту извршења кривичног дела пронађу чауре, постоји могућност да се вештачењем трагова на металном делу чауре упоређивањем са чаурама накнадно испаљених патрона идентификује инкриминисана ловачка пушка.[152]

3.7.3.1.5. Вештачење трагова на чаури

Вештачењу трагова на чаури такође претходи пробно пуцање. Муниција која се користи приликом упоређивања требало би да буде иста као и код спорне

[150] Kirk, Paul, *Crime Investigation*, New York, 1974, стр. 401–403; Cunliffe–Piazza, *Criminalistics and Scietific - Investigation*, стр. 228; Heinrich, Huelke–Hans, *Spurenkunde*, Heidelberg, 1977, стр. 124.

[151] Посебно су значајани радови украјинског балистичара Ермоленка који су посвећени идентификацији оружја на основу трагова на чаури. Коришћен је рад: Ермоленко, Б. Н., К вопросу об идентификации новьх моделей орудя по следам на гильзах, *Криминалистика и судбеная експертиза*, Киев, 1969, стр. 266–271. Наведени аутор пише да оружје из којег је испаљен хитац на месту кривичног дела може да буде идентификовано такође по траговима убацивања и избацивања чауре из оквира. У вези са тим траговима наводи: "Најстабилнији и богати појединачним обележјима појављују се трагови прегиба оквира (магацина – загиба магазина) (мисли на уста магацина – примедба Б.С.), на чаурама испаљених из пиштоља ПМ и АПС. Такви су се трагови искористили у 24 експеримента за идентификацију пиштоља марке ПМ. При том у 10, од укупног броја спроведених експеримената, идентификација је остварена само по тим траговима (други нису пронађени), тј. идентификовао се оквир, а не пиштољ. Поред тога, у многим случајевима експерти не користе овај траг не зато што је он лоше изражен, већ зато што су добро одражени други трагови чиме се постиже идентификација самог пиштоља, а не оквира." (стр. 271).

[152] Јовановић–Бошковић–Лакчевић, *Криминалистичка балистика*, Београд, 1987, стр. 43.

чауре. То је потребно јер се чауре праве од разних легура па су идентификационе карактеристике код различитих врсти муниције јаче или слабије изражене. Трагови на спорној и неспорној чаури упоређују се оптичким путем уз помоћ компаративног микроскопа. Као и код вештачења пројектила, посматрање почиње најмањим увећањем, с тим што се чауре постављају у најповољнији положај и што се претходно осветле. Обе чауре се осветљавају приближно под истим углом и из истог правца. Следећи корак састоји се у промени увећања ради уочавања индивидуалних карактеристика на траговима који се упоређују. Оптичко упоређивање омогућава потпуно уклапање свих трагова тако да се добија једна целина. Уз свако вештачење прилаже се и фотодокументација уклопљених индивидуалних карактеристика.

3.7.3.1.6. Доказна вредност идентификационих вештачења трагова ватреног оружја

Може се сматрати да је резултат вештачења квалитетан уколико су испуњени следећи услови: 1) *постојање идентификационих карактеристика*; 2) *упоредивости* (спорни траг је подобан за компаративно испитивање са пробно начињеним траговима јер на себи садржи идентификациона обележја); 3) *репродуктивности* (одраз индивидуалних обележја микрорељефа оставиоца трага се понавља, односно, увек се поновно отискује на пробним узорцима, исто као што се одразио на спорном трагу); 4) *стабилности* (индивидуална обележја микрорељефа оставиоца трага се не мењају од експеримента до експеримента, већ остају константна) и 5) *могућности квалитетног фиксирања добијених резултата* (резултат вештачења је јасно приказан и очигледан, што се постиже микрофотографисањем упоређиваних трагова). Принципијелно посматрано, поменути услови важе и за друге трагове.

Проналазак идентификованог оружја код окривљеног не доказује само по себи да је он убица. Могао му је лукави убица потајно узети пиштољ, извршити убиство и неприметно га вратити на место његовог чувања. Могао је непознати убица илегално набављен пиштољ после извршног убиства подметнути међу ствари невино окривљеног. Чињеница да је средство извршења његова ствар не доказује непосредно и виност власника оружја. Исто важи за негативан доказ ако убиство није извршено тим пиштољем могао је он да сакрије, одбаци или уништи право ватрено оружје којим је убио, могао је да буде подстрекач или помагач итд.[153]

3.7.3.2. Утврђивање даљине из које је извршено испаљење

У судској пракси се поставља питање утврђивања даљине са које је пуцано на жртву. Да би се обавило вештачење у погледу даљине пуцања, неопходно је прибавити ватрено оружје за које се сумња да је употребљено са муницијом истих карактеристика као и оно које је коришћено при извршењу кривичног дела. Најбоље је сачувати муницију из шаржера или доћи до ње претресом код осумњиченог. По правилу треба прибавити муницију исте врсте, серије производње, односно старости. Поред тога треба са оштећене (погођене особе) прибавити спољње, као и остале делове одеће кроз које је пројектил прошао. Уколико је одећа била натопљена крвљу треба је осушити. Трагови гасова од испаљења чувају се тако

[153] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 612.

што се преко контаминиране површине у близини улазног отвора, комад чистог папира залепи селотејпом. Тако заштићен одевни предмет пакује се у чисту врећу и шаље на вештачење. Такође, у захтеву за вештачење треба навести битне околности везане за догађај, а у случају смртне последице доставити и копију обдукционог записника са фотографијама.

Утврђивање даљине пуцања почиње анализирањем отвора које је пројектил начинио на одећи и уочавањем трагова од гасова који након испаљења заједно са пројектилом лете ка циљу и могу се евентуално пронаћи око улазног отвора.

Анализом отвора на одећи или рани јавља се разлика између улазне и излазне ране односно отвора. Уколико је пуцањ из близине, у пределу улазне ране се уочава ореол од барутних гасова. Њега нема у пределу излазне ране. Опште правило гласи: улазни отвор је мањи од излазног. (Међутим ово правило има изузетке. На пример зрно може наићи на неки предмет у одећи, па ће на улазу настати већи отвор.) Код улазне ране завршеци раздвојених влаканаца иду према унутра, а код излазне ране окренути су према споља. (О овоме треба водити рачуна да се не би разодевањем жртве пореметио положај влаканаца.)

Уколико је отвор ватреног оружја непосредно уз одевни предмет или у контакту са њим, силина експлозије приликом испаљења и велика брзина пројектила условиће екстремно цепање, кидање одеће око улазног отвора.[154] Уочиће се интензивне наслаге барутних гасова, нагорела влакна као и трагови гарежи.[155] Код хица испаљеног из релативне близине (нпр., 40–50 cm) налази се у непосредној околини улазног отвора таложење округлог облика које се назива *гарежни прстен*. Облик прстена таложења допушта важне закључке. Када се цев оружја уперила под оштрим углом на нападнуту површину зона барутне импрегнације добија елипсаст облик. Када је хитац испаљен окомито на равнину нападнуте површине, настаје таложење кружног облика чији промер зависи од раздаљине са које је пуцано.[156]

Након испаљења из ватреног оружја барутне честице се шире у виду левка након изласка из цеви, али пошто је реч о веома ситним честицама, са веома малом масом, то је њихов домет мали. Последица тога је да се растојање од уста цеви до прве препреке на коју наиђу барутне честице, може да одреди у релативно малом опсегу тако да и применом најосетљивијих хемијских метода она не прелази даљину од 200 cm.[157] На пример, максимални домет барутних честица за оружја са дугим цевима (војнички и ловачки крабини) је око 120 cm. За оружја са кратким цевима (пиштољи и револвери), зависно од калибра и дужине цеви, максимални домет барутних честица је око 50 до 90 cm. Прстен таложења је све мањи, тј. густина распореда барутних честица теже се уочава око улазног отвора пројектила, што је већа удаљеност између отвора цеви и погођеног циља. Треба напоменути да максимални домет барутних честица зависи од муниције (посебно од старости муниције) па и од самог оружја којим је пуцано. Због тога се за одређивање даљине пуцања врше експерименти за сваки случај посебно.[158]

Ако је пронађено оружје и ако је познат коришћени тип муниције, могуће је проценити дистанцу са које је пуцано. Потребно је начинити неколико пробних

---

[154] У случајевима када се испаљење врши са прислоном уста цеви уз одећу, долази до *крстастог цепања одеће у површинском слоју*.

[155] Више: http://www.firearmsid.com/A_distance.htm

[156] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 594.

[157] Максимовић–Бошковић–Тодорић, *Методе физике хемије и физичке хемије у криминалистици*, стр. 335.

[158] Бусарчевић–Крстић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 284.

испаљења са различитих дистанци истим оружјем и муницијом. Након тога се распоред барутних гасова који су остали око улазног отвора зрна упоређује са трагом који је остао на одећи жртве. Идеално је да се тест испаљења обави на истој врсти површине на којој је испаљен инкриминисани хитац. Добри резултати за упоређивање постижу се и на белој памучној тканини.

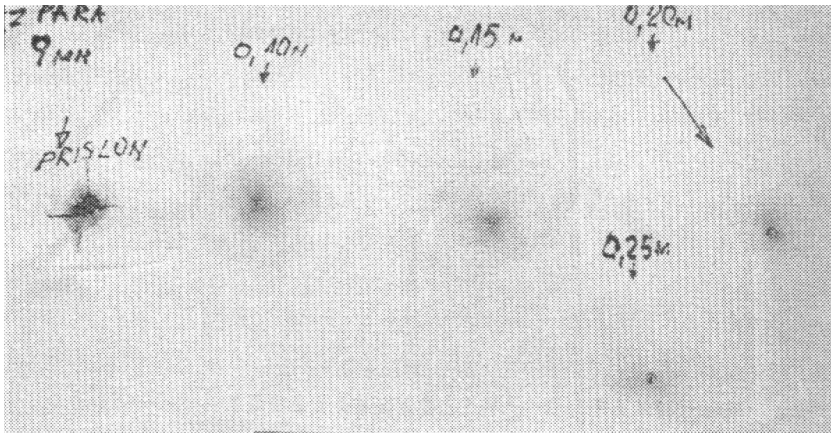

Слика 84. *Вештачење даљине пуцања са блиског одстојања*. На слици је приказан распоред барутних гасова при испаљењу извршеним из пиштоља марке "CZ 99", калибра 9 mm PARA на бело памучно платно. Испаљења су извршена из апсолутне близине (прислон), као и са удаљености од 10 cm, 15 cm, 20 cm, и 25 cm. Извор*:* Ивановић, Александар: *Криминалистичко-хемијско вјештачење трагова ватреног оружја*, стр. 122.

Понекад се распоређеност барутних гасова може уочити и голим оком или уз помоћ слабијег стереомикроскопа. Уколико је недовољан контраст боја између барутних гасова и материјала или је одећа упрљана односно крвава, видљивост трага барутних гасова може се повећати коришћењем инфрацрвене фотографије или применом хемијских средстава.[159]

За потребе вештачења врши се фотографско документовање и у фотодокументацији се назначе подударности између изгледа око спорног отвора и изгледа добијеног пробним пуцањем.

У физичко-хемијској лабораторији МУП-а Републике Србије, набавком модерног атомско-апсорпционог спектрофотометра са додатком за беспламено одређивање елемената у графитној кивети, квантитативно су детектоване разлике у концентрацијама антимона, баријума и олова до даљине од 5 метара удаљености између уста цеви и препреке, што се тренутно сматра максималном даљином за утврђивање даљине пуцања.[160]

Одређивање даљине пуцања код ловачког оружја са глатким цевима. – Муниција ловачког оружја у виду патрона напуњених сачмом, након испаљења формира тзв. сачмени сноп који је до одређене даљине релативно компактан, а затим почиње да се растура у виду левка. Што је мета удаљенија од отвора цеви, то је пречник снопа већи. Даљина пуцања утврђује се мерењем пречника сачменог снопа. За ову врсту вештачења потребно је обезбедити оружје из којег је пуцано, на основу пронађене оловне сачме обезбедити исту врсту муниције (посебно у односу на барутно пуњење) и доставити одећу жртве. У случају да су улазне ране од сачме распоређене на отвореним деловима тела, потребно је послати на вештачење фотографију на којој се оне ви-

[159] Више о тим питањима и конкретним методама: Piazza, Peter, *Criminalistics and Scientific Investigation*, стр. 229; Максимовић–Тодорић, *Криминалистичка техника*, стр. 435.

[160] Алексић–Шкулић: *Криминалистика*, стр. 125.

де, као и скицу тела са назначеним растојањима између појединих рана. После тога врше се пробна испаљивања са разних удаљености, а добијене слике распореда расуте оловне сачме упоређују се са траговима на спорној одећи и телу жртве. На основу тога даје се мишљење о даљини пуцања.[161]

Због статистичког распореда сачмених куглица у сачменом снопу, других услова пуцања, а понекад и због употребе ловачке муниције другог произвођача, прихвата се одређена толеранција код експериментално одређене даљине пуцања, и то 5–10%. На пример, ако је експериментално одређена даљина пуцања око 15 метара, вештак ће се изјаснити да је даљина пуцања од 14 до 16 метара.[162]

Додатни параметри за утврђивање даљине пуцања код оружја са сачмом се налазе у чињеници да на удаљености од 10 до 15 m, у правцу пуцања, у широкој лепези, могу се наћи папирнати поклопци (само код метака са класичним пуњењем). Савремена муниција има пластичне чепове тзв. "концентраторе", који не укључују папирнате поклопце као саставни елемент метка. На удаљености од 20 до 30 m у правцу пуцања, могу се наћи или класични филцани или савремени пластични чепови у нешто ужој лепези него што је то случај код поклопца.[163]

3.7.3.3. Реконструкција путање пројектила

Утврђивање правца, односно места са којег је пуцано врши се проналажењем класичних доказа и применом специјалних балистичких метода.

Проналажењем трагова обуће, опушака, остављених предмета, трагова крви, може се утврдити стајалиште стрелца.

Слика 85. Одређивање правца из којег је пуцано

Локација чаура такође пружа одговор на правац и приближно место одакле је пуцано. Потребно је познавати све врсте ватреног оружја с обзиром на то да нека избацују чауре на леву, а нека на десну страну. Поред тога треба имати у виду и чињеницу да је и угао избацивања чаура различит за поједине врсте ватреног оружја, као и да се оне могу одбити од предмета.

Правац пуцања одређује се и на основу оштећења која су услед проласка пројектила остала на предметима (прострелине лишћа, окрзнућа и рупе на гранчицама и дрвећу, а у затвореном простору оштећења, окрзнућа или прострелине намештаја, рупе у зидовима итд.). При том треба

[161] Максимовић–Бошковић–Тодорић, *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, стр. 361.
[162] Бусарчевић–Крстић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 284.
[163] Stojadinović, Rade, Tragovi upotrebe vatrenog oružja, *Priručnik*, број 6/1985, стр. 605.

узети у обзир и трагове од рикошета (тј. скретање путање пројектила услед одбијања од тврдих предмета, нпр., камена, бетона, метала).

Утврђивање правца из којег је пуцано најчешће се одређује *визирањем*, *повлачењем канапа* и *повезивањем тачака на плану*. Ако постоје две довољно блиске пробојне рупе, нпр., дупло прозорско стакло, визирање се може извршити директним посматрањем кроз два отвора. У тренутку када се оба отвора поклопе, правац из којег је пројектил дошао налази се у продужетку замишљене визиране линије. Ако је канал неприступачан кроз њега се провуче челична шипка у чијем се замишљеном продужетку налази правац кретања пројектила. Ако су две тачке кроз које је прошао пројектил релативно удаљене, визирање се може извршити тако што се између њих затегне конопац и продужењем линије у простору добије се правац из којег је пуцано. Уместо канапа, за утврђивање тачке са које је пуцано користи се и ласерски зрак. Одређивање правца кретања пројектила могуће је и помоћу плана лица места. Основни услов за ово вештачење јесте да се уоче две тачке које несумњиво потичу од проласка пројектила.[164]

Када је у питању пуцање из ловачке пушке сачмарице, на правац из којег је пуцано може да укаже проналазак картонских поклопаца, патрона, чепова, трагови сачмених куглица.

3.7.3.4. Одређивање старости трагова пуцања из ватреног оружја

Некада веома актуелна, мада оријентациона метода, данас се веома ретко примењује будући да се цеви оружја праве од много квалитетнијег челика него раније, те је процес рђања у контакту са продуктима сагорелих барутних гасова незнатан, што онемогућава примену методе. Уместо утврђивања старости пуцања, данас се целокупно испитивање своди на то да ли је из оружја пуцано или није, и то након задњег чишћења. Метода коју наводимо применљива је код старијих модела оружја.

Приликом пуцања из ватреног оружја у цеви остају трагови барутне гарежи. Праћењем и компарирањем промена на барутној гарежи може се проценити старост трагова пуцања, али у релативно уским временским оквирима. Наиме, на барутној гарежи у цеви оружја настају промене које се манифестују у изгледу гарежи и у појави одређених кристала. Као крајња промена јавља се рђа. *Све те промене дешавају се у временском интервалу од највише седам дана*. Након појаве рђе више се ништа не може рећи о старости пуцања. Појава рђе се често може иницирати и на други начин као што је, на пример, стајање оружја у води. У таквим случајевима немогуће је одредити старост пуцања. Од изузетне је важности правилно поступање са оружјем код којег се тражи утврђивање старости пуцања. У таквим случајевима, било какво чишћење цеви или поновно пуцање, потпуно уништава раније трагове. Зато је најбољи начин за обезбеђивање трагова пуцања, да се оружје (с муницијом) одмах достави у лабораторију, где ће се на погодан начин фиксирати трагови барутне гарежи из цеви и обавити пробна пуцања (из истог оружја и истом муницијом). Компарирањем бриса барутне гарежи фиксираног након достављања оружја на вештачење са брисевима прибављеним из цеви оружја након пробних испаљења (са истом муницијом) у различитим временским интервалима, може се проценити старост пуцања код инкриминисаног оружја. Нитрит у цеви ватреног оружја услед протека времена прелази у нитрат. Однос између ових двеју материја омогућава да се донесе закључак о последњој употреби ватреног оружја. Услов је да се располаже муницијом исте врсте и особина попут оне која је коришћена при извршењу кривичног дела.[165]

3.7.3.5. Утврђивање трагова барута на руци којом је пуцано

Након пуцања из ватреног оружја на руци остају трагови барутних гасова. Њихова локација је најизраженија на палцу, кажипрсту, делу коже међу њима као и на делу шаке који је најближи отвору за избацивање чаура. На основу детекције или непостојања ових трагова на шаци, покушава се утврдити да ли је од-

[164] Максимовић–Тодорић, *Криминалистичка техника*, стр. 447.

[165] Бусарчевић, Крстић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 282; Bürger, Heribert, Spurensicherung–methoden und Probleme, *Kriminalistik*, бр. 8–9/1991, стр. 543. Шире о овим питањима, - Максимовић–Бошковић–Тодорић: *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, стр. 312–313.

ређена особа пуцала из ватреног оружја. Проблем је посебно актуелан у случајевима разјашњавања самоубистава (када је нејасно да ли у конкретном случају постоји убиство или самоубиство, односно фингирано самоубиство) или утврђивања да ли је осумњичена особа извршила или покушала убиство. Да би се одговорило на ова питања примењују се различите методе које имају за циљ да установе и докажу присуство барутних гасова (или појединих елемената који улазе у њихов састав) на руци особе чија се улога у конкретном случају покушава разјаснити.

У нашој криминалистичкој пракси примењује се тзв. *дифениламински тест*. Његова примена подразумева претходно скидање барутних честица са руке за коју се претпоставља да је пуцала. За скидање барутних честица раније се користио превасходно парафин па је и метода добила популаран назив *парафинска рукавица*. Поступак се састоји у томе да се сумњива рука (живог или мртвог човека – убице или самоубице) полије истопљеним парафином. Тачка топљења парафина је 38–42 степена целзијусових. Шака преливена парафином обавија се комадом газе, који служи као арматура, а затим се нанесе још један слој. Након хлађења парафина, рукавица се расече ивицом малог прста док је још топла и рашири се. Растопљена парафинска рукавица оставља се у пластичну посуду, тако да унутрашњи део, односно први слој парафина који је био у непосредном контакту са кожом буде окренут на горе. Сваку парафинску рукавицу треба прецизно обележити у односу на особу и назначити дан, сат, чак и минут када је узета. После тога парафинска рукавица се пажљиво пакује и допрема у хемијску лабораторију где се третира реагенсом раствореног дифениламина у сумпорној киселини. Помоћу пипете се постепено напаја цела површина парафина која је била у додиру са кожом. На месту где је било барутних честица појавиће се карактеристично плаво обојење.[166]

Метод парафинске рукавице не даје поуздан доказ зато што велики број једињења која се налазе у широкој употреби садржи нитрате који се преносе на руке тако да би примена парафинског теста дала позитиван резултат иако особа није пуцала из ватреног оружја. На пример, позитиван резултат теста добио би се и код особа које раде са хемикалијама, фармацеута, козметичара, хемичара, радника у штампарији, вештачким ђубривима, код фотографа, гравера итд. Зној са руку, мокраћа, измет, прљавштина, трагови од цигаретне хартије такође могу да наведу на погрешан закључак. На другој страни, трагови барутних честица могу лако да се склоне прањем и брисањем руку.[167] Уколико се код особе која је пуцала из ватреног оружја тест уради након прања или брисања руку добиће се негативан резултат. Због тога треба бити опрезан при примени парафинског теста и тумачењу добијених резултата. У принципу, уколико се тестира рука самоубице и добије негативан резултат, то је снажна индиција да је у питању убиство са фингираним самоубиством (потребно је утврдити којом се руком служио самоубица). На основу распореда нитратних честица на парафинској рукавици, односно руци, вештак може да оцени да ли су у питању трагови барута или нека друга супстанца. На пример, ако је рука контаминирана азотним ђубривом зона контаминације обухватиће целу шаку, посебно дланове, док ће се нитратне честице након пуцања наћи на карактеристичним местима као што су кажипрст и корен палца.[168]

---

[166] Јовановић–Бошковић–Лакчевић, *Криминалистичка балистика*, стр. 47.

[167] Приликом руковања барутни гасови се преносе.

[168] Максимовић–Тодорић, *Криминалистичка техника*, стр. 445; Јовановић–Бошковић–Лакчевић, *Криминалистичка балистика*, стр. 49.

За скидање барутних честица са руке користиле су се и *силиконске пасте* које се користе у зубарској пракси за узимање отисака. Паста се припрема према датом упутству и наноси на леву и десну шаку, при чему се пази да сви делови шаке буду прекривени. Када се силиконска паста стврдне (стврднута паста је еластична као гума), скида се са шака и пакује на исти начин као и парафинска рукавица. Тест на нитрате, односно барутне честице, изводи се на исти начин као и са парафинским рукавицама.[169]

Код нас се још увек за скидање трагова са шака користе специјалне *самолепљиве фолије* које не садрже нитрате у лепку. За једну шаку потребне су две фолије једна за длан, а друга за надланицу. Поступак испитивања на нитрате је исти као и за парафинске рукавице. Предност тог поступка је кратко време потребно за скидање трагова и ниска цена.[170]

Све више криминалиста заступа став да дифениламински тест на нитрате треба да буде напуштен зато што су његови резултати непоуздани. У већини развијених земаља та метода је напуштена и не признаје се као доказ у судској пракси.[171] Препоручује се примена метода којима се врши детекција елемената антимона, олова и баријума. На пример, трагове са руку треба скидати филтер папиром који је уквашен у раствору од 4 ml соне киселине која је разблажена у 1 000 ml дестиловане воде.[172]

Међутим, у новије време за утврђивање трагова барута користи се електронски микроскоп. За скидање трагова барута са одређених делова шаке у употреби је тзв. метода тампонирања, а затим се на елетронском микроскопу траже трагови барута.

За доказивање олова, антимона, баријума, калаја, у једној несагорелој честици барутног облака насталог опаљењем, у свету се све више предност даје инструменталној методи заснованој на уређају који је комбинација *скенирајуће електронске микроскопије и рендгенске флуоресцентне спектроскопије* (SEM/EDX). Погодно подешеном електроником постиже се да се електронски сноп (електронског микроскопа) полако, и на програмирани начин, креће преко испитиваног узорка (што се назива "скенирање" од енглеског глагола *to scan* = пажљиво испитивати). Ако сноп падне на барутну честицу у којој има тражених елемената изазваће у њима настанак карактеристичних рендгенских зрака тачно одређених таласних дужина. Ови зраци се пропуштају кроз кристал и на основу угла скретања одређује њихова таласна дужина. Када се установи да се на неком месту у испитиваном узорку јављају линије карактеристичне за баријум, то се место детаљно испита, пронађе се одговарајућа честица и испитује на постојање у њој других тражених хемијских елемената. Методом се доказује морфологија, величина и хемијска веза микроелемената у испитиваном узорку.[173]

---

[169] Stojadinović, R.: Tragovi upotrebe vatrenog oružja, *Priručnik*, број 6/1985, стр. 609; Максимовић–Тодорић, *Криминалистичка техника*, стр. 445.

[170] Бусарчевић, Крстић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 284.

[171] На суђењу за ратне злочине пред Хашким трибуналом није се прихватио доказ заснован на коришћењу парафинске рукавице.

[172] Bürger, H., Spurensicherung–methoden und Probleme, *Kriminalistik*, бр. 8–9/1991, стр. 543.

[173] Електронски микроскоп је уређај који уместо светлосног снопа (као у обичном микроскопу) користи сноп електрона. Захваљујући малим таласним дужинама ових електрона може се постићи много веће увећање него обичним микроскопом. У уређајима о којима је овде реч, сноп електрона убрзан је напоном од око 20 000 волти, дакле има енергију од 20 keV, што је довољно за настанак рендгенског зрачења. Када сноп високоенергетских електрона удара у било коју мету, он на том месту изазива рендгенско зрачење. Карактеристично рендгенско зрачење састоји се из извесног броја веома интензивних ли-

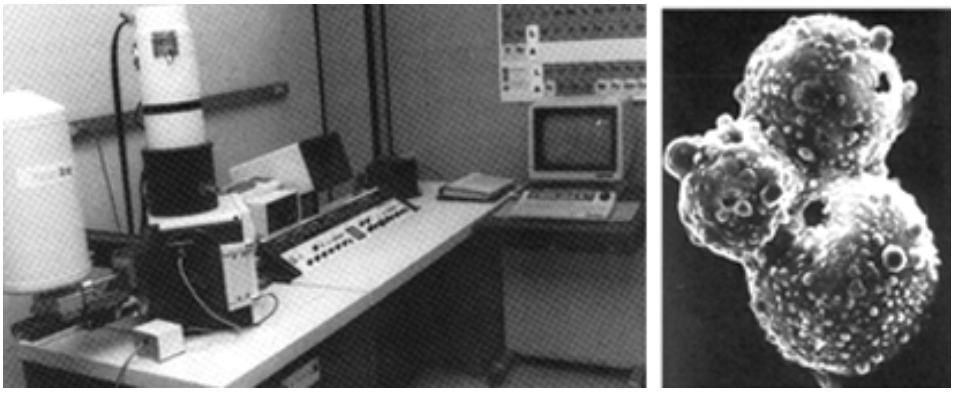

Слика 86. *Електронски микроскоп са рендгенским анализатором и трагови од испаљења скинути са руке осумњиченог.* На слици лево приказан је електронски микроскоп са рендгенским анализатором. На слици десно приказани су трагови од испаљења са руке стрелца у елементарним комбинацијама елемената олова, баријума, алуминијума и антимона снимљени електронским микроскопом опремљеним рендгенским микроанализатором при увећању од око 14 000 пута. Трагови од испаљења са руке осумњиченог скидају се газом. Користи се посебна газа заразне регионе на руци како би се могла утврдити тачна локација фиксираних трагова.

3.8. МИКРОТРАГОВИ МАТЕРИЈЕ

3.8.1. Појам и значај микротрагова материје

Под микротраговима материје се подразумевају ситне честице материјалне природе које су настале приликом криминалног контакта (односно које су у директној или индиректној вези са кривичним делом) и које су невидљиве или недовољно видљиве при уобичајеним условима посматрања.

Основни критеријуми за уврштавање неког трага у ову категорију су: а) тешкоћа или немогућност њиховог запажања и посматрања простим оком и б) неопходност примене специјалних микроаналитичких метода вештачења како би се искористила (протумачила) њихова криминалистичка информациона вредност.[174]

Развој научно-техничке револуције, примена и усавршавање савремених техничких достигнућа, метода и средстава из области природних наука (физике, хемије, биологије и других), омогућио је развој криминалистичке технике и метода вештачења (односно форензичке или природно-научне криминалистике)[175]. Све више се поред коришћења макротрагова и равноправно са њима, улази у свет микротрагова (микрочестица) које су настале приликом извршења кривичног дела или у вези са њим (нпр., припремањем и прикривањем).

Микротраг материје не ужива никакав посебан статус унутар криминалистичких трагова и сви основни принципи који важе за траг уопште, односе се и на

нија, а таласне дужине тих линија зависе од врсте хемијског елемента који се налази на месту удара електронског снопа. Ова појава назива се и рендгенска флуоресценција и откривена је почетком прошлог века. Таласне дужине рендгенских зрака одређују се тако што се зраци пропуштају кроз неки подобно одабрани кристал, при чему се мери угао скретања.

[174] Vodinelić, V., Teoretski problemi mikrotragova u kriminalistici i dokaznoj teoriji, *Vještak*, број 1/1984, стр. стр. 4.

[175] На Западу се користе ова два назива.

ове трагове. Карактеристика микротрагова материје произлази из њиховог количинског и просторног елемента, што тражи посебне тактичке и техничке методе трагања и обезбеђења.[176]

Значај микротрагова материје произлази из чињенице да су они невидљиви и увек присутни на лицу места. Док о макротраговима учинилац води рачуна, о микротраговима не зна ништа, не може да контролише њихов настанак, нити да их уништи. Без обзира на сву опрезност учиниоца, они увек настају и садрже криминалистичку информацију о кривичном делу и другим релевантним околностима.

Основна вредност микротрагова материје је у томе што *указују на релационе односе* тиме што: а) *повезују учиниоца с местом извршења кривичног дела* (учинилац је оставио своје трагове на лицу места или понео микротрагове с лица места на своме телу или одећи, нпр., микротргови земље, биљне вегетације, прашине); б) *повезују учиниоца и жртву кривичног дела* (дошло је до преноса микротрагова са жртве на учиниоца или обратно са учиниоца на жртву, нпр., биолошки трагови, крв и излучевине) и в) или *повезују жртву с лицем места* тако што су остали њени трагови на лицу места, или су трагови с лица места пронађени на њеном телу, одећи, или стварима (нпр., у колима осумњиченог за силовање нађени су микротрагови који потичу од жртве, нпр., влаканца одеће, трагови крви, делић нокта, власи косе) и д) односно *повезују средство извршења са учиниоцем, жртвом или лицем места.*

Микротрагови материје имају следећу улогу: 1) врста и природа трагова указује и доказује *да је извршено кривично* дело (нпр., трагови шамотне прашине из зидова касе на одећи), врста и природа трагова на месту извршења упућује *на допунске трагове које треба тражити на телу, одећи и обући учиниоца или другом лицу места* (нпр., трагови од обијене касе траже се на одећи и обући учиниоца); 2) указују *на узрок свог постанка* и допуштају мисаону реконструкцију кривичног дела. Утврђивање узрока постанка од посебног је значаја код пљевина, провалних крађа, силовања и убиства; 3) *утврђивање редоследа постанка трагова* (по њиховој наслаганости) доприноси мисаоној и стварној реконструкцији; 4) *указују на учиниоца, односно неке његове карактеристике* (нпр., о професији учиниоца на основу професионалне прашине), *врсти употребљеног оруђа* на основу трагова на нападном објекту, о *modusu operandi* учиниоца итд. и 6) *помажу при идентификацији учиниоца или предмета* на основу трагова (нпр., на основу биолошког трага, љуспице лака итд.)[177].

Тактичка и доказна вредност микротрага је у томе што својом логичком убедљивошћу производи двоструко дејство: кривца сили на признање или даје суду потребну доказну основу за осуду и без признања или се дешава и једно и друго. Микротрагови материје могу бити од значаја за расветљавање серијских кривичних дела, и то пре свега уколико указују на *modus operandi*, идентификационе карактеристике учиниоца, његове особине, професију или средство извршења. Због тога се истиче да пронађене микротрагове на месту криминалног догађаја, увек треба упоређивати са траговима претходних и накнадно извршених кривичних дела. Ако се утврди њихова истоветност, која у позитивном случају неспорно указује да постоји веза између двају или више кривичних дела извршених

[176] Vodinelić, V., Teoretski problemi mikrotragova u kriminalistici i dokaznoj teoriji, *Vještak*, број 1/1984, стр. 12.
[177] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 420.

у различито време и на разним местима, следи закључак да је посреди исти учинилац.[178]

3.8.2. Настанак микротрагова материје

Слика 87. *Прљавштина испод ноктију*. На слици је приказан садржај испод ноктују осумњиченог за наношење тешких телесних повреда. Словом F означени су фрагменти косе, словом Z ћелије епитела, словом H ћелије перути и словом T влаканца текстила. На основу биолошких трагова нађених у садржају испод ноктију (нпр., приказаних на слици) могуће је утврдити ДНК формулу биолошког материјала и за потребе доказивања повезати окривљеног са жртвом кривичног дела. Извор: *Die Spur*, Heidelberg, стр. 1979.

Приликом извршења кривичног дела долази до ланца преноса трагова у макро и микро количинама. Микротрагови материје се у литератури најчешће називају контактни трагови јер често настају међусобним контактом између учиниоца, места извршења кривичног дела, нападног објекта, жртве, средства извршења, или другог лица места (нпр., места где су били сакривени предмети и средства извршења).

Немогуће је побројати све начине настанка микротрагова и њихових појавних форми, али илустрације ради наведимо неке од њих: приликом разбијања прозора остали су на телу, одећи и обући учиниоца као и на употребљеном оруђу ситни (микро) делићи стакла; на рукавицама осумњиченог нађени су микротрагови прашине, опиљака ситних делића стакла или боје који су се залепили приликом провољивања; у рукавици окривљеног нађена је једна микрокуглица од металних врата касе настала приликом обијања услед топљења метала и варничења апарата за аутогено заваривање; на одећи прегаженог пешака нађени су микротрагови боје у пречнику мањем од једног квадратног милиметра који потичу од аутомобила чији се возач након незгоде удаљио са лица места; значајни су микротрагови у самој рани који се могу пронаћи микроскопским прегледом током обдукције.[179]

Истиче се велика *вредност микротрагова који остају испод ноктију*. Када је људска рука послу-

[178] Јовановић–Бошковић–Лакчевић, *Криминалистичка балистика*, стр. 28; Максимовић–Тодорић, *Криминалистичка техника*, стр. 264.

[179] Max Frei–Sulzer, *Probleme der Spurensicherung, Grundlagen der Kriminalistik*, Hamburg, 1971, стр 41.

жила као *instrumentum operandi* кривичног дела, *морају* остати издајнички трагови на нападном објекту, учиниоцу и месту извршења. Вршећи кривично дело, учинилац истовремено тим истим рукама ствара доказе кривице, у чему видимо смисао дубоке правичности. После убиства силовања, других сексуалних деликата, криминалног побачаја, разбојништва, провалних крађа, других крађа, паљевина, фалсификовања новца и исправа итд., учинилац носи испод ноктију на прстима руку доказе свог злодела, а да то по правилу не зна и не слути. Због тога чишћење ноктију треба да буде прва мера приликом лишења слободе осумњиченог или окривљеног.[180] Уколико се жртва силовања, убиства или разбојништва бранила, испод њених ноктију ће се такође налазити микротрагови у виду власи косе, делића коже, крви од нападача.[181]

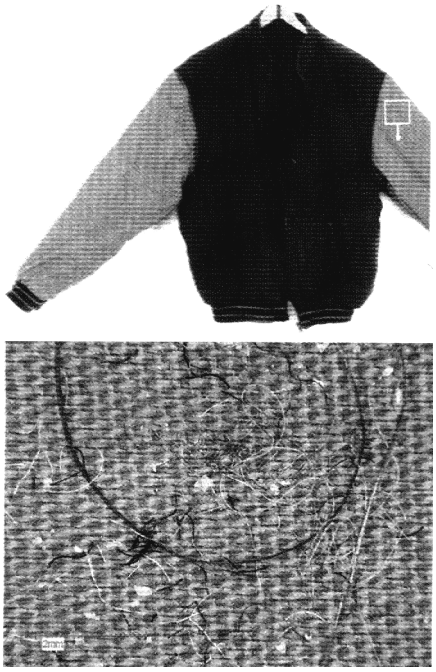

Слика 88. *Трагови длака и власи косе на јакни.* У обележеном квадрату на рукаву јакне пронађени су под микроскопом многобројни микротрагови власи косе и влаканаца текстила који потичу из различитих контаката. Извор: Dagmar Neubert – Kirfel, Das Leitspurenkonzept, *Kriminalistik*, број 6/2000, стр. 401.

Микротрагови влакана одеће. – Влакна се ређе срећу у криминалистичкој пракси у виду отргнутих делова тканине приликом одбране жртве, где по правилу нема неких озбиљнијих проблема вештачења, јер је могуће извршити уклапање отргнутог дела у целину (под условом да се пронађу осумњичени и оштећена одећа). Много су компликованији случајеви откривања и вештачења микротрагова влакана. Влакна представљају типичне контактне трагове и код појединих кривичних дела по правилу редовно долази до њиховог одвајања (или укрштања). Код силовања се преносе влаканца са одеће учиниоца на жртву и обрнуто. Код убистава загушењем, разбојништава и свих насилничких деликата код којих је чвршћи контакт учиниоца и жртве, преносе се влаканца од одеће. На оружју остају влаканца одеће. Код провалних крађа са провлачењем (ушуњавањем) учиниоца кроз мале отворе такође остају влаканца одеће итд. *Приликом трагања за микротраговима влакана треба сачинити мисаону реконструкцију и прикупити оперативне податке о одећи учиниоца и жртве, као и о додатним амбијенталним околностима.* Да би се олакшало тражење, потребно је *сачинити план о влакнима које треба тражити.*[182] По правилу, полазећи од делова одеће учиниоца и жртве, треба се фокусирати на трагање за влакнима: која су ретких особености (боја, врста, морфологија), онима која имају снажно изра-

[180] Трагови прљавштине, као на пример трагови влаканаца са одеће, могу се наћи испод ноктију живе и мртве особе и помоћу њих се може доказивати персонални контакт. При нормалном прању руку и чишћењу ноктију остају увек употребљиви трагови испод њих. Max Frei–Sulzer, *Probleme der Spurensicherung, Grundlagen der Kriminalistik*, Hamburg, 1971, стр. 40.

[181] Водинелић, В., Прљавштина испод ноктију као доказ у кривичном поступку, 13. мај, број 9/1973, стр. 44, 48.

[182] Западни криминалисти употребљавају термине: Target Fibers, Traget–Fasern.

жену боју која се може лако уочити, она која се лако преносе на одећу приликом контакта или у животни простор учиниоца и жртве. Након тога врши се *оперативна потрага код осумњиченог и жртве како би се нашла циљана влаканца (одећа).* Посебно је важно истаћи *потребу за добром и перманентном сарадњом вештака и оперативне службе.*[183] Микротрагови влакна најчешће се с лица места фиксирају усисивачем за микротрагове или изузимањем одевних предмета. Код влакна се вештачи порекло, боја, дебљина, морфологија влакна. Користи се поларизациони, електронски микроскоп, спектро-фотометријске или хроматографске методе. У свету се користе компјутерске базе података које имају умеморисане морфолошке и остале карактеристике индустријских влакана тако да се олакшава процес утврђивања врсте и произвођача спорног влакна.

Трајање микротрагова материје. – Криминалисте нарочито занима питање колико времена могу да трају микротрагови. У литератури се наводи пример у коме су нађена микровлаканца на ножу који је шеснаест дана лежао у винограду у периоду јесен–зима, и на секири која је девет дана била изложена непрестаној киши. Руски криминалисти су експериментално проверили да микрочелије разних органа и ткива могу се сачувати на тупом оруђу, које се неколико месеци налази у земљи, снегу или води. Наши судски лекари експериментално су утврдили да се ћелије ткива тела могу сачувати до три месеца (ако је нож на сувом месту). Микротрагови од употребе оруђа којима се наносе повреде састоје се од микротрагова – наноса: крви, косе, коже, мозга, текстилних влакана, и да они могу дуже времена бити сачувани. Ови експерименти упућују на важан тактички закључак да микротрагове треба тражити у свим случајевима.[184,185]

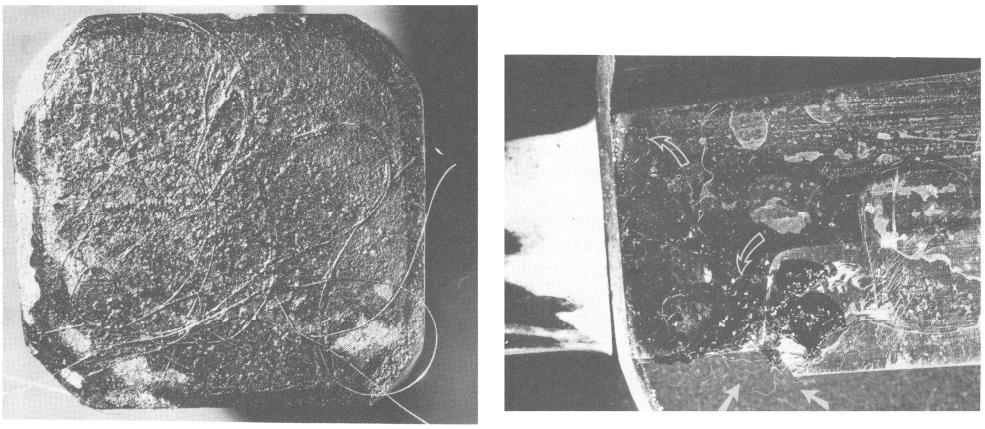

Слика 89. *Трагови крви, власи косе и влаканаца текстила на средствима извршења кривичних дела.* На слици су приказани трагови крви, власи косе и влаканца текстила који су пронађени на средствима извршења кривичних дела. На чекићу којим је жртва ударена у главу (слика лево) и на ножу којим је жртва другог кривичног дела убијена (слика десно). Извор: Klaus Diether Pohl, *Handbuch der naturwissenschaftlichen Kriminalistik, Heidelberg 1981,* стр. *316.*

[183] Biermann–Grieve, Die Zunkunft der forensischen Faseranalyse, *Kriminalistik*, број 5/2001, стр. 337–340.

[184] Vodinelić, V., Teoretski problemi mikrotragova u kriminalistici i dokaznoj teoriji, Vještak, број 1/1984, стр. 8–10.

[185] Одустајање од експертизе зато што предмет није благовремено послат на вештачење код ових трагова не треба примењивати. Познати су случајеви у којима су микротрагови откривени на ножу који је лежао на земљи две недеље под кишом и снегом, или на одећи леша су нађени после девет дана боравка у блату. Дворкин–Розенталь, Назначение експертизы микрочестиц, *Социалистическая законност*, број 12/1978, стр. 54–55.

Доказну вредност микротрагова показује и чињеница да се они често налазе на релевантним објектима, али се ретко трага за њима. Експериментално је доказано велико практично значење и вредност микротрагова на ножу у виду текстилних влаканаца одвојених са одеће оштећеног. Од 46 посматраних случајева у 39 су се нашла влаканца на претпостављеним оруђима, и то подударна са влакан-цима – узорцима узетим са одеће оштећеног. У другом случају у 49 случајева стручњаци су испитивали оруђа достављена у судскомедицинску лабораторију ради вештачења крви. Никог нису занимала влаканца текстила. На површини оруђа (осим у једном случају) нису се запажала влаканца, али под стереомикроскопом открили су на 40 оруђа карактеристична влакна, која су се показала као подударна са узорцима узетим са одеће оштећених.[186]

3.8.3. Проналажење микротрагова материје

Пошто су невидљиви или тешко уочљиви уобичајеним посматрањем, микротрагови материје се проналазе уз помоћ *мисаоне реконструкције* тока извршења кривичног дела, доласка и одласка учиниоца, његовог кретања по месту извршења, делатности на лицу места, сачињавањем верзија о употребљеним средствима и начину извршења. Положај, величина и форма макротрагова и њихов међусобни однос, целокупни изглед лица места, омогућава закључивање о начину настанка микротрагова и њиховим могућим локацијама. Правилно извршена мисаона реконструкција, сачињавање свих могућих криминалистичких верзија у складу са девет златних питања криминалистике, омогућава да се утврде сви они предмети и места (носиоци трагова) за које се оправдано претпоставља да се на њима налазе микротрагови материје.

Постављање верзија о настанку, врстама и местима где се микротрагови материје могу наћи, неизоставно треба комбиновати са одговарајућим криминалистичким техничким прегледом. Овакав преглед има двоструку сврху – служи за проверавање исправности постављених верзија и за постављање нових.

Приликом трагања за микротраговима и проверавања верзија о локацијама њиховог налажења у току вршења увиђаја, *може* знатно *да помогне коришћење апаратуре и помагала* којима се они могу детектовати ради фиксирања, изузимања и паковања. С тим циљем користи се прибор за осветљавање, средства оптичког увеличавања, стереомикроскоп, форензичке UV лампе које изазивају луминисценцију појединих трагова. Коришћење различитих филтера приликом осветљења подлоге такође помаже проналажењу микротрагова. Велики број микротрагова може бити откривен коришћењем ултравиолетног светла чиме се изазива ефекат луминисценције (влакна, биолошки трагови итд.).

Постоје озбиљни проблеми приликом откривања микротрагова на лицу места. Основни разлог је што су они невидљиви, тако да постоји опасност њиховог уништења приликом обезбеђења лица места и вршења увиђаја. Друга опасност је у могућности контаминације терена разним врстама других микротрагова услед неправилног и неопрезног рада увиђајне екипе.[187]

Рад увиђајне екипе, оперативних и истражних органа који уважава савремена достигнућа криминалистике оријентисан је не само ка макротраговима него и ка микротраговима и захтева висококвалификован приступ лицу места и рад са до-

[186] Vodinelić, V., Teoretski problemi mikrotragova u kriminalistici i dokaznoj teoriji, *Vještak*, број 1/1984, стр. 13.
[187] Максимовић–Тодорић, *Криминалистичка техника*, стр. 266.

казима. Зато је пажње вредна следећа опсервација: "Уколико код увиђаја на месту кривичног дела и личног претреса осумњиченог увек будемо тражили микротрагове, вероватно нећемо никада унети у записник о увиђају да употребљиви трагови нису пронађени. Уколико се то ипак деси, то ће бити само доказ да увиђај нисмо довољно стручно обавили."

3.8.4. Фиксирање и паковање микротрагова материје

Фиксирање микротрагова материје. – Правилно фиксирање микротрагова има изузетно велики процесни значај. Уколико се фиксирање не изврши према свим правилима криминалистичко-техничке обраде лица места, микротраг, чак и ако се утврди да има директне везе са кривичним делом, неће моћи да се користи као доказ. У записнику о увиђају и скици лица места треба прецизно навести место налажења микротрагова или зоне одакле су они фиксирани. Такође треба фотографисати предмете и локације на којима се претпоставља да се микротрагови налазе. Уколико се форензичком UV лампом или лупама уочава њихово присуство на носиоцу трага, потребно је под таквим условима обавити фотографисање.[188]

За чистоћу и коректност доказа изванредно је важно да се избегну и унапред искључе грешке обезбеђења лица места. Ово треба нагласити у записнику о обезбеђењу лица места. Узмимо пример саобраћајне незгоде. Одбрана може тврдити да су трагови на одећи настали не услед делатности кривца него грешком радника јавне безбедности, који су при транспортовању жртве мењали њен положај на земљи, па су тако нечистоћа, боја, уље и слично прешли на одећу иако не постоји релевантна веза. Или одбрана тврди да су трагови настали при скидању одеће са жртве у болници, односно судскомедицинском институту. Због тога је, примера ради, корисно фиксирати на лицу места у непромењеном, затеченом положају провалничко оруђе приликом одузимања заједно са иверком боје на њему, а у присуству два сведока. Исто тако изванредно је ретка појава да се одећа и обућа окривљеног прегледа у потрази за микрочестицама материје или да се осумњиченом очисти прљавштина испод ноктију. Приликом вршења увиђаја не води се у довољној мери брига о сасвим прецизној локацији трагова.[189]

Методе изузимања микротрагова материје с лица места. – С обзиром на то да су микротрагови невидљиви или тешко уочљиви, постоји велика опасност уништења и контаминације приликом рада на лицу места и поступања са предметима на којима су лоцирани. Неопходна је специјална обученост криминалистичког техничара за изузимање и паковање микротрагова. Најбоље је за овај посао ангажовати специјалисте (тј. вештаке) који ће их обрађивати и вештачити у криминалистичким лабораторијама и заводима за специјализована вештачења.

Постоје разне методе изузимања микротрагова материје у току увиђаја или других истражних радњи (нпр., претресања, одузимања предмета):

1) *Изузимање и паковање предмета* на којима се налазе или се претпоставља да се налазе микротрагови. Основно је правило да микротрагове, увек када је

---

[188] Да би микротрагови имали неопходну доказну вредност (у спознајном и процесном смислу), потребно је пре њиховог узимања с места догађаја тачно фиксирати место изузимања трага (локализација трагова). Исто тако паковање микротрагова мора бити беспрекорно извршено. Modly, D., Mikrotragovi, *Priručnik*, број 1/1986, стр. 28.

[189] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 421.

могуће, не треба скидати са носиоца трага, већ их треба заједно са њим фиксирати, упаковати у херметичку амбалажу и послати у криминалистичку лабораторију на вештачење. На пример, нож као средство извршења кривичног дела, одећу и обућу осумњиченог или жртве, треба упаковати и послати на анализу без претходног деловања на трагове. Једино у случају ако је одећа или предмет влажан (од крви или воде), треба га претходно осушити на собној температури, а тек потом упаковати, обележити и послати на вештачење. На овај начин постоји најмања опасност да се погреши, тј. да се микротрагови униште или контаминирају. Тако се микротрагови шаљу на вештачење у оригиналном стању, на носиоцу трага и у неизмењеном облику.

2) *Издвајање микротрагова помоћу лабораторијског прибора* (пинцета, скалпел и слично). Наслаге на носиоцима трагова који нису за транспортовање скидају се помоћу стерилисаног скалпела и осталог лабораторијског прибора (нпр., помоћу пинцете). По правилу на овај начин изузимају се микротрагови који нису потпуно невидљиви или се уочавају помоћу лупе или покретног микроскопа у току увиђаја. У лабораторији се такође користи овај начин скидања микротрага са његовог носиоца како би се након тога обавила потребна лабораторијска испитивања. На пример, скидају се куглице метала које су утопљене у рукавице или одећу провалника настале употребом апарата за заваривање приликом провале у касе.[190]

3) *Коришћење желатинске фолије* (нпр., специјалних, дактилоскопских) за изузимање трагова материје с лица места. Када су трагови материје несигурно повезани са носиоцем трага и постоји опасност да пропадну приликом транспортовања носиоца трага или носилац трага није подобан за транспортовање (каса, врата, прозор итд.), може се користити и метод желатинске фолије. Метода је крајње једноставна: одвије се са калема парче фолије и благо притисне на површину за коју се, на основу мисаоне реконструкције, претпостави да се на њој налазе невидљиви микротрагови. Затим се то место на фолији прилепи чистом траком, тј. лепљива страна на употребљиву лепљиву страну траке[191], или се лепљива фолија са микротраговима прилепи на чисту стаклену плочицу. Трагови су на тај начин потпуно заштићени од мењања, што није увек случај када се употребљавају стаклене посуде, коверте итд. Поред тога, трагови су обезбеђени од нежељеног мешања са страним материјалом. Приликом коришћења траке треба тачно дефинисати локацију са које је скинут микротраг (географски приступ). За различите локације треба користити различите комаде траке и сваки треба посебно обележити бројем, а њих означити у записнику и скици лица места.

4) *Подизање влакана и длака помоћу "магичног ваљка"*. – Предност коришћења овог средства проистиче из његове велике атхезионе привлачне силе којом се подижу и најситнији микротрагови материје са различитих подлога, на пример, ситна влакна одеће и длаке жртве силовања са одеће напасника.[192]

5) Сакупљање микротрагова материје на специјалном филтеру *помоћу специјалног усисивача за прашину*. На слободном крају цеви усисивача уграђен је специјални пластични додатак у коме се налази филтер за задржавање честица и других микротрагова материје. Усисивачем се детаљно усисавају честице материје с површине на којој се претпоставља постојање одређених микротрагова. Након тога садржај филтера испитује се под стереомикроскопом. Приликом усиса-

[190] Бусарчевић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 125.
[191] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 427.
[192] Бусарчевић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 125.

вања на лицу места потребно је често мењати филтер и на сваком прецизирати са које су локације усисани трагови. На тај начин може се установити географски распоред пронађених микротрагова, што треба приказати у записнику о увиђају и скици лица места.

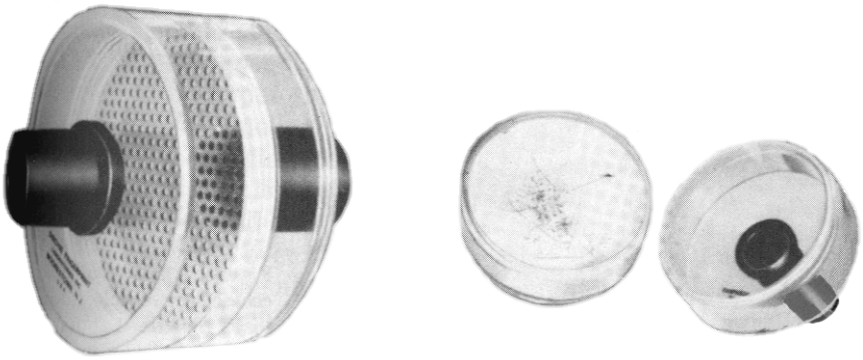

Слика 90. *Филтер усисивача за микротрагове*

6) *Коришћење наелектрисаног штапа* за подизање микротрагова. Кад год су у питању ситни трагови материјала који се не могу скинути са носиоца трага пинцетом, може се користити наелектрисани штап. Предност ове методе је у томе што она не мења метеријал, а недостатак што трагове који су јаче прионули не може да скине. Поступак је следећи: прво се штап истрља стерилисаном ланеном крпом. Тако наелектрисани штап се покреће у разним правцима сасвим близу трага. Када се претпостави да је сићушни материјал прионуо за штап, стави се тим крајем у отвор транспарентног омота од синтетичке материје. Затим се лаким ударањем по дршци учини да се микрочестице одвоје од штапа.[193] Ова метода је много непоузданија од лепљиве траке, магичног ваљка или коришћења усисивача.

7) *Коришћење магнета за подизање феромагнетних честица метала.* – Ситни (микро) опиљци метала подижу се с лица места применом магнета, пакују у херметичку амбалажу и шаљу на вештачење.

8) *Истресање микротрагова са носиоца трага помоћу гумене палице.* – Овај поступак се искључиво примењује у лабораторији вештака како би се одвојили микротрагови са носиоца трага. Гуменом палицом се са свих страна и одозго на доле удара по одевном или сличном предмету претходно окаченом на металну вешалицу у херметички затворену у, по правилу, двоструку најлон кесу (тј. џак). Након тога се садржај кесе испитује под микроскопом (стереомикроскопом) и трага за микротраговима који ће бити предмет даљег испитивања.[194] Недостатак овог начина је у томе што се његовом применом не може тачно лоцирати положај микротрага на одевном или другом предмету.

Паковање микротрагова. – Приликом паковања микротрагова треба водити рачуна да се очувају њихова целина и својство. Потребно је спречити уништење или контаминацију. Паковање микротрагова мора бити беспрекорно извршено. Посуде, епрувете и сл. морају бити стерилно чисте и херметички затворене. Препоручује се да се за паковање микротрагова користи апотекарски мате-

[193] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 427.
[194] Бусарчевић и остали, *Основи криминалистичких вештачења*, стр. 125.

ријал (стаклене епрувете, пластичне посуде и слично). Трагови на одећи (емајл, лак, боја) прекрију се фолијама од синтетичких материја, па се затим одећа спакује у чисту картонску кутију. Прљавштина испод ноктију чисти се оштрим дрвцима, па се стави у епрувете. Трагове течности (уље, вода, бензин) треба скупљати у стерилне посуде. Мање количине узимају се помоћу упијаће, односно филтер хартије. Амбалажу треба обележити наводећи све релевантне податке (број предмета, врста трага, датум фиксирања, локација са које је фиксиран траг, метод фиксирања, службена особа итд.).

3.8.5. Обезбеђење упоредног материјала за вештачење

Приликом рада с микротраговима не треба заборавити на компаративни материјал, пошто је веома значајан за касније идентификовање предмета, средства извршења, амбијента (односно локалитета) или особа. Приликом прибављања упоредног материјала треба извршити анализу кривичног дела, на основу тога планирати верзије и прибавити релевантне узорке за компаративна испитивања. Упоредни материјал, на пример влакна, треба прибавити с одеће жртве и осумњиченог, из животног простора учиниоца и жртве, а понекад и с одеће и униформе овлашћених лица која су присуствовала увиђају. Ако је у питању вештачење микрочестица лака са одеће прегаженог пешака, узорке за компарирање треба прибавити са возила осумњиченог, и то из зоне контакта. Уколико је, на пример, реч о узорцима земље (нпр., код силовања на отвореном простору), прикупљају се тачно са места где је извршено кривично дело, то ће рећи, тамо где на земљи постоји неки траг, где има видљивих трагова борбе итд.

Места са којих се узимају упоредни узорци треба фотографисати. Претходно се та места означавају бројевима. На слици треба да се види и ближа околина. Разуме се да спорни и упоредни материјал не смеју доћи у међусобни додир. Приликом прибављања упоредног материјала добро је да се обезбеди присуство два сведока.

3.8.6. Вештачење микротрагова материје

Приликом вештачења микротрагова материје користе се различите методе које се примењују у зависности од врсте материје од које је сачињен. По правилу, испитивање микротрагова почиње стереомикроскопом (о коме је раније писано), с обзиром на то да се постиже тродимензионално посматрање трага. Након тога експерти се опредељују за неку од многобројних метода за *испитивање структуре* које се данас примењују у пракси вештачења. У даљем тексту биће поменуте само неке од њих.

1*) Микроскопске методе.* – За вештачење микротрагова користи се више врста микроскопа од којих неки могу бити интегрисани са различитим додатним апаратима (рачунаром, ласером, рендгентским анализатором итд.), тако да се поред оптичких ефеката остварују и аналитички. За вештачење микротрагова од посебног су значаја стереомикроскоп и електронски микроскоп.

Поларизациони микроскоп је врста микроскопа који се састоји од две призме или филтера које се називају поларизатор и анализатор. Кроз објектив микроскопа односно поларизатор и анализатор пропушта се бела, полихроматска светлост којом се истовремено осветљава влакно с лица места (нпр., са одеће жртве) и влакно за упоређивање или други објект анализе. На основу мерења индекса

преламања светлости приликом осветљавања два синтетичка влакна може се закључити да ли она потичу од исте тканине. Истоврсна влакна увек ће за исти угао анализатора имати исти индекс преламања, тј. боју на екрану, и обратно. Поларизационим микроскопом се могу упоређивати и влакна која су микроскопских величина (тј. невидљива). У криминалистици се поларизациони микроскоп користи за одређене специфичне врсте вештачења као што су: анализа синтетичких влакана, стакла, специфична испитивања минерала, али и за одређена биолошка вештачења.[195]

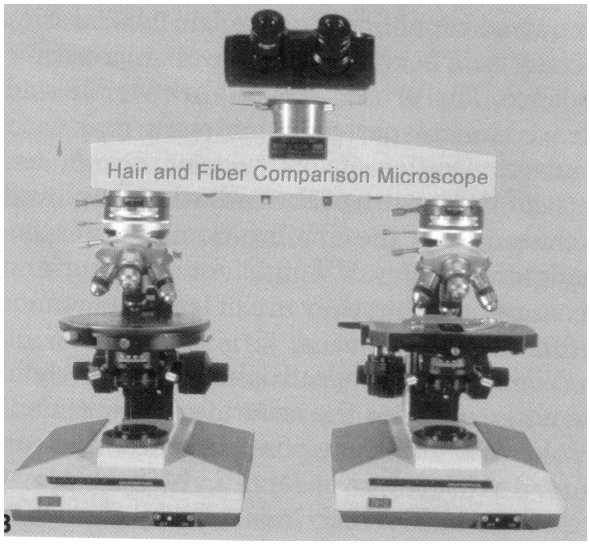

Слика 91. *Компаративни микроскоп за испитивање власи косе и влакана са поларизационим филтерима марке Olimpus BH-2*

Електронски микроскоп. – Електронски микроскоп је посебна врста микроскопа која, за разлику од оптичких инструмената ове врсте који користе светло, функционише на принципу емисије електрона изазваних претходним усмеравањем електронског снопа према испитиваном узорку. Сигнал добијен емисијом електрона претвара се, након тога, у електрични сигнал, појачава и усмерава ка екрану осцилоскопа, на коме се појављује слика посматраног објекта. С обзиром на то да електронски сноп погађа само једну тачку, добијена слика представља само ту тачку. Да би се добио изглад целине, врши се адекватно дистрибуирање електронског снопа по читавој површини објекта. Основна обележја овог микроскопа су увећања од 50 000 до 3 000 000 пута), дубинска оштрина, висока резолуција, која омогућава јасно визуелно одвајање суседних поља на узорку. То омогућава постизање изузетних резултата при испитивању морфолошке структуре микротрагова (честице боје, несагореле честице барута, длаке итд.). Међутим, оно што електронски микроскоп чини изузетно корисним инструментом у криминалистичким експертизама нису само квалитети визуелне представе, већ и могућност да се, у спрези са рендгенским анализатором, користи истовремено и за анализу састава испитиваног узорка. Повезивањем тзв. скенирајућег електронског микроскопа и тзв. рендгенске микросонде врши се елементарна анализа сваке тачке методом рендгенске флуоресценције. Овим се уз неизбежну компјутерску обраду података, обезбеђује врло велика специфичност и селективност методе, као и могућност репродуковања резултата.[196]

Да би се повећао ефекат микроскопских вештачења, објекат испитивања се код појединих микротрагова *осветљава и различитим врстама светлости*

[195] Више о овој врсти микроскопа: Максимовић–Бошковић–Тодорић, *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, стр. 130–132 и 828–829.

[196] Максимовић–Бошковић–Тодорић, *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, стр. 132–135.

(нпр., ултраљубичастим светлом како би се изазвао ефекат флуоресценције, поларизованом светлошћу) или се мења угао светлосног извора (нпр., при испитивању синтетичких влакана, обрисаних или фалсификованих текстова или новчаница, код лакова и боја). Поред поменутих микроскопа у криминалистичким испитивањима се примењују и комбинације микроскопа и других апарата. *Микроспектрофотометар* је апарат састављен од микроскопа и осетљивог фотометра што омогућава селективно мерење боја испитујући разлике у рефлексији. *Ласерски микроанализатор у спрези са спектрографом* представља комбинацију ласера и микроскопа. Прикључењем на спектрограф, добија се уређај за микроспектралну анализу. Коришћењем овог апарата трагови се визуелно испитују и врши се спектрохемијска анализа што омогућава поуздану идентификацију микротрагова.

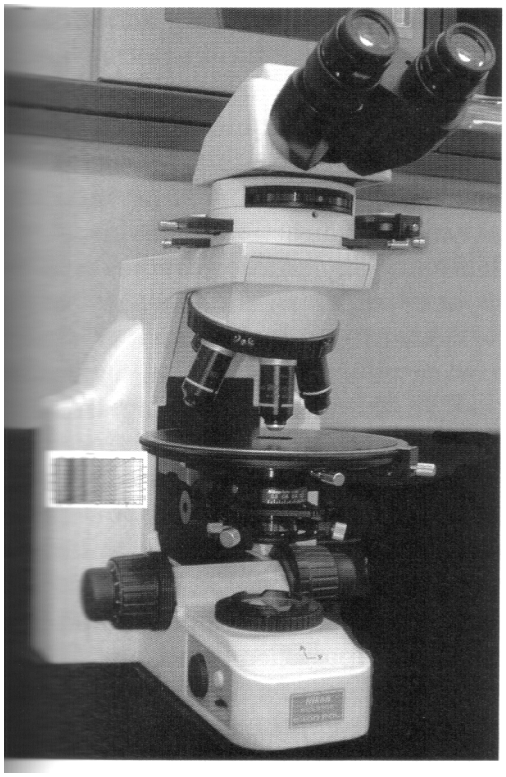

Слика 92. *Поларизациони микроскоп.* На слици је приказан покретни поларизациони микроскоп на коме се могу анализирати микротрагови и на лицу места. Микроскоп на слици има циркуларно ротирајуће постоље, Бертрандова сочива и бинокуларну главу за тродимензионално испитивање трагова (нпр., текстилних влакана, власи косе итд.), додатне изворе светлости који омогућавају остварење ефеката луминисценције.

2) Физичко-хемијске методе које не уништавају материјал који се испитује. – Под *неутронском активационом анализом (НАА)*, подразумева се анализа активираних неутрона. Истраживани материјал се улаже у капсулу, која се ставља у нуклеарни реактор у коме се бомбардује електронима. После одређеног времена узорак постаје привремено радиоактиван и зрачи гама зраке сваког елемента који је био изложен зрачењу. Енергија ових елемената и време њиховог радиоактивног распадања су врло карактеристични за поједине материје, што се може прецизно мерити. На тај начин се тачно утврђује састав испитиваног материјала. Недостаци ове методе су у томе што је скупа и што захтева доста времена.

Рендгенски зраци имају у криминалистици вишеструку примену. Једна од њих је и *рендгенска дифракциона анализа* која се користи за одређивање кристалне структуре хемијских једињења. Метода се заснива на различитом реаговању рендгенских зрака приликом проласка кроз различите материје с обзиром на различитост кристалних структура у њима. Различитост у ефекту се може мерити на основу чега се утврђује присуство различитих материја у испитиваном узорку који може бити изузетно малих, тј. микро количина. Поред ове, у процесу вештачења примењује се метод рендгенске флуоресценције, рендгенска спектрална анализа, фина рендгенска структурна анализа.

3) Физичко-хемијске методе које уништавају или мењају материјал који се испитује.

Приликом примене ових метода требало би, уколико је могуће, настојати да се не потроше сви микротрагови приликом анализе.

Хроматографија је веома значајна метода форензичке хемије. Састоји се у раздвајању смеше од више састојака у систему две фазе. Код свих врста хроматографије једна фаза је увек непокретна, а друга покретна. Покретна фаза прелази преко непокретне "вукући" за собом узорак смеше који се раздваја. Расподела смеше је последица разних физичко-хемијских процеса

услед којих долази до различите концентрације једне материје на површини друге материје. У криминалистичким вештачењима се најчешће примењују три врсте хроматографије: 1) танкослојна хроматографија, 2) гасна хроматографија и 3) течна хроматографија. Хроматографија се користи за утврђивање врсте дрога у узорку, одређивање концентрације алкохола у крви, испитивање трагова запаљивих материја код паљевина, анализу експлозива, отрова, деривата нафте, гасова. Вредност методе посебно долази до изражаја када је потребно открити трагове неке материје у изузетно малим количинама (до милијардитог дела грама). Данашњи хроматографи су веома сложене и моћне машине са снажном компјутерском подршком.

Спектралне анализе се условно могу поделити на две основне групе: апсорпциону спектралну анализу и емисиону спектралну анализу. *Апсорпциона спектрална анализа* предузима се уз помоћ спектрографа и спектралних фотометара. Постоје спектрални фотометри за испитивање у ултраљубичастом, инфрацрвеном и видљивом спектралном подручју. Пошто свака материја показује на разним спектралним подручјима типична својства апсорпције, апсорпциони спектар карактеристичан за одређену материју може да послужи за утврђивање групне припадности. Ова анализа служи у криминалистици за утврђивање и поређење органских и неорганских спојева код *corpora delicti*.

Слика 93. *Турбомасени гасни хроматограф.* На слици је приказан један од савремених турбомасених гасних хроматографа марке "Perkin Elmer" који омогућава квалитативно-квантитативну анализу микротрагова материја органског порекла. Апарат поседују наше водеће криминалистичко-техничке службе.

Помоћу ове методе добијају се егзактни и објективни подаци о саставу објекта. Апсорпциона спектрална анализа служи нарочито за утврђивање групне припадности средстава која везују лак (саобраћајне незгоде), влаканца текстила, синтетичких материја, органских отрова, масноћа и уља, бензина, лепкова итд. *Емисиона спектрална анализа* предузима се помоћу емисионог спектрографа. Њиме се одређује хемијски састав истраживаног узорка на основу спектра светла који он зрачи у ексцитираном стању под утицајем високе температуре или електричне енергије. На спектрографу се добија спектар линија који одговара врсти испитиваног материјала. За успешну анализу довољно је само неколико милиграма материје па и мање. Помоћу емисионе спектрографске анализе испитују се по правилу само неорганске материје, а органске само ако се у њиховом саставу налазе разни метали (гвожђе, олово итд.). Метода се најчешће примењује при испитивању трагова барутне гарежи, антимона и баријума код пуцања из ватреног оружја, затим трагови метала, земље и прашине, неорганski отрови, мастило, трагови боје, влакна итд.

Ласерска микроспектрална анализа има велику примену у вештачењу микротрагова. Овде је класична спектрографска анализа усавршена применом ласера. Она се састоји у томе да се ласерски зраци уз помоћ микроскопа усмере на једну тачку испитиваног материјала. Услед високе температуре долази до експлозивног претварања у пару изузетно мале количине материје. Пара се усмерава кроз електричну варницу између двеју угљених електрода, при чему се ослобађа зрачење које се преко призме разлаже у спектрографу у спектар. Спектар се фотографише, па се на снимку утврђују елементи који улазе у састав испитиваног материјала.

Слика 94. *Инфрацрвени спектрофотометар.* На слици је приказан један од савремених уређаја за квалитативну анализу органских материјала у лабораторијама КТЦ МУП-а Србије: инфрацрвени спектрофотометар марке "Pekin Elmer" тип "One". Уређај служи за анализу експлозива, дрога, лекова, отрова органског порекла итд.

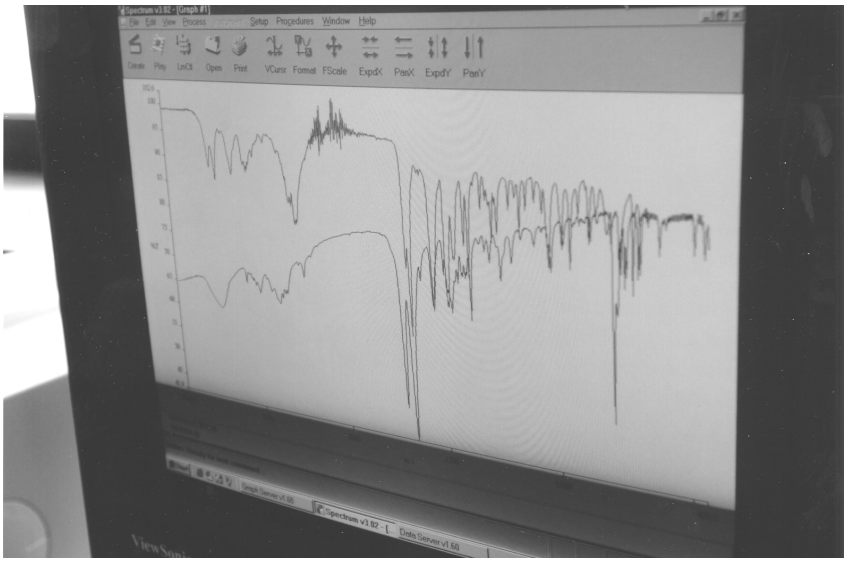

Слика 95. *Резултат анализе на инфрацрвеном спектрофотометру.* На слици екрана уочава се резултат анализе експлозива на инфрацрвеном спектрофотометру која показује подударност спектрограма нађених трагова експлозива с лица места к ривичног дела и референтног експлозива.

Атомска апсорпциона спектрофотометрија заснива се на чињеници да атоми сваког појединачног елемента могу да апсорбују за сваки елемент специфичну таласну дужину. Атомска апсорпција изгледа као супротност емисионој спектралној анализи за одређивање металних елемената. Разбијање молекуларних веза и стварање простих атома постиже се тако што се узорак спали у пламену. Апсорпција енергије зрачења мерена у пламену сразмерна је концентрацији елемената у узорку. Метод је посебно осетљив за количинско одређивање метала и полуметала.

Инфрацрвена спектрофотометрија је хемијска аналитичка метода која се примењује ради утврђивања елементарног састава непознатог материјала. Темељи се на чињеници да је инфрацрвени спектар сваког једињења јединствен и различит од других. Уређај који служи за примену методе назива се инфрацрвени спектрофотометар. Примењује се посебно за анализу бензина и других горива, димних гасова експлозива, боја, лакова, дрога, отрова итд.[197]

[197] За шире информисање о поменутим, и многим другим методама вештачења микротрагова видети: Максимовић–Бошковић–Тодорић: *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици.*

ГЛАВА ДРУГА

МЕТОДЕ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ОСОБА

1. МЕТОДЕ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ОСОБА

Установити идентитет једне особе, тј. идентификовати неку особу, значи утврдити сва обележја по којима се она разликује од свих осталих. Идентитет особе чине: 1) *обележја правне природе* (име и презиме, број личне карте, матични број, подаци о родитељима итд.); 2) *фактичка обележја* (дан, месец, година рођења, место рођења, адреса становања, социјални миље итд.); 3) *телесна обележја којима је одређен лични опис, тј. изглед* неке особе (са особеним знацима) и 4) *поједина индивидуална обележја* која могу бити *анатомска* (нпр., идентификационе карактеристике отисака папиларних линија, ушне шкољке, зуба итд.), *биолошка* (нпр., ДНК формула) и *остала која су подобна за идентификацију* (нпр., особености рукописа, индивидуалне особености гласа подобне за идентификацију итд.).

Идентификација особа има задатак да утврди непознатог учиниоца кривичног дела; особу чији је идентитет непознат (нпр., потенцијалног сведока, особу која се легитимише); особу које крије своје податке (нпр., малолетник који је одбегао од куће) или особу које није у стању да саопшти податке о себи (нпр., душевни болесник), или да утврди идентитет леша, телесних остатака и слично.

У криминалистици се изучава већи број метода идентификације особа и у овом делу књиге биће приказане најважније.

1.1. ДАКТИЛОСКОПИЈА

1.1.1. Појам и задатак дактилоскопије

Дактилоскопија је криминалистичка метода која проучава, упоређује, класификује и региструје папиларне линије (тј. испупчења на кожи прстију) с циљем идентификације особа, и то пре свега учинилаца кривичних дела. Етимолошко значење речи дактилоскопија потиче од речи *дактилос* – прст и *скопеин* – посматрати.[198] Појављује се и израз "лофоскопија" као збирни појам за дактилоско-

[198] Процењује се да су се у Кини користили отисци прстију ради идентификације особа бар два века пре рођења Христа. У Светом писму, Књига о Ивану, глава 37, пише: "Он је ударио печат на руку сваког човека како би сви људи могли упознати његово дело". На крају једног уговора писаног 782. године н. е, који је пронашао британски истраживач, Sir Aurel Stein, у источном Туркестану пише: "Обе стране сагласне су да је ово правично и јасно су ставили отиске својих прстију као знак за распознавање."

пију, хејроскопију (изучавање и класификација отисака дланова) и педоскопију (изучавање и класификација отисака папиларних линија на табанима).

Дактилоскопија се сматра класичном, најстаријом и најпоузданијом методом идентификације особа (под одређеним условима и лешева) због одређених особина које поседује цртеж папиларних линија и које због тога треба приказати.

Основне особине папиларних линија су: а) *индивидуалност*, на свету не постоје два идентична цртежа папиларних линија. Доказано је да чак и код једнојајчаних близанаца нису једнаки цртежи папиларних линија; б) *непроменљивост*, што значи да се папиларне линије формирају приликом развоја фетуса у мајчиној утроби, да се не мењају у току живота, остајући исте и након смрти, све до распадања леша. Ове линије се не могу трајно променити болешћу, операцијом, атомским зрачењем или на други начин. И након тешких опекотина првобитни цртеж се обнавља. Према томе, не постоји ни најмања разлика у облику папиларних линија детета када се роди, са обликом његових папиларних линија када је старо 20, 30 и више година; в) *могућност класификације*, тј. цртежи папиларних линија могу се лако свести на мали број основних типова. Због тога је могућа њихова тачна класификација с циљем регистрације и г) *преносивост*, тј. слика папиларних линија преноси се на предмете који су додирнути. Тако се добија цртеж папиларних линија који на лицу места може бити потпун и непотпун.

Основни задатак дактилоскопије јесте да омогући прецизну регистрацију учинилаца кривичних дела и да обезбеди њихово што брже откривање и идентификовање. Поред тога дактилоскопија се примењује приликом идентификовања особа које нису у стању, или не желе да пруже податке о свом идентитету, или лешева након несрећа са већим бројем настрадалих.

1.1.2. Дактилоскопске класификације цртежа папиларних линија и идентификационе карактеристике

Увођењем компјутереске обраде трагова папиларних линија, дактилоскопске класификације и класичне дактилоскопске збирке изгубиле су значај који су раније имале. Међутим, ради разумевања основа дактилоскопије и историјских разлога ова материја и даље има своје место у уџбеницима криминалистике.

а) *Основне дактилоскопске класификације цртежа папиларних линија*. – Сви цртежи папиларних линија сврставају се према свом облику у три основне групе: лукове, петље, тј. замке и кружне отиске.

Лучни отисци су цртежи папиларних линија код којих су се папиларне линије формирале у виду лука, с једне стране прста на другу, и при том се не враћају. Деле се на чисте лукове и јеловите лукове.

Чисти лукови чине подгрупу отисака прстију код којих се папиларне линије развијају у виду лукова са мањим испупчењима, с једне ивице отиска прста на другу. Они се не враћају и самим тим не формирају никакву другу конфигурацију. Јеловити лукови су подгрупа у коју спадају отисци прстију који у свом центру имају једну или више папиларних линија у вертикалном положају, а заобилазе их одозго лучне папиларне линије, које се због вертикалних папиларних линија савијају нешто више него код чистих лукова.

Петље–замке сачињавају цртежи папиларних линија код којих линије полазе с једне стране прста, развијају се ка центру где се савијају и враћају на исту страну. На супротној страни од отвора петље налази се делта. Делта је замишљени троугао између двеју папиларних линија, које су ишле паралелно па су се раз-

двојиле, односно замишљени троугао који је настао рачвањем двеју линија. Имајући у виду смер ка коме се налази отвор, петље се деле на леве и десне петље.

Слика 96. *Лучни цртежи папиларних линија*. На слици лево приказан је чисти лук, а на слици десно јеловити лук.

Кружни отисци представљају цртеже папиларних линија који у центру формирају кружне облике различитих врста (кругове, овале, елипсе, дупле спирале, дупле петље и друге цртеже). Кружне отиске прстију карактеришу и две делте које се налазе на супротним странама отиска.

б) *Допунске или потклasификације цртежа папиларних линија.* С обзиром на то да се у свакој већој дактилоскопској збирци појављује велики број отисака прстију који припадају истим основним групама (лучним, петљаним или кружним), јавио се проблем ефикасног претраживања по картотекама и идентификације учинилаца кривичних дела. Да би се олакшало и убрзало коришћење картотека најпре су женски отисци прстију одвојени од мушких (физички, или различитим обележавањем дактилоскопских фишева, тј. картона са отисцима). Међутим, како ни то није било довољно, код класичних (ручних збирки) уведена је у праксу допунска или потклasификација цртежа папиларних линија.

Потклasификација се врши према облику цртежа папиларних линија тако да се папиларне линије у виду петљи разврставају по систему бројања папиларних линија, а папиларне линије у виду круга разврставају се по систему праћења папиларних линија. Потклasификација у дактилоскопску терминологију уводи изразе *унутрашњи* и *спољњи терминус* (на латинском terminus означава крајњу линију или тачку). Унутрашњи терминус може се дефинисати као тачка која се налази у центру петље, с тим што постоје строго одређена правила његовог одређивања. Спољашњи терминус утврђује се у пределу делте.[199]

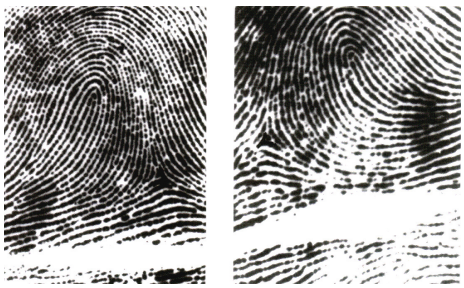

Слика 97. *Лева и десна петља цртежа папиларних линија*

Слика 98. *Кружни цртеж папиларних линија*

[199] Максимовић–Тодорић, *Криминалистичка техника*, стр. 59–64.

в) *Минуције – Идентификациони распоред карактеристика цртежа папиларних линија.* – Основне класификације и потакласификације трагова папиларних линија користе се само за утврђивање групних обележја на основу којих се сортирају, класификују дактилоскопски картони (фишеви), како би се увео ред у картотеке и олакшало претраживање приликом идентификовања учинилаца кривичних дела.

Међутим, ако се утврди да се два отиска прста слажу по општем облику, то још не значи да је утврђен идентитет окривљеног или осумњиченог. Поред општих, групних особености цртежа папиларних линија налазе се анатомске, индивидуалне карактеристике на основу чијег индивидуалног распореда и комбинација се обавља идентификација. Према томе, после утврђивања општих карактеристика, приступа се проналажењу, испитивању и упоређивању идентификационих карактеристика, тј. минуција, које чине анатомски веома разноврсне облике папиларних линија: крајеве папиларних линија, маказе (рашље), кукице, острвца, цртице, мостиће, тачке. Минуције праве непоновљиве комбинације са бесконачним бројем варијација (у једном отиску их може бити и преко 130) и помоћу њих се идентификује особа. Сваки човек има различит, индивидуални и непоновљив распоред минуција.

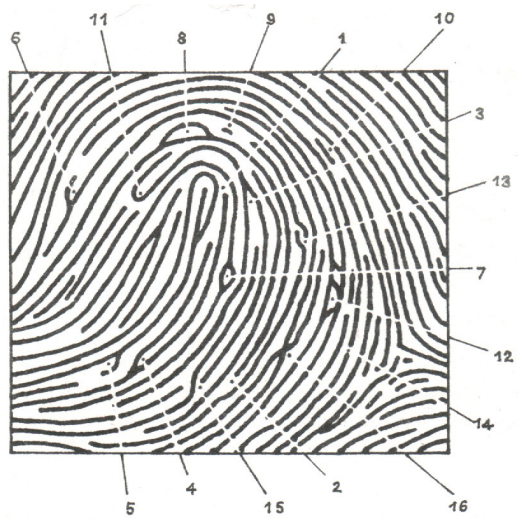

Слика 99. *Минуције – анатомска обележја цртежа папиларних линија*

1.1.3. Врсте дактилоскопских збирки

1.1.3.1. Регистрациона дактилоскопска збирка

У регистрациону (општу, десетопрстну) дактилоскопску збирку се уносе и класификују отисци са свих десет прстију који су узети од одређених категорија особа чиме се омогућава њихова успешна идентификација. У збирку се уносе отисци прстију особа за које постоји основана сумња да су извршиле неко од кривичних дела за која се гони по службеној дужности, региструју се све особе које се налазе у притворима, затворима, казнено-поправним установама, особе које су приведене због тога што им идентитет није познат или је сумњив, особе које због својих физичких или психичких недостатака нису у стању да дају податке о свом идентитету, као и оне за које постоји оправдан службени интерес да буду регистроване.

Регистрациона дактилоскопска збирка није подобна за идентификацију непознатих извршилаца кривичних дела, осим изузетно (ако су на лицу места пронађени групни отисци више прстију исте особе или кад неке индиције указују на одређену, раније дактилоскопирану особу).

За класичну дактилоскопску регистрацију употребљава се специјални картонски образац који се назива *дактилоскопски фиш*. На њему се налази простор за фиксирање отисака свих десет прстију. Поред отисака прстију, у дактилоскопски фиш се уноси дактилоскопска формула, лични подаци дактилоскопираног, разлог дактилоскопирања, датум и орган који је извршио службену радњу. Уз регистрациони дактилоскопски фиш се попуњава и тзв. контролник у који се уносе остали подаци неопходни за идентификацију по личном опису, синељектичка фотогра-

фија, контролни отисци прстију, дактилоскопска формула, својеручни потпис дактилоскопираног итд.

Слика 100. *Регистрациони дактилоскопски фиш са дактилоскопском формулом*

Дактилоскопска формула је скуп нумеричких и словних симбола којима се у систему регистрационе дактилоскопије означавају поједине врсте цртежа папиларних линија на прстима обухваћених формулом. Она се састоји из два дела: формуле основне класификације и формуле потокласификације. Структура и једне и друге формуле зависи од система класификације. Вучетићев систем класификације (који је код нас усвојен) базира се на подели цртежа папиларних линија на четири главне и три помоћне групе. Главне групе чине лукови, означени бројем 1, леве петље означене бројем 2, десне петље означене бројем 3 и кружни цртежи означени бројем 4. Помоћна група обухвата оне изузетке који се не могу сврстати ни у једну од наведених група (оштећене папиларне линије означавају се са X, цртежи са сложеном конфигурацијом са X1 а ампутирани прсти у формули означени су 0).

Састављање дактилоскопске формуле. Пошто се на основу изложеног система класификације одреди којој основној групи и потгрупи припада сваки појединачни отисак прста једне особе, могуће је саставити дактилоскопску формулу те особе, на основу које се фиш улаже на одговарајуће место у збирци. Формула основне класификације обухвата отиске свих десет прстију и пише се у виду разломка, у чијем се бројитељу уписују ознаке отисака прстију десне руке, а у именитељу леве руке, и то почев од палца до малог прста. Формула потокласификације обухвата само три прста сваке руке и број папиларних линија на десном малом прсту.[200] У класичним (неаутоматизованим картотекама) фишеви се сортирају у фиоке специјалног ормана, које су прављене према величини фишева.

1.1.3.2. Истражна, монодактилоскопска збирка

За откривање непознатих извршилаца кривичних дела у пракси се користи истражна или монодактилоскопска збирка која се заснива на регистровању, класификовању и идентификацији по основу појединачних отисака прстију. Монодактилоскопија потиче од речи *монос* – један: *дактилос* – прст.

[200] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 126.

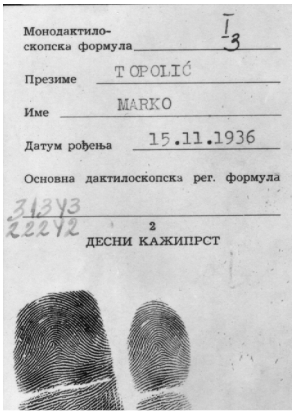

Слика 101. *Монодактилоскопски фиш*

Монодактилоскопска збирка је састављена из два дела: *Први део сачињава збирка отисака прстију познатих извршилаца кривичних дела.* Монодактилоскопском регистрацијом су обухваћене пунолетне и малолетне особе за које постоји основана сумња да су извршиле неко од следећих кривичних дела: крађа, тешка крађа, разбојничка крађа и разбојништво, силовање и блудне радње, изнуда и уцена, превара, недозвољена трговина оружјем, муницијом, експлозивом и опојним дрогама, фалсификат, укључујући и фалсификовање новца и растурање лажног новца, убиства, тероризам и саботаже. Дактилоскопирање наведених категорија особа врши се на *монокомплетима* који се састоје од десет картона. За сваки прст постоји посебан картон, на коме је тачно означен прст и рука са које се узима отисак. У сваки картон се уписује монодактилоскопска формула фиксираног прста, лични подаци дактилоскопираног, као и службени подаци и разлог дактилоскопирања. Отисци прстију се узимају на два начина: ваљањем прста и притискањем. Монодактилоскопски фишеви се у збирци класификују од десног палца који је означен бројем 1, до малог прста леве руке који је означен бројем 10.

Други део монодактилоскопске збирке представља збирку неидентификованих трагова отисака прстију нађених на месту извршења кривичних дела, за које је методом елиминисања установљено да највероватније потичу од непознатих извршилаца кривичних дела.

Уколико се приликом увиђаја кривичних дела на лицу места нађу отисци прстију за које се претпоставља да припадају учиниоцу кривичног дела они се упоређују са отисцима познатих учинилаца који су већ регистровани у монодактилоскопској збирци. Уколико је извршилац раније регистрован у збирци, биће идентификован на овај начин. Уколико особа од које потичу отисци није раније регистрована, неће бити могуће извршити идентификацију и отисци ће бити потхрањени у збирку отисака непознатих особа. Када се открије учинилац кривичног дела његови се отисци проверавају кроз збирку неидентификованих трагова с циљем утврђивања да ли је та особа и пре регистрације оставила отиске који указују на раније криминално понашање.

Монодактилоскопски систем класификације. – У Србији се за монодактилоскопску класификацију примењује комбиновани Вучетић–Милеров систем. Класификација обухвата основну класификацију и поткласификације, а код петљаних и кружних отисака још и бројање папиларних линија. Основна класификација у монодактилоскопији је углавном иста као и у општој дактилоскопији. У монодактилоскопији главне групе су исте као и у општој дактилоскопији, али се не означавају арапским, већ римским бројевима: јединице I, двојке II, тројке III и четворке IV.[201]

1.1.3.3. Хеироскопска збирка

Хеироскопска збирка (збирка отисака дланова) подељена је на два дела: збирку отисака дланова познатих извршилаца кривичних дела и збирку неидентификованих отисака пронађених на лицу места. Основни задатак ове збирке јесте да омогући откривање непознатих учинилаца кривичних дела на основу отиска дланова нађених на лицу места и изузетно да послужи за идентификацију непознатих лешева. Отисци дланова имају сва идентификациона обележја и особине као и отисци прстију тако да су подобни за идентификациона вештачења.

1.1.4. Дактилоскопирање и упоредна вештачења отисака папиларних линија

Дактилоскопирање је поступак узимања отисака прстију од неке особе ради регистрације у дактилоскопској збирци или упоређивања са спорним отисцима ради идентификације. За класичан поступак дактилоскопирања, користи се

[201] Максимовић–Тодорић, *Криминалистичка техника*, стр. 66.

посебан прибор за дактилоскопирање којим се на одређену подлогу наноси у танком и равномерном слоју штампарска боја или боја за дактилоскопирање на којој се по посебном поступку врши ваљање прстију како би се обојили. Тако обојеним прстом остављају се трагови на дактилоскопском фишу (ваљањем и притискањем), у који се уносе и други потребни подаци. Картон са отисцима одлаже се у збирку или се шаље на дактилоскопско вештачење. Данас се дактилоскопирани отисци папиларних линија уносе у компјутерску базу и вештаче на компјутеру.

Слика 102. *Идентификационо вештачење цртежа папиларних линија*. На слици лево је отисак фиксиран на лицу места кривичног дела. На слици десно види се компаративни отисак узет од осумњиченог.

Поступак дактилоскопирања лешева је нешто другачији. Због тога што су прсти најчешће укрућени, за дактилоскопирање се користи посебна кашика у коју се ставља комад тањег картона, који се затим лепи на дактилоскопски фиш. Код лешева нађених у води кожа је често набрана, па је немогуће узети целе отиске прстију. У таквим случајевима, пре дактилоскопирања, треба помоћу шприца убризгати раствор глицерина или растопљеног парафина у јагодице прстију. Кожа се може, када је неопходно, скинути са прста леша, потопити у формалин, или друге хемијске реагенсе и након тога узети отисак. Добри резултати се постижу и притискањем комада тамног дебљег фотографског папира на кожу. Након тога се отисак изазива употребом цианоакрилних пара.[202]

Издвајање компаративног материјала за дактилоскопско вештачење. – Класично вештачење се одвија кроз неколико етапа. Прво се обради неидентификовани отисак тако што му се одреди главна група и подгрупа. Затим се на њему означи неколико маркантних карактеристика, које ће послужити за оријентацију у даљем раду. Даљи поступак зависи од начина на који се долази до отиска за упоређивање. Ако се он добија претраживањем кроз класичну (монодактилоскопску) збирку, из дела збирке који садржи отиске дактилоскопираних особа се издваја група фишева који садрже отиске исте групе, подгрупе и броја папиларних линија, као и неидентификовани отисак. Унутар тако одређене групе трага се за отиском који је истоветан са неидентификованим. Ако се компаративни узор-

[202] Modly, D., Regeneracija prstiju izgorelih, istrunulih ili mumificiranih leševa zbog uzimanja otisaka prstiju, *Priručnik*, број 1/1991, стр. 60–62.

ци траже међу отисцима осумњичених особа, најпре се издвајају они који припадају истој главној групи као и неидентификовани отисак.

Дактилоскопско вештачење. – Дактилоскопско вештачење је поступак којим се утврђује да ли два отиска потичу од исте особе. Оно се заснива на упоређивању минуција на спорном и неспорном отиску. Најпре се на једном отиску (на пример, спорном) уочи и фиксира нека карактеристична минуција. Најчешће се тражи у пределу центра или делте отиска. Затим се на другом отиску тражи иста таква минуција (карактеристика) која одговара по врсти, облику, положају и месту фиксирања. Ако се таква карактеристика пронађе, онда се фиксира следећа, све док се не дође до закључка да је идентитет оставиоца трага утврђен.

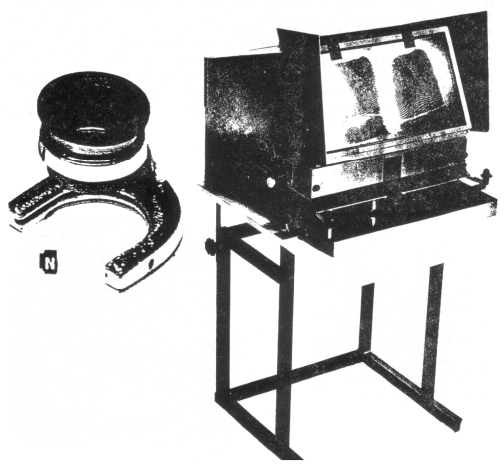

Слика 103. *Класичан дактилоскопски прибор: дактилоскопска лупа и компаратор за отиске прстију*

Најстарији начин за испитивање и упоређивање минуција, који је у модерним лабораторијама напуштен, јесте уз помоћ дактилоскопске лупе (стона дактилоскопска лупа) и игле за бројање и праћење папиларних линија. Под лупом се отисци врло мало оптички повећавају што има штетне последице за очи дактилоскопера, док стална погнутост над радним столом, изазива знатне физичке напоре.

Дактилоскопске лупе су замењене компаратором са екраном на коме су отисци који се упоређују увећани до шест пута у односу на стварну величину, тако да се лакше уочавају минуције. Данас је и примена компаратора застарела, тако да се у савременим лабораторијама отисци прстију упоређују и вештаче на екрану комјутера.

Вештачење фрагментарних отисака. – На лицу места често остају само отисци прстију у појединим фрагментима (део отиска прста). Заједничко обележје свих фрагментарних трагова папиларних линија јесте њихова мањкавост, због које није могуће одредити њихову формулу, па према томе ни извршити провере кроз дактилоскопске збирке. Стога су такви трагови (када је у питању вештачење класичним техникама), подобни само за компарацију с отисцима папиларних линија конкретних особа (осумњичених)[203]. Компјутерске технике вештачења отисака прстију које су подржане аутоматском базом података, данас омогућавају поуздану идентификацију особа и на основу фрагментарних отисака.

Доношење закључка о идентитету дактилоскопског доказа. У свету постоји несагласност о броју минуција које треба утврдити да би се донео закључак о идентитету. У различитим државама варира минимални стандард потребног броја пронађених минуција који је прихватљив на суду као доказ идентитета (10 у Данској, 16 у Великој Британији, у Аустрији, и Немачкој заступа се мишљење да је потребно најмање осам, а за апсолутну идентичност потребно је најмање дванаест минуција, у Француској 17. Код нас се у пракси прихвата 12 анатомских обележја). У већини земаља је усвојен стандард од 12 анатомских обележја. У САД и Канади не фигурира прецизно одређен минимални стандард. Сматра се да је питање дактилоскопске идентификације у надлежности вештака јер садржи квалитативне и квантитативне факторе. У америчкој пракси

[203] Smolić, Tomislav, Fragmentalni tragovi otisaka papilarnih linija i njihovo korišćenje, *Priručnik*, број 3/1991, стр. 211.

вештаци се изјашњавају о утврђеном идентитету на основу обележја која варирају између 10 и 40 у зависности од случаја. Интернационална асоцијација за идентификацију (IAI) је 1973. године закључила да не постоје објективни основи за нумеричко одређење минималних стандарда. Апсурд је у томе што се, на пример, у једном случају може сматрати да је у Америци утврђен идентитет, а на пример у Енглеској или Холандији се сматра, када је у питању исти отисак прста да идентитет није утврђен. Имајући у виду светска искуства, сматра се да се при утврђивању обележја између 8 и 12 искључује било каква разумна сумња у погледу утврђеног идентитета у конкретном случају.[204]

Указује се да слабост квантитативног критеријума потиче и отуда што он успоставља једнакост између свих обележја цртежа папиларних линија, водећи рачуна само о њиховом збиру. Такав шематизован и поједностављен приступ не узима у обзир чињеницу да између појединих обележја постоји хијерархијски однос, у погледу њиховог значаја за идентификацију. Због тога се теоретичари залажу за уважавање квалитативног критеријума. На пример, неки редак детаљ је знатно важније обележје него читава серија других, а то се у овом приступу не види. Због тога се намеће закључак да се изградња дактилоскопског доказа не сме заснивати једино на збиру појединачно узетих подударности, него на потпуном, свестраном и пажљивом квалитативном и квантитативном компаративном испитивању анатомских обележја. При томе се обавезно морају узети у обзир њихов облик, величина, распоред, међусобни однос, реткост, присуство и одсуство разлика итд.[205]

Дактилоскопски елаборат о вештачењу. Дактилоскопски експерт приказује вештачење у дактилоскопском елаборату. Елаборат се састоји од писаног дела и фототаблице на којој су дати повећани отисци са означеним подударним (кореспондирајућим) минуцијама.

1.1.5. Пороскопска вештачења

Пороскопија је додатна, помоћна метода дактилоскопије за утврђивање идентитета особа помоћу анатомских карактеристика пора, и то пре свега у случајевима када нема довољно обрађених карактеристика за дактилоскопску идентификацију.

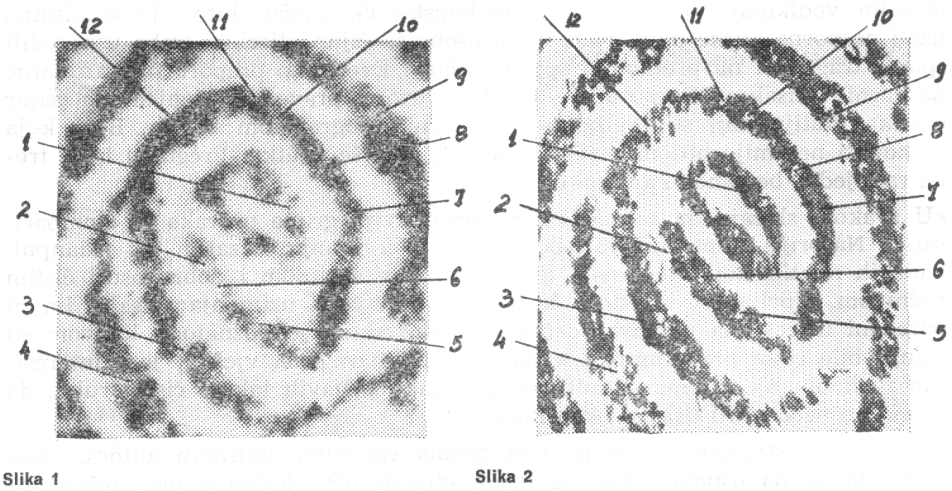

Слика 104. *Пороскопско вештачење спорног* (слика 1) *и неспорног трага* (слика 2). Када се отисак прста повећа од 20 до 25 пута уочавају се идентификационе карактеристике пора подобних за вештачење. Извор: Smolić, Tomislav, Poroskopija, Priručnik, број 6/1982, стр. 506–510.

[204] Pfefferli, Peter, Daktyloskopie, Kriminalistik, број 3/1997, стр. 220.
[205] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 110.

Поре су отвори знојних канала који се налазе на површинама папиларних линија. По свом облику, броју, велични и распореду су индивидуалне тако да су подобне за идентификациона вештачења. Класично дактилоскопирање применом штампарске боје није подобно за прибављање трагова за пороскопска вештачења јер се на тај начин затварају отвори пора. Препоручује се да се за потребе предстојећег пороскопског истраживања трагови прстију фиксирају јодним парама. Да би се истраживале поре отисак прста се повећева 20–25 пута и након тога се подвргава микроскопском посматрању ради утврђивања видљивости и јасноће пора. Примењује се комбинована дактилоскопско-пороскопска метода идентификације, после чега се саставља и дактилоскопско-пороскопски елаборат вештачења отисака.

1.1.6. Системи аутоматске идентификације по отисцима папиларних линија

Систем компјутерске регистрације и класификације папиларних линија и идентификације особа на основу њих (*АФИС*) је постао светски стандард, уобичајена пракса, у последњој деценији XX века. У великом броју земаља уведени су компјутеризовани системи различитих произвођача који су се међусобно мањевише разликовали и сви су означени као *АФИС* систем (*Automated Fingerprint Identification System*). Већина њих се након комерцијалне производње убрзано развијала тако да су добијали неке додатне квалитете што се покушало приказати и називом, као на пример у случају система америчке полиције *FBI: Integrated Automated Fingerprint Identification System- IAFIS*. У основи сви ти системи имају неке заједничке особине које ће бити скициране.

Хардверски делови система. – У основи систем се састоји од следећих хардверских делова: Опрема за учитавање дактилоскопских картона или фиксираних трагова отисака (камера или скенер); радна станица са специјалним хардвером и монитором за унос података и рад на систему; специјална опрема за претраживање и обраду информација из банке података; посебни управљачки систем и процесор за упоређивање; неопходни систем за складиштење (меморисање) слика отисака прстију.

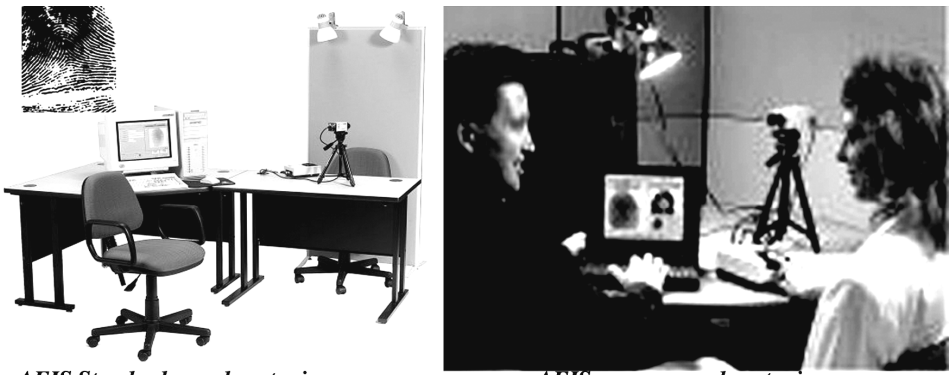

AFIS Standardna radna stanica ***AFIS prenosna radna stanica***

Слика 105. *АФИС класична радна станица и портабл радна станица.* Свака поседује компјутер с базом података и софтверским системом за аутоматску компарацију, скенер за унос отисака прстију у систем и дигиталну камеру.

Меморисање слике отиска прста. – Приликом регистрације особа у систем се уносе појединачно отисци свих десет прстију, као и отисци прстију (претпостављених извршилаца) који су фиксирани на лицу места приликом вршења увиђаја. Слика отиска прста се дигитализује тако што се дактилоскопска обележја аутоматски препознају и маркирају. Систему је придружен специјални кодер по-

моћу којег се са дигитализоване слике прихватају подаци по одређеном алгоритму. На тај начин отисак прста који је унет у систем (са картона[206] или фиксирани траг са лица места) аутоматски се упоређује са потхрањеним сликама отисака које су већ уметморисане у бази. Уколико се након претраживања у компјутерским базама података установи да унети отисак прста није раније регистрован у систему, конкретни унос се меморише као регистрација особе познатог идентитета или нова регистрација непознатог оставиоца (када су у питању отисци фиксирани на лицу места).

Слика 106. *AFIS–MORPHO систем– уношење података*

Могућности и предности система. – Систем поседује велику оперативност, и код највећег броја модела за претраживање потребно је од 2 до 3 минута (код великих система претраживање траје и више од сат). Ефикасност система у погледу идентификације особа по отиску узетом при регистрацији је преко 99%, а на основу трагова непознатих особа(претпостављених извршилаца) који су фиксирани на лицу места је преко 60%. Као предности система наводе се следећи аргументи. Процес претраживања у компјутерској дактилоскопској збирци се скраћује по правилу на неколико минута. Сви унети отисци прстију су одмах на располагању за аутоматско претраживање. Вероватноћа идентификације се знатно повећава што се позитивно одражава на ефикасност откривачке делатности. Повећањем броја идентификованих извршилаца на темељу трагова папиларних линија, повећана је и важност квалитетног обављања увиђаја на месту извршења кривичног дела. То је захтевало додатну обуку полицијског особља које обрађује лице места. (Отисак прста фиксиран на лицу места се још приликом вршења увиђаја упоређује, коришћењем лаптоп компјутера и Интернета, са отисцима у бази података.) Фрагментарни или непотпуни отисци прстију су такође подобни за компјутерско претраживање, упоређивање и идентификовање са отисцима који су уметморисани у бази података (што је код класичних картотека неизводљиво). Уколико се тражени отисак прста не нађе у локалној бази података, претраживање се наставља са отисцима који су потхрањени у централној бази података. Примена *АФИС* система омогућава рационалније коришћење људских ресурса. Систем поуздано елиминише "двоструке" картотеке (указује на дупликате настале приликом претходног формирања базе података, као и на случајеве у којима је приведена особа дала о себи лажне податке).

[206] У појединим системима сваки траг прста фиксира се и компјутерски меморише у виду отиска начињеног ваљањем и отиска добијеног притискањем.

Слика 107. *AFIS – Компјутерска анализа минуција*

Основни делови базе података. – Систем се састоји од две основне базе. Базе података идентификованих особа (притвореници, осуђеници, регистровани криминалци) од којих се појединачно узимају отисци свих десет прстију, и компјутерске базе појединачних отисака фиксираних на лицу места чији оставиоци још нису идентификовани и регистровани у систему (the unresolved latent database). Претраживање по бази података могуће је по основу слика отисака прстију у обе базе, дактилоскопских шифри отисака, или на основу историје криминалног случаја у вези са којим је фиксиран отисак прста.

Уношење података у систем. – Слике (фајлови) се сортирају по основу датума уношења. Дактилоскопска обрада се састоји од следећих корака. Одређивање основне форме сваког појединог отиска прста и уношење података преко тастатуре у систем, уношење дактилоскопске формуле и података који се односе на особу чији се подаци уносе (лични подаци и пол), орган који уноси податак и регију, као и деликт у вези са којим се унос врши.[207] Отисак прста се поставља испод камере и стартује дигитално снимање и унос у систем; уз помоћ миша се позиционира отисак на екрану компјутера, одређује се и маркира центар отиска прста. Систем поседује и програм за контролу унетих података и контролу квалитета слике отиска. У случају потребе систем захтева неопходна побољшања приликом уношења слике отиска прста.

Компјутерско вештачење отисака прстију. – Помоћу компјутера аутоматски се упоређује слика отиска прста који је споран са сликама отисака који се налазе у бази слика регистрованих учинилаца и у бази отисака фиксираних на лицу места чији оставилац још није идентификован.

Аутоматски идентификациони систем прави неколико типова компарација користећи слику минуција, изведену компјутерском анализом отиска прста који је скениран електронски и конвертован у дигиталну форму. Слика (запис) минуција је у основи електронска мапа (компјутерска топографија), која показује локацију и оријентацију минуција оригиналног отиска. Неки системи за обраду користе само минуције, а други укључују у анализу додатне информације, на пример, центар, вертикалну осу отиска, или број линија (бразди) између пограничних минуција. На пример, компјутерска анализа једног од најпознатијих произвођача под називом *Morpho* обухвата: центар отиска, вертикалну осу и обележене минуције.

[207] У појединим системима, на пример оном који препоручује Интерпол, приликом уношења отисака прстију, истовремено се региструје велики број података о лицу (лични подаци, нпр., поред имена и презимена, порекло, адреса, држављанство, образовање, и многи други; подаци о личном идентитету, особени знаци, дигитализоване сињелектичке фотографије, детаљан *modus operandi* и подаци везани за регије у којима је лице вршило кривична дела, као и детаљни подаци о извршењу итд.

Као резултат аутоматског претраживања, систем избацује на екран тзв. хит листу отисака који по рачуну вероватноће највише одговарају постављеном задатку (тј. најсличнији су унетом, односно траженом отиску).

Постојећи алгоритам није дизајниран да донесе један и само један предлог о идентитету. Стручњаци су се определили за поузданији приступ који умањује могућност грешака. У току процеса обраде систем назначује листу највероватнијих кандидата за идентификацију међу којима такође прави селекцију (даје процене о степену вероватноће) правећи топ листу невероватнијих отисака између предложених десет узорака. На пример, резултат процене заснован је на броју кореспондирајућих минуција које је систем детектовао. На основу презентиране листе експерти почињу испитивање полазећи од оних отисака који су добили највећи број поена о предложеном степену вероватноће. Коначну оцену о идентитету доноси експерт.[208]

Слика 108. *AFIS – радна станица*

Вештачење се спроводи на екрану компјутера са високом резолуцијом. На монитору компјутера увећавају се слике отиска прстију потребан број пута како би се извршило вештачење.

Пошто компјутерски системи идентификације користе исте карактеристике отиска као и експерти, успешност идентификације зависи од јасноће слике и детаља неопходних за постизање максималне ефективности. Генерално је правило у сваком аутоматизованом систему да јасноћа слике отиска и укупан број кореспондирајућих минуција одређују висину вероватноће којом ће систем извршити тачну идентификацију (тј. сортирање хит листе).

Да би се оптимизовало вештачење систем поседује извесне могућности за поправљање слике отиска која се упоређује (могућност увећања отисака у целини или појединих фрагмената); идентификацију (упоређивање) минуција, ротирање слика по оси; промена боје; неограничена промена осветљења и контраста испитиваних слика; испитивање рељефа на компарираним сликама.

Побољшања система и превазилажење тешкоћа. Пошто се у свету примењује неколико система који нису међусобно компатибилни ради се на решавању овог проблема проналажењем софтверских решења која ће омогућити прилагођавање разним системима или залагање за формирање универзалних стандарда.[209]

---

[208] У току развоја компјутерских система идентификације отисака прстију било је очигледно да су се неке тешкоће егзактно понављале али у обрнутом смеру. Трагање (испитивање) и сортирање записа (слика) је веома добро познат аспект компјутерске технологије, док се превођење експертских вештина дактилоскопера у ефикасан алгоритам за компарацију кроз обраду слика и сачињавање топографских мапа отиска показало као веома тешко. Излаз је нађен у томе да се дизајнира приступ у коме се здружује компјутерска снага и људска вештина. То је омогућавало највећи напредак. У форензичким системима заснованим на сликама, алгоритам за компарацију не доноси коначан закључак са потпуном сигурношћу, већ само даје суд о вероватноћи да је дата слика и тражени узорак. Сортирајућа функција машине за класификацију примењује систем релативне вероватноће с циљем да сузи листу о могућим траженим отисцима који се налазе у бази како би се смањио круг и предложио број узорака погодан за брзо испитивање.

[209] Као што је случај са системом за који се залаже Интерпол.

Системи компјутерске класификације и обраде отисака прстију се стално усавршавају. На пример, побољшава се начин уношења слика отисака у систем. На почетку примене система отисци су се од осумњиченог узимали класичним дактилоскопирањем на дактилоскопском фишу, а затим су се скенирали или фотографисали дигиталном камером и уносили у систем.

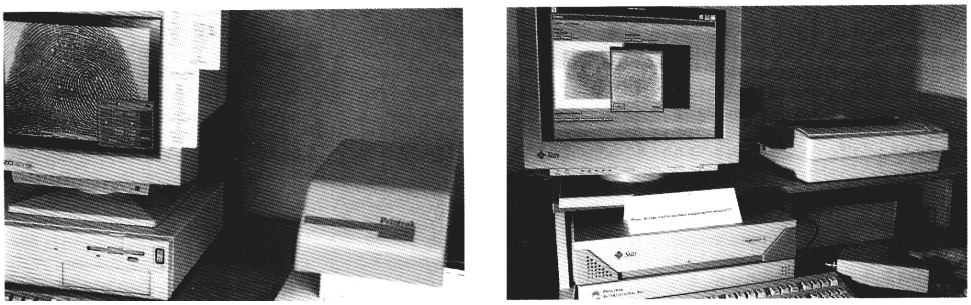

Слика 109. *AFIS са скенерима.* На слици лево приказан је систем са класичним скенером за унос отисака са дактилоскопских фишева. На слици десно приказан је систем са савременим скенером (доле десно) на који се постави прст након чега су скенирање и унос у систем аутоматски. Извор: *Kriminalistik*, број 3/1997, стр. 219.

У последње време избацује се класично дактилоскопирање на папиру, тј. посредни медиј. За дактилоскопирање се користи специјални оптички скенер на који се постави прст и директно се снима рељеф папиларних линија и уноси у компјутер. На тај начин побољшава се квалитет слике дактилоскопског отиска.

Један од елемената за аутоматско идентификовање отиска прста је одређивање његове вертикалне осе (акциса). Мало је вероватно да две одвојено прибављене слике отиска могу имати вертикалне осе које су перфектно паралелне. Аутоматски систем компензира тај могући недостатак дозвољавајући вештаку да сам одреди место постављања вертикалне линије или дозвољавајући извесну дивергенцију у односу на перфектно повлачење вертикалне линије, или и једну и другу могућност. Већина система предвиђа дивергенцију од 15% у другим правцима или 30 степени у односу на центар акцисе. Ако избалансираност акцисе пада изван ове зоне, на пример, ако осумњичени намерно положи прст на скенер под косим углом, систем неће да прихвати такву слику, тј. покушај преваре ће се јасно видети на екрану зато што се у току скенирања отиска види његова слика.

Умрежавање система. У државама у којима је систем уведен свака радна станица је повезана са централом (централним компјутером) оптичким каблом или преко сателита. Постоји веза и између централног комјутера (станице) и међународних организација које се баве сузбијањем криминалитета (Интерпол, Инпол итд.)[210].

1.2. ИДЕНТИФИКАЦИЈА ОСОБА НА ОСНОВУ УТВРЂИВАЊА ДНК ПРОФИЛА

1.2.1. Увод

Идентификација особа на основу анализе молекула ДНК представља методу вештачења којом се истражује спорни биолошки материјал тако што се из ћелије, екстрахује дозоксирибонуклеинска киселина како би се посебним методама испитали одређени делови њеног ланца са циљем да се идентификује генетски

[210] Више о АФИСУ видети: Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, Band 2, стр. 721; на сајту Интерпола:- http://www.interpol.com/Public/Forensic/fingerprints/RefDoc/implementation.asp; На сајту FBI: - http://www.fbi.gov/hq/cjisd/iafis/cert.htm; на сајту фирме MORPHO једног од најпознатијих произвођача система: http://www.morpho.com/news_room/library/whitepapers/ civil_afis.htm

материјал појединца, који је индивидуалан и непоновљив. ДНК профилисање је процес који почиње када се из биолошког трага екстрахују делови генетског материјала (дезоксирибонуклеинска киселина), како би се утврдио генетски профил оставиоца, који се визуелизује и приказује као нумеричка вредност, а завршава спровођењем компаративне анализе са биолошким узорцима познатог порекла (или другим биолошким узорцима непознатог порекла) како би се идентификовао оставилац трага (или утврдило учешће исте особе у извршењу већег броја кривичних дела).

Ова врста вештачења најчешће се назива *метода утврђивања ДНК отиска,* чиме се жели указати на њену прецизност при изоловању уникатних делова у оквиру ДНК ланца и направити асоцијација са класичним методама идентификације по отисцима прстију.[211] Као што не постоје две особе која имају исти отисак прста, не постоје ни две особе које имају исти генетски профил. У последње време се међу форензичким генетичарима све више среће назив *ДНК профилисање, тј. установљавање ДНК профила појединца на основу биолошког материјала,* што се сматра адекватнијим називом за ову методу.[212]

Идентификација особа на основу ДНК вештачења једна је од најреволуционарнијих метода која се примењује у форензичке сврхе. Формирана је средином осамдесетих година прошлог века, унапређена је а рутински се примењује у последњој деценији XX века. Сматра се најефикаснијом техником идентификације особа, тј. осумњичених на основу биолошког материјала који је остао на лицу места и незаменљива је при расветљавању и доказивању насилничких (нпр., сексуалних) кривичних дела. Метода је апсолутно поуздана при елиминацији невиних и веома сигурна при позитивној идентификацији извршилаца.[213]

На основу ДНК анализе могу се идентификовати и *животиње* (нпр., случајеви када пас угризе дете), као и *биљке* (нпр., упоређивање биљне вегетације са одеће осумњиченог и лица места), што је још једна могућност за успешније расветљавање кривичних дела.

Потребно је нагласити да поред тога што је ДНК вештачење нова и моћна технологија, она не може да замени друге методе, на пример, дактилоскопију, вештачење тканина, трагова оруђа итд. Без обзира на њену супериорну дискриминациону снагу, она би као технологија избора требало да буде употребљена паралелно са другим криминалистичким методама.[214]

---

[211] Оснивач ове методе Alec Jeffreys (генетичар с Универзитета Leicester у Енглеској) први је употребио назив ДНК отисак, који је након тога општеприхваћен. На другој страни, неке методе вештачења ДНК имају у оквиру поступка и фазу која се састоји у отискивању појединих ДНК секвенци на мембране чиме се и фактички као резултат вештачења добија управо ДНК отисак као визуелизован приказ индивидуалног распореда ДНК секвенци.

[212] ДНК профилисање или ДНК отисак су синоними. Резултат профилисања је серија алфанумеричких кодова који могу бити компарирани у складу са постојећим стандардима и потхрањени у компјутеру. На пример: Werner Schuller–Lyn Fereday–Richard Scheithauer, *Interpol Handbook On DNA Data Exchange And Practice*, Grupa autora, Lyon, 2001, стр. 40.

[213] http://www.biology.washington.edu/fingerprint/glossary.html http://www.interpol.com/Public/Forensic/dna/conference/2001/Default.asp

[214] Последњих година на Западу се усмеравају велика новчана средства у ДНК технологије, а смањује се финансирање других врсти форензичких вештачења, што може да има негативне ефекте на шта указују и поједини експерти. Biermann–Grieve, Die Zunkunft der forensichen Faseranalyse, *Kriminalistik*, број 5/2001, стр. 337.

1.2.2. Биолошке основе идентификације применом ДНК вештачења

Људско тело садржи око сто билиона (милион милиона) ћелија, од којих највећи број има пречник мањи од једне десетине милиметра. Ћелија се састоји од мањих делова тзв. органела које обављају одређене функције. Унутар сваке ћелије се налази по једно језгро (нуклеус), а у њему двадесет три пара кончастих творевина које се називају хромозоми у којима је смештен комплетан сет људског наследног материјала. Сваки од хромозома садржи део наследне информације. У оквиру тих двадесет три пара, по један хромозом је наслеђен од мајке, а други од оца. Изузетак су јајне ћелије и сперматозоиди, које имају по један хромозом од сваког пара.[215] Хромозоми се састоје од протеина и дезоксирибонуклеинске киселине (ДНК) која представља основу наследног материјала.

Осим што се налази у језгру, тј. нуклеусу ћелије, и зове се *језгрена ДНК (nuclear ДНА*), постоји ДНК и у ћелијским органелама које се називају митохондрије. Митохондрије имају функцију стварања енергије за ћелију и за разлику од језгра, њих у свакој ћелији има велики број. Ова ДНК се назива *митохондријална ДНК (мтДНК*).

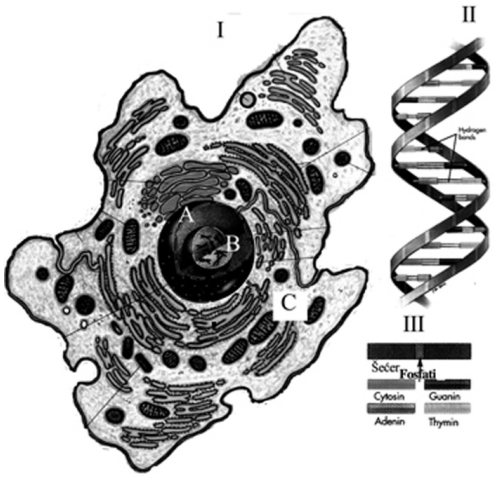

Слика 110.а. *Шематски приказ ћелије и ДНК ланца.* На слици I словом А означено је језгро, словом В хромозоми у језгру ћелије, а словом С митохондрије. На слици II приказан је ДНК ланац. На слици III су нуклеотиди у оквиру структуре ДНК ланца

Изглед молекула ДНК и његове карактеристике од значаја за форензичка вештачења. Молекул дезоксирибонуклеинске киселине по своме изгледу подсећа на двоструки ланац, тј. спирално уврнуте (заротиране) мердевине или дупли хеликс.[216] Сваки од два ланца који чине молекул ДНК изграђен је од низова нуклеотида. Нуклеотиди су сачињени од шећера, фосфатне групе и азотне базе. У молекулу ДНК постоје четири типа нуклеотида, према типу азотне базе коју поседују: аденин (А), гуанин (Г), цитозин (Ц) и тимин (Т) и оне су у наспрамним ланцима увек повезане у пару на специфичан начин. А (аденин) у једном ланцу је увек повезан са Т (тимином) у другом ланцу, Ц (цитозин) је увек здружен са Г (гуанином). На тај начин формира се дугачак ланац ДНК који се састоји из великог броја понављања четири базе (нуклеотида) чији специфичан распоред представља секвенцу. Секвенце се у оквиру молекула ДНК код сваке индивидуе могу разликовати како по броју парова база (може их бити од неколико до више стотина, чиме се добија различита дужина секвенци) тако и по редоследу понављања појединих секвенци, као и по њиховим комбинацијама на одређеним локацијама хромозома, чинећи неограничене могућности генетских варијација при наслеђивању. Специфичан распоред база на тај начин одређује генетски код, тј. генетску шифру појединца.[217] Постоји само један изузетак од правила да је распоред слова у ДНК ланцу индивидуалан и непоновљив. Једино једнојајчани близанци, имају исти распоред слова у ДНК с обзиром на то да су настали деобом исте оплодне јајне ћелије.

---

[215] Немају 23 пута 2 хромозома, већ само 23 хромозома. На пример, у Y хромозому налази се ДНК који се наслеђује само кроз родбинску везу очеве линије.

[216] Nickell–Fischer, *Crime Science Methods of Forensic Detection*, стр. 201

[217] За формирање једног одређеног протеина задужен је ДНК исечак који се назива ген. Ген је основна јединица наслеђивања. Укупност гена једног човека гради геном. У једном геному има од 60 000 до 80 000 гена. На пример: Satzger, Helmut, DNA–Massentest–kriminalistische Wundrewaffe oder ungesetzliche Ermitlungsmethode, *Juristen Zeitung*, број 12/2001, стр. 641.

При изучавању ДНК ланца, научници су се усмерили на поједине локације (гена) у оквиру хромозома. Те локације се називају локуси и представљају одређени део одређеног хромозома, тј. ДНК ланца, који је подвргнут анализи ради идентификационог вештачења. За ДНК идентификацију су значајни локуси који не садрже генетску информацију и карактеришу се изразитом хиперваријабилношћу и индивидуалношћу у којима долази до понављања секвенци база. Ови делови ДНК, који се понављају у тандему парова база, уобичајено се класификују у неколико група у зависности од дужине (обима) понављајућег региона. *Минисателити* (*VNTRs variable number of tandem repeats*) садрже понављање од 9 до 80 парова база, док *микросателити* (*STRs short tandem repeats*), садрже 2–5 понављајућих парова база[218], на различитим локусима хромозома, тј. ланца ДНК. За разумевање непоновљивости ДНК молекула од значаја су и тзв. алели[219] који представљају део наследног материјала једног гена[220], који је услед процеса мутације различито (препознатљиво) изражен (отиснут), и од значаја је за утврђивање етничке припадности или идентификацију особа.

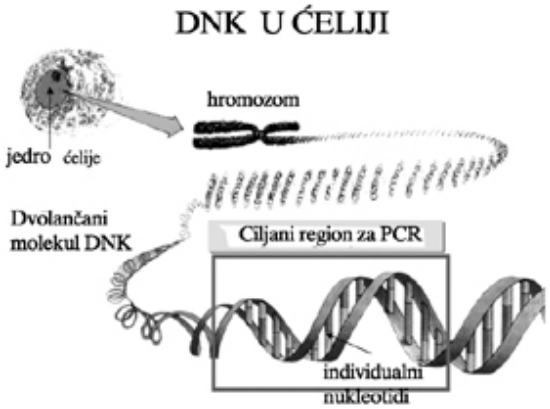

Слика 110.б. *ДНК у ћелији*. Са слике се види да се PCR метода вештачења фокусира у оквиру ДНК ланца само на одређене (хиперваријабилне) регионе.

Сазнање да свака ћелија људског организма[221] (нпр., бела крвна зрнца, ткиво, кожа, излучевине, кости), без обзира на порекло и природу, садржи у себи потпуно истоветне ДНК молекуле (иста ДНК структура и распоред секвенци), и на другој страни, да се генетска шифра не мења у току живота и остаје записана у молекулу ДНК сачуваном у костима, длакама и ткиву и након смрти, као и могућност да се тај индивидуални распоред веза (тј. индивидуални ДНК) анализира и компарира у току вештачења, чини основу идентификације, на сличан начин као и код класичног отиска прста. Због тога се са правом сматра да је дезоксирибонуклеинска киселина биохемијски кључ за идентификацију особа.[222]

1.2.3. Обезбеђивање материјала за ДНК вештачење

Опасност од контаминације и деградације биолошког материјала је веома изражена уколико се начине грешке и пропусти приликом рада са траговима. Нестручно поступање службеника приликом обезбеђења лица места, обављања увиђаја, паковања, чувања и транспортовања биолошких трагова може да доведе до уништења доказа, онемогући вештачење или услови постизање погрешних резултата. Потребно је нагласити да су савремене методе вештачења ДНК веома осетљиве због чега је опасност контаминације трага веома изражена. Контамина-

[218] Margolis–Nunno, A New Allele of the Short Tandem Repeat (STR) Locus, CSF1PO, *Journal of Forensic Sciences*, број 6/2001, str. 1480.

[219] Алели су алтернативне верзије истог генетског (параграфа). За сваки генски локус потомци наслеђују по један алел од сваког родитеља. Ридли, Мет, *Геном*, Београд, 2001, стр. 92.

[220] Један ген може да има неколико локација (или копија гена) у геному (под геномом се подразумева свих 23 пара хромозома). У једној јако раширеној популацији као што је људска сваки локус је представљен у варијацијама различитих ДНК секвенци унутар популације. Различита испољавања локуса називају се алели, а разлике у алелима између појединаца полиморфизам, тј. поседују много форми испољавања.

[221] Једини изузетак су црвена крвна зрнца која не садрже ДНК.

[222] Миловановић–Драшкић, ДНК отисак – нови метод утврђивања биолошке индивидуалности особа, *Правни живот*, број 9/1996, стр. 529.

ција трага се углавном остварује избацивањем (полуцијом) других биолошких супстанци. Тако се може, на пример, догодити да се не утврди ДНК оставиоца трага, већ ДНК службеног лица које је фиксирало и том приликом контаминирало траг. Нестручан рад са траговима приликом спровођења увиђаја може да услови и унакрсно контаминирање трагова који потичу из различитих извора, односно њихову деградацију услед неадекватног паковања и чувања.

Имајући у виду велику важност ДНК доказа, и на другој страни реалну опасност од контаминације и уништења трагова, Интерпол је донео препоруку по којој државе чланице треба да размотре (поново испитају) стратегију обављања увиђаја у светлу нових искустава која произлазе из коришћења материјала за ДНК профилисање. Државе треба да организују тренинг за све субјекте који раде на обезбеђењу ДНК доказа што подразумева и акредитацију оних полазника који су испунили услове за рад са њима.

Сваки комплет у коме се пакују трагови за ДНК анализу мора да садржи упутство за изузимање трагова, адекватне посуде и кесе за паковање доказа, стерилне инструменте за фиксирање и паковање трагова, рукавице и маске за лице, као и образац у који се уписују узорци који су изузети са лица места.

Слика 111.а. *Фиксирање биолошког трага у току увиђаја*

Поступање са биолошким траговима на лицу места. Приликом рада са биолошким траговима који представљају течности или излучевине (нпр., крв, пљувачка) не сме се причати, кашљати, кијати због тога што може доћи до контаминације трага туђим биолошким садржајем. Чланови увиђајне екипе и остала службена лица обавезно треба да носе маску преко лица и рукавице (нпр., хируршке, гумене) приликом рада са биолошким траговима који ће бити вештачени методама утврђивања ДНК. Рукавице треба мењати након третирања сваког појединог биолошког трага. Прибор којим се трагови подижу, нпр., пинцете, треба детаљно чистити пре употребе, након рада са сваким биолошким трагом посебно и на крају.[223]

Веома је значајан правилан поступак изузимања и паковања трагова. У случају нестручног рада губи се могућност успешне примене методе. Најбитније је правилно, тј. довољно сушење трага и *паковање узорака који су осушени.* При паковању влажних трагова стварају се услови за бујање микроорганизама који

[223] Шта сваки полицајац, тужилац, судија који на било који начин учествује у раду са биолошким траговима треба да зна да би спречио контаминацију ДНК доказа:
- носити рукавице и мењати их често;
- користити расположиве инструменте и чистити их детаљно пре третирања било којег узорка и после тога;
- избегавати додиривање површина на којима ДНК докази могу да се налазе;
- избегавати причање, кијање и кашљање изнад доказа и поред њих;
- доказе потпуно осушити на ваздуху пре паковања и
- ставити доказе у нову папирну кесу или коверат, не у пластичну кесу и никад их не затварати херметички.

Извор: Америчко министарство правде (Washington, DC, 1999).

својим ензимима оштећују ДНК фрагменте чиме се отежава или онемогућава вештачење.[224]

Приликом обезбеђивања доказа за ДНК вештачење, основни принцип је да увек, кад год је могуће, с лица места треба изузети и послати на вештачење целе предмете (у оригиналном стању) на којима се налазе биолошки трагови. На пример, рубље, комаде одеће треба целе упаковати и послати на вештачење, а не са њих скидати трагове, или сећи комаде на којима се налазе. Једино уколико је немогуће послати предмет са траговима на анализу, на пример, траг крви је на поду или подлози, препоручује се да се они скидају стерилном памучном тканином.

Слика 111.б. *Фиксирање у лабораторији биолошког трага са предмета*

Биолошки флуиди прикупљају се са лица места стерилном памучном крпом (тупфером, газом) која по потреби може да буде наквашена са минималном количином дестиловане воде. Приликом узимања узорака уз помоћ стерилне крпе (тампона) мора се водити рачуна да се никаква друга површина не дотакне осим површине на којој је биолошки траг. Уколико се стерилна ткакина испусти на неку другу површину, требало би поновити поступак узимања узорка са новом газом.[225] Препоручљиво је више пута асервирати узорак биолошких течности са исте локације трага.[226] При том, треба водити рачуна да не дође до контаминације једних трагова са другима. Влажна газа са трагом се пре паковања суши на собној температури.

Делове одеће треба осушити на собној температури и паковати у јаке папирне кесе. Влажне предмете са биолошким траговима или влажну газу којом је скинут траг, не треба приликом сушења приносити директним изворима топлоте нити их оставити изложене директном дејству сунчеве светлости. Ако фиксирани траг или предмет није могуће осушити треба га одмах, послати у лабораторију или га чувати у покретном фрижидеру или замрзивачу у замрзнутом стању и при том пазити да ни једног момента не дође до одлеђивања и отапања, јер након тога може доћи до уништења (декомпозиције) биолошког материјала. По правилу предмете са траговима треба што пре послати у лабораторију.[227] Сваки биолошки траг треба паковати одвојено. Биолошке трагове не треба паковати у херметички затворене кутије (пластичне кесе), јер ако су и мало влажни може почети процес трулења. Основни принципи су: *сваки биолошки траг се пакује потпуно сув, сваки траг или предмет са трагом се пакује посебно, паковање се врши у амба-*

[224] Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, Band 2, стр. 46.

[225] Werner Schuller–Lyn Fereday–Richard Scheithauer, *Interpol Handbook On DNA Data Exchange And Practice*, Grupa autora, Lyon, 2001, str. 49; Grass–Hidding, DNA–Kontamination durch Untersuchunginstrumente, Archiv für Kriminologie, бр. 5–6/2000, стр. 177.

[226] Grass–Hidding, DNA–Kontamination durch Untersuchunginstrumente, *Archiv für Kriminologie*, бр. 5–6/2000, стр. 177.

[227] Werner Schuller–Lyn Fereday–Richard Scheithauer, *Interpol Handbook On DNA Data Exchange And Practice*, Grupa autora, Lyon, 2001, стр. 51.

лажи која омогућава размену ваздуха "дисање трага". Најчешће се користи посебна амбалажа од картона, папирне кесе. За мање трагове (нпр., опушке, жвакаће гуме), може да послужи и нови папирни коверат. Пре изузимања трагове треба фотографисати, описати и скицирати. Сваки упаковани траг треба да има свој посебни идентификациони број. Рукавице, штитнике за обућу, маске за лице, пинцете и остали прибор који је коришћен за фиксирање трагова треба одмах скинути, посебно упаковати и такође послати у лабораторију.

Обезбеђивање контролних, елиминационих узорака и компаративног материјала за вештачење

За потребе вештачења прикупљају се *контролни узорци* са граничних површина од мрље која представља доказ кривичног дела. Контролни узорци се прикупљају на исти начин, истим методама и средствима уз обавезно документовање као и сами трагови кривичног дела. Препоручује се да се прво фиксирају контролни узорци, па тек потом траг јер се сматра да на тај начин постоји мања опасност од контаминације.

Светски стандарди у обезбеђењу доказа ДНК налажу и изузимање *елиминационих узорака,* тј. узорака узетих од особља које је било укључено у форензички процес (све познате особе које су биле на лицу места, полицајци који су обезбеђивали лице места, сви који су учествовали у увиђају, особље медицинске службе које је било на лицу места како би помогло жртви као и од лабораторијског особља које је третирало узорке). Од њих се узима узорак пљувачке. ДНК профили од ових особа се користе за елиминисање невиних или да се утврде и елиминишу случајне контаминације биолошких трагова с лица места.[228]

Слика 111.в. *Узимање ДНК узорка од осумњиченог*

Од осумњичених или жртве треба *узети узорке за компаративна вештачења* (нпр., пљувачку, влас косе). Контакт између жртве и осумњиченог треба потпуно искључити. Уколико има више осумњичених, њихову одећу или предмете који су одузети треба паковати одвојено. Одећу и предмете прибављене од жр-

[228] Werner Schuller–Lyn Fereday–Richard Scheithauer, *Interpol Handbook On DNA Data Exchange And Practice*, Grupa autora, Lyon, 2001, стр. 46.

тве треба паковати одвојено од предмета и одеће осумњиченог. Не треба их паковати на истом столу и то не треба да чини исто службено лице. Никад не треба паковати заједно више предмета. Пре него што се изузму компаративни узорци од осумњичених треба утврдити њихов идентитет како не би дошло до замене личности (или материјала)[229].

Посуде са траговима или компаративним узорцима не смеју се отварати ради неких оперативних потреба.

1.2.4. Методе вештачења ДНК из биолошког материјала

Постоји више метода вештачења биолошког материјала ради утврђивања ДНК профила оставиоца трага и његовог упоређивања са ДНК профилом познатог порекла. У наредном тексту биће назначене основне методе које се примењују у форензичкој пракси.

1.2.4.1. Полиморфизам дужине рестрикционих фрагмената (RFLP metoda)

Полиморфизам дужине рестрикционих фрагмената, тј. RFLP (restriction fragment length polymorphism) представља најстарију методу. Тестирање је базирано на утврђивању дужине некодирајућих делова ДНК ланца познатих као високо варијабилни региони. Ове варијације се заснивају на варијабилном (променљивом) броју тандемски узастопно поновљених низова база на различитој локацији или локацијама ДНК ланца. Поступак вештачења се састоји из неколико фаза. Резултат испитивања се појављује у виду црних линија различите дужине налик на бар код који се користи за обележавање робе у супермаркетима. Добијена (рендгенска) фотографија је позната као ДНК отисак.

1.2.4.2. Ланчана реакција полиме-разе – PCR метода

Данас се у свим савременим лабораторијама за вештачење ДНК узорака из биолошког материјала примењује ланчана реакција полимеразе – PCR метода (The Polymerase Chain Reaction–PCR)[230]. Идентификовање особа PCR поступком заснива се на циљаном умножавању (амплификацији) ДНК секвенци са хипервариjабилних региона (тј. оних који нису кодирајући). Вештачење је потпуно аутоматизовано и компјутеризовано и изводи се уз помоћ посебне опреме и у више фаза. 1) PCR метода почиње *екстраховањем и пречишћавањем ДНК из биолошког материјала*. 2) Након тога се врши *денатурисање ДНК ланца* што значи да се хипервариjабилни, тј. некодирајући део (тј. делови) ДНК раздвајају кроз вишеструке термичке циклусе на два ланца чиме се добијају ДНК исечци. 3) *Одабрани исечак ДНК ланца се вишеструко умножава (амплификује) коришћењем ензима* (*DNA polymerase*), *у посебном поступку и термичким условима*. На тај начин се PCR техником изабрани фрагменти ДНК, уз примену тзв. прајмера, умножавају у више од десет милиона копија, тј. онолико пута колико је потребно да се добије довољна концентрација за истраживање, тј. индивидуално типизи-

[229] Дешавало се у пракси да стварни извршилац, у својству осумњиченог, подметне туђи биолошки материјал, или пошаље неког другог на узимање узорака за компаративну анализу, чиме му је ДНК вештачење дало алиби (нпр., у случају силовања у Енглеској).

[230] Изговара се: пи-си-ар метода.

рање. Добијени фрагменти се визуелизују након раздвајања методом електрофорезе и уз помоћ посебних метода бојења. 4) Визуелизација фрагмената, њихово анализирање, трансформисање резултата у нумерички код као и њихово компарирање је аутоматизовано и обавља се уз помоћ компјутера.[231]

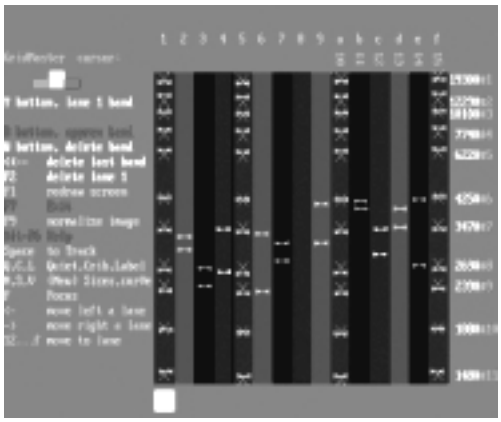

Слика 112. *Дигитализован приказ вештачења RFLP методом*

Предности PCR *у односу на традиционалну RFLP методу*. За RFLP методу је потребна релативно велика количина биолошког материјала, и то доброг квалитета (биолошки материјал не сме бити иструлео или деградиран), што може да створи проблеме у пракси јер су биолошки трагови који остају на лицу места често у лошем стању или присутни у малим количинама. На другој страни, PCR метода је револуционарно изменила поље молекуларне биологије. Значајна предност PCR над RFLP методом је мали број молекула ДНК потребан за одређивање карактеризације. Ова техника је изузетно корисна за добијање ДНК профила са деградираних или делимично иструлелих биолошких узорака. Теоретски је довољно да је у иструлелом биолошком материјалу остала сачувана само једна једина ћелија. Вештачење се може урадити коришћењем PCR методе амплификације за само неколико сати, док RFLP метода захтева у просеку 6–8 недеља. Старост биолошког узорка није у основи лимитирајући фактор за примену PCR методе. На пример, наводи се случај у коме се анализа ДНК вршила из крвне мрље (тзв. ДНК из једра ћелије) старе шест година.[232] Због тих разлога тестирање базирано на PCR методи је постала стандардна пракса у већини форензичких лабораторија.

Даља предност CTP приступа (тј. кратких тандема понављања база од само неколико парова) је могућност да се обезбеди довољна снага дискриминације коришћењем *мултиплексних система* (CTP се анализирају и компарирају истовремено на више локација у оквиру више хромозома). Коришћење мултиплекс система, на пример са 13 локуса у оквиру хромозома, омогућава довољно основа за поуздану форензичку идентификацију и PCR технику чини потпуно поузданом.[233]

---

[231] За детаљније информисање: Huckenbeck, Wolfgang, DNA–Analytik, *Kriminalistik*, број 1/97, стр. 56; Kube–Schmitter, DNA–Analise–Datai, Kriminalistik, број 6/98, стр. 415; Nickell–Fischer: *Crime Science Methods of Forensic Detection*, стр. 203; Ромац–Вукосавић–Стојковић–Чуљковић, *PCR у клиничкој дијагностици*, Београд, 1999; Обрадовић, Драган, Вештачење ДНК у кривичном поступку, *ЈРКК*, број 3/2000, стр. 57.

[232] Richie i ostali, Long PCR for VNTR Analysis, *Journal of Forensic Sciences*, број 6/1999, стр. 1 177.

[233] Richie и остали, Long PCR for VNTR Analysis, Journal of Forensic Sciences, број 6/1999, стр. 1 176; Micka i ostali: TWGDAM Validation of a Nine–Locus and a Four–Locus Fluorescent STR Multiplex System, Journal of Forensic Sciences, број 6/1999, стр. 1 243; Fregeau–Bowen–Fornez: Validation of Higly Polymorphic Fluorescent Multiplex Short Tandem Repeat System Using Two Generations of DNA Sequences, *Journal of Forensic Sciences*, број 1/1999, стр. 133.

PCR техником се може вештачити и помешани биолошки материјал од више особа (ДНК обележја две особе у истом биолошком материјалу, нпр., случај силовања када се налази семена течност мушкарца у вагиналном секрету жртве). Применом посебне технике могу се женске и мушке фракције одвојити једна од друге, тако да се PCR системом може посебно испитивати ДНК сваке од фракција.

1.2.4.3. Вештачење митохондријалне ДНК (мт-ДНК)

У криминалистичкој пракси нису ретки случајеви да је биолошки материјал јако деградиран (услед деловања бактерија, процеса труљења, топлоте којој је био изложен траг, старости биолошког материјала) или је очувани садржај ДНК у једру ћелије мали тако да чак ни примена технике PCR и умножавање (амплификовање) кратких понављајућих тандема секвенци база (STR техника) не доводи до жељеног резултата. Овај проблем је превазиђен развојем методе вештачења ДНК из делова ћелије (органела) које се називају митохондрије. Митохондријална ДНК постоји у броју од 1 000 до 10 000 копија по ћелији људског тела.

Вештачење митохондријалне ДНК се такође заснива на умножавању (амплификацији) одговарајућих индивидуалних одсечака (секвенци) ове ДНК уз помоћ PCR технике и након тога упоређивању са биолошким материјалом од осумњиченог (окривљеног), односно при идентификацији лешева или несталих особа са биолошким узорцима познатог порекла. Компјутерска анализа се при том фокусира на проналажење и упоређивање хиперваријабилних региона код мтДНК екстрахованих из трага и компаративних узорака.

Постоји неколико специјалних ситуација у којима се препоручује вештачење митохондријалне ДНК: 1) митохондријална ДНК се успешно вештачи код неких типова биолошких трагова код којих није могуће вештачити ДНК из једра ћелије. Вештачењем ове врсте ДНК може се утврдити идентитет оставиоца трага на основу делова зуба, костура, ноктију, откинуте длаке која не садржи корен. 2) Митохондријална ДНК је много трајнија него ДНК из нуклеуса ћелије и може да се искористи за идентификациона вештачења на основу људских остатака старих од неколико година до неколико хиљада година (под условом да леш није кремиран). Због тога се ова ДНК користи код судскомедицинских (антрополошких) вештачења непознатих лешева код којих су иструлела мека ткива. Идентификација леша се спроводи тако што се делови скелета или власи косе узети са леша, упоређују са биолошким материјалом исте врсте који су познатог порекла (на пример, са власима косе скинутих са чешља или капе познате особе). 3) Митохондријална ДНК се наслеђује по мајчиној линији (сва деца исте мајке имају исти мтДНК). Поједине секвенце мтДНК остају исте из генерације у генерацију и преносе се преко мајки, тако да су подобне за идентификацију лешева у случајевима налажења масовних гробница из периода ратова, геноцида и масовних катастрофа. Идентификација се врши тако што се делови костура упоређују са биолошким материјалом сродника по мајчинској линији (мајке, бабе, сестре итд.). 4) С обзиром на то да су одређени мотиви секвенци мтДНК код појединих етничких група често различити, могуће је на основу трага остављеног на лицу места претпоставити националну припадност оставиоца, што може да има оперативни значај у потрази за непознатом особом.

Први пут је примењена идентификација особа на основу митохондријалне ДНК 1996. године у форензичкој лабораторији ФБИ. Том приликом је вештачена стидна длака која је пронађена у грлу четворогодишње девојчице над којом су извршене блудне радње након чега је убијена. Уз помоћ пронађеног биолошког трага (и других доказа) идентификован је учинилац. Након

тога је у наредних неколико година у свету извршено више од хиљаду вештачења биолошког материјала на основу мтДНК.

1.2.5. Практична примена ДНК у форензичке сврхе

1.2.5.1. Примена ДНК теста у криминалистици

Увођење у праксу метода идентификације на основу ДНК је највећи допринос форензичких наука XX века развоју савремених начина откривања и доказивања кривичних дела. Примена ове методе вишеструко повећава могућности откривања и доказивања кривичних дела и истиче у први план домен биолошких трагова који су у претходном периоду били донекле запостављени. Идентификација на основу утврђивања ДНК профила оставиоца биолошког трага нашла је прву примену и своју велику потврду приликом разјашњавања најтежих кривичних дела, и то пре свега тешких случајева силовања са убиством жртве која у конкретним околностима нису другим мерама могла да буду откривена и доказивана. Метода се показала и веома ефикасном при разјашњавању осталих кривичних дела (убиства, разбојништва, провалне крађе, бекство возача с лица места саобраћајне незгоде итд.) код којих долази до: 1) *преноса биолошког материјала са учиниоца на жртву* односно *са жртве на учиниоца* (власи косе, крв, пљувачка и други секрети, делови ноктију), чиме се доказује контакт између двеју особа; 2) или је *пак утврђен пренос биолошког материјала са учиниоца (или жртве) на лице места, или с лица места на учиниоца или жртву* чиме се доказује присуство неке од тих особа на одређеном месту (нпр., биолошки трагови фиксирани на непокретном или покретном лицу места, нпр., аутомобилу у коме је извршено убиство); 3) или је дошло *до преноса биолошких материјала са особа (извршиоца или жртве) на одређене предмете који су коришћени приликом извршења кривичног дела* (нпр., трагови пљувачке на маски коју је разбојник користио при извршењу кривичног дела, трагови даха извршиоца остали на вратима у пределу обијене браве, или на врату силоване жене, или трагови крви жртве на ножу који је пронађен у поседу осумњиченог, трагови жртве на возилу чији је возач побегао са лица места).

ДНК доказ се показао као веома користан не само при разјашњавању појединачних, већ и приликом доказивања серијских кривичних дела код којих је долазило до остављања биолошких трагова. ДНК вештачењем се може несумњиво доказивати присуство исте особе (тј. осумњиченог) на више лица места или пак њено учешће у извршењу већег броја кривичних дела. Увођењем у криминалистичку праксу компјутеризованих база ДНК профила регистрованих и непознатих учинилаца кривичних дела, могућност повезивања једне особе са извршењем већег броја кривичних дела се вишеструко повећала.

ДНК вештачења биолошких материјала нису само од значаја за откривање и доказивање учешћа одређене особе при извршењу кривичног дела, већ и за елиминацију невино осумњичених, као и за идентификовање непознатих особа и лешева (након кривичних дела, појединачних или масовних несрећа, ратова, природних катастрофа, случајева прикривања идентитета итд.).

Биолошки трагови подобни за ДНК вештачења. Савремене методе ДНК идентификације су веома осетљиве тако да је за PCR вештачење довољна минимална количина биолошког материјала која чак и није видљива под уобичајеним условима посматрања. За PCR анализу и утврђивање идентитета оставиоца до-

вољна је *количина крви мања од један милиметар кубни односно 0,01ml крви.* Сасушени траг крви се може успешно вештачити и после више година. *Трагови коже и епитела* се успешно вештаче у поступку утврђивања идентитета оставиоца трага (на пример, микротрагови коже и кожног епитела са руку убице који су остали на конопцу којим је жртва задављена)[234]. *Трагови сперме* у вагиналном секрету жртве или осушени трагови сперме на одећи или кожи жртве довољни су за утврђивање идентитета оставиоца. *Вагинални секрет жртве* који је фиксиран на телу осумњиченог за силовање подобан је за доказивање контакта. *Минимални трагови пљувачке* који се преносе на различите предмете или под разним околностима довољни су за утврђивање генетског профила оставиоца. На пример, идентитет особе може бити установљен на основу трагова пљувачке који су фиксирани са филтера једног јединог опушка баченог на лице места, са жвакаће гуме која је избачена из уста, са микрофона телефонске слушалице која је коришћена приликом телефонског разговора, са шоље или чаше из које је нека особа пила, или са коришћеног прибора за јело, са поштанске маркице или коверте које су залепљене влажењем пљувачке. Трагови пљувачке могу бити фиксирани са коже, нпр., са места угриза или са места на кожи које је додиривано уснама или језиком (траг са коже се фиксира стерилном газом или филтер папиром који су навлажени дестилованом водом), на основу чега се може утврдити идентитет оставиоца трага. *Трагови даха* нпр., извршиоца, остају у пределу нападнутог објекта (приликом проваљивања) или на телу жртве кривичног дела (код силовања, гушења) и подобни су за идентификацију. *Трагови зноја* (нпр., са комада одеће) се такође успешно користе за идентификацију особа. Једна једина *длака са тела или главе, са кореном или без њега* (нпр., пронађена на капи остављеној на лицу места, на одећи жртве, у стану или колима у којима је извршено кривично дело), довољна је за идентификацију. На основу телесних *излучевина* и *секрета* (нпр., *мокраће, измета, коришћене марамице* такође је могуће идентификовати оставиоца трага). *Комадић одломљеног нокта* који је нађен на лицу места кривичног дела може да послужи за идентификацију учиниоца или жртве кривичног дела.[235]

Биолошки трагови на ватреном оружју. Значајни трагови за ДНК вештачења могу се прибавити и са ватреног оружја које је коришћено при извршењу кривичних дела. На тај начин се може у појединим случајевима доказивати контакт између осумњиченог и оружја или разјашњавати самоубиства. Трагови епитела коже или трагови зноја подобни за ДНК вештачење могу се фиксирати са оних делова оружја код којих је посебно изражен контакт приликом пуцања. У криминалистичкој пракси су ћелије епитела коже и зноја налажене на ивицама дршке пиштоља, у пределу полуге за откочивање, у пределу уста магазина и самог магазина. Трагови зноја су фиксирани у удубљењима рукохвата пиштоља. Утврђено је да трагови подобни за ДНК вештачење остају само приликом пуцања, а не и ако је оружје краткотрајно држано и ако стисак руке није био снажан. Вештачење ових трагова вршено је PCR методом.[236]

---

[234] О утврђивању ДНК профила на основу епитела ћелија остављених на конопцу приликом задављења жртве и микротрагова крви видети, Pflug–Nguyen–Markel, Zuordung von Schusswaffen mittels DNA-Analyse, *Kriminalistik*, број 12/1997, стр. 802.

[235] У процесу идентификације ноктију вештачи се митохондријална ДНК (мтДНК). У раду се наводе примери из форензичке праксе случајева убистава и разбојништава у којима је на лицу места, у одећи жртве или учиниоца, пронађен делић нокта на основу којег је извршена идентификација. Anderson и остали, A Validation Study for the Extraction and Analysis of DNA from Human Nail Material and Its Application to Forensic Casework, *Journal of Forensic Sciences*, број 5/1999, стр. 1 053–1 056.

[236] За примере из криминалистичке праксе и остале детаље у погледу ових трагова видети: Pflug–Nguyen–Markel, Zuordung von Schusswaffen mittels DNA–Analyse, *Kriminalistik*, број 12/1997, стр. 799–802.

Техника обезбеђивања дактилоскопских и биолошких трагова са истих предмета. У криминалистичкој пракси се појављују случајеви у којима треба са истог носиоца трага (предмета) фиксирати дактилоскопски и ДНК доказ. На пример, у једном случају су са стакленог дела наочара за сунце које је користио разбојник фиксирани трагови папиларних линија, а у пределу наочара које се стављају на нос пронађене су биолошке ћелије секрета из носа подобне за ДНК вештачење и идентификацију. На ножу могу да остану трагови крви жртве и отисци прстију учиниоца. Може се догодити да се трагови папиларних линија и биолошки трагови међусобно преклапају. Због тога су анализирани случајеви из праксе и вршена додатна испитивања на основу којих се дошло до неких препорука које могу да буду од значаја у свакодневном криминалистичком раду: 1) Приликом поступања са предметима на којима се претпоставља налажење трагова папиларних линија и трагова биолошког порекла треба бити веома опрезан и добро размислити о поступку и методама фиксирања. Превремено фиксирање биолошког трага за потребе ДНК вештачења може да уништи или оштети дактилоскопски траг. По правилу, са истог носиоца трага треба прво изазвати дактилоскопске трагове. 2) Треба имати у виду да дактилоскопска и ДНК истраживања нису конкурентне криминалистичко-техничке дисциплине које се међусобно искључују. 3) Приликом фиксирања отисака прстију са предмета за које се претпоставља да би могли да имају биолошке трагове подобне за ДНК вештачење, треба водити рачуна да се не контаминирају додиривањем, причањем, кијањем, како се не би онемогућило ДНК вештачење. 4) Носиоци трагова (тј. предмети са траговима) који су били изложени великом дејству топлоте или пламену нису подобни за дактилоскопско и ДНК вештачење. 5) Отисци прстију који су остављени на глатким површинама или уколико су фиксирани лепљивом фолијом могу бити подобни за ДНК вештачење. То је посебно значајно за дактилоскопске трагове, цели или као фрагменти, који су остављени на лепљивим површинама, на пример лепљивој страни лепљиве траке. Лепљиви слој задржава довољну количину телесних ћелија (из зноја) за молекуларно-генетско вештачење. 6) Нинхидрински поступак фиксирања отисака прстију није штетан по опстанак биолошких трагова који се вештаче методом утврђивања ДНК.

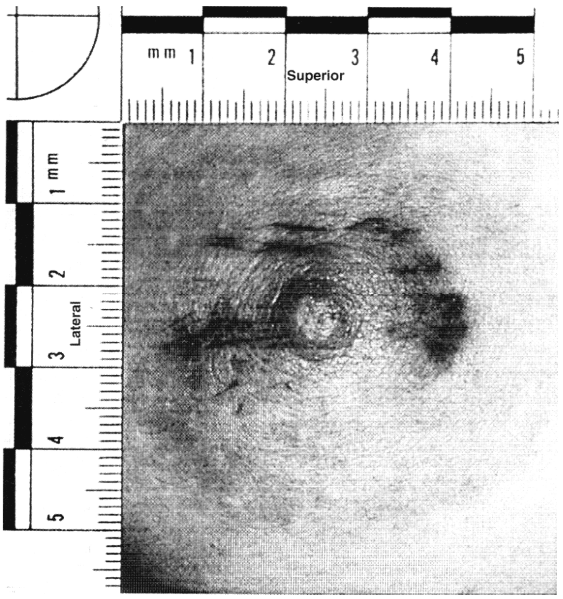

Слика 113.– *Регион са којег је утврђен ДНК убице*. На слици је приказано место угриза са којег је фиксиран траг пљувачке

Исто важи и за поступак третирања отиска папиларних линија употребом цијаноакрилних пара уколико је биолошки траг велики. Цијаноакрилне паре могу да оштете биолошки траг уколико се налази у малим количинама. Треба имати у виду да употреба цијаноакрилних пара ствара капсулу око трага тако да може да прекрије и биолошки траг. Због тога треба након фиксирања дактилоскопског трага, одмах фиксирати и биолошки траг док се не стврдне омотач од цијаноакрилних пара. 7) Уколико се фиксирају трагови папиларних линија са предмета на коме се налази и биолошки траг, коришћењем нинхидринског поступка, не треба уранати предмет у нинхидринску течност (нпр., у кадицу у којој се налази нинхидрин). Након тога неће бити могуће спровођење ДНК вештачења зато што ће биолошки талог са носиоца трага (предмета) да буде скинут.[237] У таквим случајевима треба користити нинхидрин у спреју приликом трагања за латентним траговима папиларних линија.

[237] Steffi, Tieze, Spurenauswertung, *Kriminalistik*, број 27/2001, стр. 111–112.

Биолошки трагови на разним предметима. На основу примера из праксе и спроведених експеримената утврђено је да се биолошки материјали подобни за ДНК вештачење и идентификацију могу прибавити са разних предмета који су у свакодневној употреби људи: *коришћеног прибора за јело, коришћених четкица за зубе, сапуна, козметичких препарата, компјутерске тастатуре, дршки од путних торби, делова гардеробе на којима се могу пронаћи длаке, зној, пљувачка, перут са косе, секрет из носа.*

На основу биолошких трагова могуће је утврдити не само генетски профил и пол оставиоца него *претпоставити* и *највероватнију расну, националну и етничку припадност.*[238]

Примери из праксе:

Први пример: *Убица откривен након 14 година уз помоћ ДНК доказа.* Године1982. убијена је и силова једна жена. Тело је стављено у пртљажник аутомобила који је гурнут у залив. Нису пронађени значајни докази осим мало биолошког материјала. Случај је остао нерешен све до 1995. године када су подвргнути анализи четрнаест година стари биолошки трагови. На основу њих учинилац је идентификован и осуђен за силовање и убиство.[239]

Други пример: *Утврђивање ДНК профила убице на основу трагова пљувачке који су фиксирани са тела жртве након што је оно више сати било потопљено у води.* Мртво женско тело извађено је из воде (речна, текућа вода са слабијим струјањем), отприлике после 5,5 сати од када је потопљено. На телу је постојао један једини видљив траг: на десној дојци жртве (иначе девојке из суседства од 16 година) налазио се траг угриза (тј. одражени траг зубала) од одрасле особе. И поред тога што је тело било у води више сати, одлучено је да се примени стандардна техника обезбеђивања доказа укључујући и фиксирање трага пљувачке са подручја угриза. ДНК анализа заснована на PCR техници уз коришћење полиморфних STR маркера установила је ДНК профиле мешаног порекла. Поред тога што је у пределу угриза утврђен ДНК профил жртве (јер је након угриза дошло до крварења), утврђен је ДНК профил учиниоца у веома малим количинама. ДНК резултат добијен са места уједа био је у корелацији и поткрепљен другим биолошким траговима вештаченим такође ДНК методом који су фиксирани из гениталне области жртве (трагови епитела и сперме). На основу тих доказа идентификован је учинилац кривичног дела. Техника фиксирања биолошких трагова у конкретном случају: Трагове је обрађивао патолог. Пљувачка је фиксирана са десне дојке применом традиционалне серолошке процедуре уз помоћ стерилне памучне газе навлажене дестилованом водом. Употребљено је четири тупфера за скидање трагова пљувачке тако што је превлачено из разних праваца у пределу угриза. Контролни узорак је узет на исти начин са површине друге дојке. Тупфери су најпре осушени на собној температури, тако што су били одвојено смештени у картонске кутије намењене за фиксирање ове врсте доказа. Посткоитални узорци су узети такође стерилним памучним тупфером из следећих регија: а) из горњих делова вагине; б) вулве; в) предела препона; г) ректума и д) оралне дупље. И те ткanине су осушене на исти начин. Полицијска потрага за учиниоцем трајала је седам месеци. Пре него што се дошло до учиниоца обрађена су 34 осумњичена од којих су узимани биолошки узорци за ДНК компарацију, отисак зубала и трагови прстију. Одонтолошка вештачења (тј. компарација трагова угриза) и ДНК вештачења спровођена су независно једна од других.[240]

1.2.5.2. Примена ДНК метода у поступцима утврђивања сродства

ДНК метода је данас најсигурнији и најбржи начин утврђивања очинства или материнства. На основу вештачења и упоређивања ДНК детета и једног родитеља који је неспоран (нпр., мајке) може се са апсолутном сигурношћу утврдити да ли је спорна особа (нпр., особа која негира очинство) и прави, тј. биолошки родитељ детета. Ово због тога што свако наслеђује генетски материјал, тј. секвенце или распоред база у свом генетском ланцу од својих родитеља, тј. од оца и

---

[238] Huber, Franz, Das DNA-Gesetz, *Kriminalistik*, број 11/1997, стр. 735.

[239] Smialek, John –Word, Charlotte–Westveer, Arthur, The Microscopic Slide, *FBI Law Enforcement Bulletin*, број 11/2000, стр. 27.

[240] Swet, David–Garz, Shutler, Analysis of Salivary DNA Evidence from a Bite Mark on a Body Submerged in a Water, *Journal of Forensic Sciences*, број 5/1999, стр. 1 069–1 072.

мајке. Наследни материјал у ДНК ланцу детета мора да обухвати наследни материјал мајке и оца. Тај наследни материјал тзв. алели који постоји у дететовом ДНК ланцу, а није наслеђен од мајке, могао је да буде наслеђен једино од биолошког оца. Очинство (или материнство) се утврђује упоређивањем и уклапањем фрагмената ДНК секвенци детета са одређених позиција хромозома, тј. ДНК ланца, са истим позицијама ДНК ланца неспорног и спорног родитеља. Очинство је доказано уколико се ДНК профил пресумптивног оца уклапа у ону разлику ДНК профила детета која није наслеђена од мајке. На основу анализе и упоређивања особености ДНК ланца једне особе могу се утврдити и други ближи или даљи видови сродства у правој или побочним линијама и претпоставити национална припадност неке особе. Вештачења ове врсте су од значаја не само за утврђивање очинства или материнства, већ и у поступцима утврђивања биолошких наследника, као и при добијању усељеничких виза где се као основ узима спајање породица.

Слика 114. *Детаљ из ДНК лабораторије*

На другој страни и у случајевима силовања у којима је дошло до трудноће жртве, доказује се извршење кривичног дела упоређивањем наследног материјала плода, мајке и осумњичене особе (у суштини класичан поступак доказивања очинства). На основу ДНК анализа утврђивања сродства, могуће је не само идентификовати непознати леш него и утврдити порекло биолошког трага (нпр., трага крви) који је пронађен на лицу места. У случајевима, када није пронађена жртва (нпр., убиство са сакривањем, или уништењем леша) пронађени траг крви се компарира са крвљу најближих сродника претпостављене жртве и на тај начин се врши својеврсни поступак утврђивања сродства. На пример, у једном случају нестала је жена за коју се претпостављало да је убијена. У подруму куће пронађен је траг крви из којег је екстрахована ДНК и упоређена са ДНК узетим из крви сина нестале жене. Упоређивањем ДНК утврђено је да траг крви потиче од мајке детета.[241]

1.2.6. Проблеми и потреба за стандардизацијом у раду са ДНК доказима

Проблеми у поступању са ДНК доказима. Досадашња искуства указују на постојање неких проблема који могу озбиљно да угрозе процес доказивања, обезвреде уложене напоре, компромитују методу и у крајњем случају онемогуће разјашњење и доказивање кривичног дела, мада је то у конкретном случају било могуће. Проблеми би се могли фокусирати на неколико области: а) грешке и пропусти које се чине у фази оперативне и истражне делатности; б) грешке и пропусти у оквиру лабораторијског третирања доказа; в) грешке и пропусти у оквиру доказног поступка; г) грешке и пропусти при вербалној интерпретацији налаза и д) потреба за међународном сарадњом и стандардизацијом поступка ДНК доказивања.

а) С обзиром на то да су методе ДНК вештачења изузетно осетљиве, грешке које се начине у првој фази рада са биолошким траговима могу да униште доказе или усмере криминалистичку делатност у погрешном правцу. Грешке и пропусти у овој фази могу да доведу до: 1) *контаминације трага туђим биолошким материјалом* (од стране полицајаца који су обезбеђивали лице места или чланова увиђајне екипе приликом рада са траговима); 2) *уништења трага услед неаде-*

[241] Zonderman, J., *Beyond The Crime Lab, The New Science of Investigation*, стр. 124.

кватног третирања[242] (нпр., паковање влажног трага); 3) *обезвређивања доказне вредности трага* услед грешака приликом фиксирања доказа и његовог документовања[243]; 4) *грешке начињене након увиђаја* приликом поступања са трагом и његовим чувањем пре него што се достави у лабораторију на анализу и 5) *грешке приликом обезбеђивања компаративног материјала* (контаминација материјала, уништење услед неадекватног паковања, замена узорака услед непажње службених лица или лукавог поступања осумњиченог).

б) Друга *група грешака и пропуста у раду са ДНК доказима* може да буде начињена *у лабораторији* у коју је послат биолошки материјал на вештачење. У пракси форензичких вештачења биолошких трагова применом ДНК метода било је случајева контаминације, уништења или грешака приликом вештачења које су озбиљно компромитовале поступак доказивања.

Потреба за стандардизацијом ДНК поступка. У међународним оквирима је веома изражена потреба за стандардизацијом целокупног поступка у оквиру формирања ДНК доказа. Сматра се да се на тај начин најбоље може умањити опасност контаминације ДНК доказа и омогућити брза и квалитетна размена информација између држава с циљем ефикаснијег сузбијања националних и међународних форми криминала. Једино стандардизација у овој области омогућава међународну полицијску кооперацију, подизање квалитета рада са овим доказима и оптимално коришћење техничке опреме за вештачења.

Поље стандардизације обухвата: полицијски и истражни поступак у обезбеђивању доказа за ДНК вештачење, стандардизацију лабораторијских услова и поступака вештачења, стандардизацију података који ће бити потхрањени у компјутерским базама ДНК профила, као и стандардизацију законске регулативе која се односи на услове прибављања и чувања узорака.

1.2.7. Криминалистичке базе ДНК профила

Средином и крајем деведесетих година XX века почеле су се у појединим развијеним државама формирати компјутерске базе података ДНК профила учинилаца кривичних дела с циљем да се повећа ефикасност нове методе. Област компјутерских база података ДНК профила садржи у себи више основних група питања. Прво, појављује се техничко устројство база података. Друго, отварају се питања правних и етичких аспеката заштите људских права. У зависности од усвојеног решења, организују се базе, прописују услови уноса и коришћења података у њима.

Техничка и правна устројства база података. Све базе података ДНК профила састоје се из два дела: а) неидентификованих ДНК профила, тј. базе података ДНК профила, добијених из биолошких материјала (трагова) фиксираних са лица места кривичних дела (односно од неидентификованих лешева) и б) базе података познатих донатора[244], тј. особа чији се ДНК профили компарирају са неидентификованим траговима. Други део ДНК базе, тј. база познатих донатора у различитим државама се на различите начине одређује. У некима њу могу да сачињавају ДНК профили осумњичених, у другима ДНК профили само осуђених. У појединим државама у овај део базе уносе се подаци о особама које су осуђене само за одређена кривична дела, или на

[242] Искуства показују да су ове грешке могуће пре свега када је истражно особље неискусно, непажљиво или није упознато са могућностима или осетљивошћу PCR технике, или ако је биолошки траг већ био у знатној мери деградиран па су се тражили посебна стручност и опрезност приликом рада на лицу места.

[243] У неким случајевима и погрешна тактика предочавања доказа окривљеном може да искомпликује поступак доказивања.

[244] Поједини аутори намерно употребљавају неодређен израз *донатор* или *познати донатор* зато што се категорија ових лица чији је идентитет познат веома разликује од државе до државе. На пример, Tracy, Paul–Vincent, Morgan, Big Brother and His Science Kit: DNA Databases for 21st Century Crime Control?, *Journal of Criminal Law & Criminology*, Winter2000, Vol. 90 Issue 2, стр. 635.

одређене казне затвора. Приликом формирања овог дела базе података запажају се две потпуно супротне тенденције. На једној страни правници и организације које се баве заштитом људских права настоје да се што више сузи или прецизно дефинише круг особа чији ће подаци бити унети у део базе познатих особа, а на другој, политичари, полицајци, јавност и поједини генетичари залажу се за формирање база у које ће бити унети ДНК профили од што већег броја категорија донатора. Евидентна је и појава да се у великом броју земаља проширује круг особа чији се ДНК профили уносе у базе (тј. првобитна рестриктивна решења замењују се екстензивним). Највећи камен спотицања је уношење ДНК профила осумњичених особа у базе података. Овде се сукобљавају два значајна интереса: а) питање права и слобода грађана, зато што се уношењем у базе ДНК профила осумњичених крши презумпција невиности; генетска шифра представља једну од основа права на приватност сваког човека и б) на другој страни уношењем ДНК профила осумњичених вишеструко се повећава ефикасност државе у откривању и доказивању најтежих кривичних дела, серијских делинквената, организованог криминалитета. Државе овај проблем покушавају да реше најчешће усвајањем компромисних решења. С обзиром на осетљивост материје, постоји тенденција да се узимање узорака за ДНК вештачења и унос података у компјутерске базе детаљно регулишу законом (најчешће законима о кривичном поступку или у полицијским законима)[245]. Наредна генерална карактеристика свих база ДНК профила јесте у томе што се у њима искључиво *записују профили тзв. некодирајућих делова ДНК*, тј. оних делова генетске шифре који могу да служе само у идентификационе сврхе, а не и за утврђивање персоналног профила особа чији је ДНК унет у базу (нпр., карактерних особина, наследних болести, физичких карактеристика, разних предиспозиција).

1.2.7.1. Полицијске базе ДНК профила у САД

Почетком последње декаде XX века, ФБИ је почео у САД да развија пројекат CODIS (*Combined DNA Index System – CODIS*) с циљем да повеже постојеће форензичке ДНК лабораторије у један систем који би уз подршку најмодерније компјутерске технологије и стандардизовање рада на лицу места кривичног дела омогућио ефикасну борбу против, пре свега сексуалних и насилничких деликата. Подаци су уношени у систем из два извора: а) тзв. форензичког индекса, тј. базе биолошких материјала (у почетку су били трагови крви и сперме, а након тога и остали), обезбеђени увиђајем и радом на лицу места и б) базе ДНК профила осуђених за сексуална и друга насилничка кривична дела. Начињен је компјутерски софтвер који је омогућавао аутоматско сортирање, претраживање, компарирање и идентификовање профила ДНК прибављених из поменутих извора. Систем се стално технички усавршава увођењем нових технологија вештачења (нпр., вештачење митохондријалне ДНК), као и проширивањем палете трагова који се користе у идентификационе сврхе (нпр., длаке без корена, нокти, скелетни остаци, пљувачка итд.). Данас се у оквиру система утврђује, чува у бази података и компарира ДНК формула са 13 локуса на различитим хромозомима, што омогућава изванредну способност дискриминације.[246] CODIS систем, поред САД, користи још доста држава широм света.

---

[245] На пример, према француском закону, ДНК профили осумњичених лица могу да се упореде са другим у бази унетим ДНК профилима, али не смеју да се инкорпорирају у базу података. Узорци биолошких материјала који су прибављени са лица места чувају се 40 година након анализе. Исто важи и за узорке прибављене од осуђених лица с тим да је ограничено до њиховог осамдесетог рођендана. За разлику од њих, отисци прстију у дактилоскопским базама могу да се чувају само 25 година. Видети сајт: http://www.interpol.com/Public/Forensic/dna/conference/2001/minutes.asp#6

[246] На пример, када је 1998. године уведено утврђивање ДНК формуле на осам локуса, форензички експерти су тврдили да то омогућава прецизност идентификације која гарантује да се у двеста педесет милиона становника не могу наћи две особе (изузев *једнојајчаних близанаца), са истом комбинацијом ДНК профила.* Zonderman, J., *Beyond* the *Crime Lab*, стр. 100–101, 126.

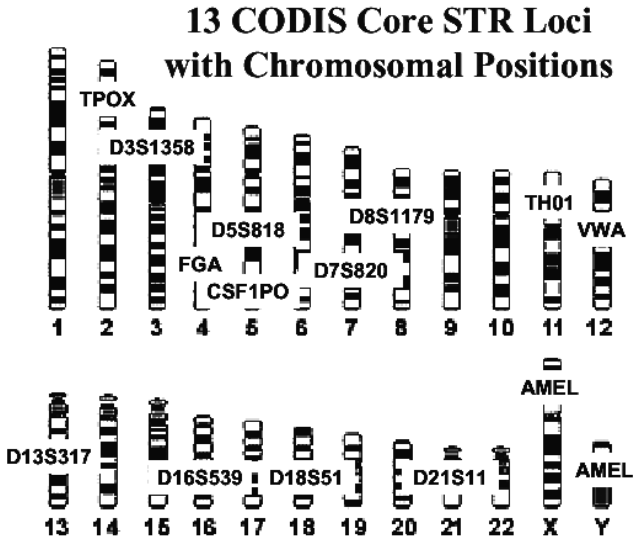

Слика 115. *CODIS систем.* На шеми се приказују позиције 13 локуса на различитим хромозомима са којих се утврђују ДНК формуле за потребе идентификационих форензичких вештачења или ради уношења ДНК профила у базе података.

1.2.7.2. Полицијске базе ДНК профила у Великој Британији

У Европи је прва база података ДНК профила учинилаца кривичних дела установљена у Великој Британији 1995. године. Национална ДНК база Велике Британије се данас сматра највећом базом података ове врсте у свету. У њој се недељно изврши око 600 идентификација. Од установљавања базе података ДНК профила, до 2002. године остварено је 134 812 "погодака" на основу којих је на хиљаде особа осуђено, почев од провалних крађа и криминалитета у вези са колима, па до убистава.

Слика 116. *Детаљ из форензичке ДНК базе података*

Правна регулатива коришћења ДНК база у Великој Британији. Унос и коришћење података из база регулисано је најпре законом (*The Criminal Justice and Public Order Act*) који је ступио на снагу 1994. године. Прописи су налагали да се компаративни узорци узети од осумњичених униште уколико се одустало од оптужбе или је осумњичени ослобођен. Обавеза уништавања узорака је постојала и код тзв. масовног ДНК тестирања које се спроводи ради разјашњавања посебно тешких кривичних дела. Компаративни материјал се може прибавити и против воље особе, уколико постоје индиције које указују на његово учешће у извршењу конкретног кривичног дела. Након широке јавне расправе дошло је до промена правних норми које регулишу ову материју. Изменама Кривичног закона и Закона о полицији који је ступио на снагу у мају 2001. године проширена је могућност складиштења података у базама ДНК профила. Прибављени узорци *уз писмену сагласност* могу се сачувати у бази ДНК профила чак и ако особа не буде окривљена за истраживано кривично дело. Једном дата сагласност више се не може повући.

1.2.7.3. Предлог de lege ferenda за правно регулисање материје ДНК вештачења у криминалистичке сврхе

Није прихватљиво решење да се узимање узорака за ДНК вештачење као и њихово чување за будућа упоређивања кроз базу података или ван ње, законски не регулише као што је, на пример, код нас или у неким другим државама. Ово је веома осетљива материја која дубоко задире у људска права и слободе и подложна је разноразним и озбиљним злоупотребама. Имајући у виду наш правни систем, ову материју би требало регулисати Законником о кривичном поступку. Овлашћења за давање наредбе принудног узимање узорака за ДНК анализу требало би да имају јавни тужилац или суд, и то искључиво ради доказивања у извршењу кривичних дела. Органи унутрашњих послова би могли да наређе узимање узорака за анализу једино када осумњичени добровољно пристане на тестирање.

Законом би требало прописати да лабораторије у којима се врше ДНК вештачења, као и особље запослено у њима, морају да испуњавају међународне стандарде које су усвојиле струковне организације у Европи као и да поседују међународне акредитиве. Вештачења у лабораторијама морала би да се спроводе под шифром, а кључ шифре био би код органа који је донео налог за вештачење, као и у Министарству правде или евентуално у Министарству унутрашњих послова.

Вероватно ће у скорије време и у нашој земљи бити формирана национална криминалистичка база ДНК профила. При том би требало имати у виду да базе ове врсте имају већу ефикасност уколико у њима има више података. Она би морала да се састоји из неколико делова што би такође законом требало регулисати. Први део базе би се састојао од ДНК профила добијених из биолошких трагова за које се претпоставља да су у вези са извршењем кривичних дела. Уношење тих трагова у базу спроводило би се на захтев овлашћеног органа (ОУП-а, тужилаштва, суда). Други део базе сачињавали би ДНК профили осуђених. Овде би требало применити екстензивни приступ тако да би се уносили ДНК профили за особе које су осуђене за сва кривична дела против живота и тела, сексуална кривична дела, тешке случајеве имовинских кривичних дела (разбојништва, провалне крађе, крађе возила, изнуде, отмице) и сва кривична дела која су производ организованог криминалитета (нпр., трговина наркотицима, тероризам). Трећи део базе састојао би се од ДНК узорака неидентификованих лешева. Четврти део базе садржао би ДНК узорке несталих (изгубљени, отети). Узорци за утврђивање њиховог ДНК профила прибављају се са личних ствари (четкице за зубе, чешља, марамице којом је брисан нос, одевних предмета итд.). Пети део базе би се састојао од компаративних узорака познатог порекла и сачињавао би ДНК рођака несталих, и ДНК настрадалих жртава кривичних дела.

Највећи проблем је могућност и начин формирања базе података осумњичених као и услови њиховог коришћења и компарирања кроз базу трагова непознатог порекла. У свету постоји неколико модела по коме се ДНК профили осумњичених: а) уопште не уносе у базу и служе за компарацију само поводом конкретног кривичног дела; б) унесу се привремено у базу само ради претраживања и других кривичних дела, а након тога се уништавају (и ту постоје разна решења и многобројни проблеми у пракси); в) ови се узорци уносе трајно у базу података само уколико осумњичени приложи писмену сагласност и г) ови се узорци уносе трајно у базу и без сагласности осумњиченог али само као референтни узорци и под шифром (а евентуално је кључ за дешифровање у поседу законом одређеног органа). У сваком случају поменута, а и друга питања (нпр., рокови чувања узорака и ДНК профила) требало би детаљно законски регулисати.

Мада код нас још није формирана национална база ДНК профила, домаће ДНК лабораторије чувају податке прибављене вештачењима који могу да буду од користи у будућим случајевима. На пример, у ДНК лабораторији на Биолошком факултету Универзитета у Београду примењује се систем CODIS са истовременим вештачењем кратких узастопних поновака на тринаест локуса. Интерна база ове лабораторије садржи ДНК профиле од 150 осумњичених (осуђених) и више од 100 ДНК профила из биолошких трагова са лица места у нерешеним случајевима (податак из априла 2002. године). И поред малог броја умемурисаних ДНК шифри, у једном случају је применом базе откривен опасан криминалац.

Пример из домаће праксе: Први случај у коме је уз помоћ базе ДНК профила разјашњено силовање са убиством жртве. У току 1997. године у неком грмљу је пронађено тело силоване

и убијене жене поред студентског дома у Суботици. Осумњичен је избеглица пореклом из Крајине. Прво вештачење је извршено у Новом Саду. Вештак је изложио налаз по коме се поклапају ДНК фрагменти добијени из семене течности учиниоца издвојени из вагиналног секрета жртве и компаративни материјал прибављен од осумњиченог. На основу тога осуђен је на 15 година затвора. С обзиром на то да је осуђени уложио жалбу у погледу ДНК вештачења негирајући извршење кривичног дела, суд је наложио поновну експертизу и примену друге методе ДНК вештачења. Вештачила је ДНК лабораторија из Будимпеште негирајући резултате првог вештачења. Поновно вештачење спроведено је на Биолошком факултету у Београду и при том је потврђен налаз лабораторије из Будимпеште. Није постојало поклапање свих ДНК секвенци компаративног материјала прибављеног од осуђеног и из биолошког трага из тела жртве. Осуђени је пуштен из затвора. Након две године у ДНК лабораторију Биолошког факултета Универзитета у Београду достављен је на анализу узорак сперме узет из тела силоване особе и компаративни узорак биолошког материјала од осумњиченог. Кривично дело је извршено у једном граду у централној Србији. ДНК вештачењем (системом CODIS) утврђено је поклапање фрагмената на свих 13 локуса. Након тога је ДНК профил овог извршиоца кривичног дела упоређен са свим ДНК профилима који су се налазили у бази података непознатих учинилаца. Компарирањем је утврђено поклапање предметног ДНК са ДНК профилом непознатог порекла прибављеног из биолошког трага у случају силовања и убиства жртве из Суботице. У току кривичног поступка је доказана кривица ове особе и за убиство и силовање у Суботици.[247]

1.2.8. Доказна вредност ДНК профилисања

Савремене методе вештачења у оквиру којих се врши испитивање и упоређивање спорног и неспорног узорка на тринаест локуса пружају "екстремно висок степен поузданости (вероватноће)", односно ниво поузданости који "искључује сваку разумну сумњу" да може постојати још нека особа осим оне која је оставила траг са истим ДНК профилом. Посматрано с аспекта терета доказивања у кривичним стварима, ДНК доказ има снагу по којој могућност другачијег тумачења остаје изван разумне сумње. До сада није забележен случај у свету да две особе (која нису једнојајчани близанци) имају исти ДНК профил.

Околности које суд треба да утврђује приликом оцене ДНК доказа. – Да би се резултати ДНК вештачења могли прихватити на суду потребно је преиспитати читав ланац формирања овог доказа. У процесу доказивања треба одговорити на следећа питања*: а) да ли је испитивани биолошки материјал био подобан за ДНК вештачење*; б) *да ли постоји повезаност биолошког трага с кривичним делом* (да ли је траг можда настао независно од кривичног дела, пре његовог извршења или после тога); в) *да ли је приликом обављања увиђаја и допремања трага у лабораторију поступано на начин који искључује могућност контаминације туђим биолошким материјалом, замене материјала за вештачење и могућност деградације*; г*) да ли лабораторија у којој је вршено вештачење и персонал запослен у њој испуњавају акредитационе услове и стандарде* у погледу техничке опремљености, поузданости метода вештачења, обучености, као и систем мера безбедности које спречавају контаминацију трага и искључују лабораторијске грешке; д) *да ли су у конкретном случају испоштовани поменути*

[247] Интересантно је напоменути да је поред тела убијене девојке у Суботици пронађена амајлија, тзв. хоџин запис, на којој је писало име и презиме власника. Вероватно ју је жртва истргнула приликом одбране. Међутим, и поред тог доказа, истрага је кренула у сасвим погрешном правцу и усмерила се према избеглици из Крајине православне вероисповести. На настанак судске заблуде пресудно је утицало прво ДНК вештачење које је било погрешно. Име и презиме које је било на хоџином запису поклапало се са именом и презименом лица чија је ДНК шифра идентификована претраживањем кроз базу. Убица је био Албанац са Косова, психички заостао.

стандарди и услови, тј. да ли су примењене научно прихваћене методе, да ли је лабораторијски персонал који је радио са конкретним доказом обучен и поседује потребне стручне цертификате (како вештаци тако и лабораторијско и друго помоћно особље), да ли је у конкретном случају поступано по протоколу обезбеђивања трагова, спровођења вештачења, сачињавању извештаја и његове презентације на суду и ђ) *потребно је посебно проверити да ли особа која је идентификована ДНК вештачењем поседује брата једнојајчаног близанца, као и искључити могућност да је биолошки материјал могао да буде остављен на начин који није у вези са кривичним делом.*

ДНК доказ и релевантност биолошког трага с кривичним делом. – Потребно је посебно напоменути да се у добром делу литературе, поједностављује проблем ДНК доказивања. Често се изједначава налажење биолошког трага чији је ДНК профил установљен са учешћем у извршењу кривичног дела. Тиме се поједностављује процес доказивања, што може да услови судске заблуде. Међутим, и ДНК доказ треба подврћи детаљној анализи и имати у виду да се овде срећу неки специфични проблеми који нису толико изражени код других врста доказа.

Одсуство типичног биолошког трага не значи и да кривичног дела нема. На пример, приликом извршења кривичног дела силовања, забележено је да криминалци у свету све чешће користе кондоме, или не мора да дође до ејакулације извршиоца, тако да не остају сви трагови карактеристични за ово кривично дело, мада је оно извршено.

Још се озбиљнији проблем јавља поводом *доказивања релевантности трага са кривичним делом*. Биолошки траг је на лицу места могао да остане пре његовог извршења или после тога и без икакве везе са њим. Могао је, на пример, било који грађанин док се шета улицом да пљуне на тротоар, избаци жваку из уста или да се игром случаја посече. Након извесног времена услед несрећног сплета околности по поменутог грађанина могло је на том истом месту да се догоди убиство и да остане леш жртве.

Као подваријанту проблема доказивања релевантности трага са кривичним делом треба указати и на могућност тзв. *примарног* и *секундарног трансфера* биолошких трагова погодних за ДНК вештачење. Док се у случајевима приказаним у претходном пасусу, на месту извршења кривичног дела фиксирају нерелевантни биолошки трагови који немају везе са кривичним делом и учиниоцем, при постојању трансфера долази и до физичког преношења правно релевантних трагова кривичног дела на објекте или особе који нису у узрочно-последичној вези са злочином, што такође може да искомпликује процес доказивања.

Примарни трансфер доказа подобних за ДНК вештачење, као и других материјалних доказа у теорији није споран. Форензички научници су одавно указивали на могућност примарног трансфера биолошких трагова подобних за ДНК вештачење. Постоје две врсте примарног трансфера: примарни трансфер ДНК материјала од особе на особу или од особе на различите објекте. Новији експерименти су егзактно доказали постојање примарног трансфера у случајевима када је објект на коме је био биолошки траг додиривало више особа. Тада је долазило до преноса биолошког материјала из којег је у експериментима утврђиван ДНК профил оставиоца трага.

Секундарни трансфер доказа подобних за ДНК вештачење остварује се преко посредника (значи не директно као код примарног трансфера). Секундарни трансфер постоји када се: а) биолошки траг преноси са предмета на руке, па онда са руку на друге руке или кожу, на пример током руковања; или б) са руке

на предмет, па са предмета на друге руке или други предмет. Могућност секундарног трансфера отвара питања од интереса за форензичке и правне науке. На основу спроведених истраживања поткрепљиван је закључак да секундарни трансфер може да компромитује резултате ДНК вештачења у оквиру типичних форензичких ситуација. "Ако особа покупи ваш ДНК приликом руковања или са нечега што сте ви додирнули да ли то значи да она уколико изврши кривично дело може да остави ваш ДНК на лицу места погрешно сугеришући да сте ви били на њему. Ако је секундарни ДНК трансфер чињеница, реална могућност, тада може да има значајне реперкусије за ДНК тестирање приликом разјашњавања криминалних случајева."[248]

Секундарни трансфер је сасвим могућ пре свега код трагова косе, длака и ноктију. На пример, неко (будућа жртва или извршилац кривичног дела) може да покупи, не знајући за то, туђу длаку или влас косе или делић нокта са седишта таксија, са седишта или одеће у гужви и трењу у градском аутобусу (или из неке гардеробе, или чивилука, свеједно), и да након кривичног дела тај биолошки траг постане главни доказ оптужбе зато што је нађен на одећи жртве или месту извршења кривичног дела (нпр., у стану жртве). Као такав, овај траг улази у базу података ДНК профила непознатих извршилаца прибављених с лица места.

Реалност постојања секундарног преношења (трансфера) материјала подобног за ДНК вештачење поткрепљујемо примером из немачке криминалистичке праксе. У овом случају секундарни пренос биолошког трага није искомпликовао истрагу, већ напротив, био је једини начин за успешно доказивање кривичног дела. Деветогодишњу девојчицу са аутобуске станице (место, Osnabrück, октобар 1998), непознати мушкарац увукао је у аутомобил и на непознатом месту силовао. Кривично дело је одмах пријављено и изузета је одећа коју је девојчица имала у моменту извршења кривичног дела. Она је у свом исказу навела да је силовање извршено у колима и при том је дала веома детаљан опис неких налепница које су биле излепљене са унутрашње стране кабине. Шест месеци касније полиција је задржала на испитивању једног егзибиционисту. Апликације на унутрашњој страни његовог возила одговарале су онима које је шест месеци раније описала жртва кривичног дела. Ради доказивања кривичног дела покушано је да се упореде влакна на одећи жртве са влакнима на пресвлакама седишта. Међутим, због природе материјала како одеће жртве тако и пресвлака са возила, није дошло до преноса и задржавања микровлакаца. Након проучавања трагова фиксираних лепљивом траком из унутрашњости кабине возила, уочено је да су на седиштима пронађене мачје длаке (влакна су била бела од персијске мачке). Истоврсна влакна су након тога пронађена и на одећи детета. Морфолошким вештачењем животињских длака несумњиво је утврђено да су оне истог порекла. Длаке отпале са мачке извршиоца остале су у кабини возила и одатле су у току силовања прешле на одећу жртве. На тај начин доказано је присуство оштећене у возилу. Оштећена није била никада у контакту са персијском мачком. Суд је сматрао да у конкретном случају нема потребе за вршењем ДНК вештачења и окривљеног је осудио на пет година затвора, што је и потврђено у другостепеном поступку.[249]

Поред наведених, потпуно је реална *могућност и фалсификовања, манипулисања и свесног обмањивања коришћењем биолошких трагова*. На пример, извршилац кривичног дела може да остави на лицу места поред тела убијене жртве марамицу са туђим ДНК материјалом (секретом из носа, крвљу) или, на пример, жвакаћу гуму коју је друга особа користила.

Према томе, опасно је скраћивати поступак доказивања у случајевима када се располаже ДНК доказом. Суд не сме да изгуби из вида и доказивање криминалистичке релевантности пронађеног трага са кривичним делом. ДНК доказ је врста класичних контактних трагова. Не треба изгубити из вида да тај контакт мо-

[248] Ladd i ostali, A Systematic Analysis of Secondary DNA Transfer, *Journal of Forensic Sciences*, број 6/1999, стр. 1270–1272.

[249] Inhülsen, Dietrich, Kriminaltechnik auf neuen Wegen? *Kriminalistik*, број 10/2001, стр. 667–669.

же бити непосредан и посредан, узрочно повезан са кривичним делом или без икакве везе са њим.

Важно је приликом увиђаја тачно записнички и фотоелаборатом фиксирати места на којима су пронађени биолошки трагови. Пажњу треба фокусирати, пре свега, на трагове који су у узрочно-последичној вези са непосредним извршењем кривичног дела, и што је најважније, увек треба трагати и за другим доказима. Степен вероватноће у погледу основаности оптужбе се нагло повећава ако се располаже поред ДНК вештачења и још неким доказом кривице.

1.2.9. Закључак

Криминалистичке методе идентификације на основу утврђивања ДНК профила пружају изванредне могућности у откривању и доказивању кривичних дела. Њиховим увођењем у судску праксу отворено је ново поглавље савремене криминалистике. Међутим, не треба изгубити из вида домете, границе и ограничења ових метода. Опасности контаминације биолошких материјала као и доказивање релевантности између трага и кривичног дела су озбиљни изазови које полиција, тужилаштво, суд и научна јавност морају да имају на уму. Законом о кривичном поступку треба регулисати материју узимања и чувања биолошког материјала за ДНК вештачење (с лица места, од осумњичених итд.). И на крају, не треба заборавити: ДНК доказ не искључује потребу трагања за другим доказима и вршење детаљне криминалистичке анализе.[250]

1.3. ИДЕНТИФИКАЦИЈА ОСОБА НА ОСНОВУ РУКОПИСА И КРИМИНАЛИСТИЧКИ ПОСТУПАК СА ДОКУМЕНТИМА

1.3.1. Увод

Идентификација особа на основу рукописа и криминалистички поступак са документима представљају широке и мултидисциплинарне области криминалистичких идентификационих и неидентификационих вештачења којима се утврђује аутор спорног текста или документа и/или доказују фалсификати.

Идентификациона вештачења текстова писаних руком или потписа на документима имају за циљ утврђивање аутора (тестамента, уцењивачког или претећег писма, анонимне пријаве, потписника спорног уговора, чека или другог банкарског документа) на основу установљавања, испитивања и компаративног упоређивања индивидуалних карактеристика рукописа или потписа на спорном и неспорном писаном материјалу.

Идентификација особа на основу рукописа, потписа, написаних бројева могућа је с обзиром на то да сваки рукопис карактеришу *индивидуалност* и *релативна стабилност*. *Индивидуалност рукописа* значи да рукопис сваке особе има индивидуална обележја по којима се може разликовати од рукописа свих других људи. Не постоје две особе на овом свету које имају потпуно исти рукопис. *Релативна стабилност рукописа* значи да се рукопис једне особе, тј. његове ин-

[250] За детаљније информисање: Симоновић, Б.: Идентификација лица на основу утврђивања ДНК профила (1. део), *Безбедност*, број 3/2002, стр. 407–433; Симоновић, Б.: Идентификација лица на основу утврђивања ДНК профила (2. део), *Безбедност*, број 4/2002, стр. 561–587.

дивидуалне карактеристике, не мењају за извесно време. Стабилност рукописа је карактеристика која омогућава да се на основу компаративног вештачења два текста писана руком или два потписа, утврди аутентичност, тј. да ли их је писала иста особа. Стабилност, непроменљивост индивидуалних карактеристика рукописа није константна као код минуција (анатомских обележја) отисака папиларних линија, ДНК секвенци, индивидуалних карактеристика ушне шкољке, већ је подложна променама услед протека времена, интерних и екстерних фактора који утичу на рукопис, што веома усложава идентификациона вештачења. Релативна стабилност рукописа је ограничена и његовом варијабилношћу. *Варијабилност рукописа* значи да рукопис исте особе варира како у идеалним и непромењеним околностима тако и у промењеним условима писања. Иако рукопис садржи индивидуалне карактеристике, које омогућавају идентификацију особе, оне се никад не појављују (понављају) приликом писања у непромењеном виду. Никад два потписа исте особе не могу бити апсолутно исте (чак ни код фалсификованих потписа прецртавањем). Никад два иста слова и две исте речи нису написане на потпуно исти начин. Увек постоје извесне разлике, али се уочава и константност, конзистентност у повлачењу линија која указује на индивидуални стил писања, индивидуални начин повлачења појединих потеза приликом потписивања, исписивања појединих слова или комбинација слова, на чему се темељи идентификационо вештачење рукописа. Индивидуалност, релативна стабилност (рукопис није апсолутно стабилна категорија као отисак прста) и варијабилност, одређују и у битној мери усложавају идентификациона вештачења на основу рукописа. Проблем је у томе што услед релативне стабилности и варијабилности рукописа, методе вештачења и идентификациони критеријуми, нису и не могу бити потпуно (апсолутно) објективизовани и издвојени од субјективног става вештака (као, на пример, код ДНК вештачења)[251]. Међутим независно од тога, могуће је приликом вештачења, у великом броју случајева, донети категоричан закључак да одређени спорни рукопис јесте или није писала одређена особа, односно да ли су два рукописа (спорни и неспорни), писани истом руком. Идентификациона вештачења рукописа захтевају велико искуство, аналитичност али и способност синтетичке анализе. Површност, брзоплето закључивање, недовољна количина и квалитет материјала на коме се темељи вештачење воде директно до погрешног вештачења. Од судова се очекује велика *критичност* и *опрезност* приликом оцењивања идентификационих вештачења рукописа.

Поред идентификационих вештачења рукописа и потписа, постоје и *идентификациона вештачења докумената* којима се идентификује машина на којој је писан одређени документ, апарат за копирање или компјутерски штампач.

Постоје и *неидентификациона вештачења рукописа или потписа* којима се утврђују, нпр., услови у којима је писан одређени документ (болест, стање дрогираности или алкохолисаности, лежећи положај, у превозном средству, проблем

[251] Поједини критичари наводе да идентификациона вештачења лица на основу рукописа нису непоуздана само због методолошких несавршености и поменутих ограничења, већ и због тога што не постоји јасно дефинисана стручна специјализација, стандардизовано школовање, школски услови, начини провере знања, оспособљености и техничке опремљености коју треба да испуне вештаци. Све се своди на лично искуство и марљивост појединог вештака или у најбољем случају на стандарде које дефинишу еснафска удружења вештака специјализованих за идентификациона вештачења рукописа. Треба напоменути да ова врста удружења и поменути стандарди у нашој земљи не постоје, што још више компликује проблем. У вези са ставом наведеним у овој фусноти видети: Hecker, Manfred, Forensische Handschriftenvergleichung, *Kriminalistik*, број 3/1998, стр. 209–213.

вођене руке итд.). Установљава се који је од два рукописа које је написала иста особа новијег датума (нпр., који је од два тестамента писан касније). На основу неидентификационих вештачења рукописа могу се донети криминалистички закључци о образовању, националном пореклу, и неким другим карактеристикама аутора текста што може да има оријентационо-елиминациону вредност.

У неидентификациона вештачења улази и велики број *криминалистичко-техничких вештачења докумената* којима се утврђује да ли је на неком документу нешто дописивано или брисано (нпр., додавање цифре неком броју, дописивање или брисање пасуса у неком документу), да ли је читав текст писан истим мастилом, односно утврђивање разлике у врсти и старости мастила којим је написан спорни документ, утврђивање групне припадности, тј. врсте средства за писање, мастила или папира на коме је писан документ, вештачење печата итд.

Приликом вештачења докумената, рукописа, потписа, не треба никад користити копије, већ увек и искључиво оригинална документа. Трагови фалсификовања докумената се често не могу открити ако се вештачи фотокопија. На пример, савремени копир апарати омогућавају промене осветљења прикривање трагова ретуширања, брисања и додавања делова текста на документу. Притисак на папир приликом писања као и динамика повлачења потеза не може се вештачити са копије. На основу копија не могу се на документу проналазити трагови отисака папиларних линија, трагови пљувачке ради утврђивања ДНК, нити вршити криминалистичко-техничко вештачења документа.

1.3.2. Опште карактеристике рукописа које одређују индивидуални стил

Када дете учи писање, предузима сваки, па и најмањи потез уз потпуно ангажовање пажње. Али када временом овлада техником писања и научи технику обликовања слова, писање је све мање под контролом свести. Процес писања се после више година искуства, а посебно у току средње школе и студирања одвија све брже, аутоматизовано и без концентрације на повлачење конкретних потеза захваљујући формираном динамичком стереотипу. Напуштају се све више усвојени школски модели писања слова и изграђују индивидуални стил и навике. Навике су при писању релативно стабилне категорије и испољавају се у техници извођења радњи писања, услед чега се формира рукопис који садржи систем препознатљивих и константних карактеристика на основу чега се може идентификовати особа.

Као што је напоменуто рукопис се у току живота брже или спорије мења. Најбрже промене су у току усвајања технике писања и формирања сопственог стила. Након тога, отприлике после двадесете, тј. двадесет пете године, рукопис се стабилизује и по правилу не мења битно до наступања старости. Услед различитих спољашњих фактора формирани систем рукописа трпи промене, тако да се разликује у зависности од положаја и услова при писању, психолошких фактора, наступања болести, посебних психичких стања. На пример, у стању алкохолисаности или под утицајем дроге рукопис се мења. Рукопис самоубица приликом писања опроштајне поруке такође трпи промене. Поједине болести (нпр., артериосклероза, шизофренија) мењају рукопис.

Треба имати у виду и ситуације када се рукопис свесно мења како би се отежало идентификовање писца, нпр., анонимног или псеудонимног писма. Потврђено је многобројним емпиријским истраживањима да намерно мењање рукопи-

са не може у потпуности да елиминише неке индивидуалне карактеристике које се односе на повлачење потеза. Њих је могуће у току вештачења препознати, пре свега уколико је искусан вештак при вештачењу имао у виду и такву могућност. Код рукописа које су писали дешњаци левом руком, уочавају се следеће карактеристике: рукопис подсећа на школске неисписане рукописе, уочава се угловитост примарно округлих форми слова, изокретање слова у виду одраза у огледалу и уочавање великих сметњи у координацији при писању.

Опште карактеристике рукописа које одређују индивидуални стил и препознатљиву технику писања[252]

Исписаност рукописа. – Та се особина најчешће може оценити као добра, средња или слаба. Што је рукопис исписанији, нпр., код особа које много пишу, подобнији је за вештачење, јер је динамика покрета израженија и већи је број карактеристика које указују на индивидуалност. Ђаци, особе које нису завршиле веће школе имају неисписан рукопис који самим тим има мање индивидуалних карактеристика, па се самим тим теже вештачи.

Темпо покрета (брзина писања) је такође значајна општа карактеристика. Темпо повлачења линија приликом писања је различит код људи, али се мења и када исти текст пише иста особа. Брзина писања може бити брза, просечна или спора. Брзина писања, што се одражава у рукопису, осцилира приликом писања дужих докумената. Исписани рукописи су по правилу и брзи.

Ритам рукописа подразумева складно понављање притиска, импулса и покрета. Рукопис може бити анализиран према особинама и савршености ритма. (У питању је складност узастопних покрета који остају забележени на хартији.) Равномерност ритма даје рукопису неусиљен и природан изглед. Приликом фалсификовања рукописа најтеже је подражавати ритам писања и у већини случајева разлике у ритму су најмаркантније карактеристике фалсификата.

Распоред елемената текста на папиру (тј. географска распоређеност текста на папиру) је значајна индивидуална карактеристика која се испољава приликом писања. Ову карактеристику рукописа сачињавају почетак и завршетак текста на папиру, величина маргине, величина увлачења почетка пасуса, место на које се ставља датум и потпис, величина слова у односу на папир.

Однос према основној линији је такође значајно опште обележје. У питању је однос текста према замишљеној или стварној линији која прати ред текста приликом писања. У односу на ову хоризонталну линију могу се уочити одступања приликом сачињавања текста (текст је изнад линије, текст је равномеран, искривљен, нека су слова изнад замишљене линије, нека су по њеној средини, а нека испод). Значајни су и делови слова који су испод ове линије и изнад ње и њихов однос и сразмере.

Нагнутост или угао писања представља однос према замишљеној вертикалној оси која пролази кроз средину слова. Нагиб слова је по правилу константан и креће се око 20 до 30 степени. Међутим, дешава се да поједина слова имају специфичан нагиб у односу на друга слова или да једна слова у односу на друга имају чак и супротне нагибе. Све то формира индивидуалне особине рукописа.

Облик слова указује на општу форму исписивања појединих слова и рукописа у целини. Облик слова може бити угласт, округласт, висок и издужен, или низак и сабијен. Облик слова је подложан варирању. Криминалисти указују на то

[252] Према Љ. Симоновићу, *Вештачење докумената*, Београд, 1965, стр. 46 и даље и Ж. Алексићу, *Вештачење фалсификата докумената, рукописа и новца*, Београд, 1996, стр. 129 и даље.

да су битне поједине унутрашње карактеристике те форме и оне су условљене динамичким стереотипом навика при повлачењу појединих потеза којима се формирају поједина слова. Облик сваког слова може се посматрати у три различите ситуације: на почетку, у средини и на крају речи. Значајна карактеристика је сложеност и особине потеза при исписивању појединих слова (потребно је уочити константна обележја која се понављају).

Величина слова је једна од особина која нема константан карактер. Она се мења у зависности од величине папира и слободног простора за писање.

Пропорција слова је значајније обележје рукописа од претходног. Њу сачињава однос у величини између појединих слова као и однос између малих и великих слова. Односи пропорције између слова су у основи константне карактеристике и зато су значајне за идентификациона вештачења рукописа.

Притисак на подлогу је једна од индивидуалних карактеристика које се узимају у обзир при вештачењу. Треба имати у виду да притисак на подлогу зависи и од врсте употребљеног средства за писање. На пример, јачи притисак на подлогу остварује се приликом писања хемијском или графитном оловком него фломастером.

Размак између слова и речи је релативно константно обележје у рукопису, тако да се анализира и компарира приликом вештачења.

Повезаност слова је веома значајна индивидуална карактеристика рукописа. Она је условљена динамиком покрета. Значајна је веза при повезивању појединих слова у оквиру речи и њихових комбинација, као великих и малих слова. Поједине рукописе карактерише значајна повезаност слова у речи, а код појединих је та повезаност веома мало изражена. У питању је значајно обележје за идентификацију.

Почетни и завршни потези при писању слова су значајна идентификациона карактеристика. Ова особина рукописа је константна код сваког појединца, а разликује се код различитих рукописа. Анализа почетних и завршних потеза приликом писања појединих слова, било да су изолована, или у комбинацији са појединим словима у речи, представља веома значајне карактеристике за утврђивање индивидуалности.

Цртице, тачкице, кукице приликом писања појединих слова, и њихов положај у односу на слово су веома значајне за утврђивање индивидуалности рукописа. Важно је уочити начин писања ових знака, почетне и завршне потезе, положај знака у односу на слово, редослед потеза код слова т, ћ, ч, ш, ж, итд.

Грешке при писању појединих слова и њихова исправљања су такође значајни елементи рукописа приликом вештачења.

Украшавање слова, као и скраћивања приликом писања појединих слова је значајан показатељ који се код појединих рукописа уочава као константно обележје.

Укрштене линије приликом писања су значајне јер указују на редослед приликом писања.

Дрхтање руку приликом писања доводи до деформације слова и среће се у рукописима старих и болесних људи.

1.3.3. Прибављање неспорних узорака за вештачење

Да би се спровело идентификационо вештачење рукописа и потписа потребно је поред спорног писаног текста (оспореног тестамента, лажне анонимне

кривичне пријаве, уцењивачког писма, спорног документа за који се сумња да садржи лажни потпис, спорног чека итд.), прибавити и писане узорке исте врсте и неспорног порекла за потребе компаративног вештачења. Ако се, на пример, вештачи писани тестамент код којег се оспорава ауторство оставиоца, потребно је прибавити текстове за које је сигурно да су писани руком оставиоца тестамента. Уколико издавалац чека, менице или документа пориче да је издао спорно средство плаћања или потписао спорни документ, потребно је, за потребе вештачења, из банке или суда прибавити депонован потпис и од осумњиченог прибавити узорке за компаративно вештачење. Уколико је потребно идентификовати аутора анонимног уцењивачког писма, од осумњичених треба прибавити компаративне узорке рукописа за потребе вештачења.

Компаративне узорке прибавља орган који је наредио вештачење у сарадњи и консултацијама са вештаком. Пре него што се приступи прибављању компаративних узорака, потребно је уз помоћ вештака детаљно анализирати спорни текст (потпис), као и, уколико је могуће, саслушати сведоке и прибавити друге доказе како би се покушале утврдити околности под којима је настао спорни документ. Ово је посебно важно уколико постоји сумња да је спорни документ начињен у екстремним условима (писац текста је био на самрти, болестан, под утицајем дроге, алкохола итд.). У зависности од добијања одговора на ова питања, приступиће се прибављању компаративних узорака за идентификационо вештачење рукописа или потписа.

Постоји неколико начина прибављања писаних узорака за компаративно вештачење рукописа и потписа. При томе је неопходно придржавати се криминалистичких правила како би вештачење имало неопходан квалитет и доказну вредност.

1) *Прибављање неспорних (слободних) узорака за компаративно вештачење изузимањем писаног материјала за који је утврђено да га је писала (или потписала) иста особа као и спорни документ.* Предност прибављања узорака на овај начин је у томе што су текстови писани раније тако да се не поставља питање евентуалног намерног искривљавања рукописа како би се онемогућила идентификација. Прибављање неспорних (слободних) узорака за вештачење мора бити у складу са следећим правилима:

Треба бити сигуран (тј. проверити), да је узорке писала особа чији се рукопис испитује. Дешава се да осумњичени или, нпр., родбина оставиоца која оспорава тестамент, или друга заинтересована особа, подметну текстове које је писала нека друга особа како би вештачење дало негативни резултат у погледу ауторства. Да би се проверила аутентичност треба прибавити и текстове које је особа чији се рукопис или потпис испитује упутила државним органима или се на други начин може несумњиво доказати ауторство (молбе, жалбе у евиденцији државних органа, потписи приликом преузимања докумената, нпр., личне карте, пасоша). Дактилоскопско вештачење може да буде од користи у овим ситуацијама.

Треба прибавити узорке који су писани у сличним субјективним и објективним околностима као и спорни документ. У случају да то није могуће, треба прибавити узорке који су писани при различитим околностима. За сваки узорак назначити (уколико је могуће) објективне и субјективне услове у којима је писан.

Слободни узорци треба да буду писани истим средством за писање као и спорни документ, на истој врсти папира или формулара за писање и на истој врсти подлоге. Ако је спорни документ писан оловком треба трагати и за компаративним узорцима који су писани такође оловком. Ако је спорни текст писан на

неком формулару (нпр., чеку, меници), треба прибавити и слободне узорке који су такође писани на формулару исте врсте, или чеку на коме постоји исти слободни простор за писање.

Треба прибавити компаративне узорке исте врсте. Потребно је имати у виду да постоје особе која имају више врста потписа које користе у зависности од документа на коме се потписују. Неке особе мењају писма тако да некад пишу латиницом, а некад ћирилицом.

Узорци за вештачење треба да су сачињени што ближе времену писања спорног текста, односно треба да буду из истог периода. Неки пут и месеци могу бити од значаја (рецимо, период пре наступања болести, нпр., артериосклерозе или после тога). Препоручљиво је пронаћи и неке узорке који потичу пре времена настанка спорног документа или после тога (што треба посебно назначити). По правилу репрезентативним узорцима сматрају се они који су настали 2–3 године пре спорног рукописа или након тога.

Треба прибавити довољну количину компаративног материјала за вештачење. Опште је правило да уколико је спорни текст краћи, треба прибавити утолико више слободних узорака за вештачење. У пракси се сматра да је довољно ако се располаже са око 20 потписа за компарацију (неки сматрају да треба имати између 20 и 30 потписа за упоређивање). Ако се упоређује рукопис, потребно је прибавити минимално 4 до 5 страница текста (оптимално је око 20 страница).

Слабост методе прибављања слободних узорака је у томе што није увек могуће обезбедити компаративне узорке за вештачење који су писани у истим условима као и спорни текст, или није могуће обезбедити довољну количину материјала за компарацију. Да би се овај проблем превазишао примењује се прибављање узорака за компарацију методом диктирања текста.

2) *Прибављање узорака диктирањем* у већини случајева омогућава стварање сличних услова за узимање компаративних узорака као и оних у којима је састављен спорни текст. Овај начин обезбеђења узорака не може се применити уколико је писац спорног текста умро или је недоступан државним органима. На другој страни, треба имати у виду, да осумњичени може покушати да измени свој рукопис приликом диктирања.

Правила за прибављање компаративних узорака рукописа или потписа диктирањем текста су следећа:

Диктирање текста треба поновити више пута у временским размацима од по неколико сати и неколико дана. Текстове треба диктирати различитом брзином.

Сваки диктирани текст треба да буде писан на посебном папиру који након диктирања треба одмах склонити из видокруга осумњиченог (окривљеног). Он не сме да види раније текстове које је писао како не би свој рукопис прилагођавао њима. Исто се односи и на исписивање потписа.

Окривљеном (осумњиченом) не треба показати текстове који су претходно диктирани.

Текстове треба диктирати у различитим објективним и субјективним условима у складу са верзијом о условима у којима је писан спорни текст (положај приликом писања, нпр., стојећи, писање на коленима, на зиду; видљивост; врста средства за писање; величина простора за писање, нпр., писање на поштанској коверти, разгледници, писање на папиру са линијама или без њих итд.). На пример, у случају потребе, неки текстови треба да буду написани у стојећем положају, неки у лежећем, неки у возилу које је у покрету, или левом руком уколико је окривљени дешњак. Приликом диктирања окривљеном треба дати различита

средства за писање. Према неким схватањима увек треба начинити узорке писане хемијском оловком. Треба приложити вештаку и коришћена средства за писање. Поједини аутори сматрају да увек треба начинити и један број пробних узорака у идеалним околностима (добро осветљење, удобан положај за писање, коришћење наочара ако их окривљени обично носи итд.), како би се уочиле базичне карактеристике рукописа. У записнику назначити услове у којима су написани поједини пробни текстови.

Текстови који се диктирају треба да садрже исте речи и комбинације слова као и инкриминисани текст.

Никад не саветовати окривљеном (осумњиченом) како да напише поједине речи или текст. Тиме се обезвређује вештачење.

Треба прибавити довољно текстова за вештачење (исто као и код претходног начина прибављања узорака).

Треба поновити кад год је могуће психичке факторе који су постојали у моменту писања спорног текста, под условом да се не повређују окривљеникова људска права и угрожава његова лична сигурност (посебна физичка и психичка стања, нпр., журба, алкохолисаност, узимање лекова, дрога итд.). У записнику треба назначити услове који су постојали приликом узимања узорака.

3) *Прибављање узорака обезбеђивањем упоредног материјала насталог у току трајања кривичног поступка.* За ову сврху користе се текстови које је окривљени спонтано писао у кривичном поступку за неке друге сврхе (нпр., биографија, приговор на неко поступање државног органа, за остварење неког захтева у кривичном поступку). Предност ових текстова је у томе што окривљени приликом писања није имао у виду могућност њиховог коришћења приликом компаративног вештачења.

У записнику треба прецизно навести услове за које се претпоставља да су постојали у моменту писања спорног документа (екстерни, интерни услови), као и детаљно навести услове под којима су прибављени узорци за компаративно вештачење. Треба физички (у посебним ковертима) одвојити спорни материјал и компаративне узорке прибављене на поједине начине то назначити на коверти (као и податке о државном органу и службеном лицу које је прибављало узорке).[253]

1.3.4. Чување спорних докумената

Приликом поступања са документима (претресање, изузимање спорних и компаративних текстова, прегледање од стране овлашћених лица итд.), увек носити рукавице како се не би пре спроведених вештачења остављали отисци прстију. Пазити да се на документима не униште трагови или да се не контаминирају туђим траговима (отисци прстију, биолошки трагови подобни за ДНК вештачење). У записнику навести имена и идентификационе податке особа које су имале контакт са документом како би се у случају потребе од њих узели елиминациони трагови (у записнику навести начин поступања са документом и мере обезбеђења од уништења трагова и контаминације туђим). Спорни документи се не смеју сећи, кидати, гужвати, односно на било који начин оштећивати. На њима се не сме ништа писати, дописивати, стругати, обележавати. Спорна документа се не смеју савијати (осим изузетно на местима на којима су била савијена). Не смеју се

[253] Симоновић, Љ., *Вештачење докумената*; Алексић, Ж., *Вештачење фалсификата докумената, рукописа и новца.*

квасити водом или неким хемијским супстанцама. Документа треба ставити на картон за који се причврсте ивице, уложити га у провидну пластичну фолију, а затим у коверат на коме ће се претходно записати подаци о документу, месту и датуму када је спорни текст прибављен, деловодном броју и подацима о органу и службеној особи.

1.3.5. Вештачење рукописа

1.3.5.1. Општа упутства за вештачење рукописа

У наредби за вештачење рукописа тужила, судија треба детаљно да упозна вештака са свим околностима које су од значаја за експертизу и да прецизно дефинише експертски задатак. Посебно детаљно треба описати околности у којима је настао спорни документ (психичко и здравствено стање особе за коју се претпоставља да је аутор спорног текста, што је посебно значајно у случајевима вештачења тестамената, опроштајних писама самоубица итд.). Када су у питању претећа, уцењивачка писма, лажне анонимне пријаве, треба имати у виду евентуални покушај свесног искривљавања рукописа и могућност да је писан руком којом се иначе не пише (нпр., левом руком од стране дешњака). Дешава се да се садржај ових писама издиктира деци. Када су у питању фалсификовани потписи на документима, уговорима или банкарским средствима плаћања, лажним тестаментима, фалсификатор обично покушава да имитира рукопис особе која је била овлашћена да сачини документ и стави свој потпис или пише својим уобичајеним или донекле измењеним рукописом. Да би вештак могао успешно да спроведе вештачење мора да буде информисан о овим и другим специфичним околностима извршења које директно или индиректно могу бити од значаја приликом вештачења. Заједно са образложеном наредбом, вештаку се доставља спорни текст и компаративни узорци.

Приликом упознавања са материјалом за вештачење вештак у анализи полази од општег ка посебном. Прво се истражују карактеристике које се односе на рукопис у целини (исписаност итд.), а потом се проучавају карактеристике при писању појединих слова или потеза којима се слова граде, као и учесталост понављања појединих карактеристика у рукопису. Поред визуелног анализирања текста, вештак у каснијим фазама вештачења користи и увеличавајућа помагала, лупе, микроскопе итд.

Спорни текст и компаративни материјал се најпре анализирају посебно с циљем да се уочи индивидуални стил, карактеристике које одређују суштину рукописа једне особе у целини и појединих потеза приликом обликовања појединих слова, њихових делова и веза. При анализи се уочавају комбинације варијација при писању појединих речи, слова, повлачења појединих линија, понављања у различитим облицима, њихова природност и динамизам. Наглашава се да ниједна посебна карактеристика узета сама за себе нема снагу индивидуалног обележја. На индивидуалност указује тек читав скуп ових карактеристика повезаних у целину. Приликом анализе слова посматра се начин њиховог писања на почетку, у средини и на крају речи, као и у вези са појединим словним комбинацијама.[254] Приликом вештачења посвећује се посебна пажња оним карактеристикама које су одраз несвесних потеза у току писања, које су резултат динамичког стерео-

[254] Алексић, Ж., *Вештачење фалсификата докумената, рукописа и новца*, стр. 132.

типа приликом повлачења линија, нису под контролом свести, већ су одраз наученог потеза који су постали стандардни стереотип технике писања. Ове карактеристике су на први поглед неуочљиве и у њима се одражавају индивидуална својства подобна за идентификацију.

Након уочавања индивидуалних карактеристика које указују на индивидуални стил писања у целини и појединачно како спорног тако и рукописа несумњивог порекла, приступа се компаративном испитивању и упоређивању. У оквиру компаративне анализе уочавају се сличности и разлике најпре у општем стилу технике писања, потом и у погледу појединих детаља. При том се јасно дефинишу на једној страни сличности, а на другој разлике. У оквиру налаза анализирају се и конфронтирају једне другима, а након тога се документују фотографски и записнички.

Сличности између спорног и компаративног рукописа деле се у три групе: општа сличност, која се јавља код многих рукописа; случајна сличност – подударност само у неколико неуобичајених карактеристика; и сличност у општим и индивидуалним карактеристикама које се понављају и које су резултат стечених навика, па је нелогично закључити да те сличности могу бити случајне.[255] Закључак вештака о постојању идентитета између аутора спорног и компаративног текста мора да се заснива на поклапању општих, посебних и појединачних карактеристика спорног и компаративног рукописа. Ова поклапања морају бити у погледу битних карактеристика рукописа, не смеју бити изолована, већ да се понављају у значајним комплексима различитих индивидуалних обележја.

Разлике између компаративног и спорног рукописа могу бити на нивоу општих обележја, стила рукописа у целини, посебних елемената, нпр., распореда текста или на нивоу технике исписивања појединих слова или повлачења појединих потеза. Разлике могу бити појединачне, случајне и повремене и да произлазе из закономерне варијабилности рукописа исте особе, односно да буду условљене специфичним спољњим и унутрашњим факторима, или на другој страни могу бити константне, да се понављају и да буду последица разлика у рукописима које су написале различите особе. По правилу, разлике између спорног и компаративног рукописа указују на различите писце текстова, тј. на непостојање идентитета, уколико се не могу објаснити варијабилношћу, спољњим и унутрашњим факторима који су их условили (нпр., промене рукописа услед старења, болести, положаја при писању, актуелног психичког стања у моменту писања спорног текста итд.).

Уколико има довољно материјала за анализу, вештак може донети категоричан закључак о (не)идентитету писца спорног и неспорног текста. Међутим, уколико нема довољно материјала да би на основу њега утврдио довољно индивидуалних обележја, или она нису довољно изражена, вештак ће донети закључак о идентитету писца са већим или мањим степеном вероватноће, или ће одустати од вештачења. Ма какав да је закључак вештака, треба га проверити и посматрати у склопу свих других доказа.

1.3.5.2. Вештачење потписа и краћих текстова писаних руком

Вештачење потписа се среће приликом утврђивања да ли је спорни документ, меницу, банкарски чек, признаницу, потписала особа чији се потпис налази на њима или је потпис фалсификовао осумњичени (окривљени) или нека тре-

[255] Алексић, Ж., *Вештачење фалсификата докумената, рукописа и новца*, стр. 41.

ћа особа. Вештачења ове врсте су честа приликом доказивања превара у банкарском пословању и манипулација чековима, вештачењу рачуна, где се поред потписа налази и краћи текст писан руком везан за конкретну трансакцију (износ суме, датум, место издавања).

Приликом проучавања потписа или рукописа, препоручљиво је да испитивање почне прегледом несумњивог рукописа или потписа са којим треба упоредити спорни потпис. То треба да почне пре него што је вештак видео спорни потпис. Изучавање неспорног рукописа треба да траје неколико дана тако што ће се утврдити особине и карактеристике неспорног потписа. У другој фази се прелази на изучавање спорног потписа или рукописа. Тек у трећој фази се врши компаративно упоређивање потписа или рукописа. Уочавају се и обележавају посебно сличности а посебно разлике.

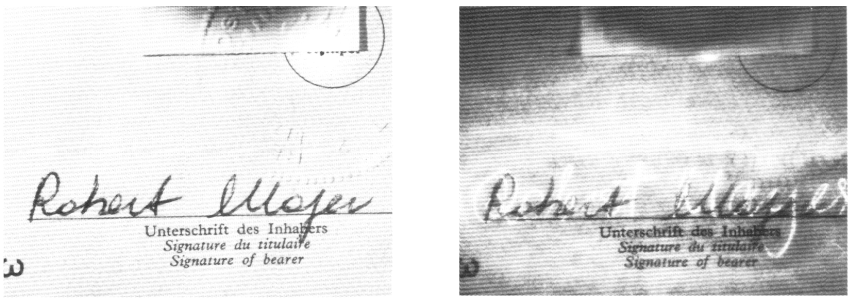

Слика 117. *Утврђивање фалсификовања потписа на документу (пасошу)*. На слици лево види се потпис на пасошу под дневним светлом. На слици десно документ је осветљен инфрацрвеним зрацима при чему се у позадини види оригинални потпис који је избрисан. Извор: *Die Spur*, Heidelberg, 1979, стр.131.

Потпис се може фалсификовати *копирањем* оригиналног потписа, његовим *имитирањем* или *на превару*. а) Уколико је реч о фалсификату начињеном копирањем, за поређење треба прикупити што више потписа, настојећи да се међу њима нађе и потпис, који је служио евентуално као модел за копирање. б) Уколико је реч о потпису начињеном имитирањем, за поређење треба прикупити потписе осумњичених, односно они треба да по диктату напишу истим писмом и истим средством потписе за упоређење. Будући да документ може бити потписан левом руком, или писан вођеном руком, као и да га могу писати болесна, изнемогла и пијана лица, треба обавестити вештака и о психофизичким и другим околностима, под којима је евентуално настао спорни потпис. в) Уколико је реч о потпису добијеном на превару (нпр., подметањем индиго папира), неопходно је прибавити што је могуће више оригиналних потписа, како би се међу њима евентуално нашао и онај који је неспоран, а приликом чијег настанка је био подметнут индиго више. Ако се такав потпис заиста нађе у прикупљеном материјалу, онда се са сигурношћу може доказати да је спорни потпис заиста добијен на превару, јер се он и оригинални потпис односе као "позитив" и "негатив".

У криминалистици се истиче да фалсификатор обично није у стању да утврди које су најбитније карактеристике потписа који он подражава, а још мање је у стању да одреди које су карактеристике сопственог (фалсификаторовог рукописа) па их због тога несвесно уноси у рукопис. Најтеже је успешно подражавати рукопис, потпис који је написан снажно и лако, слободно и вешто, јер се тако написан потпис не може тачно репродуковати спорим покретима имитирања. По правилу лакше се фалсификују потписи који су сачињени неисписаним, невештим руко-

писом споро и са оклевањем. За анализу фалсификованог потписа прецртавањем нарочито су важни почетни и завршни потези који могу бити краћи или дужи од оригиналних.[256] На фалсификован потпис указују неприродни спори потези, са прекидима на средини линије која гради слово. Посебно треба обратити пажњу на узлазне линије. Када су у питању кратки потписи који немају довољно индивидуалних карактеристика, неће увек бити могуће донети суд о фалсификовању. Приликом вештачења текстова и потписа неопходно је користити и криминалистичко-техничке методе и средства.

1.3.5.3. Вештачење дужих текстова писаних руком

Вештачење дужих текстова писаних руком у принципу пружа веће шансе за успех јер се лакше могу уочити индивидуалне особености рукописа и донети сигурнији закључци при компаративном вештачењу. Дужи текстови писани руком вештаче се, нпр., у случајевима оспораваних тестамената. Овде се појављују као специфични проблеми старост, исцрпљеност, здравствено и психичко стање оставиоца тестамента и положај при писању (нпр., лежећи). С обзиром на то да оставилац тестамента више није жив, могуће је прибављати за потребе вештачења само узорке за компарацију који су писани за живота. Проблем се појављује када се не могу прибавити узорци који су временски блиски са моментом писања тестамента јер се здравствено стање и положај при писању битно разликују. Заинтересована лица могу да манипулишу компаративним рукописима тако што ће понудити туђи рукопис (нпр., рукопис неког другог старог човека) како би резултат вештачења био негативан. Могуће је да спорни тестамент уопште није написао оставилац већ неко друго лице, тако да треба узети компаративни материјал и од осумњичених. Приликом вештачења текстова писаних руком треба обратити пажњу на све опште и посебне карактеристике рукописа које одређују индивидуални стил и препознатљиву технику писања у којима је било речи у овом поглављу.

Фалсификатор обично мисли да се рукописи разликују само по облику слова па о њима води рачуна, међутим, за вештачење су значајнији други елементи и многе од њих је веома тешко успешно фалсификовати.

Приликом проучавања слова треба нарочиту пажњу посветити правцу и облику почетних и завршних потеза појединих слова, као и начину везивања појединих слова што улази у индивидуалне карактеристике. Једна од најидеалнијих особености различитих облика слова јесте оштрина углова спојених потеза појединих слова па јој треба посветити посебну пажњу. Наглашава се да подизањем пера испред појединих слова или иза њих, стичу се извесне индивидуалне навике, па се стога овој карактеристици мора посветити посебна пажња приликом испитивања рукописа или потписа. Ове једва приметне и несвесне навике фалсификатор често и не примети, па их услед тога у фалсификованом рукопису или потпису изостави. Уопште, везивање слова и подизање пера је проблем, коме треба посветити велику пажњу приликом испитивања било каквог рукописа или потписа. Значајно је обратити пажњу и на подизање пера на неприродним местима. Потези који иду навише и спајају слова посебно су значајни јер показују покретачку снагу аутора рукописа. Ти су потези писани обично са већом лакоћом и слободније од потеза који иду наниже, док је код фалсификованог рукописа и потписа обрнуто. Приликом вештачења текста писаног великим словима такође се обраћа пажња на величину слова, нагиб и угао писања, притисак на папир, однос у величини и размаку између појединих слова, однос величине и ширине слова итд. Посебно су значајне попречне или вертикалне цртице у писању слова (нпр., код т, ш, ћ итд.), украсни и продужени потези приликом обликовања слова, динамика повлачења узлазних и силазних линија итд. Појединa лица приликом писања великих слова мешају разне стилове писања (нпр., мала и велика слова, писан и штампан текст)[257].

У појединим земљама (САД, Јапану, Енглеској, Швајцарској, Француској), развијају се *компјутерски системи за идентификацију рукописа и потписа*. Има разних система, и у осно-

[256] Симоновић, Љубомир, *Вештачење докумената*, стр. 67; Алексић, Ж., *Вештачење фалсификата докумената, рукописа и новца*, стр. 165.

[257] Симоновић, Љубомир, *Вештачење докумената*, Београд, 1965; Алексић, Ж., *Вештачење фалсификата докумената, рукописа и новца*, стр. 153–163.

ви се састоје у снимању рукописа претежно дигиталном камером и претварању снимљеног садржаја у дигитални код. За успешне компарације два текста потребно је поред спорног текста или рукописа обезбедити и компаративни материјал (око 1 000 речи). Ови системи за сада се користе претежно у експерименталне сврхе. Тачност идентификација у оквиру експеримената креће се од 70 до 90 %. За примену ових система у форензичке сврхе постоје многобројни проблеми који за сада нису решени. Главни проблем је у томе што рукописи истих особа могу битно да варирају од ситуације до ситуације (умор, болест, журба, стање алкохолисаности и дрогираности итд.), тако да све то отежава сачињавање успешног софтвера који ће на квалитетан начин да уважи варијације у рукопису, и поред тога да идентификује обележја која нису измењена. Поред неких покушаја у овом правцу, нпр., увођења модулације рукописа у софтверски меморијски систем, резултати за сада још нису довољни за примену ових система у форензичкој пракси.[258]

1.3.5.4. Вештачење цифара

Ова испитивања врше се по правилу на исти начин као и компарирање потписа. Проблем при вештачењу бројева је у томе што се бројеви најчешће пишу на сличан начин, што има мало материјала за упоређење, као и што бројеви обично имају мало идентификационих карактеристика. Међутим, неке особе пишу поједине бројеве на необичан начин, што може да буде од значаја приликом вештачења. Приликом анализе бројева полази се од њихове величине, облика писања појединих бројева, пропорције, односа једних бројева према другима и везе које постоје између њих, полазне и завршне тачке при писању броја, постојања завршних продужених потеза приликом писања броја, динамике писања и извлачења појединих потеза (нпр., вертикалних), редоследа писања појединих линија које сачињавају дотични број, притиска на папир, брзине исписивања бројева, као и поправљања. Поједини бројеви су сложенији и разна лица их на различите начине пишу, на пример: 2, 4, 5, 6, 8, и 9.

1.3.5.5. Чињенице које указују на фалсификат или аутентичност рукописа

Чињенице које указују на фалсификат рукописа или потписа. – Основна карактеристика је да се приликом фалсификовања губи природност покрета. Фалсификатор је приморан да приликом имитирања потписа прекине писање и изврши упоређење са оригиналним текстом. Ови прекиди у писању су уочљиви и прикривају се повезивањем прекинуте црте. Они су по правилу на неприродним местима (нпр., у средини неког слова или, нпр., узлазне линије на којој су прекиди неприродни). Ове прекиде фалсификатор покушава да покрије, повеже, међутим, код природног писања они се никад не покривају. Места поправљања слова су значајна за анализу. Док се уобичајено поправљају само нечитка слова, фалсификатор поправља и јасно написана слова како би она личила више на оригинал, што је знак који указује на фалсификовање.

Ритам рукописа је веома значајан при експертизи и под тиме се подразумева складно понављање притиска, импулса и покрета. Приликом фалсификовања једног рукописа подражавањем, најтеже је баш доследно подражавати ритам дотичног рукописа. Разлике у ритму су, по неким мишљењима, најмаркантнији симптоми фалсификата. Фалсификат је обично написан испрекиданим и неповезаним покретима, јер да би се написао исти облик као у оригиналу, потребно је много више покрета него у оригиналном рукопису. Приликом фалсификовања у потпису се виде спори, тешки, оклевајући и неприродни потези, чак и када је фалсификат тачна копија главних карактеристика потписа који је имитиран.

---

[258] Buquet, Alain, Automated recognition of handwriting and signatures, *International criminal police review*, број 483/2000, стр. 10–18.

Фалсификовани потпис за који се претпоставља да га је писала старија особа дрхтавом руком, каткада садржи поред тога деликатна и непотребна ретуширања и дотеривања, као и поправљање танких линија, што несумњиво указује на фалсификат. Ова деликатна и непотребна поправљања појединих потеза никако не могу ићи у прилог аутентичности ма ког рукописа, и у извесним случајевима она су сама коначан доказ фалсификовања, јер је и физички немогуће да један старац, са дрхтавим рукама и слабим видом, изврши сва многобројна и деликатна ретуширања – поправљања на спорном потпису.

Чињенице које код имитираног потписа указују на фалсификат су следеће: несигурност у потезима, дрхтаји, усиљеност, неприродни застоји, дизање пера и прекиди на неприродним местима, сумњива ретуширања, испрекидани и неравномерни потези, спорост, једноликост притиска у потезима који иду навише и наниже, развученост потписа и рукописа, и неравномеран положај слова у односу на линију писања.

Чињенице које указују на аутентичност. – Значајан критеријум аутентичности је ако рукопис на било који начин показује да је писан несвесно, неусиљено. Веома су значајни потези чија се ширина постепено смањује или повећава, тј. они почињу или се завршавају са постепено ишчезавајућим потезима, што указује на природност потеза и оригиналност рукописа. Скраћени, искривљени и нечитљиви облици слова који су слободно написани више указују на аутентичност него на фалсификат. Потези који иду навише и спајају слова су нарочито значајни за упоређивање покретачких импулса. У спором и невешто написаном оригиналном рукопису они потези, који иду навише, или барем неки од њих, написани су обично са већом лакоћом и слободније него потези који иду наниже, док је код фалсификованог потписа обично обрнуто. Необично су значајни почетни и завршни потези у речима или потпису.[259]

1.3.6. Лингвистичка анализа текста

Лингвистичка анализа текста, као метода која се примењује у криминалистичке сврхе, почела је да се развија у САД и Немачкој осамдесетих и деведесетих година XX века. Обучени су вештаци и у судској пракси су се почела спроводити вештачења. Форензичка лингвистика (криминалистичка лингвистика, судска лингвистика) је грана примењене лингвистике и заснива се на коришћењу познатих метода лингвистичке анализе текста у форензичком контексту с циљем групификације и идентификације непознатог писца текста или говорника или пак за потребе сачињавања профила личности непознатог учиниоца.[260] При лингвистичкој анализи текста врши се анализа речничког богатства, начина формирања реченица и врсте реченица које се преферирају у испитиваном тексту, стила који је коришћен у тексту, структуре текста. Испитује се употреба и фреквенција коришћења појединих речи, фраза или конструкција, као и њихове специфичности, нпр., локализми, регионализми, специфични изрази које користе појединa занимања или скупине људи (нпр., шатровачки речник, речи карактеристичне за поједине категорије делинквената или уже групе које су повезане истим интересовањима или активностима, нпр., наркомани). Анализа стила писања или изражавања је такође предмет испитивања као и испољеност претежно логичког или емотивног садржаја, коришћење појединих еуфемизама итд.

[259] Излагања су заснована на цитираним књигама Симоновић, Љ. и Алексић, Ж.

[260] Лингвистичка анализа користи се у криминалистичке сврхе за сачињавање верзија о психосоцијалним особинама личности непознатог учиниоца (криминалистичко профилисање); за идентификацију непознатог писца текста или говорника; за анализу озбиљности претње саопштене усмено, преко телефона или у писаном облику; за процену истинитости исказивања при информативном разговору и процену исказа уопште. Smith–Shuy, Forensic Psycholinguistics, *FBI Law Enforcement Bulletin*, број 4/2002, стр. 16–21.

Утврђују се језичке константе које се срећу у истим или сличним ситуацијама, језички стереотипи и понављања. Покушава се одговорити на питање да ли је стилистика у спорном и неспорном тексту кореспондирајућа, да ли се уочава константност у коришћењу везника, прилога, предлога, скраћеница итд. Врши се фреквенцијска и морфолошка анализа употребљених речи и израза. Посебна пажња посвећује се анализи језичких, стилских, граматичких и интерпункцијских грешака у спорном и неспорном тексту, утврђују се њихово понављање и кореспондирање. На основу лингвистичке анализе уочава се индивидуални стил непознатог који се исказао у спорном тексту и компарира се са упоредним текстом познатог порекла. Посебно се истиче да треба разликовати језичке изразе, компоненте стила којих је писац или говорник свестан и оних којих није свестан и не може са успехом да контролише.

Циљ анализе је уочавање индивидуалног језичког профила писца или говорника на основу језичких специфичности (стилске непоновљивости, језичких и граматичких грешака). Језичка обележја говорног испољавања се анализирају у комбинацији. Поједине речи и изрази се не анализирају изоловано, већ се пре свега применује лингвистичка мултифакторска анализа. Уочавају се динамичке структуре и особености говорног понашања. Прво питање на које се одговара при лингвистичком вештачењу текста јесте: "Да ли се употребљене језичке форме у спорном и неспорном тексту *разликују и по чему?*" Разлике се уочавају, објашњавају и описују. Након тога се одговара на питање: "*Да ли језичке форме употребљене у спорном и упоредном тексту кореспондирају, односно да ли одговарају говорном репертоару исте особе?*"

Лингвистичка анализа текста се спроводи ради проналажења одговора на три основне групе питања.

а) На основу лингвистичке анализе текста могу се сачинити верзије о *општим карактеристикама особе која је написала инкриминисани текст (анонимно, уцењивачко писмо)*: о националности, регионалној припадности, занимању, нивоу образовања и култури писца анонимног текста, припадности појединим ужим старосним и другим интересним групама, нпр., поједини типови криминалних гангова итд. Ове чињенице имају карактер оријентационо-елиминационих индиција и могу усмерити трагање за непознатим писцем текста.

б) *Лингвистичка вештачења имају за циљ идентификацију непознатог писца инкриминисаног текста* (нпр., писца уцењивачког писма, лажне анонимне пријаве, претећег писма, лажног уговора или тестамента итд.). Вештачење обухвата лингвистичку анализу инкриминисаног текста и његово упоређивање са текстовима које је писао осумњичени.

в) Лингвистичка вештачења имају циљ да се утврди да ли је спорни текст (уговор о доживотном издржавању, тестамент, пословни уговор, купопродајни уговор) писало одређено лице чији је идентитет неспоран и које више није живо или доступно. У оквиру вештачења врши се лингвистичка анализа спорног документа и лингвистичка анализа упоредних текстова, након чега се резултати упоређују, како би се донео закључак да ли је спорне и неспорне текстове писала иста особа. Ова врста вештачења је актуелна када се након смрти одређеног лица, појаве трећа лица која достављају суду нека документа наводећи да их је написао умрли, из чега настоје да остваре имовинска права.

Када су у питању текстови писани на машини или штампани на компјутерском штампачу, на спорном документу постоји само потпис, на основу чега се не може увек са сигурношћу спровести идентификационо вештачење. Тада се као додатна могућност идентификације писца појављује лингвистичко вештачење текста и *идентификација особа на основу дактилографских карактеристика машинског текста.*[261]

Приликом узимања компаративних узорака код лингвистичког вештачења (анализе) текста, *нема диктирања садржаја.* Узимају се само текстови који су писани слободном вољом. Потребно је прибавити што више узорака за анализу (минимум је 5–6 страница).

---

[261] У тексту писаном на машини анализирају се *топографске карактеристике документа* (положај заглавља, распоред текста, увучени редови, положај потписа, место за датум, начин обележавања страница и место нумерисања стране итд.); анализира се *усвојени степен дактилографских способности* (техника састављања документа, дактилографске (и граматичке) грешке, њихова понављања и врсте, начин поправљања грешака, снага удара при куцању текста) на основу чега се закључује да ли је текст писао школовани дактилограф или аматер, да ли је лице овладало техником писања на слепо или није, са колико прстију куца; *лингвистичке карактеристике* о којима је писано у тексту. Од осумњичених лица се одузимају текстови сачињени на машини (или компјутеру) и упоређују се.

1.3.7. Вештачење докумената

1.3.7.1. Идентификациона криминалистичко-техничка вештачења

Вештачења докумената представљају широку и мултидисциплинарну област криминалистике којом се утврђују и доказују фалсификати.

Идентификациона вештачења усмерена су ка особама или машини на којој је сачињен или копиран текст, отиску печата и штамбиља. Идентификација обухвата доказивање писца спорног текста или особа које су биле у контакту са документом.

На документима се изазивају отисци папиларних линија, фиксирају се трагови пљувачке (посебно на ковертима и маркама) како би се на основу њих утврдила ДНК формула лица које је било у контакту са документом. Идентификација строја обухвата идентификацију машине или компјутерског штампача на коме је сачињен документ и евентуално идентификацију апарата за копирање.

Важно упозорење: Пре приступања криминалистичко-техничкој обради докумената потребно је сачинити план и редослед примене појединих метода и вештачења како не би једна метода уништила трагове који се могу фиксирати другим методама. Потребно је имати у виду да се исти документ може вештачити различитим криминалистичко-техничким методама тако да се не би смело бити неопрезан и уништити трагови које је оставио учинилац или извршити контаминација документа од стране судије и особа које учествују у вештачењима. На пример, на документу на коме се вештачи потпис ради идентификације особа, могу се успешно изазвати и отисци папиларних линија, може се вештачити текст сачињен на писаћој машини, као и врста мастила и папира. На документу се могу фиксирати и трагови пљувачке подобни за ДНК вештачење, рецимо, уколико је писац приликом писања кинуо или се закашљао над папиром. Евентуално је могуће пронаћи трагови даха. Редослед вештачења на једном папиру (документу, уцењивачком писму, фалсификованом чеку, тестаменту) зависи од врсте метода које ће бити примењене у конкретном случају и потребно је консултовати се са вештацима. По правилу, прво се врши фотографисање документа, затим се испитује мастило применом разних недеструктивних физикалних метода (испитивања путем зрака и светлосних филтера у оквиру чега се може у појединим случајевима трагати и за отисцима прстију), у случају потребе узима се мали узорак мастила за деструктивна физикохемијска испитивања (нпр., за гасномасену хроматографску методу), након тога се изазивају отисци прстију (нпр., аргенторатима), у случају потребе се узима брис за ДНК вештачења, након тога се врше микроскопска испитивања и вештачења рукописа.

Идентификација писаћих машина. – Код текстова сачињених писаћом машином најпре се уочавају опште карактеристике слова (величина, врста слова, специфичности облика појединих слова, нпр., попречне црте код т, ф или карактеристике кукица изнад појединих слова као што су ч, ћ, ш, откуцаних латиничним писмом), на основу којих се може одредити тип машине, тј. утврдити групно обележје. Посебне (идентификационе) карактеристике настају коришћењем писаће машине и огледају се у оштећењима или већој истрошености појединих слова које се одражавају на документу приликом сачињавања текста. Запрљаност појединих слова, или исправност траке могу такође бити значајни показатељи приликом идентификовања писаће машине, под условом да у међувремену машина није очишћена и сервисирана.

На основу општих карактеристика слова утврђује се тип (или типови) писаће машине на којој је написан спорни текст. У утврђивању типа и марке машине на којој је писан спорни текст помажу и полицијске збирке отисака слова писаћих машина. Код особа које улазе у круг осум-

њичених врше се претресања и одузимају писаће машине на којима је могао да буде написан инкриминисани текст. Том приликом се изузимају и документи сачињени на истој машини у што приближније време сачињавања спорног текста, као и све коришћене траке, индига, и папир на коме је куцан текст. Идентификационо вештачење се врши упоређивањем спорног текста и текстова откуцаних на одузетој машини. Вештачењем се уочавају, компарирају, анализирају и фотографски документују идентификационе карактеристике одражених слова на спорном и неспорним текстовима.

Идентификација штампача рачунара. – Ова специфична идентификациона експертиза има две фазе. Прву представља испитивање одштампаног материјала с циљем одређивања технолошких принципа на којима почива рад непознатог штампача. Друга се састоји у упоређивању спорног и неспорног узорка ради утврђивања да ли у конкретном случају постоји веза између датог штампача и спорног документа. Полазна основа су специфичности толерантних фабричких одступања и у техничким дефектима механизма штампача које се одражавају на одштампаном тексту документа. Технички дефекти (одступања) конкретног штампача временом постају све већи и израженији тако да остављају идентификационе трагове на листу и тексту, што представља основу за идентификацију штампача. Сервисирање штампача и промена делова може да онемогући идентификацију, па зато треба прибавити податке о времену сервисирања и друга документа која су штампана истим штампачем и у исто време кад и спорни документ.[262]

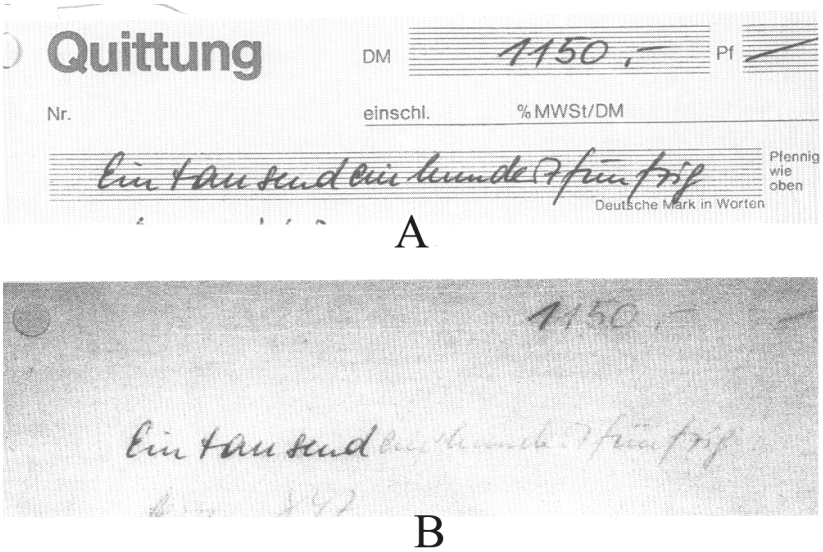

Слика бр. 118. *Доказивање фалсификата докумената применом инфрацрвених зрака.* На слици А види се фалсификовани документ под дневним осветљењем. На слици В исти документ осветљен је инфрацрвеним зрацима при чему се уочава да су прва цифра у броју и део текста накнадно дописани другом хемијском оловком.

Одређивање врсте мастила се спроводи са задатком утврђивања да ли је цео текст писан истом врстом мастила, односно да ли је у документу нешто додавано, или је неки део текста избрисан и након тога нешто друго дописано. Одређивање врсте мастила није до скоро било могуће у сваком случају. Применом савремених метода, данас је могуће утврдити разлике у врсти мастила хемијских оловака, којом је писан текст у конкретном случају. Према томе, у идеалном случају и применом савремених метода, могуће је утврдити да је у једном документу текст писан са два мастила (фалсификати са дописивањем текста).

[262] У основи, исти принципи важе и при идентификацији апарата за копирање. За шире информисање, видети: Алексић, Ж., *op. cit.,* стр. 63 и даље.

1.3.7.2. Примена савремених метода и средстава приликом вештачења рукописа и докумената

Приликом вештачења докумената користе се различити *мерни инструменти*: инструменти за мерење дужина, углова и кривих линија или за увеличања. На пример, за мерење дебљине хартије и размака између слова користе се оптичка мерна инструмената који омогућавају мерења и до 0,001 mm, разне врсте угломера за мерење углова, нпр., слова. Користе се лупе за оптичко посматрање и испитивање докумената, разни микроскопи за испитивање фалсификованих докумената. При вештачењима докумената незаменљива је улога *стереомикроскопа* (нпр., почетне тачке повлачења линије, утврђивање притиска при писању, утврђивање прекида и настављања при повлачењу линија, испитивање трагова брисаних и струганих линија, испитивање места на којима се папир савија, код дописаних текстова итд.).
Савремене лабораторије примењују приликом вештачења докумената и *растер микроскопе.* Приликом разликовања мастила у истом документу, на пример, ради утврђивања дописивања појединих бројева и текста, користи се *микроспектрална фотом*етрија. Приликом вештачења рукописа користи се и ласерска технологија, као и посебна техничка средства која су наменски начињена за испитивање докумената, на пример ESDA (Electrostatic Detection Apparatus).

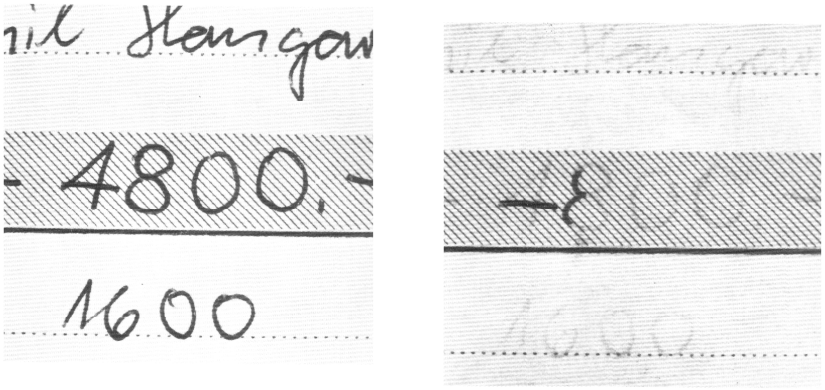

Слика 119.– *Фалсификовање документа преправљањем цифара*. Документ лево фотографисан је коришћењем обичног осветљења. На слици десно приказан је исти документ снимљен применом инфрацрвене фотографије чиме је лако доказан фалсификат који је у конкретном случају извршен преправљањем цифара.

Испитивање докумената уз примену ултраљубичастих зрака. Ови зраци се заснивају на појави луминисценције, која се састоји у томе да извесне материје, под утицајем ултраљубичастих зрака светле. Интензитет и боје луминисценције зависе од природе и хемијског састава дотичне материје, услед чега ће и различите материје, под утицајем ултраљубичастих зрака, различито да светле, тј. одаваће светлост различитог интензитета и различите боје. Да би се изазвао ефекат луминисценције испитивани документ се у замраченој просторији осветљава светлосним зрацима УВ лампе. Ултраљубичасти зраци се у криминалистици користе за откривање свих врста хемијског брисања на документима, за испитивање састава и врсте хартије, за испитивање фалсификованих новчаница и других хартија од вредности, за читање текстова писаних тајним (невидљивим) мастилом, за утврђивање да ли је извесно писмо или коверат отваран пре него што је доспео до примаоца (разни лепкови за лепљење коверте флуоресцирају на различите начине). *Докуцентар* (марке Projektina) служи за испитивање докумената, омогућава компарацију потписа, отисака печата, текстова како упоредним посматрањем у једном видном пољу тако и преклапањем слике која се може испитивати и у различитим бојама како у видљивој тако и у UV (ултравиолетној) и инфрацрвеној области спектра.

Слика 120. *Докуцентар – савремени уређај за криминалистичка испитивања докумената*

1.4. ИДЕНТИФИКАЦИЈА ОСОБА НА ОСНОВУ ТРАГОВА УШНЕ ШКОЉКЕ, УСАНА И УГРИЗА

1.4.1. Идентификација особа на основу ушне шкољке

1.4.1.1. Значај ушне шкољке за идентификацију особа

На идентификациону вредност ушне шкољке указивали су најпре антрополози. Након тога су криминалисти почели практично да користе идентификационе карактеристике ушне шкољке при регистрацији и идентификацији извршилаца кривичних дела. Још је крајем XIX и почетком XX века, француски научник Бертијон стварајући учење о регистрацији особа на основу карактеристика личног описа, тзв. метод говорне слике, указивао на велики значај ушне шкољке. На основу резултата истраживања овог француског научника почела се у криминалистичкој пракси примењивати тропозна (синђалектичка) фотографија која подразумева сачињавање слике регистроване особе и у профилу с циљем да се фиксира изглед ушне шкољке.

Ушна шкољка је веома погодна за идентификацију и криминалистичку регистрацију зато што садржи неколико криминалистички значајних карактеристика: 1) *непроменљивост*. Облик ушне шкољке се у току живота човека не мења (од рођења до смрти, односно распадања леша). Већ је код новорођенчета уво сразмерно велико и потпуно развијено, показује карактеристична обележја и има свој коначан изглед и форму која се старењем битно не мења. Као изузетак помињу се једино ушне ресице код које у току старења долази до увећања, задебљања и продужења; 2) *индивидуалност*. Ушна шкољка има читав низ индивидуалних обележја. Карактеристични облици, њихове варијације, димензије и остале особености су толико многобројне да је фактички немогуће заменити два ува. Не постоје две особе на свету (укључујући и једнојајчане близанце) које имају исти облик и димензије ушне шкољке; 3) *уочљивост и преносивост индивидуалних обележја ушне шкољке* (у целини или појединих делова). Уочљивост индивидуалних обележја ушне шкољке је остварива приликом анализе спорних и компаративних (неспорних) фотографија особа које су снимљене у профилу. Преносивост индивидуалних обележја ушне шкољке је слична као код папиларних линија. Притиском ушне шкољке на равну површину (нпр., врата приликом ослушкивања код провалне крађе) остаје латентни траг који се може изазвати класичним дактилоскопским методама и 4) *могућност класификовања и упоређивања обележја ушних шкољки* је такође значајна особина за процес криминалистичког идентификационог вештачења. Ушна шкољка има карактеристичне облике, тј. форме појединих региона ко-

ји носе посебна имена. Сваки од ових делова има индивидуалне облике и димензије које се могу упоређивати, мерити и класификовати што је од значаја у процесу криминалистичке идентификације особа.

Идентификација лица на основу ушне шкољке у криминалистици спроводи се у два вида на основу анализе: а) фотографија снимљених у профилу и б) трага ушне шкољке на равним површинама.

1.4.1.2. Идентификација особа на основу фотографија и снимака ушне шкољке

Коришћење ушне шкољке у идентификационе сврхе најпре је почело увођењем синьалектичке (тропозне) фотографије у којој се једна увек снима у профилу и под условом да се јасно види ушна шкољка (коса се пре фотографисања помера иза ушију). Идентификација се врши тако што се у случају потребе (на пример, уколико особа крије идентитет) упоређују индивидуална обележја ушне шкољке са спорне и неспорне фотографије. У криминалистици је општеусвојено схватање да је најсигурнија идентификација лица по фотографијама на којима се виде ушне шкољке.

У последње време се штићени објекти покривају видео надзором, тј. инсталирањем камера (нпр., банке, аеродроми, супермаркети, важне тачке у граду итд). У случају кривичног дела, нпр., разбојништва, терористичког напада, фотоматеријал се анализира и уколико је извршилац кривичног дела снимљен у профилу најпре се обраћа пажња на ушну шкољку и сачињавају се њене фотографије. Након тога се сумњиве особе фотографишу у профилу (или се користе фотографије регистрованих особа из криминалистичких евиденција) и врши се идентификационо (компаративно) вештачење на основу спорних и неспорних фотографија ушних шкољки. (Детаљније о методама компаративних вештачења у поглављу о идентификацији лица на основу фотографија.)

1.4.1.3. Идентификација особа на основу трага ушне шкољке

а) Настанак трагова ушне шкољке при извршењу кривичних дела

Код провалних крађа често се дешава да учинилац пре обијања и насилног улажења у стан звони и постави уво на вратима како би чуо да ли некога има у стану. Поред трагова ушне шкољке на спољњој површини врата се могу пронаћи и отисци папиларних линија. Након насилног улажења, док у стану претражује и одузима ствари, провалник повремено ослушкује да ли се неко чује напољу, на тај начин што прислања уво на унутрашњу страну врата. Пре напуштања стана на исти начин ослушкује да ли некога има у ходнику или у близини. У криминалистичкој пракси је забележено да криминалци прислушкују и тако што приљубе ушну шкољку на прозорско стакло. Описани начин остављања трага ушне шкољке среће се у криминалистичкој пракси не само код провалних крађа, већ и код разбојништва и убистава. Приликом отварања каса тако што се погађа шифра или подешава механизам за отварање, провалник оставља траг ушне шкољке на спољњој страни касе ослушкујући шумове у механизму браве.[263]

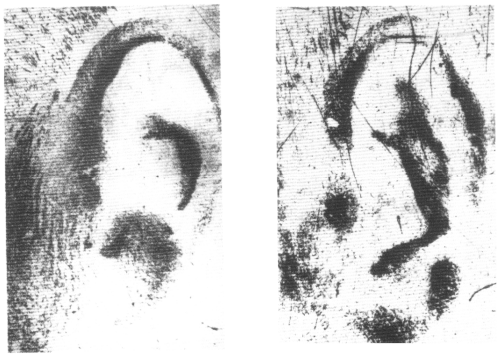

Слика 121. *Трагови ушне шкољке*. Трагови су фиксирани класичним дактилоскопским техникама на вратима станова у којима су извршене провалне крађе.

[263] На пример, у Швајцарској криминалистичкој пракси проналажени су квалитетни отисци ушне шкољке на челичним касама. Провалници су ослушкивали окретање механизма.

б) Коришћење трага ушне шкољке у криминалистичкој пракси појединих земаља

На основу истраживања и радова швајцарског криминалисте Hirsch-a (од 1965. године па надаље), швајцарска полиција је прва у Европи, од 1970. године почела да користи отиске ушне шкољке узете приликом увиђаја на лицу места ради идентификације непознатог учиниоца кривичног дела. Наводи се да је у првих пет година коришћења овог трага откривено 35 отисака ушне шкољке на лицу места (од тога полиција у Берну у 25 случајева). Пред швајцарским судовима је неспорна доказна вредност трага ушне шкољке. Холандска полиција је почела од 1985. године рутински да трага за отисцима ушне шкољке при увиђају код провалних крађа и других релевантних кривичних дела. Немачка полиција је касније почела да користи траг ушне шкољке при идентификацији извршилаца (за разлику од рутинских идентификација на основу фотографија ушне шкољке). На пример, у Диселдорфу је само за шест месеци од увођења методе у праксу у десет случајева провалне крађе откривено десет отисака ува. У Великој Британији је траг ушне шкољке добио статус доказа који се може поредити са отиском прста. За разлику од консензуса у Европи, судови у САД заузимају критичнији став у односу на доказивање идентитета на основу трага ушне шкољке, мада се и тамо спроводе ова идентификациона вештачења.[264]

Поједине полиције поседују базе података ушних шкољки фиксираних с лица места кривичних дела. На пример, Национални тренинг центар за научну подршку криминалистичким истрагама у Енглеској (The National Training Centre for Scientific Support to Crime Investigation) поседује више од 1 200 слика ушних шкољки извршилаца кривичних дела.

в) Коришћење трага ушне шкољке за одређивање висине извршиоца и неких других индицијалних чињеница

Експериментално је утврђено да дешњаци ослушкују на десно уво, а леваци на лево, што приликом проналажења трага може да има значајну оријентациону вредност.

На основу положаја трага ушне шкољке оријентационо се може претпоставити и висина непознатог извршиоца кривичног дела. На основу експеримената швајцарског криминалисте Hirschia дошло се до сазнања да криминалци приликом прислушкивања постављају уво од 1 до 8 cm ниже него што би то било у усправном положају. На основу статистичких вредности установљено је растојање од средине ушне шкољке до највише тачке на темену око 13, 7 cm. Просечан нагиб главе при ослањању ува на врата је око 3 cm. На тај начин може се на лицу места утврдити приближна висина непознатог провалника сабирајући дужине од подлоге до средње висине отиска ува, нагнутости главе и висине ува на глави.

г) Проналажење и фиксирање отиска ушне шкољке на лицу места

За латентним траговима ушне шкољке трага се под косим светлом. Тада се може уочити масни слој који се по густини разликује од латентних отисака прстију. Већина криминалиста препоручује да се латентни отисци ушне шкољке на лицу места изазову и фиксирају средствима која су уобичајена у дактилоскопији лица места. Латентни отисци ушне шкољке се у пракси успешно изазивају графитним прашком, или гвожђем у праху. Поједини искусни стручњаци из ове области предлажу за изазивање латентног трага сиви дактилоскопски пудер или сребрни дактилоскопски прах, а за фиксирање изазваног трага црну желатинску фолију.

д) Прибављање неспорних отисака ушне шкољке за упоредна испитивања

Од осумњичених се прибављају неспорни узорци за идентификационо вештачење. Најпре се осумњичени фотографише из оба профила како би се добио фотографски снимак његових ушних шкољки у сразмери 1:1. Приликом фотографисања камера се поставља у правцу ува под углом од 90 степени. Након тога се од осумњиченог узимају компаративни отисци тако што

---

[264] Водинелић, В., Нова сазнања о нужности и могућностима идентификације непознатих особа на основу уха, *Безбедност*, број 3/1993, стр. 295; Champod–Evett–Kuchler, Earmarks as Evidence, A Critical Review, *Journal of Forensic Sciences*, број 6/2001, стр. 1 275.

му се на обе ушне шкољке прислони стаклена плоча. Минимално се морају узети по два отиска: са благим и снажним притиском, пошто снажан притисак може да измени слику трага због еластичности хрскавице ушне шкољке.[265] После добијања отиска на стакленој плочи, он се запраши прашком гвожђа и скине помоћу беле дактилоскопске фолије. Материјал за вештачење се мора начинити у сразмери 1:1.[266]

ђ) Вештачење трагова ушне шкољке

У оквиру класичних вештачења ушне шкољке пажња се поклања компарацији и мерењу следећих 8 атрибута: дужина и ширина ушне шкољке, дужина и ширина ушне ресице (еарлобе), максимална и минимална ширина хеликса, максимална и минимална ширина антихеликса. Истиче се велика идентификациона вредност ушне шкољке у случајевима када је траг потребног квалитета.

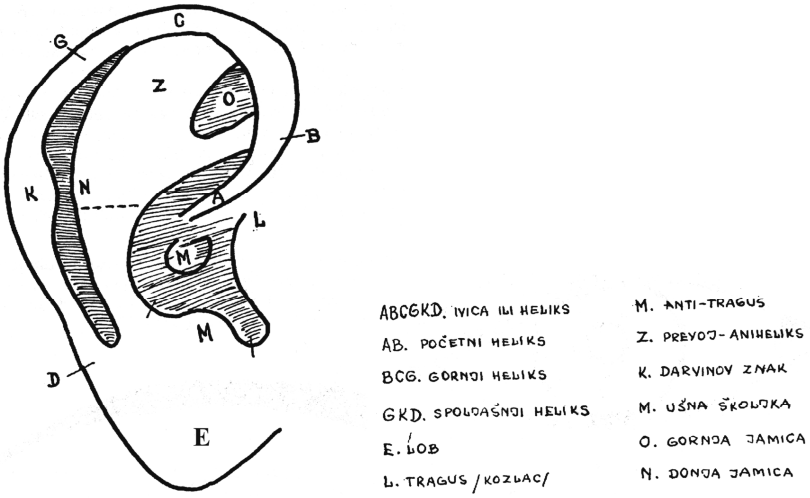

Слика 122. *Шематски приказ ушне шкољке*

Поједини аутори предлажу следеће методе идентификације на основу ушне шкољке: визуелна компарација обележја на спорном и компаративном трагу која се након тога наставља методом суперпозиције (појединих идентификационих обележја). Савременије методе компарирања заснивају се на мерењима дужина појединих обележја ува и обележавања тачака које се поклапају на отиску. При анализи идентификационих карактеристика ушне шкољке као најспецифичније и најстабилније се појављују форме одраза трагуса, хеликса, чвора хеликса *(the crux of the helix*), антитрагуса, облика антихеликса и на крају обод хеликса (*helix rim*). Критикује се уобичајена форма морфолошког обележавања појединих елемената у смислу: мали, средњи, велики, као потпуно непрецизних и неодређених категорија, што условљава тешкоће при идентификацији (и код нас је заступљена).

У новије време је развијен биометријски систем идентификације особа на основу ушне шкољке. Идентификација је заснована на компарацији тополошких карактеристика изабраних елемената ушне шкољке. У швајцарској политехничкој школи и Институту за полицијске науке и криминологију почели су пројекти идентификације отиска ушне шкољке на основу процесуи-

[265] Приликом јаког притиска дужина и ширина ушне шкољке је већа него при благом притиску. Траг ушне шкољке се продужава за око 4 mm, а ширина за око 2,5 mm у просеку. http://news.bbc.co.uk/1/hi/sci/tech/246713.stm, доступан у априлу 2003.

[266] За детаљније информисање видети: Водинелић В., Нова сазнања о нужности и могућностима идентификације непознатих особа на основу уха, *Безбедност*, број 3/1993, стр. 295–315; Champod–Evett–Kuchler, Earmarks as Evidence: A Critical Review, *Journal of Forensic Sciences*, број 6/2001, стр. 1275–1284.

рања алгоритма како би се регистровала антихеликс област у оквиру отиска. Антихеликс област је изабрана због преваленције у трагу који се фиксира с лица места, што је потврђено практичним истраживањима. Применом компјутерске анализе слике утврђују се графичке карактеристике и дистанце између појединих уочених области трага ушне шкољке. Врши се компјутерска (аутоматска) компарација између кореспондирајућих области на слици фиксираног трага и слици компаративног узорка.[267]

1.4.2. Идентификација особа на основу трагова усана

1.4.2.1. Примери из праксе и практична истраживања

Први случај идентификације учиниоца кривичног дела на основу трагова усана, који је забележен у криминалистичкој литератури, догодио се у Мађарској 1961. године. У њему је учинилац, пошто су му руке биле умрљане крвљу, устима одгурнуо врата просторије у којој је убио жртву, и тако је оставио отисак на њима. Након тога су обављена лабораторијска истраживања на основу чијих резултата се извео закључак да отисци усана одражавају карактеристике њиховог облика и структуре, те омогућавају идентификацију. У Пољској је у једном случају провалне крађе такође фиксиран отисак усана, тако да је након тога спроведено једно мање истраживање којим се дошло до истих резултата. И у криминалистичкој пракси САД користе се трагову усана за идентификацију непознатог извршиоца. На пример, једном приликом су трагови отисака усана жртве пронађени на одећи осумњиченог за силовање. У другом случају су трагови усана пронађени на крагни извршиоца насилничког кривичног дела.[268] Трагови усана се у пракси проналазе код силовања, разбојништава и других насилничких кривичних дела. Трагови усана могу да буду од извршиоца или од жртве и њихов значај је у томе што служе за идентификацију извршиоца и на другој страни доказују непосредни контакт између двеју особа. У нормалним условима, када се остави на тврдој подлози, траг усана је латентан. Уколико су усне умрљане храном или неком другом супстанцом, траг ће бити видљив. Поред површинских, усне могу оставити и рељефни траг. То се најчешће дешава приликом узимања извесних прехрамбених производа, пре свега чоколаде, сира и слично. Трагови усана се могу наћи на различитим предметима. То су чаше, флаше, шоље, огледала, стакла, папир, коверте, људска кожа, делови одеће и друго. При томе су они предмети који имају глатке и тврде површине подобнији од других. Најбоље остају трагови усана на стаклу, слабије на порцелану, керамици. Највреднији су масни трагови усана (нпр., настали при узимању хране). Трагови усана у криминалистичкој пракси фиксирани су и са опушака цигарета, на људској кожи и воћу.[269]

1.4.2.2. Специфичности формирања отиска усана, групна и индивидуална обележја

Стална влажност усана која је последица лучења ситних пљувачних жлезда, омогућава трансфер цртежа на додирнуту површину. Треба имати у виду да траг усана, по правилу, не одражава читаву површину, већ само средишње делове, тако да је његова дужина краћа од стварне дужине усана. Чињеница да су усне мимички веома активан орган, такође је веома значајна за испитивање отисака. Постоје знатне разлике између трагова у зависности од тога да ли су настали након чврстог и директног контакта са подлогом или као последица лаганог, овлашног додира.[270] Траг усана садржи групна и идентификациона обележја. У појединим случајевима облик

---

[267] За шире информације о различитим аспекатима криминалистичког коришћења ушне шкољке у идентификационе сврхе како класичних тако и најновијих метода, видети рад: Champod– Evett–Kuchler, Earmarks as Evidence: A Critical Review, *Journal of Forensic Sciences*, број 6/2001, стр. 1 275–1 284.

[268] Swanson–Shameln–Territo, *Criminal Investigation*, Boston, 2000, стр. 105.

[269] Водинелић, В., Нова сазнања о нужности и могућностима идентификације непознатих особа на основу уха, Безбедност, број 3/1993; Swanson–Shameln–Territo, *Criminal Investigation*, стр. 105.

[270] Еластичност усана је један од разлога што два отиска исте особе начињена у подједнаким условима могу показивати извесне разлике.

усана као групно обележје може бити значајан за идентификацију, посебно када се уоче деформације на уснама као резултат неправилног развоја, болести или повреде.

Индивидулане карактеристике усана су од непосредне важности за идентификацију. Усне сваког човека садрже многобројне косе и вертикалне, површински распоређене бразде које имају индивидуални, непоновљиви карактер. Са старењем оне постају све дубље и изразитије, што омогућава њихово лакше уочавање на отиску. Својим морфолошким варијететима који се огледају у цртежу, броју, димензијама и међусобном положају, ове бразде чине рељеф на уснама сваког човека потпуно индивидуалним. Богатство рељефа условљава да не постоје два човека који имају исти траг усана.

1.4.2.3. Откривање и фиксирање трагова усана

У поступку откривања и фиксирања трагова усана примењују се исте методе као и код отисака папиларних линија. На основу сачињавања мисаоне реконструкције и планирања верзија могу се уочити латентни трагови под косим светлом. Траг усана се мора фотографисати (са милиметарском пантљиком испод трага) пре него што се примене дактилоскопске методе изазивања и фиксирања. При томе је пожељна примена специјалног осветљења и одговарајућих филтера. Трагови усана на хартији изазивају се гвозденим прашком и осигуравају транспарентном фолијом. Одлични су резултати са магнетном четкицом. Траг усана се по правилу запраши прикладном врстом прашка за конкретну површину и скине фолијом. Са успехом је коришћен графитни прашак и прашак од чађи.[271]

Као подлога за узимање неспорних узорака могу се користити стаклене или пластичне плоче или папир. Према мишљењу неких криминалиста, приликом узимања компаративних узорака усне се обавезно морају намазати танким слојем ружа. Ради прибављања квалитетних компаративних узорака морају се поновити они услови који су имали значаја у настанку трага (интензитет притиска на подлогу, размакнутост усана, замрљаност усана, угао додира и слично). Посебно је важно да подлога на којој се узимају компаративни узорци има исти облик као подлога на којој је остављен траг. На пример, ако је траг остављен на чаши, и компаративни узорак мора бити начињен на чаши истог облика.

1.4.2.4. Вештачење трагова усана

Траг усана се анализира под микроскопом са четвороструким, шестоструким или десетоструким увећањем. Идентитет се утврђује као резултат аналитичког и синтетичког поступања од стране вештака (који је у пракси дактилоскописта). Спорни и компаративни отисци усана се вештаче упоређивањем и стављањем једне слике отиска на другу (поклапањем). При упоређивању под микроскопом се посматрају и анализирају трагови са лица места и експериментални. Подударне минуције се означавају бројевима. Метод постављања једног отиска на други има два начина: а) стављање провидних ликова једног преко другог и б) стављање провидног на непровидни лик. Употребљавају се дијапозитиви или транспарентне фолије и на тај начин се уочава поклапање индивидуалних линија. У оквиру савремених вештачења могуће је вршити преклапања и упоређивања слике спорног и неспорног трага на компјутеру. Према мишљењу неких аутора сматра се да је за утврђивање идентитета потребно (довољно) поклапање, тј. подударност девет идентификационих обележја.

1.4.2.5. Трагови усана и ДНК анализа

Са трага усана се у принципу могу фиксирати трагови пљувачке на основу којих се може утврдити ДНК оставиоца трага што треба имати у виду приликом предузимања криминалистичких мера. Због тога је потребно после фиксирања трага класичним дактилоскопским методама, узети и брис за ДНК вештачење. Неопходно је приликом рада са траговима усана обавезно применити стандарде при поступању са ДНК доказима.

---

[271] Klasus Dieter Pohl, *Handbuch der Naturwissenschaftlichen Kriminalistik*, Heidelberg, 1981, стр. 287.

1.4.2.6. Доказни значај трагова усана

Траг усана представља индицију присутности на лицу места. Може бити остављен независно од кривичног дела или у вези са њим. Доказна вредност трага је посебно велика када се на основу анализе утврди да су трагови усана настали у време и у вези са извршењем кривичног дела. На пример, отисак на коверти у којој се налази уцењивачко писмо или отисци комбиновани са садистичким уједима којима су наношене повреде на телу жртве итд.[272]

1.4.3. Идентификација особа на основу трагова угриза

1.4.3.1. Криминалистички значај трагова угриза

У криминалистичкој пракси се повремено појављује потреба идентификације учинилаца на основу трагова угриза. Сматра се да се на основу трагова угриза може остварити како позитивна идентификација тако и сигурна елиминација осумњичених, с обзиром на то да сваки угриз садржи многобројне индивидуалне особености које произлазе из специфичности и индивидуалних карактеристика зубног апарата. Не постоје два човека који имају подударни зубни систем у свим појединостима. Уколико се на лицу места нађу један до другога најмање 4–5 отисака зуба, може се рачунати на могућност поуздане идентификације учиниоца.[273]

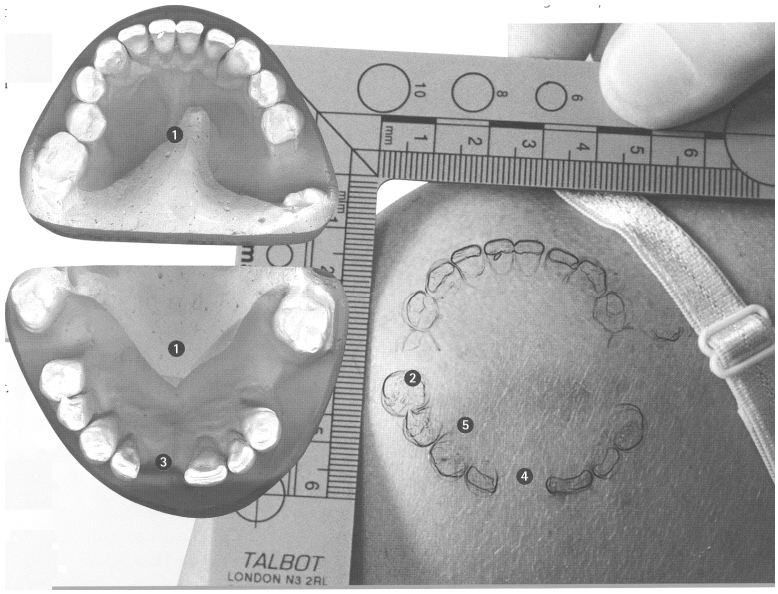

Слика 123. *Идентификација особа по траговима угриза.* На трагу угриза препознаје се форма зуба као и зуби који недостају.

Трагови угриза се у криминалистичкој пракси појављују претежно код насилничких, а посебно код сексуалних кривичних дела. Трагови угриза се најчешће срећу на људском телу. *На*

[272] О криминалистичким аспектима трагова усана видети шире: Миловановић, З., Криминалистички значај дерматоглифичких карактеристика усана, Безбедност и друштвена самозаштита, бр. 7–8/1989, стр. 79–82; Водинелић, В., Нови тријумф криминалистике: хелиоскопски траг, Безбедност и друштвена самозаштита, бр. 9–10/1991, стр. 58–64; *Klasus Dieter Pohl, Handbuch der Naturwissenschaftlichen Kriminalistik*, Heidelberg, 1981, стр. 287; Swanson–Shameln–Territo, *Criminal Investigation*, стр. 105.

[273] Swanson–Chamelin–Territo, *Criminal Investigation*, стр. 92; Hans-Heinrich Huelke, *Spurenkunde*, Hamburg, 1965, стр. 76.

телу жртве се појављују услед угриза учиниоца, и то пре свега код силовања, силовања са убиством жртве, али и разбојништва итд. Трагови могу да буду пронађени и *на телу учиниоца* и настају тако што је жртва у току одбране угризла нападача. Трагови угриза се на телу учиниоца најчешће проналазе у пределу шака, подлактице, врата, ушију.

Трагови угриза на људском телу могу бити остављени на делу коже који није био прекривен одећом или начињени преко одеће при чему је дошло до њеног прогриза, што може у извесној мери да утиче на формирање трага.

Трагови угриза могу да буду остављени *на намирницама* које су пронађене на лицу места (сиру, чоколади, воћу), као и *на другим предметима* (на пример на филтеру од цигарете, на лули). Истиче се да трагови угриза на материјама (предметима) показују неретко одличне детаље за вештачење. Због тога вештаку треба послати увек када је могуће и предмет на коме се налази траг.[274]

Пример из праксе: У случају двоструког убиства један од убица је одгризао парче пите. На основу анализе места угриза уочено је да учинилац има два предња зуба испупчена у предњем фронту испред осталих зуба и да је један од та два зуба заротиран у односу на други. На основу ових података дошло се до осумњиченог од којег су узети компаративни узорци угриза и извршена је позитивна идентификација.[275]

1.4.3.2. Фиксирање трагова угриза и прибављање упоредног материјала

Када се трагови угриза пронађу на људском лешу они се након фотографисања конзервирају тако што специјалиста за судску медицину скине део коже са трагом. Поједини криминалисти препоручују да се поред фотографисања узме и мулаж из ране применом прикладних материјала, на пример, силиконом.

Трагови угриза на живој особи фиксирају се фотографисањем. Препоручује се колор или дигитална фотографија. Приликом фотографисања ставити обавезно и мерну пантљику испод трага. Уколико су трагови угриза настали преко одеће (која може бити прогрижена), вештаку треба послати и део одеће преко које је био угриз (због фиксирања трагова пљувачке и вештачења трагова угриза). Након фотографисања, пре него што се рана медицински третира, треба узети узорак биолошких материјала из предела ране по правилима прибављања узорака за ДНК анализу (трагови пљувачке и други секрети). Тек се после тога може приступити чишћењу и сређивању ране. У случајевима трагова угриза на живој особи такође се препоручује да се након 12, 24 часа и неколико дана, поново направе снимци угриза зато што тада слика може бити јаснија пошто је дошло до чишћења и повлачења крви из ране.

Предмети са траговима угриза се изузимају и чувају за потребе вештачења.

За прибављање компаративних трагова од осумњичених најбоље је ангажовати зубара или зубног техничара. Компаративни узорци се праве применом зуботехничких маса. Траг треба узети у истом облику и дубини као што је настао и спорни траг.

1.4.3.3. Вештачење трагова угриза

Приликом вештачења трагова угриза вештак упоређује слику трага отиска са сликом пробно прибављеног трага, анализира појединачне трагове угриза и мери растојања између повреда. На тај начин настоји најпре да дефинише које су трагове оставили зуби из горње вилице, а које зуби из доње (разликовање сектора угриза зуба из горње и доње вилице). Покушава да установи за сваку повреду којим је конкретним зубом начињена, мери растојања и врши преклапање фотографија угриза са инкриминисаног и пробно прибављеног трага. По правилу најјаснији су трагови које остављају предњи зуби из горње и доње вилице на основу чега се дефинишу димензије загриза и његова снага. На тај начин се могу одредити и димензије вилице, број и положај зуба, недостатак, деформације и специфичности појединих зуба, али и реконструисати начин наношења повреда, положај главе итд. Није могуће увек обавити идентификацију на основу угриза, а посебно уколико нема довољно идентификационих карактеристика у трагу

[274] Hans–Heinrich Huelke, *Spurenkund*e, Hamburg, 1965, стр. 76.
[275] Swanson–Chamelin–Territo, *Criminal Investigation*, стр. 92.

угриза. Трагови угриза начињени преко одеће понекад отежавају идентификацију. Скоро је немогуће извршити идентификацију ако је након кривичног дела дошло до измена у зубном систему извршиоца (нпр., извадио је поједине зубе, ставио је крунице на зубе итд.). Идентификационо вештачење посебно олакшава одражавање у трагу специфичности зубног апарата (заротирани зуби, деформисани зуби, поједини крађи или поломљени зуби, недостатак појединих зуба итд.).

У последње време за поправљање слике отиска трагова зуба на људској кожи користе се компјутерски софтвери. (Ови програми се примењују и за поправљање нејасних слика стопала, гума на коловозу итд.). Применом компјутерског софтвера појачавају се контрасти, елиминише нејасност слике на тај начин што се контраст селективно појачава у оквиру региона који је форензички интересантан, нпр., у региону слике на којој се приказују трагови угриза начињени појединим зубом. Да би се примениле компјутерске методе поправљања слике, траг угриза на кожи снима се дигиталном камером, а ако је снимак начињен обичним фотографским апаратом, слика се скенира на компјутерском штампачу и преводи у дигиталну форму.[276]

Пример из иностране праксе: Деветогодишње дете је у критичном стању пребачено у хитну помоћ. Имало је фрактуру лобање. На телу детета је уочен траг угриза који је фотографисан колор полароид камером. Слика трага је била неквалитетна са сенкама и нејасним траговима угриза и зато није била подобна за компаративно вештачење. Фотографија трага је скенирана и у оквиру компјутерског програма поправљена тако што је побољшан контраст, отклоњене су сенке у пределу угриза и повећана резолуција што је омогућило квалитетно идентификационо вештачење и упоређивање са пластифицираним компаративним узорком угриза осумњиченог који је начињем класичним зубно-протетичким методама.

Пример из домаће праксе: Колико трагови зуба могу бити значајни за откривање и идентификацију извршилаца кривичних дела, показује и следећи пример из праксе др Љубише Божића, вештака за судску медицину МУП-а Србије.

Једном приликом, док је вршио обдукцију тела жене која је убијена након силовања, између осталог, на десном рамену леша нашао је и повреду у виду угриза, с јасно израженим, веома карактеристичним отиском зуба који је приказан на фотографији ниже. Приликом прегледа осумњиченог за ово кривично дело, начињен је гипсани модел његових зуба који је такође приказан на фотографији. Поред тога, од осумњиченог је узет и пробни загрижај на јабуци и другом воћу као моделу за раме покојне, те је упоређењем израђеног модела његових зуба и пробног загрижаја са угризом на рамену жртве констатовано да се они узајамно потпуно подударају по свим морфолошким карактеристикама, односно да наведена повреда на телу жртве несумњиво потиче од зуба какве има осумњичени (сл. 124).

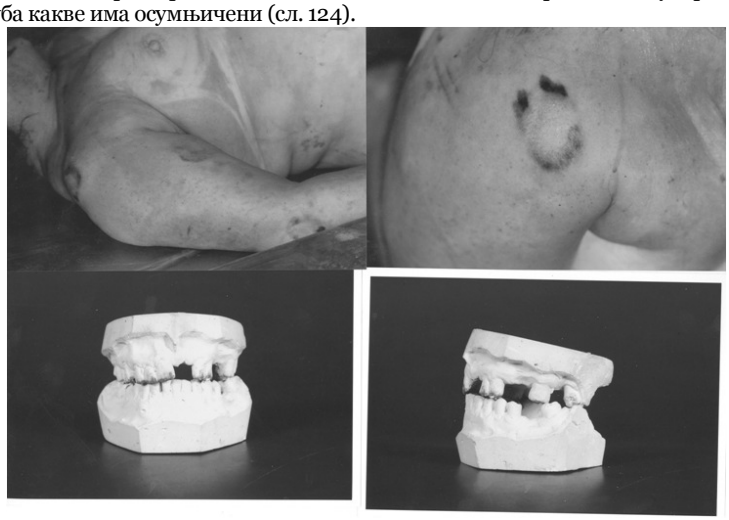

Слика 124. *Идентификационо вештачење учиниоца по траговима угриза.* Слике из фотодокументације вештачења.

[276] Karazaluas и други, Digital Enhancement of Sub–Quality Bitemark Photographs, *Journal of Forensic Sciences*, број 4/2001, стр. 954–958.

1.4.3.4. Трагови угриза и ДНК анализа

Важно је напоменути да се у зони угриза могу фиксирати и биолошки трагови (пре свега, трагови пљувачке) подобни за ДНК идентификацију оставиоца трага. Због тога приликом поступања са траговима угриза треба применити мере заштите од контаминације трага које се предвиђају у поступку рада са ДНК доказима. Након фотографисања трага на људској кожи, треба применом стерилне газе, благо навлажене дестилованом водом, узети брис из зоне угриза.

1.5. МЕТОДЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ОСОБА КОЈЕ СЕ ТЕМЕЉЕ НА УЧЕЊУ О ЛИЧНОМ ОПИСУ

1.5.1. Основи учења о личном опису

У овом поглављу биће речи о идентификовању особа на основу личног описа, тј. антрополошких карактеристика и неких других особености које се опажају и могу да допринесу његовој идентификацији. Лични опис се може представити као описивање изгледа неке особе речима. Према троме, саставити лични опис једне особе значи представити њен лик речима.[277] Научни утемељивач методе идентификације преко личног описа био је Бертијон. Суштина овог описа састојала се у пажљивом проучавању и описивању обележја спољашњег изгледа човека уз помоћ посебне, за ту сврху изграђене терминологије. Она се назива *portrait parle* (опис особе састављен од речи, говорни портрет, жива слика, описна слика).

Учење о личном опису има задатак да дефинише константна обележја личног описа која су релативно непроменљива, при чему се полази од метода заснованих на потребама и искуствима службе за сузбијање криминалитета као и резултатима анатомије, физиологије, биологије, антропологије, антропометрије и судске медицине. У питању је научни систем описивања, испитивања и упоређивања човечје спољашњости ради идентификације особа. Учење о личном опису покушава да усвоји јединствену терминологију о појединим карактеристикама личног описа како би се стандардизовала идентификација особа на основу анализе фотографија или језички дефинисала индивидуална обележја непознате особе за којом се трага.

У оквиру учења о личном опису највећа пажња посвећена је карактеристикама главе с обзиром на њен значај приликом идентификације по фотографијама или опажању. Посебно се изучавају поједина обележја личног описа, тј. делови лица који имају релативно непроменљив карактер. Стандардизованом терминологијом описују се и класификују типичне форме појединих делова лица (чело, обрве, очи, нос, усне, брада итд.). Том приликом се одређују њихов положај, облик, величина и боја. Описивање се обавља одређеним редоследом: морају прво бити обухваћене опште карактеристике, а затим оне које имају ужи значај. Учење о личном опису посебно потенцира идентификациону вредност ушне шкољке.

Приликом описивања појединог лица посебно се указује на изражена обележја која могу да буду од значаја при идентификацији (нпр., специфична кривина носа, специфични положај очију или браде итд.). Највећа пажња се придаје особеним знацима (брадавице, младежи, огреботине, ожиљци, тетоваже). Њихова идентификациона важност повећава се уколико су уочљиви, тј. нису покривени одећом.

Обележја личног описа која су од значаја за идентификацију особа могу се поделити на *анатомска или статичка* (положај одређеног дела лица у односу на остале делове; његова величина, изражајност, аномалије, прелази; висина лица, телесна конституција итд.), и *функционална или динамичка* која обухватају особености покрета појединих делова особе, екстремитета, тела: нпр., карактеристични тикови главом, жмиркање, особености хода, нпр., хромост, положај тела, карактеристике говора (акценат, замуцкивање, брз говор), гласа (боја, висина) итд.

Учење о личном опису је од значаја за потражну службу, при оперативно-тактичкој обради (при специјалној опсервацији), код појединих криминалистичких евиденција (евиденција криминалаца по особеним знацима, евиденција несталих, фотоалбум криминалаца), при иден-

[277] Симоновић, Љубомир, *Основи криминалистичке технике*, Београд, 1955, стр. 14.

тификацији непознатих лешева, при идентификацији особа на основу фотографија и материјала прибављеног видео надзором.[278]

Поред учења о личном опису, Бертијон је оснивач и учења о регистрацији криминалаца на основу антропометријских података. *Антропометрија* је метода регистрације и идентификације особа која се базира на мерењу појединих делова човечјег тела. Полазна основа учења је да се поједине телесне дужине (димензије костију) након одрастања не мењају, као и да не постоје две особе на свету која имају исте телесне димензије (тј. односе између појединих телесних дужина), па су због тога подесне за идентификацију и регистрацију професионалних криваца. Антропометријске методе регистрације криваца су примењиване у неким државама све до појаве дактилоскопске регистрације након чега су напуштене. Међутим, антропометријске методе су данас усавршене и заједно са антрополошким методама вештачења веома се успешно примењују при идентификацији особа на основу фотографија и метеријала прибављеног видео надзором.

1.5.2. Идентификација особа на основу фотографија

1.5.2.1. Проблеми идентификације особа на основу фотографија

Учење о личном опису примењује се приликом идентификације особа на основу фотографија. Објекти идентификације могу бити живе особе или лешеви. Идентификација особа на основу фотографија појављује се у случајевима када постоји дилема да ли је на двема фотографијама снимљена иста или различите особе. На пример, у криминалистичкој пракси се могу поставити питања: да ли је особа задржана на аеродрому опасни међународни терориста или криминалац за којим је расписана потерница; да ли је осумњичени извршио ратни злочин који је документован аматерским снимком за време ратних сукоба; да ли је осумњичени управо оно особа која се хулигански понашала за време фудбалске утакмице (или демонстрација) о чему постоји снимак фотографским апаратом или камером; да ли је особа која се декларише јавном исправом (пасошем, личном картом) управо особа којој та исправа припада или је у питању коришћење туђе или фалсификоване јавне исправе? Компаративно вештачење фотографије која приказује познату особу са другом фотографијом на којој је особа спорног идентитета може понекад у криминалистичкој пракси да буде веома сложено, па чак и нерешиво питање.

Разлози који отежавају поуздано идентификовање на основу фотографија су разноврсни.

Прва група разлога који отежавају идентификацију на основу фотографија односи се на измене у личном опису услед старења и промена здравственог стања које су настале између првог и другог фотографисања. Промене у личном опису могу бити значајне у случајевима када је прошао велики период између сачињавања неспорне и спорне фотографије. На пример, услед старења настају промене на појединим деловима лица (старосне промене костију лобање и меких ткива лица). У детињству и пубертету скелет лица расте неравномерно у разним периодима одрастања и разликује се од пропорција лица одраслог. Појава, развој и замена зуба такође утичу на промену личног описа. У старости се лични опис мења услед губитка зуба и артрофије крајева вилице. Долази до значајних промена у доњем делу лица, појаве подбратка. Увећавају се број и степен израженост бора. Измене у личном опису условљавају и промене повезане са болестима или посебним физиолошким стањима организма (нпр., обољења централног и периферног нервног система, болести костију итд.). Промене може да изазове парализа нерва мишића лица. На измене спољњег изгледа могу да утичу разне повреде и операције. Посебно су значајне промене које настају услед пластичних операција лица.[279]

Друга група разлога који отежавају идентификацију особа на основу фотографије односе се на *услове сачињавања спорне и неспорне фотографије*. Лош квалитет фотографија или неповољни услови снимања могу да отежају компаративно вештачење (нпр., неквалитетне аматерске фотографије, различити светлосни услови, разлике у контрасту, удаљеност објекта фотографисања, немогућност уочавања детаља, ретуширања). Идентификационо вештачење отежава и постојање разлика у углу фотографисања између спорне и компаративне фотографије. Различи-

[278] За шире информисање видети: Водинелић, В., *Криминалистика* 1970, стр. 245. и даље; Миловановић, З., Криминалистички и процесни аспекти идентификације лица у кривичном поступку, докторска дисертација, Београд, 1987, стр. 321 и даље.

[279] Цветков–Петров, *Идентификация личности по фотоснимкам*, Ленинград, 1966, стр. 21.

ти углови фотографисања и положај главе доводе до перспективних скраћења тако да је тешко (или немогуће) упоређивати поједине елементе личног описа на спорној и неспорној фотографији.

Тешкоће при компаративном вештачењу лица на основу фотографија могу да изазову и други разлози (нпр., кумулација разних поменутих фактора, коришћење козметичких препарата, дешава се да две особе буду веома сличне мада нису близанци, разлика у мимици фотографисаног лица на двема фотографијама).

Наведени проблеми условљавају тешкоће при доказивању идентитета лица на основу фотографија. По правилу, лакше је доказати негативан доказ, тј. различитост (нпр., она обележја личног описа, која остају константна показују јасне разлике у величини и форми). Позитивни доказ је тежи: идентитет се може потврдити само изузетно, када су сва константна обележја уистину потпуно подударна по форми и величини, а компаративне фотографије су оштре и јасне. Идентификација на основу фотографија које су израдили професионални фотографи или аматери може у најповољнијем случају да се изврши са вероватноћом која се граничи са извесношћу.[280]

1.5.2.2. Методе идентификације особа на основу фотографија

а) Принципи идентификације особа на основу фотографија

Основни принципи идентификације особа на основу фотографија су: 1) између фотографисања особа на спорној и неспорној фотографији које су предмет вештачења треба да постоји што мањи временски размак; 2) за вештачење треба прибавити већи број фотографија снимљених под различитим угловима које приказују разне гримасе снимљене особе; 3) особа треба да је фотографисана на неспорним и спорним фотографијама под истим углом и у једнаком положају главе. Уколико се поседује неспорна фотографија за компарацију, осумњиченог треба фотографисати под истим углом и у истом положају главе како би се остварили повољни услови за вештачење; 4) приликом компаративног вештачења треба дати предност фотографијама сачињеним у профилу на којима се јасно види линија профила и облик ушне шкољке (тада треба спровести идентификацију на основу анатомских обележја ушне шкољке као сигурнију методу). Фотографије спреда (*en face*) нису најприкладније за вештачење, мада се и оне вештаче, с обзиром на то да се карактеристичне димензије делова лица појављују у перспективном скраћењу (нпр., леђа носа, правац чела, угао браде); 5) приликом припреме фотоматеријала за вештачење обе фотографије треба довести у исту сразмеру и 6) за вештачење су најпогодније синђалектичке (тропозне) фотографије јер су снимљене под стандардизованим условима.

б) Методе вештачења особа на основу фотографија

У оквиру поступка компаративног упоређивања најпре се примењује *метода сучељавања* која подразумева истовремено проучавање обе фотографије и констатовање односа појединих елемената личног описа. Вештак обележава на једној и другој фотографији поједина обележја спољашњости која се поклапају и назначава их бројевима. На фотографијама се упоређују и анализирају форме (облик), димензије делова лица, апсолутне и релативне сразмере, односи и прелази између појединих делова лица. За анализу малих делова користе се лупе. Приликом испитивања се узимају у обзир углови снимања и положај главе, карактеристике осветљења и друге околности које се могу разликовати на испитиваним фотографијама. Вештак треба да опише и објасни све разлике и сличности у личном опису које се испољавају на снимку.

На методу сучељавања надовезује се *метода монтаже фотографија једне преко друге* која се у основи састоји у састављању (уклапању) двеју половина различитих фотографија или појединих делова лица. Експерт доводи обе фотографије до једнаке величине, сразмере, разрезује их по различитим вертикалама и хоризонталама, а затим приноси делове једног снимка другоме. Уколико се уклапају делови црта лица и других особености са различитих фотографија, доказује се идентитет. При том треба увек уклапати делове истих страна лица, с обзиром на то да

[280] Водинелић, В., Нова сазнања о нужности и могућностима идентификације непознатих особа на основу уха, *Безбедност*, број 3/1993, стр. 309.

код људи веома често постоји асиметрија леве и десне стране лица (нпр., лево око са спорне фотографије приноси се на место левог ока неспорне фотографије)[281].

Метода суперпозиције или суперпројекције је један од савременијих начина вештачења идентитета особа на основу фотографија. Састоји се у томе што се негативи обе фотографије пренесу на дијапозитив и компарирају се тако што се дијапозитиви фотографија (или њихови делови) пројектују један преко другог. На тај начин се испитује преклапање појединих делова личног описа или кључних тачака појединих делова лица. Преклапање пројектованих слика се фотографише као доказ за суд. Да би се спровело вештачење услов је да су обе фотографије снимљене под истим условима у истој сразмери (и у истом положају главе). Новија варијанта ове методе је *електронска компилација* слика спорних објеката. Електронски се компилују спорне слике (спорна и неспорна слика особе, а при идентификацији особа на основу лобање, компилују се слика неспорне особе и пронађене лобање). Поступак се састоји у томе што се са две видео камере снимају свака слика или објект идентификације засебно и онда се на монитору врши њихова компилација (преклапање) уз коришћење електронских миксера. На тај начин се испитује подударање појединих елемената личног описа.[282]

Методе мерења растојања и углова на лицу (методе геометријске идентификације) такође се препоручују. После увеличања фотографија до једнаке сразмере и констатације идентификационих особина, почиње мерење углова лица. С тим циљем на фотографијама се најпре повуче основна хоризонтална линија, која пролази кроз спољашње углове очних капака или центре зеница. Затим се према овој повуку паралелне линије кроз крај носа и браде, као и једна вертикална линија кроз средину корена носа. Из тачака пресека ових хоризонталних и вертикалних линија повлаче се нове линије до горњег или доњег краја ува и до других приметних тачака лица. Ове линије са хоризонталама и вертикалама стварају извесне углове који се мере степенима. Ако се величина чела, носа, браде и величине углова на фотографијама подударају, може се закључити да је у питању иста особа. Треба имати у виду да код фотографија са различитим нагибом лица величине углова могу бити неједнаке.[283]

Метода паралелних линија. – Кроз поједине тачке лица (нпр., ивице обрва, средине зеница ока, у подножју носа и доњој ивици браде) повуку се паралелне линије. Мерењем растојања између паралелних линија и анализом пресечених површина утврђује се да ли је на обе слике приказана иста особа. *Метода координатног дијаграма.* На обе слике сачини се координатни дијаграм линија које се међусобно секу. У оквиру координатног дијаграма се обележе (назначе) поједине значајне тачке на лицу. Упоређивањем координатних дијаграма једне и друге слике доказује се да ли је на њима приказана иста особа.[284]

Вештачење дигитализованих фотографија на компјутеру. – У оквиру савремених метода, слике које су намењене вештачењу скенирају се и преводе у дигиталну форму. На тај начин се омогућава примена савремених компјутерских програма за поправљање квалитета слике, повећање контраста, отклањање сметњи. Дигиталне слике омогућавају примену квалитетнијих метода анализирања, вештачења и компаративног упоређивања уз подршку савремених компјутерских програма и вишеструких увећања која омогућавају коришћење различитих врсти микроскопских прегледа и вештачења (тродимензионална анализа слике, небројена увећања појединих делова, компарација разних детаља). Дигиталне слике омогућавају прављење квалитет-

---

[281] Асиметрија појединих делова лица је практично својствена скоро сваком лицу. У појединим антрополошким и медицинским радовима указује се на то да је лице човека асиметрично. Асиметрија лица човека карактерише се по томе што је у већини случајева једна половина лица (десна или лева) нешто ужа и виша од друге. Асиметрија се може тицати лица у целини или појединих делова (положај обрва, положај левог и десног ока, истурености јагодица, линије и ширине носа, усана, браде, једно је уво више од другог итд.). Да би се испитивала асиметрија потребно је да лице буде снимљено строго *an face*. Помиње се неколико врста асиметрије: биолошка асиметрија лица; физиолошка асиметрија лица (огледа се у мимичкој, тј. мишићној асиметрији) Посебна врста асиметрије је патолошка асиметрија која се среће код појединих болести мишића лица (парализа нервуса фацијалиса). Због тога је важно да се приликом упоређивања појединих сектора лица увек упоређују сектори који су на истој страни. Цветков–Петров, *Идентификация личности по фотоснимкам*, Ленинград, 1966, стр. 18–19.

[282] Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, Band 1, стр. 745.

[283] Водинелић, В., Нова сазнања о нужности и могућностима идентификације непознатих особа на основу уха, *Безбедност*, број 3/1993, стр. 295–315.

[284] Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik*, Band 1, стр. 746.

них база података, сортирање и претраживање слика по различитим задатим критеријумима. Појављују се и модерне технике визуелизирања и репродуковања дигиталних слика. Посредством савремених видова преноса информација (Интернет, Интранет), могуће је да се слике из база података користе за различите оперативне и истражне сврхе као и квалитетнију међународну полицијску сарадњу. Примена дигитализоване фотографије и компјутерских система рада са сликама и њиховог поправљања у сфери доказивања и вештачења намеће и неке нове проблеме. Техника дигиталног обрађивања фотографија отвара могућности фалсификовања доказног материјала и актуелизује генерално питање доказне вредности дигиталне фотографије. Поставља се питање доказивања аутентичности информација фиксираних дигиталним камерама итд.

Слика 125. *Компјутерска идентификација особа на основу фотографија.* На слици је приказан аутоматски систем идентификације особа на основу фотографија потхрањених у бази података и фотографије која је унета у систем ради компарације или је снимљена у оквиру видео надзора. Извор: Kriminalistik, број 12/2002, стр. 746.

1.5.3. Идентификација особа на основу материјала прибављеног видео надзором

У новије време је веома раширена употреба камера којима се врши видео надзор значајних објеката (нпр., банки, државних институција, супермаркета), важних тачака у граду, аеродрома, саобраћајница, граничних прелаза, па чак и приватних објеката. Захваљујући овим системима, све се чешће дешава да учинилац буде снимљен у току извршења кривичног дела (разбојништва, провалне крађе, терористичког акта, саобраћајног деликта итд.). Када осумњичени буде откривен, неретко се дешава да негира извршење и тада је неопходно спровести идентификационо вештачење. Пошто је видео материјал једини материјални траг, потребно је утврдити да ли се на њему заиста налази осумњичена особа. Најефикаснији начин је да се истом камером сниме компаративне фотографије осумњиченог, под истим условима и у истом положају као и оне које су настале у току извршења кривичног дела. Из видео материјала се сачињавају фотографије на основу којих се обавља вештачење. Посебно се обраћа пажња на оне делове видео материјала на коме је снимљен профил учиниоца, ушна шкољка или друге карактеристике од значаја за идентификацију. Након тога се примењује једна од наведених метода вештачења. Вештачење се своди на утврђивање идентитета

компаративним упоређивањем фотографија које су сачињене на основу видео материјала.

Компаративна антропометријска метода идентификације особа на основу материјала прибављеног видео надзором. У САД се (поред других), примењује идентификација особа на основу видео материјала која се заснива на антрополошкој методи у комбинацији са усавршеним антропометријским методама мерења и утврђивања пропорција појединих снимљених региона лица, главе и тела. Компарирајуће антропометријске мере и пропорције изводе се на видеу или компјутеру на коме се претходно заустави слика извршења кривичног дела и мере се поједине телесне величине извршиоца. Мери се и компарира серија од најмање девет антропометријских пропорција које се изражавају у центиметрима. На снимку се посебно мере дужине ушне шкољке, главе и појединих димензија лица, региона браде, присуства или одсуства тетоваже и различити аспекти димензија појединих делова тела укључујући висину и процену тежине. Како би се на основу снимка утврдиле реалне димензије телесних дужина извршиоца и ради елиминисања перспективних скраћења, као додатни референтни фактор мере се дужине појединих предмета који су снимљени поред извршиоца. Упоређивањем стварних димензија предмета са димензијама које се могу измерити на снимку, прецизно су утврђује перспективно скраћење, на основу чега се тачно процењују реалне мере снимљеног извршиоца. Оне мере извршиоца које су измерене на снимку, мере се и на осумњиченом. Након тога се врши компарација измерених дужина. Препоручљиво је да се при вештачењу не компарирају апсолутне мере (величине), већ статистичке корелационе вредности и антропометријске пропорције између мера појединих дужина на фотографији које приказују извршиоца и код осумњиченог који је непосредно измерен (нпр., дужина лица у односу на ширину лица; дужина браде у односу на дужину лица; дужина носа у односу на дужину лица, дужина потколенице у односу на дужину стопала итд.). Приликом процене разлика у мерама (са фотографије) и реалних мера, примењују се статистички тестови за утврђивање статистичке сигнификантности између прве и друге групе вредности како би се кориговале разлике у мерама које произлазе из (не)прецизности мерења. За ове потребе користе се статистички тестови (Spearman Rank korelacija i Kendall Tau).

Слика 126. *Разбојништво снимљено камером у оквиру видео надзора*. Разбојништво је извршено у неком супермаркету. Фотографије разбојника се увећавају, снимају се поједине карактеристике личног описа и упоређују са одговарајућим детаљима на фотографијама осумњичених. Приликом вештачења обраћа се посебна пажња на фотографије на којима се види ушна шкољка или друге индивидуалне карактеристике описа (делова одеће, карактеристике оружја итд.) које су подобне за идентификацију.

Први пример из праксе: Разбојник је снимљен камером у банци у моменту извршења кривичног дела. Неколико сати касније осумњичени је ухапшен у близини. Са видео траке су изведене фронталне и профилне слике извршиоца. На основу профилних слика анализирана је структура ушне шкољке, као и особености и димензије предела браде (вилице). Мере осумњиченог су такође установљене. Утврђено је 12 антропометријских димензија које су компариране, статистички упоређене и проверене. Компаративно поређење је указало на статистичку корелацију двеју група измерених дужина (дужина и ширина главе, релативна дужина ушне шкољке, пропорције носа, мерне карактеристике браде итд.). Закључак вештачења је био да је реч о истој особи.

Други пример из праксе: У једном супермаркету (држава Флорида) извршен је оружани разбојнички напад када је дошло до примене силе и телесног повређивања жртви. Извршилац је снимљен камером тако да су на основу снимка начињене употребљиве фотографије. Две недеље касније ухапшен је осумњичени. За потребе компаративног испитивања, од осумњиченог су узете мере висине, тежине, старости, пропорције дужина појединих делова тела, дужина стопала и обуће, фацијалне мере, мере косе у пределу чела и осталим деловима главе, као и друге мере. Димензије узете од осумњиченог компариране су са димензијама учиниоца који је снимљен у моменту извршења кривичног дела. Посебна пажња поклоњена је сликама профила. Да би се утврдиле димензије појединих телесних обележја снимљеног извршиоца, а ради елиминисања перспективних скраћења, као додатни референтни фактор измерене су дужине појединих предмета који су се видели на снимку поред извршиоца. Упоређивањем стварних димензија предмета са димензијама које су измерене на снимку, прецизно су утврђена перспективна скраћења, на основу чега су се тачно утврдиле реалне мере снимљеног извршиоца. На пример, на основу снимка процењена је висина извршиоца на 175,3 cm, а висина осумњиченог без ципела на 172,1 cm. Посебно су дијагностички биле значајне мере дужине ува, дужине лица, дужина носне линије. Разлике у апсолутним мерама између лица које је непосредно измерено и мера утврђених на основу фотографије настале су због варијација у углу снимања камером.[285]

1.5.4. Идентификација маскираних особа снимљених камерама у оквиру видео надзора објеката

Приликом разбојничких напада у објектима заштићеним видео надзором учиниоци често долазе маскирани тако да их није могуће идентификовати на основу црта лица. Да би се превазишао проблем откривања маскираних учинилаца који су извршили криминални напад у објекте заштићене видео надзором, у појединим полицијама света почела се успешно спроводити идентификација маскираних разбојника, најпре на основу фармерки које су носили у моменту напада. Након првих позитивних резултата идентификација се проширила и на остале особености одеће или предмета које је маскирани криминалац имао у поседу, нпр., карактеристике кошуље, капе коју је користио за маскирање (нпр., димензије капе, димензија и форма отвора за очи), карактеристика мотоциклистичке кациге коју је користио за маскирање, на основу специфичних трагова на одећи формираних ношењем, трагова прљавштине (флека), оштећења на одећи или панталонама, појединим поправкама (нпр., зашивеним дугмићима, постављеним апликацијама), на основу карактеристика употребљеног оружја, аутомобила и других предмета који би могли да послуже за проналажење учиниоца.[286]

---

[285] Шире о овој методи, као и другим радовима у којима се прецизно описују технике –мерења и спровођења приказане врсте вештачења: Halbersein, R. A., The Application of Anthropometric Indicies in Forensic Photography: Three Case Studies, *Journal of Forensic Sciences*, број 6/2001, стр. 1 348–1 441.

[286] Идентификациону методу је најпре почело да примењује у америчкој полицији одељење *FBI* за форензичку фотографију у току 1996. године у случајевима маскираних оружаних напада у банке и терористичких акција у којима је објект напада био под видео надзором. Немачка полиција је почела да уводи у праксу методу у току 1997. и 1998. године.

Слика 127. *Маскирани разбојници снимљени камером.* Посебан криминалистички проблем је идентификација маскираних разбојника који су снимљени у оквиру видео надзора заштите објеката. Извор: Roesing, Friedrich, Standards für die antropologische Identifikation, *Kriminalistik*, број 4/1999, стр. 246.

Америчка полиција *FBI* и немачка савезна полиција спровеле су читав низ експеримената и испитивања којима је потпуно потврђена индивидуалност и доказна вредност идентификације особа на основу индивидуалних карактеристика одеће.

Поузданост вештачења условљена је квалитетом снимка (на видео траци или дигиталног), као и од присутности индивидуалних карактеристика на снимљеном објекту које су довољно видљиве да би могле послужити за идентификацију. Приликом анализе треба узети у разматрање и релативне димензије познатих објеката који су обухваћени снимком како би се на основу мерења снимљених објеката са лица места утврдила перспективна скраћења и тачно процениле појединe мере маскираног учиниоца и предмета које је држао. Треба имати у виду да боје које се појављују на снимку не морају у потпуности да одговарају стварним бојама снимљених објеката на лицу места (укључујући и извршиоца и његову одећу) услед сенки и несавршености снимка. Тродимензионални изглед објекта у стварности и његова пројекција на дводимензионалној фотографији или снимку може да услови извесне проблеме у препознавању и идентификацији детаља, тако да је потребно извесно искуство. Потребно је, поврх тога, имати у виду да су услед временског размака између снимања и проналажења осумњиченог и делова одеће за које се претпоставља да их је носио у моменту извршења дела, могле да наступе извесне промене (услед прања, скупљања одеће итд.), што може да искомпликује процес идентификације, али не и увек да га онемогући.

Индивидуалне карактеристике на фармеркама и одећи од џинса настају услед многобројних разлога. а) *У току израде на фармеркама* се формирају индивидуалне карактеристике још у току шивења и фарбања у пределу фалтни, на местима спајања платна на ногавицама и другим деловима. У пределу ногавица и порубима формирају се набори (удубљења и испупчења) која подсећају на бар

код којим се обележава роба у супермаркетима и они имају индивидуална обележја која су подобна за идентификацију на основу фотографија. б) *У току ношења фармерки* стварају се прегиби, линије, читав низ преклопа, и трагова који имају индивидуална и непоновљива обележја. Набори у пределу савијања и њихове особености одговарају појединим статичким и динамичким антрополошким карактеристикама особе која их носи. в) *У току коришћења панталона* (не само фармерки) *долази до оштећења у зонама манжетни и прегиба* које су такође индивидуалних карактеристика. г) Услед многобројних других разлога *настају трагови оштећења одеће, флеке, закрпе, подеротине, трагови њиховог евентуалног санирања*. Све ове карактеристике заједно стварају индивидуалне трагове на фармеркама, као и на другој одећи, не само од џинса, који су подобни за идентификационо вештачење и упоређивање снимка снимљеног на лицу места и фотографија компаративних делова одеће изузетих од осумњичених.

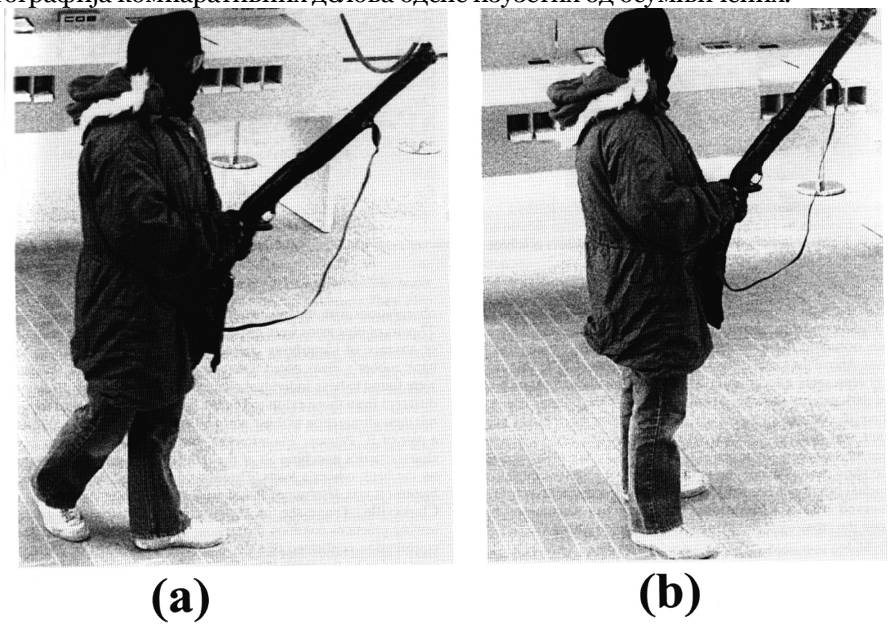

Слика 128. *Идентификација маскираног разбојника на основу фармерки* (1). На слици је приказан маскирани разбојник који је снимљен у моменту уласка у банку. С обзиром на маскирање, криминалистички идентификациони процес морао се фокусирати на детаље одеће. У конкретном случају за идентификацију су коришћене индивидуалне карактеристике фармерки и антрополошке карактеристике потколеница. Извор: Richard Vorder Bruegge, Photographic Identification of Denim Trousers from Bank Surveillance Film, *Journal of Forensic Sciences*, број 3/1999, стр. 613–622.

Процес идентификације темељи се на анализи снимка и уочавању: а) релативно непроменљивих и индивидуалних карактеристика одеће које су условљене антрополошким карактеристикама снимљеног учиниоца (нпр., прегиби на џинсу у зони препона и колена); б) индивидуалних карактеристика одеће насталих у процесу израде или преправљања (нпр., зашивена дигмад); в) оштећењима, траговима прљавштине, флекама на одећи; г) антропометријским дужинама учиниоца које могу послужити за идентификацију или елиминацију (висина, телесна грађа, поједине телесне димензије, нпр., главе, дужина потколенице, натколенице, дужина лакта) које се могу вештачити антропометријским методама приказаним у овом поглављу и д) димензијама и индивидуалним карактери-

стикама појединих предмета које је у поседу имао маскирани криминалац и њиховим компарирањем са онима који су одузети од осумњиченог.

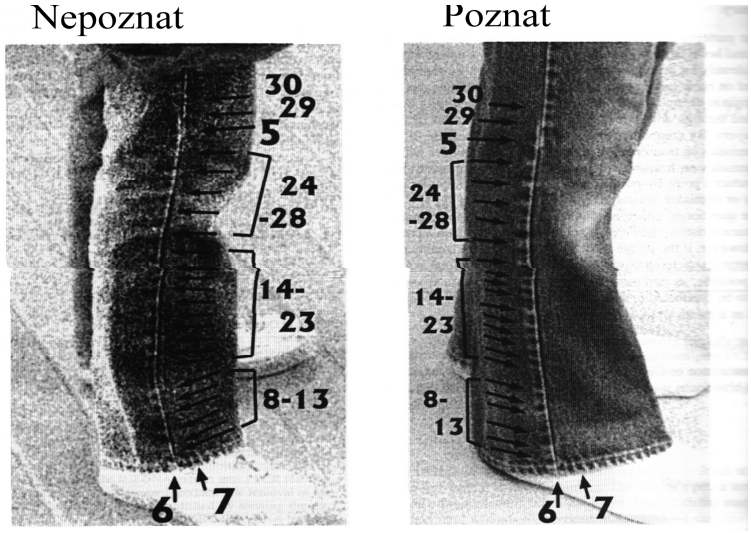

Слика 129. *Идентификација маскираног разбојника на основу фармерки* (2). Идентификација маскираног разбојника банке извршена је тако што је са филма којим је снимљено разбојништво извучена и увећана фотографија фармерки. Када се пронашао осумњичени направљене су пробне фотографије са његових фармерки. Компарацијом фотографије доказа и пробно начињене фотографије утврђен је идентитет као што се види на приложеној слици. Извор: Richard Vorder Bruegge, Photographic Identification of Denim Trousers from Bank Surveillance Film, *Journal of Forensic Sciences*, број 3/1999, стр. 613–622. У наведеном раду приказују се и друге фотографије из документације вештачења и наводе се многи други подаци.

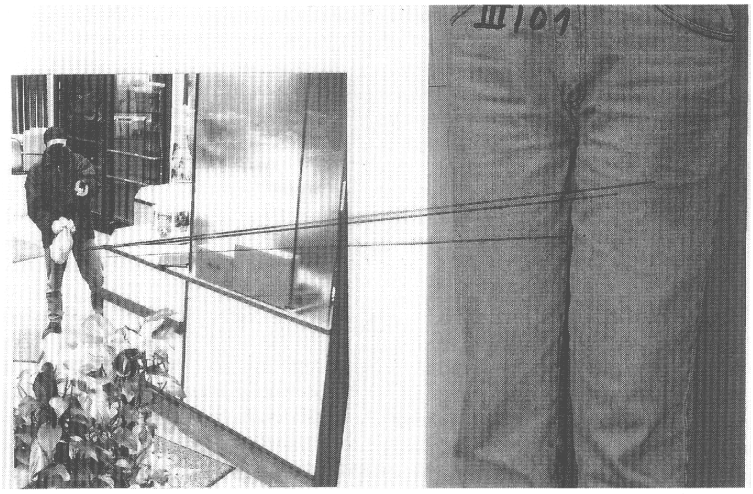

Слика 130. *Идентификација маскираног разбојника на основу флеке на панталонама*. У примеру на слици маскирани разбојник је идентификован на основу флеке коју је имао на панталонама. Слика лево снимљена је у оквиру видео надзора приликом извршења оружаног разбојништва. На слици десно приказане су фармерке одузете од осумњиченог. Извор: Kohlhot, Wifried, Bekleidung als Identifizierungshilfe, *Kriminalistik*, број 8/1999, стр. 542.

У судској пракси је већ било случајева да је маскирани разбојник осуђен само на основу компарације фотографија фармерки које је носио у моменту напада и оних које су изузете од окривљеног. У једном таквом случају немачки суд је прихватио резултате вештачења и окривљеном изрекао казну од седам и по година затвора.[287]

1.5.5. Идентификација особа на основу посмртних остатака

1.5.5.1. Увод

Идентификација особа на основу скелетних остатака представља тешкоћу, посебно у случајевима природних катастрофа, великих саобраћајних несрећа, проналажења масовних гробница из периода ратова, масакрираних лешева. У области форензичке антропологије срећу се три посебне технике идентификације, од којих су две стандардне: форензичка одонтологија, идентификација (или реконструкција) изгледа на основу лобање. Као најновија метода појављује се идентификација телесних остатака на основу митохондријалне ДНК (о чему је већ било речи). Као помоћне методе (о којима је такође било речи), појављују се идентификација преминулих на основу дактилоскопских вештачења, препознавање мртвих од стране чланова породице или предочавање ради препознавања члановима породице или блиским лицима делова одеће и предмета који су пронађени код лешева.

1.5.5.2. Идентификација на основу зуба

Форензичка одонтологија је веома успешна метода за идентификацију скелета која се заснива на научној апликацији (примени) стоматологије у правној сфери. Зуби се веома разликују од особе до особе и пружају довољно основа за идентификацију. Посебно су значајне комбинације постојећих и извађених зуба, пломбе, оштећења на зубима, поломљени и заротирани зуби, разлике у међусобном положају зуба, неправилни положај у вилици, мостови, протезе (пре свега њихове површине, морфологија, конфигурација и материјал). Оне су основа за идентификацију лица на основу зуба.

Да би се скелет идентификовао на основу зуба потребно је имати податке на основу којих би се могла сачинити верзија о особи која би могла да буде у конкретном случају (списак несталих особа). Потребно је имати неспоран материјал за компарацију. У те сврхе може да послужи зубарска документација, зубарски отисци који су узети за потребе протетике, рендгенски снимци зуба. Пожељно је да буду што новијег датума. Од користи могу да буду и изјаве сведока (нпр., чланова породице) о стању зуба нестале особе, о томе који су зуби били извађени, пломбирани, на којим су зубима постојали мостови, код кога се зубара лечио нестали, где се могу наћи зубарски картони и историје зубарских интервенција итд.

Понекад је проблем да се прибаве подаци за компаративно испитивање зато што многе особе немају зубарски картон, нису уведена у стоматолошке евиденције. У том случају могу да буду од користи и рендгенски снимци зуба, или чак обичне фотографије снимљене спреда на којима се особа смеје што омогућава уочавање предњих зуба. На пример, у америчкој пракси је било вештачења код којих је за компарацију послужила обична аматерска фотографија на којој су се јасно виделе неке индивидуалне карактеристике предњих зуба.[288]

Не постоји правило колико обележја зуба треба утврдити за позитивну идентификацију. Понекад за идентификацију могу да буду довољна и индивидуална обележја једног јединог зуба. Одонтолошко вештачење може да укључи и поједине типове људске анатомије, на пример, жив-

[287] За шире информисање: Kohlhof, Wilfried, Bekleidung als Identifizierungshilfe, Kriminalistik, број 6/1997, стр. 421–424; Kohlhof, Wilfried, Bekleidung als Identifizierungshilfe, Kriminalistik, број 8/1999, стр. 541–542; Bruegge, Vorder, Photographic Identification of Denim Trousers from Bank Surveillance Film, *Journal of Forensic Sciences*, број 3/1999, стр. 613–622.

[288] Swanson–Chamelin–Territo, *Criminal Investigation*, стр. 92–94.

чани канал зуба, облик пломбе, морфологију појединог зуба. На основу анализе зуба могу се утврдити и приближне године преминуле особе.

У једном случају бомбашког напада жртва је идентификована тако што су три и по зуба са леша компарирана са петнаест година старим рендгенским снимком зуба особе за коју се претпостављало да је страдала у нападу.[289]

1.5.5.3. Идентификација на основу скелета и лобање

Идентификација на основу лобање почиње анализом скелетних остатака најпре с циљем одређења расе, пола, оквирног броја година особе чији су остаци пронађени, висине, евентуално телесне, мишићне конституције и грађе, у погледу ранијих повреда костију, неких болести, евентуално да ли је женска особа рађала, оквирног времена наступања смрти, начину наступања смрти итд. Подаци прибављени анализом скелета упућују се локалним полицијским станицама с циљем њиховог упоређивања са евиденцијама несталих особа и прибављањем неопходних података за компаративну идентификацију (подаци о несталим особама, фотографије, карактеристике зуба нестале особе, евентуално упоредни материјал за ДНК анализу, изјаве блиских особа итд.).

Пример из праксе: Полицијским станицама су упућени следећи подаци о пронађеном лешу. Скелет припада жени беле расе, која је у моменту смрти имала око 40 година (плус–минус шест година). Узрок смрти се не може прецизно одредити. Локација проналаска тела и чињеница да су јој руке и ноге биле везане указују на насилну смрт. Жртва је била висока око 165 cm (плус–минус 3 центиметра), имала је нешто јачу мишићну грађу него просечна жена. Била је дешњакиња. За живота је имала значајнију повреду носа, а неколико година пре наступања смрти ломила је десну кључну кост. Процењује се да је смрт наступила око 2–6 месеци пре него што је пронађен њен скелет.[290] Поред тога наводе се попис и опис делова одеће и предмета пронађених у поседу леша.

Потребно је имати у виду да за позитивну идентификацију (позитиван суд о идентитету) није довољна само анализа лобање, зато што је могуће да се лобање различитих особа поклапају по облику. Једино се може донети категоричан закључак о неидентитету када се облик и димензије лобање и изглед особе са фотографије битно разликују. Позитиван закључак о идентитету, тј. позитивна идентификација на основу вештачења само лобање може бити донета само на нивоу веће или мање вероватноће. Међутим, када се у анализу уврсте и други подаци (о полу, висини, преломима и фрактурама костију за живота и њихови рендгенски снимци, подаци о зубима), подаци о карактеристикама одеће, као и криминалистички подаци (време, околности нестанка особе итд.), или се обави ДНК анализа, може се донети категоричан позитиван суд о идентитету.

Метода упоређивања појединих тачака на лобањи и фотографији заснива се на анализи облика и мерењу. Има задатак да реши основно питање да ли истраживана лобања припада човеку са фотографије. Пре него што почне компаративно вештачење, лобања се припрема за анализу што подразумева чишћење од свих пријањајућих ткива и наслага земље и меких ткива, као и уклапање делова лобање који су се одвојили или одломили. На лобањи се уочавају неопходни оријентири (нпр., положај углова очију итд.). При анализи се испитује међусобни однос положаја и форме меких ткива са фотографије и положаја костију лобање. При томе се испитују они делови лица код којих су у тесној међусобној вези облик лобање и мекана ткива која их прекривају. На пример, то могу да буду односи чеоног свода лобање и чеоног предела који се види на фотографији (високо, ниско чело итд.), облик браде и лица у целини, истуреност јагодичне кости итд. Другу групу оријентира чине међусобно одговарајуће тачке на глави и лобањи (положај углова очију, леђна страна носа, истуреност јагодица, дужина и облик костију браде и др.). Тачке преклапања или разлике се означавају на фотографији.

*Идентификација на основу лобање применом технике суперпозиције или суперпројекције***.** Да би се применила техника компаративног испитивања потребно је да се лобања фотографише под истим углом и у истом положају као и упоредна фотографија несталог. Фотографија лобање и фотографија несталог се доводе у сразмеру 1:1. Обе фотографије се у оквиру негатива изводе на слајду (дијапозитиву). Након тога се на фотографију лобање пројектује фотографија несталог и анализира поклапање кључних тачака. Данас се ово испитивање најједноставније врши преко компјутера при чему се користи програм за рад са фотографијама где се свака од сли-

[289] Nickel– Fischer, *Crime Science Methods of Forensic Detection*, стр. 276.
[290] Nickel–Fischer, *Crime Science Methods of Forensic Detection*, стр. 281.

ка одређује као посебан лејер (слој) са карактеристикама провидности, тако да се преклапају једне и друге слике и компаративна анализа кључних тачака преклапања.

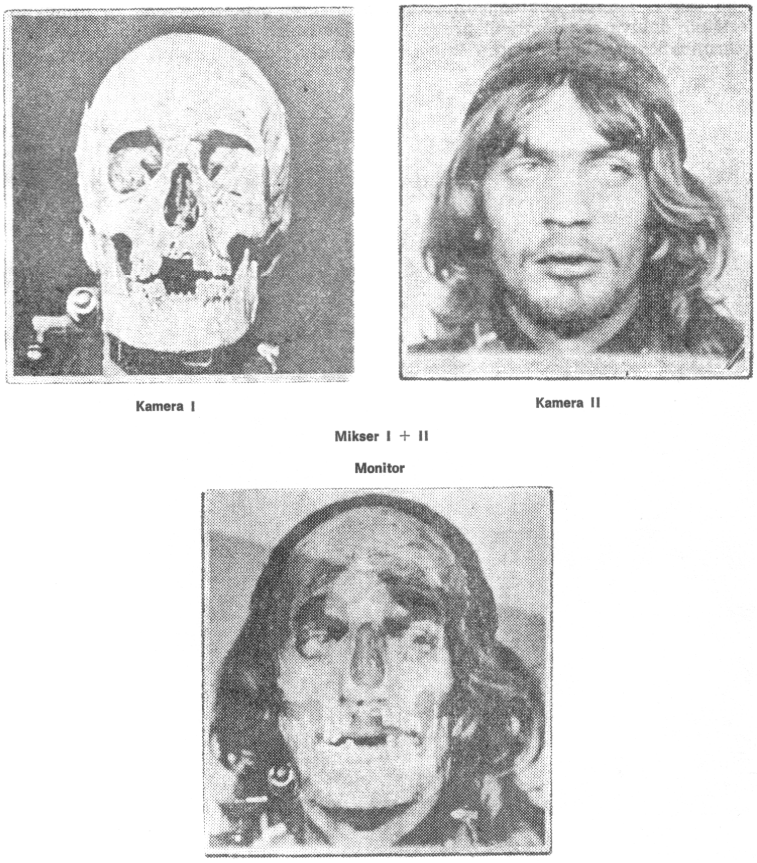

Слика 131. *Идентификација особа применом суперпозиције*. Суперпозиција је рађена помоћу двеју ТВ електронских камера (једном је снимана лобања, а другом фотографија несталог), ТВ миксера и ТВ екрана. Добијене слике су фотографисане са ТВ екрана помоћу фотоапарата. На основу тако добијене фотографије утврђено је да контуре костију лобање прате контуре главе са фотографије чиме је доказан идентитет особе. Извор: *Priručnik*, број 3/1982, стр. 177.

Примена компјутерске тродимензионалне анимације у процесу идентификације особа на основу лобање. – У САД с успехом се примењује метода идентификације лобање њеним поређењем са фотографијама особа за чији се костур претпоставља да је пронађен. Примењује се метода компјутерске тродимензионалне анимације. Лобања непознатог снима се са свих страна дигиталном камером. Дигиталном камером се снимају и фотографије несталог. При том је потребно да фотографије приказују лице у различитим позама (*an face*, профил, полупрофили). На основу компјутерског програма за тродимензионално моделовање сачињавају се тродимензионалне слике лобање и слике главе несталог у сразмери 1:1. Након тога се у оквиру компјутерске анимације поједини делови лица, као и лице у целини уклапају у лобању. У оквиру анимације у случају подударности може се утврдити апсолутно уклапање облика лица, чела, очију и отвора лобање (поклапање величине, углова итд.), носа у носни отвор лобање, ушних отвора, положаја јагодица, браде (облик и дужина) итд. чиме се са категоричком сигурношћу може донети суд о утврђеном идентитету.[291]

[291] Stock, Joachim, Kriminaltechnik – Nur wer suchtet, der findet!, *Kriminalistik*, број 3/97, стр. 186.

Фацијална реконструкција на основу лобање применом компјутерске анимације. Приликом реконструисања могућег изгледа нестале особе на основу костију лобање експерти сачињавају скицу лика користећи се компјутерским софтвером при чему покушавају да додају ткиво на фотографији лобање. Као помоћним се појављују технике идентикит или фотофит из чије базе се узимају различити облици појединих делова лица и уклапају се у облик и димензије лобање.[292] Ови покушаји имају само оријентациони карактер с циљем реконструкције могућег изгледа како би се сачинила фотографија и уз њену помоћ дошло до сведока и родбине ради прикупљања додатних података који су неопходни за спровођење компаративног вештачења.

1.6. БИОМЕТРИЈСКЕ МЕТОДЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ОСОБА

1.6.1. Појам и основне карактеристике биометријских система идентификације особа

Биометријске методе идентификације особа представљају савремене компјутерске (потпуно аутоматизоване) техике које се заснивају на коришћењу софистицираних уређаја за скенирање, мерење и потхрањивање у бази података појединих индивидуалних и непроменљивих телесних обележја, која служе као образац за аутоматску компарацију, упоредну верификацију и идентификацију особа. Биометријски уређаји се састоје из: 1) скенера, сензора или камера за уснимавање појединих индивидуалних телесних карактеристика; 2) софтверско хардверског дела који учитане информације претвара у дигиталну, математичком језику разумљиву форму; 3) базе података индивидуалних обележја особа за потребе верификације или идентификације и 4) софтверског дела за компарацију индивидуалних обележја потхрањених у бази са појединим телесним обележјима особа које су приступе процесу верификације или идентификације.

Биометријске методе се користе за идентификацију и верификацију особа на основу појединих индивидуалних карактеристика које поседује људско тело. Код биометрије је људско тело шифра, кључ или лозинка. Биометријске методе елиминишу потребу за коришћењем кључева или шифри како би се отворила врата од неке просторије, или сефа; нису потребне кредитне или идентификационе картице да би се извршила нека банкарска трансакција или остварило неко друго право (нпр., приступ у одређену институцију или просторије; укључивање компјутерског система итд.). Док се кључ од врата може изгубити, украсти, нарезати, чековна картица фалсификовати, злоупотребити, шифра се може заборавити или украсти, индивидуалне карактеристике које служе за биометријску идентификацију су обележја особа и не могу се изгубити, заборавити, злоупотребити. Биометријске методе идентификације особа непосредно су изведене из телесних карактеристика особе коју треба идентификовати, за разлику од класичних метода код којих кључ, лозинка, идентификациона картица представља посредно средство којим се доказује идентитет особе које располаже њима и због тога су несигурније и подложније злоупотребама.

Биометријске методе се заснивају на примени различитих индивидуалних телесних обележја, на пример: отисак прста; геометрија шаке; индивидуална обележја ока: ирис (дужица) и мрежњача (ретина); црте лица, особености гласа и друга која се скенирају и уснимавају у оквиру компјутеризованог уређаја и служе

[292] Nickel–Fischer, *Crime Science Methods of Forensic Detection*, стр. 281.

као основ при верификацији или идентификацији особа. *У процесу верификације особа* систем упоређује поједине индивидуалне карактеристике особе која је приступила провери са раније учитаним подацима о особама које имају право приступа или коришћења услуге. У случају позитивног процеса верификације особа која је приступила провери стиче могућност за остварење неког права (откључавају се врата, или каса, може да подигне новац из банковног аутомата, да укључи компјутерски систем итд.). При процесу верификације систем утврђује да ли конкретна особа улази у групу особа које могу да остваре неко право. *У процесу идентификације,* систем упоређује потхрањене индивидуалне телесне карактеристике особа за којима се трага, са оним идентификационим телесним карактеристикама које му се понуде на компарацију. При процесу идентификације систем проналази тражене особе на основу идентификационих карактеристика које служе за компарацију. На пример, да ли је особа која се пријавила на аеродромски терминал међународни терориста, или регистровани припадник организованог криминала итд.

Од ових метода се очекује да буду високо поуздане, тј. прецизне и тачне, једноставне за учитавање параметара на основу којих се врши идентификација, једноставне у процесу руковања, брзе у процесу идентификације, лако приступачне и неинвазивне, да између корисника који се идентификује и апарата који скенира идентификационе карактеристике (или врши верификацију) постоји што мањи непосредни контакт или да га, ако је могуће уопште нема, да су јефтине и приступачне просечном кориснику.

Многи од ових услова су или већ успуњени или ће се са новим генерацијама апарата сигурно остварити. За сада се може рећи да ове методе још нису савршене и апсолутно поуздане, да се дешавају грешке при идентификацији или приликом верификације када се одбија корисник који има неко право. Свака од појединих метода идентификације на основу биометријских параметара има своје предности и недостатке. Ти проблеми се за сада решавају тако што се формирају базе података са неколико врста (комбинација) телесних идентификационих обележја, или је систем програмиран тако да се степен осетљивости апарата може подешавати.

Биометријске методе се убрзано развијају и све више примењују, посебно у технолошки развијеним земљама, тако да цене уређаја падају што додатно убрзава њихов развој и примену. С правом се сматра да је будућност идентификације особа у развоју биометријских метода.

Биометријске методе идентификације се данас користе широм света како у јавном тако и у приватном сектору. Биометријски апарати су инсталирани на улазима у многобројним државним институцијама развијених земаља (владе, полицијске, војне), у банкама у којима се трансакције са новцем врше уз претходно легитимисање применом биометријских система идентификације. У појединим супермаркетима у свету, у оквиру експерименталне провере, уведена су уместо чековне картице, плаћања уз примену биометријске идентификације. У комерцијалној употреби су врата за породичну употребу која се отварају уз идентификацију на основу отиска прста и која се већ продају на домаћем (српском) тржишту.

У оквиру служби за имиграцију у САД, као и на појединим граничним прелазима инсталирани су биометријски системи идентификације. Отварање каса, идентификација на аеродромским терминалима, и многе друге употребе, као на пример, укључивање аутомобила уз биометријску идентификацију и без коришћења кључа, само су неке од многобројних употреба биометрије широм развије-

них земаља света, почев од САД и Канаде, преко Аустралије, Хонг Конга, до западноевропских земаља.

Циљ даљег унапређивања метода јесте развој интегрисаних система који истовремено проверавају више биометричких параметара и имају везу са великим централизованим банкама података. Циљ ових пројеката је праћење сумњивих особа на глобалном нивоу. У ту сврху се планира успостављање система контролних тачака на осетљивим местима као што су путнички терминали на аеродромима, железничким и аутобуским станицама, или на улазу у велике пословне зграде. Да би се проверио нечији идентитет на таквој контролној тачки, особу не треба привести, проверити јој документа или узети отиске прстију. Довољан ће бити један од биометријских података и приступ у централну базу, да би се поуздано утврдио идентитет сумњиве особе. Даљи напредак ће бити у интегрисању различитих база података уз примену софтверских програма ради прибављања и анализе информација различите врсте, нпр: биометријски системи за контролу приступа или појединих кључних локација; подаци из географских информационих система (ГИС-технологије); криминалистичких евиденција о извршеним кривичним делима и траговима; судских евиденција о ранијој осуђиваности; евиденцијама о кривичним делима и учиниоцима (VIKLAS-систем) итд.

1.6.2. Биометријска верификација и идентификација особа на основу отисака прстију

У оквиру поглавља о дактилоскопији описан је систем за аутоматску идентификацију особа на основу отисака прстију који се назива *AFIS (automated fingerprint identification system*). Том приликом је речено да систем има форензичку и комерцијалну употребу са различитим поставкама и техничким карактеристикама. У поглављу о дактилоскопији приказана је форензичка употреба AFIS-а.[293] (У даљем тексту више речи о комерцијалној примени.)

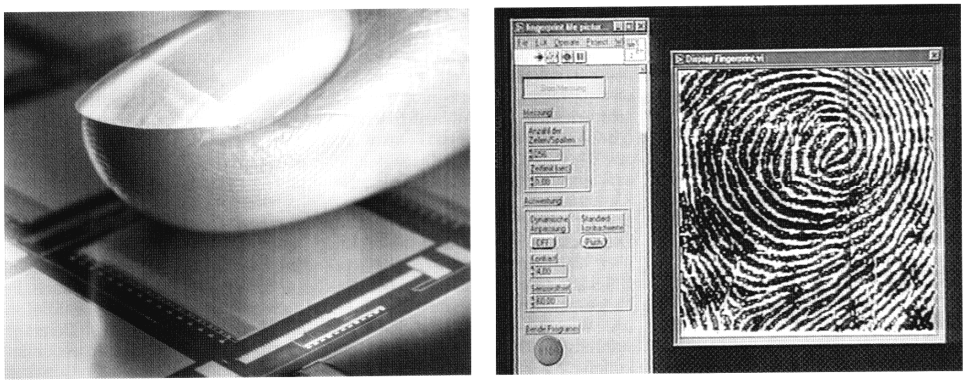

Слика 132. *Скенирање отиска прста за потребе компјутерске идентификације*. На слици лево приказан је сензор – чип на који се постави прст ради скенирања папиларних линија и уноса у компјутерски систем. На слици десно види се слика отисака који је скениран. Извор: Kriminalistik, број 10/1999.

Биометријска употреба отисака прстију при идентификацији особа у комерцијалне сврхе заступљенија је него друге методе, с обзиром на то да се сматра једноставном за употребу, до-

[293] Системи за форензичку употребу имају већу поузданост и захтевају учешће човека при провери резултата идентификације. Комерцијални системи су потпуно аутоматизовани, искључују коришћење дактилоскопског експерта и самим тим су мање поуздани.

вољно поузданом и економски прихватљивом. Систем се састоји од: 1) дигитално-оптичког скенера, који врши учитавање слике минуција и њено конвертовање у математичку форму; 2) базе података отисака папиларних линија особа које имају право приступа и 3) софтвера који врши упоредну компарацију отисака у бази са отиском прста особе која је приступила верификацији.

Полагањем прста на оптички скенер, систем аутоматски врши процес верификације и у случају потврде, омогућава коришћење одређеног права особи: откључавање врата просторије или врата банкарског сефа; давање права да се подигне новац из банковног аутомата; укључивање рачунара, плаћање робе у супермаркету уз биометријску идентификацију уместо давања чековне картице итд. Оптички скенери имају способност да учитају слику минуција и остваре компарацију без обзира на разлику у издужености цртежа папиларних линија услед различитог притиска прста на скенер, полагања прста на скенер под различитим углом (способност ротације слике). Просечно време верификације траје 0,5 секунде. Просечно време регистрације, тј. уношење отиска у банку података је око 1,0 секунде. Капацитет базе отисака прстију је код система намењених за широке комерцијалне сврхе до 2 400 слика. Процес осетљивости система може се при компарацији подешавати. Уколико се повећа осетљивост система повећава се и проценат грешака при одбијању особа које имају право приступа. Уколико се смањи осетљивост система повећава се вероватноћа погрешне идентификације. Проблем грешака при одбијању особа које имају право приступа решава се тиме што се у бази региструју слике свих десет отисака прстију. На тај начин превазилази се и проблем посеченог прста, болести коже, екцема, појаве жуљева на појединим прстима итд. Најновији системи врше успешну идентификацију и при постојању појединих оштећења на кожи као што су абразије, жуљеви, посекотине итд.

Слика 133.– *Откључавање врата на основу отисака прстију.* На слици су приказане браве које се откључавају на основу биометријских карактеристика отисака папиларних линија. Производ се може набавити и на нашем тржишту под називом: Finger 6500

На основу вишегодишње комерцијалне употребе система биометријске идентификације особа по отисцима прстију у пракси су уочене неке слабости.[294] Још није остварена жељена поузданост система која подразумева проценат погрешних идентификација један на према билион. Садашњи системи имају проценат поузданости од 1:1 000, до 1: 10 000. По правилу, сматра се да је поузданост 1:1000 сасвим довољна за уобичајену комерци-

[294] *Пример из праксе*: *Експеримент који је преварио систем.* Један јапански истраживач показао је како се неки читачи отисака прстију могу преварити и одобрити приступ неовлашћеним корисницима уз помоћ кућних потрепштина вредних неколико долара и нешто довитљивости. Јапански истраживач Мацумото, са једног универзитета у Јапану, гумом је заварао биометричке скенере. Мацумото је своје експерименте извео на једанаест различитих скенера отиска прста тако што је користио лажни прст излivен у желатину. Направио је отисак правог прста у пластици (калуп) а потом излио лажни прст тако што је сипао желатин у тај пластични калуп. Желатински прст омогућавао му је да у 80 посто случајева добије зелено светло са једанаест скенера отиска прста. Мацумото је потом извео још сложенији експеримент у коме је користио лажни отисак прста с комада стакла и пренео га на желатински прст. Кад је подигао прст са стакла сликао је отисак фотоапаратом а снимак мало дотерао у програму *Photoshop* компаније *Adobe Systems*. Потом је слику отиска одштампао на фолији и пренео је на фотоосетљиву штампану плочу. Са те плоче је отисак пренео на желатински прст. И ова техника му је у 80 посто случајева омогућавала да добије приступ. Коментар појединих стручњака је био: "Уколико то може он, онда било који полупрофесионалац сигурно може и много више. Све компаније које се баве отисцима прстију годинама су тврдиле да је тако нешто немогуће. У сваком случају ће бити потребна даља побољшања на системима ове врсте". Мацумотова презентација налази се на адреси: - http://www.itu.int/itudoc/itu-t/workshop/security/present/s5p4.pdf.

јалну употребу система. У оквиру искуства комерцијалне употребе система у САД, запажено је да отприлике свака педесета особа има специфичне карактеристике цртежа папиларних линија које систем не може да идентификује. У питању су особе које имају исувише слабо изражене минуције да би биле регистроване. Код физичких радника су понекад бридови минуција изглачани тако да систем не може да их учита и на основу њих изврши верификацију. У тим случајевима систем одбија приступ.

1.6.3. Биометријска верификација и идентификација особа на основу геометрије шаке

Биометријска идентификација особа на основу геометрије шаке има релативно дугу историју. Примењивана је и у току осамдесетих година XX века. За основу идентификације узима се тродимензионална слика шаке са прстима која обухвата дужину, ширину и висину. Као и код отиска прстију, шака се полаже на оптички скенер који мери димензије и уноси у базу података. Предност система је у његовој неинвазивности и лакоћи коришћења. Недостатак је у томе што геометрија шаке није апсолутно поуздано средство идентификације зато што не искључује могућност постојања две особе којима се поклапају димензије. Проблеми при идентификацији и верификацији могу да настану и у случајевима када је шака повређена.

1.6.4. Биометријска верификација и идентификација особа на основу обележја ока

Биометријска верификација и идентификација особа на основу обележја ока: ириса (*дужице*) и мрежњаче сматра се најпоузданијом методом ове врсте.

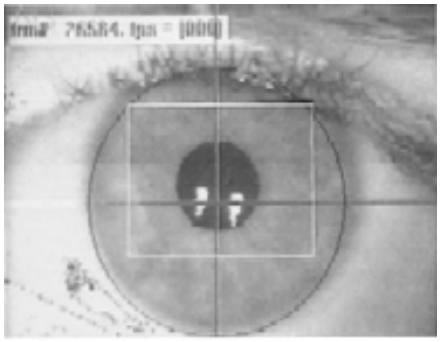

Слика 134. *Биометрија, мерење ириса.* На слици је приказана једна од биометријских метода мерења ириса за идентификационе сврхе.

Ирис (дужица) је обојени део ока који садржи геометрију шара и боја у разним комбинацијама које су апсолутно индивидуалне и непоновљиве. Индивидуална обележја ириса нису подложна променама и због тога су подобна за идентификацију. Метода је потпуно неинвазивна и хигијенски прихватљива зато што се приликом идентификације не додирује ни један део апарата који врши идентификацију. У оквиру процеса идентификације (верификације) потребно је једино приближити се дигиталној камери на удаљености од око 50 cm. Слике ириса за компарирање смештене су у меморији апарата и заузимају само око 256 бајта.

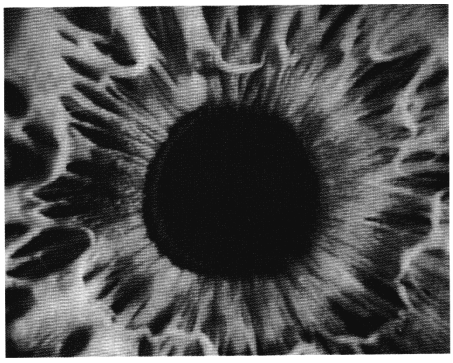

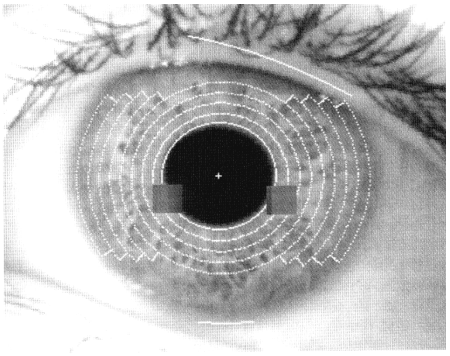

Слика 135. *Биометријска идентификација особа на основу обележја ока*. На слици лево види се индивидуална структура ириса ока на основу које се врши идентификација. На слици десно приказано је мерење ириса за потребе компаративног вештачења. Извор: Kriminalistik, број 10/1999.

Приликом идентификације на основу *мрежњаче* скенира се очно дно помоћу слабог инфрацрвеног зрака како би се снимио сплет крвних судова на мрежњачи чији распоред такође има индивидуални карактер. Слабост методе је у томе што захтева непосредни контакт особе са апаратом у трајању од неколико секунди док се не обави идентификација. На поузданост методе негативно утиче и могућност да поједине повреде и болести очног дна могу да измене распоред крвних судова на мрежњачи.

1.6.5. Биометријска идентификација особа на основу црта лица

На почетку 2000. године у САД је почео експериментално да се примењује интегрисани компјутерски биометријски систем под називом визионикс (*Visionics*)[295], који за основу идентификације користи црте лица (*face-recognition technology*). Систем је сложен и у основи се састоји од: 1) компјутерске базе дигитализованих (тј. конвертованих у математичку формулу) слика регистрованих криминалаца, терориста и других особа за којима се трага; 2) софтверског и хардверског дела програмираног за аутоматско претраживање и компарацију слика тражених особа регистрованих у бази са сликама за компарацију на основу осамдесет стандардно мерених тачака лица (брада, нос, јагодична кост итд.); 3) дигиталних камера постављених на значајним локацијама у којима је велики проток саобраћаја и људи (аеродроми, гранични прелази, кључне тачке у градовима итд.) и 4) надзорног мониторинг центра у коме се налази велики број екрана са системом за узбуњивање, где запослени имају константну везу са полицијским патролама које се налазе у региону који се надзире видео системом.

Систем функционише тако што дигитализоване камере непрестано снимају људе који се крећу на кључним локацијама које се надзиру. У моменту снимања људи, систем аутоматски конвертује снимљене црте лица у математичку формулу и моментално их компарира са сликама лица криминалаца или особа за којима се трага и које се налазе у компјутерској бази. Уколико систем идентификује особу чији су параметри уписани у компјутерској бази слика, звучним сигналом алармира надзорни центар приказујући на монитору слику и податке тражене особе из базе са сликом компарираног и идентификованог, указујући при том и на локацију на којој је снимљено.

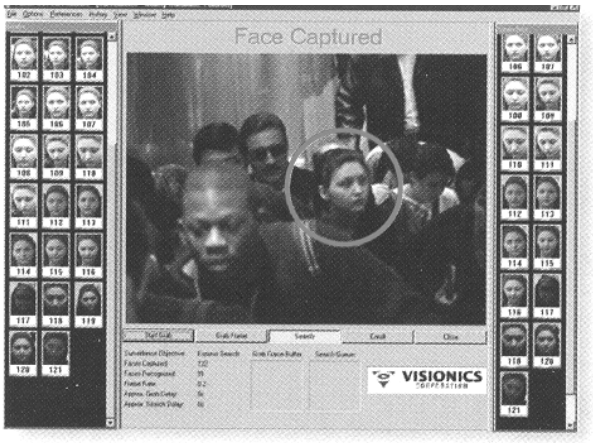

Слика 136.– *Биометријска идентификација на основу црта лица.* На слици је приказано идентификовање тражене особе у мноштву других применом система *Visionics.*

Компјутерски системи идентификације особа на основу препознавања по цртама лица почели су да се инсталирају крајем 2001. године на појединим чворним тачкама у градовима, на аеродромима, железничким станицама, метроима, граничним прелазима у САД, Великој Британији, Израелу и још неким другим земљама. Већ у првој години функционисања, поједине базе су имале преко тридесет хиљада слика особа за којима се трага. Страх од тероризма, нарочито после рушења кула Трговинског центра у Њујорку, убрзао је његову експанзију са очекивањима да ће бити ефикасно средство у откривању терориста, ме-

[295] Систем је почео да се развија 1994. године.

ђународних и локалних криминалаца за којима су расписане потернице, па чак и приликом откривања саобраћајних прекршилаца и проналажењу одбегле или изгубљене деце.

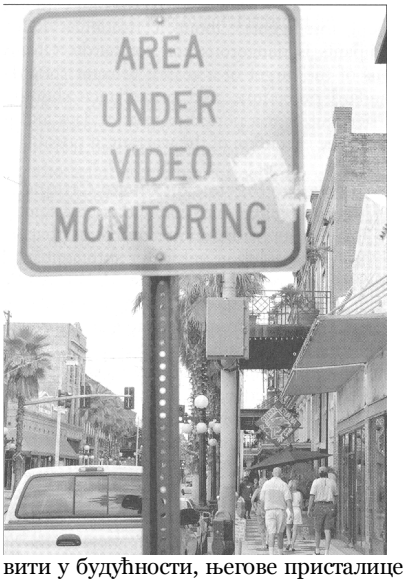

Слика 137. *Простор под видео надзором*. У појединим државама веома је распрострањена употреба камера ради снимања појединих значајних објеката, аеродрома, делова града, улица итд. На класичне облике видео надзора све се више дограђују компјутеризовани системи који су подржани посебним програмима и базама података слика тражених особа (терористи, криминалци за којима је расписана потерница, одбегла деца итд.). У областима које су покривене видео надзором смањила се стопа криминала у знатном проценту.

Техничке перформансе система су више него импресивне. На сајту произвођача се наводи да слика потхрањена у меморији заузима само 84 бајта меморије, при чему се користе класични компјутерски формати за фотографије (JPEG, BMP, GIF, TIFF), да програм може да изврши у минуту компарацију од милион слика. Тражена особа се може без свог знања и учешћа идентификовати међу милион других ликова.

Мада је у питању почетак примене високо софистицираног и глобалног система надзора и идентификације чије ће се техничко усавршавање несумњиво наставити у будућности, његове присталице с поносом истичу да је са њим почела будућност нових безбедносних технологија и глобалне сигурности.

Слика 138. *Argus Visionics*. Компјутерски системи надзора пројектовани су да одмах алармирају центар за видео назор уколико се изврши аутоматска идентификација особе која је снимљена у зони под надзором са фотографијом траженог лица из базе података. На слици је приказан један од таквих случајева.

Опоненти експанзије система визионикс потпуно су сагласни да је будућност почела, али, при том наглашавају, да је то будућност орвеловска. "Велики брат" који све види и све зна (у међувремену поједине владе прихватиле су и контролу електронске поште), долази на улице и у домове грађана развијених западних земаља. Ружан сан који се почео стварати на Истоку и који никад није потпуно остварен, реализује се, услед технолошког развоја и паничног страха од тероризма, на Западу, где је просечан грађанин све више спреман да се одрекне традиционалног права на приватност и слободу личности. Према мишљењу противника система, поменуте категорије људских права не могу да постоје уколико се сваки грађанин надзире, контролише, идентификује без знања и сагласности, док шета улицом, прима електронску пошту или претражује по Интернету. Несумњиво је да се технолошки развој не може зауставити, посебно оваквог система од којег се много очекује. Међутим, у почетним фазама његовог развоја, када искуства још нису велика, поставља се питање поузданости (маскирање, тамне наочаре, пуштање браде, процес старења итд.). Погрешне идентификације не могу се искључити и оне могу да имају веома непријатне последице, на пример, по погрешно идентификованог путника на неком великом светском аеродрому на кога систем укаже да је међународни терориста. На другој страни, мораће се правним прописима детаљно

регулисати коришћење података до којих се дошло применом система визионикс, прецизно и поуздано заштитити право на приватност снимљеног грађанина уколико његово понашање нема везе са тешким формама криминала због којих је и уведен.

1.6.6. Остале биометријске методе идентификације особа

Поред поменутих, у свету се ради на развоју и имплементацији и неких других биометричких метода идентификације особа, на пример, *утврђивање индивидуалног распореда пора на кожи* (тзв. састављање индивидуализованих мапа пора на деловима људске коже, нпр., шаци). Одмакли су експерименти са методама утврђивања индивидуалних топлотних образаца, тј. *термалне емисије* с лица, шаке или других делова људског тела, које се детектују уз примену термовизионе камере и уносе у компјутерску базу података. У развоју су и методе формирања *мапа крвних судова* (распореда и карактеристика) које се утврђују инфрацрвеним или другим специјалним камерама. Добијена информација се преводи у дигиталну форму и потхрањује у бази података за компарацију.

Више десетина година ради се на усавршавању хемијских сензора за *идентификацију особа на основу специфичних карактеристика људског мириса* (тзв. електронски нос), који би по пројекцији експерата требало да буде савршенији него њух пса трагача, што би омогућило и квалитетније формирање база мириса с лица места и форензичко вештачење (компарирање) мириса како људских тако и других. (О класичним методама формирања база мириса с лица места, које немају доказни карактер, писано је у поглављу о оперативном коришћењу пса трагача.)

Аутоматска идентификација и верификација особа на основу гласа у комерцијалне сврхе. Аутоматска идентификација гласа у комерцијалне сврхе је заснована на истим принципима као и остале методе. Снимљени говор се преводи у дигиталну форму, при чему се формирају индивидуални обрасци који се потхрањују у бази података. Прецизност ових система до сада није била посебно висока пошто се глас мења у зависности од психичког и здравственог стања говорника, као и сметњи при преносу звучног сигнала. Међутим, Интелово истраживачко одељење објавило је 2003. године софтвер за препознавање говора нове генерације. Поред анализе звука, овај софтвер анализира и слику, па може да чита са усана. Према мишљењу стручњака који су радили на развоју система, *Аудио-визуелно препознавање говора* (*Audio Visual Speech Recognition, AVSR*) је много прецизније од ранијих техника, које су анализирале само звук. Комбинујући разне алгоритме за препознавање звука и слике, *AVSR* може да превазиђе разне сметње, укључујући и позадинску буку. На основу експерименталних резултата приказаних на сајту произвођача, овај систем знатно умањује проценат погрешних идентификација.[296]

1.6.7. Идентификација особа на основу гласа

Потреба за идентификацијом особа на основу гласа у криминалистици се појављује у случајевима уцена које се врше преко телефона; код отмица и преговарања са жртвом преко телефона; снимању телефонских разговора припадника организованог криминала; у предметима нуђења мита који су снимљени апаратима за прислушкивање или надзор телефонских комуникација; у шпијунским аферама; прислушкивању телефонских и других разговора терориста или када је медијима упућена снимљена порука терориста, приликом терористичких отмица авиона итд.

Полазна основа у разматрању питања која се односе на идентификацију особа на основу гласа јесте у чињеници да не постоје две особе на свету које имају исте карактеристике гласа. Глас представља комплексан звук, који поред информација, лингвистичког, фонетског и акустичког карактера садржи и одређена индивидуална обележја. По својој природи глас је веома сложеног карактера и садржи анатомска и физиолошка обележја која дају сваком гласу печат индивидуалности. Посебно су идентификационо значајни патолошки елементи говора (који могу да буду различитих врста). Међутим, без обзира на ову теоретски неспорну чињеницу, постоје многобројне околности које отежавају, тј. ограничавају идентификацију особа на основу гласа. Није спорно да не постоје две особе која имају исте гласовне карактеристике, међутим, први проблем који отежава идентификацију особа на основу гласа произлази из чињенице *да се глас сва-*

[296] http://www.intel.com/research/mrl/research/avcsr.htm; http://www.mikro.co.yu/veze/102.

ке поједине особе мења у зависности од различитих околности у којима говори (стање здравља, утицај емоција и психичког стања у моменту говора који је предмет вештачења, намерни покушаји промене боје гласа приликом комуникације са жртвом, протоком времена глас се мења итд.). *На измене одаслатог гласовног сигнала утичу и спољњи фактори,* као на пример акустичност просторије у којој се говори, квалитет телефонских апарата преко којих се порука преносила, квалитет сигнала приликом преноса информације и евентуалне сметње и шумови, као и квалитет снимка прибављен надзором инкриминисане комуникације.

По правилу, након снимања инкриминисане изјаве, треба применом оперативних метода доћи до осумњичених и од њих прибавити компаративни материјал за вештачење. С циљем сужавања круга осумњичених, врши се анализа говора, његових карактеристика, начина изражавања и изговора, чиме се покушава утврдити говорни профил непознатог. На основу анализе говора могу се утврдити пол, оквирна старост, образовни ниво, регионално[297], национално и социјално порекло, психичко стање и карактеристике особе чији је говор снимљен (страх, цинизам, степен одлучности, индиције које указују на душевну болест), евентуална алкохолисаност и многе говорне специфичности (патологије и особености у изговору појединих слогова и гласова), разне врсте индицијалних чињеница (нпр., индиција познавања околности које нису свима познате итд.), што има изразиту оријентационо-елиминациону вредност при проналажењу осумњичених.

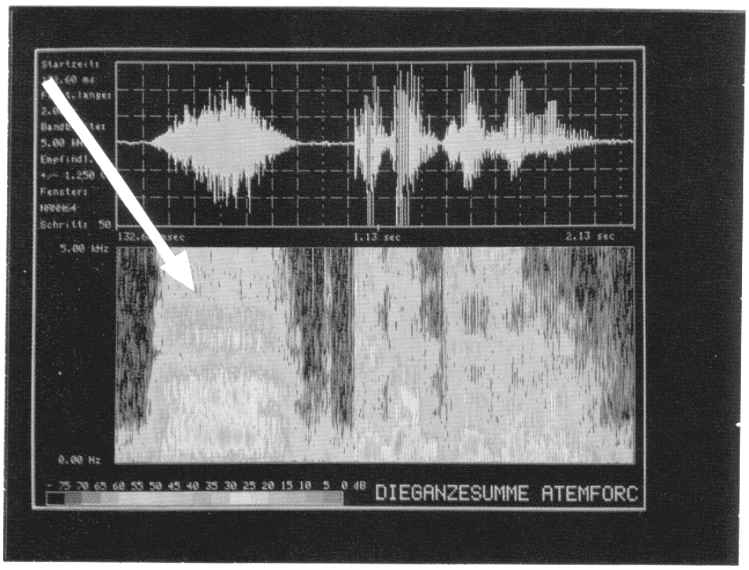

Слика 139.– *Идентификација особа на основу гласа.* На слици се наводи приказ једног спектрограма на коме се уочавају индивидуалне гласовне карактеристике приликом изговарања задатог текста.

Да би се избегле намерне измене у говору приликом узимања компаративних изјава, препоручљиво је да се осумњичени наведе да више пута изговори реченице које се разликују од оних које су снимљене у инкриминисаном тексту, али се унутар тих реченица убацују поједине речи које су изговорене у инкриминисаном тексту. По правилу треба се определити за речи које су изговорене на нормалан, јасан, течан начин а не садрже у себи емотивни набој, нпр., љутњу. То могу да буду неутралне речи, везници итд. У том случају се врши компарација само оних речи које се поклапају у оба снимљена говора. Тек након узимања узорака на описани начин, осумњи-

[297] У Немачкој се спроводи пројект у коме се формира компјутерска база података регионалних карактеристика говора које одражавају специфичности појединих немачких дијалеката. Ова база је намењена анализи снимљених анонимних порука које су изговорене преко телефона како би се утврдило географско порекло непознатог криминалца.

чена особа се може навести да изговори, тј. каже јој се да понови инкриминисани текст (у целини или у деловима) који је снимљен преко телефона (при том не сме да чита текст). Наводи се да изговори текст више пута, с тим да треба поновити у што већем могућем проценту услове који су постојали приликом изговарања инкриминисане изјаве (како психичке тако и начин изговарања речи, уколико је могуће). Треба варирати и мерити удаљеност од телефонске слушалице односно микрофона у озвученој просторији.[298] Потребно је да се изјава намењена компаративној анализи саопшти преко истог телефонског апарата (овај услов није могуће испунити уколико се не открије апарат са којег је говорено) и да се сними на истом уређају као и инкриминисани текст.

Идентификационо вештачење се састоји у упоређивању снимљене инкриминисане и од осумњиченог прибављене компаративне изјаве. Компаративно вештачење почиње упоредном анализом општих карактеристика говора, садржаја говора, начина излагања и специфичних говорних карактеристика. У овој фази препоручује се и вршење лингвистичке компаративне анализе говора. На лингвистичку анализу надовезује се анализа и компарација електронских записа говора. Данас се компаративна вештачења ове врсте врше на компјутеру уз примену специјалних софтвера за анализу гласа. Гласовна информација се преводи у електронску форму и на компјутеру се види у облику спектрограма (фонограма). Спектрограм представља визуелизовани распоред електронских импулса најчешће у виду линија груписаних једне уз друге које су различитих дужина (у зависности од висине, временске дистрибуције, брзине изговорених речи, осцилација у фреквенцији). Свака изговорена реч се визуелизује у једну групу међусобно концентрисаних линија које на спектрограму показују одређену форму и верно одражавају специфичности изговорене речи. У оквиру савремених техника визуелизовања говорног сигнала, спектрограм може да има различите форме и облике. При компаративном испитивању међусобно се упоређују спектрограми истих речи из инкриминисаног и компаративног говора. На тај начин се вештачењем испитују спектрограми појединих речи или делови говора које чине инкриминисани текст, а тек потом и ако је потребно текст у целини. Пошто се вештачење своди на електронско визуелизовање појединих речи, фраза, делова реченица (и говора у целини) у форми спектрограма који се потом компаративно испитују, то се често сликовито користи термин "отисак говора" или "акустички отисак прста". Наведена поређења с отиском прста нису потпуно адекватна зато што је отисак прста истог човека увек исти, а спектрограм исте изговорене речи се мења код једног истог човека у зависности од начина на који је реч изговорена (психичко стање, брзина итд.). Због тога се "акустички отисак" или "говорни отисак", пре може упоредити са рукописом који се мења у зависности од услова писања, а ипак задржава нека индивидуална обележја која омогућавају идентификацију појединца. Приликом компарација говора (инкриминисаног и спорног), и анализе варијација у спектрограмима појединих изговорених речи, користе се статистички програми (у оквиру компјутерског софтвера) којима се утврђује статистичка сигнификантност у квалитету и квантитету разлика, што помаже у утврђивању да ли је два снимљена текста говорила иста особа. Поред ових, примењују се и помоћни програми (тзв. филтери звука), којима се снимак чисти од спољње буке, сметњи и шумова који су умањили квалитет преноса звучног сигнала и снимања.[299] Доказна вредност идентификације особа на основу гласа зависи од услова у којима је изговорен и снимљен инкриминисани текст, од квалитета преносног сигнала, и уређаја који су коришћени при снимању, као и опреме за вештачење, стручности и искуства вештака. Уколико су сви ови услови били повољни, може се извршити идентификација на основу гласа са сигурношћу која се граничи са извесношћу. Лакше је донети негативан суд о идентитету и он може бити на нивоу категоричног закључка (да спорни и неспорни глас не припадају истој особи).

---

[298] Удаљеност од микрофона или слушалице у моменту говора знатно утиче на обликовање говорног сигнала и самим тим на квалитет и могућности компаративног вештачења.

[299] Шумови који су у позадини инкриминисаног говора не бришу се већ се издвајају и посебно анализирају. На основу анализе могу се добити значајне криминалистичке информације о окружењу одакле је анонимни позив упућен (саобраћај, сирене, пролазак воза, говор људи у просторији итд.), на основу чега се покушава лоцирати место одакле је позив упућен. На основу анализе шумова из позадине може се често установити и да ли је позив био из локала или из међуградске телефонске комуникације, што такође има значајну криминалистичку вредност.

ЧЕТВРТИ ДЕО

ОСНОВИ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ МЕТОДИКЕ

1. УБИСТВО (МЕТОДИКА ОТКРИВАЊА, РАЗЈАШЊАВАЊА И ДОКАЗИВАЊА)

1.1. УВОД

Методика откривања, истраживања и доказивања кривичних дела убистава несумњиво је један од најзначајнијих и најтежих послова у оквиру криминалистичке делатности и кривичног правосуђа уопште. Сложеност и озбиљност задатака приликом разјашњавања убистава не произлази само из стручног дела посла са којим се сусреће криминалиста, већ је иницирана и ширим и ужим друштвеним захтевима за њиховим успешним, брзим и ефикасним откривањем и привођењем учиниоца органима кривичног поступка. Опште је усвојено мишљење у свету и код нас, да се правна сигурност грађана, ефикасност полиције и правосудног система уопште, процењују на основу стопе откривања ових кривичних дела, односно процента нерешених случајева убистава (тамне бројке).

Успешно спровођење оперативне делатности откривања и разјашњавања убистава подразумева добру теоретску информисаност из области кривичног права, криминологије, криминалистике, судске медицине, судске психологије и значајно практично искуство које подразумева познавање типичних начина извршења и прикривања убистава која се срећу у криминалистичкој пракси.[1]

1.2. НАЧИНИ, СРЕДСТВА ИЗВРШЕЊА И ПРИКРИВАЊЕ УБИСТВА

Убиство неког лица се може извршити на различите начине. У зависности од начина извршења убиства и средстава која су том приликом коришћена, на лицу места остају и специфични трагови који у битној мери усмеравају криминалистичку обраду и доказе за којима треба трагати. Познавање специфичности појединих типова настанка насилне смрти је важно и приликом постављања криминалистичко-тактичке диференцијалне дијагнозе да ли је у конкретном случају реч о убиству, самоубиству или задесној смрти као полазној основи сваке криминалистичке обраде.

а) Насилна смрт услед деловања тупе механичке силе. – Ове повреде могу да буду случајне, самоубилачке и убилачке. Повреде могу бити лоциране на глави и врату, трупу, удовима у виду модрица, нагњечења, прскотина, огуљотина, огреботина, раздеротина. Вештак судске медицине треба на темељу извршеног прегледа и обдукције да укаже на предмете за које је вероватно да су употребљени приликом наношења повреда. За њима се трага на месту проналажења леша, у његовој близини или претресањем поседа сумњивих лица. Предмете за које се сумња да су њима нанесене повреде треба пажљиво прегледати и на њима тражити трагове косе, крви, длака, ткива, отиске папиларних линија прстију.

---

[1] И данас је потпуно актуелно упутство дато пре једног века, да сваки криминалиста који се бави истраживањем убистава мора да проучи и стално има на свом радном столу бар по један добар уџбеник из криминалистике, криминалистичке методике и судске медицине. Вајнгарт, Алберт, *Криминалистичка тактика*, Београд, 1905, стр. 352.

б) Смрт услед повреда начињених испаљеним пројектилом из ватреног оружја. – У криминалистичкој пракси се наилази на употребу различитих оружја: оружја са кратком цеви (пиштољи, револвери), оружја са дугом налученом цеви (ловачки карабини, војничке пушке); ловачке пушке са глатком цеви (нпр., сачмарице). Лице места и околину треба темељно прегледати како би се пронашли трагови деловања ватреног оружја (зрна, чауре) и утврдило место са којег су испаљени хици да би се на њему тражили други трагови (трагови стопала, остављени и изгубљени предмети, опушци од цигарета итд.). Треба тачно регистровати (у записнику о увиђају, скици, и фотографијом) место где су оружје и делови метка пронађени. Извршити преглед оружја које је затечено на лицу места и забележити калибар, врсту, произвођача, стање, постојање трагова (отисци папиларних линија прстију, трагови крви и други трагови). Препоручује се да у спровођењу увиђаја учествују и вештак за ватрено оружје (балистичар) и вештак судске медицине. Обдукцијом треба утврдити: да ли је смрт наступила рањавањем пројектилом или из других разлога; путању пројектила (улазна и излазна рана, канал проласка пројектила); даљину пуцања као индицију за разјашњење дилеме убиство, самоубиство, нужна одбрана. Установити да ли околности случаја говоре о самоубиству, убиству или несрећном случају (да ли постоји димни прстен, трагови барутних честица на руци убијеног или у пределу улазне ране). Из тела треба извадити неоштећено зрно (стављањем на клешта гумене навлаке); извршити рендгенски преглед тела ако се на други начин не могу пронаћи зрна за која се претпоставља да се налазе у телу. Поред осталог треба прегледати и сачувати одећу и узети узорке крви са лица места.

в) Лишавање живота употребом хладног оружја. – С гледишта судске медицине ова оружја изазивају: огреботине, секотине, убоде, дубоке секотине. Убојица хладним оружјем често удара више пута (страх, срџба, садизам). За самоубиство су карактеристични тзв. оклевајући резови (плитке ране – пробе), а за убиство тзв. одбрамбене ране које су лоциране на рукама и настају услед покушаја жртве да се одбрани. У току судскомедицинског прегледа и обдукције треба разјаснити следећа питања: да ли природа и изглед ране упућује на убиство, самоубиство или несрећни случај; да ли су ране задате пре смрти или после тога; која је од насталих рана смртоносна; којим су редоследом задане ране ако их је било више. Убиства извршена хладним оружјем и оруђем редовно прати обилно крварење, прскање крви, па и стварање локви крви. Оправдано је претпоставити да је крв прснула на убојицу и околне предмете. Због тога треба пажљиво тражити трагове крви и фиксирати их.[2]

Слика 140. *Крстасто (звездасто) цепање ткива услед пуцња из апсолутне близине*

Ако има више трагова крви (локви, брисотина) узети посебно крв за анализу из сваке од њих појединачно зато што се дешава да се и убица повреди приликом задавања рана. Од жртве узети узорак крви да би се касније накнадно могла упоредити са крвљу пронађеном на оружју, предметима, одећи. Чувати одећу на којој се налазе оштећења и повреде. Сачекати да се крв сасуши па је тек након тога паковати.

г) Асфикције као узрок смрти. – Код асфикција смрт наступа услед спречавања протока кисеоника у плућа. Смрт услед асфикције прате модрило коже, које се јавља на појединим деловима тела нарочито на лицу; тачкаста крварења на лицу. Асфикцију узрокује: затварање уста и носа (убиство новорођенчади, пад лицем у блато уз несвест); зачепљење гркљана (заглављени залогаји); задављење (рукама) и вешање, тј. загушење (омчом). Код дављења се обично могу утврдити трагови прстију и ноката и огреботине. Код вешања странгулациона бразда, положај леша и начин везивања чвора дају значајне индиције за разјашњење дилеме убиство – самоубиство. Да би се успешно разрешила ова дилема не сме се дозволити да руке жртве додирну конопац. Најбоље је прво ставити кесе на шаке, па тек затим скинути леш. Дланове треба облепити лепљивом тра-

[2] Marković, T., *Suvremena tehnika otkrivanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 547.

ком како би се скинула микро влаканца конопца уколико их има. Непостојање микротрагова конопца на шакама представља индицију за убиство. Ако су влаканца конопца који је пребачен преко греде окренута у правцу према глави обешеног значи да га је убица обесио па извукао увис. Ако се неко обеси сам на замку учвршћеног конопца постоји супротна ситуација. Кад ноге обешеног додирују земљу не мора то да буде индиција за убиство, јер се срећу и самоубиства вешањем вршена у полулежећем или полуседећем ставу. Треба обратити пажњу на везивање чвора јер указује на специфична знања и професију, па зато треба утврдити да ли је обешени имао та знања (специјални чворови)[3].

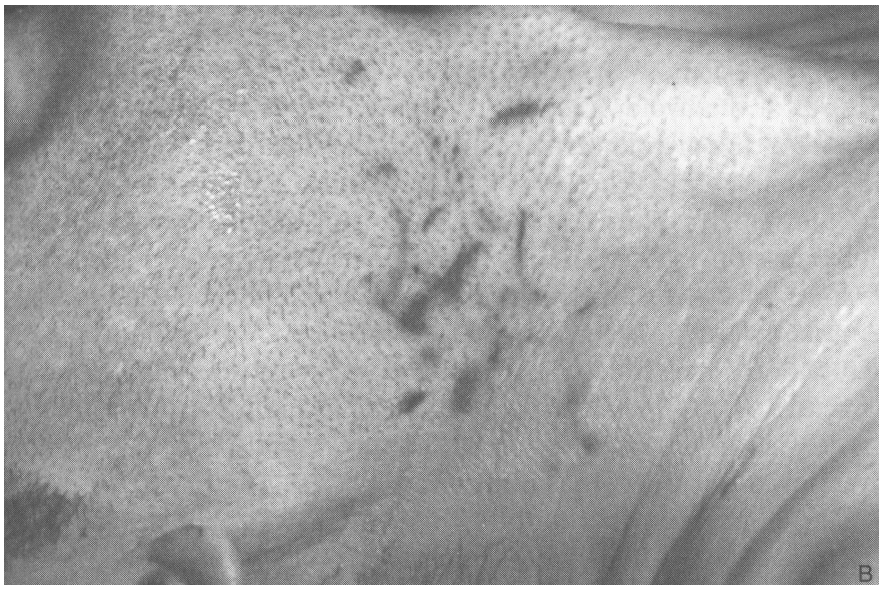

Слика 141. *Трагови од ноктију убице на врату убијеног настали приликом извршења радње кривичног дела.* Испод ноктију убице остали су трагови ткива и крви убијеног тако да треба што пре узети узорке од осумњичених лица за испитивање. На кожи врата убијеног треба покушати да се изазову трагови папиларних линија који ће омогућити идентификацију убице итд.

д) Усмрћење у пожару. – Криминалистичка диференцијална дијагноза треба да реши питање шта се десило. Да ли је смрт у пожару (несрећни случај) или убиство маскирано паљевином која је инсценирана као пожар. У ватри се тело живог човека понаша другачије него леш. Питање које треба решити јесте: да ли је жртва била мртва или жива у тренутку пожара. Одговор се добија судскомедицинским вештачењем у оквиру којег се врши преглед дисајних путева. Жив човек дише за време пожара тако да његова плућа и горњи дисајни путеви примају при сваком удисају дим и гар што се проналази судскомедицинским вештачењем. Лабораторијским прегледом се у крви налази угљен-моноксид. Приликом обдукције на костима и лобањи могу се наћи повреде у случају насилне смрти.

У пракси се *као средства извршења убистава* појављују: ватрено оружје (пиштољ, револвер, ловачка и војна пушка); сечива и други оштри предмети (нож, маказе, срп, бритва, секира, оштрица, сабља, мачета); ручне бомбе, минско-експлозивне направе и запаљиве течности, разни алати (метална полуга, ашов, лопата, секира – ушице, шрафцигер, крамп); хемијске отровне материје (сона киселина, камена сода, сирћетна киселина, фенол, лизол, цијановодоник, стрихинин); средства за спавање (барбитол, мединал, проминол, и друга); саобраћајно средство (путнички аутомобил, теретно возило); канап и разна ужад, и други предмети (колац, штап, камен, оклагија, флаша и сл.). Поред тога убиство се може извршити ударцем песнице, ногом, гла-

[3] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 519.

вом, гурањем или бацањем са одређене висине, гурањем под возило, недавањем хране и воде, у одређеним приликама деловањем на психу итд.[4]

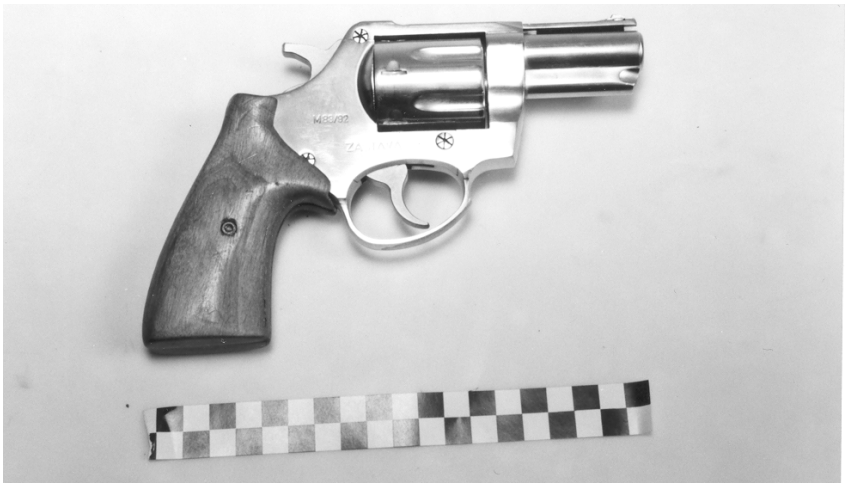

Слика 142. *Оружје кривичног дела.* Проналазак оружја се документује, а затим се на њему врше трасолошка (криминалистичко-техничка) истраживања како би се доказала веза са кривичним делом (балистичка вештачења), и пронашли трагови који ће упутити на извршиоца или омогућити његову идентификацију (утврдити да ли је оружје регистровано, тражити трагове прстију, биолошке трагове, трагове прашине, трагове оправки итд.).

Криминалистичкој пракси су познати *разноврсни начини сакривања леша и прикривања кривичног дела убиства*. Учиниоци кривичног дела леш бацају у реку, бунар, пољски клозет, канту за смеће, комадају га и сакривају, закопавају га у земљу, бацају у усамљено жбуње или шуму, спаљују, закопавају у кућу. Како би отежале идентификацију леша, убице га одвозе стотинама километара далеко, одузимају документа.

1.3. НАЧИНИ САЗНАЊА ЗА УБИСТВО И РАДЊЕ ПРВОГ ЗАХВАТА

Криминалистичка обрада у разјашњавању кривичних дела убистава почиње најчешће дојавом да је пронађен леш; пријавом грађана да је опажано извршење кривичног дела; или подношењем пријаве од стране родбине да је нестало неко лице и да му се изгубио сваки траг. Криминалистичка обрада се може отворити и у случајевима када се сазна за јавно поговарање (или се добије, нпр., анонимна пријава), да неко лице које је раније сахрањено, није умрло природном смрћу, већ је у питању убиство. Све ово указује на то да се посебна пажња мора усмерити на разјашњавање свих пријављених сумњивих нестанака лица и сумњивих смрти, јер је могуће да је реч о претходно извршеном убиству.

Полицијски службеник сачињава службену белешку о сваком сазнању које се односи на извршено, покушано, запрећено или припремано кривично дело убиства. Записују се подаци о идентитету подносиоца пријаве, датуму и тачном времену (датум, час и минут) пријема обавештења и начину на који је обавештење прослеђено. Грађанина који пријављује да је пронашао леш треба обавезно

[4] Бошковић, Мићо, *Криминалистичка методика I,* Београд, 1995, стр. 48–49.

питати да ли га је померао, у каквом га је положају затекао, шта је додиривао, односно које су промене унете на лицу места приликом евентуалне медицинске интервенције.

После пријема кривичне пријаве о проналаску леша неодложно се предузимају радње првог захвата.

Одмах се радио везом обавештава полицијска патрола која је најближа месту проналаска леша и упућује се да оде на назначену локацију ради *обезбеђења лица места* до доласка увиђајне екипе. Излазак на лице места треба да буде брз и неодложан из разлога о којима је било речи раније. Приликом обезбеђења лица места треба предузети радње о којима је писано у поглављу о увиђају.[5] Полицијска екипа треба поред обезбеђења лица места да предузме и информативна распитивања ради прикупљања чињеница које могу бити од значаја за разјашњење кривичног дела, проналажење сведока, разјашњење идентитета жртве и прибављање података о могућем извршиоцу кривичног дела.

Дежурна служба органа унутрашњих послова или полицијски службеник коме је пријава о убиству поднета, одмах је прослеђује тужиоцу и криминалистичкој служби која је специјализована за разјашњавање крвних деликата. У складу с начелом хитности *формира се екипа за вршење увиђаја* и предузимају се друге неодложне и хитне оперативне и доказне радње које доприносе разјашњавању случаја (утврђује се да ли је убиство заиста извршено или је у питању несрећни случај, природна смрт или погрешна дојава). Оперативне мере и доказне радње које предузима криминалистичка полиција и јавни тужилац усмерене су на проналажење оперативно-оријентационих индиција које указују на одређено лице као могућег учиниоца, установљавање идентитета жртве и проналажење других доказних информација које су неопходне за покретање истраге против осумњиченог.

Уколико се сазна за убиство у току његовог извршења или непосредно након тога, у оквиру полицијских мера првог захвата, хитно се предузима блокада одређеног простора, појачава рад на сектору и оперативни надзор над одређеним лицима, објектима, пунктовима, прикупљају се обавештења и врше одговарајуће провере, појачава активност саобраћајне полиције и усмерава делатност да приликом прегледа возила, пртљага и путника пажњу усмере на проналажење трагова који могу указати на учиниоца, постављају заседе на одређеним местима и

---

[5] За криминалистичку праксу обезбеђења лица места код убистава од значаја су упозорења и препоруке које наводи Модли у једном, према нашем мишљењу, важном чланку: "Приликом доласка на лице места истражни судија (и овлашћена службена) особа треба претходно да отвори врата, да се споља нагне кроз отворени или притворени прозор, или провири кроз затворени прозор, прође преко терена, кроз жбуње и сл., а ту се налази прва замка. Отварањем врата могу се уништити трагови папиларних линија и микротрагови, нагињањем кроз отворен прозор могу се скинути микротрагови учиниоца (влакна, длаке, прашина), могу се уништити трагови стопала, па и невидљиви трагови ... Приликом отварања врата треба бити веома опрезан. Не хватати кваку прстима, већ једним прстом притиснути врх кваке или руб врата уколико је потребно да се уђе у просторију, без додиривања површине врата. Уколико је мрак не палити светло (трагови на прекидачу), него користити ручну светиљку. Пре уласка у просторију запамтити и одмах навести у бележници у каквом су положају била врата. У затвореној просторији треба обратити пажњу и на трагове који имају кратак век постојања као што су трагови мириса (цигарете, луле, парфем, барут, дим, бензин, нафта, нагорела храна). Упаљене светиљке не гасити, обратити пажњу на топлоту рингли на шпорету, не гасити телевизор ако је био упаљен итд. Заштита трагова којима прети уништење подразумева и њихово хитно обезбеђење. Треба фотографисати и описати у бележници траг обуће у снегу који се топи, или траг пнеуматика на асфалту од воде који услед топлоте испарава, а може да буде од круцијалне важности". Видети детаљније: Modli, D., Osiguranje mjesta na kojem je pronađeno mrtvo telo do dolaska uviđajne ekipe, *Priručnik,* број 3/1988, стр. 250–261.

обавештавају сви органи унутрашњих послова и гранични прелази ради проналажења учиниоца конкретног убиства. Успоставља се веза са суседним и другим органима и врше разне оперативне провере.[6]

Криминалистичка полиција предузима разна информативна распитивања, обавља информативне разговоре са грађанима, користи криминалистичке евиденције, проверава алиби сумњивих лица, претреса њихове објекте или превозна средства, обавља преглед њихове одеће и телесни преглед, наређује криминалистичка вештачења.

Приликом вођења информативног разговора са осумњиченим примењују се и полиграфска испитивања. Она имају вредност ако доприносе откривању леша, средства којим је кривично дело извршено, предмета који су одузети од жртве, утврђивања саучесника итд.

У криминалистичкој пракси је уочено да код кривичних дела силовања или разбојништава која су завршена са смртним исходом или тешким телесним повређивањем, учиниоци често на извршење кривичног дела одлазе у алкохолисаном стању. Због тога се у пракси показала успешном метода, да се након извршења ових кривичних дела са непознатим учиниоцем, обави информативно распитивање о лицима која су узимала алкохол у кафанама или на другим местима где се точе алкохолна пића у време пре претпостављеног извршења дела и у близини места извршења. На тај начин се може доћи до сумњивих лица.[7]

У иностраној пракси у случајевима убистава показао се успешним надзор над занатским радњама које се баве хемијским чишћењем одеће. Када се након убиства на основу трагова с лица места може претпоставити, да је одећа учиниоца попрскана крвљу, потребно је планирати верзију да је он њу однео на хемијско чишћење. Због тога треба бити у контакту са радницима у тим занатским радионицама и распитати се за сва лица која су донела на хемијско чишћење одећу са траговима крви. Пошто учинилац може да не однесе одмах одећу на чишћење, већ после извесног времена, у случајевима нерешених убистава, треба дуже времена држати под надзором те занатске радње.

1.4. СПЕЦИФИЧНОСТИ ДОКАЗНИХ РАДЊИ КОД УБИСТАВА

Увиђај у случајевима убистава. – Екипу за вршење увиђаја у случајевима убистава треба да сачињавају поред тужиоца и криминалистичког техничара и оперативац – специјалиста за разјашњавање крвних деликата, вештак (специјалиста) судскомедицинске струке, као и други специјалисти у зависности од начина и средстава која су коришћена приликом лишавања живота жртве. На пример, уколико је смрт настала услед употребе ватреног оружја, у екипи за увиђај требало би да буде и специјалиста балистичар. Ако је смрт наступила у пожару или експлозији, у екипи за вршење увиђаја треба да буде и специјалиста за пожаре и експлозије. Посебно је важно нагласити да у свим случајевима претпостављеног убиства у екипи за увиђај обавезно треба да буде и специјалиста, лекар судскомедицинске струке како би у складу са својим стручним квалификацијама пронашао, обрадио, и обезбедио биолошке трагове на лешу, месту налажења леша, средствима извршења кривичног дела.

---

[6] Бошковић, М., *Криминалистичка методика I*, стр. 60–61.

[7] Schulz, W., *Die Untersuchung unnatürlicher Todesfälle*, Berlin, 1964, стр. 123–124.

Основна специфичност увиђаја у случајевима нејасне и сумњиве смрти јесте да се постави криминалистичко-тактичка диференцијална дијагноза (убиство, самоубиство, несрећан случај, природна смрт) и да се обави криминалистичка обрада леша и свих трагова који могу да допринесу утврђивању узрока смрти, откривању учиниоца, доказивању његове кривице и идентификацији жртве.

У оквиру статичке фазе описују се, фотографишу мере растојања, сачињавају скице свих промена на лицу места, и при том се полази од леша као централне тачке увиђаја код убистава. Записнички се фиксира тачан положај леша (опис, фотографија, скица).

Приликом вршења увиђаја треба утврдити телесну температуру леша и температуру ваздуха. Обавити детаљан преглед одеће и навести да ли на њој има сумњивих трагова песка, земље, блата, делова биљака, да ли су делови одеће негде расечени и пробушени. Треба детаљно описати предмете, ствари и документе који су пронађени, нпр., новац, папири, ствари од вредности, писма. Навести ако недостају поједини одевни предмети (негативне чињенице). Пронаћи трагове који указују на борбу између жртве и нападача, назначити да ли је нешто нађено у рукама жртве (власи косе, дугмад, крпица одеће итд). Узети саржај испод ноктију ради вештачења. Прегледом тела треба утврдити да ли има повреда на лешу и чиме су могле да буду задане; постоје ли трагови ноктију мушке или женске руке, има ли трагова угриза; у записнику навести и фотографисати локацију мртвачких флека које су од великог криминалистичког значаја јер се на основу њих може утврдити и да ли је леш померан као и приближно време наступања смрти. У случају да се место извршења кривичног дела не поклапа са местом налаза леша потребно је испитати како је жртва доспела на место где је пронађена. Да ли је било употребљено какво превозно средство? Постоје ли трагови вучења? Постоје ли трагови превозног средства? Потребно је установити ток извршења убиства.[8] Леш се дактилоскопира како би се извршило претраживање у дактилоскопској збирци.

На лицу места, и у његовој широј околини треба потражити средство извршења. Пожељно је користити пса трагача.

Обдукција леша. – У свим случајевима сумњивих смрти, смрти са траговима насиља на лешу или у околини, смрти под необичним, неразјашњеним околностима или када постоји и најмања сумња да би могла бити посреди насилна смрт треба обавити обдукцију. Сигурни узрок смрти се једино може утврдити обдукцијом.

Судски лекар у свом налазу и мишљењу описује леш (ожиљци, особени знаци, тетоваже, повреде или недостаци на зубима), изјашњава се о општем физичком и здравственом стању преминулог, обавља преглед свих органа, установљава повреде на телу или органима, описује их, износи могуће узроке њиховог настанка и оруђа којима су могле бити нанете, процењује колико је свака од њих допринела наступању смрти. Наводи које су повреде настале пре наступања, а које после настанка смрти. Вештак се посебно изјашњава да ли на телу преминулог има трагова насиља, огреботина, трагова гушења, трагова уједа, да ли се испод ноктију жртве налазе власи косе, ткива коже или секрета. Да ли на рукама има тзв. *одбрамбених повреда*. Установљава се да ли је жртва била у алкохолисаном стању. Ако је у питању женска особа утврђује се да ли је била трудна, да ли има насиља и повреда у пределу полних органа.

---

[8] Водинелић, В., *Криминалистичка обрада убистава и тешких телесних повреда*, Београд, 1972, стр. 39–48.

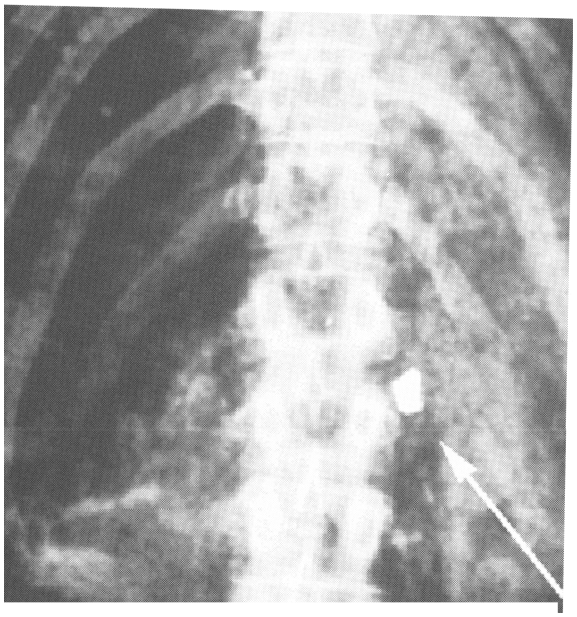

Слика 143. *Пројектил у кичми – рендгенски снимак*

Приликом идентификације леша примењују се поред раније обрађених метода (препознавање леша и ствари пронађених код преминулог) и дактилоскопирање леша, одонтолошка идентификација на основу зуба, испитивање костура и идентификација на основу ДНК отиска.

Психолошко-психијатријска вештачења личности убице. – Препоручљиво је да се у свим случајевима убистава изврши вештачење личности убице што је значајно за утврђивање степена кривичне одговорности, индивидуализацију казне и прогнозу будућег понашања окривљеног.

1.5. ТРАГОВИ КОД УБИСТАВА

Кривична дела убиства прате специфични трагови: *Трагови на лешу*: повреде које су проузроковале смрт (ране од ватреног и хладног оружја, трагови деловања механичке силе итд.); трагови борбе на лешу (исцепано одело и веш, повреде у самоодбрани, посекотине на руци којим је хватан нож убице, остаци коже или власи косе под ноктима или у руци, одломљени делови нокта); предмети или делови леша који могу послужити за утврђивање идентитета непознате жртве (одећа и обућа, накит, исправе, особени знаци, папиларне линије). *Трагови који указују на начин и средство извршења кривичног дела*: *врста оружја или оруђа* (пиштоль, чаура, зрно, нож, секира, тољага, камен, уже код вешања, код тровања како органи жртве тако и бочице, рецепти, тубе, остаци хране, употребљено посуђе); трагови на оружју и оруђу (отисци прстију, фабричке и друге ознаке којима се може идентификовати власник или држалац). *Трагови кретања* (долазак, кретање и одлазак с места догађаја, трагови стопала, трагови возила, трагови вучења и преношења леша). *Трагови борбе на месту догађаја* (разбацане ствари, поломљени предмети, угажена трава, изломљено шибље, комадићи одеће, отргнута дугмад). *Специфични трагови*: мрље крви (посебно обратити пажњу приликом фиксирања и *тумачења* на трагове прскања крви; узети посебно узорке за ДНК анализу са сваке мрље крви, назначити у скици и записнику о увиђају локације узетих узорака); остаци косе, длаке, одломљени делови нокта, микротрагови испод ноктију, трагови секрета, мириси који остају на лицу места, положај леша, места с којих се зрно ватреног оружја одбило, зрно у зиду, одбачени и изгубљени предмети, трагови земље и боје на телу и обући жртве учиниоца, као и на лицу места, трагови који указују на специфичне психолошке и карактер-

не особине убице. *Трагови на учиниоцу и код учиниоца*: прскотине крви[9], трагови барутних гасова, и неизгорелих честица при употреби ватреног оружја, трагови борбе на оделу и повреде на лицу и телу (огреботине, трагови зуба услед уједа, ране), трагови прашине и крви на обући, употребљено оружје и оруђе, одузети предмети.

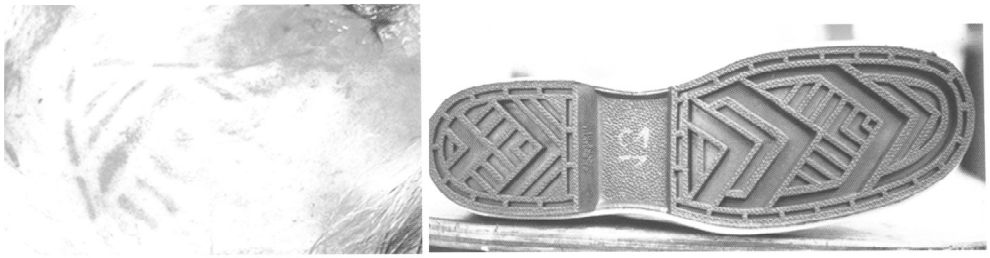

Слика 144. *Отисци обуће на лицу убијеног.* На слици лево види се траг од обуће на лицу убијеног. На слици десно приказана је ципела осумњиченог којом је остављен траг. Квалитет трага је добар тако да је могуће извршити успешно идентификационо вештачење. Приказани траг има значај не само за идентификацију, већ и за профилисање личности убице у моменту док је још увек непознат. Од значаја је и за суд приликом одмеравања казне окривљеном.

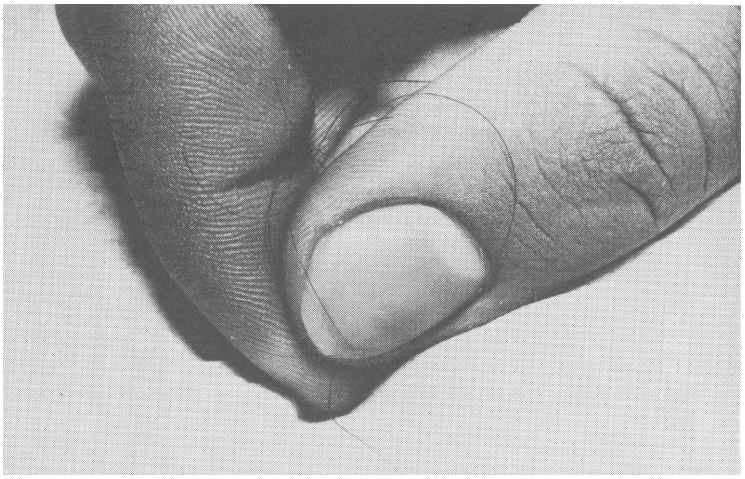

Слика 145. *Влас косе у руци убијеног.* Увиђај треба извршити веома детаљно. Докази попут овог су од изузетне важности, а ипак могу да се не уоче или униште. Извор: Klaus Diether Pohl, *Handbuch der naturwissenschaftlichen Kriminalistik,* Heidelberg 1981, стр. 316.

Приликом вршења увиђаја треба уочити разлику између трагова које је оставио извршилац и трагова које је оставила жртва. Ово је значајно за мисаону реконструкцију убиства, планирање и проверавање различитих верзија.[10]

---

[9] Посебну пажњу треба посветити проналаску трагова на одећи осумњиченог, и то првенствено на местима која нису маркантна, односно на која убица не обраћа посебну пажњу како би их уклонио. То су места око шавова, џепова, манжетне, шлиц, пертле, капа, и на телу испод ноктију, око ушију и само уво, као и у коси. Шипрага–Алексић, *Криминалистичка методика*, Београд, 1986, стр. 163.

[10] За шире информисање: *Обрада лица места, Подсетник за криминалистичке техничаре*, МУП Србије у сарадњи са шведском националном полицијом, Београд, 2006.

1.6. ЗНАЧАЈ УТВРЂИВАЊА ИДЕНТИТЕТА ЖРТВЕ И АНАЛИЗА ВИКТИМОЛОШКЕ СИТУАЦИЈЕ

Почетна тачка у разјашњавању кривичног дела убиства је проналажење леша. Од пресудне је важности идентификовање леша убијеног што даје значајан подстицај за даље активности при разјашњавању дела.[11] У криминалистици се истиче да целокупна методика откривања, разјашњавања и доказивања убиства полази од идентификације леша као прве и неопходне претпоставке. Личност жртве често открива убицу. Прикупљени подаци о жртви могу пружити значајне индиције о мотиву убиства и о кругу могућих учинилаца.

Слика 146. *Криминалистички значај тетоважа је вишеструк.* На основу њих могуће је идентификовати непознату жртву. Указују на психолошки профил (евентуално начин живота жртве), а самим тим и на њено окружење у оквиру којег треба трагати за непознатим убицом.

Треба темељно проучити хартије и писма у поседу убијеног. Утврдити када је убијени последњи пут виђен, како се понашао, са киме је био, да ли је некога очекивао. Испитати односе у породици (да ли је било сукоба, насиља), узимање алкохола, прељубе у браку. Распитати се за карактер, темперамент, углед који је уживао, да ли је био кажњаван, имовинско стање, брачно стање, сексуални живот, да ли је са неким био у сукобу, имао непријатеља, коме је дуговао и ко је њему био дужан. Да ли је неко претио убијеном? Да ли је имао посебне навике и које, да ли је био чудак, перверзан? Проучити друштво са којим се дружио. Ко је могао да има интерес за његово уклањање, и ко има наследни интерес.[12]

Убице покушавају да отежају идентификацију жртве тако што уништавају лице, секу шаке, одузимају документа, скидају прстење итд. Старо криминали-

[11] Најважније информације у погледу личности непознатог извршиоца може да пружи сама жртва. Због тога је неопходно да се истражи личност убијеног и њени односи са другим лицима. Један чувени криминалиста из *Scotland Yarda* је писао: "Најважнији задатак у сваком случају убиства је установити идентитет жртве. Само тада може да се прати нит ка кругу познатих особа убијеног. Само тада може да се утврди миље у коме се кретао последњих часова свога живота убијени". Видети: Meixner, *Kriminaltaktik,* Band II, Hamburg, 1965, стр. 192.

[12] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 528.

стичко искуство створило је врло важно правило: из тога што извршилац кривичног дела настоји да онемогући идентификацију уклањањем свих трагова, који би могли да послуже као основ идентификације, треба начинити закључак да између извршиоца кривичног дела и убијене особе постоји одређена веза и да се откривањем те везе може пронаћи извршилац. То не мора увек да буде тачно, то је само оријентационо-елиминациона индиција, али драгоцена. Зато ако се деси да неко буде убијен, а нису му одузета документа, није ништа учињено да се онемогући његова идентификација, може се до извесне мере у извесним случајевима претпоставити да је лице које је извршило убиство, било непознато убијеноме и његовим ближим рођацима и пријатељима.[13]

1.7. АНАЛИЗА ЧИЊЕНИЧНОГ СТАЊА И ПРИМЕНА ИНДИЦИЈАЛНЕ МЕТОДЕ

Анализа чињеничног стања у случајевима убистава. – Након предузимања радњи првог захвата (пре свега увиђаја, добијања првих резултата обдукције, саслушања сведока итд.), тимски се врши *криминалистичка анализа чињеничног стања*. Посебна пажња посвећује се анализи резултата увиђаја, при чему се детаљно изучава садржина записника, фотодокументација и компарира се са резултатима обдукционог налаза. Свака чињеница се посебно испитује и доводи у контекст са другима, као и чињеничним стањем у целини. На основу криминалистичке анализе чињеничног стања, његовог довођења у везу са сазнањима методике појединих типова убистава и криминолошким знањима о појединим категоријама учинилаца, уочавају се релевантне околности, планирају разне верзије у погледу њиховог значења и девет златних питања криминалистике. Сачињава се план провере постављених криминалистичких верзија. Поред криминалистичке анализе чињеничног стања, у свету се уводе и методе профилисања личности непознатог убице. Криминалисти специјализовани за откривање убистава анализирају чињенично стање заједно са стручњацима оспособљеним за профилисање (најчешће су у питању посебно обучени психолози и психијатри). У оквиру тимског рада, они врше *психолошку анализу чињеничног стања* уочавајући и разматрајући чињенице које указују на личност непознатог убице, мотиве извршења убиства, психолошке карактеристике ситуација која је претходила и следила кривичном делу (анализа психодинамике убиства и односа убице и убијеног). Основни циљ психолошког профилисања је сачињавање верзија о психолошком профилу личности убице и указивање криминалистима у ком кругу треба трагати за њим. На основу криминалистичке и психолошке анализе покушава се реконструисати ток убиства и објаснити значење појединих трагова. Због тога је важно да се ток убиства анализира корак по корак, од уочавања трагова доласка, понашања убице приликом извршења, до напуштања лица места.

Примена индицијалне методе при откривању извршиоца убистава. – У почетној фази разјашњавања кривичних дела убистава, криминалистичка оперативна и истражна делатност се најчешће темељи на примени индицијалне методе. Предузимајући мере првог захвата, увиђајем, оперативно-тактичким радњама и мерама, као и доказним радњама које се предузимају у преткривичном поступку, долази се до индиција које указују на вероватне учиниоце кривичног дела убиства и могуће правце одвијања оперативне делатности.

---

[13] Водинелић, В., *Криминалистичка обрада убистава и тешких телесних повреда*, стр. 15.

Нарочито треба испитати: ко је био присутан на лицу места у време убиства; ко је поседовао или поседује средства или оруђа извршења убиства; ко има својства, знања, вештине, способности, навике које је испољио убица; ко је имао мотив да изврши убиство; ко је испољио вољу за извршење убиства, код кога се испољавају физичке и психичке последице дела.[14] На основу начина извршења, употребљеног средства, познавања навика убијеног, коришћења повољних околности које нису свима познате (нпр., поседовање новца у моменту убиства), склањања леша (нпр., стручно сечење леша на мање комаде како би се лакше сакрио) могу се планирати верзије о могућем учиниоцу. Отварање врата убици, узимање хране или пића пре извршеног кривичног дела, понашање животиња (нпр., пас није залајао) указују на међусобно познавање убице и убијеног.

Посебну пажњу треба посветити контактима и умеморисаним бројевима у мобилном телефону жртве, као и последњим долазним и одлазним позивима. Међу њима се могу пронаћи важне индиције које ће усмерити криминалистичку обраду према могућем извршиоцу. Уколико је убица одузео жртви мобилни телефон, то може да буде веома важан траг па делатност треба усмерити, између осталог, и ка проналажењу одузетог телефона што подразумева сарадњу са оператером мобилне телефоније.

Разноврсне индиције могу имати значење у разјашњавању кривичног дела у зависности од њиховог међусобног односа и укупних околности дела. На пример, трудноћа је значајна индиција у случајевима убистава или самоубистава женских лица.[15] Ако је родбина убијеног (или несталог) лица, пре подношења пријаве кречила стан, прала подове, фарбала и премазивала намештај и под, презиђивала и преправљала зидове, бетонирала неки простор то увек треба тумачити као индицију која би могла да буде у вези са смрћу (као вид сакривања трагова убиства или сакривања леша).

У криминалистичкој пракси у случајевима убистава, поред многих других, често се појављују следеће индиције: 1) присутност на лицу места; 2) извесна знања, навике, познавање извесних околности које нису свима познате, телесна својства; 3) карактерна својства; 4) мотив; 5) воља да се изврши убиство и њено исказивање (манифестовање); 6) дејство последице чина; 7) материјалне последице убиства; 8) физичко дејство убиства на извршиоца; 9) психичко дејство кривичног дела убиства на извршиоца итд.[16]

Мотив убиства као индиција. – У случајевима разјашњавања убистава велику информациону вредност имају верзије о могућем мотиву још увек непознатог учиниоца које се планирају на основу анализе конкретног случаја, околности под којима је дело извршено, личности убијеног, начина извршења, карактера и начина нанетих повреда, одузетих предмета итд. Старо је криминалистичко упутство: "Ако утврдите тачно мотив, тада имате круг могућих учинилаца".[17]

Убиство може да буде покретано различитим мотивима: *имовински мотиви* (срећe се код убиства из користољубља, нпр., добијање наследства, избегавање враћања дуга, убиство приликом разбојничког напада; наручена убиства итд.); *разни тзв. ниски мотиви* (освета, мржња, повређена сујета, садистичке потребе у разним облицима испољавања); *сексуални мотиви у ужем и ширем смислу* (љубомора, разне врсте сексуално девијантних мотива); страх од казне и покушај

[14] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 529.
[15] У случајевима смрти када је установљена трудноћа убијене увек треба тражити и проверавати мушкарца.
[16] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 529.
[17] LeMoyene Snyder, *Mord–untersuchung*, Hamburg, стр. 19.

прикривања другог кривичног дела (нпр., убиство сведока); *разни одбрамбени мотиви* (убиство у прекорачењу нужне одбране, убиство уцењивача или рекеташа итд.); *убиства из уверења* (политичка, религиозна, националистичка); *убиства из самилости* (нпр., еутаназија).

Нејасни мотиви. – Тешко се разјашњавају кривична дела код којих није могуће планирати верзију о могућем мотиву за убиство, а самим тим и о могућем учиниоцу кривичног дела. У таквим случајевима неопходно је поново детаљно истражити личност жртве посебно настојећи да се осветле они делови њене личности и интерперсонални односи на које није усмерена довољна пажња (тајни живот, сакриване настраности, припадност тајним групама, дружинама, сектама).

Потребно је до детаља реконструисати последњи дан живота жртве правећи шему (мапу) њених кретања, комуникација и контаката са људима и места на којима се она одвијала. Посебно детаљно треба испитати индицију присутности на лицу места и у његовој близини. Ово због тога што се дешава да се убијени и убица нису од раније познавали, јер је до убиства дошло у њиховом првом и јединоме сусрету, било из мотива који је настао у том њиховом контакту или из мотива који потиче из душевне поремећености убице.[18]

Уколико није могуће планирати верзију о мотиву који би био рационалан и схватљив, треба планирати верзију да је убиство можда извршено из мотива који су покретани душевном болешћу извршиоца. Од тих мотива у криминалистичкој пракси се срећу: сумануте идеје прогањања, сумануте идеје величине и специјалних мисија, болесна љубомора и друга параноична стања; разне шизофрене манифестације, обмане чула, луде идеје са болесним расуђивањем; депресивне психозе итд.

Састављање листе максималног броја осумњичених и долажење до најсумњивије особе применом методе елиминисања. – Проналажењем индиција долази се до могућих оријентира оперативне делатности. У погледу значења пронађених индиција планирају се и проверавају различите криминалистичке верзије и елиминишу оне које се покажу као нетачне. На основу пронађених индиција сачињава се списак максималног броја осумњичених особа (која су лица могла да имају мотив за извршење; која лица немају алиби или су дала лажан; код којих се лица испољава индиција психичког деловања кривичног дела на учиниоца; која су лица поседовала специјална знања која су испољена извршењем дела; која су лица запажена на лицу места или у његовој близини у време извршења; која су поседовала средство извршења итд.). У другој фази оперативне делатности, са списка се елиминишу особе за које се провером утврдило да нису извршиоци конкретног кривичног дела, све док се не дође до најсумњивије особе.

Посебна пажња поклања се сумњивој особи, при чему се прикупљају и проверавају све индиције које указују на њу као на извршиоца, и обезбеђују се доказне информације за потребе кривичног поступка. Потребно је проверити: алиби осумњиченог; испитати његову личност (карактер, морални лик итд.); утврдити односе са убијеним (сукобе, дуговања); ранију осуђиваност; распитати се о евентуалној измени у понашању и навикама пре извршења дела и после тога како би се уочило манифестовање индиције психичког деловања кривичног дела на учиниоца. Потребно је извршити претрес стана осумњичене особе (по потреби и блиских лица) и потражити делове одеће и обућу са траговима као и средства и оруђа извршења кривичног дела; обавити телесни преглед; скинути садржај испод ноктију ради вештачења (најбоље је да то уради специјалиста судске медицине).

---

[18] Бошковић, М., *Криминалистичка методика I*, Београд, 1995, стр. 63.

1.8. ПРЕВЕНЦИЈА УБИСТАВА

Основна полазишна позиција у превенцији убистава заснива се на превенцији насилничког и агресивног понашања уопште. У свету се примењују програми откривања раних форми агресије код деце и школске омладине.[19] Засновани су на анализи понашања (према школској имовини, према другој деци, пре свега слабијој, раним формама сексуалног понашања, односу према животињама, као и према школским обавезама), психолошким тестирањима деце која су исказала склоност ка агресији и анализи социјалних услова одрастања. Дефинисани су стандарди за уочавање и процењивање агресивног понашања. Према таквој деци се предузимају посебни третмани психолошке, социјалне и надзорне природе. При њиховом спровођењу успоставља се координација и сарадња између школе, психолошких саветовалишта, родитеља, школског полицајца и полицајца задуженог за надгледање суседства у коме живи малолетник.

Већина убица се понашала агресивно много пре извршења убиства. Превенција насилничког понашања мора да почне ако не из школе, онда најкасније, од момента прекршајне одговорности. Превентивним мерама треба да буду обухваћена лица која су одговарала за разне форме прекршаја који у својој основи имају насиље (насилничко понашање, туче, угрожавање јавног реда и мира). Уколико се не предузму адекватне мере превенције према лицима која су почела са насилничким понашањем, постојеће негативне карактерне диспозиције се учвршћују и стварају услови за ескалацију насиља, односно за формирање насилничке личности. Програми ове врсте морали би да почну најкасније у моменту поновљене прекршајне одговорности за агресивно понашање и требало би да предвиде: обавезивање прекршиоца на укључивање у психосоцијални третман у центру за социјални рад, лечење од алкохолизма, појачани надзор од стране полицајца у суседству у коме живи итд. Треба нагласити да су програми превенције агресије код младих и одраслих у тесној вези са спровођењем програма превенције алкохолизма. Неопходно је донети и прописе који би били обавезујући.

Превенција насиља у породици. – Многобројна криминалистичка и криминолошка истраживања спроведена широм света крајем деведесетих година XX века, указала су на тесну везу између насиља у породици и убистава. Веома значајан проценат убистава дешава се у оквиру породице и између најближих сродника. На пример, у Лондону се у просеку трећина убистава врши у оквиру породице. На територији Окружног суда у Крагујевцу у току 2002. године извршено је дванаест убиства, од тога једанаест су се догодила између најближих сродника или интимних партнера. Анализа већине убистава извршених између блиских сродника указује на то да је у тим породицама у дужем периоду постојало насиље за које су знали и суседи и полиција и представници здравствених и социјалних установа, али да се ништа није предузимало све до ескалације и извршења кривичног дела. Због тога су почетком двехиљадите широм света почеле да се примењују интегрисане мере превенције насиља у породици. Насиље у породици као форма криминалитета (и друштвено опасног понашања) ушло је у криминалистичке уџбенике, криминалистичке часописе, постало је тема на саветовањима кривичара. Полицајци, судије и тужиоци су почели да похађају курсеве ради едуковања у вези са предузимањем оптималних стратегија поступања у случајевима насиља у породици. Дошло је до промене законских прописа и до прописивања кривичног дела насиља у породици. Превенција се темељи на интегрисаном приступу који подразумева тесну сарадњу, координацију, поделу задатака и стандардизацију поступања у случајевима насиља у породици између локалне полиције, центра за социјални рад, тужилаштва и суда. У ширем смислу рачуна се и на подршку медија. Поменуте институције укључују се на основу заједнички усвојене стратегије у третирање сваког појединачног случаја насиља у породици које се десило у локалној заједници. Мере подразумевају: издвајање насилника из породице (раније је издвајана жртва, што се данас сматра погрешним приступом); отпочињање поступка пред кривичним судом; психосоцијални третман насилника и породице пред центром за социјални рад; евентуално условљавање казне сарадњом са центром и отпочињањем лечења од алкохолизма; предузимање појачаног надзора над породицом и насилником од стране локалног

[19] Превентивни програми ове врсте могу се наћи на Интернету (посебно на америчким сајтовима).

полицајца; формирање радне групе за координацију и праћење ефеката предузетих активности коју чине представници укључених институција итд.

1.9. ИСТРАЖИВАЊЕ САМОУБИСТАВА

У криминалистичкој пракси разоткривања крвних деликата озбиљан задатак је постављање криминалистичко-тактичке диференцијалне дијагнозе да ли у конкретном случају насилне смрти постоји самоубиство или убиство. Проблем је у томе што убице неретко прикривају своје кривично дело тако што симулирају самоубиство жртве (или насилну смрт приказују као природну). Да би се ови, по правилу веома сложени случајеви разрешили, неопходно је познавати социјално-психолошке (психопатолошке), судскомедицинске аспекте самоубистава и специфичности трагова који остају на лицу места.

1.9.1. Опште карактеристике које указују на самоубиство

У пракси се као типични начини самоубистава појављују: вешање, утапање, тровање, употреба ватреног оружја, употреба експлозива, употреба електричне енергије, скок са висине, бацање под воз[20], бацање под возила.[21]

Мотиви самоубица могу бити: неизлечива болест, поремећени љубавни односи, поремећени родитељски и брачни односи, материјалне тешкоће, разочарања у животу, старост и немоћ, жалост за умрлом особом, ванбрачна трудноћа, душевне болести, афективни мотиви (осрамоћеност, оклеветаност, неправилно сумњичење). Суицидни стимуланси подстичу суицидне мотиве па треба утврдити да ли је реч о: алкохолисаности, еротизацији, пубертету, менструацији, трудноћи, дојењу, климактеријуму.[22] Разјашњавање мотива самоубице који су у конкретном случају постојали представља значајну оријетационо-елиминациону индицију.

Опште индиције за самоубиство: Суицидни карактер (суицидна диспозиција); ранији покушаји самоубиства; самоубиства и/или душевне болести у породици; постојање суицидних мотива; промене у понашању (потиштеност, апатија, изолација); испољавање воље за извршење самоубиства (изјаве, опроштајна писма, дневници); поступци припремања самоубиства (куповина отрова, прибављање ужета, извијање високих зграда, обиласци река); постојање животних искушења: финансијске тешкоће, породични сукоби, тешкоће у сексуалном и љубавном животу.[23]

1.9.2. Самоубиство или убиство?

У свим случајевима који по својој појавности личе на самоубиство треба поставити и испитати верзију да ли је можда у питању фингирање кривичног дела убиства. Криминалистичка

---

[20] Сложен криминалистички задатак је утврђивање да ли у конкретном случају постоји самоубиство или убиство прикривено прегажењем воза, тј. полагањем тела убијеног на шине. О овом питању видети: Водинелић, В., Убиства прикривени со прегазување од воз, *Годишник, Факултет безбедности*, Скопје, број 6/1986, стр. 67–85.

[21] У криминалистичкој пракси су забележени случајеви самоубистава изазивањем саобраћајне несреће (према немачким изворима обухватају око 5% саобраћајних несрећа са смртним исходом возача), тако што се возило великом брзином усмери ка провалији или некој масивној препреци поред пута или на путу (нпр., теретно возило). Индиције које указују на могуће самоубиство су: непостојање техничких недостатака на возилу који би могли да буду узрок несреће; непостојање трагова кочења; установљавање екстремно неприлагођене брзине вожње условима пута; некоришћење заштитног појаса при вожњи; психичке или социјалне тешкоће које доприносе самоубиству (психичке болести, ранији покушаји самоубиства, соцопатије, постојање мотива и намере за самоубиство); непосредно пре несреће закључен уговор о осигурању живота. Шире: Harbort, Stephan, Verkehrsunfall als getarnter Selbstmord, *Kriminalistik*, број 3/1995, стр. 201–204. Потребно је искључити и здравствене разлоге као могуће узроке несреће, нпр., инфаркт у току вожње.

[22] Миловановић, М., *Судска медицина*, стр. 471; Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 510.

[23] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 556.

делатност треба да буде усмерена у правцу давања одговора на постављену дилему. Симулирана самоубиства, а стварна убиства или сумњиве природне смрти, спадају међу најтеже кривичне предмете. Да би се ти случајеви успешно решавали потребно је да криминалистички инспектор – стручњак за крвне деликте, ангажује специјалисту за судску медицину још приликом спровођења увиђаја.

Потребно је да руководилац увиђаја посвети посебну пажњу мисаоној реконструкцији догађаја тражећи и уочавајући одступања (тј. негативне чињенице) од нормалног тока ствари. Догађај треба представити онако како је текао, тачку по тачку. Уколико је нешто у ситуацији фалсификовано доћи ће се до другог резултата. Уочиће се противречности и одступања у чињеничном материјалу. Поред скицирања и описивања треба начинити и добре снимке, и то са више страна. Фотоснимци немају само задатак фиксирања доказа него олакшавају и откривање грешака у ситуацији.[24]

За разјашњење дилеме самоубиство – убиство највише података пружа место догађаја. Ваља утврдити да ли је унесрећена особа управо употребљеним средствима могла да изазове смрт. Треба испитати да ли постоје трагови отисака прстију и трагови крви преминулог на средству извршења; тражити отиске прстију на посуђу у случајевима сумње на самоубиство тровањем; трагове крви и делиће ткива на шакама.[25] Утврдити да ли има доказа о присутности трећих особа на месту догађаја (закључана врата изнутра, употребљено оружје или оруђе, општи преглед места догађаја и жртве). Убица често вешто и пажљиво припрема убиство да би га приказао као самоубиство. Значајне индиције може пружити пажљиво проверавање (из сата у сат) кретање жртве пре догађаја.[26]

Треба утврдити да ли постоји веза између личности самоубице и употребљеног средства и начина самоубиства. Средства самоубиства већином су у извесном односу са занимањем дотичног лица. Самоубица ће скоро увек бирати средства која најбоље познаје. Тако на пример, људи који се по свом занимању баве хемикалијама (апотекари, лекари итд.) најчешће ће узимати отров. Официри, полицајци или ловци, по правилу, бирају ватрено оружје итд.

У тим случајевима обављају се информативни разговори са члановима породице и особама које су блиске самоубици. Треба утврдити покојниково расположење и понашање пре смрти. Важна су запажања незаинтересованих лица која су последња разговарала са наводним самоубицом. Циљ тих разговора је да се осветли личност преминулог (постојање суицидног карактера, суицидних стимуланса, мотива за самоубиство) и утврди постојање намере за самоубиство.

Намера за самоубиство се може испољити на разне начине: припреме за смрт (нпр., набавка одређених средстава, осматрање одређених погодних места); изјаве опраштања или жеље да се умре, или најављивање скоре смрти; испољавање безнађа; исказивање великог емоционалног или телесног бола или тескобе; ранији покушаји самоубиства; раније претње самоубиством; стресни догађаји и значајни губици (стварни и предстојећи); депресија и ментални поремећаји.

Потребно је установити да ли је наводни самоубица оставио "опроштајно писмо". Опроштајна писма се обично остављају на упадљивом месту. Треба проверити да ли је стварно написано од стране лица које је извршило самоубиство (у случају потребе наредити вештачење рукописа). Обратити пажњу на папир, средство писања (да ли потичу из поседа самоубице). Установити да ли је мотив јасно наведен.[27]

1.9.3. Неки од трагова на основу којих се уочава разлика између убиства и самоубиства

Веома је значајна сарадња између криминалисте и вештака судскомедицинске струке.

Самоубиство вешањем. – У пракси су забележени случајеви вешања у клечећем, лежећем или седећем положају тела, и о разне предмете, као на пример о радијатор, орман, лустер, кваку врата и слично. Као замка за вешање употребљава се најчешће материјал којим самоубица ради у свом послу: конопац, електрична жица, каиш, чарапе, делови постељине, делови рубља итд. Треба пажљиво прегледати чвор, смер вучења и руке жртве. Чвор на затиљку, смер теглења

---

[24] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 509.
[25] Schulz, W., *Die Untersuchung unnatürlicher Todesfälle*, Berlin, 1964, str. 151.
[26] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 556.
[27] Водинелић, В., *Криминалистичка обрада убистава и тешких телесних повреда*, стр. 123.

одозго према доле, и постојање на рукама длачица идентичних онима с ужета упућује на самоубиство. Још пре него што се скине тело с омче треба фиксирати трагове земље и прашине, на обући, чарапама, или босим стопалима, трагове на одећи од стабла, зида или греде.[28]

Смрт услед резотина. – За самоубиство говори: 1) кад су јако окрвављени нарочито предњи делови тела; 2) кад је рука која је држала нож јако окрвављена; 3) када на рукама нема посекотина и 4) када на врату има више посекотина од којих су поједине сасвим површинске. На убиство указује ако су задњи делови тела јако окрвављени док на предњима нема крви никако или нимало.[29]

Самоубилачке посекотине обично показују и неколико плићих, оклевајућих резова (тзв. пробне ране). При истраживању смрти које су настале услед деловања оштрог оруђа са сечивом или убодног оружја највећу пажњу треба обратити на такозване одбрамбене повреде које се налазе на рукама жртве. Њихово налажење у конкретном случају искључује самоубиство. Треба обратити пажњу на правац ране. Утврдити да ли рана иде правцем који указује на то да је нанета самом себи или да ју је нанело друго лице. Већи број повреда не мора увек значити и убиство. Неке самоубице нанесу себи више рана. Више повреда могу да значе убиство, ако међу њима има више таквих, којима се одмах задаје смрт или производи несвест.

Слика 147. *Одбрамбене повреде од сечива ножа на руци жртве искључују верзију о самоубиству и јасно указују на убиство.*

Самоубиство ватреним оружјем. – Важно је утврдити чије је оружје. Самоубица најчешће употребљава своје оружје или оруђе. За самоубиство говори кад је: 1) хитац испаљен у обично непокривено место на телу; 2) кад се улазна рана налази на таквом месту тела које је било у досегу самоубилачке руке (треба обратити пажњу да ли је самоубица био леворук или десноруk и да ли је положај ране у складу са том чињеницом); 3) ако је хитац испаљен из апсолутне близине. За убиство говори ако је: 1) хитац испаљен у покривено и обучено тело, на пример, кроз шешир и капут (ову индицију су оспоравали поједини стручњаци, нпр., Горкић); 2) ако се улазна рана налази изнад досега властите руке и изван ње, на пример на леђима; 3) ако је више хитаца у разним смеровима и на разним деловима тела; 4) ако је испаљено више хитаца од којих сваки доводи до тренутне неспособности за деловање и 5) хитац је испаљен из даљине. Самоубиство ватреним оружјем је мушки начин, док се код жена појављује ређе. Приликом истраживања самоубистава ватреним оружјем врши се преглед руку (траже се трагови чађи и несагорелих делова барута).

Поглавље о истраживању убистава завршавамо речима једног светског криминалисте: "Погрешна је тврдња да је мртав човек нем човек (то јест мртва уста не говоре – примедба Б.С). То јесте тачно, али само привидно. Понекад може убијени веома речито да говори (*Manchmal kann ein Tater eine sehr beredete Sprache sprechen*). Уколико наука више напредује у разјашњавању злочина, утолико ће нам убијени више говорити".[30]

---

[28] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 261.
[29] Водинелић, Владимир, *Криминалистика*, стр. 516–517.
[30] LeMoyene Snyder, *Mord–untersuchung*, Hamburg, стр. 376.

2. СИЛОВАЊЕ (МЕТОДИКА ОТКРИВАЊА, РАЗЈАШЊАВАЊА И ДОКАЗИВАЊА)

2.1. УВОД

Кривично дело силовања није у знатнијем обиму заступљено у укупној маси регистрованог криминалитета, јер сачињава мање од 1% статистички обрађених кривичних дела. Међутим, без обзира на то, реч је о тешком кривичном делу. Изузимајући убиство, силовање је најозбиљнији напад на физичку и емотивну приватност и аутономију људског бића. Кривично дело код жртве изазива тешке и дуготрајне психофизичке последице, а поједини квалификовани облици доводе и до значајног узнемирења јавности. У свету и код нас последњих година указује се и на случајеве сексуалне злоупотребе деце. Имајући у виду наведене разлоге, неопходно је у методици откривања и доказивања кривичних дела, посветити дужну пажњу силовању, као и другим блиским формама криминалног понашања.

2.2. УСПОСТАВЉАЊЕ КОНТАКТА СА ЖРТВОМ, СЛАМАЊЕ ОТПОРА И ПРИКРИВАЊЕ СИЛОВАЊА

С аспекта методике откривања и доказивања кривичног дела, треба разликовати типичне криминалистичко-тактичке ситуације које се односе на: 1) однос између учиниоца и жртве који је претходио кривичном делу; 2) прелазак на извршење кривичног дела и сламање отпора жртве и 3) криминалистичку обраду места извршења. Начини прикривања које предузима учинилац су такође од криминалистичког значаја.

1) Однос између учиниоца и жртве који је постојао пре извршења кривичног дела може да буде различит: а) жртви је потпуно непознат учинилац – није постојао ранији контакт и познанство пре дела. Жртва је први пут била у прилици да опази извршиоца при самом нападу; б) жртва је случајно упознала нападача управо пре самог чина силовања, имала је прилике да га осмотри и о извршиоцу зна само оно што јој је он саопштио о себи; в) између жртве и извршиоца од раније постоји површно познанство – жртва је имала нека ранија сазнања о становању извршиоца, његовом радном месту, надимку, али посебни односи између њих нису постојали[31]; г) жртва се са учиниоцем од раније познаје, између њих је постојао контакт (рођачки, пословни, другарски однос), али није било сексуалног односа и д) жртва је са учиниоцем раније имала добровољне сексуалне односе (забављали су се, били су у браку итд.).

2) Прелазак на извршење кривичног дела и сламање отпора жртве је од значаја због проналажења доказа. У пракси се најчешће срећу следећи начини: а) учинилац је сачекао или сусрео жртву на усамљеном месту где је извршио напад (неосветљени улаз у зграду, лифт, парк, неосветљена улица); б) нападач је извесно време пратио жртву да би напад извршио на погодном месту; в) учинилац се ушуњао кроз отворен прозор или откључана врата и затим напао жртву одмах или је сачекао у заседи (силовање је у комбинацији са разбојништвом); г) извршилац је управљајући превозним средством (аутомобил, камион) наишао на оштећену (понудио се да је повезе или га је она стопирала), а затим је кола одвезао на усамљено место и у њима (или поред њих) извршио кривично дело и д) учинилац је након дужег или површног познанства (дружење у бару, на прослави, на послу) својим понашањем стекао поверење жртве и примењујући обману довео је у повољну ситуацију за извршење кривичног дела (одлазе у стан учиниоца или жртве да слушају музику, жртва са поверењем пристаје на вожњу колима, одлази на усамљено место са њим итд.).

Да би лакше извршио кривично дело извршилац примењује разне методе: обмањује жртву наводећи лажне разлоге како би она добровољно дошла на место извршења кривичног дела; доводи жртву у алкохолисано (или наркотисано) стање; примењује физичку силу да би је одвукао (одвезао) на жељено место и сломио њен отпор; прети ватреним или хладним оружјем (пиштољ, нож, алати са оштрицом); плаши жртву разним претњама (да је луд, спреман да убије); позива се на свој супериоран положај (снагу, надређен положај, слабост жртве); користи постоје-

[31] Шкулић, М., *Делинквенција деце и малолетника, докторска дисертација,* стр. 474.

ће повољне околности[32]; односно слабост жртве (жртва је болесна, стара, малоумна); кривично дело врши више саизвршилаца (тзв. групна силовања као посебно брутална форма извршења дела).

3) Силовања се врше на отвореном простору (парк, шума, мало прометна улица, паркинг) или у затвореном простору (подрум, лифт, аутомобил извршиоца). Најчешће место извршења силовања је стан учиниоца или оштећене (скоро код сваког другог кривичног дела). Значајно је познавати типичне трагове који остају на појединим местима извршења као и неопходност вршења увиђаја.

Да би прикрио извршење кривичног дела, извршилац користи таму и изненађење како жртва не би могла да га препозна, маскира се, убија жртву у току или након силовања[33], прети жртви захтевајући да ником не прича о делу, уништава трагове кривичног дела (пере аутомобил, носи одећу на хемијско чишћење или је баца); у државама у којима је развијена употреба ДНК теста запажено је да поједини извршиоци користе презерватив приликом силовања.

2.3. КАРАКТЕРИСТИКЕ УЧИНИЛАЦА

Личност извршилаца силовања се може поделити у две групе. Прву групу сачињавају извршиоци који су у основи психички и сексуално нормалне личности. Кривично дело произлази из њиховог ниског социокултурног и образовног нивоа, њихових примитивних ставова по којима је мушкарац доминантна личност у сексуалним односима. Живе и понашају се у складу са схватањем да је сасвим нормална и прихватљива извесна доза сексуалног насиља, јер је жена та која мора да трпи и да се покори мушкарцу. Ови се криминалци по правилу од раније познају са жртвом и она неретко има поверења у њих или је у односу зависности.[34] Када се овакве личности нађу под дејством алкохола склоне су предузимању сексуалног насиља уколико су, према њиховом мишљењу, повољни услови за то. Мотиви ових лица су примарно сексуални, мада је изражена и потреба са самодоказивањем.

За разлику од њих, другу групу сачињавају сексуално агресивни учиниоци који по правилу нису од раније имали контакт са својом жртвом. Они су агресивније, импулсивније личности него криминалци из претходне групе. Мотиви њиховог насиља не теже примарно задовољењу сексуалног нагона, већ остварењу доминације и примени силе над жртвом, тј. њеном понижењу, психичком и физичком повређивању. По правилу реч је о психопатама и сексуално девијантним личностима. Често су у детињству и сами били жртве сексуалног насиља.

Приближно 80% сексуалних извршилаца (према другим ауторима око две трећине) су људи који су познати жртви и уживали су њено поверење (пријатељи, рођаци, старатељи). Наглашава се да је штетан мит (тј. погрешна фабрикација) о извршиоцу силовања као о "опасном странцу".[35]

2.4. КАРАКТЕРИСТИКЕ ЖРТАВА И ВИКТИМОЛОШКИ ОДНОС

У случајевима силовања потребно је увек разјаснити виктимолошки однос између жртве и учиниоца (да ли су се раније познавали, у каквим су односима били итд.). У пракси су ређи

---

[32] У криминалистичкој литератури су забележени случајеви силовања, односно сексуалне злоупотребе женске особе која је спавала (најчешће се учинилац ушуњавао кроз прозор и напуштао просторију на исти начин). Walter, Marty, Schändungsversuch im Schlaf, *Kriminalistik*, број 7/1990, стр. 393–394.

[33] Немачки криминалисти и криминолози јасно диференцирају случајеве убиства женске особе ради прикривања кривичног дела, од убиства женске особе у коме је убиство циљ сексуалне агресије. Сексуално задовољење се постиже садистичким насиљем и убиством жене (*Sexualmord*).

[34] Као жртве се не бирају оне које су атрактивне или пожељне за извршиоца, већ оне које су извршиоцу доступне и које су слабе, нпр., деца, душевно заостала, хендикепирана лица. Greenfeld, Lawrence A., Sex Offenses and Offenders: An Analysis of Data on Rape and Sexual Assault. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics. (1997) Online. Internet. 12 Nov. 1997. Available: http://www.ojp.usdoj.gov.

[35] Greenfeld, Lawrence A., Sex Offenses and Offenders: An Analysis of Data on Rape and Sexual Assault. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics. (1997) Online. Internet. 12 Nov. 1997. Available: http://www.ojp.usdoj.gov.

случајеви да жртва силовања није дала допринос настанку кривичног дела и да се пре извршења дела није познавала са учиниоцем. Тада се њен допринос настанку кривичног дела најчешће огледа у непромишљеном понашању (усамљеном кретању мрачним улицама, предграђима, ливадама у касним вечерњим часовима, путовању аутостопом), чиме је себе објективно довела у ситуацију да постане жртва кривичног дела, нпр., силовања, разбојништва.

Женска особа неретко својим понашањем ствара, доприноси или прихвата сексуално напету ситуацију[36], при чему је од битног значаја за настанак конфликтне ситуације различит ниво аспирација учиниоца и жртве.[37] Активно и пасивно понашање оштећене у таквој ситуацији утиче на погрешну процену учиниоца. Оштећена и преступник на свој начин опажају и оцењују исте објективне околности.[38] Женска особа својим понашањем допушта стварање ситуације у којој је она на основу просуђивања, била дужна да предвиди могућност конфронтације. Основ за такво предвиђање могу бити спољње околности у којима се жена налази са мушкарцем (на пример, издвајање у парку, кафани, соби, аутомобилу). Женина "провокација" може да буде и несвесна када она, услед неискуства или лаковерности, не схвата провоцирајући карактер свога понашања.[39]

Мотиви који жену покрећу за улазак и прихватање ситуације у којој она не жели сексуални контакт, са особом коју недовољно познаје, може бити и неуротски карактер њене емотивне нестабилности и незадовољства из којег произлази снажна, па чак и грчевита жеља за емотивном и чисто духовном блискошћу са, у машти створеним идеалним мушкарцем, пристајући лакомислено на ситуације које она оцењује као романтичне, а друга страна као сексуално наелектрисане. Могуће би било код таквих оштећених утврдити постојање сексуалне и емотивне незрелости из које произлази оштро одвајање, чак и супротстављање духовне везе као чисте и праве, и сексуалног контакта као грубог, вулгарног и прљавог.

Имајући вероватно у виду овај проблем, на Западу се спроводе програми превенције сексуалне делинквенције у оквиру којих се у раду са женским особама примењује психоаналитички приступ. Између осталих задатака, полазнице се подучавају, у оквиру психолошког третмана, како да спознају своје стварне жеље у датом моменту, дефинишу границе до којих су спремне да иду и науче да јасно и одлучно искажи своје "не".[40]

2.5. САЗНАЊЕ ЗА ИЗВРШЕНО КРИВИЧНО ДЕЛО

За кривично дело најчешће се сазнаје на основу пријаве коју подноси жртва. Међутим, наглашава се да је значајан проценат пријава за силовање лажан.[41] Због тога је неопходан опрез и треба увек брижљиво проверити истинитост сваке пријаве.

---

[36] Оштећена својим понашањем неретко доприноси извршењу кривичног дела испољавајући превелико поверење, несмотреност, или лакомисленост, а понекад и аморално понашање. Пантелеев–Селиванов, *Криминалистика*, Москва, 1984, стр. 419.

[37] Према неким ауторима главни узрок за настанак деликта може бити управо сексуално наелектрисана дивергентна ситуација. Она резултира извршење дела које условљава специфичност односа учинилац–жртва–ситуација. Познаник, друг, рођак, у нејасној међусобној ситуацији. Kiefl–Lamnek, *Soziologie des Opfers*, München, 1986, стр. 86.

[38] Међусобни "сексуални прелудијум". у који се жена укључила добровољно и који објективно побуђује код мушкарца сексуално узбуђење и које он оцењује као пристанак за полну блискост, сведочи о слагању његових жеља са жељама оштећене. Тако пробуђена сексуална потреба може да добије субјективну форму (афект полне страсти) која отежава контролу и оцену, сужавајући свест о даљем понашању, имајући суштинско значење у механизму извршења силовања. Минская, В. С., Уголовно-правовой и нравственно-психологическии аспекти виктимологии, *Советское государство и право*, број 7/1985, стр. 83.

[39] Кудрявцев, В. Н. (редакция): *Механизм преступного поведеня*, Москва, 1981, стр. 121.

[40] Hiekel, Alexandra, Endres Johann, Sexuelle Übergriffe gegen Frauen (2), Kriminalistik, број 11/1997, стр. 706.

[41] Према неким ауторима проценат лажних пријава за силовање креће се између 30–40%. Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 587. Овако висок проценат лажних пријава за силовање поједини аутори доводе у сумњу и наводе да он износи само око 2%. Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, Београд, 1991, стр. 241. У једном емпиријском истраживању које је по овом питању спроведено у Немачкој, утврђено је да је проценат лажних пријава за силовање у испитиваном периоду (1983–1988) износио 6,1%. Behrmann Kerstin: Zur Vortäuschung von Sexualdelikten, *Kriminalistik*, број 4/1990, стр. 207–

Мотиви за подношење лажних пријава за силовање могу да буду различити: љубомора (нпр., девојку је оставио младић са којим се забављала); оправдање пред мужем или момком јер је жена затечена у добровољном сношају; како би се оправдала ванбрачна трудноћа; да би оправдала полну болест; покушај да се одређено лице примора да склопи брак; како би се остварила одређена имовинска корист (на пример, очекивала се материјална корист из љубавне везе, па како се она није остварила, следи лажна пријава за силовање). Истиче се да узрок у подношењу лажних пријава треба тражити и у фантазији женских особа и жељи за сензационализмом. Жене које су хистеричне, са психичким сметњама, или под дејством алкохола или лекова склоне су да поднесу лажну пријаву за силовање.[42]

Није лако препознати лажно пријављивање силовања. По правилу, уколико је од извршења силовања, до подношења кривичне пријаве прошло дуже време, утолико има више разлога за сумњу у истинитост навода пријавитељице.

Кривично дело силовања припада категорији дела код којих је тамна бројка изузетно велика. Најчешће се истиче да се број непријављених силовања креће од 50 до 90% у односу на број стварно извршених дела. Разлози који узрокују прећуткивање, односно непријављивање ове врсте деликата су многобројни и комплексни. Они се огледају у: осећању стида и осрамоћености код жртве; страху од осуде и неразумевања од стране мужа, вереника или младића; страху од свих непријатности које кривични поступак са собом доноси жртви, везаних како за изношење свих детаља догађаја тако и за покушаје окривљеног или браниоца да дифамирају жртву, како би је морално дискредитовали и доказали да није било отпора; страха од освете учиниоца; страха од осуде околине; избегавање пријављивања због постојања сродства, пријатељства или неког сличног односа између жртве и учиниоца; страху од средстава јавног информисања; жељи да се догађај што пре заборави и потисне уколико је могуће итд.[43] За ова кривична дела органи гоњења само изузетно сазнају, и то на основу признања откривених делинквената који су силовања вршили у серији.

Органи унутрашњих послова понекад сазнају за извршење силовања или друге сексуално обојене нападе на женске особе, који се на одређеној територији понављају, на основу јавног поговарања (као на пример у случају београдског фантома).

2.6. ПЛАНИРАЊЕ КРИМИНАЛИСТИЧКИХ РАДЊИ ПРИЛИКОМ РАЗОТКРИВАЊА И ДОКАЗИВАЊА СИЛОВАЊА

Разјашњавање и доказивање силовања зависи од више околности: да ли је оштећена препознала или није запамтила нападача; да ли осумњичени, уколико га је оштећена познавала (или препознала) негира познанство и било какав контакт са жртвом; да ли осумњичени наводи да је имао контакт са жртвом на одређеном месту, али није дошло до полног односа или ако је дошло до њега он је био добровољан. У зависности од тих околности, трага се за доказима и поједине индиције имају већу или мању доказну снагу.

Основна криминалистичко-тактичка питања која треба поставити и решити јесу: 1) где је извршено силовање; 2) када је извршено силовање; 3) да ли је силовање извршено употребом физичке или психичке силе; 4) да ли на месту извршења постоје трагови отпора; 5) да ли постоје и повреде на телу оштећене; 6) да ли постоје трагови и повреде на одећи оштећене; 7) да ли постоје трагови и повреде на телу наводног насилника; 8) да ли постоје трагови на одећи и обући насилника (да ли трагови насиља не постоје можда од раније, да ли су у вези са конкретним кривичним делом); 9) да ли је наводно силована викала или ко је и како чуо викање? На којим су се местима налазили сведоци? Да ли су са тог места могли или морали да чују или виде? Да ли је раздаљина од места силовања до најближег настањеног краја, као и да ли су атмосферске прилике биле такве, да се могло односно морало чути или видети; 10) коме је силована причала о дога-

210. У 22% лажно пријављених силовања "жртве". су саме себи наносиле телесне повреде и огреботине за које се у оквиру судскомедицинског вештачења лако утврђивало да су нанете сопственом руком (паралелни и укрштени распоред огреботина). У чланку се наводи да су 90% лажних пријавитељица биле Немице, а 10% жене пореклом из јужноевропских земаља.

42 Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 587.

43 Алексић-Шкулић, *Криминалистика*, Београд, 2009, стр. 210.

ћају (саслушати та лица и упоредити исказе); 11) колико је времена прошло између наведеног дела и пријаве (зашто је оштећена закаснила са пријавом); 12) да ли је оштећена пре подношења пријаве била код лекара и шта му је рекла; 13) да ли је насилник оштећеној од раније познат и какви су односи међу њима и 14) важно је да се утврди какво је било понашање оштећене пре извршења наводног кривичног дела силовања, за време тога и после извршења наводног кривичног дела силовања. Веома је сумњиво ако нека жена не пријави одмах силовање него чека краће или дуже време.[44]

Препоручује се да се подаци о свим нападима на жене, па и они који су на први поглед далеко од покушаја силовања, сакупе на једном месту, анализирају и евидентирају.

Жртве овог кривичног дела понекад праве грубе грешке, због стања шока у коме су се нашле, па пре него што поднесу пријаву за извршење дела чекају да прође извесно време, након кривичног дела се окупају и оперу одећу, што погубно утиче на доказивање.[45]

2.7. МЕРЕ ПРВОГ ЗАХВАТА И ОСТАЛЕ ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧКЕ РАДЊЕ

2.7.1. Мере првог захвата

Уколико је оштећена одмах после извршеног или покушаног кривичног дела пријавила догађај, треба сместа предузети мере првог захвата како би се предузела потрага за учиниоцем и обезбедили трагови кривичног дела. Оштећену треба одмах укратко саслушати како би се прикупили основни подаци о делу, пружити јој неопходну здравствену помоћ, обезбедити преглед одеће и телесни преглед од стране лекара за судску медицину, осигурати лице места и извршити увиђај. Уколико постоје услови, треба користити пса трагача за слеђење трага извршиоца, појачати контролу саобраћаја, патролирање и легитимисања сумњивих лица. Уколико оштећена познаје извршиоца, треба га сместа саслушати, проверити његов алиби, прегледати тело и одећу како би се пронашли и обезбедили релевантни трагови и узети крв ради провере алкохолисаности. Поред тога потребно је и претрести стан осумњиченог како би се пронашла одећа и обућа коју је носио у моменту евентуалног кривичног дела као и оружје уколико га је имао приликом савладавања отпора жртве.

2.7.2. Обављање информативног разговора са жртвом

Информативни разговор са жртвом силовања је специфичан јер приликом његовог спровођења треба водити рачуна о психичком стању жртве и настојати да се испитаница додатно не трауматизује (секундарна виктимизација), треба успоставити поверење са њом и помоћи јој да савлада стид како би изложила све чињенице, а истовремено бити разложан и темељит приликом провере исказа и његовог упоређивања са другим доказима. Имајући у виду психичко стање оштећене и потребу за разјашњавањем свих околности дела, препоручљиво је да испитивач буде жена, а ако је мушкарац, пожељно је да буде знатно старији од испитанице.

Од жртве треба прибавити исказ следећим околностима: а) *чињенице од значаја за утврђивање идентитета, извршиоца и проналажење његове одеће* (физички опис, карактеристике у понашању и говору, опис одеће и обуће, опис аутомобила и других релевантних предмета, нпр., оружја којим је претио); б) *по-*

[44] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 588–590.

[45] Teufert, Elvine, Zur Kriminalistik der Sexualfreiheitsdelikte, *Archiv für Kriminologie*, бр. 5–6/1980, стр. 183.

датке о ранијим односима са извршиоцем (да ли га је познавала; да ли су се дружили и на који начин); в) *опис успостављања контакта који је претходио кривичном делу* (ток разговора, обећања извршиоца, психичко стање жртве и учиниоца, алкохолисаност); г) *опис и локација лица места и промене које су настале на њему извршењем кривичног дела* (на основу тога тражиће се специфични трагови на лицу места, обући и одећи извршиоца, нпр., трагови земље, биљне вегетације, трагови тепиха итд.)*;* д) *детаљно описивање радњи учиниоца приликом кривичног дела у погледу савладавања отпора жртве* (нпр., претње, обарање на земљу, стезање за гушу, скидање појединих делова одеће и то којих и по ком редоследу); ђ) *опис радњи које је извршилац предузео у погледу сексуалног задовољења*; е) *детаљно прибавити исказ о отпору који је пружила жртва како би се на основу тога могле планирати верзије о повредама на телу и одећи учиниоца* и могућности проналажења сведока (нпр., приликом одбране жртва је поцепала део одеће учиниоца, откинула му је дугме, огребала га је по лицу, угризла га је за руку, ударала га је по лицу, установити да ли је оштећена викала и касније проверити са којих се то места могло чути итд.); ж) *понашање учиниоца пре кривичног дела, за време тога и после кривичног дела* (радње које је обављао, нпр., гасио светло, затварао прозор, предмете које је додиривао и узимао у руке, нпр., пио воду из чаше, како би се на њима тражили трагови отисака прстију, или биолошки трагови, претње које је изговарао како би се установиле појединe језичке специфичности, особине личности или важне чињенице, правац одласка како би се тражили трагови); з) *утврдити услове видљивости, дужину трајања контатка и могућност да жртва види и препозна учиниоца*); и) *понашање жртве и радње које је обавила након извршења кривичног дела* (да ли је одмах пријавила кривично дело, да ли је пресвукла одећу и обућу и шта је са њом, да ли се јављала лекару, коме је прво причала о догађају).

Треба имати у виду да оштећена може да прећути, преувелича или прикрије неке чињенице. Узрок томе може да буде стид због онога што се десило или због свог доприноса делу, жеља да се освети извршиоцу итд. Ови и слични фактори могу да доведу до преувеличавања степена насиља које је предузео нападач.

У пракси се ретко прибегава коришћењу могућности тонског снимања разговора са жртвом. То може представљати допринос смањењу секундарне виктимизације жртве и отклонити евентуалне примедбе у погледу аутентичности писмено забележених изјава.

Наведено важи и за доказну радњу саслушавања оштећене у истрази и на главном претресу.

2.7.3. Полиграфско тестирање

Пре него што се обави информативни разговор са осумњиченим, у пракси се показало корисним његово полиграфско тестирање. Полиграфско тестирање осумњиченог је корисно ради проналажења доказа и брзог елиминисања невиних особа.[46] Изузетно, могуће је и полиграфско тестирање оштећене уколико постоје јаке индиције које указују на лажно окривљење.

[46] Примењују се, на пример, посебне врсте идентификационих тестова у току којих се осумњиченом, који негира да је дошао у контакт са жртвом, предочава низ фотографија женских особа, међу којима се налази и фотографија жртве, или се доводе једна по једна у његово видно поље, да би се измериле његове реакције на полиграфу, примењује се тест врхунца напетости и други. Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 343–344.

2.7.4. Предочавање осумњиченог и обилазак терена

Уколико је нападач био раније непознат жртви силовања, након проналаска осумњиченог, врши се његово предочавање. Приликом предузимања ове радње треба бити веома опрезан и до краја поштовати законска и криминалистичка правила. Појединачна и поновна предочавања исте особе или било каква сугестија је недозвољена, зато што може да изазове фалсификовање сећања оштећене.

Приликом трагања за непознатим извршиоцем силовања жртви се показују слике из фотоалбума регистрованих извршилаца силовања или слике осумњичених лица. Овде је потребан опрез и након предочавања осумњичених или окривљених лица по фотографијама није дозвољено вршити предочавање лица "уживо". Никад не треба оштећеној предочити само једну фотографију.

Приликом трагања за непознатим извршиоцем у пракси се са жртвом силовања обилазе места за која се претпоставља да се на њима он може појавити (места на којима се окупља велики број људи, предузеће у коме ради осумњичено лице) или место и околина где је жртва уочила или ступила у контакт са извршиоцем. Жртви треба напоменути да ће бити корисно уколико покаже и особу која је само слична извршиоцу, с тим што то мора посебно да нагласи.[47]

2.7.5. Информативна распитивања и провере, коришћење евиденција, профилисање

Приликом потраге за непознатим извршиоцем силовања обављају се разговори са различитим категоријама лица. На пример, ако се на основу исказа жртве могло закључити да је учинилац повређен, обављају се разговори са здравственим особљем из здравствених установа (и приватних) где се претпоставља да се учинилац могао обратити за помоћ. Поред тога, проверавају се недавно отпуштени кажњеници и алиби сумњивих лица.

На основу личног описа који је дала оштећена сачињавају се слике извршиоца (израдом уметничке фотографије или коришћењем посебних техника визуелног моделовања као што су фоторобот, компјутерско моделовање ликова итд.) уз помоћ којих се трага за учиниоцем. Сумњива лица се легитимишу, проверавају или тајно опсервирају.

У потрази за непознатим учиниоцем силовања треба поћи од МОС евиденција у којима се региструју извршиоци по специфичностима у начину извршења. Ове евиденције треба допуњавати и ажурирати.

Корисно је, а у случајевима серијских силовања и неопходно, формирати експертску екипу коју ће, поред оперативаца специјализованих за откривање силовања, сачињавати и психолози и психијатри који имају искуства у случајевима вештачења личности извршилаца силовања. У оквиру тимског рада анализирају се сви трагови и информације којима се располаже и планирају верзије о психолошком профилу непознатог извршиоца, местима и кругу особа у оквиру којих треба трагати, типичним жртвама, местима и времену када се може очекивати поновни напад како би се организовало трагање, поставиле заседе или употребили "мамци".

---

[47] Шипрага–Алексић, *Криминалистичка методика*, стр. 280.

2.7.6. Тајна опсервација, постављање заседа, коришћење "мамаца" и специјално дресираних паса

Ове оперативно-тактичке радње примењују се приликом откривања непознатог извршиоца који понавља кривична дела (серијски кривци). Анализирају се извршена силовања по месту и времену напада на женске особе (доба дана, дан у недељи). Покушава се проценити који тип жртава привлачи учиниоца. На основу тога планирају се верзије о могућим локацијама на којима се могу догађати напади. Та места се тајно опсервирају и на њима постављају маскиране заседе са специјално дресираним псима. На критичним локацијама се крећу жене "мамци". које одговарају типу који напада извршилац с циљем да га привуку.

2.8. СПЕЦИФИЧНОСТИ ДОКАЗНИХ РАДЊИ

2.8.1. Увиђај

У методици разјашњавања и доказивања силовања од посебне важности је обављање увиђаја с обзиром на то да се у пракси ретко располаже исказима сведока. Изјаве оштећене и окривљеног (осумњиченог) се најлакше могу проверавати материјалним доказима.[48] У криминалистици се препоручује да увиђај треба обавити чак и ако је од догађаја протекло више времена. Увиђај може да открије нелогичности и противречности у случају лажне пријаве.[49]

Пример из праксе: Жена је тврдила да је над њом извршено силовање у гарсоњери одређеног дана. Истражни судија је тек на месту извршења увиђаја (реконструкција догађаја у динамичком стадијуму увиђаја), могао да констатује да су зидови танки и да би се њена вика чула у суседној соби где су тог дана доказано били станари. Ипак, сведоци нису чули викање и дозивање јер га није ни било.[50]

Увиђај се код силовања, по правилу, предузима после обављања информативног разговора са оштећеном. Још док жртва описује догађај, може се претпоставити какви су трагови могли да остану на лицу места, извршиоцу (нпр., огреботине на лицу, блато на ципелама, панталонама) и на жртви. Тада се на месту догађаја приликом обављања увиђаја ти трагови и траже.[51]

Због тога се у методици истраживања и доказивања овог кривичног дела препоручује и учешће жртве приликом спровођења увиђаја јер она може да помогне приликом оријентисања на лицу места, да укаже на пут доласка и одласка учиниоца, на место где су се одвијале поједине радње. Жртва се не сме изводити на лице места у одећи и обући коју је имала на себи у моменту силовања. После увиђаја се могу реконструисати поједине околности кривичног дела уз учешће жртве. Од изузетне је важности да жртва ништа није мењала на лицу места после извршења кривичног дела.

Основни задаци увиђаја код силовања су: 1) проверити да ли изказ оштећене одговара (да ли је у сагласности) околностима на лицу места (може се уочити

---

[48] У пракси се прави грешка па се увиђај веома ретко врши код ових кривичних дела. Према неким истраживањима обављеним у нашој земљи, ова истражна радња обавља се у 25,2% случајева пријављеног силовања. Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 244.

[49] Шипрага–Алексић, *Криминалистичка методика*, стр. 279.

[50] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 588.

[51] Žerjav, C., *Kriminalistika*, стр. 299.

подношење лажне пријаве, грешке у опажању); 2) открити и фиксирати материјалне доказе који сведоче о насилном карактеру полног односа (стање лица места на коме се на основу пријаве оштећене одвијало силовање; разбацане ствари; трагови који указују на крв, сперму итд.) и 3) открити трагове који указују на присуство осумњиченог (окривљеног) на лицу места (трагови доласка и одласка: трагови обуће, отисци прстију, трагови пнеуматика моторног возила, личне ствари, делови одеће који припадају нападачу).

Увиђај је код силовања значајан због обезбеђивања трагова за вештачења. Код најтежих кривичних дела ове врсте углавном се наилази на четири врсте трагова. То су: 1) трагови насиља, борбе (трагови на земљи, трагови крви, делови одломљеног нокта жртве, разбацани и оштећени предмети и исцепани делови одеће); 2) трагови обљубе, односно полне активности (трагови сперме, вагиналног секрета итд.); 3) макротрагови и микротрагови, који настају приликом контакта између учиниоца и жртве и преносе се са једне особе на другу (коса и друге длаке, микровлаканца текстила са одеће); 4) макротрагови и микротрагови који настају услед боравка ових лица на месту извршења кривичног дела, и то: а) трагови који се остављају на лицу места услед боравка на њему (трагови отисака прстију, трагови обуће, предмети остављени и изгубљени, нпр., дугме са извршиочевих панталона) и б) трагови који су се са лица места пренели на тело и одећу особа које су боравиле на њему (трагови земље, биљне вегетације, влаканца тепиха који се могу наћи на обући, одећи и телу осумњиченог лица и оштећене).

Од великог је значаја да се приликом вршења увиђаја са лица места узму узорци тла, биљне вегетације или подлоге на којој се одиграло кривично дело (узорци влаканаца са тепиха, ћебета) како би се компарирали са траговима пронађеним на обући, одећи и телу извршиоца (нпр., микротрагови који су скинути испод ноктију).

Приликом вршења увиђаја код силовања треба увек ангажовати лекара специјалисту за судску медицину. Његова је помоћ значајна приликом проналажења и паковања биолошких трагова (трагова крви, сперме, власи косе итд.)[52].

2.8.2. Претресање

У случајевима када је осумњичено лице познато, треба предузети и истражну радњу претресања, и то самог лица, стана и других просторија (нпр., радно место) и привремено одузети педмете који су у вези с извршеним силовањем (одећа, обућа, оружје које је коришћено приликом извршења)[53]. Претресањем се проналазе и предмети које је учинилац одузео жртви након силовања (накит и друге вредности).

2.8.3. Телесни преглед жртве и осумњиченог

Одмах по пријему кривичне пријаве за силовање, лекар специјалиста судске медицине треба да обави телесни преглед оштећене. Погрешна је пракса да телесни преглед обавља лекар опште праксе с обзиром на то да не поседује специјалистичка знања која су неопходна за проналажење и фиксирање релевантних трагова, процену тежине телесних повреда и механизам њиховог настанка.

---

[52] Белкин–Зуйков, *Криминалистика*, том 2, Москва, 1970, стр. 191.
[53] Бошковић, М., *Криминалистичка методика* 1, стр. 93.

Судскомедицинским прегледом тела оштећене лекар уочава, процењује и фиксира следеће трагове и околности: 1) *телесне повреде, њихов локалитет, тежину и могуће узроке, начине наношења и средства којима су нанете*. Приликом телесног прегледа лекар установљава да ли је повређен химен, уочава и описује телесне повреде које су настале као последица употребљене силе приликом обљубе или савладавања отпора жртве. Повреде могу бити у виду модрица, подлива, огуљотина, расекотина. Могу бити нанете рукама приликом стезања и дављења, услед удараца песницама, шакама, ногама, деловањем хладног оружја у виду посекотина на врату и другим деловима тела. На телу женске особе могу се наћи трагови угриза који су значајни јер се на основу њих може идентификовати учинилац (вештачења трагова зуба и угриза, ДНК анализа). Лекар судске медицине може да уочи фингиране повреде које је жена сама себи нанела; 2) *трагове који су приликом силовања пренети са учиниоца на тело жртве*. Власи косе, длаке из предела ерогених зона мушкарца могу се наћи на телу жене. Трагови сперме извршиоца фиксирају се тако што се узме брис из вагиналног секрета, из предела ерогених зона, са бутина и стомака жене; 3) *трагови који су с лица места пренети на тело жене* (трагови земље, биљне вегетације који се могу наћи на њеном телу, длановима, испод ноктију, одећи и 4) *одбрамбени трагови* који су настали приликом пружања отпора и налазе се пре свега испод ноктију жртве (трагови ткива и коже учиниоца, трагови крви учиниоца, трагови текстила са одеће извршиоца). Због тога нокте жртве треба исећи и послати их на вештачење (судскомедицинско и вештачење микротрагова текстила). У случајевима у којима је жртва убијена, у њеним шакама се могу наћи дугмад, или трагови тканине која је исцепана са одеће учиниоца. Ти су трагови веома значајни јер се на основу њих може установити одећа са које је отргнут део (идентификација целине на основу дела применом методе уклапања).

У пракси се ретко покушавају фиксирати трагови папиларних линија прстију учиниоца на кожи оштећене. Без обзира на тешкоће фиксирања трагова са људске коже, требало би покушати, уколико одмах након извршеног кривичног дела жена поднесе пријаву и притом наведе да ју је учинилац стезао за руку или врат. Са тих делова тела требало би покушати фиксирање трагова отисака прстију.

На телу жене се може пронаћи биолошки материјал извршиоца подобан за ДНК вештачење који је настао од пљувачке или трагова даха. Због тога жртву треба посебно детаљно испитати о регијама тела које је извршилац додиривао устима и језиком или се на њима могу фиксирати трагови даха. Са тих локација се узимају узорци за ДНК вештачење.

Судскомедицински преглед тела осумњиченог. – Уколико је познат осумњичени, неизоставно треба извршити и судскомедицински преглед његовог тела. Уколико се преглед изврши у кратком временском интервалу од извршења дела, на телу осумњиченог за силовање могу се пронаћи различите врсте трагова: 1) *трагови које је жртва начинила у току одбране* (модрице, огреботине на лицу и телу); 2) *трагови који указују на сексуални однос са жртвом* (у пределу ерогених зона осумњиченог се могу пронаћи длаке са тела жртве, трагови вагиналног секрета)[54]; 3) *остали трагови који указују на близак телесни контакт са жртвом или на насиље над њом* (власи косе, трагови крви која припада жртви, трагови текстила са одеће жртве). Осумњиченом треба обавезно исећи нокте и извршити вештачење трагова садржаја испод ноктију. На тај начин се могу испод нок-

[54] Teufert, E., Zur Kriminalistik der Sexualfreiheitsdelikte, *Archiv für Kriminologie*, бр. 5–6/ 1980, стр. 178.

тију осумњиченог пронаћи трагови ткива, вагиналног секрета, микро честице текстила са одеће оштећене); 4) *трагови који су с лица места прешли на тело осумњиченог* (трагови прљавштине, земље, биљне вегетације, подлоге на којој се одвијало силовање, нпр., влакна ћебета, тепиха). Ти се трагови траже испод ноктију, на длановима, ногама, одећи).

2.8.4. Преглед одеће жртве и осумњиченог

Важно је приликом саслушања оштећене установити коју су одећу носили жртва и учинилац у моменту кривичног дела. Детаљно се испитују одећа и обућа која се налазила на оштећеној у моменту силовања као и одећа и обућа која је одузета од лица осумњиченог за силовање. При испитивању треба обратити пажњу на исцепане делове који би могли да указују на насиље и начин његовог предузимања. Фиксирају се прљавштина и трагови који би могли да буду у вези са кривичним делом: 1) *трагови који су с лица места прешли на одећу и обућу* и представљају индицију присуства особе на лицу места (трагови земље, биљне вегетације, тепиха). Ти се трагови најлакше могу пронаћи на обући, манжетнама панталона осумњиченог; 2) трагови који су се пренели са жртве или њене одеће на одећу учиниоца и обратно и указују на непосредни физички контакт (власи косе, длаке, трагови крви, преношење микровлаканаца текстила са једне одеће на другу); 3) *трагови на одећи који указују на постојање сексуалног контакта.* На панталонама осумњиченог лица, посебно у пределу шлица могу се пронаћи трагови вагиналног секрета, длака, крви које припадају жртви. На одећи жртве се могу пронаћи трагови сперме учиниоца, длака, косе.

Биолошки трагови на одећи се траже и фиксирају уз помоћ лекара судске медицине. Потребно је утврдити да ли је одећа осумњиченог лица сређивана, прана, хемијски чишћена, крпљена.

2.8.5. Вештачења код силовања

Приликом разјашњавања и доказивања силовања предузимају се различита вештачења. Увек треба наредити *судскомедицинско вештачење телесних повреда жртве.* За доказивање кривичног дела предузимају се *вештачења биолошких трагова* (вештаче се трагови сперме, вагиналног секрета, трагови крви, трагови пљувачке од извршиоца, длаке са разних делова тела, биолошки трагови који се налазе испод ноктију чиме се доказује непосредан контакт између учиниоца и жртве).

Поводом расветљавања кривичног дела силовања редовно се предузимају *ДНК вештачења* на основу биолошких трагова који су пронађени на лицу места, телу или одећи учиниоца и жртве. На основу ДНК анализе утврђује се идентитет оставиоца трага тако што се упореди генетска формула узета из крви учиниоца и биолошки траг пронађен на лицу места. У свету се сачињавају банке података ДНК у којима се региструју сви учиниоци кривичног дела силовања.

У неким државама у којима се примењује идентификација на основу ДНК теста, запажено је да извршиоци силовања понекад користе презервативе. Сексуални насилници користе ово заштитно средство, с једне стране, ради заштите од ХИВ-инфекције, а с друге, услед информисаности о енормним могућностима идентификације учинилаца на основу ДНК анализе сперме која је остала на лицу места. С обзиром на ову појаву, форензичке лабораторије у свету су почеле ве-

штачења трагова кондома који остају у вагини жртве и на пенису осумњиченог. На основу наведених трагова могу се утврдити врста и произвођач.[55]

Понекад се предузимају *одонтолошка вештачења* када на телу жртве или учиниоца остану трагови зуба, односно трагови угриза. На основу тих трагова може се идентификовати зубало оставиоца трага и зато у случајевима позитивне идентификације тај доказ има велику доказну вредност.

Често се предузимају *вештачења влакана и текстила*. Вештаче се текстилна влакна која су приликом контакта пренета са одеће учиниоца на одећу жртве или обрнуто. Због тога је неопходно да се прибаве одећа и узорци са подлоге на којој је извршено кривично дело.

Спроводе се *ботаничка (микроботаничка), минерална вештачења и хемијска вештачења* којима се вештаче трагови земље, тла и биљне вегетације која је с лица места прешла на обућу и одећу учиниоца и жртве. На тај начин доказује се присуство окривљеног на лицу места. За ову врсту вештачења треба прибавити на лицу места узорке за компаративну анализу са више тачака. При том, треба имати у виду да се могу предузети *ДНК вештачења биљне вегетације* са одеће жртве, осумњиченог и лица места силовања. На тај начин несумњиво се доказује присуство особа на лицу места.

Приликом доказивања силовања предузимају се разна *трасолошка вештачења* на основу којих се идентификује оставилац трага. На пример, *вештачења трагова отисака прстију окривљеног* на лицу места, употребљеним предметима (нпр., чаша воде) или додириваним предметима (на прозору), одећи, телу, предметима оштећене, нпр., отисци прстију на ташни, или отисци прстију оштећене у колима, стану окривљеног где је извршено силовање. Предузима се *вештачење трагова стопала или отисци ђона обуће* извршиоца на лицу места. *Вештаче се трагови пнеуматика* који су остали од гума аутомобила извршиоца. Обављају се криминалистичка идентификациона *вештачења целине на основу дела који је остао на лицу места*. На пример, на основу одломљеног дела нокта који је пронађен на лицу места (нпр., у аутомобилу извршиоца) установљава се методом уклапања с којег прста је одломљен (нокти се вештаче и ДНК методом). На основу откинутог дугмета, исцепане тканине, методом уклапања установљава се део с којег је дошло до одвајања.

Предузимају се *психолошка и психијатријска вештачења* окривљеног, а понекад и жртве. Ако је жртва дете или малолетна особа, треба предузети ова вештачења да би се утврдила тежина психичких повреда.

2.9. ПРЕВЕНЦИЈА СИЛОВАЊА И СЕКСУАЛНИХ ДЕЛИКАТА

Будући да се сексуални напади на отвореним просторима најчешће дешавају у вечерњим и ноћним часовима, неопходно је обављати појачану полицијску контролу на местима која су анализом криминалитета идентификована као посебно угрожена.

---

[55] На основу анализе узорка из вагиналног секрета може се установити коју је врсту кондома користио извршилац кривичног дела у распону од 48 до 72 часа после сексуалног односа. Са пениса су узимани трагови на основу којих је без проблема могла да буде утврђена врста кондома у распону од 24 часа од његовог коришћења. О техничким детаљима и досад објављеним радовима о овом питању, видети: Wolfgang–Hans–Gertrud, Spuren bei Sexualstraftaten, Kriminalistik, број 6/1997, стр. 439–440. И у Америци се предузима вештачење ових трагова. О томе: Blackledge, Robert, CONDOM TRACE EVIDENCE: A NEW FACTOR IN SEXUAL ASSAULT INVESTIGATIONS, *FBI Law Review* број 4/1996.

Неопходно је у школама вршити едукацију деце и омладине у вези са опасностима од ризичних ситуација које могу да услове силовање (са филмовима о исказима силованих жена и деце како би се постигао јачи ефекат)[56]. Неопходни су едукација у погледу хуманих односа међу половима и указивање на предрасуде које постоје у мушко-женским односима (нпр., "прави мушкарац треба да је доминантан, активан и сексуално захтеван"; "почетно не" мушкарац треба да потцени, јер у суштини то значи "да"; "женско опирање није искрено"; "мушкарац мора да буде груб и да примени силу"), како би се формирали позитивни обрасци понашања и позитивне вредносне оријентације између полова.[57]

У свету се сачињавају брошурице које прецизно упућују жене како да се понашају у случају да су постале жртве силовања. Сада се такве информације могу наћи и на Интернету. Женска особа не сме да се након кривичног дела купа, пере, пресвлачи, или да било шта мења на лицу места извршења кривичног дела. Одмах после силовања треба да се обрати најближој полицијској станици или здравственој установи. Након доласка у здравствену установу, жену треба одмах да прегледа лекар судске медицине и гинеколог који имају задатак да утврде повреде и обезбеде биолошке трагове (телесни, гинеколошки преглед, преглед одеће). Негде те прве медицинске контакте обавља оспособљено здравствено особље нижег ранга од лекара. Женина одећа се узима ради даљих судскомедицинских и криминалистичких испитивања и њој се даје друга. После медицинског прегледа, жену испитује полицајац (препоручује се да то буде жена) у погледу околности везаних за силовање. Уколико се жена прво обрати полицијској станици, од ње се одмах прибавља исказ и предузимају мере првог захвата у потрази за учиниоцем (обезбеђује се лице места итд.). После полицијског саслушавања оштећену прегледа лекар судске медицине и гинеколог како би се фиксирали биолошки и други трагови и установили врста и степен повреда. Након тога се обавља увиђај.

У свету се последњих година развијају превентивни програми којима је задатак да се жене оспособе да уоче и избегну критичне ситуације у којима могу постати жртве сексуалног кривичног дела[58], као и да се на оптималан начин понашају ако се нађу у критичној ситуацији. Те програме развија и у пракси спроводи полиција самостално или у сарадњи са различитим институцијама и удружењима.

Примера ради, наводимо основне циљеве једног тромесечног курса који се за жене организује у Немачкој. Основни циљ курса је повећање самопоуздања полазница. Самопоуздање особе се развија на три нивоа: когнитивном (разумском нивоу), понашању и емоцијама. У оквиру утицаја на когнитивни (разумски) ниво, женама које похађају курс пружају се информације о местима извршења силовања; извршиоцима силовања, начинима примене силе, статистичким подацима о откривеним кривичним делима и тамној бројци сексуалних кривичних дела. Посебно се обраћа пажња на критичне ситуације, а у дискусијама се покушава остварити рационално схватање и обрада тих кривичних дела. Анализира се типично понашање жена у типичним ситуацијама, и различите и могуће оптималне реакције жене у свакој од њих. Други део курса обухвата тренинг жена на нивоу одбрамбеног понашања. Жене се упознају са различитим одбрамбеним техникама које могу да примене у различитим критичним ситуацијама уз понављања до нивоа аутоматизма (одбрана рукама, ноктима, песницом, зубима итд.). Полазнице курса се оспособљавају да уочавају и самоодбрамбено делују на слабе тачке мушкарца. Жене се посебно обучавају да користе фактор изненађења, и примењују, за нападача, неочекиване одбрамбене реакције.[59] Симулирају се у оквиру тренинга различите критичне ситуације у којима се може налазити нападнута женска особа са понављањем одбрамбених реакција до аутоматизма. Циљ овог дела курса јесте да повећа самопоуздање жена у своју физичку и психичку снагу и оспособе се да своје личне и одбрамбене потенцијале максимално искористе. Трећи део курса обухвата тренинг на нивоу емоција. Централни осећај при сексуалном нападу јесте страх узрокован осећајем беспомоћности. Циљ овог дела курса јесте да полазнице спознају свој осећај страха. Тре-

---

[56] У Америци се у разним формама и облицима 67% ђака информише о проблему сексуалне злоупотребе деце. Пажња се поклања и раном уочавању и избегавању ризичних ситуација које могу да доведу до кривичног дела из групе повреда сексуалних слобода. Schneider Hans Joachim, Sexueller Missbrauch an Kindern, *Kriminalistik*, број 7/1997, стр. 458–469.

[57] Hiekel, Alexandra–Endres, Johann, Sexuelle Übergriffe gegen Frauen (1), *Kriminalistik*, број 10/1997, стр. 627–633.

[58] Крстић, О., *Примењена криминалистика*, Београд 1997, стр.133–136.

[59] Што је активније и неочекиваније реаговање нападнуте жене, теже је учиниоцу да оствари свој план.

нинг се састоји у осећању, упознавању и превладавању сопственог страха (редукција плашљивости, несигурности и надвладавање осећаја беспомоћности)[60].

3. МЕТОДИКА ОТКРИВАЊА, РАЗЈАШЊАВАЊА И ДОКАЗИВАЊА ИМОВИНСКИХ ДЕЛИКАТА

3.1. КРИМИНАЛИСТИЧКИ ЗНАЧАЈ ИЗУЧАВАЊА ИМОВИНСКИХ ДЕЛИКАТА

У оквиру приказивања методике откривања, разјашњавања и доказивања кривичних дела, неопходно је посветити пажњу и имовинским деликтима. Наводи се више разлога који указују на потребу познавања основних карактеристика и начина супротстављања овој врсти криминалитета: имовински деликти у укупном криминалитету премашују половину свих извршених кривичних дела; основни проблем ефикасности полиције у сузбијању криминалитета је у подручју имовинских деликата; код неких имовинских деликата проценат оних с непознатим учиниоцем је врло висок и прелази 50% свих извршених кривичних дела (нпр., џепне крађе, провалне крађе, крађе бицикла, крађе из аутомобила и са њега, као и крађе аутомобила); у извршењу имовинских кривичних дела учествује највећи проценат повратника у криминолошком смислу; вршење имовинских кривичних дела је основни облик малолетничке делинквенције, и често почетак криминалне каријере професионалног делинквента; имовински деликти су изузетно променљива форма криминалног понашања и зависе од услова који постоје у друштву, што условљава читав низ специфичности и тешкоћа приликом њиховог откривања.

Имовински криминалитет обухвата веома различите врсте криминалног понашања са низом посебних форми и специфичностима у начину извршења, нападним објектима, остављеним траговима, и криминалистичким мерама откривања. Међутим, без обзира на кривичноправну и криминалистичку разноликост, сва та кривична дела повезује мотив учиниоца за стицањем имовинске користи (с тим што мотив за прибављање имовинске користи понекад није примарни, а ни основни у оквиру мотивационог процеса конкретног учиниоца), склоност ка понављању кривичних дела, професионално вршење кривичних дела као коначна криминална оријентација, специјализација и тежња за изграђивањем специфичног начина извршења.

3.2. КРАЂЕ

У оквиру имовинске делинквенције крађе су најчешће и основно кривично дело. Врсте крађа се међусобно веома разликују како са кривичноправног тако и са криминалистичког аспекта. У даљем тексту биће приказане основне специфичности извршења најчешћих облика крађа, као и основи криминалистичке методике њиховог откривања и доказивања.

---

[60] Hiekel, Alexandra–Endres, Johann, Sexuelle Übergriffe gegen Frauen (2), *Kriminalistik*, број 11/1997, стр. 705–711.

3.2.1. Обичне крађе

Обичне крађе се врше без провaљивања и примене физичке силе према оштећеном. За извршење обичне крађе *искоришћава се најчешће повољна прилика* која се указала учиниоцу, или је он њу сам створио. Извршиоци обичних крађа често *примењују разне трикове и лукавства* како би присвојили туђе вредности.

Извршиоци обичних крађа могу се поделити на крадљивце из прилике и крадљивце из навике (професионални делинквенти). *Крадљивци из прилике* су обично деца или малолетници који за крађу искористе повољну ситуацију која им се изненада указала (нпр., отворена врата од стана, ствар у робној кући на коју нико не обраћа пажњу). Крадљивци из прилике могу да пређу у другу категорију делинквената – крадљивце из навике. *Крадљивци из навике* су јасно дефинисана криминална категорија делинквената. Они, по правилу, краду одређене ствари, траже, користе, планирају и својим триковима сами стварају повољну прилику за крађу. Знатан број ових делинквената су професионални извршиоци имовинских кривичних дела.

Обичне крађе се могу класификовати према разним критеријумима: по објектима напада, начину уласка у објект и извршењу крађе, стварима које се краду, примењеним триковима приликом извршења и тактичким особеностима откривања.

Крађе по становима. – Лопови улазе у станове на различите начине: *ушуњавањем* у *откључане станове*, тј. проверавају да ли су врата откључана и уколико јесу, улазе у стан и краду из предсобља или из просторија које су ближе улазу све што им дође под руку[61]; *ускакањем кроз отворени прозор* и након крађе напуштају стан на исти начин; *улазе у станове под различитим изговорима* (нешто продају, за некога или нешто се распитују, хоће да телефонирају, поправљају инсталације) и користе прилику за извршење крађе. Овај начин крађа је типичан за малолетнике, скитнице, просјаке.

Крађе по продавницама и робним кућама. – За извршење ових крађа лопови примењују разне трикове или користе повољне околности, на пример: искоришћавају гужву и велики промет; користе дугачке капуте са начињеним унутрашњим џеповима за прикривање робе; прикривају се у робној кући преко ноћи да би се по затварању изабрала жељена роба, а ујутро међу првим купцима напусте робну кућу; раде са помагачем који разговара са продавцем док други врши крађу; чести су трикови у којима један лопов заговара продавца са пробањем робе или њеним разгледањем, а други неопажено одузима робу и напушта продавницу.[62] Посебан вид ових крађа су тзв. клептоманске крађе.

Крађе у златарама. – Приликом ових крађа лопови имају специјално разрађене трикове: замена оригинала имитацијама, сакривање накита међу прсте где је претходно стављена лепљива трака, лепљење накита за пулт у златари, с тим да саучесник накнадно уђе у исту радњу и узме накит при куповини другог предмета мале вредности.[63]

Крађе по предузећима и јавним установама. – Лопови примењују разне трикове. За време паузе обилазе канцеларије и из оних које су незакључане краду вредне предмете (ташне, канцеларијски намештај, телефонске апарате). Краду канцеларијску опрему, тако што се крадљивац пријављује као лице које је дошло из сервиса да носи уређај на оправку.

Поред поменутих, појављују се као посебни облици и друге врсте обичних крађа. *Крађе по хотелима и одмаралиштима* које врше гости и запослено особље. Начин откривања (надгледање особа које се сумњиво понашају, постављање клопки, претресање сумњивих особа, узимање отисака прстију). *Крађе пртљага по железничким и аутобуским станицама*. Начини извршења: краде се од путника који су се успавали или удаљили од пртљага; жељени пртљаг се прекрије неким својим предметом (капутом, својим великим кофером који има шупље дно), па се зајед-

---

[61] Бошковић, М., *Криминалистичка методика*, Београд 1995, стр. 107.

[62] Бошковић, М., *Криминалистичка методика*, стр. 107.

[63] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 558.

но са жељеним пртљагом подигне и однесе. Начин откривања: надзирање и уочавање сумњивих лица, њихова контрола, коришћење евиденција. *Домаће крађе* (крађе у малим, релативно затвореним групама, нпр., крађе у породици, интернату, студентском дому, предузећу). Методе откривања (индицијална метода, нпр., метода састављања листе индиција за више кривичних дела и више учинилаца, карактер као индиција, праћење, постављање клопки (хемијских и осталих). *Крађе струје* (користе се разне врсте прекопчавања струје заобилажењем електричног бројила, или са бандере), *крађе бицикла* итд.

3.2.2. Крађе извршене проваљивањем и обијањем

Провалне крађе представљају облик тешке крађе и врше се обијањем или проваљивањем затворених просторија, ормана и каса у којима се држе драгоцености. У питању је веома често кривично дело, а објекти напада су станови, куће, трговине, разне институције у којима се чува новац, трафике, магацини, касе итд.

Околности субјективног карактера које условљавају начин извршења провалне крађе су: занат, знање, вештине, навике, телесна својства и познавање прилика. При вршењу провала често помаже ранија професија делинквента.[64] Извршиоци провалних крађа су најчешће професионални делинквенти, мада се срећу и малолетници и наркомани. *У објективне околности* спадају: степен осигурања објекта напада, могућност неопаженог прилаза, могућност прикривања буке, оруђа и друга средства која су потребна за обијање.

Као *средства проваљивања* користе се свакодневни алати, који се примењују у домаћинству, пољопривреди, занатству (ножеви, секире, колци, пијуци, полуге, бушилице, тестере, одвртачи, длета, чекић, клешта за сечење жице или лима итд.). Ређе се користе специјално направљени провалнички алати (калаузи, полуге, секачи, "прасеће ноге", "балерине").

Провалници припремају извршење провалних крађа. Распитују се о становима у којима има новца или вредних ствари. Прикупљају информације о начину обезбеђења објекта (са које стране и на који начин може објекту најлакше да се приђе, да ли постоји пас у кући или се користе алармни и други системи обезбеђења), које се вредности налазе у објекту и где су смештене, које су навике укућана итд. Пре него што приступе провалној крађи ови криминалци проверавају да ли је стан празан. Да би то установили примењују разне трикове: звоне на вратима, ако неко отвори, они налазе неки изговор; позивају телефоном; осматрају стан више дана и уочавају промене у положају ролетни, завеса, посматрају да ли се пали светло, да ли неко улази или излази из стана. Уколико је стан празан одлучују се на извршење провале.

Слика 148. *Опрема провалника у станове.* На слици лево приказана је опрема једног професионалног провалника у станове који се специјализовао за ломљење цилиндричног улошка. На слици десно види се цилиндрични уложак из једне од провалних крађа које је извршио. На цилиндричном улошку видљиви су трагови ломилице на основу чега је извршена идентификација средства извршења.

[64] Алексић–Миловановић, *Криминалистика*, стр. 292.

Провалне крађе се могу систематизовати према разним критеријумима. Према начину савладавања препрека (како би се дошло до драгоцености), могу се поделити на провалне крађе остварене нападом на: браве и катанце; дрвене предмете (врата и сл.); прозоре и решетке; зидове, плафоне и кровове; пењањем уз фасаде; проваљивањем у благајне, касе, трезоре.

Напади на браве и катанце. – Обијање брава представља специјализацију извесног броја криваца, који добро познају механизам браве и руковање њом. Предности овог начина отварања и продирања су очигледне: траје само кратко време, оставља незнатне трагове (провала се одмах не уочава), не захтева велику физичку снагу и не производи велику буку и шум.[65]

Брава се на различите начине обија: *коришћењем калауза* (постоје различите врсте) који се на лицу места прилагођавају конкретној брави (уз употребу додатног алата, нпр., бургије, турпије); *испробавањем на лицу места свежња кључева* како би се нашао онај који отвара браву; *коришћењем копираног кључа* уколико је провалник имао прилику да раније бар на кратко поседује кључ и направи његов отисак, нпр., у воску или га копира (оригиналан кључ се ради копирања набавља од комшије, или уз помоћ саучесника од школске деце, нпр., за време часа физичког васпитања); *ломљењем цилиндричног улошка браве* уз помоћ алата ("ломилица", окасти кључеви, јача клешта) итд.

Катанац се обија помоћу полуге која се провуче кроз лук катанца и окреће на другу страну. Лук катанца се сече тестером за метал (бонсек) или челичним клештима за сечење гвожђа. Употребљавају се и посебна челична клешта, помоћу којих се катанац ишчупа из свог лежишта.[66]

Напади на дрвене предмете (врата и сл.). – Провалници који имају мање искуства са бравама нападају врата. Дрвена врата нису озбиљна препрека за провалнике. Користећи бургију, провалници начине на вратима велики број рупа а затим ножем прошире отвор. Кроз отвор се дохвати кључ или се провлачи цело тело. Уколико дебљина и тврдоћа дрвета не допуштају описани модус или му провалник није склон, служи се полугама. Полуга је омиљено и често средство за извршење крађе, нарочито на селу. Употреба полуге не захтева стручно знање. Провалник издиже врата полугом, коју ставља између прага и доњег унутрашњег дела врата. Ако се не боји галаме провалник ће разбити врата пијуцима, ћускијом или секиром. Врата се обијају и физичком силом тако што се телом удара по њима. Ради насилног отварања столова и ормана провалници се служе и длетом, секирама, ножевима, бритвама, маказама.

Напади на прозоре и решетке. – Код ове врсте проваљивања за лопова је основни проблем у томе да пронађе начин уклањања шума приликом разбијања стакла. С тим циљем, провалници примењују тзв. "фластер". Стакло прилепе слојем лепљиве материје (туткалом, блатом, смолом, лепљивом траком), и притисну га крпом, капутом, травом све док се не размрска. Тада се не чују прасак и звекет, а стакло се лепи уз лепљиву материју. Неки провалници секу стакло дијамантским ножем, док га други разбијају каменом или циглом. Заштитне решетке се секу употребом тестере за гвожђе, или раздвајају[67] полугом; аутомобилском дизалицом и слично.[68]

Напади на зидове, плафоне и кровове. – Провалници продиру у објекат и прављењем рупе на зиду, поткопавањем из подрума, или разбијањем плафона. За разбијање зидова користе чекиће, ћускије, полуге итд. Провалници који су радили као кровопокривачи, димњичари, зидари, грађевинари, артисти, односно лица која не осећају страх од висине, скидају црепове с крова и на тај начин преко тавана продиру у објекат.

Пењање уз фасаде и ускакање у објекат. – Провалници који имају искуства у раду на висини веру се преко кровова, пожарних лествица и балкона, пењу се користећи громобранске траке или олуке, или ускачу у просторије кроз вентилационе отворе, прозорчиће од остава или WC-а, светларнике, отворене прозоре на вишим спратовима.

Провале у благајне, касе, трезоре. – Ову врсту кривичних дела углавном врше највећи професионалци међу провалницима. Проваљивање, односно обијање каса може се извршити на различите начине. У криминалистичкој пракси се најчешће срећу следећи начини: сечење зидова касе брусилицом и бушилицом или коришћењем специјалног провалничког алата ("прасећа

---

[65] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978., стр. 461.

[66] *Op. cit.*, стр. 469.

[67] Правило гласи: где може да прође глава са десном руком испруженом уз њу, проћи ће и читаво пропорционално грађено тело (Водинелић).

[68] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 470.

нога", "балерина", који су на принципу отварача за конзерве); сечење зидова касе помоћу апарата за аутогено заваривање; провaљивање касе ђускијом, секачем, секиром и другим сличним оружјем; обијање брава помоћу подешених кључева, калауза, и других погодних средстава; обијањем или скидањем читавог механизма браве; откривање тајне шифре; отварање оригиналним кључем до којег се долази крађом или на други начин; разбијањем зидова касе експлозивом; одношењем касе из просторије где се налази и обијање на погодном месту.

Слика 149. *Провалнички алат једног обијача каса*

Слика 150. *Обијена каса са задње стране*

Као допунска оруђа приликом насилног отварања касе користе се разне полуге, ђускије, тестере за метал итд. Сви ови алати остављају специфичне трагове на основу којих се може извршити њихова идентификација или установљавање групне припадности.

Већина каса има дупле зидове између којих се налазе ватростални материјали као заштита од пожара (шамотни прашак, инфузоријска земља или гипс). Ови материјали представљају веома важне трагове, јер њихове честице остају на провалниковој обући, одећи (нпр., манжетнама панталона), алату, испод ноктију, у ушној шкољки.

Личност провалника. – Извршиоци провалних крађа улазе у категорију професионалних делинквената који понављају извршења кривичних дела. Поједини провалници, пре него што буду ухваћени, имају иза себе и по неколико стотина провалних крађа. Након издржавања казне, најчешће се враћају "старом занату". Затвор представља својеврсни универзитет за ове делинквенте у коме они размењују искуства и савлађују нове технике проваљивања и обијања. Склони су специјализацији и развијању појединих техника извршења провалних крађа чиме изграђују свој *modus operandi*. Стручне квалификације и оријентације стечене током школовања или занатског искуства битно утичу на технику вршења кривичних дела. Искуснији провалници детаљно припремају извршење сваке крађе, претходно се распитују и осматрају објект напада. Провалници се често удружују. Малолетници, чак и деца, појављују се као извршиоци провалних крађа. Малолетници се удружују међусобно, или са пунолетним лицима у извршењу провалних крађа.[69]

Трагови код провалних крађа. – Приликом извршења провалних крађа, по правилу, остају многобројни трагови.

1) *Трагови кретања* учиниоца: а) *трагови доласка на лице места* (трагови пнеуматика које је оставило возило којим је учинилац дошао на лице места, трагови обуће на земљи испод прозора кроз који је учинилац ускочио у објекат, трагови и оштећења на фасади зграде када се учинилац пео или трагови, односно оштећења на дрвеном делу штока прозора); б) *трагови кретања учиниоца по објекту напада* (трагови стопала, трагови отисака прстију који су остављени приликом додиривања предмета, узимања у руке, отварања ормана, неред на лицу места) и в) *трагови напуштања објекта напада* (трагови стопала, трагови кретања, трагови вучења предмета или плена). Ове трагове треба тражити и на извесној удаљености од места крађе јер је учинилац мање опрезан и одбацује неке предмете, одмара се, разгледа плен и оставља разне трагове).

2) Трагови који указују на *понашање учиниоца на лицу места* су веома различити и могу да усмеравају на одређеног учиниоца, могући тип учиниоца или мотиве кривичног дела (превелики неред на лицу места, беспотребна уништења ствари, трагови вршења мале или велике нужде на лицу места; трагови конзумирања хране или пића итд.).

3) Трагови који *указују на начин извршења* кривичног дела и трагови који указују на фингирање провалне крађе. Трагови који указују на начин извршења кривичног дела су значајни јер се на основу њих уочава *modus operandi* извршиоца и врше се проверавања у МОС картотеци. Конкретно кривично дело не посматра се изоловано већ се упоређује са другим кривичним делима која би могла да указују на серију истог извршиоца. На основу ових трагова закључује се о искуству и вештини провалника, поседовању специфичних знања, физичким карактеристикама (нпр., провлачење кроз мале отворе, ускакање преко крова итд.). *Трагови фингирања* провалне крађе представљају негативне околности које се налазе на лицу места. У питању су грешке – логичке, психолошке и техничке које или искључују постојање крађе или бацају озбиљну сумњу у њено постојање (прозор разбијен са унутрашње стране, не постоје трагови доласка и напуштања лица места, а морали би да постоје у конкретном случају, беспотребан и бесмислен неред на лицу места итд.).

---

[69] О специфичностима провалних крађа које врше малолетници видети: Шкулић, М., *Делинквенција деце и малолетника*, докторска дисертација, стр. 476–488.

4) *Трагови од идентификационог значаја:* а) *трагови на основу којих се идентификује извршилац кривичног дела*, на пример трагови отисака прстију, трагови ушне шкољке на вратима, трагови зуба (било је случајева да је непознати провалник загризао чоколаду, јабуку итд.); б) *трагови на основу којих се идентификују ствари које припадају учиниоцу* (траг обуће) и в) *трагови на основу којих се идентификују средства за извршење крађе*. У питању су специфични трагови код провалних крађа који настају услед деловања алата на разним површинама приликом савладавања физичких препрека (траг калауза на механизму за отварање браве, део изломљеног оруђа којим је обијена брава, траг одвртача или полуге приликом обијања касе или врата). Ови трагови се обезбеђују тако што се фотографишу, применом специјалних маса узме се њихов отисак и изузме се предмет на коме се траг одразио ради механоскопских вештачења.

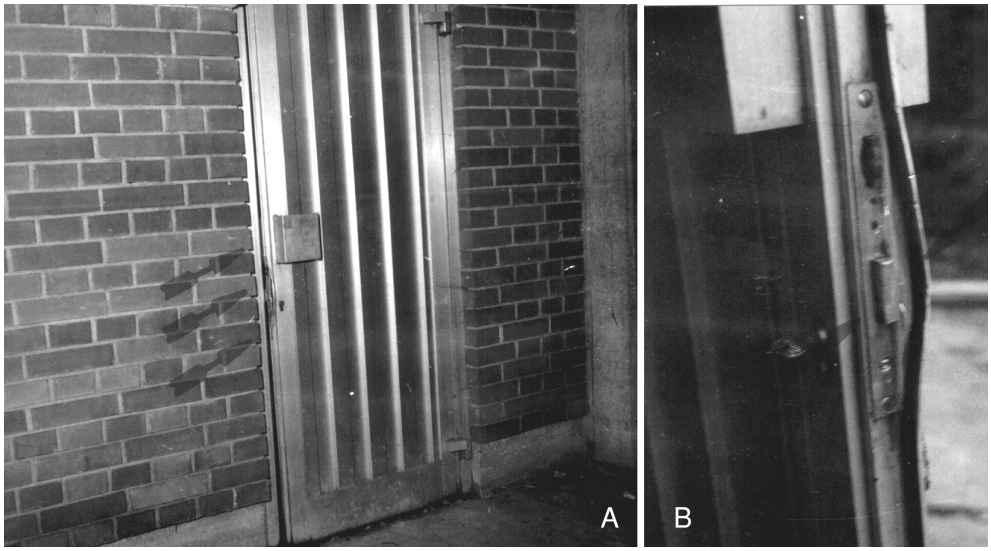

Слика 151. *Трагови провалне крађе у бензинску пумпу.* Провaљивање је извршено са задње стране објекта. На слици А приказан је положај провaљених врата у време вршења увиђаја. На слици В приказана је детаљ фотографија насилно отворених врата, при чему се види да је језичак браве био у положају "закључано".

5) Трагови које је учинилац оставио и трагови које је понео с лица места: а) трагови које је учинилац оставио на лицу места (отисци стопала, прстију, средства извршења, заборављени или изгубљени предмети итд.) и б) трагови које је учинилац понео са лица места (прашина од изолационог материјала обијене касе која се налази на обући, одећи, телу, трагови разбијеног стакла, или оштећене фасаде на одећи; украдени предмети који се претресањем проналазе код осумњиченог). Трагови наноса материје који се могу наћи на провалничком алату, а настали су деловањем оруђа на подлогу (трагови гвожђа са обијене браве или прашина од изолационог материјала касе).

3.2.3. Откривање и доказивање обичних и провалних крађа

Оперативне радње и мере. – У случајевима крађа требало би пре отпочињања увиђаја *користити пса трагача* ради праћења "мирисног трага" крадљив-

ца како би се дошло до релевантних трагова, одбачених предмета, средстава извршења или до самог извршиоца.

Приликом разјашњавања крађа предузимају се *информативни разговори* са станарима објекта у коме је извршено кривично дело, као и у суседству. Потребно је утврдити да ли се неко лице на неколико дана пре извршења крађе кретало и посматрало објекат који је провађен или је извршена крађа, да ли се распитивало о станарима и њиховим навикама. Да ли је уочено неко сумњиво лице у време извршења крађе у близини објекта или након тога. Да ли има лица која су по карактеру (раније казне) способна да пруже обавештења потенцијалним криминалцима. Треба покушати да се добије опис тих лица и изглед превозног средства.

Приликом разјашњавања имовинских деликата веома је важно предузимати, нарочито у ноћним и раним јутарњим часовима, мере *контроле и прегледа моторних возила, путника и пртљага*. Било је случајева да се након рутинских контрола у возилима проналази плен прибављен крађом, провалнички алат, оружје или маске које су коришћене приликом вршења разбојништва. На тај начин се учиниоци кривичног дела хватају са пленом и "свежим" траговима извршења кривичног дела.

Као једна од најважнијих општих мера полиције при откривању крадљивaца и провалника је *контрола сумњивих особа*, у току ноћи, посебно у раним јутарњим часовима. С тим циљем се испред њихових станова постављају *заседе, и обавља претресање возила и одеће* како би се евентуално пронашао плен, оруђа извршења и други релевантни трагови.[70] *Криминалистичке заседе или појачана надгледања* постављају се и испред објеката за које се очекује да могу бити угрожени.

У потрази за професионалним крадљивцима, поред наведених, примењује се читав низ оперативно-тактичких мера, као на пример: криминалистичка информативна делатност, праћење сумњивих особа, коришћење криминалистичких евиденција, проверавање алибија сумњивих лица итд.

Посебно су значајне мере које се предузимају у *потрази за украденим предметима* и *контрола места на којима се могу продавати украдене ствари* (бувље пијаце, приватне златаре, продаје на уличним тезгама итд.).

Доказне радње. Увиђај и реконструкција кривичног дела. – Као радња првог захвата у случајевима крађа појављује се увиђај. Увиђајем се утврђује начин извршења провалне крађе, карактеристике извршиоца (један или више извршилаца, специфичности које указују на узраст, професионалну умешност итд.), величина настале штете. Увиђајем се фиксирају трагови на лицу места, уочавају се и обезбеђују трагови који указују на фингирање. Обавезно се врши преглед шире околине лица места, траже се трагови доласка и одласка.

Након извршења увиђаја често се указује потреба за предузимањем *реконструкције* крађе или провалне крађе како би се установиле и провериле спорне околности.

Претресање стана, сумњивих особа представља посебно значајну радњу у случајевима разјашњавања обичних и провалних крађа. Претресом стана осумњиченог лица траже се средства извршења чији су трагови фиксирани на месту провалне крађе како би се извршила трасолошка, тј. механоскопска и друга вештачења. Трага се за одећом и обућом на којима се могу пронаћи трагови провалне крађе или боравка на лицу места.

---

[70] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 461.

Вештачења код имовинских деликата. – Приликом разјашњавања имовинских кривичних дела предузимају се разна вештачења: трасолошка вештачења (тј. механоскопска) којима се идентификују средства извршења на основу трагова који су остали приликом насилног отварања објекта; вештачења отисака прстију, обуће, трагова пнеуматика са возила и многа друга.

Примена индицијалне методе приликом разјашњавања крађа. – У току криминалистичке обраде проналазе се лица код којих се може пронаћи нека од следећих индиција: присутност сумњивих лица у близини места извршења крађе, телесна и психичка својства учиниоца, његове способности, знања и вештине, познавање околности које нису свима познате, односно непознавање извесних промењених околности, ко има или је поседовао украдене ствари, ко много троши (индиција користи од крађе), ко је имао односно могао имати мотив за крађу (крађе из освете, патолошки мотиви)[71].

У оквиру криминалистичке оперативне делатности треба обухватити и проверити особе које су знале за постојање украдених ствари, начин њиховог чувања у нападнутом објекту, за навике оштећених лица.

Треба анализирати свако појединo кривично дело крађе и уочити сличности између раније извршених кривичних дела како би се планирале и провериле верзије о истим учиниоцима и њиховим карактеристикама. "Што је *modus operandi* карактеристичнији и софистицираније, то је лакше одредити круг потенцијалних учинилаца кривичног дела, и то на два основна начина: 1) прегледом криминалистичке евиденције по начину извршења, када су у питању већ регистровани криминалци, или 2) одређивањем круга лица која би могла бити потенцијални извршиоци, на основу посла којим се баве (нпр., заваривачи, уколико је каса исечена апаратом за аутогено заваривање, информатички стручњаци, уколико је вешто откривена бројчана шифра за откључавање браве)".[72]

3.2.4. Џепне крађе

Увод. – Џепне крађе су кривично дело код којег се криминална тактика и техника извршилаца најмање променила у односу на друге имовинске деликте. Међутим, без обзира на то, џепне крађе улазе у категорију кривичних дела чији се учиниоци веома тешко откривају и још се теже доказује њихова кривица.

За извршење џепних крађа подобна су места на којима се окупља велики број људи на малом простору, као што је градски саобраћај (и друге локације или превозна средства на којима се људи окупљају ради путовања), сајмови, вашари, биоскопи итд. С обзиром на то да је за џепну крађу неопходан физички контакт између извршиоца и жртве који мора бити прикривен како га она не би приметила, то џепари својим понашањем изазивају метеж и гурање како би створили повољне услове за извршење кривичног дела. Према томе, основни тактички приступ извршилаца џепних крађа јесте да унапред уоче погодну жртву, непримetно јој се приближе, и затим направе метеж или на други начин одвуку њену пажњу да би извршили џепну крађу. Да би то остварили, џепари примењују разне криминалне тактике и трикове.

Да би онемогућио жртву да примети извршење џепне крађе, крадљивац у једној руци држи ташну, новине, одевни предмет којима прави заклон како оштећени не би могао да примети да му је другу руку завукао у џеп или ташну.

Џепари врше крађе као индивидуалци или се удружују у групе од два, три до пет. Уколико раде у групи, џепари имају подељене улоге. Најискуснији је "извлачилац", а остали су "покривaоци", "штуцери", "односиоци".[73] Непосредни извршилац џепне крађе са два прста прави тзв.

---

[71] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 460.

[72] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 265.

[73] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 459.

"маказе" и увлачи их у џеп жртве, а остали праве заклон како оштећени не би могао да уочи понашање извршиоца или гурају жртву одвлачећи јој пажњу на другу страну. После одузимања новчаника, извршилац га не задржава код себе, већ га даје помагачу који се одмах удаљује с лица места. Женске особе се појављују као извршиоци или помагачи. На пример, у градском саобраћају привлаче пажњу жртве примењујући разне трикове (кокетерија, телесно додиривање), док извршилац празни џепове или ташну жртве.

Слика 152. *Један од трикова при извршењу џепне крађе*. Пребачени део гардеробе преко руке служи да прикрије рад прстију који се завлаче у џеп жртве као и да онемогући жртви да види радње извршиоца. Извршилац истовремено другом руком гура жртву у слабине како би јој угрозио равнотежу и одвукао пажњу са радње џепарења.

Врсте џепних крађа. – Постоји више типичних начина извршења џепних крађа који се срећу у пракси. Један од њих је *"џепна крађа на судар"* коју врши џепар индивидуалац. За њено извршење није неопходна гужва. Џепар се као случајно судари са жртвом и док се извињава извлачи из њеног џепа (или ташне) новчаник. Честе жртве ове тактике су жене које задубљено посматрају излоге.

Џепари почетници или малолетници *краду вредности из спољњих џепова или из торби* које нису затворене (торбице које се носе на пијаце). *Крађе из женских ташни* представљају специјализовани начин извршења, јер је потребно претходно неосетно отворити ташну, па тек онда извући новчаник. Највештији џепари су специјализовани за *крађе новчаника из задњег џепа мушких панталона*[74] *и унутрашњих џепова* капута.

Поједини џепари приликом извршења џепне крађе *пресецају торбу или џепове жртве тзв. "маркец" техника*. Служе се оштрим сечивима (тапетарски нож, жилет) којим неприметно пресеку каиш на ташни, или начине рупу како би дошли до новца, или исеку џеп на панталонама или капуту жртве како би извукли новчаник и друге вредности. Џепове секу са доње стране, тако да новчаник који испадне прихватају другом руком.[75]

---

[74] Позната је техника џепара названа у њиховом жаргону "*полуга*". Џепар једноставно гура руке или ноге у смеру ка горе на телу жртве, да би истовремено руком која је слободна једноставно само прихватио новчаник који од потискивања на горе већ вири и стоји на дохват руке. Ово је омиљен трик извршења у гужвама, посебно у градском превозу. Крстић, О., *Примењена криминалистика*, Београд, 1997, стр. 89.

[75] Алексић-Миловановић, *Криминалистика*, стр. 288; Крстић, О., *Примењена криминалистика*, стр. 89.

Познат је и начин извршења џепне крађе који се у жаргону назива *"лешинарење*". Џепар седне на станици или у возу до путника који је заспао. Направи се да спава и вреба повољан моменат за извршење џепне крађе или крађу пртљага.

У домаћој пракси је било случајева *џепарења са претходним успављивањем жртве*. Џепар са жртвом успостави контакт у превозном средству или некој другој прилици где се окупљају људи. Нуди јој пиће (кафу, ракију, сок) у коме се налази средство за успављивање. Од успаване жртве одузима новац, вредне ствари и пртљаг (неколико случајева је забележено у возу на прузи Београд–Бар, затим у редовима за добијање виза испред неких амбасада у Београду итд.).

Личност џепара. – Џепари су психички нестабилне и лабилне особе. Приликом извршења крађе су бескрупулозни, немилосрдни, безосећајни.[76] Када је реч о интерперсоналном односу извршиоца према жртви, евидентни су дрскост и безосећајност. Џепар не размишља о последицама свога недела. Он се не осврће на људске судбине и животне трагедије.[77]

Џепари су професионални извршиоци. Улазе у групу вишеструких повратника, са јасно дефинисаним *modusom operandi* којег се по правилу држе приликом извршења џепних крађа. Упорно вежбају покретљивост прстију и трикове које примењују како би сачували форму. По извршеној крађи одбацују све што их може открити (новчаник, исправе) задржавајући само новац.

Потребно је нагласити да професионални џепар може бити особа са видним дефектима и телесним манама (без једне руке, ноге, са вештачким оком), што може улити привидну сигурност код жртве. Телесни недостатак, сам по себи, изазива самилост, па и кад се открије џепна крађа, људи су склони да поштеде, тако "убогог" путника. Због тога се велики број професионалних џепара намерно прерушава у инвалиде.

Жртве кривичног дела. – Често су и саме жртве својим понашањем, а пре свега неопрезношћу, неодољив "мамац" за џепаре и то пре свега: 1) лица која носе новчанике или новац у спољашњим џеповима одеће, а нарочито у задњем џепу од панталона (што је типично за мушкарце), као и особе које новчанике или новац држе у торбама, корпама или другом приручном и слабо чуваном пртљагу; 2) особе које су недовољно опрезне на местима где је велика концентрација људи у средствима јавног превоза, на стадионима, вашарима; 3) жртве које се услед алкохолисаности, болести, великог умора или неког другог разлога налазе у стању који их чини лаким пленом за џепаре; 4) у великим градовима жртве су често лица која дођу из провинције у за њих непознат град[78]; 5) жене које се крећу у гужви са малом децом и 6) лица код којих се приликом плаћања може запазити да имају већу количину новца.

Џепари су у стању да уочену жртву прате сатима док у погодном моменту за неколико секунди не изврше крађу.[79]

Специфичне методе откривања и разјашњавања џепних крађа. – Доказивање џепних крађа је доста отежано зато што џепари, уколико признају, они то чине само у односу на крађе на којима су ухваћени. Жртва обично у моменту крађе не зна да је оџепарена и због тога је тешко откривање џепара предочавањем сумњивих особа или фотографија регистрованих учинилаца. Џепари по правилу одмах након крађе одбацују компромитујуће предмете а задржавају само новац. Због тога се у криминалистичкој методици откривања учинилаца џепних крађа, пре свега настоји, да се ухвате на делу приликом извршења крађе или на лицу места одмах након њеног извршења са предметима крађе у своме поседу.

Приликом откривања џепара примењују се следеће криминалистичке стратегије:

1. *Криминалистичка контрола угроженог простора* који је погодан за извршење џепних крађа (аутобуске станице, угрожене аутобуске линије градског саобраћаја, вашари, сајмови, спортске приредбе итд.). Криминалистички оперативци у цивилу посматрају лица на одређеном простору и покушавају међу присутним грађанима да уоче џепаре. Џепари се уочавају по пона-

---

[76] Hoeveler, Hans, Der Taschendieb, *Taschenbuch für Kriminalisten*, Berlin, 1969, стр. 143.

[77] Крстић, О., *Примењена криминалистика*, стр. 88.

[78] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 270.

[79] Интересантан је податак о проценту учесталости појединих категорија жртава. Пошто не располажемо подацима који су прикупљени код нас, изнећемо иностранa искуства. У великим немачким градовима је следећи процентуални однос између појединих категорија популације које су се појављивале као жртве џепних крађа: 50% жртава су жене; 30% су жене у пратњи деце; 20% жртава су мушкарци, и то већином старији од 50 година. Велики проценат жртава су такозвани провинцијалци, лица која су претежно сеоског порекла и која ретко долазе у град. Hoeveler, Hans, *Der Tachendieb, Tachenbuch für Kriminalisten*, стр.145.

шању, које иако је на први поглед прилагођено, ипак одступа од понашања осталих људи у одређеној ситуацији. Тако, на станичним перонима, у чекаоницама и слично они, ако се пажљиво осмотре, ипак не остављају утисак некога ко путује, већ се уочава њихово појачано интересовање за остале путнике, односно њихове џепове. Или приликом уласка у превозно средство, упадљиво се гурају, праве застој, остављају утисак као да оклевају са уласком и чине неуобичајене кретње око људи како би створили услове за извршење крађе. Та лица се потајно прате и при том се обраћа пажња на специфичне покрете руку, гурање и приближавање жртви. Хватају се приликом извршења џепне крађе или одмах након њеног извршења. На лицу места се предузима претресање и хапшење. Екипа која врши праћење и хапшење џепара мора да има логистичку подршку.

2. *Криминалистичка контрола над лицима која су регистрована као џепари*. – У односу на та лица организује се праћење и тајни надзор с циљем да се ухвате на делу или одмах након извршења крађе. Аутобус градског саобраћаја у коме се налази професионални џепар прати се полицијским аутомобилом у цивилу. Када регистровани џепар изађе из аутобуса градског саобраћаја, уколико се процени да је извршио крађу (невербалне реакције, нпр., журба при напуштању превоза) предузима се његово претресање.[80]

3. Организовање тајног надзора и праћење лица која се отпуштају са издржавања казне затвора због осуде за извршење џепне крађе. – Криминална психологија и криминалистичко искуство упозорава да кривци из навике у првим недељама након отпуштања из затвора поново врше кривично дело. Неопходна је координација затворске управе и службе унутрашњих послова из места пребивалишта или боравишта осуђеника.

4. *Примена криминалистичких комбинација*, повезана је између осталог и са коришћењем рефлексивног размишљања (полицијским фиксирањем потенцијалних жртви), као и са применом криминалистичких замки, односно мамаца за навлачење џепара. На местима великих гужви, полицајац треба да размишља као типични џепар како би уочио особу која представља погодан мамац за џепара (пијаница који се размеће новцем, жена са малим дететом за коју је очигледно да поседује новац код себе, сељак који на упадљивом месту држи дебео новчаник). Таква се особа у оквиру критичног простора и времена опсервира и уочава се сумњиво приближавање других лица са намерама које указују на могуће извршење џепне крађе. Тактички је препоручљиво и коришћење "мамаца" где полицајац игра улогу неопрезног и алкохолисаног грађанина који при себи има доста новца.

5. *Трагање за траговима прстију*. – Трагови прстију изазивају се на предметима који су одузети приликом џепне крађе и након тога одбачени (новчаник, документа)[81]. Треба покушати да се изазову трагови прстију и на предметима или деловима гардеробе која је остала у поседу жртве, уколико се претпостави да их је џепар морао додиривати приликом извршења џепне крађе (ташне, погодни делови гардеробе за изазивање трагови прстију). Трагови који не припадају власнику ствари (или њему блиским лицима) упоређују се са регистрованим отисцима учинилаца џепних крађа.

3.2.5. Крађе возила

Код ових крађа наилази се на озбиљне проблеме приликом проналажења украденог возила и откривања и доказивања кривице учинилаца. Учиниоци овог кривичног дела се удружују у добро организоване криминалне дружине, са јасно подељеним задужењима (пословима) и процентом у коначној добити. У тим криминалним дружинама разликују се: организатори; непосредни извршиоци (лица која врше крађу аутомобила са изразитом вештином и знањима за онеспособљавање алармних система и других облика заштите возила); лица која прикривају трагове (задужена су за фарбање аутомобила, промену аутокозметике, утискивање лажних бројева шасије и мотора, евентуално аутомобил растављају на делове који се затим продају на тржишту); лица која обезбеђују лажну пратећу документацију за украдени аутомобил (фалсификују документа о пореклу возила и купопродајне уговоре); лица која контактирају са купцима. Поједини учесници у овом криминалном ланцу се међусобно и не познају. Организатори овог кривичног дела, или њихови помоћници, настоје корупцијом (и другим методама) да обезбеде подршку од стране појединих службеника са царина и запослених у другим органима и службама који би могли да угрозе (или олакшају) њихову криминалну делатност. Кривично дело крађе

[80] Шипрага–Алексић, *Криминалистичка методика*, стр. 247.

[81] Бошковић, М., *Криминалистичка методика*, стр. 106.

возила прате и друга кривична дела (давање мита, уцене, злоупотребе службене дужности, фалсификовање службених исправа, разни царински прекршаји итд.). Купац украденог аутомобила не зна за организатора, непосредне извршиоце и остале учеснике у ланцу. Купац понекад и не зна да је аутомобил украден (тј. сумњивог порекла).

Крађа моторних возила има најчешће изражену међународну димензију. Возило се краде у једној држави, за наредних неколико сати се одмах превози у другу државу (са унапред припремљеним лажним документима), где се припрема за продају (фалсификују се документа и врше промене на возилу), а затим се продаје или у држави у коју је превезено или одвози на трећа тржишта (Блиски исток, источне земље Балкана итд.). Распадом бивше Југославије и формирањем већег броја самосталних државица, створило се изузетно плодно тле за организовање криминалних удружења која се баве крађом и препродајом украдених возила.

Откривање свих учесника у криминалном ланцу организовања, непосредном извршењу крађе, прикривању и препродаји украдених возила, није могуће без добре међународне полицијске сарадње држава у којима су возила произведена, украдена, преправљена и продата. Потребно је пооштрити прописе и опрезност приликом регистрације и техничких прегледа возила како се не би легализовала возила чије је порекло сумњиво.[82] Контрола возила на царинама треба да буде квалитетна (преглед докумената, упоређивање бројева на шасији и мотору као и идентификационог броја, укључивање у компјутеризовани међународни информациони систем о украденим аутомобилима). Потребно је у оквиру криминалистичке контроле константно надгледати аутомеханичарске радње где би могле да се врше преправке украдених аутомобила, продавнице аутомобила и резервних делова, аутопијаце. У оквиру редовне контроле саобраћаја, саобраћајна полиција контролише и документа и остале чињенице које се односе на порекло возила. Применом криминалистичке оперативне делатности (информатори, информанти, вигиланти) откривају се особе за које постоји сумња да имају било какво учешће у овој форми криминалитета. Над тим лицима се предузимају специјална опсервација и праћење. Криминалистичке банке података и релевантне евиденције су од значаја за разоткривање.

Украдени аутомобил подвргава се разним вештачењима: вештачења измене бројева на возилу, преправки које имају за циљ прикривање порекла, вештачења докумената и утврђивање фалсификата. Примењују се и класична криминалистичка претраживања с циљем проналажења разних трагова (трагови отисака прстију, трагови насилног отварања са фиксирањем трагова које је алат оставио како би се за њим трагало приликом претресања код сумњивих лица) итд.

3.2.6. Крађе културних добара и уметничких вредности

Крађе културних добара и уметничких вредности (археолошке ископине, уметничке слике, старе књиге, предмети од историјске вредности итд.) остварују се претходним насилним улажењем у галерије, музеје или станове у којима се оне налазе. И код овог кривичног дела се среће међусобна повезаност и подела посла између појединих учесника у ланцу. Наручиоци посла се баве прибављањем и трговином различитих експоната (неки су специјализовани за уметничке слике, други за археолошке ископине итд.). Они су повезани са провалницима или лицима која обављају неовлашћена археолошка ископавања и која су нередко опремљена најсавременијом опремом (металдетекторима и остало). Након откупљивања уметничких вредности од непосредних извршилаца, наручиоци посла организују пребацивање драгоцености у иностранство где их продају иностраним колекционарима. Само мањи број украдених експоната и уметничких вредности продаје се колекционарима у земљи.

Потрага за украденим уметничким делима и културним добрима мора се синхронизовати са Интерполом и царинским службама. Потребно је криминалистичком оперативном делатношћу и специјалном опсервацијом обухватити лица за која је познато да се баве скупљањем и трговином ових предмета. Пошто су у питању специјализовани извршиоци који су усмерени ка одређеној врсти добара, потребно је водити криминалистичке евиденције и у њима сакупљати релевантне податке који су значајни за откривање кривичних дела ове врсте. Потребно је водити компјутерске евиденције украдених уметничких предмета.

---

[82] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 263.

Објект у коме је извршено насилно продирање ради крађе уметничких предмета, треба обрадити класичним криминалистичким методама које се предузимају у случајевима провалних крађа.

3.2.7. Разбојништва и разбојничке крађе

Разлика између разбојништва и разбојничке крађе. – Разбојништво је кривично дело сложено од кривичних дела принуде и крађе. Принуда се врши применом силе или претње да ће се непосредно напасти на живот или тело жртве и представља средство одузимања туђе покретне ствари у намери да извршилац њеним присвајањем прибави себи или другом противправну имовинску корист. Разбојничком крађом извршилац крађе настоји да применом силе или претње задржи украдену ствар. Разбојничка крађа је сложеније кривично дело од кривичног дела крађе и кривичног дела принуде с тим да, за разлику од разбојништва, у овом кривичном делу крађа претходи принуди.

Врсте разбојништва и карактеристике начина извршења. – Разликују се следеће врсте разбојништава: 1) Улично разбојништво над пролазницима или разбојништво на отвореном простору изван насељеног места. Разбојништво се врши одузимањем ручне торбице и женског накита из заседе у пролазима, на степеништима, у лифтовима, на мрачним местима, или на улици тако што се поред жртве прође мотором (или протрчи) и истргне се ташна или накит. Разбојништво се остварује изван насељеног места, нападом на особе које се крећу парковима, шумом, сеоским путевима. Посебне околности код ових врста разбојништава: искоришћава се алкохолисано стање жртве; напад се предузима на специфичне категорије лица као што су хомосексуалци, перверзне особе, проститутке (оне се чак и намаме на погодно место где се изврши разбојништво); напад на љубавне парове (у пракси се дешава да се након одузимања новца и вредности, женска особа силује); 2) разбојништва над возачима моторних возила (напади на таксиста возаче; напади на возаче других моторних возила). Напад се врши приликом заустављања возила на семафору или када се разбојник претходно прими у возило као аутостопер; 3) разбојништва над жртвама у присуству других особа (у школским двориштима, угоститељским објектима); 4) разбојништва у радним организацијама које држе и чувају новац и друге вредне предмете, нпр., банке, благајне, поште, трговачке радње, бензинске пумпе, златарске радње. Напади се најчешће врше у вечерњим часовима, пред затварање, када има највише пазара у каси. У питању су класични гангстерски оружани напади; 5) разбојништва над благајничким куририма и поштарима тако што се сачекују у заседи; 6) разбојнички напади на транспортере новца и 7) разбојнички напади у становима, кућама, викендицама.[83]

Значајна је подела разбојништва према лицима и на објекте. С аспекта криминалистичке тактике откривања, код *разбојништва која се остварују према лицима која се налазе у објектима треба разликовати четири фазе,* од којих свака садржи значајне специфичности за разјашњавање и доказивање кривичног дела: 1) *Фаза припремања разбојничког напада.* Разбојници који врше нападе на објекте, детаљно припремају извршење кривичног дела. Прикупљају подат-

[83] Günter, Bauer, *Raub und Räuber*, Hamburg, 1970, стр. 145. Ову поделу су код нас преузели: Шипрага–Алексић, *Криминалистичка методика*, стр. 196.

ке о погодним објектима[84], обилазе их и осматрају, распитују се о лицима, њиховим навикама, вредностима које се налазе у објекту, мерама заштите (алармни системи, поседовање пса), и другим битним детаљима. Набављају оружје. Криминалистички значај ове фазе је у томе, да се након извршења кривичног дела, предузима информативно распитивање и траже сведоци којима су познате неке од околности које се односе на припремање и осматрање објекта напада. 2) *Фаза реализације разбојничког напада.* Њене специфичности одређује *начин доласка до лица места* (које се превозно средство користило, његов изглед и колико је далеко паркирано од објекта), *начин уласка у објекат и коришћени изговори* (када су у питању напади на лица у становима, разбојници често користе разне изговоре, лажно се представљајући како би им отворили врата), *начин приступања нападу* (изречене претње, употреба оружја и силе ради сламања отпора жртве), *начин одузимања вредности* (кретање по објекту, претраживање, присиљавање жртве да преда вредности), *мере предострожности за време напада*, *напуштање лица места и мере сигурности ради отежавања потере* (везивање жртве, пресецање телефонског кабла, убијање жртве). Криминалистички значај ове фазе је у обезбеђењу трагова и добијања изјава од оштећених. 3) *Фаза напуштања лица места,* тј. правац и начин бекства разбојника. Бекство се најчешће предузима украденим аутомобилом, који се након краћег времена напушта, или бекство мотором, односно пешице. Ова фаза је такође од криминалистичког значаја јер се у њој почиње полицијска потера за разбојницима. 4) *Фаза реализације имовинске користи прибављене разбојништвом,* тј. начин продаје одузетих предмета (на бувљим пијацама, на улици, на станици, продаја накита јувелирским радњама, трошење новца). У односу на ову фазу разбојништва, предузима се криминалистичка потрага за одузетим предметима.

Слика 153. *Украдени накит пронађен код осумњиченог*

[84] Информације о вредностима које се налазе у стану професионални разбојници добијају од комшија и других лица која посећују или се друже са неким од чланова домаћинства. У пракси је било случајева да су информације добијали од пријатеља и блиских рођака оштећених. Овакве важне информације не дају се без накнаде, а најновији случајеви потврђују да разбојници плаћају 20–30% вредности прибављене разбојништвом. Међутим, разбојници корисне информације добијају од деце, као и од неопрезног понашања укућана. Бошковић, М., *Криминалистичка методика*, стр. 131.

Приликом извршења кривичног дела разбојници често користе ватрено оружје (пиштољ, револвер, у новије време "шкорпион"), разна сечива (нож, бодеж, секира), минско-експлозивне направе и разне спрејове за онеспособљавање. Приликом извршења кривичног дела разбојници се најчешће маскирају користећи женске чарапе које ставе на главу, маске, тамне наочари, перике, или једноставно пребаце шал преко лица. Известан проценат разбојника се уопште не маскира. Међу њима су и најокорелији насилници који унапред планирају да убију жртву па им маскирање није ни потребно.

У криминалистици постоји мишљење да је супротстављање разбојнику веома рискантно. Разбојник је унапред припремљен за физички обрачун. Он рачуна на изненађење, своје оружје и физичку надмоћ. Физички отпор жртве се не препоручује уколико разбојник поседује ватрено или друго оружје које му је на дохват руке.[85]

Последњих година у домаћој пракси забележени су посебно сурови облици разбојништава (пре свега у становима и на бензинским пумпама). Мада су жртве од почетка пристајале на "сарадњу" и давале новац и драгоцености разбојницима, они су их и поред тога немилосрдно убијали. Било је разбојничких група чији су чланови унапред рачунали са тим да убију жртву без обзира на њено понашање и при том су убијали читаве породице чији би се чланови затекли у стану.[86] Толики степен испољене суровости разбојника објашњава се укупном ситуацијом која постоји на овим просторима (ратови, криза, кумулација свих проблема).

Личност разбојника. – Разбојници су најчешће мушкарци млађе животне доби. У питању су грубе, примитивне особе, без школске спреме и с израженим култом насиља. Ретко показују просечну интелигенцију јер је разбојништво примитивни атавистички деликт при којем више до изражаја долазе груба сила и дрскост него интелигенција и храброст.[87] Разбојници се регрутују из кругова социопата који своју криминалну каријеру почињу као извршиоци насилничких деликата. Алкохол код разбојништва игра значајну улогу стимулативног фактора, а код жртве је битан виктимолошки моменат. Знатан проценат разбојника регрутује се из категорије наркомана.

У криминалистици се указује на видљиву разлику између структуре личности провалника и разбојника. Приликом проваљивања у станове провалник настоји да избегне конфронтацију са оштећеним. Уколико учинилац предузме насиље према оштећеном, као у случајевима разбојничких крађа, то је најчешће последица панике у којој се крадљивац нашао приликом извршења кривичног дела. Насиље проистиче из његове жеље да побегне. Провалници који на извршење крађе иду наоружани, поседују тенденцију ка трансформисању у разбојнике.

За разлику од провалних и разбојничких крађа, насиље је кључни елемент при извршењу разбојништава. Разбојник насиљем постиже ефекат изненађења,

---

[85] Било је случајева у пракси да су разбојници изненадном и неочекиваном реакцијом жртве били изненађени и толико збуњени да су напуштали лице места необављена посла. О томе: Bauer, Günter, *Raub und Räuber*, Hamburg, 1970, стр. 138 и даље.

[86] Забрињавајући је број физичких последица по жртву у последње време. За разлику од ранијих година у немалом броју случајева, конфликт жртве и нападача завршава се смртном последицом. Ирационално понашање нападача је више него очигледно. У скоро половини случајева жртва је посебно злоупотребљавана, малтретирана (везивање руку, фластерисање уста, телесне повреде) што указује на физичко злостављање преко мере која би у конкретном случају била неопходна да се дође у посед тражених предмета. Крстић, О., *Примењена криминалистика*, стр. 115–116.

[87] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 565.

остварује брзу контролу над жртвом како би за што краће време дошао до драгоцености и ограничио каснију могућност препознавања. Многобројни докази указују на то да разбојници уживају у патњама жртве, доминацијом над њеним животом и судбином.[88] Разбојници, по правилу, циљају на лица у објекту, а не на објекат (нпр., провалници). Циљ њихове криминалне агресије није само, чак у појединим случајевима ни доминантно, прибављање имовинске користи, већ насиље према жртви. Многобројни случајеви разбојништава у којима је жртва мучена и на крају убијана због неколико стотина евра то несумњиво доказују.

Код кривичних дела разбојништава жене се појављују као подстрекачи, или прикупљају обавештења о будућим жртвама или објектима напада. У појединим случајевима покушавају да продају предмете прибављене разбојништвом (нпр., накит). Било је случајева да су женске особе према унапред припремљеном плану намамиле жртву на погодно место (нпр., нуђењем сексуалних услуга), а мушки саучесник извршио разбојништво.[89] У криминалистици су забележени примери, додуше ретки, да су и женске особе вршиле разбојништва као непосредни извршиоци.[90,91]

Мере првог захвата и организовање потраге за разбојницима. – Одмах након пријављивања разбојништва, обезбеђује се лице места и спроводи увиђај. Паралелно са тим радњама прибављају се искази од оштећених и сведока о изгледу разбојника, о возилу које су користили приликом извршења кривичног дела и правцу којим су побегли. Одмах након добијања пријаве за разбојништво треба блокирати саобраћајнице, по неким криминалистима између 20 и 50 километара од лица места и контролисати и прегледати сва сумњива лица, возила и пртљаг (у возилу се може пронаћи плен, оружје, маске или делови одеће који су подобни за маскирање). Полицијским екипама треба одмах по саслушању оштећених радио везом доставити релевантне податке који се односе на опис разбојника и возила. Треба појачати патролну делатност како би се трагало за возилом које је коришћено при извршењу дела, вршити појачан надзор над аутобуским, железничким и такси станицама. На местима на којима се очекује пролазак разбојника треба поставити заседе. Треба предузети информативна распитивања, обавити информативна проверавања, информативне разговоре, проверити алиби и претресати раније осуђивана лица за разбојништва. У овој фази потраге за разбојницима, веома је важно да се брзом и синхронизованом полицијском акцијом која се предузима на ширем простору, надокнади временски заостатак који имају органи гоњења а који је настао у разлици времена између бекства разбојника с лица места и предузетих мера првог захвата.

Оперативне и истражне радње које се предузимају с циљем проналажења доказних информација насталих разбојничким нападом. – Приликом истраживања разбојништава оперативна и истражна делатност усмерава се у правцу разјашњавања околности које обухватају поменуте четири фазе које најчешће сачи-

---

[88] Психолошки посматрано, разбојнику је потребно да неограничено располаже животом и имовином других људи. Мисао да је он постао апсолутни господар ситуације, побуђује у њему уживање. Водинелић–Алексић, *Криминалистичка методика*, Скопје, 1988, стр. 128.

[89] Marković, T., Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela, стр. 562.

[90] Ове случајеве приказује: Bauer, Günter: *Raub und Räuber*, стр. 174 и даље.

[91] У домаћој криминалној пракси наводи се пример две девојке од 20 и 23 године које су извршиле разбојништво над старицом, у њеном стану, при чему су јој ножем нанеле тешке телесне повреде. Бошковић, М., *Криминалистичка методика*, стр. 132.

њавају сваки разбојнички напад на објекте и од којих свака садржи специфичну групацију криминалистички релевантних информација.

1) Откривање чињеница које се односе на припремне радње разбојника и које су претходиле нападу на објекат. Сазнање да разбојници своја кривична дела детаљно планирају и припремају, посебно код разбојништава на објекте (банке, станове), од великог је криминалистичког значаја.[92] Због тога треба усмерити прикупљање података нарочито на период од неколико дана који је претходио разбојништву. Треба обавити информативне разговоре са оштећенима, комшијама, људима који раде на улици (продавци новина, запослени у трафикама), да ли су неколико дана пре разбојништва и непосредно пре његовог извршења запазила сумњива лица која су се ту кретала, задржавала, распитивала о нападнутом објекту, или се сумњиво понашала.

2) Разјашњавање околности самог разбојничког напада. Потребно је утврдити све чињенице које се односе на извршен разбојнички напад, изглед и понашање извршилаца. Ради тога се предузимају саслушања сведока, увиђај, реконструкција и по потреби друге истражне или оперативне радње или мере.

Саслушање оштећених и других сведока. – Саслушање треба обавити на лицу места како би се максимално подстакли асоцијације и сећање. Треба имати у виду да су оштећени у случајевима разбојничког напада под великим шоком што негативно утиче на опажање и квалитет исказа и може бити узрок грубих грешака. У случајевима оружаних разбојништава среће се феномен "фокусирања пажње на уперено оружје". Услед ове појаве сведоци често нису у стању да пруже квалитетан лични опис наоружаних разбојника. Сматра се да жене лошије запажају од мушкараца у ситуацијама које су испуњене великим насиљем. Важно је саслушати све сведоке, зато што не опажају сви исте детаље. Тек када се прибаве сви искази, може се добити потпунија слика о догађају и изгледу разбојника.

Неки аутори сматрају да приликом саслушања сведока треба обавезно саслушати и децу и младе сведоке (посебно мушког пола), јер је пракса разјашњавања разбојништава показала да могу да дају веома прецизан опис разбојника, његове одеће, оружја или аутомобила којим је побегао које одрасли најчешће не запажају. Посебно је важно да се саслушају лица која су видела разбојника непосредно након разбојништва зато што нису била под психолошким притиском и могу да дају квалитетнији опис.

Сведоке и жртве разбојништва треба испитати о следећим околностима: 1) Каква је била конкретна ситуација у објекту кривичног дела? 2) Које су изговоре и трикове користили разбојници да би ушли у објекат? 3) У које време је извршено разбојништво? 4) Колико је било разбојника, како су изгледали, како су били обучени, ко је од њих имао оружје и које врсте? 5) Које су речи изговарали разбојници (посебно детаљно прикупити податке о употребљеним речима, фразама, нагласку, дијалекту, локализмима)? 6) Које су насиље предузели, ко је наређивао његово предузимање, а ко га је спроводио?; 7) Куда су се кретали разбојници по објекту, шта су додиривали и које су предмете узимали у руке, које су радње предузимали? 8) Које су предмете и количину новца одузели? 9) Које су мере предузели да би отежали откривање (секли телефонске жице, везивали оштећене итд.)? 10) Када су разбојници напустили лице места? 11) Које су превозно средство користили за бекство? 12) У ком правцу су побегли?

---

[92] Bauer, Günter, *Raub und Räuber*, стр. 217.

Увиђај и реконструкција разбојништва. – У случајевима разбојништава треба обавезно извршити увиђај. Трагове треба тражити и на путу доласка и одласка разбојника. Поред трагова прстију, треба пронаћи и друге трагове (трагове стопала, трагове ватреног оружја итд.). Корисно је да се изврши и реконструкција кривичног дела.

Предочавање ради препознавања. – Ова истражна радња често се предузима у случајевима разбојништва. Треба имати у виду да психолошко стање жртава приликом опажања разбојника може негативно да утиче на тачност каснијег препознавања. Због тога приликом спровођења ове радње треба стриктно поштовати законске норме и правила криминалистике.

Оперативно-тактичка радња коришћења пса трагача. – Пре почетка вршења увиђаја треба довести на лице места пса трагача како би се упутио да следи путању бекства разбојника.

3) *Утврђивање правца бекства разбојника и проналажење превозног средства које је коришћено у те сврхе.* – Треба трагати за сведоцима који су у време када је разбојник напуштао објекат напада били у близини лица места, нпр., на улици, улазу у објекат, ходнику. Њих треба пронаћи и детаљно их испи--тати.

Разбојници одлазе на извршење кривичног дела најчешће украденим аутомобилом који остављају након извршења кривичног дела. Због тога треба организовати потрагу за возилом. На пронађеном возилу, за које се посумња да је коришћено приликом извршења разбојништава, могу се наћи важни трагови: трагови папиларних линија (на вратима, волану, стаклу, ретровизору), трагови тканине од одеће који су остали на седишту, трагови отисака обуће, прљавштина, прашина, микротрагови, влаканца косе разбојника, као и влаканца њихове одеће која се могу пронаћи у унутрашњости аутомобила. Треба фиксирати "мирисни траг" или користити пса трагача. У колима су проналажени заборављени предмети или делови одеће разбојника. Посебно је важна (уколико се пронађе) капа или маска коју је користио учинилац, зато што се на њој могу открити трагови косе, трагови пљувачке који су подобни за ДНК анализу, жртве су је опажале приликом извршења разбојништва па је значајна за идентификовање. У криминалистичкој пракси се на основу анализе прљавштине која је нађена с доње стране возила установљава путања кретања аутомобила који је коришћен при извршењу разбојништва.[93] Не сме се заборавити да се с лица места изузму трагови за компаративно испитивање, на пример, трагови земље и вегетације с лица места напуштеног возила.

4) *Криминалистичка потрага за одузетим предметима.* Од жртава треба прибавити детаљан опис одузетих предмета. За тим предметима се организује потрага (врши се надзор над комисионима, старинарницама, "бувљим пијацама", уличним продајама, златарама итд.).

Коришћење индицијалне методе ради проналажења разбојника. –Приликом потраге за разбојницима примењује се индицијална метода. Проверава се алиби лица кажњених за разбојништво, тешке крађе, убиства, а посебно оних која су опажена у близини лица места пре извршења и у време извршења кривичног дела. Прикупљају се сазнања о лицима која су склона насилничком понашању, пијанчењу, скитничењу, коцкању. Потребно је имати евиденцију лица која су

[93] Bauer, Günter, *Raub und Räuber,* стр. 277

одговарала за прекршаје са елементима насиља. Њихтакође треба контролисати. Проверава се алиби сумњивих лица.

Спроводи се криминалистичка анализа сваког извршеног разбојништва, уочава се специфичан *modus operandi* и обављају упоређивања у МОС евиденцијама. Конкретно кривично дело никад не треба посматрати само као изолован криминални акт, већ га треба упоредити са другим разбојништвима. Анализирају се телефонски контакти преко мобилних телефона у време напада и у зони напада (анализа долазних и одлазних позива). Ти се бројеви телефона упоређују са долазним и одлазним позивима на другим местима извршења где се на основу индиција може планирати верзија о истој групи или појединим члановима разбојничке групе.

У појединим случајевима разјашњавања разбојништава постигнути су позитивни резултати анимирањем јавности преко средстава јавног информисања (радија, телевизије, чак и Интернета). На тај начин дошло се до грађана који су дали веома важне информације.[94]

Фингирање разбојништва. – Од стварно извршених, треба разликовати фингирана разбојништва. С обзиром на то да се разбојништво релативно често фингира, оперативни радник мора да постави питање: да ли то разбојништво користи или може да користи оштећеноме? Потврдан одговор обавезује на планирање верзије о фингирању. Фингирана разбојништва откривају се проналажењем контрадикција и нелогичности у чињеничном стању. С тим циљем уочавају се грешке логичке, техничке и психолошке које су настале приликом фингирања.[95] Оштећени може да има мотив да фингира разбојништво како би оштетио послодавца, да би добио осигурање итд.

3.3. ИЗНУДА И УЦЕНА

ИЗНУДА (појам и облици). Изнуда се састоји у принуђивању неког лица силом или озбиљном претњом да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине у намери да себи или другоме прибави противправну имовинску корист. Извршилац најчешће тражи од жртве да му преда извесну количину новца или да новчана средства уплати на неки рачун који контролише изнуђивач или његов "газда". Изнуђивач предочава жртви шта ће се десити ако не поступи по захтеву или тако што конкретно наводи могуће последице (паљевина дела имовине, бацање бомбе на неки локал који је у власништву оштећеног, убиство итд.) или тако што само уопштено прети, не прецизирајући могуће консенквенце непоступања по захтеву.

Посебна форма изнуде је такозвани рекет који се састоји у томе да изнуђивачи траже, од по правилу имућне жртве, да плати одређену суму новца за заштиту коју уопште није ни тражила. Криминалци при том углавном сами наговештавају лицима којима нуде заштиту "шта би све могло да им се догоди" уколико би одбили њихове услуге.[96] Понекад иза оваквих облика уцене стоје поједине агенције за заштиту које се баве нелегалним пословима.

Посебан вид изнуде чине случајеви принудне наплате дугова коју врше изнајмљени криминалци. У тим случајевима поверилац се не обраћа суду ради наплате потраживања од дужника, већ појединцима који за известан, унапред договорен проценат од дуга, врше притисак на дужника. У огласима се рекламирају чак и агенције за принудно наплаћивање дугова (тзв. агенције за утеривање дугова). Наручилац посла (поверилац) не обраћа се суду или зато што не верује у његову ефикасност приликом легалне наплате потраживања или зато што између њега и дужника постоји нелегалан посао па се не може обратити државним органима за заштиту својих имовинских интереса. Методе којима се користе принудни утеривачи дугова су врло "ефикасне".

---

[94] Musiol, Peter, Moderne "Räubritter", *Kriminalistik*, бр. 8–9/1991, стр. 592–594.
[95] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 490.
[96] Алексић–Шкулић, *Криминалистика*, стр. 276.

Дужнику предочавају да уколико не врати дуг у одређеном, по правилу веома кратком року, може да доживи велику несрећу (подметање бомбе, убиство итд.).
Изнуђивач контактира са жртвом лично, телефоном или писмено. Најчешће се комбинују лични и телефонски контакт.

Личност извршиоца. – Извршиоци овог кривичног дела су лица исте психичке структуре као и разбојници. У питању су грубе, сурове особе, склоне насиљу, с дебелим криминалним досијеом и одређеним "ратничким искуством". Извршиоци овог кривичног дела најчешће су удружени и припадају разним формама илегалних, полулегалних или легалних организација и удружења.

Жртве изнуђивача су најчешће имућне особе које су богатство стекле делом или у потпуности на илегалним пословима. Оштећени се због тога ретко обраћају државним органима за заштиту.

Откривање и разјашњавање изнуда. – "Изнуда је израбљивачко насилно дело, које има неких сличности са разбојништвом. Отуда се методика обраде изнуде веома приближава методици обраде разбојништава. Разбојник постиже циљеве најчешће употребом физичке силе, а изнуђивач примењује према жртви силу и психички притисак."[97] С обзиром на природу овог кривичног дела, за његово откривање и сузбијање се примењују методе које се користе у борби против организованог криминалитета.

УЦЕНА (појам и особености). – Уцена се састоји у принуђивању неког лица да нешто учини на штету своје имовине, претњом да ће се открити нешто што би шкодило његовој части и угледу, а у намери да се себи или другоме прибави противправна имовинска корист.

Уцењивачи који су примарни кривци долазе до сазнања о тајнама или о компромитујућим чињеницама о својим жртвама случајно. За разлику од њих, професионални кривци предузимају планску и добро осмишљену претходну (припремну) делатност.

Професионални учиниоци сами траже и стварају повољну ситуацију која ће им омогућити успешну уцену појединих лица, било да су то љубавне везе с утицајним људима било одређени контакти са хомосексуалцима и друго, на основу чега се формира компромитујући материјал (писма, фотографије, "сведоци" који су у ствари саучесници) за каснија уцењивања.[98] Коначно, жртва уопште не мора да има своју тајну, то јест не мора бити истинито то што му уцењивач пребацује. "Тајна" може бити потпуно измишљена, исконструисана, али ако је то човек од положаја, од угледа, па се боји скандала и афере, он често попушта и постаје жртва таквих уцењивача.

Уцењивач или његов саучесник се обраћа жртви лично, телефоном или писмом, тражећи од ње да под одређеним условима, на одређени начин, у одређено време и на одређеном месту донесе тражену суму новца.

Личност извршиоца. – Уцењивачи могу бити и мушкарци и жене, мада се женске особе чешће појављују као извршиоци, с обзиром на то да лакше долазе у посед туђих тајни. Уцењивачи су лукаве, подмукле, препредене, дволичне, безосећајне и немилосрдне особе. Психосоцијална карактеристика начина извршења уцена има две фазе. У првој фази уцењивач глуми према жртви лојалност, искреност одајући утисак поверљиве и сигурне особе. Таквим представљањем своје личности, долази до сазнања о тајнама жртве или је навлачи на компромитујуће понашање. Након прибављања доказа који су неповољни по жртву, уцењивач у другој фази приказује своје "право лице". Претходно лојална и пријатељски настројена особа, наједном постаје хладни, прорачунати, немилосрдни и безосећајни уцењивач.

У фази реализације имовинске користи, извршилац кривичног дела бира између двеју стратегија понашања према жртви: 1) уцењивач се жртви представља лично, тј. не крије идентитет и у потпуности мења претходно понашање. Више не глуми поверљиву особу и почиње са уцењивањем; или 2) уцењивач наступа тајно, под псеудонимом, лажним идентитетом или уцењивање врши преко саучесника. На другој страни и даље одржава контакте са жртвом глумећи лојалност, тако да оштећени не може да наслути ко стоји иза уцењивања. На тај начин уцењивач контролише понашање жртве, саветује је и даље се поигравајући са њом.

Личност уцењиваног. – Као жртве се појављују мушке особе које имају неку компромитујућу пословну или неретко приватну тајну (извршиле су неко кривично дело, имају неку мрљу у прошлости, сексуално су настрани, или су били неверни у браку). Као жртве уцене појављују се и

---

[97] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 491.
[98] Бошковић, М., *Криминалистичка методика*, стр. 159.

лица женског пола, нарочито ако се сазна за неку њихову ванбрачну везу или социјално неприхватљив живот пре брака у коме јесу.

Кривично дело уцене има једну особеност у односу на друга кривична дела из ове групе. Код чисто имовинских кривичних дела оштећено лице трпи само економску (финансијску) штету, док код уцене жртва подноси тешке душевне патње. Једва да постоји друга врста кривичног дела код којег би оштећено лице толико душевно трпело и налазило се, што је посебно значајно за уцену, у трајно тешком психичком стању.[99]

Уколико жртва подлегне уценама и пристане да плати тражену суму макар и једном, уцењивач упорније наставља са притисцима. Ова ситуација "тзв. продуженог уцењивања" може да присили уцењиваног на вршење имовинских кривичних дела како би даље плаћао уцењивача, или да подстакне формирање мотива за убиством уцењивача, или да услови самоубиство жртве.

Откривање уцењивача и доказивање кривичног дела. – Приликом откривања непознатог уцењивача, потребно је уз помоћ оштећеног начинити списак свих лица којима је позната тајна која је предмет уцене. Након тога методом проверавања и елиминације сужава се списак како би се дошло до сумњивих лица. При том треба имати у виду да се као уцењивач може појавити и лице које је сазнало за тајну оштећеног од неког лица са списка, а да се при том жртва и уцењивач уопште лично не познају. Због тога треба узети у обраду и односе лица са списка којима је тајна оштећеног била позната, са трећим лицима.

Ако се уцена остварује писаним порукама, вештачи се рукопис на коверти, анализира се пљувачка којом су залепљени марка и коверат како би се утврдила ДНК формула. Врши се лингвистичка анализа текста и на основу тога доносе се закључци о извршиоцу. Траже се трагови отисака прстију на коверти и папиру, уочава се жиг поште. Ако се жртва уцењује телефоном, на њен апарат се прикључује телефонски ловац. У таквим ситуацијама оштећени треба да одуговлачи разговор са уцењивачем како би се он лакше открио. Разговор се снима за потребе идентификације.

Сумњиву особу треба потајно надзирати и не треба јој одмах предочити да је ушла у најужи круг осумњичених. Оштећеном треба саветовати да пристане на плаћање уцене. На месту примопредаје новца поставља се заседа која је прилагођена локалним условима. Место примопредаје новца се тајно снима камером како би се обезбедили докази. Ако се претпоставља да уцењивач неће лично доћи по новац, већ ће послати друго лице, након подизања новца не предузима се одмах хапшење, већ се особа која је узела пошиљку потајно прати како би се открио главни кривац. Новац треба обележити криминалистичким хемијским клопкама и забележити бројеве новчаница. Уколико је новац, по налогу уцењивача, остављен у згради поште, у поштански бокс или на слично место са њега треба након узимања новца фиксирати отиске прстију. Код осумњичене особе се по примопредаји новца обавља претресање.[100]

3.4. ПРЕВАРЕ

Појавни облици кривичног дела. – Превара је једно од најдинамичнијих кривичних дела. Код преваре трикови се стално мењају уклапајући се и прилагођавајући постојећим условима. Због тога се у криминалистици истиче да су појавни облици превара многоструки и немогуће би било навести, а поготову описати све њене појавне облике и приказати све трикове. Извршилац кривичног дела, обмањује жртву *у погледу своје личности* (способности, порекла, положаја), лажно се представљајући *или чињеница које предочава оштећеном* и при томе фалсификује чињенице или документа. Успех преваре зависи од убедљивости преваранта (глумачких способности и вештини у лагању) и од важности незадовољених потреба за оштећеног и његове наивности и лаковерности. Да би отежао пријављивање кривичног дела, варалица често доводи жртву у двосмислене, кажњиве односе или компромитујуће ситуације.[101]

У пракси се најчешће срећу следећи облици превара: *преваре са лажним представљањем*. Преварант *лажно приказује своје порекло* (рођак познатог политичара, моћног директора), или *своје стручне квалификације или способности* (лекар, инжењер, познати адвокат) истичући да је у стању да обезбеди посао, привилегије, дозволе итд. *Преваре с обећањем разних*

---

[99] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 491.

[100] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд, 1978, стр. 493; Шипрага–Алексић, *Криминалистичка методика*, стр. 239.

[101] Водинелић, В., *Криминалистика*, стр. 484.

услуга или набавком неке дефицитарне робе. Преваре са сакупљањем разних прилога (за лечење у иностранству, изградњу неког објекта, хуманитарну акцију). *Преваре приликом купопродаје*. Превара се врши у погледу порекла робе (продаје се фалсификат уместо оригинала); купац се поткрада приликом мерења робе; лажно се приказује квалитет производа.[102] *Финансијске преваре* (са позајмицама, хипотекама, чековима, провизијом). *Банкарске преваре или преваре са штедионицама*. Грађани се привлаче нуђењем енормно великих камата. Понекад попримају карактер масовне преваре грађана и представљају вид организованог криминала. *Преваре врачањем и надрилечењем* су од давнина познате у нашим крајевима.[103] Најчешће их врше лица ромске припадности, и то углавном женског пола. Ове преваре се углавном врше уз помоћ карата, пасуља, гледањем у длан, шољу кафе итд. Организованији преваранти имају и саучеснике који претходно на подобан начин долазе до многих сазнања о будућим жртвама. Жртве оваквих превара су често жене које мучи неузвраћена љубав, сумња у верност супруга, или су доживеле породичну трагедију. Надрилекари примењују "лечења" помоћу бајања, талисмана, чаробних течности итд. *Женидбене преваре*. Женидбене варалице знају да се лепо опходе са особом супротног пола. У стању су да је заведу, пруже јој сву пажњу за којом је она годинама тежила. Женидбени варалица својим понашањем прави љубавну идилу, романсу попут највећих холивудских љубавних прича. Жртви обећава брак и на тај начин је подстиче на трошкове или давање новца за неке заједничке циљеве који су везани за њихову будућност (куповина стана, кола, радње). Након добијања новца варалица се изгуби. Варалице се лажно представљају измишљајући разне титуле или квалификације како би очарали жртву. Као женидбене варалице најчешће се срећу мушкарци, мада има и жена.[104] *Преваре са играма на срећу, коцкарске преваре*. Организује се игра на срећу, али се унапред програмира добитна комбинација како би одређено лице добило улог. Коцкари користе обележене карте и разне трикове. Примењују се трикови са рулетима у коцкарницама. *Преваре са два улаза.* Срећу се као начин извршења купопродајних превара. Издвојене су због специфичности у начину извршења. "Купац" улази на један улаз како би донео новац за купљену ствар. Продавца оставља да чека. Користећи други улаз/излаз, варалица одлази са стварима или другом вредношћу.

Личност извршиоца. – Професионалне варалице су интелигентне особе, најчешће духовно супериорније од своје жртве, јер није нимало једноставно довести некога у ситуацију да сам учини нешто на штету своје имовине у корист другога. Варалице представљају у извесном смислу криминалну интелигенцију која долази до изражаја у вршењу кривичних дела. Њихова основна девиза је да "глупана никад неће нестати". Обично се одликују умећем претварања, способношћу изражавања, одважношћу, оштроумношћу и фантазијом. Прилагођавају се средини у којој делују, показују да је добро познају и испољавају способност адаптације новим условима. У преварама се држе одређеног трика који тешко напуштају. Избор трика зависи од могућности да лако пронађу жртву и од њихове способности да се прилагоде одређеној улози. Приликом приступања жртви коју су пажљиво изабрали (а често о њој прикупе и потребне информације), најпре настоје да стекну поверење, па тек потом ступају у акцију. Професионални варалица добро проучава психологију своје жртве, њене жеље, мане и карактерне особине. Варалица је добар познавалац животне психологије. Психологија је његов *modus operandi*, главно оруђе у вршењу превара, професионални реквизит.[105]

Откривање учинилаца. За највећи број превара се никад не сазна зато што оштећени нерадо подносе кривичне пријаве свесни чињенице да су својом лаковерношћу, наивношћу, глупошћу у датом моменту, а често и похлепношћу, дале значајан допринос настанку дела.

---

[102] Бошковић, М., *Криминалистичка методика*, стр. 142.

[103] Изванредан пример једне такве преваре и њеног разоткривања наведен је у књизи Шипрага–Алексић, *Криминалистичка методика*, стр. 184–186. Слични, не мање сензационални, али неоткривени примери превара ове врсте дешавају се и данас, чак и у тренутку док читате ове редове. Можете за њих чути уз јутарњу кафу, прочитати у новинама или их гледати на телевизији. Можда су вам већ предлагали да посетите неког видовњака или чаробног народног лекара.

[104] У појединим случајевима преваранти су и женске особе. Најчешће је реч о женама слободнијих моралних схватања, које дуже време живе са неким од својих обожавалаца, који их издржава, облачи скупоценом гардеробом и даје новац, па кад задовоље своје прохтеве, или љубавник западне у финансијску кризу, оне га напуштају, тражећи нову жртву. Бошковић, М., *Криминалистичка методика*, стр. 143.

[105] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, стр. 564–565.

Методика откривања превара зависи од тога да ли жртва познаје варалицу, зна податке на основу којих се до њега може доћи, или га не познаје и нису јој познате чињенице на основу којих се извршилац може лако пронаћи. Уколико жртва не познаје преваранта и није у стању да наведе податке на основу којих би се лако пронашао, потребно је прибавити детаљан исказ о изгледу учиниоца, о садржини и начину говора (гласовним карактеристикама, дијалекту итд.), облачењу и понашању. Треба испитати оштећеног о предметима које је извршилац додиривао или узимао у руке како би се на њима изазвали отисци папиларних линија. Потом детаљно испитати оштећеног о начину и околностима упознавања са извршиоцем и особама које су биле посредници. *Modus operandi* преваре и изглед учиниоца треба упоредити са другим сличним појавама и њиховим извршиоцима. У погледу конкретног извршења преваре треба контактирати и службе унутрашњих послова на другим територијама.

Уколико је учинилац потписивао неки рачун или признаницу са њих се изазивају отисци прстију и касније вештачи рукопис када се дође до осумњиченог лица.

Обавештавање и упозоравање грађанства преко штампе и других средстава информисања је нож са две оштрице. С једне стране, нужно је да се јавност упозори на трикове варалица и мобилише у њиховом хватању, с друге стране, варалица који је упозорен посредством штампе мења место боравка и за извесно време престаје да ради.[106] Након откривања варалице, случај треба објавити у средствима информисања са позивом грађанима који су били његове жртве, а нису поднели кривичну пријаву, да се јаве служби унутрашњих послова.

3.5. ПРЕВЕНЦИЈА ИМОВИНСКИХ ДЕЛИКАТА

Један од веома значајних облика борбе против имовинских деликата јесте организовање превентивне делатности. Много је ефикасније и јефтиније предузети мере заштите имовине пре извршења кривичног дела, него након његовог извршења организовати сложене и неизвесне мере проналажења непознатог учиниоца. Улагање у превенцију се увек исплати, и то вишеструко.

Превентивна делатност имовинских деликата подразумева превентивне мере које се предузимају у односу на јавност (грађане) и у односу на службе јавне сигурности.[107]

Превентивна делатност у односу на јавност, тј. грађане подразумева широку лепезу делатности. Прво, грађане треба упознавати са опасностима од имовинских деликата (у средствима јавног информисања, издавањем брошура и популарних књижица; на јавним трибинама их подучавати о неопходним мерама заштите). Треба развијати безбедносну културу код грађана која је код нас на ниском нивоу. Грађане треба информисати како да поступају да не би постали жртве џепних крађа, како да заштите свој стан када напуштају објекат на дуже време, како да уочавају сумњиво понашање око свога објекта. Грађане треба едуковати како да се понашају у случају да постану жртве имовинског кривичног дела, како би сачували трагове и олакшали касније откривање учиниоца. Информације о техничким средствима заштите објеката могу бити веома корисне у том правцу.

Превенција у односу на службу јавне безбедности подразумева формирање одсека за информисање грађана и превентивни рад при полиијским управама, којим ће бити обухваћена, између осталих, и омладина (пре свега деца и малолетници који су извршили неко кривично дело). Превенција имовинских кривичних дела подразумева читав низ других тзв. полицијских делатности: појачан полицијски рад на сектору; појачан надзор над професионалним делинквентима и сумњивим особама; контрола места где се врше имовински деликти; постављ-

[106] Водинелић, В., *Криминалистика*, Београд 1978, стр. 485.
[107] Marković, T., *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela*, стр. 568–569.

ње заседа на тим местима; стављање мамца крадљивцима возила; спровођење рација на местима где се окупљају криминалци; заустављање сумњивих особа ноћу и пред јутро, нарочито када носе какве предмете или манифестују сумњиво понашање; контрола комисионих радњи, накупаца, препродаваца, сарадња са продавцима у робним кућама. Пројекти полицијског рада у оквиру локалне заједнице (суседства) и сарадња са грађанима могу бити усмерени и на превенцију имовинске делинквенције. На пример, у оквиру сарадње полиције и грађана у погледу надзора у суседству, полиција организује грађане при контроли и надзору паркинга на којима се дешавају крађе из возила; подучава грађане да уочавају и пријављују свако сумњиво понашање и сумњива лица; подстиче грађане да инсталирају заштитне системе у своје објекте; у време годишњих одмора полицајац из суседства и полицијске патроле појачано надгледају објекте (куће и станове) чији су власници одсутни итд.

Превенција разбојништава. Веома је важно едуковати грађане о превенцији разбојништва. Треба их подучавати о: а) мерама које се предузимају како би се спречило извршење кривичног дела[108]; б) понашању у току одвијања разбојништва како би се избегле теже последице и уочио што већи број важних чињеница и в) мерама које се предузимају пре извршења кривичног дела а које су усмерене у правцу бржег откривање разбојника.[109]

Превенција у банкама и свим угроженим организацијама које раде са новцем обухвата читав низ мера. Као неопходан услов за предузимање потере за разбојницима у банкама и другим сличним објектима подразумева се претходно сачињавање планова о мерама и радњама које треба предузети у случају разбојничког напада. Одређену количину новца у домаћој и страној валути треба премазати хемијским криминалистичким клопкама, пописати серијске бројеве и оставити их у каси или код благајника тако да тај новац буде први на удару. Тај новац се не би користио за исплате већ би служио као замка да се криминалци могу лакше идентификовати. Особље у банкама требало би да прође обуку у погледу оптималног понашања у случају разбојничког напада. Потребно је подстицати потенцијалне жртве да инсталирају камере у своје објекте и испред улаза. Алармни систем у објектима треба повезати са интервентном екипом (полицијском или агенцијом за заштиту).

Програми превенције разбојништава подразумевају и рад са лицима (малолетнима и одраслим) која су прекршајно одговарала за насилничке форме понашања (социјални третман, појачани надзор локалне полиције у месту становања). Појачану полицијску контролу треба усмерити и ка лицима која су раније осуђивана за разбојништво (активност полицајца у суседству, патролни полицијски рад, појачана делатност саобраћајне полиције). Програме превенције разбојништва треба усмерити и ка наркоманима пошто се код њих разбојништва манифестују као вид секундарног криминалитета.

Разбојништва се често дешавају у серијама при чему се нападају поједине врсте објеката (бензинске пумпе, златарске радње, станови итд.). У таквим случа-

---

[108] У свету се за угрожене категорије грађана или области у којима је учестало вршење разбојништава одржавају предавања са видео пројекцијама. О једном таквом курсу са видео пројекцијом у трајању од 12 минута излагано је у: Hurley, James T., VIOLENT CRIME HITS HOME: HOME INVASION ROBBERY, *FBI Law Enforcement Bulletien*, јун, 1995. Копирано са интернета: новембра 1999. http://www.fbi.gov/library/leb.htm

[109] Показало се корисним да грађани фотографишу накит који поседују. На тај начин се олакшава његово проналажење у случају извршеног разбојништва или провалне крађе.

јевима обавља се стратегијска анализа (географско профилисање), уочавају типични објекти напада, дефинишу територија и време досадашњих напада, сачињава прогноза о будућим објектима напада. Анализом се уочавају потенцијалне жртве и са њима се обављају разговори, едукују се у погледу оптималног понашања, подстичу се да инсталирају камере, да издвоје одређену суму новца која је обележена хемијским клопкама итд. Потенцијалне објекте напада (и њихову околину) појачано надзиру полицијске патроле. Појачава се тајна опсервација лица склоних разбојништвима.

Један од иностраних курсева превенције разбојништава: Изучавајући случајеве разбојништава на територији *New York Metropolitan* области, одсек америчке полиције задужен за откривање ових кривичних дела дефинисао је пропусте који се појављују приликом напада на банке и институције у којима се послује новцем (полиција се неблаговремено алармира; лице места се не обезбеђује квалитетно до доласка полиције; заштитне камере се не активирају; било је немогуће обезбедити тачан и потпун опис разбојника; запослени у банкама су нерадо помагали полицији и правосудним органима приликом откривања и пресуђења). Те тешкоће одражавале су се веома негативно на ефикасност откривања разбојника. На другој страни уочен је знатан проценат физички повређених чиновника банки приликом разбојничких напада, као и изражен посттрауматски синдром. Имајући у виду наведене проблеме, одлучено је да се разради и у пракси примени програм обуке запослених лица у угроженим финансијским институцијама који би имао за циљ да доведе до веће ефикасности у откривању разбојништва и смањи проценат повређених чиновника. Програм обуке се састоји из неколико делова. Први део обуке је имао за циљ да појача самозаштитне способности банака од разбојничких напада (*concept of "target hardening*"). Едукацијом је обухваћено и изучавање постојећих криминално превентивних техника. Други део курса, "Понашање за време разбојништва", има за циљ обуку ради повећања личне сигурности запослених чиновника и клијената који су се затекли у банци приликом разбојништва. У оквиру овог дела курса, инструктори обучавају запослене о методама редуковања насиља и повећању способности опсервације у току разбојничког напада. Полазници курса се "декуражирају" од могућих предузимања "херојских акција" у односу на разбојнике као изузетно опасних и непрепоручљивих. Анализирају се разбојништва која су се раније догодила са нагласком на оптималне моделе понашања. У трећем делу курса под називом: "Понашање, одмах након извршеног разбојништва", инструктори објашњавају технике редуковања могућих последица насилничких аката или емоционалних траума (срчаних напада или других тегоба). Инструктори демонстрирају начине алармирања полиције за време критичног периода и одмах, након њега, подучавају запослене у банкама о методама уочавања и заштити физичких доказа. Посебан нагласак ставља се на повећање сигурности лица, криминално превентивним понашањем, заштити лица места, оптималном понашању уколико се неко нађе у улози таоца, као и методама потере где се очекује помоћ жртава разбојништава. У четвртом и петом делу курса полазници се информишу о потреби сарађивања са полицијом, судском процедуром и специфичностима сведочења у случајевима разбојништава. Последњи део курса посвећен је питању: "постразбојничке трауме". Полазници курса се упознају са деловањем овог стресног синдрома, са начином како да га уоче и методама за његово превладавање и лечење. У току курса полазницима се приказују аудио и видео траке, слајдови, као и одштампани текстови. Сваки полазник курса добија цертификат. Од 1990. до1995. одржано је више од 70 курсева у оквиру којих је едуковано преко 7 000 банкарских чиновника из *New Yorka*-а. Пошто је известан број полазника курса, у наредном периоду после његовог одржавања, био жртва разбојничких напада, могли су се прикупити и обрадити повратни резултати. Жртве кривичних дела које су раније похађале приказани курс су у већем проценту давале тачан опис извршиоца кривичног дела, изгледа аутомобила или других релевантних околности од значаја за разјашњавање кривичног случаја. Код њих је уочено блаже испољавање посттрауматског синдрома.

Бивши полазници курса су радо и боље сарађивали са полицијом и судом приликом разјашњавања и пресуђења кривичног дела. Као посебна вредност ефеката курса износи се податак да у банкама у којима је спроведена обука запослених, и поред касније извршених разбојништава, није дошло до повређивања службеника и клијената. Имајући у виду постигнуте ефекте и велику заинтересованост потенцијалних жртава, курс се проширио и на обуку запослених у продавницама, супермаркетима и приватним корпорацијама.

4. ЕКОНОМСКИ КРИМИНАЛИТЕТ И КОРУПЦИЈА

4.1. ПОЈАМ И ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕКОНОМСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Под појмом економски криминалитет подразумевају се кривична дела против привреде, финансијског и других видова привредног пословања у ширем смислу речи, прописана кривичним и другим законима којима се одређују кривична дела и привредни преступи, као и поједина кривична дела против службене дужности извршена у оквиру пословања или у вези са њим, којима се директно или индиректно угрожава економски систем земље.[110]

Економски криминалитет има неке специфичности које га разликују од других врста криминалитета како с аспекта услова и узрока који га генеришу, форми испољавања, система правне регулативе којом се санкционише тако и с обзиром на карактеристике извршилаца, методе откривања и доказивања и мере превенције.

Као опште карактеристике економског криминалитета могле би се одредити[111]:

- прикривеност кривичних дела и висока "тамна бројка";
- сложеност и динамичност феноменологије;
- специјализација и професионализација извршилаца;
- појавна форма организованог криминалитета;
- тенденција ка интернационализацији;
- међусобна повезаност кривичних дела у систем и
- тешкоће при откривању и доказивању.

а) Прикривеност и висока "тамна бројка" кривичних дела из области економског криминалитета

Кривична дела из области економског криминалитета[112] нису лако уочљива и прикривена су привидом легалне правне делатности. У складу са тим је и "тамна бројка" изузетно висока. У литератури се с правом наглашава да статистике о економском криминалитету пружају криву слику о реалном стању у овој области. Оне по правилу не указују на право стање криминалитета, већ само на ажурност органа откривања. Према томе, уколико се у једној календарској години стопа откривања кривичних дела из ове области повећа или смањи, тај податак треба, пре свега, тумачити као показатељ о актуелном ангажовању органа откривања у односу на поједине врсте криминалних појава. Има много разлога који утичу на изузетно високу тамну бројку у области економског криминалитета: неадекватност механизама спољње и унутрашње контроле, тешка уочљивост криминалног понашања и нејасност последице кривичног дела, повезаност економског криминалитета са корупцијом, жртва је најчешће апстрактна (порески систем, државни фондови, друштвена својина), извршилац је по правилу угледна личност, софистицирани начин извршења кривичних дела, тешкоће при откривању и доказивању итд.

б) Сложеност и динамичност феноменологије економског криминалитета

Нашу државу карактеришу изразито нестабилни политички и економски односи, недоследна економска политика на свим нивоима, услед чега се прописи из области економског пословања стално мењају. С обзиром на то да је код нас мешање државе у економске односе веома

---

[110] Бошковић, М., *Криминалистичка методика* I, Београд, 1995, стр. 286.

[111] Бановић, Б., Појам, обим, структура и друге карактеристике привредног криминалитета у СР Југославији, Зборник радова *Привредни криминал и корупција*, издавач: Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 15.

[112] Поред домаћих аутора, нпр. Бановић, ову општу карактеристику економског криминалитета наводе и - инострани аутори. Видети: Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Band 2, Stuttgart, 1994, стр. 447.

изражено и праћено низом административних мера (бројни закони, уредбе, прописи), које су често једне са другима у колизији, то је привредним субјектима отежано њихово праћење. Услед великог броја прописа који се често мењају и промена у економској политици, државним и другим органима, веома је отежано да спроводе квалитетну контролу свих субјеката економског пословања. Мешање политике у сферу економије и неједнако третирање појединих привредних субјеката услед политичких интереса и разлога, додатно онемогућава квалитетну контролу пословања. На другој страни промене и нестабилност економских односа и њихове правне регулативе изванредно погодује извршиоцима кривичних дела из области економског пословања.

Економски криминалитет има изванредну способност прилагођавања новим друштвеноекономским односима, актуелним условима и позитивним законским прописима који инкриминишу деликтно понашање у сфери економског пословања. Учиниоци настоје да своју криминалну делатност спроводе до маргина дозвољеног понашања, користећи одређене празнине, недоречености честе измене и допуне законских прописа. У том контексту динамичност привредног криминалитета једна је од његових битних специфичности и она је неупоредиво већа него у осталим сферама криминалног понашања.[113]

Упозорава се да је нарочито опасна појава сасвим нових облика криминалних напада, условљених коренитим променама услова привређивања, који нису покривени постојећим инкриминацијама, нити се могу подвести под њих, а често у почетку нису ни видљиви. С обзиром на велику динамичност и прилагодљивост економског криминалитета, учиниоци ефикасно уочавају ове празнине у правном систему немилосрдно их користећи за различите облике великих пљачки друштвеног богатства. Најчешће је друштвена реакција самозаштите и правног регулисања новонасталих празнина изузетно спора и неефикасна. Треба поменути и манифестације нових облика друштвеноопасног понашања које је последица утицаја усклађивања економских процеса и односа у нашој земљи, са привредним системима економски развијених земаља, с обзиром на глобализацију светске привреде. Наравно да доминантни економски односи у тим привредама "производе" и многе појавне облике криминалне делатности, који су, с обзиром на то да се нису појављивали, по правилу, до сада били супротни нашој пракси.[114] Услед тога не постоје квалитетни прописи, систем превенције, нити су органи откривања, као и правосудни органи оспособљени (едуковани) за ефикасно и правовремено деловање.

в) Специјализација и професионализација извршилаца

Извршиоци кривичних дела из области економског криминалитета не уклапају се у стереотипну слику о криминалцима. Извршилац је најчешће потпуно интегрисан у друштво. Амерички криминолози су први назвали ову категорију извршилаца *криминалцима белог оковратника*. Криминалитет белог оковратника одређује се као "криминалитет који је извршен (почињен) од стране угледних особа и са високим социјалним статусом у оквиру њиховог посла".[115] Извршиоци су, по правилу, интелигентни, рационални, високо образовани, специјалисти у свом послу, који одлично познају постојеће прописе и слабости правног система што им омогућава ефикасно извршење и прикривање кривичног дела. Углед у друштву, признат социјални статус, политички утицаји и везе, у великој мери отежавају полицијске мере откривања и доказивања њиховог криминалног понашања. Извршиоци улазе у категорију професионалних криминалаца а користољубље је основни покретач њиховог криминалног понашања.[116] Кривична дела из области економског криминалитета врше константно и своје криминално понашање једино прилагођавају новонасталим условима. Политичка и економска моћ, којој стално теже, служи им, пре свега, да прикрију своје криминално понашање. По правилу су непоправљиви криминалци.

---

[113] Бошковић, М., *Криминалистичка методика I*, Београд, 1995, стр. 286–287.

[114] Бановић, Б., Појам, обим, структура и друге карактеристике привредног криминалитета у СР Југославији, Зборник радова *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 18–19.

[115] Hans–Dieter Schwind, *Kriminologie*, 1998, стр. 408.

[116] Још је Аристотел говорио: "Највећи злочини нису извршени ради прибављања нужног него сувишног".

г) Економски криминалитет као форма организованог криминалитета

Структура савременог финансијског криминала знатно се изменила током деведесетих година XX века.[117] Између економског криминалитета седамдесетих и осамдесетих година прошлог века, и економског криминалитета у последњих десет година постоји велика разлика. Извршење економских кривичних дела у виду изоловане делатности појединог извршиоца, данас је све више реткост, изузетак, а не правило. Једна од особина привредног криминалитета је у чврстој вези његових субјеката унутар економских односа, као и у међусобној повезаности са субјектима ван тих односа с циљем организованијег криминалног деловања у вршењу кривичних дела привредног криминалитета. Економски криминалитет данас у великој мери има карактеристике умреженог криминалитета у коме синхронизовано делује и сарађује на остварењу криминалног плана већи број учинилаца, често из различитих правних лица (банке, предузећа, фондови, државни органи), и неретко је у тесној вези са носиоцима политичке моћи и управљања.

Полицију, правосуђе, националне и међународне финансијске институције, дакле, оне које су у непосредном контакту, односно на удару тог висикософистицираног криминала, коме иду на руку моћна информациона технологија и експанзија телекомуникација, највише брину, прање новца, пореске утаје и разноврсне пословне преваре и проневере, иза којих је, готово по правилу, организовани криминалитет.[118]

Економски криминалитет данас, у једном свом делу, добија све више, све сложеније облике, а у неким формама у потпуности је попримио карактеристике организованог криминалитета у најужем смислу те речи. У току деведесетих година XX века постала је јасно уочљива појава на међународном, а и на домаћем плану, да криминалци класичног или организованог криминала настоје да убаце "прљав" новац који су стекли обављањем разних криминалних активности (продаја дроге; трговина људима, "белим робљем", оружјем; рекетирање; крађа и препродаја скупих аутомобила; сива економија; утаја пореза итд.), у легалне правне послове како би га легализовали. Несумњиво је забележена појава да класични криминалци или припадници организованог криминалитета улажу новац стечен криминалном делатношћу у акције у оквиру послова приватизације, или у друге облике привредног пословања, отварају мењачнице, приватне банке, купују некретнине (станове, локале) или друга добра (аутомобиле итд.).

Иностранни аутори указују на то да економски криминалитет треба посматрати све више као појавну форму организованог криминалитета. Основна је претпоставка да је развој нових облика привредно-финансијско-пословног криминала повезан са организационим развојем криминала у Европи. Привредни криминалитет постаје све организованији и професионалнији. Сви облици кривичних дела ове врсте развијају се у организованим формама, што значи да постају уобичајени послови стабилних организованих група. Последица која се може уочити је већи професионализам криминалаца и већа сложеност њихових криминалних планова.[119]

д) Тенденција економског криминалитета ка интернационализацији

Паралелно с процесима светске глобализације и технолошког напретка човечанства, пре свега у области телекомуникација и развојем економског пословања преко Интернета (размена пословних информација, закључивање послова, развој електронских видова плаћања преко Интернета итд.), дошло је и до глобализације и међународног повезивања економског криминалитета. У светским оквирима већ је уочена појава формирања транснационалних финансијских организација, компанија и банака које су директно укључене у разне послове финансијског и других видова организованог криминалитета на светском нивоу. Карактеристика ових транснационалних финансијских организација и компанија је да послују са капиталом чије је порекло "пр-

---

[117] Вуковић, Миодраг, Откривање и превенција привредног криминала, Зборник радова *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 88.

[118] Вуковић, М., Откривање и превенција привредног криминала, Зборник радова *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 88.

[119] Савона, Ернесто, Учење од корумпираних како би сузбили (победили): међузависност преваре, прања новца и корупције у Европи, *ЈРКК*, бр. 2–3/1997, стр. 279.

љаво" (новац добијен од шверца дроге, оружја, новац намењен за финансирање међународног тероризма и слично). С обзиром на повећање контроле у државама развијене економије, овај капитал има тенденцију сељења у државе у транзицији или у економски и политички нестабилне регионе где се због велике економске кризе не обраћа већа пажња на порекло новца који улази у земљу. Новац ових транснационалних компанија или финансијских организација у нестабилним регионима улаже се у процесе транзиције и куповине предузећа, а затим очишћен и легализован враћа се одакле је дошао или усмерава у друге регионе. "Прљаве" инвестиције неминовно су повезане са корупцијом високих владиних чиновника земаља у које се капитал инвестира и често озбиљно подривају економску основу држава или наносе велику материјалну штету. С обзиром на то да је и наша земља у транзицији, са великим економским и политичким проблемима и у несигурном региону, она несумњиво представља трајну или пролазну дестинацију усмеравања новца који је у рукама међународног финансијског организованог криминала.

На другој страни код нас је постојала тенденција у времену санкција и међународне изолације, да се новац из земље илегалним путевима, без икакве контроле и евиденције, пребацивао у иностранство. Након тога део новца се вратио земљу у виду иностраних инвестиција и њиме су купована предузећа у процесу приватизације.

Постојећи механизми у нашој земљи не омогућавају ефикасну заштиту од ових врста организованог економског криминалитета са стварним или прикривеним елементом иностраности. С обзиром на то да иза ових трансакција стоје снажни центри политичке моћи, органи гоњења су фактички немоћни. Ефикасна контрола овог вида економског криминалитета неминовно захтева међународну полицијску сарадњу.

ђ) Међусобна повезаност кривичних дела у систем као карактеристика економског криминалитета

Једна од специфичности економског криминалитета јесте и међусобна повезаност различитих кривичних дела од којих једна представљају претходне или касније фазе у остварењу конкретног криминалног плана. Према томе, откривено кривично дело не сме се посматрати изоловано и без довођења у везу са другим кривичним делима која нису у конкретном случају још откривена, а која су му претходила или следила. На пример, проневера се прикрива фалсификовањем докумената, утаја пореза корупцијом пореских службеника. Истиче се да је данас у области финансијског криминала тешко одвојити утају пореза и прање новца, јер су те две ствари практично органски повезане.[120]

Међузависност између кривичних дела преваре, прања новца и корупције постаје све већа. Анализа злочиначких планова и ближе посматрање *modusa operandi* криминалаца показује да су ова три кривична дела често повезана функционалним односом. Свако од њих може да буде крајњи резултат злочиначког плана, али друга два појављују се као међукораци. Приходи од преваре често се перу са намером да се сакрије њихово злочиначко порекло и избегне ризик неизбежног враћања новца ако се превара открије.[121]

е) Тешкоће при откривању и доказивању кривичних дела из области економског криминалитета

Извршиоци кривичних дела из области економског криминалитета настоје да прикажу легалном своју нелегалну или криминалну активност и зато сачињавају лажну документацију, дуплу документацију и пословне књиге, или фалсификују цела документа или поједине податке у оквиру постојећих, односно сачињавају лажне пословне уговоре, оснивају фантом фирме како би свом криминалном послу дали привид легалности. Промет робе често није покривен документима у потпуности, тако да је продата већа количина робе него што се може видети из документације, или реална садржина робе не одговара документима којима се лажно приказују производња, транспорт, трговина или неки други правни посао итд. Према томе, основ сваке кон-

---

[120] Вуковић, М., Откривање и превенција привредног криминала, Зборник радова *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, 1991.

[121] Савона, Е., Учење од корумпираних како би сузбили (победили): међузависност преваре, прања новца и корупције у Европи, *ЈРКК,* бр. 2–3/1997, стр. 279.

троле је анализа документације о законској испуњености услова за пословање, законитост самог пословања или конкретног посла и њихово упоређивање са реалним стањем ствари. Битан доказ постојања кривичног дела или неког другог прекршаја из области привредног и економског пословања јесте непостојање документације, неуредност, нетачност, њено фалсификовање, или налаз робе чији промет није покривен документацијом.

Проблем откривања ових кривичних дела налази се у неекспонираности извршиоца, односно прикривеном деловању које споља посматрано делује као потпуно легално. Проблем сазнања за извршење ових кривичних дела налази се често и у непостојању директно заинтересоване жртве, тј. у колективитету, анонимности жртве (нпр., порески систем државе, фондови, регионални привредни потенцијали итд.)[122].

Због сложености и разноврсности форми испољавања, ова кривична дела могу да се откривају само уз велике тешкоће, специфично стручно знање, постојање ефикасних правних и других механизама и метода о којима ће касније бити речи. Унутрашња и спољна контрола економског криминалитета је код нас веома слаба, односно под великим је утицајем политичког фактора или се спроводи селективно. Органи контроле, међу њима полиција и правосудни органи, нису се на време преоријентисали на нове услове који су продуковали економски криминалитет чиме је створен вакуум и слободан простор за његову експанзију. Недовољна стручна и техничка опремљеност полиције и правосудних органа, недовољни законски механизми и овлашћења за откривање и доказивање кривичних дела из ове области, непостојање политичке воље да се њима озбиљно стане на пут, као и недостатак антикорупцијских механизама и програма, утицали су на велику неефикасност органа откривања и доказивања.

4.2. НЕКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ПОЈЕДИНИХ ФОРМИ ЕКОНОМСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Потребно је имати у виду да се у садашњој актуелној ситуацији у нашој земљи, најопаснији облици економског криминалитета налазе у сферама: 1) трансформације друштвеног и државног капитала у оквиру приватизације; 2) сиве економије; 3) разних финансијских малверзација које имају за циљ прање новца и 4) корупцији.[123]

4.2.1. Трансформација друштвеног и државног капитала у оквиру процеса приватизације

Процес приватизације представља значајан генератор изигравања прописа и ширења економског криминала. Искуство држава у којима је завршен или приведен крају процес приватизације јасно показују да је ова сфера оптерећена у великој мери криминалним радњама које за циљ имају најпре обезвређивање капитала (умањење вредности несавесним пословањем), затим његову нетачну процену и претакање друштвеног богатства у приватне руке. Независно од усвојеног модела приватизације у питању је увек неравноправна расподела националног богатства у којој повлашћени слојеви (најчешће бивши социјалистички руководиоци тих истих фирми) постају власници друштвеног и државног капитала стваног генерацијама. Политички утицај владајућих структура је доминантно инволвиран у овај процес чиме се умањују или искључују могућности квалитетне контроле процеса приватизације. Процес приватизације увек прати велики број криминалних радњи (несавесно пословање, закључење штетних уговора, изазивање стечаја или његово лажно приказивање, фалсификовање разних врсти докумената, разни облици корупције, разни облици прања новца итд.). У процесе приватизације је често укључен организовани криминалитет као и међународни транснационални криминалитет у спрези са политичким фактором. Постојећи механизми спречавања злоупотреба у овој области код нас су крајње недовољни и неефикасни.

---

[122] Hans–Dieter Schwind, *Kriminologie*, стр. 408.

[123] Бошковић, М., Актуелни проблеми сузбијања прања новца, *Безбедност*, број 5/2001, стр. 566.

4.2.2. Сива економија

Подразумева привреду ван закона, односно делатност одређених субјеката који не поштују прописе државе о начину понашања и деловања у економским односима, избегавајући да држави плаћају пореске, царинске и друге дажбине, користећи немогућност надлежних органа да врше потпуну контролу такве њихове криминалне делатности. Сива економија условљава да знатан део друштвеног производа одлази у незаконите токове. Сива економија стално испољава експанзију и вешто се повезује са појединим почетним облицима организованог криминалитета доприносећи њиховом снажењу. Сива економија условљава извршење читавог низа кривичних дела којима се омогућава њено остварење: фалсификовање докумената и пословне документације, утаја пореза, царински прекршаји, разни облици корупције итд.

4.2.3. Прање новца

Прање новца подразумева делатност субјеката најчешће оних из области сиве економије и организованог криминалитета, којима се стварају услови за легализацију противправно стечене добити, чиме се прикрива њено криминално порекло и ствара представа о законитој делатности. Операцијом која се зове прање новца не покрива се само незаконито остварен приход, већ и криминална делатност појединих субјеката који се у свакодневном животу приказују као поштени, угледни и економски моћни грађани. Новац који је стечен криминалном делатношћу се легализује чиме се стиче могућност да се користи кроз легалне токове у оквиру производње, трговине, платног промета и слично. Прање новца је стални пратилац сиве економије, корупције, организованог криминалитета и других облика криминалитета из области привредног, општег и еколошког криминалитета.[124]

Наша земља је међу последњима у Европи донела закон којим се спречава прање новца. Код нас је Закон о спречавању прања новца ступио на снагу у октобру 2001. године, али је почео да се примењује тек од 1. јула 2002. године чиме се фактички оставило скоро годину дана до његове примене (и довољно времена за прање новца свим заинтересованима). Закон под прањем новца сматра полагање новца стеченог обављањем незаконите делатности (сива економија, трговина оружјем, дрогом и др.) на рачуне код банака и других финансијских организација и институција или укључивање на други начин тог новца у легалне финансијске токове. Закон прописује кривично дело прања новца, међутим исправније би било решење да је оно прописано у Кривичном закону. Да би овај закон могао успешно да се примењује неопходно је донети пратеће прописе, спровести едукацију и стручно оспособљавање стручњака (у финансијским организацијама, полицији, правосуђу) у погледу његове практичне примене.

Прањем новца нелегално стечена добит прелази из једног облика у други, у фазама које се врло брзо смењују, што отежава откривање. Обично се купују материјална добра или се новац улаже у бизнис. Откривању овог облика економског криминала у свету се посвећује велика пажња. На прање новца се гледа као на интегралани део активности које потичу директно од организованог криминалитета. Тако се сузбијање прања новца сматра нападом на основне услове опстанка криминалних организација. Сузбијањем прања новца стварају се препреке да илегални фондови уђу у економију и стварају штету легитимном пословању. На другој страни на тај начин се демотивишу криминалци (реализује се идеја да се криминал не исплати). Активности сузбијања новца темеље се на проактивном приступу у коме се у оквиру појачаних и специјалних облика контроле "лови" илегални новац, а не криминалци. У појединим државама на нивоу влада усвојена је пракса да се новац који је стечен криминалним радњама и заплењен у оквиру контрола којима се спречава прање новца, упућује након конфискације у фондове којима се финансира полиција. На тај начин полиција има додатну мотивацију да открива криминалне фондове и токове новца. Како неки аутори истичу, на тај начин се остварује својеврсни *perpetum mobile полицијског деловања.*

За послове сузбијања прања новца специјализовано је и неколико међународних организација. Пре свега треба поменути организацију *FATF (Financial Action Task Force*) која је основана 1989. године на иницијативу групе Г-8. На интернет сајту ове организације истиче се да има за мисију промоцију савремених облика борбе с циљем сузбијања прања новца. Поред много-

[124] Бошковић, М., Актуелни проблеми сузбијања прања новца, *Безбедност,* број 5/2001, стр. 566.

бројних услуга, она даје савете владама о правним прописима, организацији институција и полицијских јединица које су специјализоване за ову активност као и у погледу обуке банкарских и полицијских службеника. Између осталих активности, бави се разменом информација о позитивној пракси. Потребно је указати и на напоре који се предузимају у оквиру Интерпола.[125]

4.2.4. Корупција

Корупција подразумева злоупотребу јавне, друштвене или економске позиције, односно стварног или претпостављеног утицаја заснованог на њој с циљем да се за себе или другог противправно стекне материјална[126] или нека друга корист, политичка, статусна или економска предност.[127] Корупција се испољава у разним облицима који се могу подвести под конкретна корупцијска кривична дела, при чему се не сме запоставити чињеница да сви облици корупције не морају да садрже и кривично дело, што значи да корупција, по свом садржају, прелази границе кривичноправне регулативе. Корупција је шири појам од криминалне корупције, што значи да постоје појаве које се могу окарактерисати као корупцијске, а да не буду кривично дело.[128]

Корупција је изузетно опасан вид криминалитета а карактеришу је: прикривеност, променљивост, висок степен друштвене опасности, велики број појавних облика, широка распрострањеност (територијална и друштвена) и интернационализација, тешко доказивање у кривичнопроцесном смислу, перфидност учиниоца.

Званичне статистике показују да је овај облик криминала изузетно потцењен у нашој земљи. Кривичне пријаве за кривично дело примања и давања мита (једно од корупцијских кривичних дела) обухватају мање од 1% од укупно поднетих кривичних пријава за привредна кривична дела.[129] Очигледно је постојање значајне диспропорције, на једној страни, између реалног постојања овог облика криминалитета, и на другој, ефикасности откривања и укупне политике која се предузима на његовом сузбијању и превенцији.

Корупција постоји у свим земљама света и представља изузетно динамичну друштвено негативну појаву која се брзо прилагођава постојећим политичким и економским условима. Међутим, очигледно је да корупције у неким друштвима има мање, тј. да није изражена појава[130], а у некима је веома раширена. Уочавају се неки глобални фактори који поспешују корупцију у појединим друштвима.

---

[125] Видети више Бошковић, Г., *Организовани криминал*, 2010.

[126] Надокнада за корупцију не мора да буде искључиво у новчаном облику, нити сама услуга мора подразумевати неки нелегални чин.

[127] Наведено по: Цотич, Д., Међународне препоруке и национална искуства за борбу против корупције, Зборник радова *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 301.

[128] Бошковић, М., *Актуелни проблеми сузбијања корупције*, Београд, 2000, стр. 1.

[129] Бановић, Б., Појам, обим, структура и друге карактеристике привредног криминалитета у СР Југославији, Зборник радова *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001 стр. 31.

[130] На основу података *Transparency internacional*, најмање корумпираним на свету сматрају се Данска, Канада, Финска, Холандија и Шведска. Корупцију на средњем нивоу имају САД и Немачка. Међу најкорумпиранијим државама на свету сматрају се Нигерија, Камерун. Србија улази у групу са Русијом, Узбекистаном, Хондурасом и другим земљама у транзицији и на ранг листи је ближе најкорумпиранијим земљама света, него онима које су у средини табеле.

Због тога су у праву они који указују на то да корупција није више или мање везана са карактером људи неког подручја, већ је она пре свега системска творевина.[131]

Монопол је основни елемент без којег нема корупције. Други елемент без којег нема корупције јесте државна интервенција на парцијалном тржишту која се огледа у регулаторним механизмима. Многе анализе корупције показују да је она заступљена управо у областима у којима недостају економске слободе. Корупција настаје као резултат привилегија које једино влада може "легално" да одобри (нпр., разни попусти у порезима, тарифама, кредитима, монополи у издавању увозно-извозних и других дозвола итд.). У нашој земљи на корупцију посебно поспешујуће делује концентрација политичке и економске власти у истим личностима (министар у влади је истовремено директор или власник предузећа). Корупција је неизбежни пратилац и предвидиви производ ширења нетржишних, тј. административних и бирократских механизама који своју моћ и функционалне карактеристике црпу из државе.[132] Државна и друштвена својина поспешују корупцију, посебно у периоду транзиције, економских и политичких криза. Трећи, битан елемент корупције је *лоша организација и недостатак контроле (унутрашње и спољне).* Многи глобални фактори поспешују корупцију чинећи је закономерном последицом лоше организације државе (давање превеликих дискреционих овлашћења државним чиновницима са правом на монопол у сектору који покривају, непостојање контроле), непостојање истинске демократије, непостојање праве слободе медија, непостојање контролних механизама корупције. Морална криза и сиромаштво, стање аномије, удружени са доминацијом потрошачког менталитета такође доприносе повећању корупције. Још један *битан елемент корупције је нетранспарентност.* Корупција наноси велику штету држави и укупном стању у друштву. Она у суштини повећава цену услуга, усмерава инвестиције у погрешном правцу, кочи развој и обезвређује уставне одредбе о једнакости људи и владавини права.[133]

Корупција је тесно повезана са економским криминалитетом и укључена је као додатни фактор његове реализације. Посебно је изражена у спољнотрговинском пословању, закључењу пословних уговора, банкарском пословању. Корупција је тесно повезана са утајом пореза, добијањем разних пословних дозвола. У оквиру транзиције веома је изражена корупција у фази процене вредности друштвеног капитала и спровођењу поступка приватизације. Посебно је опасна корупција органа контроле, полиције и правосуђа, чиме се умањује ефикасност контроле и успешност превенције. Сива економија и послови који се састоје у прању новца не могу се довољно успешно реализовати без корупције. Корупција је у тесној вези и са најокорелијим формама организованог криминала како у фазама реализације илегалне трговине дрогом, оружјем, трговини људским бићи-

---

[131] Вукотић, В., Економски систем и корупција, Зборник радова *Систем и корупција*, Институт друштвених наука, Београд, 2000, стр. 23.

[132] Мађар, Љ., Политички и економски корени корупције, Зборник радова *Систем и корупција*, Београд, 2000, стр. 28.

[133] Узроци корупције: 1) одсуство или неефикасност интерне и екстерне контроле законитости рада државних и привредних органа и субјеката; 2) лоши услови привређивања, лоша организација процеса рада, лош начин руковођења, непоштовање техничко-технолошких норматива и радне дисциплине, гломазан и крајње непродуктиван апарат стручних служби; 3) лоше устројство органа државне управе јавних служби или испреплетаност надлежности и 4) честе промене економске политике једне земље које неретко из темеља мењају односе у привреди и положај привредних субјеката. Јелачић, М., *Корупција*, Београд, 1996, стр. 52–53.

ма, људским органима, еколошким криминалитетом итд. тако и у фази легализације "прљавог новца".[134]

Откривање и доказивање корупције. – Независно од отклањања системских фактора који поспешују корупцију, репресија се најчешће своди на откривање и доказивање радње примања и давања мита. Примање и давање мита се по правилу тешко доказују и тешко се за њега сазнаје. Чести су случајеви подмићивања ради извршења законитих радњи што је теже открити и доказати управо услед законите природе радње о којој је реч. Код незаконитих радњи лакше се јавља сумња, јер је та радња сама по себи индиција. Органи унутрашњих послова за ово кривично дело најчешће сазнају примањем кривичне пријаве од стране лица од кога је тражен мито или коме је нуђен. За кривично дело се сазнаје и на основу индиција, нпр., јавно поговарање да неко лице за своје услуге тражи надокнаду, или уколико такво лице очигледно поседује добра или троши више новца него што то одговара његовим редовним примањима, преко анонимних и псеудонимних пријава, криминалистичке информативне делатности итд.

Након пријема кривичне пријаве за ово кривично дело или у случају постојања индиција (на пример у виду јавног поговарања), потребно је у оквиру криминалистичке обраде прикупити на поверљив начин информације о осумњиченом (индиције о његовом карактеру, обавити дискретно информативно распитивање о осумњиченом и његовом понашању у колективу, обављању службе и постојању евентуалне склоности ка корупцији). Важно је прибавити информације о механизму узимања или давања мита, о посредницима који учествују у овој делатности, врсти користи коју осумњичени захтева и "износу тарифе". Анализом се утврђује профил типичне жртве и типичне ситуације у којој се одвија тражење користи или предаја вредности. У том циљу корисно је пронаћи, уколико је могуће, "*инсајдера*" односно информанта из непосредног окружења осуњиченог ради прибављања поверљивих информација. По могућству, потребно је обавити информативне разговоре с лицима са којима је био у пословном контакту како би се дошло до оних којима је тражио мито. По правилу треба трагати за онима који нису успели да реализују посао који је у делокругу осумњиченог (можда међу њима има оних који нису хтели да плате за услугу). Након прикупљања информација да осумњичени има обичај да тражи мито, потребно је детаљно планирати доказивање његове криминалне делатности. У пракси је најбоље или доћи до лица од кога осумњичени тренутно тражи мито, или му подметнути лице (лице које одговара профилу типичне жртве), како би се подстакао да тражи давање неке користи. Жртву инструисати да након тражења противзаконите користи уговори са извршиоцем врсту користи, време, место и начин предаје. Након тога у криминалистичко-техничкој служби предмет мита фотографисати, ако је новац записати бројеве, обележити га хемијском клопком (у питању су прахови који боје руке у џепове), саставити записник у присуству тужиоца. Полиције већине земаља света у таквим случајевима, уколико је могуће, спроводе тајно озвучење или тајно снимање просторије у којој ће се обавити примопредаја вредности или лицу које даје мито уграђују прикривену камеру и озвучују га. Након примопредаје вредности, тј. када се успостави притежење над њом од стране извршиоца, врши се његово лишење слободе и претресање како би се одузео предмет корупције. По неки пут је тактички исправније не журити са лишавањем слободе, већ је боље дока-

[134] Више о вези организованог криминала и корупције: Бошковић, М., *Актуелни проблеми сузбијања корупције*, стр. 49 и даље.

зно обезбедити (тајним снимањем) више радњи узимања или давања мита, и тајно снимити (у складу са нормама ЗКП-а), телефонске и друге разговоре који су повезани са припремањем или извршењем овог кривичног дела. Тиме ће доказни материјал имати већу снагу на суду. После обезбеђења доказа корупције на описани начин, важно је у сарадњи са медијима објавити ову информацију и тражити од других жртви да се јаве органима унутрашњих послова како би такође поднеле кривичну пријаву. У пракси се тек после објављивања вести о хватању неког за време примања мита, оштећени јављају у већем броју. У оквиру фазе доказивања корупције, након хватања учиниоца, потребно је детаљно истражити његово целокупно пословање како би се утврдиле незаконитости, јер оне могу да укажу на пређашње случајеве корупције или нека друга кривична дела. У откривању и доказивању корупције примењују се и специјалне истражне технике које се користе за сузбијање организованог криминалитета (снимање телефонских разговора, закључење симулованих послова итд.). Веома је важно да се прибаве квалитетни извори информација и обезбеде докази уз стриктно поштовање свих одредби ЗКП-а.

Превенција корупције подразумева, пре свега, елиминисање глобалних, системских фактора који подстичу њену појаву и раст. Најбољи начини да се корупција предупреди и сведе на што мањи ниво је елиминисање монопола, конкуренције уз поштовање слободног тржишта, принципа јавности и транспарентности. С тим циљем се изграђују међународни стандарди (нпр., Конвенција уједињених нација против корупције)[135] и доносе национални закони који прописују сачињавање *програма унапређења интегритета* институција и запослених, односно усвајање и имплементацију *антикорупционих програма*. Реорганизација управе ради умањења објективних могућности и прилика за корупцију од суштинске је важности. Веома су значајна страна искуства у сузбијању корупције и она могу да представљају узор за стварање домаћих стандарда. На пример, неке земље имају независне органе за борбу против корупције. Институција омбудсмана може да буде од користи у сузбијању корупције. У оквиру појединих компанија сачињава се *кодекс понашања* за све запослене. Анимирање јавности и повећање њене осетљивости по питањима корупције посредством медијских кампања показало се добром методом. Постоји потреба за специјализацијом полицијских кадрова на сузбијању корупције. Предлаже се формирање специјализованих полицијских стручних тимова за борбу против корупције у појединим областима привреде и ванпривреде. Та би јединица била састављена од стручњака који поседују специјалистичка знања која ће примењивати уз коришћење научних метода и достигнућа других наука у борби против корупције.[136] Веома је важно да полицијски службеници који раде на пословима сузбијања корупције буду независни у своме раду (заштићени од политичких и других утицаја) и да се повремено (периодично) подвргавају контроли (тестови интегритета, полиграфско тестирање у виду теста интегритета), да се проверавају резултати њиховог рада и имовно стање. Доношење закона о испитивању порекла имовине, посебни курсеви обуке за правосудне органе само су неке од метода које дају позитивне резултате. Од суштинске је важности постојање националног тела мултидисци-

[135] Конвенција Уједињених нација против корупције донета је 2003. године. Србија је конвенцију ратификовала 2005. године и објавила у Службеном листу СЦГ – Међународни уговори, бр. 12 од 22.10.2005.

[136] Бошковић, М., Појавни облици корупције и методе супротстављања, Безбедност, 2/2001, стр. 200.

плинарног састава које има задатак да се бави утврђивањем услова и узрока корупције као и формирањем националне стратегије и политике њеног сузбијања. Размена искустава и контакти са другим организацијама у свету које се баве овом проблематиком од велике је важности (посебно треба поменути *GRECO*). Јасне процедуре, транспарентни поступци, програми за унапређење институционалног интегритета, и за унапређење интегритета запослених, антикорупциони планови, *анонимна анкетирања корисника услуга*, *примена тестова интегритета*, периодично или у случају потребе полиграфско испитивање државних службеника који раде у појединим службама (нпр., дипломатија, тајна полиција, полицајци у одељењима која се баве сузбијањем дрога), законом регулусана заштита оних који пријављују корупцију, испитивање порекла имовине, су само неке од метода које имају успеха у превенцији корупције.

4.3. СТРАТЕГИЈСКИ ПРАВЦИ ЕФИКАСНИЈЕГ СУПРОТСТАВЉАЊА ЕКОНОМСКОМ КРИМИНАЛУ И КОРУПЦИЈИ

Неспорно је да се стање у области економског криминалитета битно променило и код нас и у свету. Због тога је потребно уважити светска искуства и на основу њих формирати ефикаснији модел супротстављања економском криминалитету и корупцији. Прво, треба поћи од става који је усвојен у свету, да је економски криминалитет савременог доба у својој основи део организованог криминалитета, па га као таквог треба и третирати методама супротстављања организованом криминалитету.[137] Исти третман важи и за корупцију. Друго, економски криминалитет и корупција су производи глобалних фактора који постоје у друштву, због тога и мере супротстављања не могу бити парцијалне и усмерене само ка конкретним учиниоцима. Потребно је глобално приступити овој врсти криминалитета што подразумева целовито сагледавање услова и узрока и њихово целовито сузбијање (почев од измена закона, па надаље). Треће, треба имати у виду међународну компоненту економског криминалитета и корупције и њихову посебну друштвену опасност (закључење штетних међународних економских уговора, прање новца са иностраним елементом, веза са међународним организованим криминалитетом који се реализује уз примену корупције итд.). Због тога треба у осмишљавању криминалне политике и мера сузбијања економског криминалитета и корупције поћи и од међународних норми, праксе и сарадње.

Ефикасно супротстављање економском криминалитету и корупцији подразумева предузимање следећих стратегијских мера: а) извршити промене у оквиру законодавства (отклањање системских слабости у области пословања, контроле и промене кривичног законодавства); б) побољшати ниво оспособљености (едукације и обуке) кадрова који раде на пословима превенције и репресије економског криминалитета и корупције; в) формирати специјализоване организационе јединице за оперативне и стратегијске анализе (мултидисциплинарни експертски тимови); г) формирати централизовану компјутерску базу података и д) подићи на виши ниво међународну интеграцију и сарадњу од значаја за спречавање и сузбијање економског криминалитета и корупције.

5. ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ

5.1. ПОЈАМ, ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Организовани криминалитет представља криминалну делатност, тј. континуирано, у виду пословне оријентације, систематско вршење кривичних дела усмерених на стицање профита, монопола и моћи коју организује и спроводи у

[137] Kube/Störzer/Timm, *Kriminalistik Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Band 2, Stuttgart, 1994, стр. 447–448.

дело група хијерархијски повезаних лица који делују у складу са унапред сачињеним планом и састоји се у обављању правно недозвољених и дозвољених послова уз коришћење насиља, застрашивања, корупције и других облика утицаја на државне органе, појединце и остале облике социјалне контроле.

Организовани криминалитет је *врста имовинског криминалитета*. У науци се одређује као врста неидеолошке криминалне делатности.[138] Врховни циљ организованог криминалитета је *стицање профита*, тј. економске моћи. Сви остали циљеви (нпр., политичка моћ) подређени су овом и представљају само споредне циљеве (међукораке) у функцији остварења овог главног.

Организовани криминалитет има тенденцију ка постизању *монопола*. Монопол може бити усмерен ка *одређеној територији* (држава, регија, град, или део града), или *ка одређеној врсти криминалне, али и некриминалне делатности*. На пример, организовани криминалци могу да настоје да постигну монопол у снабдевању одређеног тржишта хероином, нафтом, дуваном. Да би остварили монопол на одређеном тржишту долази и до оружаних сукоба. Понекад и до правих малих ратова између група организованих криминалаца. По градовима се дешавају пуцњаве и убиства, на пример, из аутомобила у покрету, а да полиција не зна ништа ни о жртвама, ни о учиниоцима, ни о мотивима (што је било у Србији у току деведесетих година прошлог века). Постојање оружаних обрачуна представља индицију која указује на борбу за монопол између различитих група организованих криминалаца на одређеној територији. Непостојање ових сукоба, или њихов престанак, није знак да на одређеној територији више нема организованог криминалитета, већ само да је монопол вероватно успостављен.

Организовани криминалитет карактерише у великој мери и тежња ка специјализацији (на пример, поједине групе се специјализују за дрогу, друге за игре на срећу и отварање објеката за коцкање, треће за пребацивање емиграната преко границе или трговину женама и децом ради учешћа у проституцији, тзв. трговина *белим робљем*. Највећи број група по свему судећи бави се сваштарењем.

Организовани криминалитет има тежњу да оствари *утицај на сферу политике, економије, јавног живота*. Тиме се постиже политичка и економска моћ, што има за последицу монопол и повећање профита носилаца организованог криминалитета. Политички и економски утицај постиже се корупцијом државних чиновника (на националном и локалном нивоу), финансирањем политичких партија, или појединих изборних кампања од новца прибављеног криминалним пословима ("прање новца"), финансирањем хуманитарних акција уз медијску подршку, отварањем или финансирањем појединих медија или новинара, па чак и научника, интелектуалаца и бораца за људска права (који критикују акције полиције, антимафијашке законе јер угрожавају поједине људске слободе и права). Организовани криминалитет нема потребу да руши државу, већ да се инкорпорира у њу. Тако се дешава да су шефови организованог криминалитета у појединим државама истовремено и на највишим политичким функцијама (председници држава, влада, министри).

Неке од разлика између банди, тј. криминалних група класичног криминалитета (на пример, разбојничке банде, групе провалника, џепара итд.) и организованог криминалитета су у томе што банда удружених криминалаца нема амбицију да врши политички утицај на власт, већ бежи од ње; по правилу се не служе корупцијом; жртва је увек у конфликтном односу са извршиоцима, не прихвата

[138] Abadinsky, Howard, *Organized Crime*, Chicago, 1991, стр. 5.

понашање учинилаца (нпр., жртва разбојништва, оштећени код провалне крађе), док код кривичних дела из области организованог криминалитета жртва често штити организованог криминалца јер он задовољава неке њене потребе (потреба за дрогом, коцком, сексом итд.).

Организовани криминалитет карактерише *хијерархијска повезаност криминалаца*. Број удружених криминалаца може бити од три лица (према мишљењу неких аутора од два) па навише (нпр., неколико десетина, стотина итд.). Криминална организација може бити на различите начине устројена. У принципу карактерише их рашчлањена структура тако да криминалци нижег, па чак и средњег ранга немају непосредног контакта са главним организаторима, а неретко и не знају за њих. На доњем делу лествице су непосредни извршиоци насилничких деликата, убице, уцењивачи. Они се регрутују претежно из структура малолетничких делинквената или из затворске популације и задужени су за "најпрљавије послове". Једино се они експонирају при вршењу криминалних послова. Криминалне организације имају и *специјалисте* који само раде одређене послове (нпр., фалсификати, утискивање лажних бројева на украдене аутомобиле) и *саветнике* који су најчешће из редова адвоката, финансијских експерата, политичара итд. Криминалне организације имају и своје људе у правосуђу, полицији, царини и адвокатури. У случају хапшења неког члана они се први ангажују покушавајући да му помогну. Врхови криминалних структура, организатори и финансијери нису у непосредном контакту са извршиоцима, они су неекспонирани, тако да је веома тешко доказивати њихово учешће у организованом криминалитету.[139]

Сваку криминалну организацију карактерише унутрашњи систем вредности, дисциплине, постојање контроле унутар криминалне организације, исказивање лојалности и бриге за чланове и њихове породице. На пример, о породицама убијених или ухапшених чланова брине организација.

Посебно је тешко откривати и доказивати криминалну делатност група које су засноване на чврстим рођачким и националним везама. Оне су затворене за друге и постоји чврста и судбинска међузависност између појединих чланова и њихових породица, што у великој мери отежава полицијску делатност (нпр., албанске или кинеске криминалне организације).

Мафија је специфичан облик организације у склопу организованог криминалитета. Њу карактерише већи степен организованости и ефикасности деловања у односу на друге облике организованог криминалитета. Мафија се бави свим нелегалним пословима у разноврсним криминалним областима где се остварује профит и обезбеђује политички утицај. Структуру организације појединих мафијашких картела чине основне организационе јединице (ћелије) које међусобно нису повезане, већ су подређене шефовском тиму који руководи акцијом, тако да ако полиција успе да открије једну групу, нема аутоматске опасности да то буде основ за даље продирање према врху мафијашке организације. Карактеристике мафијашког рада су: 1) корумпирање одговорних људи у свим важнијим органима, њихово придобијање и укључивање у криминалне послове; 2) коришћење најбруталнијих метода како би се обрачунали са сведоцима, органима откривања и онима који их могу угрозити; 3) строга конспиративност међу члановима, почев од најнепосреднијих извршилаца до саветника и босова; 4) постојање "закона ћутања" и 5) страх чланова од могућих последица ако погреше, односно ако не

[139] Водинелић, В., Проблематика криминалистичко-тактичких института-информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, *Безбедност*, број 1/1994, стр. 65–74; Игњатовић, Ђорђе, *Организовани криминалитет*, Београд 1998, стр. 61.

изврше постављени задатак.[140] У свету су најпознатије следеће мафијашке организације: италијанска Cosa Nostra, Camorra и друге, кинеске Тријаде, јапанске Јакузе, колумбијски кокаински картели, руска мафија, албанска мафија итд.

Организована криминална делатност не предузима се по персоналној, него по организационој структури. *Modus operandi* организованих криминалаца је строго конспиративан. Карактеристично је за организовани криминалитет да себи придаје привид грађанског статуса и пристојности.[141]

Поступање у складу са унапред одређеним планом је наредна карактеристика организованог криминалитета. Ове организације спроводе своје криминалне активности методично, системски, високо дисциплиновано и тајно. Постоји јасна подела задатака и улога међу члановима криминалне организације. Развијен је унутрашњи систем контроле као и систем кажњавања и награђивања (симболички и стварни). Свака криминална организација се темељи на лојалности и беспоговорној послушности својих чланова. Непослушност и издајство се оштро, понекад и сурово кажњавају. Организација рада и деловање организованих криминалаца је еластично и увек прилагођено тражњи од стране конкретног тржишта.

Криминална активност организованог криминалитета није ограничена одређеним временом или конкретним криминалним задацима. Она је трајна и континуирана са тенденцијом ширења. Код ове врсте криминала није базични појам кривично дело као изоловани антисоцијални акт, већ криминална делатност у виду трајне "пословне" оријентације. У питању је криминалитет из навике, односно професионални криминалитет, али на највишем нивоу "професионализма".

Организовани криминалитет се често пореди са канцером. Исто као и код канцера, не може се уочити на почетку, а после извесног времена угрожава читаво тело (друштво). Он може да расте споро, али је увек константан. Када се симптоми појаве, тј. постану видљиви, обично је касно за успешну интервенцију.

Криминалне организације се баве правно недозвољеним, али и правно дозвољеним пословима. Обим недозвољених делатности је неограничен и условљен потребама конкретног тржишта или становништва. У свим оним областима у којима држава није у стању да задовољи одређене потребе становништва убацује се организовани криминалитет. Због тога се често истиче да организовани криминалитет карактерише "*криминалитет без жртве*", односно жртва је најчешће спремна на сарадњу. Криминални послови организованог криминалитета састоје се у: 1) *опскрбљивању илегалне робе,* нпр., дрога, оружје, експлозив или *дефицитарне робе* (дуван, нафта, сива економија, лихварење, повреда ауторских права, нпр., електронска пиратерија,); 2) *задовољењем појединих услуга или потреба становништва* (проституција, потреба за порнографијом, коцком, илегалне миграције, "прање новца") или 3*) вршењу насилничког криминалитета* (изнуде, уцене, утеривање дугова, наручена убиства).

Почев од деведесетих година XX века запажена је појава, у светским оквирима, да организовани криминалитет све више улаже новац у легалне правне послове, легалне привредне, пословне и финансијске институције. На пример, новац прибављен од илегалне трговине дрогом или других кривичних дела, улаже се у куповину предузећа, некретнина, у спортске клубове, отварање спортских терена, у политичке партије или кампање, у отварање банака, или финансијских

---

[140] Бошковић, М., *Организовани криминалитет*, Београд, 1998, стр. 103–106.

[141] Водинелић, В., Проблематика криминалистичко-тактичких института-информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, *Безбедност*, број 1/1994, стр. 66.

организација итд. На тај начин долази до прања новца, односно његове легализације. Ови процеси су допринели додатној експанзији организованог криминалитета.

У свету се јасно уочава *међународно повезивање организованих криминалаца*. Послови организованог криминалитета све чешће прелазе границе држава. Криминалне организације из разних држава све тешње међусобно сарађују у реализацији заједничких криминалних планова (нпр., трговина дрогом, људима, "прање новца" итд.), или поједине криминалне организације проширују своју делатност на територије већег броја држава и континената, или глобално по читавом свету (на пример, колумбијски кокаински картели, руска, албанска мафија, кинеске Тријаде итд.). Ови облици организованог криминалитета чине *транснационални организовани криминалитет* и представљају посебну опасност. Ширењу транснационалног организованог криминалитета посебно је допринела слобода трговине, отварање граница, процеси глобализације, транзиција, нови облици банкарских начина плаћања, развој комуникација (нпр., Интернет, мобилна телефонија)[142].

У појединим регионима света посебно је изражена делатност организованог или транснационалног организованог криминалитета. Крајем деведесетих и почетком двехиљадите године Интерпол је званично означио регион Балкана једним од највећих криминалних жаришта организованог криминалитета на свету. На пример, 80% организованог криминалитета којим се та организација бави лоцирано је у региону Балкана или одатле полази, ширећи се ка земљама Западне Европе (путеви дроге, трговина "белим робљем", илегално пребацивање емиграната, делатност дуванске мафије, "прање новца" итд.).

Застрашивање, насиље и корупција су основне методе за постизање циљева организованог криминалитета и умањење ефеката социјалне контроле. Да би онемогућили рад државних органа, односно умањили ефикасност правосуђа, полиције, царине, организовани криминалци користе се пре свега корупцијом. Корупција је најмоћније оружје организованог криминалитета. Тамо где не прође корупција, примењују методе застрашивања и претње. Претње су усмерене према носиоцима правосудних функција, радницима органа унутрашњих послова, сведоцима или најближим члановима њихових породица. Претње су анонимне и конкретизоване. Као последње средство користе насиље, не презајући ни од отмица и убистава.[143]

5.2. ИНДИЦИЈЕ КОЈЕ УКАЗУЈУ НА ПОСТОЈАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

На постојање организованог криминалитета у једној средини (локалној заједници) указују следеће индиције:

- лица која немају легалне приходе живе "на високој нози" (луксузни аутомобили, велике куће, трошење великих свота новца итд.);
- дешавају се физички напади који се не пријављују полицији;

---

[142] Више: Бошковић, Мићо, *Транснационални организовани криминалитет*, Београд, 2003.

[143] Насиље може бити усмерено у оквиру групе ради успостављања дисциплине и премоћи; може бити предузимано ка другим конкурентским криминалним групама; и на крају, као жртве насиља појављују се лица која су изван криминалних структура. У јавности је најизраженији последњи облик насиља, док су претходна два облика прикривена и мање уочљива.

- дешавају се убиства, подметања експлозива под возила, у станове и локале или пожари без јасних мотива;
- професионални начин извршења убиства или подметања експлозива (нпр., убиства из возила у покрету);
- убиства се врше из оружја које није доступно грађанима (из аутоматских пушака, хеклера итд.);
- не налазе се сведоци мада су убиства извршена на јавном месту у присуству грађана;
- оштећени и жртве одбијају да сарађују са полицијом и да сведоче пред судом;
- у локалној заједници расте наркоманија;
- анонимно се прети полицајцима, судијама и тужиоцима који раде на предмету;
- пресуде наркодилерима су симболичке (условне осуде, благе затворске казне). До суда долазе само ситни улични препродавци дроге. Снабдевачи локалног тржишта дроге или наркодилери на велико, финансијери – заштитници су изван опције посматрања полиције и тужилаштва;
- окривљене бране скупи адвокати и плаћају се велике кауције за пуштање на слободу, мада њихова занимања не омогућавају покривање тих трошкова;
- није се умањио стандард живота, то јест, трошење пара, у породицама чији су чланови лишени слободе;
- одмах након хапшења осумњичених наступају адвокати са унапред потписаним овлашћењем за заступање;
- кривична дела се врше и након хапшења шефова банди (или се повећава њихов број);
- суду се пријављују до тада непознати сведоци одбране, а сведоци оптужбе мењају исказе у корист окривљеног;
- полиција и тужиоци наступају помирљиво на суду итд.

5.3. СУЗБИЈАЊЕ (КОНТРОЛА) ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

5.3.1. Стратегијски приступ и стратегијска анализа организованог криминалитета

Организовани криминалитет представља најсложенију форму антисоцијалних појава у друштву. Њега није могуће успешно третирати класичним методама које се примењују при откривању и сузбијању осталих врста криминала. Три су заблуде поводом организованог криминалитета плаћене скупо, омогућујући његово бујање и експанзију: Прва заблуда се састојала у непризнавању постојања организованог криминалитета у друштву због политичких интереса владајућег естаблишмента. На пример, владајуће структуре у Југославији годинама нису признавале постојање организованог криминалитета (посебно у току осамдесетих и деведесетих година XX века), а при томе су саме биле организатори и носиоци ове појаве. Друга заблуда се састојала у минимизирању опасности које са собом доноси организовани криминалитет. Трећа заблуда је била да се организова-

ни криминалитет може успешно сузбијати класичним методама и уз примену законских овлашћења која се користе у сузбијању класичних форми криминалитета.

Услови и узроци који доводе до појаве организованог криминалитета, или одржавају његово постојање, многобројни су и сложени. Због тога је неопходно да се у оквиру стратегијске анализе истражују и предузимају мере на њиховом отклањању. Спектар мера сузбијања организованог криминалитета треба да буде широк и свеобухватан. Организовани криминалитет не може се држати под контролом без стратегијског приступа.

У сузбијању и контроли организованог криминалитета потребна је глобална стратегија. Њена је суштина у томе да се она издиже изнад тактичке обраде појединог случаја и смера на стварање и примену комплекса оперативнотактичких мера с циљем сузбијања криминалитета у целини и његово потискивање као укупног комплекса антисоцијалног деловања.[144] Класичан криминалистички приступ који полази од извршеног појединог кривичног дела и отпочињања активности на проналажењу доказа који га повезују са конкретним извршиоцем није ефикасан у сузбијању организованог криминалитета. Реактивне криминалистичке стратегије су крајње неефикасне у супротстављању организованом криминалитету. Због тога се морају примењивати проактивне стратегије и криминалистички приступи. Криминалистичка активност се мора фокусирати не на дела, већ *на лица* која су осумњичена за учешће у организованом криминалитету као и *на криминални контекст* (услове који погодују настанку). За имплементацију и операционализацију ове криминалистичке стратегије значајно је и сазнање да 20% криминалаца у једном друштву изврши 80% кривичних дела.

Због тога је потребно уочити постојање криминалних појава у друштву које указују на постојање организованог криминалитета, идентификовати поједине организоване криминалне групе, њихову структуру, везе, чланове и усмерити расположиве полицијске ресурсе за истраживање њихове активности, поља и начине криминалних деловања, начине прања новца итд. Показала се успешном стратегија да се *одређени број оперативаца усмери на потенцијалне криминалце*, а не на кривична дела.[145] Прикупљају се сазнања о свим њиховим кретањима, контактима, навикама, понашању. Криминалистичко посматрање је тако интензивно да скоро достиже квалитет трајног праћења лица осумњичених за учешће у организованом криминалу. На тај начин се дуже време прати понашање појединих осумњичених и криминалних група, прикупљају се докази применом специјалних криминалистичких метода како би се створили услови за утужење, спознавање укупне криминалне активности и криминалних веза, како би се омогућило хапшење и доказивање кривице чланова и лидера криминалне организације.

Стратегијски приступ организованом криминалитету захтева развој стратегијских метода анализе и планирања криминалистичке делатности.

Стратегијска анализа подразумева континуирано прикупљање информација. Обавештајне информације се прикупљају за потребе тактичких и стратегијских циљева. *Информације од тактичког значаја* директно помажу оперативну и тужилачку делатност и усмерене су на хапшења и утужења. *Стратегијске информације* су усмерене на остварење удаљенијих циљева. Оне омогућавају боље разумевање организованог криминалитета, актуелне стратегије и тактике супротстављања и служе за формирање нових модела сузбијања (законских, орга-

[144] Водинелић, В., Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита, Безбедност, број 1/1992, стр. 21, 24.

[145] *Op. cit.*, стр. 13–28.

низационих, криминалистичких). Главни извори обавештајних података су: судска документација, подаци других јавних агенција (служби јавних прихода, царине, пореских установа, банки итд.), пословни подаци из привреде, оперативни полицијски подаци из ранијих случајева, подаци којима располажу друге полицијске службе (у земљи и иностранству), штампа, подаци добијени тајним надзирањем, информације добијене од грађана, изјаве и сведочења добијена од вигиланата, сведока, жртава итд.[146] Анализа података представља срце обавештајног система и подразумева формирање *експертских тимова* за стратегијску анализу података. Заједно са анализом, процењује се вредност прибављених информација. На основу анализе формирају се хипотезе (стратегијска раван анализе) и криминалистичке верзије (за потребе оперативних циљева). Стратегијске хипотезе и оперативне верзије се проверавају, сачињавају се извештаји и предлози од значаја за праксу сузбијања организованог криминалитета.

Стратегијску и тактичку анализу олакшавају *централизоване компјутерске базе података* о организованом криминалитету (појавама, обиму, стварним и потенцијалним жртвама, модусима припремања, вршења, прикривања); о непосредним извршиоцима, њиховим групама, организаторима, међусобним везама, начину комуницирања, бројевима телефона, адресама, регистарским бројевима аутомобила, интерперсоналним везама, начину извршења кривичних дела, ранијим осудама, оружју, траговима које су остављали, отисцима прстију, ДНК формулама, дигитализованим фотографијама, навикама, слабостима, специјалним знањима, адвокатима који су их заступали, начинима прања новца итд. Компјутеризоване банке података подржане су програмима за анализу и аутоматско упоређивање података по разним основима.

Поред националних компјутерских база података постоје и међународне базе података о транснационалним организованим криминалцима, њиховим удружењима, везама итд. Такве базе података поседују Интерпол, Европол и велике светске полиције и специјализоване полицијске службе за поједине врсте међународног организованог криминалитета. Постоји идеја, са чијом ће се реализацијом вероватно кренути, да се формира централизована банка података о организованом криминалитету и учесницима у њему за државе које се налазе у региону Балкана. Ефикасно сузбијање организованог криминалитета захтева поседовање базе података и институција за координацију међународне и регионалне полицијске сарадње и брзу размену оперативних података. Тиме би се у потпуности афирмисале кључне речи у борби против организованог криминалитета – *координација и сарадња*.

Стратегијски приступ супротстављању организованом криминалитету подразумева и потребу за јачањем, опремањем и додатном едукацијом свих субјеката који могу да допринесу његовом сузбијању и контроли почев од полицијских служби, преко правосудних, пограничних, царинских испостава, банкарских (финансијских) институција (због спречавања прања новца), до потенцијалних жртава. Подразумева се и формирање листе индикатора, сумњивих понашања и сумњивих финансијских трансакција које могу да укажу на дела организованог криминалитета, као и прописивање за све субјекте јасних упутстава и законских обавеза на одређено понашање у тим случајевима.

У светским оквирима постоји тенденција за хармонизацијом правних норми, формирањем процесних и материјалних стандарда поступања полиције и

[146] Упореди: Abadinsky, H.: *Organized Crime*, стр. 447–448.

других субјеката социјалне контроле како би се повећала ефикасност на откривању и сузбијању организованог криминалитета. С тим циљем су донете многобројне међународне конвенције.

5.3.2. Посебни органи специјализовани за сузбијање организованог криминалитета

Да би се повећала ефикасност супротстављања организованом криминалитету у већини земаља у свету формирају се посебни органи чији су службеници специјализовани, специјално опремљени и поседују посебна законска овлашћења.[147]

Ова материја је код нас регулисана Законом о организацији и надлежности државних органа у сузбијању организованог криминала. На основу поменутог Закона основано је посебно одељење при Окружном јавном тужилаштву (*специјално тужилаштво*) које је надлежно за поступање у предметима кривичних дела организованог криминалитета.

У оквиру Министарства унутрашњих послова Србије основана је посебна организациона јединица на нивоу управе и одељења за сузбијање организованог криминалитета (*посебне полицијске јединице*) која непосредно сарађује са специјалним тужиоцем на заједничком задатку обезбеђивања доказа.

Основано је и посебно одељење Окружног суда у Београду (*специјални суд*) које је надлежно за вођење кривичних поступака за наведена кривична дела извршена на територији целе Републике.

Формирана је и *посебна притворска јединица* при Окружном затвору у Београду како би се повећале безбедност и изолација притворених и окривљених за учешће у организованом криминалитету.

5.3.3. Материјалноправне норме с циљем сузбијања организованог криминалитета

Основни мотив учесника организованог криминалитета је профит, тј. стицање илегалне имовинске користи. Имајући то у виду, основна законска мера сузбијања организованог криминалитета је елиминисање мотива за стицање профита учесника организованог криминала. Потребно је операционализовати, законски и у пракси спровести познату изреку: "Криминал се не исплати". То се у свету постиже доношењем тзв. антимафијашких закона или *закона о конфискацији имовине учесника у организованом криминалу*. Друга материјалноправна мера огледа се у доношењу закона којима се у пракси онемогућава прање новца стеченог организованим криминалом.

На пример, у експертском извештају ОЕБС-су о стању криминала у Србији и Црној Гори дословно пише: "Да би могла да се бори против организованог криминала и да би могла да располаже сличним могућностима као друге европске земље, Србија, и Црна Гора треба да уведу законе који дозвољавају полицији заплену новца и имовине за коју се верује да је остварена добит организованог криминала. Судови затим треба да председавају процедуром саслушања у којој власници те имовине морају да докажу да је она стечена законитим средствима (терет доказивања је на осумњиченом – примедба БС). Већина битака против организованог криминала добијена је ометањем криминалних активности и њиховим претварањем у непрофитабилне послове. Свака европска земља без закона о конфискацији имовине нуди организованом криминалу недвосмислени подстицај да у њој борави и складишти своју криминалним радњама стечену имовину. Следе озбиљни покушаји корупције владе, администрације и полиције, а све на штету грађана и њихових људских права".[148]

---

[147] Видети више: Милан Шкулић, *Организовани криминалитет, појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд, 2003, стр. 210 и даље.

[148] Слејтер, Џон, Извештај о процени стања људских права, етике и стандарда полицијског функционисања у Савезној Републици Југославији, Србији и Црној Гори, ОЕБС, Нацрт акционог плана, Стразбург, септембра, 2001, стр. 16 (верзија документа на српском језику).

Слика 154. *Аутомобил конфискован од наркодилера и додељен полицији.* У неким земљама Западне Европе и Америке сматра се да је конфискација имовине најделотворније средство против организованог криминалитета. Новац и материјалне вредности које се конфискују од организованих криминалаца најчешће се додељују полицијским службама које су допринеле њиховом откривању или усмеравају у хуманитарне фондове, нпр., у програме превенције наркоманије, лечења наркозависника итд. На слици је приказан аутомобил који је конфискован од наркодилера и додељен полицијској јединици (пример је из САД).

Примера ради, италијанско антимафијашко законодавство предвиђа низ превентивних мера за борбу против мафије: укидање полицијских дозвола, одузимање возачке дозволе, забрана склапања уговора, пословних уговора итд. Такве забране и одузимања могу се проширити на чланове породице, особе које живе са субјектом под истрагом и удружења. Италијанско антимафијашко законодавство предвиђа меру *конфискације имовине*. Спорна имовина постаје или државно власништво за потребе правосуђа, јавног реда и цивилне одбране или власништво општине на којој се налази за друштвене потребе или институције (нпр., рехабилитација наркомана, или друге волонтерске активности, организовање курсева за обуку по школама). Антимафијашки закони предвиђају прелиминарну заплену имовине не само када може да се претпостави "на основу довољно података да заплењени капитал потиче од нелегалних активности", већ и "кад њихова вредност није пропорционална стању прихода или економској активности особе под истрагом". Члан 418 Кривичног закона Италије предвиђа кривична дела која се односе на криминална удружења, укључујући мафијашка, а која обухватају све појединце који нису чланови групе, али им пружају помоћ (у виду смештаја или хране), и индивидуалне чланове групе који су свесни да су чланови мафијашког удружења. *Мере спречавања прања новца:* закони о спречавању прања новца прописују обавезе свих финансијских организација (банке, брокери итд.), да пријаве све трансакције као и упућивање новца у иностранство веће од законом дефинисаног износа. Такође се забрањује трансфер новца у кешу или меницама на доносиоца за све послове који су већи од одређеног износа. Постоји обавеза да се пријаве све сумњиве трансакције. Дискреција и банкарска тајна више не важе апсолутно.[149]

У оквиру најновијих измена кривичног законодавства и у нашој земљи је уведена конфискација имовине за учиниоце кривичних дела с елементом организованог криминала.[150] Напокон, остаје да судска пракса потврди њену ефиксаност.

---

[149] Серафино, Фиоре, Предлог законодавства и структура организација за борбу против организованог криминала у Републици Италији, Београд, октобар, 2002. Саветовање о организованом криминалитету на ВШУП.

[150] Закон о изменама и допунама Кривичног закона Савезне Републике Југославије, од 11. 4. 2003. године објављен у Службеном гласнику Републике Србије, у броју 39, стр. 5.

5.3.4. Оперативне методе и посебна процесна правила за сузбијање организованог криминалитета

Криминалистичка делатност разоткривања криминалних организација, њихове структуре и улоге појединих чланова, захтева другачији приступ него код класичног криминалитета. Уколико би се рад органа откривања усмерио само на доказивање кривичних дела и њихових непосредних извршилаца, органима кривичног гоњења остале би непознате криминалне организације и њихови организатори. С обзиром на то да организатори криминалних удружења нису непосредно укључени у извршење кривичних дела, класичним методама није могуће утврђивати њихово учешће у криминалу. Због тога су стратегија, тактика и техника откривања и доказивања организованог криминалитета другачије него у случајевима извршења појединих кривичних дела класичног криминалитета.

Основни криминалистички приступ разјашњавања и доказивања ове врсте криминалитета је уочавање појединих непосредних извршилаца кривичних дела из области организованог криминалитета, њихова опсервација и уочавање веза и односа које имају са другим лицима како би се криминална група идентификовала. Након уочавања криминалне групе наставља се са њеном потајном опсервацијом коришћењем разних криминалистичких средстава и метода како би се прикупили докази о њеној криминалној активности; појединим кривичним делима које врше; како би се идентификовали организатори и помагачи и прикупили докази о везама, контактима и структури криминалне организације. Да би се ти криминалистички циљеви постигли неопходно је користити специјалне криминалистичко-техничке и тактичке методе и средства: тајну опсервацију, праћење, снимање разговора и међусобних контаката (телефонских, непосредних итд.); снимања примопредаје робе (нпр., дроге) и других предмета кривичних дела. Прикупљање доказа о криминалним организацијама и њиховој криминалној активности захтева дужу криминалистичку информативну делатност. Основни принцип је да се хапшење учесника у организованом криминалитету *одлаже* све док се применом флексибилних и разноврсних криминалистичких метода, и разним њиховим тактичким комбинацијама, не прикупе докази о постојању криминалне организације, њеној мрежи послова и чланова, и док се не идентификују организатори криминалног удружења.

Криминалистичка обрада криминалне организације подразумева њену *опсервацију "споља*" (потајно праћење њених чланова, снимање разговора, фотографисање испорука робе, контролу банкарских рачуна), као и *опсервацију "изнутра*" што значи *непосредну методу криминалистичке опсервације* убацивањем у криминалну организацију прикривеног иследника или *посредну методу криминалистичке опсервације* која се заснива на вербовању вигиланата из саме криминалне организације.

Контрола и сузбијање организованог криминалитета подразумева постојање специјално обучених стручњака (полицајаца, аналитичара, тужилаца, судија) за криминалистичку обраду организованог криминалитета са израженом конспиративношћу у организацији и деловању, постојање посебне криминалистичко-техничке опреме за праћење, снимање и документовање, као и формирање мреже сарадника и информатора.[151]

---

[151] О информативној криминалистичкој делатности усмереној према организованом криминалу видети најзначајније радове написане код нас: Водинелић, В., Проблематика криминалистичко-тактичких ин-

Да би се ови сложени криминалистички циљеви постигли, Законик о кривичном поступку предвидео је посебне мере откривања и доказивања као што су: *надзор и снимање телефонских и других разговора или комуникације, пружање симулованих пословних услуга, склапање симулованих послова, контролисане испоруке, аутоматско рачунарско претраживање личних и других са њима повезаних података* и *ангажовање прикривених иследника*.

Прикривени иследник може уз наредбу судије употребити техничка средства за снимање разговора и ући у тући стан и друге просторије. Прикривени иследник може да се у кривичном поступку саслуша као сведок. Саслушање ће се обавити тако да се не открије његов идентитет. Законом је забрањено прикривеном иследнику да подстиче на извршење кривичних дела. Међутим, у криминалистици преовладава схватање да код организованих криминалаца постоји формирана воља за вршење кривичних дела која улазе у њихов *radius operandi* (нпр., код наркодилера разних нивоа, трговаца оружјем, лица склоних корупцији). Улазећи у "дил" са тим лицима, полицајац не ствара одлуку за вршење кривичног дела, зато што је одлука код њих већ раније формирана. Његово деловање на криминалце (њихову вољу) није "конститутивно" јер код њих већ постоји воља за извршење дела, већ је "констатујуће".[152] Они би оружје или дрогу у сваком случају купили, јер се тиме професионално баве. Ову законску норму требало би тумачити тако да је недопуштено подстицање на вршење кривичног дела (нпр., продају дроге) само у односу на лице код кога не постоје основи сумње да је склоно вршењу кривичних дела из области организованог криминала. Потребно је изричито нагласити да је ово схватање усвојено у правним системима и полицијској пракси свих демократских држава света које настоје озбиљно да се обрачунају са организованим криминалитетом, тако да би њега требало да усвоји и наша судска пракса.[153]

Законик о кривичном поступку предвиђа и *контролисане испоруке*, које одобрава државни тужилац, а спроводи орган унутрашњих послова. Контролисане испоруке се састоје у посебној тактици криминалистичког поступања којом се дозвољава да нелегалне или сумњиве пошиљке изађу, пређу, или уђу на територију једне или више држава, уз знање и под надзором њихових надлежних органа ради спровођења истраге и идентификовања лица умешаних у извршење кривичних дела.

На основу ових нових мера предвиђених у нашем Законику о кривичном поступку омогућава се специјалним полицајцима (уз захтев јавног тужиоца и одобрење судије) да ступају у контакт са криминалним организацијама, односно њиховим члановима, закључују симуловане послове и на тај начин прикупљају доказе (нпр., снимањем, обезбеђењем трагова о идентитету учинилаца). На основу ових законских овлашћења и одобрења јавног тужиоца, могуће је организовати пропуштање мањих криминалних испорука и послова како би се дошло до доказа о већим криминалним испорукама и организованим криминалцима који се

ститута – информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, *Безбедност*, број 1/1994, стр. 65–74; број 2/1994, стр. 177–188; број 3/1994, стр. 285–300 и број 4/1994, стр. 421–433.

[152] Водинелић, М.: *op. cit*., број 3/1994, стр. 297.

[153] На пример, кривичнопроцесно законодавство Италије предвиђа чак и изазивање (провоцирање) вршења нелегалне трговине (наркотици, оружје, прање новца). Серафино, Фиоре, Предлог законодавства и структура организација за борбу против организованог криминала у Републици Италији, Реферат поднет на Саветовању о организованом криминалитету на ВШУП, Београд, октобар, 2002, стр. 21.

налазе на вишој лествици руковођења криминалном организацијом. То је посебно значајно при разоткривању транснационалног организованог криминалитета, нпр., у случајевима илегалне трговине дрогом, оружјем, људима.

Законик о кривичном поступку предвиђа увођење *сведока сарадника* (тј. покајника), као привилегију члану организације који одлучи да сарађује са органима гоњења. То је осумњичени против кога је поднета кривична пријава или окривљени против кога се већ води кривични поступак за дело организованог криминала чији је исказ важнији за откривање и доказивање осталих кривичних дела организоване групе од кривичне одговорности њега самог. Заузврат сведок добија повлашћени статус у кривичном поступку. Сведок сарадник не може бити организатор криминалне групе.

Законик о кривичном поступку предвиђа посебне мере заштите сведока или чланова његове уже породице. На основу одредби Законика, јавни тужилац може да нареди контролу пословања и привремено одузимање новца, вредносних папира, предмета и документације, достављање података који могу послужити као доказ о кривичном делу или имовини која је стечена кривичним делом, те да захтева привремену забрану пословања.

Да би супротстављање организованом криминалитету било успешно потребно је *разрадити системе унутрашње контроле полиције, тужилаштва и суда*, а посебно оних службеника који раде на сузбијању организованог криминалитета. Не треба испустити из вида да су ови службеници веома значајна мета организованих криминалаца који ће настојати да их путем корупције и на друге начине подвргну својој контроли. Једна од метода која се примењује у свету јесте "*тест интегритета*", тј. полицајци на тајном задатку (нпр., прерушени у криминалце) наменски нуде "мито" својим колегама да би проверили њихову корумпираност. Последица је да се полицајци (и остали државни чиновници) никад не осећају сигурно када примају "мито" јер у ситуацији када им се нуди они не знају да ли је стваран или је то тест интегритета. У свету се полицајци и остали државни службеници (посебно у САД) повремено подвргавају полиграфским испитивањима како би се утврдило постојање индиција које указују на корупцију и незаконито обављање послова. Потребно је контролисати имовину државних службеника (и чланова њихових породица) који раде на пословима сузбијања организованог криминалитета.

5.4. СУЗБИЈАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ВРСТИ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

5.4.1. Илегална трговина дрогом

5.4.1.1. Основне карактеристике илегалне трговине дрогом

Криминалитет у вези са дрогама представља један од најраширенијих облика организованог криминалитета. Криминалне групе које раде са дрогама чине тзв. наркомафију а њихова активност се одвија на интернационалном, националном и локалном нивоу. На интернационалном нивоу су активне многобројне велике и моћне групе организованих криминалаца које се баве организацијом производње, прераде и дистрибуције дроге широм света. Посматрано у светским оквирима, познате су зоне у којима се производе и прерађују поједине врсте дро-

ге, постоје уобичајени путеви транспорта дроге, као и велика и богата тржишта на чијим улицама дрога завршава. У оквиру наркокриминала изразита је подела рада, задатака и улога (на организаторе, финансијере, произвођаче сировина, прерађиваче у илегалним лабораторијама, дистрибутере на велико и мало, превознике, препродавце). На врху лествице ове врсте организованог криминалитета су велики мафијашки картели међународних продаваца дроге на велико, потом криминалне групе које се баве снабдевањем националних тржишта на велико, а затим средњи препродавци дроге који држе поједине регије или градове у појединим државама. На крају лествице је разграната мрежа уличних препродаваца дроге на локалном нивоу који тргују "на мало" и који су у непосредном контакту са наркоманима. Пошто постоји велики број посредника у трговини дрогом њена цена се са сваком новом препродајом увећава, тако да је улична цена вишеструко већа од почетне.

У оквиру светске трговине дрогом, Србија (и Југославија) се у ранијим периодима појављивала, пре свега, као транзитна земља. Данас је и крајња дестинација, тј. тржиште дроге.

С обзиром на географски положај, Србија је значајно транзитно подручје дроге јер повезује регије на истоку у којима се производи и прерађује хероин и велика и богата тржишта земаља Западне Европе. Транзитно подручје дроге од истока ка западу назива се "Балкански пут дроге". Пошиљке дроге крећу из Турске (Истанбул је значајна тачка), преко Бугарске улазе на територију Србије и аутопутем иду преко Београда, у правцу Суботице, а затим кроз Мађарску на запад. Други крак "Балканског пута" иде из Грчке, преко Македоније и Космета кроз Србију, па према Мађарској на запад. Према подацима Интерпола око 80% укупне количине опојних дрога намењених западном тржишту пролази овим путем. "Балканским путем" од страних наркомафија доминирају иранска, либанска, турска и бугарска. Веома је изражена делатност албанске мафије, али су запажене и организоване групе наркодилера из Београда и унутрашњости Србије. У новије време је запажен и пут кокаина који полази из Јужне Америке и бродовима се допрема до лука у Грчкој и Албанији, а онда преко територије Космета, Црне Горе и Србије пребацује се на запад. Београдски аеродром је такође једна од регистрованих тачака у илегалном путу кокаина. У региону постоји и новији пут дроге који полази са Косова и Метохије преко територије Црне Горе и Херцеговине на територију Хрватске (преко Сплита) па на запад. У нашим крајевима је такође заступљена марихуана. Претежно се производи у Албанији и на Космету (тзв. албанка), одакле улази у Србију и завршава на нашем тржишту, или иде према Суботици и Мађарској. Илегални путеви синтетичких дрога (нпр., екстази) иду из земаља Западне Европе (пре свега из Холандије), преко Мађарске за Србију, где се задржава извесна количина, док се други део транспортује на југ према Македонији и Грчкој. Регистровани су случајеви производње синтетичких дрога и у Србији.[154]

[154] Примери из праксе: ОТКРИВЕНА НАЈВЕЋА ФАБРИКА ЗА СИНТЕТИЧКЕ ДРОГЕ У ЕВРОПИ
Београд - Припадници београдског МУП-а, Безбедносно-информативне агенције и Специјалне антитерористичке јединице, ухапсили су 30 особа у акцији у којој је, према речима начелника градског СУП-а Милана Обрадовића, откривена највећа илегална фабрика за производњу синтетичких дрога у Европи. Вредност нађене дроге и супстанци за њено прављење у фабрици и лабораторијама у Новој и Старој Пазови и Шимановцима процењује се на десет милиона евра. Како је у петак на конференцији за новинаре саопштио Обрадовић, истражни судија је за 18 лица одредио притвор. Поред два милиона таблета синтетичке дроге пронађено је и 20 тона одређене врсте сирћетне киселине која је основ за прављење таблета. Обрадовић је нагласио да су све нађене супстанце на строго контролисаном режи-

У оквиру транспорта дроге тзв. "Балканским путем" дрога у Србију улази преко граничних прелаза са Бугарском и Македонијом сакривена у превозним средствима. Уобичајено је да се дрога шверцује преко границе у теретним возилима сакривена у роби или у посебним бункерима. У путничким возилима дрога се сакрива у посебним бункерима начињеним у резервоару, у вентилационим отворима, седиштима, резервним гумама и на многобројним другим местима. Запажено је да се дрога неретко крије у возовима и да се без пратње транспортује и преузима у земљама приспећа воза. Дрога се сакрива и у личном пртљагу, деловима одеће, паковањима за козметичке производе, кутијама са лековима, природним шупљинама тела. Дешава се да се херметички запакована дрога прогута, и тако пребацује преко границе. Било је случајева да се отварају спољнотрговинска предузећа и да се дрога крије у роби која има уредне папире приликом спољнотрговинског пословања.

Наркодилери у Србији су претежно лица без запослења, студенти и ђаци, у просеку до 30 година живота. На врху лествице су дилери на велико који имају новац, руководе послом и сносе само новчани ризик. Послове растурања и дистрибуције дроге врше тзв. "тркачи", тј. улични препродавци на мало који сносе законске санкције. Међу уличним препродавцима дроге има и наркозависника који на тај начин покушавају да обезбеде новац за задовољење сопствених потреба за дрогом. Наркодилери у Србији имају и разрађене системе за увлачење деце у послове с дрогом. У почетку се школској омладини дрога чак и поклања, како би се повећао круг зависника, а потом се продаје по цени. Овај проблем изазива други – коришћење школске деце за послове растурања дроге управо у близини или у самим школама што посебно отежава откривање и доказивање.[155]

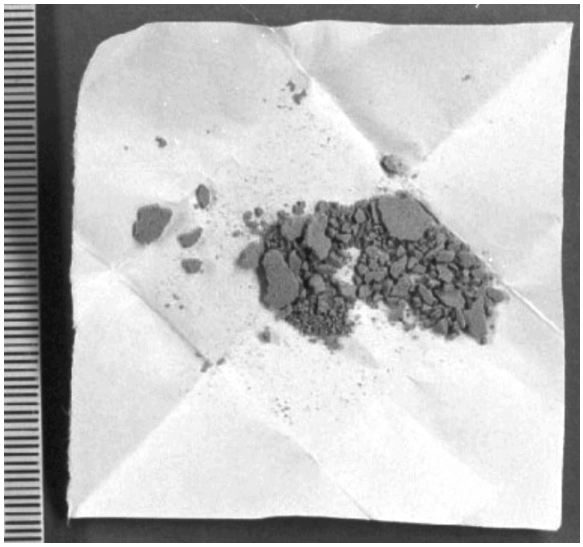

Слика 155. *Паковање хероина за уличну продају*

За продају дроге наркозависницима користе се тзв. улична паковања дроге. Хероин се пакује у пакетићима од станлиола, обичног папира, у најлон кесице итд. Да би повећали своју зараду наркодилери разблажују дрогу другим супстанцама. Хероин се у продаји најчешће налази помешан са по изгледу сличним супстанцама: шећером у праху, млеком у праху итд. Разблажена дрога се продаје са садржајем активне компоненте од 3 до 8%. Кокаин се такође пакује у мање пакетиће од станлиола, папира. ЛСД се продаје у виду малих белих пилула, у праху у различито обојеним капсулама, као раствор без боје. Екстази се прода-

му, и да одобрење за увоз у нашу земљу даје Савезно министарство здравља. Произведене таблете углавном су завршавале на Блиском и Далеком истоку, а вредност од послова процењена је на педесет милона долара. Извор: Вести Б 92 од 7. фебруара 2003.

155 *Op. cit.*, стр. 511.

је у облику таблета разних боја са сличицама (плебој, трозубац, ликови Дизнијевих јунака итд.). Дроге се растурају по кафићима, становима итд. а синтетичке дроге по тзв. рејв-журкама и у рејв-дискотекама.

5.4.1.2. Наркоманија и криминалитет

Многобројна светска истраживања егзактно указују на "пратећи криминалитет наркоманије" ("*drug-related crime*") који је претежно имовинске природе. Криминал у вези са дрогама и њеним коришћењем је вишеструко и закономерно повезан како са разним формама криминалитета, тако и са неким облицима пропадања друштвене заједнице: 1) производња, држање и стављање у промет и омогућавање уживања опојних дрога је кривично дело; 2) наркомани почињу и сами да врше разна кривична дела како би дошли до новца којим ће и убудуће набављати дрогу (провалне крађе, крађе, разбојништва, крађе моторних возила, крађе у продавницама, чак и убиства из користољубља итд.)[156]; 3) велики број наркозависника су и наркодилери (или производе одређене врсте лаких дрога); 4) са илегалном трговином дроге тесно је повезана корупција којом се утиче на правосуђе, судове, царинске органе, полицију; 5) наркокриминалитет је повезан и нераздвојан са разним формама илегалног прања новца, што је озбиљна последица организованог криминалитета (новац набављен трговином дрога улаже се у некретнине, кола, у легалне правне послове); 6) криминалитет у вези са дрогама је моторна снага за развој организованог криминалитета уопште који има тенденцију ширења и инфилтрирања у друге области (формирање банди за контролу тржишта, улично насиље, оружани обрачуни између појединих група криминалаца, међусобна убиства криминалаца, претње, насиље, уцене, убиства потенцијалних сведока итд.); 7) наркомани су жртве илегалне трговине дроге и услед њиховог пропадања трпи читава заједница (њихове породице, социјална заједница као целина, јер губи чланове друштва који су могли да допринесу његовом развоју); 8) док се мушкарци оријентишу на имовински криминал, наркоманке се претежно баве проституцијом како би дошле до новца за куповину дроге и 9) наркомани су ризична категорија за преношење зараза ХИВ вирусом (истраживања показују да су више склони промени партнера него нормална популација и да ретко користе кондоме), што води даљим опасностима по друштвену заједницу.[157]

Имајући у виду да наркоманија са собом носи пратећи, тзв. секундарни криминалитет, у криминалистици се инсистира на успостављању тесне сарадње и координације између линијских служби које се баве дрогом и линијских служби које се баве откривањем имовинског криминалитета. Највећи проценат имовинског криминалитета врше управо наркомани. Уколико је имовинско кривично дело извршено на непрофесионалан начин, без великог планирања, потребно је сачинити и проверити верзије да су извршиоци наркомани[158] или малолетни по-

---

[156] Према неким проценама оперативних радника криминалистичке полиције, више од 60% евидентираних разбојништава, посебно на улицама и у трговинским објектима, изврше зависници да би дошли до средстава за набавку дроге.

[157] Једно истраживање спроведено у Крагујевцу 2001. године показује да наркоманке које се баве проституцијом промене годишње више од 200 партнера. Све су оне бар једном узеле туђи шприц и не инсистирају увек на коришћењу кондома.

[158] Према проценама јокширске полиције (Велика Британија) 80–60% провалних крађа и крађа изврше наркозависници. Истраживање спроведено у Манчестеру показује да су наркозависници извршиоци провалних крађа у 44% случајева; извршиоци разбојништава у 31% случајева, извршиоци кривичних

четници. Ефективне мере контроле илегалне трговине дрога доводе до смањења раста не само стопе наркоманије него и имовинског криминалитета.[159] На другој страни, полицијским регистровањем и контролом наркомана, повећаће се проценат откривања имовинских деликата (отварају се могућности и за превентивне програме).

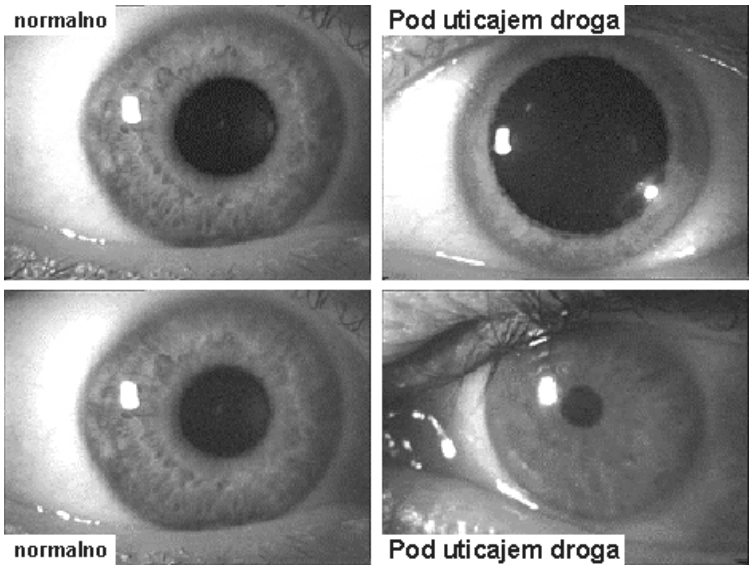

Слика 156. *Деловање дроге на зенице*

5.4.1.3. Тактика и техника откривања илегалне трговине дроге

Један од услова организовања успешне криминалистичке активности сузбијања ове врсте организованог криминалитета јесте формирање *јединствене националне банке података о злоупотреби дрога и учиниоцима.*[160] Потребно је стандардизовати упитник за унос података у систем. Банка података треба да обухвати регистроване групе наркодилера; наркодилере[161]; наркомане[162]; везе и контакте; места на којима се дрога дистрибуира; путеве којима се дрога дистрибуира; догађаје (случајеве откривања дроге и хапшења); начине крijучмарења дроге или продаје (за сваког регистрованог наркодилера посебно); споредни криминалитет у вези са дрогама; лица која дају "логистику" итд. Банке података треба да буду установљене на локалном нивоу; националном нивоу; и повезане у ин-

дела у вези са колима у 62% случајева. Америчке студије показују да наркозависници имају 16 пута већу шансу да почну да врше имовинска кривична дела него особе које се не дрогирају. Једно истраживање спроведено у Словенији показује да 70% имовинских делинквената чине наркозависници. Dvoršek, A., Drug–related crime, *Policing in Central and Eastern Europe*, Zbornik radova, Ljubljana, 2002, стр. 631–635.

159 *Op. cit.*, стр. 635.

160 Овим питањем се бави интернационална асоцијација FAR (The Multy–County PHARE Project on Drug Information Systems).

161 Идентификационе податке, адресу становања и привремена боравишта, слику, ДНК формулу, отиске прстију, регистарски број аутомобила, некретнине којима располажу, бројеве банкарских рачуна, врсту дроге са којом ради, раније осуде, лица са којима одржава контакте (и адресе) итд.

162 Име, адреса, врста дроге коју конзумира, осуђиваност.

формациони систем са међународним банкама података и иностраним полицијама. О сваком случају заплене дроге треба обавестити МУП и послати податке како би се уврстили у централну базу података. Обезбедити тајност ових база података с обзиром на то да се оне користе само за линију рада која се бави сузбијањем илегалне трговине дрога. Инсталирати компјутерске аналитичке програме за претраживања и упоређивања на основу задатих кључних речи и задатих параметара. Податке о учиниоцима[163] прослеђивати информационим системима на граничним прелазима са посебним упутствима царинским и полицијским службама о мерама контроле.

Потребно је посветити посебну пажњу криминалистичкој информативној и аналитичкој делатности, што подразумева добро познавање структуре злочиначких наркоорганизација и њихових делатности, као и начине утицаја на органе социјалне контроле.[164] Неопходно је формирати мрежу сарадника и информатора из средина у којима се крећу наркодилери. Важно је остваривање сарадње са иностраним полицијама и граничним службама. Стављати под оперативну контролу места и објекте на којима се најчешће скупљају лица склона уживању дрога.

Криминалистичку делатност рада са овим категоријама извршилаца усмеравати не само ка ситним препродавцима који на улици продају дрогу наркоманима, као и откривању транспорта дроге на граничним прелазима и у унутрашњости, већ и ка идентификовању криминалних група, организатора, финансијера, као и лица која раде у правосуђу, полицији и адвокатури и на различите начине су у вези са категоријама ових учинилаца пружајући им разне врсте помоћи и информација (нпр., о планираним акцијама полиције). Нова овлашћења која произлазе из Законика о кривичном поступку, а односе се на се посебан поступак и овлашћења у случајевима организованог криминалитета повећавају тактичке могућности органа откривања.

Приликом криминалистичке обраде ових врста учинилаца кривичних дела примењују се различите стратегије и тактичке комбинације у зависности од врсте криминалне групе и њене улоге у криминалној делатности. У свету (и код нас у новије време) криминалистичка делатност се заснива на ангажовању информаната (и вигиланата кад год је могуће), прикривених полицијских иследника и употреби софистицираних техничких средстава праћења, снимања, прислушкивања разговора и комуникација између криминалаца и њихових заштитника. На пример, основни приступ америчке полицијске службе за сузбијање дроге која се назива *DEA (Drug Enforcement Administration)* јесте куповина, пропуштање или контрола куповине дроге. Типично посматрано, полицијски агенти се преко информаната (информатора) упућују на продавце дроге. Агенти уговарају куповину релативно мале количине супстанце и затим покушавају да се подигну ка вишој лествици организованог криминалитета повећавањем износа трговачких анражмана у које се укључила полиција. Агенти покушавају да организују хапшења у ситуацији када се врши примопредаја великих износа дроге, односно ако су доспели до високих нивоа организатора дистрибуције дроге или ако су испуњена оба услова. Након хапшења агенти покушавају да од ухапшених добију информа-

[163] Идентификациони подаци, врста дроге, начини преношења.

[164] Не треба заборавити да кључну улогу имају људи из сенке (тзв. терцијални наркокриминал). Ударна песница су извршитељи (физички реализатори радњи), а потом координатори. Следе субјекти у ближем или даљем контакту са конкретним механизмом реализације злочиначке делатности. Посебно треба истраживати везе наркосубјеката са људима из власти, полиције и правосуђа.

ције о целокупној организацији и свим другим лицима из других организација која имају везе са организованим криминалом.[165]

Кратак попис неких мера за унапређење криминалистичке праксе у погледу сузбијања и превенције криминала у вези са дрогама:

- повећати значај, унапредити кадровску попуњеност и ниво обуке линијских служби које се баве откривањем и спречавањем илегалне трговине дрога[166];
- поседовати компјутерске базе података са програмима за анализу по разним критеријумима;
- опремити криминалистичке службе које раде на линији сузбијања илегалне трговине дрога савременом криминалистичко-техничком опремом;
- обезбедити квалитетне услове за чување заплењене дроге као и техничке услове за вештачења дрога;
- изградити мрежу оперативних веза, информатора, сарадника;
- ширити позитивну праксу и искуства између полицајаца који се баве овом проблематиком;
- одржавати што бољу сарадњу и координацију између линијских служби појединих секретаријата као и са другим полицијским службама (полицијом опште надлежности, саобраћајном и пограничном полицијом итд.);
- посебно успоставити тесну координацију и сарадњу између линијских служби које се баве откривањем илегалне трговине дрога и линијских служби које се баве откривањем имовинског криминалитета;
- успоставити тесну координацију и сарадњу између линијских служби које се баве, откривањем илегалне трговине дрога и Безбедносно-информативне агенције (БИА), као и са војним обавештајним службама, с обзиром на то да се терористи и друге илегалне групе чији је циљ рушење државе, баве, између осталог, илегалном трговином дроге како би финансирале своје антидржавне и терористичке активности. Везе између албанске наркомафије и тероризма на Косову и Метохији и на југу Србије (персоналне, оличене у истим извршиоцима, организационе, логистичке, финансијске), више него драстично упозоравају на неопходност операционализације овог приступа у пракси[167];
- успоставити перманентну оперативну контролу над лицима, местима и пунктовима. Појачати контролу у школама и поред њих као и места где се окупљају млади;
- појачати контролу у дубини територије како би се отежало транспортовање дроге и повећао ризик откривања (сарадња и координација линијске службе за илегалну трговину дрога са саобраћајном полицијом);
- контролисати када је дрога у питању не само улазе у земљу, већ и излазе из земље;

---

[165] Abadinsky, H.: *Organized Crime*, стр. 437.

[166] Оперативци који раде на сузбијању илегалне трговине дрога често изјављују да је њихова служба потцењена у односу на друге линије рада, кадровски и технички недовољно опремљена.

[167] "Терористи користе дрогу као оружје деструкције против Запада". У извештају америчке агенције за сузбијање дрога ДЕА (октобар 2001) наведено је да је ова агенција своју делатност са дрога проширила и на откривање опасности од тероризма јер се у САД схватило да постоји тесна веза између ових форми криминалитета. Otwin, Marein, A work in progress: Police interagency cooperation in homelend security, Zbornik *Policing in Central and Eastern Europe*, Ljubljana, 2002, стр. 573.

- појачати контролу граничних прелаза; стручно, кадровски и технички опремити царинске и полицијске службе на граничним прелазима (информациони систем о учиниоцима; едукација и размена искустава о индикаторима сумњивог понашања, начинима сакривања и откривања дроге; опремити граничне прелазе савременом опремом за откривање дрога; свака смена на граничним прелазима треба да има специјално дресиране псе за откривање дроге; изградити индикаторе који указују на типичне профиле наркодилера итд.);
- неговати и унапређивати сарадњу са иностраним полицијама и међународним полицијским организацијама у погледу: размене оперативних информација; аналитичких поступака; криминалистичко-тактичких мера и техничких средстава; размени позитивне праксе и сарадње у погледу додатних видова обуке полиције;
- формирати национални програм превенције наркоманије, интегрисати и повезати настојања свих субјеката који могу да пруже директан и индиректан допринос у решавању овог проблема.[168] Не заснивати стратегију само на краткорочним кампањама;
- мерама превенције (укључујући и едукацију) обухватити сву школску децу, наставно и помоћно особље у школама и родитеље. У оквиру едукације давати јасна и конкретна упутства свим категоријама како да се понашају у критичним ситуацијама (нпр., како да се понашају деца када неко покуша да их увуче у свет дроге); обучавати их (посебно родитеље и наставно особље) да препознају типично понашање које указује на то да је неко наркоман. У процесе превенције укључити и здравствене раднике и остале стручњаке локалне заједнице (центар за социјални рад); радити са наркоманима на отклањању секундарних последица наркоманије (лечење, спречавање крађа, умањење опасности од заразе ХИВ вирусом);
- медијским кампањама одржавати пажњу јавности на проблем наркоманије и превенцију и
- примењивати и усавршавати мере унутрашње контроле полиције и правосудних институција како би се спречили корупција и одлив информација.

Кратка тактичка упутства:

- *Препознавање трговаца дрогом.* Често су мањи дилери и сами зависници, због чега се код њих виђају индикатори који указују на наркомана (психичке промене, промене у понашању, физичке промене, нпр., убоди на телу). Трговци дроге на велико се ретко могу распознати по свом спољњем изгледу или по предметима које носе уза се, што се односи и на остале извршиоце из света организовног криминалитета. Ипак остаје у средњем и доњем делокругу трговине дрогама низ индикатора сумње,

[168] У САД се заступа став да су дроге (поред тероризма) једна од највећих опасности по националне интересе Америке. Стил понашања који са собом носи злоупотреба дрога ултимативно уништава све што је неопходно за друштво, демократију и њихов развој. Насупрот томе, код нас никад нико није рекао да наркоманија угрожава националне интересе Србије, и поред чињенице да се она шири међу младима и међу репродуктивно и радно најспособнијим генерацијама. Опасности од ширења наркоманије се мултипликују уколико се доведу у везу са ниским националним прираштајем становништва. За амерички став који је наведен у овој фусноти видети: Otwin, Marein: A work in progress, Police interagency cooperation in homelend security, Zbornik *Policing in Central and Eastern Europe*, Ljubljana, 2002, стр. 568, 573.

који се чешће срећу и који према приликама наводе на закључак да је реч о трговини са дрогом:

- посед не мале количине дроге или пакетића са малим количинама дроге;
- готов новац распоређен у делове (новац за диловање);
- спискови са именима регистрованих зависника или дилера;
- листе са именима са бројкама – књиговодство, спискови дужника;
- ношење (поседовање) прецизних вага, справа за премеравање, средстава за разређивање;
- кључева од поштанских ормарића;
- задржавање на уобичајеним наркоманским местима за окупљање иако се лице издваја по одећи;
- сумњиво понашање на релевантним местима;
- издвојено паркирање возила;
- кратко задржавање приликом предаје пакетића из возила у возило;
- кратки контакти са више особа заредом или стварање круга људи око дате особе;
- усамљено посећивање теже видљивих, често издвојених, локалитета ("бункера");
- вишеструки контакт са стално истим особама (организована улична трговина) и
- стално "проверавање" (контраосматрање) као мера предострожности од праћења.

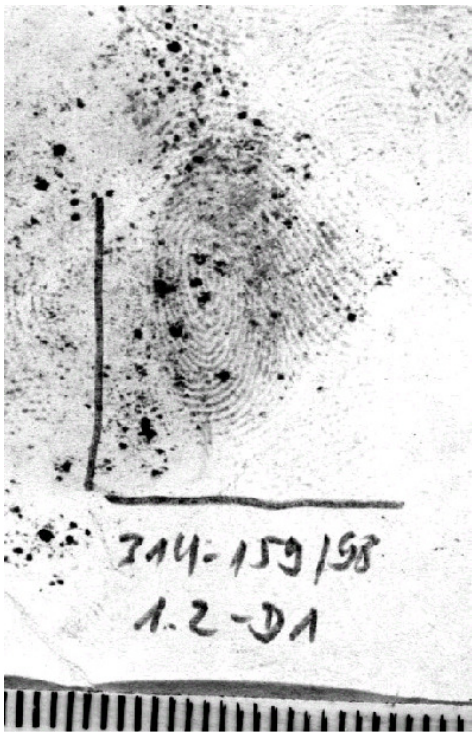

Слика 157. *Отисци прстију наркодилера на кесици у којој је била дрога*

Приликом *претресања* просторија треба увек носити рукавице и имати на уму да се дрога може сакрити и на невероватним местима. Кад год је могуће користити псе обучене за проналажење дроге. Сумњиве материје одузети, никад их не пробати. Обратити пажњу на ваге за мерење (узети трагове за хемијску анализу), справе за препакивање, на амбалажу за уличну продају (папирне коверте, кутијице за лекове и слично), справе за конзумирање дроге (шприцеви за фиксање; кашичице за шмркање, цевчице за шмркање). Одузети оне предмете за које се сумња да се на њима могу наћи трагови дроге. У џеповима од одеће могу се наћи трагови дроге. Обратити пажњу на листе са именима и бројкама (књиговодство, спискови дужника, добављача), као и меморију мобилних телефона и бројеве телефона у нотесима, написаних на папиру итд. Имати у виду да се на амбалажи могу пронаћи веома квалитетни трагови папиларних линија лица кроз чије је руке прошло дотично паковање дроге. Упоређивање пронађених отисака са подацима из базе отисака

или дактилоскопирање сумњивих може обезбедити значајне доказе. Полиције света траже трагове дроге и отиске прстију и на заплењеним новчаницама. Имати на уму да постоји опасност од одбацивања компромитујућих доказа из стана или аутомобила. Доказе, скровишта и справе фотографисати, сачинити скицу и записник. Водити рачуна о властитој безбедности (могућност напада оружјем, шприцом итд.).

Потребно је формирати информаторе из наркоманских кругова, кругова школске омладине, суседства лица за која постоји информација или најмања сумња да се баве диловањем дроге. Ослушкивати јавно поговарање. Тајно осматрати, снимати, записивати регистарске бројеве аутомобила, прикупљати податке о лицима са којима осумњичени контактира. Пратити његово кретање.

5.4.1.4. Дрога и корупција

У свету нису ретки случајеви да полицајци који су овлашћени за откривање и сами уђу у илегалну трговину дрогом са циљем остварења личне користи, односно постајали су прави наркодилери. У америчкој пракси је откривено доста случајева корупције полицајаца запослених у служби за сузбијање дроге (ДЕА) који су пропуштали конвоје дроге уз новчану накнаду од наркодилера. Зато се сматра да је ефикасна унутрашња контрола полиције и изразита контрола корупције услов без којег се не може ефикасно организовати полицијска борба сузбијања илегалне трговине дроге и спречити криминал од стране полицајаца. У свету се истиче да корупција која је повезана са илегалном трговином дроге, широко је распрострањени феномен међу политичким и војним лидерима, полицијом и другим овлашћеним лицима, нпр., цариницима, лицима из правосуђа, и представља стварност свих служби које су у контакту са илегалном трговином дроге. Као екстреман наводи се случај из Мексика у коме је читаво полицијско одељење у једном граду од 700 000 становника, које је било специјализовано и овлашћено за сузбијање илегалне трговине дрогом, уместо тога само диловало и пропуштало дрогу. Сви полицајци из тог одељења су ухапшени у акцији коју је спровела мексичка армија.[169]

У нашој пракси су такође забележени случајеви да су полицајци задужени за рад на пословима откривања илегалне трговине дроге и сами учествовали у њеној дистрибуцији постајући чланови наркокриминалних организација на различитим лествицама хијерархије. Било је случајева да шеф одељења за сузбијање дрога буде осуђен као активан сарадник мафијашког картела који опскрбљује дрогом дотично локално тржиште (случај из Новог Сада 2001–2003). И војна лица су се укључивала у послове илегалне трговине дрогом.[170,171]

---

[169] Abadinsky, H., *Organized Crime*, стр. 401–402.

[170] На пример: Васић, Т., Кријумчарење опојних дрога и наркоманија у Србији (аналитичка студија), *Безбедност*, број 4/2001, стр. 512.

[171] У нашој пракси је чак било случајева да су полицајци који раде на откривању илегалне трговине дроге и сами почињали да је користе, постајући наркозависници, после чега су отпуштани из полиције.

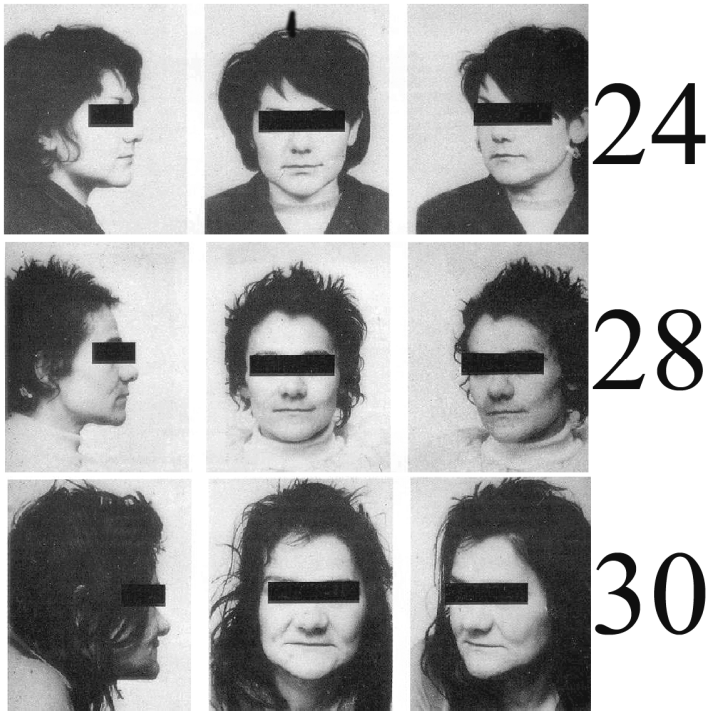

Слика 158. *Фотографије исте наркоманке са 24, 28 и 30 година живота*

Док се свуда у свету наркодилери кажњавају на драстичне казне затвора, или чак смртне казне[172], судови у Србији у току деведесетих и почетком двехиљадите, изричу изузетно благе затворске казне наркодилерима (неретко само од неколико месеци затвора или условене осуде). Чак се дешавало да исти наркодилер добије по неколико условних осуда узастопно (нпр., четири и више), што је противзаконито. Судови у оквиру поступака доказивања не покушавају да утврде везу са криминалном организацијом, што је код ове врсте криминала неминовно, већ се сваки случај посматра као изоловани криминални догађај. Криминалистичка делатност откривања и доказивања је претежно усмерена ка ситним уличним препродавцима (од којих су многи и сами наркомани), а организатори, дилери на велико, заштитници из власти и првосуђа остају у сенци. Не доказује се веза између учешћа у организованом криминалитету, илегалне трговине дрогама, званичних прихода и реалног богатства којим располаже окривљени како би се утврдило "прање новца" и покренуо поступак одузимања имовинске користи стечене криминалном делатношћу. Уочава се очигледна диспропорција: док се на једној страни наркоманија вртоглаво шири по Србији, на другој страни судови имају благонаклону[173] казнену политику према учесницима ове врсте организованог криминалитета. Криминалистички посматрано, оваква казнена политика неминовно налаже планирање и проверу верзија о корупцији судова и судија који спроводе овакву судијску праксу. На другој страни, судије се не могу покривати правом на

[172] Пример из праксе: СМРТНА КАЗНА ЗА ПРОИЗВОДЊУ ЕКСТАЗИЈА
Џакарта – Један холандски држављанин осуђен је на смртну казну као власник једне од највећих фабрика екстазија у југоисточној Азији. Анг Кијем Соеји, пореклом Кинез, ухапшен је у априлу 2002. године када је полиција пронашла фабрику. Полиција је тада конфисковала 8 000 таблета екстазија, хиљаде долара и Ангов пасош. Верује се да је у фабрици током 3 године произведено око 15 000 пилула екстазија дневно. Адвокати осуђеног су изјавили да ће уложити жалбу на пресуду, а холандска амбасада у Џакарти још није коментарисала случај. Вести Б 92 од 13. јануара 2003. године.

[173] Употребљена је блага реч.

слободно судијско уверење и спроводити казнену политику која директно подстиче бујање ове врсте организованог криминалитета.

Слика 159. *Заблуда једне генерације, тј. судбина наркоманске каријере*. Слике у горњем реду начињене су 1993. године, а слике у доњем реду 1997. године.

Да би се спречило учешће у организованом криминалу, па и сузбијање криминала у вези са дрогама од стране оних који треба да га откривају и поштено пресуђују, у свету се предузимају многобројне мере унутрашње и спољње контроле откривања и доказивања корупције. На пример, полицајци на тајном и специјалном задатку појављују се у улози криминалаца (или адвоката) и нуде новац или дил полицајцима, тужиоцима или судијама; озвучују се службене и друге просторије; уколико постоји сумња за учешће у корупцији службена лица из полиције и правосуђа се прате, тајно снимају; повремено се полиграфски тестирају; посебне стручне комисије анализирају поступања у појединим случајевима и предметима; анализира се судска пракса појединих судова и судија; дају се прецизно дефинисани задаци одређеном броју службених лица, тако да ако акција буде "провађена" сужава се круг лица међу којима треба тражити оно које ради за криминалне структуре; на основу информација добијених од вигиланата утврђују се и утицаји криминалних група на полицију и суд итд.

5.4.2. Трговина женама, децом, пребацивање имиграната као облици организованог криминалитета

Према мишљењу страних полицијских и других експерата на Балкану је криминал најбоље организован у свету. Организовани криминалитет се сликовито дефинише као најјача индустрија у овом региону. Балкан је прави рај за ту врсту криминала. Страни аналитичари, који су боравили на овим просторима, истичу: "Земље региона Балкана већином имају корумпиране владе које су само ојачале организовани криминалитет. Опште је раширено мишљење међу стручњацима у Европи да организовани криминалитет сеже од највиших места у балканским државама, па све до портира и чувара. Многи високи државни службеници примају велике своте евра и долара да у одређеном тренутку зажмуре на једно око".[174]

На основу извештаја иностраних полиција, у свету је годишње око 700 000 жртава трговине у ропским условима од којих су неке ангажоване у принудном давању сексуалних услуга, а друге у принудном раду. Према истим проценама, од тог броја њих 200 000 су жртве трговине која се одвија или почиње на Балкану. Према једном другом извору у овом тренутку у региону

[174] Бајндер, Дејвид – дугогодишњи дописник Њујорк тајмса из бивше Југославије.

Балкана има око 150 000 деце и жена жртава организованог криминала ове врсте.[175] Жене долазе из Русије, Украјине, Молдавије, раде у Црној Гори, а затим прелазе у Албанију, Италију или гравитирају ка међународним војним центрима на Косову и Метохији или у Босни. Девојкама се обезбеђују, по правилу, фалсификовани, пасоши и визе и оне улазе преко Србије.[176] Један део жена задржава се по ноћним клубовима на територији Балкана, а други се илегално пребацује у земље Европске заједнице где раде у ноћним клубовима. За потребе проституције врбују се и жене из овог региона примамљивим огласима за рад у иностранству. Било је случајева и насилне отмице жена или девојчица (посебно на Космету). Положај тих жена је веома тежак. Одмах им се одузимају пасоши и документа и подвргавају се физичкој и психичкој тортури. Забрањује им се комуникација са родбином и ограничава кретање. Жене се принуђују на пружање сексуалних услуга у ноћним клубовима или јавним кућама. Новац од проституције задржавају организатори. Многе од њих насилно се дрогирају и користе за пребацивање дроге преко границе. Велики број жена више пута се препрода, као робље, између различитих власника. Постоји мишљење међу криминалцима да је трговина женама уноснији посао него трговина дрогом. Као објашњење наводи се да дрога може да се прода само једном, а иста жена се може продати више пута. За разлику од дроге, она се "конзумирањем" не троши и представља "здравији производ". Илегални путеви пребацивања жена користе се и за илегално пребацивање дроге. Као преносиоци дроге појављују се жене којима се тргује. На пословима трговине женама сарађују мафије држава из којих се жене регрутују са групама организованог криминалитета из региона Балкана.

Значајан проблем представља доказивање илегалне трговине људским бићима, тј. кривично дело не може се доказати без сарадње жртава. У првој фази илегалне трговине, тј. пребацивања преко граница, оне обично нису спремне на сарадњу. Сарађују тек након извесног периода израбљивања и мучења, што битно отежава њихов положај и рад тужилаштва и полиције.

У региону Балкана је веома развијена и делатност илегалног пребацивања емиграната у земље Европске заједнице. У овом тренутку, према ЕУРОПОЛ-овим подацима, око 10% свих имиграната који улазе у ЕУ дошли су преко Балкана. Према подацима ове полицијске организације годишње око 500 000 имиграната улази у ЕУ, од чега половина илегално, а као разлог посебне забринутости наводи се велико повећање броја Албанаца са Косова и Метохије који су илегално усељени. Преко земаља из региона Балкана, а посебно преко Србије, илегално се у Европску заједницу пребацују и Кинези, Ирачани, Авганистанци. Организатори илегалног пребацивања скупо наплаћују услуге азилантима (најмање хиљаду долара по човеку). С обзиром на нехумане услове транспорта, известан проценат азиланата настрада. (На пример, једном приликом се у контејнеру угушило педесет Кинеза.)

На пословима сузбијања ових врста организованог криминала синхронизује се заједничка сарадња полиција земаља из региона и европских полиција.[177]

5.4.3. Еколошки криминалитет

Разни облици еколошког криминала последњих деценија су у великој експанзији широм света. Посебно су опасни покушаји високоразвијених земаља да се на разне начине ослободе радиоактивних и других врста отпада и отрова. Постоји тенденција да се опасни отпади из технолошки развијених земаља испоручују и складиште у земље у развоју. Службена лица, привредници, политичари из земаља које извозе отпад и земље увознице, склапају фиктивне уговоре о превозу робе на име разних трговинских и инвестиционих послова тако да опасни отпади прелазе границе и уобичајене еколошке контроле. Складиште се у напуштеним рудницима и ненасељеним пределима, загађујући околину и животну средину људи тако што продиру до подземних вода или улазе у ланац животињске и људске исхране.

Еколошки криминал са иностраним обележјима испољава се и приликом закључења уговора и реализовања послова увоза прљавих технологија. С обзиром на то да се еколошки стандарди у развијеним земљама пооштравају, постоји тенденција да се застарела и превазиђена технологија извози у земље у развоју где су стандарди блажи или није развијен адекватан систем

---

[175] Извор: SENSE.

[176] Монк, Р., Извештај Савету Европе о раду полиције у Савезној Републици Југославији, ОЕБС, јули, 2001, стр. 76 (верзија на српском).

[177] Видети више: Мијалковић, Саша, *Супротстављање трговини људима и кријумчарењу мигранта*, Београд, 2009.

контроле. Иза тих послова такође стоје привредници или носиоци политичке власти. Послови увоза прљаве технологије често су покривени фалсификовањем документације и лажним приказивањем карактеристика технологије која се увози.

Животна околина се загађује и при обављању привредних делатности појединих привредних субјеката, нпр., фабрика и рудника који испуштају отровне материје у околину или их складиште на неодговарајућим локацијама без претходно предузетих мера заштите. Услед таквих активности угрожавају се биљни и животињски свет и живот људи. Проблем еколошког угрожавања природе испољава се и при неадекватно организованим транспортима опасних материја воденим, друмским или железничким путевима. Због непоштовања законских мера обезбеђења транспорта, понекад се дешавају хаварије или незгоде у саобраћају при чему се озбиљно угрожава животна околина.

Да би се овај облик криминала спречио потребно је заокружити тзв. еколошко законодавство чиме би се формирали и у праксу спроводили стандарди који умањују могућност за разне облике угрожавања животне средине. Потребно је формирати централну базу података о главним загађивачима природне средине и применити системе редовних контрола. За контролу еколошког система неопходне су кадровски и технички оспособљене инспекцијске службе. Неопходне су сарадња и координација између инспекцијских служби и полиције опште надлежности или саобраћајне полиције, које у оквиру патролне делатности неретко прве сазнају за случајеве еколошке опасности. У оквиру полиције опште надлежности и саобраћајне полиције сваке полицијске станице, требало би имати по неколико полицајаца који су прошли курсеве за рано откривање и поступање у ситуацијама еколошких опасности (рано откривање опасности; понашање у таквим ситуацијама како би се опасност умањила; предузимање првих мера заштите угроженог становништва; алармирање специјализованих служби; обезбеђење лица места, вршење увиђаја и узимање узорака за вештачење ради доказивања еколошког деликта). Посредством медијских кампања треба развијати свест код грађана о потреби здраве животне средине и апеловати на њих да пријављују случајеве њеног угрожавања надлежним органима. Треба стално радити на техничком унапређењу института за вршење вештачења и утврђивање опасних материја у води, ваздуху, земљи и намирницама.[178]

5.5. ФИНАНСИЈСКЕ ИСТРАГЕ У СУЗБИЈАЊУ ТЕШКИХ ФОРМИ КРИМИНАЛИТЕТА

5.5.1. Увод

Велики број тешких кривичних дела има за циљ стицање материјалне користи са којом се остварују даљи и дугорочнији циљеви чија је друштвена опасност знатно већа од примарног кривичног дела. Огромна новчана средства, која се прибављају извршењем кривичних дела из области организованог криминалитета, улажу се у куповину некретнина и превозних средстава чиме се повећава лично богатство засновано на резултатима криминалне делатности. Криминални новац се троши у куповину вредне робе и специфичан стил живота криминалаца, чиме се утиче на стварање "система вредности" код одређених категорија становништва и жељу за имитацијом. "Прљав новац" се улаже у проширење криминалних послова и освајање нових илегалних тржишта. Новац остварен криминалом користи се за корупцију државних службеника како би се криминални послови ширили, спречило откривање или отежало прикупљање доказа. "Прљав новац" се "пере", то јест прикрива му се порекло, и улаже се у легално привредно пословање (купују се фабрике и предузећа у процесу приватизације, финансирају се легални послови). Новац се улаже у стицање политичке моћи подмићивањем политичара, донира се политичким партијама и појединим

[178] Видети више: Bošković, Mićo, Bošković Dejan, *Ekološki kriminalitet*, Banja Luka, 2010.

изборним кампањама. Новцем оствареним организованим криминалом финансирају се терористичке организације и акције и јачају сепаратистички покрети (нпр., нарко-тероризам).

Шефови организованог криминалитета данас увелико користе савете и сугестије стручњака (правника, банкара, инвеститора, менаџера) за прикривање "прљавог" порекла новца. У тим настојањима предузима се читав низ сложених новчаних трансакција. Новац се пребацује из једне банке у другу, из једне државе у другу, улаже се у хуманитарне послове, естраду, поједине спортове, отварају се коцкарнице, "of sor" компаније, и предузимају многе друге сложене активности од којих велики број има међународни аспект како би се отежала контрола и праћење новца. Циљ свих криминалаца је да тако "опран" новац, коме је прикривено криминално порекло, уведу, интегришу и уграде у легалне финансијске токове.

Тек у новије време уважава се чврста веза између организованог криминалитета и новца. Новац није само последица организованог криминалитета, односно његов циљ, већ и *значајан траг*. Праћењем трагова новца може се доћи до веома важних доказа о криминалној делатности неких лица. Значајније финансијске трансакције, поседовање материјалног богатства, стил живота, представљају битне индиције које указују на одређена лица као могуће извршиоце имовинских кривичних дела, лидере или чланове организованог криминалитета, лица склона корупцији. Извршење кривичног дела може се успешно прикрити, али плодови који се њиме остварују, посебно ако се огледају у материјалном богатству које одудара од легалних прихода – не могу скоро никад.

Криминалистичка делатност откривања и доказивања кривичних дела, као и укупна борба против тешких облика имовинског криминалитета, добила је нови замах и подстрек када се схватило да пажњу не треба усмерити само ка примарној криминалној делатности тешких криминалаца (трговину дрогом, тешка кривична дела из области финансија, корупцију) него и према њиховом новцу чије порекло не могу да докажу. Историјски је важно процесуирање Al Kaponea, коме нису доказана тешка кривична дела и убиства која је вршио, али је осуђен због неплаћања пореза. Тај случај представља почетак увођења финансијске истраге као додатне методе у откривању, доказивању и спречавању организованог криминалитета.

Финасијске истраге као метода анализе новчаних токова и имовине којим неко лице располаже *доприноси откривању кривичних дела* зато што располагање новцем и богатством иза кога не стоје рад и легални приходи представља значајну индицију која усмерава (односно, требало би да усмери) пажњу полиције и других државних органа ка планирању и провери верзија о умешаности тог лица у криминалне активности. Финансијском истрагом, анализом токова новца и порекла богатства могу се *прикупити докази о примарној криминалној делатности* неког лица (нпр., утврђивање везе између одређене пошиљке дроге, путовања у иностранство и кретања новца на банковним рачунима осумњиченог). Резултат спроведене финансијске истраге може да буде заплена, привремено и трајно одузимање имовине која је стечена кривичним делом (или је у вези с њим), што представља *контрамотив* имовинским криминалцима и доприноси *сузбијању имовинског и организованог криминалитета*.

Финансијском истрагом се не обухвата само осумњичени (окривљени), већ и *са њим блиско повезана лица* (нпр., чланови породице, блиски рођаци) с обзиром да се вредности често пребацују на друге особе како би се сакрио траг.

Финансијска истрага може бити реактивна и проактивна. *Реактивна финансијска истрага* се спроводи после доказивања примарне криминалне активности неког лица (нпр., утврђено је да је неко лице било високо позиционирани нарко-дилер). Тада се финансијска истрага спроводи да би се утврдио обим криминалног богатства. *Проактивна финансијска* истрага се спроводи паралелно са откривањем примарног кривичног дела или пре његовог откривања. На пример: на рачун одређеног лица извршене су јако велике уплате што се не може објаснити његовим послом или легалним приходима; стил живота неког лица и (или) поседовање материјалних вредности је у великој супротности са легалним приходима. У тим случајевима се на основу финансијске анализе долази до података о незаконито стеченим приходима што иницира отварање криминалистичке обраде како би се утврдила криминална делатност која лицу доноси незаконито стечену добит у већем обиму. У том циљу у нашем ЗКП-су предвиђене су мере провере рачуна и сумњивих трансакција осумњичених за најтежа кривична дела која у основи имају финансијски интерес (мотив извршиоца). Те мере предвиђају: 1. прибављање података о новчаним токовима; 2. надзор над сумњивим трансакцијама и 3. привремено обустављање сумњиве трансакције.

5.5.2. Међународни стандарди у спровођењу финансијских истрага и домаћа правна регулатива

Донето је више међународних конвенција које прописују стандарде усмерене ка сужавању економских основа организованог криминалитета и тероризма. Треба поменути Конвенцију Уједињених нација против незаконитог промета опојних дрога и психотропних супстанци[179], Конвенцију Уједињених нација о борби против транснационалног организованог криминала[180], Конвенцију Савета Европе о прању, трагању, заплени и конфискацији прихода стечених кривичним делима[181], Међународну конвенција о сузбијању финансирања тероризма[182], Конвенцију Уједињених нација против корупције.[183] Као посебно значајну треба поменути Конвенцију Савета Европе о прању, откривању, заплени и конфискацији приноса кажњивих дела и финансирању тероризма (тзв. варшавска Конвенција)[184].

Овим међународним документима државе се обавезују да пропишу кривично дело прања новца; дефинишу законске и друге мере потребне да се уђе у траг нелегално стеченој имовини; да се замрзне, заплени добит, својина или било који предмети повезани са извршењем кривичних дела и да се предузму све потребне мере за спречавање свих облика трговине, преношења или располагања нелегално стеченом имовином.

Предлаже се конфискација криминалних прихода, што подразумева и имовину у коју је трансформисан криминални приход или је помешана са легалним приходом.

---

[179] Донета 1988. године. Наша земља је ратификовала конвенцију 1990.
[180] Наша земља је ратификовала 2005.
[181] Донета 1990. године у Стразбуру, а наша земља је ратификовала 2002.
[182] Усвојена је 1999. године. Наша земља је ратификовала 2002. године.
[183] Донета је 2003. године. Наша земља је ратификовала 2005. године
[184] http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Word/198.doc. Донета је 2005. године.

Између осталог, у оквиру међународних стандарда прописује се и формирање *финансијско-обавештајних јединица* (Financial intelligence unit – FIU) на националним нивоима. Њихов основни задатак је вођење финансијских истрага и идентификовање прихода стечених криминалом. Поред тога инсистира се на међународној сарадњи између држава на откривању и заплени илегално стечене имовине.

Посебно је значајно нагласити да међународни стандарди препоручују *пребацивање терета доказивања на оптуженог*, тако да он мора да доказује да је имовина стечена из легалних прихода.

На основу преузетих међународних обавеза, Србија је донела *Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела*[185] којим се уређују услови, поступак и органи надлежни за откривање, одузимање и управљање имовином проистеклом из кривичних дела организованог криминала и других тешких кривичних дела. Закон је прописао формирање Јединице за финансијску истрагу и Дирекције за управљање одузетом имовином.

Јединица за финансијску истрагу је специјализована организациона јединица Министарства унутрашњих послова која открива имовину проистеклу из кривичног дела по службеној дужности или по налогу јавног тужиоца и суда. У финансијској истрази прикупљају се докази о имовини, законитим приходима и трошковима живота окривљеног, сведока сарадника или оставиоца, докази о имовини коју је наследио правни следбеник, односно докази о имовини и накнади за коју је имовина пренета на треће лице. Дужност свих органа и лица која учествују у финасијској истрази јесте да поступају са нарочитом хитношћу, док су подаци у вези са финансијском истрагом поверљиви и представљају службену тајну.

Дирекције за управљање одузетом имовином рукује одузетом имовином, врши њену процену, складишти је, чува и продаје одузету имовину, води евиденције о имовини, учествује у пружању међународне правне помоћи, обуци у вези са одузимањем имовине проистекле из кривичног дела и обавља друге послове.

5.5.3. Методе финансијске истраге

– *Метода доказивања на основу нето вредности.* – Примењује се када је *појединац усмерен ка акумулирању знатне количине имовине у одређеном периоду*. Мери се повећање, односно смањење нето вредности средстава којима једна особа располаже, при чему се сва повећања за која не постоји одговарајућа документација сврставају у категорију непријављених, односно незаконитих прихода.

Користећи овај метод могуће је израчунати колико је одређена особа потрошила новца, колико је уложила у одређене послове, а колико је сачувала за одређено време. Ови износи се потом упоређују са познатом вредношћу имовине/средстава којом је то лице располагало у одређеној години, при чему се евентуални вишак имовине/средстава сматра непријављеним, односно незаконитим приходом, у зависности од врсте истраге. Метод се примењује у случајевима када нема непосредних доказа о непријављеним, односно незаконитим приходима, или су књиге (евиденције) неодговарајуће или нетачне, при чему је евидентно да се имовина осумњиченог увећава. Полазна нето вредност је основица (полазна

[185] ("Sl. glasnik RS", br. 97/2008). Закон се примењује од 2009 године.

тачка) од које ће се рачунати будуће промене средстава или обавеза. Метод доказивања на основу нето вредности захтева примену математичких операција одређених формулом за израчунавање нето вредности.

Метод доказивања на основу нето вредности темељи се на посредним доказима и представља примарни метод доказивања непријављених и незаконитих прихода, који се примењује када се не може применити метод истраге специфичних ставки, или када није могућ увид у књиге или евиденције, а очигледно је да осумњичени акумулира имовину и средства.

– *Метода доказивања на основу трошкова.* – Примењује се *када појединац* већину својих прихода троши, тј. *има изражене потрошачке навике*. Уколико у посматраном периоду трошкови окривљеног (осумњиченог) прелазе износ пријављених прихода, а његова нето вредност крајем тог периода остане иста као на почетку (односно уколико евидентирани рачуни не покривају у целини износ разлике трошкова и прихода), може се закључити да су у његовој пореској пријави наведена примања која су нереална, односно нижа од стварних.

Метода се примењује како за истрагу случајева утаје пореза на приход, тако и за финанцијске истраге извршених кривичних дела имовинског криминала. Тако нпр., средства се могу трошити за набавку дроге, за путовања, куповину поклона, коцкање, личне трошкове. У случајевима када се у криминалистичкој обради успешно докажу сви законити извори прихода, односно средстава (укључујући кредите, поклоне, наследство и др.), остаје само један могући извор прихода – незаконита делатност.

Метода доказивања на основу трошкова заснива се на посредним доказима. У таквим случајевима треба упоредити потрошене вредности са познатим изворима средстава. Прво се мора утврдити полазна тачка, потом утврдити вероватан извор прихода и затим истражити трагови и наводи осумњиченог, како би се дошло до релевантних информација. Препоручује се коришћење графичких и табеларних приказа финансијских информација у појединим фазама кривичног поступка, како би се боље разумеле примењене методе и лакше доказале чињенице релевантне за кривични поступак.[186]

5.6. ПРЕВЕНЦИЈА ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Превенција организованог криминала представља значајно и богато поље друштвене акције. Мере превенције су многобројне и разноврсне. На пример, у многим државама су оформљени институти који се баве научним истраживањем различитих врста криминала. Једно од поља изучавања је и организовани криминалитет. Између осталих задатака истражују се конкретни услови и узроци који погодују развоју организованог криминалитета почев од најширих глобалних и друштвених фактора, до испитивања конкретних мера контроле и стања корупције у одређеном друштву. На основу добијених резултата предлажу се мере превенције различитих нивоа и општости (промене у пореској политици, доношење закона или промена постојећих, увођење нових видова контроле и организације појединих служби, организовање едукативних кампања итд.). Ови институти научно сарађују са другим сличним институцијама у свету тако да се негује размена позитивне праксе у погледу мера превенције и репресије које су дале добре резултате. Процењују се круг и структура потенцијалних жртава организованог криминалитета и у

[186] Видети више: Бошковић, Горан –Маринковић, Дејан, Методи финансијске истраге у сузбијању организованог криминала, Наука, Полиција, *Безбедност*, 2/2010 године, стр. 87–100; Бошковић, Горан, *Организовани криминал*, Београд, 2010.

складу са проценом сачињавају се и спроводе едукативни програми за избегавање могућих ризика.

Добре ефекте даје побољшање опремљености и стручне оспособљености државних и друштвених органа који представљају значајне карике у превенцији организованог криминалитета (опремају се пограничне и царинске службе и уводе нове методе и техничка средства контроле; врши се едукација банкарских службеника да уоче сумњиве финансијске трансакције које могу да укажу на прање новца или организовани криминал; доносе се прописи који спречавају прање новца, нпр., ограничење плаћања роба или услуга до одређеног износа у кешу, уводи се законска обавеза извештавања полиције у јасно дефинисаним случајевима).

Веома значајна карика у превенцији организованог криминалитета јесте увођење антикорупционих програма и строгих система контроле државних чиновника. Широко анимирање грађана и успостављање могућности да могу слободно да уложе приговоре на рад државних органа разним институцијама и на разним нивоима такође даје позитивне ефекте. Тесна сарадња полиције и грађана у оквиру пројеката полицијског рада у локалној заједници повећава доток информација о криминалном и сумњивом понашању учесника организованог криминалитета. Контрола рада судова и њихове казнене политике кроз разне облике транспарентности и јавности може такође да укаже на слабости у њиховом раду и могуће случајеве корупције. Кроз одборе за безбедност у скупштинама локалних заједница могуће је у таквим случајевима иницирати додатне контроле рада судија (нпр., анализа казнене политике судова и судија у случајевима појединих форми организованог криминалитета). У превенцији организованог криминалитета медији такође имају значај.

У свету се предлаже увођење и појединих мера *декриминализације* појединих форми понашања које су објект деловања организованог криминалитета (нпр., легализација проституције, умањење пореза како би се смањила сива економија, укидање такси и административних ограничења, на пример, за извозно-увозне послове итд.).

6. ТЕРОРИЗАМ

6.1. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ

Не постоји општеприхваћена дефиниција тероризма. Етимолошки реч *тероризам* потиче од латинске речи *terror*, што значи ужас; страх; страх и трепет; владавина застрашивањем. У принципу, тероризам представља предузимање различитих аката физичког насиља или других облика угрожавања живота и здравља људи које најчешће карактерише неселективност при избору објеката напада и непосредних жртви, при чему се изазива страх и осећај несигурности у одређеној друштвеној заједници и стварају услови за постизање политичких циљева.

Облици насиља код тероризма су веома различити и састоје се, на пример, у подметању и активирању експлозива на јавним местима, рушењу објеката од националног, привредног и верског значаја, отмицама авиона са путницима, узимању талаца (дипломатског особља, представника власти, обичних грађана), убијању: талаца, грађана, представника власти, војника, полицајаца итд.

Угрожавање живота и здравља грађана остварује се и на друге начине: нпр., постављањем отрова у подземну железницу[187], тровањем водовода, ваздуха и природе, употребом радиоактивних материја, предузимањем других активности којима се угрожава здравље становништва, на пример, наркотероризам.

Насиље и други облици угрожавања живота и здравља људи су код тероризма инструментализовани и служе за остварење политичких циљева: изазивања панике и несигурности код грађана, неповерења у државу и њене мере, слабљење

[187] Случајеви из Јапана.

и подривање одређене државе, тј. друштвено-политичког и друштвено-економског система, угрожавање темељних система вредности у друштву и националне сигурности, евентуално стварању услова за отцепљење дела територије.[188]

Акти насиља, односно други видови угрожавања живота и здравља грађана предузимају се (мада не увек), неселективно. Жртве су најчешће недужни грађани који су се у моменту напада случајно затекли на лицу места.

Слика 160. *Страх и ужас тероризма*. Особе на слици фотографисане су у тренутку док посматрају удар авиона у згради Светског трговинског центра у Њујорку 11. 9. 2001. године.

Због тога се истиче да *жртва код тероризма* није индивидуално одређена, већ је *симболична*. Убијањем жртве у току реализације терористичког акта, терористи у ствари циљају на државу.

Тероризам представља метод политичке борбе, али другим неполитичким, тј. криминалним, антицивилизацијским (деструктивним) средствима. Тероризам је вид организованог криминалитета[189] који тежи постизању политичких циљева. Терористичке организације карактерише чврста хијерархијска повезаност, подела улога, специјализација. Терористичке акције се дуго, детаљно и систематски планирају и припремају. Терористичке нападе већине терориста карактерише фанатизам и безобзирност према жртвама.

Ради очувања конспиративности, терористичке организације најчешће у деловању примењују ћелијски облик рада. Чланови различитих група се међу-

[188] Радња овог кривичног дела састоји се у изазивању експлозије, пожара или предузимању друге општеопасне радње или насиља којим може да се створи осећај личне несигурности код грађана, а у намери угрожавања уставом утврђеног државног и друштвеног уређења или безбедности државе. Више о различитим кривичноправним аспектима тероризма, Јаковљевић, Душан, *Тероризам с гледишта кривичног права*, Београд, 1997.

[189] Данас представљају редак изузетак акти индивидуалног терора.

собно не познају и контактирају само преко једног члана или посредно. Откривањем једне групе терориста, организација наставља да постоји.

Данашње терористичке организације карактерише постојање више или мање разгранатих мрежа које делују у оквиру више држава. Нису ретки случајеви да се терористи на територијама једних држава припремају, обучавају за терористичке акте, а на територијама других држава врше кривична дела. Дешава се да поједине државе јавно осуђују тероризам, а потајно, на различите начине, помажу терористичке организације. Због тога се често указује на постојање *различитих стандарда* у погледу међународне сарадње у сузбијању тероризма. Тероризам је универзално зло које се често враћа онима који га подстичу.[190]

На основу базичних политичких циљева у складу са којима поступају, терористичке организације се оквирно могу поделити на национал-сепаратистичке и идеолошке.

Национал-сепаратистичке терористичке организације имају као политички циљ одвајање делова територија појединих држава и њихово прикључење некој другој држави или формирање независне државе од одвојеног дела. "Етнички подељено друштво је миље у коме се може појавити тероризам усмерен на сепаратистичке циљеве, а обично му претходе слаб осећај припадности заједници (целини), етноцентризам, међусобна нетолеранција, стварни или умишљени неадекватан третман (дискриминација) од стране владе и већинског становништва, самоизоловање етничке групе, продор сепаратистичких тежњи".[191] Национал-сепаратистичке терористичке организације се најчешће појављују као најрадикалнија крила политичких покрета за осамостаљење (отцепљење) и настоје да политичке циљеве остваре оружаном борбом. Постоје различите стратегије односа између сепаратистичких политичких партија и сепаратистичких терористичких организација. Политичке партије које теже отцепљењу (осамостаљењу) мирним путем (нпр., заговарањем референдума, договора са централном влашћу) најчешће јавно осуђују терористичке организације, а потајно тесно сарађују са њима, заједнички формирајући стратегије политичке борбе различитим методама и средствима. Пример за националистичко-сепаратистичке терористичке организације су сепаратистичко-терористичке организације Албанаца које делују у Србији и Македонији, Ирска републиканска армија ИРА, Баскијска герилска организација ЕТА; чеченске терористичке организације и многе друге.

Идеолошке терористичке организације у основи својих циљева имају одређене идеје које могу бити веома различите (нпр., остварење тзв. бескласног, тј. комунистичког друштва; борба за очување, заштиту, доминацију религиозних утицаја на одређеном простору или глобално; ширење идеја појединих верских секти које се баве тероризмом; антиглобалистички процеси и супротстављање тзв. америчком и светском хегемонизму). Терористичке организације које улазе у ову групу се веома разликују по политичким циљевима, логистичкој подршци и финансијским могућностима. Типични представници су муслиманске терористичке организације које су данас најактивније у свету. У току седамдесетих годи-

---

[190] На пример, поједине тајне полицијске службе из САД помагале су развој Ал Каиде и подржавале Бил Ладена при вршењу терористичких аката у Авганистану који су били усмерени против руских циљева у тој земљи. Након тога Бил Ладен се отео контроли и почео да организује терористичке нападе против америчких интереса. Иза авионског напада и рушења светског трговачког центра у Њујорку стоје Бил Ладен и његова терористичка организација Ал Каида.

[191] Милосављевић, Богољуб, Тероризам и сепаратистички покрети: пример Баскије, Безбедност, број 2/1998, стр. 183.

на прошлог века у Европи су биле веома активне тзв. левичарске терористичке организације: нпр., италијанске "Црвене бригаде", немачка "Фракција црвене армије" и друге.

По простору криминалног деловања терористичке организације се могу поделити на оне које предузимају терористичке активности *на територији само једне државе* или *њеног дела* (нпр., Ирска републиканска армија); на оне које *делују у оквиру одређеног региона* (нпр., шиптарске терористичке организације) *и глобалне терористичке организације* којима је простор деловања читав свет (нпр., Ал Каида).

Мете терористичких напада могу бити: 1) представници власти или њени директни експоненти (политичари из власти, полицајци, војна лица); 2) обични грађани који немају никакве везе са влашћу, који су се у моменту терористичког акта случајно затекли на лицу места (нпр., експлозије на аеродромима, у метроима, кафићима, биоскопима, постављање експлозива на местима на којима се окупљају људи) и 3) грађевински објекти који представљају симболе државе (нпр., подметање експлозива на мостове, унутар финансијских институција, зграда владе итд.).

Криминалистичка сазнања указују да терористичке организације показују велику пажњу и опрез при селектовању кадрова, с обзиром на то да је увек актуелна опасност убацивања тајних полицијских агената или информатора. Потенцијални чланови терористичких организација месецима се тајно посматрају и проверавају, између осталог, и тако што им се дају мањи задаци. Чланови терористичких организација пролазе кроз многобројне и дуготрајне припреме и обуке (руковање разним врстама оружја, прављење и руковање експлозивним направама, управљање превозним средствима појединих врста). На пример, терористи Ал Каиде који су 11. септембра 2001. године насилно преузели контролу над путничким авионима и усмерили их на зграде Светског трговинског центра у Њујорку и зграду Пентагона у Вашингтону, неколико месеци раније су у САД завршили приватне школе за управљање цивилним авионом.[192] Поред *тактичких и техничких обука*, сви терористи пролазе и кроз *идеолошке обуке* које су део психолошких припрема за терористички акт. Ове обуке посебно детаљно пролазе терористи који су планирани за извршење *терористичких самоубилачких напада*. Да би извршили терористички самоубилачки акт (нпр., активирање експлозива који се налази прикачен уз тело у аутобусу градског саобраћаја, или на тргу пуног људима, што се често дешава у Израелу), потребно је да буду фанатици (верски или политички)[193]. Генерално, терористи се регрутују међу психопатама (социопатама), а терористи самоубице, поред тога међу младим и најсиромашнијим слојевима становништва.

Постоје разне категорије терориста. Најобученији су *професионални терористи* и они су специјалисти за извршење веома софистицираних терори-

---

[192] Интересантно је да је један од терориста самоубица показао посебан интерес само за похађање наставних јединица у којима се учило управљање авионом при лету, а да се није интересовао за управљање авионом при полетању и слетању. Значај ових индиција сумњивог понашања постао је јасан тек након извршења самоубилачког терористичког акта.

[193] *Жене као терористи самоубице*. У свету су се дешавали случајеви да су се као терористи појављивале жене самоубице. Најчешће су вршиле терористичке акте активирањем експлозива или бомбе који је био сакривен у њиховој одећи. Понекад им је експлозив постављан на тело на начин, којим се стварао привид да су трудне. Овај вид вршења терористичких аката забележен је у Чеченији против руских органа власти и трупа. Ал Каида такође користи овај вид терористичких напада. Терористичке организације Хезболах, Хамас и Палестински исламски џихад такође примењују овај облик терористичких напада.

стичких аката или пак за обучавање и припрему других терориста. Има индиција које указују на то да ова врста терориста сарађује са разним терори стичким групама у свету. Друга категорија терориста су они који између два терористичка акта живе као нормални и просечни породични грађани (*прикривени терористи*). Постоје и *замрзнути терористи*. Они у својим срединама годинама воде потпуно нормалан живот, не контактирајући са другим терористима све док не добију сигнал из централе да се активирају и остваре најчешће раније планирану акцију. Овај модел понашања је посебно карактеристичан за муслиманске фундаменталисте и тајне припаднике Ал Каиде који живе као досељеници у земљама Западне Европе и у САД.

Слика 161. *Авионски напад на светски трговински центар у Њујорку*. Авион на слици је ударио у другу зграду.

6.2. ВЕЗА ИЗМЕЂУ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА И ТЕРОРИЗМА

Класичан организовани криминалитет и тероризам имају доста сличности: хијерархијска организованост и једних и других врста криминалних група, унапред детаљно планиране акције, коришћење савремених достигнућа науке и модерних врста оружја, употреба силе и насиља, улагање великих свота новца у активности, обучени специјалисти за поједине задатке, неопходна логистичка подршка извођењу криминалних делатности. Између тероризма и (класичног) организованог криминалитета постоје и јасне разлике. Док терористи настоје да сруше државу, организованим криминалцима је она потребна и они само настоје да се прилагоде и инкорпорирају у њу. Терористе покреће политички мотив, а организоване криминалце профит. Организовани криминалци настоје да задовоље неке потребе жртве (нпр., потребу за дрогом), док терористи убијају жртву како би дестабилизовали државу. Убијање жртве није крајњи циљ терориста, већ само

средство за напад на државу. Мере сузбијања тероризма и организованог криминалитета су сличне.

Припрема и извођење терористичких акција захтева много новца и стабилне изворе финансирања. Због тога терористичке организације прибегавају разним формама организованог криминалитета како би дошле до финансијских средстава за своје терористичке акције. Предузимају оружана разбојништва у банкама, киднаповања због плаћања откупа, уцене, изнуде и рекетирања, баве се сивом економијом и прањем новца. Сепаратистичке терористичке организације "разрезују" и тзв. "револуционарне порезе" који се састоје у рекетирању богатих припадника своје националне заједнице (индустријалаца, банкара итд.).

Терористичке организације се баве продајом и куповином оружја на светском илегалном тржишту. Због тога је важна контрола овог облика организованог криминалитета, јер путеви илегалне трговине оружја по правилу воде ка терористичким организацијама.

Један од најстабилнијих извора финансирања терористичких организација је илегална трговина опојним дрогама. Због тога се веза између тих двеју форми криминала назива *наркотероризам*. Илегалну трговину дрогом примењују све терористичке организације. Путеви илегалне трговине дрога на велико и терористичких организација су веома испреплетани и често се спајају у истим криминалним организацијама и личностима. Праћењем и откривањем илегалних путева и трговаца дроге, неретко се долази и до главних финансијских извора међународног и унутрашњег тероризма. Пресецањем илегалних путева дроге, умањује се финансијски доток новца терористичким организацијама. За илегалну трговину дроге и пребацивање терористичких средстава неретко се користе исти логистички потенцијали, путеви, начини кријумчарења и ангажују исти кријумчари.

У последње време појму наркотероризам додаје се нов садржај. У извештајима америчке администрације за откривање и спречавање илегалне трговине дроге (ДЕА) истиче се (извештаји за октобар 2001. године и март 2002), да је веза између илегалне трговине дрога и међународног тероризма чвршћа него што се некада сматрало. Запажено је да терористи користе дрогу као оружје деструкције против Запада. Пребацивање дроге на амерички континент нема само мотив остварење финансијских профита, већ и наношење штете америчкој популацији, уништење устаљеног система вредности и америчког начина живота. Закључено је да дрога представља претњу националним интересима Америке, и у складу са тим захтева се адекватан одговор од стране полицијских снага и специјалних полицијских служби.[194] У криминалистици се истиче да је веза између криминалних и терористичких организација, која се реализује у наркотероризму, прво уочена у Колумбији.[195] Уколико се ови генерални ставови криминалистичке науке примене на наше околности, ултимативно се поставља потреба укључивања специјализованих служби које се баве политичким криминалитетом (БИА– Безбедносно информативна агенција, војне обавештајне службе и друге) ради доказивања везе између албанских наркодилера на велико, српске наркомафије и великог ширења дроге по Србији. Сасвим је вероватно да велика експанзија дроге у Србији има за узрок и политичке мотиве који би се могли окарактерисати као вид наркотероризма.

---

[194] Otwin, Marenin, A work in progress: Police Interagency cooperation in homeland securuty, Zbornik *Policing in Central and Eastern Europe*, Ljubljana, 2002, стр. 573.

[195] Dobovšek, Bojan, Evils of the Future – Organized crime and terrorism, Zbornik *Policing in Central and Eastern Europe*, Ljubljana, 2002, стр. 585–591.

6.3. МЕРЕ СУЗБИЈАЊА ТЕРОРИЗМА

С обзиром на сложеност појаве, мере сузбијања тероризма су разноврсне и сложене. Основни услов за успешну криминалистичку делатност јесте поседовање аналитичких служби које се баве стратегијском анализом свих појава на унутрашњем и спољњем плану које могу да буду у вези са тероризмом на директан или индиректан начин. Стратегијска анализа захтева, као претходни услов, постојање специјализованих служби, као и друге начине прикупљања стратегијско-политичких и оперативних информација. Обавештајно-информативни рад је веома значајан услов за прикупљање података који ће бити предмет стратегијске анализе. Подаци који служе за стратегијску анализу и процену угрожености од тероризма могу бити *општи* и служе за анализу глобалних политичких догађаја у земљи и иностранству; анализу терористичких аката у свету; размену података са полицијама иностраних земаља; о општим методама финансирања и повезивања терористичких организација у свету. Посебно су значајни *оперативни подаци* о активностима лица, група, организација, за које постоји сумња да имају директну или индиректну везу са терористима или појединим терористичким групама, или пак да се одређена лица баве појединим формама организованог криминала које би могле да буду у вези са тероризмом. У односу на та лица или групе примењује се оперативна контрола и криминалистичка информативна делатност. Поред контроле лица, њихових послова, контаката, надзиру се и токови новца. Успешно супротстављање тероризму подразумева *координацију и сарадњу између разних полицијских и неполицијских служби.*

Неопходан услов за вршење стратегијских анализа у погледу тероризма као друштвеноопасне појаве, или оперативних анализа поводом извршења конкретних терористичких аката јесте поседовање база релевантних података. Данас су те базе компјутеризоване са софтверским могућностима упоредних анализа на основу задатих појмова или кључних речи.

Да би се открише терористичке групе, идентификовали њихови чланови, логистика, тајни канали, извори и начини финансирања, намере и планови акција, користе се методе из репертоара сузбијања организованог криминалитета. И овде се, за све полиције света, појављује проблем убацивања и контроле затворених група људи (нпр., национал-сепаратистичких или верско-фанатичних терористичких организација).

Као *општи принципи поступања у кризним ситуацијама,* након извршених терористичких аката, помињу се: 1) *не упуштати се у политичке преговоре с терористима* како им се не би дао легитимитет (основни циљ терориста је да се наметну као релевантна политичка снага подобна за преговоре и изнуђивање уступака. Тај захтев никада се не сме испунити); 2) *не попуштати пред захтевима терориста* (овај принцип није увек могуће остварити, посебно у ситуацијама узимања талаца. Тада се привремено морају прихватити тренутни уступци из тактичких разлога); 3) *бити енергичан приликом предузимања полицијских акција против терориста*; 4) *пажљиво проучити сваку терористичку акцију и прикупити доказе* (увиђај, саслушања итд.); 5) *након терористичких акција спречити изазивање масовне хистерије и панике међу грађанима*, јер је управо то циљ терориста. У таквим случајевима држава и политика треба да одреагују рационално и умирујуће (да би се то постигло треба имати унапред припремљене планове и спровести обуку за поступање у кризним ситуацијама); 6) *контролисати информације које иду медијима* (медијско извештавање не треба да подстиче

панику, реваншизам према недужнима, нити да глорификује успех акције терориста. У извештајима треба потенцирати криминалну и злочиначку вољу и поступање терориста како би се постигао општи консензус осуде од стране јавности; 7) *након извршеног терористичког акта не предузимати безразложне мере репресије и освете према недужнима*. На пример, освету примењује израелска полиција према палестинској популацији убиствима недужних, гранатирањем градова и села, бомбардовањима из авиона итд., чиме се остварује тзв. *државни тероризам*, и још више подстичу насиље, мржња и даљи талас тероризма.[196]

Поступање у талачким ситуацијама. Приликом терористичких акција, као и у неким случајевима извршења кривичних дела из области класичног криминалитета, дешава се да криминалци узимају таоце (отмице авиона са путницима, терористичке отмице путника у другим врстама превоза, постављање експлозива у објектима у којима се налазе грађани, класичне отмице ради изнуђивања откупа, разбојнички напади у банкама, али и покушаји самоубистава итд.). Талачке ситуације су веома напете због опасности по живот жртава, страха и неизвесности које прате такве ситуације, напетости и раздражености отмичара, немогућности да се предузме ефикасна полицијска акција без жртава невиних. Због специфичности и компликованости ових ситуација, у свим савременим полицијама формирају се тимови који су специјализовани за преговоре са отмичарима.

Потребан је тренинг и велико искуство полицијских преговарача а они се најчешће регрутују међу искусним оперативцима. Од њих се очекује познавање тактике преговарања у овим ситуацијама, правилан психолошки приступ, психолошка процена криминалаца и утврђивање типа коме припадају, усклађивање наступа и тактике укупног полицијског понашања. Због тога постоје семинари и обуке полицијских преговарача које се састоје у анализи многобројних талачких ситуација, психолошких и социолошких карактеристика криминалаца као и могућности одвијања догађаја. Од њих се очекује способност самоконтроле, сигуран и помирљив наступ ради ублажавања напетости код отмичара, као и способност управљања, психолошког утицања и усмеравања укупном ситуацијом. Препоручује се да приликом преговора са отмичарима буде ангажован тим од најмање три преговарача који ће се смењивати.[197] У преговоре са отмичарима треба укључити и психологе, а по потреби, и особе које имају непосредан психолошки утицај и ауторитет на отмичаре.

У принципу препоручује се одуговлачење приликом преговарања како би се добило што више времена за организовање успешне полицијске акције и умањила афективна раздраженост код отмичара. Важно је да се односи са отмичарима не заоштравају. Не треба им претити и не демонстрирати видљиву полицијску силу. Прихватљиви су мањи уступци (храна, лекови, сокови, а алкохол не треба давати никад), евентуално, уколико се не може избећи, обезбедити и превозно средство. У таквим ситуацијама се читаво подручје блокира. За случај неуспеха преговора пажљиво се припреми интервенција специјалних јединица.[198]

---

[196] Вуковић–Илић, Друга страна тероризма, Безбедност, број 1/1999, стр. 22–24; Бошковић, М., Претпоставке остваривања улоге полиције у спречавању и сузбијању тероризма, Зборник радова *Место и улога полиције у превенцији криминалитета*, Полицијска академија, 2002, стр. 279–302.

[197] CHUCK REGINI, M.A., Crisis Negotiation Teams Selection and Training, *The FBI Law Enforcement Bulletin,* број 11/2002, стр. 1–8.

[198] Бошковић, М., Претпоставке остваривања улоге полиције у спречавању и сузбијању тероризма, Зборник радова *Место и улога полиције у превенцији криминалитета*, Полицијска академија, 2002, стр. 279.

Специјалне антитерористичке јединице. Свуда у свету се формирају специјалне антитерористичке јединице. У питању су посебно селектоване, обучене и опремљене полицијске (у неким случајевима и војне) снаге. У просеку ове јединице имају по неколико стотина припадника и пролазе специјалне психолошке припреме и посебан тренинг (увежбавање коришћења разних врсти оружја, нпр., снајпера, аутоматског оружја, прецизност у гађању и брзина при употреби; посебне физичке и кондиционе припреме; обученост за управљање разних превозних средстава и савладавање разних препрека). Антитерористичке јединице су веома мобилне и ангажују се искључиво у екстремним ситуацијама. Постоје светски стандарди и норме којима се оцењују увежбаност и опремљеност ових јединица.

6.4. МЕЂУНАРОДНА САРАДЊА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ТЕРОРИЗМУ

Уништењем две зграде Светског трговинског центра 11. септембра 2001. године у Њујорку у терористичком самоубилачком нападу који је изведен отетим авионима, погинуло је више хиљада људи (сва лица у отетим авионима и грађани који су се затекли у зградама). Тај догађај је знатно утицао на формирање става да је тероризам светски проблем који захтева међународну сарадњу држава на његовом сузбијању. Сарадња држава у овим напорима може бити глобална (у светским оквирима, регионална и билатерална).

Слика 162. *Рушење зграда и паника на улицама Њујорка*

Значајну улогу у сузбијању међународног тероризма има Интерпол, бавећи се разменом информација између држава чланица као и ангажовањем експерата који могу да пруже добре услуге. Интерпол прикупља, складишти, анализира и прослеђује обавештајне информације о понашању сумњивих појединаца или терористичких организација (податке везане за *modus operandi*, доказе који су прикупљени с лица места и технологијама које су користили терористи у појединим случајевима). Интерпол прослеђује и информације о другим формама криминала које могу бити повезане са тероризмом (случајеви крађа радиоактивног

материјала, илегалних трговина оружја, прању новца, фалсификовању докумената итд.).

На основу својих обавештајних података Интерпол подстиче државе да предузму неопходне мере на националном нивоу у погледу надзирања лица осумњичених за међународни тероризам као и сумњивих новчаних трансакција које могу бити повезане са финансирањем тероризма.

Поред наведеног, Интерпол пружа и читав низ других сервиса који могу допринети у случајевима тероризма: ангажује експерте за потребе идентификовања жртава; формира компјутерску базу отисака прстију с циљем идентификације осумњичених; развија компјутерску базу података о украденим и фалсификованим документима; нуди експертске услуге за случајеве прања новца. Интерпол организује конференције посвећене тероризму и ангажује стручњаке који помажу државама ради едукације локалних стручњака, размене позитивне праксе, имплементације савремених метода и техничких средстава за потребе сузбијања тероризма и других опасних форми криминала. Значајан нагласак у примени и усаглашавању међународних напора усмерен је и на откривању и идентификовању финансијских фондова и извора финансирања међународног тероризма.[199]

7. КОМПЈУТЕРСКИ КРИМИНАЛИТЕТ

Ако криминал прелази све границе, то мора да чини и закон и ред.
Кофи Анан, бивши Генерални секретар, УН

7.1. ПОЈАМ

Компјутерски (или високотехнолошки) криминалитет представља друштвеноопасну појаву за чије се остварење учинилац користи знањима компјутерске (информатичке) технологије, тако што се компјутерски систем схваћен у најширем смислу (хардвер, софтвер, њихово јединство; један компјутер или мрежа компјутера), користи као средство или као објект криминалног напада или и једно и друго.

Са све већом заступљеношћу компјутера у свакодневном пословном и приватном животу људи, повећава се и вероватноћа њихове злоупотребе у криминалне и друге забрањене сврхе. С обзиром на то да се све пословне активности савременог човека (па и све већи број приватних) одвијају директно или индиректно у вези са компјутерима (нпр., чување, складиштење, обрада, пренос свих врста информација; управљање, контрола и анализа разних привредних, технолошких, финансијских, обавештајних, научних и других процеса; комуникација – јавна и приватна; доколица и забава итд.), то се и разне форме криминалног понашања прилагођавају информатичком напретку. Услед тога многа класична кривична дела, нпр., из области привредног пословања (проневере, финансијске преваре, фалсификовања), прилагођавају се новонасталим информатичким условима, а њихово извршење није више могуће без злоупотребе или коришћења компјутерске технологије. Увођењем компјутерских система и савремених видова комуникација, појављују се нове форме друштвеноопасних појава или старе форме добијају нове садржаје. Имајући у виду тенденције развоја компјутерских технологија

[199] Више информација се може наћи на званичном сајту Интерпола.

и све већу зависност и потребе савременог човека за компјутерима или информацијама које су у њима потхрањене, може се претпоставити да ће криминалитет будућности бити у све тешњој вези са злоупотребама компјутера и технологија које су директно или индиректно повезане са њима. Са правом се може рећи да компјутерски криминалитет представља криминалитет будућности и да ће све више бити заступљен у укупној маси друштвеноопасних појава.

Слика 163. *Будућност је почела.* Компјутерски криминал обухвата све шира подручја деловања.

У остварењу криминалних циљева компјутер се користи као средство (оруђе) криминалног напада, као објект напада или (и) као носилац доказа.

Компјутер као средство криминалног напада значи да се уз помоћ компјутера реализује криминална радња. Коришћењем компјутера се, на пример, долази до недозвољених информација које се налазе у некој бази података (нпр., индустријска шпијунажа). Применом компјутера програмира се понашање (другог) компјутерског система (врше се промене у нападнутом софтверу и услед тога се остварује нека корист, рецимо у виду банкарске преваре). Коришћењем компјутера репрограмира се неки технолошки систем како би се изазвала хаварија и остварио, на пример, терористички акт или саботажа. Уз помоћ компјутера утиче се на нечију приватност или јавно мњење тако што се преко интернета шире лажне вести или клевета неко лице. Преко електронске поште или интернет сајтова подстичу се други на криминално понашање, или на предузимање радњи којима се некоме наноси нека штета или себи и другима прибавља нека корист. Компјутер се користи и као помоћно средство при извршењу кривичних дела. На пример, фалсификовање докумената и новца се много лакше и квалитетније постиже применом компјутерске технологије (скенирање, дотеривање, штампање). При планирању терористичких акција или код организованог криминала компјутери се користе на разне начине: планирање, комуникација, вербовање чланова и симпатизера, чување података, вођење криминалног пословања, нуђење услуга (постоје сајтови на којима се рекламира продаја дроге, плаћене убице нуде своје услуге итд.).

Компјутер се појављује и *као објект криминалног напада*. Објект криминалног напада може бити *компјутерски хардвер* који сачињавају физички делови рачунара (нпр., улазни и излазни уређаји компјутера, радни део компјутера нпр., процесори, основна плоча, носиоци података – хард диск, преносни компјутери – сервери итд.). Делови хардвера, или хардвер у целини може се уништити физичким деловањем, нпр., ломљењем делова, активирањем експлозива унутар компјутерског система, крађом компјутера у целини или појединих делова, манипулацијом са струјним напонима или снажним електромагнетним зрачењима у близини компјутерског центра, уништењем инфраструктуре, нпр., система веза итд. Објект компјутерског напада може бити *компјутерски софтвер*. Софтвер сачињавају програми који су инсталирани у компјутеру са задатком да управљају

радом система. Софтвер се може нападати физичким уништењем, тј. давањем наредби компјутеру за брисање инсталираних програма, неовлашћеним инсталирањем програма са деструктивним наредбама које доводе до уништења постојећих програма или до измена у функционисању оригиналних програма како би се остварио криминални циљ. Објект напада могу да буду *подаци* који су потхрањени у компјутеру. Они се могу уништити, изменити, преправљати. Напад на компјутерски софтвер и податке може се остварити непосредно физичким приступом рачунару који је предмет напада (нпр., од стране запослених у компјутерском центру) или са дистанце коришћењем компјутерске мреже.

Компјутерски сервер као носилац доказних информација. Често се напади на компјутерске системе врше тако што се са једног компјутера преко мреже неовлашћено приступа, продире у други компјутер. У тим случајевима један компјутер се појављује као оруђе криминалног напада (онај са којег се врши напад), а други као објект напада. Компјутери преко којих се приступало објекту напада (сервери, умрежени компјутери) у том случају се појављују само као носиоци важних доказа и због тога и на њима треба извршити преглед и фиксирање (копирање) електронских доказа. Проблем је у томе што се сервери преко којих је извршен напад могу налазити у различитим државама.

7.2. КАРАКТЕРИСТИКЕ КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Основне карактеристике компјутерског криминалитета су:

– *Специфичности начина извршења.* Радњу компјутерских кривичних дела карактерише читав низ специфичности у односу на до сада познате форме криминалитета. Радња кривичног дела се, по правилу, огледа у манипулацијама на компјутеру, тако да се, споља посматрано, уопште не разликује од легалног коришћења компјутера, тј. криминална радња је непрепознатљива. Учинилац може у оквиру легалних операција и послова на компјутеру, да предузме и репрограмирање софтвера и унесе наредбе којима ће да оствари криминалне резултате, тако да се без експертизе и стручног надзора не може уочити одступање од легалних операција. Прикривеност деловања приликом компјутерског криминалитета још се више компликује чињеницом да учинилац може радњу кривичног дела да предузме у једном моменту (нпр., репрограмирање софтвера), и да при том временски одложи извршење програма. На тај начин се последица остварује након задатог времена, чиме учинилац може себи да обезбеди предност за коју сматра да је оптимална. Многобројни начини извршења кривичних дела, примењене методе и технике су сасвим нове и непознате су ранијим видовима криминалног понашања.[200]

– *Мањи је значај просторних и временских оквира у случајевима компјутерског криминалитета.* Код компјутерских кривичних дела просторне и временске релације имају сасвим други значај и вредности у односу на друге врсте криминалитета. Учинилац може са обичног персоналног компјутера, из своје собе или интернет клуба, да изврши напад на компјутерски систем који се налази на било којој тачки света (на пример, на компјутерски систем који се налази на другом континенту). Могуће је, истовремено, са истог компјутера, извршити нападе и на више компјутерских система који се налазе на различитим континен-

[200] Петровић, С., *Компјутерски криминал*, Београд, 2001.

тима. Према томе, просторне границе и дистанце немају значај у случајевима компјутерског криминала који се врши преко интернета, што отвара проблеме међународне полицијске сарадње при откривању и обезбеђењу доказа.

Временски оквири извршења кривичних дела посредством компјутера су такође другачији него у случајевима других форми криминалитета. У аутоматизованом амбијенту трансанкције се обављају таквом брзином која не дозвољава човеку ни да их непосредно надзире, ни да управља њима. И док се време потребно за реализацију класичних облика криминалних радњи мери данима и сатима, у идеалним условима и минутима, реализација компјутерског криминала мери се хиљадитим и милионитим деловима секунде, што указује на *драстично сужавање временске скале деловања* компјутерског криминалца. Ова чињеница је нарочито битна ако се има у виду констатација америчког Националног института за статистичко праћење криминала према којој: Ако се илегална активност извршава за мање од 2 минута постоји мање од 10% шанси да извршилац буде ухваћен. Међутим, ако активност траје више од 6 минута шанса да извршилац буде откривен повећава се и до 80%.[201]

– *Неопходна су специјална знања како за извршење тако и за откривање компјутерског криминалитета*. За извршење компјутерских кривичних дела потребна су извесна специјална знања. Неопходна знања која мора да поседује учинилац битно се разликују у зависности од врсте криминалног напада. За неке облике компјутерских кривичних дела неопходна су изузетно велика знања информатичке технологије. Ширењем информатичке писмености, она су све доступнија великом броју лица. За вршење кривичних дела није потребна посебна опрема. Довољан је обичан персонални рачунар који је прикључен на интернет. Лако су доступни аутоматизовани скенери, помоћу којих компјутерски криминалци могу брзо и лако да открију остељиве компјутере који су повезани на мрежу.

За откривање кривичних дела која се врше преко компјутера неопходна су експертска знања и посебна обученост полицијских стручњака. Због тога се у полицијама широм света (па и код нас), формирају посебни стручни тимови (на нивоу одељења, посебних служби, јединица или тимова) који имају задатак да откривају кривична дела, извршиоце, фиксирају доказе и доприносе развоју превенције у овој области. Динамика развоја компјутерског криминалитета подразумева стална стручна усавршавања полицијских стручњака и континуирану техничку модернизацију, што представља велики проблем и за економски развијене државе.[202]

– *С обзиром на то да компјутерски криминалитет не познаје државне границе, неопходна је међународна правна сарадња, осавремењивање и стандардизовање правних прописа на међународном и националном нивоу, стратешка и оперативна међународна полицијска и тужилачка сарадња и координација*. Различити правни системи и различита правна решења у вези са сузбијањем компјутерског криминалитета представљају веома ограничавајући фактор. Једно

---

[201] *Op. cit.,* стр. 90.

[202] На пример, и енглеска полиција има проблем лимитираних ресурса и малих плата полицијских стручњака који се баве сузбијањем сајбер криминалитета услед чега им одлазе најбољи стручњаци. Tim Newburn, *Handbook of Policing*, Willan Publishing, 2008., стр. 598-602. Чак се и у САД истиче да немају довољно обучених стручњака за форензичка кибернетичка истраживања и да имају проблема са финансирањем и сталним образовањем полицијског особља које имају. Džodi Vestbi, *Međunarodni vodič za borbu protiv kompjuterskog kriminala*, Beograd. 2004, стр. 89.

исто понашање може у једној земљи да буде прописано као тешко кривично дело, у другој запрећено минималном казном, а у трећој да уопште не буде забрањено. И данас постоје делови света који се сматрају "рајевима за компјутерске криминалце". Постојећи прописи који регулишу процесну материју прикупљања и обезбеђења доказа на националном нивоу често нису прилагођени сузбијању компјутерског криминалитета (као што је на пример случај с нашим ЗКП-ом)[203].

С обзиром на то да су се билетарални и регионални споразуми о узајамној правној помоћи показали као недовољно добри, Савет Европе је 2001. године усвојио *Конвенцију о високотехнолошком криминалу*, коју је накнадно допунио Додатним протоколом. Циљ Конвенције је увођење минималних стандарда и хармонизација материјалног и процесног кривичног законодавства како би се стандардизовала и унапредила међународна полицијска и тужилачка делатност откривања и доказивања кривичних дела из области компјутерског криминалитета.[204] Србија је потписала Конвенцију 2005. године, а ратификовала је у целости 2009. године.[205]

На основу Конвенције, Србија је 2005. године донела Закон о организацији и надлежности државних органа за борбу против високотехнолошког криминала који предвиђа оснивање посебних органа у оквиру постојеће судске и тужилачке организације и Министарства унутрашњих послова. Територијална надлежност наведених органа успостављена је на целој територији Републике Србије. У складу са тим у МУП-у Србије при Служби за борбу против организованог криминала основано је *Одељење за борбу против високотехнолошког криминала*. У саставу овог одељења оформљени су Одсек за сузбијање криминалитета у области интелектуалне својине и Одсек за сузбијање електронског криминала.[206]

На глобалном нивоу, поред Интерпола и Еуропола постоји више међународних организација које су се специјализовале за међународну сарадњу и размену података у области сузбијања компјутерског криминалитета. На основу Конвенције о високотехнолошком криминалу, основана су и тела за контакт и брзу размену информација између држава потписница која раде двадесет и четири часа, свих дана у години.

– *Проблем доказивања кривичних дела компјутерског криминалитета*. Доказивање кривичних дела компјутерског криминалитета садржи читав низ проблема и тешкоћа. На пример, доказни материјал се може налазити у великом броју компјутера и комуникационих система, који се налазе у више земаља. Жртве истог извршиоца често су из више различитих држава или са различитих континената. Напади се често покрећу кроз бројне "скокове" између компјутера да би се маскирао идентитет нападача. Зато иследник мора да прати траг уназад кроз неколико компјутерских скокова да би одредио место порекла. Традицио-

---

[203] О овоме видети више: Група аутора, *Сузбијање високотехнолошког криминала*, Удружење тужилаца Србије, Београд, 2010.

[204] *Convention on Cybercrime – Explanatory Report*. Текст доступан на интернет адреси: http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/185.htm, 01.06.2010.

[205] Службени гласник РС 19/09. Више о Конвенцији, условима које је Србија испунила и условима које тек треба да испуни видети: Група аутора, *Сузбијање високотехнолошког криминала*, Удружење тужилаца Србије, Београд, 2010.

[206] Више о раду ове службе видети: Владимир Урошевић, Сергеј Уљанов, Радоје Вуковић, *Полиција и високотехнолошки криминал*, *Проблеми из праксе и проблеми у раду МУПа Републике Србије*, Зборник радова: "Злоупотреба информационих технологија и заштита", 2010, ISBN 978-86-909511-1-6; COBISS.SR-ID 173688076

нални поступци у којима се тежиште ставља на локалне судске надлежности, често су потпуно неадекватни за ефикасно гоњење компјутерског криминалитета.[207] При том се дигитални докази могу лако уништити или фалсификовати итд.

– *Велика тамна бројка кривичних дела из области компјутерског криминалитета.* Претпоставља се да је тамна бројка код ових кривичних дела веома висока. Постоји процена да се мање од 1% компјутерских проневера открије, а да више од 90% свих случајева компјутерског криминалитета остаје необјављено.[208] Полиција, суд, стручна и најшира јавност нису још у довољној мери свесни опасности које са собом носе компјутерска кривична дела. Оштећене фирме нерадо пријављују кривична дела како не би умањиле свој углед у јавности. Потцењује се друштвена опасност ових кривичних дела и у медијима се запажа тенденција глорификовања извршилаца, сензационалистичко и благонаклоно третирање.

7.3. НЕКИ ОСНОВНИ ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

У складу са продором компјутерске технологије у пословни и приватни живот људи, шире се и могућности укључивања компјутера у сферу криминалитета. Компјутер све чешће постаје средство извршења кривичног дела (основно или помоћно) или објект напада. Класична кривична дела добијају нове форме и садржаје који су у некој вези са компјутерском технологијом. На пример, класични крадљивци све чешће нападају компјутерску опрему (честе су крађе лаптоп компјутера; компјутерских компоненти итд.). Класични облици фалсификовања докумената и новца данас се врше уз помоћ компјутера и компјутерских скенера. За извршење економског криминалитета, нпр., превара и проневера у служби, неопходно је коришћење компјутера и манипулација са подацима који се налазе у неким компјутерским базама. Чак и класична кривична дела као што су преваре или илегална трговина дроге данас се врше и уз помоћ компјутера, односно коришћењем интернета. Због могућности прислушкивања телефонских разговора, криминалци све више међусобно контактирају преко електронске поште или у оквиру причаоница и друштвених мрежа на интернету. Према томе, многе класичне врсте криминалитета су развојем компјутерске технологије добиле нове форме и садржаје или су се за њихово извршење отвориле раније неслућене могућности. На другој страни, развојем компјутерске технологије и интернета, појавиле су се нове форме криминалног понашања, које нису постојале раније. У складу са тим оформиле су се и неке нове криминалне, криминолошке и криминалистичке специфичности које су у вези са компјутерском технологијом.

С обзиром на то да је компјутерски криминалитет веома динамична појава и да прожима разне сфере савремених форми криминалитета, тешко је формирати стриктну класификацију оних друштвеноопасних појава које би чиниле списак компјутерског криминалитета. Све поделе ове врсте имају само условни карактер и оријентациони значај. Због тога се пре може говорити о неким основним појавним облицима компјутерског криминала. У складу са наведеним, у основне форме компјутерског криминалитета могле би се уврстити: *компјутерске преваре; проваљивање у туђе компјутерске системе*; *крађа информација; неовлашћено коришћење рачунара, рачунарске мреже и компјутерских услуга;*

---

[207] Džodi Vestbi, *Međunarodni vodič za borbu protiv kompjuterskog kriminala*, Beograd, 2004. стр. 163–164.
[208] *Op. cit.*

пиратерија у области компјутерских софтвера и других компјутерских производа; *компјутерска саботажа и (или) оштећење рачунарских података и програма*; *компјутерски тероризам; криминал повезан са интернетом.*

1) *Компјутерске (рачунарске) преваре* су облик превара које се врше уз помоћ компјутера у намери прибављања себи или другоме противправне имовинске користи или проузроковања другом имовинске штете. Код компјутерских превара радња учиниоца није усмерена ка другом лицу како би се довело у заблуду, већ ка компјутеру. У компјутер се уносе нетачни подаци, пропушта се уношење тачног податка или се неовлашћено манипулише постојећим подацима или се врше измене у програмском (софтверском) систему компјутера како би се утицало на програмски ток обраде података и тиме стекли услови за прибављање противправне имовинске користи или причињавања штете. У процесу доказивања овог кривичног дела потребно је утврдити који је податак унет или је пропуштен да буде унет, или друге манипулације са компјутером (modus operandi), умишљај у погледу планиране користи или штете као и колика је остварена корист или штета у конкретном случају.

Компјутерске преваре су често кривично дело у области финансијског пословања, у здравству, осигурању итд. На пример, у заводима за социјално осигурање, дешава се да особље које ради на електронској обради података помера датуме прекида исплата за особе које су умрле у периоду за који се зна да неће бити контроле. На тај начин се отвара могућност усмеравања већих свота новца и за дуже време на посебни рачун починиоца преверe. Код нас су забележени случајеви компјутерских превара у области игара на срећу (лото, спортске кладионице, клађење преко СМС порука).

2) *Провaљивање у туђе компјутерске системе* састоји се у онеспособљавању система заштите компјутера после чега се врши неовлашћени упад у туђи информациони систем. Провaљивање у туђе компјутерске системе најчешће се остварује преко глобалне светске компјутерске мреже интернета. Сви компјутерски системи имају инсталиране системе заштите. Код система у великим и значајним институцијама (нпр., војним, банкарским, државним итд.), посебна пажња поклања се заштити компјутерске мреже. Применом система криптозаштите и лозинки онемогућава се приступ неовлашћеним лицима. Међутим, поједина лица која поседују посебна стручна знања из области информатичке технологије, уз помоћ персоналног компјутера и стандардне везе са интернетом, долазе до компјутерских система који су за њих интересантни, елиминишу системе заштите и улазе у туђе системе. Када једном уђу у компјутерски систем могу да претражују датотеке података, копирају поједине садржаје, уносе измене у документе или програме, применом посебних програма детектују лозинке које се преносе системом и касније их злоупотребљавају, инсталирају разне деструктивне програме итд.

Најбезболније упаде у туђе компјутерске системе врше лица у жаргону позната као *хакери*. Мотиви њиховог провaљивања у туђе компјутерске системе су жеља за доказивањем компјутерског умећа и *cyber-avanturizam*. Они по правилу не наносе штету туђем компјутерском систему, најчешће не краду и не уништавају податке. Понекад само остављају поруке да дотични систем није добро заштићен. То су по правилу млади, изузетно интелигентни људи који су крајње посвећени раду на компјутеру. Посебан изазов за хакере су компјутерски системи великих војних савеза и институција, нпр., Нато пакта, Пентагона, агенције за свемирска истраживања итд. Догађа се да хакери, из разних крајева света, и то често

деца од по петнаестак година, упадну у компјутерске системе ових посебно заштићених институција. Упадом у компјутерске системе хакери могу да направе штету, мада то није било обухваћено њиховим умишљајем, пренесу компјутерски вирус, обришу поједине документе или програме, онеспособе компјутерски систем итд.

Потребно је нагласити да упад у туђе компјутерске системе представља прву фазу у извршењу озбиљнијих кривичних дела (крађа података, компјутерских саботажа, шпијунаже итд.).

3) *Крађа информација* се остварује непосредним приступом компјутеру који је објект напада или носиоцима информација (дискетама, дисковима са информацијама). Носиоци информација се физички краду или се информације копирају. Крађа информација остварује се и након упада у компјутерски систем преко интернета. Предмет крађе могу бити различите врсте информација које имају различите нивое тајности и важности (приватни подаци и тајне, пословни подаци, пословне тајне, војне тајне, плодови интелектуалног стваралаштва итд.). Посебни облик крађа информација су компјутерске шпијунаже. Предмет компјутерских крађа информација су и лозинке које служе за улазак у компјутерске системе, или бројеви кредитних картица и подаци о власницима. Украдене информације се злоупотребљавају на разне начине (продају се заинтересованима; неовлашћено објављују; њима се уцењују жртве; повређују патентна и ауторска права; користе се у војне, пословне и шпијунске сврхе; украденим лозинкама улази се у компјутерске системе са различитим циљевима; украденим бројевима кредитних картица врше се преваре приликом наручивања и плаћања робе преко интернета итд.).

Слика 164. *Справица за скимовање платних картица.*

Појавни облик ове врсте компјутерског криминалитета је и *крађа идентитета*, која се огледа у томе да неко украде нечије корисничко име и лозинку или да под туђим именом отвори налог на неком е-маил серверу или друштвеној групи (нпр., facebook), лажно се представљајући и наносећи разне облике штете жртви.

Крађа информација злоупотребом платних картица. Скимовање (*Skiming*) је једноставна техника коју може применити свако ко дође у контакт са картицом – продавац, радник на бензинској пумпи, конобар у ресторану, а поседује скимер – читач магнетног записа. Довољно је да картица буде провучена кроз овај мали апарат и да подаци са ње буду очитани. Постоји могућност да се скимер постави и у банкомат, с тим што тада треба поставити и скривену камеру која ће снимити пин код који уноси оштећени.[209]

4) *Неовлашћено коришћење рачунара или рачунарске мреже* састоји се њиховом неовлашћеном коришћењу у намери да се себи или другоме прибави

[209] Цитирано према: Група аутора, *Сузбијање високотехнолошког криминала*, Удружење тужилаца Србије, Београд, 2010.

противправна имовинска корист. Појавни облик је и тзв. *крађа компјутерских услуга*, што представља неовлашћену употребу (односно злоупотребу) компјутера тако што се у току радног времена, на службеном компјутеру, обављају приватни послови и на тај начин остварује имовинска корист. Уместо да се у оквиру вршења службе обављају послови који улазе у делокруг радних обавеза, лице користи компјутер у неовлашћене сврхе и обавља приватне послове. Овај облик компјутерских злоупотреба се другачије назива и *крађа компјутерског времена*. Облици ове врсте компјутерског криминалитета могу бити на пример: неовлашћено прављење компјутерских програма за неку другу фирму или тржиште; претраживање огласа на интернету како би се конкурисало за други посао; обављање купопродаја преко интернета; вођење пословних књига за неке друге фирме; учествовање у играма на срећу и кладионицама; врше се дактилографске услуге итд.

5) *Пиратерија у области компјутерских софтвера и других компјутерских производа.* Пиратерија у области компјутерских софтвера представља илегално копирање оригиналних компјутерских програма и њихову неовлашћену продају. На тај начин повређују се ауторска права произвођача и стиче противправна имовинска корист. У пиратерију ове врсте улази и коришћење илегалних копија компјутерских софтвера. Пиратерија компјутерских софтвера је веома раширен облик компјутерског криминала. У појединим деловима света, на пример код нас, веома је раширено илегално копирање софтвера и њихова дистрибуција на тржиште ради продаје. Копирају се читави програмски пакети за рад на рачунарима, системски програми, услужни програми, компјутерске игрице, који се користе како у приватном, тако и у друштвеном сектору. Ако би се, на пример, завирило у порекло компјутерских софтвера просечног корисника компјутера код нас, сигурно је да би преко 95% програма сачињавале пиратске верзије. Илегално копирање софтвера је веома једноставно и јефтино, може се вршити на сваком PS рачунару који је снабдевен резачем дискова. Услед дистрибуције илегалних софтвера драстично пада цена компјутерских програма и произвођачи губе огромне своте новца. На другој страни, илегални софтвери немају гаранцију и подршку коју обезбеђује произвођач, често су недовршене верзије програма, што у знатној мери умањује квалитет рада на рачунару. На илегално копирање и дистрибуцију пиратских софтвера често се гледа благонаклоно с обзиром на то да су цене оригиналних софтвера изузетно високе и недоступне просечном компјутерском кориснику у земљама у развоју. Услед распрострањености илегалних копирања софтвера долазило је и до међудржавних проблема, као на пример, између САД и Кине.

Распрострањена је и пиратерија у области музичких CD-ова, музичких касета, видео филмова итд. У процесу сачињавања пиратских копија, користи се и компјутерска опрема.

Поред пиратерије у области софтвера, нису ретки случајеви *пиратерије у области компјутерских компоненти.* Илегалне фабрике, које су претежно лоциране на Далеком истоку, праве компјутерске делове и компоненте без лиценце и на њих стављају ознаке познатих светских фирми. На светском тржишту их продају користећи жигове и ознаке оригиналних произвођача чиме повређују права из области интелектуалне својине, обмањују купце, и стичу противправну имовинску корист.

6) *Компјутерска саботажа, односно оштећење рачунарских података и програма* је вид компјутерског криминала којим се врши напад на компјутерску опрему, софтвере и датотеке података како би се оштетиле или уништиле, одно-

сно како би се трајно или привремено онеспособио поједини компјутер или компјутерски центар у целини. Саботаже које се манифестују у физичком уништењу компјутера или компјутерских компоненти нису у пракси честа појава. Много су чешће тзв. логичке саботаже којима се нападају софтвер и подаци који се налазе у компјутеру. Мотиви компјутерских саботажа могу бити различити: нпр., освета послодавцу због добијања отказа, уништење пословне конкуренције, уништење компромитујућих података и доказа који се налазе у компјутеру, *cyber-huliganizam* итд. Компјутерске саботаже најчешће се врше тако што се преко интернета неовлашћено провађује у туђе компјутерске системе и затим се у њима инсталирају разни деструктивни компјутерски програми.

Данас се као чест вид ове врсте компјутерског криминалитета појављује напад на сајтове на интернету (сајтови влада, међународних организација, привредних субјеката) с циљем њиховог рушења, уношења промена или остављања различитих порука. Мотиви ових напада могу бити различити (политички, расистички, хулигански, економски итд.). Због кривично-правне квалификације важно је при анализи ових кривичних дела утврдити мотиве напада.

Направљене су разне врсте деструктивних компјутерских програма који се користе при вршењу саботажа: *Компјутерски вируси* су деструктивни компјутерски програми који се преносе преко електронске поште, Интернета и "инфицираних" уређаја за пренос података (дискете, флеш-меморије). Имају особину да се самоумножавају када уђу у компјутерски систем и неки други компјутерски програм и на тај начин наносе штету програмима или документима (уништавају их, мењају, бришу у целини или у деловима), отежавајући или блокирајући рад рачунара. Програми који се називају компјутерски вируси, могу имати и одложено деловање тако да корисници рачунара у прво време не знају да им је рачунар заражен и разним видовима комуникација са другим корисницима рачунара шире вирусе и на друге компјутере. Постоје добри антивирус програми који су оспособљени да откривају и уништавају вирусе. За разлику од вируса, *компјутерски црви* не уништавају податке, али се умножавају и рапидно шире своје копије по мрежи прекомерно ангажујући компјутерске ресурсе, чиме изазивају блокаду система. *Тројански коњ* је скуп илегалних инструкција (кодних фрагмената) које не егзистирају самостално, већ су маскиране у легалном програму ради извршења илегалних радњи. Оне ће извршавати неовлашћене функције, тј. сервисе ван оних формулисаних у програмској спецификацији, али ће обично дозволити програму да изврши оно чему је намењен. *Програмска (временска) или логичка бомба*, могла би се дефинисати као програмирани изазивач нежељених догађаја у рачунару, са одложеним дејством, као што су блокирање система или уништење програма или података. Она је увек део неког већег програма. У мноштву програмског кода оне су практично невидљиве у систему и постају оперативне само под одређеним скупом услова, као што су датум, време или одсуство/присуство неког податка као што је, на пример, нечије име и друго. На тај начин оне се могу контролисано активирати. *Прикривен улаз* обично подразумева прикривен софтверски механизам смештен у рачунару с циљем да омогући заобилажење системских механизама заштите, односно да омогући корисничком програму да извршава привилеговане (системеске) инструкције. Ови "улази" представљају незаштићене и врло слабе тачке система, па нападач посебно спољњи, који је и до-

вољно стручан, усмериће се на откривање управо ових слабости које ће након откривања обилато користити.[210]

7) *Компјутерски тероризам* се испољавао, пре свега, у облику бомбашких напада на значајне државне или војне компјутерске центре или на фабрике компјутерског хардвера и софтвера. Терористи су у много случајева до сада, експлозивом и темпираним бомбама, уништавали компјутерске центре широм света. Терористичке организације користе интернет сајтове за ширење својих идеја и вербовање младих. На неким сајтовима на Интернету налазе се упутства која могу да буду значајна терористима, на пример, како направити бомбу од материјала који се могу набавити у комерцијалној продаји.

Међутим, један други облик компјутерског тероризма постаје све више могућ и остварив. Данас се компјутерима контролише или управља веома значајним процесима у свим технолошки развијеним земљама. На пример, компјутерима се управља и контролише спровођење железничког саобраћаја, авионског саобраћаја (на пример, контрола лета и управљање летом авиона је компјутеризовано у знатном проценту). Технолошки процеси рада у фабрикама, нуклеарним електранама, такође су у великој мери аутоматизовани и под контролом су компјутерске технологије. Уз примену компјутерског репрограмирања могуће је блокирати електроенергетски систем неке земље итд. Уколико би терористичке групе ангажовале компјутерске стручњаке, за остварење својих циљева, који би преко интернета неовлашћено ушли у компјутерске системе значајних компанија и извршили репрограмирања у софтверу, процењује се да би могући терористички акти ове врсте могли да изазову трагичније последице него класични облици до сада извршених терористичких аката.

8) *Криминал повезан са интернетом.* – Интернет представља глобалну светску међукомпјутерску везу која је у виду информатичке паукове мреже прекрила целу планету. Сви компјутери који су прикључени на интернет могу међусобно да комуницирају. Развој интернета је вишеструко олакшао комуникацију, пословне и приватне односе између људи. Међутим, интернет је омогућио и неке нове облике криминалитета, класичним криминалним формама дао нове садржаје и олакшао међусобно повезивање и контактирање криминалаца на унутрашњем и на међународном нивоу.

Као што је већ поменуто, интернет мрежа користи се за неовлашћени упад у туђе компјутерске системе како би се остварили криминални циљеви које је себи поставио криминалац, нпр., компјутерски *haking* (неовлашћено разгледање података и повреда приватности); компјутерска саботажа (уништење, измена података и софтвера, уграђивање деструктивних програма итд.); компјутерска шпијунажа (крађа или копирање података), компјутерски тероризам итд. Компјутерски криминалитет који се врши преко интернета може се поделити на две велике групе: 1) криминалитет код кога је непосредни објекат напада компјутер и 2) криминалитет код кога је непосредни објекат напада човек, а интернет мрежа служи само као средство помоћу кога се долази до човека (жртве) чије се понашање усмерава ка жељеном правцу, тј., врши се социјални инжењеринг.

Примера ради, као поједини облици криминала преко интернета се појављују:

Преваре приликом плаћања преко интернета. Последњих година у свету су развијени облици купопродаје преко интернета. Плаћања се врше такође интернетом уз коришћење платних картица. На пример, уколико су цене робе ис-

[210] Петровић, С., *Компјутерски криминал*, стр. 212–331.

под одређеног износа, не примењују се посебне мере заштите и контроле приликом купопродаје како се не би успоравала трговина. Међутим, многи криминалци широм света провољују у туђе компјутерске системе на начин што је нпр. у електронску пошту *убачен малициозни програм "тројанац"* уз помоћ кога долазе до бројева кредитних картица солвентних грађана из земаља у којима је овај облик трговине уобичајен. Са украденим бројевима и шифрама и користећи имена и остале податке легалних власника, обављају куповине преко интернета по робним кућама, нпр., у САД или Канади, с тим што при куповини дају налог да се та роба шаље на њихове или на адресе које су њима доступне или на број изнајмљеног поштанског фаха. На тај начин долазе до робе коју продају или користе за своје потребе. С обзиром на мале износе појединачних рачуна, као и проблеме и тешкоће при међународној полицијској сарадњи, учиниоци најчешће остају неоткривени. На пример, велики број хакера из Србије вршио је оваква кривична дела наручујући робу у Канади или САД (посебно у време када је Југославија била искључена из Интерпола).

Поред горе приказаног, постоји и неколико других начина за преварно долажење до информација које се могу користити приликом електронског плаћања. Треба поменути *фишинг* – (eng. Phishing), што представља прибављање поверљивих информација као што су корисничка имена, лозинке или детаљи о кредитним картицама, коришћењем лажних e-mail порука, односно постављањем лажних веб сајтова. Порука коју оштећени добија од "банке" садржи обавештење и линк који води ка лажном веб сајту, идентичном сајту његове банке. Када приступи таквом сајту од корисника се тражи да остави личне податке, број платне или кредитне картице, као и њен пин код.[211] *Фарминг* (eng.Pharming) – *редирекција, преусмеравање,* представља софистицираниј начин прибављања података него што је то фишинг. Слично описаном методу и овде се потенцијалне жртве преусмеравају на клониране веб сајтове које је тешко разликовати од правих. Техника која се примењује назива се маскирање домена, а браузер (eng. *browser*) показаће да се корисник налази на правој адреси.[212] Сви корисници који откуцају одговарајућу (исправну) веб адресу биће преусмерени ка лажној адреси.

Преваре на интернету су постале чест облик криминала. Разноразни криминалци широм света преко интернета објављују примамљиве огласе за посао, туристичка путовања, нуде на продају по изузетно повољним условима некретнине, фабрике, читава острва на појединим егзотичним тачкама света и прибављају на тај начин противправну имовинску корист. Као посебан вид превара појављују се *пирамидалне игре на срећу* које се организују преко интернета. Познат облик превара преко интернета је и тзв. "*нигеријско писмо*" односно "*нигеријске преваре*" у којима се потенцијалној жртви преко електронске поште нуди посао око помоћи за трансфер новчаног износа из једне земље у другу за шта "помоћник" добија велику провизију; даје се повољна понуда за атрактиван посао; или понуда за склапање брака; или се потенцијална жртва обавештава да је у иностранству добила милионску новчану награду, чиме се наводи на финансијске издатке које присвајају извршиоци. Посебан начин за стицање противправне имовинске користи представља и креирање лажних веб сајтова намењених купо-

[211] "Phishing",Wikipedia, Internet, http://en.wikipedia.org/wiki/Phishing, 1.06.2010

[212] "Pharming", Webopedia, Internet, http://www.webopedia.com/TERM/p/pharming.html, 1.06.2010.

вини робе. Откривање извршилаца ових превара је веома тешко и најбољи облици заштите су превенција и опрезност.

Сексуална злоупотреба деце на интернету представља веома опасан, настран и раширен облик криминалитета. Постоји више облика ове врсте кривичних дела у којима се деца појављују као жртве.

У првом случају интернет се појављује као мрежа преко које педофили широм света размењују или продају порнографске фотографије и видео записе у којима се приказују сексуални односи, разног степена перверзије са децом. Имајући у виду степен друштвене опасности, полиције широм света заједнички улажу напоре и сарађују на откривању сајтова преко којих се шире материјали са сексуалном злоупотребом деце покушавајући да дођу до лица која поседују, размењују, приказују, чине доступним, снимају и сексуално злоупотребљавају децу с циљем прављења порнографског материјала. У доказивању овог облика криминалитета врше се преглед садржаја компјутера претресање простора код осумњичених како би се дошло до материјала. Поред тога, пажња се усредсређује ка откривању лица која праве материјале, оних који сексуално злоупотребљавају децу и покушава се доћи до жртава. То није ни мало једноставно имајући у виду да жртве, педофили који праве материјале и они који их размењују и користе могу бити из различитих делова света. Указујући на друштвену опасност овог облика криминалног понашања потребно је указати на везу између сексуалне експлоатације жена, порнографије и силовања.[213]

У другом случају извршиоци кривичних дела лажно се представљајући на сајтовима за успостављање контаката и комуникацију, долазе до младих или деце и после извесног времена заказују састанке и том приликом врше разна кривична дела (отмице, силовања, уцене).

Откривање и доказивање криминалног понашања које је усмерено према деци и тинејџерима која посећују причаонице (или дискусионе групе) на интернету. У свету је запажена појава да на интернет причаоницама које посећују деца долазе и одрасли који се лажно представљају као деца с циљем да успоставе контакте и пронађу жртве. Деца се врбују за учествовање у снимању порно филмова (дечја порнографија), бирају се жртве над којима би се вршили различити облици сексуалних перверзија. Било је случајева да су се после успостављеног контакта на тај начин (лажно представљање) заказивали састанци, након чега је дете убијано или су вршене класичне отмице итд. Нека даља истраживања су показала да лица која ступају у контакт са децом на интернет причаоницама и воде са њима разговоре о учествовању у снимању порно филмова (или о овој теми генерално), улазе у категорије лица која су од раније вршила класичне сексуалне нападе на децу, али су полицији остали непознати. Између осталог, лажно се представљајући, проналазили су жртве преко интернета.[214] Имајући у виду ово сазнање, полицајци ФБИ, и неких других полиција, такође посећују дечје причаонице на интернету, и играјући улогу рањиве деце, успостављају контакт са посетиоцима за које претпоставе да су одрасли и да на дечјим причаоницама траже своје жртве.

Ширење разних облика организованог криминалитета и послова у вези са њим заступљено је на интернету. Криминалци који се баве трговином људских бића (нпр., женама, емигрантима, децом итд.) рекламирају веома повољне понуде преко интернета за послове у иностранству, туристичка путовања уз обезбеђивање улазних виза и превоза. Најчешће иза оваквих понуда стоје организоване криминалне организације које скупо наплаћују своје услуге, убијају жртве или их користе за разне илегалне или полуилегалне послове. Запажено је широм света, па и у Србији, да трговци дрогом организују продају наркотика преко интернета и врбују будуће жртве.

---

[213] Tim Newburn, *Handbook of Policing*, Willan Publishing, London, 2008, стр. 584.

[214] http://www.fbi.gov/congress/congress02/heimbach050102.htm7, датум: фебруар 2002.

Разни облици политичке, расне, националистичке мржње и терористичке пропаганде, ширења лажних вести и узнемирења јавности објављују се на разним Интернет-сајтовима (који су отворени у иностранству) или се поруке шаљу преко електронске поште појединим корисницима интернета.

Разни облици угрожавања личне сигурности, уцена, изнуда и напада на приватност одвијају се преко електронске поште. Мотиви могу бити различити, од имовинских, преко освета, до садистичких.

Кривична дела против интелектуалне својине доживела су велику експанзију појавом брзог интернета. Са повећањем броја корисника интернета и увођењем већих брзина интернет протока, пирати су своје деловање преселили на интернет, о чему говори велики број сајтова са којих се могу наручити пиратска издања нових филмова или компјутерских игара. Све чешће код извршилаца ових кривичних дела не можемо физички пронаћи пиратске копије, већ они по поруџбини наведене садржаје преузимају са интернета и затим их продају наручиоцима. Неретко "пирати" на својим интернет страницама нуде и више десетина хиљада наслова а да полиција код њих пронађе неколико стотина копија.[215]

7.4. ОТКРИВАЊЕ И ДОКАЗИВАЊЕ КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Проблем откривања и доказивања компјутерских кривичних дела која су извршена коришћењем интернет мреже је и у томе што се најчешће учинилац налази у једној држави, а напада компјутерске системе који се налазе у другим државама, тако да се отварају проблеми који се односе на полицијску сарадњу разних држава на откривању учиниоца и обезбеђењу доказа. Разлике у кривичноправној и кривичнопроцесној регулативи неретко представљају непремостиве препреке приликом откривања и доказивања тих кривичних дела. Класични модели правне помоћи и полицијске сарадње још увек нису довољно брзи и ефикасни у супротстављању компјутерском криминалитету који прелази државне границе.

Постоји читав низ проблема везаних за откривање и доказивање кривичних дела која се врше применом компјутерске технологије. По извршењу компјутерских кривичних дела у нападнутом рачунару остају специфични трагови који се огледају у променама у сфери електронских записа које су настале у софтверском делу рачунара, евентуално у оквиру докумената. Проблем је у томе што су ове електронске промене (докази) веома осетљиве и могу се уништити неопрезним и нестручним манипулисањем или програмским задатком учиниоца. Анонимност криминалаца и тешко установљавање трагова које иза себе оставља неовлашћено продирање у туђе компјутерске системе представља додатни импулс за вршење ових кривичних дела.

Коришћењем интернета остају трагови у виду уметморисане IP[216] адресе чијим се откривањем и праћењем може ући у траг учиниоцу кривичног дела. Међутим, праћење путање комуникација на основу IP адресе није увек поуздан

[215] Група аутора, *Сузбијање високотехнолошког криминала*, Удружење тужилаца Србије, Београд, 2010.

[216] Internet protocol (IP) адреса – може бити статичка и динамичка. Интернет сервис провајдеру додељује одређени опсег IP адреса, што значи да сазнавањем чињенице о тачном времену вршења одређене радње и IP адресе може се утврдити ком кориснику је била додељена, тј., његово име и презиме, адреса становања.

начин. Уколико се провајдер налази у другој држави појављују се правни проблеми обезбеђења доказа. Извршилац може да приступи мрежи са јавног компјутера (нпр. са аеродрома, из интернет клуба). Поред тога, IP -адреса није увек поуздано средство за праћење путање кретања лица које је упало у компјутерски систем зато што и њоме може да се манипулише (односно она може да се прикрије, тј. лажно прикаже).[217]

Откривање, тумачење и доказно коришћење промена насталих у софтверу захтева изузетну стручност и ангажовање компјутерских експерата високог нивоа којих данас има веома мало.[218] Имајући у виду поменуте проблеме, сасвим је разумљива чињеница да су до сада најзначајнији случајеви компјутерског криминалитета откривани сасвим случајно.

Постоји неколико начина да се дође до електронског доказног материјала[219]:

Први је позивање на *сведочење даваоца услуга, оператора компјутерског система*, са захтевом да открије и преда умеморисане компјутерске податке о оствареном саобраћају и приступу осумњиченог лица интернету.

Други је *улазак у посед осумњиченог лица, претресање и заплена доказног материјала* са уређаја са електронском меморијом или медијумима као што су хард диск компјутера, компакт дискови, преносне меморије (у вези са комуникацијама и активностима које су раније обављене). У тим случајевима треба одузети и компјутерске приручнике, софтвер, дигиталне камере и додатке, руком писане белешке итд.

Трећи метод је активним *пресретањим комуникација и/или података о промету путем прислушкивања* телефонских линија, снифера или уређаја за регистровање излазних позива или уређаја за хватање и праћење улазних комуникација (пресретање комуникација у реалном времену између двоје или више људи, или два или више компјутера – активно пресретање). Постоје и *програми за надгледање (скенирање) Интернета*, нпр., за откривање сајтова са педофилским или терористичким садржајима.

И четврти начин је *применом специјалних истражних техника, тајним акцијама, применом прикривених иследних метода и радњи.* На пример, неке од проактивних метода и техника које примењује полиција: полицијски службеник игра улогу рањиве девојчице у простору за конверзацију на интернету да би ухватио педофила; полицијски експерт преко интернета уђе у компјутер осумњиченог, прегледа и копира важне доказе (тзв. "форензички хакер"). Да би се код нас могле примењивати све технике из репертоара треће и четврте групе метода, потребно је унети корекције у ЗКП.

У случају постојања сумње да је извршено кривично дело из области компјутерског криминалитета оштећени и полиција морају да поступају хитно, али веома опрезно како се не би учинилац упозорио и дала му се шанса да уништи доказе. Са руководиоцем компјутерског система, оштећеним, руководиоцем фирме, треба обавити информативни разговор и на основу њега утврдити облик и

---

[217] Janovsky, Thomas, *Internet und Verbrechen*, Kriminalistik, број 7/1998, стр. 503.

[218] Управо из тих разлога правни аспект спречавања, откривања и кажњавања илегалних активности у области информационе технологије представља прворазредни проблем са којим се треба суочити. Ово утолико пре што многи правни институти настали још у Римском праву нису у стању да асимилују све новине које доноси нова технологија. Традиционална теорија криминалитета, развијена за свет папира, оловки, каса и плакара, не може да покрије електронске преступе као што су хакинг, пиратство софтвера, вируси, црви, логичка бомба итд. Видети: Петровић, С., *Компјутерски криминал*, стр. 105–106.

[219] Džodi Vestbi, Međunarodni vodič za borbu protiv kompjuterskog kriminala, Beograd 2004. стр. 176.

обим напада као и могуће индиције које указују на његово постојање. Потребно је покушати да се из разговора прелиминарно претпостави да ли напад на компјутерски систем долази изнутра, тј. од запослених или споља, тј. преко интернета. Уколико постоји сумња да напад на компјутерски систем долази изнутра треба сачинити листу могућих учинилаца (на основу индиција о мотиву, поседовању стручних знања за конкретни облик компјутерског криминала, сумњивом понашању, нпр., прековременом остајању на послу или других индиција ове врсте, поседовању материјалних вредности и стила живота који превазилази ниво примања, постојање могуће везе са конкурентским фирмама итд.). За обезбеђење доказа у компјутерском центру треба ангажовати експерта (*стручњака за компјутере*). Акцију обезбеђења, претресања и вршење увиђаја у компјутерском центру ради обезбеђења доказа треба добро припремити и осмислити.

Сваки компјутерски центар би требало да има сачињен *план поступања за овакве ванредне ситуације*. У литератури се наводи, да је у тим случајевима потребно синхронизовано, истог момента физички прекинути везу са Интернетом, наредити свим запосленима да одмах напусте компјутере за којима раде и искључити рачунски систем. Запослене издвојити у посебну просторију где ће се обавити информативни разговор и не дозволити им да понесу из просторија рачунског центра дискете и дискове. Међутим, постоје рачунски системи који се никад не искључују јер би то изазвало озбиљне последице. Због тога је важно да сваки рачунски систем има план поступања за ванредне ситуације ове врсте по коме би требало поступити.

Истовремено са радњама обезбеђења рачунског центра, код осумњиченог треба извршити изузимање кућног рачунара (преглед других рачунара који су му легално доступни), дискета и дискова и обавити претрес ради проналажења других релевантних трагова и доказа (нпр., забележака, упутстава за сачињавање деструктивних програма, шема нападнутог компјутерског система, телефонских бројева, лозинки, компјутерске литературе и других доказа који би у конкретном случају могли да буду од користи). Обавезно треба копирати дискове са компјутера како би се извршио преглед и установило да ли у њему постоје трагови који указују на сачињавање деструктивних програма, као и да ли постоје трагови у компјутеру који указују да се са њега преко интернета вршио напад. Прикупљање чињеница треба извршити и код провајдера осумњиченог јер се и на тим компјутерима могу пронаћи важни докази о комуникацији преко интернета.[220]

У нападнутом рачунском центру треба изузети дискете, дискове, компјутере на којима ће се извршити вештачење како би се утврдили трагови криминалног напада на компјутерски систем. Пре него што се било шта разгледа на компјутерима или дискетама, тј. пре него што се покрене било који програм, или отвори било који документ, потребно је сачинити копије дискета и хард диска (тзв. *back up копије*).

У литератури се наводе основна правила која треба примењивати приликом претресања и обезбеђивања доказног материјала.

– Фотографисати собу у којој је компјутер, сваку слику на екрану, периферне уређаје, каблове и друге периферне делове и област која окружује компјутер, медије, папире, приручнике, приступне шифре, лозинке итд.

---

[220] Због тога у великом броју држава света постоји обавеза провајдера да извесно време чува информације записане на серверима. Код нас тај сегмент доказних извора још увек није довољно добро правно регулисан у погледу дужине чувања података и врсте података које треба чувати.

– Веома је важно да се довод струје у компјутер прекине тако да се доказни материјал не оштети. (Препоручује се да се у тим случајевима не искључује компјутер коришћењем оперативног система или прекидача на компјутеру.) Треба извући кабал за напајање директно са задње стране компјутера! Проблем је што се при прекиду напајања губе подаци у RAM меморији.[221]

– Ако је компјутер повезан на модемску линију, искључити кабал из зида. Забележити да ли је телефонска линија функционисала у време претреса.

– Скинути поклопац са компјутера и фотографисати унутрашње компоненте и подешеност конектора.

– Искључити напајање сваког хард диска.

– Означити маркицом и етикетирати све каблове и обратити пажњу на конекције на периферним уређајима.

– Означити маркицом и етикетирати сваки празан прикључак (порт или слот) који није у употреби.

– Снимити фотографије које јасно показују жичане конфигурације пре расклапања компјутерског истема.

– Пажљиво етикетирати. Регистровати, спаковати и припремити сав заплењени доказни материјал.[222]

Слика бр. 165. *Покретна форензичка компјутерска лабораторија*. Служи за форензичку анализу хард диска компјутера и софтвера у теренским условима. Модел: RoadMASSter-3 - Portable Forensics

Могући докази у конкретном случају зависе од врсте и природе случаја, а у ту сврху може да послужи текуће и неко претходно стање података и програма (текућа и *back up* стања), системска статистика и евиденције, дневници трансакција итд.[223] Поред копија свих хард дискова са компјутера за које се претпостави да су били изложени нападу, дискета и CD-а (са програмима и документима), на вештачење треба послати и CD дискове са којих су учитани програми за које се претпоставља да су измењени криминалним нападом. Проналажење трагова неовлашћеног упада у систем, тј. компарацију између инсталираних програма (ради утврђивања стања пре напада) и копија са хард дискова за које се претпоставља да су биле изложене нападу треба да предузме искључиво вештак.

---

[221] Веома искусни форензичари могу покушати да добију доказни материјал са компјуетра пре прекида његовог напајања. На пример, све информације у радној меморији (RAM) биће заувек изгубљене када се компјутер искључи. Пошто постоји велики ризик од мењања доказног материјала применом овог поступка, само најискуснији компјутерски форензичари треба да покушају да добију било какву информацију из "активног" система.

[222] Džodi Vestbi, Međunarodni vodič za borbu protiv kompjuterskog kriminala, Beograd, 2004. стр. 180.

[223] Петровић, С., *Компјутерски криминал*, стр. 314.

У процесу лабораторијских вештачења дигиталних доказа користе се посебни хардверски алати и компјутерски програми који имају могућности да поврате обрисане дигиталне записе и да провале у заштитне шифре. Међутим то захтева савремену опрему и још боље обучене форензичке стручњаке.[224]

7.5. ПРЕВЕНЦИЈА КОМПЈУТЕРСКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Превенција компјутерског криминалитета је најсигурнији облик заштите. Неке од мера превенције су и увођење међународних стандарда у области спречавања компјутерског криминалитета што обухвата следеће области: шифровање, компјутерски софтвер и хардвер, комуникациону опрему, поступање органа реда, правне прописе, међународну сарадњу. Предлажу се периодичне и повремене редовне безбедносне ревизије унутар компанија. Обично их врше експерти за безбедност у компјутерским системима.

Најважније је обезбедити услове да до напада не дође, ако дође, да последице буду избегнуте или да буду што мање. Потребно је унапред припремити план поступања за случај утврђивања напада на систем или неовлашћеног продора у систем. Превенција компјутерског криминалитета налаже предузимање читавог низа мера које се могу тицати персонала који ради на систему, технологије и операција. Потребно је обучити службенике о ризику који постоји у погледу конкретног компјутерског система, неопходних мера опрезности и сигурносних мера. Неопходно је установити мере физичке сигурности, контролу и приступ појединим елементима компјутерског система, као и проценити степен угрожености компјутерског система. У складу са тим оспособити поједине техничке системе заштите. Технички системи заштите треба да буду усмерени на спречавање упада у систем преко мреже (Интернета), али и преко појединачних приступних јединица унутар система (нпр., преко терминала). Најчешће се користе *слојевити системи заштите*. Подаци различите важности имају и различите нивое заштите и овлашћени круг лица који им може приступити под тачно дефинисаним условима (посебне шифре и друге мере опрезности). Приступ посебно важним подацима обезбеђује се посредством додатних програмских мера заштите, тако де се потенцијалном нападачу програмски уграђују на могућим путањама продора, разне програмске препреке. Суштина мера је у инсталирању заштите од неовлашћеног приступа, и уградњи програма који имају задатак детекције (и алармирања) у случају сваког неовлашћеног упада.[225]

Полицијски рад и полицијске технике морају се прилагођавати новим условима и захтевима које ствара свет компјутера и интернета, тј. сајбер окружење. Због тога се у савремене облике полицијског рада постепено (и преспоро) уводе појмови *полицијски рад у виртуалном окружењу* и *сајбер патролирање* (virtual Policing, Cyber Patrols). Као што се у оквиру концепта community policing остварује превентивно и проактивно присуство полиције у локалној заједници, у сајбер простору се то остварује све већим превентивним и проактивним присуством полицајаца тзв. "сајбер патрола" у оквиру друштвених мрежа на интернету које посећују млади али и криминалци тражећи на њима своје жртве. Већ постоје сту-

[224] О томе више: Marjie T. Britz, *Computer Forensics and Cyber Crime*, New Jersey, Pearson Prentice Hall, 2004, стр. 170.

[225] Петровић, С., *Компјутерски криминал.* На интернету се може наћи много упутстава за организовање ефикасне превенције. На пример: http://www.nipc.gov/incident/incident2.htm доступан у фебруару 2003.

дије које указују на превентивни и одвраћајући ефекат присуства полиције која има задатак да региструје криминална понашања у оквиру социјалних мрежа на интернету. У оквиру ових "сајбер патрола" препоручује се и ангажовање младих експерата који су спремни да помогну полицији и "сајбер заједници"[226] И српска полиција "крстари" друштвеним мрежама на интернету које посећују наши грађани како би долазила до значајних информација које су од интереса за сузбијање криминалитета (откривање педофила, провера података које наводе лица из криминалног миљеа која имају своје профиле на појединим сајтовима итд.).

Посебан проблем код нас (и не само код нас) јесте што недостаје ефикасан систем надгледања интернета с циљем откривања кривичних дела из области високотехнолошког криминала, као и ефикасна платформа за пријављивање ових кривичних дела у *on-line* окружењу. У том смислу потребна је и боља сарадња са факултетима, невладиним организацијама итд. У нашој држави још увек није установљен ефикасан *CERT* тим (*Computer Emergency Responce Team*) за спречавање ових кривичних дела, нити су одређене институције чији би представници требало да се ангажују у овом правцу. Успостављање *CERT* тима у великој мери би допринело ефикаснијем спречавању ових кривичних дела, бржем и одговорнијем приступу у истраживању ове појаве и обједињеном одговору на изазове и претње које ова појава доноси.[227,228]

[226] Felicia Donovan, Kristyn Bernier, *Cyber Crime Fighters*, Indianapolis, 2009, str. 275-278.

[227] Урошевић, Владимир, Уљанов, Сергеј, Вуковић, Радоје, *Полиција и високотехнолошки криминал, Проблеми из праксе и проблеми у раду МУПа Републике Србије*, Зборник радова: ЗЛОУПОТРЕБА ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА И ЗАШТИТА, 2010,

[228] За продубљено изучавање проблематике компјутерског криминалитета видети: Зборник радова: ЗЛОУПОТРЕБА ИНФОРМАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА И ЗАШТИТА, 2010, ISBN 978-86-909511-1-6; COBISS.SR-ID 173688076; Група аутора, *Сузбијање високотехнолошког криминала*, Удружење тужилаца Србије, Београд, 2010; Britz, T. Marjie, *Computer Forensics and Cyber Crime*, New Jersey, Pearson Prentice Hall, 2004; Saferstein, Richard: *Criminalistics, An Introduction to Forensic Science*, стр. 522-571.

ЛИТЕРАТУРА

Abadinsky, Howard: *Organized Crime*, Chicago, 1991.

Ackermann–Clages–Roll: *Handbuch der Kriminalistik für Praxis und Ausbildung*, Stuttgart, 2000.

Ackermann–Koristka–Leonhardt–Nisse–Wirth: Zum Stellenwert der Kriminalistik, Teil 2, Kriminalistik, број 10/2000, стр. 655–660.

Ainsworth, Peter: *Psychology and Crime, Myths and Reality*, Longman, 2000.

Ainsworth, Peter: *Psychology, Law and Eyewitness Testimony*, New York, 1998.

Алексић, Живојин – Шкулић, Милан: *Криминалистика*, Београд, 2009.

Алексић, Живојин: *Вештачење фалсификата докумената, рукописа и новца*, Београд, 1996.

Алексић, Живојин–Миловановић, Зоран: *Лексикон криминалистике*, Београд, 1993.

Алексић–Миловановић: *Криминалистика*, Београд, 1991.

Алексић–Шкулић: *Криминалистика,* Београд, 1997.

Amerkamp, Udo: *Spurensuche mittels Cyancrylat, Kriminalistik*, бр. 8–9/1997, стр. 580–582.

Ангелески, Методија*: Основи на економската криминалистика*, Скопје, 1999.

Ангелски, Методија: *Криминалистичка тактика*, Графос, Куманово, Македонија, 2007.

Ароцкер, Л. Е.: *Иснользование данных криминалисмики в судебном разбирамелъсмве уголовных дел*, Москва, 1964.

Artkämper, Heiko: Gegenüberstellungen – Erkenntnisquelle mit Kautelen, Kriminalistik, број 10/1995, стр. 645–652.

Бабовић, Будимир: *Полиција у светском поретку*, Београд, 1997.

Baldauf, Christa: Zur Signifikanz sprachlicher Merkmale im Rahmen des Autorschaftsnachweises: Ansätze und Desiderate der forensischen Linguistik, Archiv für Kriminologie, број, 320004/1999, стр. 93–102.

Бановић Божидар, Манојловић Драган: *Методички криминалистичко-обавештајни елаборат, оруђе за превенцију и сузбијање криминала*, Зборник радова: "Примена савремених метода и средстава у сузбијању криминалитета", Брчко 2008, стр. 78-85.

Бановић, Божидар: Глас као средство криминалистичке идентификације, Безбедност, број 2/1996, стр. 167–180.

Бановић, Божидар: Компјутерски криминал и заштита личности, Правни живот, број 9/2002, стр. 603–616.

Бановић, Божидар: Појам, обим, структура и друге карактеристике привредног криминалитета у СР Југославији. У: Зборник радова *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 5–38.

Bartko, Steffen: Daktyloskopische Spuren auf Papier, Kriminalistik, број 6/2000, стр. 405–407.

Baurnmann, Micheal: ViCLAS – Ein neues kriminal-polizeiliches Recherchewerkzeug, Kriminalistik, број 12/1999, стр. 824–826.

Behrmann, Kerstin: Zur Vortäuschung von Sexualdelikten, Kriminalistik, број 4/1990, стр. 207–210.

Бејатовић, Станко*: Кривично процесно право, општи део*, Београд, 1995.

Белкин, Р.С.: *Криминалисмика, менденции, перснекмивы од теории к пракмике,* Москва, 1988.

Белкин, Р.С.: *Курс совемской криминалисмики*, том 1, Москва, 1977.

Белкин–Зуйков: *Криминалисмика*, 2. том, Москва, 1970.

Белкин–Зуйков: *Криминалисмика*, Москва, 1968.

Белкин–Зуйков: *Криминалисмика*, Москва, 1970.

Бердичевскй: О предмете и понятийном аппарате криминалистки (в порядке обсуждения), Вопросы борьбы с преступностю, Москва, број 24/1976, стр. 133–135.

Berthel, Ralph: Vermögens abschöpfung im Lichte der Kriminalstrategie, Kriminalistik, број 1/2002, стр. 28–32.
Biermann–Grieve: Die Zunkunft der forensischen Faseranalyse, Kriminalistik, број 5/1001, стр. 337–340.
Бошковић Горан, *Организовани криминал*, Београд, 2010.
Бошковић, Горан; Маринковић, Дејан: *Методи финансијске истраге у сузбијању организованог криминала*, Наука, Безбедност, Полиција, 2/2010, стр., 87-100.
Бошковић, Мићо –Матијевић, Миле: *Криминалистичка оперативa*, Бања Лука, 2007.
Бошковић, Мићо: *Актуелни проблеми сузбијања корупције*, Београд, 2000.
Бошковић, Мићо: *Криминалистичка методика 2*, Београд, 1995.
Бошковић, Мићо: *Материјални докази у криминалистичкој обради*, Београд, 1990.
Бошковић, Мићо: *Организовани криминалитет*, Београд, 1998.
Бошковић, Мићо: Појавни облици корупције и методе супротстављања, Безбедност, број 2/2001, стр. 185–203.
Бошковић, Мићо: *Транснационални организовани криминалитет*, Београд, 2003.
Бошковић, Мићо; Бошковић Дејан, *Еколошки криминалитет*, Бања Лука, 2010.
Бошковић, Мило: Претпоставке остваривања улоге полиције у спречавању и сузбијању тероризма. У: Зборник радова, *Место и улога полиције у превенцији криминалитета*, Полицијска академија, 2002, стр. 279–302.
Brack/Thomas: *Kriminaltaktik*, Stuttgart, 1983.
Brandl, Steven, *Criminal Investigation*, Boston, 2004
Brandl, Steven–Barlow, David: *Classics in Policing*, Cincinnati, OH, 1996.
Braun, Angelika: Forensische Linguistik, Kriminalistik, бр. 8–9/1990, стр. 481–483.
Britz, T. Marjie: *Computer Forensics and Cyber Crime*, New Jersey, Pearson Prentice Hall, 2004.
Brodag, I.: *Kriminalistik*, Stuttgart, 1995.
Bruegge, Vorder: Photographic Identification of Denim Trousers from Bank Surveillance Film, Journal of Forensic Sciences, број 3/1999, стр. 613–622.
Brünig, Julia–Horst, Milbradt: Die lagegenaue Sicherung von Schmauchsspuren, Kriminalistik, број 3/2001, стр. 195–197.
Buquet, Alain: Automated recognition of handwriting and signatures, International criminal police review, број 4/2000, стр. 10–18.
Бусарчевић, Мирослав и остали: *Основи криминалистичких вештачења*, Београд, 2001.
Бусарчевић, Мирослав: Бекство учесника саобраћајне незгоде на путу, Београд, 1997.
Бусарчевић, Мирослав: Реконструкција саобраћајне незгоде као основа коначног расветљавања догађаја, Безбедност, број 2/1996, стр. 209–216.
Бусарчевић–Тодорић: Старост трагова, Безбедност, број 5/1977, стр. 446–449.
Busch, Thomas–Scholz, Bernd: Die Generirung empirischer Täterprofile, Kriminalistik, бр. 8–9/1001, стр. 549–556.
Центров, Е. Е.: *Криминалисмическое учение о номерневшем*, Москва, 1988.
Champod–Evett–Kuchler: Earmarks as Evidence: A Critical Review, Journal of Forensic Sciences, број 6/2001, стр. 1275–1284.
Chuck, Regini, M.A.: Crisis Negotiation Teams Selection and Training, The FBI Law Enforcement Bulletin, број 11/2002, стр. 1–8.
Clages, Horst: *Kriminalistik*, Stuttgart, 1994.
Clages, Horst: Methodik der kriminalistischen Untersuchungsplanung, Kriminalistik, број 9/1999, стр. 635–640; број 10/1999, стр. 697–700; број 5/2000, стр. 351–356.
Цотич, Душан: Међународне препоруке и национална искуства за борбу против корупције. У: *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 294–345.
Cunliffe, Frederick–Piazza, Peter: *Criminalistics and Scientific Investigation*, New Jersey, 1980.
Цветков–Петров: *Идентификация личносми но фомоснимкам*, Ленинград, 1966.
Чејовић, Бора: *Кривично право, општи део*, Београд, 2002.
Чејовић, Бора: *Кривично право, посебни део*, Београд, 2002.
Чимбуровић, Љ; Ивановић, Б,А; Ивановић, Р,А: *Криминалистичка техника*, Београд, 2011.
Dettenborn–Fröhlich–Szewczyk: *Forensische Psychologie*, Berlin, 1984.

Dinchen–Franziska–Stübert: Strategische Kriminalitätsanalyse im BKA, Kriminalistik, број 6/1999, стр. 397–383.
Dobovšek, Bojan: Evils of the Future–Organized crime and terrorism, Zbornik: *Policing in Central and Eastern Europe*, Ljubljana, 2002, стр. 585–591.
Добровольская (редактор): *Судебно-почерковедеческая експермиза*, Москва, 1971.
Donovan, Felicia; Bernier, Kristyn: *Cyber Crime Fighters*, Indianapolis, 2009.
Dreher, Gunter–Feltes Thomas: Braucht kriminalistik eine innere Führung?, Kriminalistik, број 10/1998, стр. 635–646.
Дулов, А. В.: *Судебная психология*, Минск, 1970.
Dvoršek, Anton: Drug-related crime, Zbornik radova *Policing in Central and Eastern Europe*, Ljubljana, 2002, стр. 631–635.
Dvoršek, Anton: *Kriminalistična strategija*, Ljubljana, 2001.
Дворшек, Антон: Значај криминалистичке стратегије за превенцију криминалитета. У: *Место и улога полиције у превенцији криминалитета*, Београд, Полицијска академија, 2002, стр. 75–87.
Ђошић, Миодраг: *Криминалистичка тактика*, Београд, 1972.
Eisenberg, Urlich: Visuelle und auditive Gegenüberstellung im Strafverfahren, Kriminalistik, број 7/1995, стр. 458–465.
Ермоленко, Б.Н.: *К вопросу об идентификации новых моделей орудя по следам на гилызах, Криминалистика и судбеная экспертиза*, Киев, 1969, стр. 266–271.
Feist–Knöfel–Stanke: Rechnergestützte Bearbaitung von Schuhspuren, Kriminalistik, број 10/1997, стр. 659–664.
Feješ, Ištvan: *Savremeni kriminalitet i dokazno pravo*, Novi Sad, 2002.
Фиоре, Серафино: *Предлог законодавства и структура организације за борбу против организованог криминала у Републици Италији*, Београд, октобар, 2002. Саветовање о организованом криминалу на ВШУП (штампани материјал).
Fisher, Nickel: *Crime Science, Methods of Forensic Detection*, Kentucky, 1999.
Frei–Sulzer, Max: *Probleme Der Spurensicherung*, *Grundlagen der Kriminalistik*, Hamburg, 1971.
Гавриловић, Предраг: *Обрада саобраћајне незгоде*, Београд, 1981.
Gearst, Joachim Hans: *Zur Erstellung von Täter-Profilen, Kriminalistik*, број 5/2000, стр. 315–321.
Geller–Almong и други: *A Chronological Review of Fingerprint Forgery*, Journal of Forensic Science, број 5/1999, стр. 963–968.
Gerald, Lehmann: Schuhspuren – *Ungenutzte Chancen des Sachbeweises*?, Kriminalistik, број 3/1997, стр. 188–192.
Гинзбург, А.: *Такмика предъявления для опознания*, Москва 1971.
Glaser, Bernhard: Wiedererkennen im Rahmen der Sofortfahndung, Kriminalistik, број 10/1995, стр. 653–656.
Glensor–Correa–Peak: *Policing Communities: Understanding Crime and Solving Problems*, Los Angeles, 2000.
Goldstein, Herman: *Problem Oriented Policing*, New York, 1990, McGraw-Hill. Inc. ISBN 0-07-023694-1
Голунский, С, А. (редакција), *Криминалистика*, Москва, 1959.
Горкић, Саво: *Медицинска криминалистика*, Београд, 1981.
Grabeck, Joachim: Tragovi prstiju na papiru, Izbor, број 4/1988, стр. 419–426.
Грант–Погибко: *Внутреннее убеждение в структуре криминалистического мышления*, Вопросы борьбы с преступностю, број 17/1972, стр. 12–77.
Grassberger, Roland: *Psychologie des Strafverfahrens*, Wein, 1968.
Gross, Hans: *Handbuch für Untersuchungsrichter*, I Teil, Leipzig, 1914.
Gross–Geerds: *Handbuch der Kriminalistik*, Berlin, 1977.
Група аутора, *Сузбијање високотехнолошког криминала*, Издавач: Удружење тужилаца Србије, Београд, 2010.
Guenter, Okon–Weinreich, Ralf: *Das geographische Informationssystem –GLADIS,* Kriminalistik, број 2/2000, стр. 122–127.
Günter, Bauer: *Raub und Räuber*, Hamburg, 1970.

Günter, Kurras–Rainer, Schill–Winfried, Marquardt: *Klassische Spuren – haben sie eine Zunkunft*, Kriminalistik, broj 3/1991, стр. 194–197.
Hails, Judy: *Criminal Evidence*, Belmont, 2009, Wadsworth Cengage Learning, ISBN-13:978-0-495-81273-9
Halbersein, R. A.: *The Application of Anthropometric Indicies in Forensic Photography*: Three Case Studies, Journal of Forensic Sciences, број 6/2001, стр. 1348–1441.
Harald, Dern: *Operative Fallanalysen bei Tötungsdelikten, Kriminalistik*, број 8/2000, стр. 533–540.
Harbort, Stephan: *Empirische Täterprofile, Kriminalistik*, бр. 8–9/1997, стр. 569–572.
Harbort, Stephan: *Verkehrsunfall als getarnter Selbstmord*, Kriminalistik, број 3/1995, стр. 201–204.
Harfield, Clive- Harfield, Karen: *Intelligence, Investigation, Community and Partnership*, Oxford University Press, New York, 2008.
Hartwig, Marc–Arno: *Geographische Informationssysteme (GIS),* Kriminalistik, број 6/2001, стр. 435–439.
Hecker, Manfred: *Forensische Handschriftenvergleichung*, Kriminalistik, број 3/1998, стр. 209–213.
Hehn, Wolfgang: Verrät der Text den Verfasser, Kriminalistik, бр. 8–9/1990, стр. 467–470.
Heinrich, Ulrich: Verkehrsunfall – Kriminalistik, Teil 1, Kriminalistik, број 6/1999, стр. 402–406.
Heinrich, Ulrich: Verkehrsunfall – Kriminalistik, Teil 2, Kriminalistik, број 7/1999, стр. 470–476.
Hellmann–Demmelmeyer–Schmitter: Die Untersuchung ausgefallener (telogener) Haare, Kriminalistik, број 4/2000, стр. 255–257.
Heribert, Bürger: Spurensicherung – methoden und Probleme, Kriminalistik, бр. 8–9/1991, стр. 535–545.
Hiekel, Alexandra–Endres, Johann: Sexuelle Übergriffe gegen Frauen (1), Kriminalistik, број10/1997, стр. 627–633.
Hiekel, Alexandra–Endres, Johann: Sexuelle Übergriffe gegen Frauen (2), Kriminalistik, број 11/1997, стр. 705–711.
Hoeveler, Hans: *Der Taschendieb, Taschenbuch für Kriminalisten*, Berlin, 1969.
Huckenbeck, Schyma: Die Sicherung von Schmauchspuren an der Schusshand, Kriminalistik, бр. 8–9/1998, стр. 581–585.
Huelke, Heinrich Hans: *Spurenkunde*, Hamburg, 1965.
Huelke, Heinrich Hans: *Spurenkunde*, Heidelberg, 1977.
Hurley, James M.S.: Violent Crime Hits Home: Home Invasion Robbery, FBI Law Enforcement Bulletin, број 6/1995, стр. 10–15.
Игњатовић, Ђорђе: *Организовани криминалитет*, Београд 1998.
Ивановић, Александар: *Криминалистичко-хемијско вјештачење трагова ватреног оружја*, Подгорица, 2002.
Јаблоков–Головин: Система криминалистики: наступил ли ее кризис?, Весник московского университета, серија право, број 6/2002, стр. 54– 65.
Јаковљевић, Душан: *Тероризам с гледишта кривичног права*, Београд, 1997.
Janovsky, Thomas: Internet und Verbrechen, Kriminalistik, број 7/1998, стр. 500–504.
Јелачић, Миленко: *Корупција*, Београд, 1996.
Jelačić, Olga: *Medicinska kriminalistika*, Split, 1978.
Jochem, Georg: Rekonstruktion der Insassen–Sitzverteilung in Unfallfahrzeugen, Kriminalistik, број 5/2001, стр. 341–346.
Јовановић–Бошковић–Лакчевић: *Криминалистичка балистика*, Београд, 1987.
Karazaluas, и други: Digital Enhancement of Sub-Quality Bitemark Photographs, Journal of Forensic Sciences, број 4/2001, стр. 954–958.
Katona, Geza: *Survey on Crime Prevention in Europe*, Budapest, 1994.
Keil, Wolfgang–Sach, Hans–Kutschka, Gertrud: Spuren bei Sexualstraftaten, Kriminalistik, број 6/1997, стр. 439–440.
Kiefl/Lamnek: *Sociologie des Opfer*, München, 1986.

Kirk, Paul: *Crime Investigation*, New York, 1974.
Kobbelt, F.: Zur Stellung der sachlichen Beweismittel im Strafverfahren, Kriminalistische Beitrage, Bon, 1985.
Kobovac, Ivo: *Kriminalistika*, Zagreb, 1960.
Kohlhof, Wilfried: Bekleidung als Identifizierungshilfe, Kriminalistik, број 8/1999, стр. 541–542.
Kohlhof, Wilfried: Bekleidung als Idnetifizierungshilfe, Kriminalistik, број 6/1997, стр. 421–424.
Köster, Olaf: Die Datenbank regionaler Umgangssprachen (DRUGS), Kriminalistik, број 1/2001, стр. 46–50.
Kratcoski, Verma–Das, Dilip: World Perspective crime Prevention: A Community Policing Approach, Police Practice & Research, An International Journal, број 1/2000, стр. 5–30.
Кривокапић, Владимир – Крстић, Остоја: *Криминалистичка тактика, 2*, Београд, 1999.
Кривокапић, Владимир: *Криминалистичка тактика III* , Београд, 1997.
Кривокапић–Тодоровић и остали: *Криминалистика*, Београд, 1991.
Kroll, Ottmar–Schwarz, Urlich: Die kriminalistische Fallanalyse, Kriminalistik, број 2/2001, стр. 143–146.
Крстић, Остоја.: *Откривање лажи, симптоматска слика саговорника*, Београд, 1995.
Крстић, Остоја: *Примењена криминалистика,* Београд, 1997.
Kube/Störzer/Timm: *Kriminalistik, Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Band 1, Stuttgart, 1992.
Kube/Störzer/Timm: *Kriminalistik, Handbuch für Praxis und Wissenschaft*, Band 2, Stuttgart, 1992.
Кудрявцев, В.Н. (редакция): *Механизм преступного новедения*, Москва, 1981.
Lang, Uwe: Psychologische Täterprofile, Kriminalistik, број 11/1997, стр. 724–726.
Лазаревић, Јанко: Независност судства као фактор борбе против корупције. У: *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 192–195.
LeMoyene, Snyder: *Mord-untersuchung*, Hamburg (није наведена година издања).
Lenertz, Otmar–Schönborn, Silke: Fingerspuren auf menschliche Haut, Kriminalistik, број 1/2002, стр. 45–48.
Липовац, Крсто: *Криминалистичко скицирање лица места саобраћајне незгоде,* Београд, 1991.
Липовац, Крсто: *Увиђај саобраћајних незгода, елементи саобраћајне трасологије,* Београд, 1995.
Lüpke, Alexnader: Täterprofile, Kriminalistik, број 12/1999, стр. 814–820.
Лузгин, М.: *Сборник лекции но криминалисмике*, Москва, 1963.
Мацар, Љубомир: Политички и економски корени корупције. У: *Систем и корупција*, Београд, 2000, стр. 25–40.
Максимовић–Бошковић–Тодоровић: *Методе физике, хемије и физичке хемије у криминалистици*, Београд, 1998.
Максимовић–Тодоровић: *Криминалистичка техн*ика, 1995.
Малаховская: *Осмомр месма нроисшесмвия*, Сборник лекции по криминалистике, Москва, 1963.
Манојловић, Драган: *Криминалистичка аналитика*, Београд, 2008.
Манојловић, Драган: *Криминалистичка истраживања – криминалистичко обавештајне аналитичке методе, Безбедност*, 6/05, стр. 1012-1026.
Манојловић, Драган: Организоване криминалне групе, Београд, 2006.
Манојловић, Драган: *Теоријски и практични аспекти криминалистичко обавештајних извора*, Безбедност, 2/06, стр. 261-279.
Манојловић, Драган:, *Криминалистичко обавештајни рад "препознавање појава из окружења- прикупљање обавештајних података*", Безбедност, 1/05, стр. 108-119.
Манојловић, Драган; Дејан Стевановић, *Одреднице и исходишта криминалистичко обавештајне службе*, Безбедност, 1/07, стр. 76 – 98.

Манојловић, Милорад: Осврт на корупцију у Југославији, Безбедност, број 3/2001, стр. 432–351.
Marenin, Otwin: "A work in progress": Police Interagency cooperation in homeland securuty, Zbornik: *Policing in Central and Eastern Europe*, Ljubljana, 2002, стр. 565–584.
Маринковић, Дарко, *Сузбијање организованог криминала, специјалне истражне методе*, Београд, 2010.
Маринковић, Дарко, Теоријски и практични аспекти провокације на кривично дело, *Безбедност*, Београд, број 2/2005.
Marković, Tomislav: *Suvremena tehnika istraživanja krivičnih dela (Kriminalistika)*, Zagreb, 1972.
Maver, Darko, *Kriminalistika*, Ljubljana 2004.
Meixner: *Kriminal Taktik II*, Hamburg, 1965.
Mertn–Schwarz–Walser: Wiedererkennungsverfahren, Kriminalistik, број 6/1998, стр. 421–428.
Mieczyslaw, Kolejwa: Metodika otkrivanja u slučajevima prevara, Izbor, број 1/1989, стр. 62–68.
Мијалковић, Саша, *Супротстављање трговини људима и кријумчарењу мигранта*, Београд, 2009.
Милић, Миловановић: Корупција у условима природног монопола. У: *Систем и корупција*, Београд, 2000, стр. 71–84.
Милосављевић, Богољуб: Тероризам и сепаратистички покрети: пример Баскије, Безбедност, број 2/1998, стр. 183–200.
Миловановић, Милован: *Судска медицина*, Београд, 1947.
Миловановић, Зоран: Криминалистичка експертиза гласа, Безбедност и друштвена самозаштита, број 9/1990, стр. 67–76.
Миловановић, Зоран: Криминалистички и процесни аспекти идентификације лица у кривичном поступку, докторска дисертација, Београд, 1987.
Миловановић, Зоран: Криминалистички значај дерматоглифичких карактеристика усана, Безбедност и друштвена самозаштита, бр. 7–8/1989, стр. 79–82.
Миловановић, Зоран: Методе изазивања и фиксирања трагова папиларних линија на људској кожи, Приручник, број 2/1983, стр. 172–180.
Миловановић, Зоран: Препознавање особа, Безбедност и ДСЗ, бр. 7–8/1990, стр. 74–90.
Миловановић, Зоран: Психолошки аспекти препознавања лица у кривичном поступку, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1–4/1983, 505–514.
Миловановић, Зоран: Вредност уздужних бразди на ноктима за утврђивање идентитета лица, 13. мај, број 4/1982, стр. 49–52.
Минская, В.С.: Уголовно–правовой и нравственно–психологическии аспекти виктимологии, Советское государство и право, број 7/1985, стр. 35–44.
Модли, Душко: Неки аспекти идентификације особа непосредним изборним препознавањем у поступку криминалистичке обраде, 13. мај, број 5/1985, стр. 26–35.
Modly, Duško: Mikrotragovi, Priručnik, број 1/1986, стр. 22–31.
Modly, Duško: *Organi unutrašnjih poslova i primena čl. 154 ZKP-a*, Zagreb, 1990.
Modly, Duško: Osiguranje mjesta na kojem je pronađeno mrtvo telo do dolaska uviđajne ekipe, Priručnik, број 3/1988, стр. 250–161.
Modly, Duško: Regeneracija prstiju izgorelih, istrunulih ili mumificiranih leševa zbog uzimanja otisaka prstiju, Priručnik, број 1/1991, стр. 60–62.
Modly, Duško: Svrha uviđaja i primena načela hitnosti, Priručnik, број 5/1984, стр. 150–161.
Морић, Љиљана–Тошић, Милица: Зашто се фирме крију? Мито и нелегална активност након комунизма (приказ), Безбедност, број 4/2001, стр. 557–558.
Mrgić, Nikola: Tragovi otisaka papilarnih linija, Priručnik, број 4/1985, стр. 351–360.
Musiol, Peter: Moderne "Raubritter", Kriminalistik, бр. 8–9/1991, стр. 592–594.
Musolff, Cornelia–Hoffmann, Jens: *Täterprofile bei Gewaltverbrechen*, Springer, 2001.
Недељковић, Милош–Миле, Новаковић: Тероризам албанских сепаратиста на Косову и Метохији и метод њиховог деловања, Безбедност, број 5/1998, стр. 605–614.

Negel–Horn: ViCLAS – Ein Expertensystem als Ermitlungshilfe, Kriminalistik, број 1/1998, стр. 54–58.
Newburn, Tim –Williamson, Tom – Wright, Alan: *Handbook of Criminal Investigation*, London, 2007, Willan Publishing, ISBN- 978-1-84392-187-5
Newburn, Tim: *Handbook of Policing,* Willan Publishing, London, 2008.
Ney, A.: Der Modus operandi und seine Bedeutung für ein effektives Erfasen, Vergleichen und Verarbeiten von Daten über Straftaten und Täter, Kriminalistik und forensiche Wissenschaften, Berlin, 1970.
Обрада лица места, Подсетник за криминалистичке техничаре, МУП Србије у сарадњи са шведском националном полицијом, Београд, 2006.
Орлов, К.: О допустимости вероятных выдов експерта, Советское государство и право, број 7/1981.
Palmiotto, Michael, *Criminal Investigation*, Second Edition, 1998, Austin&Winfield.
Пантазијевић–Станојевић Милица: Могућности лингвистичких вештачења у криминалистици са посебним освртом на морфолошку анализу текста, Безбедност и друштвена самозаштита, број 3/1989, стр. 69–73.
Пантелеев–Селиванов: *Криминалистика*, Москва, 1984.
Peters, Karl: *Ffehlerquellen im Strfprozess*, Karlsruhe, 1972.
Петровић, Драгана: Организовање злочиначких удружења, Београд, 1996.
Петровић, Слободан: *Компјутерски криминал*, Београд, 2001.
Pfefferli, Peter: Daktyloskopie, Kriminalistik, број 3/1997, стр. 217–221.
Pfister, Beat: Personenidentification anhand der Stimme, Kriminalistik, број 4/2001, стр. 287–292.
Pichler, Werner: Nochmals: Die Sicherung von Schmauchspuren, Kriminalistik, број 10/1998, стр. 673–675.
Пихлер, Станко: Слобода медија као фактор борбе против корупције, у Зборнику радова. У: *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 196–204.
Пјановић, Војко: Унутрашња и спољна контрола у превенцији привредног криминалитета, у Зборнику радова *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 64–80.
Pohl, Dieter Klasus: *Handbuch der Naturwissenschaftlichen Kriminalistik*, Heidelberg, 1981.
Rahm, Joachim: Schusswaffen–erkennungsdienst, Kriminalistik, бр. 8–9/1998, стр. 586–589.
Ramljak, Alija, Simović, Miodrag: *Viktimologija*, Banja Luka, 2011.
Ratcliffe, Jerry: *Inteligence –Led Policing,* Willan Publishing, Devon, 2008.
Ратинов, А. Р.: *Судебная психология для следователей*, Москва, 1967.
Reckless, Walter: *The Crime Problem*, Ohio, 1950.
Rosenberg, Mark: Radni kriterij za utvrđivanje samoubistva, Izbor, број 4/1990, стр. 274–287.
Ross, Futrell Ivan: HIDDEN EVIDENCE: LATENT PRINTS ON HUMAN SKIN, FBI Law Enforcement Bulletin, број 4/1996, стр. 28–25.
Рот, Никола: *Психологија личности*, Београд, 1969.
Розенталь: Назначение експертизы микрочестиц, Социалистическая законност, број 12/1978, стр. 54–55.
Saferstein, Richard: *Criminalistics, An Introduction to Forensic Science*, ninth edition, 2007.
Самошина, З. Г.: *Вонросы меории и пракмики предьявления для опознания на предварямельном следсмвии*, Москва, 1976.
Савона, Ернесто: Учење од корумпираних како би сузбили (победили): међузависност преваре, прања новца и корупције у Европи, ЈРКК, бр. 2–3/1997, стр. 279–304.
Schmelz, Gerhard: Die Kriminalistik im System der Kriminalwissenschaften, Kriminalistik, бр. 8–9/1997, стр. 557–563.
Schmelz, Gerhard: Operative Fallanalyse (OFA), Kriminalistik, број 3/2000, стр. 224; број 9/2000, стр. 640; број 10/2000, стр. 704; број 11/2000, стр. 776; број 12/2000, стр. 848.
Schneider, H. J.: *Viktimologie*, Tübingen, 1975.
Schneider, Joachim Hans: Polizei–Forschung, Kriminalistik, број 6/2000, стр. 582–593.
Schulz W.: *Die Untersuchung unnatürlicher Todesfälle*, Berlin, 1964.
Schwind, Dieter Hans: *Kriminologie*, Heidelberg, 1998.

Scmelz, Gerhard: Die Kriminalistik im System der Kriminalwissenschaften, Kriminalistik, бр. 8–9/1997, стр. 557–563.
Селиванов, Н. А.: *Совемская криминалисмика: сисмема понямий*, Москва, 1982.
Симеуновић, Драган: Привредни криминал, "подземље" и савремена држава, у Зборнику радова *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 159–170.
Симоновић, Бранислав: Идентификација лица на основу утврђивања ДНК профила (1. део), Безбедност, број 3/2002, стр. 407–433.
Симоновић, Бранислав: Идентификација лица на основу утврђивања ДНК профила (2. део), Безбедност, број 4/2002, стр. 561–587.
Симоновић, Бранислав: Несвесни мотиви кривичног дела, Југословенска ревија за криминологију и кривично право, бр. 1–2/1992, стр. 101–116.
Симоновић, Бранислав: Нове методе криминалистичког планирања, Безбедност, број 5/2002, стр. 685–716.
Симоновић, Бранислав: Предлог за институционализовање превенције криминала у Србији, Безбедност, број 3/2001, стр. 261–279.
Симоновић, Бранислав: *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Крагујевац, 1997.
Симоновић, Бранислав: Стратегијске основе програма превенције криминала на нивоу локалне заједнице – светска искуства, Безбедност, број 2/2001, стр. 162–184.
Симоновић, Бранислав: Типови несвесних мотива кривичног дела, Анали Правног факултета у Београду, број 5/1994, стр. 546–560.
Симоновић, Бранислав: Улога полиције у превенцији криминала на нивоу локалне заједнице, Безбедност, број 1/2001, стр. 33–54.
Симоновић, Љубомир: *Основи криминалистичке технике*, Београд, 1955.
Симоновић, Љубомир: *Вештачење докумената*, Београд, 1965.
Слејтер, Џон: Извештај о процени стања људских права, етике и стандарда полицијског функционисања у Савезној Републици Југославији, Србији и Црној Гори, ОЕБС, Нацрт акционог плана, Стразбург, септембра, 2001 (верзија документа на српском језику).
Smith–Shuy: Forensic Psycholinguistics, FBI Law Enforcement Bulletin, број 4/2002, стр.16–21.
Smolić, Tomislav: Fragmentalni tragovi otisaka papilarnih linija i njihovo korišćenje, Priručnik, број 3/1991, стр. 207–212.
Смыслов, В. И.: *Свидемель в совемском у"оловном нроцессе*, Москва 1973.
Соковић, Снежана: Значење и оправданост класификације доказа у савременом кривичном поцесном праву, ЈРКК, број 2/1987, стр. 25–33.
Stojadinović, Rade: Tragovi upotrebe vatrenog oružja, Priručnik, број 6/1985, стр. 596–611.
Swanson–Chamelin–Territo: *Criminal Investigation*, New York, 2000.
Swope, Ross E.: Constructively Developed Analytical Crime Mapping Approaches, The Police Journal, број 1/2001, стр. 42–49.
Шавер–Винберг: *Криминалистика*, Београд, 1946.
Šeparović, Zvonimir: *Viktimologija*, Zagreb, 1985.
Шикман, Миле, *Савремене методе супротстављања организованом криминалитету (кривични, процесни, криминалистички аспекти)*, докторска дисертација, Крагујевац, 2007.
Шипрага–Алексић: *Криминалистичка методика*, Београд, 1986.
Шкулић, Милан: Делинквенција деце и малолетника, докторска дисертација, одбрањена на Правном факултету у Београду, 1999.
Шкулић, Милан: *Организовани криминалитет, појам и кривичнопроцесни аспекти*, Београд, 2003.
Шкулић, Милан: *Увиђај и криминалистичке верзије*, Београд, 1998.
Teufert, Elvine: Zur Kriminalistik der Sexualfreiheitsdelikte, Archiv für Kriminologie, бр. 5–6/1980, стр. 175–184.
Урошевић, Владимир; Ульанов, Сергеј; Вуковић, Радоје: *Полиција и високотехнолошки криминал*, *Проблеми из праксе и проблеми у раду МУПа Републике Србије*, Зборник

радова: Злоупотреба информационих технологија и заштита, 2010, ISBN 978-86-909511-1-6; COBISS.SR-ID 173688076
Вајнгарт, А.: *Криминална тактика*, Београд, 1905.
Вандер, И.: Работа следователья с микрочестицами, Социялистическая, законност, број 6/1977, стр. 50–51.
Васић, Татјана: Кријумчарење опојних дрога и наркоманија у Србији (аналитичка студија), Безбедност, број 4/2001, стр. 482–524.
Васиљевић, Тихомир: *Систем кривичног процесног права СФРЈ*, Београд, 1981.
Васиљевић, Владан: *Безбедност саобраћаја, остварења и могућности*, Београд, 1980.
Вестби, Џоди: *Међународни водич за борбу против компјутерског криминала*, Београд 2004.
Видиц, Владо: *О микротраговима у криминалистичкој обради*, Београд, 1971.
Викторов–Белкин: *Криминалисмика*, Москва, 1976.
Винберг, А. И.: *Идентификационная, диагностическая, и ситуационная криминалистические експертизь*, Советское государство и право, број 9/1978, стр. 25–33.
Водинелић, Владимир и група аутора: *Саобраћајна криминалистика,* Београд, 1986.
Водинелић, Владимир: *Да ли је криминалистика криминолошка наука*, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1–2/1994, стр. 47–49.
Водинелић, Владимир: *Доказни и криминалистички аспект узрочно-последичне везе у кривичном поступку*, Архив за правне и друштвене науке, број 2/1992, стр. 301–339.
Водинелић, Владимир: Идентитет особа и ствари као елеменат предмета доказивања у кривичном поступку, Законитост, број 6/1991, стр. 35–44.
Водинелић, Владимир: *Како се врши претресање особа, просторија и возила у криминалистичкој обради*, Савезни секретаријат за унутрашње послове, Београд, 1972.
Водинелић, Владимир: *Криминалистичка обрада убистава и тешких телесних повреда*, Београд, 1972.
Водинелић, Владимир: *Криминалистичка виктимологија*: Ново учење у криминалистичкој знаности, 1. део, Безбедност и друштвена самозаштита, број 1/1990, стр. 28–34.
Водинелић, Владимир: *Криминалистичка виктимологија*: Ново учење у криминалистичкој знаности, 2. део, Безбедност и друштвена самозаштита, број 3/1990, стр. 40–48.
Водинелић, Владимир: *Криминалистички и кривичнопроцесни аспекти начина извршења кривичних дела*, Гласник Правног факултета у Крагујевцу, 1984, стр. 140–186.
Водинелић, Владимир: Криминалистика у систему знаности, Приручник, број 1/1989, стр. 3–22.
Водинелић, Владимир: *Криминалистика*, Београд, 1970.
Водинелић, Владимир: *Криминалистика*, Београд, 1984.
Водинелић, Владимир: *Криминалистика*, Београд, 1996.
Водинелић, Владимир*: Криминалистика, откривање и доказивање*, 1. том, Скопје, 1984.
Водинелић, Владимир: *Криминалистика, откривање и доказивање*, 2. том, Скопје, 1985.
Водинелић, Владимир: Криминалитет са мрежном структуром и организовани криминалитет профита, Безбедност, број 2/1991, стр. 13–28.
Водинелић, Владимир: Кривичнопроцесни и криминалистички проблеми реконструкције догађаја и истражног (криминалистичког) експеримента, Југословенска ревија за кривично право и криминологију, бр. 1–2/1983, стр. 63–83.
Водинелић, Владимир: Методика откривања, доказивања и разјашњавања кривичних дела корупције, Безбедност, број 2/1992, стр. 171–182.
Водинелић, Владимир: Научни проблеми на релацији доказни извор–доказ–доказивање у кривичном процесном праву, Анали Правног факултета у Београду, бр. 3–4/1994, стр. 35–78.
Vodinelić, Vladimir: Neka praktična i teoretska pitanja u vezi s predočavanjem radi prepoznavanja, Naša zakonitost, број 5/1974, стр. 514–524.
Водинелић, Владимир: Нека спорна питања у вези са увиђајем, Југословенска ревија за кривично право и криминологију, бр. 1–2/1982, стр. 131–156.
Водинелић, Владимир: Нова сазнања о нужности и могућностима идентификације непознатих особа на основу уха, Безбедност, број 3/1993, стр. 295–315.

Vodinelić, Vladimir: Nova vrsta veštačenja – situaciona ekspertiza, Priručnik, broj 5/1986, str. 427–447.
Vodinelić, Vladimir: Novo shvatanje uviđaja u krivično procesnoj nauci i kriminalistici, Naša zakonitost, broj 9/1979, str. 62–82.
Водинелић, Владимир: О погрешном препознавању личности, Народна милиција, број 1/1953, стр. 23–38.
Водинелић, Владимир: Општа теорија криминалистичке науке, необјављено, 1993, дактилографисано.
Vodinelić, Vladimir: Prilog definisanju pojma "kriminalističi trag" u krivičnom postupku i kriminalistici. U: *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, broj 12/1975, str. 97–109.
Водинелић, Владимир: Прљавштина испод ноктију као доказ у кривичном поступку, 13. мај, број 5/1970, стр. 44–64.
Водинелић, Владимир: Проблематика криминалистичко-тактичких института – информант, информатор и прикривени полицијски извиђач у демократској држави, Безбедност, број 1/1994, стр. 65–74; број 2/1994, стр. 177–188; број 3/1994, стр. 285–300; број 4/1994, стр. 421–433.
Водинелић, Владимир: Процесуални и криминалистички проблеми са судовима и закључцима у исказу сведока, Архив за правне и друштвеве науке, број 1/1991, стр. 55–85.
Водинелић, Владимир: Ревидирани појам увиђаја – услов успешне форензичке практичне делатности, Југословенска ревија за кривично право и криминологију, број 3/1977, стр. 37–55.
Vodinelić, Vladimir: Šta je daktiloskopski dokaz i starost otisaka prstiju kao njegov relevantni elemenat, Priručnik, broj 3/1988, str. 214–221.
Vodinelić, Vladimir: Teoretska zasnovanost utvrđivanja identiteta u kriminalističkoj trasologiji i krivičnom postupku, 1. deo, Vještak, broj 2/1987, str. 2–16.
Vodinelić, Vladimir: Teoretski problemi mikrotragova u kriminalistici i dokaznoj teoriji, Vještak, broj 1/1984, str. 2–13.
Vodinelić, Vladimir: Uviđaj i planiranje verzija, Naša zakonitost, br. 11–12/1982, str. 63–94.
Водинелић–Алексић, *Криминалистичка методика*, Скопје, 1988.
Vogt, Sabine: Geographische Informationssysteme, Kriminalistik, broj 12/1999, str. 821–823.
Вукотић, Веселин: Економски систем и корупција. У: *Систем и корупција*, Институт друштвених наука, Београд, 2000, стр.15–24.
Вуковић, Миодраг: Људска права у борби против организованог криминала, Правни живот, број 9/2002.
Вуковић, Миодраг: Организација борбе против организованог криминала у Републици Србији, Полицијски аспекти, У: *Саветовање на ВШУП о организованом криминалу*, октобар, 2002.
Вуковић, Миодраг: Откривање и превенција привредног криминала, у: *Привредни криминал и корупција*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2001, стр. 87–108.
Вуковић, Миодраг–Илић, Драган: Друга страна тероризма, Безбедност, број 1/1999, стр. 25–36.
Wadman Robert–Sir Stanley Bailey: *Comunity Policing and Crime Prevention in America and England*, Chicago, 1993.
Walder, Hans: *Kriminalistisches Denken*, Hamburg, 1975.
Walters, B. Stan: *Principles of Kinesic Interview and Interrogation*, CRC Press, London-New York, 2003.
Warnecke, Volker: Täteridentifizierung nach Sofortfahndung, Kriminalistik, broj 11/1997, str. 727–732.
Weihmann, Robert: *Kriminalistik*, Hilden, 1996.
Weiner, I.–Hess, A.: *Handbook of Forensic Psychology*, New York, 1987.
Wencki, O.: *Zur Untersuchung der Verbrecher perseveranz*, Wiesbaden, 1959.

Wofgang, Bach: Das kriminalistische Potential neuer Technologien, *Kriminalistik*, број 10/1999, стр. 657–672.
Wojcikiewicz, Jozef: *Forensic and Justice*, Torun, 2009, Poland.
Yarmey–Tressillian Jones: Rizici u greškama u identifikacijama koje vrše svedoci očevici, *Izbor*, број 3/1987, стр. 179–188.
Zonderman, Jon: *Beyond the Crime Lab, The New Scienence of Investigation*, New York, 1999.
Жарковић, Милан: *Криминалистичка тактика*, Београд, 2010.
Жарковић, Милан: *Кривичнопроцесни и криминалистички аспекти увиђаја на месту догађаја*, Београд, 2005.
Žerjav, Ciril: *Kriminalistika*, Zagreb, 1986.
Жнидаршич–Крњац Аленка: Нови облици криминалитета у привреди у вези са трансформацијом друштвене својине, ЈРКК, број 4/1990, стр. 41–53.